Pranas Skardžius

Rinktiniai raštai

5

Akcentologija
Bendrinės kalbos kultūra
Publicistika

Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas
Vilnius 1999

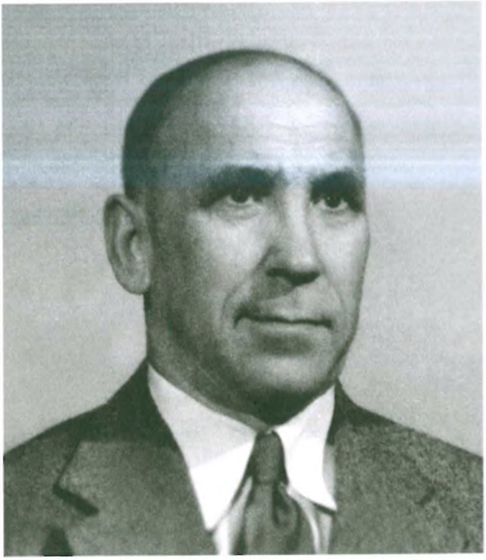

Pr. Skardžius.

UDK 808.82
Sk-12

Sudarė ir parengė spaudai
prof. habil. dr. Albertas Rosinas

Išleista Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo lėšomis pagal Valstybinės kalbos vartojimo ir ugdymo 1996–2005 metų programą

© Albertas Rosinas, 1999
© Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999

ISBN 5-420-01441-6 (5 t.)
ISBN 5-420-01364-9 (6 t.)

Turinys

Pratarmė ... 15
Kalbininkai lietuvių kalba domėjosi visą laiką ... 19

AKCENTOLOGIJA

Del skolinių kirčiavimo lietuvių kalboje ... 31

DAUKŠOS AKCENTOLOGIJA

Prakalba ... 41
Įvadas ... 47
a) Daukšos kilmė ir jo raštų kalbos ypatybės ... 47
b) Daukšos kirčiavimo tyrimas ... 48
c) Endzelyno Plākio teorijos ir jų kritika ... 50

I. Daukšos kirčiavimas ... 58
1. Bendrieji dalykai ... 58
2. Daiktavardžiai ... 66
a) Dviskiemeniai *a*-kamieno daiktavardžiai ... 66
b) Triskiemeniai *a*-kamieno daiktavardžiai ... 78
c) Triskiemeniai ir daugiaskiemeniai *a*-kamieno slav. skolinių daiktavardžiai ... 83
d) Daiktavardžiai su priesaga *-inyka-* ... 89
e) Daiktavardžiai su priesaga *-uma-* ... 92
f) Daiktavardžiai su priesaga *-ima-* ... 101
g) Dviskiemeniai *ja*-kamieno daiktavardžiai ... 111
h) Triskiemeniai ir kt. *ja*-kamieno daiktavardžiai ... 114
ch) Dviskiemeniai *o*-kamieno daiktavardžiai ... 121
i) Triskiemeniai ir kt. *o*-kamieno daiktavardžiai ... 127
y) Triskiemeniai ir kt. *o*-kamieno slav. skolinių daiktavardžiai ... 132

j) *jo*-kamieno daiktavardžiai ... 135
k) Triskiemeniai ir kt. *jo*-kamieno slav. skolinių daiktavardžiai ... 138
l) Dviskiemeniai *ė*-kamieno daiktavardžiai ... 141
m) Triskiemeniai ir kt. *ė*-kamieno daiktavardžiai ... 144
n) Daiktavardžiai su priesagomis *-ystė* (*-ysta*), *-iškė* ir *-ybė* ... 148
o) Dviskiemeniai *i*-kamieno daiktavardžiai ... 152
p) Triskiemeniai ir kt. *i*-kamieno daiktavardžiai ... 155
r) *u*-kamieno daiktavardžiai ... 159
s) *ju*-kamieno daiktavardžiai ... 161
š) Priebalsinių kamienų daiktavardžiai ... 163
t) Sudėtiniai daiktavardžiai ... 165
u) Daiktavardiniai direktyvai ... 167
ū) Tikriniai vardai ... 174
3. Būdvardžiai ... 176
a) Paprastieji būdvardžiai ... 176
b) Būdvardžiai su priesagomis *-ina-*, *-inia-*, *-inga-*, *-iška-* ir kt. ... 191
c) Įvardžiuotiniai būdvardžiai ... 199
d) Būdvardžių laipsniai ... 202
e) Vietininkiniai būdvardžiai ... 207
4. Būdvardiniai prieveiksmiai ... 208
a) Nelyginamasis laipsnis ... 208
b) Augštesnysis laipsnis ... 215
c) Augščiausiasis laipsnis ... 217
5. Skaitvardžiai ... 218
6. Įvardžiai ... 221
7. Veiksmažodžiai ... 228
a) Tiesioginė nuosaka ... 228
α) Esamasis laikas ... 228
β) Būtasis kartinis laikas ... 235
γ) Būsimasis laikas ... 238
b) Tariamoji nuosaka ... 240
c) Leidžiamoji nuosaka ... 245
d) Verba infinita ... 246
α) Veikiamieji esamojo laiko dalyviai ... 246
β) Veikiamieji būtojo kartinio laiko dalyviai ... 254
γ) Neveikiamieji esamojo laiko dalyviai ... 256
δ) Neveikiamieji būtojo laiko dalyviai ... 258
ε) Pusdalyviai ... 263
e) Veiksmažodinės lytys su priešdėliu *per-* ... 265
f) Atskiros veiksmažodžių lytys ... 266

8. Prieveiksmiai, prielinksniai ir kitkas ... 274

II. Daukšos kirčiavimo senumas ... 278

1. Daukšos kirčiavimo įvairumas ir jo priežastys ... 278
2. Daukšos kirčiavimas ir J. Endzelyno teorija ... 285
3. Daukšos kirčiavimo reikšmė bendriesiems akcentologiniams tyrinėjimams ... 288

Sutrumpinimai ... 291
Žodinės rodyklės ... 298
Dėl kaikurių žodžių kirčiavimo ... 348

BENDRINĖS LIETUVIŲ KALBOS KIRČIAVIMAS

Pratarmė ... 355
I. Kirtis ir priegaidė ... 358
II. Kirčio vieta ... 360
1. Daiktavardžiai ... 361
2. Būdvardžiai ... 370
3. Skaitvardžiai ... 374
4. Įvardžiai ... 375
5. Veiksmažodžiai ... 376
6. Prieveiksmiai ir kitos nekaitomosios kalbos dalys ... 384
III. Kirčiuojamieji žodžiai ... 386
IV. Kirčiuoto teksto pavyzdžiai ... 442
Babrauskas, Kirčio painiava ... 445
Priesagos *-inis* būdvardžių kirčiavimas... ... 450
Kirčiavimo dalykai... ... 455
Lietuvių kalbos kirčiavimo senumas ... 458

LIETUVIŲ KALBOS KIRČIAVIMAS

Pratarmė ... 473
I. Kirtis ... 476
II. Priegaidė ... 477
III. Priegaidė ir garsas ... 481
IV. Priegaidžių kaita ... 484
V. Kirčio vieta ... 490
VI. Daiktavardžių kirčiavimas ... 493
1. Dviskiemeniai daiktavardžiai ... 493
2. Daugiaskiemeniai daiktavardžiai ... 500
3. Priebalsinių kamienų daiktavardžiai ... 514

4. Sudėtiniai daiktavardžiai 517
VII. Būdvardžių kirčiavimas 519
1. Dviskiemeniai būdvardžiai 519
2. Daugiaskiemeniai būdvardžiai 521
3. Įvardžiuotiniai būdvardžiai 527
4. Būdvardžių laipsniai 529
VIII. Skaitvardžių kirčiavimas 530
IX. Įvardžių kirčiavimas 531
X. Veiksmažodžių kirčiavimas 535
1. Pagrindinės dviskiemenių veiksmažodžių lytys 536
2. Kaitomosios dviskiemenių veiksmažodžių lytys 537
3. Daugiaskiemeniai veiksmažodžiai ir jų kaitomosios lytys 541
4. Priešdėlinės lytys 544
5. Veikiamieji dalyviai 547
6. Neveikiamieji dalyviai 549
7. Pusdalyviai ir padalyviai 550
8. Būdiniai ir siekiniai 551
XI. Prieveiksmių kirčiavimas 552
XII. Prielinksniai, priešdėliai ir kitkas 553
XIII. Kirčiuotieji tekstai 557
XIV. Kaikurių kalbotyrinių terminų paaiškinimai 559
XV. Svarbesnės akcentologinės literatūros apžvalga 562
Santrumpos 573

BENDRINĖS KALBOS KULTŪRA

Pr. Meškauskas, Lietuvių rašomosios kalbos vadovėlis 575
Del prof. J. Jablonskio „neklaidingumo“ 578
Kalbos mažmožiai 579
Suvalkiečių kalba ir mūsų rašyba 589
Kai kurie žodyno dalykai 595
Sutrumpinimai 602
Rygiškių Jono *Linksniai ir prielinksniai.* Jų vartojimas mūsų kalboje 603
Argi? 605
Dėl rašybos reformos reikalingumo 609
Rašyba ir jos reforma 613
Mūsų kalbos matematiškumo reikalu 616
B. Sereiskis, Lietuviškai-rusiškas žodynas 623
Dar Sereiskio žodyno reikalu 632

J. Baronas, Rusų lietuvių žodynas 632
Du svarbūs dalykai 640
Kazimieras Būga 642
Naujoji rašyba 645
Naujoji rašyba ir jos svarba 648
Naujosios rašybos plitimas 651
Senei ar *seniai*? 652
Dėl priekaištų naujajai rašybai 652
Rašybos kryžiaus keliai ir žodynas 655
P. Avižonis 659
Kas nebrangina savo kalbos, tas nebrangina ir savo tautos 661
Ar tai tikslu? 665
Vis delto ne taip 666
Naujos rašybos reformos belaukiant 668
Lietuvių kalba, jos vieta indoeuropiečių kalbų tarpe... 670
Mėnesių pavadinimai ir spaudos sukaktis 673
Kalbos kampelis 677
1. Kaip vadinti *parkerį*? 677
2. Ar geri yra žodžiai *europėjinis, europėjiškas*? 678
3. Kokie iš tikrųjų yra *tamprūs ryšiai*? 679
4. Ar pateisinamas būdvardis *atsakomingas*? 680
5. Ką iš tikrųjų reiškia mūsų būdvardis *abuojas*? 680
6. Ar gera yra rašoma *screeninguoti, isscreeninguotas*? 681
7. Kas iš tikrųjų yra *bakūžė*? 681
8. Ar geras yra žodis *aras*? 682
9. Ar vartotinas veiksmažodis *apsivesti*? 682
10. Ar gerai yra raųomas ir tariamas *jùmoras*? 683
11. Kas yra *lamstai*? 684
12. Ar *dabinti* yra lietuviškas žodis? 684
13. Kaip vartoti: *balzamas, jazminas, muzulmonas* ar *balsamas, jasminas, musulmonas*? 686
14. Ką reiškia *gyvis*? 687
15. Kaip iš tikrųjų reikia rašyti svetimus vietovardžius, pvz.: *Tubingen, Tuebingen, Tiubingen, Tjubingen* ar *Tübingen*? 687
16. *Melski* ar *melskis* už mus? 687
17. Ar nereikėtų daugiau susirūpinti lietuviškais techniniais terminais? 689
18. Ar vartotinas žodis *bažnyčia*? 690
19. Ar geras žodis *golfštromas*? 692
20. Dar dėl *tremtinio* 693

21. Kodėl mes kartais vartojame tokias vokietybes kaip *tašė, arbeitsamtas* ir kt.? ... 694
22. Ar vartotina *dėka* prielinksniu su naudininku? ... 695
23. *Dublikatas* ar *duplikatas*? ... 695
24. Ar gerai yra vadinamas *Kapštatas*? ... 695
25. Ką reiškia žodis *radaras* ir kaip jį kirčiuoti? ... 696
26. Ar *gazas* yra tikrai nevartotinas? ... 696
27. Ar gerai generolo de Gaulle'o sekėjai yra vadinami *degaulininkai*? ... 697
28. *Psalmė* ar *psalmas*? ... 698
29. Kaip iš tikrųjų reikia versti vok. *Büffel*? ... 699
30. Argi iš tikrųjų tik vienas *dvasiškis* teturėtų būti vartojamas? ... 700
31. Kaipgi pagaliau turėtų būti su *ponu*? ... 703

Dėl. L. Dambriūno logikos ir dvasiškio ... 706
Viktoras Gailius, Vokiškai-lietuviškas žodynas ... 707
Mūsų kalba ... 721
Ar galima lietuvių kalboje apsieiti be jokių svetimybių? ... 722
Jonas Jablonskis ... 723
Kaip lietuviškai versti anglų *hydrogen bomb*? ... 726
Kokia yra tikroji *pono* kilmė ir kada jis vartotinas? ... 726
Programas ar *programa*? ... 728
Ar galima *išpildyti programą*? ... 728
Ar gerai rašoma *Gondinga*? ... 728
Ar gerai rašoma *garpūnas*? ... 729
Ar tinka lietuviškai sakyti *Munichas, Vienna*? ... 730
Tremtinys ar *tremtinis*? ... 731
Karas, strytkaris, gatvėkaris ar automobilis (*-ius*), *tramvajus*? ... 732
Ar galima sakyti: *kariškas laivas, kariška pagalba* ir pan.? ... 733
Ar gali mūs kalba apsieiti be jokių svetimybių? ... 734
Keletas klausimų ir atsakymų ... 738

1. Ar šalia *slapyvardžio* yra dar galimas ir *slaptavardis*? ... 738
2. Kaip geriau vartoti: *kviečia apvaikščioti savo vardadienį* ar *kviečia apvaikščioti savo vardadienio*? ... 738
3. *Mergaitė pavirto į vilką* ar *mergaitė pavirto vilku*? ... 739
4. *Atėjo senelis kirvį nešinas* ar *atėjo senelis kirviu nešinas*? ... 739
5. Ar gali *eklezija* atstoti *bažnyčią*? ... 739

Ką reiškia žodžiai: *radaras* ir *džypas*? ... 741
Rūsys ar „*beizmentas*"? ... 742
Taip, ar esama kairinio kirčio? ... 744
Aisčių sąvoka ir kilmė ... 746

Kada vartotini dalyviniai esamojo laiko prieveiksmiai: *galimai, matomai* ir kt.? ... 748
Ar tinkamai sudarytas būdvardis *atsakomingas*? ... 749
Prieveiksmiai su *-iniai* ... 750
Ar geri yra žodžiai *suokalbis* ir *sutaupos*? ... 750
Kaip lietuviškai galėtų būti vadinami *marinai* ir *submarinai*? ... 751
Laisvė ir *nelaisvė* ... 752
Milionas ar *milijonas*? ... 753
Ar galima *padengti sąskaitą*? ... 756
Kasdieniniai kalbos dalykai ... 757
Ir dar dėl *miliono* ... 759
Ar vartotina *exilinė vyriausybė*? ... 764
Kurgi tas pranašumas? ... 765
1. Sambalsis ir jo vartojimas ... 765
2. Sambalsis svetimybėse ... 766
3. Tarptautinės svetimybės ir slaviški skoliniai ... 767
4. Tarptautinės svetimybės ir jotas ... 769
5. Liaudinės ir neliaudinės svetimybės ... 773
Ar tinkamai vartojamas SLA pavadinimas? ... 777
Pripuolamai ar *atsitiktinai*? ... 778
Ne tuo keliu ... 779
Ar visdėlto teiktini tokie prieveiksmiai kaip *moraliniai, fiziniai, ekonominiai* ir kt.? ... 780
Tikėti – ką, į ką, kam ar *kuo*? ... 785
Didelis darbas toliau tęsiamas ... 786
Priegaidžių pavadinimai ... 787
Dėl Salio atsakymo ... 790
Tikrinių svetimybių rašyba ir transkripcija ... 794
Aktingas, preciziškas, fantazus ir kt. ... 797
Kova su svetimybėmis ... 799
Dar dėl tikrinių svetimybių rašymo ... 801
Nei šis, nei tas ... 805
Apžadas ar *įžadas*? ... 808
Teikti ir *tiekti* ... 809
Atnašauti ar *aukauti*? ... 811
Ar vartotinas posakis *protiniai silpnas*? ... 812
Vylioti ar *vilioti*? ... 814
Arti stalo ar *arti prie stalo*? ... 815
Dėl L. Dambriūno polemikos ... 816
Rašyba, santarvė ir krizė ... 819

Atsakomingas ar *atsakingas*? ... 825
Patrulis ar *patrolis*? ... 826
Rožančius, rožynas ir *rožinis* ... 827
Matyti ir *matosi* ... 829
Žuvęs ar *kritęs*? ... 830
Kada vartojamas jotas lietuviškuose žodžiuose? ... 834
Laikraštinės kalbos dalykai ... 836
Bambizas ir jo reikšmė ... 839
Dirbtiniai lietuvių asmenų vardai ... 842
Atskiri kalbos dalykai ... 843
1. *Servantė* ir *Ilinojus* ... 843
2. *Tarena, tarsena* ir *tartis* ... 845
Kalbinė apžvalga ... 845
Baužas ir *Bohušas* ... 848
Asmenvardžių anglinimas ... 849
Pusdalyvių ir padalyvių vartosena ... 851
Valstybė ar *valstija* ... 854
Lietuvių ir anglų kalbų giminingumas ... 857
Dievas ir *Perkūnas* ... 860
Šis tas apie V. Alanto raštų kalbą ... 865
Dar dėl *Dievo* ir *Perkūno* ... 868
A. Venclovos „kalbotyra“ ... 874
Dievas ir dievai nebuvėliai ... 876
Baltija, baltai ir *Pabaltijys* ... 882
J. Gliaudos romano kalba ... 885
Kreipimosi lyčių vartojimas ... 888
Bažnyčia ir *eklezija* ... 889
Abejotina teorija ir *-iniai* ... 893
Kalbos dalykų apžvalga ... 896
Bažnytinės kalbos dalykai ... 899
Įvairenybės ... 900
1. *Tautietis* ir *tautininkas* ... 900
2. *Lietuviai* ir *aisčiai* ... 901
3. Enciklopediniai nesusipratimai ... 902
Dėl senovės graikų vardų vartosenos mūsų kalboje ... 903
Trečiajam Liet. Enciklopedijos tomui pasirodžius ... 905
Mūsų pilkoji kasdienybė ir Lietuvių Enciklopedija ... 910
Lietuviškos pavardės – lietuvybės žymės ... 913
Dabartinės lietuvių kalbos žodynas ir jo leidimas ... 917
Dar dėl Dabartinės liet. kalbos žodyno ... 921

Lietuvių kalbos žodynas ir Vadovas ... 924
Taryba, sovietas ir kitkas ... 929
Nuometas ir kiti moterų galvos uždangalai ... 932
Žodyno dalykai ... 935
1. *Gailestingoji sesuo* ir *slaugė* ... 935
2. *Nedarbas* ir *bedarbė* ... 937
3. *Pleitas* ir *pleitukas* ... 937
Paklausimai ... 938
1. *Pailsti* ir *pailsėti* ... 938
2. *Miegoti* ir *snigti* ... 939
Polemika ir pasiaiškinimas ... 941
Daugiau kalbinės įžvalgos ... 942
Redakcijos pasiaiškinimas ... 944
Bendruomenė ir *draugija* ... 946
Suvalkija ir *suvalkietis* ... 947
Jūreivis ir *jūrininkas* ... 949
Pataisytasis žodynas ... 950
Teisinė terminija Lietuvoje ... 952
Rašybos reikalai ... 954
Įvairybės ... 955
Kazimieras Jaunius ... 956
Lituanistika, tauta ir *valstybė* ... 959
Vaidas Jurgio Baltrušaičio kūryboje ... 961
Žaidikas ir *žaidėjas* ... 963
Policininkas ar *policistas*? ... 964
Domo Veličkos dovana ... 965
Pekus ir *tūbas* ... 967
Hamletą pasiskaičius lietuviškai ... 968
Šių dienų „prajovai" ... 970
Didelis nuostolis lituanistikai ... 972
Antras A. Kuršaičio žodyno tomas ... 973
Aktualieji lietuvių kalbos rašybos klausimai ir jų sprendimas ... 975
Ką reikėtų daryti lietuvių kalbai sėkmingai ugdyti lietuvių išeivijoj? ... 981

PUBLICISTIKA

Kurtinas lituanistikos institutas ... 983
Dar dėl lituanistikos instituto ... 986
Gerb. Redaktoriau! ... 990
Mokslo darbas ir kasdieninė praktika ... 991

Akademija – akstinas kūrybiniam darbui – sako prof. Pranas Skardžius 995
Lietuvių kalbos institutas 996
Liaudį turi pasiekti mokslo laimėjimai 999
Vincas Krėvė žmogus ir lietuvis 1000
Tai nenukalbėjimas 1004
Mano pažintis su Vincu Krėve ir atsiminimai apie jį 1006
1. Kaviniai pobūviai 1007
2. Kalbos taisymas 1009
3. Fakultetiniai dalykai ir falsifikacija 1010
4. V. Krėvė, diktatūra ir okupacija 1012
5. Vienišumas ir ilgesys 1015
Lituanistiniai įspūdžiai 1018
Kam tai reikalinga? 1024
Šis tas iš racionalisto ir lyriko santykių 1029

Pratarmė

Penktajame Prano Skardžiaus *Rinktinių raštų* tome, kurį sudaro trys skyriai: „Akcentologija“, „Bendrinės kalbos kultūra“ ir „Publicistika“, spausdinami lietuvių kalbos kirčiavimo istorijai, jo teorijai ir praktikai reikšmingi darbai *Daukšos akcentologija* (Kaunas, 1935), *Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimas* (Kaunas, 1936), *Lietuvių kalbos kirčiavimas* (Chicago, 1968). Šie trys Skardžiaus darbai yra gerai žinomi visiems, kas domisi lietuvių kalbos kirčiavimo istorija, teorija ir praktika. *Daukšos akcentologijoje* nuosekliai pagal atskiras kalbos dalis aprašomas Daukšos kirčiavimas, aptariamas jo įvairavimas, pateikiama Jānio Endzelyno ir Jūrio Plakio teorijų apie baltų kalbų priegaides kritika. Kalbamoji monografija ir šiandien tebėra parankinė knyga visiems kirčiavimo istorijos tyrėjams. Nenustojo savo vertės ir kitos dvi kirčiavimo praktikai skirtos knygos.

Skyriuje „Bendrinės kalbos kultūra“ spausdinami į trečiąjį tomą nepatekę Skardžiaus straipsniai kalbos kultūros ir rašybos klausimais. Jų daugumas parašyti užsienyje ir paskelbti laikraščiuose *Mūsų keliai*, *Dirva*, *Vienybė* ir *Draugas*. Tai nemažas bendrinės kalbos dalykams skirtų straipsnių pluoštas, kuriuose aptariami aktualūs vardyno, terminologijos, žodyno, skolinių ir jų pakaitų, morfologijos, sintaksės, kirčiavimo ir rašybos klausimai. Daugelis iš jų sudaro atskirus ciklus. Pavyzdžiui, atskirą ciklą „Kalbos kampelis“ sudaro laikraštyje *Mūsų kelias* 1947–1949 metais paskelbtų straipsnelių pluoštas, kurio į *Rinktinius raštus* dedama tik įdomiausia ir aktualiausia dalis. Tai iš esmės atsakymai į to meto aktualius kalbos klausimus. Jie pasižymi glaustumu, dalykiškumu ir pagrįstumu. Skardžius juose stengiasi glaustai ir motyvuotai atsakyti į keliamą klausimą, pateikia aptariamo kalbos reiškinio istoriją, dažnai palygina jį su kitų gi-

miniškų kalbų atitinkamais reiškiniais. Prie atskirų ciklų priklauso „Keletas klausimų ir atsakymų“, „Atskiri kalbos dalykai“, „Kalbinė apžvalga“, „Įvairenybės“, „Žodyno dalykai“, „Laikraštinės kalbos dalykai“.

Iš visų kalbos kultūrai skirtų straipsnių ryškėja blaivus Skardžiaus požiūris į aptariamus kalbos praktikos reiškinius, bendrinės kalbos raidos polinkių suvokimas, tikslingumo ir kalbos sistemingumo kriterijų sumanus taikymas. Iš tų straipsnių straipsnelių pagaliau matyti, kad Skardžiui JAV teko grumtis ne tik su tradicinėmis slavybėmis, kurias lietuviai atsivežė iš Lietuvos, bet ir su didžiuliu ir agresyviu anglybių antplūdžiu. Ši jo patirtis tiek teoriniu, tiek praktiniu požiūriu yra tvirta atspara Lietuvos kalbininkams, siekiantiems užkirsti kelią anglybėms.

Skaitytojas šiame tome ras nemaža straipsnių aktualiais rašybos klausimais, gali tinkamai įvertinti Skardžiaus požiūrį į kai kuriuos mūsų rašybos dalykus, jo pastangas padaryti mūsų rašybą logiškesnę ir sistemiškesnę.

„Publicistikos“ skyriuje spausdinami keli Skardžiaus straipsniai ir interviu, paskelbti dar iki karo. Juose kalbininkas kelia lituanistikos instituto kūrimo idėją, aptaria jo statusą ir veiklos uždavinius, džiaugiasi Mokslų akademijos įkūrimu, aiškina įkurto Lietuvių kalbos instituto struktūrą ir artimiausių darbų programą. Kai kuriuose iš šių straipsnių, ypač parašytuose 1941 metais, skaitytojas ras ir tam tikrą sovietinės frazeologijos dozę, kurią gana greitai išmoko net ir toks kalbos dalykų su politika nemėgstantis sieti kalbininkas kaip Skardžius.

Šiame skyriuje taip pat spausdinami įdomūs atsiminimai apie Vincą Krėvę: „Vincas Krėvė žmogus ir lietuvis“ (*Aidai*, 1954, nr. 10) ir „Mano pažintis su Vincu Krėve ir atsiminimai apie jį“. Pastarasis (mašinraščio) tekstas rastas Skardžiaus archyve ir tikriausiai rašytas arba 1954 metų pabaigoje, po Krėvės mirties, arba 1955 metais.

Gana įdomių pamąstymų apie trečiąjį Lituanistikos instituto suvažiavimą yra nemažame Skardžiaus straipsnyje „Lituanistiniai įspūdžiai“. Apie įvairias asmenines ir siauras partines intrigas Lituanistikos instituto veikloje Skardžius kalba priešpaskutiniame šio tomo straipsnyje „Kam tai reikalinga?“ Įdomūs ne tik kalbininkams, bet

ir literatams yra Skardžiaus atsiminimai apie Balį Sruogą „Šis tas iš racionalisto ir lyriko santykių“.

Atiduodant spausdinti Skardžiaus *Rinktinių raštų* baigiamąjį penktąjį tomą, būtina keletą žodžių tarti ir apie tuos kalbininko straipsnius straipsnelius, kurie dėl vienokių ar kitokių motyvų nepateko į *Rinktinius raštus*. Pirmiausia čia minėtinas pluoštas straipsnelių, kuriuos Skardžius yra parašęs 1953–1973 metais *Lietuvių enciklopedijai*. Jų tematika įvairi: kalbotyros terminai, pasaulio kalbos, kalbininkai, atskiri įvairios reikšmės žodžiai. Kalbamieji straipsneliai į *Rinktinius raštus* nepateko ir dėl savo glaustumo, ir dėl kitų dalykų: 1) apie kai kuriuos kalbininkus (ypač Kazimierą Būgą, Joną Jablonskį, Ernstą Fraenkelį ir kt.) Skardžius yra paskelbęs didesnių darbų (net studijų), kurie spausdinami *Rinktiniuose raštuose*; 2) įvairūs kalbotyros terminai, atskiri žodžiai (*alkas*, *aras*, *bažnyčia*, *Dievas*, *dvasininkas* ir kt.) Skardžiaus taip pat aptariami didesniuose straipsniuose ir studijose. Todėl mažiau informacijos turinčių pasikartojančių straipsnelių buvo atsisakyta. Taip pat atsisakyta šiandien jau nebeaktualių įvairių informacinių ir kai kurių publicistinių straipsnių bei recenzijų. Pavyzdžiui, nespausdinamos informacijos apie „Gimtąją kalbą“ (*Draugas*, 1960 05 14) ir jos nr. 2 ir 3 (*Draugas*, 1959 03 14; 1959 06 20), apie Lietuvių kalbos draugijos atkūrimą (*Dirva*, 1950 02 09; 1950 08 31), apie kuriamą Lietuvių kalbos draugijos skyrių Clevelende (*Dirva*, 1950 10 05) ir kt. Į *Rinktinius raštus* nepateko ir kai kurie rašybai skirti straipsniai, pavyzdžiui, atsakymas Antanui Saliui dėl „Lietuvių kalbos vadovo“ rašybos (*Draugas*, 1950 04 15), straipsnis apie rašybos reformą Lenkijoje (*Gimtoji kalba*, 1937, p. 49–51) ir kt. Nespausdinamos ir kai kurios recencijos (*Angliškas lietuvių kalbos vadovėlis, Draugas*, 1966 01 21; *Encyclopedia Lituanica*, II tomas, *Draugas*, 1972 06 17) ir kt. Neįdėti ir kai kurie kitų kalbų aktualijas aptariantys straipsneliai ir publicistiniai straipsniai.

Baigtas įgyvendinti didžiulis projektas – Skardžiaus *Rinktinių raštų* sudarymas ir parengimas spaudai – pareikalavo nemaža pastangų, ilgų ir nelengvų paieškų tiek Lietuvoje, tiek užsienyje. Šis projektas nebūtų įgyvendintas sėkmingai, jei man maloniai ir geranoriškai nebūtų padėję kolegos ir bibliotekininkai. Baigdamas šį didelį

darbą nuoširdžiausiai norėčiau padėkoti atskiriems žmonėms ir institucijoms, padėjusiems man sukaupti Skardžiaus kūrybinį palikimą. Labai ačiū profesoriui Zigmui Zinkevičiui, leidusiam pasinaudoti savo biblioteka ir Skardžiaus laiškais. Nuoširdžiai dėkoju docentui Jonui Balkevičiui ir daktarui Kaziui Morkūnui, paaukojusiems bendram labui gana gerai išlaikytus *Lietuvių kalbos žodžių darybos* ir *Daukšos akcentologijos* egzempliorius, taip pat Astai Veličkaitei (Veličkai), atsiuntusiai kopijas keliolikos Skardžiaus straipsnių, išspausdintų JAV lietuvių laikraščiuose *Draugas*, *Dirva*, *Vienybė*. Padėkos žodį norėčiau tarti taip pat Vilniaus universiteto bibliotekos Lituanistikos skyriaus, Mokslų akademijos bibliotekos ir Istorijos instituto bibliotekos darbuotojoms, padėjusioms rasti ir nusikopijuoti Skardžiaus straipsnius. Už nuoširdžią paramą ieškant Skardžiaus darbų MA bibliotekoje esu dėkingas šios institucijos direktoriaus pavaduotojui mokslo reikalams Povilui Saudargui. Negaliu nuoširdžiu padėkos žodžiu nepaminėti ir savo buvusios studentės Vilmos Tamulionytės (Budėnienės), kuri rašydama kursinį darbą apie Skardžiaus bendrinės kalbos teoriją kartu padėjo kaupti kalbininko straipsnių nuorašus. Ačiū Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto redaktorėms, kurių kruopštus darbas padėjo žymiai sumažinti tekstų klaidų skaičių.

Baigiant šią pratarmę būtina pridurti, kad apskritai į Skardžiaus *Rinktinius raštus* pateko visas reikšmingiausias kalbininko kūrybinis palikimas. Kalbos ugdymo programos lėšomis išleistas jo darbų penkiatomis yra ne tik vertinga dovana lietuvių kalbos mokslui ir praktikai, bet ir laiko neįveikiamas paminklas iškiliajam tų darbų kūrėjui.

Albertas Rosinas

Kalbininkai lietuvių kalba domėjosi visą laiką

(Draugas, 1971 03 13)

Pokalbis su prof. dr. Pranu Skardžium

Vienas ryškiųjų pojablonskinės kartos mūsų kalbininkų **prof. dr. Pranas Skardžius**, eilę pastarųjų metų dirbęs Kongreso bibliotekoje, Washingtone, š. m. vasario mėnesį iš to darbo pasitraukė išeidamas pensijon. Profesorius yra gimęs 1899 m. kovo mėn. 26 d. Subačiuje, Panevėžio apskr.

Dar ankstesnis dr. Prano Skardžiaus keliolikos metų, kaip profesoriaus, darbas Lietuvos universitetuos, jo mokslinių veikalų ir daugybės atskirų studijų paskelbimas įvairiuos mokslo žurnaluos tampriai siejasi su anuo nepriklausomybės metais tautoje pažadintu kultūriniu polėkiu visose kūrybos srityse. Ir lietuvių kalbos tyrinėjimas tada jau kopė į plačiai pasaulyje regimą kalbotyros mokslo viršūnę. Deja, prasidėjęs antrasis pasaulinis karas ir Lietuvos okupacijos normalų mūsų kalbininkų darbą tragiškai sutrukdė. Ne vienas jų turėjo palikti net savo gimtąjį kraštą ir atsidurti svetur. Toks likimas ištiko ir prof. dr. Praną Skardžių.

Tačiau ir pokario, ir vėlesniuos užjūrio metuose prof. Pranas Skardžius pamėgtojo lietuvių kalbos mokslinio tyrinėjimo neužmetė. Tai rodo, toli nesižvalgant, štai jau šių metų (1971) data Pedagoginio Lituanistikos Instituto ir mecenato Lietuvių Tautinio Akademinio Sambūrio išleistas profesoriaus naujas veikalas „Ankstyvesnė ir dabartinė lietuvių bendrinės kalbos vartosena“.

Čia suminėtos progos paskatino redakciją klustelti prof. Praną Skardžių apie įvairias lietuvių kalbos mokslo problemas praeityje ir dabartyje.

*

1. Kalbininkai mokslininkai jau nuo seniau yra pradėję domėtis lietuvių kalba ir, atrodo, ja dabar gyvai tebesidomi. Kuo tai reikia aiškinti?

Kalbininkai lietuvių kalba yra domėjęsi visą laiką, nuo pat pradžios, kai XIX a. vidury buvo įkurtas lyginamasis indoeuropiečių kalbų mokslas. To mokslo įkūrėjas, vokiečių kalbininkas Fr. Boppas, savo 1833–52 m. lyginamojoje gramatikoje šalia sanskrito, Avestos (sen. persų), armėnų, graikų, lotynų, sen. slavų, gotų bei vokiečių kalbų lygiomis jau vartoja ir lietuvių kalbą. Galutinai liet. kalbą lyginamosiose indoeuropiečių kalbų studijose įteisino K. Brugmannas, irgi vok. kalbininkas, savo monumentaliniame darbe **Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen** (1886–92). Po to liet. kalbą XIX a. antroj ir XX a. pirmoj pusėj toliau yra tyrinėję daugybė įvairių tautų kalbininkų, jų tarpe J. Jablonskis ir K. Būga.

Šitokį didelį susidomėjimą liet. kalba kalbotyros tikslui visų pirma reikia aiškinti labai dideliu tos kalbos senumu: iš visų ligi šiol išlikusių indoeuropiečių kalbų ji yra pati seniausia, archaiškiausia. Dabartinėj liet. kalboj apsčiai randame atskirų formų, žodžių ir iš dalies net posakių, kurie seniausiose, jau išnykusiose indoeuropiečių kalbose tik iš dalies besutinkami. Todėl garsusis prancūzų kalbininkas A. Meillet kartą paskaitose yra apsakęs: „Kas nori girdėti, kaip indoeuropiečiai kalbėjo, tepasiklauso kaimo lietuvį kalbant.“

Antra vertus, liet. kalba, būdama didžiai sena, yra dar tuo svarbi, kad visą jos gyvatą, visas žymesnes joje vykstančias atmainas, dabar galime tiesiogiai stebėti ir tyrinėti. Štai kad ir dabartinės liet. bendrinės kalbos susidarymas: paskutiniųjų jos keliolikos dešimtmečių istorija aiškiai rodo, kaip ta kalba pradėjo formuotis priešaušrio laiku, kaip ji pastebimai buvo sudaroma Aušros ir Varpo laikais, bet daugiausia ją į dabartines vėžes yra pasukęs J. Jablonskis.

2. Kaip ėjo universitetinis lietuvių kalbos mokslo darbas nepriklausomybės laikais?

Kalbotyros reikalai nepriklausomojoj Lietuvoj nėra visados buvę vienodi. Pat pradžioj, tik įkūrus Lietuvos universitetą, 1924 m. gruodžio 1 d. mirė K. Būga, kuris vienintelis tegalėjo paruošti ateičiai naujų kalbininkų lituanistų, bet, deja, jis nebesuspėjo to padaryti. Po

Prano Skardžiaus mokytojai: Jonas Jablonskis, Kazimieras Būga, Eduardas Sieversas, Jurgis Gerulis (Georg Gerullis)

kurio laiko buvo kviečiamas G. Gerullis (kilimo lietuvis – Jurgis Gerulis) profesoriauti, bet, kad ir jam buvo siūloma didžiausia tuomet galima alga, derybos ilgai užtruko ir pagaliau visai nutrūko: gavęs pakvietimą, jis išvyko į Leipzigą ten naujai įsteigtos baltistikos katedros eks. ord. profesoriaus vietos užimti, dėl to padėtis mūsų universitete didžiai pasunkėjo, ir niekas nežinojo, ką toliau daryti. Taip nusitęsė ligi 1925 m. rudens. Tada J. Jablonskis vieną kartą mane paklausė, ką mes (jis turėjo galvoj A. Salį ir mane) manome daryti. Aš jam trumpai atsakiau: nei Universiteto vadovybė, nei Humanitarinių Mokslų fakulteto dekanatas nerodo jokios iniciatyvos, ir mes tiesiog nežinome, ką daryti. Po to jis dar paklausė: ar Jūs norite važiuoti į užsienį studijuoti? Aš jam aiškiai atsakiau, kad norime. Ir netrukus viskas pajudėjo: J. Jablonskis parašydino tris laiškus: Švietimo ministrui K. Jokantui, A. Smetonai ir M. Biržiškai. Po kelių dienų K. Jokantas pasikvietė mane su A. Saliu ir sako: va, gavau J. Jablonskio laišką, ir man jo užtenka kaip įrodymo. Tad ar norite važiuoti į užsienį studijuoti? Abudu atsakėme teigiamai. Ir mudviem netrukus buvo paskirtos stipendijos, kurias gavę 1925 m. lapkričio gale išdūmėme į Leipzigą.

Leipzige mudviem teko kartu studijuoti, tik šiek tiek pasiskirsčius studijas: aš pagrindine grupe pasirinkau baltistiką, šalutinėmis – slavistiką ir filosofiją, o A. Salys pagrindine grupe ėmė studijuoti baltistiką, šalutinėmis – indoeuropistiką ir filosofiją. Studijų laikas bėgte bėgo, neilgai trukus, jau teko pradėti galvoti, ką darysime, baigę savo studijas. Aš, kaip vyresnis, turėjau anksčiau grįžti: pagal tuometinį mobilizacijos įstatymą man 1929 m. pradžioj nebegalėjo būti prailgintas studijų laikas, kad aš be pertraukos galėčiau spaudai paruošti ir savo disertaciją, nes, sulaukęs tam tikro amžiaus, tik kaip mokytojas galėjau būti paskirtas į atsargą. Iš kitos pusės Humanitarinių Mokslų fak-to dekanas prof. V. Krėvė-Mickevičius mane laiškais tiesiog bombarduote bombardavo, kad aš ko greičiau grįžčiau, nes tuomet, kilus savotiškam nesusipratimui fakultete, kalbinių lituanistinių kursų dėstymas prieš metus kitus buvo nutrauktas, ir studentai lituanistai, išklausę visus kitus reikiamus kursus ir išlaikę jų egzaminus, niekaip negalėjo savo studijų baigti dėl dėstytojo kalbininko lituanisto nebuvimo. Buvo projektuojama taip: aš, anksčiau grįžęs, po metų galėsiu išvažiuoti į užsienį ir ten galutinai paruošti

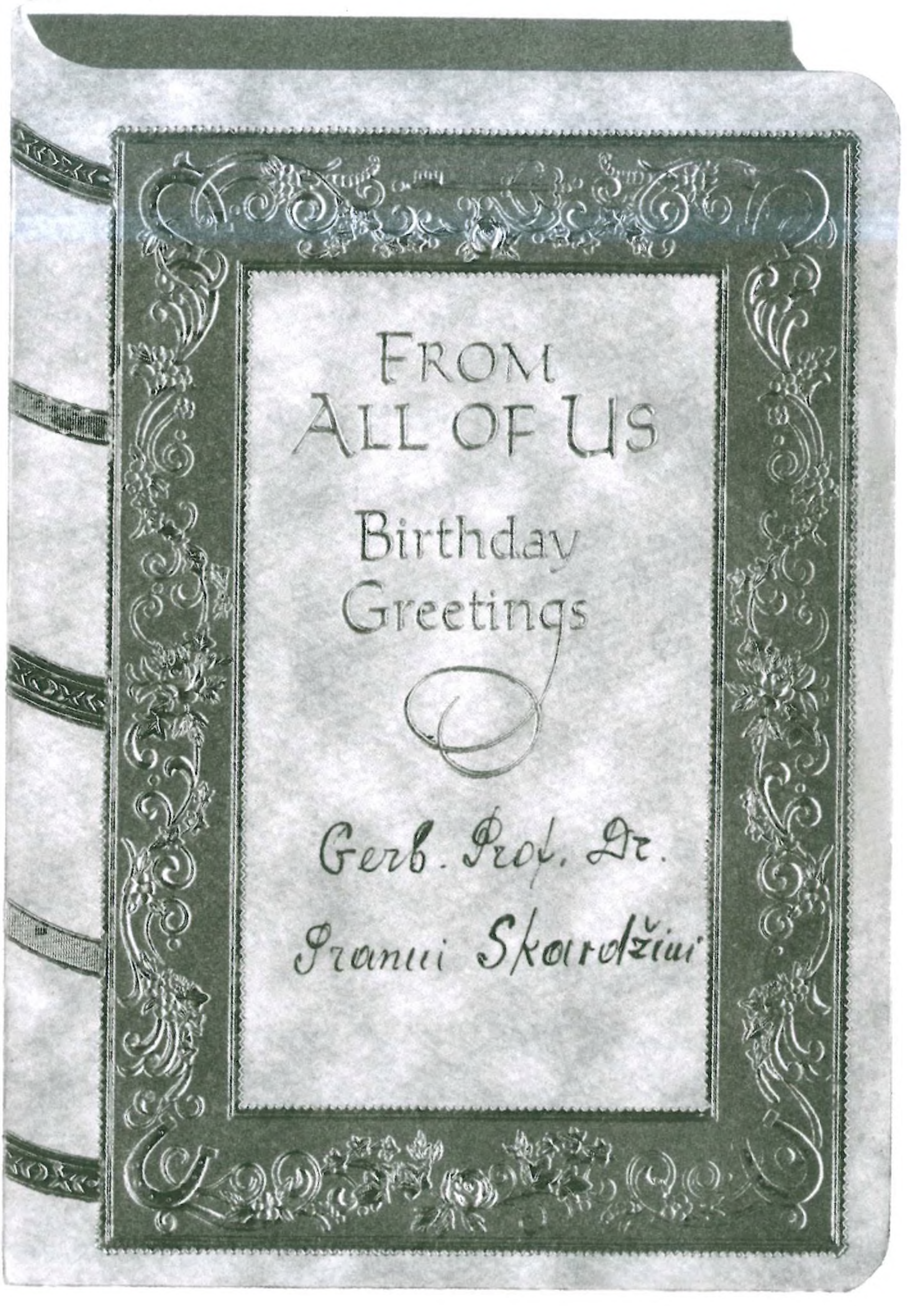
FROM
ALL OF US
Birthday
Greetings
Gerb. Prof. Dr.
Pranui Skardžiui

Didysis ir Garbusis mūsų
Lituaniste,

Deimantu žerintis Tamstos nu-eitas lietuviškas kelias puoselėja mūsų tautos, mūsų pavergtojo krašto laisvės svajonę ir grūdina mūsų kovos ryžtą.

JAV LB Hot Springs Apylinkės dalyviai:

"LIFE IS LIKE AN EXCITING BOOK,
AND EVERY YEAR STARTS A NEW CHAPTER."
Anonymous

Mr. & Mrs. J. Alegretis
Eleonora ir Vincas Rastenai.
V. Dambrauskas
J. Bagdonas
Mr. & Mrs. A. Sudzius
V. Bagdonavičienė
A.K. Rutkai
Brony Krausas
B. R. Lulbaut
Angela Kraucelis
Strazas
J. ir J. Zdanai
Felix Mackavičius
B. + E. Vasiliauskai
P. ir P. Balčiūnai
L. Guziulienė

Wm and Elena Mazuraitis

P. Dambrauskas
Brone Martin

We're wishing you a Happy Birthday
And many, many more,
As you start another chapter
In the year that lies in store,
Plus lots of luck each day all year,
Good times, and all the rest,
In fact we wish you everything
That makes you happiest!

HAPPY BIRTHDAY!

Lucille Sakalas

Salomėja ir Petras Smaižiai
Albert Edward Pratt
Juozas Grigaliūnas
Andrius Ryliškis

Hot Springs, 1974. III. 26

savo disertaciją, o A. Salys, pabaigęs savo studijas, tuojau važiuos į Hamburgą pas G. Pancocelli-Calcia savo eksperimentinės fonetikos studijų pagilinti ir vėliau galės mane pavaduoti. Bet viskas kitaip įvyko: anksčiau sugrįžęs, iš pradžios aš vienas turėjau skaityti visus lietuvių kalbotyros kursus ir net praktinį lietuvių kalbos kursą, o A. Salys sugrįžęs nuėjo į Teologijos-Filosofijos fakultetą dirbti. Po metų aš, tiesa, išvykau į užsienį, bet ten tegalėjau būti maždaug pusę to laiko, kaip buvo manoma, ir sugrįžus vėl užgriuvo begalės dėstomojo darbo. Kiek daugiau galėjau atsikvėpti, kai P. Jonikas baigęs savo studijas užsieny, ėmė dėstyti atskirus epizodinius kursus ir vesti proseminarą, o A. Salys, vyriausybei panaikinus kalbotyros skyrių Teologijos-Filosofijos fak-te, sugrįžo į Human. Mokslų fak-tą.

Šitokiose aplinkybėse aš, žinoma, nedaugiausia ką galėjau padaryti, bet ką galėdamas vis dėlto dariau. 1930 m. pradėjau redaguoti fakulteto leidžiamą kalbotyrinį žurnalą **Archivum Philologicum**, kurio iš viso pasirodė 8 knygos. 1933 m. pabaigiau savo habilitacinį darbą **Daukšos akcentologija**, kuri buvo išspausdinta 1935 m. Man labai daug laiko atėmė **Lietuvių kalbos žodžių daryba** (1943), kurią skubomis turėjau baigti karo metu, kaip reikiant net nespėjęs ganėtinai apdoroti kai kurių jos atskirų dalių, bet aš nesigailiu tai daręs: tuo darbu jau galėjo plačiai pasinaudoti daugelis užsienio kalbininkų, pvz. E. Fraenkelis savo etimologiniame lietuvių kalbos žodyne, J. Otrębskis savo lietuvių kalbos gramatikos antroje knygoje ir kt. Pagaliau pastaraisiais metais dar buvau pradėjęs rinkti medžiagą antrajai savo slaviškųjų skolinių studijos daliai, kurioj plačiau turėjo būti nušviesti istoriniai ir kultūriniai lietuvių ir slavų santykiai kalbos šviesoje, – pirmąją jos dalį turėjo sudaryti mano disertacija **Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen (1931)**, – bet pasitraukimas iš Lietuvos sustabdė šį darbą, panašiai kaip ir kai kuriuos kitus darbus, kuriems irgi jau buvau apsčiai surinkęs medžiagos, pvz. lietuvių kalbos istorijai ir kt.

3. Ar galėjote ką iš savo srities padaryti svetur atsidūrę? Ką manote daryti pensininkaudami?

Svetur atsidūrę lituanistai kalbininkai nedaugiausia ką gali padaryti, ypačiai dirbdami įstaigose arba net ir fabrikuose; antra vertus, čia dažniausiai trūksta pačių reikalingiausių leidinių. Pvz. prof.

Fr. Spechto rekomendavimu Goettingeno universitetinė leidykla Vandenhoeck und Ruprecht buvo apsiėmusi išleisti naujai perdirbtą ir papildytą mano **Lietuvių kalbos žodžių darybos** vokišką laidą ir aš dalį to darbo jau esu atlikęs, bet, atrodo, nebegalėsiu baigti. Ką lig šiol čia padariau, padariau tik priešokiais, nuvogdamas laiką nuo savo poilsio. 1968 m. išleistas mano **Lietuvių kalbos kirčiavimas** yra gerokai perdirbtas ir papildytas mano 1936 m. Kaune išspausdinto **Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimo** leidimas, skirtas kalbos praktikos reikalui. Šiemet išleista mano **Ankstyvesnė ir dabartinė lietuvių [bendrinės] kalbos vartosena** yra iš dalies apžvalginis, aprašomas, iš dalies svarstomas, kritiškas darbas, kurį aš galėjau jau padaryti, remdamasis savo šios srities praktika Nepriklausomojoje Lietuvoje ir gavęs reikiamų šaltinių iš Lietuvos. Trečias mano darbas, **Lietuviškieji tarptautinių žodžių atitikmenys**, yra vien praktinis aprašomas, kuriam nereikėjo specialesnių šaltinių. Bet kas kita yra mano studijinis darbas **Lietuvių vandenvardžiai su -nt-**: tai yra specialus kalbotyrinis darbas, kuriam dalį šaltinių galėjau rasti Kongreso bibliotekoje, dalį teko iš kitur parsisiųsdinti, bet vis dėlto ir jo negalėjau parašyti tokio, kaip norėjau: daugelį klausimų reikėjo ateičiai palikti atvirų, neišspręstų. Šis darbas bus spausdinamas **Lituanistikos darbų** trečiojoj knygoj.

Mano darbas Kongreso bibliotekoj pasibaigė š. m. vasario 26 d. Ką aš toliau darysiu, tuo tarpu negaliu tikrai pasakyti: tai priklausys nuo aplinkybių.

4. Kaip liet. kalbos mokslo darbas dirbamas dabartinėj Lietuvoj? Kokius tenykščius kalbinius darbus Jūs daugiausia vertinate?

Tuojau po karo kurį laiką kalbotyrinio darbo sąlygos ten nebuvo geriausios. Nemažas skaičius ankstyvesnių kalbininkų pasitraukė į Vakarus; vyresnio amžiaus liko tik vienas J. Balčikonis, bet jis, daugiausia būdamas tik kalbininkas praktikas, vienas negalėjo paruošti naujų kalbininkų. Tuomet specialiai tam reikalui iš Leningrado buvo atvykęs prof. B. Larinas, rusų kalbininkas slavistas, kuris dar prieš pirmąjį pas. karą, 1913–14 m., bent du kartus buvo atvykęs į Lietuvą ir aprašęs Nemunaičio tarmę. Būdamas geras mokslininkas ir ilgesniam laikui įsikūręs Vilniuje, jis galėjo daugiau padaryti įtakos ir jaunosios kalbininkų kartos lavinimui, ir tolimesnei didžiojo liet.

žodyno santvarkai ir kt.; jis mirė 1964 m. kovo 26 d. Šalia to kai kurie jaunesni kalbininkai galėjo išvažiuoti į Maskvos ar į kitus Tarybų Sąjungos universitetus specializuotis ar šiaip savo studijų gilinti. Pagaliau ir pačioj Lietuvoj kaskart vis daugiau ir našiau buvo dirbama kalbotyros srityje. Tas kalbotyrinis darbas ilgainiui vis gerėjo, intensyvėjo. Susidarė gražus būrys naujų kalbos darbininkų, kurių vienas kitas savo darbais ėmė ir visai rimtai reikštis. Čia aš visų pirma turiu galvoj šias puikias pastarųjų laikų kalbotyrines daktaro disertacijas: Z. Zinkevičiaus **Lietuvių dialektologija** (1966), J. Palionio **Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.** (1967), J. Kazlausko **Lietuvių kalbos istorinė gramatika** (1968), V. Mažiulio **Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai** (1970) ir A. Vanago **Lietuvos TSR hidronimų daryba** (1970). Z. Zinkevičiaus disertacija yra monumentalus, pirmas šios rūšies darbas lietuvių kalba: jame plačiai ir palyginamai aprašomos lietuvių tarmių ypatybės, kritiškai įvertinami kitų pasisakymai dėl atskirų tarmių dalykų, ir visa duodamoji medžiaga dar vykusiai pavaizduojama 75 žemėlapiais. J. Kazlausko ir V. Mažiulio darbai yra palyginamieji, juose plačiai naudojamasi vadinamuoju vidinės rekonstrukcijos metodu, ir dažnai nukylama į gana tolimus, priešistorinius laikus ir svarstomi didžiai hopteziški dalykai. A. Vanagas, priešingai, pirmoj vietoj stengiasi aprašyti dabartinę vandenvardžių darybą, jų sudėtį, ir į tolimesnę jų raidą beveik nesigilina. Taip pat ir J. Palionis daugiau tik aprašo atskirus raštų kalbos dalykus ar reiškinius, ne įrodinėja ar komentuoja juos. Tačiau visi šie darbai yra gana konstruktyvūs ir vertingi ne tik lietuvių kalbos mokslui, bet ir lyginamajai kalbotyrai, ypač baltistikai. Visuose šiuose darbuose autoriai siekia tik kalbinės tiesos, ir nematyti, kad kokia pašalinė įtaka įtaigotų juos kitaip galvoti. Tai aiškiai rodo ir nuo 1965 m. Vilniuje leidžiamas kalbotyrinis, šios rūšies vienintelis žurnalas **Baltistica**: jame šalia lietuvių apsčiai bendradarbiauja ir kitų tautų kalbininkų, ir beveik nematyti ideologinių priemaišų.

5. Ar Jums teko pastebėti kokią padidėjusią rusų kalbos įtaką lietuvių kalbai? Kaip tenykščiai kalbininkai reaguoja į svetimą įtaką?

Po karo rusų kalbos įtaka lietuvių kalbai yra gerokai padidėjusi. Visų pirma apsčiai žodžių verste verčiama iš rusų kalbos, pvz.: **apiprekinti** „išduoti prekes pagal tam tikrą reikalavimą“ – rus. **otova-**

rit', **išdirbis** „tai, kas išdirbta, baigta produkcija" – **vyrabotka**, **perlinkis** „teisingos veikimo linijos sulaužymas, nenuosaikumas" – **peregib**, **pravaikšta** „nereikalingas vaikščiojimas darbo metu, neatvykimas į darbą be pateisinamos priežasties" – **progul** ir kt. Šalia to nemaža žodžių dabar yra gavę kitokesnę reikšmę, pvz.: **darbadienis** „(seniau) darbo, dirbamoji diena, workday; (dabar ir) kolūkiečių darbo apskaičiavimo vienetas (rus. trudoden')", **liaudis** „(seniau) paprasti žmonės, minia; (dabar) valstybės, šalies gyventojai (narod)" ir kt. Taip pat dabar „suaktyvinamos" ir kai kurios darybinės priemonės, dažnai irgi ne be rusų kalbos įtakos; pvz.: ankstyvesni būdvardžiai **prieškarinis, priešmokyklinis, priešrevoliucinis, priešsventinis** ir kt. pagal rus. **dovojennyj, doškol'nyj, dorevoliucionnyj** ir kt. paverčiami į **ikikarinis, ikimokyklinis, ikirevoliucinis, ikišventinis**, nors iš gyvosios kalbos šios rūšies pavyzdžių net ir didžiajame liet. kalbos žodyne nei vieno neduodama. Taip pat ir priesaga **-ininkas** dažnai vartojama taip, kaip ir rusų **-ik, -nik**, pvz.: **kojininkas** „kojinių mezgėjas, kojinių įmonės darbininkas (rus. čuločnik)", **maistininkas** „maisto pramonės darbininkas (piščevik)", **pravaikštininkas** „kas vaikšto be darbo, neateina į darbą be pateisinamos priežasties (progul'ščik)" ir kt.

Iš pat pradžios ši rusų kalbos įtaka reiškėsi spontaniškai, beveik be jokios kontrolės. Bet ilgainiui, vis daugiau atsirandant įsidirbančių kalbininkų, vis daugiau buvo pradėta rūpintis, kad lietuvių kalbos priklausomybė nuo rusų būtų ko įmanomesnė: kad nereikalingų rusybių, ypač barbarybių (pvz. **basanoškė, nariadas, stiliaga, zajavka** ir kt.), būtų ko mažiau vartojama; kad perdaug grubių rusiškų reikšmės vertinių vietoj būtų vartojami sklandesni, lietuvių kalbai tinkamesni dariniai (pvz. **bendrakaltis bendrakaltininko** vietoj), ir t. t.

Apie rusų kalbos įtaką lietuvių kalbai ir pačių lietuvių atoveikį tai įtakai aš kiek plačiau pasisakiau savo jau minėtoj knygelėj **Ankstyvesnė ir dabartinė lietuvių [bendrinės] kalbos vartosena**.

6. Dabartinėj kalbotyroj, atrodo, yra didžiai madingas vadinamasis struktūralizmas? Kaip Jūs į tai žiūrite?

Struktūrinė kalbotyra yra atsiradusi kaip reakcija prieš XIX a. antroj pusėj ir XX a. pradžioj labai įsigalėjusį istorizmą, kuriuo tuomet

buvo norima viską išaiškinti. Ši linkmė ypač mėgstama šiame krašte. Bet iki kraštutinių ribų išplėstas struktūralizmas nėra nei kiek geresnis už neribotą istorizmą: viena struktūra negalime kaip reikiant išaiškinti visų kalbos reiškinių, ypač jų raidos ir kilmės, – tam dar būtinai reikalinga ir istorija. Pvz., norėdami ištirti kokį vandenvardį, mes visų pirma turime gerai susipažinti su jo dabartine vartosena, daryba, sudėtimi, arba struktūra, ir pn., bet šalia to, kaip prancūzų kalbininkas Paul Lebel galvoja, reikia dar susekti jo raidą, tos raidos atmainas ir visas tas aplinkybes, kuriose jis yra atsiradęs ir ilgainiui kitėjęs. Taigi dar ir dabar, man rodos, tebegalioja šveicarų kalbininko Ferdinando de Saussure'o nuomonė, kad šalia diachroninės, arba istorinės, turi eiti ir sinchroninė, arba statinė (struktūrinė), kalbotyra.

7. Kaip Jūs žiūrite į baltistinį darbą šiame krašte?

Lig šiol baltų kalbomis čia nedaugiausia tebuvo rūpinamasi: viena, tos kalbos amerikiečiams dažnai yra pertolimos; antra, čia kalbotyra, arba lingvistika, dažnai praktikoje suprantama kiek kitaip, kaip V. Europoje. Bet vis dėlto pastaraisiais laikais ir čia galime šiek tiek pastebėti tam tikro susidomėjimo tomis kalbomis. Tai rodo 1968 m. balandžio 5–6 d. baltistų konferencija, kurią buvo suruošęs Pennsylvania State University ir kurios darbai kitimet buvo išleisti atskiru leidiniu **Baltic linguistics**, edited by Thomas F. Magner and Wiliam R. Schmalstieg. Šiame rinkinyje duota bent 20 įvairių straipsnių, iš kurių 7 skirti liet. kalbai; bet liet. kalba daugiau ar mažiau liečiama ir kituose straipsniuose. Reikia manyti, kad baltistika, taigi ir liet. kalba kaskart bus vis daugiau rūpinamasi šiame krašte. Ypač daug baltistinės iniciatyvos rodo dar jaunas (1929 m. gimęs) ir energingas amerikiečių kalbininkas W. R. Schmalstiegas, slavų bei baltų kalbų specialistas ir Pennsylvania State University profesorius.

AKCENTOLOGIJA

Del skolinių kirčiavimo lietuvių kalboje

(Švietimo darbas, 1928 m., nr. 8, p. 936–941)

Prof. J. Plakis savo straipsny „Daži attīstības puosmi latviešu un leišu akcenta vēsturē“ (Latvijas Augstskolas Raksti, V, 92) šiaip tvirtina: „Tuoņa tīpa ziņā leišu valuodā patapinājumi tiek nuojausti kā īsti leišu vārdi, juo pats patapināšanas fakts vien nevar sekmēt tuoņa tīpa pārmaiņu, ja uzsvars paglābies savā agrākā vietā, tādēļ pēc F. Sosīra likuma (Mém. d. l. Soc. d. ling. VIII., 427) viņuos jābūt visvairāk krītuoša tīpa tuonim“. Ir del to jis iš tikrųjų mūsų kalboj randa daugiau skolinių su akūtine, nekaip su cirkumflektine priegaide. Bet ar tikrai taip yra? Norėdami į tą klausymą atsakyti, patyrinėkim kirčiavimo atvejus platėliau.

1. Visų pirma susiduriam su slaviškais lietuvių kalbos skoliniais. Jie bendrai išlaiko kirtį toj pačioj vietoj, kur jis yra buvęs skolinamoj kalboj, pav.: abrãkas < gud. обро́къ, abrū̃sas < gud. обру́съ, andarõkas < gud. андара́къ, aplìkas < g. гапли́къ, aptiẽkorius < lenk. aptekarz, balakõnas < g. балахо́нъ, balvõnas < g. болва́нъ, bagotỹrius < g. богаты́рь, beñkortas < l. bękart, bezmẽnas < g. безме́нъ (безмѣнъ), ciẽsorius < g. цѣсарь arba l. cesarz, česnãkas < g. чесно́къ, čerevỹkas (> čeverỹkas) < g. череви́къ, čiuprýna < g. чупри́на, grõmata < g. гра́мота, kalė̃dos < g. коля́ды, karãlius < g. коро́ль, karmõnas < g. корма́нъ, kazõkas < g. коза́къ, kiẽlikas < l. kelich, kisiẽlius < g. кисе́ль, kõlioti < l. kalać, kūkãlis < g. куко́ль, kùkorius < l. kucharz, kùrmonas < g. ху́р-

манъ, kvartūkas < g. хвартýкъ, latãkas < g. лотóкъ, lenciū̃gas < g. ланцýгъ, mélnyčia < g. мéльница, mõkolas < g. мáхало, mõčeka < g. мáчеха, mùliorius < l. mularz, nerẽdas < g. нерядъ, paklãnas < g. поклóнъ, pãlagas < g. пóлогъ, pãrakas < g. пóрохъ, pẽtnyčia < g. пятница, põpierius < l. papier(z), pópiežius < l. papież, prabãjus < g. пробóй, põmėtis < g. пáмять, sãkalas < g. сóколъ, skamarãkas < g. скоморóхъ, spãviedis < l. spowiedź, stórasta < g. стáроста, viẽžlyvas < g. вѣжливъ, vỹlyčia < g. ви́лица, výskūpas < l. dial. wiskup, zalatõrius < g. золотáрь, zoslãnas < g. заслóнъ, zérkolas < g. зéркало, zokãdas < g. захóдъ, zokãnas < g. закóнъ, zoviẽsas < g. завѣсъ ir kt. Kai kuriuose slav. skoliniuose kirčio vieta analogiškai pagal kitus pavyzdžius yra perkeliama į kitą vietą, pav.: pãramas vietoj *parãmas < g. порóмъ (pagal pãrašas, pãkratas...), pãdabnas vietoj padãbnas < g. подóбный arba l. podobny, pãduška < l. poduszka, varstõtas < l. warstat, taip pat dėkavóti šalia senesnio dẽkavoti Sub., Vilkyškiai, Daukša < g. дя́ковать, dūmóti K. šalia senesnio dūmoti Daukša (kirtis ant ū) < g. дýмать (plg. latvių duõmāt), slebizavóti < l. ślebizować ir kt.

2. Kai del priegaidžių, tai daugumas slav. skolinių yra su cirkumfleksais, pav.: abỹdnykas < g. оби́дникъ, agur̃kas < sen. l. ogurek arba g. огурóкъ, ãkrūtas < g. *óкрутъ, altõrius < g. олтáрь arba l. oltarz[1], balamū̃tas < g. баламýтъ, bankiẽtas < l. bankiet, barõnas < g. борáнъ, biẽdnas < g. бѣденъ, blỹnas < g. блинъ, bliū̃das < g. блюдо, blõgas < g. благъ, благiй, brõkas < l. brak, blõznas < g. блáзенъ arba l. błazen, blū̃das < g. блудъ, bū̃bnas < g. бýбенъ, ciẽlas < g. цѣлъ, cimbõlai < g. цымбáлы arba l. cimbały, čiū̃das < g. чýдо, diẽdas < g. дѣдъ, dỹvas < g. диво

[1] Jei altorius būtų iš lenkų kalbos paskolintas, tai jo kirčio vieta galėtų būti pagal kitus linksnius (gen. sg. oltárza) atsiradusi.

arba дивъ, grỹbas < g. грибъ, griẽkas < g. грѣхъ, gvõltas < l. gwałt, kỹtras < g. хитръ, kmỹnas < l. kmin, knỹgos < g. книги, kodỹlas < g. кади́ло, kõdis < g. кадь, kõtas < l. kat, kõžnas < g. ка́женъ, ка́жный, krõmas < l. kram, krõsyti < g. кра́сить, krõtos < l. kraty, kũdas < g. худъ, kũmas < g. кумъ, lõskavas < l. łaskawy, mõjus < g. май, miẽstas < g. мѣсто, mõrai < l. mary, nõglas < l. nagły, noprõsnas < g. напра́сенъ, parẽtkas < g. поря́докъ, pỹvas < g. пиво, plõščius < g. плащъ arba płaszcz, prajẽvas < g. проя́ва, põsmas < g. па́смо, pũkas < g. пухъ, pul̃kas < sen. rus. пълкъ, rõjus < g. рай arba l. raj, rũbas < g. рубъ, smer̃tis < g. смерть, smõkas < l. smak, sũdas < g. судъ, susiẽdas < g. сусѣдъ, šil̃kas < sen. rus. шьлкъ, znõkas < g. знакъ ir kt.

3. Daug mažesnis skaičius yra slav. skolinių su akūtais, pav.: árkužas (žem. érkužas) < l. arkusz, bažnýčia < g. божни́ца, bíesas < g. бѣсъ, gavénia (arba gavėnià, -énios) < g. говѣніе, kačérga < g. кочéрга, kárdas < g. кордъ arba l. kord, kùrtas < sen. rus. хъртъ, kùrva < g. ку́рва arba l. kurwa, lénkas < sen. rus. лęхъ, ličýna < g. личи́на, mélnykas < g. мéльникъ, pópiežius < l. papież, ragótinė < g. рога́тина, stérva < g. стéрва, svíetas < g. свѣтъ, váiskas (šalia vaĩskas Vilkyškiai) < g. войско, žem. víeža < l. wieža, výskūpas < l. wiskup, zérkolas < g. зéркало ir kt. Tokie žodžiai kaip bíesas, lénkas, pópiežius, ragótinė, svíetas, výskūpas, taip pat bažnýčia, ličýna (šalia gronyčià, -ỹčios, svetlyčià, -ỹčios) turi akūtą veikiausiai del savo didelio senumo. O žodžiai árkušas, kačérga, kùrmonas, razbáininkas, zérkolas ir kt. savo akūtą gali pateisinti tuo, kad jis yra ant pirmojo dvibalsių komponento, kaip kad ir skolinamose gudų ir lenkų kalbose yra sakoma.

4. Į kirčiavimo kategorijas slav. skoliniai šiaip yra skirstomi. Dviskiemeniai lenkiško ir gudiško kilimo vyr. giminės daiktavardžiai daugiausia yra kirčiuojami kaip rãktas (n. pl. rãktai), pav.: bliũdas, čer̃tas, čẽsas, čiõbrai (ir čẽbrai), dỹvas, gruñtas, grỹbas, gvõltas, ìkrai, liũtas, miẽstas, mìstras,

mnỹkas, muĩtas, põnas, põsmas, prũdas, pỹvas, rũbas, smuĩkas, šmõtas, šniũras, vỹnas, zũbas, žỹdas ir kt. Plg. Hirt IF. 10, 51 f, W. Schulze KZ. 52, 153. Bet tarmėse čia pradedama svyruoti; pav., Subãčiuje (Panevėžio apskr.) yra sakoma: dvaraĩ, grikaĩ, grabaĩ, knataĩ, latraĩ, smakaĩ ir kt., o tuo tarpu Kuršaitis Gr. § 542 visus tuos žodžius kirčiuoja kaip põnas (n. pl. põnai).

Dviskiemeniai lenkiški ir (baritoniniai) gudiški moteriškos giminės skoliniai yra daugiau linkstama kaip rankà (g. sg. rañkos) kirčiuoti, pav.: abydà, -ỹdos < г. обида, apierà, -iẽros < sen. l. ofiera arba ofiara, cnatà (g. sg. cnãtos) < l. cnota, čėrkà (g. sg. čẽrkos) < g. чápка arba l. czarka, dūmà (g. sg. dũmos) < g. дýма, dūšià (g. sg. dũšios) < l. dusza, gūnià (g. sg. gũnios) < g. гýня arba l. gunia, grūšià (g. sg. grũšios) < l. grusza, jupà (g. sg. jùpos) < g. юпа arba l. jupa, kudlà (g. sg. kùdlos) < l. kudła, kuknià (g. sg. kùknios) < l. kuchnia, loskà ir lockà (g. sg. lõskos) < l. łaska, mėtà (g. sg. mẽtos) < g. мя́та, mylià (g. sg. mỹlios) < l. milia, morkvà (g. sg. mõrkvos) < g. мóрква, mūkà (g. sg. mũkos) < g. мýка, plėgà (g. sg. plẽgos) < г. пля́га arba l. plaga, pūčkà (g. sg. pũčkos) < g. пýшка arba l. puszka, slūžbà (g. sg. slũžbos) < g. слýжба ir kt.

Oksitoniniai dviskiemeniai moteriškos giminės gudiškos kilmės daiktavardžiai paprastai yra kirčiuojami kaip šakà (g. sg. šakõs), pav.: būdà, -õs < g. будà, dūdà, -õs < g. дудà, kapà, -õs < g. копà, mašnà, -õs < g. мошнà, smalà, -õs < g. смолà, striūnà, -õs < g. струнà, vainà, -õs < g. войнà, verbà, -õs < g. вербà ir kt. Bet pagal šitą kategoriją yra kirčiuojami ir kai kurie baritoniniai gud. daiktavardžiai, pav.: dėkà, -õs < g. дя́ка, mierà, -õs < g. мѣ́ра, skūrà, -õs < g. скýра, svodbà, -õs < g. свáдьба, vierà, -õs < g. вѣ́ра ir kt.

5. Vokiškieji lietuvių kalbos skoliniai yra daugiausia akūtiniai, pav.: bálkis „Balken", bẽningis „Lucht, Bodenraum" (vid. vok. žem. böninge), býbelis „Bibel", býdelis „Beutel" (vvž. büdel), býlė „Beil" (vvž. bīl), brémas „Bräm", briúnas „braun" (vvž. brūn), brūžė „Brauhaus" (vvž. brūse), bìntas „Bund", búomas „Hebebaum" (vvž. bōm), bùršas „Bursche", búteris

„Futterzeug“, cánga „Zange“, cýgelis „Ziegel“, cólis „Zoll“, démantas „Diamant“ (vok. žem. demant), dýneris „Diener“, dyselỹs (g. sg. dýselio) „Deichsel“ (vvž. disel, dissel), dóleris „Taler“, dróta „Draht“, ércikis „Herzog“, ėvelis „Hobel“, (vvž. hövel), gálgės „Galgen“, givéra „Gewehr“, Grýta „Grete“, gróvas „Graf“, ýpas „Hieb“, jégėrė „Jäger“, jómarkas „Jahrmarkt“, jùmprava „Jungfrau“ (vvž. junkvrowe), kálkis „Kalk“, kánta „Kante“, kégelis „Kegel“, kétis „Kette“, kéžas „Käse“, lýsta „Leiste“ (vvž. līste), liúosas „los“, mércas „März“, mévas „Möve“, mézeris „Mörser“, mùlda „Mulde“, mùlkės „Molken“, párvas „Farbe“, péršas „Verse“, pýkis „Pieke, Spieß“, plánka „Planke“, pliúmė „Pflaume“ (vvž. plūme), póras „Paar“, póvas „Pfau“ (vvž. pawe), prìncas „Prinz“, rýzas „Reis“ (vvž. rīs), rúmas, rùimas „Raum“ (vvž. rūm), spùnta „Spund“, sprýtas „Spriet“, strýkas „Fiedelbogen“ (vvž. strīk), stùndas „Stunde“, stúopa „Stof“ (vvž. stōp), šiùilė „Schule“, šliùižė „Schleuse“, spýkis „Speiche eines Rades, Spieß“, šriópa „Schrape“, šriúta „Schrot“, šùlcas „Schulze“, tìnta „Tinte“, týnė „Wanne“ (vvž. tīne), výgė „Wiege“, zálvė „Salbe“ (vvž. salve) ir kt. Cirkumfleksiniai yra šie žodžiai: brũkas „Wruke, Bruke“, dẽkis „Decke“, gizẽlis „Geselle“, kur̃bas „Korb“, plẽkas „Fleck“, reĩzas „Reise“, skũnė „Scheune“ (vvž. schūne), žẽkė „Socke“ ir kt.

6. Jei dabar slaviškus ir vokiškus lietuvių kalbos skolinius sulyginsime, tai pamatysime, kad slav. skoliniai daugiausia yra cirkumflektiniai, o vokiškieji – akūtiniai. Žinoma, tam tikro beišimtinio dėsningumo čia visais atvejais negalima suvaikyti, bet, bendrai imant, lietuvių palinkimas į šitokį kirčiavimą yra visai aiškus. Tad kodel taip yra? Be abejo, todel, kad vokiečių kalbos kirčiavimas iš vienos pusės ir slavų kalbų iš kitos yra nevienodas: vokiečiai staigiau, smarkiau taria kirčiuotus skiemenis, kaip gudai ar lenkai. Taigi del šitos priežasties reikia manyti, kad lietuvių kalbos skolinių kirčių prigimtis labai daug pareina (nežiūrint analogijų) nuo skolinamųjų kalbų kirčių prigimties. Teisybė, beveik visi skoliniai tono tipo atžvilgiu („tuoņa tipa ziņā“) yra lietuvių kaip savi žodžiai nujaučiami ir kirčio vieta yra dažniausiai paliekama pirmykštė; bet pats skolysenos

faktas („patapināšanas fakts") vis delto aiškiai parodo, kad tam tikros rūšies (vokiški ar slaviški) skoliniai yra tam tikro tono tipo ir tam tikros kirčiavimo kategorijos, vadinas, jie šiuo atžvilgiu glaudžiausiai prisitaikina prie savo prototipų, t. y. vokiškieji lietuvių kalbos skoliniai daugiausia gauna lietuviškus akūtus, kurie savo prigimtimi yra arčiausi vidurinių vokiečių žemaičių arba vadinamojo Platt'o tarimui, o slaviškieji – daugiausia cirkumfleksus.

7. Pagaliau, reikia dar pasakyti, kad Plakis kai kuriuos žodžius visai be reikalo laiko skoliniais arba nevykusiai kirčiuoja. Pav., bóba, gélda, grúodas (< *grōda- : slav. gradъ), kárpa, kárvė, klė́ts (latv. klēts, sl. klětь < *klēti-), krė́slas, kuõlas, kùrpė, lýnas, lúobas, nýtis, núogas, sū́ris, šveñtas ir kt. šiandien yra jau nebeįmanoma laikyti skoliniais. Žodžiai altórius, bátas, búras, čúdas, čė́stis, lúkai, mójus, pývas, pósmas, sė́bras, súdas, šlúbas, znókas ir kt. yra rašytini: altõrius, bãtas, bũras, čiũdas, čestìs, lũkai, mõjus, pỹvas, põsmas, sė̃bras (arba sẽbras), sũdas, šliũbas, znõkas. Kad altõrius, apãštalas ir balbiẽrius būtų iš vokiečių kalbos paskolinti, irgi negalima tikėti. Taigi šitos ir kitos panašios kliáutės bus autoriui kiek sukliudžiusios tikresnes išvadas padaryti.

Del kitų to Plakio darbo dalykų plg. Būgos recenziją „Tautos ir Žodžio" II, 471–476 pusl.

Humanitarinių Mokslų Fakulteto raštai XVII t.
Red. prof. V. Krėvė-Mickevičius

Dr. phil. Pranas Skardžius
Vytauto Didžiojo Universiteto docentas

DAUKŠOS AKCENTOLOGIJA

V. D. U. Humanitarinių Mokslų Fakulteto leidinys
KAUNAS 1935

Visas teises autorius sau rezervuoja

A.a. prof. Kazimierui Būgai,

didžiausiam lietuvių kalbos žinovui ir nepalenkiamam kalbinės tiesos ieškotojui

Prakalba

Lietuvių kalbos kirčiavimas dar maža tėra ištirtas: neturime nei pilno lietuvių kalbos žodyno, nei tarmės surašytos, nei vietovardžiai surinkti. Net praktiniai bendrinės kalbos kirčiavimo dalykai, ir tie dar kaip reikiant nesutvarkyti: vienas kirčiuoja taip, o kitas kitaip. Tad akcentologui dar yra labai plati dirva — beveik kiekviename žingsnyje jis gali rieškučiomis semtis žaliavos savo akcentologiniams potyriams. Bet visos akcentologinės medžiagos jis dabar vienu kartu niekaip negali aprėpti, nes pati kalbinė medžiaga dar tik teberenkama, ir jos rinkimas bei dorojimas nevisai produktyviai yra išblaškytas bent keliose mažai tarpusavyje susijusiose vietose; be to, jis, kirčių tyrinėtojas, daug ką pats turi nuo pradžios pradėti. Dėl to tad akcentologinis darbas dabar tegali būti varomas tik palaipsniui. Ir pradžiai man kaip tik todėl patogiausias pasirodė Daukšos kirčiavimas: viena, Daukšos kalba tam reikalui yra seniausias šaltinis; antra, ištirtu Daukšos kirčiavimu jau griežčiau bus galima vėliau remtis ir šių laikų kirčiavimą tiriant.

Nors šio darbo tikslas yra beveik tas pat, kaip ir K. Būgos „Kirčio ir priegaidės mokslo" (LKŽ XIX—LII), bet savo pobūdžiu jis nemaža nuo jo skirias: K. Būgai kirčiuojamieji Daukšos duomenys yra buvę antriniai dalykai tam tikrai minčiai įrodyti, o man, kaip tik priešingai, tie duomenys yra ne priemonė, bet tikslas. Tačiau savo esme tuodu darbai vienas kitam ne prieštarauja, bet vienas kitą papildo: šiame darbe aš kaip tik noriu patirti, kas Daukšos kirčiavime, lyginant su dabartine kalba, yra autentiška, sena ir nauja, kad tuo būdu, pradėjus platesniu mastu tirti dabartinį kirčiavimą, būtų galima lengviau orientuotis, kiek, kaip ir kur dabartinės kalbos kirčiavimas nuo Daukšos laikų lig šiol yra pakitėjęs ir dabar tebekinta. Taigi Būgos ir mano tikslai artimi. Ir dar daugiau: K. Būgos skubomis pareikštos nuomonės, nors dabar ir nebevisos patvirtinamos, vis dėlto, dėl savo medžiagos gau-

sumo ir išmaningo gvildenimo, dar tebėr didžiai instruktyvios ir vertingos. Tomis jo nuomonėmis, kurių dar man teko pačiam klausyti auditorijoje, esu nemaža pasinaudojęs šiame darbe. Todėl, reikšdamas savo pagarbą, dešimties metų mirties sukaktuvių proga ir skiriu jam šį darbą.

Šio darbo imtis aš jau seniai ryžausi, bet tą savo pasiryžimą tegalėjau pradėti vykdyti tik Lietuvoje, dirbdamas V. D. Universitete. Tam ypač patogios aplinkybės susidarė tada, kai K. Jablonskis iš dokumentų surado Daukšos gimtinę ir Kaune buvo įsigyti du pilni postilės originalai.

Kad būtų tiksliau, be fotografuotinio Daušos postilės leidimo, rašydamas dar naudojausi ir dviem jos originalais — V. D. Universiteto Bibliotekos ir p. Respublikos Prezidento; tekste jų neskiriu. Daukšos katekizmo originalo niekur negalėjau gauti, todėl turėjau naudotis E. Volterio leidimu. Be to, dėl aiškumo bei lengvesnės orientacijos pažymiu kaikurių antraštinių žodžių lenkiškas reikšmes, kurioms susekti naudojausi Breslavo universiteto Wujeko mažosios postilės trečiuoju leidimu, ir knygos gale esu sudaręs tam tikras žodines rodykles, kuriose pažymiu kirčiuojamus lietuvių kalbos žodžius.

Bet tas darbas būtų buvęs daug sunkiau atlikti, jei kiti man nebūtų padėję. Todėl ypač jaučiuos dėkingas p. Respublikos Prezidentui dr. A. Smetonai, kuris teikės man duoti ilgam laikui naudotis puikiausiu iš Kaune esančių postilės egzempliorių, dekanui prof. V. Krėvei-Mickevičiui, kuris mane savo rūpesčiu yra įgalinęs keliauti po vidurinę Lietuvą tyrimo reikalais, buvusiam Kėdainių gimnazijos direktoriui J. Elisonui, kuris yra man labai daug padėjęs keliaujant, taip pat buvusiam Kalnaberžės Nepilnamečių Nusikaltėlių Įstaigos vedėjui kun. M. Jonaičiui už malonią prieglaudą ir visiems tiems, kurie yra atsakę į anketinius klausimus, būtent: dr. K. Alminauskiui, P. Būtėnui, J. Dangučiui, J. Dargiui, N. Grigui, A. Jonikaičiui, P. Jonikui, M. Jurkynui, K. Kepalui, A. Koncei, M. Kūjui, E. Lastui, I. Matusevičiūtei, dr. P. Meškauskui, P. Mikutaičiui, J. Norkui, dr. A. Saliui, kun. P. Sragiui, M. Stanaitytei, M. Stoniui, Ed. Urnėžiui, K. Vėlyviui ir kt. Taip pat dėkui ir tiems, kurie kitu kokiu nors būdu (pav., keliaujant) yra man padėję.

P. S.

Kaunas, 1934. IV. 28.

Turinys

Psl.

Prakalba 5

Įvadas

a) Daukšos kilmė ir jo raštų kalbos ypatybės . 11
b) Daukšos kirčiavimo tyrimas 12
c) Endzelyno Plākio teorijos ir jų kritika . . . 14

Daukšos kirčiavimas

1. Bendrieji dalykai 22

2. Daiktavardžiai

a) Dviskiemeniai *a*-kamieno daiktavardžiai . . . 30
b) Triskiemeniai *a*-kamieno daiktavardžiai . . . 42
c) Triskiemeniai ir daugiaskiemeniai *a*-kamieno slav. skolinių daiktavardžiai 47
d) Daiktavardžiai su priesaga *-inyka-* 53
e) Daiktavardžiai su priesaga *-uma-* 56
f) Daiktavardžiai su priesaga *-ima-* 65
g) Dviskiemeniai *ja*-kamieno daiktavardžiai . . 75
h) Triskiemeniai ir kt. *ja*-kamieno daiktavardžiai 78
ch) Dviskiemeniai *o*-kamieno daiktavardžiai . . 85
i) Triskiemeniai ir kt. *o*-kamieno daiktavardžiai 91
y) Triskiemeniai ir kt. *o*-kamieno slav. skolinių daiktavardžiai 96
j) *jo*-kamieno daiktavardžiai 99
k) Triskiemeniai ir kt. *jo*-kamieno slav. skolinių daiktavardžiai 102
l) Dviskiemeniai *ė*-kamieno daiktavardžiai . . 105
m) Triskiemeniai ir kt. *ė*-kamieno daiktavardžiai 108
n) Daiktavardžiai su priesagomis *-ystė* (*-ysta*), *-iškė* ir *-ybė* 112

Psl.
o) Dviskiemeniai *i*-kamieno daiktavardžiai . . 116
p) Triskiemeniai ir kt. *i*-kamieno daiktavardžiai 119
r) *u*-kamieno daiktavardžiai 123
s) *ju*-kamieno daiktavardžiai 125
š) Priebalsinių kamienų daiktavardžiai 127
t) Sudėtiniai daiktavardžiai 129
u) Daiktavardiniai direktyvai 131
ū) Tikriniai vardai 138

3. Būdvardžiai
a) Paprastieji būdvardžiai 140
b) Būdvardžiai su priesagomis *-ina-*, *-inia-*, *-inga-*, *-iška-* ir kt. 155
c) Įvardžiuotiniai būdvardžiai 163
d) Būdvardžių laipsniai 166
e) Vietininkiniai būdvardžiai 171

4. Būdvardiniai prieveiksmiai
a) Nelyginamasis laipsnis 172
b) Augštesnysis laipsnis 179
c) Augščiausiasis laipsnis 181

5. Skaitvardžiai 182
6. Įvardžiai 185
7. Veiksmažodžiai
a) Tiesioginė nuosaka
α) Esamasis laikas 192
β) Būtasis kartinis laikas 199
γ) Būsimasis laikas 202
b) Tariamoji nuosaka 204
c) Leidžiamoji nuosaka 209
d) Verba infinita
α) Veikiamieji esamojo laiko dalyviai . . 210
β) Veikiamieji būtojo kartinio laiko dalyviai 218
γ) Neveikiamieji esamojo laiko dalyviai . . 220
δ) Neveikiamieji būtojo laiko dalyviai . . 222
ε) Pusdalyviai 227
e) Veiksmažodinės lytys su priešdėliu *per-* . . 229
f) Atskiros veiksmažodžių lytys 230

Psl.

8. Prieveiksmiai, prielinksniai ir kitkas 238

II. **Daukšos kirčiavimo senumas**

1. Daukšos kirčiavimo įvairumas ir jo priežastys . . . 242
2. Daukšos kirčiavimas ir J. Endzelyno teorija 249
3. Daukšos kirčiavimo reikšmė bendriesiems akcentologiniams tyrinėjimams 252

Sutrumpinimai 255

Žodinės rodyklės 262

Įvadas

a) Daukšos kilmė ir jo raštų kalbos ypatybės

§ 1. Daukšos kirčiavimui geriau suprasti nemažos reikšmės turi jo kilmė ir vertimų kalbos pobūdis.

Dabar, K. Jablonskiui paskelbus naujų dokumentų apie Daukšos kilmę ir gyvenimą (žr. TŽ VII 353—422 ir Arch. Phil. IV 64—85), galime jau tikrai pasakyti, kur yra buvusi jo gimtinė. Iš tų dokumentų mes patiriame, kad Daukšos tėviškė yra buvusi Babėnų lauke, maždaug pusiaukely tarp Kėdáinių ir Dotnuvõs, nuo senovės, būtent — kanauninko senelis, Mikalojus, jau yra Babėnuose turėjęs dvarelį, paveldėtą iš Daukšos, o šis, pasak dokumentų, tai buvęs paveldėjęs iš Sirpučio ir pagaliau pastarasis iš Vaidilos. Taigi M. Daukša kilimo aiškiai yra buvęs vidurio augštaitis, senos padermės bajoras.

§ 2. Daug keblesnis dalykas yra Daukšos kalba: kiekvienas, perskaitęs keliolika jo vertimų puslapių, gali lengvai pastebėti, kad tiek kirčiavimas, tiek pati kalba nemaža įvairuoja. Todėl tuo remdamasis, vienas kitas yra linkęs manyti, kad Daukšos raštų kalba *esanti paremta ne viena, bet keliomis tarmėmis, ir dėl to jo postilė turinti būti ne vieno, bet kelių žmonių vertimas.* Bet aš, tą dalyką plačiau patyrinėjęs (žr. Arch. Phil. IV 7—19), gavau kitokių rezultatų — patyriau, kad ligšioliniais turimaisiais duomenimis dar negalima įrodyti, jog Daukšos raštų kalba būtų kolektyvinio darbo; priešingai, visos aplinkybės rodo, kad Daukša yra vertęs vienas, tiek postilę, tiek katekizmą (tų vertimų kalba, apskritai imant, yra vienoda), bet tikybiniais sumetimais, kad būtų ko plačiau suprantamas, naudojosi ir kitomis šnektomis, daugiausia tomis, kurių plote teko jam gyventi ir veikti; be to, bespausdinant, gal būt, kas kitas skaitė korektūrą. Todėl Daukšos kalba iš tikrųjų nėra nei

rytietiška, nei žemaitiška: jo kalbos fonetika ir morfologija daugiausia yra paremta vid. augštaičių šnekta, o žodynas yra iš visur papildytas.

b) Daukšos kirčiavimo tyrimas

§ 3. Daukša tuo mums ypatingai yra svarbus, kad jo raštai pirmieji yra ištisai kirčiuoti. Nors jis priegaidžių nežymi, kaip kad mes dabar darome, bet vis dėlto iš jo, kad ir nevisai nuosekliai, kartais net klaidingai vartojamų kirčiuojamųjų ženklų, daug kur galime susekti ne tik kirčio vietą, bet ir tam tikrų žodžių priegaides. Taigi Daukša mums duoda seniausių žinių apie lietuvių kalbos kirčius bei priegaides, ir todėl suprantama, kodėl kalbininkai į tai jau seniau yra atkreipę savo dėmesį.

Pirmasis, kuris kaip reikiant yra supratęs Daukšos kirčiavimo svarbumą, yra J. Endzelynas. Tai jis iškėlė aikštėn 1911 m. savo straipsnyje „Zum litauischen Akzent Daukšas" (KZ XLIV 49—57). Bet čia autorius negalėjo ir nenorėjo viso dalyko plačiau nagrinėti: jis pasitenkino tik nurodydamas, kad Daukšos kirčiavimas daug kuo skiriasi nuo dabartinio, ypač Kuršaičio, kirčiavimo. Kiek daugiau (52—56 psl.) jis duoda būdvardinių pavyzdžių, rodančių senovinį šakninį ir galūninį kirčiavimą. Tačiau plačiau ir to dalyko nesvarsto, nes jo tikslas buvo visai siauras. „Zum Schluss bemerke ich noch, — sako jis, — dass meine Darstellung durchaus nicht erschöpfend ist (von der Postille liegt ja auch vorläufig nur die erste Hälfte in der Neuausgabe vor): ich habe nur die Tatsache des Unterschiedes in der Betonung hervorheben wollen. Eine vollstandige Sammlung der Belege wäre sehr wünschenswert" (57 psl.).

Tačiau lig šiol, neskaitant E. Sittigo habilitacinio nespausdinto darbo apie Daukšos kalbą[1]), neatsirado daugiau nei vieno, kuris būtų visą Daukšos kirčiavimą tyręs ir ištyręs, nes tam buvo nemaža kliūčių: viena, prieš karą ir dar ilgai po karo Daukšos raštų originalai maža kam buvo prieinami, o E. Volterio išleistieji du

---

[1]) 1930 m. balandžio 6 d. rašytame laiške E. Sittigas man praneša, kad jis to savo darbo negalįs spausdinti dėl pagrindinių problemų, kurių lig šiol nepasisekę išspręsti nei jam, nei Būgai, nei Spechtui, nei Tangliui.

postilės sąsiuviniai negalėjo atsloti viso originalo; be to, žinomas katekizmo originalas, kuriuo E. Volteris yra savo leidimui naudojęsis, yra žuvęs; o 1926 m. V. D. Universiteto fotografuotiniu (geriau pasakius, atmuštiniu) būdu išleistos postilės negalima naudoti akcentologijos reikalams, nes dėl nerūpestingo darbo nemaža diakritinių originalo ženklų joje yra visai neatmušti. Antra, lig šiol, kad ir jautėme iš pačios kalbos, bet tikrai negalėjome pasakyti, iš kur Daukša yra kilęs. To nežinant ir juo labiau reikiamų tarminių žinių neturint, sunku buvo lokalizuoti Daukšos raštų kalbą ir ką nors tikriau apie ją spręsti. Todėl, suprantama, tiek mūsų, tiek užsienio kalbininkai, daugiausia tirdami bendruosius dalykus, Daukša tesinaudojo tik iš dalies; plg. N. van Wijk, MO XI 211 tt., E. Nieminen, Ausg. 137 tt., J. Endzelin, KZ LI 1 tt., E. Sittig, KZ LII 212 tt, StB III 157 t, K. Būga, LKŽ XXVIII tt.

§ 4. Toks dalinis dalyko tyrimas, žinoma, tam tikram tikslui yra geras ir naudingas, bet jis tegali apimti tik dalį ir, be to, kartais nevienodai. Pav., Būga minėtame veikale, teisybė, nemaža rašo apie Daukšos kirčiavimo dalykus: apie veikiamųjų esamojo laiko dalyvių (XXXV t.), apie daiktavardžių su priesaga *-ima-* (XLII) ir apie būdvardžių (XLVII tt.) kirčiavimą; bet viso Daukšos kirčiavimo kaip vieneto jis negalėjo apimti: viena, kaip jis pats prisipažįsta (LII), trūko jam net paprasčiausių žinių apie daiktavardžius, būdvardžius, dalyvius ir kt.; o antra vertus, vienam rašant visą žodyną ir dar, tarp daug ko kita, kirčių mokslą, visai nebuvo galima, F. de Saussure'o terminais betariant, kalbamą dalyką sinchroniškai ir diachroniškai tirti, — jis turėjo tuo tarpu pasitenkinti tik viena diachronijos dalimi. Ir todėl dabar, žinant Daukšos gimtinę ir parankėje turint bent tris postilės originalus, visą Daukšos kirčiavimą tenka iš naujo vienu pagrindu tirti.

Ir iš tikro: visybei tirti, savaime aišku, turi būti vartojama visa tiriamoji medžiaga, ir priešingai, atskirą dalyką tiriant, turi būti dažnai atsižvelgiama į kalbinės medžiagos visumą, nes tik šiuo būdu galima tikriau patirti priežastines jungtis: kalboje juk, anot W. Haverso Handbuch d. erkl. Syntax 6 psl., kaip ir kiekviename meno paveiksle, viskas yra tarpusavyje susiję. Pav., Daukšos tariamosios nuosakos kirčiavimas lygiai taip pat svyruoja, kaip ir būtųjų neveikiamųjų dalyvių. Bet tuo dar nieku būdu nepasakoma, kad visi kirčiuojamieji Daukšos kalbos pavyzdžiai būtinai turi būti

statistiškai suskaičiuojami ir suregistruojami, kaip kad kaikurie mokslininkai (pav., E. Sittigas, StB III 157 t. ir kt.) ypač mėgsta ir pataria daryti. Aš iš principo šito statistinio metodo neneigiu, bet nelaikau jo ir išganingu, o kartais jis man atrodo tik bereikalingu balastu: pedantiška statistika dažnai nustelbia intuityvinį kalbos duomenų suvokimą ir tuo būdu išblaško bendrinamąjį dėmesį. Dėl to aš šiame darbe stengiuos duoti tik tiek pavyzdžių, kiek, mano nuožiūra, jų užtenka kalbamajam dalykui aikštėn iškelti arba kiek jų man yra pavykę surasti.

Bet visų pirma Daukšos kirčiavimui tirti tenka pritaikinti empirinį metodą, būtent — pirmiausia šiame darbe tenka daug dėmesio kreipti į duomenų autentiškumą: viena, dažnai negalima rasti reikiamo skaičiaus atstovų, kad būtų galima matyti, kuriai kirčiavimo grupei kalbamąjį žodį reiktų skirti; antra, vienas ir tas pat žodis kartais yra nevienodai ir, kaip jau buvo minėta, net klaidingai kirčiuojamas; ir trečia, kad ir rečiau, bet vis dėlto pasitaiko dar tokių dalykų, kuriems patvirtinti trūksta duomenų. Taigi visko smulkmeniškai šiandien jau nebegalima patikrinti. Tačiau, kiekvieną dalyką pirmiau analitiškai, o paskui sintetiškai tiriant, daug ką galima išaiškinti, ypatingai su dabartinių tarmių pagalba. O tokius dalykus, kurių dabar realiais duomenimis nebegalima paremti, tenka šiek tiek ir hipotetiškai pasvarstyti; bet visai abstrakčios ir reliatyvios hipotezės, ligi akcentologinė šių dienų kalbos medžiaga dar nėr kaip reikiant apdorota, nedaug ką mūsų reikalui gali padėti.

c) Endzelyno Plākio teorijos ir jų kritika

§ 5. Senovinei lietuvių kalbos kirčio vietai nustatyti dažnai yra naudojamasi latvių kalba, todėl svarbu žinoti, kiek ja galima remtis Daukšos kirčiavimą tiriant.

Kaip yra žinoma, J. Endzelynas yra sudaręs tam tikrą teoriją, pagal kurią lietuvių rašomosios kalbos tęstinei (cirkumflektinei) priegaidei latvių kalbos šnektose, kuriose tebeskiriamos trejopos priegaidės, atliepia krintančioji, o lietuvių kylančiąją (akūtinę) priegaidę latvių atstoja dvejopa priegaidė — tęstinė ir lūštančioji. Tęstinę priegaidę latvių kalboje gauna tie akūtinės šaknies žodžiai, kurių kirtis lietuvių kalboje nešokinėja, o lūštančiąją priegaidę tie,

kurių kirtis lietuvių kalboje yra nepastovus. Pavyzdžiai: 1. liet. *aũtas* — lat. *àuts*, *bal̃sas* — *bàlss*, *beñdras* — *bìedrs*, *dar̃žas* — *dàrzs*, *Diẽvas* — *Dìevs*, *draũgas* — *dràugs*, *gaĩsas* — *gàiss*, *guõdas* — *gùods*, *kiẽmas* — *cìems*, *lañkas* — *lùoks*, *liẽkas* — *lìeks*, *mal̃kas* — *màlks*, *miẽgas* — *mìegs*, *paũtas* — *pàuts*, *prõtas* — *pràts*, *šiẽnas* — *sìens*, *tiñklas* — *tìkls*, *var̃das* — *vàrds*, *vil̃kas* — *vìlks*...; 2. *dū́mai* — *dũmi* (serb. *dȉm*, g. *dȉma*) *káulas, -ai* — *kaũls*, *krū́mas, -ai* — *krũms*, *kùrtas, -ai* — *kur̃ts*, *mìltai* — *mil̃ti*, *píenas, -ai* — *piẽns*, *pū́ras, -ai* — *pũrs*, *šónas, -ai* — *sãns*, *tìltas, -ai* — *til̃ts*, *tùlkas, -ai* — *tul̃ks*, *výras, -ai* — *vĩrs*, *žárdas, -ai* — *zãrds* (rus. зорóд)...; *brólis* — *brãlis* (plg. žem. *bróterauties* iš senesnio daiktavardinio kamieno **bróter-* : serb. *brȁt*, sen. ind. *bhrā́tar-*), *kùrmis* — *kur̃mis*, *mólis* — *mãlis*, *vė́jas, -ai* — *vẽjš*, *žìrnis* — *zir̃nis*...; *bámba* — *bam̃ba*, *bóba* — *bãba* (serb. *bȁba*), *dúona* — *duõna*, *jū́ra* — *jũra*, *kìlpa* — *cil̃pa*, *kója* — *kãja*, *kúopa* — *kuõpa* (serb. *kȕpa*), *láima* — *laĩma*, *lópa* „Pfote" — *lãpa* (rus. лáпа), *líekna* — *liẽkna*, *líepa* — *liẽpa* (serb. *lȉpa*), *lū́pa* — *lũpa*, *liùrba* — *ļur̃ba*, *núoma* — *nuõma*, *sė́kla* — *sẽkla* (plg. serb. *sjȅme*, *sȅti* — *sẽt*, rus. сéять — serb. *sȅjati*), *várna* — *var̃na* (serb. *vrȁna*), *várpa* — *vãrpa*, *vė́tra* — *vẽtra*, *vìlna* — *vil̃na* (serb. *vȕna*, rus. вóлна)...; *búožė* — *buõze*, *gérvė* — *dzẽrve*, *kùrpė* — *kur̃pe* (plg. serb. *kȑpije* „senos kurpės", *kȑpa* „skuduras"), *rýkštė* — *rĩkste*, *sáulė* — *saũle*, *žýlė* — *zĩle*...; *klė́tis* — *klẽts* (serb. *klȉjet*), *nýtis* — *nĩts* (serb. *nȉt*, g. *nȉti*), *tóšis* — *tãss*...; *mótė* — *mãte* (serb. *mȁti*); 3. *dárbas, -aĩ* — *dar̂bs*, *díegas, -aĩ* — *diêgs*, *grū́das, -aĩ* — *grûds*, *kálnas, -aĩ* — *kal̂ns*, *kótas, -aĩ* — *kâts*, *krė́slas, -aĩ* — *krêsls*, *lángas, -aĩ* — *luôgs*, *láužas, -aĩ* — *laûzs*, *mė́šlas, -aĩ* — *mêsls*, *óras, -aĩ* — *ârs*, *pė́das, -aĩ* — *pêds*, *pláukas, -aĩ* — *plaûks*, *ráugas, -aĩ* — *raûgs*, *rýtas, -aĩ* — *rîts*, *slíekas, -aĩ* — *sliêks*, *slúogas, -aĩ* — *sluôgs*, *šė́kas, -aĩ* — *sêks*, *úodas, -aĩ* — *uôds*, *vérgas, -aĩ* — *ver̂gs*, *vókas, -aĩ* — *vâks*, *žándas, -aĩ* — *zuôds*, *žíedas, -aĩ* — *ziêds*, *žìrgas, -aĩ* — *zir̂gs*...; *lėlỹs*, *lė́lį* — *lêlis*, *lokỹs*, *lókį* — *lâcis*, *ožỹs*, *óžį* — *âzis*, *vėžỹs*, *vė́žį* — *vêzis*, *žaltỹs*, *žáltį* — *zal̂tis*...; *galvà*, *gálvą* — *gal̂va*, *naudà*, *náudą* — *naûda*, *pėdà*, *pė́dą* — *pêda*, *skiedrà*, *skíedrą* — *šķiêdra*, *žarnà*, *žárną* — *zar̂na*...; *giesmė̃*, *gíesmę* — *dziêsme*, *versmė̃*, *vérsmę* — *ver̂sme*...; *obelìs*, *óbelį* — *âbels*,

širdìs, šìrdį — *sir̃ds, žvėrìs, žvėrį* — *zvērs*..., *lietùs, líetų* — *lîetus*... Žr. J. Endzelin, BB XXV 259—273, KZ XXXIII 104—115, RĖS II 56—68, Le. Gr. 21—32.

§ 6. Ši Endzelyno teorija yra labai paprasta ir aiški, todėl ji bematant buvo daugelio kalbininkų priimta. Vienas iš didžiausių jos šalininkų bei gynėjų ir papildytojų buvo K. Būga, žr. jo LKŽ XXX tt., KS 43, TŽ II 471 tt. Iš kitų jos šalininkų yra paminėtini N. van Wijkas, AIS 20 t., R. Ekblomas, Zur Physiologie der Akzentuazion langer Silben im Slavo-Baltischen (Uppsala, 1922), 19 t., R. Trautmannas (pav., Lit.-slav. Wb. s. v. m i r ō), T. Torbiörnssonas, AV 14[1], Symb. 374[1], 374[4], 376[2], T. Lehr-Spławińskis, SG II 89, 92, J. Kuryłowiczius, RS X 32 tt. ir kt Tačiau vienas, kuris tos teorijos nepripažino ir nepripažįsta, yra J. Plākis. Jo nuomone, lietuvių ir latvių priegaidžių raidos esančios labai glaudžiai susijusios, būtent — lietuvių latvių kalbose buvusios dvi pagrindinės priegaidės — krintanti ir kįlanti (krītuoša un kāpjuoša). Lūštančioji priegaidė esanti krintančiosios priegaidės porūšis (veids, Abart), t. y. ji išriedėjusi iš pastarosios. „Es ist doch natürlich und unbestreitbar, — sako jis, — dass die litauische Ursprache gestossene Längen auch in den akzentuierten Anfangssilben gehabt hat, und dass solche auch in der lettischen Ursprache geblieben resp. bei der Trennung der beiden Schwestersprachen voneinander in dieselbe übergegangen sind, so z. B. lit. *gýsla* — lett. *dzísla, óda* — *áda, šlúota* — *slúota, bríedis* — *bríedis* etc. resp. žem. *gŷsla* — *dzîsla, ûoda* — *âda, šlôuta* — *slûota, brêidis* — *briêdis* etc." (AUL, Filol. un Filos. fak. serija 1.5, 369 psl.). Todėl esą abejotina, kad latvių lūštančioji priegaidė būtų galėjusi kilti iš prokalbinės akūtinės priegaidės tokiuose skiemenyse, į kuriuos kirtis buvęs atitrauktas. Priešingai, atitrauktinė priegaidė, kaip tai rodančios šiaurės rytiečių bei žemaičių šnektos ir serbų bei slovėnų kalbos, tegalinti būti tik kįlančioji, plg. serb. štok. *gláva, rúka* ‖ čak. *glāvȁ, rūkȁ*, rus. *головá, рукá*, liet. *galvà, rankà*, taip pat liet. dial. *ar̃kls* < *arklỹs* ir kt. Ir tai turėję įvykti vėlesniu, antruoju, kirčio atitraukimo laikmečiu, kuriuo skiemuo su atitrauktiniu kirčiu gavęs kįlančią priegaidę visuose paradigmos linksniuose nepriklausomai nuo to, ar pirmiau jis buvęs akūtinis, ar cirkumflektinis. Vadinamuoju pirmuoju, senesniuoju, laikmečiu pirminė priegaidė neapkisdavusi dėl atitrauktinio kirčio — pasilikdavusi kokia buvusi, pav.,

galvà>*gálvai, gálvą, mergà*>*meȓgai, meȓgą* ir kt.; žr. jo Daži attīstības puosmi latviešu un leišu akzenta vēsturē (Rīgā, 1922), 42 tt. Tuo būdu latvių kįlančioji (cirkumflektinė) priegaidė esanti kilusi vėlesniais laikais, t. y. antruoju kirčio atitraukimo laikmečiu. Plg. dar jo straipsnius „Leišu valuodnieka K. Būgas uzskati par latviešu un leišu intonaciju attiecībām" (Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1924 m. III 294—302), „Leišu un latviešu intonaciju attiecības Latvijas vietu vārdu gaismā" (AUL, 1926 m. XIII 63—95) ir kt.

Šitaip galvodamas, J. Plākis prieina išvados, kad senesnę kirčio vietą rodanti ne latvių, bet lietuvių kalba, ir todėl akcentologas pirmiausia turįs orientuotis ne į latvių, bet į lietuvių kalbą.

§ 7. Šita J. Plākio teorija lig šiol dar nėra susilaukusi niekieno pritarimo. Priešingai, kaikurie kalbininkai (pav., K. Būga, TŽ II 476) laiko ją klaidinga arba (N. van Wijkas, BSA 19[1]) metodiškai visiškai netikra (methodisch vollständig unrichtig). Tačiau man kiek kitaip rodosi. Iš vienos pusės yra teisybė, kad tiek lietuvių, tiek latvių lūštančioji priegaidė yra antrinė, kilusi iš pirminės akūtinės priegaidės. Taip pat, man rodos, galima sutikti su Plākiu, kad tiek lietuvių, tiek latvių kalbose senovėje tebuvo skiriamos dvi pagrindinės priegaides — akūtinė ir cirkumflektinė. Bet tolimesnis jo teorijos rutuliojimas jau sukelia abejonių.

Visų pirma jis daugiausia operuoja tik sinchroniniais duomenimis ir maža tesistengia juos diachroniškai aiškinti, todėl kaikurie jo teigimai atrodo nevisai įtikimi. Pav., jis mano, kad atitrauktinę priegaidę esant cirkumflektinę rodą ne tik tokie lietuvių tarminiai pavyzdžiai kaip *aȓkls* šalia *arklýs*, bet ir latvių *bẽrzi, tẽvi* greta liet. *beržaĩ, tėvaĩ*, taip pat lat. *duõna* — skr. n. pl. *dhānāḥ* „Getreidekörner", *stiȓna* — čak. *srnȁ*, ukr. *cepнá, dũmi* — skr. *dhūmáḥ* ir kt. Bet čia bent keli dalykai supainioti. Šalia *beržaĩ* ryt. augštaičiai (Sub., Kup., Dus., Lkm., Tver...) ir žemaičiai (Slnt., Darb...) sako *béržai*, o Daukša, Duonelaitis, kaikurie ryt. augštaičiai (pav., Dus. ir kt.) pažįsta dar ir *tė̃vai*. Taigi *beržaĩ, tėvaĩ* kaip ir *sėklà, latraĩ, turkaĩ* šalia *sė̃kla, lãtrai, tuȓkai* ir kt. gali būti naujadarai, todėl jie dar nieko nerodo, kad lat. *bẽrzi, tẽvi* turėtų vėlyvesnę, atitrauktinę cirkumflektinę priegaidę. Tas pat yra ir su pavyzdžiais *smìlga* — lat. *smil̂ga, žárna* — *zaȓna, kiáunė* — *caûne, ìnkstas, -ai* — *îksts, káušas, -ai* — *kaûss, rýtas, -ai* — *rîts, bríedis* — *briêdis, síeksnis* — *siêksnis, sprìndis* — *sprîdis* ir

kitais, kuriais remiasi J. Plākis: jie irgi dar yra kirčiuojami sutinkamai su Endzelyno teorija, būtent — *smilgà, -õs, smìlgą* Dus., Tver., *žarnà, -õs, žárną* Naum., Sint., žem., Sub., Kup., Dus., *kiaunė̃* Sn. (plg. ryt. upėvardį *Kiaunà*, čak. *kūnȁ*, ukr. *kuná*), *ìnkstas, -aĩ* Jurb., Ser., Sasn., Vilk., Paež., Sint., *káušas, -aĩ* Kurt., *rýtas, -aĩ* Sub., Kup., Kam., Šešt., Virb., Sint., *briedỹs, bríedį* LŽT 82, *sieksnỹs, síeksnį* Sub., Kup., Dus., *sprindỹs, sprìndį* ib. ir kt. Čia kaip tik pastebime įdomų dalyką, kad lietuvių kalboje labai dažnai pirminiai akūtinės šaknies oksitonai pavirsta baritonais. Tos pakaitos vyriausiu akstinu veikiausiai yra tokie linksniai kaip v-tos galininkas ir kt., būtent — *žarnà, -õs, žárną* > *žárna, briedỹs, bríedį* > *bríedis, sprindỹs, sprìndį* > *sprìndis, ìnkstas, -aĩ, ìnkstus* > *ìnkstai, jùngas, -aĩ, jùngus* > *jùngai* ir kt. Tai vis yra analogijos reiškiniai, kurie ne tik dabar pasireiškia, bet lygiai taip pat galėjo pasireikšti ir veikiausiai yra reiškęsi ir seniau. Tuo būdu, sprendžiant iš dabartinės vartosenos, *jùngas, -aĩ* (plg. gr. ζυγόν, sen. ind. *yugám*), *óras, -aĩ* ir kt. gali būti laikytini senais oksitonais, o *jùngai, órai* naujadarais.

Visai kas kita yra tokie žodžiai kaip *dū̃mas, -ai* (serb. *dȉm*, g. *dȉma*) — sen. ind. *dhūmáḥ*, gr. θυμός, *káulas, -ai* — gr. καυλός, *výras, -ai* — sen. ind. *vīráḥ, mótė* — sen. ind. *mātár-* ir kt. Jeigu kurie iš tokių žodžių nuo senų senovės būtų buvę tik oksitonai, tai augščiau minėtu būdu baltų kalbose jie seniai galėjo tapti baritonais. Dėl tolygaus kirčio atitraukimo slavų kalbose plg. Lehr-Spławiński, SG II 82 tt. Bet antra vertus, tokių įvairybių galėjo būti nuo pat pradžios, nes jų randame ir kitose ide. kalbose, pav.: sen. ind. *ájraḥ* — gr. ἀγρός „dirva, Acker", gr. κύμβος „indas, rykas" — sen. ind. *kumbháḥ* „puodas", θῆλυς „moteriškas" — *dhārúḥ* „žindąs, žįsdamas", αὖος — sen. anglų *sēar* ir kt. Plg. N. van Wijk, AIS 55 t., Būga, TŽ II 474, Hirt, Akz. 49.

Iš kitos pusės, tiesa, lietuvių kalbos tarmėse yra ir tokių oksitonų kaip *brolỹs* Sies., *gervė̃* Ziet., *kalvỹs* Laz., *kaulaĩ* Kelmė, LŽT 28, *kurmỹs* Pnm., *laimė̃* Žag., *liepà* Ziet., acc. pl. *pėdùs* Ziet., *plaukùs* Laz., *rykštė̃* Slk., *tiltaĩ* Dus., *žir̃gas, -aĩ, žirgùs* Laz., Ziet., Diev., Jž. I 394 s. v. e i d a u n i n k a s ir kt. Bet tai veikiausiai yra ne senoviniai (pirminiai), bet naujoviniai (antriniai) reiškiniai. Pav., Vilniaus krašto senoji karta yra kirčiavusi, o vie-

tomis dar ir dabar tebekirčiuoja *líepa, káulai* vietoje *liepà, kaulaĩ*. Taigi *lokỹs, lóki, lovỹs, lóvi, *šuolỹs, šúolį* iš vienos pusės Kuršaičio (Tilžės) šnektoje galėjo pavirsti į *lokỹs, lõki, lovỹs, lõvį, šuolỹs, šuõlį,* iš kitos pusės šalia *lovỹs, lóvį* kitur jau mums žinomu būdu lengvai galėjo atsirasti ir *šúolis* Vilk., Vel., Ram., Sub., Kup., Dus., Tver., Ušp., Lkm. ir kt. Be to, dar ir dabar galima pastebėti, kaip kartais atsiranda panašių oksitonų. Pav., vietoje senovinio *lénkas, -ai, rūšis, -ies* ir kt. daug kas, iš naujo pradėdami tuos žodžius vartoti, pasako jau ir *lénkas* (kartais net ir *leñkas*), *-aĩ, rūšìs, -iẽs, rū̃šį*.

Bet p. Plākis į tai kaip tik maža tekreipia dėmesio: suradęs kur kokį prieštaringą pavyzdį, tuojau jį ima įrodymu. Pav., Kuršaičio *máišas* jis lygina su lat. *màiss*, nors šis žodis veikiausiai pagal *máiša* (*máišė*) yra perdirbtas iš plačiai visoje Lietuvoje vartojamo *maĩšas* (plg. *kvaĩlas — kváila, laĩmas* „Gelingen" Ilg. — *láima, vañnas — várna* ir kt.), lygiai kaip *várnas* Slav. pagal *várna* yra išriedėjęs iš senesnio *vañnas* (= serb. *vrân*), žr. Būga, KZ LI 117. Toliau jis savo įrodymams kartais naudojasi net klaidingais duomenimis; pav., vietoje *kõpos, slúogas, -aĩ* (šalia lat. *sluôgs*), acc. *líetų, altõrius, čiū̃das, mõjus* ir kt. rašo *kāpos, slõgas, liẽtų, altórius, čúdas, mójus,* žr. Daži attīst. puosmi, 92, 96, 98 psl. Todėl toks lietuvių kalbos duomenų traktavimas dažnai jam neleidžia pasidaryti tikresnių išvadų. Pav., dėl skolinių kirčiavimo jis šiaip rašo: „Tuoņa tīpa ziņā leišu valuodā patapinājumi liek nuojausti kā īsti leišu vārdi, juo pats patapināšanas fakts vien nevar sekmēt tuoņa tīpa pārmaiņu, ja uzsvars paglābies savā agrākā vietā, tādeļ pēc F. de Sosīra likuma... viņuos jābūt visvairāk krītuoša tīpa tuonim" (l. c. 92). Ir todėl jis lietuvių kalboje daugiau randa skolinių su akūtine, nekaip su cirkumflektine priegaide. Bet iš tikrųjų yra kiek kitaip: akūtinę priegaidę daugiausia gauna vokiškieji skoliniai, o didesnė dalis slaviškųjų skolinių kaip tik turi cirkumflektinę priegaidę. Todėl Plākio apibendrinimas šiuo atveju nesutinka su kalbos duomenimis. Toliau plg. mano straipsnį „Dėl skolinių kirčiavimo lietuvių kalboje" (1928 m. ŠD VIII 936—941).

§ 8. Apskritai imant, J. Plākis yra nemaža dalykų iškėlęs aikštėn, bet nevisus juos įtikinamai tėra išaiškinęs. Pav., jeigu latvių tęstinė (kįlančioji) priegaidė yra tik vėlesniais laikais atsiradusi

tuose skiemenyse, kur kirtis buvo atitrauktas, tai kodėl lietuvių kalboje tokiais atvejais labai dažnai yra vartojama akūtinė priegaidė (pav., *dū́mai — dūmi, brólis — brãlis, tìltas, patìltė — tiĩts, patiĩte, lópyti — lāpît, lándžioti — luõžât, šáukoti* ‖ *šaũkti — saũkât* ‖ *sàukt*...)? Kuriuo būdu tokiuose skiemenyse galėjo atsirasti lietuvių akūtinė priegaidė, kurios didelį senumą rodo jos plati vartosena pačioje lietuvių kalboje (pav., *výras, -ai*...)? Toliau. Kodėl lietuvių cirkumflektinę priegaidę vidurio latvių daugiaugiausia atliepia krintančioji priegaidė (pav., *aũtas — àuts, beñdras — bìedrs, draũgas — dràugs*...)? J. Plākis sako, kad esą latvių šnektų, kur šiais atvejais esanti vartojama ir lūštančioji priegaidė (pav., *aûts, baîss, biêdrs, darzs, draûgs*...). Bet tada kįla klausimas, kaip lietuvių cirkumflektinė priegaidė gali atitikti latvių lūštančiąją, kuri tėra tik akūtinės priegaidės porūšis, atvaša?

Man vis dėlto rodos, kad latvių tęstinė priegaidė nėra tos pat rūšies, kaip lietuvių žemaičių arba ryt. augštaičių atitrauktinė pusilgė (vidutinė) priegaidė (pav., *sů.nus* Sub.), kuri yra daug vėlesnio kilimo. Lūštančiąją priegaidę dabar vartoja ne visi, tik šiaurės vakarų žemaičiai, kurie yra įsikūrę senovės kuršių vietoje ir dabar susiduria su latviais, todėl yra galimas daiktas, kad tame Lietuvos plote ši priegaidė gali būti atsiradus dėl žemaičių kalbos sąmyšio su kuršių kalba arba dėl latvių kalbos įtakos. Kad taip iš tikro gali būti, rodo, pav., silpnesnis akūtinės ir cirkumflektinės priegaidės skyrimas bei veliarinio *ł* vartojimas ryt. augštaičių šnektose ir dzūkų afrikatų *dz, c* atsiradimas vietoje *dž, č* prieš *i, ie*: tai gali būti įvykę ne be kaimyninės slavų kalbos įtakos, kurios nepažįsta žemaičiai ir vak. augštaičiai; plg. A. Salys, Arch. Phil. IV 27 tt. O toji latvių šnektų lūštančioji priegaidė, kuri nebėr skiriama nuo krintančiosios, gali būti atsiradus ir senesnės krintančiosios priegaidės vietoje, nes šiaipjau lietuvių kalbos tarmės nerodo, kad cirkumflektinė priegaidė savaime virstų į akūtinę, plg. *dvãras* > *dvárs, mãni* > *mán, dvẽjetas* > žem. *dvéitas* ir kt. Pagaliau Plākis ir pats pripažįsta, kad žodžiai, kuriuose liet. ~ = lat. ~, esą daugiausia arba skoliniai, arba lituanizmai, pav.: *grėdà — grẽda, ievà — iẽva, kalvà — kaĩva, piestà — piẽsta* ir kt. (žr. Daži attīstības puosmi, 55 psl.), nors, pasak Būgos, TŽ II 472, pav., liet. *piestà* gali būti ir naujadaras vietoje **píesta* ‖ *piẽstas* kaip *várna* ‖ *vaĩnas* ir kt.

Taigi, viską draugėn suėmus, matyti, jog Plākio teorija dar nėra tiek pagrįsta, kad galėtų išjudinti Endzelyno teorijos pagrindus. Priešingai, toliau betyrinėjant, vis daugiau randas duomenų, kurie lietuvių kalbos kirčių bei priegaidžių tyrinėtoją daugiau įgalina naudotis latvių kalba senesniam akūtinių bei cirkumflektinių priegaidžių skirtumui nuspręsti. Kitas dalykas yra, kiek ta teorija galima susekti pirminę kirčio vietą, nes iš vienos pusės tiek lietuvių, tiek latvių kalboje daug kur priegaidės dėl analogijos ir kitų priežasčių yra pakitėjusios, iš kitos pusės kaikurios jų įvairybės gali būti iš senovės paveldėtos arba senesniais laikais susidariusios. Todėl, kaip teisingai Plākis pastebi, apie pirminę lietuvių latvių kalbų kirčio vietą bus galima daugiau spręsti tik tada, kai smulkmeniškai bus surinkta ir ištirta visa akcentologinė tų kalbų medžiaga (tarmės, vietovardžiai ir kt.). Tad, betiriant Daukšos kirčiavimą, senesnę kirčio vietą bei priegaidžių kokybę pirmiausia teks nustatinėti iš pačios Daukšos ir apskritai lietuvių kalbos ir tik jau paskum reikės žiūrėti, kiek lietuvių kalbos duomenys sutinka su latvių kalbos atitikmenimis.

Apie kitas (pav., T. Torbiörnssono, J. Kuryłowicziaus...) teorijas čia, įvade, netenka kalbėti, nes jos nėra tiesiogiai susijusios su šiuo darbu: kiek reikės, jos bus toliau paliečiamos atitinkamose vietose.

I. Daukšos kirčiavimas

1. Bendrieji dalykai

§ 9. Norint geriau pažinti Daukšos kirčiavimą, reikia pirma nuodugniai ištirti kiekvieną jo dalyką skyrium. Bet, kad galėtume įsivaizduoti, kaip Daukša aplamai kirčiuoja, manau, pravartu yra patirti, kaip atrodo jo kirčiuojamas tekstas. Štai tam reikalui kelios įvairios postilės ištraukos:

O yßmintingieſi iʒgîrdę karâlų Héroda nueio. Ir ßytáy ʒwayzde kurią regéię bů ſawo ßaliie rítůſia êyo pirm' ių net' ateiuś ſtóios ąnt' namų | kur bů bernelis | yra kití kuríe tíki | idąnt' tóii ʒwayʒdé per wíſsą kelą butų pralidéius ißmintįgůſius | net ik Jeruſálem | kur paſiſłépuś máʒą metą | wel, iíemus paſiródʒiuś iʒġ nâuio. Bet' iʒġ tos wîetos ródʒeś | ioġ tóii ʒwayʒdé tiektáy iíemus ių ßaliie vʒtękéiimůſia ſáułes parodeś | ir pâſkuy to cʒíonay dabár kad' ißióio íʒġ mîeſto Jeruſâlem. Nes' iie bîło. Regéiome ʒwayʒdę ritůſe. Ir cʒíonay wel Ewangeliſta bîło. Ir ßitáy ʒwayʒdę kurią búwo regéię rîtůſia. Ir ne pradʒiugęs butų teyp' didʒiu dʒiaugſmú yßwidę ią. Bet' kodrînaġ iíemus cʒe dabár wel parôdeś? Pirm ioġ iau ganá iłgáy ir łabáy ių tikéiimas búwo pagúnditas | kadąġ karalißkame mieſte ne tiektáy ne râdo ko iíeßkoio | bet' ir regêio | ioġ ąnt' tos nauiinós wíſsas míeſtas numíneś búwo. $61_{40\text{-}50}$ — $62_{1\text{-}2}$.

Tokiéġ búwo iʒġ prâdʒios nêtarpos Zydai | kurié dárbus wéikałus ir kałbás W. Chríſtaus ſtębúklįgai apkałbinêio ir apſůdiio ir kłapôio. Teiṗ | ioġ wel' ąnî ių ſkúʒdamas bíłôio. Ir kámuġ ßítą gîminę priſîgiſsime? ateio Jônas kríkßtitoies ne wáłgąs nei giarįąs | ir kálbá | ioġ tuṙ wêlinuwą. Atêio Sunús ʒmógaus | wáłgąs ir geríąs ir kâłba. Sʒitái ʒmógus apſirîiąs | ir girtůkłe | ir gęntís múitinikų ʒmonių. To kieġ yṙ ir nų wiſsí Heretíkai | kurié wiſſús ir gerêſius pamôkſłus ir įſtâtimus Baʒnįcʒios adʒagaréi | iʒguldinéie ir

piktón' ßalín' grę̃ʒe. Bet ir tarp muſíßkių Catholíkų | łabái tokíų daug | kurié teippaieg apkałbinêie ir ſûdiie | Bet kuríûs tóii wotis prilipo | tie ganá rodʒe | iog né tuř méiłes | ape kurią Powiłas S. bîło | iób méiłe ne dûmoie niéko píkto. Nes' kaip taſſai kurís ką mîli | tad wiſſus wéikałus ir kałbąs io | (nórint kârtais ne gerás) ąnt gerêſnių vʒgûldʒe: teip wel' kas kurį tuř nopîkantoie ârtimą ſáwą | tad wéikałus ir kałbás io | nórint geréuſes | ąnt pikcʒéuſių apgręʒia: ir wiſſadós piktái ape íį ißmâno. $285_{7\text{-}20}$.

Auxas wel' ir ſidâbras ir wârias ir geléʒis iʒg ko anſai abrôʒas búwo ſudétas | ʒimina łobiús ir galîbę to paſáulo | nes' per aukſą ir ſidâbrą | apſtas ir łóbiai: o per wârią ir géłeʒį galîbe ißmânos | kuriûſsia daiktûſsia vʒgul' wiſsá garbé paſaųlo. Néſſą daug turét' ir dâug pêrgałet' | yrá pirmiáuſia giara to paſáulo | kurióp kíta wiſsá ſuéitis. Bet' dabôkimes praßáu | ąnt' kaip galįngós ir twirtós wietós tai gêra ſtówi. Vʒtiéſſą ne ant' kito fundamento | tiektái ant mólinų kóių: kuriós ant' pírmo iʒtikimo ákmenes | pałáuʒus łabái pigái | wiſsá anóii pompa áukſo ir ſidábro ir wârio ʒótag pabira | ir ing dulkias apgrįʒus nûg wêio iʒneßióias. Neſſą wiſſá garbé paſáulo vʒſwiro ant' giwâtos kûno ʒmôgaus: kurís kaip yra iʒg mólo ſulipîtas: teip pałuʒús nupûłas | ne ſuſkâitomamus priepůlámus ir ligômus pagułęs: kurſsái tûieu kaip iʒg ledo kokió nórint' priepûło maʒiáuſio bus pabîręs: tad ʒótag aná didéii galįbe ir apſtas paſáulo ing dulkes pawîrtęs | ne ʒímes pâſkui ſawé ne paliks. Néſſą kłáuſiu tawé ſu Prânaßu | kur nų yrá anié didiéii Karrâlus ir kunîgáikßcʒei tâutu kurié wießpatâwo ne tiéktái ant' ʒmonių | bet' ir ant beſtiių | kuriós yrá ant' ʒêmes: kurié ſaẃ ʒáidʒia ſu pâukßcʒeis medʒiokléſia: kurié rąkioia krûwon' ſidâbrą ir áuxą: kuriûſsia ʒmones padûkſi padûdinéia | o neř gâło gaminimo? Praʒúwo | neř ių nuʒęge ing prâgarą | o kití ant' wiétų ių vʒʒêio. $582_{14\text{—}32}$.

Wienókig ne tiek' tatái | iei gerái įſiweiʒdéſsi | betáig ir kítas gamtas tíkrai îpacʒias râſsi Mariioie | kuriós regéios ſąncʒios ne îpacʒiomis. Néſſą kurſaig cʒîſtumas | nórint' wel' bûtų ir Angelißkas | gâl' bût' anái Mergîſta prilígintas | kurís wêrtas búwo tâpt wiéta paßwętímo ir namáis Dwâſios S. ir pakâiumi Sunáus Diewo? $624_{22\text{-}28}$.

Arba štai dvi fotografinės teksto nuotraukos:

Kam ij pa-bonių atgrie-žusiemus duodawo po abiem. Num: 16. & 25. Deut: 32.

Jźg antros ßalies páhoniſiamp prießus búwo bâdas/ iog wiſsi bů
daiktſ wartót teip' wálgimo kaip gérimo ſtabâmus afierowôto: ir todrie-
nag iiémus wel Apâſtalai pêrleido wartóiimo Sakramento po abiem'
îpatinem'/ teikdami téipaieg iu ſilpnúmui/ idánt netikitus/ idánt ma-
žêſni imtų iźg ſkomiós W. Chriſtaus/ neg pirm' nůg ſkomiós wêlino. Bet
zôkone żydißkame niêkad' ne gêrdawo iźg dáiktu afierawótu/ wienai tie-
ktái îſdawo/ ir gádzeus gerimas bů tikrâie zimê ſtabų pôſſeiimo.

3. Mokſlas W. Chriſtaus' 1. Ioan: 6.

Trêcze tai rodzes/ iźg mókſlo W. Chriſtaus kuris bitôdamas ape
réikala/ labúma/ ir ape galibe to Sakraménto/ kêturis kartús żadêio gi-
wâta ámžina tiémus kurié priima po îpatine důnos' Tói yra/ tieg/ dů-
na nużégentiii iźg dagaus/ idánt kurſai iźg ios wálgo ne numirtų. Jr
wel. Kas wâlgis iźg tos důnos giwés ant' ámžiu. Jr dábar: Kurſai
wálgo mané iiſsái giwés drin' manés. Jr wel. Kursai wálgo ta důna
giwés ant ámžiu. Jr nórini tenái mini ir gêrima krâuio ſawo: bet' ape
kiélika/ nei ape îpatine wîno ne żôdżio nîkalba. Lúteris idánt pra-
ſliptų/ gîntiie/ iog tai wiſsa ka W. Chriſtus tamé iźſkîrſtime kálba/
ne ape Sakraménta/ bet' apé dwáſißka wartóiima Chriſtaus/ per tikê-
iima/ ißmanît tûrime. Bet' musimp brâgeſnis túri bût lûdiiimas maż
wiſsų dáktarų anų ſenůių/ kurié tůs żodżiús. W. Chriſtaus wieneriôpai
ape ßwénta Sakraménta iźguldinêio.

4. Mokslas A. pâßtalu. 1. Cor: 10.

Ketwirta/ iźg mókſlo Apâſtalißko tatieg rôdzes. Néſsa Pôwilas
S. kad' dáro paminéiima paßwéntinimo / tad' mini abidwi îpatini.
Kiélika kuri żegnôiame arba paßwéntiname. Důna kuria láużôme. Jr
ne bîto/ kielika kuri gêreme/ arba kuri daliieme. Ků múmus rôdże iog
tai yra tikraſis vrêdas kieliko/ idánt butų páßweſtas Mißioié ant afiéros
O páſkui ßwiesêi bîto: iog tů metú eſti żmónes béndriuikais kûno Chri-
ſtaus kad' důna Chriſtaus láużo arba důſt. Bet bedrâwimas krâuio Chri-
ſtaus yra tů metu/ kad' kiélikas paßwénczemas yra. O teip bedrâwimop
kiéliko ganá êſt paſwentinimas. Jr żótag pridůſt priéżaſtí to bedrawi-
mo/ iog/ tieg/ wiêna důna ir wiênu kûnu eſiné tûli/ ir wiſsi tâmpame
bédrinikais wienós důnos. Páſkui tatái eit/ iog ganá yra ant wienós
îpatines/ idánt butúmbim' iźg kûno Chriſtaus.

5. Pékta/ iźg figûru to Sakraménto. Nes nórint figûros ſenoio Te-
ſtaménto iau tôweś/ bet' tai patéka/ ka ios żêklino. Jr Apâſtalei S. ir
Ewangeliſtai maż ne wiſsús artikulus ape W. Chriſtu priwadżiôie iźg
figûru ſenoio Teſtaménto. Bet' ne wiená figura to Sakraménto / ne rôdże
priemimo po abiém îpatinem' : bet' wiſsos ſtiprei drutina priemima po
wiêna. Kaip' antái anſáimêdżes giwâtos widuriié rôieus iźg kurió wâlge
Geneſ: 2. 3. o ne gêre. Anſái awinêlis welîku kuri tiektái wálge o ne gêre. Anſii mánna/
Exod: 13. anós důnos propoſitionis ir wiſsos afiêros ſenoio Teſtaménto. Jźg kuriú ne
16. 25. wiénos żmónes iźſkirus kúnigus niékad' ne gêre/ bet îde tiektái. Têipaieg
LEuit: 24. nauiemé Teſtaménte Wießpatis Chriſtus du kartu paſôtino didemiinia wiênu
Ioan: 6. êdeſiu. Jr kad' pîrmaine wándeni ing wîna/ tad' ne iſâke idánt gertų wiſsi:
Matth: 15. o wel iu tenái ne daug bů.

Ioann: 2. 6. Wargumas abieiu îpatiniu.

Sżeſta/ drin' didżių wârgu/ kurié vżaugtų/ kad' butų Wießpatis Chri-
ſtus priſâkes wiſsiémus wartôt tů Sakraméntu po abiém îpatinem'. Néſsa
pîrmieus ne gerái butų padáres Żîdamus nauiei ſugrażintiemus/ ir daugéus
Nazarêiczykamus. Nes turêie butu láużît gerús îſtátimno żókonno ape ne-
gerima wîno. piktái butų padáres ir kraßtâmus Nâuio paſáulo/ kaip'
Jnditei/ Japônamus ir kitiêmus/ kur wîno niékad' ne regêio : ir ßiltômu-
ſiomus ßalimus / kaip' Hißpônamus. Wlâchamus / ir kitiémus kur labái
daug żmonių teip wîru/ kaip' ir móteru / kurié wîno ne gal' gêrt: kurié ki-
táip ne gáli priîmt Sakraménto/ tiektái po wiêna îpatine/ arba wel ne po
wiêna ne priîmt.

Jr ceſ

angßtu kelú waikſcziot'/ ir werzßtis per angßtús wartús ing dágu. Kurie tůiau kaip' izgirdo (cziuſtá iz râßto ßweto) iog patis tikêiimas gana yrá izgânimop: ir iog darbai geri ne rêikiami yrá/ ir tabieus za lingi/ tabái weikei per kalbêt dawes/ ir ßitái ne tikêimop priſt3ie êſt: o ka turêio ſergêtis důßių ſawų papiktinimo ta iie papiktinima mêilei prieme ir pradêio mitůt. Todri- nag Deia paſauluí nůg to papiktinimo.

Antrá apê rêika te papiktinimo teip' W. Christus bito rêikia idant ateitų papiktinimas: wienókig déia tam' zmôgui/ per kuri papiktinimas ateit. Ne iſmanikig idánt' W. Diewas bůtų kokiá priezáſtimi ßito papiktinimo/ arbá parêditoiu/ arbá prazwelgiwu ſawú. Neś W. Diewas papiktinimo ne weikalauie/ nei parêdo: bet tiektái regi kuris tur bůt': Wienókig ne drin' to muſiie bůt papiktinimai/ iog iůs W. Diewas prâzwelge/ iog tur but'. Kaip ir tatái ka aß po ákimis regiu ne todrinag weikes iog aß regiu: bet' todrin' regiú/ iog ties manimi weikes. Bet' pâtis zmônes pikti o ne diewabaimiei/ yrá wiſſókio papiktinimo prieżaſtimi. Iog wiſsás paſaulis ant' piktîbes yrá paſtatîtas: iog wiſſur zmonių didziůieczių/ putkáuienczių ne paklusnių pil- na: kurie piktáis zôdzeis/ ir darbais ſawáis kitus zmônes piktina. Ka patis Christus důſt' zinót tais zôdzeis. Deia paſauluí nůg papiktinimo. O teip' ne wiinas izg czę nůdemių ſawų tę ne izkalbineii/ kaip' ne galétų twárditis/ nůg papiktinimo. Nes' W. Diewas nieko ne priwêrczia idant' turêtų kitus pik- tint'; ir ne wienam wálos ka nórint darit' ne átima/ bet' kiekwiena palieki prieg wainîbes ſawós: kuriá pâſkui to piktieii zmônes ant' tůlų papiktini- nių wartôie. Nórint' tad muſiie bůt paſauliie papiktinimai/ iog daugeſn' iiiné piktų neg gerų: bet' tawés niekas ne priwêrczia idant' kuri piktintum- bei. Ir todrinag teiius pridawe. Deia ßitam zmôgui/ kuris ka piktina. Bet ne wiinas vż tatai ne êſt kar3iemas/ ka ne mites ir izg priwertimo dâro.

Treczia idánt' kas ne iſmanitų/ idánt' ßitie turêtų bůt' kor3ti/ kurie ka piktina: o ne ßie/ kurie nůg iu piktinas: todrin' toléus perſergt' mus/ ir ra- gina W. mûſu Iéſus Christus/ idánt' niekam' ant' paſaulo piktinti ne důtum- bimeś: ir môkia mus/ kaip vżleikitis turime/ kad ant' mů ų kokſai papiktini- mas ripuls. Iei tawe/ tieg/ raka tawá/ arba kóia piktina: nukirſk' ia/ ir at- meſk' nůg ſawés. Tai yrá/ iei tawe piktina/ iei tawe nůg Diewo ir nůg bazni- czios wiſſurſanczios nůdemeſp kacerſtwoſp'/ kaióiimop atwadziôia/ téwas arbá mótina/ brôlis arbá ſesů/ wiras arbá móte/ arbá kitas gentiś/ kuri teip' mili kaip akis ſawás: iei tawe piktina rêikaligas ir nâudigas târnas tâwas/ kuris tikrai yr' wietoie rákos arbá kôios tawós: iei tawe piktina pęnigai/ tó- biei arbá kuris nórint' dáiktas ant' paſaulo/ kuri teip' mili kaip ſanarius ſa- wús: tad tu taczeu nůg tokió tárno ir genties atſtôk' arbá atprôwik' nůg ſa- wés Têſsi taw mieléſnis W. Diewas ir izgânimas táwas/ o neg kuris dáiktas ani paſaulo. Nes' kaś mili/ bito Wießpatis/ téwa arbá mótina/ ſunų arbá
Math: 10. dukteri/ didzeus neg mané/ taſſai manés ne êſt wertas. Ir gereſn' yrá taw arbá pacziám'/ arbá ſu kiekų prietelų bůt' izganitų: o neg ſu daugiu bůt' imnieſtų ing vgni ámzina.

Izg kur kiekwienas dabôtis gâl'/ iog iei důſies papiktint' áki tâwai ar- bá rakái/ arbá kóiei tâwai/ tad ne mazeus pekton' intêkſi/ tiektái kaip' ir taſsái/ kuris taw arbá kuriám' kitam' důs papiktinima izg ſawés. Ir todri- nag izkâlbio ne tur/ kurie Heretikamus důſtis ißwadziôt/ arbá kurie nori- dami gimdîtoiemus intêikt' arbá prietelemus/ ſenų ámzių o wiſſur eſſanti tikêiima praſt3ia.

Ant' gâlo dábar Wießpatis mus anerú kartú rágina/ bitodamas: Wei- zdékite idánt' nieku ſaw ne tutétumbite (ir ne piktintumbite) wiéno izg ßitų mazitelų. Neś tatái iúmus ſakáu: iog ių Angelái daguie wiſſados regi wei- da Tiwo mâno kuriś yrá daguie. Tai yrá/ iog iůs W. Diewas teip' tabai ſaw

Iš šitų teksto gabalų matyti, kad Daukšos nevisi žodžiai vienodai kirčiuojami: vieni turi kirčiuojamus ženklus, kiti neturi.

Kirčiuojamų ženklų Daukšos kalboje aplamai sutinkame du: ʹ ir ^; kartais akūto vietoje pasitaiko ir taškas. Tais ženklais jis žymi ne priegaides, bet kirčio vietą.

Ar pats savaime, ar ankstyvesnius darbus pavyzdžiu paėmęs Daukša kirčiavo savo vertimus, nevisai aišku. Tik tiek yra žinoma, kad, kaip rodo J. Gerullio paskelbtasis 1589 m. hekzametras (žr. FBR X 9—12), jau prieš jį buvo mėginama kirčiuoti.

§ 10. Kirčio vieta, apskritai imant, neatitraukiama, t. y. beveik tokia pat, kaip ir dabartinių vak. augštaičių šnektoje, pav.: n. sg. ałgá 554_{45}, biłoié 101_{5}, tů budú 3_{38}, debeſisé 375_{22}, dienoié 312_{8}, dienosé 109_{2}, dowanomís 2_{11}, i. sg. dumá 344_{25}, acc. pl. dumás 126_{17}, 319_{49}, ſu dußiá 8_{7}, acc. pl. gamtás 325_{35}, gamtoſiá 610_{22}, garbeié 66_{52}, garbeiá 494_{45}, gęntimîs 273_{49}, kałboié 364_{38}, acc. pl. kałtés 169_{20}, 183_{27}, kuriomís 111_{18}, acc. pl. łobiús 11_{35}, małdoié 66_{46}, małdomís 27_{42}, małdoſé 396_{50}, mergoié 396_{52}, acc. pl. mußiús 161_{26}, ſłąkßczíus 294_{41}, ſmurtûs 221_{16}, ſmurtús 379_{45}, ßirdiſê 13_{25}, ßwieſoié 292_{3}, i. sg. triubá 15_{7}, ʒimemîs 249_{42}, ʒmonemís 59_{30}, ʒmonesé 196_{18}, ʒuwiié 539_{43} ir kt.

Bet dažnai ir šiaip yra kirčiuojama: biłóie 547_{35}, dienóie 293_{47}, dienômis 63_{28}, dienómis 401_{8}, dirwóie 524_{23}, dowanómis 439_{47}, draugéie 66_{3}, gamtômis 542_{33}, garbéie 74_{11}, grauſmêie 65_{31}, kanczʒiómis 177_{16}, kanczʒiôſe 264_{18}, kanczʒióſia 548_{12}, kitôſe 188_{32}, ligôie 75_{9}, małdômis 321_{29}, 549_{24}, małdómis 525_{42}, 539_{35}, 578_{23}, małdóſe 525_{47}, małdóſe[a] DK 17_{28}, mergóie 599_{4}, 614_{8}, mergômis 568_{46}, minîomis 4_{37}, pedómis 191_{42}, plagômis 518_{36}, prakémis 572_{20}, prakêſe 295_{44}, ſawômis 20_{41}, ſawómis 279_{29}, tautóie 181_{29}, wiſsóſe tautôſſe 168_{18}, tieſóie 293_{25}, 600_{5}, tikrómis 533_{37}, wiſsôſiąmp 333_{20}, ʒmonêmis 534_{14} ir kt. Tad kaip tai reikia suprasti?

Man rodos, tokios lytys kaip ligôie, małdómis, małdóſe gali būti Daukšos kalboje kirčiuojami ir kamiengaliuose, ne tik galūnėse, būtent — *ligóje* ‖ *ligojè* < **ligáį-ēn* (plg. *mergáip* Ziet.), *maldómis* ‖ *maldomìs* < **maldā́-mis* (plg. čak. *brādămi*,

rūkāmi Vondrák, Vgl. sl. Gr.^{2} I 229) ir *maldóse* ‖ *maldosè* < **maldās-ēn* (plg. ryt. *mergósna* ir *mergosnā*, taip pat Daukšos krutîîna 313_{26} ir ir auîilná 319_{34}). Todėl tokios dvejybės (išskyrus kątrùmis 523_{34}, primanúmis 385_{28} ir kt., kurie gali būti ir naujadarai, nes, pav., **akìmis* negalėjo nepavirsti į *akímìs*), kurių pasitaiko ir dabartinėse šnektose (žr. R. Jono Gr.^{2} 22), gali būti seni dalykai. Plg. Nieminen, Ausg. 144.

D-tos naudininkai ałkaniémus 487_{12}, będrômus 389_{3}, deßimtîmus 66_{16}, didiémus 256_{29}, giwiémus 578_{19}, iaunômus DK. 32_{24}, małdômus 225_{9}, paikômus 96_{1}, tarnámus 68_{6}, wilktinémus 526_{1} ir kt. veikiausiai iš senovės yra kamiengalyje kirčiuojami. Ta tad Kuryłowicziaus, RS X 9, 78 nuomonė, kad šie naudininkai iš pradžios turėjo būti galūnėje kirčiuojami (pav., **dukterimùs, *kasomùs*), yra neįtikima, nes, kaip Endzelynas, FBR XII 167 ir Pedersenas, EL 42 teisingai pastebi, jei taip būtų įvykę, tai dabar būtų kirčiuojama ne *dukterìms, kasóms*, bet **dukterims̃, kasoms̃*, plg. i. pl. *dukterimìs* > *dukterims̃*, *maldosè* > *maldõs* ir kt.

Bet kaip reikia aiškinti tokius pavyzdžus, kaip antai: n. sg. âłga 534_{45}, acc. pl. diénas 288_{37}, 523_{45}, i. sg. Diéwu 108_{31}, 447_{32}, Diéwai 491_{27}, n. sg. drâuge 281_{16}, n. sg. dûma 547_{24}, 595_{50}, acc. pl. dûmas 537_{44}, 538_{11}, n. sg. dûßia 103_{36}, 523_{39}, i. sg. dúßia 181_{25}, acc. pl. dûßias 530_{31}, gâmtas 534_{30}, n. sg. gârbe ámȝina 541_{41}, gęncȝių 308_{24} (šalia gęncȝių 33_{53}) acc. pl. griékus 443_{48}, grûßias 558_{40}, acc. pl. kâłtes 168_{24}, knîgas 10_{18}, 542_{10}, 547_{36} (šalia knigás 10_{10}), i. sg. krâuių 537_{23}, acc. pl. krîȝius 175_{10}, n. sg. mêrga 186_{52}, mérga 471_{29}, i. sg. Mórta 477_{24}, n. sg. prâdȝia 532_{35}, acc. pl. rąkas 494_{32}, rîßius 230_{26}, i. sg. rûbu 302_{53}, l. sg. rúbe 156_{8}, acc. pl. rûbus 29_{51}, rúbus 160_{48} (šalia rubús 1_{18}, 131_{36}), n. sg. îûdȝia 160_{45}, n. sg. tiéîa 449_{7}, g. sg. tiéîos 459_{6}, 473_{50}, 480_{24}, i. sg. wárdu 490_{43}, n. sg. wiéra 443_{9}, 458_{6}, acc. pl. wiétas 521_{16}, ȝáiȝdas 195_{35} ir kt.?

Iš dalies galima būtų manyti, kad tai yra paprastos klaidos, nes jų iš tikrųjų apsčiai yra tiek katekizme, tiek postilėje (žr. toliau). Tačiau vienomis klaidomis to vis dėlto negalima išaiškinti: gerai įsiskaitęs, gali pastebėti, kad tam tikrais atsitikimais iš tikrųjų Daukšos tokiu kirčio atitraukimu lyg norima pažymėti kokią

pauzą (atodūsį), plg.: dârome ir dékas ir małdás ir garbés 572₃₁, parâße ciéłas knîgas prieß Heretiką 540₁, ʒudʒia gêrius ir pépinimus mųſų 46₄₇, pérmaine anûs ßeßis rîkús wąndenio 72₂₉, argu į tiek į paniékįſi łóbius gerúmo ir kątrumo Diewo 96₆, bet' wiénu ʒódʒiu pałáiſkime ant' małônes 97₆, iûs gał paſsótint wiénu ʒódʒiu 124₁₂ šalia — mane priwedey amʒinúmp kancʒiųmp į per geriús tawûſius 15₂₂, papeiktų kûno dâiktus į ir geriús mųſú 40₁₆, pripílkite rikús wandenimí 68₉, Ewangliſtá ſâko ioġ tûs ʒodʒiús Wießpatís biłôió 98₁₀, kuris ſeptînis ʒodʒiús iʒtarit têikeś 177₂₅ ir kt. Tai lyg patvirtintų ir Jauniaus formuluotasis dimocijos (susigrūdusių priegaidžių sklaidymo) dėsnis, kuriuo, pav., Dusetose užuot *lietùs sùplakė rugiùs* yra sakoma *liẽtus suplakė rugiùs* (žr. Būga, Ai. St. 153). Tačiau netoli nuo Daukšos gimtinės (pav., Gineituosė, Kalnãberžėje ir kt.) man bent keliose vietose yra tekę girdėti acc. pl. *trìs diẽnas* (eidavo į dvarą), *suñkius metùs, peñkias žąsìs, čiẽlus metùs* šalia *čielì mẽtai, eisiù miẽstan* ir kt. Taigi, sprendžiant iš dabartinių Kėdáinių ir Dotnuvõs apylinkių šnektų, Daukša galėjo taip kirtį protarpiais atitraukti ir remdamasis savo gimtinės šnekta, nes iš tikrųjų į šiaurę nuo Kėdainių, Survìliškio ir Krekenavõs link, kirtis nuo galūnės į priekį pamažu vis daugiau ir daugiau atitraukiamas, ligi pagaliau prie pat Vadaktų̃, ties Baibõkų ir Pabìržės kaimais, jau pradedama sakyti *žą̃sìs* vietoje *ža.sìs*. Todėl dabar nebelengva atskirti, dėl kokių priežasčių vietomis kirtis yra atitrauktas Daukšos kalboje, juo labiau dėl to, kad Daukša yra kirčiavęs ne iš griežtų, vadovėlinių, taisyklių, bet dažniausiai taip, kaip sakinyje (tekste) girdėjo. Be to, tokiame kirčiavime nemaža svyravimo bei šiaip klaidų galėjo atsirasti ir ne dėl Daukšos kaltės, pav., bespausdinant, korektūras betaisant ir kt. Dėl to tad norėti čia visur suieškoti kokį nuolatinį, dėsningą, reiškinį, man rodos, yra negalimas daiktas: tai prisispyrę darydami, gautume labai nepaprastų ir netikėtinų išvadų; kartais gal ir spaudos klaida pasidarytų dėsningu dalyku.

§ 11. Taip pat, kad nereikėtų dažnai išrašinėti ir ties kiekvienu dalyku skyrium sustoti, tenka bendrai pastebėti, kas yra laikytina aiškia klaida. Mano nuomone, tokios klaidos yra: Díewás 103₄₄, Diewúi 29₄₉, Jeʒuî 153₄₆, norás 46₂₂, ſkolinikás 481₃₀, n. sg. dęktás 170₁, gerás 474₄₂, ipacʒiás

286_{4}, tawás 48_{39}, pagirtás 473_{40}, ſkirtás 24_{3}, I. sg. bragînimé 267_{8}, acc. sg. didumą 178_{15}, Eʒéro 287_{38}, ſu ßéiminą 488_{40}, acc. sg. ůłákti 330_{6}, 3 sg. gadiná 65_{25}, gemá 46_{17}, įsîdůſt 219_{32}, îßpildiſis 474_{23}, ißrißá 470_{20}, kelauiá 472_{44}, ne walgîſsime 299_{26}, máißitis 7_{22}, nurámint 553_{28}, nuteiſinîmo 533_{40}, pagádinimas 311_{29}, pagádintuių 40_{42}, paſodinó 208_{11}, paterioiamé 602_{18}, ſuſpiaudîtas 212_{4} ir kt. Tokios lytys yra visai netikėtinos kad ir XVI amžiuje, todėl neverta jas ir įrodinėti; dėl to toliau jų ir aš nebeminėsiu, tik sustosiu ties tokiomis, kurios dar gali atrodyti tikrais kalbos duomenimis.

2. Daiktavardžiai

a) Dviskiemeniai *a*-kamieno daiktavardžiai

§ 12. Dėl aiškumo, manau, patogiausia yra turimąją daiktavardžių medžiagą skirstyti vadovėlinėmis kirčiavimo grupėmis, būtent:

I. **dáiktas, -ai**: i. sg. dáiktu 605$_{1}$, l. sg. dáikte 107$_{34}$ 327$_{24}$, 608$_{45}$, dáiktai 7$_{21}$, 21$_{34}$, 199$_{43}$, 260$_{44}$, 277$_{53}$, dáyktai 42$_{38}$, dâiktai 182$_{5}$, 312$_{9}$, dáiktų 7$_{4, 18}$, dâiktų 7$_{30}$, dâiktamus 12$_{41}$, dáyktamus 49$_{25}$, dáiktus 7$_{12}$, 261$_{5}$, 593$_{22}$, 596$_{51}$, 617$_{34}$, DK 10$_{9}$, dáiktais 14$_{30}$, dáiktůsia 26$_{13}$, dáyktůſe 69$_{5}$ ‖ daiktái 199$_{42}$, 312$_{13}$, 422$_{39}$, 471$_{11}$, 473$_{10}$, 585$_{30}$, 613$_{13}$, 616$_{21}$, dayktų́ 24$_{45}$, daiktų́ 226$_{41}$, 248$_{7}$, 260$_{41}$, 291$_{31}$, 308$_{43}$, 325$_{16}$, 380$_{25}$, 532$_{29}$, 539$_{3}$, 542$_{7}$, 576$_{26}$, DK 50$_{3}$, daiktâmus 573$_{34}$, daiktáis 40$_{13}$, 277$_{35}$.

gróbas, -ai: gróbai 163$_{20}$.

kálnas, -ai: káłnai 14$_{28, 40}$, 30$_{44}$, kâłnai 612$_{36}$, káłnų 30$_{54}$, 372$_{5}$, káłnamus 171$_{38}$, káłnus 14$_{48}$.

kū́nas, -ai: kûnai 54$_{41}$, kûnais 7$_{49}$, kûnůſe 313$_{10}$.

lénkas, -ai: Lę́nkai 91$_{19}$, Lę́kų 442$_{32}$, Lękůſe 91$_{33}$.

mókslas, -ai: mókſłei 90$_{17}$, mókſłus 449$_{15}$, mókſłais 168$_{38}$.

spą́stai: ſpą́ſtų 343$_{45}$.

tárpas, -ai: i. sg. tárpu 340$_{37}$, tárpai 328$_{22}$, g. pl. tárpų 329$_{8}$, tárpus DK 14$_{3}$, tárpais 329$_{27}$.

tė̃vas, -ai: i. sg. Téwu 44$_{18}$, téwai 5$_{32}$, 198$_{30}$, Téwai 248$_{27}$, têway DK 26$_{16}$, téway 64$_{45}$, Téwų 2$_{6}$, téwų 62$_{48}$, 248$_{40}$, téwamus 27$_{26}$, 561$_{23}$ ‖ têwái 187$_{38}$, DK 26$_{14}$, Tewái 468$_{16}$.

váistas, -ai „lekarstwo": wâiſtas 12_{10}, i. sg. wâiſtu 135_{3}, DK 45_{22}, wáiſtai 348_{49}, 370_{10}, wáiſtus 130_{38}, 243_{9}, 339_{23}, DK 46_{3}, wâiſtus 183_{45}, wáiſtais 155_{33}; veikiausiai klaidingai waiſtûs 522_{48}.

žénklas, -ai: ʒękłai 13_{30}, 14_{9}, 19_{46}, 373_{53}, ʒękłų 228_{4}, ʒękłamus 51_{12}, ʒękłus 19_{49}, 347_{29}, ʒękłais 17_{25}, 19_{23}, 204_{50}, 380_{14} ‖ ʒękłái 6_{6}, ʒękłáis 204_{47}.

II. **čiũdas, -ai:** cʒiûdai 405_{42}, cʒiudús 371_{25}, cʒiûdais 541_{29}.

dvãras, -ai: prieġ dwári 434_{17}, dwârai 160_{19}, 166_{43}, dwárai 171_{12}.

džiaũgsmas, -ai: i. sg. dʒeugſmú 2_{1}, dʒeugſmų́ 310_{33}, dʒéugſmai 229_{23}, g. pl. dʒéugſmų 152_{10}, dʒêugkſmų 187_{10}.

gõdas, -ai: i. sg. godú 101_{14}, 165_{26}, gôdai 129_{24}, gôdų 385_{7}, gódais 230_{5}.

grãbas, -ai: l. sg. grabé 182_{23}, $_{32}$, 211_{35}, grâbai 179_{3} 540_{22}, grábai 181_{12}, grábų 181_{12}, grábamus 293_{17}, grábůſe 544_{12} ‖ grabų́ 550_{11}, 569_{43}.

grẽkas, -ai: Grêkai 414_{47}.

kar̃stas, -ai „grób": i. sg. karſtų́ 394_{34}, l. sg. karſté 199_{26}, g. pl. kârſtų 179_{5}.

krẽklai „piersi": krêkłai 118_{13}, 121_{26}, krêkłų 517_{29}.

kuĩnas, -ai: kûinai 584_{41}, ku nús 16_{15}, 242_{46}.

kũmas, -ai: kûmai 321_{12}.

lãkštas, -ai: łákßtai 177_{1}, łakßtús 585_{26}, łákßtůſe 225_{9}.

lãtras, -ai: łátrai 174_{4}, 246_{4}, $_{22}$, łâtrai 534_{38}, łátrų 131_{38}, 169_{7}, 324_{48}, łâtrų 181_{47}, 248_{20} ‖ d. du. łatrám 174_{2}.

liùtras, -ai: Lútrai 89_{34}, Lútrais 89_{20}.

lùstas, -ai: łúſtų 123_{35}, 297_{16}.

mãgas, -ai: Mâgai 57_{42}, mágų 419_{37}, Mágamus 424_{18}.

maĩštas, -ai: mâißtai 13_{33}, máißtai 304_{6}, mâißtų 142_{40}, maißtús 143_{27}, máißtais 141_{44}, 205_{31}, máißtůſe 188_{32}.

mētas, -ai: ik mêti 8_{26}, 97_{33}, ik' mêti 205_{28}, 392_{31}, ik' metú 175_{36}, mêtai 424_{9}, 579_{34}, mêtų 539_{25}, mêtais 311_{16}, 604_{10}, mêtûſe 251_{14} ‖ g. pl. metų́ 430_{45}, 527_{28}.

miẽstas, -ai: i. sg. mieſtú 88_{13}, l. sg. mieſté 59_{42}, voc. sg. miéſte 395_{34}, miéſtai 395_{28}, mîeſtų 60_{38}, 90_{22}, mieſtús 8_{30}, 410_{13}, miéſtûſe 295_{44}.

mìstras, -ai: mîſtrai DK 26_{17}, míſtráis 198_{30}.

mõnas, -ai: mónai 467_{2}, mônais 166_{43}.

mùlas, -ai: múłai 209_{37}.

pãpas, -ai „pop“: pâpai 13_{40}.

rãktas, -ai: ráktai 470_{1}, râktų 612_{3}.

rãštas, -ai: l. sg. raßté 44_{54}, 352_{9}, râßtai 61_{7}, 194_{33}, 536_{5}, ráßtais 150_{26}, râßtais 260_{47}, râßtûſe 189_{30}, 539_{3}.

rãtas, -ai: râtai 520_{48}.

rẽksmas, -ai: g. pl. rêxmų 166_{29}.

rũbas, -ai: i. sg. rubú 104_{42}, rûbai 5_{10}, rubús $1_{18, 19}$, $5_{3, 9, 47}$, 131_{36}, 369_{25}, rûbays 17_{13}, rûbais 33_{12}, 167_{25}, 173_{30}, rúbais 131_{36}.

saĩkas, -ai: i. sg. ſaikú 285_{42}, ſáikûſe 295_{44}.

saĩtai „więzienie“: ſaîtų 157_{24}, ſâytûſie^{a} 17_{36}, ſáitûſe 300_{22}.

sãsas, -ai: Sáſų 373_{22}.

sẽbras, -ai: ſêbrai 293_{50}.

seĩmas, -ai: ſêimų 265_{16}.

smur̃tas, -ai „niebezbieczeństwo“: ſmûrtai 385_{11}, 526_{24}, ſmûrtų 520_{7}, ſmurtûs 221_{16}, smurtús 379_{45}, smûrtûſe 400_{27} ‖ ſmurtâmus 619_{11}.

šotas, -ai: Sʒótų 457_{41}.

tiñklas, -ai: tînkłais 230_{24} ‖ tinkłáis 526_{8}.

trañksmas, -ai: trąxmų 166_{29}.

tur̃kas, -ai: túrkai 51_{38}, Tûrkai 294_{17}, 387_{10}, 534_{41}, Tûrkų 91_{32}, Tûrkamus 51_{34}, Turkús 252_{39}.

tur̃tas, -ai: tûrtai 187_{51}, tûrtų 147_{16}, turtús 3_{45}, 218_{20}, tûrtais 3_{48}, tûrtais 101_{12}.

tvãnas, -ai: twânai 8_{20}, twánais 380_{14}.

vaĩdas, -ai: wâidai 276_{52}, wâidų 275_{17}, 534_{25}, waidús 178_{9}.

var̃gas, -ai: wârgai 583_{24}, 615_{49}, DK 18_{30}, wârgų 82_{7}, 140_{39}, 526_{21}, wárgais 454_{21}, wárgůſe 300_{25}, wârgůſia 597_{21}, wârgůſeª DK 39_{21} ‖ wargái 542_{23}, wargų́ 420_{42}, wargâmus 619_{11}, wargáis 8_{4}, 463_{10}.

var̃stas, -ai: wârſtų 64_{26}.

var̃tai: wârtai 166_{32}, 541_{34}, wârtais 328_{23}.

veñgras, -ai: Węgrų 91_{23}, Węgramus 91_{22}.

vė̃zdas, -ai: wêʒdais $154_{1,31}$.

zbãras, -ai: ʒbárai 458_{9}, ʒbárų 89_{48}.

žė̃kas, -ai: ʒêkai 413_{47}.

žỹdas, -ai: ʒîdai 3_{47}, 103_{29}, 168_{3}, 222_{15}, ʒîdų 168_{43}, 312_{1}, ʒîdamus 170_{18}, ʒydús 378_{32}, ʒîdais 168_{40} ‖ ʒydái 409_{44}, 418_{48}, ʒydų́ 121_{12}, ʒydáis 262_{21}.

III. dárbas, -aĩ: I. sg. darbé 364_{39}, darbái 240_{35}, 241_{9}, 243_{33}, 244_{30}, 284_{31}, DK 23_{24}, darbų́ 30_{47}, 191_{39}, 248_{30}, 293_{25}, 310_{38}, darbâmus 28_{7}, dârbus 5_{48}, dárbus 243_{49}, 385_{30}, darbáis 105_{10}, 185_{35}, 287_{19}, 293_{23}, 312_{25}, 349_{34}, 364_{1}, 385_{31}, darbůſé $247_{26,49}$, darbůsé 344_{21} ‖ I. sg. dárbe 561_{3}, dárbai DK 23_{10}, dárbais 121_{31}, dárbůſe 289_{11}.

grū̃das, -aĩ: grudái 487_{31}, grudâmus 87_{25} ‖ grûdai 610_{42}.

ìnkstas, -aĩ: ingſtái 422_{33}.

jùngas, -aĩ: I. sg. Jųgé 436_{44}, iųngái 276_{9}, iungái 276_{33}.

mė̃šlas, -aĩ: I. sg. meßłé 431_{22} ‖ méßle 349_{49}

óras, -aĩ: I. sg. oré 158_{39}, horé 214_{3}, 248_{47} ‖ ôre 72_{16}.

pláukas, -aĩ: płaukái 145_{21}, g. pl. płaukú 462_{28}, płaukáis 35_{49}, 481_{16} ‖ płáukais 479_{8}.

rýtas, -aĩ: g. pl. ritų́ 502_{2} ‖ rîtůſia 61_{48}, rîtůſe 133_{48}.

stíebas, -aĩ: i. sg. ſtiébu 166_{33}, ſtiebái DK 47_{16} ‖ ſtiébai 14_{39}.

stógas, -aĩ: g. pl. ſtogų́ 399_{1}.

šárvas, aĩ: ßárwu 79_{36}, 389_{20}, ßárwų 586_{45}, ßarwái 156_{20}, ßárwus 198_{4}.

táukas, -aĩ: taukáis 134_{49}.

vérgas, -aĩ: wergâmus 340_{32}, wêrgus 241_{38}, wergáis 331_{19}, 434_{37}, weªrgáis $12_{1,2}$ ‖ wêrgai 561_{21}.

žíedas, -aĩ: l. sg. ʒiedé 332_{38}, ʒ́iedê 399_{47}, ʒiédus 303_{40}, 332_{26}, 585_{34}, ʒ́iedáis 101_{8}, 332_{33} ‖ (ʒ́iedús 548_{18}), ʒiédais 585_{22}.

žìrgas, -aĩ: ʒ́irgái 209_{36}.

IV. **bãdas, -aĩ:** badái 8_{20}, $373_{1,6}$, badų́ 60_{45}, badáis 487_{1}.

baĩsas, -aĩ: bałſái 26_{22}, 168_{25}, bałſáis 168_{23} ‖ báłſais 429_{37}.

beñdras, -aĩ „uczestnik": będráis 132_{48}, 326_{6}.

Diẽvas, -aĩ: voc. sg. Diewé 37_{24}, 106_{31}, 235_{21}, 278_{40}, 293_{13}, Diewái 253_{34}, 261_{22}, 491_{21}, diewų́ 253_{29}, diewáis 267_{29} ‖ voc. sg. Diéwe 315_{46}, 446_{29}, 536_{32}, 587_{37}, Dîewe 292_{14}.

diẽdas, -aĩ: diedái DK 26_{16}.

draũgas, -aĩ: draugáis 95_{36}, 499_{45}, 594_{36}.

gãlas, -aĩ: ik' gáli 545_{11}, gałái 622_{27}.

griẽkas, -aĩ: griekáys 51_{38}.

gùdas, -aĩ: Gudái 139_{37}.

jãvas, -aĩ: iawų́ 55_{43}, iawáis 610_{42}.

juõkas, -aĩ: iůkų́ 474_{38}.

kãklas, -aĩ: kakłų́ 4_{11}.

kiẽmas, -aĩ: kiemái 276_{4}, kiemús 277_{52}, kiemáis 277_{49}.

krãštas, -aĩ: kraßtái 259_{38}, kraßtâmus 378_{31}, kraßtůſê 417_{6}.

kuõras, -aĩ „chór": kůrái DK 11_{4}, kůrų́ 38_{27}, kůrús 281_{50}.

maĩšas, -aĩ: i. sg. maißú 586_{35}, maißóp' 577_{9}.

mãras, -aĩ: marái 8_{19}, 13_{33}, $373_{1,6}$.

mẽlas, -aĩ: n. pl. mełéii 96_{26}, me^{a}łų́ 9_{46}.

nãmas, -aĩ: namié 202_{48}, 220_{42}, namái 274_{24}, 278_{5}, namų́ 59_{17}, 65_{20}, 382_{7}, 457_{30} ‖ námai 65_{17}, námůſé 139_{35}.

nasraĩ: naſrái 319_{43}, naſrų́ 222_{44}, 298_{36}, naſráis 1_{34}, 222_{44}, 293_{22}, 458_{3}, naſrůſé 103_{19}, 433_{21} ‖ náſrůſe 196_{22}.

puĩkas, -aĩ: pułkâmus 299_{6}, pułkáis 89_{18}, 98_{23}, 542_{14}.

rãgas, -aĩ: ragáis 209_{23}.

sãpnas, -aĩ: l. sg. ſapné 417_{42}, ſapnų́ 417_{34}, ſapnáis 417_{41}.

spar̃nas, -aĩ: sparnų́ 4_{20}, ſparnáis 261_{50}, 408_{35}.

stãbas, -aĩ: ſ t a b ų 111_{30}, 610_4, ſ t a b â m u s 138_2.
svãras, -aĩ: g. pl. ſ w a r ú 180_3.
šil̃kas, -aĩ: ß i ł k á i 332_{32}.
šim̃tas, -aĩ: ß i m t á i 442_{40}, ß i m t ų́ 133_{33}, $139_{19,21}$, 253_8, 457_{43}.
šlãkas, -aĩ: ß ł a k á i 149_{13}, 152_{34}.
tãkas, -aĩ: t a k ų 31_{31}, t a k â m u s 63_4.
tar̃nas, -aĩ: voc. sg. t a r n é 34_9, 224_{22}, 362_{26}, 384_{25}, t a r n á i 24_{31}, 275_{31}, 552_{14}, t a r n ų́ 470_{10}, t a r n á m u s 68_6, t a r n â m u s 292_{12}, t a r n á i s 19_{24} ‖ t â r n a i 552_{10}, t á r n ų 159_9.
vaĩkas, -aĩ: w a i k á i 141_9, w a i k ų́ 65_{46}, w a y k ú s 65_{25}, w a i k ú s 214_{22}, 263_{42}, 277_{38}, 300_3, w a i k á i s 140_{22} ‖ w á i k a i 65_{49}.
var̃das, -aĩ: i. sg. w a r d ú 513_6, w a r d á i 271_{15}, 542_9, w a r d á i s 258_{51}, 271_{16}, w a r d â i s 275_{45} ‖ w â r d a i 621_{24}.
var̃nas, -aĩ: w a r n á i 529_{40}.
var̃tas, -aĩ „osocznik": w a r t á i 534_{21}.
vil̃kas, -aĩ: w i ł k á i 300_{37}, w i ł k ų́ 161_2, 174_{30}, 208_{33}, w i ł k á i s 162_{25}.
žaĩbas, -aĩ: ʒ a i b á i s 7_{15}.
žvir̃zdas, -aĩ: ʒ w î r ʒ d o 579_{33}, g. pl. ʒ w i r ʒ d ų́ 316_{43}.

§ 13. Be grupėmis suskirstytų, Daukšos kalboje pasitaiko dar tokių dviskiemeniu *a*-kamieno daiktavardžių, kuriuos dėl duomenų stokos sunku tikrai kuriai nors grupei skirti. Tokie daiktavardžiai yra: *al̃kas* (: a ł k ú s DK 24_{25}), *alvas* (: i. sg. á ł w u DK 24_{26}), *bãžmas* (: b a ʒ m a s 124_{45}), *bíesas* (: b i é ſ ſ u s DK 24_{26}), *drie-žas* (: d r i é ʒ a i 529_{40}, d r i é ʒ ų 506_{11} ‖ d r i e ʒ ų́ 473_{38}), *gerdas* „nowina" (: g ê r d ą 60_{16}), *kardas* (: k á r d ą 156_{14}), *kaũkas* (: k a u k ú s DK 24_{25}), *laĩškas* „ziele" (: ʒolų ſémenes ... ing ł a i ß k ú s ißáuga 90_{17}), *malkas* „trunek" (: m â ł k a s 178_6), *psalmas* (: l. sg. P ſ a l m é 576_{35}, P ſ á l m û ſ e 194_{23}), *smarsas* (: i. sg. ſ m á r ſ u DK 28_{10}), *tuntas* „poczet" (: t ú n t a s 543_{36}, t u n t á i s 610_{46}), *ur̃vas* (: i. sg. v r w ú 572_{22}).

Šiandieninėje kalboje šie žodžiai, kur pažįstami, yra šiaip kirčiuojami: *al̃kas* (žr. Būga, LKŽ 58) ir *bãžmas* Slnt., Bet. (abu šie žodžiai dabar, rodos, tik vienaskaitoje tevartojami), *bíesas, -a* KGr. 154, Slnt. ir *bíesas, -aĩ* Sub., Kup.; *driẽžas, -ai* Slnt., *driẽ-žas, -aĩ* Pagr., Jurb., Šešt. ir *dríežas, -aĩ* Švėk., Vilk., Sasn., Paež.; *kárdas, -aĩ* KGr. 154 ir *kárdai* Jž. II 36, *kaũkas, -ai* Als.,

Slnt., *laĩškas, -aĩ* KGr. 152, Sint., Jaun. Gr. 87 (ir *láiškas, -aĩ* Sub., Kup.); *maĩkas, -aĩ* KGr. 152; *uĩvas, -aĩ* Prien., Vilk., Paež., Šešt. (kitur *ùrvas, -aĩ* Pagr., Naum., Sint., Sub., Kup., Sv. ir *ùrvas, -ai* Slnt., Sed., Pl., Jurb., Ser.).

Gerdas, tur būt, yra turėjęs tvirtagalę priegaidę, plg. *gir̃das* „gandas" Leip.

Psalmas Kuršaičiui Gr. 152 ir kaikuriems ryt. augštaičiams yra I grupės: *psálmas, -ai.*

Tuntas A. Salio liudijimu salantiškių žemaičių šnektoje yra III grupės: *tuñtas, -ai*; o A. Koncė (iš Rėklių, Panevėžio par.) kirčiuoja *tùntas, -ai*; taigi Daukšos galėtų būti *tuñtas, -aĩ* arba *tùntas, -aĩ.*

Žodžiai *alvas* ir *smarsas*, sprendžiant pagal jų įnagininkus (jei jie yra tikri kalbos faktai), gali turėti tvirtapradę priegaidę: *álvas* (plg. lat. *al̂vs*)[1] ir *smársas.* Šio paskutinio žodžio priegaidę patvirtina ir dabartinė kalba: *smársas, -ai* Slnt., Šiaul.

§ 14. Šiaipjau visi kiti augščiau surašytieji daiktavardžiai galima lengviau suskirstyti grupėmis: viena, jiems konstatuoti randame reikiamų pavyzdžių paties Daukšos kalboje, ir antra, daugelį iš jų patvirtina dabartinės šnektos.

Štai iš I grupės atstovų šiandien dar yra pažįstami šie: *dáiktas, -ai* Darb., Slnt., Sed., Jaun. Gr. 84 (plg. dar *dáiktaís* „vietomis" Pagr., Sint.); *kálnas, -ai* Gil., Slnt., Jaun. Gr. 84, Sub., Kup., Anyk.; *lénkas. -ai* KGr. 155, Jaun. Gr. 84, Sub. (senesnioji karta); *mókslas, -ai* Jaun. Gr. 84, Sub.; *spą́stai* KGr. 155, Virb. (plg. *spą̂slai* Slnt., Kv., Als.); *tárpas, -ai* KGr. 155, Jaun. Gr. 85, Būga, KS 159; *tė́vas, -ai* Dov., Bir., Dus., Sal., Lkm., Tver., Baranauskas, Arch. Phil. III, 63, Duonelaitis (žr. Nesselmann, Litt. Dichtungen, 347); *váistas, -ai* Kup., Kam. (šiose vietose tas žodis yra daugiausia vienaskaitoje vartojamas ir reiškia „priemonė, Mittel"); *žénklas, -ai* Slnt., Sed., Pagr., Šiaul., Kam.

Dabar daug kur vietoje *dáiktas, -ai, kálnas, -ai. tė́vas, -ai, žénklas, -ai* yra sakoma ir *dáiktas, -aĩ* KGr. 154, Naum., Virb., Vilk., Sint., Jurb., Švėk., Šiaul., Dov., Sub., Kup., Kam., Šešt.,

---

[1]) Niedermanno Senno Brenderio žodyne (Wörterb. d. lit. Schriftsprache, 8 psl.) rašomasis *aĩvas* man nepažįstamas.

kálnas, -aĩ KGr. 153, Naum., Virb., Sint., Raud., Plok., Vilk., Šing., Berž., Gin., Kaln., Šlap., Surv., Bet., *tė̃vas, -aĩ* KGr. 154, žem., ryt. augšt. (vak. augšt. sako ir *tė̃vas, -aĩ, tėvùs*) ir *žénklas, -aĩ* Švėk., Jurb., Ser., Vilk., Paež., Bart., Šešt. Taip pat ryt. augštaičių yra vartojama dar *daĩktaš, -aĩ* Rim., Dūk., Tver. ir *žeñklas, -aĩ* Sub., Kup., o Dovyduose net ir *žeñklas, -ai.*

Ypač įdomu yra, kad aplinkinėse buvusios Daukšos tėviškės vietose dabar visur yra sakoma *dáiktas, -aĩ* ir *kálnas, -aĩ.* Tad kaip tai reikia suderinti su Daukšos kalba? Man rodos, šituos žodžius, *dáiktas, -ai* ir *kálnas, -ai*, jis veikiausiai yra pasiėmęs iš žemaičių šnektų, kur tie žodžiai ir XVI amžiuje buvo baritoniškai kirčiuojami. Tai lengvai galėjo atsitikti dėl to, kad Daukša ilgą laiką yra buvęs Žemaičiuose, kur jis, be abejonės, turėjo progos susipažinti ir su vietiniu kirčiavimu, juo labiau, kad savo kalba jis norėjo būti artimas vietos gyventojams.

§ 15. Iš II grupės atstovų šiandien dar yra pažįstami: *dvãras, -ai* KGr. 153, Pagr., Slnt., Jaun. Gr. 86; *džiaũgsmas, -ai* Slnt., Dov.; *gõdas, -ai* KGr. 153, Slnt.; *grãbas, -ai* KGr. 153; *krẽklai* Slnt. (kun. P. Sragio liudijimu); *kuĩnas, -ai* KGr. 153, Sasn., Ser., Šiaul.; *kũmas, -ai* Virb., Sub., Kup.; *lãkštas, -ai* Sint., Plok., Paež., Vilk., Jurb., Švėk., Pl., Slnt., Sed., Kup., Kam., Sv., Dus., Šešt.; *lãtras, -ai* KGr. 153, Virb., Vkš., Slnt., Rim.; *lù̀stas, -ai* Dus, Ušp., Tver., Būga, PФB LXVI 226, LXXI 471, *maĩštas, -ai* KGr. 153, Jaun. Gr. 86, Slnt., Pagr., Šiaul.; *mẽtas, -ai*; *miẽstas, -ai*; *mìstras, -ai* KGr. 153; *mõnas, -ai*; *mùlas, -ai* Šešt., Ser., Jurb., Švėk., Slnt.; *rãktas, -ai*; *rãštas, -ai*; *rẽksmas, -ai* Slnt.; *rũbas, -ai*; *saĩkas, -ai* Virb.,Slnt.; *saĩtas, -ai* Bart., Jurb., Pagr., Švėk., Pl., Slnt., Sed.; *sẽbras, -ai* Virb., Slnt.; *seĩmas, -ai* Slnt.; *smur̃tas, -ai* Slnt.,Sed.; *tiñklas, -ai* KD s. v. Fischergarn, Sint., Jurb., Pagr., Švėk., Slnt., Pl., Sed., Darb., Šiaul., Kam.; *tur̃kas, -ai* KD s. v. Türkenkrieg, Slnt.; *tur̃tas, -ai*; *tvãnas, -ai* Pagr., Slnt.; *vaĩdas, -ai* Kv., Slnt.; *var̃gas, -ai* Mos., Slnt., Darb.; *var̃stas, -ai*; *veñgras, -ai*; *vẽzdas, -ai* Ser., Jurb., Švėk., Slnt., Dov.; *žỹdas, -ai.*

Bet daugelis iš tų žodžių šiandien yra kirčiuojami ir oksitoniškai, pav.: *dvãras, -aĩ* Virb., Sub., Kup.; *džiaũgsmas, -aĩ* KGr. 152, Sint., Vilk., Paež., Ser., Jurb., Švėk., Var., Pl., Sed., Sub., Kup., Kam., Šešt.; *grãbas, -aĩ* Virb., Slnt., Sub., Kup.; *kuĩnas, -aĩ*

Dov., Sub., Kup., Sv., Kam.; *lãtras, -aĩ* Sub., Kup.; *mùlas, -aĩ* Bart., Sasn., Vilk., Šiaul., Dov., Vab., Sub., Kup.; *saĩtas, -aĩ* Vilk., Sasn., Paež.; *tiñklas, -aĩ* Vilk., Sasn., Paež., Dov., Vab., Sub., Kup., Sv.; *tuřkas, -aĩ* Sub., Kup.; *tvãnas, -aĩ* KGr. 152, Vilk., Paež., Sasn., Bart., Jurb., Švėk., Var., Pl., Sed., Dov., Sub., Kup., Kam., Šešt.; *vaĩdas, -aĩ* KGr. 152, Paež., Ser., Jurb., Pagr., Sed., Dov., Šešt.; *vaȓgas, -aĩ* KGr. 153, Sint., Ser., Vilk., Jurb., Pagr., Švėk., Pl.. Varn., Sed., Dov., Sub., Kup. Kaikuriose šnektose dar yra sakoma ir šiaip ir taip; pav., Pagramančio senoji karta dar sako *dvãrai*, o jaunoji jau *dvaraĩ*; taip pat šalia *dvaraĩ* yra dar sakoma *dvãrai* ir Tverečiuje.

Ir šitie pastarieji pavyzdžiai, jei ne visi, tai bent didesnė jų dalis, yra, be abejonės, vėlesnio kilimo. Būtent, yra pastebėta, kad dviskiemeniai *o*-kamieno veiksmažodiniai abstraktai (nomina actionis) senovėje daugiausia yra buvę baritonai, ypatingai su priesagomis *-to-*, *-tlo-* ir kt., pav.: gr. φόρτος „našta", νόστος „sugrįžimas", χόρτος „aptvaras, išgana, traktas, pašaras", got. *nēþla* „adata, Nadel" (iš **n,ētlo-*) ir kt. Senovinėse ide. kalbose tuo būdu buvo dažnai net skiriami nomina actionis nuo nomina agentis, pav.: sen. ind. *bháraḥ* „nešimas, našta; pelnas, kaina" ‖ -bharáḥ „nešąs", *váraḥ* „(pasi)rinkimas, noras" ‖ *varáḥ* „renkąs, jaunikis", gr. φόρος „indėlis, mokestis" ‖ φορός „nešąs", πότος „gėralas" ‖ ποτός „pasigėręs", taip pat rus. *гром*, g. *грóма* (plg. serb. *grôm*, g. *grȍma*), *род*, g. *рòда* (plg. serb. *rôd*, g. *rȍda*) ir kt.; žr. Brugmann, Gr. II[2] I, 149 tt., Brugmann-Thumb, Griech. Gr.[4] 210, 236, Būga, TŽ II 274 t., Nachtigall, AB 95 tt., 257, Hirt, Akz. 221 t. Taigi yra visiškai galimas ir tikėtinas daiktas, kad ir lietuvių kalboje tos rūšies nomina actionis iš senovės yra išlikę paraksitonais, pav.: *maĩštas, -ai, saĩkas, -ai, saĩtas, -ai, tuȓtas, -ai, vaȓtai, giñklas, -ai, tiñklas, -ai* (plg. lat. *tinu, tīt* „pinti, vynioti") ir kt. Čia pat, rodos, yra priskirtini ir tokie žodžiai, kaip *džiaũgsmas, -ai, rãktas, -ai, vaĩdas, -ai* (etimologiškai šis žodis yra jungtinas su *vejù, vý-ti*, iter. *vajóti* ir kt., žr. J. Endzelin, MLV IV 434, 436; dėl darybos plg. *vý-ti* : *vaĩdas, klóti* : *klõdas*) ir kt. Net *vaȓgas, -ai*, ir tas slavų kalbų liudijimu (plg. rus. *вóрог, -а*, serb. *vrâg, -a* ir kt., žr. Nachtigall, AB 183 tt.) yra laikytinas senoviniu baritonu.

Taip pat kaikurių šios grupės atstovų pirmykštį baritonumą išduoda ir slav. skoliniai, būtent — senoviniai slavų baritonai, pa-

skolinti į mūsų kalbą, paprastai išlaiko kirtį šaknyje, pav.: *grãbas, -ai* < gud. *гроб*, g. *гро́ба* arba lenk. *gród*, *lãtras, -ai* < lenk. *łotr*, *mùlas, -ai* < lenk. *muł*, *tuřkas, -ai* < gud. rus. *mýpok*, g. *mýpka* arba lenk. *turek* ir kt. Dėl slav. skolinių kirčio vietos plg. dar ŠD (1928) VIII 937 tt.

Bet kaip gali būti, kad gud. rus. *двор*, g. *двора́* (plg. serb. *dvôr*, g. *dvòra*, čak. *dvorà*) yra oksitonas, o Daukšos *dvãras, -ai* baritonas? Man rodos, tas žodis, jeigu jis iš tikro yra slav. skolinys (plg. SLA 68), gali turėti savo kirčio vietą iš lenkų kalbos arba, jei jis vis dėlto būtų anksčiau iš gudų kalbos paskolintas, galėjo būti paimtas iš kurios nors gudų šnektos su šakniniu kirčiu, nes gudų, kaip ir kitų slavų, kalbose kirčio vieta dažnai labai įvairuoja; plg. Sobolevskij, Лек.[4] 271 t.

§ 16. Pirmykštį III grupės atstovų kirčiavimą pirmiausia patvirtina dabartinė kalba, pav.: *dáiktas, -aĩ* (žr. 36 psl.), *dárbas, -aĩ, grū́das, -aĩ* (augšt., žem.); *jùngas, -aĩ* Sint., Sasn., Vilk., Paež., Bart., Kam.; *mė̃šlas, -aĩ* (augšt., žem.); *óras, -aĩ* KGr. 154, Naum., Virb., Sint., Vilk., Bart., Paež., Jurb., Vab., Sub., Kup., Kam., Šešt.; *vérgas, -aĩ* KGr. 154, Kv., Dus.; *žíedas, -aĩ* (augšt., žem.); *žir̃gas, -aĩ* KGr. 154, žem., Dus. (KZ LI 111). Dėl sutikimo su latvių kalbos atitikmenimis žr. § 5.

Taip pat šiandieninėse šnektose sutinkame ir *ìnkstas, -aĩ* Jurb., Ser., Sasn., Vilk., Paež., Slnt., Tver. bei *stíebas, -aĩ* Virb., Vilk., Sint., Ser., Jurb., Pagr., Švėk., Slnt., Sub., Kup., Kam...

Bet vietomis tie daiktavardžiai dabar yra jau baritoniškai kirčiuojami, pav.: *ìnkstas, -ai* KGr. 154, Virb., Bart., Pagr., Švėk., Var., Pl., Sed., Šiaul., Dov., Vab., Sub., Kup., Sv., Kam., Šešt.; *jùngas, -ai* Ser., Jurb., Pagr., Darb., Slnt., Šiaul., Dov., Vab., Sub., Kup., Šešt.; *óras, -ai* Kaln., Šiaul., Dov., Slnt., Sed., Var., Pl.; *rýtas, -ai* Slnt., Sed., Pl., Var., Dov., Jaun. Gr. 20 (kaikur, pav., Bartininkuose, yra skiriami *rytaĩ* „Osten" nuo *rýtas, -ai* „Morgenzeit", ir priešingai: *rýtas, -aĩ* „Morgenzeit" KGr. 154 ir *rýtai* „Osten" ib. 357); *stíebas, -ai* Dov. (čia yra sakoma ir *pė̃das, -ai* vietoje kitų šnektų *pė̃das, -aĩ*).

Dėl tos tad priežasties šalia *grū́das, -aĩ, pláukas, -aĩ, stíebas, -aĩ* Daukšos kalboje ne klaidos gali būti ir *grū́dai, pláukai, stíebai* lygiai taip pat, kaip ir *rándas, -ai* (: g. pl. r ą d u 169_2,

rą̃dus 162_2) ir *žiógas, -ai* (: i. sg. ʒiógu 620_{12}, ʒiógai 620_{12}, ʒiógus 462_{27}) vietoje *rándas, -aĩ* KGr. 154, Virb., Sint., Sub., Kup. ir *žiógas, -aĩ* KGr. 154, Virb., Sint., Sasn., Vilk., Ser., Jurb., Pagr., Švėk., Slnt., Pl., Var., Jaun. Gr. 85, Sub., Kup., Kam., Šešt. šalia *žiógas, -ai* Sed. (J. Dargio liudijimu). Panašiu keliu galėjo atsirasti ir *dáiktas, -ai* bei *kálnas, -ai* vietoje *dáiktas, -aĩ* ir *kálnas, -aĩ.*

Kiek keblesnis dalykas yra *wéidai* 576_{29}: pagal Dovỹdų (Joniškių vls.) *véidai* (šalia *veidaĩ*) ir rus. *вид*, g. *ви́да*, slov. *vîd*, gr. εἶδος (< Fεῖδος) „išvaizda, pavidalas, species, facies" tai gali būti ir neklaida; bet ar tai būtų senovinis veldinys, abejotina. Man rodos, šitoji lytis, *véidai* (jei tai kalbos faktas), veikiausiai yra naujadaras, kaip *rándai, rýtai, stíebai, žiógai* ir kt.: viena, *veidaĩ* yra sakoma beveik visoje Lietuvoje (KGr. 154, Naum., Virb., Vilk., Bart., Paež., Sint., Ser., Jurb., Pagr., Švėk., Slnt., Pl., Var., Sed., Šiaul., Vab., Sub., Kup., Sv., Ram., Šešt. ir kt.), ir antra, kaip rodo to žodžio kirčiavimas slavų kalbose (žr. Nachtigall, AB 97 t.), *véidas, -aĩ* (kitur, pav., Subačiuje, *veĩdas, -aĩ*) savo kirčio vieta gali ir nesutikti su graikų ir kt. kalbomis, nes tokių atsitikimų ide. kalbose yra nemaža, žr. 18 psl.

Pagaliau tenka dar pastebėti dėl acc. pl. *daiktùs* (: daiktús 527_{41}, 537_{51}, 554_{32}, 560_{11}, 585_{22}) ir *darbùs* (: darbús 526_{36} 533_{46}, 569_{29}). Jeigu tai būtų tikri kalbos duomenys, tada tektų pripažinti Daukšos kalboje buvus *dáiktas, -ai, dáiktas, -aĩ, daĩktas, -aĩ* ir *dárbas, -aĩ, dar̃bas, -aĩ.* Trejopas *daikto* kirčiavimas iš tikrųjų yra ir dabartinėje kalboje pažįstamas (žr. 37 psl.); bet **dar̃bas, -aĩ* niekur dar neteko sutikti. Taigi *daĩktas, -aĩ,* jei nėra spaudos klaida, galėjo būti Daukšos pažįstamas iš ryt. pietiečių augštaičių, kur tas žodis dabar yra vartojamas (gal būt, Daukša yra buvęs Vilniuje, žr. Arch. Phil. IV 13), arba tai galėjo būti ir vilniečio korektoriaus padaras. Pagal *daĩktas, veĩdas, žeñklas* šalia *dáiktas, véidas, žénklas* galėtų būti ir *dar̃bas,* bet tai gali būti ir spaudos klaida.

§ 17. IV grupės atstovai beveik visi daugelyje šnektų yra taip kirčiuojami, kaip ir Daukšos, tik vienas kitas iš jų yra kitai grupei priskiriamas. Pav., Kuršaitis žodžius *kuoras, stabas* priskiria II grupei (žr. Gr. 153 t.), o vietoje *maĩšas* liet.-vok. žodyne

vartoja net *máišas* „ein aus Schnüren gestricktes Heunetz“ (240 psl.), bet vok.-liet. žodyne dar rašo *máiša* „ein grosser netzartiger Heusack“ (s. v. Sack), taigi *máišas* veikiausiai yra antrinio kilimo — pagal *máiša* (kitur *máišė*) perdirbtas iš *maĩšas*; plg. Būga, KZ LI 110. Kitur šie žodžiai yra kaip Daukšos kirčiuojami, pav.: *kuõras, -aĩ* „nekrikščionių bažnyčios bokštas, didelės gairės“ Skap., *maĩšas, -aĩ, stãbas, -aĩ* Sub., Kup. ir kt.

Taip pat vietoje *šim̃tas, -aĩ*, kuris šiandien yra vartojamas beveik visame Lietuvos plote (Žemaičiuose, Maž. Lietuvoje ir Vid. bei Ryt. Augštaičiuose), visai neplačiai, tik kaikuriose vak. augštaičių šnektose, yra sakoma *šim̃tas, -ai*[1]), bet ir tai veikiausiai yra antrinis padaras; plg. slav. **sъtó* (rus. *cmó*, lenk. *sto* ir kt.), gr. ἑ-κατόν, sen. ind. *śatám*, got. *hund* iš ide. **k̂m̥tóm*, žr. Brugmann, Gr. II² 2, 40 t., Nieminen, Ausg. 169, Hirt, Akz. 389.

Pagaliau, iš pavyzdžių sprendžiant, lyg atrodo Daukšos kalboje galėjus būti šalia *balsaĩ, namaĩ, nasraĩ, tarnaĩ, vaikaĩ, vardaĩ* ir **baĩsai, *nãmai, *nãsrai, *tar̃nai, *vaĩkai, *var̃dai*; bet tai veikiausiai yra paprastos spaudos klaidos, ne kalbos duomenys.

§ 18. Dėl dviskiemenių *a*-kamieno daiktavardžių atskirų lyčių kirčiavimo tenka štai ką pastebėti:

Posakiuose ik *gãli*, ik *mẽti* ir prieg *dvãri* prielinksniai *ik, prieg*, be abejonės, yra vartojami su naudininku, plg. ik’ mêtį „do czasu“ 205_{28}, ik’ tam mêti 292_{21}, ik metui 50_{4}, ik metamus 64_{30}, ik wakari 500_{11} (= *lig vãkari* Ziet.), ik’ nůłaidai „do zachodu“ 483_{22} ir kt. Bet *dvãri, gãli* ir *mẽti* nėra senoviniai *a*-kamieno naudininkai: čia galūnė *-i* (šiandieninėse tarmėse ir *-ie*, pav., lig pačiam *vãkarie* Gerv.) yra paimta iš *i*-(arba priebalsinio) kamieno, todėl ir šakninė kirčio vieta čia yra tokia pat, kaip ir *i*-kamieno vienaskaitos naudininke, pav., d. sg. *ãvi, dañti, šùni* Jiez., Prien., Pun., žem. *ãvie, dañtie, šùnie* Kv., Riet., Mos. ir kt.; žr. Būga, TŽ I 432, LKŽ XXVII, Nieminen, Ausg. 147 t.

Oksitoninių dviskiemenių *a*-kamieno II ir IV grupės daiktavardžių v-tos šauksmininkas šiandien turi dvejopą kirtį — šakninį

---

[1]) Iš tokių pavyzdžių kaip ßimtų 445_{45}, ßimtůſe 545_{11} ir kt. lyg atrodo, kad ir Daukša bus jau pažinęs *šim̃tas, -ai*.

ir galūninį, pav., *Dievè* KGr. 150, Slnt., *vilkè* Gerv., *bernè, velnè, vilkè* Tver. ir *Diẽve* Vilk., Paež., Jurb., Pagr., Dov. ir kt. (plg. sen. ind. voc. sg. *dêva* šalia n. sg. *dēváḥ*, o gr. voc. sg. θεέ šalia n. sg. θεός); plg. Endzelin, Акц. 17, v. Wijk, MO XI 217, Būga, LKŽ XXV XXXI. Daukšos kalboje sutinkame abejaip kirčiuojamą v-tos šauksmininką: *Dievè, tarnè* ir *Diẽve.*

III grupės vienaskaitos vietininko Daukšos kalba rodo dvejopą kirtį: *darbè* ir *dárbe, mėšlè* ir *mẽšle, orè* ir *óre.* Šitą dvejybę pastebime ir dabartinėse šnektose: *darbè, kelmè, langè, mėšlè* daugiausia sako augštaičiai (pav., Naum., Sint., Vilk., Bart., Sasn., Paež., Jurb., Pagr., Dov., Berž., Kaln., Sub., Kup., Sv., Kam., Dus., Rim. ir kt.), o *dárbe, kélme, lánge, mẽšle* — žemaičiai (pav., Švėk., Kv., Slnt., Sed., Pl. ir kt.) ir pažemaitės augštaičiai (pav., tilžėnai). Senesnis kirtis yra galūninis (*darbè*...), o naujesnis — šakninis (*dárbe*...); plg. van Wijk, MO XI 215, Nieminen, Ausg. 158, Specht, LM II 102, Būga, LKŽ XXV.

b) Triskiemeniai *a*-kamieno daiktavardžiai

§ 19. Kaip dviskiemenių, taip ir triskiemenių *a*-kamieno daiktavardžių yra ketveriopų: 1) tokių, kurių kirtis yra pastovus pirmame skiemenyje, 2) kurių kirtis šokinėja nuo pirmo skiemens į paskutinį ir atvirkščiai, 3) kurių kirtis yra pastovus priešpaskutiniame skiemenyje ir 4) kurių kirtis vienaskaitos įnagininke bei vietininke ir daugiskaitos galininke iš priešpaskutinio skiemens yra F. de Saussure'o dėsniu nukeliamas į paskutinį skiemenį. Pavyzdžiai:

I. **dotilas, -ai** „datek, podatek“: dôtiłas 132_{7}, g. pl. dótiłų 315_{4}.

prãnašas, -ai: Prânaßai 13_{31}, 19_{13}, 20_{39}, prânaßay 58_{42}, pránaßai 246_{39}, g. pl. Prânaſsu 3_{11}, 536_{41}, Prânaßamus 13_{46}, Prânaßais 388_{12} ‖ pranaßái 372_{13}, Prânaß'ų 17_{28}.

priepelnas, -ai „zysk“: g. pl. priépełnų 381_{40}.

vãkaras, -ai: wâkarų 73_{28}, wâkarůſe 133_{48}, wákarůſe 375_{24}.

II. **ãpmaudas, -aĩ:** apmaudái 330_{21}, apmaudámus 573_{33}, apmaudáis 413_{32}, 436_{16}.

ãpžadas, -aĩ: abʒadái 373_{31}, apʒadámus 564_{11}, ápʒadus 518_{43}.

ãvinas, -aĩ: awinų́ 27_{16}, 263_{37}.

ìšgamas, -aĩ: iʒgamái 191_{30}.

kùnigas, -aĩ: kunigái 75_{44}, 312_{1}, kunigų́ 32_{47}.

nẽgandas, -aĩ: nêgąndo 74_{34}, negandái 349_{50}, ne gandái 555_{16}, negąndų́ 382_{12}, nêgandus 352_{47}, négandus 448_{46}, negandáis 413_{32}, 436_{16}.

pãdaras, -aĩ: pâdaras 72_{33}, 191_{22}, padarų́ 368_{36}, 523_{51}.

pãlaikas, -aĩ: páłaiką 217_{48}, pałaykų́ 445_{15}, páłaikus 194_{20} ‖ pâłaikų 33_{46}.

pãlipas, -aĩ „podżoga": palipái 8_{35}.

pẽlenas, -aĩ: voc. sg. pełané 363_{9}, pełanáy 44_{44}, péłanáis 291_{13}.

pẽnigas, -aĩ: penįgų́ 35_{53}, penigų́ 331_{25}, penįgámus 242_{40}, penigâmus 331_{3}, pénigus 331_{25}, penigáis 293_{51} ‖ pênįgůſia 561_{50}.

pjáutuvas, -aĩ: i. sg. piéutuwu 605_{46}, g. pl. piautuwų́ 38_{44}.

prãbangas, -aĩ: prabągái 71_{28}, 276_{53}, prabągų́ 307_{12}, prábągus 178_{4}, prâbągus 605_{46}.

prãgaras, -aĩ: l. sg. pragaré 209_{12}, 548_{24}, pragariá 526_{15} ‖ prágare 7_{40}, prâgare 122_{10}.

prãkartas, -aĩ: prâkartą 62_{37}, prakarté 37_{43}, 39_{41}, 62_{39}, 425_{24} ‖ prâkarte 41_{51}.

prãšmatas, -aĩ „zbytek": perprâßmatu „nazbyt" 258_{42}, g. pl. praßmatų́ 279_{25}, 307_{12}.

reĩkalas, -aĩ: l. sg. reikałé 117_{4}, 126_{28}, 150_{7}, 152_{27}, 334_{18}, 364_{29}, reikałų́ 411_{20}, DK 24_{31}, reikałáis 64_{33}, 208_{16}, reikałéis 125_{11}, 210_{31}, reikałůſê 264_{16} ‖ l. sg. réikałe 587_{2}, rêikałei 518_{34}, réikałůſe 18_{37}.

síelvartas, -aĩ: ſiełwartái 448_{38}, ſiêlwartus 100_{37}, ſiélwartų́ 100_{39}.

veĩkalas, -aĩ: weikałái 29_{31}, 71_{31}, weykałų́ 18_{22}, weikałų́ 48_{32}, 137_{48}, 215_{39}, 251_{16}, 264_{4}, weikałâmus 82_{16}, 256_{29}, weikałámus 340_{2}, wéikałus 340_{1}, weikałáis 48_{37}, 340_{7}, weykałáys 63_{12}, weikałéis 298_{32}, 303_{32}, 371_{24} ‖ wéikałai 14_{46}, wêikałai 620_{38}, wêikałų 561_{37}, wêikałų 572_{16},

wéikałeis 396$_{50}$, wêikałůſe 560$_{50}$, wéikałůſe^{a} DK 41$_{9}$.

vẽlinas, -aĩ: wêlinas 84$_{1}$, voc. sg. weliné 109$_{44}$, we^{a}linái DK 18$_{24}$, welinų́ 335$_{45}$, welinámuś 10$_{51}$, welinâmus 104$_{35}$, 541$_{23}$ ‖ Wélinai 455$_{37}$, wêlinai 541$_{15}$, wêlinų 541$_{17}$.

výstyklas, -aĩ: wiſtikłái 424$_{25}$, wiſtikłáis 38$_{7}$, wiſtikłůſé 425$_{23}$.

III. **kaimýnas, -ai:** kaimînai 9$_{38}$, kaimînus 270$_{32}$.

lavónas, -ai: ławônų 343$_{28}$, 551$_{2}$.

padárgas, -ai: padárgus 173$_{37}$.

paváizdas, -ai: pawáiʒdo 75$_{22}$, pawáyʒdą 57$_{29}$, pawáiʒdą 136$_{17}$, pawâiʒdą 183$_{37}$, pawáiʒdu 19$_{15}$, 28$_{18}$, pawáyʒdu 51$_{39}$, pawâiʒdu 137$_{8}$, pawáiʒdai 29$_{34}$, 536$_{54}$, pawáiʒdus 131$_{19}$, 146$_{24}$, pawáiʒdais 29$_{32}$, 364$_{10}$ ‖ i. sg. pawaiʒdų́ 341$_{33}$, l. sg. pawaiʒdé 174$_{43}$, páwaiʒdų 457$_{3}$, páwaiʒdus 183$_{36}$.

pavéikslas, -ai: pawéikſłas 367$_{24}$, pawéikſło 529$_{51}$, pawêikſłų 259$_{29}$.

žabángai: ǯabą́gamus 137$_{2}$, ǯabą́gus 155$_{52}$, 165$_{37}$, 220$_{15}$, ǯabángus 221$_{16}$.

IV. **autùvas, -ai:** autúwo 23$_{39}$, 198$_{6}$, DK 47$_{22}$.

bogũnas, -ai „zbieg": bogunús 150$_{28}$.

lapũnas, -ai: łapûnay 51$_{12}$, łapûnamus 41$_{25}$, łapunús 356$_{1}$.

pavýdas, -ai: l. sg. pawidé 112$_{28}$, pawidús 31$_{24}$.

sidãbras: ſidâbras 582$_{14}$, ſidábro 359$_{39}$, ſidabrú 4$_{14}$.

stebùklas, -ai: ſtebúkłas 210$_{5}$ 404$_{5}$, 599$_{5}$, ſtebúkłai 379$_{35}$, ſtebúkłų 380$_{8}$, ſtebúkłamus 405$_{34}$, ſtebúkłús 166$_{44}$, 265$_{1}$.

šaukũnas, -ai „woźny": ßaukúnų 174$_{33}$.

vainìkas, -ai: wainîkais 542$_{20}$.

§ 20. Neaišku, kuriai grupei reiktų priskirti šiuos daiktavardžius:

ãpvaizdas: ápwaiʒdo 105$_{7}$.

bũstimas (ar **bũstymas**) „istność": bûſtimas 218$_{29}$, búſtimas 232$_{27}$,

pãjuokas: páiůko 161_{53}.
pãstapas „podpora": i. sg. pâstapu 541_{38}, 547_{11}.
pãšalpas: páßałpo 319_{11}.
rãvalas „chwast": rą́wałą 90_{18}.

G. sg. iowâło 105_{50} veikiausiai yra korektūros klaida vietoje iôwało. Taip pat ir ſtebukłâmus 613_{42} vargiai yra kalbos faktas, nes būdvardis *stebùklingas* (žr. 157 psl.) rodo buvus Daukšos kalboje tik *stebùklas, -ai*, (žr. 44 psl.).

Visai nepaprastai yra kirčiuojamas Daukšos *nuopelnas*, pav.: nůpełnóṗ 15_6, nůpéłną 569_{36}, nůpełnái 223_{18}, 224_7, 328_{28}, 570_6, nůpełnų 114_{25}, 117_5, 132_{44}, 197_{32}, 223_{15}, 224_5, 241_{21}, 308_{42}, 326_7, 448_{37}, nůpełnúmp 224_2, nůpełnámus 463_{31}, nůpełnâmus 602_7, nůpełnús 538_{36}, 543_{11}, nůpełnáis 147_{44}, 168_{38}, 400_{16}, 429_2, nůpelnáis DK 4_{19}. Iš tų pavyzdžių sprendžiant, lyg atrodo galėjus būti **nuopel̃nas, -aĩ*; bet daugiau tos rūšies pavyzdžių negalima rasti nei paties Daukšos kalboje, nei dabartinėse tarmėse. Dabar paprastai yra kirčiuojama, pav., *priekãlas, -ai* KGr. 157, Naum., Sint., Ser. (tarm. *prikãlas*), Vel., Merk., Dus., Ds., Gerv. arba žem. *preikãlas* šalia *príekalas, -aĩ* Sub., *pentìnas, -ai* šalia *kãtinas, -aĩ* ir kt. Tad kaip reikia aiškinti šitą Daukšos išsiskyrėlį? Man rodos, jo paprasta klaida vis dėlto negalima laikyti. Tai veikiausiai dar rodo, kad šios rūšies priešdėliniai žodžiai seniau buvo kitaip kirčiuojami, kaip dabar, t. y. jų pagrindinės dalys galėjo dar būti kirčiuojamos kaip be priešdėlių, būtent — *pel̃nas, -aĩ* ‖ *nuo-pel̃nas, -aĩ*. Tuo būdu dabartinis *núopelnas, -aĩ* galėtų būti naujadaras, pagal *ą́žuolas, -aĩ* ir kt. perdirbtas iš *nuopel̃nas, -aĩ* šalia *priekãlas, -ai*. Plg. *nuodėmė̃, -ė̃s, -dė̃mę* (111 psl.) ir *viešpatìs, -íẽs, -pãtį* (123 psl.).

§ 21 Visi kiti augščiau surašytieji pavyzdžiai yra normaliai kirčiuojami: juos galime pateisinti pačia Daukšos kalba ir dabartinėmis tarmėmis. Štai, pav., šiandien dar sutinkame *prãnašas, -ai* Darb., Slnt., Švėk., Pl., Jaun. Gr. 88, Šiaul., Kam., *vãkaras, -ai* Slnt., Pl., Švėk., „occidens" Jaun. Gr. 20 (bet *vakaraĩ* „vesperae" ib.), *nẽgandas, -aĩ* Jurb., *pãlaikas, -aĩ* Vilk., Paež., Bart., Švėk., Slnt., Pl., Var., Sed., *prãgaras, -aĩ* Vilk., Ser., Jurb., Pagr., Pl., Var., Sed., Dov., Kup., Šešt., *reĩkalas, -aĩ* KGr. 158, Vilk., Sasn., Paež., Ser., Jurb., Pagr., Švėk., Slnt., Sed., Dov., Sub., Kup., *veĩ-*

kalas, -aĩ KGr. 158, Jaun. Gr. 89, *kaimýnas, -ai* KGr. 159, Jaun Gr. 88.

Bet Daukšos kalboje sutinkame ir nevienodai kirčiuojamų lyčių, pav.: *prãnašai* ir *pranašaĩ, palaikaĩ* ir *pãlaikai, reikalaĩ* ir *reĩkalai, veikalaĩ* ir *veĩkalai,* l. sg. *pragarè* ir *prãgare, prakartè* ir *prãkarte, reikalè* ir *reĩkale*... Argi visa tai gali būti kalbos faktai? Taip, tokią kirčiuoseną pateisina ir dabartinė kalba. Štai Dovyduose šalia *ežeraĩ, pragaraĩ, pranašaĩ, reikalaĩ, vakaraĩ* yra sakoma ir *ẽžerai* (taip pat kirčiuoja ir salantiškiai žemaičiai; plg. Daukšos ê ʒ e r û ſ e 379$_{45}$), *prãgarai, prãnašai, reĩkalai* ir *vãkarai.* Taip pat šalia *prãkaitas, -aĩ* Vilk., Sasn., Bart., Švėk., Pl., Sed., Kup., Šešt. yra vartojama ir *prãkaitas, -ai* KGr. 160, Jurb., Pagr., Slnt., Kam.; o to paties daiktavardžio v-tos vietininkas savo kirčio vieta dar daugiau įvairuoja, būtent — *prakaitè* Paež., Šešt., Tver. ir *prãkaite* Vilk., Sasn., Bart., Švėk., Sed., Kup. Toliau pirmuoju keliu daugiau eina augštaičiai, o antruoju — žemaičiai ir kaikurie pažemaitės augštaičiai (pav., tilžėnai), būtent — pirmieji šalia *reikalaĩ* tebesako l. sg. *reikalè* (pav., Naum., Virb., Vilk., Bart., Paež., Sasn., Jurb., Sub., Kup., Kam., Dus., Šešt.), o antrieji *reĩkale* KGr. 158, Slnt., Pl., Var., Sed. ir kt. Tačiau šis skirtumas nevisur yra išlaikomas; pav., šalia l. sg. *ąžuolè* Gerv., Tver. Rytiečiuose yra sakoma ir *ą̃žuole* Sub. ir kt.

Tatai, man rodos, reikia šitaip aiškinti. Vieni tos rūšies daiktavardžiai iš senovės veikiausiai buvo tik pirmame skiemenyje kirčiuojami, o kiti paskutiniame; vėliau šitoks pirminis kirčiavimas pradėjo mišti, ir todėl ilgainiui buvo vienur vienu, kitur kitu keliu eita ir tebeinama. Dėl tos priežasties šiandien iš vienos pusės turime *prãkaitas, -ai, prãnašas, -ai* ir iš kitos *prãkaitas, -aĩ, prãnašas, -aĩ,* taip pat ir l. sg. *prãkaite* bei *prakaitè* šalia *prakaikaitaĩ.* Dėl to vėliau analogiškai (tur būt, pagal tokius pavyzdžius, kaip antai: *prãkaite, prãnaše* ir kt.) buvo pradėta vietomis pirmame skiemenyje kirčiuoti net ir tokie vietininkai, kurie seniau buvo tik gale kirčiuojami, būtent — *reikalè* > *reĩkale* ir kt.

Toliau. Daukša oksitoninių daiktavardžių v-tos šauksmininką kirčiuoja galūnėje, būtent — *pelenè, velinè.* Taip iš tikrųjų kirčiuoja ir pajūrio (salantiškiai) žemaičiai, pav.: *kaminè, kirminè, vabalè.* Bet augštaičių šnektose paprastai yra sakoma *kãmine, kir̃mine, vãbale.* Plg. Būga, LKŽ XXXI, W. Schulze, StB III 147 t.

Visai kas kita yra Daukšos *kaimýnas, -ai* ir *gardumýnas, -aĩ* (: g. pl. g a r d u m î n ų 272_{47}). Dabartinėse žemaičių ir augštaičių šnektose šios priesagos žodžių kirčio vieta labai dažnai yra kilnojama; pav.: *kaimýnas, -aĩ* Sint., Rg., *mėšlýnas, -aĩ, raistýnas, -aĩ* Sub. (senesnioji karta), *eglýnas, -aĩ, pušýnas, -aĩ* (l. sg. *eglynè, pušynè* Slnt., Kv.), *gardumynaĩ, -ýnus, kartumynaĩ, -ýnus* Dus. (Būga, Ai.St. 185, KZ LI 113) šalia *gardumýnai* Sint., Vilk., Bart., Sasn., Ser., Jurb., Švėk. ir *gardumỹnai* KGr. 157, Šešt. (bet *skanumýnai* KD s. v. D e l i k a t e s s e) ir kt. Kaikur šių daiktavardžių kirčiavimas kinta visai kita linkme, negu būtų laukiama; pav., subatėnų jaunesnioji karta kirčiuoja *pušýnas, -ai* vietoje senesniosios *pušýnas, -aĩ*, būtent — čia priesaginė kirčio vieta gali būti supastovinama lygiai taip pat, kaip ir daiktavardžiuose *blakstíenas, -ai* KD s. v. A u g e n w i m p e r < *blakstíenas, -aĩ* Sub. ir *velė̃na* Sint., Sub. < *velėnà, -õs, velė̃ną* KGr. 181. Taigi Daukšos *kaimýnas, -ai* gali būti senoviškai kirčiuojamas (plg. rus. *господи́н, -ди́на*, serb. *gospòdin*, gr. ἀρχιστῖνος „arti prie kits kito esąs", ἐλεγξῖνος „peikėjas, Tadler", sen. ind. *kanī́naḥ* „jaunas" ir kt.) arba naujai atsiradęs iš *kaimýnas, -aĩ*, plg. 18 psl.

c) Triskiemeniai ir daugiaskiemeniai *a*-kamieno slav. skolinių daiktavardžiai

§ 22. Šiuos slaviškuosius skolinius išskiriu čia ypatingu skyriu tam, kad būtų galima aiškiau matyti, kaip Daukša linksta šios rūšies žodžius kirčiuoti, būtent:

I. **ãbazas, -ai**: i. sg. â b a ʒ u 522_{21}.
abliūbélnykas, -ai: i. sg. a b l u b é l n i k u 39_{25}.
ãbrozas, -ai: g. pl. á b r o ʒ ų 91_{15}, á b r o ʒ u s 85_{50} ‖ a b r ô ʒ a s 581_{34}, 582_{14}, a b r ó ʒ u s 443_{40}.
advernykas, -ai: a d w ê r n i k a i 246_{28},
ãkrūtas, -ai: á k r u t o 523_{12}, á k r u t ů ſ e 140_{20}.
angelčikas, -ai: a n g é l c ʒ i k u s 91_{11}.
apãštalas, -ai: A p â ß t a ł a i 19_{21}, A p á ß t a ł a i 175_{11}, A p â ß t a ł ų 539_{31}, A p á ſ t a ł a m u s 470_4, A p â ß t a ł e i s 555_2, A p ô ſ t a ł a i s 15_{38} ‖ A p â ß t a ł á i 532_{38}, 557_9, A p a ſ t a ł á m u s 496_5.

ãsilas, -ai: áſiłas 338_{12}, g. pl. áſiłų 619_{36}, áſiłamus 340_{33}.

balgaras, -ai: Bálgarai 91_{18}.

dãktaras, -ai: Dâktaray 59_{5}, 61_{14}, Dáktaray 59_{32}, Dâktarai 91_{53}, Dáktarai 239_{44}, 460_{10}, Dâktarų 66_{26}, dáktarų 138_{19}, Dâktarais 142_{2} ‖ Daktarái 468_{32}.

diãkonas: Diákonas 622_{26}.

kleinotas, -ai: kléinoto 40_{14}, kléinotus 324_{36}.

mãmonas, -ai: mámmonas 484_{49}, mámono 273_{49}, mámmono 276_{7}, 305_{26}.

mylasnykas, -ai: mîłaſniko 181_{11}, mîłaſnikus 311_{43}.

mùrinas, -ai: g. pl. Múrinų 457_{42}.

mūčélnykas, -ai: Muczêlnikai 119_{46}, 371_{13}, muczêlnįkų 324_{7}, mucziâlnikais 417_{20}, Muczélnikais 420_{41} ‖ muczelnîkai 525_{28}, muczelnîkų 539_{20}, 541_{17}, Muczelnîkais 555_{2} (ir g. pl. muczelnikų́ 358_{7}, mûczelnikus 539_{50}).

nẽvadas, -ai: nêwadui 526_{7}, nêwadop' 526_{24} ‖ i. sg. newadú 526_{27}.

nõbažnykas: i. sg. nôbaźniku 186_{33}.

parõdnykas, -ai: parôdnikai 364_{28}.

parùčnykas, -ai: parúcznikus 357_{29}.

pãsnikas, -ai: g. pl. pâſnįkų 19_{31}, pâſnikų 28_{29}, pâſnikais 31_{40}, pâſnikůſia 66_{16}.

patamkas, -ai: patâmkas 621_{30}, patámką 47_{42}, patámkų 468_{15}, patâmkais 546_{54} ‖ patamkâmus 621_{50}.

popiežnykas, -ai: pópieźnikų 91_{19}, Pópieźnikais 233_{45}.

pūstélnykas, -ai: puſtêlniko 196_{40} pûſtelnikas 523_{54}.

razbáinykas, -ai: i. sg. razbáiniku 168_{15}, razbáinįkai 246_{22}.

rùbinas, -ai: rúbinus 383_{24}, Rúbinais 178_{21}.

sokoras, -ai: ſókoras 303_{47}, i. sg. sókorų 383_{24}.

ùbagas, -ai: úbagai 20_{4}, 273_{50}, 532_{33}, úbagų 273_{31}, úbagamus 315_{3}, 533_{5}, úbagus 533_{12}, úbagais 535_{1}.

vỹninykas, -ai: wîninikas 604_{14}, i. sg. wîniniku 603_{3}.

zeȓkolas (arba zérkolas), -ai: l. sg. ʒérkołe 355_{15}, 538_{39}, i. sg. ʒêrkołu 178_{18} || ʒerkółą 490_{54}, ʒerkôłą 538_{5}, i. sg. erkółu 533_{23}.

zõkanas (zõkonas), -ai: ʒôkano 2_{6}, ʒôkono 27_{14}, ʒókono 31_{42}, l. sg ʒókone 50_{23}, 259_{27}, ʒôkane 69_{3} || ʒokóną 75_{13}.

zõkanykas, zokonykas, -ai: zókannikas DK 42_{7}, ʒokónnikų 324_{7}.

II. angelas, -aĩ: Angełái 260_{44}, 526_{12}, Angełų̃ 422_{46}, DK 11_{4}, Angełâmus 537_{46}, Angełáis 520_{49} || Angełús 520_{10}.

býskupas, -aĩ: Biſkupáy 50_{48}, Biſkupų̃ 470_{10}, Bîſkupus 204_{20}, Biſkupáis 25_{30} || Bîſkupai 588_{1}.

pãbaras, -aĩ: pábaro 395_{30}, g. pl. pabarų̃ 39_{11}.

IV. Abrõmas, -ai: Abrómo 24_{8}, Abrômo 269_{11}, Abromú 73_{28}.

adveñtas, -ai: Adwénto 2_{17}, Adwę́ntą 5_{32}, i. sg. Ad. wentú 2_{4}.

ageñtas, -ai: Agentúś 7_{47}.

aldaunỹkas, -ai: ałdawnîkais 395_{28}.

apekũnas, -al: apekûnai 156_{3}.

argumeñtas, -ai: Argumę́ntay 50_{42}, Argumę́ntai 50_{49}.

arijõnas, -ai: Ariônai 541_{15}, Ariionús 260_{12}.

arnotas, -ai: arnôtas 167_{29}.

artikùlas, -ai: artikúłas 257_{44}, l. sg. Artikułé 257_{43}, artikúłai 226_{41}, DK 9_{13}, artikúłamus 20_{2}, artikułús 138_{35}.

balvõnas, -ai: bałwônų 62_{24}, bałwónų 455_{12}.

bernadỹnas, -ai: i. sg. Bernadinú 11_{45}.

Bernotas, -ai: Bernôtas 55_{7}.

Boleslõvas, -ai: Boleſłówui 443_{44}.

botãgas, -ai: botágai 105_{15}, botâgų 169_{2}, botâgais 105_{14}.

burmìstras, -ai: Burmiſtrúś 366_{30}.

čebãtas, -ai: cʒebâtai 198_{7}.

davãdas, -ai: dawâdas 119_{41}, 331_{40}, dawádas 449_{30}, dawâdais 205_{5} || dâwadas 606_{9}, 607_{30}, dâwado 548_{26}.

dekrẽtas, -ai: dekrêtas 214_{12}, dekretú 8_9, dekrétai 360_{18}, dekretús 139_{42}, 227_{31}, dekrétais 265_{16} ‖ dékreto 586_{15}.

diameñtas, -ai: diamentús 383_{24}.

elemeñtas, -ai: elementús 8_{31}.

filiozõfas, -ai: Philoʒóphų 580_1.

fundameñtas, -ai: fundamę́ntą 34_{38}, fundamęntú 29_{46}.

instrumeñtas, -ai: inſtrumentú 23_{22}.

kanõnas, -ai: Kanónų 545_{28}.

kontrãktas, -ai: kontrâktais 36_{15}.

koplõnas, -ai: kopłônas 56_{29}, 395_{41}, kopłônui 205_{23}, kopłônamus 326_{26}, kopłonús 455_{41}.

legõtas: legôtų 18_{43}.

liameñtas, -ai: lamę́ntais 207_{11} ‖ lamentůſé 251_{19}.

liuterõnas, -ai: Luteronú 89_{23}, Luterônai 91_{17}.

majestõtas, -ai: Maieſtotú 4_{30}, Maięſtotú 15_{47}, l. sg. Maieſtoté 375_{29}.

mandõtas, -ai: mandôtas 38_{39}, Mandotú 576_{10}.

minỹkas, -ai: minîkas 84_{18}, minîkai 13_{39}, Minîkamus 86_6.

minìstras, -ai: miníſtrų 92_{21}, Miniſtrús 141_{10}.

nešpãras, -ai: nießpâro 268_{40}.

padõnas, -ai: g. pl. padônų 535_{16}.

paklãnas, -ai: pakłâną 424_{23}.

patrõnas, -ai: Patrônų 611_6, Patrônamus 539_{46}, Patrônais 539_{23}.

plebõnas, -ai: Plebonús 366_{32}.

prajõvas, prajẽvas, -ai: praiôwai 8_{11}, 19_{46}, praiéwai 7_{20}, praievús 17_{39}, 119_{18}, 451_{13}, praiêwais 358_8, praiéwais 457_{22}.

pralõtas, -ai: Prałôtai DK 26_{17}.

primiẽtas, -ai: primiétai 472_{54}.

pristõvas, -ai: priſtówą 521_{33}, priſtowús 306_{19}.

remẽslas, -ai: remêſłais 277_{35}.

sakrameñtas, -ai: ſakramêntas 51_{24}, ſakraménto 267_7, l. sg. Sákramęntę́ 62_{22}, ſakramenté 40_5, 265_5.

siropas, -ai: sírópą 107_{25}, ſirópais 355_{18}.

smarãgdas, -ai: Smarágdais 178_{21}.

suliũbas, -ai: ſulûbą 233_{47}, ſulûbų 518_{27}.

susiẽdas, -ai: ſuſiédai 462_{43}, ſuſiédų 461_{16}, ſuſiédais 91_{34}.

taleñtas, -ai: talénto 362_{19}, talentú 387_{22}, taléntai 387_{30}, taléntų 358_{45}, 359_{39}, tałéntų 381_{6}, talentús 386_{24}, 390_{48}.

tavõras, -ai: taworús 383_{20}.

testameñtas: Teſtaménto 204_{2}.

titùlas, -ai: titúło 22_{29}, tytúłai 365_{13}, titúłai 461_{29}, titułús 100_{27}, titúłais 186_{33}.

urẽdas, -ai: l. sg. vredé 367_{6}, vrêdai 171_{12}, vrédai 483_{5}, vredús 156_{2}.

žemčiũgas: ʒemcʒiûgais 33_{22}.

§ 23. Permetę akimis šiuos skolinius, tuojau galime pastebėti, kad Daukša, juos kirčiuodamas, daug daugiau prisilaiko slav. prototipų kirčiavimo, kaip šiandien. Ir iš tikro: gudiški skoliniai turi daugiausia išlaikę gudų kalbos v-tos vardininko ir kitų panašiai kirčiuojamų linksnių kirčio vietą, pav.: *botãgas* < *батóгъ*, *čebãtas* < *чебóтъ*, *mˌylasnykas* < *мúлосникъ*, *paklãnas* < *поклóнъ*, *prajõvas* < *проя́ва*, *primiẽtas* < *примѣ́тъ*, *sirˌopas* < *сирóпъ*, *sˌokoras* < *сáхаръ*, *susiẽdas* < *сусѣ́дъ*, *zeřkolas (zérkolas)* < *зéркало*. Lenkiškų skolinių kirčio vieta daugiau priklauso nuo pagrindinių linksnių kirčio vietos, pav.: *ageñtas*, *arnˌotas*, *artikùlas, dekrẽtas*, *diameñtas*, *kontrãktas*, *koplõnas*, *mandõtas*, *nešpãras*, *patrõnas*, *plebõnas*, *pralõtas*, *pristõvas*, *taleñtas*, *titùlas* ir kt. Bet yra lenkiškų skolinių, kurių kirčio vietai yra turėjęs įtakos v-tos vardininkas ir kiti linksniai su panašia kirčio vieta, pav.: *ãbazas*, *dãktaras*, *klˌeinotas*, *mùrinas*, *rùbinas*, *zõkonas* ir kt. Plg. ŠD (1928) VIII 936 tt. ir SLA 22 tt.

Nevisai paprastai yra kirčiuojami žodžiai *evangelikas*, *heretikas* ir *katolikas*, būtent: g. pl. Ewangelikų́ 84_{21}; Heretíko 210_{20}, Heretíkui 247_{44}, Heretíkai 218_{10}, 457_{28}, Heretîkai 536_{51}, Heretíkų 202_{37}, Heretikús 91_{15} ‖ Heretikái 68_{30}, 191_{34}, 196_{50}, 337_{2}, 345_{39}, 365_{8}, 468_{39}, 481_{38}, Heretikų́ 41_{42}, 374_{25}, Hêretikai 411_{55}, heréttikų 572_{33}; i. sg. Katholikú 89_{23}, Katholíkai 91_{31} ‖ katolikái 457_{29}, katholikámus 50_{54}, Katholikâmus 533_{6}, 538_{21}, Katolikús

27_{52} katalikús 90_{38}. Iš tų pavyzdžių, jei visi jie yra teisingi, atrodo, kad šalia paprastai kirčiuojamų *heretìkas, -ai* bei *katolìkas, -ai* Daukšos kalboje dar galėjo būti ir *evangelikaĩ, heretikaĩ* ir *katolikaĩ.* Bet šiandieninė kalba tokio kirčiavimo nepatvirtina, ir todėl sunku bus kas tikriau apie jį pasakyti.

Taip pat dėl duomenų stokos negalima žinoti, kaip reiktų skaityti g. sg. párámo 347_{17}: šiandieninių tarmių liudijimu tai gali būti *pãramo* (plg. *pãramas* K 293) ir *parãmo* (plg. *parãmas* Slnt.). Šalia *mūčélnykas* ir *pūstélnykas* Daukšos *m,ūčelnykas* ir *p,ūstelnykas* gali būti spaudos klaidos; bet taip pat **mũčelnykas* galėtų būti paskolintas ir iš gudų *мýчельникъ*, plg. Otrębski, WNT III 34.

P,opiežnykas gali turėti savo kirčio vietą dvejopu būdu: jei tas žodis būtų paskolintas iš lenk. *papieżnik* (ir taip veikiausiai yra buvę, plg. SLA 174), tai kirčio vieta būtų pagal *pópiežius* atitraukta į pirmąjį skiemenį; bet jei vis dėlto šis žodis būtų ne tiesiog iš lenkų kalbos paskolintas, bet iš *pópiežius* sudarytas (dėl darybos plg. *pùsė* : *pùsinykas, pùsnykas*), tai kirčio vieta galėtų būti pirminė pasilikusi.

Nẽrėdas, jei nėredus 219_{10} nėra spaudos klaida, turėtų būti naujadaras vietoje *nerė̃das* K 272 < gud. *нерядъ*, žr. SLA 141.

Naujadaru yra laikytinas ir *ãsilas, -ai,* nes šis žodis veikiausiai yra buvęs tos pat rūšies. kaip ir *kãtilas, -aĩ*, plg. rus. *комёл, комлá, осёл, ослá* (sen. rus. *комьлъ* ir *осьлъ*).

Žodžių *ãbrozas* ir *abrõzas, dãvadas* ir *davãdas, nẽvadas* ir *nevãdas, zõkonas* ir *zokõnas* dvejopas kirčiavimas gali būti aiškinamas dar ir jų įvairia kilme, būtent — *ãbrozas* gali būti paskolintas iš lenk. *obraz*, o *abrõzas* iš gud. *óбрáзъ*; *dãvadas* iš lenk. *dowód* arba gud. *дóводъ*, o *davãdas* iš gud. *довóдъ*, (plg. *zokãnas* K 513 iš gud. *закóнъ*) arba iš tiesioginių lenk. *dowód'o* linksnių (pav., g. sg. *dowoda*), ir tt. Plg. SLA 24, 61, 142, 243. Taip pat ir *zõkanykas* gali būti paskolintas iš gud. *зáконникъ*, o *zok,onykas* iš lenk. *zakonnik*, žr. l. c. 243.

§ 24. Jei sulyginsime Daukšos skolinius su atitinkamais dabartiniais skoliniais, tai pastebėsime tam tikrą skirtumą, būtent: seni, gudiški, skoliniai ir dabar yra beveik taip pat kirčiuojami kaip ir Daukšos (pav., *botãgas, čebãtas* ir kt.); bet bažnytinių,

knyginių, daugiausia lenkiškų skolinių kirčiavimas yra daugiau pakitėjęs; pav., nuo priešpaskutinio skiemens kirtis daug kur jau yra nukeltas į priekį (plg. *ãdventas* šalia *adveñtas*, *ãgentas*, *ar̃notas*, *artìkulas* [> *artìklas* Sub.], *bùrmistras*, *pãtronas*, *prãlotas*, *tãlentas*, *tìtulas* ir kt.).

d) Daiktavardžiai su priesaga *-inyka-*

§ 25. Šiandien paprastai daiktavardžiai su priesaga *-inyka-* (*-ininka-*) yra dvejopai kirčiuojami: šaknyje, jei pagrindinis žodis turi pastovų šakninį kirtį, ir priesagoje, jei pagrindinis žodis turi galūninį kirtį (t. y. oksitoniškai kirčiuojamas), pav.: *síeliai* — *síelinykas*, bet *darbaĩ* — *darbinỹkas* ir kt.; plg. Jaun. Gr. 90, R. Jonas, Gr.[2] 203, 220 t., Būga, LKŽ L. Tą kalbinį polinkį, apskritai mant, patvirtina ir Daukša. Štai jo pavyzdžiai su šakniniu kirčiu:

áuksinykas: áukſinikas 396_{31}, áukſinikų 390_{10}.

beñdrinykas: bę́drinikas 610_{8}, bę́driniku 39_{4}, 136_{37}, bę́drinikais 6_{16}, 26_{25}, 132_{44}, 138_{31}, 202_{15}, 242_{30}, bę́ndrinikais 138_{26}, 188_{44} ‖ będrinikú 6_{20}, 26_{19}, będrinîkais 616_{22}.

mẽtinykas: mêtinikemis 111_{41}.

nar̃štinykas: nárßtinikų 168_{15}.

priešinykas: priéßinįkų 418_{25}, priéßinikus 57_{15}, 459_{21}.

šim̃tinykas: ßîmtinikas 76_{50}, 77_{49}, 426_{11}, voc. sg. Sʒîmtinike 425_{52}.

tárpinykas: tárpinikas 48_{13}, târpinikas 534_{20}, târpiniko 43_{14}, tárpiniko 395_{14}, târpiniką 51_{15}, tárpiniką 238_{48}, tárpiniku 16_{31}, 223_{40}, 537_{21}, târpinikai 537_{20}.

triū̃binykas: triûbinikus 371_{4}.

ùžgavėnykas: úʒgawennikai 105_{1}; plg. úʒgawetoiei 105_{36}.

vam̃zdinykas: wámʒdinikus 368_{13}, wámǯdinikus 371_{4}.

viẽtinykas: wîetinikas 51_{31}, wiétiniko 247_{8}, wiétiniku, 383_{44}, wiétinikus 558_{18} ‖ i. sg. wîetinikú 26_{46}, wietinikų́ 612_{13}.

žvaĩzdinykas: ʒwâyʒdinikay 60_{3}.

Su priesaginiu kirčiu sutinkame šiuos daiktavardžius:

barninỹkas: barninîkai 526_{36}.

bursinỹkas: burſinîkas 156_{20}, burſinikú 18_{35}, g. pl. burſinîkų 247_{9} ‖ bûrſinikais 520_{34}.

dalinỹkas: dalinîkais 30_{26}, 35_{7}.

darbinỹkas: darbinîkai 553_{27}, darbinîkų 92_{35}, 622_{12}, darbinîkamus 353_{15}, darbinikús 94_{41}.

daržinỹkas: g. pl. darźinîku 603_{34}.

dešimtinỹkas: deßimtinîkas 179_{33}.

kieminỹkas: kieminîkai 278_{14}.

samdinỹkas: ſąmdinîkas 208_{28}, 209_{1}, ſamdinîkas 367_{9}, ſamdinîkai 561_{21}.

siutinỹkas „wartogłów": ſiutinîkamus 86_{5}.

skolinỹkas: ſkolinîką 305_{18}, 360_{44}, ſkolinikús 109_{20} ‖ ſkolinikáis 481_{2}.

smarkinỹkas: ſmarkinîkas 3_{6}.

šarvinỹkas: ßarwinîkas 118_{1}, ßarwinîkų 155_{10}.

teisinỹkas: teiſinîkas 3_{34}, 14_{25}, 79_{34}, 181_{36}, 365_{26}, teiſinîkai 273_{2}, 526_{45}, teiſinikús 3_{41}, 273_{2} ‖ teiſinikái 462_{34}.

žolinỹkas: źolinîkay 59_{35}, źolinîkais 371_{23}.

žuvinỹkas: źuwinîko 378_{13}, źuwinîkamus 378_{35}.

§ 26. Lygindami šiuos daiktavardžius su pagrindiniais žodžiais, matome, kad daugumas jų sutinka su mūsų augščiau nusakytąja taisykle, būtent: *áuksas* — *áuksinykas*, *mẽtai* — *mẽtinykas*, adj. *príešus* arba sub. *príešai* — *príešinykas*, *tárpai* — *tárpinykas*, g. sg. *triũbos* — *triũbinykas*, g. sg. *viẽtos* — *viẽtinykas*, bet: *barnìs*, *-iẽs* — *barninỹkas*, *bursà*, *-õs* — *bursinỹkas*, *dalìs*, *-iẽs*, — *dalinỹkas*, *dešimtìs*, *-iẽs*, — *dešimtinỹkas*, *kiemaĩ* — *kieminỹkas*, *skolà*, *-õs* — *skolinỹkas*, *žolẽ*, *-ẽs*, — *žolinỹkas*, *žuvìs*, *-iẽs* — *žuvinỹkas*. Tačiau kaikurie pavyzdžiai lyg ir nenori pasiduoti tai taisyklei, pav.: sub. *bendraĩ* — *beñdrinykas*, *šimtaĩ* — *šim̃tinykas*, *smar̃kus* — *smarkinỹkas*, *teĩsus* — *teisinỹkas*.

Bet tas tariamas išimtis galima išaiškinti. Visų pirma daiktavardis *beñdras*, *-aĩ* Daukšos kalboje veikiausiai yra naujadaras: jo pirmykštį baritonumą dar rodo Daukšos *beñdrumas*, *beñdrauti* ir adv. *beñdrai*, taigi *beñdrinykas* yra išlaikęs senesnę kirčio vietą. *Smarkinỹkas* su *teisinykù* irgi gali būti naujadarai ša-

lia *smarkùs* ‖ *smar̃kus, smarkùmas* ‖ *smar̃kumas* (plg. smárkininkas Qu.[4] 611), *teisùs* ‖ *teĩsus, teisùmas* ‖ *tiẽsumas* ir kt.; plg. §§ 28, 89.

Truputį keblesnis dalykas yra *šimtinykas*. Daukšos *šim̃tas, -aĩ* veikiau yra senesnis už zanavykų ir kapsų *šim̃tai* (žr. 41 psl.), todėl jo *šim̃tinykas*, kuris ir šiandien yra plačiai vartojamas (pav., Šešt., Paež., Jurb., Švėk., Pl., Var., Sed., Kam.), turėtų būti vėlesnio kilimo, o Kuršaičio *šimtiniñkas* senesnis. Tokių reiškinių pasitaiko ir daugiau; pav., vietoje Daukšos *daržinýkas* (plg. *daržiniñkas* Jž. I 297, *Daržinýkai* „Nočios par. sodžius“, *Daržiniñkai* „kaimas prie Naumiesčio“) dabar plačiai yra sakoma *dar̃žininkas* KGr. 159, Paež., Jurb., Pagr., Slnt., Sed., Pl., Šiaul., Dov. arba *dar̃žinykas* Vilk., Šešt., Vab., Sub., Kup., Kam., o Smilgiuose pavarde net yra vartojamas ir *Dáržinykas* (KZ LI 114) šalia *dar̃žas, -aĩ*. Plg. dar *skõlininkas* Švėk., Pl., Pagr., Dov., Šiaul., *skõlinykas* Sub., Sv., *žùvininkas* Jurb., Švėk., Slnt., Sed., Šiaul., Dov. ir *skoliniñkas* Ser., *skolinýkas* Vilk., Kup., Skap., *žuvinýkas* Vilk. Tai, tur būt, reikia aiškinti tuo, kad kaikurių pagrindinių žodžių gali būti apkitusi pirmykštė kirčio vieta; pav., *dar̃žas, -aĩ*, kaip rodo salantiškių rečiau bevartojamas *dar̃žas, -ai* (plg. lat. *dȃrzs*), seniau galėjo būti ir baritoniškai kirčiuojamas. Taip pat yra galimas daiktas, kad tokiais atvejais gali nemaža pasireikšti ir analogijos. Pav., tverečėnų *kiaulinýkas* „kiaulidė, kiaulių tvartas“ gali būti pagal *arklinýkas* „arklidė“ ir kt. engvai perdirbtas iš *kiaũlinykas*, ypač dėl to, kad *kiaũlinyku (kiaũlininku)* dar yra vadinamas žmogus, kuris kiaulėmis verčiasi, jas šeria ir kt. Tuo būdu reikšmei atskirti salantiškiai žemaičiai yra susidarę net dvi pastovias kirčiavimo kategorijas: norėdami žymėti žmogų, jie visuomet tokius daiktavardžius kirčiuoja šaknyje, o vietą žymėdami vartoja priesaginį kirtį; pav., *vìštininkas* „kurs vištas perka“, o *vištiniñkas* „vištidė, vištų tvartas“. Pagaliau, dabartiniame priesagos *-inyka-(-ininka-)* kirčiavime, gal būt, dar kiek atsispindi ir pirmykštis kirčiavimas priesagos *-ina-* būdvardžių, iš kurių, kaip manoma, yra sudaryti (kaikurie) daiktavardžiai su priesaga *-yka- (-inka-)*. Plg. Torbiörnsson, Symb. 372 t. Pagaliau ir šiaip *daržinýkas (-iniñkas)* vietomis dėl lig šiol neištirtų priežasčių gali būti pavirtęs į *dar̃žinykas (-ininkas)*.

e) Daiktavardžiai su priesaga *-uma-*

§ 27. Daiktavardžių su priesaga *-uma-* Daukšos kalboje yra dvejopų: su šakniniu ir priesaginiu kirčiu. Kirčiuotos šaknies daiktavardžiai dar yra skirtini į dvi grupes: tokius, kurių šaknis yra akūtinė, ir tokius, kurių šaknis yra trumpa arba cirkumflektinė, būtent:

1. **álkanumas**: áłkanumą DK 49_{30}, áłkinume (=áłkanume) 535_{15}.

ámžinumas: ámʒinumas 218_{30}, ámʒinumo 47_{8}, 130_{28}, 526_{47}, 597_{3}, ámʒinumą 304_{36}, 472_{25}, 542_{40}, pirmámʒinumą 130_{31}, voc. sg. ámʒinume^{a} 11_{28} ‖ ámʒinúmo 48_{9}, ámʒinúmop 96_{53}, ámʒinúmą 583_{36}.

áugštumas: áukßtumo 458_{25} ‖ augßtúmas 424_{37}.

brángumas: brągumo 22_{5}, brągumą 136_{40}, 230_{7}, 331_{11}, brągumai 304_{6}.

dárgumas: dárgumą DK 19_{4}, i. sg. dárgumu 400_{25} ‖ dárgúmas 118_{39}, dargų́mas 146_{1}, dargúmo 213_{51}, 237_{11}, 422_{1}, 582_{52}, dargúmą 312_{41}, dargumú 114_{21}, dargúmais 230_{5}.

dósnumas: dóſnumas 178_{35}, 295_{43}, 389_{49}, dóſnumo 183_{40}, 184_{18}, 267_{23}, 268_{34}, dôſnumo DK. 58_{6}, dóſnumą 274_{42}, dóſnumu 177_{29}.

gáusumas[1]: gáuſumas 304_{9}, 389_{49}, gáuſumo 183_{45}, 480_{53}, l. sg. gáuſume 490_{51}.

gědumas: begêdumas 394_{1}, ne^{a}gédumůſe^{a} 5_{5}.

grýnumas: grînumas 147_{15}, 176_{43}, 582_{41}, 614_{54}, grînumo 20_{11}, 46_{48}, 51_{9}, 62_{9}, 271_{5}, DK 41_{20}, grînumą 243_{48}, 419_{23}, l. sg. grînume 40_{14}, 271_{36}, 535_{13} ‖ grinúmas 176_{52}, 194_{39}, grînúmą 79_{31}.

įžūlumas: įźúłumas DK 44_{12}, įʒúłumą 122_{7}, įżûłumą DK 44_{15} ‖ įʒúłúmo 36_{5}.

---

[1]) Sittigas StB III 162 kirčiuoja *gaũsumas*, bet, sprendžiant iš būdvardžio *gáusus* kirčiavimo (žr. 141 psl.), Daukšos veikiau buvo kirčiuojama *gáususumas* kaip *gaũsumas*.

kártumas: kártumą DK 50_{22}, kârtumus 542_{26} ‖ kartúmą 151_5, 312_{10}, kartumú 122_{40}, 145_{20}, 238_5, kartúmų 177_{13}.

kitókumas: kitókumai 467_1.

kūniškumas: kûnißkumo 114_{41}.

lýgumas: lîgumą 435_{49}.

méilaširdumas: méiłaßirdumą 262_{31}, mêiłaßirdumą DK 47_7, méiłaßirdumu 94_{22}, mêiłaßirdume 525_{44} ‖ meiłaßirdúmo 316_{35}, 328_4, miełaßirdúmo 114_{22}, 144_{17}, 184_{17}, 223_7, 395_{51}, 613_{21}, miełaßirdúmą 533_{48}, miełaßirdumú 477_{48}. Taip pat: miełáßirdumo 479_{45}, meiłáßirdumą 316_{50}, miełáßirdumą 492_{26}, małóneßirdumo 615_{40} (ir małoneßirdúmo 324_{46}).

méilingumas: mêilįgumas 241_{13}, ne méilingumas 409_{25}, méilingumo 32_3, ne méilįgumo 95_{42}, ne mêilįgumo 114_{11}, méilįgumą 76_{16}.

méilumas[1]: méyłumas 57_{27}, méyłumo 51_7, méiłumo 74_{51}, mêyłumą 275_1 ‖ meiłúmo 572_{38}.

nórumas „chęć, wola“: nórumas 347_{21}, nórųmą 222_8.

patógumas: patógumas 59_{23}, 176_{19}, patôgumas 181_{19}, 554_8, 581_{34}, patógumo 83_{13}, patôgumo 306_{51}, 568_{23}, patôgumą 245_{13}, 286_{32}, 585_{27}, 603_{23}, DK. 9_{33} ‖ patogúmo DK 59_9.

pìlnumas: pîłnumas 251_{23}, i. sg. pîlnumu 26_{31} ‖ pilnúmo 288_{21}, 393_{26}, piłnúmo 152_2, 216_{30}, 600_4, pilnúmą 604_{37}, piłnumú DK 41_{14}.

príešumas: priéßumą 393_{43}, priéßumus 448_1.

rūstumas: rúſtumas 99_{53}, rúſtumo 96_9, 419_{50}, rúſtumu 4_{29}.

skáistumas: ſkáiſtumas 406_5, ſkâiſtumas 582_{32}, ſkâiſtumo 169_{50}, ſkáiſtumą 382_{33}, 458_{18}, ſkáiſtumu 397_{34}, 460_{42} ‖ ſkaiſtúmo 595_{15}, ſkaiſtúmą 473_1.

švánkumas: ßwąkumas DK 50_5, ßwąkumo 437_{27}, l. sg. ßwąkume 332_{19}.

támsumas: támſumą 244_4, támſumu 154_{33}, 319_{21}, támſumai 173_4, támſumus 156_{49}, 243_{33}, 354_{15}, 418_{42}, támſumays

---

[1]) Šalia *méilaširdingumas, méilingumas* Sittigas, StB III 162 be reikalo kirčiuoja *meĩlumas*, nes Daukšos kalboje veikiau buvo *méilus*, ne *meĩlus*, žr. 141 ir 147 psl.

44_{54}, támſumais 185_{48}, tąmſumůſia 44_{52}, támſumůſe 248_{45} || tamſúmo 560_{35}, tamſúmais 576_{34}, tamſumůſiá 510_{26}.

tẽvainumas „dziedzictwo": téwainumas 190_{22}, têwainumas 333_{2}, téwainumo 94_{54}, 190_{20}, 393_{14}, 436_{3}, DK 5_{9}, téwainumą 487_{20}.

tóbūlumas: tóbułumas 145_{2}, 439_{51}, tôbułumas 611_{36}, tóbulumo 178_{18}, tôbułumo 291_{23}, 393_{25}, tóbułumop 75_{28}, 517_{33} || tobúłumas 528_{24}, tóbułúmo 74_{18}.

tólumas: tółumas 621_{39}, tółumą 36_{22}.

tūlumas: tûłumas 251_{9}, 407_{8}, 523_{17}, 618_{19}, tûłumo 7_{36}, 257_{40}, 526_{47}, tûłumą 144_{20}, 527_{5}, túłumą 152_{48}, 388_{7}.

válnumas: wáłnumas 276_{29}, 410_{51}, wáłnumo 292_{7}, 490_{47}, wálnumo 436_{33}, wáłnumą 146_{22}, 181_{17}, 487_{19} || i. sg. wałnumú 28_{10}.

véikumas: acc. sg. ne^{a}wéikuma 9_{29}.

víenumas: wiénumo 140_{37} || wienúmas 406_{24}, wienúmą 599_{32}.

žmónumas „ludzkość": ʒmónumas 76_{27}, ʒmónumą 477_{16}.

2. **ãklumas**: ákłumas 485_{11} || akłûmo 560_{26}, akłúmo 609_{29}, akłúmą 106_{5}.

ãpvalumas: l. sg. ápwałume 134_{45} || apwałúmas 560_{38}, apwałûmo 568_{4}.

beñdrumas: bę̇drumo 47_{8}, bę̇drumą 199_{13}, i. sg. bę̇ndrumu 132_{47}.

bjaũrumas: biéurumas 183_{20}, biéurumo 95_{22} || biaurúmas 33_{24}, biaurúmo 55_{3}, 453_{9}, 614_{32}, bieurúmą 144_{15}, biaurúmą 312_{41}, DK 19_{4}, biaurumú 400_{25}, bieurumús 203_{54}, bieurúmůſe 95_{30}.

bùdrumas: búdrumą 155_{16}.

bùklumas: búkłumas 165_{19}, búkłumo 61_{38}, i. sg. búkłumu 364_{44}, 419_{50}, g. pl. búkłumu 343_{45}, búkłumus 253_{1} || bukłúmas 625_{42}, bukłúmų 568_{13}.

čýstumas: cʒîſtumas 559_{49}, 624_{24}, cʒîſtumą 558_{48}, 600_{41} || cʒiſtúmas 33_{24}, necʒiſtúmas 394_{1}, cʒiſtúmo 203_{4}, cʒiſtúmą 248_{8}, cʒiſtumú 396_{7}, l. sg. cʒiſtumé 186_{54}.

daĩlumas: dáiłumo $332_{34, 37}$, dâiłumu 396_{27}, dáiłumůſe 332_{40}.

daũgumas: dâugumas 41_{20}, 123_{21}, 292_{6}, dáugumas 124_{22}, dáugumo 106_{10} || daugúmas 38_{8}, 75_{4}.

drą̃sumas: drąſumas 238_{50}, drąſumo 147_{47}, nedráſųmo 250_{4}, d'rąsumą 237_{23}, 239_{4}.

graũdumas: grâudumas 165_{13}, 316_{25}, gráųdumas 478_{46}, grâudumo 182_{41}, DK 38_{29}, gráudumą 12_{5}, grâudumą 250_{17}, DK 30_{29}, 44_{31}, l. sg. grâudume DK 47_{6} || graudúmo 477_{7}, graudúmą 29_{48}, 76_{1}, 134_{31}, graudumú 481_{53}.

greĩtumas: gréitumą 382_{33}, grêitumu 582_{5}.

kal̃tumas: ne kâłtumas 587_{5}, kâłtumo 186_{24} || kałtûmas 587_{27}, nekałtúmą 121_{14}, 128_{14}, 393_{36}.

kañtrumas: kántrumas 161_{32}, 174_{6}, 178_{20}, kântrumas 184_{8}, 215_{4}, kąntrumas 345_{6}, kąntrumo 101_{24}, 183_{40}, 273_{53}, 365_{22}, kąntrumą 40_{26}, 57_{30}, 243_{48}, 248_{7}, kąntrumu 147_{2}, kántrumu 354_{8}, kątrume 74_{19}, kąntrume 75_{10}, 95_{18} || kantrúmas 490_{49}, kąntrúmo 528_{31} kąntrúmą 74_{38}, 192_{4}, kantrúmą 74_{40}.

kreĩvumas: krêiwumas 568_{49}, kréywumo 65_{28}, kréiwumo 122_{6}, kréiwumui 479_{12}, kréiwumą 85_{1}, 113_{10}, 410_{6}, kréiwumų 120_{8}, kréiwumus 106_{22}, 170_{39} || kreiwúmop 8_{2}, kreiwúmui 8_{2}, kreiwúmų 128_{6}, 170_{8}, krêiwumús DK 53_{33}.

lãpumas: łâpumas 71_{28}, łápumas 110_{34}, łâpumo 147_{16}, łápumo 289_{22}, 398_{4}, 444_{13}, łâpumą 40_{20}, łápumą 583_{26}, łápumu 442_{1}, łâpumai 14_{48}, łápumus 178_{6} || łapúmas 580_{12}, łapúmo 32_{41}, 579_{14}, 586_{23}, łapûmo 41_{30}, łapúmui 14_{18}, łapúmą 19_{36}, 40_{24}.

leñgvumas: łęgwumo 594_{18}.

lė̃tumas: Lêtumas 290_{49}, łétumas 433_{5}, łêtumą 121_{12}, łétumą 612_{44}, łétume 543_{20} || łetúmo 568_{13}, łétúmą 35_{26}.

meñkumas: mękumas 332_{39}, mękumo 96_{29}, mękumo 346_{7}, mękumą 200_{18} || mękúmo 543_{7}, mękúmą 312_{38}.

miẽrnumas: miérnumo 96_{40}, miérnumą 300_{4}, miérnumu 354_{7}.

niẽkumas: nîekumus 40_{15}.

nõbažnumas: nôbaʒnumas 66_{5}, 185_{34}, nóbaʒnumas 472_{14}, 572_{41}, nôbaʒnumą 121_{12}, 280_{16}, nôbaʒnumu 32_{34}.

paĩkumas: pâikumas 156$_{39}$, 582$_{52}$, páikumas 495$_{30}$ || paikumús 277$_{27}$.

paklùsnumas: pakłúsnumas 178$_{35}$, pakłúſnumo 142$_{52}$, nepakłúſnumo 470$_{21}$, pakłúſnumą 533$_{44}$ || pakłuſnúmas 150$_{41}$, 178$_{20}$, 184$_{8}$, 278$_{25}$, nepakłuſnúmas 110$_{35}$, 311$_{19}$, pakłuſnúmo 96$_{40}$, 177$_{41}$, 183$_{40}$, 264$_{10}$, 288$_{23}$, 365$_{22}$, 377$_{25}$, pakłuſnúmą 243$_{49}$, 328$_{40}$, 367$_{39}$, nepakłuſnúmą 393$_{34}$, pakłuſnumú 177$_{44}$, pakłuſnumé 66$_{4}$, pakkłuſnúmai 146$_{12}$.

pavõjumas: pawôiumas 206$_{24}$, pawóiumo 187$_{1}$, pawôiumo 209$_{16}$, pawôiumai 206$_{23}$.

plãkumas: płâkumas 48$_{9}$ || płakúmo 213$_{28}$.

pùtlumas: pútłumas 77$_{11}$, pútłumo 176$_{48}$, 276$_{3}$, 289$_{22}$, 434$_{32}$, 481$_{7}$, pútłumą 19$_{36}$ || putłúmo 579$_{14}$, putłúmą 593$_{26}$.

skẽtrumas: ſkétrumas 547$_{12}$, ſkêtrumą 14$_{18}$.

smar̃kumas: ſmârkumas 119$_{6}$, 183$_{22}$, 420$_{24}$, ſmârkumo 173$_{36}$, 419$_{50}$, ſmárkumo 352$_{22}$, ſmárkumą 19$_{38}$, ſmârkumą 152$_{41}$, 169$_{23}$, ſmâr kumu DK 40$_{29}$, ſmárkumai 470$_{44}$ || ſmarkúmo 454$_{37}$.

staĩgumas: ſtáigumo 403$_{19}$, ſtáigumu 471$_{2}$.

suñkumas: ſų́kumas 75$_{4}$, 174$_{22}$, 183$_{20}$ sų́kumo 394$_{38}$, ſų́kumą 54$_{49}$, 144$_{15}$, 151$_{5}$, ſų́kumu 129$_{26}$, ſų́kumai 448$_{42}$, ſų́kumamu 149$_{32}$, ſų́kumus 146$_{42}$ || ſųkų́mo 46$_{3}$, ſųkumús 215$_{2}$.

šveĩnumas: ßwéłnumu 325$_{1}$.

šviẽsumas: ßwiéſumas 458$_{21}$, ßwiéſumo 458$_{26}$, 557$_{38}$, ßwiéſumą 559$_{28}$ || ßwieſúmas 38$_{2}$, 41$_{14}$, 44$_{52}$, 243$_{51}$, 576$_{29}$, 594$_{37}$, ßwieſúmo 213$_{28}$, ßwieſúmą 458$_{18}$, ßwieſumú 42$_{3}$.

tiẽsumas: tiéſumo 576$_{20}$ || netieſúmo 103$_{20}$.

trum̃pumas: trúmpumo 548$_{42}$ || trumpúmo 580$_{21}$.

vaĩsingumas: wáiſingumas 627$_{18}$.

vaĩsumas: newáiſumo 464$_{16}$.

var̃gumas: wârgumas 256$_{37}$, i. sg. wârgumu 342$_{30}$, g. pl. wârgumu 64$_{32}$, wârgumų 140$_{44}$, 187$_{7}$, wárgumu 298$_{33}$, wárgumus 38$_{16}$, wârgumus 186$_{11}$ || wargúmų 274$_{35}$, g. pl. wargúmu 529$_{4}$, wargúmamus 186$_{16}$.

ver̃tumas: wêrtumas 161$_{48}$, 521$_{28}$, 610$_{29}$, 617$_{38}$, wêrtumo 22$_{5}$, 521$_{51}$, wêrtumą 331$_{11}$, wértumą 449$_{6}$ || ne wertúmo 116$_{30}$, newertúmo 237$_{11}$, newertúmą 117$_{20}$, wertúmą 230$_{7}$, 306$_{49}$, wertumús 22$_{30}$, newertumús 317$_{14}$.

viẽžlyvumas (-bumas): wię́ʒliwumo 177_{39}, 472_{34}, ne-wiéʒliwumo 109_{25}, wiéʒlibumas 474_{43}.

Abejotiną priegaidę turi šie šaknyje kirčiuojami daiktavardžiai:

brūkanumas (arba **brukanumas**)[1] „trzeźwość": brákanumas (= brúkanumas) 473_{11}, brûkanumo 534_{29}, brûkanumą 248_{8}, brûkanumu 566_{22}.

drėgnumas: drégnumo 97_{22}, 99_{35}, drêgnumo 99_{34}, 100_{17}, drégnumą 607_{6}, drêgnumų 40_{43}.

dvarnumas „dworność": dwârnumas 276_{9}.

gailumas: gáiłumas 394_{35}, gáiłumo 383_{25}, gáiłųmo 454_{36} ‖ gaiłúmas 583_{23}, gaiłúmą 454_{32}, 522_{52}.

gąstumas „zacność": gą́ſtumą 393_{36}.

malonumas: małónumas 9_{27}, małônumo 289_{25}, małónumą 156_{16}, 477_{16}, małónumu 354_{7}, małónume 95_{18} ‖ małonúmo 35_{39}.

padorumas: padórumo 450_{15}.

pavaiskumas „kształt": pawáiſkumo 202_{17}, 213_{28}.

romumas: rómumas 9_{27}, 174_{6}, 184_{7}, rômumas DK33_{14}, rómumo 51_{11}, 160_{29}, 183_{40}, 365_{22}, rômumo 184_{17}, rómumui 4_{18}, acc. sg. rómuma 57_{30}, rómumą 74_{40}, 121_{13}, 243_{48}, rómumu 4_{30}, 147_{2}, rómume 74_{19} ‖ rômúmo 339_{3}, romúmą 146_{23}.

stambumas: ſtámbumas 278_{25}, ſtą́mbumo 121_{11}, ſtą́mbumą 150_{25}.

stropumas: ſtrôpumas 306_{32}, ſtrôpumo 63_{30}, 377_{25}, ſtrópumą 382_{31}.

troškumas: trôßkumas DK 28_{29}, g. sg. tróßkuma (= tróßkumo) 60_{46}, trôßkumu 543_{41}, 626_{19} ‖ troßkúmas 288_{29}, troßkúmo 26_{12}, troßkúmą 152_{23}, troßkumú 79_{41}, 135_{12}, 177_{31}, 479_{26}, troßkumús 213_{10}.

Dėl kaikurių šių daiktavadžių šakninės priegaidės plg. §§ 86, 87.

---

[1]) Sittigas, StB III 161 kirčiuoja *brū́kanumas*, bet šio žodžio priegaidės iš Daukšos kalbos negalima susekti, o dabartinėje kalboje jis nepažįstamas. Būga savo LKŽ XLVII to žodžio priegaidės visai nežymi. Tad atrodo, kad Sittigas čia akūtą bus tiesiog rekonstravęs.

Su priesaginiu kirčiu yra paminėtini šie daiktavardžiai su priesaga *-uma-*:

apskritùmas: apſkritúmą 87_{48}, 261_{9}.

aštrùmas: aßtrúmo 20_{35}, 40_{18}, aßtrumú 27_{42}.

atmainùmas: notmainúmą 249_{32}.

atpirkùmas: atpirkúmo 49_{15}.

atskilùmas: atſkiłúmas 75_{50}, atſkiłúmą 67_{10}, atſkiłúmai 205_{33}.

baisùmas: baiſúmas 385_{21}, 510_{33}, baiſúmo 122_{15}, baiſúmą 151_{8}, 183_{44}, baiſumú 400_{26}, baiſumús 151_{10}.

bedievùmas: bediewúmo 188_{19}, 553_{10}.

didùmas: didúmas 7_{11}, 42_{3}, 147_{27}, 242_{17}, 268_{3}, 358_{13}, 424_{41}, didúmo 8_{18}, 20_{40}, 561_{53}, didúmą 8_{51}, didumú 379_{16}.

dvikartùmas: dwikartúmą 31_{4}.

gardùmas: gardúmas 264_{47}, 406_{5}, gardúmui 264_{34}, 272_{46}, gardúmą 134_{45}, 285_{28}.

gerùmas: gerúmas 95_{14}, 249_{19}, 333_{10}, gerúmo 94_{11}, 96_{7}, 147_{23}, 242_{12}, gerumú 209_{35}.

gilùmas: giłúmo 423_{5}, giłúmą 329_{20}, giłúman' 154_{42}, giłúmų 379_{39}, giłumús 242_{8}.

gražùmas: graʒúmas 624_{44}, graʒúmo 600_{27}, 615_{16}, graʒúmą 197_{35}, graʒumú 397_{34}, 481_{16}.

ilgùmas: iłgúmo 122_{45}.

išdrikùmas: ißdrikúmas 276_{53}, iʒdrikúmo 32_{41}.

ištisùmas: iʒtiſsúmo 216_{30}.

įradùmas „uczynność“: įrądúmo 289_{25}.

jaunùmas: iaunúmas 187_{22}, iaunúmo 65_{30}, 95_{38}, iaunûmo 583_{47}.

kietùmas: kietúmo 293_{28}, 477_{43}, kietúmą 178_{12}.

kumpùmas: kumpúmą 31_{4}.

labùmas: łabúmas 449_{40}, łabúmo 407_{31}, 610_{50}, łabúmą 138_{9}, łabumú 406_{16}.

linksmùmas: lįkſmúmas 104_{14}, 135_{6}, linkſmúmas 224_{20}, lįkſmúmo 213_{38}.

mažùmas: maʒúmas 82_{6}.

minkštùmas: mįkßtumú 325_{1}.

nuogùmas: nůgúmas 18_{31}, 178_{4}, nůgúmą 290_{28}.

paklaidùmas: p a k ł a i d ú m o 280_{31}.
palaidùmas: p a ł a i d ú m o 477_4, p a ł a i d ú m a i 146_9.
pažvilùmas: p a ʒ w i ł ú m o 253_{28}.
pigùmas: p i g ú m o 242_{18}, p i g u m ú 220_{49}, g. pl. p i g ú m ų 222_{38}.
piktùmas: p i k t ú m o 114_{13}, 130_{21}, 304_9, 323_{36}, p i k t u m ú 45_{12}, p i k t ú m a i 153_{35}, p i k t u m ú s 14_{16}, 25_6, 95_{27}.
pliuškùmas: p ł u ß k ú m a s $22_{44, 45}$.
platùmas: p ł a t u m ú 342_{30}.
pranarùmas „obłudność“: p r a n a r ú m ą 344_{10}, p r a n a r u m ú 366_5.
priderùmas: p r i d e r ú m o 183_{36}.
primanùmas: p r i m a n ú m o 389_{24}.
privalùmas: p r i w a ł ú m a s 194_{39}, 255_{18}.
ramùmas: r a m ú m a s 436_{42}.
riebùmas: r i e b u m ú 134_{49}, 487_{31}.
saldùmas: ſ a ł d ų m o 221_{31}, ſ a ł d ú m o 32_3, 424_{33}, ſ a ł d ú m ą 134_{49}, ſ a ł d u m ú 250_{28}, voc. sg. ſ a ł d ú m e DK 53_{19}.
senùmas: ſ i a n ú m a s 478_{16}, ſ e n ú m o 128_{39}.
silpnùmas: ſ i l p n ú m a s 296_1, ſ i ł p n ú m a s 448_{17}, ſ i ł p n ú m o 150_{35}, 532_{22}, 539_{21}, ſ i ł p n ú m u i 54_{37}, ſ i ł p n ú m ą 251_2, ſ i l p n u m ú s 150_{30}.
stiprùmas: ſ t i p r û m a s 22_{45}, ſ t i p r ú m a s 184_8, 250_8, 433_3, 595_{27}, ſ t i p r ú m o 22_{31}.
svarbùmas: ſ w a r b ú m ą 624_{26}.
šiurkštùmas: ß i u r k ß t ú m o 20_{35}.
šventùmas: ß w ę n t ú m a s 238_{13}, ſ w ę n t ú m a s 439_{51}, ß w ę n t ú m ą 295_{32}, ß w ę n t u m ú 456_{42}.
teisùmas: n e t e i ſ ú m o 314_{41}, n e t e i s ú m u i 350_{16}, n e t e i ſ ú m ą 83_{24}, 121_{14}, n e t e i ſ ú m ų 105_{18}, t e i ſ u m ú s 14_{17}.
tikrùmas: t i k r ú m a s 48_7, 51_{46}, t i k r û m a s 597_3, t i k r ú m o 20_{32}, 232_{11}, t i k r ú m ą 264_{44}, 312_{38}, 379_{24}, n e t i k r ú m ą 36_{25}, t i k r ú m a i 89_{47}.
tikùmas: n e t i k ú m ą 155_{15}.
tingùmas: t į g ú m a s 380_5.
tuštùmas: t u ß t ú m a s 332_{46}, t u ß t ú m ų 332_{46}.
žemùmas: ʒ e m ú m o 281_{50}.

§ 28. Dvejopą priesagos *-uma-* daiktavardžių kirčiavimą galime pagrįsti dviem būdais. Viena, paties Daukšos kalbos duomenys dar aiškiai rodo, kad daugiausia tik tie daiktavardžiai turi šakninį kirtį, kurių pagrindiniai žodziai (t. y. iš kurių jie yra sudaryti) irgi yra arba buvo šaknyje kirčiuojami, pav.: *brángumas—brángus, dósnumas—dósnus, gáusumas—gáusus, gẽdumas—gẽda, lýgumas — lýgus, príešumas—príešus, skáistumas — skáistus, švánkumas—švánkus, támsumas—támsus, tė̃vainumas—tė̃vainis, véikumas—véikus* ir kt., bet *gilùmas—gilùs, pigùmas—pigùs* (ir *pìgas*, adv. *pigaĩ*), *saldùmas—saldùs* ir kt. (žr. §§ 85—92). Antra, šios rūšies daiktavardžių su šakniniu kirčiu, kad ir apyrečiai, sutinkame dar ir dabartinėje kalboje. Pav., salantiškiai žemaičiai, ypač senesnioji karta, šalia *alkanùmas, baugùmas, drąsùmas, lengvùmas, padorùmas, rūstùmas, stambùmas, viežlybùmas* dar pasako ir *álkanumas, baũgumas, drą̃sumas, leñgvumas, lýgumas, padõrumas, rū̃stumas, stam̃bumas, viẽžlybumas*, o kun. P. Sragys pakartotinai man klausimų lapuose yra kirčiavęs tik *álkanumas, padõrumas, rū̃stumas* ir *viẽžlybumas*. Karaliaučiaus Valstybinio Archyvo rankraštiniame žodyne irgi dar randame tokių daiktavardžių su šakniniu kirčiu, pav.: *patógumas* (šalia *patógus*) Qu.[3] 282, 296, 962, *rómumas* Qu.[4] 364, bet *smarkúmas* Qu.[4] 611, *sotúmmas* 368, *troßkúmas* Qu.[3] 497 ir kt.

Šiaipjau dabartinėse augštaičių šnektose tokių daiktavardžių su šakniniu kirčiu pasitaiko vienur kitur tik konkrečios reikšmės ir akūtinies šaknies. Pav., Kuršaitis savo „Beiträge zur Kunde der littauischen Sprache“ (Königsberg, 1849) II, 55 psl. išnašoje sako gyvojoje kalboje (t. y. Maž. Lietuvos šnektose) esant konkrečios reikšmės *báltumas* „weißer Fleck“, *lýgumas* „Ebene“ ir kt., bet savo gramatikoje ir žodyne *báltumo* bei *lýgumo* vietoje vartoja tik *baltumà* ir *lygumà*. *Lýgumas* „lygi vieta, Ebene“ šalia *lygùmas* „Gleichheit, Ebenheit“ šiandien dar yra vartojamas Dusetose (Būga, LKŽ XLVII), Rimšės par. (pav., Girdžiūnuose) ir kt. Plg. dar *áugumas* „Wuchs“ Kv., Jon., *gū̃dumas* „vidurnaktis, pats įmygis“ K 140, Naum., *plañkumas* „miško aikštė“ (Maž. Liet. Kretinga), *skìrtumas* „Unterschied“ K 381 ir kt.

Taigi ilgainiui priesagos *-uma-* daiktavardžių kirčiavimas yra vis kitėjęs ir dar dabar tebekinta, būtent — tie iš jų, kurių seniau buvo kirčiuojamos šaknys, dabar daug kur kur beturi priesaginį

kirtį. Taip pat ir Daukšos kalboje nebevisi tos rūšies daiktavardžiai yra senoviškai kirčiuojami; pav., šalia būdvardžių *baĩsus* ir *teĩsus* vietoje **baĩsumas* ir **teĩsumas* jau kirčiuojama tik *baisùmas* ir *teisùmas*.

Iš kitos pusės Daukšos kalboje sutinkame tokių šios priesagos daiktavardžių, kurie, atrodo, turėtų būti priesagoje kirčiuojami, pav.: bediéwumo 568_{32}, gérumą 337_{9}, gráʒumo 169_{50}. Iš tų pavyzdžių labai sunku spręsti, kad Daukšos kalboje šalia *bedievùmas, gerùmas* bei *gražùmas* dar būtų galėję būti ir *bediẽvumas, gẽrumas* ir *grãžumas*. Bet pagal *dìdžiumas* „daugumas" Jurgėniškiai (Joniškių vls.), *grãžumas* „gerýbė, malonė" Jž. II 711 s.v. gražuma (: *gẽrumu* ir *grãžumu* „geruoju ir gražiuoju" Virb., Naum., Mar., Slnt. ir kt.), *mãžumas* „mažmožis, Kleinigkeit" K$^{1}_{a}$ 247, „ein wenig" Qu.[3] 545, *žãlumas, -aĩ* „žãlymas" Paež. ir kt. lyg atrodo, kad tai galėtų būti ir neklaidos, nors iš tikrųjų, pav., *grãžumo* ir *gražùmo* skirtumas veikiausiai yra atsiradęs dėl reikšmės skyrimo. Dėl kitų klausimų, susijusių su šių daiktavardžių kirčiavimu, plg. dar būdvardžių bei būdvardinių prieveiksmių kirčiavimą (§§ 85—103 ir 105—109) ir K. Būga, LKŽ XLVII–L, E. Sittig, StB III 159—166.

f) Daiktavardžiai su priesaga *-ima-*

§ 29. Veiksmažodiniai daiktavardžiai su priesaga *-ima-*, kaip ir su priesaga *-uma-*, Daukšos kalboje yra dvejaip kirčiuojami: vieni iš jų, kad ir nevisados, turi kirtį šaknyje, kiti priesagoje. Be to, pirmieji daiktavardžiai gali turėti šaknyje akūtinę ir trumpąją arba cirkumflektinę priegaidę, būtent:

1. **áušimas**: atáußimo 175_{49}, 584_{13}, acc. sg. atâußima 157_{6}.
bódimas: nubódimo 180_{39}, nubôdimus 612_{27}.
bójimas: nodbóiimas 83_{46}, 353_{9}.
dějimas: nuſidéiimas 155_{43}, 198_{48}, 217_{23}, 242_{25}, nuſidéiimo 162_{39}, 226_{19}, nuſidéiimą 382_{14}, g. pl. nuſidéiimų 260_{21}; padêiimas 545_{40}, padéiimo 124_{41}, DK 42_{16}, padéiimą 55_{25}, i. sg. padéiimú 101_{31}, g. pl. padéiimu 225_{10}; pradéiimo 47_{47}, 393_{3}, pradêiimo 612_{27}, pradéiimą 47_{49}, 393_{14} ‖ nuſsideimú 12_{14}, l. sg. nuſideiimé

250_{22}, nuſideiimús $122_{1,5}$, 250_{39}, nuſsideiimús DK 42_{4}; padeiimú 252_{35}, 370_{27}; l. sg. pradeiimé 393_{7}.

gërimas: gérimas 98_{45}, gérimo 55_{36}, gêrimo 604_{5}, l. sg. gêrime 192_{44} ‖ gerímo 52_{49}, l. sg. gerimé 142_{44}, 294_{8}.

gýrimas: pagîrimą 607_{49}, 614_{10} ‖ pagirimú 472_{42}.

griežimas: griéʒimas 526_{29} ‖ grieʒímo 83_{25}.

jójimas: atióiimas 3_{21}.

jùnkimas: paiųkimą 455_{19}, paiųkimůſe 349_{48} ‖ l. sg. paiųkimé 547_{14}, paiųkimús 108_{2}, 117_{2}.

kéikimas: prakéikimas 614_{8}, prakéikimo 605_{38}, prakéikimą 182_{28}, 506_{24}, prakêikimą 548_{48} ‖ l. sg. vʒ-keikimé 281_{26}.

këlimas: kélimas 122_{48}, 181_{22}, 185_{29}, 187_{16}, 190_{15}, 197_{2}, kélimo 181_{13}, 182_{50}, 190_{34}, kêlimo 50_{34}, pakélimui 541_{11}, kélimą 187_{13}, 190_{18}, kêlimą 401_{19}, 585_{18}, prikélimą 585_{2}, kélimu 195_{5} ‖ kélîmą 188_{13}, l. sg. pakelimé 9_{28}.

klýdimas: paklîdimams 609_{41} ‖ l. sg. paklidimé 119_{37}, 139_{26}, paklidimús 86_{12}, 238_{33}, 243_{30}, 449_{36}.

kūlimas: kúlimoṗ 161_{13} ‖ ſukulímo 373_{32}.

kūrimas: kûrimo 294_{10}.

léidimas: atłéidimas 573_{22}, atłáidimas 478_{25}, DK 14_{1}, paſsiłáidimas 277_{28}, atłêidimo 533_{40}, atłéidimą 197_{50}, 536_{3}, 555_{26}, 578_{20}, atłáidimą 466_{16}, paſsiłáidimaij 162_{24} ‖ atłaidímas 29_{2}, atłeidîmą 108_{32}, nułaidimú 10_{17}, nuſiłaidimú 152_{17}, apłaidimú 362_{18}, įłaidimé 319_{33}.

líejimas: ißłéiimo 481_{21}'(= *išlějimo*) ‖ pralieiimú 143_{21}, 395_{48}, prałeiimú 396_{16}.

lióvimas: palówimo 20_{38}.

lūžimas: pałûʒimo 579_{26}, pałúʒimą 581_{21}.

pýlimas: pîlimu 312_{25}.

plëšimas: yʒpłêßimo 84_{29}, płêßímai 125_{50}, płêßimais 126_{12}, nupłéßimůſe 188_{32} ‖ płeßímo 55_{37}.

réiškimas: aprêißkimo 537_{49}, 586_{15}, aprêißkimą 547_{39} ‖ apreißkímo 27_{7}, l. sg. apreißkimé 196_{32}, 339_{43}, 595_{26}.

rëmimas: ſurémimas 588_{40}.

skélbimas: paſkêlbimas 368_{16}, apſkêlbimas 609_{38}.

slëgimas: Priſłégimas DK 34_{13}.

spáudimas: priſpáudimu 605_{47}, l. sg. priſpáudime 535_{15} || priſpaudímas 14_{31}, ſpaudimú 605_{49}.

stójimas: jſtóiimas 282_{26}, jſtóiimo 71_{41}, atſtóiimo 226_{13}, praſtóiimo 607_{24}, atſtóiimą 216_{8}, 444_{30}, jſtóiimą 248_{33}, 536_{50}, 544_{24}, inſiſtóiimais 617_{46} || atſtoiimú 448_{45}, l. sg. atſtoiimé 162_{30}.

šókimas: praßókimas 581_{7}.

týrimas: pritîrimas 530_{34}.

tráukimas: pertrâukimą 620_{7}.

trẽmimas: iʒtrêmimą 576_{8}, iżtrêmimą DK 20_{18} || ißtremimús 353_{37}.

tróškimas: l. sg. trôßkime 535_{15} || troßkimú 112_{47}.

tvẽrimas: ſutwêrimas 526_{30}, ſutwêrimo 529_{42}, 563_{35}, 596_{22}, 617_{16}, ſutwêrimui 536_{47} || i. sg. ſutwerimų 435_{5}, l. sg. ſutwerimé 103_{43}, 181_{29}.

žáidimas: ʒáidimo 474_{30}.

2. **baũdimas**: pabáudimui 523_{45}, g. pl. pabáudimu 559_{15}.

bùvimas: pribúwimu 616_{12} || i. sg. buwimų 233_{49}, pribuwimú 46_{1}.

dãvimas: padáwimas 588_{27}, iʒdâwimoṗ 155_{17} || dawîmas 541_{39}, dawímo 238_{49}, iʒdawîmą 171_{15}.

džiùvimas: padʒiûwimas 607_{29}.

ẽjimas: atáiimas 2_{22}, atéiimas 31_{46}, ſuſiéiimas 407_{11}, atêiimo 552_{30}, atéiimo 411_{35}, 569_{8}, ſuſiéiimai 405_{41}, ſuſiéiimûſe 338_{29} || ataiîmas 1_{35}, éiimú 211_{41}, ateiimú 243_{2}, l. sg. prieiimé 37_{6}, prieimé 85_{17}.

ẽmimas: atémimo 460_{11}, priêmimo 605_{8}, priémimoṗ 26_{10}, émimos 560_{50}, priémimui 206_{24}, priémimą 487_{19}, pryémimą DK 30_{25} || priemîmo 139_{20}, priemimú 367_{29}, l. sg. ißemimé 107_{16}, priemimé 140_{38}, 264_{34}.

gẽdimas: pagédimo 558_{1}, 614_{25}, pagédimą 614_{28} || pagedimú 84_{4}.

geĩdimas: gêidimo 156_{32}, 542_{48} || geidimú 193_{22}, 464_{38}, geidimús 2_{6}, 30_{14}, 359_{24}, geidîmais 300_{15}.

ger̃bimas: giárbimas 491_{15}, pagérbimas 62_{28}, 523_{47}, 536_{29}, 541_{41}, pagérbimo 293_{43}, 536_{30}, 560_{51}, pagêrbimo 626_{39}, pagiárbimą 505_{26}, pagérbimą 533_{44}, pagérbimu

521$_{10}$, pagiárbime 492$_{45}$, pagérbime 573$_{22}$ ‖ pagerbîmą 268$_{17}$, pagerbimú 200$_{9}$, 221$_{49}$, 271$_{14}$ 370$_{6}$, l. sg. pagerbimê 267$_{8}$, pagerbimé 403$_{12}$, 601$_{53}$, page^{a}rbimé DK 28$_{18}$, pagerbimús 84$_{30}$.

glaũdimas: ſugłáudimas 69$_{14}$.

griùvimas: apgriûwimo 575$_{48}$, pagriûwimo 576$_{6}$, l. sg. pagriûwime 576$_{5}$, pagriûwimų 576$_{35}$.

grum̃zdimas: grúmʒdimu 22$_{33}$ ‖ grumʒdîmamus 320$_{15}$.

jaũtimas: paîeutimo 130$_{26}$, paiâutimai 267$_{47}$, paîautimai 306$_{30}$, paiáutimų 183$_{41}$, 184$_{19}$, paiéutimų 568$_{40}$, paiáutimus 38$_{17}$, paiâutimus 55$_{31}$, 205$_{41}$, paîautimais 112$_{3}$, paiéutimais 406$_{8}$, paiâutimais 387$_{40}$, paiáutimais 437$_{22}$, paiâutimûſe 264$_{37}$ ‖ paiautímų 55$_{20}$, paiautimús 202$_{39}$.

liẽtimas: priliétimo 536$_{9}$, 560$_{23}$, priliétimą 563$_{4}$, l. sg. priliétime 578$_{28}$ ‖ l. sg. prilietimé 151$_{26}$, prilietimús 116$_{50}$.

-liũdimas: nulûdimas 542$_{45}$, 549$_{42}$, nulûdimu 614$_{48}$ ‖ nuludímas 47$_{6}$, nuludimú 447$_{35}$, l. sg. nuludimé 151$_{26}$, nuludimús 335$_{37}$.

plãkimas: płákimu 575$_{3}$.

plãtimas: l. sg. nupłâtime 87$_{9}$.

praũsimas: nupráusimo 170$_{42}$.

pùvimas: ſupúwimas 255$_{12}$ ‖ puwímų 293$_{19}$, ſupuwimús 182$_{44}$.

siùtimas: paſiútimas 547$_{13}$.

skeñdimas: paſkędimo 581$_{4}$.

slẽpimas: apſłépimus 545$_{48}$, 569$_{51}$, paſłépimus 537$_{48}$, 569$_{51}$ ‖ apſłepimús 134$_{16}$, paſłepimús 122$_{44}$.

smeñkimas: paſmêrkimo 241$_{15}$ ‖ paſmerkimú 265$_{17}$, l. sg. paſmerkimé 243$_{19}$.

šel̃pimas: paßélpimo 625$_{15}$.

tẽpimas: patêpimas 614$_{31}$, patêpimo 476$_{9}$ ‖ patepimú 256$_{8}$, 479$_{9}$, patepimús 180$_{12}$, patepímais 182$_{32}$.

trùkimas: dárbas arba trúkimas tůintimpos 473$_{12}$.

žeĩdimas: paʒéidimo 537$_{27}$ ‖ paʒeidimú 126$_{4}$, 263$_{45}$, 289$_{51}$.

žùvimas: praʒúwimo 3$_{44}$, 5$_{43}$.

Tikrai nežinia, prie kurios grupės reiktų skirti **kvėpimas**: i n k w é p i m u 522_{35}, į k w é p i m u 605_{47}, k w ê p i m a i 626_{26}, k w é p i m o ſ ſ e 568_{43} || i n k w e p i m ú 106_{8}, į k w e p i m ų 360_{8}. Sprendžiant pagal ryt. augšt. *kvẽpti* LM II 38, *rémti* KZ LI 253 ir *trémti*, iš kur i ß t r i á m t a s 485_{28}, Daukšos kalboje irgi galėjo būti *kvẽpti*, taigi ir *kvẽpimas*.

Tik su priesaginiu kirčiu man teko pasižymėti šiuos veikšmažodinius daiktavardžius:

augìmas: l. sg. a u g i m é 87_{9}.
baubìmas: b a u b i m ú 7_{17}.
bėgìmas: i ǯ b e g í m o 229_{15}, p a b e g i m ú 209_{11}.
bingìmas: i. sg. i m b į g i m ų 114_{19}.
dengìmas: l. sg. v ǯ d ę g i m é 151_{49}.
drėskìmas: i. sg. d r e ß k i m ú (= dreſkimú) 270_{33}, d r e ſ k í m a i 293_{35}, d r e ſ k i m ú s 420_{53}
ėdìmas: e d í m a s 196_{6}.
gaišìmas: n u g a i ß i m ú 295_{9}.
gavìmas: g a w í m a s 291_{3}, ſ u g a w î m ą 148_{6}, l. sg. v ʒ g a w i m é 228_{44}, į g a w i m ú s 325_{21}.
gijìmas: į g i i m ú 610_{38}.
gimìmas: a t g i m í m a s 255_{49}, g i m i m ú 407_{43}, l. sg. v ǯ g i m i m é 33_{5}.
gynìmas: a p g i n i m ú 5_{41}, 420_{21}, v ʒ g i n i m é 162_{30}, a p g i n i m é 349_{3}.
girdìmas: i ǯ g i r d i m ú 626_{37}.
graudìmas: g r a u d í m o 7_{23}, g r a u d i m ú 7_{16}.
grinìmas: n u g r i n i m ú „ubostwem" 413_{32}.
grįžìmas: n u g r į ǯ í m ą 393_{42}, l. sg. a t g i ǯ i m é 162_{29}.
-juokìmas: l. sg. a p i ů k i m é 169_{47}.
kaukìmas: k a u k i m ú 7_{17}.
keršìmas: ſ u k i e r ß i m ú s „bunty" 19_{40}.
klausìmas „pytanie": Anť to ... k ł a u s î m o... atſako 538_{15}.
krimtìmas: k r i m t i m ú 100_{35}.
kuopìmas: p r i k ů p i m ú 420_{21}.
laukìmas: ł a u k í m a s 7_{26}.
metìmas: a t m e t î m a s 607_{25}.

-milìmas: ſuſimilímo 359_{30}, l. sg. ſuſimilimé 30_{43}.

-minìmas: atminímas 306_{32}, nuſsimînimas (=nuſsiminîmas) DK 34_{4}, atminîmą 135_{21} atminímą 239_{20}, atminimú 264_{9}, nuſiminimú 165_{14}.

mintìmas: ißmintimú 550_{10}.

mirìmas: mirímo 3_{44}, mirîmo 160_{48}, 197_{12}, mirímą 181_{3}, mirimú 264_{28}, l. sg. numirimé 210_{10}, mirimâmus 580_{24}; klaidingai numîrimo 408_{15}.

miršìmas: vӡmirßímo 132_{26}, vӡmirßîmo 278_{2}.

mitìmas: ißmitimú 575_{35}, primitimú 185_{48}.

mušìmas: mußímú 167_{19}, primußimú 420_{30}, l. sg. mußimé 250_{8}.

patosìmas „pochlebstwo": i. sg. patoſsimú 366_{5}, g. pl. patoſsímų 307_{23}.

pažinìmas: ißpaӡinimú 467_{34}.

pirkìmas: atpirkímo 177_{43}, atpirkimú 395_{16}.

plūdìmas: iӡpłudimú 182_{12}.

pratìmas: papratimús 4_{48}.

puolìmas: nupůlímo 50_{30}.

rijìmas: apſiriiimús 19_{37}.

rišìmas: ſurißimús 230_{26}.

rovìmas: iӡrowîmo 85_{11}.

skyrìmas: l. sg. atſkirimé 133_{12}.

siuntìmas: l. sg. śiuntimé 203_{17}.

skundìmas: ſkundimaî 167_{37}, ſkundimús 166_{28}.

smirdìmas: paſmirdimús 182_{44}.

staugìmas: ſtaugimú 7_{17}.

šventìmas: l. sg. paßwęntimé 264_{24}.

tekìmas: patekimú 174_{41}, pritekimús 150_{44}, 336_{13}.

tikìmas: l. sg. iӡtikimé 160_{7}.

trenkìmas: nutrękimú 84_{4}.

ūžìmas: vӡimú 7_{16}.

vedìmas: wedimús 19_{35} || wêdimo 68_{25}.

vengìmas: nuwęgímo 71_{13}.

veržìmas: paweᵃrżimú DK 27_{16}.

vėsìmas: vӡweſsîmas 353_{16}.

žagìmas: l. sg. neiӡagimé 210_{8}.

žengìmas: ž ę g i m ú 398_{44}, n u ž ę g i m û 187_{36}, v ž ž ę g i m ú 229_{34}, p r a ž ę g i m ú s 10_{15}.

§ 30. Šitoks Daukšos veiksmažodinių daiktavardžių kirčiavimas, apskritai imant, yra ne be pagrindo, nes iš dalies jį galime patvirtinti dar iš dabartinės kalbos. Ypatingai dar daug pavyzdžių galime rasti šiandieninėse tarmėse su kirčiuota akūtine šaknimi. Pav., salantiškiai žemaičiai A. Salio ir kun. P. Sragio pranešimu kirčiuoja: *atáušimas*, *gẽrimas*, *gýrimas*, *gríežimas*, *jójimas*, *kẽlimas*, *kū̃limas*, *léidimas*, *lū̃žimas*, *plė̃šimas*, *réiškimas*, *skélbimas*, *stójimas*, *šókimas*, *sutvė̃rimas* ir kt. Beveik taip šiuos daiktavardžius kirčiuoja J. Dargio liudijimu sediškiai ir K. Alminauskio pranešimu švėkšniškiai žemaičiai. O Pr. Meškausko suteiktomis žiniomis plungiškiai žemaičiai saką *padėjìmas*, *leidìmas*, *plėšìmas*, *skelbìmas*, *stojìmas*, *šokìmas*, *sutvėrìmas* ir *žaidìmas*, bet *gýrimas*, *jójimas*, *kẽlimas*, *kū̃limas* ir *lū̃žimas*.

Kuršaitis, kad ir veiksmažodinių daiktavardžių kirčiavimą yra kiek sistematizavęs (plg. J. Endzelin, IF XXXIII 119), irgi daug kur sutinka su žemaičiais. Tai aiškiai matome iš jo kirčiuojamųjų daiktavardžių sąrašo, kurį Būga yra sudaręs LKŽ XLI, ir todėl čia to nebekartosiu, tik paminėsiu, kad kaikuriuos Daukšos šaknyje kirčiuojamus daiktavardžius jis dvejaip kirčiuoja, pav.: *aušìmas* K 33, *aušìmas* KD s. v. a b k ü h l e n ir *atáušimas* K 24; *jojìmas* K 156 ir *atjójimas* KD s. v. A n k u n f t, *išjójimas* ib. s. v. A u s r i t t, *prajójimas* ib. s. v. b e r e i t e n; *nuklýdimas* KD s. v. a b k o m m e m ir *išklydìmas* ib. s. v. E x c e s s; *lū̃žimas* KD s. v. B r u c h, *įlū̃žimas* ib. s. v. d u r c h b r e c h e n ir *lūžìmas* K 238, *įlūžìmas* KD s. v. e i n b r e c h e n; *apskélbimas* KD s. v. a n s c h w ä r z e n, b e k l a t s c h e n, *išskélbimas* ib. s. v. a u s b r i n g e n, a u s s p r e n g e n ir *skelbìmas* K 378; *prislė̃gimas* KD s. v. b e s c h w e r e n ir *apslėgìmas* ib. s. v. b e d r ü c k e n; *įtráukimas* ir *įtraukìmas* KD s. v. e i n r ü c k e n; *žáidimas* K 515 ir kt. Taip pat vietoje Daukšos *bódimas*, *gríežimas*, *jùnkimas*, *kéikimas*, *léidimas*, *réiškimas*, *spáudimas*, *šókimas*, *tróškimas* jis lietuviškai vokiškame žodyne kirčiuoja *pasibodìmas* 53, *griežìmas* 135, *junkìmas* 157, *keikìmas* 175, *leidìmas* 224, *reiškìmas* 350, *spaudìmas* 396, *šokìmas* 437, *troškìmas* 466. Tačiau Ruigys ir Mielcke kaikuriuos iš šių žodžių kirčiuoja kaip Daukša, pav.: *kéi-*

kimmas R II 58, *ißléidimmas* II 43, *apréißkimas* I 7, *spáudimmas* M I 252, *tráuKimmas* R II 30, *tróßkimmas* I 163. Tai patvirtina dar ir *láukimmas* Qu.[3] 852, *réißkimas*, *apréiškimas* Qu.[4] 172, *spáudímas* Qu.[3] 476, *paßókimmas* ib. 845, *atlitráukimas* ib. 45 ir kt.

Didžiosios Lietuvos augštaičiai vietomis šaknyje kirčiuoja tik konkrečios reišmės veiksmažodinius daiktavardžius, pav.: *padẽjimas* „pódėlis, sándėlis, būklė" Rg., Bart., Dov., *ažkándimas* „užkandis, Imbiß" Gerv. ir kt. Kaikur tos reikšmės daiktavardžiai vietoje *-ima-* yra vartojami su *-yma-*, pav.: *kláusymas* „Frage" Rg., Sint., Naum.: *klausìmas* „Fragen", *gẽrymas* „gėralas, Getränk": *gėrìmas* „Trinken" Sint., Naum., *róvymas* „linãrovė, linarūtis" Sint.: *rovìmas*, *skýrymas* „sklastymas, Scheitel" Sub.: *skyrìmas* ib. ir kt. Taigi žemaičiai šiuo atveju eina visai kitokiu keliu: veiksminės reikšmės daiktavardžius su *-ima-* kirčiuoja šaknyje, o konkrečios reikšmės priesagoje, pav.: *gẽrimas* „Trinken": *gėrìmas* „gėralas, Getränk", *padẽjimas* „Helfen": *padėjìmas* „Lage", *plẽšimas* „Reissen": *plėšìmas* „plėšinys, naujiena, Neubruch", *sutvẽrimas* „Schaffen": *sutvėrìmas* „Geschöpf" (Sint. ir kt.); plg. Endzelin, IF XXXIII 120, Būga, LKŽ XLIII.

Visai kas kita yra su Daukšos kirčiuotos trumposios arba cirkumflektinės šaknies daiktavardžiais su priesaga *-ima-*: jiems patvirtinti šiandieninėje kalboje yra visai maža pavyzdžių. Vienas iš tokių, rodos, yra *nusidãvimas* „Ereignis, Begebenheit, Vorgang, Geschichte" R II 190, KD s. v. abstatten, Anekdote, Auftritt, Begebenheit, Geschichte, Vorgang ir kt., Vkš. šalia *davìmas* „Geben". Toliau paminėtina: *apgúllimas* Qu.[3] 273, *nulúdimmas* 1074, *nulúdimas* Qu.[4] 33, *pagrúmʒdimas* Qu.[3] 477, *pranéßimas* Qu.[3] 288, Qu.[4] 682. Be to, J. Jablonskis (R. Jono Žod. 8) mini ir *dẽgimas* „degsnìs, išdagas, выгарь", plg. *dẽgymas, -aĩ* Nem.

Taigi dabartinė kalba Daukšos veiksmažodinių daiktavardžių kirčiavimą, kaip esu sakęs, tepatvirtina tik iš dalies, todėl tai tenka dar teoriškai pagrįsti,

§ 31. J. Endzelynas, IF XXXIII 119 pastebi, „daß ursprünglich in den Nomina actionis auf *-imas* das *-i-* betont wurde, wenn das Verbum (wenigstens teilweise) Endbetonung hatte, dagegen die

Wurzelsilbe, wenn das Verbum Anfangsbetonug hatte". Taip pat ir v. Wijkas, AIS 21, 41 mano, kad viena preteritinių kamienų dalis baltų prokalbėje buvo gale kirčiuojama; tą pat pripažįsta ir Būga, LKŽ XLII. Bet nei vienas iš jų smulkmeniškiau nenagrinėja, kurie būtent seniau buvo šaknyje, o kurie kamiengalyje kirčiuojami. Tai paskutiniu laiku plačiau mėgina daryti E. Sandbachas savo veikale „Die indogermanischen zweisilbigen schweren Basen und das baltische (litauische) Präteritum (Heidelberg, 1930). Jis, kaip ir augščiau minėtieji tyrinėtojai, pripažįsta, kad vieni būtojo laiko tiek *ā*-, tiek *ē*- kamienai buvo šaknyje, kiti kamiengalyje kirčiuojami (plg. ib. 66 t.). Bet Torbiörnssonas, AV 37 t. mano, kad pat pradžioje kamiengalyje buvę kirčiuojami tik *ā*-kamienai, o senoviniai *ē*-kamienai visados turėdavę šakninį kirtį.

Neįsileisdamas plačiau į šitų nuomonių kritiką (tai yra atskiros studijos dalykas), noriu čia tik pastebėti, kad Daukšos daiktavardžių su priesaga *-ima-* kirčiavimą galime daug geriau išaiškinti, kada pripažįstame bent baltų prokalbėje buvus dvejaip kirčiuotus tiek *ā*-, tiek *ē*- kamienus, vistiek, ar jie yra buvę akūtinės, ar trumposios bei cirkumfleksinės šaknies, plg. Endzelin, SG II 17. Visų pirma taip verčia manyti bendras antrinių vedinių kirčiavimo dėsnis, būtent: jei pagrindinis žodis yra buvęs baritonas, tai ir jo antriniai vediniai iš pradžios yra baritoniniai, o jei oksitonas, tai ir tie vediniai irgi pasilieka oksitonais, pav.: **krãu-i̯ō* > *kráuju* = lat. *kraũju (kr̃aũju)*, ukr. *krýju* — **krãu̯-ē* > *króvė* : *króvimas*, bet **bėgúo* > *bė̃gu* = lat. *bêgu*, rus. *бегу́* — **bėgiā* > *bėgo* : *bėgìmas* (plg. *bėgą̃s* < *bėgia-nt-s*). Tačiau toks pirminis kirčiavimas ilgainiui negalėjo išlikti — jis vėliau turėjo sumišti. Dėl to jau Daukšos kalboje pastebime apsčiai svyravimų, pav.: *dė́jimas* ir *dė̀jìmas, gė́rimas* ir *gėrìmas, gýrimas* ir *gyrìmas, jùnkimas* ir *junkìmas, klýdimas* ir *klydìmas, léidimas* ir *léidìmas* ir kt. Šiandieninėse tarmėse tų daiktavardžių kirčiavimas dar daugiau yra išlygintas; pav., ryt. augštaičiai (subatėnai ir kt.) daug kur priesagoje kirčiuoja juos ir konkrečios ir abstrakčios reikšmės, kaip antai: *gėrìmas* „Getränk" ir „Trinken" ir kt.

§ 32. Visai kitoks likimas yra ištikęs šakninį veiksmažodinių trumposios ar cirkumfleksinės šaknies daiktavardžių kirčiavimą: jis yra beveik visas dabar išnykęs. Bet, remdamiesi Daukšos kalbos

duomenimis, galime matyti, kad tos rūšies daiktavardžiai seniau tikrai galėjo būti ir su šakniniu kirčiu: tai aiškiai patvirtina tokie pavyzdžiai, kaip antai: *baũdimas, dãvimas, ẽjimas, gerbimas, liẽtimas, smerkimas* ir kt. Bet kurie iš jų yra senoviniai dariniai, o kurie naujadarai, dabar jau nebelengva suvaikyti. Tačiau, apskritai imant, rodos, daug neapsiriksime manydami, kad tie daiktavardžiai su priesaga *-ima-*, kurie esamojo laiko kamienuose turėjo šakninį kirtį, taip pat ir būtojo kartinio laiko kamienus seniau šaknyje kirčiavo, pav.: *nebaũdžia, baũdžią — baũdimas, paeĩna, eĩną — ẽjimas, pagerbia, gerbią — gerbimas* ir kt.

Bet kaip tada reiktų aiškinti *dãvimas, ẽmimas* ir kt. šalia *nèdavė, pàėmė?* E. Sandbachas l. c. 19, 32, 35 taria šiuos veiksmažodinius kamienus buvus **dṓ-u̯ē > *də-u̯ē* ir **ēmē*; plg. dar Būga, Ai. St. 67 t. Tačiau, ir tą nuomonę priėmus, tektų vieną lytį naujadaru aiškinti. O iš kitos pusės plg. i ʒ d á w e 167_{26}, n u ſ i d á w e 492_{51}: jei tai ne spaudos klaidos, tai tada gerai derėtų *nusidãvimas* šalia **nusidãvė*. Lygiai taip pat lytys *nèbaudė, pàgerbė, pàėmė* ir kt. galėjo būti pagal *nèmirė < *nemirịė* ir kt. analogiškai kilusios iš **nebaũdė, *pagerbė, *paẽmė*. Plg. §§ 124—125.

§ 33. Be augščiau minėtųjų, Daukšos raštuose dar randame šiaip kirčiuojamų daiktavardžių su priesaga *-ima-*: á t a i i m o 6_{15}, p á g e d í m a s 394_{37}, p á i a u t i m ų 202_{38}, á t ł e i d í m o 122_{14}, á t ł e i d í m ą 123_3 p á m e g i m o 205_{32}, â t m i n í m o 182_{39}, á t m i n i m o 515_7, 573_6, p á ʒ i n i m o 450_6, á t p i r k i m ą DK 12_{17}, p á p r a t i m a s 549_{38}, á p r e i ß k i m o 417_{39}, á p r e i ß k i m ą 249_{48}, á p ĩ ł e p i m u s 41_{29}, p á ĩ m e r k i m ą 209_{28}, î ʒ t r e m i m ó 424_{50}, ſ ú t w e r i m u i 405_{44}, p r î w e d i m ą 59_{12}, n ú w e i k i m a s 320_{11}. Plg. dar p á a u k ß t i n i m ą 454_{39}, á p c ʒ i ĩ t i i i m o 428_{11}, p r á i l g i n i m ą 213_{44}, p á l į k ĩ m i n i m o 301_{22}, 401_{20}, p á n i e k i n i m o 46_{48}, p á p i k t i n i m a s 234_1, a p î p i e u ĩ t i m o 610_{23}, p á ĩ i ĩ a k i m o 204_6, p r î ĩ a k i m o 432_9, p á ĩ w e y k i n i m a s 440_{35}, p â w e i k i n i m o 600_{13} ir kt.

Norėti šiuos visus pavyzdžius vienu kuriuo būdu išaiškinti yra tiesiog negalima. Jeigu sutiktume, kad žodžiuose **àtėjimas, *pàgedimas, *pàjautimas, *pàsmerkimas* ir kt. yra kirtis nuo šaknies atitrauktas į priešdėlį, tai kaip tada gali būti su *àtminimas,*

**pàžinimas* ir kt. arba **àtleidimas, *àpreiškimas, *ìštrėmimas, *sùtvėrimas* ir kt.? Juk **mìnimas, *pažìnimas* ir kitos panašios lytys yra visai nežinomos ir netikėtinos, o nuo akūtinių šaknų žodžiuose *léidimas, réiškimas, trė̃mimas, tvė̃rimas* ir kt. kirtis visai negali būti atitraukiamas į priešdėlį su trumpu balsiu. Tad kaip tai reikia aiškinti?

Man rodos, tokie pavyzdžiai gali būti paprastos klaidos, nes, kaip Endzelynas, KZ XLIV 50 ir v. Wijkas, MO XI 214 yra pastebėję ir ką kiekvienas skaitydamas lengvai gali pastebėti, iš tikro nemaža yra suklydimų, plg. 28 t. psl.

Taip pat dėl duomenų stokos negalima nieko tikrai pasakyti, ar *mirimáms, skundimaĩ* yra kalbos duomenys, ar spaudos klaidos.

g) Dviskiemeniai *ja*-kamieno daiktavardžiai

§ 34. Šio, kaip ir *a*- kamieno, dviskiemenių daiktavardžių irgi yra skirtinos keturios grupės:

I. **ámžias, -iai**: ámʒio 218_{45}, l. sg. ámʒe 84_{18}, 92_{20}, 95_{6}, 573_{26}, ámʒių 201_{9}, 456_{29}, ąmʒių 82_{24}, 272_{4}, ámʒiůſe 455_{28} ‖ l. sg. ámʒié 56_{29}, amʒių́ 184_{25}, 455_{18}, amʒisų́ 82_{24}, amʒiůſê 457_{50}.

brólis: brôlis 519_{34}, brólei 529_{42}, brôlus 529_{37}.

gývis: gîwių 43_{25} ‖ giwių́ 43_{23}.

jáučias: g. pl. iâucʒių 276_{33}, îaucʒeis 279_{29}.

mólis: mólije 112_{31}.

pántis: pą́nczey 18_{24}, pą́cʒeis 230_{24}.

vė̃jas: wéiamus 78_{29}, wéiams 444_{26}.

II. **dãgis**: dágių 304_{5}.

gẽris: gêreªi 14_{48}, gêrei 100_{30}, gêrių 270_{27}, geriús 15_{22}, 40_{16}, gêriůſe 212_{8}.

gỹmis: gîmis 145_{19}, 161_{12}, gimiú 174_{31}.

grõžis: grôʒių 270_{27}.

grãšis: grâßis 561_{51}, grâßių 279_{15}.

kẽlis „kolano“: kêlis 411_{40}, kêlůſęmṕ 288_{4}.

lõbis: łóbiei 100_{30}, łobiús 11_{35}, 100_{26}, 383_{27}, 428_{46}, łôbieis 100_{28}, łóbieis 308_{28}.

mẽdžias, mẽdis: medʒias 175_{26}, medʒias 575_{40}, mêdis 575_{10}, acc. sg. mêdi 603_{35}, voc. sg. mêdi 625_{40}, mêdʒioṗ 146_{12}.

mũšis: mußiú 167_{20}, mußiús 161_{26}.

peĩlis: péileis 199_{22}.

rẽtis „blizna“: rêcʒei $195_{49, 51}$, recʒiús 195_{49}.

rỹšis: rîßis 69_{15}, 320_{10}.

rùzgis „szemracz“: rúʒgei 534_{21}.

sleñkstis: ſłąkſtis 294_{47}, ſłąkßcʒiús 294_{41} || ſłąkſtiiê 439_{53}.

vẽdis: wédis 68_{14}, wêdʒio 72_{46}, ne wêdʒių 68_{31}.

ver̃šis: wêrßei 351_{29}.

žiñgsnis: ʒíngſnis 327_{18}, ʒîngſnis 328_{30}.

žõdis: ʒodʒiú 39_{42}, ʒôdʒei 194_{21}, ʒôdʒių 193_{1}, ʒodʒiús 98_{10}, 177_{25}, ʒódʒeis 161_{14}, ʒódʒiůſe 258_{31}.

III. **ožỹs, óžį**: hoʒéi 209_{21}, 248_{49}, oʒių́ 263_{37}.

šulnỹs, šùlnį: ßúlnio 283_{33}, ßúlniu 39_{41}, 44_{43}, ßulnióṗ 434_{16}.

žaltỹs, žáltį: i. sg. ʒálcʒiu 440_{32}, 473_{8}, g. pl. ʒalcʒių́ 11_{19}, ʒálcʒius 225_{32}, 228_{20}, żálcʒius DK 24_{24}.

IV. **gaidỹs, -džiaĩ**: gaidîs $159_{2, 13}$.

kãrias, -iaĩ: kârias 7_{42}, karéi 220_{28}, 239_{11}, kariái 543_{36}, karéis 3_{48}, 542_{16}, kariůſsé 140_{41}, kariůſé 456_{22}.

kẽlias, -iaĩ: keléi 428_{7}, keléis 278_{8}.

kraũjas, -jaĩ: krauiůſę́ 120_{7}.

petỹs, -čiaĩ: pecʒių́ 173_{33}, 174_{31}.

rekstỹs: rekſcių́ 123_{36}.

rugỹs, -iaĩ: rugéi 242_{51}.

skreplỹs, -iaĩ: ſkrepléis 169_{46}.

svẽčias, -čiaĩ: ſwecʒéis 542_{39}.

Neaišku, kaip reiktų kirčiuoti *rétis* (ar *retìs*): acc. pl. rêcʒius „łańcuchy“ 423_{41}. Jei kirtis neatitrauktas, tai galėtų būti _*rẽtis_.

§ 35. Šio kamieno dviskiemenių daiktavardžių kirčiavimas dabartinėse tarmėse didžiai svyruoja, pav.: *dãgis* Paež., Sint.,

Švėk., Var., Pl., Slnt., Sed., Jaun. Gr. 99 || *dagỹs* K 76, Bart., Sasn., Ser., Jurb., Vab., Kam., Šešt.; *gỹmis* Vilk., Sasn., Bart., Sint., Ser., Plok., Jurb., Dov., Sub., Kam., Šešt. || *gymỹs* KGr. 162, Sed.; *kẽlis*, plg. *kẽliai* „Knie" Jaun. Gr. 98, Sub. || *kelỹs* KGr. 162; *rẽtis* Pagr., Slnt., Sed. || *retỹs* Švėk., Pl.; *rỹšis* Var., Dov. || *ryšỹs* KGr. 90, Vilk., Bart., Sasn., Paež., Sint., Ser., Jurb., Pagr., Švėk., Pl., Slnt., Šiaul., Sub., Kup., Kam., Šešt.; *sleñkstis* KGr. 163, Plok., Sint., Jurb., Švėk., Slnt., Pl., Vab., Kup., Kam., Šešt.; *vẽdis* || *vedỹs* M I, 318; *veršis* KGr. 163, Sint., Jurb., Švėk., Slnt., Kv., Pl., Kup., Sv., Kam., Rim., Šešt. || *veršỹs* Sub.; *žiñgsnis* KGr. 163, Naum., Vilk., Sasn., Paež., Sint., Ser., Plok., Jurb., Pagr., Švėk., Slnt., Sed., Šiaul., Dov., Sv. || *žingsnỹs* Sub., Kup., Šešt. ir kt. Toliau plg. vak. augšt. *ką́snis, síeksnis, snùkis, sprìndis, žiùpsnis* Virb., Sint., Ser., Plok., KGr. 95 || *kąsnỹs, sieksnỹs* (acc. *síeksnį*), *snukỹs, sprindỹs* (acc. *sprìndį*), *žiupsnỹs* Sub., Kup., Dus., Tver., taip pat *gùrklis* Jž. I 465, Kv. || *gurklỹs, gùrklio* Sub., Kup., Dus., Jž. ib., *lóvis* Jž. I 571 s.v. išdubinti || *lovỹs, lóvio* Sub., Dus., *mìgis* Sub., Kup. || *migỹs* Dus., *skar̃dis* Als. || *skardỹs* Kv., Veiv., *sniùrglis* Dus. || *sniurglỹs, sniùrglio* Sub., Kup., *tẽkis* Sub., Kup. || *tekỹs* KGr. 162, *vãžis* Merk., KGr. 163 || *važỹs* Sub. ir kt.

Taigi Daukšos *dãgis, gỹmis, kẽlis, rẽtis, rỹšis, sleñkstis, vẽdis* veikiau yra kalbos duomenys, ne klaidos, ir vienas kitas iš jų gali būti išriedėjęs iš senesnių oksitonų. Pav., *dãgis* veikiausiai yra kilęs iš *dagỹs* (= lat. *dadzis*), o šis savo ruožtu iš **dagijàs* (iš čia estų *tagijas*).

Žaltys irgi nevienodai yra kirčiuojamas: vienur yra sakoma *žaltỹs, žá́ltį* KGr. 164, Naum., Vilk., Bart., Sasn., Sint., Ser., Plok., Švėk., Pl., Sed., Slnt., Šiaul., Šešt., o kitur *žaltỹs, žal̃tį* Dov., Rėk., Vab., Sub., Kup., Sv., Kam. ir kt.

Šulnỹs, šùlnį šiandien tevartoja, rodos, tik ryt. ir vid. augštaičiai; vak. augštaičiai jo vietoje turi *šulinỹs* (Paežeriuose net *šuilnỹs*). o žemaičiai *šùlinė* (pav., Slnt., Švėk., Pl. ir kt.).

Taigi Daukša šio kamieno kirčiavimu vienur yra artimesnis žemaičiams, kitur vak. augštaičiams arba drauge ir žemaičiams, ir tuo būdu daugiau yra nutolęs nuo ryt. augštaičių, kurie savo tarmėje yra linkę vartoti daugiau šios rūšies oksitonų.

h) Triskiemeniai ir kt. *ja*-kamieno daiktavardžiai

§ 36. Kaip atitinkamų *a*-kamieno, taip ir triskiemenių bei daugiaskiemenių *ja*-kamieno daiktavardžių kirčiavimo yra skirtinos keturios grupės, būtent:

I. **apýkalbis, ãpkalbis**: ąpîkalbius 534_{52}, apîkalbîeis 272_{48}, ápkalbių 307_{23}.

apžíeduotinis: apʒiédůtinįs $570_{26, 49}$.

ãpžvilgis „wzgląd": ábʒwilgių 75_{29}.

atãdosis „odpłata, nagroda, oddawanie": atâdoſis 33_{50}, atâdoſio 165_{44}, attâdoſio 308_{19}.

atãdovanis „odpłata": atâdowanis 543_{39}.

ãtilsis: átilſis 339_{33}, 382_{51}.

ãtlydis „ułżenie, odpuszczenie": átlidʒio 144_{37}, âtlidį 54_{16}.

ãtvyzdis „wzgląd": átwiʒdʒiu 224_{41}.

bùdelis: búdelis 176_{16}, búdelei 153_{34}, 174_{8}, 175_{51}, búdelų 176_{6}, búdełamus 296_{26}, búdelamus 362_{12}, búdelus 227_{36}, 378_{22}.

mókytinis: mókitinis 413_{22}, mókitiney 18_{15}, mókitinei 52_{10}, du mókitiniu 1_{8}, mókitiniuoſe 195_{36}.

óbuolis: óbůlis 110_{40}.

pãduksis: pâdukſis $81_{47, 50}$, 307_{41}, pádukſis 122_{27}, pádukſio 191_{53}.

pãliktinis: páliktinius 383_{46}.

pãprotis: pâprotis 139_{18}, páprotis 139_{29}, páprotiś 225_{15}, páprocʒių 137_{9}, 166_{25}, 350_{13}.

pasãvintinis „oblubieniec": paſáwintiniś 33_{8}.

pãsiuntinis: páſiuntinis 440_{23}, pâſiųntinis 580_{13}, pâſsiuntinei 13_{13}, pâſiuntinei 20_{17}, páſiuntinių 205_{38}, 409_{14}.

pãvargulis: i. sg. pâwargulu 273_{35}.

pãvyzis: páwiʒį 151_{36}, 481_{54}.

pãžygis: páʒigį 291_{24}, pâʒigius 560_{40}.

pérlydis „dozwolenie": pêrlidʒio 196_{21}, acc. sg. pérlidi 149_{32}.

prãžastis „nazwisko": práʒaſtis 460_{31}, práʒaſcʒeis 247_{2}, prâʒaſcʒeis 258_{51}.

priepuolis: príepûliie 75_{9}, priépûleis 235_{4} ‖ priepûlių 65_{27}, priepûlámus 582_{24}.

príesakis: priéſakis 246_{3}, priéſakei 44_{33}, priéſakių 108_{34}, 483_{27}, priéſakiamus 523_{44}.

príetykinis „przygoda": priétikinio $335_{6, 8}$, priétikiniui 335_{13}.

príevylis: praiewús priéwilo „cuda zdradliwe" 375_{11}.

príežodis: príeʒodis 85_{7}, priéʒodis 552_{34}, priéʒodʒiûſia 44_{9}, priéʒodʒiûſe 98_{32}.

rûpestis: rúpeſtis 124_{24}, rûpeſtis 333_{19}, rûpeſcei 331_{34} ‖ rupeſcéi 211_{16}, 349_{50}, rupeſcių 100_{39}.

sánkalbis: ſąkalbei 281_{16}, ſąkalbių 202_{43}.

tẽvikštaitis: téwikßtaitis 611_{17}, téwikßtaicių 282_{23}, téwikßtaicʒeis 575_{26}.

ùžpakalis: úʒpakaliie 100_{38}.

II. **ėdesỹs**: edesîs 289_{1}, édeſsio 33_{43}, edeſių 592_{43} ‖ édeªſiu 19_{38}, g. pl. édeſių 202_{47}, édeśių DK 28_{9}.

erškẽtỹs: erßkecʒéi 97_{23}, $100_{32, 40}$, erßkecʒių 99_{35}, 101_{8}, êrßkecʒius 101_{33}, erßkecʒéis 100_{30}, 177_{9}.

geidulỹs: geidulîs 66_{8}, 126_{8}, geiduléi 112_{7}, geiduléis 112_{4}, 437_{22}, geidulûsé 379_{11} ‖ gêidulis 532_{35}, 542_{47}, gêidulų 543_{7}, géiduleis 396_{50}, gêiduleis 525_{43}.

kalbesỹs: kałbeſių 314_{26} ‖ kâłbeſių 272_{48}.

kalinỹs: acc. sg. kálini 168_{1}, kálinius 382_{24}.

kuginỹs „chlew": kuginéis 412_{7}.

kurtinỹs: kurtinéi 17_{8}, DK 48_{25}, kurtinêmus 320_{25}, kurtinéis 321_{20}.

nebylỹs: acc. sg. nębili 321_{12}, nêbiliu 321_{19}, nébilus 176_{32}.

snaudulỹs: ſnauduléi 166_{22}.

sopulỹs: ſopuliié 116_{3}, ſopuléi 144_{27}, 176_{1}, ſopulų 7_{34}, 145_{39}, ſopuléis DK 49_{4}, ſopulůſé 178_{25}.

truputỹs: trúpucʒio 84_{47}, 264_{21}, trupucʒių 113_{33}, trúpucʒius 126_{23}, 270_{45}, trupucʒéis 270_{37}.

užtvorỹs: vʒtworių 274_{23} ‖ úʒtworių 278_{28}, úʒtworių 278_{27}.

vidurỹs: widuriié 38$_{35}$, 138$_{38}$, 195$_{17}$, 383$_{25}$, 433$_{11}$, widuriůſiá 620$_{5}$.
žiburỹs: žiburéis 10$_{5}$.

III. **bandýkštis**: bąndîkßtis 281$_{4}$, bandîkßcʒių 38$_{27}$.
jaunikáitis: iaunikâitis 126$_{31}$, 186$_{53}$, acc. sg. iaunikáiti 184$_{37}$, iaunikáicʒei 81$_{35}$, iaunikáicʒių 81$_{42}$.
našláitis: naßłâycʒius 15$_{45}$, naßłáicʒius 307$_{35}$, 336$_{5}$.
pasáulis: paſáulis 14$_{47}$, 211$_{6}$, pasáulo 219$_{4}$, 446$_{30}$, paſáulo 276$_{5}$, paſáului 502$_{21}$, paſáuliie 581$_{45}$ ‖ páſaulis 204$_{39}$, páſaulo 213$_{51}$, 244$_{15}$, 275$_{14}$, páſaului 434$_{21}$.
šešẽlis: ßeſęlis 87$_{44}$, ßeßélis 104$_{9}$, 463$_{11}$, 581$_{6}$, ßeßêlis 369$_{35}$.

IV. **erẽlis**: Erélis 43$_{24}$, herélei 372$_{19}$.
gurvõlis: gurwolús 161$_{26}$.
ketvir̃tis: ketwircʒiú 553$_{53}$, 557$_{20}$, ketwîrcʒių 305$_{22}$, ketwircʒiús 90$_{8}$ ‖ kêtwircʒiu 557$_{13}$.
kūkãlis: kukâlis 84$_{4}$, kukâlo 84$_{38}$, kukâlį 84$_{8}$, kukâlei 86$_{23}$, kukalús 82$_{40}$, 85$_{20}$.
liežùvis: lieʒúwis 7$_{45, 44}$, 19$_{7}$, 28$_{23}$, 464$_{50}$, lieʒúwio 320$_{10}$, lieʒuwiú 36$_{1}$, lieʒuwiús 191$_{40}$, 257$_{29}$, lieʒúwieis 176$_{35}$, 228$_{2}$ ‖ acc. sg. liéʒuwi 269$_{16}$, liéʒuwiu 539$_{33}$, 589$_{4}$, liéʒuwiie 538$_{19}$, liéʒuwius 475$_{27}$, lieʒuwiéis 225$_{32}$.
melãgis: melâgis 365$_{27}$, mełâgių 233$_{48}$.
miegãlis: miegálei 567$_{26}$.
nerimãstis: nerimâſcio 220$_{30}$, acc. sg. nerimâſti 197$_{9}$, nerimáſcʒiei 220$_{28}$, nerimâßcʒei 304$_{6}$, nerimaſciús 100$_{19}$.
rudùlis: voc. sg. rudúli 332$_{41}$.
siuvìkis: ſiuwikiús 378$_{21}$ ‖ ſiúwikei 142$_{3}$.

§ 37. Dalį I grupės pavyzdžių šiandien sutinkame žemaičių tarmėse, būtent *ãtlydis* Slnt., Pl., Var., Švėk., Pagr. (= *atlydỹs* Paež., Ser.), *mókytinis* Jaun. Gr. 99, *pãprotis* Slnt., Švėk., Pagr. (=*paprotỹs* K 293, Virb., Vilk., Bart., Paež., Sint., Ser., Jurb., Sub., Kup., Kam., Šešt.), *pãsiuntinis* Slnt., Pl., Švėk. (=*pasiuntinỹs* Virb., Vilk., Mar., Paež., Ser., Jurb., Pagr., Sub., Kup., Kam-

Šešt.), *pãvyzis* Slnt., Švėk., *rūpestis* K 362, Virb., Skn., Sub. (= *rūpestỹs* Garl.), *ùžpakalis* Slnt., Sed., Pl., Švėk., Pagr., taip pat K 479, Virb., Vilk., Paež., Sint., Ser., Dov. (= *užpakalỹs* Sub., Kup. ir kt.).

Sprendžiant iš paties Daukšos kalbos, taip pat galima laikyti tikrais duomenimis *ėdesis, geĩdulis, kalbesis, lopinis* (: łópinei 614_{52}), *óbuolis, ùžtvoris* šalia *ėdesỹs, geidulỹs, kalbesỹs, lopinỹs* Sub., Kup., *obuolỹs* ib. (žem. *óbuolas* Slnt., Var., Švėk.), *užtvorỹs*. Tai patvirtina ir šių laikų *ẽdesis* KGr. 168, *geĩdulis* ib. (bet *geidulỹs* K 118, KD s. v. Lust), *kal̃besis* Schl. Lsb. 195, KGr. 169, *kálbesis* Qu.[4] 1148, *lópinis* Dov., *óbuolis* ib. Plg. dar *kẽselis* Kv., *nuodẽgulis* Sint., Sub., *są́naris* K 365, Sint. šalia *keselỹs* Sub., Vab., *nuodėgulỹs* K 279, *sąnarỹs* Plok., Sub. ir kt. Taigi yra visai galimas daiktas, kad šalia *príepuolis* Daukšos kalboje yra dar buvęs ir *priepuolỹs*, kaip *rūpestis* šalia *rūpestỹs*.

Šitokių dvejybių tiek Daukšos, tiek dabartinėje kalboje galėjo atsirasti dėl to, kad vieni iš šios rūšies daiktavardžių, kurie iš pradžios yra turėję kilnojamą kirtį, ilgainiui pradėjo pastoviai kirčiuoti tik šaknį. Pav., tuo būdu *obuolỹs, óbuolį* galėjo pavirsti į *óbuolis, truputỹs, trùputį* KGr. 167, Slnt., Pl., Švėk., Tver. į *trùputis* Šiaul., Dov., Vab., Sub., Kam. ir kt. O kaikur vietomis kirtis dabar yra nukeliamas net į priešpaskutinį skiemenį, pav.: *trupùtis* Virb., Sint., Bart., Jurb., Šešt., *kukùlis* Virb., Plok. greta *kukulỹs* K 208 ir kt.

§ 38. Žodžių pakáłnis 30_{31}, pakáłnei 30_{32} ir pakóiis 93_{42} priegaidė iš pačios Daukšos kalbos man tikrai nežinoma. Šiandieninėje kalboje šie žodžiai turi dvejopą priegaidę: *pakálnis* K 287, *pakójis* Bart., Paež., Sint., Plaš., Švėk., Dov., Kam. ir *pakõjis* Vilk., Šešt. Sprendžiant pagal dabartinį jų kirčiavimą ir pagal *pasáulis*, galima manyti Daukšos kalboje buvus *pakálnis* ir *pakójis*. Taip pat šalia to, jei ne klaida, galėjo būti ir *pãsaulis*, nes šiaip kirčiuojamų tos rūšies daiktavardžių sutinkame ir dabartinėse tarmėse, pav.: *pãkojis* Sed., Slnt. (kun. P. Sragio liudijimu), *pãjūris* Slnt. ir kt.

Ypatingai dabar nepaprastas atrodo *nerimãstis*, n. pl. *nerimãsčiai*: šiandien jo vietoje man teteko patirti tik *nẽrimastis*,

-čiai, pav., Vilk., Bart., Šešt., Paež., Sint., Ser., Jurb., Pagr., Šiaul., Dov., Ram., Kup., Kam. arba *nerimastìs, -iẽs* (ir *-čio*) K 272.

Daukšos kalbos duomenimis lyg atrodytų galėjus šalia *liežũvis* dar būti **liežuvis* arba **liežuvỹs*. Dėl aiškių duomenų stokos tuo tarpu man nevisai aišku, ar tai yra paprastos klaidos, ar tikri kalbos faktai.

Beveik tas pat yra ir su atîlĩio 545_{49}, ne daugêlį 555_{20}, edêĩis 266_{46}, iʒkâlbio 519_{47}, prieʒódis 554_{5}, acc. sg. rupéĩti 65_{40}, vʒpakáliie 580_{37}, widuriú 433_{7}, widúriůĩe 293_{20}. Visi šitie pavyzdžiai veikiausiai spaudos klaidos, nes nei pats Daukša, nei dabartinės tarmės neduoda kiek reikiant pavyzdžių tiems žodžiams patvirtinti; bet vis dėlto plg. žem. *rūpẽsnis*, vak. augšt. *trupùtis* ir kt.

Acc. pl. kunigaikßcʒiús 377_{38} rodo galėjus būti **kunigaĩkštis*; bet pagal *našláitis* ir i. sg. kunigáikßcʒiu 583_{6}, 619_{22} tai gali būti ir spaudos klaida.

Pagaliau dėl duomenų stokos nevisai aišku, kuriai grupei reiktų priskirti šie žodžiai: įʒgąĩcióṗ 14_{22}, (plg. íʒgąĩtis 99_{23}), kliédeĩio 583_{7}, méilesio 21_{6}, miélúlei 355_{34}, môkeßcʒio 360_{14}.

§ 39. Be anksčiau sakyta, tenka dar skyrium pakalbėti apie *ja*-kamieno daiktavardžius su priesagomis *-elia-*, *-ėlia-*, *-ėja-* ir *-oja-*.

Mažybiniai daiktavardžiai su priesaga *-elia-* (*-ėlia-*) Daukšos kalboje yra nevisai taip kirčiuojami, kaip dabar, pav.: bâłse^a^lo 11_{19}; bernêlis 53_{3}, 604_{10}, bernêley 53_{15}, bernelús 64_{45}; grûdelis 88_{4}, $579_{33,35}$; káłnelis 25_{36}, káłnêlemus 171_{39}; kûdikelei 587_{25} ir kudikêlis 613_{11}, kudikêlį 430_{14}; kúme^a^łelo 2_{48}; mêdelis 603_{38}, 604_{3}, mêdeliie 603_{32} ir voc. sg. medêli 625_{39}, medelú 604_{24}, 605_{9}; miéĩteloṗ 189_{31} ir mieĩtéliie 590_{10}; płáukialis 580_{19}; ßakiałémus 607_{8}, acc. pl. ßakiałás 605_{12}, ßakiałémis 603_{28}, 605_{10}; ßunîtelei 615_{18}; úlicʒełe 525_{25} ir vlicʒełá 588_{36}; waikîalamus 64_{22}, 77_{44}, waikelús 348_{14} ir wáikialei 587_{1}. Vieni iš jų, būtent *kálnelis, mẽdelis, miẽstelis, šunýtėlis* ir *ū̃lyčėlė*, gali būti išlaikę pirminį pagrindinio žodžio (*kálnas, -ai, mẽdžias, -džiai, miẽstas, -ai, šunýtis, -čiai* ir *ū̃lyčia*) kirtį; plg. Bezzenberger, KZ XL

301. *Grūdelis* ir *plaukelis*, rodos, taip pat galėtų turėti pirminį kirtį šaknyje, nors paprastai *grūdas* ir *plaukas* yra III grupės (žr. 33 ir 39 psl.). Bet ar taip pat reiktų aiškinti ir **baĩselis* bei **vaĩkelis*, tenka abejoti, nes *balsai* ir *vaikai*, kad ir pasitaiko su šakniniu kirčiu, vis dėlto, man rodos, yra ne kalbos faktas, taigi ir **baĩselis* su **vaĩkeliu* veikiausiai irgi tokie yra.

Veiksmažodinių daiktavardžių su priesaga *-ėlia-* esu pasižymėjęs tik kelis. Štai jie: numírelį 348$_{12}$, numîrelei 15$_{8}$, numírelus 15$_{9}$ ir numirélui 580$_{30}$, numirélei 544$_{6}$, 545$_{19}$, 625$_{26}$, numirélų 545$_{2}$, numirélemus 546$_{15}$, numirélus 546$_{1}$ 547$_{4}$, $_{44}$, 569$_{43}$; pawârgelis 403$_{51}$, pawârgelo 270$_{28}$, pawârgelei 273$_{50}$, pawárgelių 3$_{25}$, pawârgelų 46$_{34}$, pawárgelamus 311$_{38}$ ir pawargêlei 572$_{34}$; voc. sg. netíkêli 294$_{37}$. Šiandien šios rūšies daiktavardžiai dažniausiai esti šaknyje kirčiuojami: *numìrėlis, pavar̃gėlis, netìkėlis.* Todėl nepaprastas atrodo Daukšos **numir̩ėlis* ir kt. Gal būt, čia kirčio vieta yra dar senovinė išlikusi? Plg. *nùmirė* < **numir̩ė* (žr. 201 psl.), taip pat *tekẽlas* K 451 ir *tẽkė-las* Sub.: *tekė́-ti* ir kt.

§ 40. Daktavardžiai su priesaga *-ėja-* Daukšos yra šiaip kirčiuojami: apginêiu 622$_{35}$, apginéių 540$_{18}$, apginéius 520$_{26}$, apiůkeiéi 371$_{15}$, apiiůkéius 169$_{33}$, apiůkéius 371$_{28}$; atpirkêiu 202$_{20}$, 262$_{25}$; dawéiu 434$_{9}$; iźpaźinéių 324$_{7}$, 539$_{32}$, 543$_{38}$, iźpaźinéieis 555$_{2}$; neßéių 348$_{7}$; padeieių́ 225$_{2}$, $_{7}$, 470$_{9}$ (ir padéieia 602$_{41}$); paſſekêiu 414$_{9}$; patoſſeių́ 365$_{5}$ (ir patóſeiei 570$_{11}$, g. pl. patôſeiu 570$_{10}$); piktadéių 366$_{47}$, acc. pl. piktadéies 85$_{4}$; pioweiâmus 82$_{42}$; prażęgéius 408$_{13}$; ſutwerêies 126$_{53}$, ſutweréiu DK 11$_{5}$ (ir ſutwéreio 595$_{44}$, Sutwêreiui 561$_{47}$, sutwêreię 536$_{48}$, 540$_{44}$, ſutwêreiu 260$_{41}$).

Iš tų pavyzdžių matyti, kad Daukša šios rūšies daiktavardžius yra dvejaip kirčiavęs: vienus su pastoviu, kitus su kilnojamu priesaginiu kirčiu, pav.: *apgynė́jas, -ai, išpažinė́jas, -ai* ir *apjuokė́jas, -aĩ, padėjė́jas, -aĩ, pjovė́jas, -aĩ.* Šiandieninėse tarmėse artimiausiai kirčiuoja žemaičiai ir vid. bei ryt. augštaičiai, pav.: *nešė́jas, -aĩ, pjovė́jas, -aĩ* Švėk., Var., Pl., Sed., Slnt., Darb., Sub., Kup., Dus., *nešė́jas, -ai, pjovė́jas, -ai* Dov., Šiaul., taip pat Jurb., Ser., Vilk., Sasn., Bart.; kaikurių vak. augštaičių šnektose

tie daiktavardžiai akūto vietoje turi cirkumfleksą, pav., *nešẽjas, -aĩ* KGr. 167, Plaš., Paež., Šešt.

Kuris iš tų kirčiavimų yra senesnis, tuo tarpu nevisai aišku: viena, atitinkamų daiktavardžių kirčiavimas latvių kalboje tam reikalui nedaug ką tesako, nes jų krintančios ir tęstinės priegaidės ne pirmame skiemenyje yra supuolusios (plg. Būga, KZ LI 113), ir antra, lietuvių kalboje jų kirčiavimas svyruoja. Tas dalykas yra dar tirtinas.

Iš anksčiau minėtųjų pavyzdžių ypatingai dar išsiskiria *padẽjėjas, patˌosėjas* ir *sutvẽrėjas*: juose, matyti, yra dar išlikusi pirminė (kamienų *padẽjo, sutvẽrė*...) kirčio vieta; plg. apſérgejas „Beschirmer" Qu.[3] 297.

pîrkeias 577_{18} ir wêikeiui 541_{37} veikiausiai yra spaudos klaidos šalia weikêiaſ 26_{7} ir kt.

§ 41. Daukšos daiktavardžiai su priesaga *-oja-* irgi turi dvejopą kirčio vietą, pav.: gimdîtoiey 64_{14}, gimdítoių 71_{35}, iʒganîtoie^a^s 2_{11}, voc. sg. iżganîtoie DK 47_{11}, krîkßtitoio 260_{53}, voc. sg. Mókitoię 287_{44}, rikáutoiui 93_{3}, paſiumdîtoiei 534_{22}, pralidétoies 103_{8}, wáiſtitoies 327_{40} ir gimditóių 49_{35}, 461_{40}, gimditôių 602_{3}, giedotóio 576_{12}, krikßtitóias 7_{36}, acc. sg. krikßtitóii 95_{8}, patremtóiei 19_{30}, voc. sg. ſkaitítóie 467_{16}. Plg. *sutvértojis* Plaš. ir *atpirktójis* KGr. 168, *pasvertójis* KD s. v. Abwäger, *supirktójis* ib. s. v. Aufkäufer.

Voc. sg. dáritoie DK 8_{19}, îʒganitoio 275_{33}, réditoias 520_{43}, tikôtoių 365_{6} ir kitos panašios lytys veikiausiai yra spaudos klaidos. iʒganîtóies 98_{4} ir geráutôiey 53_{2} gali rodyti svyravimą tarp I ir II grupės.

Nevisai paprastai yra kirčiuojamas *rytojas*, *prakijas (prekijas)* ir *žūklijas*, būtent: ritôio 5_{35} (ir rîtoio 618_{32}), l. sg. ritóie 332_{21}, ritoié 587_{38}; prakiiéi 383_{19}, 413_{47} ir prékiiei 526_{32}; ʒúkliiei 379_{38}, ʒúkliius 379_{8}, ʒúkliieis $377_{10, 31}$, 379_{27}. Dėl to tenka štai ką pastebėti: *rytójo* vietininkas *rytojè*, jei nėra spaudos klaida, turi atitrauktinį kirtį vietoje senesnio *rytóje*. Ar **rýtojo* yra kalbos faktas, nežinau. N. pl. *prakijaĩ*, kaip ir *žˌūklijas, -jai*, rodos, gali būti neklaidos; dėl **prẽkijai* tenka abejoti.

ch) Dviskiemeniai *o*-kamieno daiktavardžiai

§ 42. Šio kamieno kiekvienos grupės atstovų turime šiokių:

I. **gė̃da**: g. sg. gêdos 191_{43}, gédos 479_{3}, i. sg. gêda 478_{33}, acc. pl. gêdas 161_{22}, 170_{4}.

***gláuda** „żart": n. sg. gláuda 308_{2}, g. sg. gláudos 167_{5}, głáudų 474_{38}, glâudomis 166_{45}, głâudomis 272_{48}.

láima: g. sg. łáimos 30_{4}, 570_{51}.

mė̃tra „obłuda": n. sg. mêtra 80_{19}, 96_{26}, métra 583_{3}, vž mêtrą 80_{22}.

náuda: n. sg. náuda 539_{44}, 544_{38}, 559_{10}, 613_{26}, g. sg. náudos 530_{18}, 561_{6}, i. sg. nâuda 74_{7}, 101_{13}, náuda 144_{24}, náudų 560_{18}, náudas 120_{8}, 187_{15}, 382_{43}, 560_{16} ‖ n. sg. naudá 234_{24}, g. sg. naudós 3_{29}, 98_{28}, 118_{43}, 340_{12}, 382_{45}, 443_{3}, 530_{17}, 560_{17}, naudų́ 3_{28}, 209_{41}, 560_{16}, naudômus 389_{3}.

plùnksna: i. sg. płų́nksna 411_{52}.

sė̃kla: n. sg. ſêkła 98_{36}, 99_{28}, g. sg. ſ^kłos 97_{18}, 487_{31}, sékłos 431_{39}.

síela: n. sg. ſiéła 110_{31}, 198_{8}, 306_{38}, 420_{17}, g. sg. ſiéłos 165_{9}, 197_{4}, DK 38_{16}, i. sg. ſiêła 624_{34}, ſiéłoie 433_{5}, ſiéłas 143_{9}, 235_{15}, 356_{2} ‖ n. sg. ſiéłá 433_{3}, g. sg. ſiełós DK 37_{2}.

II. **aušrà**, g. sg. **aũšros**: g. sg. âußros 26_{4}.

blusà, g. sg. **blùsos**: g. sg. błúſoś 11_{18}.

bromà, **-os**: brómų 595_{35}.

cnatà, **-os**: cnátomis DK 30_{17}.

dėkà, **-os**: n. sg. deká 284_{16}, g. sg. dêkos 320_{34}, dêkų 315_{47}, dékų 474_{45}, dekás 40_{53}, 297_{13}.

dirvà, **-os**: n. sg. dirwá 98_{39}, 100_{20}, g. sg. dîrwos 83_{41}, 98_{39}, 99_{28}, 102_{26}, 548_{47}, dîrwoie 272_{6}, dîrwoſe 297_{29} ‖ dirwóie 524_{23}.

dūmà, **-os**: g. sg. dûmos 344_{36}, i. sg. dumá 344_{25}, dumás 38_{18}, 126_{17}, 285_{34}, 319_{49}, 344_{33}, 347_{6}.

gamtà, **-os**: n. sg. gamtá 601_{53}, g. sg. gámtos 178_{19}, gą́mtos 350_{17}, gâmtos 601_{54}, gámtoie 525_{45}, gâmtų 144_{20}, gamtás 7_{2}, 325_{35}, 611_{1}, gâmtomis 52_{35}, gámtomis 77_{3},

gâmtoiſe 74_{20} || g. sg. gamtós 533_{23}, 612_{43}, gamtômis 542_{33}, gamtoſiá 610_{22}.

jupà, -os: n. sg. iupá 172_{15}, g. sg. iúpos 172_{18}.

kaktà, -os: káktų 439_{37}, 455_{13}, káktų́ 455_{51}.

knỹgos, -ų: n. pl. knîgos 10_{11}, knigás 10_{10}, knîgoſſe 10_{15}, knîgoſe 196_{48}.

kortà, -os: kôrtų 30_{5}, 523_{44}, kórtų 307_{13}.

naštà, -os: n. sg. naßtá 437_{8}, g. sg. náßtos 81_{16}, 174_{15}, 437_{7}.

peklà, -os: n. sg. pekłá 352_{50}, g. sg. pêkłos 104_{11}, 295_{20}, 296_{3}, 597_{25} || g. sg. pekłós 185_{10}.

pompà, -os: n. sg. pompá 200_{9}, 582_{32}, g. sg. pómpos 8_{13}, i. sg. pompá 340_{34}, pompás 178_{5}, pómpomis 277_{49}.

pūčkà, -os: pûcʒkomis 3_{48}.

putà, -os: n. sg. putá 580_{19}, g. sg. pútos DK 29_{27}.

rankà, -os: n. sg. rąká 294_{30}, rą́nkoie 140_{9}, rą́koie 308_{12}, 435_{6}, rą́komis 237_{22}, rą́koſe 145_{16}, 176_{26}.

rodà, -os: rôdomis 620_{34}.

rūtà, -os: rûtų 314_{48}.

sektà, -os: n. sg. ſęktá 89_{28}, ſêktomis 444_{4}.

sylà, -os: sîłų 322_{5}, 323_{46}, 394_{18}, ſîłomus 111_{28}, 122_{28}, ſiłás 344_{26}, sîłomis 198_{36}, 359_{27} || g. sg. ſiłôs DK 31_{26}, ſiłų́ 32_{35}, 344_{26}, 367_{37}, 389_{16}, 453_{28}.

svodbà, -os: g. sg. ſwódbos 33_{10}, 554_{4}, ſwôdbos 68_{27}, ſwódbų 340_{34}, ſwódboſe 340_{41} || g. sg. ſwodbós 424_{12}, 553_{19}, ſwodboſé 338_{38}.

tylà, -os: tîlomis 65_{1}, tîłomis 198_{14}, 415_{46}.

triūbà, -os: g. sg. triûbos 569_{42}, trûbomis 3_{48}.

vietà, -os: g. sg. wîetos 54_{1}, 61_{44}, 87_{11}, wiétos 176_{17}, 190_{42}, 345_{31}, 374_{24}, 431_{11}, 539_{35}, wiêtoy 19_{35}, wiétoie 367_{10}, wiétų 257_{33}, wîetomis 13_{33}, wiétomis 373_{6}, wiétoſſe 265_{22}, wiétoſe 302_{14} || g. sg. wietós 174_{12}, 175_{47}, 520_{8}, 539_{21}.

III. **burnà, -õs, bùrną**: n. sg. burná 77_{42}, 266_{46}, burnų́ 169_{46}, búrnas 343_{41}.

galvà, -õs: n. sg. gałwá 229_{47}, g. sg. gałwós 168_{30}, 459_{32}, i. sg. gáłwa 229_{48}.

žmonà, -õs: n. sg. ʒ m o n á 71_{16}, 279_{15}, 335_{31}, g. sg. ʒ m o-n ó s 294_{32}, i. sg. ʒ m ô n a 69_{14}, ʒ m ó n a s 472_{45} ‖ n. sg. ʒ m ô-n a 52_{28}.

IV. algà, -õs, al̃gą: n. sg. a ł g á 554_{45}, g. sg. a ł g ó s 91_2, 367_9, 543_8.

bylà, -õs: g. sg. b i ł ó s 239_{53}, 342_{38}, b i ł ó i e 547_{35}.

borvà, -õs: n. sg. b o r w á 354_{10}, 528_{41}, g. sg. b o r w ó s 332_{37}, i. sg. b o r w á 372_{39}.

bursà, -õs: g. sg. b u r ſ ó s 343_{33}, b u r ſ o i á 473_{20}.

dienà, -õs: g. sg. d i e n ó s 283_{31}, d i e n ó i e 293_{47}, d i e n ų 112_{16}, d i e n á s 112_{42}, 298_3, d i e n ô m i s 63_{28}, d i e n ó m i s 401_8.

garbà, -õs: g. sg. g a r b ó s 19_7, i. sg. g a r b á DK 12_{29}, g a r-b á s 7_2.

kalbà, -õs: n. sg. k a ł b á 345_{11}, k a ł b o i á 19_{50}, k a ł b o i é 364_{38}, k a ł b ų 307_{26}, k a ł b á s 411_{53}.

kartà, -õs: g. sg. k a r t ó s 23_{46}, 358_3.

kovà, -õs: n. sg. k o w á 542_4, g. sg. k o w ó s 107_{27}, 484_{38}.

lazdà, -õs: g. sg. ł a ʒ d ó s 104_{44}.

liepsnà, -õs: n. sg. l i e p ſ n á 14_{35}, l i e p ſ n ó i 11_{24}, l i e p ſ n ų 11_{21}, 122_{16}, l i e p ſ n o m í s 272_{46}.

ligà, -õs: g. sg. l i g ó s 328_{43}, l i g ô i e 75_8, l i g o i é 329_{11}, l i-g ų 369_{36}.

lomà, -õs: n. sg. ł o m á 30_{30}, ł o m á s 24_{41}.

maità, -õs: n. sg. m a i t á 15_{21}, g. sg. m a i t ó s 168_{33}, 325_{23}, 583_{20}.

maldà, -õs: n. sg. m a ł d á 225_6, m a ł d o i é 66_{46}, m a ł d ų 52_{34}, m a ł d ô m u s 225_9, m a ł d ó m i s 525_{47}, 539_{35}, 546_{35}, 578_{22}, m a ł d ô m i s 321_{29}, 549_{24}, m a ł d o ſ é 112_{39}, 336_{50}, m a ł d ó ſ e 525_{47}, m a ł d ó ſ e^a DK 17_{28}.

mergà, -õs: n. sg. m e r g á 39_{24}, 175_{11}, g. sg. m e r g ó s 51_{23}, 175_7, 562_{23}, M e r g ó s 345_{41}, voc. sg. M ê r g a 432_{10}, m e r g ó i e 614_8, M e r g ó m i s 568_4.

mėsà, -õs: n. sg. m e ſ s á 110_{42}, m e ſ ó s 28_1.

Mortà, -õs: n. sg. M o r t á 492_9, g. sg. M o r t ó s 492_2 ‖ i. sg. M ó r t a 477_{24}.

Ona, -õs: n. sg. O n n á 562_{38}, g. sg. O n n ó s 52_{27}.

pliagà, -õs: n. sg. p ł a g á 411_{32}, p l a g ô m i s 518_{36}.

puotà, -õs: g. sg. půtós 33_{53}, půtás 34_1, 178_7, půtoſsé 112_{28}, půtosé 338_{38}.

rasà, -õs: raſsá 398_{36}, 520_{45}, g. sg. raſós 398_{34}.

sėrà, -õs: n. sg. ſerá 527_{13}, g. sg. ſerós 85_{36}, i. sg. ſerá 8_{28}.

skolà, -õs: g. sg. ſkołós 112_{39}, ſkołų 39_{11} || g. sg. ſkółos 48_{10}, ſkółoie 360_{44}.

smalà, -õs: n. sg. ſmałá 527_{13}, g. sg. ſmałós 66_{34}.

šakà, -õs: n. sg. ßaká 396_4, ßakómus 175_{39}.

šviesà, -õs: ſwieſoié 292_3.

tašlà, -õs: g. sg. taßłós 558_{53}.

tautà, -õs: g. sg. tautós 46_7, tautóie 181_{29}, tautų 12_{36}, 197_{25}, tautôſſe 168_{18}.

tiesà, -õs: g. sg. tiesós 344_{10}, tieſós 365_{38}, tieſóie 293_{25}, 600_5, tieſoié 365_{38} || g. sg. tiéſos 459_6, 473_{50}, 572_6.

tvorà, -õs: tworų 304_{21}, tworás 278_{27}.

uolà, -õs: n. sg. ůłá 466_5, g. sg. ůłós 97_{32}, 199_{22}, 466_5, i. sg. ůłá 3_{18}.

vierà, -õs: n. sg. wierá 13_{34}, 77_{41}, g. sg. wierós 5_{16}, 13_{45}, 222_{48}, 276_{21} || g. sg. wiéros 443_{24}.

žaizdà, -õs: ʒaiʒdoié 348_{48} ʒaiʒdų 122_3, ʒaiʒdás 100_{35}, 271, 325_1.

žalà, -õs: n. sg. ʒałá 392_1, ʒałós 16_{13}, 219_{31}, 391_{53}, 419_3.

žiemà, -õs: ʒiemós 39_{49}.

§ 43. Lyginant Daukšos ir šių laikų dviskiemenių *o*-kamieno daiktavardžių kirčiavimą, tuojau galima pastebėti Daukšos kalboje buvus visą eilę baritonų, kurių vietoje šiandien daug kur yra oksitonai vartojami, pav.: *aušrà,* g. sg. *aũšros* Pagr., Riet., Kv., Als., Slnt., Pl. || *aušrà, -õs* KGr. 177, Plaš., Vilk., Mar., Sint., Ser., Plok., Jurb., Švėk., Sed., Šiaul., Dov., Vab., Sub., Kup., Sv., Kam., Šešt.; *dirvà,* g. sg. *dir̃vos* Plaš., Virb., Paež., Mar., Sint., Ser., Plok., Pagr., Švėk., Var., Pl., Sed., Slnt., Šiaul., Kup., Sv., Kam., Tver. || *dirvà, -õs* KGr. 177, Vilk., Jurb., Dov., Šešt.; *kaktà,* g. sg. *kãktos* Sint., Ser., Jurb., Pagr., Švėk., Pl., Sed., Slnt., Vab., Sub., Kup., Kam., Dus., Tver., Rim. || *kaktà, -õs* KGr. 178, Virb., Vilk., Paež., Mar., Plok., Šešt.; *naštà,* g. sg. *nãštos* Slnt., Pl., Sed., Dov., Kam., TŽ II 474 || *naštà, -õs* KGr. 178, Plaš., Virb., Vilk., Paež., Mar., Sint.,

Ser., Plok., Jurb., Pagr., Švėk., Sed., Dov., Vab., Sub., Kup., Šešt.; *putà,* g. sg. *pùtos* KGr. 179, Vilk., Paež., Sint., Ser., Pagr. Švėk., Pl., Sed., Slnt., Šiaul., Dov., Jaun. Gr. 92, Tver. || *putà, -õs* Jurb., Kup., Sub., Sv., Kam., Šešt.: *rūtà,* g. sg. *rū̃tos* KGr. 179, Plaš., Virb., Vilk., Bart., Paež., Mar., Sint., Ser., Jurb., Pagr., Švėk., Pl., Sed., Slnt., Dov. || *rūtà, -õs* Vab., Sub., Kup., Sv., Kam. ir kt.

Taip pat nemaža yra baritoniškai Daukšos kirčiuojama ir šio kamieno skolinių, pav.: *bromà,* g. sg. *brõmos, cnatà,* g. sg. *cnãtos, dėkà,* g. sg. *dė̃kos* || *dėkà, -õs* KGr. 177, *dūmà,* g. sg. *dū̃mos, Jupà,* g. sg. *jùpos, kortà,* g. sg. *kõrtos* K 197 || *kortà, -õs* Sub., Kup., *peklà,* g. sg. *pẽklos, pūčkà,* g. sg. *pū̃čkos, rodà,* g. sg. *rõdos, sektà,* g. sg. *sẽktos, sylà,* g. sg. *sỹlos* Laz. || *sylà, õs* KGr. 178, Sub., Kup., *svodbà,* g. sg. *svõdbos* || *svodbà, -õs* KGr. 178, *triūbà,* g. sg. *triū̃bos* KGr. 179 || *triūbà, -õs* Sint., Plok., Sub., Kup. Bet yra ir oksitoninių skolinių, pav.: *borvà, -õs, bursà, -õs, Onà, -õs, sėrà, -õs, smalà, õs, vierà, -õs.* Plg. dar *čiečkà,* g. sg. *čiẽčkos* Sint., Plok., *čiẽškos* Sub. || *čiečkà, -õs* KGr. 177, *loskà,* g. sg. *lõskos* Sint., Plok., *lõckos* Sub. || *loskà, -õs* KGr. 178, *ronà,* g. sg. *rõnos* KGr. 179 || *ronà, -õs* Sint., Plok., Sub., Kup., *skūrà,* g. sg. *skū̃ros* Gerv. || *skūrà, -õs* K. 386, Sub., taip pat *aslà,* g. sg. *ãslos* Sint., Plok. || *aslà, -õs* KGr. 177 (plg. *aslẽ, -ẽs* Mant.). *balà,* g. sg. *bãlos* Sint., Plok., Sub. || *balà, -õs* KGr. 177, *kuprà,* g. sg. *kùpros* Sint., Plok., Sub. || *kupra, -õs* KGr. 178 ir kt.

Taigi senoviniai *o*-kamieno baritonai ir oksitonai dabartinėje kalboje yra labai sumišę; bet Daukšos kalboje tokio didelio sumišimo dar nepastebime. Visų pirma tai rodo slav. skoliniai: jie, palyginti, yra dar gana gerai išlaikę pirmykštę kirčio vietą, pav.: *bromà,* g. sg. *brõmos* < lenk. *brama, dėkà,* g. sg. *dė̃kos* < gud. *дя́ка* ir kt. Bet kaikurie pirminiai baritonai jau ir Daukšos kalboje yra išvirtę oksitonais, pav.: *Onà, -õs* < lenk. *Anna, sylà, -õs* < gud. *cи́ла* (plg. serb. *sĩla,* liet. *síela*), *svodbà, -õs* < gud. *свáдьба* ir kt. Plg. 1928 ŠD VIII 939. Dėl tokių daiktavardžių kaip *našta* ir kt. baritonumo žr. § 15.

§ 44. Seni kirčiuotos akūtinės šaknies daiktavardžiai veikiausiai yra *láima* (šalia *laĩmas* „Gelingen" Ilg.), *mẽtra* Als. (plg. *mẽtrauti* „upatrywać" ib.), *plùnksna* ir *sė̃kla* Sint., Kv., Sub., Kup.... Bet *náuda,* kuri pasitaiko ir šiandieninėse tarmėse (pav.,

Šiaul., Dov., Kam.), gali būti naujadaras vietoje *naudà, -õs, náudą* Plaš., Virb., Vilk., Bart., Paež., Sasn., Sint., Jurb., Pagr., Švėk., Var., Kv., Pl., Sed., Slnt., Darb., Šešt. || *naudà, -õs, naũdą* KGr. 178, Ser., Sub., Kup. Jei ne klaida, gal būt, panašiai yra atsiradusi ir *ráuda* (n. sg) 33_2, nes *ráuda, -os* irgi pasitaiko šiandieninėje kalboje (pav., Sint.) šalia *raudà, -õs, ráudą* Plok. ir *raudà, -õs, raũdą* KGr. 179 ir kt. Plg. § 16.

Visai kas kita yra Daukšos *duona* ir *nuoma*: *dúona, -os* šiandien yra sakoma beveik visose tarmėse, išskyrus tik vieną kitą vietą, kur, rodos, yra vartojama *duonà* (plg. Būga, Ai. St. 33) — tai viena. Antra, Daukšos důná 262_{46}, g. sg. důnós 33_{45}, 137_{24}, 298_{51}, acc. pl. důnás 299_{33} veikiausiai reikia skaityti ne *duonà, duonõs, duonàs*, bet *dúona, dúonos, dúonas*, nes tuometinė spaustuvė, matyti, nėra turėjusi ypatingų ženklų kirčiuotam *ů* (=*uo*) žymėti, būtent — ű ar ů̊; todėl kirčio žymimasis ženklas tokiais atvejais esti kartais Daukšos raštuose (tyčiomis ar per nesusipratimą) nukeliamas į sekantį skiemenį; tai rodo, pav., d. sg. důnái 265_{47} ir i. sg. duóna 40_3, kur kirčiuojant rašoma *uo*, ne *ů*. Dėl tos pat priežasties gal ir vietoje nůmás 383_{15} reikia skaityti ne *nuomàs*, bet *núomas*, juo labiau dėl to, kad Žemaičiuose, su kurių *o*-kamieno daiktavardžių kirčiavimu Daukša daug kur sutinka, yra sakoma *núoma, -os* (pav., Riet., Als., Kv., Slnt.); taip šį žodį dar kirčiuoją Plaš., Vilk., Bart., Jurb., Šiaul. ir kt.

N. sg. ſiéłá 433_3, g. sg. ſiełós DK 32_2 galėtų būti, jei ne klaida, skaitoma *sielà, -õs*: viena, *sielà, -õs, síelą* „sielvartas, cordolium" yra vartojama dabartinėje kalboje (pav., Salake, Linkmenyse ir kt.), ir antra, šį taip kirčiuojamą daiktavardį rodo galėjus būti Daukšos kalboje ir veiksmažodis *sielótis* (žr. 234 psl.).

Pagaliau girnų́ 518_8 ir pedás 493_{32} šalia pêdomis 521_{48} bei pedómis 191_{42} veikiausiai yra klaidos, ne kalbos duomenys, nes netikėtina, kad Daukšos kalboje būtų buvę kirčiuojama *girnų̃* ir *pėdà, pėdàs*.

§ 45. Be sąraše minėtųjų, man dar nevisai aišku, kuriai grupei reiktų skirti šiuos daiktavardžius: lampóie 569_{20}, lampás $567_{3, 6}$ ir lámpas 430_{47}, 569_{46}; mánna 138_{39} ir manná 596_{17}, n. pl. pôros 276_{34}; n. sg. probá 344_{48}; n. sg. rurá 328_{23}; n. sg. ſkîdá 98_{46}, i. sg. ſkidá DK 54_{16}, ſrůgoiê 399_{47}: támſose 46_3,

támſoſe 312_{44}. Šiandieninėje kalboje, kur žinomi, jie yra šiaip kirčiuojami: *lémpa* KGr. 179, Virb., Sub., Kup.; *porà, -õs põrą* Sub., Kup. ir žem. bei vak. augšt. *póra(s)*, *rūrà, -õs* KGr. 178, Sub., Kup.; *srúoga* Sint., Pagr., Švėk., Šiaul., Dov., Sv. ir *sriúoga* Sed., Sint., Darb. L. pl. *tamsose,* jei Daukšos teisingai šis žodis yra šaknyje kirčiuojamas, galėtų būti *támsose* šalia n. sg. *támsa* Tver. (žr. J. Otrębski, WNT I 228) ‖ *tamsà, -õs* KGr. 178, Jaun. Gr. 92, Vilk., Sint., Ser., Jurb., Švėk., Dov., Vab., Kup., Šešt. Vietoje *probà* dabar yra vartojama *prabà*, g. sg. *prãbos* Sint. ir *prabõs* Sub.

Germaniški skoliniai *skyda* ir *stalda* (: *ſtáłdoie* 425_{20}) man iš gyvosios kalbos nepažįstami; jų vietoje dabar vartoja *skỹdas* ir *stal̃das.*

i) Triskiemeniai ir kt. *o*-kamieno daiktavardžiai

§ 46. Nors šios rūšies daiktavardžių kirčiavimas Daukšos kalboje labai įvairuoja ir kaikurių iš jų sunku susekti priegaidę, vis dėlto yra skirtinos jų keturios apytikrės grupės, būtent:

I. **ãdata**: g. sg. *âdatos* 11_{32}, *ádatos* 270_{20}.

apìjuoka: n. sg: *apîiůka* 169_{38}, *apîiůkų* 145_{19}.

apýkalba: *apîkałbas* 517_{28}.

ãšara: *áßarų* 235_{11}, *áßaromis* 145_{18}, 367_{28}, 481_{15}, 583_{43}, *âßaromis* 207_{11}.

ãtlaida: g. sg. *âtłaidos* 122_{27}, *átłaidų* 445_{15}.

ãtmaina: g. sg. *âtmainos* 44_{20}, *átmainos* 276_{42}.

el̃geta: n. sg. *élgeta* 306_{14}, *êlgeᵃtai* 5_{21}, *élgetaiṗ* 271_{40}, *élgetomus* 112_{38}, 341_{44}, 574_{47}, *élgetas* 308_{34}, *élgetomis* 441_{7} ‖ *elgetoſiá* 492_{10}.

ìšeiga: n. sg. *îßeiga* 33_{41} ‖ g. sg. *ißêigos* 350_{38}.

mẽdžiaga: *médʒegoie* 577_{35}.

nùgara: n. sg. *núgara* 145_{22}.

pãbaida: *pâbaidomis* 31_{52}.

pãkula: *pâkułų* 379_{9}.

pãsaka: g. sg. *páſſakos* 66_{32}, *páſakomis* 371_{23}.

pãšalpa: n. sg. *páßałpa* 115_{40}, 295_{35}, 341_{44}, 411_{12}, g. sg. *pâßałpos* 69_{2}, 80_{3}, 310_{2}, *páßałpos* 75_{24}, 125_{22}, 378_{34}, i. sg.

pâßalpa 6_{37}, pâßałpa 34_{15}, páßałpų 155_{29} ‖ g. sg. paßałpós 81_{27}, 114_{28}, 186_{21}, 306_{34}, 321_{31}, 360_{21}, 625_{30} ir g. sg. paßáłpos 619_{13}, DK 20_{30}.

pãtaika: g. sg. pâtaikos 391_{55}.

pãžaida: g. sg. pâʒaidos 20_{16}, 48_{15}, pâʒeidos 400_{9}, i. sg. páʒaida 302_{26} ‖ g. sg. paʒaidós 3_{18}, paʒaidós 53_{11}, paʒaidų́ 112_{36}.

plãštaka: płáßtakomis 104_{45}, 158_{36}, 169_{48}, 200_{26} płâßtakomis 168_{34}.

príespauda: n. sg. priéſpauda 448_{47}, priéſpaudoie 586_{23}, priéſpaudas 175_{10}, priéſpaudoſe 108_{25} ‖ n. sg. prieſpáuda 526_{26}, prieſpâudoie 587_{24}.

príevaizda: g. sg. priéwaiʒdos 297_{26} ‖ g. sg. priewaiʒdós 522_{48}.

prìkalba (ar **prýkalba**): g. sg. prîkałbos 66_{32}.

sándara (**sándora**): n. sg. ſąndara 3_{15}, ſąndora 67_{13}, g. sg. ſąndaros 87_{34}, ſądaros 89_{52}, 142_{38}, sąndarą 203_{10}, ſąndarą 239_{23}, ſąndorą 120_{23} ‖ n. sg. ſądará 542_{53}, g. sg. ſąndarós 542_{52}.

skẽpeta: g. sg. ſkêpetos 369_{22}, ſkêpetą 167_{34}, ſkêpetoie 384_{49}.

sùeiga: ſúeigoſe 340_{41}.

var̃geta: n. sg. wârgeta 272_{34}, wârgetomus 142_{15}, wârgetomis 200_{19}; veikiausiai klaidingai wargêtomis 625_{12}.

vãsara: n. sg. wâſsara 13_{2}, wâſsaras 66_{53}, wâſsaromis 66_{5}, wâſaroſe 53_{1}.

II. **dovanà, -õs, dóvaną**: n. sg. dowaná 595_{50}, g. sg. dowanós 203_{24}, 273_{9}, 297_{26}, dowanų́ 31_{36}, 134_{21}, 385_{37} ‖ n. sg. dôwana 388_{8}, 541_{39}, dówana 542_{51}, dówanų 610_{21}.

iškalbà, -õs: g. sg. iʒkałbós 378_{11}.

mažėnà, -õs: iʒg maʒenós 95_{8}.

pabaigà, -õs: n. sg. pabaygá 15_{27}, g. sg. pabaigós 337_{20}, 372_{26}, 411_{45}, 459_{26} ‖ g. sg. pâbaigos 83_{40} ir n. sg. pabáiga 371_{37}, g. sg. pabáigos 546_{35}.

pabangà, -õs: g. sg. pabągós 11_{9}, 14_{2}, 288_{24}, 295_{48}.

paliaubà, -õs: g. sg. palaubóś 11_{15}, palaubós 52_{34}, 78_7, 102_{33}, 175_{25}, 587_{39}, palaubómis 549_{24} ‖ g. sg. paláubos 527_{22}, 572_{29}, 584_8.

pavargà, -õs: g. sg. pawargós 290_{43}.

šilimà, -õs: g. sg. ßilimós 410_{41}.

valandà, -õs: n. sg. wałandá 231_{28}, g. sg. wałandós 116_{19}, 368_{11}, wałąndós 211_{36}, 298_{31}, wałąndų́ 620_{21}, wáłandas 176_{22} ‖ wáłąndoie 434_{20}.

velinuvà, -õs: n. sg. welinuwá 71_2, g. sg. welinuwós 129_{39}, 366_7, wêlinuwą 129_{36}.

III. **pagálba**: g. sg. pagáłbos 115_{42}, pagâłbos 273_{48}, pagâłbą 587_{12}, i. sg. pagáłba 107_{29}, pagâłbump' 587_9, ‖ g. sg. pagałbós 587_{15}.

paláima: n. sg. pałáima 579_{29}, g. sg. pałáimos 430_6, 522_{15}, pałáimą 492_{16}, i. sg. pałáima 472_{42}, pałáimoie 79_{43}, 320_{44}.

sargýba: ſargîbas 38_1.

IV. **draugalà, -ãlos**: dragáłomiś 33_{28}.

gyvatà, -ãtos: n. sg. giwatá 14_{46}, 581_{40}, g. sg. giwâtos 199_{18}, 312_{16}, 542_{10}, giwátos 364_3, giwâtoi' 199_{17}.

pagundà, -guñdos ar **-gùndos**: n. sg. pagundá 100_6, 115_{21}, 125_{27}, g. sg. pagúndos 150_{32}, pagûndoy' 101_{21}, g. pl. pagúndu 78_{37}, pagûndų 112_5, pagundás 79_6, 101_{32}, 115_{20}, 215_2, 448_{26} ‖ pagų́ndás 165_{37}, pagúndas DK 31_{27}, pagûndoſe 116_{21}.

pereigà, -eĩgos: g. sg. perêigos 580_{16}.

prieigà, -eĩgos (o gal *prìeiga, -os*): g. sg. priéigos 459_{36}, priéigą 327_{31}.

sveikatà, -ãtos: n. sg. ſweikatá 122_{28}, ſweikatâ 306_{30}, g. sg. ſwekâtos 80_{47}, 81_1, 328_{10}, 521_{15}, ſweikátą 96_{19}, ſweikátoie 348_{50} ‖ n. sg. ſwêikata 598_{19}, g. sg. ſwéikatos 586_{31}.

Abejotina, kuriai grupei reiktų priskirti:

ãpvaizda ar **apvaizdà, -õs**: i. sg. ápwaiʒda 304_{47}; plg. *prievaizda*.

aviníena ar **avinienà, -níenos**: g. sg. awiniénoś 294_9.

ganyklà, -õs ir **-ýklos** (?): g. sg. ganįkłós 207_{14} ir ganîkłos 610_{19}, ganîkłas 245_{18}, 247_{24}.

naujienà ir **naujynà, -õs**: n. sg. n a u i i e n á 125_{15}, 399_{11}, g. sg. n a u i i n ó s 60_{20}, 62_{1}.

netvarkà: n. sg. n e t w a r k á 276_{53}, n e t w a r k á s 277_{27}.

padauža: p â d a u ǯ a s 109_{30}.

pajauta: n e p â i a u t ą 287_{1}.

paklaida: g. sg. p a k ł â i d o s 287_{25}.

prabanga: n. pl. p r â b ą g o s 14_{48}.

privalà: p r i w a ł á s 331_{52}.

tamsuma: t á m ſ u m o i ê 40_{20}.

žemyna: ż e m î n ą DK 24_{24}.

§ 47. Šitokį Daukšos kirčiavimą dar lengvai galime patvirtinti dabartinės kalbos duomenimis, pav.: *ãdata* Naum., Virb., Vilk., Paež., Sint., Als., Kv., Mos., Slnt., Sub., Kup., Dus., Leip., Ziet. ‖ *adatà, -õs* K 2, Plaš.; *nùgara* Naum., Virb., Vilk., Bart., Paež., Mar., Sint., Ser., Jurb., Pagr., Švėk., Var., Pl., Sed., Slnt., Darb., Jaun. Gr. 95, Šiaul., Dov., Vab., Sub., Kup., Sv., Kam., Tver., Šešt. ‖ *nugarà, -õs* KGr. 183, Vkš., Plaš., Schl. Lsb. 180; *plãštaka* Sub. ‖ *plaštakà, -õs* KGr. 183; *skẽpeta* Vilk., Bart., Paež., Sasn., Sint., Ser., Šiaul., Dov., Sub., Kup., Kam., Šešt. (žemaičiai sako *skẽpetas* Pagr., Var., Slnt.) ‖ *skepetà, -õs* KGr. 183, Vkš., Plaš.; *vãsara* Virb., Vilk., Paež., Sint., Ser., Jurb., Pagr., Švėk., Var., Pl., Sed., Slnt., Darb., Šiaul., Dov., Sub., Kup., Tver. ir kt. Vienoje kitoje vietoje šie daiktavardžiai oksitoniškai yra kirčiuojami ir Didž. Lietuvoje, pav.: *nugarà, -õs* Berž., Gin., Surv., Bet., Vab., *skepetà, -õs* Jurb., Dov. (šalia *skẽpeta*), Vab.; plg. dar *avižà, -õs* K 23, Jž. I 180, Jaun. Gr. 94, Virb., Tver. ‖ *ãviža, -os,* bet *avižų̃* Sub., Kup., *letenà* K 228 ‖ *lẽtena* Naum., Slnt., Sub., Kup., *sãmanos, -ų̃* K 365, Naum., Jaun. Gr. 94 ‖ *sãmanos, -ų* Sub., Kup., Dus., Tver. ir kt.

Kaip *adata, nugara, skepeta* dabartinėse tarmėse, Daukšos kalboje savo kirčiavimu svyruoja pirmiausia šie daiktavardžiai: *pãšalpa* ir *pašalpà, -õs, pãžaida* ir *pažaidà, -õs, príevaizda* ir *prievaizdà, -õs, sándara* ir *sandarà, -õs,* taip pat *dovanà, -õs* ir *dóvana*. Tai patvirtina ir šiandieninė kalba, pav.: *ãtmaina* Slnt., Darb., Pl., Var., Švėk., Pagr., Šiaul., Dov. ‖ *atmainà, -õs* Vilk., Bart., Sasn., Paež., Sint., Ser., Jurb.; *pãšalpa* Plaš., Slnt., Šiaul. ‖ *pašalpà, -õs* Jurb., Pagr., Švėk., Sed., Šešt.; *dovanà, -õs* KGr. 183, Plaš., Virb., Vilk., Bart., Paež., Sint., Ser., Jurb., Pagr.,

Švėk., Sub., Kup., Kam., Šešt. || *dóvana* Pl., Šiaul., Dov. Plg. dar *pãbaida* Slnt., *pãžaida* ib., *sąsparà, -õs, są́sparą* Jaun. Gr. 120, Dus. || *są́spara* K 366 ir kt.

Jeigu tarp savęs sulyginsime augščiau surašytuosius pavyzdžius, tai pamatysime, kad dabar šios rūšies daiktavardžiai savo kirtį daugiausia kilnoja Maž. Lietuvoje (pav., *adatà, ašakà, ašarà, avižà, letenà, nugarà, plaštakà, skepetà, vasarà* ir kt.), o Didž. Lietuvoje, ypač Ryt. Augštaičiuose ir Žemaičiuose, jie daugiau yra šaknyje kirčiuojami (pav., *ãdata, ãšaka, ãšara, lẽtena* ir kt.). Taigi Daukša šiuo atveju sutinka su žemaičiais ir ryt. augštaičiais, ne su Maž. Lietuvos lietuviais.

Kitas klausimas, kodėl šių daiktavardžių kirčiavimas taip įvairuoja. Man rodos, tai reikia aiškinti tuo, kad pirminis jų kirčiavimas yra didžiai mišęs ir dabar tebeminšta, būtent — tie iš jų, kurie iš pradžios yra turėję kilnojamą kirtį, daug kur ilgainiui įgijo pastovų kirtį. Pav., sprendžiant iš dabartinės ir Daukšos kalbos, *dóvana* veikiausiai yra naujadaras, kilęs iš *dovanà, -õs, dóvaną*, lygiai kaip, pav., *ãšaka* gali būti kilusi iš *ašakà, -õs, ãšaką* (plg. rus осoка́ || осóка, gr. ἀκωκή „smailuma"), *lópeta* Jž. I 559 s. v. i š a r a iš *lopetà, -õs, lópetą* (plg. rus. лопáта) ir kt. Plg. Bezzenberger, BB XXI 300, Hirt, Akz. 257 t.

§ 48. Dabartinėje kalboje galime pastebėti tokių metatonijos atvejų: *padáuža* Vilk., Bart., Paež., Sint., Ser., Jurb., Dov., Rėk., Kam., Sv., Šešt.: *daũžos, pajáuta* AnŠ 10: *jaũčia, pakrámta* Višakio Rūdoje : *kram̃to* ir kt.; toliau žr. Būga, KZ LI 121. Taip pat šiokie daiktavardžiai esti kirčiuojami ir be metatonijos, pav.: *apváizda* Vilk., Sint., Ser., Jurb., Šiaul., Kam. (kitur *apvéizda* Paež., Mar., Sint., Dov.) : *véizdi, pagálba* KGr. 182, Plaš., Sint., Švėk., Kam. (taip pat *pagélba* Vilk., Bart., Paež., Mar., Ser., Jurb., Pagr., Dov., Ram., Sub., Kup., Sv.. Šešt.): *gélbi, gélbsti* ir kt.

Bet Daukša nevisai tuo keliu eina: vietoje *apváizda, padáuža* ir *pajáuta* jis vartoja *ãpvaizda, pãdauža, pãjauta* (ar *apvaizdà* ir kt.), ir tuo sutinka su šiaurės vakarų žemaičiais, kurie šios rūšies daiktavardžius vietomis kaip tik linksta priešdėliuose kirčiuoti, pav.: *ãpvaizda* Švėk., Pl., Var., Sed., *ãpveizda* Darb., Sv., *pãgelba* Slnt., Darb., Šiaul., *pãdauža* Sed., Darb. ir kt.

Tačiau iš kitos pusės, jei ne klaidos, Daukšos kalboje galėjo būti šalia *pãšalpa* bei *pašalpà, -õs* ir *paliaubà, -õs* dar *pašálpa* ir *paliáuba*: tai rodo *pašálpa* Kam., *pašélpa* Vilk., Sint., Dov. ir *paliáuba* Kam., Šešt. šalia *paliaubà, -õs* Bart. (Geisteriškių k.), Jurb., Sed. bei *pãliauba* Darb., Šiaul.

Ar taip pat šalia *príespauda, pabaigà, -õs* dar buvo ir **prie-spáuda, *pabáiga* ir **pakláida*, dėl duomenų stokos man neaišku.

Visai nepaprastas daiktas yra acc. pl. *pagundàs* šalia *pagùndas*. Dabar paprastai yra sakoma *pagùnda* (acc. pl. *pagùndas*) Vilk., Paež., Mar., Ser., Jurb., Pagr., Švėk., Darb., Šiaul., Dov., Ram., Sub., Kup., Kam., Šešt. ir *pãgunda* Sint.; be to, Sedoje dar esanti *pagundà*, acc. pl. *pãgundas*. Taigi *pagunda* savo kirčiavimu nesiskiria nuo *pašalpà, -õs, pãšalpą, pãšalpa* ir *pašálpa* ir kt. Bet kad kur tikrai būtų sakoma *pagundà*, g. sg. *pagùndos*, acc. pl. *pagùndas*, neteko patirti; analoginių pavyzdžių tam patvirtinti nerandame ir paties Daukšos kalboje. Tad kaip reikia suprasti acc. pl. *pagundàs* ir *pagùndas*? Man rodos, jei *pagundàs* nėra klaida, Daukša veikiausiai buvo pažinęs *pagundà*, g. sg. *pagur̃dos* šalia *gùndyti*; ilgainiui šaknis *gur̃d-* galėjo būti analogiškai pagal *gùndau* ir kt. paversta į *gùnd-*, būtent: g. sg. *pagur̃dos* ir kt. > *pagùndos* ir kt. Plg. *pavydà, -ýdos* Dus.: *pavýdi, pavydė́ti, pasalkandà*, g. *-kar̃dos* žem.: *kándu, kąsti, kándžioti* ir kt.

Daukšos l. pl. *elgetosè*, jei ne klaida, šalia *el̃geta* rodytų dar buvus ir *elgetà*, plg. e l g e t ó t' 619_{10}. Taip pat i. sg. î ß e i g a 33_{41} šalia *pereigà, -eĩgos* (jei tai ne klaida) galėtų rodyti Daukšos kalboje buvus ir *išeigà* arba *ìšeiga*.

**Sveĩkata* veikiausiai yra ne kalbos faktas, bet spaudos klaida.

y) Triskiemeniai ir kt. *o*-kamieno slav. skolinių daiktavardžiai

§ 49. Šios rūšies slav. skoliniai Daukšos kalboje, palyginti yra labai nevienodai kirčiuojami, būtent — daugiausia iš jų yra *rañkos* tipo baritonai, pav.:

abydà, g. sg. **abýdos**: g. sg. a b î d o s 213_{43}, a b î d ą 36_{3}, a b i d á s 362_{50}, a b î d o ſ e 178_{25}.

adynà, **-ýnos**: g. sg. a d î n o s 552_{21}, a d î n ų 268_{34}, h a d i n á s 180_{28}.

afierà, -iẽros: n. sg. afierá 180_{41}, 374_{10}, n. pl. afiêros 296_{7}, affiéromis 180_{40}.

aktovà, -õvos: aktôvai 268_{22}, Aktôwą 268_{29}.

akvatà, -ãtos: akwátą 574_{29}.

alyvà, -ỹvos: i. sg. aliwá 481_{26}, alîwų 4_{43}.

čystatà, -ãtos: g. sg. cʒiſtâtos 19_{31}, 26_{19}, necǯiſtâtos 34_{15}, cʒiſtâtoie 566_{35}, cʒiſtatás 27_{46} ‖ g. sg. cʒîſtatos 562_{31}, 564_{1}, cʒîſtatą 34_{18}, 553_{43}, 575_{3}, cʒîſtatoie 535_{17}.

desėtynà, -ỹnos: deſetînų 314_{50}, deſetinás 314_{44}.

elemozinà, -ìnos (ar elemozynà -ỹnos): elemoǯinás 242_{45}.

epistolà, -õlos: Epiſtôłoie 4_{50}, Epiſôłoia 17_{19}, Epiſtółoie 108_{24}.

evangelistà, -ìstos: n. sg. Ewangeliſtá 2_{31}, 44_{5}.

figūrà, -ū̃ros: n. sg. figurá 138_{36}, figúrų 138_{36}.

fortūnà, -ū̃nos (ar fortunà, -ùnos): n. sg. fortuná 335_{18}, g. sg. fortûnos 335_{16}.

iškalà, -ãlos: ißkáłoi' 155_{30}, ißkâłoie 602_{10}.

jalmužnà, -ùžnos: n. sg. ięłmuǯná 222_{22}, n. pl. iałmúǯnos 296_{7}, iałmúǯnomus 340_{5}, iałmuǯnás 15_{19}.

kalė̃dos, -dų: g. pl. kalêdu 30_{4}

kamarà, -ãros: kamâroie 200_{43}, 407_{4}.

karetà, -ẽtos: karêtoie[a] 3_{51}.

karūnà, -ū̃nos: karûną 425_{13}, i. sg. karuná 425_{8}, karûnoie 425_{6}, karunás 485_{37}.

katedrà, -ẽdros: g. sg. Cathêdros 191_{39}.

kurapkà, -ãpkos: kurâpkomis 91_{35}.

laternà, -er̃nos: łatêrną 46_{40}.

literà, -ẽros: litêrą 141_{19}, litérą 373_{7}, 423_{20}, n. pl. litêros 56_{17}.

mìnyškà, -ỹškos: minîßkomis 13_{39}.

natūrà, -ū̃ros: n. sg. naturá 218_{29}, 259_{30}, g. sg. natûros 259_{23}, 423_{15}.

pakarà, -ãros: g. sg. pakâros 316_{28}.

pakūtà, -ū̃tos: g. sg. pakútos 28_{47}, pakûtos 29_{45}, i. sg. pakutá 31_{40}.

patrovà, -õvos: patrôwų 294_{9}, patrôwoſe 294_{11}.

personà, -õnos: n. sg. perſoná 44_{17}, 259_{5}, perſóną 253_{38}, n. pl. perſónos 261_{22}, perſónų 259_{30}, perſonás 103_{43}, 253_{37}.

praktikà, -ìkos: n. pl. p r a k t î k o s 14_{47}, p r a k t i k á s 60_{33}, 416_{27}.

probastvà, -ãstvos: P r o b á ſ t w ą 383_{30}.

purpūrà, -ū̃ros (ar **purpurà, -ùros**): n. sg. p u r p u r á 424_{24}, g. sg. p u r p ú r o s 146_{10}, 168_{38}, i. sg. p u r p u r á 104_{43}, 270_{7}, p u r p ú r o i' 270_{43} || g. sg. p ú r p u r o s 171_{26}.

razinkà, -iñkos: r a ʒ i n k á s 303_{41}.

regulà, -ùlos: g. sg. r e g ú ł o s 304_{18}.

stadalà, -ãlos: ſ t a d á ł o n' 325_{4}.

žydavà, -ãvos: g. sg. Z y d â w o s 137_{40}, Z i d á w o i e 137_{37}.

Pastovų kirtį turi:

I. **jùtryna**: g. sg. i û t r i n o s 268_{38}, J ú t r i n ų 268_{42}.

mõčeka: n. sg. m ô c ʒ e k a 425_{7}.

pãklapa: p á k l a p ų 130_{44}, p â k ł a p a s 57_{11}.

stórasta: n. sg. ſ t ó r a ſ t a 6_{36}, ſ t ô r a ſ t a 39_{15}, g. sg. ſ t ô r a ſ t o s 6_{35}.

II. **ličýna**: l i c ʒ î n a s 273_{33}.

maršálka: n. sg. M a r ß â ł k a 18_{23}.

rokùnda: n. sg. r o k ú n d a 360_{11}, r o k ú n d o s 358_{42}.

velýka: n. sg. W e l î k a 34_{38}, g. sg. W e l î k o s 111_{11}, W e l î k ų 2_{4}.

Kirtį kilnoja nuo paskutinio skiemens į pirmąjį:

karčemà, -õs: k á r c ʒ e m a s 294_{1}.

seredà, -õs: ſ é r e d ą 109_{1}, ſ e r e d ó y' 111_{10}.

subatà, -õs: g. sg. ſ u b a t ó s 179_{21}, ſ ú b a t ą 109_{2}, S u b a t o i é 199_{24}.

§ 50. Apskritai Daukša augščiau surašytuosius skolinius kirčiuoja taip, kaip ir šiandien, t. y. juos priskiria tokioms kirčiavimo grupėms, kurios yra artimiausios kirčiuojamoms slavų (gudų ir lenkų) paradigmoms, pav.: *abydà, -ýdos* < gud. *обúда*, *akvatà, -ãtos* < gud. *охвóта*, *kalė̃dos, -dų* < gud. *кoля́ды*, *pakarà, -ãros* < lenk. *pokora*, *grõmata* < gud. *грáмота*, *mõčeka* < gud. *мáчеха* ir kt.; plg. 1928 ŠD VIII 938 t. Tuo būdu reikia aiškinti ir tų daiktavardžių kirčiavimą, kurie šiandien turi pastovų kirtį pirmame, o Daukšos kalboje dar priešpaskutiniame skiemenyje; pav., Dauk-

šos *katedrà, -ẽdros, literà, -ẽros, praktikà, -ìkos* ir *regulà,-ùlos* šiandien beveik visi, kurie tuos žodžius vartoja, sako *kãtedra, lìtera, prãktika, rẽgula (règula)*; tai yra vėlesnių laikų naujadarai.

Skoliniai *karčemà, -õs* ir *seredà, -õs* yra pirmykščiai kirčiuojami, plg. gud. *корчмá* ir *середá*. Bet *subatà, -õs* veikiausiai yra pačių lietuvių analogiškai (pagal *seredà, -õs* ir kt.) perdirbta iš **subatà, -ãtos* = gud. *субóта*.

Taip pat gal naujadarai yra *pãvoga* ar *oavogà, -õs, pãvogą* (: n. pl. páwogos 485_{6}) ir *jùtryna* vietoje *pavogà, -õgos* (taip kirčiuoja dar Sub.) < lenk. *powaga* ir *jutrynà, -ýnos*.

Dėl daiktavardžių *ličýna, maršálka, rokùnda, velýka* plg. Būga, LKŽ XXXIII, SLA 120, 127, 191, 234.

j) *jo*-kamieno daiktavardžiai

§ 51. Dviskiemenių *jo*-kamieno daiktavardžių Daukšos kalboje yra šiokių atstovų:

I. **įsčia**: n. sg. îſcia 392_{44}, g. sg. îſcios 203_{3}, îſcioy 112_{17}, îſcioi' 399_{9}, 431_{44}, îſcioie 351_{28}, îſciomis 354_{7}.

kándžia „zakał, przygana": n. sg. kąndǯia 394_{4}, 482_{30}, g. sg. kándǯios 128_{46}, kądǯios 394_{15}.

kliáudžia: n. sg. kláudǯia 82_{7}, kłáudʒes (= kláudǯes) 352_{43}.

kùmsčia: i. sg. kûmſcia 145_{31}, kúmſciomis 160_{49}.

rángčia „kwapienie": ſu rągcʒę 473_{23}.

týčia: tîcʒiomis 156_{1}, tîcǯiomis 173_{40}.

Vókia: g. sg. Wôkios 143_{21}, Wókios 444_{37}, Wôkioie 412_{4}, Wókioi 444_{12}.

II. **dūšià**, g. sg. **dūšios**: n. sg. dußiá 51_{45}, 177_{17}, g. sg. dûßios 51_{50}, i. sg. dußiá 8_{7}, dußiás 100_{36}, 379_{48}, dûßiomis 7_{49}.

dvasià, g. sg. **dvãsios**: n. sg. Dwaſiá 259_{13}, $_{17}$. g. sg. Dwáſios 53_{36}, 250_{11}, 503_{34}, dwâſios 259_{19}, Dwáſioie 259_{14}, dwáſioie 278_{13}, 367_{34}, Dwâſioie 261_{15}; klaidingai dwaſioiá 503_{38}, dwaśių DK 49_{28}.

giriä, g. sg. **gìrios**: gîrioi 20$_{45}$, gírioy' 28$_{30}$, gírioi' 67$_{17}$, gírių 7$_{17}$ ‖ girióie 375$_{4}$

mãrios, -rių: mârių 6$_{8}$, 7$_{43}$, 14$_{35}$, 124$_{21}$, 521$_{12}$, 604$_{16}$, mários 316$_{43}$, máriosia 78$_{24}$.

pradžiä, g. sg. **prãdžios**: n. sg. pradʒiá 98$_{42}$, 579$_{9}$. g. sg. prâdʒios 7$_{38}$, 9$_{30}$, 15$_{12}$, 16$_{41}$, 43$_{35}$, 47$_{51}$, 98$_{10}$, 155$_{26}$, 374$_{47}$, 563$_{18}$, 583$_{12}$, DK 7$_{7}$, prádʒios 86$_{10}$, prádʒių 87$_{10}$, prádʒiomis 318$_{22}$, 373$_{6}$ ‖ g. sg. prâdʒiós 22$_{12}$, pradʒiós DK 3$_{16}$.

skryniä, g. sg. **skrỹnios**: g. sg. ſkrînios 36$_{43}$, 140$_{7}$.

sūdžiä, g. sg. **sū̃džios**: n. sg. Sudʒiá 16$_{19}$, g. sg. ſúdʒios 7$_{33}$, i. sg. ſudʒiá 3$_{19}$.

valiä, g. sg. **vãlios**: g. sg. wálos 175$_{19}$, wâlos 577$_{42}$, wâloie 608$_{45}$, wâloſa 30$_{34}$.

vilniä, g. sg. **vil̃nios**: wîlnių 14$_{36}$, wîlniomis 78$_{25}$.

IV. **dejä, -õs**: voc. sg. deié 104$_{33}$, deiá 117$_{7}$, 298$_{28}$, acc. sg. déią 214$_{8}$, ir voc. sg. déia 282$_{46}$, 533$_{17}$, déiaġ 358$_{8}$.

eiliä, -iõs: g. sg. eilós 246$_{19}$, i. sg. eilá 246$_{8}$, eilé 246$_{17}$.

kančiä, -iõs: g. sg. kancʒiós 11$_{50}$, kąncʒiós 15$_{2}$, kancʒioié 144$_{18}$, kancʒés 103$_{8}$, kancʒiôſe 264$_{18}$, kancʒióſia 548$_{12}$ ‖ g. sg. kâncʒios 11$_{35}$, kąnczios DK 42$_{16}$.

miniä, -iõs: n. sg. miniá 1$_{19}$, 181$_{38}$, minioié 369$_{45}$, minîomis 4$_{37}$.

mišiä, -iõs: g. sg. Mißiós 445$_{14}$, Mißiôs 546$_{39}$, Mißioié 545$_{30}$.

nuodžiä, -iõs: g. sg. nůdʒiós 583$_{23}$, nůdʒių́ 32$_{22}$, 453$_{2}$, nůdʒiás 443$_{48}$, 477$_{32}$, 511$_{30}$.

skomiä, -iõs: g. sg. ſkomiós 138$_{5}$, 140$_{54}$, 473$_{18}$, 555$_{18}$, 604$_{6}$, ſkomių́ 113$_{34}$.

valdžiä, -iõs: g. sg. waldʒiós 121$_{2}$, 520$_{48}$.

§ 52. Dviskiemeniai *jo*-kamieno daiktavardžiai savo kirčiavimu nesudaro nieko ypatingo, tad bendrai apie juos kalbėti netenka. Atskirai reikia štai ką pastebėti:

Daukšos kalbos duomenimis *Isčia* yra pateisinama; bet šalia jos lyg atrodo galėjus būti ir *isčiä, -iõs, Ìsčią*: îſciôy' 27$_{40}$, iſciói 462$_{23}$, iſciás 428$_{15}$, iſcioſê 280$_{17}$ (plg. *Ìsčius* Švėk.). Tačiau šitie pastarieji pavyzdžiai gali būti ir spaudos klaidos.

Kliáudžią gali paliudyti dabartinė *kliáuda* ir *kliáudė* Jž. II 157. Dėl *Vókios* plg. Būga, KS 202.

Pradžià, g. sg. *prãdžios* šiandien rečiau besakoma (pav., Sasn., Mar., Sint., Dus., Tver....); dažniau yra vartojama *pradžià, -iõs* KGr. 178, Plaš., Vilk., Bart., Paež., Jurb., Pagr., Švėk., Var., Sed., Sint., Dov., Ram. (čia ir g. sg. *prãdžios*), Sub., Kup., Kam., Šešt. Remiantis pavyzdžiais Jei ąkßcʒią důſte tiémus 284_{16} = jesli pożyczacie tym, ių ąkſciomis dáwe 242_1 = pożyczył, ąn(k)ßcʒiomis důkite 284_{19}, galima manyti buvus *ánkščia, -ios*, plg. *ankszczia, ôs* Ness. 6.

§ 53. Triskiemenių *jo*-kamieno daiktavardžių man teko pasižymėti tik kelis, būtent:

aĩdija: n. sg. áłdiia 78_{40}, âldiia 612_9, áldiioie 379_{20} ‖ g. sg. aldiiós 289_{39}, aldiióii 377_{12}.

ãtakia „pomsta“: n. sg. âtakia 9_{50}, g. sg. âtakios 7_{28}, âtakių 4_{19}, átakių 178_{10}, 483_{27}, âtakiomiś 94_{32}.

išmonià, -iõs: g. sg. ißmoniós 82_{11}.

nežadžià, -ãdžios „niemy“: n. sg. neʒadʒiá 117_{31}, 119_{16}, ne ʒadʒiá 461_{40}, 462_{18}, neʒâdʒei 118_{27}, neʒâdʒią 318_{27}. neʒádʒiomis 320_{25}, neʒâdʒiômis 321_{20}.

nuomonià, -iõs: nůmonių DK 54_{19}.

prãmonia: g. sg. prámonios 345_{17}, prámonių 289_{49}, prámoniump 356_{29}, prámoniomς 442_{38}, prâmoniomis 161_{42}.

príemonia: g. sg. priémonios 291_8, priémonią 389_7.

tė̃vikščia: têwikßcʒią 40_2, téwikßcʒioſp 50_{16}.

viẽšpačia: Wiéßpacʒiomis 428_4.

Daukšos dvejaip kirčiuojama *aĩdija* ir *aldijà, -jõs* gali būti kalbos faktas: *aĩdija* esanti pažįstama Jurb., Dov., o *aldijà, -jõs* Dus., Kam., Link., Ušp., taip pat Dov. ir kt.; plg. Būga, LKŽ 51.

Nuo šiandieninės kalbos skiriasi *išmonià* ir *nuomonià*: jų vietoje dabar visur sako *ìšmonia* ir *núomonia* arba *núomonė*.

Nežadžià, -ãdžios, kad ir reiškia „niemy“, yra paroksitoninis daiktavardis, kuris savo kirčiavimu niekuo nesiskiria nuo *pentìnas, -nai* ir kt., žr. Būga, LKŽ XXXIV.

Viẽšpačia, sprendžiant pagal *viešpatìs, -iẽs* (žr. 121 psl.), gali būti naujadaras vietoje *viešpačià, -iõs*.

k) Triskiementai ir kt. *jo*-kamieno slav. skolinių daiktavardžiai

§ 54. Triskiemeniai ir kt. slav. *jo*-kamieno skoliniai Daukšos kalboje yra itin nepaprasti: atrodo, kad šalia *Marijà, -ìjos* tipo gali būti ir *Marijà, -jõs*, pav.:

ambicijà: n. sg. ambiciá 485$_5$.

Anglijà: Angliói 443$_{10}$, 444$_7$.

biblijà: i. sg. bibliá 474$_{49}$, Bibliói 217$_{49}$, Bibliás 218$_5$.

ceremonijà: g. sg. Ceremoniós 321$_8$, Ceremoniás 137$_{47}$, 205$_{11}$, DK 28$_{17}$.

disputacijà: n. sg. diſputaciá 343$_1$, g. sg. diſputaciós 342$_{38}$.

esencijà: n. sg. eſſentiá 259$_{46}$, eſſentióie 253$_{12}$.

evangelijà: n. sg. Ewangeliiá 2$_{30}$, Ewangeliá 226$_{44}$, 279$_{32}$, 413$_6$, g. sg. Ewangeliós 214$_{29}$, 327$_{19}$, Ewangelióy' 122$_{48}$, Ewangelioié 131$_{16}$, Ewangeliói 281$_{34}$, Ewangelióie 352$_{44}$ ‖ g. sg. Ewangélios 19$_{27}$, Ewángelios 19$_2$, 84$_{28}$, 477$_6$.

Flandrijà: Flandrióie 412$_4$.

Francijà: g. sg. Franciós 456$_2$, Francióie 412$_3$.

fundacijà: fundaciómis 443$_{14}$.

furijà: g. sg. furiós 418$_{11}$, i. sg. furiiá 9$_{32}$.

Grecijà: Grecióie 412$_3$.

historijà: n. sg. Hiſtoriá 144$_4$, 401$_{17}$ hiſtoriá 438$_{40}$, Hiſtoriióie 546$_{37}$.

Hišpanijà: Hißpaniói 443$_{11}$, 444$_7$.

hostijà: n. sg. hoſtiá 134$_3$, hoſtîoſe 133$_{50}$.

komedijà: n. sg. Comediá 273$_{31}$.

konfesijà: n. sg. Confeſsiá 265$_{22}$, g. sg. Confeſsiós 373$_{23}$.

konfuzijà: g. sg. Confuȝiós 373$_{23}$.

lilijà: n. sg. liliá 332$_{31}$, lilių 332$_{18}$. liliiés 332$_{22}$.

liturgijà: g. sg. Liturgiós 546$_{42}$.

Marijà: n. sg. Mariá 675$_{11}$, g. sg. Mariós 345$_{24}$, 435$_{34}$, 540$_{30}$, Mariiós DK 11$_{15}$. i. sg. Mariá 58$_{15}$ ‖ i. sg. Mâria 39$_{22}$.

mizerijà: m i ſ e r i ó i e 335_1, m i ſ e r i á s 147_{29}.
Persijà: P e r ſ i ó i 455_{50}.
privilijà: g. sg. p r i w i l i ó s 439_{53}.
procesijà: n. sg. p r o c e ſ s i á 427_{24}, P r o c e ſ ſ i é i 430_6.
propozicijà: n. sg. p r o p o ſ i c i á 343_{39}.
rebelijà: n. sg. r e b e l l i á 311_{19}.
religijà: n. sg. r e l i g i á 609_{21}, g. sg. r e l i g i ó s 460_{29}.
relikvijà: r e l i q u i i é s 119_{23}, r e l i q u i é s 369_{25}.
Samarijà: g. sg. S a m a r i ó s 326_{21}.
sentencijà: n. sg. ſ e n t e n t i á 295_2, g. sg. ſ e n t e n t i ó s 435_{49} ‖ g. sg. ſ e n t é n c i o s 15_{32}.
sukcesijà: n. sg. ſ u c c e ſ s i á $460_{7,19}$, ſ u c c e ſ s i ó s 460_{46}.
tradicijà: n. sg. t r a d i c i á 455_{21}, t r a d i c i i á 587_{48}.

§ 55. Visi šitie skoliniai, daugiausia per lenkų kalbą iš lotynų kalbos paskolinti, aiškus daiktas, negali būti šitaip pagal originalus kirčiuojami: jų kirčiavimas veikiausiai yra normalizuotas. Kad taip iš tikro galėjo būti, rodo dvi aplinkybės: viena, šie skoliniai yra ne gyvosios, bet raštų kalbos žodžiai, ir antra, gyvosios kalbos skoliniuose atsispindi originalų kirčiavimas, pav.:

garstyčià, -ỹčios: n. sg. g a r ſ t i c ʒ i á $90_{4, 17}$, g. sg. g a r ſ t î c ʒ i o s 86_{36}, 90_4.
gavėnia: g. sg. g a w ê n i o s 111_{40}, g a w ê n i ą 108_{42}.
kaznadiejà, -iẽjos: n. sg. k a ʒ n a d i e i é 301_{24}.
lakonià, -õnios: ł a k ô n i o n 135_{44}.
nedẽlia: n. sg. n e d ê l a 2_{21}, n e d é ł a s 2_{17}, n e d ê l e s 127_{32}.
padvarià, -ãrios: acc. sg. p a d w á r i ą 26_7, p a d w á r i o ſ i a 39_{28}.
parėdnià, -ẽdnios: p a r ê d n i ų 100_{41}, 545_{28}, p a r é d n i ų 286_{24}, p a r ê d n i o ſ e 294_{11}.
pė̃tnyčia: n. sg. p ê t n i c ʒ i a 179_{32}, p ê t n i c ʒ e 213_{32}, p ê t n i c ʒ i o y' 111_{10}.
prastyrià, -ỹrios: p r a ſ t î r i ą 135_{43}, i. sg. p r a ſ t i r i á 136_1, p r a ſ t î r i o ń 179_{41}, p r a ſ t î r i o m i s 182_{33}.
sklenyčià, -ỹčios: g. sg. ſ k l e n î c ʒ i o s 271_{47}.
temnyčià, -ỹčios: t e m n î c ʒ i o s e[a] 18_{33}.
ū̃lyčia: û l i c ʒ i o n' 278_3, ú l i c ʒ i ų 278_{26} ‖ v l í c ʒ i ų 278_{21}.

vỹlyčia: n. pl. wîlicʒios 365_{8}.
vỹnyčia ir **vynyčià, -ỹčios**: wînnicʒią 603_{34} || n. sg. winîcʒia 96_{38}, winîcʒią 96_{42}, winîcion' 96_{13}.

Visiems šitiems skoliniams nesunku surasti kirčiuojamuosius prototipus, pav.: *garstyčià, -ỹčios* < lenk. *gorczyca* (dėl *-st-* vietoje lenk. *-czy-* žr. SLA 74), *łakonià, -õnios* < lenk. *łochania, parėdnià, -ẽdnios* < gud. *порядня, pẽtnyčia* < gud. *пятница, prastyrià, -ỹrios* < gud. *простыря, temnyčià, -ỹčios* < gud. *темнúца, ũlyčia* < gud. *ýлица, vỹlyčia* < gud. *вúлица, vỹnyčia* < gud. *вúнница*, bet *vynyčià, -ỹčios* < lenk. *winnica* ir kt. Šiandien kaikurie iš šitų skolinių turi jau kitokius kirčius ir net kitokias priegaides; pav., *garstýčios* (arba *garsvýčios*), *sklẽnyčia* Sub. ir kt. Plg. dar *vaĩskas* Vkš. || *váiskas* Sub., Kup., *zeȓkolas* K 512 || *zérkolas* Sub., Kup. ir kt.

Gal būt, galutinai nenusistovėjusį kirtį dar rodo ir Daukšos *bažnyčia*: n. sg. Baʒnîcʒia 205_{6}, 224_{13}, 314_{24}, baʒnîcʒia 443_{21}, 546_{40}, baʒnîcʒion' 98_{26}, Baʒnîcʒioń 314_{25} || n. sg. Baʒnįcʒîa 224_{5}, baʒnįcʒiá 467_{14}, g. sg. baʒnįcʒiós 443_{24}, baʒnicʒîoi' 180_{41}, Baʒnįcʒioié 314_{24}, Baʒnįcʒióie 430_{44}, baʒnįcʒioiá 494_{49}, Baʒnicʒión' 314_{16}. Šitos formos rodo buvus Daukšos kalboje *bažnýčia* ir *bažnyčià, -iõs*. Ar dar ir **bãžnyčia* yra buvus, yra abejotina; bet vis dėlto plg. n. sg. Báʒnįcʒia 459_{46}, g. sg. báʒnįcʒios 468_{32}, 470_{17}, báʒnicʒion' 472_{27}, nors tai lengvai gali būti ir spaudos klaidos.

Sulig Daukšos duomenimis gali būti *bestijà* ir *bẽstija*: n. sg. beſtiá 339_{15}, beſtîia 583_{19}, beſtiás 277_{29}, beſtiiés 331_{49} || béſtiių 610_{9}. Iš šiandieninės kalbos man yra žinoma tik *bẽstija* Sub., Kup. ir *bestìja* K 46.

Jei ne spaudos klaida, tai perkeltą kirtį gali turėti kôpicʒią 518_{39}. Šalia g. pl. ßpitôlų 340_{6} veikiau klaida yra g. pl. ßpitolú 540_{54} vietoje ßpitólų (= *špitõlių*) nuo *špitolià, -õlios*, plg. ßpitolomus 492_{37}.

Pãznonia (: Páʒnonioi 265_{37}), jei tai yra kalbos faktas, veikiausiai savo kirtį turi iš lenk. Poznań.

Acc. sg. excómmunicacią 470_{7} veikiausiai yra klaidingai kirčiuojamas.

l) Dviskiemeniai *ė*-kamieno daiktavardžiai

§ 56. Dviskiemenių *ė*-kamieno daiktavardžių pavyzdžių yra man pavykė rasti nevisoms grupėms vienodai, būtent:

I. **áuklė**: áukłemus 263_{45}.

báimė: g. sg. báimės 14_{43}, 250_5, bâimeſp 147_{25}, báimeia 12_{10}, báimeie 367_3 || baiméia 524_{13}. baiméie 579_{20}.

dùlkė: n. sg. dúlke 255_{12}, acc. pl. dúlkes 581_{28}.

méilė: n. sg. mêiłe 103_{34}, 176_{48}, g. sg. mêiłes 526_{23}, méiłeſṗ 147_{25}, méiłesṗ 344_{13}, méiłeie 82_{17}, 100_{15}, méileie 103_{34}, méiłeia 481_8, 607_{45} || n. sg. meiłé 176_{53}, g. sg. meiłés 526_{10}, $_{26}$, 615_7, meiłéie 566_{21}, meiłéia 596_{42}.

néndrė: g. sg. nęndres 173_{13}, i. sg. nęndre 168_{33}.

rýkštė: i. sg. rîkßte 312_{52}, rîkßteie 399_{47}.

sáulė: n. sg. ſáułe 180_{31}, ſáułeie 134_2 || n. sg. ſaułé 593_{39}.

smárvė: ſmârwe 527_7, 582_{42}, g. sg. ſmárwes 379_{40}, ſmárweie 431_{22} || g. sg. ſmarwés 558_1, ſmarwéia 583_{18}.

šlóvė: n. sg. ßłówe 82_{24}, 183_7, g. sg. ßłówes 50_5, 72_8, 145_{12}, ßłóweś 295_{47} || g. sg. ßłowés 7_1.

téisė: téiſeie 365_{32}.

II. **kãlė**: n. sg. káłe 116_9.

kaĩtė: n. sg. kâłte 360_3, nekâlte 160_{43}, ne kâłte 610_{32}, g. sg. kâłtes 130_{45}, kâltes 199_{13}, ne kâłtes 104_{40}, 167_{25}, nekáłtes 394_{17}, acc. pl. kaltés 15_{14}, kałtés 169_{20}, 183_{27}.

laĩvė: n. sg. łáiwe 78_{25}.

rõžė: n. sg. rôʒe 332_{33}, g. sg. rôʒes 332_{35}, róʒemis 101_8.

šveñtė: ßwénteie 175_{47}, ßwętemis 1_{32}, ßwęnteſe 293_{47}.

traĩcė: n. sg. Trâice 406_{22}, Tráiceie 323_{19} || Traiceié 269_{32}.

vir̃vė: wîrwemis $157_{8,\ 15}$.

žẽmė: g. sg. ʒémes 230_3, 353_7, ʒémeia 26_{48}, ʒêmeie 185_{21}, 194_5.

žvākė: n. sg. ʒwâke $560_{2, 36}$, g. sg. ʒwâkes 595_{35}, ʒwákemis 578_{34}.

III. versmē, -ēs, vérsmę: n. sg. werſmé 134_{20}, 198_{44}, g. sg. werſmés 34_{43}, 36_{52}, 285_{27}, 559_{50}, i. sg. wêrſme 126_{14}, 432_{7}, werſmeié 268_{2}, werſmių 622_{14} || g. sg. wêrſmes 559_{47}.

IV. dailē- -ēs: n. sg. dai⁊é 165_{19}, 396_{39}, DK 44_{3}.

draugē, -ēs „towarzystwo": g. sg. draugés 65_{50}, 491_{5}, draugéie 66_{3} || n. sg. drâuge 281_{16}.

duobē, -ēs: n. sg. důbé 29_{40}, g. sg. důbés 339_{13}, acc. pl. důbés 30_{34}.

garbē, ēs: n. sg. garbé 82_{23}, g. sg. garbés 542_{4}, 617_{29}, i. sg. garbé 74_{32}, 214_{54}, 230_{2}, 310_{11}, garbeié 66_{52}, 369_{26}, garbéie 74_{11}, garbeiá 494_{45}, acc. pl. garbés 15_{1}, 572_{31} || n. sg. gârbe 541_{41}, g. sg. gárbes 64_{37}, gârbes $615_{8, 15}$, i. sg. gârbe 618_{2}, l. sg. gârbei' 253_{9}.

grausmē, -ēs: g. sg. grauſmés 184_{18}, grauſméie 65_{31}, grauſmêie[a] DK 26_{21} || i. sg. grâuſme DK 40_{29}, grâuſmių 542_{35}.

kandē, -ēs: n. sg. kandé 525_{22}, n. pl. kąndes 242_{51}, kándes 391_{30}.

liaupsē, -ēs: n. sg. laupſé 67_{41}, g. sg. laupſés 75_{36}, laupſéſp 256_{27}, i. sg. laupſé 74_{32} || n. sg. lâupſe 226_{29}, láupſe 390_{18}, 491_{13}, 608_{49}.

miēlės, -lių: acc. pl. mie⁊és 95_{41}.

našlē, -ēs: n. sg. naß⁊é 525_{45}, g. sg. naß⁊és 49_{36}, 337_{41}, 525_{29}, naßlų 69_{7} || n. sg. nâß⁊e 186_{53}, g. sg. náß⁊es 53_{10}.

prekē (prakē), -ēs: g. sg. prekés 350_{33}, 381_{11}, prakés 383_{26}, 526_{32}, prakių 314_{27}, 353_{27}, prakémis 572_{20}, prakêſe 295_{44}.

slaptē, -ēs: n. sg. ſ⁊apté 35_{4}, ſ⁊aptê 610_{40}, g. sg. ſ⁊aptés 38_{34}, $144_{22, 26}$, ſ⁊aptų 91_{42}, acc. pl. ſ⁊aptés 98_{34}.

sterblē, -ēs: n. sg. ſterb⁊é 369_{50}, g. sg. ſterb⁊és $369_{16, 22}$.

vežē, -ēs „wieża": n. sg. weʒé 82_{2}, weʒių 455_{17}, acc. pl. weʒés 255_{34}.

žievē, -ēs: n. sg. ʒiewé 396_{4}.

žymẽ, -ẽs: n. sg. ʒ i m é 247$_5$, g. sg. ʒ i m é s 28$_{44}$, 195$_{46}$, i. sg. ʒ i m é 193$_9$, ʒ i m e m î s 249$_{42}$.

žolẽ, -ẽs: n. sg. ʒ o ł é 84$_{13}$, 369$_{43}$, ʒ o l ų́ 87$_{38}$ ‖ n. sg. ʒ ó ł e 585$_{36}$.

žvaizdẽ, -ẽs: n. sg. ʒ w a y ʒ d é 41$_{51}$, 59$_{46}$, ʒ w a i ʒ d é 400$_6$, g. sg. ʒ w a i ʒ d é s 346$_5$, ʒ w a i ʒ d ê s 400$_{19}$, ʒ w a i ʒ d ʒ i ų́ 14$_{10}$, ʒ w a i ʒ d é m i s 521$_5$ ‖ n. sg. ʒ w á y ʒ d e 59$_{17}$.

Dėl duomenų stokos nevisai aišku kirčio vieta ar priegaidė šių žodžių:

buklė: acc. pl. b u k l é s 228$_{20}$.

lopė „pochodnia": g. sg. ł ó p e s 616$_{13}$.

žosmė „usta, mowa": n. sg. ʒ ó ſ m e 464$_{50}$, acc. sg. ʒ ó ſ m ę 236$_{12}$, ʒ ó ſ m e ſ p 321$_{23}$.

Lopė, kaip rodo dabartinis *lópė* „prakuras" Jž. I 173 s. v. a t ž i e b t i ir lat. *lãpa* „žibintas, dervokšnis", veikiausiai yra turėjusi akūtinę šaknį, būtent — *lópė*.

Žosmė galėtų būti *žõsmė* šalia *įžóstu*, *apžódau* KZ LII 259 (plg. *dẽmę*: *dẽti*) arba *žósmė* (plg. *vérsmę* : *vérdu*, *virti*).

§ 57. Iš I grupės daiktavardžių pirmiausia krinta į akį dvejybinės lytys: *báimė* ‖ **baimẽ*, *méilė* ‖ **meilẽ*, *sáulė* ‖ **saulẽ*, *šlóvė* ‖ *šlovẽ*. Iš šių antrinių lyčių šiandien geriau yra pažįstama *šlovẽ*, acc. *šlóvę* Šešt., Vilk., Jaun. Gr. 103 šalia *šlóvė* Švėk., Kv., Darg., Slnt., Sed., Pl., Var., Dov. (plg. serb. *slȁva*).

Taip pat, sprendžiant pagal subatėnų *mεĩ·la.*, acc. sg. *mεĩ·lu* <**meilẽ* ar **meĩlė*, Daukšos kalboje irgi galėjo būti **meilẽ*, acc. sg. *méilę* lygiai taip pat, kaip kad šiandien yra *séilė* Kv. šalia *seilẽ*, *séilę* Dus., Jūž. (Jaun. Gr. 103, 197), Tver. ‖ *seilẽ* (ar *seĩlė*) Sub. (plg. lat. *saîlas* : *sèiles*). Lygia dalia yra galima ir **baimẽ*, *báimę*. Bet ar iš tikro šalia *sáulė* yra dar buvusi **saulẽ*, sunku pasakyti; bent to nerodo dabartinės tarmės.

Toliau savo kirčiavimu yra didžiai charakteringi žodžiai *kãlė*, *kaĩtė*, *rõžė* ir *viñvė*, taip pat *garbẽ*, *gañbę* ir *duobẽ*, *duõbę*, nes šiandien jų plotas gana nepaprastai suskirstytas, būtent: *kãlė* Sn., Šešt., Kalv., KGr. 186, Pagr., Švėk., Pl., Sed., Slnt., Darb., Tv., Jaun. Gr. 103, Rim. ‖ *kalẽ*, *-ẽs* Plaš., Vilk., Bart., Paež., Mar., Sint., Ser., Plok., Jurb., Šiaul., Dov., Vab., Smil., Sub., Kup., Kam.

ir kt.; *kaĩtė* Vilk, Paež., Sint., Plok., Jurb., Dov., Ram., Sub., Kup., Kam., Šešt. ‖ *kaltẽ* KGr. 185, Švėk., Pl., Sed., Slnt., Šešt.; *rõžė* Paež., Sint., Plok. ‖ *rožẽ, -ẽs* KGr. 185, Sub., Kup.; *vir̃vė* Padov., Ser., Pagr., Švėk., Pl., Šiaul., Dov., Ram., Vab., Sub., Kup., Sv., Kam., Dus., Tver ‖ *virvẽ, -ẽs* Vilk., Bart., Paež., Sint., Jurb. Beveik tose pat vietose sutinkame *duobẽ, duõbę* KGr. 185, Plaš., Virb., Vilk., Bart., Šešt., Paež., Sint., Ser., Jurb., Pagr., Švėk., Pl., Slnt., Darb., Jaun. Gr. 103 ir *garbẽ, gar̃bę* KGr. 185, Plaš., Vkš., Naum., Virb., Vilk., Bart., Šešt., Paež., Mar., Sint., Ser., Jurb., Švėk., Kv., Pl., Slnt., Darb., Šiaul., Dov. ‖ *duobẽ, dúobę* Šiaul., Dov., Ram., Sub., Kup., Kam., Dus. ir *garbẽ, gárbę* Pagr., Šiaul., Ram., Vab., Sub., Kup. ir kt. Plg. dar *kalvẽ, kaĩvę* Sint., Plok., ‖ *kalvẽ, kálvę* Tver., *kálvė* KGr. 137, Sub., Kup.; *kandẽ, kañdę* Šešt., K 165, Plaš. (ir *kandìs, -íẽs, kañdį* KGr. 196, Vilk., Bart., Pagr., Švėk., Slnt.) ‖ *kándė* Sed., Dov., Ram., Sub., Kup., Kam.; *šlovẽ, šlõvę* KGr. 185., Plaš., Bart., Paež., Sint., Ser., Jurb., Šiaul. ‖ *šlóvė* (žr. augščiau); *versmẽ, ver̃smę* KGr. 186, Plaš., Vilk., Bart., Šešt., Paež., Sint., Jurb., Šiaul. ‖ *versmẽ, vérsmę* Švėk., Sed., Sub., Kup., Sv., Kam.; bet *gerklê, ger̃klę, varškẽ, var̃šką* KGr. 185, Prien., Endr., Kv., Slnt., o *gerklẽ, gérklę, varškẽ, várškę* Naum., Virb., Sint., Plok., Sub., Kup., Dus. ir kt. Taigi šiuo atveju Daukša yra artimesnis žemaičiams ir vak. augštaičiams, kaip ryt. augštaičiams.

m) Triskiemeniai ir kt. *ė*-kamieno daiktavardžiai

§ 58. Šios rūšies daiktavardžių kiekvienos grupės yra paminėtini šie atstovai:

I. **būstimė** „istność“: n. sg. b û ſ t i m e 133_{23}, 259_{29}, g. sg. b ú ſ t i m e s 450_{39}, 473_{48}, b ú ſ t m e i a 387_{40} ‖ n. sg. b u ſ t i m é 467_{42}.

giltinė: n. sg. g î l t i n e 99_4, g. sg. g î l t i n e s 127_{35}, 150_{49}, 151_8.

ýpatinė „osoba“: g. sg. î p a t i n e s 169_{50}, i. sg. î p a t i n e 133_{24}, 139_{38}, î p a t i n i ų 427_{23}, î p a t i n e m i s 136_{23}.

kaĩmenė: n. sg. k â i m e n e 611_{24}, g. sg. k á i m e n e s 83_{47}, acc. pl. k â i m e n e s 611_{23}.

kártuvės, -vių: k â r t u w i ų 621_{47}.

káukolė: g. sg. káukołes 159$_{26}$, DK 57$_{5}$.
martuvė „śmierć": mártuweſṗ 184$_{7}$.
mëlynė „siność": mélinių 169$_{4}$.
pópiežė: n. sg. Pópieʒe 85$_{43}$.
vãkarinė „vakarienė": g. sg. wákarines 143$_{25}$, acc. pl. wâkarines 140$_{34}$.

II. **ašutinẽ**. -**ẽs** „włosiennica": aßutineiá 20$_{37}$ || i. sg. aßutiné 575$_{3}$.
giminẽ, -ẽs: g. sg. giminés 358$_{13}$, 487$_{21}$, 524$_{29}$, gimineié 334$_{46}$.
kalinẽ, -ẽs „ciemnica": n. sg. kaliné 18$_{24}$, g. sg. kalinés 404$_{6}$.
kirmėlẽ, -ẽs: n. sg. kirmełé 170$_{28}$, 255$_{12}$, voc. sg. kîrmeła 131$_{8}$ ir Kirmełé 151$_{51}$, kirmełų́ 11$_{20}$.
padermẽ, -ẽs: n. sg. padermé 483$_{9}$, g. sg. padermés 472$_{42}$, padérmés 28$_{34}$ || g. sg. padérmes 504$_{32}$, padérmę 622$_{51}$.
pakampẽ, -ẽs: n. sg. pakampé 444$_{10}$, i. sg. pâkampe 88$_{25}$, acc. pl. pákampes 32$_{35}$, pakampemís 71$_{34}$, pakąmpéſń 247$_{24}$.
paslaptẽ, -ẽs: paſłapteiá DK 44$_{8}$.
praustuvẽ, -ẽs: I. sg. prauſtuwéi' 255$_{21}$ || I. sg. práuſtuwei 573$_{2}$.
siutilmẽ, -ẽs „szaleństwo": n. sg. ſiutilmé 101$_{16}$, 332$_{10}$, 344$_{44}$, 422$_{2}$ || n. sg. ſiútilme 295$_{1}$.
vilktinẽ, -ẽs „niewód": wilktinémus 526$_{1}$.

III. **alkū́nė**: ałkûnių 427$_{3}$.
antkálnė: acc. pl. antkáłnes 612$_{32}$.
gimdývė: n. sg. gimdîwe 539$_{28}$, g. sg. gimdîwes 540$_{48}$.
malónė: i. sg. małône 3$_{37}$, małóne 453$_{41}$, małônių 134$_{20}$.
pakálnė: acc. pl. pakáłnes 9$_{18}$.
pūstýnė: acc. pl. puſtînes 288$_{39}$.
tarnáitė: n. sg. tarnáite 442$_{3}$, acc. sg. tarnnáitę 546$_{33}$, i. sg. tarnáite 591$_{45}$, tarnáiteie 396$_{52}$.

IV. **girtuõklė**: i. sg. girtůkłé 366_6.
medeĩnė: acc. pl. Medeinės DK 24_{25}.
negãlė: n. sg. negâłe 169_{52}, 357_{15}.
pardõstė „targ“: g. sg. pardóſtes 156_9.
reikmẽnė: g. sg. reikmęnes 293_{28}, acc. sg. reikméne 309_1.
senãtvė: g. sg. ſenátwes 490_{44}, ſenâtweie 95_{30}, l. sg. ſenátwei 441_{47}.

§ 59. Savo kirčiavimu šiandien ypač svyruoja šie daiktavardžiai: *gìltinė* Švėk., Pl., Var., Sed., Slnt., Darb., Kv., Jaun. Gr. 105, Šiaul., Dov., Ram., Vab., Sub., Kup., Kam., Sv., Dus., Tver., *kaĩmenė* Šešt., KGr. 189, Jaun. Gr. 104, *káukolė* KGr. 174, Plaš., Švėk., Kv., Mos., Pl., Sed., Slnt., Darb., Šiaul., *mė̃lynė* „Bläue, ein blauer Fleck“ KGr. 189, K 249, *padermė̃* Vilk., Bart., Paež., Sint., Švėk., Sed., Šiaul., Kup., Kam., Šešt., *pakampė̃* Švėk., Šiaul., *praustuvė̃* KGr. 328, Jurb., Pagr., Sed., Slnt., Šiaul., Kup., Kam., Šešt., *antkálnė* Švėk., *pakálnė* Jurb., Švėk., Pl., Slnt., Darb., Šiaul., Dov., *negãlė* Bart., Švėk., Slnt., Tver. Jų vietoje yra sakoma ir *giltinė̃* KGr. 190, Vilk., Bart., Paež., Mar., Sint., Ser., Jurb., Pagr. (šalia *gìltinė*), Šešt., *kaiminė̃* Bart., Sint., *pãdermė* Jurb., *pakámpė* Plaš., Vilk., Bart., Paež., Mar., Sint., Ser., Jurb., Šešt. (kitur dar *pakámpis* Pagr., Ram. ir *pakam̃pis* Dov., *pakam̃pė* Sed.), *praũstuvė* Plaš. ir *praustùvė* Bart., Paež., *añtkalnė* Vilk., Bart., Sint., Ser., Jurb. (ir *ántkalnis* Slnt.), *pakaĩnė* Vilk., Bart., Paež., Mar., Pagr., Ram., Kup., Šešt., *nẽgalė* Paež., Sint., Jurb., Sed., Dov., Šiaul., Kam., Šešt., *reikmẽnė* Skap. || *reikmenė̃, -ė̃s* K 350 ir *reĩkmenė* Šešt.

Kurie iš šių žodžių yra senoviškai kirčiuojami, o kurie naujoviškai, dabar nebevisai yra aišku. Pav., *ýpatinė, mė̃lynė, tėvìškė, vãkarinė,* taip pat *káukolė,* kuri, kaip ir šiauliečių *káukolas,* veikiausiai su priesaga *-lė-* yra sudaryta **káukā* || *káukė,* gali turėti išlaikę pirminę pagrindinių žodžių kirčio vietą. Bet *praustuvė̃, -ė̃s, praũstuvę* pagal *nepraũsia, praũsią* ir kt. jau yra laikytina naujadaru vietoje **praũstuvė* (plg. praúſtuwe Qu.[3] 841); žr. Būga, LKŽ XLVI.

Iš kitos pusės vargiai yra senoviniai veldiniai *antkálnė* ir *pakálnė*: tai veikiausiai yra, kaip Spechtas, LM II 39 mano, naujada-

rai, analogiškai pagal *kálnas* kilę iš **antkalnė* ir *pakalnė*, t. y. čia seniau metatonijos keliu antriniai vediniai savo priegaide dažnai skirdavosi nuo pagrindinių žodžių; plg. dar *padángės* KGr. 190: *dangùs, dañgų, pakràntė* Naum.: *krañtas*, lat. *pagul̃te* „palovis“: *gùlta* „lova“ ir kt., žr. Būga, KZ LI 129. Bet dabar daug kur šitie senoviniai dariniai yra jau išnykę: vienur jų vietoje yra atsiradę naujadarai, o kitur reikšminiam skirtui žymėti jie yra vartojami šalia naujadarų; pav., *pakálnė* daiktais yra „vieta prie pat kalno, Bergwand, Abhang, clivus montis“, o *pakal̃nė* „vieta toliau nuo kalno, lyguma, Talwand, vallis“ Sint., Kup., Anyk. (Baranauskas, Arch. Phil. II 84), Girdž. ir kt. Plg. dar *pastógė* Ser., Endr., bet *panõsė* Ser., *pãnosė* Endr.; *paklúonė, pasúolė* Prien., Sint., bet *ùžkluonė* Sint., *patìltė* Sub., Kup. (plg. lat. *patil̃te*) ir kt.

§ 60. Visai nuo dabartinės kalbos skiriasi *medžioklė̃* (: m e d ʒ i o k l é ĩ i a 582$_{29}$) ir *nuodėmė̃, -ė̃s* (: g. sg. n ů d e m é s 54$_{29}$, 395$_{30}$, n ů d e m ê s DK 11$_{29}$, n ů d e m é ĩ ṗ 255$_{13}$, n ů d e m é ĩ p 570$_{19}$, n ů d e m i ų́ 28$_{52}$, 29$_{2}$, 74$_{43}$, 105$_{17}$, 230$_{5}$, 248$_{17}$, DK 38$_{21}$, 42$_{13}$, n ů d e m î ų 185$_{25}$): dabar jų vietoje tesakoma *medžiõklė* ir *núodėmė*. Daukšos *medžioklė̃*, jei l. sg. *medžioklė́se* yra tikras kalbos faktas, galėtume sulyginti su ryt. augšt. *baidyklė̃, -ė̃s, baidýklę* Sub., Dus. ‖ *baidỹklė* K 36, Virb., Sint.

Sprendžiant iš duomenų, reikia manyti Daukšos kalboje buvus ne *nuodėmė̃, -ė̃s, núodėmę*, bet veikiau *nuodėmė̃, -ė̃s, nuodė̃mę*: tai rodo galėjus būti tokie žodžiai, kaip antai: *velėnà, -õs, velė̃ną* (žr. 47 psl.), *ekė̃čios, -čių̃* KGr. 181, *akė̃čios, -čių̃* Sub., Kup., *nuodėgulỹs, nuodė̃gulį* ir kt. O šalia *nuodėmė̃* galėjo būti ir naujadaras **nuodė̃mė* (: n. sg. n ů d é m e 129$_{19}$, n ů d é m i ų 293$_{10}$, 325$_{47}$, 573$_{2}$), kaip kad šalia *velėnà* yra *velė̃na* arba šalia *krikščionìs, -iẽs, krikščiónį* bei *nuodėgulỹs, nuodė̃gulį* pasitaiko *krikščiónis* ir *nuodė̃gulis*.

Pagaliau tenka dar paminėti keli daiktavardžiai, kurių neaiški yra priesaginė priegaidė, būtent: *dilgynė* (: d i l g î n e m i s 96$_{43}$), *lipynė* (: l i p î n e m i s 270$_{40}$), *veizdyklė* „widziadło“ (: g. sg. w e i ʒ d î k ł e s 176$_{11}$) ir *volyklė* „kalisko“ (: acc. sg. w o l î k ł ę 188$_{34}$). Pagal *pūstýnė* galėtų būti *dilgýnė* ir *lipýnė*: ši priesaga ir dabar dar taip yra kirčiuojama (pav., Sub., Kup. ir kt.) šalia vak. augšt. *dilgỹnė* (pav., KGr. 188) ir kt.; plg. *nakvýnė* KGr. 189,

Jaun. Gr. 104, Sub., Kup. ir kt., taip pat vak. augšt. *piktỹbė, mergỹtė* ir žem. bei ryt. augšt. *piktýbė, mergýtė*.

I. sg. g i m d î w e 47_{46} veikiausiai rodo buvus Daukšos kalboje *gimdývę*; bet ar n. sg. yra buvęs **gimdyvẽ* (: n. sg. g i m d i w é DK 11_3), tenka abejoti.

Daukšos voc. sg. *kir̃mėle* ir *kirmėlè* (ar *kirmėlė*) gali būti kalbos faktas, plg. voc. sg. *pelenè, velinè* (žr. 46 psl.) ir *širdele* Merk., *bóbute* Švėk. ir kt.; plg. Loewe, KZ LI 86.

n) Daiktavardžiai su priesagomis *-ystė (-ysta), -iškė* ir *-ybė*.

§ 61. Šitos rūšies daiktavardžiai Daukšos kalboje yra dvejaip kirčiuojami: vieni dar turi, kad ir nebevisur, šakninį, o kiti priesaginį kirtį. Štai daiktavardžiai su priesaga *-ystė (-ysta)*:

I. **apãštalystė**: g. sg. A p â ß t a l i ſ t e s 622_{37}.

beñdrystė: g. sg. b ę d r i ſ t e s 234_{20}, 339_{37}, acc. sg. b ę d r i ſ t ę 349_{26}, DK 13_{31}, i. sg. b ę d r i ſ t e 453_{41} || n. sg. b ę n d r î ſ t e 348_4, g. sg. b ę d r î ſ t e s 371_{18}, 605_{16}.

bérnystė: g. sg. b é r n i ſ t e s 28_{35}.

býskupystė: g. sg. B î ſ k u p i ſ t e s 612_8.

brólystė: b r ô l i ſ t e n' 200_{54}.

ciesorystė: g. sg. C i é ſ o r i ſ t e s 459_{28}.

jáunystė: g. sg. i á u n i ſ t e s 64_{43}.

karãlystė: n. sg: k a r á l i ſ t e 367_{44}, g. sg. k a r á l i ſ t o s 459_{15}, k a r á l i ſ t ę 32_{14}, k a r â l i ſ t e i e 556_{25}, k a r á l i ſ t o i a 482_{40}, k a r á l i ſ t o n' 171_{22} || n. sg. k a r a l i ſ t á 27_9, 469_{43}, 483_3, k a r a l î ſ t e 272_{18}, g. sg. K a r a l î ſ t e[a] s 3_{54}, k a r a l î ſ t e s 104_{42}, i. sg. k a r a l i ſ t é 104_{18}.

mielašìrdystė: g. sg. m î e ɫ a ß i r d i ſ t e s DK 60_{11} || m i e ɫ a ß i r d î ſ t e ſ p 281_{48}.

móterystė: g. sg. m ó t e r i ſ t e s 624_9 || n. sg. m o t e r i ſ t á 304_{34}, g. sg. m o t e r î ſ t e s 68_{30}, 112_{39}, 277_{22}, i. sg. m o t e r i ſ t é 219_{11}.

nõbažnystė: g. sg. n ó b a ȝ n i ſ t e s 304_4.

pópiežystė: n. sg. P ó p i e ȝ i ſ t e 302_{31}, P ó p i e ȝ i ſ t e i e 84_{19}, P ó p i e ȝ į ſ t o i 19_{30}.

príetelystė: g. sg. p r i é t é l i ſ t e s 238_{49}.
stórastystė: S t ó r a ſ t i ſ t ą 307_{33}, acc. pl. S t ô r a ſ t i ſ t eᵃ s 3_{54}, S t ó r a ſ t i ſ t a s 484_{16}.
tijū̃nystė: g. sg. t i û n i ſ t e s 305_{18} ‖ g. sg. t i i u n î ſ t e s 307_{51}.
válnystė (plg. *válnysta* Naum.): g. sg. w á l n i ſ t e s 366_{24}, 424_{46}, w á ł n i ſ t ę 365_{43}, acc. pl. w á l n i ſ t e s 276_{47}.
žmogystė: g. sg. ʒ m ó g i ſ t e s 450_{24}, 604_{35}, ʒ m ô g i ſ t ę 604_{25}, ʒ m ó g i ſ t ą 53_7 ‖ g. sg. ʒ m o g î ſ t e s 150_{44}, ʒ m o g î ſ t ę 128_2, i. sg. ʒ m o g i ſ t é 133_{26}, ʒ m o g î ſ t e i e 126_{49}, 323_{13}.

II. **dievỹstė (-ystà)**: n. sg. D i e w i ſ t á 257_{17}, i. sg. D i e w i ſ t é 51_{19}, D i e w î ſ t o i e 253_{16}.
draugỹstė: g. sg. d r a u g î ſ t e s 71_5, 280_{53}, d r a u g î ſ t ę 214_{45}.
kunigỹstė: k u n i g î ſ t e 27_{14}, g. sg. k u n i g î ſ t e s 75_{47}.
latrỹstė: ł a t r î ſ t e m i s 200_4.
mergỹstė: g. sg. m e r g î ſ t e s 542_{17}, 565_{28}, 614_{24}, l. sg. m e r- g î ſ t o i 441_{26}.
našlỹstė: g. sg. n a ß l î ſ t e s 68_{31}.
pranašỹstė: g. sg. p r a n a ß î ſ t e s 20_{40}.
ubagỹstė: g. sg. v b a g î ſ t e s 425_6.
vagỹstė: n. pl. w a g î ſ t e s 125_{50}, w a g î ſ t e m i s 126_{12}.
vergỹstė: g. sg. w e r g î ſ t e s 2_{39}, w e r g î ſ t e i e 94_{34}, 114_{44}.
vienỹstė: w i e n î ſ t e i e 289_{41}, w i e n î ſ t e ſ p 276_{54}.
viešpatỹstė: g. sg. w i e ß p a t î ſ t e s 586_{38}.

§ 62. Daiktavardžiai su priesaga *-iškė* yra kirčiuojami, kaip ir su priesaga *-ystė*:
bernìškė: g. sg. b e r n î ß k e s 65_7, 580_{29}, b e r n î ß k e i e 64_4, 267_1, 417_{19}.
móteriškė: n. sg. M ó t e r i ß k e 626_{17}, g. sg. m ó t e r i ß k e s 441_{49}, m ô t e r i ß k ę 371_{35} ‖ m o t e r î ß k ę 140_4, 399_{29}, voc. sg. m o t e r î ß k e 114_4 ir M o t e r i ß k ê 159_1, i. sg. m o t e r į ß k é 291_{25}, acc. pl. m o t e r i ß k i á s 484_{48}.
tė̃viškė: g. sg. t é w i ß k e s 207_{13}, acc. sg. t é w i ß k ę 532_{29}.

Dabartinėje kalboje vietoje *móteriškė* bėra sakoma tik *moterìškė*. Bet šakninio tos rūšies darinių kirčiavimo pėdsakų dar ir dabar galime rasti, pav.: *dvãriškis* Jž. I 558 s. v. į s i t ė m y t i *káimiškis* Vel., *kálniškis* „kálninis; kalnų gyventojas" Slnt. (Jž. II

21) ir kt. Šitų *-iškia-* kamienų paprastų arba sudaiktavardėjusių būdvardžių kirčio vieta nuo šaknies į priešpaskutinį skiemenį neseniai yra pradėta kelti lygiai taip pat, kaip ir žodžiuose *gyslõtis* — *gýslotas* : *gýsla*, *vilnõnis* — *vìlnonas* : *vìlna* ir kt.

§ 63. Šaknyje kirčiuojamų daiktavardžių su priesaga *-ybė* yra Daukšos kalboje irgi apsčiai užsilikusių, būtent:

bjaũrybė: n. pl. biáuribes 488_{21}, biaúribiumṗ 206_{27} ‖ n. sg. bieurîbe 118_{38}, g. sg. bieurîbes 293_{19}, bieurîbes 573_{11}, biaurîbę 117_{20}, i. sg. bieurîbe 104_{20}, biaurîbeſe 188_{31}.

drą̃sybė: drą́ſibę DK 47_{29}.

kañtrybė: n. sg. kątribe DK 33_{13}.

rū̃stybė: n. sg. rûſtibe 586_{21}, g. sg. rúſtibes 8_{51}, 73_{1}, rûſtibes 55_{48}, 100_{2}, 129_{47}, 307_{49}, 396_{13}, rûſtibę 94_{38}, rûſtibeie 327_{17}, rûſtibių 147_{36}, rûſtibeſſe 188_{32} ‖ n. sg. ruſtîbe DK 29_{1}, g. sg. ruſtíbes 8_{32}, 32_{41}.

suñkybė: ſų́kibeſe 416_{24}, ſų́kibeſſe DK 52_{27} ‖ acc. pl. ſųkîbes 183_{17}.

šviẽsybė: ßwiéſibę 45_{23} ‖ n. sg. ßwiesîbe 244_{10}.

támsybė: támſibių 5_{3}, acc. pl. támſibes 14_{11}, tám - bés 352_{39} ‖ tamsîbių 244_{2}, acc. pl. tamſîbes 73_{30}, tamsîbes 385_{44}, tamsîbemis 558_{20}.

válnybė: g. sg. wálnibes 331_{18}, 411_{19} ‖ n. sg. walnîbe 610_{32}, g. sg. walnîbes 519_{22}.

víenybė: wiénibę 278_{9}, i. sg. wiénibe 573_{33}, wiénibeia 542_{35}, wiénįben' 207_{47}, wiénîbeſṗ 282_{42} ‖ n. sg. wienîbe 3_{15}, 239_{15}, 611_{35}, g. sg. wienîbes 276_{51}, 576_{1}, wienîben' 207_{52}.

výresnybė: g. sg. wîreſnibes 147_{16}, 193_{54}, wîreſnibei 75_{42}, wîreſnįbę 191_{41}, n. pl. wîreſnibes 382_{34}, acc. pl. wîreſnibeś 50_{46} ‖ g. sg. wireſnîbes 533_{44}, 542_{48}, acc. pl. wireſnîbes 586_{40}.

Su priesaginiu kirčiu yra šiokių daiktavardžių:

augštýbė: n. sg. augßtîbe 230_{34}, 526_{29}, g. sg. augßtîbes 311_{22}, 595_{19}, aukßtíbes 482_{36}, augßtîbeſse 38_{21} ‖ áugßtibeſe 409_{10}.

artimýbė: g. sg. artimîbes 28_{35}, 623_{2}.

galýbė: g. sg. galîbes 39_{42}, 436_{6}, i. sg. galîbe[a] 3_{16}, 15_{36}, galîbe 119_{12}, 228_{47}.

gerýbė: n. sg. gerîbe 430_{25}, acc. pl. gerîbes 4_{36}, 57_{28}, 362_{33}.

girtýbė: n. sg. girtîbe 114_{42}, i. sg. girtîbe 341_{31}, girtîbių 100_{42}, 273_{44}, girtîbių́ 620_{19}, acc. pl. girtîbes 72_{40}.

jaunýbė: n. sg. iaunîbe 306_{30}, iaunîbeia 10_{27}, iaunîbeie 65_{9}.

linksmýbė: n. sg. lįkſmîbe 188_{6}, i. sg. lįkſmîbe 100_{5}, lįnkſmîbe 275_{8}, 572_{24}, acc. pl. linkſmîbes 214_{51}, lįkſmîbes 238_{10}.

piktýbė: n. sg. piktîbe 165_{25}, 168_{4}, piktîbių 109_{24}, 382_{44}, acc. pl. piktîbes 151_{22}, 170_{39}, piktîbeſſe 610_{34}.

pirmýbė: i. sg. pirmîbe 611_{17}.

sargýbė: n. sg. ſargîbe 48_{15}, g. sg. ſargîbes 521_{29}, acc. sg. ſargîbę 555_{27}.

silpnýbė: acc. pl. ſiłpnîbes 151_{12}.

šventýbė: i. sg. ßwęntîbe 233_{49}, l. sg. ßwentîbei 162_{50}.

teisýbė: g. sg. teisîbes 293_{20}, 535_{4}, acc. sg. teisîbę 165_{49}, i. sg. teisîbe 586_{40}, teisîbeie 162_{50}, 314_{13}.

§ 64. Daugumas šių pavyzdžių aiškiai rodo, kad priesaga *-ybė* Daukšos kalboje yra buvusi akūtinė. Tatai sutinka ir su Daukšos tarmės kaimynėmis: žemaičių ir ryt. augštaičių tarmėse dabar sakoma tik *-ýbė* (*bjaurýbė, gerýbė*...), pav., Švėk., Pl., Var., Sed., Slnt., Darb., Dov., Vab., Sub., Kup., Kam. ir kt. Šiandieninę *-ỹbė* vartoja tik vakariečiai (zanavykai, kapsai, tilžėnai, Maž. Lietuvos pajūrio žvejai ir kt.) ir kaikurie viduriečiai bei rytiečiai pietiečiai augštaičiai (pav., betygaliečiai, krakiškiai, šiauliečiai, šeštokiečiai ir kt.), bet ir tai nevisur vienodai: vienur yra sakoma *bjaurỹbė, gerỹbė* (pav., Šešt., Vilk., Mar., Šiaul....), kitur *bjaurỹbė,* bet *gerýbė* (pav., Bart., Paež., Sint., Ser., Jurb....); vietomis *-ỹbė* ir *-ýbė* čia dar daugiau įvairuoja, ypač senesnės kartos kalboje. Taigi yra pagrindo manyti, *-ýbė* yra senesnė už *-ỹbė*.

Savo vartosena *-ýbė* dabar sutinka su *-ýtis*: šita priesaga su akūtu yra sakoma, apytikriai skaičiuojant, gal net $^2/_3$ visų tarmių, būtent — ryt. augštaičių, žemaičių ir net iš dalies vak. augštaičių

(pav., tilžėnų...) tarmėse. Įdomu yra tai, kad *-ýtis* kartais pasitaiko vietovardžiuose (pav., *Vištýtis* „ežero vardas") ar šiaip kitokiose sustingusios kalbos formose (pav., dainose) ten, kur paprastai tėra sakoma tik *-ỹtis* (pav., kapsų, zanavykų šnektose). Dėl to ir *-ýtis*, kaip ir *-ýbė*, veikiau yra senesnis už *-ỹtis*.

Priesagos *-ybė* daiktavardžių su šakniniu kirčiu dabartinėje kalboje pasitaiko labai retai; tik vienur kitur dar galime sutikti *lýgybė* Naum., Paež., *lýgyba* (apie Tauragę) ir kt.

o) Dviskiemeniai *i*-kamieno daiktavardžiai

§ 65. Dviskiemenių *i*-kamieno daiktavardžių Daukšos kalboje sutinkame šiokių:

I. **ietis**: iéties 577_{23}, iétimis 621_{48}.
kliū́tis: n. sg. klûtis 222_{17}, 276_{17}, 353_{20}, acc. pl. klûtis 24_{43}.
liáudis: lâudies 22_{21}, d. sg. lâudii 38_{5}.
nósis: nóſies 321_{9}.
pjū́tis: pîuties 82_{41}, piúties 621_{13}.
sùltis: n. sg. ſúltis 606_{41}, ſúltimi 606_{42}.
vótis: n. sg. wótis 327_{9}, acc. pl. wótis 84_{9}, 456_{4}, wôtis 269_{9}, 270_{38}.

II. **añtis**: ântiie „w zanadrzach" 12_{24}.
buĩtis: bûities 265_{4}, 266_{30}, búitimi 357_{6}.
čẽstis: n. sg. cʒêſtis 321_{35}, cʒêſties 315_{14}.
dùres: dúrimis 201_{32}, 203_{2}, 246_{18}, 401_{10}, dûriſſe 440_{16}, dúriſiąmp 45_{49}.
kõznis: n. sg. kóʒnis 199_{12}, kóʒniie 199_{13}, koʒ́nimis 4_{29} ‖ koʒniés 549_{44}, 623_{36}.
mir̃tis: n. sg. mîrtis 199_{12}, 556_{23}, 610_{39}, mîrties 130_{12}, 162_{18}, 170_{16}, 171_{15}, $200_{28, 41}$, 242_{10}, 423_{31}, 625_{10}, DK 14_{2}, d. sg. mîrtii 199_{4}, mîrtiie 426_{8} ‖ mirtiés 130_{16}, 536_{4}, nemirtiés 167_{25}, 242_{49}, mîrtiés 9_{10}, 432_{46}, mîrtiês 173_{37}.
mõstis: móſtimis 182_{33}.

smer̃tis: n. sg. ſmértiś 176$_{25}$, ſmêrtis 176$_{37}$, ſmêrties 8$_{15}$, 175$_{28}$, ſmérties 167$_{2}$, 243$_{25}$, ſmértimi 302$_{28}$, ſmercʒiá 420$_{40}$ || ſmertiés 491$_{23}$, 494$_{32}$, 550$_{25}$.

šãknis: n. sg. ßáknis 155$_{51}$, 165$_{39}$, ßáknies 97$_{33}$, 100$_{5, 15}$, 396$_{1}$, 398$_{25}$, 607$_{5}$, ßáknimi 176$_{46}$, 330$_{22}$, ßâknimi 126$_{8}$, 606$_{14}$, ßâknių 428$_{35}$ || ßakniés 604$_{30}$, 625$_{20}$.

ùgnis: n. sg. úgnis 8$_{27}$, 15$_{2}$, 147$_{40}$, 251$_{7}$, 601$_{15}$, 621$_{40}$, úgnies 11$_{25}$, 23$_{3}$, 250$_{21}$, úgnimi 8$_{24}$, 11$_{28}$, 23$_{37}$, 534$_{3}$, úgniie^{a} 11$_{4}$, úgniie 140$_{24}$, 607$_{9, 17}$ || vgnîmi 380$_{14}$, vgniiê 399$_{46}$.

ùsnis: úſnių 300$_{39}$, 303$_{38}$ || vſnių́ 96$_{39}$.

III. širdìs: ßirdiés 30$_{36}$, 101$_{27}$, ßirdés 70$_{54}$, 100$_{6}$, 200$_{17, 22}$, ßîrdʒia 72$_{7}$, ßyrdyié 57$_{2}$, ßirdiié 82$_{6}$, 369$_{17}$, 433$_{21}$, ßirdîie 177$_{26}$, ßirdǯių́ 17$_{22}$, ßirdų́ 31$_{50}$, 40$_{11}$, acc. pl. ßîrdis 118$_{41}$, 235$_{15}$, ßirdiſê 13$_{25}$, ßirdîſn 98$_{38}$, ßirdîſñ 253$_{26}$ || ßîrdimi DK 22$_{15}$, 24$_{17}$, ßîrdiſſe 594$_{44}$.

žvėrìs: ǯwerių́ 43$_{25}$.

IV. akìs, -iẽs: akiés 134$_{13}$, 303$_{27}$, 560$_{41}$, akimís 229$_{8}$.

ausìs, -iẽs: auſiés 130$_{4}$, auſių́ 276$_{45}$, 319$_{35}$, auſiſná 319$_{34}$.

avìs, -iẽs: awių́ 247$_{40}$, 469$_{3}$, 610$_{19}$, awiú 248$_{19}$, awiúmṗ 113$_{29}$, awiúmp 116$_{38}$, awiúmṗ 245$_{32}$ || g. pl. áwiu 282$_{47}$, áwių 303$_{22}$.

barnìs, -iẽs: barniés 129$_{47}$, 312$_{10}$ n. pl. bárnis 285$_{27}$, barnių́ 113$_{2}$, 130$_{47}$.

dantìs, -ies: dątų́ 33$_{2}$, dąntimís 265$_{32}$.

dalìs, -iẽs: daliés 560$_{35}$, dalų́ 27$_{9}$.

donìs, -iẽs: doniés 163$_{38}$, 395$_{32}$, donių́ 39$_{11}$ || dônių 84$_{32}$.

gentìs, -iẽs: gentiés 519$_{38}$, gęntiés 622$_{34}$, d. sg. gę́nti 472$_{8}$, voc. sg. gentié 156$_{19}$, 338$_{21}$, n. pl. gę́ntes 308$_{26, 31}$, gęncʒių́ 33$_{53}$, gęntimîs 273$_{49}$ || n. sg. géntis 471$_{28}$, gę́ncʒių 308$_{24}$.

lytìs, -iẽs: litíes 199$_{21}$, litiés 536$_{46}$.

mākštys, -tų̃: makßtų́ 154$_{20}$, makßtimís 90$_{36}$.

naktìs, -iẽs: naktiés 567$_{9}$, 619$_{42}$, naktiié 553$_{2}$ || nâktiie 558$_{14}$.

rūdìs, -iẽs: rudiés 421_{44}.
šalìs, -iẽs: ßaliés 270_{3}, 285_{32}, 303_{40}, 309_{40}, 522_{46}, d. sg. ßáli 184_{38}, ßalių́ 309_{29}.
tulžìs, -iẽs: tulʒiés 145_{20}, 178_{6}.
vagìs, -iẽs: wagių́ 247_{4}, wagímus 554_{29}.
vinìs, -iẽs: winių́ 112_{6}, winimís 176_{35}.
žuvìs, -iẽs: ʒuwiés 194_{19}, ʒuwiié 539_{43}, ʒuwų́ 524_{30}.

§ 66. Šiandieninėje kalboje I ir II grupės atstovai tik kaikurie yra patvirtinami, pav.: *íetis, -ies* Šešt., R. Jono Žod. 14, *kliū́tis, -ies* „Hindernis, Haken" Kup., Dus., Ušp., „Anhaken, Angreifen; Händelsuchen" Slnt. (KZ LI 141), *pjū́tis, -ies* Plok., *papjū́tis* Sint. (plg. dar *vasarapjū́tė* Sub.), *sùltis, -ies* Paež. (iš to ir *sùltingas*), *vótis, -ies* Šiaul., Dov. (arba *votìs, vótį* Ser., Kam., Tver.) *buĩtis, -ies* Lėnas, Surd., Dus., ryt. augšt. *čẽstis, -ies* (ZfslPh. I 48), *ùgnis, -ies* Dus. (Būga, LKŽ XXXII), Tver., Gerv., Laz., Slnt. (senoji karta) arba *ùgnė* Diev., *ugnìs, ùgnies* Sub., Kup., Sv., *usnìs, ųsnių* Plaš., Vilk., Bart., Paež., Sasn., Sint., Ser., Jurb., Pagr., Švėk., Šiaul., Dov., Vab., Sub., Kup., Sv., Kam. Daug kur šitie žodžiai yra jau kitaip kirčiuojami: *kliūtìs, kliū́tį* Als., *kliūtìs, kliū́tį* „Hindernis" Paež., Slnt., *pjūtìs, pjū́tį* KGr. 196, *votìs, võtį* KGr. 196, Vilk., Bart., Šešt., Paež., Sasn., Sint., Jurb., Švėk., Slnt., Var., Sed., Kup., Ut., *ugnìs, -iẽs* KGr. 195, Vilk., Bart., Paež., Sint., Ser., Jurb., Pagr., Švėk., Dov., Šešt ir kt.

Kad kur būtų vartojama *mirtis, -ies* ir *šãknis, -ies,* neteko patirti; tačiau Daukšos kalba aiškiai rodo, kad tai yra buvę tikri kalbos faktai, tik jie dabar nebevartojami. Tai visų pirma patvirtina *ùgnis*: Daukša ją beveik visur (su keliomis išimtimis) dar baritoniškai kirčiuoja; tokio kirčiavimo pėdsakų, kaip anksčiau matėme, yra dar vietomis išlikusių dabartinėse tarmėse; bet dabar daug kur ji bėra tik oksitoniškai kirčiuojama.

Beveik tas pat yra su *votimi.* J. Endzelynas, remdamasis latvių dalktavardžiu *vâts,* jau 1922 m. tarė lietuvių kalboje galėjus būti ir *vótį.* „Les accusatifs lituaniens *lõkį* et *võtį,* — sako jis, — sont peut-être des formations récentes (pour **lókį, *vótį*) correspondant aux nominatifs *lokỹs, votìs,* par analogie avec des formes comme, par exemple, acc. *pir̃šlį, aũsį*: nom. *piršlỹs, ausìs*" (RÉS II 64). Ir iš tikro: *lokỹs, lókį* yra dar šiandieninėje kalbo-

je vartojamas — tai viena; antra, *votìs, vótį* taip pat yra pažįstama. Taigi Daukšos (ir dabartinių vidurio augštaičių) *vótis* lengvai gali būti naujadaras, būtent — analogiškai pagal acc. sg. *vótį* ir kitus šaknyje kirčiuojamus to žodžio linksnius (o gal būt, ir pagal kitus šios paradigmos I grupės daiktavardžius) naujai susidariusi; plg. § 16, 47, Būga, TŽ II 474, KZ LI 134.

Taip pat veikiausiai Daukšos *šãknies* pėdsakų šiandien dar rodo salantiškių žemaičių posakis: aš juos išdeginsiu *iš šãknių*, t. y. visai. Čia g. pl. *šãknių*, skyrium vartojamas, galėjo nepaliestas ilgiau išlikti, kaip kitais atvejais.

O jei *ùgnis, vótis* ir *šãknis* tikrai galėjo būti Daukšos kalboje, tai, tos pačios kalbos duomenimis remiantis, galima kalbos faktu laikyti ir *mir̃tis* šalia *mirtìs, -iẽs*; plg. *pažiñtis* Dus. šalia *pažintìs, -iẽs* Sub., *mõstis, -ies* šalia *mostìs, -iẽs* KGr. 196, Paež. ir kt.

Pagaliau kalbos faktai, ne klaidos, gali būti *usnių̃* šalia *ùsnių* ir *nãktyje* šalia *naktyjè,* nes šiaip yra sakoma ir dabar: *usnių̃* Šešt., *usnų̃* Slnt., *nãkty* Sub., Kup. šalia *naktìs, -iẽs* ib.

Kad kur būtų sakoma *smertiẽs,* neteko patirti; bet, iš Daukšos kalbos sprendžiant, negalima griežtai pasakyti, kad tai būtų spaudos klaida.

Taip pat negalima pasakyti, kokią šakninę priegaidę yra turėjusi *aikštìs, -iẽs* „pogoda": n. sg. aikßtís 542_{7}, aikßtiés 379_{45}. Iš dabartinės kalbos man yra žinoma tik *aikštìs, -iẽs, aĩkštį* „didelis karštis" Simnas.

Tas pat pagaliau yra ir su *smiltis*: ſmiltiés 579_{39}. Iš gyvosios kalbos man tėra žinoma *smiltìs, smìltį* ir *smìltis,* žr. Būga, KZ LI 141.

Nevisai aišku, kuriai kirčiavimo kategorijai reiktų priskirti ir *krūtis*: krutų́ 263_{44}, 316_{32}, 416_{1}, acc. pl. krutís 181_{39}, krutimís 407_{3}, krutìſna 313_{26} || n. sg. krûtis 624_{43}, acc. pl. krûtis 517_{26}. Jei krûtis turėtų antrinį kirtį, tada galėtų būti *krūtìs, -iẽs, krū̃tį.*

p) Triskiemeniai ir kt. *i*-kamieno daiktavardžiai

§ 67. Šios rūšies daiktavardžiai nekilnojamą kirtį turi šie: **ãklatis**: n. sg. ákłatįs 420_{14}, âkłatis 582_{52}.

ãtskaluonis: n. sg. átſkałůnis 402$_{33}$, n. pl. âtſkalůnįs 44$_{12}$, átſkałůnįs 364$_{20}$, âtſkałůnių 3$_{13}$, 44$_{27}$, 50$_{42}$, 84$_{1}$, át-ſkałůnių 276$_{50}$, átſkałůnimus 103$_{29}$ ‖ atſkałůnių́ 44$_{3}$, âtſkałůnių́ 23$_{27}$, átſkałůnîų 121$_{12}$.

būmenis „istność“: bûmenies 44$_{19}$.

káršatis: kárßatiie 95$_{11}$.

kõzonis: kóʒonies 106$_{7}$, acc. sg. kóʒoni 250$_{5}$.

pãklaiduonis: pákłaidůnies 441$_{13}$.

pãgonis: n. pl. pâhonįs 46$_{15}$, Pâhonis 56$_{13}$, g. pl. Pá-goniu 3$_{12}$, páhonių 39$_{32}$, pâhonių 50$_{25}$, Páhonimus 103$_{27}$ ‖ pahónį 536$_{22}$, n. pl. pagónįs 568$_{9}$, pahónių 572$_{33}$.

pãlikuonis: n. sg. pâlikůnis 51$_{31}$, pálikůnimi 498$_{10}$, n. pl. pâlikůnis 44$_{21}$, pálikůnes 246$_{32}$, pâlikůnių 55$_{22}$, pálikůniſe 460$_{6}$.

spãviedis: d. sg. ſpáwiedi 28$_{7}$, ſpâwiedimi 31$_{40}$.

svẽtastis: n. sg. ſwétaſtis 369$_{28}$, ſwétaſties 369$_{30}$, ſwétaſtimus 369$_{32}$.

tẽvainis: téwainimis 230$_{11}$, 573$_{5}$.

tẽvuonis: téwůnimi 103$_{10}$, têwůnimis 77$_{39}$, téwůni-mis 230$_{11}$, 491$_{20}$.

ùždangtis: n. sg. úʒdąktis 180$_{34}$.

Kirtis yra kilnojamas nuo galūnės į šaknį:

dešimtìs, -iẽs, dẽšimtį: deßimtiés 384$_{33}$, deßimtų́ 251$_{18}$, 311$_{7}$, acc. pl. dęßimtis 9$_{4}$, dêßimtis 26$_{42}$, 299$_{1}$, de-ßimtîmus 66$_{16}$, deßimtiſsé 96$_{17}$.

geležìs, -iẽs: géłeʒį 582$_{16}$.

išmintìs, -iẽs: n. sg. ißmintîs 298$_{43}$, ißmintiés 6$_{29}$, 105$_{5}$, 276$_{40}$, 365$_{2}$, 378$_{4}$, 433$_{23}$, 495$_{39}$, 610$_{4}$.

keikastìs, -iẽs: kéikaſtiés 110$_{9}$, keikaſcių́ 9$_{45}$, 109$_{23}$, keikaśćių́ 129$_{38}$, acc. pl. kéikaſtis 131$_{5}$.

maruonìs, -iẽs „śmiertelność“: marůniés 542$_{51}$.

mokestìs, -iẽs: mokeſtiés 96$_{36}$, 290$_{7}$, 308$_{18}$, mokeſcių́ 362$_{39}$, 484$_{33}$, mokiaſcʒių́ 500$_{11}$, mokeſtų́ 562$_{10}$, acc. pl. mô-keſtis 237$_{31}$, mókęſtis 275$_{1}$ ‖ mókeſtų 577$_{44}$.

nuotartìs, -iẽs „przygana“: nůtartiés 463$_{33}$.

pastotìs, -iẽs „postawa“: paſtotiés 315$_{9}$.

pažintìs, -iẽs: paʒintiés 19_{46}, 484_{25}, paʒintiéſp 96_{30}, 310_{35}, d. sg. pâʒinti 76_{13}.

pirmuonìs, -iẽs „przodek": g. sg. pirmůnés 107_{20}.

prapultìs, -iẽs: n. sg. prapultîs 102_{43}, prapultiés 36_{33}, 95_{46}, 101_{16}, 165_{24}, 301_{29}, 411_{10}, acc. sg. prápultį 622_{32}.

prieglabstìs, -iẽs: priegłapſtiés 425_{25}, acc. sg. priégłapſti 269_{11}, priegłapſtiié 259_{9}.

priežastìs, -iẽs: prieʒaſtiés 109_{9}, 112_{21}, 121_{22}, 130_{47}, 171_{2}, 198_{43}, 239_{23}, prieʒaſt.és 166_{23}, prieʒaſtų 28_{20}, 31_{19}, 71_{3} ‖ n. sg. priéʒaſtis 20_{50}, 206_{25}, 311_{17}, 452_{19}, 534_{39}, 594_{31}, priéʒaſties 572_{23}, DK. 41_{13}, priéʒaſtimi 168_{16}, DK 29_{5}.

trezvastìs, -iẽs: treʒwaſtiés 294_{17}.

viešpatìs, -iẽs: n. sg. Wießpatís 100_{44}, Wießpatîs 263_{25}, Wießpatiés 1_{22}, 14_{13}, 20_{7}, 45_{47}, 96_{14}, 187_{13}, 196_{26}, 237_{34}, 507_{18}, Wießpatiéſp 97_{16}, 364_{30}, voc. sg. Wießpatié 73_{10}, 106_{16}, 114_{24}, 262_{34}, 545_{35}, 546_{26}, 596_{13}, Wießpatiê 153_{24}, Wießpatiié 124_{16}, Wießpatiiá 474_{16}, Wießpatiéṗ 223_{20}, Wießpatų 3_{3}, 22_{19}, 113_{34}, 166_{43}, 236_{8}, wießpatų 596_{27} ‖ Wießpáts 2_{11}, n. sg. Wießpátis 199_{24}, 222_{13}, 348_{37}, 366_{5}, 462_{8}, Wießpáties 12_{20}, 54_{33}, 135_{26}, 216_{16}, DK 4_{21}, 11_{2}, Wießpátiie 82_{3}; n. sg. Wîeßpatis 41_{28}, Wiéßpatis 114_{21}, 231_{39}, 236_{7}, 237_{21}, Wiéßpaties 160_{43}, 174_{48}, 237_{30}, 253_{44}, d. sg. Wiéßpati 4_{43}, 105_{46}, wîeßpati 50_{23}, Wiéßpatie $136_{2,7}$, Wiéßpatimi 6_{25}.

Kirtis esti kilnojamas nuo galūnės į priešpaskutinį akūtinį skiemenį arba tame skiemenyie pasilieka pastovus:

dvarionìs, -iẽs, -iónį: dwarionių 364_{28}, acc. pl. dwariônis 520_{18} ‖ n. sg. dwariónis 425_{29}.

krikščionìs, -iẽs, -iónį: krikßcʒionié 4_{39}, 170_{23}, krikßcʒionié 112_{30}, n. pl. krikßcʒiónis 53_{23}, krikßcʒîonis 365_{36}, krikßcʒionîų 114_{45}, Krikßcʒionių 165_{41}, krikßcʒionių 339_{27}, krikßcʒionių 142_{43}, 265_{31}, acc. pl. krikßcʒiônis 120_{48}, krikßcʒionisîąmṗ 340_{42} ‖ krikßcʒiónis 352_{40}, krikßcʒiônis 520_{5}, krikßcʒîonių 289_{46}, 568_{24}, krikßcʒiónių 374_{1}.

ligónis, -ies: ligónies 122_{28}, ligôniesṗ 348_{2}, ligônimi 16_{14}, ligôniumṗ 140_{41}, ligônimus 228_{25}, ligónimis 75_{22}.

mieščionìs: acc. pl. mießcʒiônius 22_{15}, mießcʒionimís 229_{54}.

§ 68. Visų pirma Daukšos kalboje krinta į akį dvejaip kirčiuojami daiktavardžiai su priesaga *-uoni-*: *ãtskaluonis, pãklaiduonis, pãlikuonis* ir *maruonìs, -iẽs, pirmuonis, -ės*. Pirmųjų pavyzdžių kirčiavimą galime šiaip aiškinti: kadangi visi daiktavardžiai su priesaga *-uoni-* yra pagal v-tos galininką naujai sudaryti, kaip *móteris* pagal *móterį* iš *mótė* (plg. Specht, KZ LIX 235), tad yra galimas daiktas, kad Daukšos *ãtskaluonis, pãklaiduonis* ir *pãlikuonis* visų pirma turi išlaikę pradinį v-tos galininko kirtį; plg. *karuonìs, -iẽs, kãruonį* Slnt.

Bet dabar tuojau kįla klausimas: kodėl šalia *ãtskaluonis* yra *maruonìs*, o ne **mãruonis*? Į tą klausimą sunku griežtai atsakyti. Jeigu seniau yra buvę **atskaluõ* (plg. *atskaluõnas* Švėk., *atskalũnas* Sub., Slnt.), acc. sg. *ãtskaluonį*, tai *ãtskaluonis*, kaip augščiau minėta, turėtų v-tos galininko kirtį išlaikęs. Tuo pat būdu, jei seniau yra buvęs **maruõ*, acc. *mãruonį*, anksčiau galėjo būti ir **mãruonis*, kuris vėliau galėjo būti analogiškai paverstas į *maruonìs*; plg. *gėluõ, -uoniẽs, gẽluonį* Kup., Sv., Dus. > *gėluonìs, -iẽs, gẽluonį* Sub.

Kad Daukšos *ãtskaluonis, pãklaiduonis* ir *pãlikuonis* gali būti naujadarai *atskaluoniẽs* ir kt. vietoje, rodo jo paties *išmintìs, -iẽs, prapultìs, -iẽs* ir *priežastìs, -iẽs*: šiandieninėse tarmėse sutinkame šituos daiktavardžius jau ir su pastoviu kirčiu pirmame skiemenyje, būtent: *ìšmintis, -ies* Šiaul., Dov. (šalia *išmintìs, -iẽs*), Vab., Sub., Kup., Kam., *prãpultis, -ies* Sub. ir *príežastis, -ies* Bart., Paež., Šešt., Pl., Dov., Kam.; *priežastis, -ies* vartoja ir pats Daukša.

§ 69. Visai kitaip yra kirtis kilnojamas žodžiuose *dvarionis, krikščionis* ir kt.: čia kirtis esti atkeliamas nuo galūnės į priešpaskutinį skiemenį ir atvirkščiai. Todėl Daukšos *krikščiónis, -ies* gali būti naujai susidaręs vietoje senesnio *krikščionìs, -iẽs, -iónį* pagal v-tos galininką ir kitus linksnius su pradine kirčio vieta priešpaskutiniame skiemenyje. Tai iš dalies rodo ir dabartinė kalba, kurioje sutinkame *krikščionìs, -nių̃* Plaš., Švėk., *-nų̃* Slnt. *krikščionìs, -čiónių* Sint. ir *krikščiónis, -čiónių* Vilk., Bart., Paež., Šešt., Ser., Jurb., Pagr., Dov., Kam. ir kt. Ypač yra charakteringa, kad kaikurių (pav., salantiškių) žemaičių senesnioji karta

dar dažniau sako *krikščionìs, -iẽs, -čiónį*, o jaunesnioji karta jau dažniau vartoja *krikščiónis, -ies*.

Kas kita yra *ligónis*: kaip rodo švėkšniškių ir kitų žemaičių *ligónas*, šis žodis, be abejonės, turi tokią pat kirčio vietą, kaip ir *dirvónas* < **dirvā́-na-*, t. y. jame yra išlikęs pirminis pagrindinio žodžio, *ligõs*, kamiengalio kirtis. Todėl Daukšos l i g o n i é s 526_{42} yra arba spaudos klaida, arba naujadaras.

Visai nepaprastas atsiskyrėlis yra *viešpatis*: Daukšos kalbos duomenimis jis gali būti *viešpatìs, -iẽs, viẽšpatį, viešpãtis, -ies* ir *viẽšpatis, -ies*. Pirmoji iš šių lyčių, *viešpatìs, -iẽs*, yra tuo nepaprasta, kad ji, būdama sudėtinė, yra išlaikiusi pirminį savo antrosios, sudaromosios, dalies *(patìs, -iẽs)* kirtį. *Viẽšpatis, -ies*, be abejonės, buvo pradėtas kirčiuoti kaip *ìšmintis, príežastis* ir kt. tada, kai nebebuvo jaučiama pirminė jo kilmė, t. y. kada jis buvo įspraustas į įprastinių žodžių paradigmą.

Bet kaip reikia aiškinti *viešpãtis, -ies?* Galima būtų manyti, kad tai yra klaidingai kirčiuojama; bet daugelis duomenų to neleidžia daryti. Todėl tenka kitokios išeities ieškoti. Gal būt, Daukšos kalboje iš pradžios *viešpatis* buvo kirčiuojamas pagal *patìs, -iẽs, pãtį*, t. y. *viešpatìs, -iẽs, viešpãtį*, o vėliau pagal galininką ir kitus linksnius su panašia kirčio vieta buvo sudarytas naujadaras *viešpãtis, -ies*; tuo būdu *viešpãties* kirčiavimas būtų tolygus *krikščiónies* ir kt. kirčiavimui. Bet yra galimas daiktas, kad Daukšos kalboje šalia *patìs, -iẽs* yra dar buvęs ir *pãtis, -ies* (žr. 191 psl.); tada *viešpãties* kirčiavimas būtų visai paprastas.

Skoliniai *kõzonis, pãgonis* (plg. P ã g õ n ĩ s BrB.Ps. CXV 2) šalia *pagónis* ir *svẽtastis* gali būti tiesiog paskolinti iš gud. *ка́зань* (žr. Otrębski, WNT III 25), *по́гань* (plg. Доб. 616) ir *свя́тость*. Taip pat savo pirmojo šaltinio (lenk. *spowiedź*) kirčio vietą turi išlaikiusi ir *spãviedis*.

r) *u*-kamieno daiktavardžiai

§ 70. Didesnė *u*-kamieno daiktavardžių dalis yra oksitonai, būtent:

alùs, -aũs: a ł á u s 298_{41}.

dangùs, -aũs: n. sg. d ą g ú s 7_{14}, 283_1, d ą g á u s 4_7, 38_8, 87_{13}, 255_2, d ą g u i á 5_{52}, d ą g u i é 294_{27}, n. pl. d ą g u s 253_{45}, d ą g ų́

226_{1}, 337_{28}, dągúmus 533_{2}, dąguſé 187_{42}, dąnguſé 252_{11}, dąguſiá 466_{4} ‖ n. sg. dą́gus 79_{3}, dą́gaųs 39_{49}, dą́gaus 60_{12}, dą́guie 87_{30}, 194_{5}, 222_{29}, dą́gun' 365_{51}, 454_{2}, 495_{4}.

lietùs, -aũs: n. sg. lietús 72_{45}, 398_{41}.

medùs, -aũs: n. sg. medús 285_{29}, medáus 194_{20}, 302_{42}.

piẽtūs, -ų̃: pietų́ 135_{18}, 339_{5}, 340_{45}, 477_{18} ‖ piétumis 477_{19}.

skroblùs, -aũs: n. sg. ſkrobłús 558_{39}.

sūnùs, -aũs: n. sg. ſunús 13_{28}, 466_{18}, ſunáus 433_{40}, ſunúmi 345_{36}, 450_{38}, ſunų́ 45_{30}, ſunúmus 1_{30}, 116_{4}, ſunumîs 135_{6} ‖ n. sg. ſúnus 44_{17}, ſûnumí 255_{16}, ſúnumiś 43_{6}.

vidùs, -aũs: widuié 195_{13}, 293_{18}, 300_{37}, widúie 66_{26}.

viršùs, -aũs: wirßáus 27_{24}, 120_{43}, 122_{16}, 180_{34}, 293_{18}, 479_{4}, wiṙßáus 38_{35}.

Aiškūs baritonai yra šie:

pẽkus, -aus: n. sg. pêkus 71_{1}, 587_{26}, pêkaus 290_{40}, pêkumi 41_{47}.

tur̃gus: n. sg. tûrgus 36_{14}, túrguie 92_{39}.

žmogus, -aus: n. sg. ʒmôgus 8_{43}, 14_{6}, $132_{6, 9}$, 151_{38}, 339_{2}, 581_{37}, ʒmôgaus 13_{28}, 16_{39}, 83_{18}, 118_{6}, 255_{46}, ʒmógaus 394_{37}, 469_{29}, ʒmógau 4_{46}, ʒmôgu̥mi 3_{27}, 5_{26}, 35_{1}, ʒmóguie 348_{48} ‖ n. sg. ʒmogús 39_{8}, 437_{14}, ʒmôgús DK 43_{18}.

§ 71. Iš *u*-kamieno daiktavardžių ypatingai išsiskiria *žmogus*: viena, neaiški yra jo šakninė priegaidė, ir antra, dabar jis yra įvairiai kirčiuojamas, pav.: *žmogùs, -aũs, žmõgų* KGr. 202, Plaš., Vilk., Bart., Sasn., Ser., Slnt., Kam., *žmogùs, žmõgaus* Pagr., Švėk., *žmõgus, -aus* Paež., Sint., Jurb., Var., Sed., Tver., Ziet., *žmogùs, -aũs, žmógų* Šešt., Dov. ir *žmógus, -aus* Šiaul. Taigi Daukšos kalboje galėjo būti *žmõgus, -aus* ir *žmógus, -aus*. Sprendžiant pagal *žmonà, -õs, žmóną* (žr. 87 psl.), galima manyti, kad veikiau yra buvęs *žmógus, -aus* šalia *žmogùs, -aũs, žmógų* (tai patvirtina ir vid. augštaičių šnektos), nekaip *žmõgus, -aus* arba *žmogùs, -aũs, žmõgų*.

Daugiskaitoje šis žodis irgi nevienodai yra kirčiuojamas, būtent — dažniau *žmónės, -nių̃* ir rečiau *žmónės, -nių* (pav., Dov. ir kt.). Tas pat yra ir Daukšos kalboje, pav.: ʒmonių́ 8_{33}, 28_{11}, 98_{22}, 169_{52}, 180_{24}, 310_{22}, 327_{32}, 586_{37}, ʒmonêmus 28_{32}, ʒmo-

nesé 196_{18} ir ʒmónių 49_{31}, 174_{45}, 195_{41}, 397_{25}, 458_{50}, 523_{47}, ʒmónemus 434_{32}, ʒmónemųs 463_{26}, ʒmônemis 70_{32}, ʒmónemis 237_{20}.

Be *žmogaus*, dar nevisai paprastas savo kirčiavimu yra *dangus*: iš Daukšos duomenų atrodo, kad šalia *dangùs*, *-aũs* yra buvęs ir *dañgus*. Bet dabartinė kalba to visai nepatvirtina, o iš Daukšos pavyzdžių sunku spręsti, kad tai būtų spaudos klaida; tad veikiausiai tai turi naujai atitrauktą, ne senovinį kirtį.

s) *ju*-kamieno daiktavardžiai

§ 72. Šiandieninėje rašomojoje kalboje šito kamieno dviskiemeniai daiktavardžiai turi tik šakninį kirtį; todėl, tuo remdamasis, N. van Wijkas, AIS 91 galėjo pastebėti, kad sen. indų ir graikų kalbose tos rūšies daiktavardžiai yra visai kitaip (t. y. tik galūnėje) kirčiuojami, negu lietuvių kalboje. Bet to negalima pasakyti apie Daukšos kalbą: joje šalia *ju*-kamieno baritonų sutinkame nemaža to pat kamieno ir oksitonų, pav.:

I. **gỹrius**: gîreus 320_{26}, gîraus 390_{20}, gîrumi 150_{17}.
kriaũšius: krêußeus 595_{33}.
vỹlius: wîlaus 55_{35}, 517_{32}, wîlumi 270_{33}, n. pl. wîlųs 125_{50}, acc. pl. wilús 270_{24}.
vỹžius: n. sg. wîʒius 273_{6}.

II. **augliùs, -iaũs**: augléus 571_{9}, 574_{3}.
sąnariùs, -iaũs: n. sg. ſąnariús 145_{47}, ſąnaréus 423_{21}, ſąnáriéus 153_{20}, ſąnaréi 229_{47}, ſąnariamús 559_{28}, ſąnariumís 183_{42}, 229_{4} ‖ n. pl. sąnarius 109_{22}, ſąnarie^{a}i 8_{2}, ſánare^{a}i DK 13_{31}, ſąnariůſe 242_{52}.
skaičiùs, -iaũs: ſkaicʒéus 137_{16}, 155_{44}, $316_{37, 43}$, 321_{17}, 360_{5}, 362_{50}, 379_{46}, ſkaicʒiáus 485_{4}, 586_{47}, 605_{51} ‖ n. sg. ſkái-cʒius 543_{29}, ſkâicʒiaus 557_{37}, ſkáicʒiuia 542_{30}.
skyriùs, -iaũs: n. sg. ſkiríus 13_{11}, ſkiriús 257_{16}, 450_{14}, ſkiréus 266_{3}, 425_{4} ‖ n. sg. ſkîrius 24_{2}, ſkîreus 301_{35}, 365_{50}, ſkîriaus 560_{11}, 582_{42}.
vaisiùs, -iaũs: n. sg. waiſiús 121_{16}, 238_{38}, 290_{39}, 407_{34}, 473_{41}, 474_{12}, 600_{3}, 604_{28}, waiſéus 84_{16}, 128_{31}, 304_{43}, 605_{21}, wai-

s î a u s 303_{49}, w a i s é u s 392_8, w a i ſ i á u s 603_{39}, w a i ſ i ú m i 473_{46}, g. pl. w a i ſ i ú 20_{34}, w a i ſ i ų 303_{45}, w a i ſ i ů s é 406_5 ‖ n. sg. w á i-ſ i u s 600_1, w á i ſ i a u s 603_4, w á i ſ i u m i 474_1, 563_{23}, g. pl. w á i-ſ i ų 575_{10}.

Oksitoninių dviskiemenių *ju*-kamieno daiktavardžių pažįsta ir kaikurios dabartinės tarmės, pav.: *skaičiùs, -iaũs, skyriùs, -iaũs* Šešt., Vilk., *skaitliùs, spietliùs* Slnt., *spiečiùs* Laz., Tver., *barniùs* „barnis", *diegliùs, kriaušiùs, tiniùs* „tanas, Geschwulst" Tver. ir kt.; plg. dar R. Jono Gr.[2] 24.

Čia pat dar yra priskirtinas ir triskiemenis baritonas *pavõjus, -aus*: p a w ô i a u s 28_{20}, acc. pl. p a w o i ú s 379_{45}. Dėl to daiktavardžio baritonumo plg. *pavõjumas,* neut. *pavõju.*

§ 73. Kas kita yra *ju*-kamieno slaviškieji skoliniai: jie veikiausiai ir Daukšos kalboje nėra galūninio kirčio turėję, pav.:

altõrius: a ł t ô r e u s 367_9, scc. pl. a ł t o r i ú s 455_{40},
bliuzniẽrius: acc. pl. b l u ʒ n i e r i ú s 117_{10}.
ciesorius: n. sg. C i é ſ o r i u s 540_{52}.
čỹščius: n. sg, c ʒ î ſ c i u s 548_{18}, c ʒ î ſ c e u s 548_{50}.
fal̃šius: f â l ß i a u s 365_{32}.
karãlius: n. sg. k a r â l u s 4_9, k a r â l u m i 229_{49}, k a r â l u p 237_4, k a r â l u m i s 59_{25}.
krỹžius: n. sg. K r î ʒ i u s 615_9, k r î ʒ i a u s 16_{12}, k r î ʒ e u s 356_3, k r î ʒ i u m i 185_{43}, acc. pl. k r i ʒ i ú s 443_{40}.
liktõrius: l i k t ô r e u s 557_{14}.
neprietelius: n. sg. n e p r i é t e l u s 366_{13}, n e p r i é t e l u m i 355_{14}, acc. pl. n e p r i é t e l u s 207_{32}, n e p r i ê t e l u m i s 164_{35}.
pakãjus: n. sg. p a k â i u s 437_5, p a k â i e u s 239_{29}.
pẽčius: p é c ʒ u i e 348_{47}.
prãzviščius: acc. pl. p r â ʒ w i ſ c i u s 460_{34}.
rẽtėžius: acc. pl. r ê t e ʒ i u s 423_{43} ‖ r e t é ʒ i u m i s 157_8.
riciẽrius: n. sg. r i c i é r i u s 530_{46}.
rõjus: r ô i u i e 264_{26}.
sekretõrius: acc. pl. ſ e k r e t o r i ú s 150_{33}.
sektõrius: n. pl. ſ e k t ô r i u s 219_{27}, ſ e k t ó r i ů ſ i a m p 219_{42}.
tañcius: t á n c i u p 440_{15}.

Tariami oksitonai cʒiſcéus 548_{32}, kriʒuiié 446_{34}, Popieʒiáus 514_{7}, Roiáus 440_{27} veikiausiai yra paprastos klaidos. Dėl praktikorių́mṗ 483_{31} ir tancʒiáuſṗ 473_{18} žr. §§ 80—82.

š) Priebalsinių kamienų daiktavardžiai

§ 74. Priebalsinių kamienų daiktavardžių Daukšos kalboje galime skirti dvi rūšis: tokius, kurie turi nekilnojamą šakninį kirtį, ir tokius, kurių kirtis paradigmoje yra keliamas iš galūnės į šaknį ir atvirkščiai, būtent:

I. **ãkmuo**: ákmů 85_{28}, 99_{38}, 162_{16}, $186_{34, 41}$, g. sg. ákmenes 99_{33}, 153_{32}, 186_{8}, 312_{31}, ákme^a^nimi 3_{18}, ákmenimi 100_{1}, ákmeniie 182_{23}, g. pl. ákmenu 181_{31}, 195_{51}, âkmenų 622_{16}, ákmenimis 128_{10}, 410_{30} ‖ akmenų́ 407_{2}.

mẽnuo: ménů 472_{2}, méne^a^ſies 6_{6}, mêneſies 14_{10}, méneſies 542_{3}, méněſiie 180_{29}, acc. pl. méneſis 491_{37}.

mótė: móte $69_{27, 50}$, 462_{9}, 464_{47}, 519_{34}, môte 167_{18}, g. sg. móteres 17_{37}, 71_{20}, móterieſṗ 71_{20}, n. pl. móteres 276_{17}, móterų 125_{30}, 464_{47}, 599_{51}, môterų 277_{17}, móterumṗ 420_{8}, móterimus 464_{44}, 599_{51}, móterimis 162_{22}.

sẽmenes, -nų: n. pl. ſémenes 90_{16}, ſémenų 86_{37} ‖ ſemenų́ 87_{37}.

smãgenes, -nų: ſmágenų 84_{9}, ſmágianu 445_{3}, acc. pl. ſmâgenis 90_{5}.

vánduo: wándů 179_{27}, wą́ndů 264_{44}, 361_{45}, g. sg. wą́ndenes 196_{9}, 227_{53}, 264_{43}, 570_{4}, 579_{35}, wândenes 252_{29}, wándenes 429_{11}, 452_{31}, wą́ndenimi 28_{54}, g. pl. wą́ndenu 82_{10}, wą́ndenų 258_{16}, 288_{31}, wą́ndenimis 339_{2}, wą́ndeniſe 379_{36} ‖ g. sg. wąndenés 118_{6}, wandenéſṗ 579_{39}, wąndeniié 140_{12}, wąndeniiê 307_{1}, wandenîia 21_{31}, wąndênių 139_{12}.

II. **duktẽ**: g. sg. dukterés 70_{43}, 369_{12}, 561_{31}, dukteriés 114_{46}, d. sg. dúkte^a^ri 1_{14}, voc. sg. Dúkte 370_{41}, dúkterių́ 2_{43}.

liemuõ: g. sg. liemenés 72_{32}, 604_{27}, liemeniié 603_{9}, 606_{40} ‖ g. sg. liémenes 603_{27}.

piemuõ: g. sg. piemenés 71_{36}, 206_{21}, 209_{1}, 210_{28}, Piemenés 246_{32}, $247_{14, 50}$, 402_{31}, voc. sg. Piemenié 249_{7}, piemenéſṗ 282_{8}, piemenų́ 206_{19}, 246_{11}, Piemenų́ 247_{4}, Piemenúmṗ 245_{32}, acc. pl. Piémenis 246_{1} ‖ piémů 283_{2}, g. sg. piémenes 209_{40}, 210_{3}, piémenimus 209_{42}.

sesuõ: ſeſerimí 121_{29}.

šuõ: d. sg. ßúni 116_{15}, n. pl. ßúnes 116_{2}, 209_{38}, ßunų́ 116_{13}, ßunímus 116_{49}.

§ 75. Toks Daukšos augščiau surašytųjų daiktavardžių kirčiavimas yra ne be pamato: tai dar randame ir šiandieninėje kalboje.

Nors baritoniniai priebalsinių kamienų atstovai dabar yra jau gerokai apkitę, vis dėlto jų pėdsakų dar yra. Pav., *ãkmuo* ir *vánduo* dabar dar pasitaiko ryt. augštaičių tarmėse: *ãkmuo* Dus., Kam. (šalia *akmuõ*), *vánduo* Šiaul., Dus., Kam., Sub. (šalia *vanduõ*), „*wándů* Baranauskas, Arch. Phil. I 77, II 75, LM II 36; plg. Būga, Ai. St. 41, LKŽ XXIX 45.

Mótė, kad ir daug kas vadovaudamiesi Kuršaičiu rašo *motê*, yra vieninteliai tikras kalbos duomuo, žr. Arch. Phil. III 197.

Sẽmenų dar šiandien sako Vilk., Bart., Paež., Sasn., Sint., Jurb., Slnt., Sed., Dov., Kam., Dus., Šešt., Tver. ir kt. Daug kur jau yra sakoma ir *sėmenų̃*, pav., Plaš., Ser., Pagr., Švėk., Pl., Sub., Kup., Sv. ir kt.

Pagaliau šiandien dar sako ir *smãgenų* Sub., Kup., Kam. (šalia *smagenų̃*) ir kt., bet plačiau yra vartojama *smegenų̃* Vilk., Šešt., Sasn., Jurb., Slnt. arba *smagenų̃* Bart., Paež., Sint., Pagr. Dov. ir kt.

Taigi, drauge su Spechtu, LM II 205 sunku pasakyti, kad tokie žodžiai, kaip *ãkmuo* ir *vánduo*, būtų naujesnis reiškinys. Man kaip tik priešingai rodos, kad kaikurių šitų žodžių (*ãkmuo, sẽmenes, -nų*...) kirčiavimas iš tikrųju yra senesnis, plg. serb. *kȁmen* (g. sg. *kȁmena*), gr. ἄκμων „priekalas“, sen. ind. *áçman-* (n. sg. *áçmā*) „kieta uola“; serb. *sjȅme*, rus. *сѣмя*. Net *vánduo*, ir tas gali būti seno kilimo, plg. Walde, Vergl. Wb. I 252 t.

§ 76. Nevisai paprastas yra *žmuõ*: šalia n. sg. ʒmů 274_{9}, 355_{21} postilėje sutinkame dar acc. sg. ʒmûni 339_{29}, ʒmúnį

459_5 ir n. du. du ʒ m û n e 313_{19}, 314_{16}. K. Būga, Priesaga *-ūnas* 424 ir KS 190 mano, kad Daukšos v-tos galininko ir dviskaitos vardininko šaknis yra turėjus ilgą akūtinį *ū*, būtent — *žmū́nį* ir *žmū́ne*. Bet Spechtas, KZ LIX 214 su tuo nesutinka: jis mano, kad *žmuo* buvęs linksniuojamas kaip *šuo*, taigi ir v-tos galininkas turėjęs būti ne *žmū́nį*, bet *žmùnį*. Kuri iš tų nuomonių yra teisingesnė, tuo tarpu negaliu spręsti, nes Daukšos duomenys tam reikalui nieko nesako, o iš dabartinės kalbos, be *šuõ*, neturiu daugiau aiškių duomenų.

t) Sudėtiniai daiktavardžiai

§ 77. Sudėtiniai daiktavardžiai Daukšos kalbos yra labai įvairiai ir nevienodai kirčiuojami. Bet apytikriai maždaug galime juos skirti bent į keturias grupes: 1) į tokius, kurie kirtį turi pirmoje sudaromoje dalyje, 2) kurie kirtį turi antroje sudaromoje dalyje, 3) kurių kirtis yra jungiamajame balsyje ir 4) kurių kirtis šokinėja nuo paskutinio skiemens į pirmąjį ir atvirkščiai, būtent:

I. **bar̃skutis**: b â r ſ k u t i s 563_6.
daũgbylis: d á u g b i l i s 78_{12}.
neteĩsasakis: n e[a] t é y ſ a ſ a k i u s 15_{44}.
niẽkadaris: n i é k a d a r e i s 22_{41}.
niẽkniekė, niẽkaniekė: acc. pl. n i é k n i e k e s 96_{25}, n i ê k n i e k è s 178_5, n i é k a n i é k e s 525_{12}.
skaistvaris: ſ k â i ſ t w a r i s 581_{27}.
vãsarūgis, -ė: w á ſ a r u g į 604_{18}, w á ſ a r u g i a m u s 604_{40}, n. sg. w á ſ a r u g e 606_{11}.
veidamainis: w é i d a m a i n i s 293_{12}, 314_{16}, w é i d a m a i n e i 294_{42}, w é i d a m a i n i ų 293_8.
žmogmušis: ʒ m ó g m u ß i s 84_{46}.

II. **antviẽtis** „namiastek": a n t' w i é t į 540_{17}, a n t w i é c ʒ e m u s 526_8.
didžtùris: d i d ʒ t ú r i o 269_9 ‖ d í d ʒ t u r i u i 273_{11}, d í d ʒ t u r e i 270_{21}.
gaidžiagystis: acc. ar l. sg. g a i d ʒ i a g î ſ t i 567_{31}.
kareivis: k a r é i w i e i 586_{43}, k a r é i w i u s 542_{18}.

piktabýlis: p i k t a b î l o 84_{24}.

rugiapjũtis: r u g i a p î u t i s 297_{22}.

svetimmóteris: acc. sg. ſ w e t i m m ô t e r i 32_{48}, ſ w e t i m ó t e r e i 526_{33}, ſ w e t i m m ô t e r i u s 69_{6} || ſ w e t i m m o t ê r i s 280_{29}.

svetimpatãlis: ſ w i a t i m p a t â ł e i 227_{1}.

III. galvókartas „lekkość, zelżywość": g a ł w ô k a r t a s 114_{45}, g a ł w ô k a r t o 559_{7}, g a ł w ô k a r t ą 102_{22}, 132_{24}.

niekãniekė: n. sg. n i e k á n i e k e DK 53_{5}, n i e k á n i e k i ų 202_{45}, DK 26_{3}, n i e k â n i e k i ų 307_{22}, acc. pl. n i e k á n i e k e^a s 11_{40}.

pirmãgimis: i. sg. p i r m á g i m i u 417_{21}.

saulė̃tekis, saulótekis: ſ a u ł é t e k i ų 73_{28}, ſ a u ł ó t e k i ų 431_{46}.

tarpùkalnis (ar -nė): t a r p ú k a ł n i ų 396_{2}.

vasaróūgis, vasarūgis: w a ſ a r ó u g i s 603_{13}, w a ſ a r o û g i u s 604_{11}, w a ſ a r ú g i u s 604_{17}.

IV. keleivỹs, kẽleivio: k ê l e i w i o 324_{47}, k e l e i w i ų́ 39_{29}, k e l e y w î a m u s 60_{43}.

pãtmalos (plg. *patmala* Daukanto Pasak. 66) ar -laĩ, -lų̃: p a t m a ł ų́ 255_{28}.

pilvapenỹs: p i ł w a p e n i ų́ 160_{19}.

stabmeldỹs: ſ t a b m e l d ȝ ê m u s 89_{39}.

tridievỹs: t r i d i e w i é i 254_{12}, T r i d i e w i é i 402_{48}, 444_{16}.

veidamainỹs: w e i d a m a i n é i 280_{45}.

§ 78. Sudėtiniai daiktavardiniai būdvardžiai paprastai yra II grupės pavyzdžiu kirčiuojami, pav.: d i e w o b â i m i ų w î r ų 182_{22} = bogobojnych mężów, acc. pl. d i e w a b á i m i u s 523_{3} || D i é w a b á i m i u i ȝ m ô g u i 563_{54}, d i e w a m é i l e i 209_{39}, g e r a d â r i s 263_{39}, 585_{47} = dobrotliwy, g e r a n ô r i s Wießpatįs 371_{34} = dobrotliwy Pan, p i k t a ß î r d ȝ e i karâlųs 99_{50} = złościwi krolowe, daro ią ſ w e t i m w î r ę 69_{50} ir kt. Su tokia kirčiuosena sutinka ir dabartinė kalba.

Kiti sudėtiniai daiktavardžiai taip pat nedaug kuo tesiskiria nuo šiandieninių. Tik dabar nevisai paprastas atrodo *keleivỹs* ir *tridievỹs*: *kẽleivio* vietoje šiandien téra sakoma tik *keleĩvis*. Bet

Daukšos kalboje *keleivỹs, kẽleivio* yra normalus daiktas, nes, be jo, yra dar ir daugiau panašių davinių, pav.:

bedievỹs, bẽdievio: b ê d i e w i u i 390$_{12}$, b ê d i e w į giwenimą 117$_{3}$, b e d i e w i é i 234$_{50}$, 435$_{32}$, b e d i e w i é i i Heretikai 430$_{42}$, n. pl. b é d i e w e s tiefos 339$_{29}$, b e d i e w î a m u s ʒmonemus 14$_{17}$, b e d i e w i á m u s 197$_{11}$, b ê d i e w i u s 160$_{4}$ ‖ b e d i é w i s 591$_{8}$, b e d i é w i ų 583$_{13}$, b e d i é w i a m u s 510$_{24}$.

pirm(a)gimỹs: n. sg. p i r m g i m é DK 12$_{14}$, g. sg. p i r m a g i m é s 393$_{12}$, p i r m g i m e i é 137$_{41}$, 378$_{30}$, 396$_{9}$.

Kaip *bedievỹs, -ẽ,* taip ir *keleivỹs* eina būdvardžiu, pav., k e l e y w î a m u s ʒmónêmus 60$_{43}$ = podrożnym ludżiom. Taigi savo kirčiuosena ir vartosena tiek *bedievỹs*, tiek *keleivỹs* niekuo nesiskiria nuo *truputỹs, trùputį* ir kt., kurių vietoje dabar šalia *bediẽvis, keleĩvis* yra sakoma ir *trupùtis* ir kt., žr. § 37.

Tridievỹs „trójbożanin" veikiausiai yra naujadaras, to paties *bẽdievio, kẽleivio* ir kt. pavyzdžiu sudarytas — verstas iš lenkų kalbos.

Daukšos *veidamainis,* gal būt, taip santykiauja su *veidamainỹs,* kaip jo *žmogmušis* su Leipalingio *žmogamušỹs, geĩdulis* su *geidulỹs* (žr. 81 psl.) ir kt.

Tokių daiktavardžių kaip *naũjakrikštis* (: n á u i a k r i k ß c ʒ e i 444$_{15}$, n á u i e k r i k ß c ʒ e i 537$_{31}$), *naujãkrikštis* (: N a u i á k r i k ß c ʒ i ų 445$_{35}$) bei *naujakrìkštis* (: acc. pl. N a u i a k r i k ß c ʒ i ú s 117$_{10}$, n a u i a k r i k ß c ʒ i ú s 448$_{7}$, N a u i e k r i k ß c ʒ i ú s 260$_{12}$) ir kt. kirčiavimo įvairumas, man rodos, reikia aiškinti tuo, kad jie nebuvo žinomi iš gyvosios kalbos.

u) Daiktavardiniai direktyvai

§ 79. Direktyvų kirčiavimas dabar nevienodai mokslininkų suprantamas. Vienų nuomone, tokie direktyvai kaip *Dievóp, namañ* ir kt. yra senoviniai oksitonai, o *rãštop, rãtan* ir kt. senoviniai baritonai, ir todėl jie tebeturį išlaikę pirminę kirčio vietą; plg. Būga, Ai. St. 41 t., LKŽ XXX, Endzelynas, Акц. 8 t., N. van Wijk, MO XI 211 tt., AIS 46, Nieminen, Ausg. 136 tt., 142, Torbiörnsson, AV 22. Bet Endzelynas ib. 9 dar mano, kad linksniai *namiẽ, Dievóp* ir kt., tapę prieveiksmiais, negali būti laikomi tam įrodymu, nes prieveiksmiškai vartojamos linksnių lytys turinčios

ypatingą kirčio vietą, t. y. tokie linksniai kaip *Kristaũspi* (: *Krìstaus*), *mūsum̃pi* (: *mū́sų*) galį turėti kirtį perkeltą dėl polinksnio (postpozicijos) įtakos. O Spechtas, KZ LIII 90 tt. dar toliau eina: jis mano, kad dabartinių direktyvų kirčiavimas apskritai esąs antrinio kilimo. „Es ist richtig, — sako jis, — daß im allgemeinen die Type Ia IIa beim Direktiv auf *-n(a)* die Endung betonen, während Ib IIb Wurzelbetonung zeigen. Diese Regelung ist aber erst sekundär. Sie ist hervorgerufen vor allem wohl durch der syntaktisch oft gleichgebrauchten Lokativ. Aber auch die anderen Kasus, die gleich dem Lokativ betonen, werden mitgevirkt haben... Von Rechts wegen haben Partikeln wie *-na*, *-pi*, genau wie das Reflexivum *-si*..., dem Ton auf sich gezogen. Dieser Zustand ist in vereinzelten Beispielen noch bewahrt" (90 t.). [1])

Norint tad patirti, kuriąja iš tų nuomonių daugiau galima spręsti apie Daukšos daiktavardinių direktyvų kirčiavimą, man rodos, iš pradžios yra pravartu plačiau susipažinti su pačiais Daukšos kalbos duomenimis, — daug plačiau, negu v. Wijkas, MO XI 214—216 tai yra padaręs.

§ 80. Tokių duomenų yra paminėtini šie pavyzdžiai —

a) dviskiemenių daiktavardžių:

búrtumṗ 483_{31}; kâłnoṕ 1_{7}, káłnoṗ 32_{2}; mókſłoṕ DK 32_{13}; ſóſtieṗ 360_{6}; Téwoṗ 178_{27}, 217_{4}, Téwoṕ 211_{1}, 447_{15}, Téwieṗ 195_{38}, 216_{6}, 239_{47}; wáiſtoṕ 121_{39}; — ámʒ́ioṗ 214_{40}; — náudoſṗ 402_{5}; — kôioſiąmṗ 74_{21}, kóioſiąmṗ 370_{40}; — bâimeſp 147_{25}; méiłeſp 147_{25}, méiłeſṗ 282_{29}; — móterieſṗ 71_{20}, móterumṗ 420_{8}.

II Abrômop 269_{41}; búdump 65_{4}, bûdumṗ 65_{29}; dwâroṗ 24_{25}, dwárieṗ 212_{20}; dʒ́êuġſmumṗ 543_{26}; gôdoṗ 109_{47}; gráboṕ 184_{34}, grâboṕ 189_{25}, grâbieṗ 189_{23}, 202_{28}, grábieṗ 583_{25}; Jónoṗ $18_{16, 17}$, Jônoṗ 20_{18}, Jónieṗ 133_{36},

---

[1]) Savo nuomonei įrodyti Spechtas, tarp ko kita, dar remiasi Baranausko *rasztůsnà*, bet tuo pavyzdžiu nieko negalima įrodyti, nes Baranauskas kaip tik kirčiuoja *rãštas*, *-aĩ*: rasztaĩ Arch. Phil. I 106_{6}, rasztũ I 85_{1}, rasztaĩs I 84_{28}. II 70_{5}, 80_{5}, rasztůsè III 65_{32}.

193$_{7}$, Jónieṗ 215$_{13}$; łâpumṗ 626$_{37}$; miéſtoṗ 470$_{1}$, miéſtan' 181$_{14}$, 300$_{15}$, 334$_{41}$, 470$_{2}$; pórtoṗ 400$_{34}$; ráßtoṗ 265$_{39}$; ſtáłoṗ 200$_{45}$; sûdieṗ 352$_{2}$; téxtoṗ 242$_{53}$; Trónoṗ 117$_{7}$; Túrkumṗ 246$_{42}$, Tûrkump' 302$_{37}$; wârtůſemp 41$_{6}$, 270$_{47}$; ʒîdůſiąmp 137$_{43}$; — gêriop' 558$_{41}$; kêlůſemṗ 288$_{4}$; mêdʒioṗ 146$_{12}$, 429$_{6}$; ʒôdʒioṗ 75$_{5}$, 98$_{22}$, ʒódʒioṗ 255$_{39}$, 298$_{34}$; — dîrwon' 98$_{38}$; pêkłon' 337$_{40}$; rąkoſṗ 176$_{7}$, rąkon' 140$_{8}$, rąkoſń 139$_{34}$, rąkoſn' 147$_{7}$, 177$_{35}$; ródoſp 179$_{34}$, rôdoſṗ 250$_{10}$, ródon' 163$_{4, 22}$; ſéktoſṗ 276$_{48}$; sîłumṗ 522$_{47}$; ſwôdbon 68$_{3}$, ſwódbon' 350$_{32}$; wîeton' 46$_{29}$, wiéton' 104$_{44}$, 169$_{41}$, 175$_{49}$; — máriumṗ 317$_{29}$; ſúdʒioſp 173$_{35}$; wálon' 370$_{16}$; — ʒêmen' 390$_{5}$, ʒémen 487$_{10}$; — dúriſiąmp 45$_{49}$; úgnin' 304$_{43}$, 309$_{13}$; — Môrkuṗ 142$_{46}$, Mórkuṗ 357$_{51}$; ʒmôguṗ 255$_{35}$, ʒmóguṗ 315$_{29}$, 327$_{26}$, 371$_{42}$; — pêcʒiun 332$_{21}$; tánciuṗ 440$_{15}$.

III. daiktáń 607$_{15}$, daiktúmṗ 277$_{32}$; darbóṗ 186$_{16}$, darbúmp 313$_{33}$; łągiéṗ 440$_{16}$; ſtiebóṗ 168$_{50}$; ʒąndán' 488$_{29}$; — ßulnióṗ 434$_{16}$; — gałwón' 212$_{8}$; — ʒmonáip 369$_{14}$, 371$_{42}$; — ſunúṗ 442$_{18}$, DK 19$_{31}$, 20$_{8}$.

IV. darʒóṗ 488$_{43}$, darʒán' 150$_{31}$; Diewóp 57$_{28}$, 318$_{38}$, Diewóṗ 214$_{26}$, 217$_{4}$, 220$_{28}$, 225$_{2}$, 237$_{8}$, 280$_{44}$, 306$_{40}$, 356$_{49}$, 370$_{15}$, 410$_{26}$, 472$_{14}$, Diewóp' 220$_{20}$, Diewôṗ 250$_{18}$, Diewîep 12$_{17}$, Diewiéṗ 259$_{9}$, 277$_{33, 45}$, 286$_{17}$, 333$_{23}$, 600$_{31}$; gałóṗ 87$_{17}$, 250$_{52}$, 544$_{30}$, 582$_{7}$, gałóp' 520$_{51}$; griekóṗ 473$_{4}$; gardán 484$_{49}$; kakłóṗ 473$_{4}$; kiemóṗ 148$_{29}$; maißóp' 577$_{9}$; mełóp 129$_{34}$; namúmṗ 297$_{9}$; ſtułpóṗ 167$_{32}$; tarnóṗ 598$_{23}$; wardán' 168$_{19}$, 190$_{42}$, 193$_{1}$, 258$_{4, 31}$, 259$_{45}$, 408$_{38}$, wardán 252$_{45}$; — dienóń 124$_{14}$, dienón' 279$_{31}$, 423$_{39}$; Eʒdráyp' 56$_{6}$; kruwón' 410$_{40}$; mergáiṗ 371$_{17}$; ſkołóſṗ 360$_{31}$; wierón' 302$_{32}$; — nůdʒióſṗ 522$_{34}$; ſkomióſṗ 33$_{20}$, 186$_{56}$, ſkomiósp 200$_{45}$, ſkomiéiṗ 95$_{21}$, ſkomiêiṗ 126$_{45}$, ſkomiéip' 192$_{46}$, 226$_{15}$; — laupſéſṗ 256$_{27}$; — dągáuſṗ 315$_{12}$, dągún 3$_{33}$, dąguń 181$_{20}$, dągún' 196$_{39}$, 229$_{34}$; wirßún' 83$_{31}$; — waiſiáuſṗ 422$_{44}$.

b) daugiaskiemenių daiktavardžių:

I. Hérodop 58$_{17}$, Hérodoṗ 159$_{25}$; nêwadop' 526$_{24}$; Pówilieṗ 193$_{53}$, 261$_{34}$; Prânaßiep 2$_{45}$, Pránaßieṗ 208$_{24}$, prá-

naßieṗ 257_{30}, Pránaßůśiąmṗ 103_{3}; iʒgânimop 238_{25}, iʒgánimoṗ 270_{16}; kúlimoṗ 161_{13}; ſmârkumoṗ 420_{10}; tóbułumoṗ 75_{28}, 517_{33}; mókitinioṗ 173_{2}; — élgetaiṗ 271_{40}.

II. Jordâniep 18_{18}; maieſtótoṗ 306_{37}, Maieſtótieṗ 316_{41}; philîpop 124_{34}; Piłôtoṗ 104_{42}, 159_{25}, Piłôtoṗ 180_{14}, Piłótieṗ 159_{35}; ſakraméntoṗ 268_{26}, ſakramę́ntumṗ 76_{4}, ſakramę́ntų́mp 295_{30}; Serwétoṗ 302_{34}; ßatônoṗ 257_{32}; Thimotéußop 129_{1}; vrêdoṗ 284_{40}; — amʒinúmoṗ 96_{53}; kreiwúmoṗ 8_{2}; meiłaßirdûmoṗ 317_{20}, miełaßirdúmoṗ 170_{20}, miełaßirdúmop 360_{39}; pakłuſnúmoṗ 276_{40}, 470_{22}; ßwieſúmoṗ 241_{9}, 430_{39}, 594_{37}; tobułúmop 57_{31}; wertúmoṗ 147_{45}; giłúman' 154_{42}; — bernêloṗ 590_{43}; — giwâtoſp 50_{53}, giwâtoſṗ 182_{16}, giwâtosṗ 200_{51}, 371_{38}, giwátoſṗ 282_{6}, giwâton' 131_{20}, giwáton' 274_{1}; karalîſton' 375_{42}; pakútoſṗ 9_{13}, pakûtoſp' 592_{13}; ſtadáłon' 325_{4}; — newâlon' 311_{6}, 316_{19}; padwárion' 326_{7}; wecʒêrioſṗ 275_{35}; winîcʒion' 389_{13}; — awêłumṗ 302_{46}; — ligôniesṗ 348_{2}, ligôniumṗ 140_{41}; — ałtôreuſp 37_{17}, ałtóriuṗ 443_{35}; Eſaióßiuṗ 14_{13}, Eſaiióßiuṗ 257_{40}; Jeremiôßiuṗ 60_{4}, 208_{24}; Lukóßiup 81_{7}, Lukôßiuṗ 211_{24}; pakâieuſp 310_{33}; Tobiôßiuṗ 196_{2}; Totôriumṗ 302_{37}.

III. Biſkupóp 282_{8}; kunigóṗ 75_{44}; nůpełnóṗ 15_{6}, nůpełnúmp 224_{2}; padaróṗ 280_{25}; welinóṗ 436_{24}, wełiniéṗ 105_{50}, 115_{8}; węmdałóṗ 36_{41}, wemdałóṗ 122_{38}; — iʒgąſcióṗ 14_{22}; — kalinéiṗ 523_{11}; nůdeméſṗ 255_{13}, nůdeméſp 570_{19}; pakąmpéſń 247_{24}; paʒintiéſp 96_{30}, paʒintiésṗ 310_{35}; krikßcʒionisîąmṗ 340_{42}.

§ 81. Permetę akimis visus augščiau surašytuosius pavyzdžius, lengvai galime pastebėti, kad kalbamųjų daiktavardžių direktyvai, apskritai imant, turi tą pačią kirčio vietą, kaip kiti jų linksniai, būtent: *kálnai* — *kálnop, tẽvai* — *tẽvop, tẽviep, dvãrai* — *dvãrop, dvãriep, miẽstai* — *miẽstop, miẽstan,* g. sg. *dir̃vos* — *dir̃von...*, bet *dievaĩ* — *Dievóp, kiemaĩ* — *kiemóp, šulnỹs* — *šulnióp, dangùs, -aũs* — *danguñ, vaisiùs, -iaũs* — *vaisiaũsp* ir kt. Tai patvirtina ir dabartinė kalba, pav.: *põnoo, bró-*

lip Laz., *põnip* Ziet., *par̃šiek* Gerv. || *Dievóp, Dievíep, vaikíep* Laz., *Dievók, kunigók, žąsìk, sūnùk* Gerv. ir kt.

Bet Daukšos kalboje yra keletas ir kitaip kirčiuojamų direktyvų. Visų pirma nepaprastas atrodo *Diẽvop* ir *Diẽviep*: Diéwoṗ 12_{21}, 175_{37}, 222_{18}, 280_{21}, 364_{30}, 406_{19}, 453_{9}, 457_{1}, 520_{3}, 537_{6}, 539_{34}, $569_{17, 26}$, 587_{13}, diéwoṗ 318_{29}, Diéwop' 561_{9}; Diéwieṗ 134_{17}, 472_{35}, 528_{21}, 540_{10}, Diéwiep' 537_{2}, 605_{38}. N. van Wijkas, MO XI 214 ir Nieminenis, Ausg. 147 mano, kad *Diẽvop* yra klaida; bet, man rodos, to paprasta klaida negalima išaiškinti, nes šią lytį Daukšos postilėje sutinkame ne vieną kartą, kaip kad Nieminenis tvirtina, bet daugelį kartų; o daugelį kartų pakartotas dalykas vargiai gali būti apsirikimas. Tas pat veikiausiai yra ir su *Diẽviep*. Tad kaip tai reikia suprasti?

Jeigu sutiktume, kad einamieji ir esamieji pašalio vietininkai seniau yra turėję kirtį dėl polinksnio įtakos nutrauktą į žodžio galą, tai galėtume manyti, kad *Diẽvop* turi dar išlaikęs senesnį šakninį kirtį, dėl polinksnio įtakos dar nenukeltą į galą. Bet tada sunku būtų išaiškinti *Diẽviep*: juk vargiai kada nors galėjo būti l. sg. **Diẽvie*, nes *namiẽ : namíep, oriẽ, ankstiẽ* || *áudrotie, šáltie* ir kt. rodo, kad oksitoniniai daiktavardžiai ir senoviniame vietininke yra turėję galinį kirtį pirmiau su cirkumflektine, vėliau su akūtine priegaide (žr. Būga, TŽ I 433). Taigi *Dievíep* Diev., Laz., *namíep, mergáip* Ziet. ir kt. gali turėti išlaikę senovinį kirtį, ir todėl Daukšos *Diẽviep*, kuris vargiai galima išaiškinti spaudos klaida, tenka laikyti esant antrinio kilimo. Na, o jeigu *Diẽviep* yra antrinio kilimo (plg. 27 psl.), tai kodėl toks negali būti ir *Diẽvop*?

Pagaliau net ir baritoninių daiktavardžių direktyvai, gale kirčiuojami, nevisados būtinai turi turėti tą galinį kirtį atitrauktą dėl polinksnio įtakos. Pav., kodėl Daukšos *rankósn* (: rąnkóſń 132_{25}, rąkóſn' 175_{38}, rąnkóſn' 283_{3}), *mariósn* (: mariôſn' 149_{19}), tverečėnų *rankósun* (dial. *ruǝkā̃·sun* J. Otrębski, WNT I 229) ir kt. kirčio vieta negali būti senovinė, dar net F. de Saussure'o dėsniu atitraukta iš šaknies į galūnę, ir kodėl polinksnis *-n(a)* čia negali būti pridėta prie **rankā́s*? Man rodos, tatai yra lygiai taip pat galima, kaip Zietelos vietininke *rankái* (iš *rankáip* Arum. 42) šalia *mergáip, momáip* gali būti išlikusi senesnė kirčio vieta, o dabartinis vietininkas *rañkoje*, kaip kad teisingai pastebi Endzely-

nas, Акц. 16, lengvai galėjo analogiškai atsirasti iš **rankiá'į* (< **rıañkā'į*). Dabartinė *rankõn* Gerv. (iš *rankonà*) ir kt. galėjo gauti galinį kirtį pagal *rankósnà, rankáip, *rankojè* ir kt. lygiai taip pat, kaip tų pačių gervėčėnų *rañkosan* (Arum. 55) analogiškai pagal *rañkomís* ir kt. linksnius galėjo kilti iš **rankósan*.

Dėl tos priežasties sunku tikėti, kad pirminiame oksitoniniame kilmininke **dievıo* pirmiau turėjo būti kirtis atitrauktas iš galūnės į šaknį ir paskum, pridėjus polinksnį *-p(i)*, vėl buvo nukeltas į galūnę: juk tas polinksnis čia, kaip ir *rankósn*, galėjo būti pridėtas dar tada, kada kirtis tebebuvo galūnėje. Tariamoji akūtinė oksitoninių direktyvų galinė priegaidė, kuri, Spechto, KZ XLIII 92 nuomone, rodanti kirtį esant atkeltą iš šaknies į galūnę, gali būti cirkumflekso vietoje atsiradus tokiu pat būdu, kaip ir esamuose pašalio vietininkuose *namíep*, *mergáip*, arba sudėtiniuose daiktavardžiuose *galvū́galė* Gaurė, *Žąsū́gala* „Veiviržėnų apylinkės kalno vardas", kurių pirmosios dalys, d-tos kilmininkai, iš pradžios, be abejonės, yra turėję cirkumflektines galūnes.

§ 82. Tokiam manymui neprieštarauja ir Daukšos kalbos duomenys, būtent:

Einamieji pašalio vietininkai d ž i a u g ĩ m ó p 13_{16}, w e r k ĩ m ó ṗ 371_5, T e w ó ṗ 239_{46}, w a k a r ó ṗ 105_{13}, 131_{32} ir w a n d e n é ĩ ṗ 579_{39} — paprastai šitie daiktavardžiai Daukšos kalboje yra baritoniškai kirčiuojami, žr. 30, 31, 42 ir 127 psl. — veikiausiai savo galinį kirtį turi ne tiek dėl polinksnio įtakos, kiek dėl to, kad kalbamieji daiktavardžiai, nors ir rečiau, Daukšai galėjo būti pažįstami ir oksitonai, plg. T e w á i 468_{16}, w ą n d e n i i é 140_{12} ir kt.

Taip pat ir a t p i r k e i ó ṗ 437_{34} veikiau yra normaliai kirčiuojamas, nes Daukšos kalboje šalia *pirkė́jas, -jai* galėjo būti ir *pirkė̃jas, -jaĩ*, žr. 83 psl.

Panašiai, tik priešingu būdu, yra kirčiuojamas w é i k a ł o ṗ 398_{13}: mat, Daukša daug dažniau vartoja *veĩkalas, -aĩ*, o rečiau *veĩkalas, -ai*, žr. 43 psl. Čia pat galima būtų prijungti ir p á d a r o ṗ 598_{23}; bet Daukša kirčiuoja *pãdaras, -aĩ* (žr. 43 psl.) ir p a d a r ó ṗ 280_{25}; todėl p á d a r o p gali būti arba naujadaras, arba spaudos klaida.

ſtáłoṗ 200_{45} (= *stãlop*) yra lygintinas ne su rašomoje kalboje vartojamu *stãlas, -aĩ*, bet su *stãlas, -ai* KGr. 154, Jaun. Gr. 86, Slnt.

gárdoṗ 174_{19}, kaip rodo gardán' 484_{49} (plg. *gar̃das, -aĩ* KGr. 152, Sub.), gali būti arba naujadaras kaip *Diẽvop*, arba spaudos klaida; plg. v. Wijk, MO XI 215.

ßárwop' 586_{30} gali būti kilęs iš *šárvas, -ai* greta *šárvas, -aĩ, rándai : randaĩ, rýtai : rytaĩ, véidai : veidaĩ* ir kt. Bet taip pat ßárwop' gali būti ir vietoje ßarwóp' parašytas, plg. 39 t. psl.

óran (: óran 159_{16}, óran' 159_{2}, 170_{18}, 311_{42}, 313_{7}, ôran 524_{32}, 607_{18}, hóran 141_{10}, 167_{11}) veikiausiai turi tą pačią kirčio vietą, kaip ir *óras, -ai*, kurį sutinkame dar šiandieninėse tarmėse, žr. 39 psl.

wárdan' 290_{34}, kurį tik vieną kartą esu pasižymėjęs, šalia dažnai vartojamo *vardañ* (žr. 133 psl.), galėtų būti naujadaras (plg. *var̃dan* KGr. 403, *laũkan* Virb., KGr. 403 ir kt.); bet kadangi taip kirčiuojamų einamųjų vidaus vietininkų Daukšos kalboje, palyginti, yra labai maža ir, be to, jie kartais prieštaringai kirčiuojami (plg. winán 68_{12}, krûwon' 582_{30}, wietón' 620_{39} ir kt.), o apskritai imant, tos rūšies vietininkai yra normaliai kirčiuojami, tai reikia manyti, kad wárdan', kaip ir winán, krûwon', wietón' yra ne kas kita, kaip paprastos klaidos. Plg. dar tâutumṗ 587_{12} šalia *tautà, -õs*, âłgoſṗ 543_{4} šalia *algà, -õs*, ſkômieip 552_{12}, ſkómieip' DK 7_{23} šalia *skomià, -iõs* ir kt.

Iš dągun' 365_{51}, 454_{2}, 495_{4} ir Chriſtáup 518_{48} nieko negalima spręsti, nes šalia *dangùs* ir *Chrìstus* pasitaiko ir *dañgus, -aus* bei *Christùs, aũs*, žr. 124 ir 138 psl.

Visai kas kita yra Tironôṗ 555_{32}, nobaȝnumóṗ 479_{23}, ſakramentúmp 76_{15}, praktikorių́mṗ 483_{51}, tancȝiáuſṗ 473_{18}: iš tų pavyzdžių lyg atrodytų, kad dėl polinksnio *-p(i)* Daukšos kalboje tikrai galėjo būti kirtis atitraukiamas į žodžio galą. Bet tokių pavyzdžių yra tiek maža, jog iš jų negalima jokios išvados daryti: kitais pavyzdžiais remiantis, tuo būdu būtų galima ir visai priešingų išvadų padaryti.

Pagaliau dar yra paminėtinas Powiliép 453_{14}: tai, man rodos, šalia normaliai kirčiuojamo Pówilieṗ 193_{53}, 261_{34} gali būti naujadaras arba veikiau spaudos klaida, plg. Powîłas 246_{14}.

Taigi, suglaudus viską pasakyta draugėn, galima matyti, kad daiktavardiniai direktyvai Daukšos kalboje buvo vartojami atskirais savarankiškais linksniais, ir todėl jie, be kelių išimčių, buvo kirčiuojami visai taip pat, kaip ir kiti atitinkamų paradigmų linksniai; plg. Specht, LM II 45. Kalbamosios Daukšos išimtys yra arba pateisinami kalbos duomenys arba paprastos spaudos klaidos.

ū) Tikriniai vardai

§ 83. Daugelį tikrinių vardų Daukša kirčiuoja pagal lenkiškų arba (rečiau) gudiškų atitikmenų tiesioginius ir netiesioginius linksnius, pav.: Abrahómas 54$_{8}$ (lenk. *Abraham*); Annóßiumi 25$_{30}$ (lenk. *Annasz*); Cédrono 149$_{24}$; Chriſoſtómas 203$_{35}$, 345$_{34}$, 388$_{21}$ ir Chriȥóſtomas 388$_{47}$; Heliôßius 351$_{34}$ (lenk. *Heljasz*); Hêrodas 167$_{6}$; Hieremiiôßeus 399$_{3}$ (lenk. *Hieremjasz*); Jâkubo 3$_{4}$, Jákobo 537$_{35}$, i. sg. Jákobu 73$_{29}$ (lenk. *Jakob*) ir Jokûbas 80$_{47}$, Jokúbo 179$_{47}$ (gud. *Якýб*); Joáchimas 563$_{26}$, Jókimas 389$_{29}$; Jordôno 25$_{32}$, Jordâniep 18$_{18}$ (lenk. *Jordan*); Jóſephas 362$_{48}$, Jósephui 50$_{17}$ (lenk. *Józef*); Judôßius 622$_{39}$ (lenk. *Judasz*); Kaiphôßiuṗ 167$_{21}$ (lenk. *Kajfasz*); Lóȥoriaus 478$_{9}$, 583$_{25}$; Lukôßius 27$_{6}$ lenk. *Łukasz*); Machomêtas 90$_{26}$;Maiȥ́iéßeus 395$_{39}$ (lenk. *Mojżesz*); Melánchtonas 143$_{15}$; Mikałôius 622$_{26}$ (gud. *Микола́й* ar lenk. *Mikołaj*); Salâmonas 121$_{50}$, Salámonas 332$_{42}$, 622$_{26}$, Salâmonui 38$_{19}$, Salómoną 38$_{13}$ (lenk. *Salamon*); Siméonas 50$_{17}$ (lenk. *Simeon*); Stephônas 599$_{21}$ (lenk. *Stefan*); Zachariiôßius 2$_{36}$, Zachariôßių 410$_{23}$ (lenk. *Zacharjasz*) ir kt.

§ 84. Tam tikri vardai yra galūnėje kirčiuojami, pav.: n. sg. Chriſtús 281$_{34}$, Chriſtâus 402$_{31}$, Chriſtáus 502$_{40}$, Chriſtáuſṗ 518$_{48}$, acc. sg. Chriſtų́ 45$_{32}$, 247$_{6}$, 335$_{29}$, 351$_{21}$ || Chrîſtus 266$_{5}$, chrîſtaus 102$_{42}$, Chrîſtaus 166$_{22}$, n. pl. Chrîſtuſai 13$_{32}$ (bet ir kriſtuſái 372$_{13}$); Dioniſiús 455$_{22}$; Loȥoriús 488$_{2}$; Teodoȥiús 540$_{24}$; Zachariás 462$_{17}$, 464$_{49}$, 465$_{2}$, g. sg. Zachariós 471$_{40}$, 473$_{27}$, Zachariái 462$_{8}$, acc. sg. Zacharią́ 465$_{20}$.

Kad visas šitas kirčiavimas būtų tikras kalbos faktas, sunku tikėti. Visų pirma neįtikima, kad galūnėj būtų galėję būti kirčiuojama n. sg. Zachariás, d. sg. Zachariái ir acc. sg. Zacharią́. Veikiausiai šitie parašymai reikia skaityti kaip *Zacharìjas, Zacharìjai, Zacharìją*; plg. Eſaiiás 400_{2}, bet g. sg. Iſáiios 29_{19}. Loʒoriús veikiau yra klaida vietoje Lóʒorius (= *Lõzorius*).

Christùs, -aũs, gal būt, buvo kirčiuojamas pagal gyvosios kalbos pavyzdžius (pav., *skaičiùs, -iaũs* ir kt.) arba kirčiuojant buvo nusižiūrėta į gr. originalą χριστός, g. sg. χριστοῦ. Bet kaip tada gali būti su acc. sg. Chriſtų́? Jei ne spaudos klaida, gal būt, čia irgi yra išlikus pirminė kirčio vieta (plg. gr. χριστόν, taip pat *kokìs, kokį̃*).

Šiaipjau kitų vardų kiršiavimas labai svyruoja, pav.: Jerúsalem 2_{33}, Jeruſâlem 3_{19}, Hieruſâlem 3_{14}, Hiéruſalem 573_{38}, Hieroſolîmo 89_{29}, l. sg. Hieroſolimé 137_{20}, Hieruſalimé 308_{29}; Hiéronímas 467_{19}, Hieronîmą 87_{13} ir kt. *Tai, tur būt, yra dėl to, kad šie žodžiai lietuvių kalbai* yra visai svetimi.

Bet kaip reiktų aiškinti Dioniſiús, Loʒoriús ir Teoʒiús — ar klaidomis, ar kaip *ambicijà, -jõs* ir kt. (žr. § 54), man nevisai aišku.

3. Būdvardžiai

a) Paprastieji būdvardžiai

§ 85. Daukšos būdvardžiai tuo yra ypatingi, kad jų kirčiavimas dar nėra tiek apibendrintas, kaip dabartinių: vieni iš jų dar dar rodo baritoninių, o kiti oksitoninių žymių.

Baritoniniai būdvardžiai savo ruožtu yra dar akūtinės ir cirkumflektinės bei gravinies šaknies, būtent:

I. **áiškus**, -i: n. sg. áißkus 254_{4}, áißki 88_{18}, 249_{41}, áißkius 330_{29} ‖ n. sg. aißkús 2_{17}, aißkúmi 476_{37}.

álkanas, -a: áłkanam' 5_{20}, g. pl. áłkanų 309_{11} ‖ ałkaniémus 487_{12}, ałkanůſiá 492_{11}.

ámžinas, -a: n. sg. âmʒina 598_{19}, g. sg. ąmʒinos 11_{50}, ámʒinos 30_{22}, 610_{38}, ámʒinoṗ 580_{6}, ámʒinoſṗ 487_{52}, ąmʒinomis 11_{15}, ąmʒinose[a] 11_{17}. ámʒinoſn' 308_{26} ‖ n. sg. amʒiná 5_{52}, 249_{27}, g. sg. amʒinós 74_{42}, 103_{11}, 124_{6}, ąmʒinós 252_{27}, amʒinóp 580_{21}, amʒinóſp 81_{32}, amʒinúmṗ 15_{21}, amʒináis 207_{19}.

brángus, -i: n. sg. brągus 81_{30}, 152_{48}, 191_{18}, 348_{11}, DK 21_{10}, brągi 321_{1}, 348_{10}, 380_{28}, 624_{33}, brągaus 56_{35}, 103_{49}, 272_{47}, brągumi 146_{2}, g. pl. brągiu 55_{37}, brągių 542_{16}, acc. pl. brągus 37_{1}, 102_{27}, brąngius 248_{10}, 487_{24}, brągeis 21_{10}, brąngeis 270_{14}, brągiůſe 41_{38} ‖ n. sg. brągús 541_{47}, brągáus 476_{9}, 526_{50}, 573_{40}, brągių́ 439_{54}.

dárgus, -i: g. sg. dárgios 412_{13}, dárgius 188_{36}, 195_{49}, dárgias 104_{26}, dárgumis 169_{46} ‖ n. sg. dargús 198_{10}, 425_{19}, g. sg. dargiós 36_{46}, dargių́ 161_{15}, dargiůſé 344_{39}.

dósnus, -i: dóſnumi 84_{24}, dôſnumi 298_{21}, dóſnias 286_{17}, dôſnes 290_{5}, dóſnumis 286_{23} ‖ n. sg. důſnús 32_{10}, důſná DK 52_{3}.

gáusus, -i: gâuſi 532_{15}, 552_{32}, gáuſaus 175_{34}, gâuſaus 595_{31}, gáuſaųſp 147_{11}, gáuſumi 147_{43}, gáuſias 472_{29}, 478_{47}, gâuſes 532_{27}, gáuſiomis 479_{11}.

grýnas, -a: g. sg. grînos 425_{41}, 613_{22}, i. sg. grînu 108_{7}, grîname 582_{41}, g. pl. grînų 278_{7}, acc. pl. grînus 90_{45} ‖ grinám' DK 49_{9}, grinóſp DK 49_{29}, griniémus 459_{26}.

ýpačias, -ia: n. sg. îpacʒes 396_{6}, g. sg. îpacʒios 149_{36}, n. pl. îpati 142_{7}, g. pl. îpacʒių 347_{11} ‖ g. sg. įpacʒiós 478_{32}, ypacʒių́ 492_{3}.

įžūlas, -a: i. sg. iʒûła 96_{2}, g. pl. įʒúłų 27_{11}, įʒûłomis 349_{40}.

kárštas, -a: n. sg. kârßta 542_{11}, kârßtoſp 619_{3}, i. sg. kârßta 334_{19}, acc. pl. kârßtas 2_{5} ‖ g. sg. karßtós 327_{50}, karßtáis 112_{47}.

kártus, -i: kárťumi 285_{29}, kârcʒių 526_{9} ‖ kartáus 182_{39}.

kíetas, -a: g. sg. kiétos 312_{20}, d. sg. kiétai 176_{8}.

kniū́psčias, -ia: knîupſti 62_{11}, 266_{50}.

lýgus, -i: lîgaus 521_{50}, g. sg. lîgios 80_{13}, 618_{19}, lîgioſp 94_{53}, lîgiam' 363_{12}, 533_{44}, lîgumi 150_{46}, 170_{25}, acc. pl. lîgus 69_{16}, lîgumis 291_{16}, lîgiomis 166_{35}, lîgu 93_{2} ‖ g. sg. ligiós 542_{27}.

méilus, -i: n. sg. mêiłus 31_{37}, 554_{31}, méiłus 290_{48}, méili 427_{21}, méiłaus 35_{7}, méiłam 574_{30}, mêiłumi 96_{23}, acc. pl. méiłus 101_{3}, 309_{16}, 348_{2}, 368_{19}, 390_{17}, méyłumis 52_{38}, méiłumis 429_{3}.

méilaširdus, -i: n. sg. méiłaßirdus 122_{28}, 262_{29}, méiłaßirdis 263_{32}, n. pl. méyłaßirdus 75_{26}, méiłaßirdʒeis 243_{40} ‖ n. sg. meiłaßirdús 310_{13}, miełaßirdús 115_{24}, 115_{24}, 122_{52}, 286_{14}, 413_{27}, g. pl. meiłaßirdų́ 284_{24}.

míelas, -a: g. sg. miéłos 177_{3}, 490_{5}, miéłam' 105_{5}, miéłam 186_{8}, miéłûſe 380_{2}.

patógus, -i: n. sg. patógus 33_{37}, 56_{37}, patôgus 34_{45}, 43_{16}, patôgi 92_{33}, 526_{4}, 563_{19}, neutr. patôgu 26_{27}, 303_{36}, patógu 152_{19}, patógaus 483_{41}, patógumi 2_{52}, acc. pl. patógus 462_{7}, nepatógius 437_{9}, 451_{1}, patógumis 67_{1}, patôgumis 554_{3} ‖ patogúmi 407_{8}.

pësčias, -ia: pêßcʒiam' 140_{42}.

príešus, -i: n. sg. priéßus 138$_{1}$, priéßaus 178$_{16}$, 304$_{16}$, g. pl. priéßų 235$_{7}$, acc. pl. priéßus 235$_{5}$.

ráišas, -a: g. pl. ráißų 278$_{4}$, acc. pl. ráyßus 57$_{8}$, ráißus 33$_{50}$, 274$_{21}$.

ráiškus, -i: ráißkaus 479$_{2}$, ráißkių 293$_{10}$.

rũstus, -i: n. sg. rúſtus 168$_{35}$, i. sg. rûſtu 437$_{23}$.

skáistus, -i: ſkáſtumi 332$_{42}$, n. sg. ſkáiſta 615$_{42}$, n. pl. ſkâiſti 558$_{39}$.

šýkštas, -a: n. pl. ßîkßti 126$_{39}$.

támsus, -i: tąmſaus 33$_{14}$, i. sg. támſia 88$_{28}$, támumus 156$_{49}$, acc. pl. támſſus 15$_{14}$ ‖ n. sg. tamſús 556$_{37}$, 559$_{45}$.

tánkus, -i: tąkaus 313$_{33}$, tąkumis 9$_{11}$.

tóbūlas, -a: tóbułoſe 432$_{25}$ ‖ n. sg. tobułá 236$_{44}$, g. sg. tobułós 80$_{10}$, 151$_{37}$, tobułéis 57$_{29}$, tobułáis 429$_{2}$.

tólimas, -a: tólimi 428$_{7}$, tôlimiemus 311$_{41}$, tólimoſe 278$_{10}$ ‖ n. sg. tolimá 382$_{11}$.

tũlas, -a: tûli 80$_{17}$, 93$_{34}$, 310$_{35}$, 357$_{33}$, tûłų 192$_{52}$, 196$_{41}$, tûliemus 50$_{51}$, 179$_{7}$, 574$_{4}$, acc. pl. tûłus 180$_{25}$, tûłas 96$_{18}$, tûłais 161$_{41}$, 265$_{17}$, tûłomis 141$_{43}$, 164$_{30}$, tûłoſe 164$_{38}$, 265$_{22}$ ‖ tułáis 441$_{2}$ (gal būt, klaida).

válnas, -a: n. sg. wálna 123$_{6}$, 473$_{43}$, neutr. wáłna 411$_{9}$, wálname 84$_{31}$, wáłnays 60$_{6}$, wáłnais 84$_{35}$ ‖ n. sg. wałná 431$_{35}$, walná 614$_{12}$.

véikus, -i: n. sg. wéikus 30$_{32}$, wêikus 74$_{46}$, 582$_{4}$, wéikumi 3$_{19}$.

II. ãklas, -à: ákłam 283$_{15}$ ‖ akłų́ 254$_{44}$, 278$_{4}$ akłáis 118$_{37}$.

baĩsus, -ì: n. sg. bâiſus 11$_{13}$, 126$_{6}$, 263$_{32}$, baiſî 8$_{28}$, baiſí 310$_{5}$, neutr. bâiſu 161$_{19}$, bâyſaus 16$_{28}$, bâiſaus 180$_{35}$, 286$_{27}$, báiſaus 380$_{17}$, 392$_{34}$, báiſauś 285$_{33}$, g. sg. bâiſios 174$_{33}$, báiſumi 3$_{19}$, 10$_{40}$, 165$_{31}$, 384$_{52}$, 477$_{47}$ ‖ n. sg. baiſús 4$_{19}$, 35$_{11}$, 132$_{24}$, 175$_{38}$, 285$_{33}$, 435$_{17}$, 554$_{30}$, 608$_{41}$, baiſų́s 394$_{37}$, neutr. baiſú 168$_{25}$, baisáus 390$_{12}$, g. sg. baiſiós 145$_{44}$, baiſióſp 183$_{21}$, baiſių́ 518$_{45}$.

baũgus, -ì: g. sg. báugios 7$_{46}$, 545$_{40}$ ‖ baugių́ 544$_{37}$.

bjaũrus, -ì: n. sg. bîeurus DK 47_{14}, biáurumis 54_{29}, biâurumis 428_{11} ‖ n. sg. bieùrús 255_{13}, biaurús 373_{35}, bie^{a}urús DK 44_{9}.

bùdrus, -ì: búdrumi 35_{35}, 392_{31} ‖ budrių́ 552_{32}.

bùklus, -ì: n. pl. búkłųs 301_{32}, búkleis 254_{42}.

čỹstas, -à: g. sg. cʒîſtos 532_{9}, 534_{9}, cʒîſtais 603_{7} ‖ necʒiſtám' 103_{45}, cʒ́iſtiémus 110_{29}, cʒ́iſtáis 25_{6}.

daĩlus, -ì: n. sg. dâiłus 332_{31}, dâyłaus 55_{14}, dâiłaus 96_{27}.

drąsus, -ì: n. sg. drą́ſus 79_{35}, neutr. drą́ſu 424_{47}, drąſiús 233_{10}, drą́ſumis 478_{40}.

gãtavas, -a: gâtawi 62_{49}, 81_{43}, gátawi 110_{4}, 170_{13}, gâtawais 543_{19} ‖ n. sg. gatawá 561_{34}, gatawóṗ 246_{45}, gatawón' 89_{12}.

graũdus, -ì: n. sg. graúdus 162_{12}, g. sg. grâudʒ́ios 361_{40}, gráudumi 476_{38}, i. sg. graudʒ́iá 162_{47} ‖ g. sg. graudʒ́iós 481_{19}, graudumí 177_{32}.

grùbus, -ì: grúbumi 90_{40}.

kañtrus, -ì: n. sg. ką́ntrus 95_{23}, 116_{6}, 130_{41}, 413_{27}, ką́ntrumi 9_{16}, ką́ntrumis 243_{40} ‖ kantrúmis 523_{34}.

lãpus, -ì: n. sg. łápus 437_{14}.

liẽkas, -à: liékiemus 563_{44}, liékůſé 564_{5}.

meñkas, -à: g. pl. mę́kų 229_{54}, mę́kiemus 330_{27} ‖ n. sg. męká 169_{41}, g. sg. mękôs 293_{29}, g. pl. mękų́ 87_{10}, 277_{50}, mękúmṗ 151_{27}.

nõbažnas, -a: g. sg. nóbaʒ́nos 300_{13}, i. sg. nôbaʒ́na 32_{9}, nôbaʒ́ni 328_{42}, nôbaʒ́nų 66_{32}, nóbaʒ́niemus 463_{26}.

paklùsnus, -ì: n. sg. pakłúſnus 109_{36}, 129_{9}, 240_{3}, pakłúſnumi 103_{11}, 328_{44}, pakłúſnumis 383_{52} ‖ g. pl. pakłuſnų́ 470_{6}, pakłuſſniémus 175_{34}, pakłuſnéis 366_{26}.

pãstaras, -a: g. sg. pâſtaros 594_{19}, páſtaram DK 7_{19} ‖ g. sg. paſtarós 268_{4}, 554_{41}, 604_{4}.

pavỹdus, -ì: n. sg. pawîdus 168_{35}.

pavõjus, -ì: neutr. pawôiu 140_{41}, $_{43}$ ‖ pawoiú 36_{32}.

pùtlus, -ì: n. sg. pútłus 168_{35}, pútłumi 533_{4}, pútłumus 434_{32}, acc. pl. putłús 441_{10}, pútłůſe 272_{45}.

smarkus, -ì: n. sg. ſmârkus 99_{53}, 126_{7}, 366_{27}, ſmárkus 435_{18}, ſmârkaus 119_{13}, 171_{20}, 310_{16}, ſmârkauſp 161_{13}, g. sg.

ſmârkios 2_{39}, ſmárkios 370_{35}, ſmârkiam' 361_{29}, ſmârkumi 62_{47}, ſmárkumi 174_{27}, 384_{51}, ſmârkių 52_{2}, ſmarkiás 128_{9}, 170_{20}, ſmârkiomis 94_{39}.

smur̃tus, -ì „niebespieczny": n. sg. ſmúrtus 479_{42}.

staĩgus, -ì: n. sg. ſtáigus 413_{30}.

suñkus, -ì: n. sg. ſųkus 234_{19}, 394_{37}, neutr. ſųku 64_{24}, 98_{25}, 298_{29}, sųku 107_{25}, ſųkuġ 472_{26}, ſųkaus 80_{15}, 181_{40}, sųkaus 312_{7}, ſųkauſṗ 473_{4}, ſųkių 170_{36}, ſųkiús 7_{27}, ſųkiomis 316_{5} ‖ g. sg. ſųkiós 131_{2}, ſųkiúmp 183_{21}.

švel̃nus, -ì: n. g. ßwêłnus 130_{49}, ßwélnumis 302_{49}, ßwéłniůſe 272_{45} ‖ ßweᵃłnáis 20_{20}, ßwelniáis 21_{10}.

šviẽsus, -ì: n. sg. ßwiéſus 559_{29}, 560_{35}, 576_{31}, ßwíeſaus 64_{39}, ßwiéſumi 560_{39} ‖ n. sg. ßwieſús 67_{20}, 137_{14}, 146_{39}, 468_{29}, 559_{38}, ßwiesús 339_{18}, ßwieſûs 556_{38}, ßwieſáus 125_{40}, g. pl. ßwiesų́ 345_{27}, acc. pl. ßwieſús 233_{8}, 518_{38}.

teĩsus, -ì: n. sg. têiſus 9_{24}, 179_{9}, $_{33}$, 217_{3}, 566_{12}, téiſus 122_{5}, 365_{27}, $_{30}$, neutr. téiſu 92_{40}, téiſaus 96_{10}, 100_{2}, 122_{44}, 348_{42}, 428_{31}, têiſaus 166_{28}, 167_{22}, 433_{23}, netêiſaus 170_{45}, netéiſaus 217_{2}, téiſumi 84_{37}, 348_{23}, têiſumi 168_{46}, 171_{5}, téiſumis 3_{36} ‖ teiſáus 7_{29}.

tiẽsus, -ì: tiéſių 457_{19} ‖ n. sg. tieſsús 181_{49}, tieſús 216_{50}, tieſáus 54_{14}.

trum̃pas, -à: g. pl. trúmpų 312_{38} ‖ trumpám' 214_{42}, trumpáis 232_{15}, trumpůsé 390_{34}.

var̃gus, -ì: n. sg. wârgus 162_{12}, 262_{4}, 333_{7}, wárgus 296_{6}, neutr. wârgu 121_{2}, 125_{10}, 197_{34}, 573_{50}, wârgaus 93_{26}, 186_{6}, wárgaus 618_{38}, g. sg. wârgios 216_{49} ‖ neutr. wargú 422_{19}, 518_{46}.

viẽžlyvas (-bas), -a: wiéʒliwais 321_{35}, wiéʒlibůſe 428_{4}.

§ 86. Permetę akimis augščiau surašytuosius pavyzdžius, galime lengvai pastebėti, kad daugumas Daukšos baritoniškai kirčiuojamų būdvardžių yra buvę tikri kalbos duomenys. Tai aiškiai dar rodo ir dabartinė kalba, kurioje nemaža yra išlikusių senovinių baritoninių būdvardžių su akūtine šaknimi, pav.: *brángus, -aus* Švėk., Var., Pl., Sed., Slnt., Darb. Sub., Tver. (plg. Jaun. Gr. 129[1], KZ LII 95) ‖ *brangùs. -aũs, brángų* Vilk., Bart., Šešt., Mar., Sint.,

Ser., Naum., Jurb., Pagr.; *gáusus* Kup., Sal., Kam., Jž. I 701 (plg. TŽ II 472, KZ LII 94); *įžū́lus* Sint., Jž. I 676; *lýgus, -aus, -iam* Bart., Sasn., Sint., Ser., Dov., Rim. (žem. *lýgus, -io, -iam* Slnt., Pl., Švėk.) || *lýgus, -aus, -iám* Paež., Prien., Sint., *lýgus, -aũs, -iám* Vilk., Jurb., Pagr., Jaun. Gr. 131, Sub., Kup., Kam. ir net *lygùs, -aũs* Plaš., Pagr.; *pė̃sčias, -ia, pė̃sčiam* Sv., Dus. || *pė̃sčiám* Sub.; *réiški* Baran. Arch. Phil. I 97_{25} || *ráiškus, -aũs* Jaun. Gr. 129; *rū́stus, -aus, -šiam* Sint., Endr., *rū́stus* Švėk., Pl., Dov., Šiaul. || *rūstùs, rū́stų* Vilk., Bart., Sasn.; *támsus, -iam* Slnt., Pl., Kam., Tver. || *támsus, -aus, -iám* Kup. ir *tamsùs, -iám, támsų* Dov.; *tánkus, -aus* Sub., Kup., Anyk., Kam., Virb; *válnas, válname* Sed., Pl.; *véikus* Švėk., Slnt.... Plg. dar d. sg. *álkanam* Baran. Arch. Phil. I 77_{1} (= *alkanám* Virb., Endr., Sub.), n. sg. *ámžina* Sed., Dov., Sub., Kam., *atžū́lus* Kv., Riet., *báltas, -a, júodas, -a, kiáuras, -a* Slnt., Mos. ir kt. Panašaus kirčiavimo pėdsakų rodo ir Qu.[3], pav.: *brángus* 504, *dólnus* (šalia *dólningas*) 708, *malónus* 790, 967, *padórus* 644, *patógus* 281, 962, *tánkus* 461.

Taip pat dabartinėse tarmėse dar galime sutikti baritoninių būdvardžių ir neakūtinės, trumposios arba cirkumflekfinės, šaknies, pav.: *baĩsus, bjaũrus, daĩlus* Pl., Var., Sed., Slnt., Darb., Dov., *drą̃sus* Var., Pl., Sed., Slnt., *graũdus* Sed., Pl., *griaũdus* Dov., *grùbus* Švėk., Darb., *kañtrus* Pl., Sed., Slnt., Darb., Dov., *smarkus, stambus, suñkus* Sed., Slnt., Pl., Var., *drą̃sus, kañtrus, suñkus, šviẽsus, tiẽsus* Tver. Kaikurių šitų būdvardžių niekatroji giminė vietomis irgi turi išlaikiusi šakninį kirtį, pav.: *baĩsu* Dov., Slnt., Pl., Var., Švėk., *suñku,* Slnt., Pl., Var., Sed., Švėk., *var̃gu* Pl.

§ 87. Kaikurių Daukšos baritoninių būdvardžių yra nevisai aiški priegaidė. Tokie yra būdvardžiai:

brūkanas (ar **brukanas**): b r û k a n i 209_{39}, b r û k a n ų 139_{45}, b r û k a n a i s 523_{34}.

drėgnas: d r ę g n i o ſ e 100_{17}.

gailus: g á i ł u m i 302_{27}, n. pl. g á i ł u s 176_{33}, g. sg. g á i ł o 454_{41}.

gąstus: n. sg. g ą ſ t u s 554_{31}, g ą ſ t u m i 355_{28}.

indievas: îndiewomis páſſakomis (= trafnymi powieściami) 166_{46}.

laimus: n. sg. łâimus 335_{43}, łáimus 617_{25}, łáimi 598_{49}, 617_{36}, łâimi DK 49_{30}, nełáimaus 33_{28}, nełáymaus 154_{40}, łáimumi 200_{40}, l. sg. łáimume 573_{26}, łâimumis 390_{13} || n. sg. łaimús 383_{6}, nełaimús 84_{4}.

malonus: n. sg. małónus 36_{10}, małônus 224_{30}, 413_{27}, DK 46_{16}, małônaus 4_{35}, małónumi 171_{19}, małónumis 600_{22}.

opus: n. sg. ôpus 145_{47}.

padorus: n. sg. padôrus 69_{23}, padôraus 55_{44}, 133_{43}, nepadôraus 69_{24}, g. sg. padôrios 69_{39}, padôrių 143_{25}.

romus: n. sg. rômus 1_{15}, 2_{44}, 289_{20}, 533_{24}, rómus 4_{10}, 160_{38}, 433_{44}, rômaus 602_{11}, rómumi 84_{24}, rômųmis 209_{33}, rômumis 243_{40}, rómumis 413_{34}.

sargus: ſârgumis 622_{40}.

skyrus: n. sg. ſkîrus 209_{1}, n. pl. ſkîrios 258_{45} || n. sg. ſkirús 449_{50}.

sopus: n. sg. ſópus 178_{2}.

stropus: ſtrópumis 434_{27}.

Visų pirma tenka ilgiau sustoti ties *drėgnas*, *gailus*, *laimus*, *malonus*, *opus*, *padorus* ir *romus*. Šiandieninėje kalboje šitie būdvardžiai yra nevienodai kirčiuojami, pav.: *drégnas* Vırb., Sub. || *drẽgnas* Kv. (TŽ II 475), *gáilus* Lkm., *gáilas* Diev. (plg. *gáilysta* Anyk., Dus.; žr. dar Arch. Phil. I 61) || *gailùs*, *gaĩlų* KGr., 224, Sub.; *laĩmus*, *-aus* Dov. || *laimùs*, *-aũs* Vilk., Paež., Pagr.; *malónus*, *-aus* Dov., Kam. || *malónus*, *-aũs* Šiaul., *malonùs*, *-aũs*, *-ónų* Jaun. Gr. 132: *malõnus* Pl., Sed., Slnt. ir *malonùs*, *-aũs*, *-õnų* K 241; *ópus* Šiaul., Dov., Kup., Dus., Kam. (plg. Jaun. Gr. 129[1], Baran. Arch. Phil. III 81_{23}) || *õpus* Sed., Slnt., *opùs*, *õpų* K 281, Pagr., Jurb., Ser., Šešt....; *padórus* Dov., LM II 384 (plg. *dóras* Sv., Dus.) || *padõrus* Sed., Slnt. ir *padorùs*, *-aũs*, *-õrų* K 284, Jaun. Gr. 132, Pagr., Jurb.

Bet yra ir tokių būdvardžių, kurie Daukšos kalboje veikiausiai yra buvę akūtinės šaknies, o kaikuriose dabartinėse (pav., žemaičių, tilžėnų ir kt.) tarmėse yra su cirkumfleksu, pav.: *dósnus* || *dõsnus* Slnt., Sed., *dosnùs*, *dõsnų* Plaš.; *grýnas* (su akūtu daug kur tas būdvardis yra pažįstamas dabartinėse augštaičių tarmėse, pav., Vilk., Bart., Paež., Sint., Ser., Jurb., Dov., Kup.,

Kam...) ‖ *grýnas* Švėk., Var., Pl., Sed., Sint. (plg. dar KZ LII 91); *gáusus* ‖ *gaũsus* Švėk., Sed.; *méilus* (šio būdvardžio akūtą Daukšos kalboje galėjus būti rodo acc. pl. *méilus* ir, be to, tverečėnų *meilùs, méilų*) ‖ *meilùs, meĩlų* KGr. 225, Jaun. Gr. 128, Virb., Sub.; *patógus* ‖ *patogùs, -õgų*, neutr. *patõgu* K 299.

Taigi, tuo remiantis, man rodos, be didelio apsirikimo galima manyti Daukšos kalboje buvus šalia *dósnus, gáusus, grýnas, patógus, rūstus, támsus* ir *drēgnas, gáilus, malónus, ópus, padórus* bei *rómus*. Tai iš dalies patvirtina ir latvių kalba; pav., akūtinę būdvardžio *romus* šaknį galėjus būti rodo lat. *rāms*: jis su *rómus* gali taip santykiauti, kaip lat. *gaũss* ir *līdzs* su *gáusus* ir *lýgus*. Dėl *rómus* : *romùs, rõmų* KGr. 225 plg. *sótus, -aus* Sint., Prien., ryt. augšt. ‖ *sotùs, -aũs, sótų* Endr., Jaun. Gr. 96 : *sotùs, sõtų* KGr. 225 arba *támsus* ‖ *tamsùs, tamsų* KGr. 225, Plaš., Virb., Vilk., Paež., Šešt., Sint., Ser., Jurb., Pagr. ir kt. Plg. Endzelin, KZ XLIV 52, Būga, LKŽ XLIX.

Dėl *laimus* tenka pasakyti, kad jis iš vienos pusės Daukšos kalboje rodosi galėjęs būti akūtinės šaknies, t. y. *láimus*: tai lyg patvirtina tokios lytys kaip ł á i m i 598_{49}, ł â i m i DK 49_{30} arba ł á i m i i i 614_{11}, n e ł á i m i e i i 98_{24}, plg. Būga, LKŽ L. Bet iš kitos pusės toje pačioje kalboje randame ir ß w i é ſ i 556_{39}, b i é u r i i i 120_{33}, ß w ę t i e i i 41_{16} ir kt. Todėl negalime griežtai tvirtinti, kad Daukšos *laimus* būtinai būtų buvęs akūtinis, — jis taip pat galėjo ir *laĩmus*. Nebent tik, remdamiesi proporcija *meilùs, meĩlų* : *méilus* = *laimùs, laĩmų* (ir *laĩmus*): X, galėtume taryti Daukšos kalboje galėjus būti *láimus*.

Būdvardžiui *gąstus* patvirtinti man yra pavykę tokių duomenų gauti: stud. M. Stonio liudijimu apie Šiaulius saką *gą̃stus*, o kitų pranešimu *gąstùs* esąs pažįstamas Pagramančio, Jurbarko, Vilkaviškio ir kt. šnektose; Plungėje bei Salantuose yra dar vartojamas ir *nuogąstùs*. Todėl atrodo tikėtina, kad Daukšos kalboje yra buvęs *gą̃stus*, plg. *drą̃sus* : *išdrĩsta* = *gą̃stus* : *nusigą̃sta*.

Šalia *skyrùs*, gal būt. yra buvęs ir *skýrus*.

Dėl *brūkanas* (arba *brukanas*), *sargus, sopus* ir *stropus* šakninės priegaidės nieko negaliu pasakyti.

§ 88. Pagaliau tenka susipažinti dar su Daukšos oksitoniniais būdvardžiais, kurie, kaip ir baritoniniai, nėra vienodi: vieni iš

jų, sprendžiant iš vartosenos, yra laikytini senais ar bent senesniais oksitonais, o kiti senoviniais batitonais, tik vėliau tapusiais oksitonais. Pirmajai tad grupei yra skirtini šie būdvardžiai:

artimas, -à: artimóṗ 75$_{26}$, 96$_{41}$, 133$_{16}$, 318$_{29}$, artimám 295$_{1}$, 416$_{20}$, artimám 340$_{7}$, artimúmṗ 184$_{18}$, artimiémus 296$_{34}$, 388$_{49}$, artimáis 295$_{44}$ || ârtimam' 558$_{37}$.

ãštras, -à: aßtráis 155$_{33}$.

atžagarùs, -ì: acc. sg. átʒagarų 338$_{30}$, atʒagaréis 99$_{45}$.

áugštas, -à: n. sg. augßtá 88$_{11}$, g. sg. augßtós 144$_{25}$, augßtų́ 262$_{15}$.

bailùs, -ì: n. sg. baiłús 312$_{20}$, g. pl. baiłų́ 233$_{10}$.

bodùs, -ì: n. sg. bodús 314$_{12}$.

dãžnas, -à: daʒnų́ 220$_{35}$, daʒnáis 65$_{45}$, 308$_{49}$.

dìdis, -ė̃: dîdis 479$_{3}$, n. sg. didé 176$_{42}$, g. sg. didés 132$_{9}$, 268$_{36}$, 479$_{8}$, didʒiôṗ 155$_{23}$, didʒióṗ 398$_{13}$, didemé 10$_{14}$, didimé 46$_{49}$, didiémus 256$_{29}$ || n. sg. díde 9$_{34}$, dîde 168$_{4}$.

gardùs, -ì: gardî 574$_{50}$, gárdʒius 209$_{27}$, gârdʒius 557$_{47}$ || gardʒiás 34$_{1}$, neutr. gârdu 216$_{32}$.

gẽras, -à: geróṗ 90$_{39}$, 186$_{16}$, 247$_{26}$, 251$_{1}$, 325$_{38}$, DK 59$_{24}$, geróp 220$_{14}$, gerų́ 344$_{8}$, giarų́ 514$_{43}$, geriémus 554$_{29}$, geráis 34$_{15}$, gerómis 526$_{28}$, gerůîé 247$_{26}$.

gilùs, -ì: n. sg. giłús 76$_{33}$.

gývas, -à: giwám' 302$_{34}$, g. pl. giwų́ 6$_{35}$, giwiémus 578$_{19}$, gîwus 64$_{7}$, 267$_{51}$, 293$_{39}$, giwáis 207$_{14}$; klaidingai i. sg. giwú 455$_{26}$, acc. pl. giwús 337$_{32}$.

gražùs, -ì: n. sg. graʒús 242$_{4}$, graʒáus 379$_{41}$, graʒión' 182$_{40}$, graʒúmis 303$_{15}$.

jáunas, -à: n. sg. iauná 52$_{40}$, g. sg. iaunós DK 3$_{9}$, iaunómus DK 32$_{24}$ || g. sg. iáunos 568$_{20}$.

kal̃tas, -à: kałtám' 175$_{35}$, g. pl. ne kałtų́ 28$_{10}$, kałtáis 132$_{20}$, 145$_{38}$, 184$_{16}$.

lą̃šas, -à „ułomny": g. pl. łąßą́ (= łąßų́) 278$_{4}$, łąßiémus 318$_{34}$, acc. pl. łąßús 341$_{9}$.

lobùs, -ì: n. sg. łobús 341$_{25}$.

mãžas, -à: maʒų́ 580$_{25}$, maʒîemus 289$_{6}$.

naũjas, -à: nauiamê 13_{44}, nauîame 75_{50}, nauiamé 278_{10} || náuieme 565_{29}.

nulodùs, -ì „brzydliwy“: nułodús 373_{35}.

núogas, -à: g. pl. nůgų́ 441_{37}.

padarùs, -ì „skuteczny“: n. sg. padarús 289_{4}.

paklaidùs, -ì: g. pl. pakłaidų́ 344_{47}.

palūžùs, -ì „ułomny“: pałuʒáus 582_{33}.

pigùs, -ì: n. sg. pigús 67_{21}, 415_{24}, neutr. pigú 588_{32}.

pìktas, -à: piktóṗ 55_{39}, 60_{8}, 90_{38}, 106_{11}, 108_{1}, 220_{14}, 393_{30}, g. sg. piktós 65_{49}, piktų́ 91_{52}, 109_{26}, 320_{46}, 488_{15}, piktiémus 284_{12}, piktáis 99_{39}, 106_{11}, 308_{52}, d. sg. píktái 227_{36} || pîktų 518_{44}.

platùs, -ì: płatáus 272_{23}, płatáuſṗ 579_{42}, płacʒių́ 30_{27}.

plónas, -à: n. sg. płoná 580_{19}.

pranarùs, -ì „przewrotny“: n. sg. pranarús 584_{5}.

prėskas, -à: preſkáis 188_{23}.

primanùs, -ì: n. pl. primânus 221_{14}, primanúmis 385_{28}.

privalùs, -ì: n. sg. priwałús 22_{46}, 98_{14}, 277_{46}, 370_{14}, neutr. priwałú 116_{32}, 195_{26}, 235_{10}; klaidingai priwáłu 495_{1}.

raĩtas, -à: raitám’ 140_{42}.

riebùs, -ì: riebáus 595_{31}.

saldùs, -ì: n. sg. ſałdús 434_{2}, 437_{28}, neutr. ſałdú 10_{30}, ſałdáus DK 52_{24}, ſáldʒiųs 383_{25}.

sẽnas, -à: ſenamé 259_{26}, ſenų́ 77_{5}, 539_{8}.

silpnas, -à: ſiłpnų́ 233_{10}, ſyłpnáis 40_{44}.

skraudùs, -ì „przykry“: ſkraudáus 612_{24}.

slapùs, -ì: n. sg. ſłapús 2_{18}.

stebùs, -ì: n. sg. ſtebús 357_{13}.

stiprùs, -ì: g. sg. ſtipriós 115_{14}, ſtiprių́ 592_{43}, ſtipréis 120_{32} || ſtípreys 58_{40}.

tìkras, -à: tikróṗ 118_{18}, 280_{25}, 282_{8}, tikróp’ 146_{14}, tikrôie^{a} DK 3_{27}, tikrómis 533_{37}.

tingùs, -ì: n. sg. tingús 392_{25}, tįgáus 391_{38}, g. sg. tingiós 189_{26}.

tvìrtas, -à: n. sg. twirtá 115_{14}, g. sg. twirtós 582_{19}.

tùščias, -ià: tuſcʒių́ 479_{16}, tußcʒiomís 237_{22}.

žymùs, -ì: n. sg. ʒimús 191_{18}.

Antrajai grupei reikia skirti:

báltas, -à: g. sg. bałtós 103_{45}, bałtų́ 491_{30}, bałtáis 33_{24}, 167_{25}, 542_{20}.

beñdras, -à: g. sg. bęndrós 69_2, będrós 71_5, 433_{13}, bę-dróṗ DK. 32_2, bęndrų́ 223_{41}, 532_{24}, będrômus 389_3, bę-dráis 132_{48}.

dvarnas, -à: g. pl. dwarnų́ 55_{26}.

garbùs, -ì: n. sg. garbús 182_{21}, 221_{33}, 487_{22}, garbáus 440_{45}, g. pl. gerbių́ 483_{40}.

kiáuras, -à: n. sg. kiaurá 169_{42}.

leñgvas, -à: łęgwáis 155_{33}.

lẽtas, -à: n. sg. łetá 264_{35}, łetám 518_{10}, i. sg. łetú 320_8, g. pl. łetų́ 91_6, letiémus 142_{15}, łetús 511_{38}, łetáis 377_{32}.

paĩkas, -à: paikômus 96_1, paikáis 295_{12}, 425_{32}, 435_{13}.

pìlnas, -à: n. sg. piłná 36_{51}, 251_{24}, pilniémus 353_{11}, piłnáis 595_9; klaidingai i. sg. piłnú 542_{43}.

skėtrùs, -ì: n. sg. ſketrús 539_2.

stambùs, -ì: ſtąbáus 8_{50}.

šveñtas, -à: ßwętamé 352_9, ßwęntúmṗ 65_{29}, 76_4, ßwęntiémus 434_{43}, ßwęntáis 295_{40}, 430_{50}, ßwętoſé 250_{44} || ßwę́ntop' 24_{30}, ßwę́ntų 108_{17}.

vaisùs, -ì: g. sg. ne waiſiós 564_{42}.

veřtas, -à: n. sg. wertá 492_3, wertóṗ 134_{30}, wertų́ 24_{20}, wertúmṗ 28_3, wertús 28_9, 197_{29}, wertáis 250_9, 543_{13}, DK 20_{20} || wêrtais 542_9; newêrto 180_{36}, newêrtą 77_{53}, ne wêrtumi 77_{22}, newertiémus 92_2, newertús 428_{55}, ne wertáis 212_{22}, 243_{18} ir nêwertas 140_9, nê wertas 358_{22}, 389_{35}, nê werto 331_9, nêwertą 278_{35}, i. sg. nê wertu 324_{31}.

§ 89. Sprendžiant iš vedinių, veikiausiai dar Daukšos metu, o gal neseniai prieš tai (to tikrai negalima susekti) baritoniškai galėjo būti kirčiuojami šie būdvardžiai: *bendras* (plg. *beñdrumas, beñdrai, beñdrinykas, beñdrauti), dvarnas* (plg. *dvarnumas*) *garbus* (plg. *gar̃biai*), *lengvas* (plg. *leñgvumas, leñgvai, leñgviaus, leñgvesn*), *lėtas* (plg. *lẽtumas*), *paikas* (plg. *paĩkumas*),

pìlnas (plg. *pìlnumas*), *skė́trus* (plg. *skė̃trumas*), *stambus* (plg. *st̗ambumas, st̗ambiai*), *šventas* (plg. *šveñčiausias*), *vaisus* (plg. *vaĩsumas*), *vertas* (plg. *ver̃tumas, ver̃tai*).

Būdvardžiai *báltas* ir *kiáuras* seniau galėjo būti tokie pat baritonai, kaip ir *pìlnas*. Tai iš dalies rodo dabartinė kalba, pav.: n. sg. *bálta, kiáura* Slnt., Mos., n. pl. *bálti* Slnt. adv. *kiáurai* Slnt., Sed., Pl., Var., Švėk., Pagr., Jurb., Kam., *báltumas* ir kt.

Bet Daukšos kalboje šalia *áugštas, -à* sutinkame *áugštumas*, kuris, kaip rodo *áuginti* (žr. 230 psl.), gali būti ir kalbos duomuo.

Kad tuo būdu gali rastis naujadarų, rodo Daukšos *kártus* šalia *kartùs*. Šis būdvardis savo dabartine vartosena niekuo nesiskiria nuo *gardùs, gárdų* ir *saldùs, sáldų* (plg. serb. *slȁdak*, rus. *солóдкий*): *gárdų, sáldų* ir *kártų* (šalia *kartùs*) šiandien sako ne tik ryt.. bet ir vak. augštaičiai (pav. Virb., Vilk., Paež., Bart., Šešt., Sint., Ser., Plok., Naum., Jurb. ir kt.), o *kar̃tų* ir *saĩdų* vartoja žemaičiai (pav., Darb., Slnt., Sed., Pl., Var., Švėk., Pagr.), Maž. Lietuvos (tilžėnai, vilkyškiečiai ir kt.) ir kaikurie vidurio augštaičiai (Joniškiuose, Šiauliuose ir kt.). Taigi *kartùs, kártų*, kaip ir *gardùs, gárdų* bei *saldùs, sáldų*, veikiausiai yra senovinis darinys, ir todėl *kártus*, o su juo drauge ir *kártumas* (žr. 57 psl.) gali būti naujadarai. Man rodos, šita nauja lytis galėjo atsirasti pagal v-tos galininką (*kártų* > *kártus*) lygiai taip pat, kaip, pav., pagal *dóvaną* (ir kitus linksnius su šakniniu kirčiu) šalia n. sg. *dovanà* yra susidarius nauja *dóvana* (žr. 95 psl.).

Bet šalia *gárdžius* ir *sáldžius* vieną kartą Daukša yra pavartojęs ir *gardžiàs* (34_1). Tad kaip tai reikia suprasti? Būga, LKŽ XLIX taria tai galint būti kitos šnektos lytimi. Tai iš tikrųjų yra galimas daiktas — galime tai manyti esant žemaitybę, nes pats Daukša ilgą laiką yra buvęs Žemaičiuose. Bet taip pat gali būti ir spaudos klaida; plg. acc. pl. g i w ú s 337_{32} šalia dažnesnio g ý v u s (žr. 148 psl.) arba i. sg. ſ w ê i k u s 557_{47}, n. pl. ſ w ê i k i 53_3, acc. pl. ſ w ê i k u s 558_2 greta *sveĩkas, -à*: n. sg. ſ w e i k á 368_9, i. sg. ſ w e i k ú 304_{44}, 413_{39}, ſ w e i k ų́ 414_{28}, acc. pl. ſ w e i k á s 105_{38}, ſ w e i k á i s 370_4. Man rodos, iš tų pavyzdžių nėra jokio reikalo spręsti Daukšos kalboje dar buvus **gývas* arba **svéikas*: šitaip darydami, mes turėtume Daukšos kalbai rekonstruoti apsčiai įvairių nepaprastybių.

§ 90. Dėl atskirų būdvardinių lyčių yra štai kas pasakytina: Būdvardinės niekatrosios giminės lytys Daukšos kalboje daugiausia yra pirmykščiai kirčiuojamos, t. y. senovinių baritoninių būdvardžių tos lytys yra baritoninės, o oksitoninių — oksitoninės, pav.: *baĩsu, lýgu, patógu, pavõju, skaĩsu* (: ne ſkâłſų 290_{33}), *suñku, teĩsu, válna, vaȓgu* šalia *baĩsus, lýgus, patógus, pavõjus* (plg. *pavõjumas*), *suñkus, teĩsus, válnas, -a, vaȓgus* ir *pigù, privalù, saldù, vėlù* (: wełú 93_2) šalia *pigùs, privalùs, saldùs, vėlùs*. Dėl to *baisù, gaȓdu, pavojù* ir *vargù* reikia laikyti naujadarais. Lytys pamâȝu 572_{42} ir priwáłu 495_1 gali būti ir spaudos klaidos.

Būdvardiniai direktyvai vieni yra išlaikę senovinę kirčio vietą (pav., *ámžinop, ámžinosp, ámžinon, gáusosp, kárštosp, smaȓkausp, suñkausp*; *artimóp, didžióp, piktóp, tikróp*), o kiti yra tapę naujadarais (pav., *amžinóp, amžinùmp, bendróp, gatavóp, gatavõn, sunkiùmp, vertóp, vertùmp*). Šitie naujadarai yra atsiradę ne specialiai dėl polinksnių įtakos, bet pirmiausia dėl tos pačios priežasties, dėl kurios ir kiti baritoniniai būdvardžiai yra virtę oksitoniniais.

Kaikurie būdvardžių linksniai turi kirtį ne pačioje galūnėje, bet kamiengalyje, pav.: *aiškùmi, patogùmi, gražùmis, tikrómis* šalia *naujamè, šventamè, sventosè* ir kt. Sprendžiant pagal *vaikãmus, akìmus, mergóje, mergóse* ir kt., reikia manyti, kad toks būdvardinių linksnių kirčiavimas yra antrinis, ne pirminis, žr. 27 psl.

Pagal Daukšos kalbos duomenis d. sg. f. gali būti dvejaip kirčiuojamas, pav.: máȝai 159_4, 239_{36} ir piktái 227_{30}. Taip yra kirčiuojama ir dabar, pav.: *gerái, piktái* Sub., *vienái* Sint. ir kt. Taigi Daukšos *piktái* gali būti ir ne spaudos klaida.

Pagaliau šalia *neveȓtas* Daukšos kalboje reikia pripažinti buvus ir *nẽvertas* (arba *nèvertas*): šiaip šį būdvardį dar tebekirčiuoja, pav., salantiškiai žemaičiai. Kilimo jis gali būti kilęs iš **nevertàs*, kaip *nẽkokis* < **nekokìs, nẽkuris* < **nekurìs* ir kt., žr. 190 psl.

Dėl duomenų stokos nevisai aišku, kuriai grupei reiktų skirti šiuos būdvardžius: aitriús 557_{47}, kâiro DK 6_{20}, n. sg. patáikas 56_{15}, acc. pl. pátaikus 92_{39}, acc. sg. ſrówų 149_{34}, ſwêtimen' ßalin' 386_{14}.

§ 91. Taigi iš visa, kas pasakyta, matyti, kad Daukšos metu daugumas būdvardžių, kaip ir daiktavardžių, nors ir nebevisur nuosekliai, dar buvo dvejaip kirčiuojami: vieni iš jų buvo kirčiuojami kaip I ir II, o kiti kaip III ir IV grupės daiktavardžiai, pav., *gáusus*, *smar̃kus* kaip *výras*, *pir̃štas*, o *saldùs*, *platùs* kaip *vérgas*, *vil̃kas*; plg. Endzelin, KZ XLIV 52 tt., Būga, LKŽ XLVII tt. Tokį, ketveriopą, būdvardžių kirčiavimą, kaip matėme, dar iš dalies pažįsta kaikurie žemaičiai ir ryt. augštaičiai (pav., tverečėnai, žr. J. Otrębski, WNT I 256 t.).

Šitoks būdvardžių kirčiavimas, analogiškai pagal daiktavardžius spendžiant, rodos, turėtų atrodyti senovinis. Bet Hirtas kitaip mano: „Schon 1878 hat Bezzenberger (BB 2, 128) nachgewiesen, — sako jis, — daß die *u*-Adjektiva im Wesentlichen endbetont waren. Ausgenommen sind *áiškus*, *lýgus*, *švánkus*, *tánkus*, *tráišus* (t. y. tik tuos, kuriuos Kuršaitis pažymi savo gramatikoj, 225 psl. P. Sk.), die den Akzent im N. Sg., I. Sg., Akk. Pl. zurückziehen, das heißt also, auch diese Adjektiva sind einst der Analogie der endbetonten gefolgt, zogen dann aber den Ton nach meinem Gesetz zurück" (Akz. 172 t.). O tas jo dėsnis yra šioks: „Sind zwei Silben stoßend betont und die letzte trägt den Hauptton, so sind dieser auf die erste Silbe gezogen" (ib.). Toliau, 268 psl., jis dar pastebi, kad lietuvių kalboje esą tik „einige Wurzelbetonte Wörte", ir tie, jo nuomone, yra ne kas kita, kaip išimtys — naujadarai, sudaryti pagal niekatrosios giminės lytis, kurios iš senovės buvusios baritoniškai kirčiuojamos. Tačiau man toks galvojimas neatrodo kaip reikiant pagrįstas, ir štai kodėl.

Iš anksčiau sakyta galime pastebėti, kad baritoniniai būdvardžiai yra buvę ir tebėra ne išimtys, bet dažni dalykai. Ir dar daugiau: iš latvių ir slavų kalbų dar matyti, kad kaikurie lietuvių baritoniniai būdvardžiai yra didžiai seni, net iš pat baltų prokalbės paveldėti; taigi vien naujadarais jų nieku būdu negalima išaiškinti. Antra vertus, nedaug ką čia padeda ir Hirto formuluotasis dėsnis: juo, teisybė, galėjo kirčio vietą pakeisti tokios lytys, kaip i. sg. *kélmu*, acc. pl. *kélmus* ir kt.; taip pat tačiau yra teisybė, kad senoviniai akūtinės šaknies oksitonai kartais gali pagal acc., i. sg. ir kt. pavirsti baritonais, pav.: *kíetas*, *-à* > *kíetas*, *-a*, *kartùs*, *kártų* > *kártus* ir kt. Bet kad tuo būdu būtų atsiradę ir būdvardžiai *áiškus*, *brángus*, *grýnas*, *-a*, *lýgus*, *míelas*, *-a* (plg. lat. *mĩļš*, serb.

mìo, mìla), *príešus*, *ráiškus*, *rústus*, *skáistus* (plg. lat. *skaĩsts*, serb. *čìst*, *čìsta*), *támsus*, *tánkus*, *túlas*, *-a*, *véikus* ir kt., sunku pasakyti, nes priešingu atveju tektų sutikti, kad panašiai yra atsiradę *dúmas*, *-ai*, *mótė*, *výras*, *-ai* ir kt. Be to, šitaip aiškinant, lieka nesuprantama, kodėl yra ir trumposios bei cirkumflektinės šaknies baritoninių būdvardžių, pav.; *baĩsus*, *bjaũrus*, *drą̃sus*, *graũdus*, *kañtrus*, *smar̃kus*, *suñkus*, *teĩsus* ir kt. Jeigu pagaliau sutiktume su Hirtu, kad tos rūšies būdvardžiai šakninį kirtį visoje paradigmoje yra apibendrinę pagal niekatrosios giminės lytis, tada lieka dar neišaiškinta, kodėl visa eilė niekatrosios giminės lyčių ir iš *u*-kamieno būdvardžių sudarytų prieveiksmių tiek Daukšos, tiek dabartinėje kalboje yra gale kirčiuojama.

§ 92. Geriausiai visa tai galime išaiškinti pripažindami, kad jau senų senovėje, gal net ide. prokalbėje, būdvardžiai, kaip ir daiktavardžiai, buvo dvejaip kirčiuojami — vieni oksitoniškai, kiti baritoniškai; plg. Nieminen, Ausg. 142, 159 t. Kad taip iš tikro galėjo būti, rodo iš dalies senovinės kalbos, plg. sen. ind. *ánuḥ* „smulkus, puikus, švelnus“, *vásuḥ* „geras“, gr. θῆλυς „moteriškas“, τέρυς „nutrintas“ ir kt. Tai aiškiai patvirtina ir mūsų būdvardžių kirčiavimo istorija: Daukšos metu baritoninių būdvardžių skaičius yra buvęs daug didesnis kaip dabar; jų dar apsčiai yra ir dabartinėse tarmėse; bet juo toliau, juo daugiau jie nyksta. Taigi baritoninių būdvardžių kirčiavimas eina visai kitu keliu, kaip kad Hirtas mano.

Antra vertus, ir pats Hirtas būtų kitokių išvadų gavęs, jei nebūtų pasikliovęs viena Bezzenbergerio dar 1878 m. pareikšta nuomone, kurią vėliau, 1912 m., ir pats autorius, Bezzenbergeris, revidavo, t. y. pripažino, kad ide. prokalbės *u*-kamieno būdvardžių negalima laikyti vienais oksitonais. „Wie andere Kategorien..., — sako jis, — scheinen mir also die *u*-Adjektiva ursprünglich einer zwiefachen Betonung unteworfen gewesen zu sein“ (V. Thomsen Festschrift, 178 t.). Taip pat, matyti, Hirtui kliudė kaip reikiant mūsų būdvardžių kirčiavimą pažinti ir šaltinių nežiūrėjimas: jis teoperuoja tik Kuršaičio duomenimis, o kitų (Endzelyno, Būgos...) tyrimo rezultatų tam reikalui net nemini.

Antai, Bezzenbergeris, plačiau susipažinęs su medžiaga, sprendžia apie tą patį dalyką visai kitaip, negu Hirtas; pav., rem-

damasis lytimis *bal̃su, bal̃siai* (ib. 179), taria seniau galėjus būti ir **bal̃sus.* Ir visai teisingai: daugelis vyriškosios ir moteriškosios giminės būdvardžių šakninį kirtį iš senovės yra turėję lygiai taip pat, kaip ir atitinkamos jų niekatrosios giminės lytys bei prieveiksmiai. Be to, senovinės vyriškosios ir moteriškosios giminės baritoniniai būdvardžiai veikiau nyko, kaip jų niekatrosios giminės lytys arba prieveiksmiai: tam didžiausia priežastis buvo paradigminė analogija; pav., pagal n. sg. f. *baisì* (iš **bal̃si*) lengva buvo atsirasti ir g. sg. *baisiõs* vietoje senesnės *bal̃sios,* o pagal tai ir kitoms lytims su galūniniu kirčiu. Todėl suprantama, kodėl niekatrosios giminės būdvardžiai ir prieveiksmiai, kur toji analogija mažiau galėjo veikti, šakninį kirtį yra ilgiau išlaikę, pav., Kuršaičio kalboje (plg. jo *bjaũru, dal̃lu, graũdu, patõgu, sun̄ku..., bjaũriai, dal̃liai, graũdžiai, patõgiai* ir kt.). Dėl tos pačios priežasties analogiškai pagal senovinius baritonus dabartinėje kalboje kaikurios oksitoninės lytys turi kirtį atitraukusios nuo galūnės į šaknį, pav., *kar̃čiai, sal̃džiai* Sint., Paež., Ser., Jurb. šalia *karčiaĩ, saldžiaĩ* Vilk., Švėk., Sub., Kup., ir kt. O kitur, priešingai, baritoninės lytys yra pavirtusios oksitoninėmis, pav., *bjaurù, drąsù* Vilk., Sint., *amžinaĩ, kreivaĩ* Plaš., Vilk., Sint., Ser., Sub., Kup. ir kt.

b) Būdvardžiai su priesagomis *-ina-*, *-inia-*, *-inga-*, *-iška-* ir kt.

§ 93. Priesaginių būdvardžių kirčiavimas Daukšos kalboje yra išlaikęs pirminių žymių — dar rodo šakninį ir galinį tų pagrindinių žodžių kirčiavimą, iš kurių jie yra sudaryti. Pirminę, dar nevisai apibendrintą, šakninę kirčio vietą dar rodo šie būdvardžiai

1) su priesaga *-ina-*, *-inia-*:

áuksinas, -a: ſtúłpui á u k ſ i n a m 81_{40}, g. pl. á u k ſ i n ų 353_{42}, n. sg. á u x i n a 581_{24}.

mẽtinis: i k m é t i n į 491_{33}, m é t i n i u s 545_{2} ‖ m e t i n é ſ e 545_{16}.

mólinas (-nis): n. pl. m ó l i n o s 581_{26}, m ó l i n i ų 583_{28}.

pãskutinis: p â s k u t i n i s 566_{5}, 608_{34}, n. sg. p á ſ k u t i n e 195_{28}, g. sg. p â ſ k u t i n e s 552_{30}, acc. sg. p á ſ k u t i n i 185_{45},

pâſkutinių 578_{44}, pâſkutiniůſe 539_4 || du paſkutiniú 2_{29}, paſkutiniús 312_{46}, 485_1.

príešînis: i. sg. priéßiniu 19_{21}, 422_1.

puřvinas, -a: g. sg. pûrwinos 559_{48}.

rýtinis: n. sg. rítine 520_{45}, acc. sg. rîtinę 427_{23}.

sidãbrinas (-nis): n. pl. ſidâbrinos 581_{25}, ſidâbrinų 353_{42}, 561_{52}, ſidábrinių 104_{29}, ſidâbrinių 163_{26}.

svõdbinis: ſwódbinis 354_9, ſwódbinį 353_{46}.

tėvikštinis: téwikßtineie^{a} 3_{17}.

2) su priesaga *-inga-*:

ãkmeningas: g. sg. ákmenįgos 476_{37}.

čiũdingas: cʒiûdingą 599_{44}.

gėdingas: i. sg. gédįgu 84_{25}, gédįgi 55_5, gêdingump 65_4, gédįgomus 169_{35}.

kũningas: kų́nįgiemus 45_{13}.

lõbingas: n. sg. łóbinga 625_{15} || acc. sg. łobîngą 190_{21}, i. sg. łobį́ngų́ 291_{28}.

maloningas: małónįgop 187_9.

méilaširdingas: méiłaßirdingi DK 33_7.

méilingas: méilingas 221_{29}, nemêilingas 160_{15}, acc. sg. mę́ylįga 16_{39}, méilingą DK 44_{20}, i. sg. mêilingu 32_8, méilįgi 80_{43}, 95_{38}, méilingus 10_{37}, méilįgais 617_1, n. sg. méilįga 42_7, mêylįga 58_{21}.

náudingas: nâudįgas 519_{35}, náudingas 559_3, 605_{12}, náudįngas 578_{18}, ne náudingas 607_{26}, nenáudingą 392_9, n. sg. náudinga 547_{24}, g. sg. nâudingos 558_{46} || naudîngas 262_{28}.

pabaisingas: n. sg. pabáiſinga 16_{20}.

pakãjingas: pakâiingi 535_7.

paváizdingas: i. sg. pawáiʒdinga 557_{47}.

reĩkalingas: rêikalįgas 519_{35}, rêikalingas 560_{47}, 605_{12}, réikalįgo 455_9, réikalingo 538_7, réikalingi 585_{21}, ne réykalįgų 55_{26}, n. sg. rêikalinga 619_7, n. pl. ne rêikalingos 548_{23} || reikalîngo 161_3, i. sg. reikalîngu 112_{20}, g. pl. reikalįgų́ 166_{30}, 488_{37}.

rūpestingas: n. sg. rûpeſtinga 543_{32}.

smuřtingas: ſmúrtingo 540_{24}.
stebùklingas: ſtebúklįgas 46_{37}, 396_{39}, ſtebúklingas 424_{15}, 617_{38}, ſtebúklįgą 59_{40}, i. sg. ſtebúklingu 39_{52}, ſtebúklįgu 101_{9}, g. pl. ſtebúklįgų 125_{8}, ſtebúklingus 200_{25}, g. sg. ſtebúklingos 144_{24}, n. pl. ſtebúklingos 7_{20}, neutr. ſtebúklinga 34_{50}.
veĩkalingas: wêikalįngas 181_{22}, wéikalingas 473_{28}.

3) su priesaga *-iška-*:

bróliškas, -a: brólißkoie 379_{4}.
dvãsiškas, -a: g. sg. dwáſißkos 396_{19}, dwáſißkoie 134_{47}, dwáſißkieii 388_{32}, dwáſißkais 308_{28}.
gė̃diškas, -a: gêdißkas 169_{36}, gêdißkų 99_{42}, 109_{24}, gédißkų 161_{16}.
kū̃niškas, -a: g. sg. kûnißkos 199_{23}, kûnißki 275_{46}, kúnißkais 387_{40}, 482_{35}, kûnißkomis 129_{13}, 255_{32}.
móteriškas, -a: l. sg. môterißkoi' 141_{50}.
pãgoniškas, -a: páhonißkas 78_{10}, g. pl. páhonißkų 94_{35}, 114_{20}.
svíetiškas, -a: g. pl. ſwiétißkų 135_{18}, ſwiétißkais 490_{27} || ſwietißkų́ 244_{5}.
výriškas, -a: g. sg. wîrißkos 261_{42}.
žẽmiškas, -a: ʒémißkų 24_{45}, ʒêmißkų 216_{42}, 277_{50}, ʒémiſkais 275_{36}.
žýdiškas, -a: g. sg. ʒîdißkos 293_{4}, ʒîdißkų 293_{9}, 364_{8}, 382_{7}, ʒîdißkiemus 203_{53} || ʒydißkų́ 443_{25}.

Kiti būdvardžiai dažnai tą kirčio vietą turi galūnėje ar priesagoje, pav.:

1) **krùvinas, -à**: kruwinám' 145_{10}.
vãrinas, -à: acc. sg. wârinạ 51_{16}, g. pl. warinú 561_{52}.

2) **galìngas**: g. sg. galįngós 582_{19}, galįgųių́ 57_{7}.
godìngas: godįgiéii 165_{31}.
išmintìngas: ne ißmintįgám 482_{30}, ißmintingamé 599_{27}, ißmíntįgiéii 90_{20}, ißintįgûių 419_{30}, ißmintingûių 417_{4}.
uolìngas: n. sg. ůlînga 100_{3}, g. pl. ůlíngų 468_{7}.

vaisingas: n. sg. ne waiſingá 599_{49},
žalingas: ʒalîngų DK 45_{24}.

3) **angeliškas, -à**: g. sg. angelißkós 262_{11}.
diẽviškas, -à: g. sg. Diewißkós 134_{28}, 610_{43}, Diewißkų 121_{19}, 257_{34}, 259_{18} || g. sg. Diéwißkos 536_{21}, Diêwißkos 604_{35}.
krikščióniškas, -à: n. sg. krikßcʒionißká 114_{5}, 253_{10}, 295_{52}, 304_{38}, 547_{8}, g. sg. krikßcʒionißkós 116_{41}, krikßcʒionißkós 136_{25}, krikßcʒionißkóſp 444_{35}, krikßcʒionißkų 67_{29}, 100_{11}, 108_{37}, 137_{37}, 166_{25}, 442_{42}, krikßcʒioniſkų 102_{22}, krißcʒionißkómuś 267_{24} || n. sg. krikßcʒiónißka 444_{2}, krikßcʒiónißká 2_{24},
kùnigiškas, -à: kúnigißkas 27_{9}, kunigißkám 27_{10}, kunigißkoſſé 547_{32}.
meĩgiškas, -à: g. sg. mergißkós 48_{16}, 428_{24}, 439_{34}, 441_{31}, 474_{17}, mêrgißkai 48_{14}, mérgißką 561_{35} || g. sg. mérgißkos 407_{15}, 422_{17}, mêrgißkomis 427_{21}.
sū́niškas, -à: g. sg. ſunißkós 79_{45} || g. sg. ſûnißkos 561_{36}.
tridiẽviškas, -à: n. sg. tridiwißká (= tridiewißká) 460_{46}.
vaĩkiškas, -à: g. pl. waikißkų 222_{34}.
vẽliniškas, -à: n. sg. welinißká 71_{28}, g. sg. welinißkós 395_{32}, welinißkų 68_{34}, 289_{22}, welnißkáis 371_{24} || g. sg. wélinißkos 459_{47}.
viẽšpatiškas, -à: g. sg. Wießpatißkós 135_{19}.
žmogiškas, -à: n. sg. ʒmogißká 467_{42}, ʒmogißkós 262_{11}, 378_{4}, 604_{35}, ʒmogißkų 90_{16}.

§ 94. Augščiau surašytųjų būdvardžių pagrindiniai žodžiai savo kirčiavimu aiškiai yra skirtingi: vieni iš jų yra baritoniniai, kiti oksitoniniai. Ir šitas abejopas jų kirčiavimas dar atsispindi kalbamuose būdvardžiuose, pav.: *áuksas* — *áuksinas, -a, mẽtai* — *mẽtinis, mólis* — *mólinas(-nis), príešus* — *príešinis, rýtai* — *rýtinis, svodbà*, g. sg. *svõdbos* — *svõdbinis; ãkmuo* — *ãkmeningas, gẽda* — *gẽdingas, náuda* — *náudingas, paváizdas* — *paváizdingas, stebùklas, -ai* — *stebùklingas; pãgonis* — *pãgoniš-*

kas, výras, -ai — *výriškas, -a* || *uolà, -õs* — *uolìngas, vaisiùs, -iaũs* — *vaisìngas, krikščionìs, -iẽs* — *krikščióniškas, -à, mergà, -õs* — *mer̃giškas, -à, vẽlinas, -naĩ* — *vẽliniškas, -à* ir kt. Taip pat sulig būdvardžiais *pãskutinis, reĩkalingas, rūpestingas, veĩkalingas* reikia manyti buvus *pãsku- (pãskui...), reĩkalai, rūpesčiai, veĩkalai.* Ir tokių lyčių Daukšos kalboje tikrai yra buvę, nors šalia jų dar buvo ir *paskuĩ, reikalaĩ, rūpesčiaĩ, veikalaĩ* (žr. 43, 79, 240 psl.).

Bet kaip reikia aiškinti *svietiškų̃, žemiškám, žydiškų̃* ir *žmogiškà, -õs*? Daiktavardžių **žemẽ, -ẽs* bei **svíetas. -aĩ* nepatvirtina nei Daukšos kalba, nei dabartinės tarmės, todėl *svietiškų̃* ir *žemiškám*, jei tai nėra spaudos klaidos, tegali būti tik analoginiai naujadarai. G. pl. *žydiškų̃*, jei *žýdas, -aĩ* būtų kalbos duomuo, galėtų būti dėsningas darinys (plg. 33 psl.); bet vis dėlto permaža yra duomenų, kad galėtume apie tai tikriau spręsti. Būdvardis *žmogiškà, -õs*, kaip rodo *žmogùs, -aũs* šalia *žm̀ogus* ir *žmonių̃* šalia *žmónių* (žr. 124 psl.), gali būti normaliai arba analogiškai kirčiuojamas.

Kad būtų puvę kirčiuojama **mergìškas* (: m e r g î ß k a s 599_{38}) ir **žydìškas* (: ʒ y d î š k ą 52_{22}), sunku tikėti, nes šiaip būdvardžiai su priesaga *-iška-* paprastai *-iš-* nekirčiuoja.

Sprendžiant iš *l̀otyniškas* (: L ô t i n i ß k i 546_{43}, L ó t i n i ß k ų 540_{6}), rodos, Daukša galėjo kirčiuoti ir **l̀otynai.*

Pagaliau, jei ne klaida, naujadaru dar tenka laikyti acc. sg. d i é n i n į 391_{6}.

§ 95. Daukšos kalboje taip pat sutinkame keletą daugiaskiemenių oksitoninių būdvardžių su įvairiomis priesagomis, būtent:

mažitỹs: m á ʒ i c ʒ i o 425_{13}, m a ʒ i t i ė m u s 256_{38}, 587_{3}.

mažitelỹs: acc. sg. m â ʒ i t e l į 399_{11}, m a ʒ i t e l i é i i 436_{12}, m a ʒ i t e l ų́ 516_{13}, 519_{52}, m a ʒ i t e l i ė m u s 433_{38}, 434_{28}.

vidutinỹs: g. pl. w i d u t i n i ų́ 294_{24}, w i d ų t i n ė ſ s i a 583_{41}.

viršutinỹs: n. sg. w i r ß u t i n é 295_{41}, w i r ß u t i n e i ê 313_{4}, w i r ß u t i n ì ų́ 472_{22} || g. sg. w i r ß u t î n e s 572_{11}; acc. sg. w i r ß ú t í n į 306_{27}, rodos, yra spaudos klaida.

visatimỹs: acc. sg. w î ſ ſ a t i m i 469_{15}, g. sg. w i ſ s a t i m é s 22_{40}, w i ſ s a t i m é ſ p 444_{48}, l. sg. w i ſ ſ a t i m é i 457_{19}, w i ſ ſ a-

timėi' 460_{50} ‖ n. sg. wiſátime 90_{13}, wiſſátime 207_{49}, 456_{45}, wiſsátime 443_{22} : g. sg. wiſſótimes 282_{5}.

Šitie būdvardžiai, kad ir dabar mums nevisai paprasti atrodo, yra vis dėlto buvę tikri kalbos duomenys: viena, tie žodžiai pačioje Daukšos kalboje pasitaiko įvairiomis lytimis; antra, kaikurie iš jų yra pažįstami ir dabartinėje kalboje (pav., žem. *girtitelỹs, mažitelỹs* ir kt., žr. Būga, Ai. St. 58, Jž. I 706), ir trečia, juos galėjus būti dar rodo šiandieninės įvardžiuotinės lytys *vidutinỹsis* ir *viršutinỹsis*. Pagaliau tokių būdvardžių galimumą patvirtina ir dzūkų *didelỹs, -lẽ* Merk. ir kt. Dabartinis *dìdelis, -ė* veikiausiai yra naujadaras, sudarytas pagal v-tos galininką ir kt. iš *didelỹs*; pereinamąjį laipsnį dar rodo *didelì, -lių̃* Virb., Sint. (> *dìdeli, -lių* Sub., Kup.) greta *dìdelis, -ė* ib.; plg. Arch. Phil. III 198, taip pat § 37, 78.

§ 96. Daiktavardiniai būdvardžiai su priesaga *-ta-* paprastai šlaiko pirminę kirčio vietą, pav.: *gýsla — gýslotas* (: g. pl. gîſłotų 176_{27}), *káulas, -ai — káuluotas* (: g. pl. káułű tų 176_{27}) ir kt. Bet kartais kirtis šokinėja nuo pirminio kamiengalio į galinį skiemenį, pav.: *nuodžià, -iõs — nuodžiótas, -tà* ir *nuodžióta* (: n. sg. nůdʒiotá 478_{2} ‖ nůdʒióta 479_{45}), *ligà, -õs — ligótas, -ta* (: n. sg. ligôta 369_{3} ‖ ligotiémus 514_{30}; plg. *šakotúoju, šakotúosius* Plok.) G. sg. râupsůto 76_{11}, rodos, yra spaudos klaida.

Būdvardis *raudónas* Daukšos kalboje turi pastovų kirtį: g. pl. raudónų 542_{17}, raudónais 542_{19}. Taip daug kur šis žodis yra ir šiandien kirčiuojamas, pav., Vilk., Bart., Mar., Sint., Jurb., Pagr., Sint., Pl., Sed., Darb., Dov.; bet vietomis dabar yra sakoma ir *raudónas, -nì*, pav., Plaš., Paež., Šiaul., Sub., Kup., Kam., Šešt., KGr. 126.

Būdvardžių *dalyvas* ir *namykščias* (ar *namykštis*) kirčiuoti skiemenys yra cirkumflektiniai, būtent: i. sg. daliwú 305_{33}, dalîwais 306_{9}, namikßcʒiús 458_{52}. Tai iš dalies patvirtina ir dabartinė kalba, pav.: *valỹvas* Vilk. (stud. K. Vėlyvio liudijimu), *pernỹkščias* Ser., *pernỹkštis* Naum., Sint., bet *vakarýkščias* Sint., Ser.

Ar šalia *mažiñtelis* (: acc. sg. m a ʒ î n t e ł ę 140_2, i. sg. m a-ʒ î n t e ł a 87_{41}) yra dar buvęs ir *mãžintelis* (: m á ʒ i n t e l i s 41_{39}), sunku tikėti.

§ 97. Suglaudę draugėn visa, kas šiame skyriuje pasakyta, galime pastebėti, kad Daukšos priesaginių būdvardžių kirčiavimas dar nėra tiek išlygintas, kaip dabar. Šiandien vienoje kitoje tarmėje tokio kirčiavimo bėra tik pėdsakų, pav.: *béržai* — *béržinis* Sub., Kup. > *beržìnis* Virb., Vilk., Sint., *kiaũlė* — *kiaũlinis* Sub., Kup. > *kiaulìnis*, *mólis* — *mólinis* Dov., Sub., Kup., Kam., Tver, > *molìnis* K 261, Virb., Vilk., Paež., Sint., Ser., Sint., Sed., Pl., Švėk., Šiaul., *mẽtai* — *mẽtinis* Virb., Vilk., Paež., Šešt., Dov., Sub., Kup., Kam. > *metìnis* Darb., Sint., Sed., Pl., Šiaul.; *mũrai* — *mũrinis* Sub., Kup. > *mūrìnis* K 264, Virb., Sint. Ypač ryškiai šis dvejopas kirčiavimas yra matyti ryt. augštaičių šnektose; pav., tverečėnai, be minėtųjų pavyzdžių, dar kirčiuoja *dúoninis, gìrninis, kárvinis, pãkulinis, rũbinis, rañkinis, šóninis, vìštinis* šalia *arklìnis, dienìnis, daržìnis, dvarìnis, klevìnis, korìnis* ir kt., žr. J. Otrębski, WNT I 172 t. O Joniškiuose šalia *mẽtinis, svõdbinis, rýtinis* yra sakoma net ir *dienìnis*, t. y. einama visai kita linkme, kaip žemaičių ar vak. augštaičių.

Tas pat yra ir su priesaga *-inga-*: vieni (žemaičiai ir vak. augštaičiai) yra daug kur apibendrinę priesaginį kirtį, o ryt. augštaičiai dar vietomis tebeturi kilnojamą kirtį, pav.: vak. augšt. ir žem. *protìngas, -ga, -gi* ‖ ryt. augšt. *protìngas, -gà, -gì*; plg. Būga, KS 120. Pirminę kirčio vietą tarmėse tik atskiri būdvardžiai beturi išlaikę, pav.: *gẽda* — *gẽdingas* K 117, Sint., Sed., Pl., *káina* — *káiningas* Jž. II 9, *kliáuda* — *kliáudingas* ib. 157, *kója* — *kójingas* ib. 197, *kréisa* — *kréisingas* ib. 224, *mìltai* — *mìltingas* K 256, Virb., Jaun. Gr. 131 > *miltìngas* Sub., Kup., *sùltys, -čių* — *sùltingas* Paež., Jaun. Gr. 131 ir kt. Plg. dar *mìltai* — *mìltuotas* K 256, Virb., Tver. (> *miltúotas* Sub.), *svíestas* — *svíestuotas* Tver. (> *sviestúotas* Sub.), *súodžiai* — *súodžiuotas* Tver., *sãmana* — *sãmanotas* Sub., Tver., taip pat *brólis* — *brólaitis* Bais., *brólėnas, brólienė* K 59, Tver., *kálvis* — *kálvaitis* Jž. II 22 (ir *Kálvaitis* „Subačiaus vls. pavardė"), *prũsai* — *prũsaitis* KGr. 104 ir kt. Toliau plg. Torbiörnsson, StB III 152 tt.

Būdvardžiai su priesaga *-iška-* dabartinėje kalboje paprastai šaknyje kirčiuojami, tik vienur kitur iš jų sudarytieji prieveiksmiai turi galinį kirtį, pav., *draugiškaĩ, miliškaĩ* audžia (Sub.), *saviškaĩ, velniškaĩ* šalia *dvãsiškai, gėdiškai* ir kt., žr. 177 psl.

§ 98. Jeigu dabar sulyginsime šias išvadas su Torbiörnssono Symb. 368 t. išvadomis, tai pamatysime, kad priesaginių būdvardžių, taip pat ir daiktavardžių kirčiavimo tendenciją, apskritai imant, jis visai teisingai nusako šiais žodžiais: „Das Suffix ist akzentuiert, wenn das Grundwort zu den Akzentklassen 3 und 4 gehört (also ursprünglich oxytoniert war), aber unakzentuiert, wenn das Grundwort zu den Akzentklasen 1 und 2 gehört (also ursprünglich barytoniert war). Hier kann man also mit Recht sagen, dass die Ableitung den Akzent des Grundworwortes ‚respektiert', denn Ableitung und Grundwort akzentuieren in diesem Falle ursprünglich dieselbe Silbe". Bet atskirais atvejais jis kaiką nevisai pamatuotai sprendžia; pav., apie būdvadžius su priesaga *-iška-* jis šiaip atsiliepia: „Das einzige Suffix der Gruppe II (šios grupės priesagos esančios visados nekirčiuotos. P. Sk.) ist also *-iškas.* Es liegt deshalb noch ein Grund vor, dies Suffix als entlehnt anzusehen. Und wir müssen daher den Schluss ziehen, dass die Gruppe II ursprünglich überhaupt nicht existiert hat" (370 psl.).

Bet, man rodos, tokios išvados negalima daryti: viena, šiandien jau niekas nebetikės, kad mūsų priesaga *-iška-* galėtų kada nors būti paskolinta (plg. Endzelin, Le. Gr. 269), ir antra, būdvardžiai su ta priesaga, kaip rodo Daukšos kalbos duomenys, seniau buvo dvejaip kirčiuojami lygiai taip pat, kaip ir būdvardžiai su priesaga *-inia-* ir *-inga-*, tik ilgainiui tas kirčiavimas buvo daugiau apibendrintas, ir todėl būdvardžiai su priesaga *-iška-* (išskyrus keliolika iš jų padarytų prieveiksmių) šiandien visur yra šaknyje kirčiuojami. Kas kita yra būdvardžiai su priesaga *-inia-* ir *-inga-*: jų senovinio dvejopo kirčiavimo pėdsakų dar galime rasti ir šiandieninėse tarmėse.

Taip pat jis nevisai pamatuotai visus daiktavardžius su priesaga *-uma-, -ybė-, -ystė-* ir kt. priskiria grupei, kurioje priesagos visados yra kirčiuojamos (368 psl.): iš Daukšos kalbos ir da-

bartinių tarmių kaip tik pastebime, kad ir tokie daiktavardžiai buvo ir iš dalies tebėr dvejaip, senoviškai, kirčiuojami, pav.: *lýgumas, drą̃sumas, lýgybė, rū́stybė, válnystė, mė̃lynė* ir kt., žr. §§ 27, 28, 61, 63, 64. Aiškus daiktas, šiandieninėje rašomojoje kalboje tokių lyčių beveik nebevartoja, bet iš vienos rašomosios kalbos todėl negalima dar spręsti apie antrinių vedinių kirčiavimą ir apskritai.

c) Įvardžiuotiniai būdvardžiai

§ 99. Apskritai imant, įvardžiuotiniai būdvardžiai Daukšos kalboje yra labai mišrai kirčiuojami, bet iš dalies vis dėlto šalia naujovinių lyčių dar galime rasti ir senovinių, pav.:

álkanasis, -oji: áłkanieii 273_{50}.

ámžinasis, -oji: ąmʒinaſis 46_{25}, ámʒinaſis 241_{27}, 395_{41}, ámżinaſis DK 53_{21}, ąmʒinąiį 43_{44}, ąmʒinoii 8_{27}, ámʒinąſes 526_{45} ‖ amʒinóii 45_{4}, g. sg. amʒinôſios 132_{18}, amʒinóſios 219_{18}, amʒinonón' 270_{2}, ąmʒinûių 188_{21}.

baũgusis, -ýji: báuguſsiś 10_{51}, baugîii 544_{39}.

brángusis, -yji: brą́guſis 41_{34}, 134_{34} 370_{2}, brą́giuių 195_{51} ‖ brągiûių 616_{28}, brągiûiu 622_{16}.

didỹsis, -ė̃ji: didéii 128_{22}, 192_{26}, 213_{32}, g. sg. didêſios 268_{15}, didimę́iime 139_{37}.

drą̃susis: drą́ſuſis 162_{6}.

grýnasis, -oji: grînoii 526_{44}, grînieii 615_{3}, grînůſius 109_{30}, 341_{9}, 526_{45}, 533_{12} ‖ griniéii 182_{34}, 378_{2} 485_{46}, 578_{21}, grinų́ių 533_{9}.

kartùsis, -ýji: kartúſsis 178_{6}, kartîii 170_{42}.

malonusis, -yji: małônuſis 95_{23}, małónuſis 184_{10}, małônuſis DK 46_{20}, małôniii 618_{2} ‖ małônúſis 95_{32}.

méilusis, -yji: méiluſis 316_{43}, méilyii DK 20_{18}.

míelasis, -oji: miéłaſis 40_{37}, 100_{9}, 316_{41}, 390_{17}, miėłaſiś 431_{7}, miéłoii 432_{49}, g. sg. miéłoſios 153_{10}, miélieii 98_{3}, 107_{36}, 273_{42}.

pãstarasis, -oji: páſtaraſis 178_{4}, pâſtaraſis 540_{50}, pâſtaroii 422_{2}, páſtaroii DK 13_{1}, páſtarůiu 177_{42}, pâſtaruių 407_{13} ‖ paſtaróii 460_{31}, paſtarų́ių 453_{49}.

piktàsis, -óji: piktáſis 359_{12}, piktiéi 14_{25}, piktúių 40_{43}, piktų́ių 66_{33}.
pìlnasis: pîłnaſis 165_{47} || piłnôii 267_{37}.
pranarùsis: pranarúſis 362_{26}, pranarîuių 66_{33}.
ráišasis: ráyßieii 17_{7}, râißieii 19_{11} || raißiêii 19_{1}.
saldùsis, -ýji: ſałdúſis 437_{25}, DK 49_{24}, ſaldîii DK 20_{18}.
smar̃kusis: ſmárkiuių 324_{34} || ſmarkîųių 362_{29}.
šveñtasis: ßwę́ntaſis 134_{46}, ßwę́ntaſsis 442_{7}, ßwę́taſis DK $54_{10,\ 13}$, ßwętą́ia 23_{41}, ßwęntiéii 128_{40}, 254_{38}, 276_{19}, ßwę́ntuių 61_{27}, ßwéntuių 75_{27}, ßwéntůſeiůſe 238_{10} || ßwęntoię́ioi' 457_{37}, ßwęntuiû 275_{9}.
teĩsusis, -ýji: téiſuſiś 5_{40}, téiſuſis 409_{6}, teisîii 396_{5}.
tikrasis, -oji: tikrôśios 147_{30}, tikrų́jų 23_{23}.
válnasis: newáłnuių 169_{7} || wałnuių́ 169_{6}.

Iš naujovinių lyčių yra pažymėtinos šios: g. sg. baiſiôſios 15_{32}, bałtóii 542_{14}, łapių́ių 434_{27}, łetų́iu 22_{44}, paikûių 583_{3}, putlių́ių 434_{27}, ſtropûių 256_{38}, ſųkîųių 165_{22}, tąmſią́ſes 33_{2}, tieſúſis 24_{44} ir kt.

§ 100. Iš augščiau surašytųjų pavyzdžių matyti, kad baritoninės įvardžiuotinių būdvardžių lytys jau gerokai yra nykusios Daukšos kalboje. Tam buvo bent kelios priežastys. Visų pirma senovinių trumposios ir cirkumflektinės šaknies būdvardžių paradigminių skirtybių F. de Saussure'o dėsniu yra jau nuo seniai radęsi, pav.: *baũgusis* || *baugýji*, *lãpusis* || *lapýji*, *lẽtasis* || *lėtóji*, *teĩsusis* || *teisýji* šalia senovinių gručių *didýsis* || *didė́ji*, *kartùsis* || *kartýji*, *saldùsis* || *saldýji* ir kt. Panašiu būdu anksti buvo pradėta dėsningai kirčiuoti ir kitus panašius linksnius, pav.: *lėtą́ją lėtíeji*, | *lėtą́sias* (: łetiéii 141_{9}, 378_{2}, łetą́ſes 143_{4}), *paikíeji*, *paiką́sias* (: paikiéii 189_{26}, paiką́ſes 246_{47}) ir kt. Vėliau šalia *baugýji*, *teisýji*..., *lėtíeji*, *paikíeji*... lengvai galėjo atsirasti ir g. sg. *baugiõsios*, *teisiõsios*, g. pl. *lėtų̃jų*, *paikų̃jų* ir kt.; čia ypatingai palanki yra dirva analogijai, pav., *kartýji*: g. sg. *karčiõsios* = *baugýji*: g. sg. *baugiõsios* ir kt. Toliau šalia šių lyčių galėjo atsirasti *amžinóji*, *grynóji*, *brangýji*, *gryníeji*, *raišíeji* šalia *ámžinoji*, *grýnoji*, *brángyji*, *grýnieji*, *ráišieji* ir kt. Tuo būdu pirminis baritoninių įvardžiuotinių būdvardžių kirčiavimas ilgainiui turėjo apkisti, ir Daukšos kalboje randame jį jau gerokai pakitėjusį.

Bet ne vien tik baritoninių, ir oksitoninių įvardžiuotinių būdvardžių kirčiavimas Daukšos kalboje nėra visas pirmykštis išlikęs. Visų pirma čia krinta į akį tokios lytys kaip ˌ*artimuoju* (: á r t i m û i u 133_{9}), ˌ*artimuosius* (: â r t i m û ſ i u s 126_{5}, 264_{11}), *áugštuosius* (: á u g ß t û ſ i u s 230_{37}), *gývuoju* (: g î w û i u 134_{23}), *gývuosius* (: g î w û ſ i u s 337_{34}) šalia *mãžuosius* (: m á ӡ û ſ i u s 522_{38}), *sẽnuosius* (: ſ ê n û ſ i u s 266_{9}), *žẽmuosius* (: ӡ é m û ſ i u s 471_{19}): jų vietoje, sprendžiant iš paprastųjų būdvardžių *artimas, áugštas, gývas, mãžas* ir kt. kirčiavimo (žr. 148 psl.), lauktume *artimúoju, artimúosius, augštúosius, gyvúoju, gyvúosius, mažúosius* ir kt. lygiai taip pat, kaip vietoje *gẽrasis* (: g ê r a ſ i s 247_{23}, 381_{13}, 386_{27}, 390_{17}, g i é r a ſ i s 496_{28} ‖ g ê r á ſ i s 224_{22}), *lãbasis* (: ł á b a ſ i s 549_{27}), *sẽnasis* (: ſ é n a ſ i s 398_{19}, s ê n a ſ i s 403_{48}), *tìkrasis* (: t í k r a ſ i s 38_{36}, t î k r a ſ i s 260_{35}), *bjaũryji* (: b i é u r i i 120_{33}), *čýstoji* (: c ӡ î ſ t o i i 553_{42}), *šveñtieji* (: ß w ę t i e i i 31_{16}, ß w ę n t i e i 273_{25}) ir kt. normaliai turėtų būti *geràsis, senàsis, bjaurýji, čystóji, šventíeji*. Tad kodėl taip yra? Tokios lytys kaip *áugštuosius, gývuoju, gývuosius* ir kt. veikiausiai yra atsiradusios tada, kai nebebuvo griežtai skiriamos senovinės akūtinės lytys (pav., *brángiuosius, grýnuosius* ir kt.) iš vienos ir *augštúosius, gyvúosius* ir kt. iš kitos pusės. Tuomet, nebejaučiant šito senovinio skirtumo, pagal acc. pl. *áugštus, gývus* vietomis galėjo atsirasti ir *áugštuosius, gývuosius*; plg. Nieminen, Ausg. 159. Pagal tai, jei ne klaidos, analogiškai vėliau galėjo atsirasti ir *mãžuosius, sẽnuosius*. Taip pat pagal *ámžinasis, grýnasis, míelasis* ir kt. gal yra atsiradę ir vardininkai *gẽrasis, sẽnasis*.

Iš atskirų lyčių reikia dar paminėti l. sg. m. ir direktyvus.

L. sg. d i d i m ę i i m e 139_{37}, n a u i a m ę i i m e 463_{36}, taip pat ir p i r m a m ę i i m e 43_{12}, 169_{47} veikiausiai reikia skaityti *didimę́jime, pirmamę́jime*, plg. *mažamẹ́ijẹ, pẹrmamẹ́ijẹ* Mos., Slnt., kur *-ẹ́ijẹ* yra kilęs iš **-énjén* : *ğaramẹ́njiė* Kvėd. (Jaunius, Поневговоры, II 9). Plg. 171 psl.

Direktyvai paprastai polinksniuose nekirčiuojami, pav.: t i k r ó ſ i o ſ p̄ 382_{44}, t i k r ú m p i u m p̄ 46_{7}, t i k r o n ą i o n' 403_{2}, plg. ß w ę n t o i ę i o i' 457_{37}, t i k r o i ę i o i e 417_{35}. Bet vieną kartą sutinkame ir a m ӡ i n o n ó n' 270_{2}. Ar tai yra vietoje a m ӡ i n ó n o n', ar tikras kalbos duomuo, sunku spręsti.

Nevisai aišku, kurios būdvardžių *laimus* ir *tikras* lytys yra senoviškai, kurios naujoviškai kirčiuojamos, pav.: ne laimúſis 95_{49}, łáimiii 614_{11}, łaimîii 115_{19}, DK. 55_{21}, n. pl. nełáimiei 94_{51}, ne łáimiei 94_{24}, laimiéi 200_{5}; — tîkraſis 260_{35}, DK 53_{20}, tikráſis DK 5_{22}, tikriéii 195_{16}, tikroiéioie 417_{35}, tikronąion' 403_{2}. Dėl to plg. § 88.

d) Būdvardžių laipsniai

§ 101. Kaip nelyginamojo, taip ir kaikurie augštesniojo bei augščiausiojo laipsnio būdvardžiai Daukšos kalboje dar turi išlaikę senovinę kirčio vietą; bet taip pat yra jų nemaža ir naujadarų. Štai augštesniojo laipsnio atstovai su šaknies kirčiu:

baĩsesnis: n. sg. báiſeſne 8_{29}, 161_{20}, bâiſeſni 14_{9}.
bjaũresnis: n. sg. biéureſne 89_{42} ‖ bieuréſnio 244_{13}.
brángesnis: brągeſnis 194_{1}, 331_{41}, 424_{37}, brągiaſnis 481_{20}, DK 10_{16}, n. sg. brągeſne 197_{44}, 458_{28} brągeſni 289_{8}, brągeſnių 112_{52} ‖ brągéſnis 31_{46}.
dárgesnis: n. sg. dárgeſne 89_{41} ‖ dargêſnio 104_{16}, n. sg. dargêſne 534_{7}.
drąsesnis: drąſeſnio 51_{17}.
dùksesnis (arba **dūksesnis**): n. sg. dúkſeſne 313_{35}.
dvãsingesnis: dwáſįgeſni 228_{29}.
gáusesnis: n. sg. gáuſeſne 293_{22}, 339_{30} ‖ gáuſeſnių́ 389_{38}, gauſeſnéis 610_{42}.
gẽdingesnis: gédįge^{a}ſnio 169_{5}.
įvaiskesnis: n. sg. įwáiſkeſne 89_{46}.
laimesnis: łáimeśnio 264_{52}, nełáimeſnio 360_{41}, nełáimeſni 40_{49} ‖ łaimêſnis 224_{48}, 542_{2}.
malonesnis: małôneſnįs 337_{26}.
méilingesnis: mêilįgeſnįs 191_{5}, mêilįgeſni 135_{23}.
míelesnis: miêłeſnis 424_{37} ‖ mielêſnis 519_{39}.
mókytesnis: mókiteſnieii 193_{11}.
nõbažnesnis: nôbaʒneſnįs 303_{34}, n. pl. nôbaʒneſnes 125_{32}.
padoresnis: padóreſnio 159_{44}.
paláimintesnis: n. sg. pałáiminteſne 174_{36}.

patógesnis: patôgeſnįs 548_{12}, patôgeſnio 419_{43}, 529_{37}, g. sg. patógeſnes 112_{21}.

pavõžnesnis: n. sg. pawóǯneſne 458_{28}.

romesnis: rômeſnįs 303_{34}

skáistesnis: n. sg. ſkáiſteſne 92_{15}, 458_{29}.

smar̃kesnis: ſmârkeſnįs 271_{1}, ſmárkeſnių 361_{16}, ſmârkeſnius 161_{13}.

smùlkesnis: n. sg. ſmúlkeſne 89_{28}.

stebùklingesnis: n. sg. ſtebúklingeſne 450_{50}, ſtebúkljgeſnio 267_{41} || ſtebuklingêſnis 525_{7}.

stropesnis: ſtrôpeſnįs 371_{9}, ſtrópeſneis 262_{22}.

suñkesnis: ſųke^{a}ſnis 9_{28}, ſųkeſnis 392_{7}, n. sg. ſųkeſne 146_{38}, ſųkeſnio 361_{7}, n. pl. ſųkeſnes 174_{21}, sųkeſniůſe 286_{42} || ſųkêſnis 234_{38}, ſųkêſne 534_{7}, n. pl. ſųkêſnes 293_{49}, ſųkęſnių 277_{21}.

šviẽsesnis: ßwiéſeſnio 548_{26} || ßwieſêſnįs 261_{21}.

tánkesnis: tąkiaſnio 293_{43}, n. pl. tąkeſnes 293_{49}.

tũlesnis: tûleſni 597_{6}, túłaſnius 481_{3}.

válnesnis: wálneſnio 478_{32}.

véikesnis: wêikeſnis 554_{45}.

výresnis: wîreſnįs 60_{25}, wîreſnis 368_{39}, wîreſnem' 191_{33}, wîreſniůiu 150_{21}, wîreſnieii 83_{46}, 622_{49}, wîreſnių 622_{47}, wîreſniemus 367_{10}, wîreſniůſius 191_{32}, wîreſniůſiąmṗ 22_{35} || g. pl. wirêſniu 205_{35}, wireſnių́ 494_{29}, wirêſniumṗ 408_{24}, wireſniûių 609_{10}, 622_{48}.

žénklingesnis: n. sg. ǯęklingeſne 92_{16}.

Su priesaginiu kirčiu yra paminėtini, pav., šie augštesniojo laipsnio būdvardžiai:

augštesnis: n. sg. aukßtéſne 458_{25}.

baltesnis: baltêſneis 430_{50}.

budresnis: budrêſnis 392_{29}.

dažnesnis: daǯnêſnemis 112_{45}.

didesnis: g. sg. didêſnes 97_{4}, 159_{44}, 183_{6}, didêſnių 389_{36} || g. sg. dideſnés 389_{40}, dideſnių́ 389_{11}.

geresnis: n. sg. gerêſne 112_{21}, geréſnio 74_{36}, gerêſnio 104_{17}, gerêſnioṗ 356_{17}, gerêſneis 143_{2}.

grynesnis: grinêſnįs 388_{54}.

kietesnis: i. sg. k i e t e ſ n i ú 99_{49}.

labesnis: ł a b ê ſ n į s 407_{11}, n. sg. ł a b é ſ n e 458 ‖ ł á b e ſ n i s 542_3, n. sg. ł á b e ſ n e 445_{50}

lapesnis: ł a p ę ſ n į s 103_{20}.

lėtesnis: ł e t ê ſ n i s 389_1.

linksmesnis: l i n x m ê ſ n i o 10_{35}.

liuosesnis: ł û ſ ê ſ n į s 289_{29}.

mažesnis: m a ʒ ê ſ n i s 239_{45}, m a ʒ ê ſ n i o 331_{41}, i. sg. m a-ʒ i a ſ n i á 478_{33}, m a ʒ î â ſ n i ų 11_{38}, m a ʒ ê ſ n e m i s 390_{31} ‖ m a-ʒ e^a ſ n i ų́ 11_{27}.

naudingesnis: n a u d į g ę ſ n i o 74_{36}.

piktesnis: p i k t ê ſ n i o 104_{16}, p i k t é ſ n i o 244_{13}, p i k t ê ſ-n i ų 118_9, p i k t é ſ n i ų 361_{16}, p i k t é ſ n i u m p̄ 188_{30}.

privalingesnis: p r i w a l į g ê ſ n i o $53_{27, 29}$.

sargesnis: ſ a r g ê ſ n e i s 301_{14}.

silpnesnis: ſ i l p n i á ſ n e i s 325_{38}.

stipresnis: ſ t i p r ê ſ n i s 371_9, ſ t i p r ê ſ n į s 542_3.

tikresnis: g. sg. t i k r ê ſ n e s 195_{46}, t i k r é ſ n e ſ p 444_{35}.

tobūlesnis: t o b u ł ê ſ n i s 145_4, n. sg. t o b u ł á ſ n e 294_2, t o-b u l ê ſ n e i s 100_{19} ‖ t o b û l e ſ n i s 561_{20}.

vertesnis: w e r t ê ſ n į s 272_{40}, 339_{15}.

žalingesnis: ʒ a l į g ê ſ n i o 104_{16}.

žemesnis: l. sg. ʒ e m ê ſ n i m e 390_{33}.

§ 101. Apskritai imant, visų šitų pavyzdžių kirčiavimas nėra senoviškas: kaikurie iš jų yra jau naujoviškai kirčiuojami. Pav., *balt*ˌ*esnis*, *gryn*ˌ*esnis*, *lap*ˌ*esnis*, *lėt*ˌ*esnis*, *tobūl*ˌ*esnis*, *vert*ˌ*esnis* veikiausiai senovėje, kaip rodo jų pagrindiniai žodžiai (žr. § 86), yra turėję šakninį kirtį, būtent: **báltesnis*, **grýnesnis*, **lãpesnis*, **lẽtesnis*, **tóbūlesnis*, **veȓtesnis*. Gal būt, jei ne klaida, senovinį šakninį kirtį yra išlaikęs ir *žẽmesnis* (: ʒ ê m e ſ n į s 616_{17}).

Taip pat svarbus dalykas yra priesaginė augštesniojo laipsnio priegaidė; bet iš Daukšos kalbos negalime jos patirti. Vienintelis šaltinis tam reikalui kaip tik yra dabartinė gyvoji kalba. Bet čia vienodumo nėra: vyd. ir ryt. augštaičių bei žemaičių tarmėse, taip pat net pažemaitės augštaičių (pav., vilkyškiečių, tilžėnų ir kt.) šnektose šitos būdvardinės lytys turi tęstinę priegaidę, pav.: *bal-tẽsnis*, *gerẽsnis* ir kt. Trumpąją priegaidę priesagoje tesutinka-

me tik siaurame plote — vak. augštaičių šnektose (pav., Naum., Virb., Vilk., Sint., Vel. ir kt.), todėl yra galimas daiktas, kad ji yra neseno kilimo: *baltèsnis*, *gerèsnis* trumpąją priegaidę veikiausiai turi tuo pat būdu, kaip ir *sàvo*, *mèsiu*, *mèstų* šalia kitų šnektų *sãvo*, *mesiù*, *mestų̃*. Beržytėje, Gineituose, Kalnaberžėje ir kt. tų lyčių vietoje sakoma *sãvo*, *mẽstų*, taip pat ir *baltẽsnis*, *gerẽsnis*. Taigi, iš to sprendžiant, reikia manyti, kad ir Daukšos kalboje augštesniojo laipsnio būdvardžiai yra veikiausiai turėję kirčiuotoje priesagoje tęstinę, ne trumpąją priegaidę.

Toliau tenka pastebėti, kad priesaginė kirčio vieta yra beveik pastovi, pav.: g. sg. *did͵esnės*, *did͵esnių*, *ger͵esniop*, *maž͵esnių*, *pikt͵esnių*, *pikt͵esniump*, *tikr͵esnių*, *silpn͵esniais*, *tobūl͵esniais* ir kt. Bet yra pavyzdžių ir su galine kirčio vieta, pav.: g. sg. *didesnẽs*, *didesnių̃*, *mažesnių̃*, *vyresnių̃jų*, *gausesniaĩs* ir kt. Pagal dabartìnę vartoseną ir viena ir kita gali būti tikra: *didesnių̃* dabar yra sakoma KGr. 213, Plaš., Vilk., Bart., Paež., Šešt., Sasn., Sint., Ser., Jurb., Pagr., Švėk., Šiaul., Ram., Vab., *piktesnių̃* Dov., kitur *didẽsnių* Sint., Sub., Kup., Kam. Ypač įdomu yra tos šnektos, kur dabar tos lytys yra dvejopai kirčiuojamos; pav., Pagramančio šnektoje yra sakoma *didesnių̃*, *didesniaĩs* ir *didèsnių*, *didèsniais*. Man rodos, kad tokios lytys kaip *didesnių̃*, *didesnı́ems*, *didesniaĩs* ir kt. gali būti senovinės — dar tų laikų, kada buvo sakoma **didesnỹs* (plg. *didesnỹsis* || *mažitelỹsis* ir kt.) šalia *brángesnis* ir kt. Vėliau tos lytys galėjo būti apibendrintos — vienos anksčiau, kitos vėliau. Plg. Torbiörnsson, SG II 41 t., H. Pedersen, EL 12.

§ 103. Panašiai kaip augštesniojo, taip ir augščiausiojo laipsnio būdvardžių yra dar išlikusių su senoviniu šaknies kirčiu. Tokie yra:

brángiausias: brą́geuſes 263$_{46}$, brą́giauſio 481$_{17}$, brą́ngeuſią 132$_{33}$, brą́geuſią 422$_{25}$, i.sg. brą́geuſiu DK 5$_{27}$, brą́geuſe 147$_{51}$ || brągiáuſias 615$_{8}$, brągéuſią 432$_{35}$, 604$_{4}$, i. sg. brągéuſsiu 573$_{19}$.

gėdingiausias: n. sg. gédįgeuſià 176$_{25}$, d. sg. gédįgiauſiai 71$_{30}$.

laimiausias: n. sg. łáimiauſia 560$_{20}$ || n. sg. ne łaimiéuſe 174$_{36}$.

maloniausias: małôneᵃuſeᵃs DK 45_{21}.

maloningiausias: małónįgiauſias 449_{49}.

míeliausias: miélauſes 116_{9}, 263_{46}, 364_{18}, miêleuſis 130_{13}, miéleuſem 102_{30}, acc. sg. miélauſi 43_{44}, miélauſime 94_{46}, miéliauſieii 11_{54}, miélauſieii 29_{46}, 135_{23} ‖ mieláuſias 46_{42}, mieláuſes 170_{41}, mieléuſes 545_{35}, mielêuſes DK 43_{22}, mieláuſiam' 170_{30}, mieláuſieii 19_{15}, 584_{29}, mieláuſiei 21_{7}, mieléuſieii 542_{15}.

pãstariausias: páſtareuſes 410_{20}, d. sg. páſtareuſei 411_{37} ‖ páſtarêuſią 169_{52}.

patógiausias: patógiauſias 27_{6}, 439_{4} ‖ patogiáuſias 27_{13}.

pìrmiausias: pírmieuſes 252_{17}, 333_{19}.

skáisčiausias: ſkáiſceuſęį 161_{9}.

stebùklingiausias: ſtebúklingieuſes 424_{16}, ſtebúklįgeuſioſp 442_{33}.

švánkiausias: ßwąkiauſes 332_{30}.

šveñčiausias: acc. sg. ßwęncʒéuſių (= -ſią) 397_{2}, ßwęncʒiauſime 393_{16} ‖ ßwęncʒêuſio 197_{37}, ßwęncʒéuſeii 221_{25}.

teĩsiausias: téiſiauſius 434_{21}.

tóbūliausias: tóbuleuſią 618_{30} ‖ tobuláuſes 132_{8}, tobulêuſes 144_{36}, tobûleuſias 596_{39}.

výriausias: wîreuſias 22_{20}, wîreuſes DK 47_{23}, wîreuſiam 72_{50}, wîriauſius 26_{50} ‖ n. sg. wiréuſe 459_{46}.

Priesaginį kirtį turi šie augščiausiojo laipsnio būdvardžiai:

arčiáusias: n. pl. arcʒéuſi 233_{34}, arcʒiáuſi 483_{47}.

augščiáusias: augßcʒêuſes 100_{31}, 176_{43}, aukßcǯéuſioio 154_{41}, augßcʒéuſią 87_{29} ‖ áukßcʒiauſioio 514_{18}, áugßcʒeuſiûiu 619_{20}.

baisiáusias: n. pl. baiſêuśios 144_{35}.

didžiáusias: didǯéuſes 86_{38}, 333_{19}, 391_{38}, didǯêuſes 128_{25}, 134_{13}, didǯiáuſias 176_{41}.

geriáusias: geréuſes 249_{7}, geriáuſio 432_{36}.

greičiáusias: greicʒêuſes 125_{25}.

gryniáusias: griniaúſiůiu 39_{44}.

labiáusias: ła b i á u ſ e s 407_{17}.
lėčiáusias: ł e c ȝ ê u ſ e s 352_{11}.
mažiáusias: m a ȝ é u ſ e s 86_{37}, 161_{43}.
pikčiáusias: p i k c ȝ ê u ſ i ą 231_{37}, p i k c ȝ é u ſ e i s 281_{43}.
pilniáusias: p i l n ê u ſ i o i i 396_{6}.
reikalingiáusias: r e i k a l į g é u ś e s 277_{46}.
saldžiáusias: ſ a l d ȝ é u ś i a s 153_{16}.
skaudžiáusias: ſ k a u d ȝ ê u ſ e s 145_{6}.
smarkiáusias: ſ m a r k ê u ſ i o 104_{10}.
sunkiáusias: ſ ų k é u ſ e s 234_{28}, 391_{38}, ſ ų k i é u ſ i u s 436_{20}, n. sg. ſ ų k ê u ſ i a 176_{24}, n. pl. ſ ų k e û ſ i o s 144_{28}.
tikriáusias: t i k r ê u ſ e s 151_{26}, 197_{26}, t i k r é u ſ e s 383_{13}, t i k r i á u ſ i a s 448_{11}.
Nepaprastos lytys atrodo m i e l e u ſ i é i i 556_{16}, 620_{15}, m i e l a u ſ i é i i 584_{45}, p a ſ t a r i a u ſ i é m u s 557_{28}, n. sg. ß w ę n c ȝ i a u ſ i á 441_{31}. Ar tai yra tikri kalbos dalykai, nežinia, nes jiems patikrinti trūksta duomenų. Tas pat reikia pasakyti ir apie t ř u m p i e u s î s 127_{38}.

e) Vietininkiniai būdvardžiai

§ 104. Daukšos kalboje pasitaiko nemaža būdvardžių, kurie yra sudaryti iš vietininkų, pav.: g. pl. a r t i į ę i ų 90_{22}; d ą g u i ę i i s 98_{47}, i. sg. d ą g u i ę i u 229_{49}, ſu karaliſtė d ą g u i ę i e 104_{18}, n. pl. d ą n g u i é i i 14_{20}, g. pl. d ą g u i ę i ų 91_{42}, d ą g u i ę i u m p̄ 307_{30}, acc. pl. d ą g u i ę i u s 91_{52}, 277_{51}, d ą g u i ę i o n' 452_{36}; g. pl. d i e n o i ę i ų 268_{33}; w i d u r i i é i o DK 39_{32}, i. sg. w i d u r i i é i u 122_{43}; n. pl. ȝ é m e i ę i i e 616_{33}, ȝ é m e i ę i ų 385_{6}, ȝ ê m e i ů ſ e 312_{14} || g. pl. ȝ e m é i ę i u 7_{19}, ż e^{a} m é i ų DK 17_{5}, ir kt.

Pagal v-tos įnagininką ir d-tos galininką vietininko galinis *-e* šiuose būdvardžiuose veikiausiai dar tebebuvo ilgas ir, be to, akūtinis, būtent — *ę*, pav.: *dangujęjis*, *dienojęjis*, *viduryjęjis* ir kt.; plg. Specht, TŽ IV 89—90. Tatai sutinka ir su etimologija: **dangujén* > **dangują* > *dangujè*.

Dėl *žẽmėjęjis* šalia *žemė́jęjis* plg. 135 t. psl.

4. Būdvardiniai prieveiksmiai

a) Nelyginamasis laipsnis

§ 105. Būdvardiniai prieveiksmiai yra labai glaudžiai susiję su pačiais *būdvardžiais*, iš kurių jie yra sudaryti: senovinių baritoninių būdvardžių yra daugiausia baritoniniai, o oksitoninių oksitoniniai prieveiksmiai, būtent:

1. **áiškiai**: áißkiei 71_{35}, áißkei 88_{48}, 241_{2}, 259_{27}, 284_{42}, 446_{6}, âißkei 159_{43}, éißkey 18_{9} || áißkéi 108_{39}, aißkéi 361_{35}.

ámžinai: ąmʒinai 53_{12}, ámʒinai 77_{40}, 518_{38} || ąmʒinái 100_{30}, amʒinái 86_{29}, 280_{34}, 340_{13}, ámʒinái DK 14_{15}.

baĩsiai: bâiſei 37_{9}, 80_{6}, 183_{23}.

beñdrai: będrai 242_{38}, 296_{42}, 529_{2} || bęndrái 132_{49}, będrái 354_{11}, 359_{26}.

bjaũriai: biéurei 170_{17} || bieuréi 239_{24}.

brángiai: brągei 109_{7}, 190_{13}, 242_{46}.

brūkanai (arba **brukanai**): brûkanai 5_{7}, 243_{42}, 553_{16}, 568_{32}.

dósniai: dôſnei 126_{37}, dôſnai DK 59_{7} || doſnéi 292_{12}.

drąsiai: drąſei 28_{25}, 182_{26}, 187_{29}, 339_{5}, 448_{2}, 479_{5}, 545_{12}.

dvãsiškai: dwâſißkai 6_{17}, dwáſißkai 326_{42}.

gar̃biai: gârbiei 131_{32}.

gáusiai: gâuſei 116_{39}, gáuſei 153_{18}, 299_{47}, 390_{54} || gauſéi 554_{20}.

gėdiškai: gédißkai 131_{33}.

graũdžiai: grâudʒei 162_{43}, gráudʒiai 310_{41}.

greĩtai: grêitai 427_{20}, gréitai 475_{45}.

ýpačiai: îpacʒei 176_{18}, 222_{46}, 542_{36}.

įžūliai: įʒûłei 122_{3}.

kañtriai: kątrei 9_{31}, kąntrei 209_{32}, 361_{46}, kántrei 273_{52} || kantréi 569_{37}.

kreĩvai: krêiwai 523_{41}.

leñgvai: łęgwai 90_{9}, 403_{25}, 604_{9} || łągwái 5_{47}, 285_{40}, 440_{46}, łęngwái 160_{30}.

lýgiai: lîgei 254_{11}, 261_{38}, lîgiei 359_{36}.

maloniai: małónei 102_{33}, 156_{28}, małônei 130_{50}.

méilingai: méylįgay 62_{45}, mêilįngai 242_{14}, méilįgai 281_{43}.

míelai: miéłay 42_{25}, miéłai 160_{4}, 344_{17}, 365_{19}, miéłei 345_{7}, || miełái 433_{24}, 464_{45}, 620_{10}.

náudingai: náudįgai 109_{12}, nâudįgai 109_{28}.

nõbažnai: nóbaʒnai 98_{17}, 153_{39}, 442_{17}, nôbaʒnai 230_{30}, 301_{17}, 310_{7}, nôbaʒnái 40_{6}.

noprõsnai: nopróſnai 185_{5}, 308_{17}, noprôſnai 26_{3}, 332_{13} || noproſnái 408_{4}, 548_{22}.

nóriai: nôrei 57_{13}, 543_{5}, 569_{27}, nórei 150_{42}.

nóringai: nórįgai 475_{43}.

padóriai: ne padórei 160_{17}, padôrei 219_{36}, padórei 457_{31}.

pãgoniškai: páhonißkai 258_{9}.

pakãjingai: pakáiingai 572_{29}.

pãprastai: pápraſtai 333_{17}.

patógiai: potógie^{a}i 6_{30}, 8_{53}, patógei 29_{6}.

ráiškiai: ráyßkei 44_{19}, ráißkei 479_{1}, ráißkiei 296_{10}.

rūsčiai: rûſcei 366_{10}.

skẽtriai: ſkêtrei 111_{27}.

smarkiai: ſmârkey 65_{13}, ſmârkei 85_{43}, 102_{29}, 168_{50}, 169_{15}, 248_{34}, 311_{35}.

staĩgiai: ſtáigei 472_{45}.

stambiai: ſtąmbiei 111_{27}.

stebùklingai: ſtebúklingai 12_{10}, 27_{39}, DK 60_{8}, ſtebúklįgai 84_{14}.

suñkiai: ſųkiai 37_{4}, ſųkei 113_{25}, 165_{34}.

švánkiai: ßwąkei 1_{31}, 203_{35}, ßwąkey 54_{52}.

šviẽsiai: ßwiéſei 399_{34}, 457_{34}, 538_{50}, ßwiéſiai 450_{36} || ßwieſiái 108_{12}, 469_{17}, ßwieséi 130_{23}, 138_{26}, ßwieſéi 139_{33}, 243_{44}.

tampriai: támprei 176_{18}.

tánkiai: tąkei 79_{28}, 281_{41}, 552_{27} || tąkéi 472_{28}.

teĩsiai: téiſei 85_{19}, 168_{13}, 243_{42}, 277_{33}, 319_{42}, 331_{31}, têiſei 171_{8}, 284_{38}, 553_{16}.
tóbūlai: tôbułei DK 59_{27} || tobułái 54_{40}, 74_{40}, tobułéi 195_{33}, 207_{35}, 370_{16}, DK 47_{8}.
vakarýkščiai: wakarîkßcʒei 409_{3}.
válnai: wáłnai 160_{22}, 360_{45}, 433_{27}.
vaȓgiai: wârgei 84_{14}, 101_{15}, ne wárgei 304_{37}.
véikiai: wéikei 71_{41}, 78_{36}, wêikei 374_{25}.
veȓtai: wértai 438_{27}, wêrtai 552_{29}, 574_{26} || wertái 29_{42}, 105_{21}, 131_{44}, 182_{37}, 188_{43}, 325_{24}, 370_{45}, 430_{11}.
viẽžlyvai: wîeʓliway 52_{31}, wiéʓliwai 191_{32}, 354_{1} || wieʓliwái 455_{18}.
výriškai: wîrißkai 525_{10}, 555_{20}, 563_{15} || wirißkái 448_{26}.

2. **aklaĩ**: akłái 105_{42}.
aprė̃pnaĩ: aprepnái 99_{29}, áprepnái 270_{7}.
apvalaĩ: apwałéi 293_{24}.
artimaĩ: artimái 230_{38}.
atžagariaĩ: atʓagaréi 28_{5} || átʓagarei 20_{39}
augštaĩ: augßtái 92_{20}, 230_{32}, 429_{5}, 595_{37}, 600_{36}.
čystaĩ: cʓyſtái 36_{34}.
dažnaĩ: daʓnái 81_{21}, 131_{42}, 188_{42}, 287_{18}, 369_{31}, 385_{13} || dáʓnai 276_{2}, 362_{4}.
didžiaĩ: didʓéi 3_{11}, 327_{49}.
dieviškaĩ: be diewißkái 374_{14}.
falšyvaĩ: falßiwái 162_{11}, 303_{2}.
gardžiaĩ: gardʓéi 109_{7}.
geraĩ: gerái 100_{16}, 239_{9}, 284_{15}, 287_{24}, 298_{26} 301_{17}, 310_{7}.
giliaĩ: giléi 100_{6}.
gražiaĩ: graʓéi 93_{34}, 303_{41}, 398_{39}, 538_{12}.
ilgaĩ: iłgái 118_{27}, 150_{21}, 216_{35}, 238_{7}, 277_{48}, 472_{28}.
išmintingaĩ: ißmintįgái 218_{3}.
išdrikaĩ: iʓdrikái 479_{16}.
ištikimaĩ: ißtikimái 93_{30}, 230_{30}, 385_{54}, iʓtikimái 112_{46}, 184_{21}, 538_{17}.
kairaĩ: kairái 344_{24}.
kaltaĩ: ne kałtái 306_{39}.
karčiaĩ: karcʒéi 122_{42}, 159_{16}, karcʓéi 162_{35}.

karštaĩ: karßtái 298_{26}.

labaĩ: łabái 2_{46}, 162_{35}, 176_{50}, 207_{40}, 233_{10}, 362_{4}, 552_{20} || łábai 72_{38}.

lėtaĩ: letái 452_{45}

linksmaĩ: linkſmái 57_{10}, lįnkſmái 66_{12}.

mandagiaĩ: mandagéi 204_{1}, mąndagéi 258_{29}, mandagiéi 388_{7}.

mažaĩ: maʒái 295_{2}.

menkaĩ: mękái 162_{28}, 340_{17}, 353_{30}.

miernaĩ: miernái 294_{14}.

mizernaĩ: miʒernái 254_{28}, miſernái 303_{28}, 446_{16}.

nuogaĩ: nůgái 141_{14}, 265_{48}.

nuoširdžiaĩ: nůßirdʒéii 106_{9}, nůßirdʒéi 117_{10}, 220_{26}, 318_{35}, 327_{44}, 362_{38}, nůßîrdʒéi 244_{35}.

pabažnaĩ: pabaʒnái 230_{30}.

parodnaĩ: parodnái 265_{6}.

pigaĩ: pigái 4_{41}, 11_{27}, 19_{53}, 22_{17}, 86_{5}, 212_{15}, 415_{22}, DK 3_{7}, bepigái 208_{13}.

piktaĩ: piktái 27_{8}, 106_{10}, 129_{45}, 279_{25}, 287_{24}, 294_{50}, 366_{44}.

pilnaĩ: piłnái 18_{37}, 298_{23}, 413_{38}, pilnái 27_{35}, 61_{20}, 98_{17}.

plačiaĩ: płacʒéi 84_{43}, 147_{28}, płacʒéi 92_{20}, 293_{31} || płácʒiai 557_{39}.

retaĩ: retái 277_{40}, 448_{17}.

sargiaĩ: ſargéi 202_{7}.

seniaĩ: ſenéi 14_{12}, 27_{13}, 124_{13}, 171_{4}, 235_{5}, 239_{43}, 403_{28}.

stipriaĩ: ſtipréi 176_{50}, 448_{14}, 606_{6}, ſtipriái 444_{20} || ſtîprei 117_{10}, ſtíprei 168_{49}, 419_{7}.

storaĩ: ſtorái 329_{14}.

šiurkščiokaĩ: ßiurkßcʒiokái 72_{5}.

šykščiaĩ: ßikßcʒéi $384_{45, 46}$.

šventaĩ: ßwętái 230_{30}.

teisingaĩ: teiſingái 362_{15}.

tiesiaĩ: tieſéi 134_{17}.

tikraĩ: tikrái 7_{21}, 10_{13}, 31_{14}, 65_{24}, 98_{12}, 133_{33}, 144_{23}, 236_{35}, 287_{29}, 295_{2} || tîkrai 44_{16}.

tingiaĩ: tįgiái 490_{30}.

trumpaĩ: trumpái 38_{38}, 224_{16}, 252_{35}, 277_{48}, 293_{15}, 297_{40}.

tuščiaĩ: tußcʒéi 344_{17} || túßce^{a}i DK 23_{29}.

tvirtaĩ: twirtái 86_{19}, 94_{16}, 100_{21}, 297_{36} 318_{29}, 446_{20}.
ūmaĩ: v mái 335_{16}.
vargiokaĩ: wargiokái 224_{24}.
vienaširdžiaĩ: wienaßirdʒéi 457_{48}.
žemaĩ: ʒemái 358_{20}.

§ 106. Sulyginę šiuos prieveiksmius su būdvardžiais, iš kurių jie yra padaryti, tuojau galime pastebėti, kad daugumas jų savo kirčiavimu sutinka, t. y. turi išlaikę, kad ir nebevisados, pirmykštę kirčio vietą, pav.: *áiškiai, ámžinai, baĩsiai, bjaũriai, brángiai, dósniai, drą̃siai* ir kt. Bet kaikurie iš jų jau yra virtę naujadarais, pav.: *amžinaĩ, bendraĩ, bjauriaĩ, čystaĩ, dosniaĩ, gausiaĩ, lengvaĩ, lėtaĩ, menkaĩ, mielaĩ, miernaĩ, noprosnaĩ, pilnaĩ, tiesiaĩ, vertaĩ, viežlyvaĩ* ir kt. vietoje *ámžinai, beñdrai, bjaũriai, *čỹstai* (plg. *čỹstumas*), *dósniai, gáusiai, leñgvai, *lė̃tai* (plg. *lė̃tumas*), **meñkai* (plg. *meñkumas*) *míelai, noprõsnai, *pìlnai* (plg. *pìlnumas*), *tiẽsiai* (plg. *tiẽsus, tiẽsumas*), *ver̃tai, viẽžlyvai*.

Sulig *ãklumas, ãpvalumas* ir *ãklam* dar nevisai aišku yra, senoviškai ar naujoviškai yra kirčiuojami prieveiksmiai *aklaĩ* ir *apvalaĩ*, nes permaža yra duomenų.

Taip pat nelengva ką pasakyti ir dėl *karčiaĩ*: jei sutiksime, kad *kártus* ir *kártumas* yra naujadarai (plg. 151 psl.), tada *karčiaĩ* galėtų būti senoviškai kirčiuojamas.

Prieveiksmiai *gar̃biai* ir *t,ampriai* lyg rodo seniau galėjus būti **gar̃bus* ir **t,amprus* (plg. Būga, LKŽ XLIX), o sulig *mandagiaĩ* ir *nuoširdžiaĩ* turime laukti *mandagùs* ir *nuoširdùs*. Bet dabar tų būdvardžių vietoje kartais yra sakoma *mañdagus* ir todėl *mañdagiai* (pav., K 242), o vietoje *nuoširdžiaĩ* sutinkame ir *núoširdžiai* (pav., Baranauskas, Arch. Phil. II 69_{34}). Kodėl taip yra, sunku pasakyti. Gal būt, *mañdagus* yra pagal *mañdagų* atsiradęs iš *mandagùs*, o *núoširdžiai* pagal *núoširdų* iš **núoširdus*?. Plg. Bezzenberger, Thomsen Festschrift 179.

Kiek keblesnis dalykas yra *stipriaĩ, tikraĩ*: daiktavardžiai su priesaga *-uma-* ir atitinkami būdvardžiai sutartinai rodo galėjus būti Daukšos kalboje tokius prieveiksmius (*stipriaĩ, tikraĩ*); bet vieną kitą kartą pasitaiko ir *stìpriai* bei *tìkrai*. Būga, LKŽ XLVIII ir XLIX mano, kad *stìpriai* ir *tìkrai* gali būti senos lytys, o *stipriaĩ, stiprùs, stiprùmas* ir *tikraĩ, tikrùmas* naujadarai; plg.

stiprus Tver. Tačiau, remiantis Daukšos duomenimis, to negalima įrodyti; plg. **pláčiai* (tai veikiausiai yra spaudos klaida) šalia *plačiaĩ*.

Prieveiksmiai *išmintingaĩ* ir *teisingaĩ* (šalia r e i k a l î n g a i 256_{30}) iš vienos ir *šiurkščiokaĩ* bei *vargiokaĩ* iš kitos pusės rodo, kad ne šaknyje kirčiuojami būdvardžiai su priesaga *-inga-* ir *-oka-*, turėjo dar nevisai nusistovėjusią kirčio vietą. Tai dar patvirtina ir kaikurios dabartinės šnektos; pav., Dovyduose šalia *išmintìngai* dar yra sakoma ir *išmintingaĩ* (plg. 161 psl.), o *gerokaĩ* dar pažįsta K 226, Plaš., Šešt., Sub., Vab., Kup., Kam. ir kt.; šiaipjau dabar daug kur tų prieveiksmių kirtis jau yra pastovus, išlygintas: *išmintìngai*, *gerókai* (pav., Vilk., Bart., Sìnt., Jurb., Pl., Sed., Šiaul. ir kt.); o vietomis yra dar net dvejopai kirčiuojama: *gerókai* ir *gerokaĩ* (pav., Pagr.),

Taip pat senovinę kirčio vietą turi išlaikę prieveiksmiai, sudaryti iš būdvardžių su priesaga *-iška-*, pav.: *dvãsiškai*, bet *dieviškaĩ*; plg. *draugiškaĩ* KD s. v. A n d a c h t, *saviškaĩ* ib. s. v. A l l o d i a l g u t, e i g e n t ü m l i c h, *velniškaĩ* Slnt., Sed., *miliškaĩ* Sub. ir kt. **Vyriškaĩ* šalia *výriškai* galėtų būti klaida; bet plg. salantiškių žemaičių *biesiškaĩ* šalia *bíesiškai* ir *bíesai*.

L o t i n i ĩ k á i 469_{14} šalia L ô t i n i ß k i 546_{43}, L ó t i n i ß k ų 540_{6} yra neaišku, nes tai yra negyvosios kalbos žodis.

Prieveiksmis *dovanai* yra ne kas kita, kaip senovinis v-tos naudininkas, t. y. *dóvanai* „zum Gechenk“ > *dóvanai* „dykai, veltui, unengeltlich, umsonst“ (plg. Brugmann, Gr. II² 30). Vėliau adv. *dóvanai* Pl., Dov. pagal kitus gale kirčiuojamus prieveiksmius buvo paverstas į *dovanaĩ*. Daukšos kalboje šis prieveiksmis yra daugiausia dar pirmykščiai kirčiuojamas: d ó w a n a i 43_{21}, 72_{27}, 83_{6}, 85_{13}, 98_{17}, 185_{6}, d ó w a n a y 55_{47} || d o w a n á i 41_{41}, d ô w a n á i 370_{31}.

Dėl duomenų stokos nedaug ką galima pasakyti apie a b î p u ĩ e i 142_{35} || a b i p u ĩ é i 289_{4}, á t ʒ a g a r e i 20_{39} || a t ʒ a g a r é i 28_{5}, D i é w o b a i m e i 568_{33} || d i e w a b á i m i e i 553_{16}, w ê l t á i 311_{51} (plg. *veltaĩ* LM I 155_{16}).

§ 107. Dalyviniai prieveiksmiai savo kirčiavimu nesiskiria nuo būdvardinių. Štai *priderančiaĩ* (: p r i d e r ą n c ʒ é i 29_{6}, 77_{26},

priderąncʒéy [49_{23}, 50_{44}, priderąncʒéi 238_{37}, 248_{10} priderącʒéi 205_{40}, 295_{14}) yra išlaikęs senovinį galūninį kirtį lygiai taip pat, kaip ir pats dalyvis *priderą̃s, priderantì*; plg. *žibančiaĩ* KD s. v. blank, feurig, Užv. šalia *žibą̃s*. Šiandien *priderančiaĩ* bėra retai vartojamamas (pav., Slnt., Sed. ir kt.); daug dažniau sutinkame naujadarą *prìderančiai* Plaš., Vilk., Bart., Šešt., Sint., Jurb., Švėk., Pl., Šiaul., Dov., Kup., Kam. arba *prìderinčiai* Ser. Priderącʒei 248_{3} veikiausiai yra klaida.

Dalyviniai neveikiamieji esamojo laiko prieveiksmiai yra kirčiuojami sulig pačiais dalyviais, pav.: *rẽgimas, -à — regimaĩ*: regimáy 50_{15}, regimái 68_{31}, 89_{4}, 102_{23}, 249_{23}, 446_{4} (rêgimai 549_{19}, 605_{30}, jei ne klaida, yra naujadaras); *sùderamas, -à — suderamaĩ*: ſuderamái 468_{31}; *reĩkiamas, -a — reĩkiamai*: beréikiamai 450_{31}; plg. dar *regimaĩ*, bet *jaũčiamai* KD s. v. bemerkbar.

Prieveiksmis ʒinomái 591_{3}, nors dabar, kiek žinau, tesakoma tik *žìnomai*, gali būti ir ne klaida: tai rodo galėjus būti dalyvis *žiną̃s* (žr. 212 psl.).

Dalyviniai neveikiamieji būtojo laiko prieveiksmiai, kad ir turėdami akūtinę šaknį, paprastai yra gale kirčiuojami, pav.: apreikßtái 254_{21}, 315_{22}, pagautái 234_{4} 340_{17}, 414_{19} ‖ pagáutái 33_{16}, pagâutai 534_{6}, paiųktái 191_{6}, 340_{45}, paiunktái 414_{35}, pagerbtái 370_{45}. Panašiai yra kirčiuojami šie prieveiksmiai vietomis ir dabar, pav., *pagautaĩ* Bart., Šiaul., Kam. ir kt. Man rodos, toks kirčiavimas yra senas, plg. *pagáutas, -tà, -tì*: adv. *pagautaĩ* = *išmintìngas, -gà, -gì* : *išmintingaĩ*. Todėl prieveiksmis *pagáutai* gali būti naujai kirčiuojamas pagal *pagáutas, pagáutą* ir kt. lygiai taip pat, kaip kad pagal tai vak. augštaičių šnektose vietoje n. sg. f. *pagautà* yra jau sakoma ir *pagáuta*, plg. § 137.

Reikiamybės dalyvių prieveiksmiai vieni turi galūninį, kiti negalūninį kirtį, pav.: bereiktinái DK 27_{9}, mirtinái 228_{23}, 280_{24}, 325_{41}, pabęktinái DK 47_{8}, paʒintinái 241_{24}, 300_{8}, ne perſkirtinái 611_{27}, nuweiktinái 370_{50}, wirßutinái 267_{45}, 425_{44}, wiſsûtenái 185_{22} ‖ abeiótinai 552_{22}, ne iʒbiłótinai 361_{48}, 397_{16}, bûtinai 598_{14}, îpatinai 76_{37}, jſpétinai 541_{6}, pakâktinai 542_{9}, (ir pakaktinái 170_{9}). pride-

rétinai 6_{21}, 552_{29}, pusétinai 213_{13}, regêtinai 267_{12}. Kokias nors griežtas kirčio kilnojimo taisykles čia sunku nustatyti; bet vis dėlto galime pastebėti, kad nuo akūtinio žodžio vidurio skiemens kirtis rečiau tenukeliamas į galūnę.

b) Augštesnysis laipsnis

§ 108. Kaip nelyginamojo, taip ir augštesniojo laipsnio prieveiksmiai yra skirtini į dvi grupes: į tokius, kurie dar turi, kad ir nevisados, šakninį kirtį, ir tokius, kurių kirtis yra galūnėje. Pirmajai tad grupei priklauso:

aimiaus: áimieus 88_{33}, 384_{33}.
baĩsiaus: bâiseus 98_{28}.
brángiaus: brągiaus 36_{44}.
dósniaus: dôſneus 144_{34}, dóſneus 525_{23}.
drą̃siaus: drą́ſiaus 28_{36}, 477_{4}, drą́ſeus 43_{25}, 161_{10}, 250_{5}, 364_{48}.
gandžiaus: gąndʒeus 96_{48}, 109_{11}, 120_{11}, 135_{13}, 246_{33}, gándʒeus 159_{41}, gândʒeus 533_{21} ‖ gandʒéus $432_{42, 47}$, 530_{18}, 593_{9}, gandʒiáus 626_{17}.
gáusiaus: gáuſeus 33_{36}, 144_{33}, gáuſiaus 36_{44}.
greĩčiaus: grêicʒiaus 54_{37}, 95_{44}, 554_{43}, gréicʒeus 110_{44}, gréicʒeus 207_{23}, 314_{4}, 336_{28}, 364_{39}, grêicʒeus 109_{48}, 225_{16}, 228_{6} ‖ greicʒéus 229_{48}, 419_{21}, greicʒiáus 472_{48}.
leñgviaus: łągwieus 235_{5}.
míeliaus: miéleus 90_{39}, miélaus 235_{5}.
patógiaus: patôgeus 111_{4}, 214_{19}.
romiaus: rômieus 289_{29}.
smarkiaus: ſmârkeus 107_{42}, ſmárkeus 385_{17}.
suñkiaus: ſų́keus 114_{37}, 120_{40}, 150_{17}, 155_{1} ‖ ſųkéus 119_{20}, 244_{26}
tánkiaus: tąkeus 268_{26}, tąkeus DK 28_{14}.
tóliaus: tólaus 505_{17} ‖ toláus 43_{39}, 71_{47}, 271_{41}, toléus 240_{13}, 547_{3}, tolâus 469_{6}.
véikiaus: wêikeus 533_{19}, wéikeus 574_{24} ‖ weikéus 114_{50}, 116_{47}, 130_{18}, 131_{39}, 162_{32}, 165_{29}.

Prie antrosios grupės reikia skirti:

arčiaũs: arcʒiáus 587_{17}.

augščiaũs: augſcʒéus 34_{45}, 116_{39}, augßcʒéus 236_{36}, 238_{18}, 281_{27}, 382_{16}.

daugiaũs: daugéus 62_{50}, 71_{22}, 81_{21}, 114_{8}, 119_{53}, 133_{50}, 208_{51}, 242_{25}, 303_{14}, 329_{19}, daugéús 76_{46}, daugêus 219_{32} ‖ dáugiaus 52_{5}.

dažniaũs: daʒ́néus 325_{37}.

didžiaũs: didʒ́éus 80_{34}, 114_{31}, 219_{33}, 229_{10}, 277_{8}, 281_{24}, 331_{19}, 525_{23}.

geriaũs: geᵃréus 4_{12}, geréus 46_{14}, 118_{18}, 150_{4}, 224_{45}, 533_{19}, gerêus 235_{6}, geriáus 150_{4}, 469_{27}, 457_{15} ‖ giáreus 13_{24}, géreus 37_{2}, 279_{37}, 294_{26}.

ilgiaũs: ilgiáus 14_{7}, ilgêus 14_{50}.

labiaũs: łabiáus 22_{3}, łabiéus 89_{22}, 115_{29}, 242_{43}, 396_{49}, łabîaus 160_{15} ‖ łábíaus 32_{6}, łábiaus 492_{39}.

laimiaũs: łaimiáus 609_{15}.

linksmiaũs: linxmiéus 268_{30}.

mažiaũs: maʒ́éus 96_{48}, 102_{37}, 260_{54}, 273_{12}, 340_{25}, 543_{16}, maʒ́iáus 444_{51} ‖ máʒ́iaus 481_{12}, 499_{1}.

mielaširdžiaũs: miełaßirdʒ́éus 545_{20}.

pakaktiniaũs: pakaktinéus 98_{5}.

pigiaũs: pigéus 136_{21}, 188_{41}, 346_{28}.

pikčiaũs: pikcʒ́éus 160_{21}.

plačiaũs: płacʒéus 137_{18}, 216_{2}, 219_{34}, 241_{16}, 245_{35}, 257_{43}, 310_{6}, 327_{6}.

sylingiaũs: ſilingiáus 610_{10}.

stipriaũs: ſtipréus 111_{47}, 229_{35}.

šviesiaũs: ßwieséus 146_{39}, ßwieſeús 226_{36}, ßwieſéus, 404_{31}, ßwieſiáus 439_{20}.

teisiaũs: teiſiaús 9_{14}.

tikriaũs: tikréus 19_{44}, 20_{22}, 203_{50}.

tobūliaũs: tobulaús 26_{10}, tobuláuś 43_{21}, tobuléus 131_{41}, tobuláus 347_{1}.

žemiaũs: ʒemiéus 137_{29}, 145_{10}, 246_{7}, ʒemíaus 202_{49}.

Iš antrosios grupės tenka laikyti naujadarais *ilgiaũs*, *laimiaũs teisiaũs, tobūliaũs* ir gal *šviesiaũs.* Dėl *tikriaũs* plg. 176 psl.

Prieveiksmiai **gẽriaus*, **lãbiaus*, **mãžiaus* ir taip pat **dãžniaus* (: dáźneus DK 7_{14}) veikiausiai yra klaidos.

Pagaliau, pirmykštis kirčiavimas dar atsispindi ir augštesniojo laipsnio būdvardžiuose su priesaga *-esn(i)*, pav.: łęgwesń 347_{36}; náudįngeſn' 432_{41}, náudíngeſn' 518_{21}; patógiaſn' 441_{52}; wârġeſń 200_{50}, wârgeſn' 576_{39} ‖ wargiáſn' 482_{34}; daugîaſń 70_{45}, daugêſń 146_{28}, daugéſniġ 344_{53} dâugéſn' 188_{28}; geréſn' 272_{4}, 332_{15}; ne maʒ́ésń 258_{2}; rupeſtįgiáſn' 482_{34}.

c) Augščiausiasis laipsnis

§ 109. Augščiausiojo laipsnio prieveiksmiai Daukšos kalboje daugiausia buvo kaip šiandien kirčiuojami, pav.: daugiêuſei 80_{21}, daugéuſei 156_{6}, 272_{43}, 324_{14}, 332_{12}, 437_{29}; didʒiâuſei, 272_{28}, didʒ́éuſei 378_{1}; łabiêuſei 135_{16}, łabiéuſei 517_{48}, łabiáuſei 584_{1}; maʒ́éuſei 430_{6}; płacʒiáuſei 334_{28}; ßwieſéuſei 400_{2}; toláuſei 272_{24}, 304_{48}; trumpiáuſei 368_{37}; ʒ́iamiáuſiai 483_{24}.

Prieveiksmis brąǵeuſei 340_{18} veikiausiai yra išlaikęs senovinį kirtį; o daugiauſiái 71_{35}, arba dáugeuſei 155_{28}, rodos, yra paprastos spaudos klaidos.

5. Skaitvardžiai

§ 110. Kiekvienas iš kiekinių skaitvardžių yra ypatingos darybos, todėl ir kiekvieno kirčiavimas tenka skyrium nagrinėti.

Vienas Daukšos kalboje turi dvejopą kirtį — šakninį ir galūninį, pav.: wiénam’ 186_{18}, wiénam 453_{44}, wiénůiu 448_{8} wiénan’ 607_{15}, wiéni 541_{34}, 547_{47}, wiénų 542_{6}, wiéniemus 526_{41}, wiénais 529_{52}, n. sg. wiéna 316_{51}, 557_{5}, g. sg. wiénos 440_{2}, 536_{34}, 542_{44}, wiénai 89_{47}, 337_{22}, DK 20_{1} ‖ wienám 56_{23}, 93_{10}, wienám’ 87_{25}, newienám’ 255_{24}, wienamé 257_{49}, 284_{6}, wienóṗ 168_{50}, 259_{42}, 348_{38}, 375_{27}, wienî 280_{13}, wieniémus 186_{15}, 276_{4}, wienáys 64_{32}, wienáis 117_{6}, n. sg. wieną́ 87_{28}, 276_{49}, g. sg. wienós 546_{5}, wienoié 351_{9}, wienóie 406_{15}.

Tokį kirčio svyravimą randame ir kituose *vieno* dariniuose wiénať 141_{36}, 538_{50} ‖ wienáť 276_{43}, 303_{25}, 409_{15}; wiénok’ 457_{29}, 531_{38}, wiénokiġ 29_{6}, 547_{41} ‖ wienókiġ 11_{32}, 87_{27}, wienókig 33_{35}, wienók’ 280_{12}; wiénůliką 563_{40}; wienáip’ 91_{44}, 384_{12}, wienaipó 408_{15}, 542_{11}. Tą pat rodo ir pažymimasis įvardis *kiekvienas*: kiekwiénam 211_{20}, 533_{42}, kiekwiénam’ 365_{33}, 388_{8}, 542_{36}, 574_{48}, kiekwiênaḿ 585_{17}, kiekwiéname 531_{11}, 557_{11}, kiekwiénai 370_{14}, kiekwiénoi 460_{21} ‖ kiekwienóṗ 104_{2}, kiekwienám 72_{50}, kiekwienám’ 133_{27}, 316_{16}, 366_{22}, 381_{26}, kiekwienamé 117_{4}.

Kiekinio skaitvardžio *du* irgi yra dvejopas kirtis, pav.: dwieių́ 132_{21}, $_{28}$, 182_{22}, 357_{20}, 391_{14}, dwieiůsé 342_{14} ‖ dwiéių 79_{43}, dwêių 417_{7}. Tai sutinkame ir dabartinėje kalboje: *dviejų̃* Plaš., Pagr., Švėk., Slnt., Var., Šiaul., Sub., Kup., Kam. ‖ *dviẽjų* KGr. 261, Virb., Vilk., Bart., Paež., Sint., Jurb., Dov.

Kaip *du,* panašiai yra kirčiuojami ir *abu*: abieių́ 133_{27}, 270_{4}, abeių́ 74_{4} ‖ abiéių 79_{17}, 226_{33}, 259_{1}, 563_{30}. Dabartinėje

kalboje *abiejų̃* || *abiẽjų* yra sakoma tose pat vietose, kur ir *dvie-jų̃* || *dviẽjų*.

Bet kodėl šalia *abiejų*, *dviejų* ta pačia reikšme yra dar vartojama ir *abejų*, *dvejų*? *Abejų*, *dvejų* veikiausiai yra senesnės lytys, o *abiejų dviejų* jaunesnės, savo *-ie-* analogijos keliu gavusios iš kitų linksnių, pav., l. du. *dvíejau(s)* = sen. ind. *dvajóḥ*; taigi *dvejų* = sva. *zwei* (iš **zweiiu*) ir kt., žr. Brugmann, Gr. II^2 2, 20, Spehht, LM II 187. Toliau Spechtas ib. 188 mano, kad naujadaras *dviẽjų* savo cirkumfleksą gavęs iš *dviẽm*. Bet po to dar lieka neaišku, kur tame linksnyje senovėje yra buvęs kirfis? Gr. δοιῶν (iš *δϜοιῶν), got. *twaddjē*, serb. *dvájû* lyg rodo, kad *dvejų̃* > *dviejų̃* būtų sena lytis šalia *dù* iš **du̯ṓ* (plg. sen. ind. *duvā́u*, *duvā́*, ssl. *dъva*) ir *abù* iš **o-bhṓ* || sen. ind. *u-bhā́u* „abu", nors serb. *ȍba*, gr. ἄμφω; plg. Trautmann, Wb. 64, Būga, LKŽ II. Todėl yra galimas daiktas, kad *abiẽjų, dviẽjų* turi atitrauktinį kirtį.

Kiti kiekiniai skaitvardžiai iki dešimties niekuo ypatinga nesiskiria nuo dabartinių, pav.: triių́ 62_{48}, 259_{21}, 322_{20}, triſsé 172_{21}; keturių́ 26_{39}, 144_{5}, kêturis 390_{49}, kîaturias 11_{36}, kêtures 106_{39}, 297_{27}, 298_{49}, kêturias 111_{6}, keturéis 178_{21}; pękių́ 139_{20}, pękiás 26_{41}, pękés 299_{12}, pękéis 390_{3}; ßeßių́ 139_{21}, 446_{23}, ßeßiſé 262_{2}; ſeptinių́ 144_{6}, ſeptiniúmṗ 159_{28}, ſeptînis 148_{9}, 300_{1}, ſeptînes 93_{24}, 148_{4}; aßtůnių́ 92_{19}, aßtůnîomus 201_{30} ir kt. Tokios lytys kaip acc. kie^{a}turiás 9_{4}, keturés 257_{49} ir acc. pl. ſeptinés 431_{31} veikiausiai yra spaudos klaidos, nes sunku manyti, kad kada nors dar būtų buvę n. pl. **ketùrios* ir **septýnios*.

Dėl *dešimties* ir *šimto* žr. 35, 41 ir 120 psl.

§ 111. Iš kelintinių skaitvardžių savo baritonumu daugiausia išsiskiria *pirmas* ir *antras*, pav.: pírmaſis 2_{17}, pîrmůśius 149_{30}, pîrmoii DK 15_{20}, pîrmieus 115_{27}, 138_{47}, 144_{28}, 150_{44}, 232_{4}, pîrme^{a}us DK 28_{19} || pirmóp 19_{26}, pirmóṗ 144_{26}, pirmamé 177_{37}, n. sg. pirmá 247_{5}, pirmoié 351_{7}, pirmamę́iime 43_{12}, 169_{47}, pirmúmpiumṗ 206_{27}, pîrmąſes 120_{50}, pirmáiſeis 281_{24}, pirmomîſiomis 188_{41}, pirmieûs 217_{47}, pirmiáus 477_{17}, pirmiéus 530_{41}, 539_{26}, neutr. pirmá 175_{44}. — ą́ntram 64_{12}, ą́ntram' 359_{28}, 365_{18}, ąntrú 34_{12}, 255_{8}, ą́ntrame 257_{43}, 407_{35}, g. sg. ą́ntros 8_{3}, 98_{22},

102_{21}, 143_{32}, 237_{11}, 334_{42}, l. sg. ą́ntroi' 101_{25} || ąntrám 73_{24}, 112_{48}, 348_{4}, 536_{8}, antramé 177_{38}, ąntrâis 281_{25}, g. sg. ąntrós 26_{48}, 68_{29}, antrôs 560_{31}. Šiandien pirminę kirčio vietą dar rodo *pusañtros* Plaš., Vilk., Bart., Paež., Sint., Jurb., Pagr., Slnt., Dov., Dus. (Būga, LKŽ XLVII, Arch. Phil. I 67), *añtaras* Tver., *pusañtarų* Gerv. (Arum. 18); plg. dar ryt. augšt. *añtaras*: *kataràs* (Būga, Ai. St. 71, Trautmann, Wb. 10, 120 t.) = sen. ind. *ántaraḥ* : *kataráḥ*.

Kiti kelintiniai skaitvardžiai paprastai kirčiuojami, pav.: n. sg. k e^a^twirtá 2_{21}, ketwîrtą 564_{4}, ketwirtamé 295_{33}, puſketwirtų́ 373_{49}; dewintamé 295_{48}; deßimtamé 295_{48} ir kt.

6. Įvardžiai

§ 112. Daugelis Daukšos įvardinių lyčių, lyginant su šiandienine rašomąja kalba, nieko ypatingo nesudaro, todėl, kalbant apie įvardžius, tenka tik tas jų lytis paliesti, kurios yra charakteringos pačiai Daukšos kalbai.

Asmeninių įvardžių nevisai paprasti yra kilmininkų, naudininkų ir galininkų linksniai, nes jie kartais yra dvejaip kirčiuojami, pav.:

manę́s 10_{42}, 19_{3}, 34_{5}, 41_{39}, 150_{16}, 487_{27} || mánes 19_{9}.

tawę́s $3_{25,\ 31}$, 8_{46}, 11_{49}, 33_{50}, 47_{39}, 60_{38}, 74_{41} || táwęś 523_{48}.

ſawę́s 6_{40}, 12_{2}, 29_{22}, 31_{18}, 57_{23}, ſawę́ſṗ 4_{34}.

mané 19_{20}, 73_{11}, 74_{22}, 79_{39}, 99_{17}, 111_{15}, 118_{4}, 167_{6}, 203_{12}, 259_{3}, 274_{16}, 336_{39}, 345_{3}, 536_{9} || máne 160_{35}, 516_{6}.

tawé 9_{29}, 39_{54}, 95_{37}, $101_{1,\ 9}$, 106_{17}, 170_{27}, 519_{32}, tawę́ 9_{11}, 274_{17} || táwe 47_{49}, 55_{44}, 326_{33}.

ſawé 28_{4}, 30_{44}, 81_{18}, 92_{11}, 326_{13}. 344_{18}, sawé 98_{37}, ſawę́, 27_{53}, 60_{49} || sáwe 326_{12}.

mûſų 3_{25}, 79_{6}, 302_{45}, 316_{10}, 325_{48}, 337_{15}, múſų 13_{25}, $39_{2,\ 11}$, mûſumṗ 554_{23}, 576_{2} || muſų́ 4_{17}, 61_{27}, mųſų́ 496_{20}, 505_{22}, muſúmṗ $2_{3,\ 11}$, 147_{19}, 185_{23}, 215_{7}, 237_{9}, 325_{50}, muſúmp 5_{51}, 41_{8}, 45_{50}, muſúmp' 24_{37}, muſûmṗ 98_{17}, muſûmṗ́ 269_{21}, mųſúmṗ 201_{6}, musų́mṗ 205_{40}, muſų́mṗ 302_{36}.

iúſų 39_{19}, îuſų 99_{16}, ių́ſų 117_{42}, iûſumṗ 576_{40}, iûſump' 619_{38} || ïųſų́ 117_{43}, ių́ſúmp 96_{4}, 235_{38}, ių́ſúmṗ́ 194_{21}, iuſų́mṗ́ 269_{21}, ių́ſų́mṗ 216_{10}, 280_{41}, 382_{47}.

múmus 31_{47}, 79_{28}, 105_{3}, 171_{19}, 186_{9}, $195_{2,\ 7}$, 215_{9}, 389_{7}, 446_{29}, 528_{32}, 620_{36} || mumús 25_{18}, 153_{25}, 250_{33}, 385_{52}, 442_{17}, 528_{23}, 531_{42}, 542_{40}.

iúmus 34_{11}, 38_{5}, 41_{16}, 53_{27}, 190_{11}, 250_{48}, 446_{41} || iumús 499_{48}.

iiémus 16_{4}, 38_{3}, 195_{25}, $250_{2,\ 40}$, 302_{4}, 509_{10} || iiemús 276_{48}.

Lytys *manẽs, tavẽs, savẽs, manè, tavè, savè, mū́sų, jū́sų* (plg. lat. *mūsu, jūsu*), *mùmus, jùmus, jíemus* veikiausiai yra senovinės.

Acc. sg. m á n e, t á w e, s á w e, jei ne spaudos klaidos, galima sulyginti su sintautiškių *màne, tàve, sàve*, kur trumpoji priegaidė aiškiai rodo atitrauktą kirtį. Daukšos g. sg. m á n e s, t á w ę s gali būti ir spaudos klaidos.

Direktyvai *mūsˌump, jūsˌump* su galiniu kirčiu yra pažįstami ir dabartinėje kalboje, pav.: *mūsùmp* Diev., *mūsùnk, jūsùnk* Gerv. (Arum. 30, 60), *mūsum̃pi* KGr. 399. Šitos lytys lyg rodytų, kad kirtis dėl polinksnio įtakos gali būti atitraukiamas iš šaknies į galūnę; bet čia kirtis gali būti į galūnę atitrauktas ir dėl kitos, tuo tarpu dar nežinomos, analoginės priežasties. Kilmininkuose *mūsˌų, jūsˌų*, jei ne klaidos, kirtis, gal būt, į galūnę yra nutrauktas analogiškai pagal *mūsˌump, jūsˌump*.

D-tos naudininkai *mumùs, jumùs, jiemùs*, kuriuos pažįsta ir dabartinės tarmės (pav., Deltuvoje ir kt., žr. Būga, Ai. St. 137), veikiausiai yra naujadaraì šalia senesnių lyčių *mùmus, jùmus, jíemus*: viena, tiek Daukšos, tiek šių laikų kalboje kitų vardažodžių d-tos nandininkai yra kamiengaliuose kirčiuojami (žr. 27 psl.); antra, *mùmus* lengvai galėjo pavirsti į *mumùs* dėl *mumìs*, nes d-tos įnagininkas nuo seniai daug kur yra veikęs ir dar dabar tebeveikia d-tos naudininką, plg. Arumaa, Unters. 48 tt.

Panašų kirčio kilnojimą kaip *mū́sump* ‖ *mūsˌump* sutinkame dar ir kituose įvardiniuose direktyvuose, pav.: m û ſ i m ṗ 132_{50}, 525_{38}, m û ſ i m ṕ 626_{21} ‖ m u s î m p 98_{24}, 132_{43}, m u s î m ṗ 109_{39}, 131_{45}, m u ſ î m p 135_{27}; i û ſ i m ṗ 607_{33} ‖ i u s î m p 133_{52}. Kiti panašūs direktyvai paprastai yra tik galūnėje kirčiuojami, pav.: i a m î m ṗ 167_{6}, i e m î ṗ 261_{12}; i ů ſ i ą́ m p 60_{35}, i ů ſ i ą m ṗ 108_{44}, m a n î m p 239_{54}.

Naudininkas *mãni, tãvi* (: m á n i ġ 287_{26}, t á w i g u 131_{9}) turi senovinį šaknies kirtį lygiai taip pat, kaip ir v-tos naudininkas *ãvi* ‖ *ãvie* ir kt., plg. 41 psl.

§ 113. Savybiniai įvardžiai, apskritai imant, yra dabarnykščiai kirčiuojami:

m â n a s 39_{19}, 68_{6}, 72_{6}, m â n o 15_{27}, m a n ô i e 222_{11}, m a n ų́ 248_{2}.

t á w a s 9_{41}, 55_{21}, t á w o 9_{10}, 34_{10}, t a w á m' 320_{28} || t á w a m' 428_{33}, t á w a m 432_{11}, t á w a i 104_{12}, t a w ų́ 157_{23}.

ſ á w o 39_{12}, ſ a w á m 274_{19}, ſ a w á m' 565_{33}, ſ â w a i 22_{37}, s á w a i 111_{28}, ſ á w a i 353_{1} || ſ a w á i 211_{25}, 472_{8}, ſ a w á m e 339_{43}, ſ a w ô m i s 20_{41}, ſ a w á i s 71_{33}, ſ a w ó m i s 279_{29}, ſ a w ů ſ n á 304_{48}, ſ a w î m p̄ 135_{21}, ſ a w á i p̄ 95_{21}.

Visi šitie įvardžiai yra buvę oksitonai, ir jų oksitonumą, be ko kita, dar rodo einamieji pašalio vietininkai, pav.: m a n ó p 151_{44}, m a n ó s p̄ 201_{1}, ſ a w ó p 71_{41}, ſ a w ó p̄ 96_{31}, 170_{33}, 236_{16}, 356_{49}, 391_{9}, s a w ú m p i i u m p̄ 46_{7}.

Tik neaišku, kokią turėjo priegaidę *mano, tavo, savo*. Dabar yra sakoma *màno, tàvo, sàvo* (daugiausia vak. augštaičių tarmėje) ir *mãno, tãvo, sãvo* (žemaičių ir ryt. augštaičių tarmėse).

Įvardžiuotinės lytys m â n a ſ i s 56_{8}, m á n a ſ i s 142_{35}, t á w a ſ i s 2_{44}, t á w a ſ i ś 3_{12} gali būti taip kirčiuojamos, kaip ir būdvardžiai *gẽrasis, sẽnasis* ir kt., žr. 165 psl.

D. pl. m ų́ ſ i ß k i a m u s 465_{12} veikiausiai yra išlaikęs pirminį kirtį; dabartinis *mūsìškis* tad turi jau antrinį kirtį.

§ 114. Parodomasis įvardis *anas* paprastai yra oksitoniškai kirčiuojamas: a n á s 2_{50}, 14_{2}, 281_{49}, a n ó 276_{6}, a n ą́ 66_{10}, 124_{6}, 281_{49}, a n a m ê 13_{44}, d. sg. a n ą́ i 11_{27}, a n á i 15_{12}, 32_{11}, 161_{7}, 195_{47}, a n ó i e 175_{47}, a n i é $98_{23, 24, 26}$, 101_{3}, 168_{48}, 239_{43}, 281_{27}, a n î e 145_{13}, a n ų́ 124_{5}, 161_{2}, a n i é m u s 276_{11} ir kt. Bet viena kita to įvardžio lytis yra ir šaknyje kirčiuojama, pav.: n. sg. á n a s 6_{17}, 204_{46}, 205_{17}, 235_{3}, 317_{36}, 337_{12}, â n a s 66_{6}, á n ą 322_{13}, á n i e 60_{43}, ir kt.

V-tos vardininkai *ãnas* ir *anàs* dabar kaikuriose tarmėse yra reikšmėmis skiriami: *ãnas* „jis, er“ ir *anàs* „jener“ (pav., Rimšėje ir kt.). Daukša šitą įvardį, kad ir nevisai nuosekliai, irgi tomis reikšmėmis vartoja (plg. dar *ãnys* „jie“: á n i ś 16_{1}, á n į s 90_{35} ir kt.), bet kirčiavimui tai neturi jokios įtakos; plg. Nieminen, Ausg. 152. Tokį kirčio svyravimą, kaip *ãnas* ir *anàs*, rodo ir *ansaĩ*, žr. 190 psl.

N. pl. *ãnie*, kaip rodo žemaičių tarmės (žr. Būga, LKŽ 78), Daukšos kalboje gali būti ir kalbos faktas.

Kaip *anas*, taip ir *šitas* Daukšos kalboje yra dažnai oksitoniškai kirčiuojamas, pav.: ß i t ą́ m 390_{24}, ß i t á m' 407_{19}, 607_{30}, ß i t á m DK 7_{19}, ß i t ą́ 264_{14}, 324_{20}, ß í t á m e 134_{22}, ß i t î e 257_{23},

284_{28}, ßitié 308_{27}, 424_{25}, 443_{13}, 445_{20}, 457_{31}, 526_{37}, 533_{27}, 553_{31}, 580_{18}, 591_{22}, 602_{29}, ßitų́ 446_{21}, ßitiémus 546_{8}, 575_{24}, ßitáis 155_{9}, 436_{2}, 442_{6}, 450_{13}, 451_{20}, 545_{45}, 606_{3}, ßitóii 349_{8}, 588_{35}, ßítoiê 268_{34}, n. pl. ßitóĩġ 543_{24} || ßîto 323_{33}, 348_{28}, ßîtą 170_{22}, ßîtie 270_{30}, ßítų 74_{46}, ßítiemus 86_{5}, 273_{27} ir kt. Šito įvardžio oksitonumą dar rodo ir nekaitomosios lytys: ßitái 2_{3}, 3_{24}, 4_{21}, Sʒitáiġ 391_{11}, ßitáiṗ 267_{15} ir kt. Taigi drauge su Nieminen, Ausg. 48 negalima sakyti, kad „in diesen Formen das Zeichen sichtlich an falscher Stelle gesetzt ist“. Jeigu tai būtų spaudos klaidos, tai vargiai būtų galima rasti tiek įvairių linksnių su galūniniu kirčiu — tai viena; antra, galūninį šio įvardžio kirtį iš dalies patvirtina ir dabartinė kalba; pav., Kuršaitis Gr. 238, 257 kirčiuoja n. sg. *šità, šitãm, šitiẽ, šitų̃, šitíems*, taip pat g. sg. *šitõs* KD s. v. betheiligen, durchkommen, acc. pl. *šitùs* s. v. anwenden ir kt.; *šitiẽ, šitų̃* sako dar šeštokiečiai, rimšėnai ir kt. Todėl, kad ir daug kur dabar yra sakoma *šìtas, -a*, vis dėlto negalima sakyti, kad ir *šito* linksniai su galūniniu kirčiu nebūtų seni. Man kaip tik rodos, kad seniau galėjo būti ir **šitàs, *šitõ*, nes, viena, ne tik *šitãm, šitiẽ* ir kt., bet ir acc. sg. *šitą̃*, n. pl. *šitõs* ir kt. jau randame Daukšos kalboje, ir antra, dabartinėse tarmėse šalia n. ir i. sg. *šìta*, acc. pl. *šìtuos* ir *šìtas* sutinkame ir *šità, šituõs, šitàs*. Labai tad yra galimas daiktas, kad *šità, šituõs, šitàs* yra senesnės lytys, o *šìta, šìtuos, šìtas* naujesnės, nes labai sunku tikėti, kad, anot Nieminen, Ausg. 48[1], **ši* būtų buvę anksčiau kirčiuota, kaip sekanti kalbamojo įvardžio dalis *-tas*; priešingu atveju reiktų dar įrodyti, kad *šitas* buvo sudarytas jau nustojus veikti F. de Saussure'o dėsniui. Bet šitoks manymas atrodo labai supintas ir dirbtinas: daug papraščiau yra, jei įvardį *šitas* tariame buvus oksitoną, būtent **šitàs, *šitõ, *šitãmui, šitą̃, šitiẽ* ir kt., lygiai taip pat, kaip *anà, anõ* ir kt., ir drauge su Zubatý, LF XXXVI 342, N. van Wijku, Altpr. 110 ir Fraenkeliu, Bsl. 63[1] *šitaĩ* laikome *šito* niekatrąja gimine.

§ 115. Kad taip iš tikro kirtis galėjo būti ilgainiui atitrauktas visuose linksniuose iš galūnės į šaknį, rodo *koks* ir *toks*. Daukša šituos įvardžius dar beveik gale kirčiuoja, pav.: kokîs 288_{28}, kokió 107_{16}, 378_{34}, kokióṗ 33_{18}, 98_{11}, kokiám' 96_{45}, kokiáṁ 366_{24}, acc. sg. kokî 163_{31}, kokié 91_{53}, 109_{3}, n. sg. ko-

kîg 80_{27}, 174_{6}, 242_{23}, kokiá 8_{32}, 14_{3}, g. sg. kokiós 30_{4}, 33_{19}, 91_{2}, 112_{21}, 152_{33}, 229_{23}, 387_{26}, kokiái 155_{34}, acc. kokîą 89_{41}, kokią́ 152_{26}, 161_{43}, 162_{32}, 384_{16}, 473_{50}, i. sg. kokiá 9_{32}, 177_{28}, 519_{9}, koké 339_{5}, n. pl. kokiós 229_{23}, acc. pl. kokés 132_{3}, 187_{15}, kokiás 185_{28}, 448_{12} 456_{4}, kokéîġ 388_{11} ‖ kókis 175_{4}, ne kôkio 192_{17}, kókiam 22_{42}, n. sg. kóki 319_{20}, 387_{32}, kókia 191_{54}, g. sg. ne kókios 234_{23}, acc. sg. kókią 583_{17}, i. sg. kókia DK 27_{17}; — tokiám DK 14_{7}, tokimé 38_{45}, 267_{7}, 295_{51}, tokié 120_{50}, 364_{28}, tokių́ 60_{31}, 125_{17}, 155_{30}, 478_{51}, tokiúmṗ 96_{3}, tokiús 119_{18}, 360_{42}, tokêis 14_{30}, tokéis 197_{46}, 280_{20}, n. sg. tokiá 14_{3}, g. sg. tokiós 108_{7}, i. sg. tokiá 617_{24}, acc. pl. tokés 237_{31}, 378_{51} ‖ tókio 382_{35}, tókį 564_{39}, tókime 177_{7}, tôkiůs 385_{20}, n. sg. tóki 93_{34}, tókias 573_{26}.

Tokiam kirčiavimui pritaria ir dabartinės tarmės: ryt. augštaičių šnektose (Sub., Kup., Vab., Kam. ir kt.) sakoma *kóks, kokiõ, kokĩ, kokiuõ, kokiuõs, kokiàs* ir kt. arba *kokìs, kokiõ, kokĩ, kokiù, kokiùs* (Rim., Tver. ir kt.). Toliau į vakarus sakoma jau dažniau su šakniniu kirčiu; pav., Šeštokuose jau yra *kóks, kokiõ* ir *kókio, kokiám, kókį, kokiàs*; Vilk., Bart., Paež., Plaš., Pagr., Švėk., Slnt., Sed. ir kt. jau sakoma *kóks, kókio, kokiám, kókį, kókias*, o Sint., Jurb. net ir *kókiam*. Panašaus svyravimo sutinkame ir kitose šnektose; pav., Kuršaitis Gr. 241 kirčiuoja *kõks, kókio, -kiám, kókį* ir *kokĩ, kokiẽ, kókius, kokià, -iõs*, Salantiškiai žemaičiai šalia *kókio, tókio* irgi sako *kokià, -iõs, tokiõs*. Net zanavykai, ir tie neapsieina be to svyravimo; pav., Plokščiuose tie įvardžiai gali turėti pastovų ir kilnojamą kirtį, būtent — n. sg. *kókia* ir *kokià* ir kt. Neseniai *kokià, -iõs* buvo sakoma (daugiausia senosios kartos) ir Sintautuose; bet dabar čia dažniausiai yra kirčiuojama *kókia, -ios*; *kokià, -iõs* dar galima sutikti tik atskiruose posakiuose. Taigi *kokìs, -ì* (arba *kokià*) ir *tokìs, -ì* (arba *tokià*) yra buvę seni oksitonai, tik vėliau, nesenais laikais, įvairiose vietoįvairiai yra virtę ir dar dabar tebevirsta baritoniniais naujadarais; plg. Nieminen, Ausg. 160.

Įvardžiai *joks, kitoks, visoks* turi Daukšos kalboje pastovų kirtį: îokio 197_{51}, iókio 542_{7}, g. sg. iókios $11_{37, 52}$, îokios 288_{42}, iôkios 545_{9}; n. sg. kitókia 624_{18}; n. sg. wiſsôkia 30_{30}, 117_{37}, 185_{21}, 366_{33}, wiſſókia 529_{38}, wiſſôkioṗ 95_{22}, g. sg. wiſsókios 3_{2}, wiſſókios 541_{35}, wiſsôkių 112_{36}, 303_{45}, wiſ-

sókioſump 45_{28}, wiſsôkius 31_{24}, wiſsôkias 31_{23}, wiſsôkiomis 393_{25}, wiſsókiůseª 3_{54}.

Šitokis nevienodai kirčiuojamas: ßítokių 268_{34} ‖ ßitókio 588_{2}, n. sg. ßítóki 617_{24} ‖ ßitokiéġ 166_{21}. *Kažkokis* turi pradinį kirtį: káʒkokis 250_{1}.

§ 116. Nemaža įvardžių Daukšos kalboje yra su priešdėliu *ne-* ir pasturdėliais *-ai, -ja, -jau*. Priešdėlis *ne-* dažniausiai kirtį atitraukia į save, pav.: nêkokis 257_{16}, nêkokio 168_{17}, nê kokį 422_{34}, nêkokią 257_{36}, 327_{1}, nê kokiů 250_{23}, nêkokiů 398_{47}, nê kokiůs 520_{1}; — nêkuris 190_{37}, nê kurem' 603_{30}, nêkurie 50_{44}, 185_{41}, 179_{25}, nékurie 363_{5}, nêkuriemus 56_{15}, 388_{5}, nêkuriůſemṕ 160_{20}, nêkuri 118_{11} ‖ nekurié 165_{39}, 457_{45}, 485_{36}, ne kurių́ 485_{5}; — nêką 292_{28}. Čia *nẽkokis*, *nẽkuris* ir *nẽkas* yra kilę iš *nekokìs*, *nekurìs* ir **nekàs*.

Pasturdėliai *-ai*, *-ja*, *-jau* taip pat, kaip ir priešdėlis *ne-*, atitraukia kirtį į save. Štai įvardžiai 1) su *-ai*, ąnſái 33_{13}, 270_{45}, 320_{18}, 337_{5}, ąnsái 200_{35}, ansái 113_{8}, 238_{39} ‖ ą́nſai 29_{12}, 110_{40}, 336_{25}; kokſái 2_{14}, 232_{4}, 348_{24}, koksái 101_{11}, 401_{30} ‖ kókſai 477_{17}; kurſái 17_{9}, 53_{20}, 215_{15}, kursái 101_{10} ‖ kúrſai 515_{25}; patiſsáiġ 110_{47}; ßitokſái 357_{47}; taſsái 129_{23}, 185_{10}, 295_{17}, taſſái 515_{45} ‖ tâſsai 185_{9}, táſſai 498_{12}; tokſái 116_{5}, 160_{1}, toksái 104_{34}, 130_{49} ‖ tôkſai 533_{22}, tôkſái 14_{44}, tókſái 204_{40}; — 2) su *-ja*[1]): g. sg. anoſiéġ 268_{16}; taſiéġ 280_{9}, taſiêġ 539_{47}, tąiêġ 243_{24}, tąiéġ 276_{43}, tąiáġ 460_{4}. tůiég 133_{45}, tamęiéġ 169_{20}, 253_{2}, g. sg. toſiéġ 258_{19}, tatiéġ 176_{19}, 398_{41} ‖ tamę́ieġ 119_{54}, tamę́iaġ 193_{7}, táiſieg 149_{6}; — 3) su *-jau*: taſiáu 44_{13}, taſiéu 112_{9}, 125_{35}, 404_{36}, 539_{37}, taſiáug 337_{27}, toiéu 142_{32}, tąiáug 105_{14}, g. sg. toſiéu 256_{10}, toſiáuġ 468_{51}, d. sg. taiiéu 109_{1}, n. pl. toſiáu 7_{54} ‖ táſiauġ 69_{8}, 499_{12}, tóiau 282_{41}, táiſiau 361_{10}; tokiůſiéu 141_{33}.

Kaikurios šitų įvardžių antrinės lytys (pav., *kóksai*, *tóksjau*, *tàsjau* ir kt.) gali būti kalbos faktai. L. sg. tamęiéġ ir tamę-

---

[1]) Nors vietoje *-ja* Daukša dažnai rašo *-ie*, bet tai yra tik rašybos dalykas: *a* po *j* jau Daukšos metu buvo tariamas kaip *ä* arba platus *e*, todėl yra dažnai svyruojama — kartais parašoma *-ia*, kartais *-ie*; plg. dar *tasià* „тот же", *tojà* „та же" ir *tajà* „то же" Dus. Tą pat *-ja* sutinkame ir žodžio *teĩpaja* rašyboje. Plg. Būga, LKŽ LV, Hermann, Lit. Stud. 362 tt.

i e g (iš **tamén-ja*, plg. § 100) gal taip santykiauja, kaip *mergóje*, *mergojè*, žr. § 10.

§ 117. Dar nevisai nusistojusį kirtį randame įvardžiuose *kiekas* ir *niekas*: k i ê k a s 142_{48}, k i é k a s 282_{48}, 297_{31} ‖ k i e k ó 208_4, 254_{13}, k i e k á m' 131_{33}, 150_{15}, 303_{48}, k i e k a m é 424_6; — n î e k a s 48_1, n i é k a s 337_{23}, n i é k a m' 114_{40}, 230_1, 255_{13}, 276_{27}, n i ê k a m 147_5, n i é k a m e 109_{49} ‖ n i e k á s 47_{23}, n í e k á s 219_{33}, n i e k ám 50_{49}, n i e k á m' 602_{24}, DK 23_{18}, g. pl. n i e k ų́ 308_{25}. Matyti, šitie abu įvardžiai iš pradžios yra buvę oksitonai (plg. dar n. sg. *kiekà* Sint. [senesnioji karta], *tiekám*, *tiekõs* LM II 216), todėl seniau šalia *niekàs* \> *niẽkas*, plg. *niekaĩ* Dus.) galėjo dar būti ir **kiekàs*; plg. Nieminen, Ausg. 153.

Įvardžiai *kuris*, *patis* ir *visas* taip pat, kaip ir šiandien, Daukšos kalboje buvo oksitoniškai kirčiuojami, pav.: k u r í s 2_{16}, k u r î s 130_{41}, k u r i m é 60_{48}, k u r i a m é 178_2, k u r i ų́ 121_{21}, k u r î û s 121_{16}, k u r î i 11_{25}, 89_{48}, d. sg. k u r é i 337_{31}, 541_{33}, k u r i o i é 71_{24}, k u r î o i e 324_{36}, k u r i ô m i s 8_{42}, k u r i ó ſ e 540_2 k u r i ó ſ i a 622_{13}; — n. sg. p a t í s 357_{35}, p a t î s 369_{20}, 493_{11}, p a t i é s 133_8, 141_{41}, 295_{25}, p a t i ê s 248_1, p a c ʒ i á m 157_{35}, p a c ʒ é m' 261_{41}, p a t i m é 243_{27}, p a c ʒ i ų́ 621_{22}, p a c ʒ é i s 468_{13}, d. sg. p á c ʒ e i 418_{55}, p a c ʒ i o i ê 268_{38}; — w i ſ s ó ṗ 109_5, 205_{14}, 221_{14}, w i ſ ſ a m ę́ 294_{24}, w i ſ s a m é 418_{16}, w i ſ s ų́ 89_{48}, w i ſ ſ ó m i s 626_{23}, w i ſ s ó ſ e 168_{17}, w i ſ s ô ſ i ą m ṗ 333_{20}, w i ſ s û ś i ą m p 194_1 ir kt.

N. sg. p â t i s 558_8, jei ne klaida, galėtų turėti naujai atitrauktą kirtį, plg. 123 psl.

Normaliai yra kirčiuojama d. sg. k á m u ġ 543_{27} ir direktyvas k a n á 447_1.

Tūliarópas yra dabarnykščiai kirčiuojamas: t u l a r ô p i 119_{17}, t u l a r ó p ų 144_{20}, t u l a r ô p u s 104_1, 119_2, t u l a r ó p o ſ e 95_{17}. Acc. pl. t û l a r o p u s 535_8 galėtų dar turėti senovinį kirtį, bet gali būti ir spaudos klaida, kaip ir g. pl. t u l a r o p ų́ 78_{37}.

7. Veiksmažodžiai

a) Tiesioginė nuosaka

α) Esamasis laikas

§ 118. Visų pirma Daukšos kalboje netematinių ir tematinių veiksmažodžių kirčiavimas.

Netematinių veiksmažodžių esamojo laiko lytys yra šiaip kirčiuojamos:

nuſidemé 168_{30}, 325_{37}, pratemé 111_{42}, 252_{24}, nuſidêſt 113_{13}, nuſidéſt 177_{39}, nuſidéſt' 272_{44}, nuſidêſtiś 217_{29}, nudêſtis 325_{28}, padéſt 103_{16}, padêſt 134_{33}, padêſt' 223_{22}, padéſti 339_{29}, pradêſtis 213_{33}, pridêſt 120_{18}; klaidingai prádeªſt 14_{23}, úʒdeſt' 174_{11}.

éimi 447_{15}, 448_{21}, ataîmi DK 50_{14}, priéitis 203_{24}, 227_{43}, eimé 102_{2}, ieimé 33_{51}, prieimé 36_{34}, 85_{17}, 115_{15} ‖ éime 559_{37}, įêime 575_{48}.

éſmi 194_{12}, 256_{23}, êſsmi 381_{20}, êſſmi 446_{43}, 447_{2}, néſſmi 158_{42} ‖ eſſmí 164_{11}, ne eſmí 259_{15}; éſsi 189_{14}, 237_{26}, 466_{3}, éſſi 252_{6}, êſsi 272_{11} ‖ eſsî 52_{18}, eªſsiégu 21_{24}; ne éſt' 257_{15}; eſsmé 31_{19}, 33_{19}, 44_{45}, 96_{32}, 116_{46}, 103_{19}, 619_{12}, eſsmé 135_{5}, 221_{44}, 233_{11}, 280_{4}, 366_{50}, eſſmé 168_{25}, 182_{16}, 202_{16}, 266_{30}, ‖ êſſme 404_{21}, ne éſme 568_{49}, êſſmeª DK 16_{25}; eſté 32_{4}, 99_{15}, 136_{10}, 191_{11}, 199_{54}, 222_{15}, 233_{16}, 261_{14}, 272_{18} ‖ éſte 495_{22}.

atliéktiś 134_{6}, atliékt' 574_{47}.

miegmé 298_{12}, miegſté 149_{2}.

Šitie netematiniai veiksmažodžiai, lyginami su sen. indų II grupės veiksmažodžiais, rodos turį daug bendro su jais, būtent — *ẽsmi, ẽsi, ẽsti, esmè, estè* : *ásmi, ási, ásti, smáḥ, sthá* (plg. gr. εἶμι, εἶ iš *ἔσι, ἔστι, ἐσμέν iš *ἐσμές, ἐστέ) arba *eĩmi, eĩti, eimè* : *émi*

(plg. gr. εἶμι) *ēti*, *imāh*. Jeigu dar atsiminsime, kad Daukšos kalboje yra dar išlikusių senovinio silpnojo kamieno pėdsakų (pav., **sąs* : *santì* > *ēsąs* : *ēsanti*, žr. 213 psl.), tai tas pirmykštis panašumas mums atrodys dar akivaizdesnis. Bet drauge su Spechtu, LM II 31 (su jo nuomone sutinka ir Hirtas, Akz. 304) vis dėlto negalime pasakyti, kad Daukšos netematinių veiksmažodžių kirčiavisai (ganz) sutampa su sen. indų II grupės veiksmažodžių kirčiavimu. Visai senoviškai, be abejonės, yra kirčiuojamas v-tos III ir d-tos I bei II asmuo (plg. čak. *jȅst, jesmȍ, jestȅ*); žr. v. Wijk, AIS 42. Bet v-tos I ir II asmuo iš pradžios yra turėję galūnin akūtą, būtent — *esmì*, *esì* yra kilę iš **esmíe*, **esíe* (plg. *duomies* Bezzenberger, BGLS 198 ir Daukšos *esíegu*). Taigi negalimas yra daiktas, kad Daukšos *ēsmí* ir *ēsí* būtų išlaikę senovinį kirtį; taip pat nevisai tikėtina, ką Spechtas, LM II 31 sako ir apie *e*ª*ſiégu*, „wo der vergeschobene Akzent auf Rechnung des Enklitikons kommen kann". Man kaip tik atvirkščiai rodos: *esmì, esì* veikiausiai yra senesni dariniai, kilę iš **ˌēsméi*, **ˌēséi* (dėl jų darybos plg. Endzelin, Le.Gr. 546 tt.), o Daukšos kalboje tos lytys gali turėti atitrauktą kirtį nuo galūnės į šaknį dėl tos pačios priežasties, dėl kurios jis, kirtis, Daukšos kalboje ir kitais atvejais esti atitraukiamas (žr. 27 t. psl.), arba dėl analogijos (pav., pagal *ēsti*); tuo pat būdu gal yra atsiradę ir *ēsme* bei *ēste* vietoje *esmè* ir *estè*. Plg. Būga, LKŽ XXXIX, taip pat paskutiniu laiku A. Senn, StB IV 86 tt. [1]).

§ 119. Tematinių veiksmažodžių esamojo laiko lytis Daukša, apskritai imant, kirčiuoja kaip šiandien. Tai geriausiai matyti iš priešdėlėtų lyčių:

---

[1]) A. Sennas tame pačiame straipsnyje (94 psl.) mano, kad Daukšos *é* čia reikia skaityti kaip *è*, o *ê* kaip *ẽ*, pav.: *éſmi* = *èsmi*, bet *êſſme* = *ẽsme*. Gravis čia atsiradęs atitraukiant kirtį nuo galūnės į šaknį, o cirkumflektinis *ẽ*- iš neigiamųjų lyčių (pav., *nẽsti* < **ne-esti*). Bet toks jo manymas nedaug kuo tėra pagrįstas: viena, Daukšos kalboje šalia *éſmi, éſſi, éſme* sutinkame ir *êſsmi, êſsi, êſſme*, t. y. Daukša akūtą ir cirkumfleksą vartoja pakaitais vienam ir tam pačiam reikalui; antra, jei Daukšos *éſmi* iš tikrųjų turėtų būti *èsmi*, tai lygiai taip pat galėjo būti ir *èsme*, nes abidvi tos lytys turi atitrauktinį kirtį ir abidvi gali turėti *e*- arba *é*-. Tuo būdu tikrai nežinome, koks pradinis tų lyčių garsas yra buvęs Daukšos kalboje. Aš šioje knygoje dėl visa ko rašau *ēsmi, ēsi, ēsme*...

nêbaiſies 285_{41}; nêbieuriś 115_{25}, nê biauriś 281_{42}, né biauris 421_{39} ‖ nebiáuris 431_{21}; nêbodis 431_{21}; nêdera 69_{13}, prîde^{a}ra DK 20_{7}; ne núdiria 361_{9}; nêdręſa 160_{13}, né dręſa 336_{7}, nê dręſame 291_{42}, 320_{15}; pâgardi 276_{46}; nêgeriś 166_{18}; ápigina 219_{7}, vʒ́úginaś 254_{24}; úʒ́giria 226_{34}; páimąſi 385_{11}; nêkałbu 224_{29}, nêkałba 74_{23}, 138_{15}; prâkele 88_{18}; prálidi 174_{12}, prâlidi 407_{4}, 550_{10}, prâlidy 431_{19}, ne pâlidi 307_{43}; páliti 191_{48}, 339_{26}, 356_{32}, pálitis 203_{41}, 476_{14}, pâlitis 614_{30}, nê litis 614_{31}; nêmini 117_{5}, 193_{3}, pâmini 80_{39}; úʒ́mußa 295_{19}; atáneßa 486_{12}, atâneßa 551_{39}; népirka 383_{1}; nê regieś 174_{35}, nêregi 255_{32}, nê regi 286_{37}, nê regime 272_{26}; núıemia 99_{35}, páremia 137_{37}, pâremia 139_{51}; ápręnkaś 39_{18}; páſkiriu DK 22_{13}; nê tekame 543_{28}; nêtiki 85_{44}, nê tiki 232_{22}, né tiki 243_{13}, nê tikime 291_{43}, nê tikites 556_{2}; páwageme 126_{3}; núwełka 4_{42}; nêwiſka 60_{44}; páʒ́wilgi 162_{42}, nótʒ́wilgiś 380_{27}.

Šakninį kirtį išlaiko, pav., šios priešdėlėtos esamojo laiko lytys: vʒ́dęgia 161_{41}; vʒ́drâudʒia 294_{39}, vʒ́dráudʒ́ia 336_{17}; ne gáilis 36_{31}, paſsigáili 165_{45}; ne gâli 86_{13}, 116_{29}, 204_{11}, 232_{11}, 366_{10}, įſigâli 85_{40}, 613_{38}; ne gêîdʒe 202_{41}, ne gêidʒ́e 320_{33}; pagêrbia 175_{8}; ne gîrdi 202_{41}; apgręʒ́e 213_{45}, apgręʒ́ia 290_{28}, 344_{33}, atgręʒ́ia 222_{12}; vʒ́gúli 69_{12}, 91_{52}, 357_{47}, nugúlime 360_{10}; atſigúldʒ́ia 19_{18}; iʒ́kąka 203_{41}; nukęnczʒe 209_{32}, nopkęnczʒe 528_{14} ‖ nôpkęnczʒe 528_{3}, nôpkęnczʒia 528_{14}; ne łâiko 235_{31}; prałąkia 29_{23} ‖ práłąkia 248_{12}; atłąko 191_{48}; ne lâuboś 78_{5}; ne liéczʒia 587_{27}; ne pêikia 175_{15}, 314_{38}; ne râißo 223_{19} ne rêikia 225_{7}, be rêikia 540_{37}; atſiųnczʒ́e 151_{33}, ne sîunczʒia 219_{33}, parſsiúnczʒia 276_{47}; nuſmêlkiá 84_{2}, nuſmêlkia 275_{44}; paſmêrkia 178_{3}, 217_{28}, paſmérkia 228_{4}; ne ſtéigetéś 229_{53}; ne ßáukiame 329_{26}; paßêlpia 250_{15}, 538_{17}, paßêlpiame 308_{34}; paßwęnczʒe 265_{6}; patârpſta 61_{13}; atatéiſia 247_{20}; ne têikia 103_{42}; patęka 69_{46}, 101_{22}; atatiéſia 250_{36}; ne túři 87_{35}, ne túrime 161_{30}; ne wêikia 362_{22}; pawêrczʒia 277_{29}; ißwérʒ́eme 126_{3}; paʒ́éidʒia 184_{15}, ne paʒ́éidʒ́e 209_{31}, paʒ́êidʒ́ia 295_{19}; praʒ́ęgia 132_{21}; apʒ́iébia 291_{10}, 594_{5}, vʒ́ʒ́îebie 282_{12} ‖ ápʒ́iébia 10_{7}.

§ 120. Šiandien šitos lytys nebevisur yra kaip Daukšos kirčiuojamos. Pav., vietoje *nèbaisies, nèbjauris, nèbodis, pàgardi, nègėris* (ar *nẽgeris*), *pàlydi, pràlydi, pàlyti, pàžvilgi* dabar jau yra sakoma ir *nebjaũris* Laz., *nebõdis* Laz., *palỹdi* Sub., Kup., Dus., *pralỹdi* Laz., Bart., Vilk., Jurb.; bet sutinkame dar ir *nèbjaurias* Pagr., *pàlydi* Endr., Slnt., *pràlydi* Paež., Sint., Šešt., Pagr., Pl., *pàlyti* Paež., Šešt. O vietomis yra visai priešingai daroma: vietoje *negãli, pagãli* Sub., Kup., Dus., *atgrę̃žia* Laz., Paež., Bart., Ser., Jurb„ Sub., Kam., *negùli, nugùli* Vab., Sub., Dus., *netùri, patùri* Sub., Kup. — yra sakoma ir *nẽgali* Diev. (Arum. 30), *ìšgali, pàgali* Endr., *įsìgali* Laz., Vilk., Ser., Pagr., Slnt., *àtgręžia* Šešt., Vilk., Šiaul., Darb., *nùgali* Paež., Bart., Vilk., Ser., Jurb., Pagr., Slnt., Šiaul., *nẽturi* Gerv. (Arum. 14) ir kt.

Taigi, apskritai imant, priešdėlėtų esamojo laiko lyčių kirčiavimas Daukšos kalboje dar tiek neįvairuoja, kaip dabartinėse tarmėse. Bet vis dėlto tam tikro svyravimo sutinkame ir jo kalboje; pav., šalia *nèbjauris, nopkeñčia, praleñkia* yra ir *nebjaũris, n,opkenčia* (t. y. *neàpkenčia*) ir *pràlenkia*. Kad tokios lytys kaip *neàpkenčia* ir *pràlenkia* gali būti ne klaidos, bet kalbos faktai, rodo dabartinis *àtgręžia* šalia *atgrę̃žia*. Plg. dar p á g r i ú v a 474_2, á p i a k i n a 484_8.

Taip pat Daukšos kalboje pasitaiko lyčių, kurios šiandien atrodo nevisai įprastos, pav.: n e d ê r a 360_{29}, n e i n d é r a 607_{15}, p r i d é r a 459_{19}, 581_{31}, n e p r i d é r a 520_{22}, n e d r ę́ ſ u 491_{26}, v ȝ́ g ê m a 520_6, v ȝ́ g é m a 585_{31}, n u m é t a 585_{26}, a t n ê ß a 606_{31}, n e į w â g i a s 613_{39}. Tokių pavyzdžių Daukšos postilėje nedaug tepasitaiko, ir, be to, jie yra nevienodi, todėl kaikurie iš jų galėtų būti ir klaidos. Bet, antra vertus, panašiai kirčiuojamų tokių lyčių yra ir dabartinėje kalboje, pav., *nekal̃ba, apser̃ga* Dus (Būga, LKŽ XXXV) ir *neleñda* Gerv. (Arum. 12) greta *nèkalba, àpserga* ir *nèlenda* K, Virb., Sint. ir kt.

§ 121. Pagaliau Daukšos kalboje galime rasti dar nepaprasčiau kirčiuojamų esamojo laiko lyčių, pav.: b i ł o m é 452_3 (plg. b i ł á u 73_{24}, 103_{32}, 336_{25}, 400_{14}, 431_{22}), g i r i a m é 624_{48}, i m a m é 604_{43}, p r i i m a t é 452_4, k e l a m é 168_{30}, m i n i m é 573_{15}, r e g i m é 585_{26}, ſ u r ę k a m é 525_{23}, t u r i m é 211_{30}, 347_{27}, 517_{24}, 543_{16}, $547_{16, 19}$, 580_3, 587_{49}, 616_{19}, n e t u r i m é $531_{5, 9}$, 544_{40} (plg. t u r i m ê g u

KL 58_5) ‖ túrime 33_{12}, 57_{24}, 112_1, 584_{39}, ʒ́ínomé 308_{19}, 452_3, ʒinomé 481_{49}, ne ʒinotê 482_{20} ir kt.

Tad kaip reikia aiškinti šitokį kirčiavimą? Norint į tą klausimą atsakyti, pirma reikia žinoti, kaip esamojo laiko lytys buvo senovėje kirčiuojamos. O tai yra nelengvas dalykas: iš vienos pusės tam trūksta dar specialių visašališkų potyrių, o iš kitos pusės ir esančiosios nuomonės apie tai nėra vienodos.

Tiesa, tiek vienos, tiek kitos nuomonės kaibininkai šiandien pripažįsta, kad veiksmažodiniai, kaip ir daiktavardiniai, kamienai seniau galėjo būti dvejaip kirčiuojami — vieni šaknyje, kiti gale, kamiengalyje. Bet tolimesnę kirčiavimo raidą jie nevienodai aiškina: vienų (Fortunatovo, Endzelyno, Būgos, Niemineno) nuomone, kamiengalyje kirčiuotos lytys turėjo d-tos I ir II asmenyje nukelti kirtį į galūnę, būtent — **ved‚ame* pirmiau turėjo pavirsti į **vedamè*, o jau vėliau iš to reguliariai turėjo išriedėti dabartinis *vẽdame*; plg. Poržezinskij, Спряж. 47, Endzelin, KZ LI 13 tt., Nieminen, Ausg. 165, Būga, LKŽ XXXVIII tt. Bet Torbiörnssonas, AV 26 tt., tarydamas vienus kamienus kirčiavus šaknyje (pav., *nešù, nešì, nẽša*... kaip sen. ind. *bhárami, bhárasi, bhárati*...), o kitus kamiengalyje (pav., *lipù, lipì, lìpa*... kaip sen. ind. *tudā́mi, tudási, tudáti*...), mano, kad esamojo laiko lyčių kirčiavimas ilgainiui pagal bendratį buvęs analogiškai išlygintas, būtent — senovinis **lipàmę* vėliau buvęs pagal *lìpti* paverstas į *lìpame*. Kirčio atitraukimui nuo šaknies į priedėlį jis suformuluoja tokį dėsnį: „von einer akzentuell offenen Binnensilbe wird der Akzent auf die unmittelbar vorangehende kurze Silbe zurückgezogen“ (42 psl.). Pav., šituo dėsniu *sùrenka* < **su-reñka*, o *nuveĩkia* palieka su senoviniu šakniniu kirčiu, nes žodžio *veĩkia* pirmasis skiemuo pradžioje yra buvęs akzentuell geschlossen (*veik-ja*). Žodyje *sùrenka* kirtis buvo, anot Torbiörnssono, atitrauktas lygai taip pat, kaip ir d-tos vardininke *dùkteres* iš **duktères* = gr. θυγατέρες, sen. ind. *duhitáraḥ*.

Šitą paskutinį Torbiörnssono dėsnį priima ir Hirtas, Akz. 173 t., 298 tt. Pav., jis mano, kad tuo dėsniu *sùkava* galįs būti kilęs iš **sukáva*, *sùkata* iš **sukáta*. Taip pat panašiu būdu esąs kirtis atitrauktas iš šaknies į priešdėlį lytyse *nùkeliu, pàkasame* ir kt. Kirčio atitraukimas į priešdėlį arba jo pasilikimas šaknyje pri-

klausąs nuo šakninio skiemens pavidalo: „Ist sie (t. y. Wurzelsilbe) kurz (mit *a, e, i, u*), — sako jis, — so wird der Ton zurückgezogen... Ist sie fallend betont, so gibt es das nicht. In diesem Fall ist der alte Ton erhalten geblieben“ (300 psl.).

§ 122. Bet man drauge su Būga, TŽ II 485 t. tiek Torbiörnssono, tiek Hirto išvedžiojimai neatrodo įtikimi: ir vienas ir kitas iš jų visai nekreipia dėmesio į d-tos I ir II asmens galūninių balsių kokybę, t. y. kalbėdami apie pirminį tų lyčių šokinėjimą, jie abudu taria čia buvus trumpą *-e*, būtent *-me* ir *-te*. Bet iš tikrųjų šitos galūnės jau senovėje, net baltų (o gal net ir indoeuropiečių) prokalbėje, ir kirčio šokinėjimo metu buvo su ilgaisiais balsiais. t. y. *-mē* ir *-tē*. Tai rodo mūsų sangrąžinės lytys su *-mės*, *-tės* (pav., *vẽdamės, vẽdatės*) šalia žem. *-mos* ir lat. (dial.) *-mēs* šalia *-mās*; plg. Poržezinskij, Спряж. 51 tt., Brugmann, Gr. II^2 3, 721 t., Endzelin, Le. Gr. 552. Ir todėl, reikia manyti, šitie ilgieji galiniai skiemenys daug veikiau galėjo į save atitraukti kirtį nuo priešstovinčio gretimojo skiemens, kaip šakniniai trumpieji skiemenys, juo labiau, kad galinis akūtinis skiemuo dažnai valioja kirtį į save nutraukti net nuo priešpaskutinio akūtinio skiemens, pav., **mergą́į-ėn* > *mergojè* ir kt. (žr. 26 psl.). O antra vertus, kaip Būga l. c. teisingai pastebi, vidurinio atviro skiemens kirtis mūsų kalboje ir šiaipjau nekeliamas pirmyn į gretimąjį trumpą skiemenį.

Pagaliau tenka dar pridurti, kad senovinių kalbų kirčiavimo ir apskritai dažnai negalima tiesiogiai jungti su dabartiniu mūsų kalbos kirčiavimu: tarp jų jau yra gan ilgas laikotarpis praslinkęs, ir todėl daug kas mūsų kirčiavime yra apkitę, tiesiog naujai susidarę; dėl to tose kalbose yra daug ir priešybių atsiradę, žr. 18 psl. Taigi Endzelynas neklysta sakydamas: „Вѣрно то, что только путемъ сопоставленія съ родственными языками не можемъ доказать сохраненія въ балтійскихъ языкахъ стараго различія между oxytona и barytona“ (Акц. 4). Beveik tos pat nuomonės yra ir v. Wijkas, AIS 51.

Tuo būdu, jeigu, pav., *mótė* ir *duktẽ*, kaip rodo graikų bei sen. indų kalbos, senų senovėje galėjo būti ir kitaip kirčiuojama, tai dar labai sunku pasakyti, koks yra tiesioginis sąryšis tarp senovinio, indoeuropiškojo, ir dabartinio, lietuviškojo, kirčiavimo. O šiuo atveju lietuvių kalbos duomenys tik tiek terodo, kad *mótė*

seniau tebuvo šaknyje kirčiuojama, o *duktẽ* galūnėje (žr. 127 psl.). Bet jeigu vis dėlto pirminio šių priebalsinių kamienų kirčiavimo pėdsakų ir galėtų kiek atsispindėti tuose daiktavardžiuose (plg. *duktẽ* : sen. ind. *duhitā́*, gr. θυγάτηρ > *θυγατήρ, g. sg. *dukterès* : *duhitúḥ*, θυγατρός, g. pl. *dukterų̃* : Hom. θυγατρῶν, *duhitṝnā́m*...), tai acc. sg. *dùkterį* ir acc. pl. *dùkteris* visų pirma veikiau yra tiesiogiai išriedėję iš **dukterìñ*, **dukterìs* (plg. *dukterinà* > *dukterìñ*, *dukterýsna*), negu iš **duktẽrin*, **duktẽrīs* (plg. sen. ind. *duhitā́ram*, gr. θυγατέρα ir *duhitṝ́n*, θυγατέρας), nes neįtikėtina, kad trumpoji šaknis *duk-* lengviau būtų galėjusi į save atitraukti kirtį nuo *-ter-*, kaip, pav., akūtinė d-tos galininko galūnė *-īs*. Be to, **mātẽ(r)* kitose ide. kalbose ir šiaip buvo kitaip kirčiuojama (plg. sen. ind. *mātár-*, gr. μήτηρ < *μητήρ, g. sg. *mātúḥ*, μητρός, *mātáram*, μητέρα...).

Bet Torbiörnssonas sako, kad paprastai kirtis mūsų kalboje negali būti kilnojamas nuo kirčiuoto galūninio skiemens į daugiaskiemenio žodžio pradžią („von einer akzentuierten Endsilbe wird... der Akzent nicht zurückgezogen", AV 27[2]). Bet man toks tvirtinimas neatrodo, kaip reikiant pagrįstas, ir štai kodėl.

Visų pirma sen. indų ir graikų kalbos sutartinai rodo, kad priešdėlėtose daugiaskiemenių žodžių lytyse kirtis gali būti iš senovės keliamas nuo galo į pradžią (žr. 226 psl.). Tuo pat būdu, man rodos, ir Daukšos bei žemaičių (pav., Slnt.) yra atsiradęs *nẽvertas* iš **nevertàs*, *nẽkokis* iš **nekokìs*, *nẽkuris* iš **nekurìs*, *nẽkada (-dai)* iš **nekadà (-daĩ)*, *àtrasi* iš *atrasì* ir kt. (žr. 203 psl.).

Kad kirtis daugiaskiemeniuose žodžiuose gali būti nuo galo nukeliamas į pirmutinį skiemenį, rodo dar ir tokių daiktavardžių kirčiavimas, kaip *nẽgandas*, *-aĩ* || *prãnašas*, *-ai*, *aldijà*, *-õs*, *aĩdiją* || *ãtakia*, *-ios*, *kãtinas*, *-aĩ* || *pentìnas*, *-ai*, *užmačià*, *-iõs*, *ùžmačią* || *nežadžià*, *-ãdžios* ir kt.; toliau plg. Būga, LKŽ XXIV tt.

Pagaliau, kad kirtis iš tikro galėjo būti galiniuose d-tos I ir II asmens skiemenyse, rodo iš dalies slavų kalbos; plg. ukr. *vedemó*, *zovemó*, serb. *pletémo*, *zovémo*, sen. rus. (ir dabar tarmėse) *идемé*, *можемé*, *спимé*, *стоимé* ir kt., žr. Durnovo, Введ. I, 114, Sobolevskij, Лек.[4] 278. Šitas galūninis slavų, kaip ir lietuvių, kirtis veikiausiai yra antrinio kilimo. Plg. dar Endzelin, KZ LI 14, v. Wijk, AIS 42

§ 123. Taigi iš visa, kas pasakyta, galima, rodos, jau be didelės abejonės spręsti, kad priešdėlėtos esamojo laiko lytys, šaknyje kirčiuojamos, Daukšos kalboje dažniausiai pirmykštėje vietoje turi išlaikiusios senovinį kirtį, o tos, kurios priešdėlyje kirčiuojamos, yra savo kirtį gavusios iš kamiengalio, būtent — *negãli* turi išlaikęs senovinę, šakninę, kirčio vietą, o *nèmini* yra kilęs iš **nemin'i*; tą seną skirtą rodo ir dalyviai *gãlįs* bei *minĩs*; plačiau apie tai žr. § 132. Todėl Daukšos lytys *nèbjauris*, *pàlydi*, *pàlyti* ir *negãli*, *nugùli*, *netùri* ir kt. yra tuo būdu laikytinos senesnėmis už dabartinues lytis *nebjaũris*, *palỹdi*, *palỹti*, *nègali* (arba *nẽgali*), *įsìgali*, *nùguli*, *nèturi* (*nẽturi*).

Šituo dėsniu ir 195 t. psl. minėtais duomenimis remiantis, iš dalies, rodos, galima manyti Daukšos kalboje buvus ir gale kirčiuojamų esamojo laiko d-tos I ir II asmens lyčių: *giriamè*, *imamè*, *imatè*, *keliamè*, *minimè*, *regimè*, *renkamè* ir kt. Bet šalia tokių pavyzdžių sutinkame ir *turimè*, *žinomè*. Tad kaip tai gali būti? Juk paprastai yra sakoma *netùri*, *nežìno*. Bet Daukšos *žinąs* (žr. 212 psl.) rodo, kad vietoje dabartinio *nežìno* seniau galėjo būti ir **nèžino* lygiai taip pat, kaip kad šalia dabartinio *nugriẽjo* salantiškiai žemaičiai drauge su Daukša pažįsta ir *nùgriejo*, žr. 201 psl. Panašiai, gal būt, yra buvę ir su *turimè*; o gal tai yra analogiška pagal *giriamè*, *imamè* ir kt. kirčiuojama, bet dėl duomenų stokos to griežtai tuo tarpu negalima tvirtinti.

Aiškios klaidos yra: daliié 389_{23}, gadiná 65_{25}, giwená 437_{21}, ißrißá 470_{28}, kelauiá 472_{44}, paterioiamé 602_{18} ir kt. Plg. dar gádína 30_{39}, wádina 211_{23}, ir kt.

Pagaliau tenka dar paminėti akūtines esamojo laiko lytis. Paprastai Daukša tokias lytis šaknyje kirčiuoja, pav.: priſsiékia DK 25_{6}, nemîrßta 140_{29}, numîrßta 325_{43}, ne ſêrgames (= *nesérgamės* „nesisérgime“) 272_{23} ir kt. Bet jis kirčiuoja ir páʒįſta 19_{44}, páſiʒiſta 162_{42}, páʒįſtame 458_{39}. Kad tai būtų tikri kalbos faktai, tenka abejoti, bet vis dėlto plg. ryt. augšt. *pãsiekė* Sub. = vak. augšt. *pasíekė* Virb. ir kt.

β) Būtasis kartinis laikas

§ 124. Apskritai Daukša būtojo kartinio laiko lytis kirčiuoja, kaip ir šiandien, būtent:

Priešdėlėtos neakūtinės *ė*-kamieno lytys dažnai yra priešdėlyje kirčiuojamos, pav.: pâbęge 147_{9}, pábęngeś 53_{40}; ne pâbereu 391_{17}, ne pâberei 391_{10}; atádawe 116_{39}, 241_{48}, atádawei 307_{4}, nê daweś 318_{45}; atâdęge 155_{8}, atâdęges 52_{24}, atâdęgeś 88_{35}; úʒdraude 340_{8}; pâgerbe 68_{37}, 175_{34}, 591_{10}; ápiiůke 172_{24}, apîiůke 172_{33}; núkente 67_{1}; nê liepieu 246_{36}; nê meldes 315_{13}; númire 3_{32}; âtaneße 48_{15}, átaneße 487_{24}, atâneße 431_{5}; núpelne 449_{10}; nê ſiuncʒeu 246_{36}, núſiuncʒeu 392_{17}, núſiunte 1_{8}, atâſiunte 22_{20}, páſiunte 246_{12}; núſmełke 97_{23}; páſmerkę 185_{42}; pâßelpe 577_{41}; nêtare 193_{26}, 399_{12}, nê tare 227_{26}, nútare 172_{32}; atâteyſe 20_{44}, âtateiſes 417_{29}; atátieſe 536_{23}; né weykeś 59_{26}; úʒwerpei 272_{6}; páʒeidʒeu 106_{22}, páʒeidei DK 59_{32}, pâʒeideme 29_{50}; núʒęge 252_{10}; ápʒiebe 18_{50}, 61_{5}.

Su šakniniu kirčiu šio kamieno lyčių Daukšos, kaip ir dabartinėje kalboje, irgi pasitaiko, pav.: ißkłâuſe 315_{13}, ne łąkete 526_{43}, nupełniáu 474_{6}, nupéłne 8_{3}, 33_{45}, 396_{24}, 609_{9}, nupêłne 192_{33}, 223_{28}, 348_{1}, 391_{3}, ſupéłne 246_{45}, ſumáiße 475_{27} ir kt. Bet Daukšos kalboje su šakniniu kirčiu taip pat sutinkame ir tokių būtojo kartinio laiko lyčių, kurios paprastai dabar ne šaknyje yra kirčiuojamos, pav.: iʒbáre 198_{28}, iʒdáwe 167_{26}, nuſidáwe 492_{51}; ne pridęgete 526_{42}; atême 572_{38}, priême 574_{33}, 576_{49}; apgręʒe 213_{45}, apgręʒe^{a}te^{a} DK 26_{3}; immête 359_{9}, atmête 416_{9}; atminiáu 620_{2}; vʒmúße 410_{18}; apriéte 610_{46}; nuſiúnte 22_{15}; iʒtariáu 523_{45}; nuwéike 551_{33}; ne wôgeme 526_{40}; ne vʒʒęge 252_{10}; apʒiébe 557_{17} ir kt.

o-kamieno lytys su neakūtine šaknimi paprastai yra šaknyje kirčiuojamos, pav.: iʒgîrdo 391_{15}; ſugrîʒo 591_{4}; ne lîkoś 89_{1}; atpîrko 4_{13}, nupîrko 524_{28}; ne râdo 324_{49}; ne rádos 326_{30}; praßúko 260_{28}, $327_{38,50}$, 540_{41}; nopwîłko 391_{45}; pawîrto 412_{7} ir kt. Tačiau pasitaiko to kamieno lyčių ir su priešdėliniu kirčiu, pav.: ſûbrido 122_{35}; nótaio 511_{13}; úʒgrieio 287_{46}; páliko 491_{2}; âtpirko 432_{19}; práßuko 471_{6}; páʒinos 160_{47} ir kt.

Akūtinės šaknies, tiek *ė*-, tiek *o*-kamieno, lytys paprastai turi šakninį kirtį, pav.: pabôdoś 23_{11}; padôbe 107_{39}, 202_{13}; pri-

łâido 218_{6}, atłêide 546_{25}; ißłéio 267_{32}; ißpłêßei 35_{54}, nu-płêße 145_{14}, prapłêßeme 414_{36}; aprêyßke 56_{16}, iß-réißke 450_{12}; pafpénde 365_{41}; vźſtrôpo 374_{45}; praßó-ko 5_{2}; ißtrêmę 16_{15}, yźtréme 57_{8}, ißtrême 118_{26}, ata-trême 35_{38}; ſutrîne 107_{39}; apwîłdo 44_{10}.

Šitas Daukšos kirčiavimas nevisas yra senovinis; jis nemaža jau yra išlygintas. Pačioje žilojoje senovėje veikiausiai tiek *ė*-, tiek *o*-kamieno būtojo kartinio laiko lytys vienos buvo šaknyje, kitos kamiengalyje kirčiuojamos; tai dar rodo daiktavardžiai su priesaga *-ima-* (žr. §§ 31, 32). Vienos iš senovinių kamiengalyje kirčiuotų lyčių nuo galūnės kirtį yra tiesiogiai atitraukusios į priešdėlį (pav., **numirė* > *nùmirė*, **pabėrė* > *pàbėrė* ir kt.), kitos veikiausiai kirtį yra analogiškai apibendrinusios arba priešdėlyje arba šaknyje. Pav., tokios lytys kaip *pàgerbė, pàsmerkė, pàšelpė, nètarė* ir kt. gali būti analogijos keliu kilusios iš **pagerbė*, **pasmerkė*, **pašelpė*, **netārė* ir kt. Gal būt, lytys *atẽmė, priẽmė, apgręžė, apriẽtė, nusiuñtė* ir kt. dar iš dalies teberodo pirmykštę kirčio vietą, nors šalia šiokių lyčių yra ir **išbārė*, **įmẽtė*, **atminiaũ* ir kt., kurios gali būti arba klaidos, arba naujadarai (plg. *nekal̃ba, apser̃ga* ir kt.) Tas pat gali būti ir su lytimis *sùbrido, ùžgriejo, pàliko, pràšuko* ir kt.: vienos iš jų gali turėti kirtį iš kamiengalio (pav., *pàliko* || *likõs, likęs*), kitos analogijos keliu iš šaknies; dabartineje kalboje jos beveik visos yra apibendrinusios šakninį kirtį.

§ 125, Visai kitokios rūšies pavyzdžiai yra su galiniu kirčiu Daugiausia gale kirčiuojamų lyčių sutinkame sangrąžinių, pav.: iůkéś 104_{37}, iůkés 518_{29}; kełés 576_{48} || kéłeś 79_{22}, ké-łes 210_{15}, 334_{4}, 337_{15}; likós 52_{18}, atlikós 468_{14}; ſedós 532_{2} || ſédos 476_{6}; ſtoiós 2_{52}, 231_{12}, 403_{47}, 438_{39} || ſtóios 3_{26}, 28_{15}, 40_{33}, 235_{2}, 318_{3}, 438_{56}, ſtóioś 39_{44}, 195_{12}; teikês 40_{30}, 442_{15}, teikés 487_{35} || têikes 5_{51}, 40_{54}, téikeś 442_{14}; tikóś 228_{44}, 512_{42} || tîkoś 58_{36}; iźpaźinós 586_{31}; weikés 537_{43}. Tai patvirtina ir dabartinė kalba; pav., ryt. pietiečių šnektose randame: *gulėsì, sėdosì, stojosì* Ziet.; *metėsì, radosì, stojosì* Diev.; *sėdosì* Gerv.; *radõs, rinkõs, sėdõs, stojõs, skutẽs* Laz.; *sėdõs, stojõs* Dus., Leip.; *kėlẽs* Leip.; *džiaugẽs, ėmẽs, kėlẽs, kėlėmẽs, sėdõs, stojõs, stvėrẽs* Tver. ir kt.

Šitas kirčiavimas mokslininkų yra nevienaip aiškinamas. Pav., J. Endzelynas, KZ XLIV 57 pirmasis yra sugretinęs *sėdõs, stojõs, kėlẽs* su lat. ***sêdâs, stâjâs*** ir ***cêlês*** (plg. dar IF XXXIII 107). O v. Wijkas, AIS 21, 40 ir Būga, KZ LII 225 aiškiai pasisako dėl pirmykščio galūninio šių lyčių kirčiavimo. Bet W. Schulze, KZ XLIV 131 ir Spechtas, KZ LIII 91 mano, kad kirtis čia antriniu būdu buvęs nutrauktas į galūnę dėl enklitinės dalelytės *-si* įtakos. Bet man vis dėlto Endzelyno, Wijko ir Būgos nuomonė atrodo patikimesnė: viena, ji daugiau dera su visu Daukšos kirčiavimu (plg. §§ 79 - 83); antra vertus, yra pagrindo manyti, kad sangrąžinėse lytyse kaip tik lengviau galėjo išlikti senovinis kirtis.

Tam tikrą skaičių lyčių su galūniniu kirčiu galime rasti Daukšos raštuose ir nesangrąžinių, pav.: p a d a r é 191_{22}, d a w é 521_{39}, 537_{13} ‖ d á w e 218_{2}, e i ó 39_{14}, v ʒ́ g i m é 40_{20}, p a g r ę ʒ́ ê 270_{18}, p ů l ę́ 266_{50}, a p ſ a k é 494_{13} ‖ p a ſ ſ á k e 496_{6}, p a ſ t a t é 264_{26}, i ʒ́- p a ʒ́ i n ó 401_{28}, p a ʒ́ i n o m é 127_{16}, p a ʒ́ i n o t é 447_{7} ir kt. Bet šalia to dar pasitaiko ir p á d a r e 475_{26}, î ſ t â t e 268_{21}, į ſ t á t e 268_{35} ir kt. Dėl to toks galinis kirčiavimas veikiausiai yra klaidingas, nes pavyzdžiai yra labai nevienodi ir prieštaringi; plg. § 123.

Pagaliau tenka dar pastebėti, kad būtojo kartinio, kaip ir esamojo, laiko lytys su priešdėliu *ata-* yra nevienodai kirčiuojamos, pav.: a t â n e ß e 431_{5}, a t â ſ i u n t e 22_{20} ir â t a n e ß e 48_{15}, á t a- n e ß e 487_{24}, â t a t e i ſ e s 417_{29} ir kt.

γ) B ū s i m a s i s l a i k a s

§ 126. Dabartinėje kalboje būsimasis laikas yra nevienodai kirčiuojamas: vak. augštaičiai ir žemaičiai turi visur apibendrinę šakninį kirtį, o ryt. augštaičių šnektose neakūtinės šaknies veiksmažodžių būsimojo laiko I ir II v-tos asmuo yra dar su galiniu kirčiu, pav. *pir̃ksiu, mèsiu* ‖ ryt. *pirksiù, mesiù.* 3 asmuo irgi nevisur vienodai yra kirčiuojamas: paprastai yra sakoma *duõs*, *laũks*, *skaitỹs*, *žiūrẽs*, *bùs*, *lìs.* Bet Kuršaitis Gr. 275 kirčiuoja *matýs*, *penė́s*, žem. *bū̃s*, *lýs*, o ryt. augštaičiai šalia *bùs, lìs* sako net ir *matìs, skaitìs* (pav., Sub., Kup.).

Seniausio kirčiavimo pėdsakų, be abejonės, turi šiuo atveju šlaikę ryt. augštaičiai: viena, lyčių *mèsiu*, *vèsiu* jaunumą lengvai išduoda gravis (plg. Hirt, Akz. 175, 315), ir antra, tokių lyčių oksi-

tonumo senumą rodo dar kitos ide. kalbos (plg. sen. ind. *dāsyā́mi* < **dōd-si̯ṓ-* = *dúosiu*). Taip pat ir III asmuo *laũks, matỹs* rodo dar seną metatonijos laipsnį; Kuršaičio *láuks, matýs* yra naujai sugaryta pagal v-tos I ir II asmenį, plg. Specht, LM II 203.

§ 127. Daukša būsimojo laiko kirčiavimu yra artimiausias ryt. augštaičiams: neakūtinės šaknies veiksmažodžiai v-tos I ir II asmenyje daugiausia turi galinį kirtį, pav.: eiſiú 261_{7}, 448_{23}, ateisiú 141_{46}, ateiſiú 413_{2}, ataiſsiú 446_{42}; iʒgaſiés 400_{33}; apgręßiés 307_{39}; atgrißiú 95_{49}, sugrißiú 118_{7}, ſugrįſsîų 280_{40}; imſiú 446_{42}, 448_{24}, 457_{15}, atimſiú 436_{18}, priimſiú 319_{26}; paiuſiés 400_{26}; kelsîs 234_{11}; atkirſių 65_{20}; ikiſsiú (= *įkišiù*) 201_{29}; likſiés 312_{34}; numinſiés 400_{31}; numirſių 430_{16}; raſiú 399_{17}; atśiųśių 232_{7}; tarſiú 491_{21}; weikſiés 344_{49}; įʒęǵſiú 261_{8}. Kiek mažiau yra duomenų su atitrauktiniu šaknies kirčiu, pav.: atéiſiu 415_{21}, 556_{12}; ißméſių 283_{19}, notméſiu 55_{38}; ráſsi 399_{20}, ne ráſi 583_{20}; intékſi 519_{45}; atwêſsiu 548_{43}.

Nevisai paprastai yra kirčiuojamos kaikurios priešdėlėtos lytys, pav.: átadęgs 286_{3} ‖ atadę́gs 306_{42}; átliks 65_{19}; né mirs 122_{50}; ápnírs 361_{32}; páiłs 297_{9} 310_{1}, páilsime 308_{25}; átraſi 497_{39}, nérasſi 62_{28}. Šiaipjau III asmuo yra kaip dabar kirčiuojamas, pav.: atéis 13_{18}, praéis 13_{6}, atanéß 390_{14}, atrás 279_{9}, apſráups 14_{34}, uʒuſpés arba vʒtróps 14_{43}, vʒutwêrs 307_{44}, apwaldʒiós 533_{27} ir kt.

Akūtinės šaknies veiksmažodžiai būsimajame laike paprastai turi šakninį kirtį, nav.: giárſiu 485_{15}, gîrſsiu 624_{2}, aprêikßiu 224_{25}, apréikßiu 236_{41}, vʒſprą́gis 110_{44}, kałbéſiu 220_{11}. Bet pavyzdžiai iʒkałbeſsiés 558_{31}, łaiſiés 554_{42} ‖ priłáiſies 36_{3} lyg rodo, kad kirtis kartais gali būti nutraukiamas nuo akūtinės šaknies ar priesagos į galūnę. Ir iš tikro: *iškalbėsies, leisíes* (iš **léisé́i-*) gali būti tokie pat kalbos faktai, kaip ir *teneskundíes* (žr. 209 psl.), *mergojè* (iš **mergā́i̯-én*) ir kt.

Dėl duomenų stokos sunku ką tikro pasakyti apie atadůſſų DK 28_{16}, paſſakiſiú 439_{20} ir kt. ſugrįßimę́ 248_{18} ir mpulſ mé 555_{51} galėtų būti sulyginami su *giriamè* ir kt., žr. § 123.

b) Tariamoji nuosaka

§ 128. Tariamąją nuosaką, kaip ir kitus dalykus, Daukša kirčiuoja nevienodai. Dviskiemenes tos nuosakos lytis jis daugiausia kirčiuoja galūnėje, pav.: bucʒ́é 105_{26}, bucʒiá 528_{14}, bucʒió 391_{19}, 467_{42}, 531_{29}, butúmbey 66_{44}, butûmbiteª 16_{37}, butų́ 105_{30}, 602_{34}; ſudegtų́ 83_{43}; padetų́ 6_{19}, pradetų́ 55_{9}, pradetų́ś 149_{28}; dirbtų́mbim' 96_{33}, dirbtúmbim' 96_{50}; iʒdůcʒé 402_{24}, iʒdůcʒió 164_{13}, důtų́ 152_{1}, atadůtų́ 79_{48}, DK 13_{3}, pridůtų́ 4_{24}, důtų́ś 11_{30}, pridůtûmbei 36_{54}, důtúmbimeś 22_{42} (ir důtumbimés 442_{39}); notaytų́ 16_{35}, ißeitų́ 28_{31}, prieitûmbimeª 4_{26}; eſtúmbim' 96_{33}; ſugautų́ 155_{5}; pagerbtûmbime DK 25_{11}; gercʒ́é 149_{8}, gertúmbim' 96_{33}; apgintų́ 4_{12}; girtų́ 31_{10}; įgitumbimé 31_{11}, įgitúmbim' 118_{29}, įgitų́ 28_{52}, igitų́ DK 8_{9}; ſugłauſtúmbimes 30_{28}; ſugrįßtų́ 310_{18}, apgrißtų́ DK 7_{14}; ne paiłſtúmbim 219_{16}; atimcʒiô 381_{22}, nimtúmbei 382_{38}; nułaiſtų́ 2_{8}, ißłaiſtú 11_{10}, atłaiſtú DK 20_{6}; liktų́ 310_{18}; ißmeªgſció 21_{33}; neª megtų́ 22_{27}; ißmeßcʒé 120_{12}; ſuſimiltúmbites 12_{2}; įmmußtų́ 99_{39}; paʒincʒ́é 106_{21}, iʒpaʒintų́ 119_{3}, iʒpaʒintúmbei 101_{5}, paʒintúmbime 31_{14}; raſtumbéi 583_{48}; ißrautúmbite 82_{40}; reiktų́ 81_{13}, 134_{30}; apreykßtų́ 45_{13}; neª apriktúś 3_{47}; rinktų́ 89_{19}; aprugßtų́ 140_{43}; įʒſpauſtų́ 31_{49}; ſtotų́ś 33_{50}, vʒ́ſtotúmbei 11_{46}, atſtotûmbei 37_{3}; intekcʒé 214_{45}; paßwęſtų́ 29_{17}; taptúmbime 6_{16}; teſtų́ś DK 7_{13}; ißtrauktų́ 3_{52}; ſutrintų́ 14_{15}, intrintų́ 99_{39}; nuwęgtúmbime 31_{10}; ne iʒwerſtų́ 140_{43}; weſtų́ś 68_{32}; paʒeiſtumbéi 522_{36}.

Tos pat rūšies tariamosios nuosakos lyčių nemaža yra ir su šakniniu kirčiu, pav.: aûktų DK 3_{7}; nubôſtumbime DK 38_{14}; búcʒio 531_{19}, bûcʒio 577_{22}, búcia 112_{54}, bûtumbei 554_{44}, bûtumbime 529_{36}, 602_{19}, bútų 96_{52}, bûtų 538_{44}, $_{46}$, 592_{46}, $_{47}$, i593_{1}, 600_{49}; atadę́ktų 17_{21}; pradétų 595_{24}, nuſidétumbime 353_{6}; ne drę́ſtų 446_{3}; įéytų 45_{50}, notêitumbei 584_{4}; ſugáutų 155_{3}; gêiſtumbei 518_{2}, gêiſtumbime 532_{29}; prigłâuſtų 534_{49}; vžgrútų DK 53_{11}; pakłáuſtų 17_{41}, pakłâuſtų 622_{23}; vžklîſtų DK 3_{18}; nopłáiſtumbime 575_{21}, priłáiſtumbimeś 520_{22}; pamégczia DK 46_{12}, pamêgtų

561_{12}; apmîrtų 585_{15}; atnêßtų 551_{31}; ſupûtų 242_{52}; rêiktų 208_{21}, 588_{43}, berêiktų 523_{2}; priſiéktų DK 25_{14}; vżſlégtų DK 53_{12}; praſtôtų 122_{1}; paßêłptų 540_{1}, paßéłptumbite 537_{7}; téktų 543_{42}, pritéktų 538_{21}; pritráuktų 9_{13}; iʒtrêmtų 558_{3}; wêiktus 538_{30}; nuwęgtų 155_{6}; pawêrſtų 585_{10} atwêſtų 566_{42}, priwêſtų 9_{7}; pawîrſtumbime 585_{11}; praʒûtų 94_{50}.

Daugiaskiemenės tariamosios nuosakos lytys su priesagomis *-o-*, *-ė-*, *-y-*, *-in-*, *-au-* dažniausiai turi priesaginį kirtį, pav.: abe^a-iótų $18_{2,6}$, abeiôtų 20_{48}; biiôtumbeis 312_{40}; dalîtų 357_{36}; padarîcʒio 236_{17}, darîtumbim' 361_{24}, darîtumbime 96_{34}; nugabéntų DK 26_{1}; pagadîncʒe 120_{12}; gałétų 2_{27}, 62_{52}, gałêtų 239_{32}, 282_{16}, 300_{7}, 344_{41}, gałétumbei 282_{30}, gałétumbime 347_{10}; gerêcʒioś DK 46_{12}; gimdîtų 257_{41}; giwęntų 6_{18}; groʒêtumbeis 312_{39}; atiſſécʒioś 214_{44}; kałbêcʒe 402_{23}, kałbêtų 28_{31}, 365_{38}, kałbétų 259_{5}; karaláucʒe 384_{6}; iʒkarótumbei 391_{51}; kłausîtų 298_{29}; pamatîtumbime 2_{10}; miłêtų 234_{52}, 236_{34}, 324_{20}, miłétumbim' 224_{51}, 283_{34}, miłétumbime 368_{30}; minétų 54_{7}; norétų 277_{17}, norétumbim' 264_{21}; pełdêtų 270_{50}; praßîtumbim' 232_{3}; priwałáutų 121_{42}; ramîntų 119_{7}, nuramîntų 79_{17}; raudôtų 421_{10}; regétųs 496_{4}, regêtumbim 243_{45}; nerikłótųs 68_{42}; ſakîtų 361_{2}, paſsakîtų 272_{38}; ſakiótų 54_{9}, ſakiôtumbime 146_{43}, ſakiótumbite 103_{17}; ſiełótumbeis 312_{37}; ſketráutų 239_{5}; ſtebétumbeiś 101_{4}; tarnáucʒe 170_{43}, tarnáutų 3_{30}, tarnâutų 71_{1}; tekétų 71_{16}, tekétųs 68_{32}; tikêtumbim' 218_{35}, tikétumbim' 242_{38}, tikêtumbime 272_{42}; turêcʒio 402_{24}, turétų 4_{5}, 18_{29}, 30_{52}, 85_{31}, turêtų 218_{11}, 303_{12}, turétumbim' 239_{14}, turêtumbime 329_{24}; pawadîntų 91_{50}; wartôtų 325_{10}, wartótumbimę 300_{5}, wartótumbime 329_{28}; ʒadêcʒios 231_{1}, ʒadétų 31_{50}; ʒągſtîtų 328_{16}; ʒinôcʒe 402_{23}; ʒwałgáutųs 472_{47}...

Bet kartais, kad ir rečiau, šios rūšies lytys esti kirčiuojamos ir gale, pav.: abeiotų́ 53_{7}; daritų́ 30_{49}, 61_{15}, atdaritų́ 494_{37}; gaiłetų́ 270_{50}; pagimditų́ 431_{36}; kłauſitų́ 390_{6}; atłąkitų́ 472_{35}; ißlůſůtų́ 2_{38}; neßiotúmbim 40_{19}; nupelnitų́ 32_{26}; praßitų́ 32_{19}; regétų́s 495_{15}; ſakicʒé 452_{5}, paſakitúmbi-

me 560$_{48}$; ſakiotų́ 68$_{42}$, perſakiotų́ 61$_{15}$, ſakiotúmbiṁ 471$_{36}$, ſakiotûmbit 210$_{14}$; tarnautų́ 70$_{45}$; turetúmbiṁ 264$_{13}$,

Pagaliau šalia daugiaskiemenių šaknyje kirčiuojamų tariamosios nuosakos lyčių pasitaiko jų ir su galiniu kirčiu, pav.: ſudêgintu 85$_{31}$, iʒgêłbetų 54$_{49}$, pakrútinczʒioś 237$_{28}$, prałôbintų 4$_{10}$, papîlditų 101$_{4}$, iʒpîldityś 149$_{35}$, płátintų 285$_{53}$, płátintųs 472$_{14}$ ‖ ſudeªrintú 2$_{40}$, iʒġelbetų́ 4$_{13}$, iʒgíditų́ 285$_{53}$, lįkſmintús 229$_{17}$, palįkſmintų́s 472$_{9}$, mitintų́ 492$_{22}$, ißpilditų́ 38$_{42}$, iʒpilditų́s 86$_{43}$, iʒpilditúś 154$_{10}$, 156$_{44}$, papilditų́ 308$_{44}$, płatintûś 335$_{11}$, pratintų́ 456$_{6}$ paſtíprintų́ 441$_{24}$.

§ 129. Peržvelgę augščiau surašytuosius pavyzdžius, tuojau galime pastebėti, kad Daukša tariamosios nuosakos vienaskiemenio kamieno lytis daugiausia galūnėje kirčiuoja; bet tos pat rūšies lyčių jis vartoja ir su šakniniu kirčiu. Daugiaskiemenes lytis jis irgi dvejaip kirčiuoja: vienas (dažniau) galūnėje, kitas priesagoje. Tad kuo tai reikia paaiškinti?

E. Sittigas Daukšos tariamosios nuosakos kirčiavimą šiaip nusako: „Ist ein Verbalstamm im Simplex einsilbig, so wird der Ton (im Kontexte ständig, in Pausa oft) an das Bildungselement abgegeben; ist dagegen ein Verbalstamm im Simplex mehrsilbig, so verbleibt der Ton auf dem Stamme“ (KZ LII 212). Ir toliau visą šiandieninį tariamosios nuosakos kirčiavimą šitaip apibūdina: „In großen Teilen Ostlitauens, vielleicht einst auf dem ganzen Sprachgebiete, müssen die Optative einsilbiger Stämme, auch ihrer Komposita, den durch Anhängung der enklitischen Formen einen Hilfsverbs entstandenen Hauptton auf dem Bildungselemente *-tum* bewahren, während die Optative mehrsilbiger Stämme einen auf dem Stamme zunächst als Vorton erwachsenen Nebenton wieder als Hauptton herstellen; die heutigen Dialekte des westhochlitauischen und niederlitauischen Gebietes haben die letzte Betonungsart auch bei einsilbigen Stämmen einheitlich durchgeführt und ebenso wie bei den mehrsilbigen die Intonation nach dem Infinitiv gestaltet“ (ib. 222). Taigi ta nuomone Daukša tariamąją nuosaką yra kirčiavęs beveik taip, kaip dabartiniai ryt. augštaičiai.

Nors atskirų duomenų autorius neduoda, bet tą savo tvirtinimą užtat skaitmenimis paremia.

Tačiau šita nuomonė Daukšos tariamosios nuosakos kirčiavimo sklandžiai vis dėlto neišaiškina, ir štai kodėl. Šiandien visose vietose, kur arčiausia nuo buvusios Daukšos tėviškės lietuviškai tebekalba, tariamosios nuosakos lyčių niekur gale nekirčiuoja; gale taip pat nekirčiuoja jų vak. augštaičiai ir žemaičiai. Su galiniu kirčiu tos nuosakos lytis pažįsta tik ryt. augštaičiai. Bet, antra vertus, tie, kurie tariamosios nuosakos lyčių su galiniu kirčiu nepažįsta, kirčiuoja nevienodai. Paš., vieni sako *nèštų, dir̃btų, giedótų* (Dov., Šiaul. ir kt.), kiti *nèštų, dir̃btų, giedõtų* (Bart.), *nèš tų, dir̃btų, giedõtų, girdė̃tų, dir̃bčia, dur̃čia* (Vilk.) ir *dìrbčia, dìrbtum, dìrbtų, giedótų* (Paež., Sint., Plaš.), *nẽštų, dìrbtų, giedótų* (Slnt., Švėk.).

Tą nevienodybę, tur būt, reikia šitaip aiškinti. Vak. augštaičių lytys *mèstų, nèštų* savo trumpąja priegaide rodo, kad kirtis čia neseniai atkeltas iš galūnės į šaknį. Taip pat yra galimas daiktas, kad vilkaviškiečių lytys *dir̃bčia, dur̃čia, stum̃čia* yra daug senesnės už sintautiečių ir kt. *dìrbčia, dùrčia*...: šios pastarosios gali būti vėliau išlygintos pagal *dìrba, dìrbti* ir kt. Bet iš kitos pusės *dir̃bčia, duõčia* veikiausiai yra vėlesnio kilimo, kaip ryt. augšt. *dirbčià, duočià* : *dfr̃·ḅčȧ, duõčȧ* Sub., *dir̃bč, duõč* Dus., Sal., *buczà* Baran. Arch. Phil. I 99_7, II 70_6 ir kt.

Nuo vienaskiemenių kamienų neatlieka ir daugiaskiemeniai: ryt. augšt. *kalbėčià, rašyčià* (Salose ir Dusetose *kalbėčà* arba dažniau *kalbė̃č, raš̃ı·č*, Subačiuje *kałbã·čȧ, gribọũ·čȧ*, plg. *galėczà* Baran. Arch. Phil. I 90_{20}, 99_{28}, *norėczà* II 70_{11}, *pasakyczà* II 68_{15}, *mokėczà* II 69 ir kt.) taip gali santykiauti su vilkaviškiečių *kalbė̃čia, rašỹčia*, kaip *dirbčià* su *dir̃bčia*. Taip pat *giedótų* gali sutikti su *giedõtų*, kaip *duõčia* su *dúočia*.

Taigi, toliau nesigilinant į tariamosios nuosakos kirčiavimą (tai yra jau specialios studijos dalykas), galima manyti, kad Daukšai XVI amžiuje daugiausia buvo pažįstamos tariamosios nuosakos vienaskiemenio kamieno lytys su galiniu kirčiu (pav., *būčià, būtų̃, degtų̃, dėtų̃* ir kt.); bet jis galėjo pažinti tos rūšies lyčių ir su šakniniu kirčiu dėl šių priežasčių: viena, jis tariamosios nuosakos lytis galėjo dvejaip kirčiuoti — arba pažindamas tą dvejopą kirčiavimą iš savo šnektos, arba norėdamas labiau savo kalba įtikti ir vienos

ir kitos šnektos žmonėms; čia jis galėjo eiti tuo pačiu keliu, kuriuo ėjo kirčiuodamas neveikiamuosius būtojo laiko dalyvius (plg. n. sg. f. *gautà* ir *gáuta*, *pagirtà* ir *pagìrta*, *prakeiktaĩs* ir *prakéiktais* ir kt., žr. § 136). Tą galimybę iš dalies rodo ir darybìnis tų lyčių įvairumas, pav., *duočia* ir *duočio* (žr. 204 psl.). Antra vertus, šaknyje kirčiuojamos lytys negali būti klaidos arba atsitiktinis dalykas, nes jų pakaitais, kad ir rečiau, vis dėlto kone visame tekste pasitaiko apygausiai ir įvairiuose pavidaluose. Taigi nėra pagrindo drauge su Sittigu tvirtinti, kad tariamosios nuosakos vienaskiemenio kamieno lytys Daukšos kalboje buvo tik gale kirčiuojamos.

Taip pat nevisai pagrįsta atrodo jo ir ta nuomonė, kad tariamosios nuosakos daugiaskiemenio kamieno lytys Daukšos kalboje išlaikančios kirtį kamiene. Viena, mes negalime tvirtinti, kad, pav., ſ a k i c ʒ é 452_5 šalia p a g a d î n c ʒ e 120_{12} yra ne kalbos faktas, nes, kaip jau anksčiau minėta, panašių lyčių dar šiandien galime tarmėse sutikti; taigi Daukša šalia *sakyčià* (plg. ryt. augšt. *kalbėčià, rašyčià*) galėjo pažinti ir *pagadiñčia* (arba *pagadìnčia*). Antra, su galiniu kirčiu šios rūšies pavyzdžių, kad ir nevisai gausiai, vis dėlto pasitaiko Daukšos kalboje įvairiais pavidalais. Ir trečia, tokios lytys, man rodos, ir šiaip galėjo būti gale kirčiuojamos, nes jeigu šiandien šalia naujadarų *dìrbčia, kalbė́čia, tarnáučia* yra sakoma *dir̃bčia, kalbė̃čia, tarnaũčia* ir *dirbčià, kalbėčià, tarnaučià,* tai kodėl seniau negalėjo būti šalia dabartinių *dìrbtų, kalbė́tų, tarnáutų* arba *dir̃btų, kalbė̃tų, tarnaũtų* dar ir *kalbėtų̃, tarnautų̃?* Tai iš tikrųjų yra visai tikėtinas dalykas, ir todėl Daukšos *abejotų̃, darytų̃, gailėtų̃, klausytų̃, lankytų̃, liuosuotų̃, nešiotų̃, pelnytų̃, prašytų̃, regėtų̃, sekiotų̃, tarnautų̃, turėtų̃* ir kt. lengvai negalime laikyti paprastomis spaudos klaidomis ar šiaip neapsižiūrėjimu. Visai kitas klausimas, kaip šitokios lytys yra susidariusios; bet tai jau yra atskiras dalykas, ir todėl čia, nebenorėdamas perdaug nukrypti į šalį, jo nebenagrinėsiu.

Pagaliau nevisai paprastas daiktas yra tokios lytys kaip **suderintų̃, *išgydytų̃, *linksmintų̃s, *mitintų̃, *išpildytų̃, *pratintų̃* ir kt. Taip, gal būt, yra kirčiuojama nusižiūrėjus į *abejotų̃, darytų̃* ir kt. O gal būt, tai yra ir paprastos klaidos.

Aiškiomis klaidomis, rodos, reikia laikyti šiuos pavyzdžius: a b é i o t u m b i m e 318_6, k á r i a u t ų 164_9, a p m á u d ů t ų 332_{12}, t ú-

retų 496_{17}, patwirtîntų 195_{34} ir kt. Panašu į klaidą ir aprâudotų 587_5 ir nuʒawîntų 150_{40}, nors, jei Daukša tikrai būtų pažinęs subst. *ráuda*, kaip kad sintautiečiai sako, galėtų būti ir **ráudoti*, plg. *jáuta* : *jáutoti* ir kt. (žr. KZ LII 291). praʒúditumbime 278_{39} gali būti kalbos faktas: *žūdyti* Dus. (KZ LII 277).

Lytys áteitų 471_8, páßwęſtų 30_{25}, pâwerſtų 205_{12} ir kt. gali būti skaitomos kaip *àteitų, pàverstų* < *ateitų̃, paverstų̃* (plg. 190, 201 psl.). práilgintų 207_{24}, gal būt, reikia skaityti *praĩlgintų*. O átrakintų 246_{26} veikiausiai yra klaida.

c) Leidžiamoji nuosaka

§ 130. Leidžiamoji nuosaka Daukšos kalboje yra įvairiai kirčiuojama. Šios nuosakos *o*-kamieno veiksmažodžiai su *-ai* beveik visi turi šakninį kirtį, pav.: atadârai 570_{33}, te padárai 251_{27}, padâraime 253_{50}; iʒkłâuſai 546_{23}, tekłâuſai 83_{26}, 98_{16}; tegi bîłai 577_{18}; tegi ne páißai 367_{27}; te parôdaiġ 205_{16}; te patáiſais 392_{23}; teſkâytai 59_{52}. Visi kiti veiksmažodžiai turi kirtį arba priešdėlinėje dalelytėje *te-*, arba šaknyje, arba galūnėje, pav.: te álkinieś 109_{26}, te álkiniś $109_{24, 25}$; te ißbár 257_{32}; te iʒdédis 251_{11}; têſsi 51_{41}, téſsi 82_{23}, 194_5, 257_8, te nêſsi 520_{30}; tene dʒêugis 285_{54}; te gauniéġ 141_{20}; te giédiġ 577_{15}; tê vʒginis 413_{24}; te vʒ griûvi 555_{16}; te ne krûpauii 239_{34}; teliépiġ 204_{28}; temêldiś 151_{42}; te môkiś 191_{41}; te prâtinieś 101_{32}; têgi ne regis 264_{34}; te ne ſiełôiis 239_{34}; teneſkundiés 249_{47} ‖ te[a] ſkúndieś DK 40_9; te paſtipriniés 555_{20}; te netikiés 564_{23}; te ne prałéid 566_{32}; te wêiʒd 566_{31}.

Iš šiandieninių tarmių yra pažįstamos lytys *padãrai, tedãrai, tegauniẽ* (*tegaunỹ*) ir kt., plg. R. Jono Gr.[2] 84. Bet Daukšos kalboje sutinkame sangrąžinių lyčių su galūniniu kirčiu, todėl šalia dabartinio *teneskundiẽ, tenetikiẽ*, gal būt, Daukša pažino **teneskundíes*, **tenetikíes* ir taip pat **tegauníeg* (plg. *tiẽ* : *geríeji*). Kitos lytys su šakniniu kirčiu turi veikiausiai tokią pat priegaidę, kaip ir III asmenyje, būtent: *teálkinies, teišdẽdis, teužgriũvi, teliẽpig, temel̃dis, teprãtinies* ir kt. Galūninis *-i* čia, rodos, gali

būti kilęs iš *-ie* (ir gal *-ī*); dėl to žr. Nieminen, Ausg. 107, Stang, Die Sprache des lit. Katechismus von Mažvydas, 155 t. Taigi Daukšos *teliẽpi* gali būti išriedėjęs iš **teliẽpie* (plg. *tùries* „turėkis" Tver.) arba **teliepiẽ* (**teliepỹ*).

Lytys, kurios turi kirtį dalelytėje *te-*, veikiausiai yra naujadarai.

d) Verba infinita

α) Veikiamieji esamojo laiko dalyviai.

§ 131. Daukšos veikiamieji esamojo laiko dalyviai, kaip ir dabartinėje kalboje, yra dvejaip kirčiuojami: vieni šaknyje, kiti galūnėje. Šaknyje beveik visi yra kirčiuojami *sta-*, *o-* kamieno veiksmažodžių dalyviai ir dalyviai su intarpu *-n-*. Štai dalyviai

1) *sta-* kamieno:

álkstąs: áłkſtątiii 399_{20}.
mė́gstąs: g. pl. mėkſtącʒiu 20_{33}.
-mìlstąs: ſuſimîłſtąs 298_{6}.
mìrštąs: mîrßtąs 103_{12}, 137_{45}, 145_{27}, 264_{12}, 534_{52}, mîrßtącʒem 563_{11}, mîrßtąncʒ́iame 62_{35}, mîrßtąncʒeme 202_{18}, mîrßtąnti 150_{37}, 441_{27} ‖ mirßtancʒiûių 591_{18}, mirßtątiėmus 199_{31}, 536_{29}.
rìmstąs: ne nurîmſtącʒiůſius 90_{38}, nurîmſtancʒiomis 249_{8}; klaidingai nėrimſtą 304_{2}.
trókštąs: trôkßtąs 167_{2}, trókßtąſis 399_{20}, trôkßtąntiii 625_{16}, trókßtąnciam' 286_{25}.

2) *o-* kamieno:

bỹląs: bîłąs 251_{5}, 594_{49}, bîłąncʒem $264_{29, 31}$, bîłancʒ́ių 38_{9}.
dãrąs: dârąs 121_{18}, dárąś 143_{2}, dárąs 213_{9}, 231_{29}, 234_{27}, dârącʒiam' 390_{21}, dârąncʒiam' 391_{24}, dárancʒiam 481_{51}, dárancʒ́ių 100_{38}, dárancʒiomus 311_{13}.
drãskąs: dráſkancʒ́ieis 156_{8}.
gáudąs: gáudąs 288_{10}.

gim̃dąs (-džiąs): gîmdątiii 36_{10}, gîmdʒ́ianteii 9_{17}, g. sg. gîmdącʒios 614_{49}.

íeškąs: iéßkąncʒem 526_{6}, iéßkąntiemus 290_{44}.

išgãnąs: iʒ́gáną s 263_{33}, iʒ́gânąſis 2_{47} ‖ iʒ́ganancʒiûių 543_{4}.

išmãnąs: ißmâną 91_{45}.

kãrąs: kárącʒem 104_{46}, kârącze[a]m DK 43_{13}.

laĩzdąs: g. sg. lâiʒdancʒ́ios 81_{38}, łéiʒ́dą 249_{46}, łáiʒ́dąiie 454_{31}, łáiʒdąncʒeme 236_{16}, łáiʒ́dancʒioie 272_{2}, łáiʒ́dancʒiomis 272_{46}.

maĩdąs: numáłdąntiii 432_{49},

paliaubąs: paláubąſis 527_{15}, paláubantiii 543_{35}.

prãšąs: prâßąncʒem’ 389_{30}, práßąncʒ́ių 273_{10}.

privãląs: priwâłąs 241_{30}, priwáłąs 481_{35} ‖ priwałą́s 291_{20}.

ráudąs: ráudancʒeis 335_{39}.

ródąs: g. sg. beródancʒios 440_{16}.

sãkąs: paſiſâkąſis 121_{46}, paſiſâkąntiemus 268_{37}.

válgąs: wáłgąs 285_{11}.

žnáibąs: ʒ́náibancʒių 341_{2}.

3) su intarpu *-n-*:

geñdąs: gę́ndąſis 436_{17}, pagę́ndaſſis 7_{50}, pagę́dąſis 614_{27}, l. sg. gêndącʒioi’ 201_{3}, gêndąncʒiůſius 185_{15}.

gę̃sąs: ne vʒ́gêſanti 527_{6}.

miñtąs: nemîntas 10_{30}, nemîntą 130_{15}, nemíntancʒius 411_{16} ‖ némintą 276_{17}.

pakañkąs: paką́kąs 182_{8}, paką́nkąs 241_{29}.

pateñkąs: patę́kąs 224_{20}, nepatę́kąnti 310_{10}, patę́ką 100_{3}, 101_{38}, 238_{4}, patę́kancʒiuių 188_{20}, nepatę́kąncʒiųių 222_{21}, patę́kancʒiumṕ 325_{17}, patę́kancʒeis 364_{42}, patę́kancʒiůſe 392_{3}.

rĩjąs: noprîiąs 209_{37}, apſirîiąs 285_{11}, prarîiantiii 26_{17}, g. sg. aprîiąncʒ́ioś 84_{23}, apſirîiąncʒem 103_{48}.

a-kamieno veiksmažodžių dalyviai labai dažnai yra galūnėje kirčiuojami, vistiek, kad ir šaknyje akūtą turėdami, pav.:

augą̃s: augąncʒîomus 100_{17}.

degą̃s: degąſis 398_{20}, g. sg. degancʒiós 105_{39}, de^{a}gąncżiós DK 50_{30}, dėgąncʒes 568_{24} || dêgąſis 601_{18}.

derą̃s: derąs DK 25_{9}, ne derąs 255_{13}, pridęrąs 54_{23}, priderąs 227_{47}, 389_{21}, DK 39_{2}, nê derąncʒio 331_{9}, pride^{a}rącziób DK 44_{26}, nederą 370_{11}, ne ſuſiderą 193_{34}, derąncʒių 122_{53}, nederącʒių 344_{47} || nêderąncʒiu 603_{39}, ſuderąntiémus 330_{36}, nê derąncʒiůſius 188_{37}, ſuderącʒéis 112_{46}, n. pl. nêderąncʒios 535_{34} || pridérąs 446_{7}, pridêrąntį 423_{27}, n. sg. pridérąnti 536_{47}, i. sg. nedérancʒiu DK 41_{10}.

dirbą̃s: dirbancʒiám 367_{8}, dirbancʒiûių 543_{22}.

duodą̃s: důdąſis 143_{32}, paſsidůdąs 209_{30}, įſidůdąs 385_{17}, atdůdąs 434_{10}.

ėdą̃s: edąs 196_{5}.

kalbą̃s: kałbąs 121_{18}, bekałbancʒém 159_{12}, d. sg. kałbancʒéi 547_{16}, be kałbąntiémus 591_{39} || ne káłbaſis 399_{20}.

meną̃s: g. sg. notmenąncʒiós 477_{44}, ne menąncʒéis 325_{38}.

moką̃s: ne moką 389_{2}, nemokącʒiuſių 286_{39}, nemokancʒiûių 340_{6}.

nešą̃s: atneßąs 263_{32}, neßątiémus 542_{30}, atâneßancʒius 558_{41}.

puolą̃s: půłąſis 398_{41}.

sergą̃s: se^{a}rgąs DK 44_{10}, ſergą DK 48_{23}, ſergąntîii 369_{44} || ſergáncʒių 309_{12}.

skelą̃s: ſkełąs 359_{39}, 481_{34}. Dėl kamieno plg. ſkéłame 367_{15}, ſke^{a}łame^{a} DK 12_{16}, pêłda 263_{44}, pêłdame 264_{21}, peldėt' 383_{8}.

žibą̃s: ʒibąs 593_{39}, i. sg. ʒibącʒiu 265_{14}, ʒibątimé 258_{35}, ʒibąncʒių 622_{19}, ʒibąncʒéis 120_{39}, 358_{8}, 509_{13}, ʒibancʒéis 349_{34}.

žiną̃s: n. pl. ʒinąiie 577_{12}.

a-kamieno veiksmažodžių dalyvių su šakniniu kirčiu pasitaiko daug mažiau, pav.:

dė̃dąs: nudêdąs 314_{4}, nuſidêdąs 314_{5}, padêdąnti 116_{36}, 321_{2}, pradêdąntiii 399_{39}, padédą 377_{34}, n. pl. padé-

dancʒios 548$_{24}$, nuſidêdąncʒių 223$_2$, nuſidędącʒių 315$_{23}$, nuſidêdąncʒiųių 360$_{41}$, nuſidêdancʒius 217$_{26}$, nuſidêdąncʒius 284$_{47}$.

miẽgąs: miégącʒio 182$_{18}$, g. pl. miégancʒių 545$_{33}$, be miégancʒių 567$_{33}$, miégącʒius 153$_8$.

ráudąs: ráudąncʒeis 335$_{39}$.

sérgąs „sergis, saugojąs": ſérgą 38$_1$, ſêrgą 179$_{10}$. J. Endzelynas, KZ LI 10 neteisingai tai sumaišo su *sergą̃s* „krank".

sópąs: ſópantiii 542$_{10}$.

šókąs: praßókantiemus 278$_{34}$.

Iš vieno acc. pl. niéʒancʒes 209$_{25}$ sunku spręsti, ar n. sg. tikrai yra buvęs *niẽžąs, plg. Būga, LKŽ XXXV. Taip pat iʒtiéſąſis 260$_{42}$ dėl darybos, rodos, reiktų skaityti *ištiẽsiąsis (plg. *tiẽsti* : *tiẽsia*), nors rašyba rodo ir ką kita.

Visai skyrium reikia dar paminėti du dalyvius su šakniniu kirčiu, būtent:

***ę̃s** „einąs" (dėl darybos plg. Specht, KZ LVII 293 t.): éncʒem 220$_{24}$, ißęncʒem 159$_2$, d. du. ęncʒiam' 202$_{31}$, atêntį 45$_{42}$, ęntiemus 73$_{26}$, g. sg. atąncʒios 15$_6$, atáncʒios 26$_{21}$, atęncʒioś 308$_{24}$, atęncʒés 289$_{36}$, atęntîii 251$_3$ || nuęntiémus 592$_2$.

ẽsąs: êſsąs 36$_{30}$, êſſąs 163$_{32}$, 191$_1$, 254$_{10}$, 586$_{34}$, 594$_{39}$, éſſąs 213$_{17}$, éſsą 84$_{35}$, ſąncʒiam' (iš n.sg. *są̃s, plg. slav. *sy*, sen. ind. *sant-*) 72$_{41}$, ſąncʒem 204$_{15}$, ſąncʒiús 142$_{36}$, ſąncʒiůſius 7$_{30}$, êſsąnti 90$_2$, êſſąnti 259$_4$, ſąntîii 354$_{31}$, 542$_6$, ſantîii 545$_9$, g. sg. wiſſur éſſącʒios 547$_3$, wiſsur sąncʒioſios 89$_{15}$, ſąncʒiośios 139$_{16}$, l. sg. éſsącʒioi' 233$_{41}$, n. pl. neſąncʒios 143$_{26}$ || g. sg. wiſſuréſſącʒiós 344$_{50}$, ſąntiémus 523$_8$, 574$_{50}$.

ja- kamieno veiksmažodžių dalyviai dažniau yra šaknyje kirčiuojami, būtent:

geĩdžiąs: géydʒiąie 51$_{12}$.

leñkiąs: g. sg. prałękęncʒos 411$_3$.

liáująs: paléuięcʒioſioſp (korektūroje) 221$_{48}$, paláuięntime 542$_1$ || palauiąs 382$_{49}$.

liẽpiąs: g. pl. liépiąncʒių 331$_3$.

plěšiąs: płéßąiie 303_{28}, i. sg. płéßęncʒiu 315_{39}.
reĩkią: réikią 249_{42}, DK 41_{27}, ne réikią 231_{2}.
rẽpiąs: aprêpiątii 399_{39}.
stem̃biąs: ſtębiątiii 380_{15}, g. pl. ſtębiącʒiu 343_{43}, ſtęmbiącʒeis 404_{27} || ſtęmbięcʒiûſių 518_{18}.

tãriąs: ſutârentį 415_{42}, ne târent 80_{24}, ne târent' 445_{44}, ne târiąnt 248_{23}, ne tárent' 437_{12}, 440_{2} || nê tarent' 616_{42}.

veĩkiąs: i. sg. nuwêikencʒiu 92_{10}.
ver̃kiąs: be wérkiąs 214_{41}, wêrkęntiii 417_{10}, n. pl. ne wêrkiaiie 581_{42}, wêrkęncʒiump̍ 175_{13}, wérkęncʒieis 477_{2}, wêrkęncʒeis 578_{27}.

vókiąs: nuwôkencʒiųių 433_{37}, nuwókiąncʒeis435_{12}.
žeĩdžiąs: g. pl. ʒéidʒencʒių 341_{2}, paʒêidʒęcʒių 9_{45} || paʒeidʒiancʒių́ 463_{49}.
žeñgiąs: ʒęgęncʒem 220_{25}, nuʒęgęntiii 138_{11}.
žiẽbiąs: apʒiébiąs 529_{11}, apʒiêbiątiii 45_{42}, apʒiébiąntiii 400_{16}, g. sg. apʒiébięcʒioſios 591_{13}.

Su galūniniu kirčiu *ja*-kamieno dalyvių man yra pasitaikę šie:

biją̃s: biięncʒiúmp̍ 473_{26}, diewobiiąntiémus 464_{44} || bíiantiemuś 471_{17}, Diewobiięnti 464_{20}.
boją̃s: nodboięcʒių́ 122_{12} || nódboiąſis 391_{21}.
gerią̃s: geríąs 196_{5}, 285_{11}.
jaučią̃s: ieucʒęcʒiûių 555_{10}, iaucʒiantiémus 554_{45}.
kelią̃s: i. sg. prâkelencʒiu 88_{12}, kełentiémus 199_{32}.
laukią̃s: g. pl. łaukęncʒiú 159_{35}, łaukęncʒiûių 543_{34}.
verią̃s: atwerę́ſis 428_{14}.
vilią̃s: apwiłą́s 261_{31}, nopwiłą́s 260_{14}.

Nors prieš *ą* yra rašomas *ł*, vis dėlto, rodos, čia negali būti *o*-kamieno dalyvio: tas *ł* veikiausiai klaidingai parašytas vietoje *l*, plg. 3 praes. wila 143_{4} = *vìlia*.

Iš vieno ißłáidʒáſis 398_{20} neaišku, ar Daukšos kalboje turėjo būti *léidžiąs* ar *leidžią̃s*.

i-kamieno dalyvių yra su šakniniu ir galūniniu kirčiu. Štai dalyviai, turį šakninį kirtį:

gaĩlįs: g. pl. gáilincʒiųś 283_{28}, gáilintiemuſiemus 268_{37} || g. sg. gailincʒióś 477_{27}, gailintiémus 348_{22}.

gãlįs: gálįs 56_{27}, 191_{21}, 242_{3}, gâlįs 528_{35}, wiſſogâlįſis 16_{42}, wiſsagâlįſis 240_{17}, g. sg. gálincʒios 398_{18}, negálincʒių 243_{5}, negálincʒius 341_{9}.

giȓdįs: iis kaip' ne gîrdis 116_{22}.

gùlįs: gúliś (=gúlįś) 186_{17}, vʒgúlincʒių 33_{38}, vʒgúlincʒiump 281_{30} || gulįncʒiûių 551_{2}.

liũdįs: lûdintiemus 550_{43}.

mýlįs: mîlįs 237_{36}, 325_{19}, mîlincʒem 186_{4}, mîlincʒiůiu 191_{49}. Dėl priegaidės plg. mîlu 35_{6}, 236_{42} = *mýliu* K 255, Sint., Rg., Endr., Slnt. (ryt. augšt. *myliù* Sal., Dus., Pr.).

nórįs: nórįs 130_{34}, nórinti 261_{20}, ne nórincʒių 411_{17}.

pavýdįs: butų pawîdįs 626_{2}.

sė̃dįs: ſédis 1_{15}, ſédįs 229_{47}, sêdįs 319_{51}, beſédinti 180_{10}, sêdincʒem' 200_{31}, ſêdintiemus 125_{20}, ſédintiemus 625_{9}, ſédincʒeis 350_{40}.

stóvįs: g. sg. ſtówincʒios 478_{45}, ſtówincʒių 173_{8}, 595_{17}, ſtowincʒiuių 158_{12}, ſtówintiemuſiemus 381_{23}.

tùrįs: túrį 30_{1}, 136_{26}, 209_{39}, ne túrį 80_{15}, túrinti 261_{10}, túrincʒem' 385_{33}, 389_{31} || ne turintiémus 476_{18}.

véizdįs: be wêiʒdinti 180_{10} || g. sg. beweiʒdincʒ'iós 440_{17}, weiʒdincʒiûių 590_{16}, weiʒdintiemuſiémus 590_{18}.

Galūninį kirtį turi šie *i*-kamieno dalyviai:

dėvį̃s: g. pl. dewincʒių́ 542_{20}.

regį̃s: regintiémus 228_{36}.

smirdį̃s: ſmirdincʒéis 145_{20}.

stebį̃s: beſtebintiémus 194_{18}, béſtebis 49_{2}.

tikį̃s: iʒtikîſis 168_{7}, tikincʒém 94_{17}, tikincʒîuîų 44_{2}, tikincʒîuių 297_{39}, tikincʒiuių́ 508_{13}, tikintiémus 291_{46}, 490_{42}, netikintiémus 194_{18}.

tingį̃s: tingincʒiúių 384_{12}, tįgincʒių́ių 385_{39}.

Triskiemenio kamieno dalyviai grießiięncʒéis 115_{32}, karalauięncʒiûių 544_{23}, ʒałauiąncʒių́ 493_{10}, g. sg. marinącʒiós 103_{32} lyg rodo galėjus būti *griešiją̃s*, *karaliaują̃s*, *ža-*

laująs, marinąs. Šiaipjau veiksmažodžių *gyventi* ir *klambentí* dalyviai turi ir priesaginį kirtį: g i w ê n ą ſ i s 262_{45}, g i w é n ą n c ʒ ų 349_{29} ‖ g i w e n a n t i é m u s 543_{11}, g i w e n ą t i é m u s 607_{31}; k ł a m b ê n a n c ʒ e m' 221_{3}.

§ 132. Štai visos veikiamųjų esamojo laiko dalyvių grupės. Jos visos — tai lengvai galime pastebėti jas tarpusavyje lygindami — nevienodai yra atstovaujamos, ir, be to, kaikurie jų atstovai savo kirčiavimu svyruoja. Bet vis dėlto bendri tipai yra visai aiškūs: be *sta-* bei *o-*, taip pat dar ir *ja-* kamieno veiksmažodžių dalyviai daugiausia turi šakninį kirtį. Net ir kaikurie *ja-* kamieno dalyviai, kurie turi galūninį kirtį (pav., *bijąs*), gal būt, Daukšos šnektoje, kaip ir daugelyje dabartinių tarmių, buvo dar šaknyje kirčiuojami, tik jo raštuose tam pavyzdžių nerandame.

Iš kitos pusės *a*-kamieno dalyviai yra daugiausia galūnėje kirčiuojami. Dalyvis *dẽdąs* dabar jau irgi turi galūninį kirtį, bet Daukšos kalboje jo šakninis kirtis yra atsiradęs nebe atematinių yčių įtakos, būtent — vietoje sanovinio *pradẽsti* Daukša dar yra sakęs *pradẽda* (plg. wiſsi nůdemeſe p r a d ê d a m e ś 327_{13}), lygiai taip pat, kaip vietoje *prieĩna* (plg. *eĩnąs* KD s. v. A u s s i c h t, F e l d w e g, Sub., Kup. = *eĩtąs* Slnt.) seniau buvo sakoma *prieĩti* (žr. 192 psl.); tik vėliau, kada vietoje *pradẽda* buvo pradėta sakyti *prãdeda, dẽdąs* buvo paverstas į *dedą̃s*. Dėl panašios priežasties veikiausiai baritonai yra *ẽsąs, miẽgąs* ir kt., nes seniau trečiaisiais asmenimis irgi buvo vartojama *ẽsti, miẽgti*. Plg. Endzelin, KZ LI 5 ir 10, Būga, LKŽ XXXVI.

Ir visa tai nėra atsitiktinis dalykas: kaip rodo Endzelyno, KZ LI 2 tt. ir Būgos, LKŽ XXXV tt. surinktieji pavyzdžiai, Daukšos veikiamųjų esamojo laiko dalyvių kirčiavimas pagrindiniais bruožais sutinka su dabartiniu kirčiavimu, ypač tilžėnų ir žemaičių tarmėse. Čia, kaip ir Daukšos kalboje, galime dar rasti nemaža akūtinės šaknies dalyvių su galūniniu kirčiu, pav.: *augą̃s, bėgą̃s, dirbą̃s, gauną̃s, kandą̃s, puolą̃s, šoką̃s* Endr., Slnt., *augą̃s, bėgą̃s, duodą̃s, ėdą̃s, moką̃s, šoką̃s* K (plg. Endzelin, KZ LI 10 tt.).

Daug kur su Daukša dėl dalyvių kirčiavimo sutinka ir ryt. augštaičiai, tik tuo skiriasi, kad šie akūtinės šaknies dalyvius dabar daugiausia jau šaknyje kirčiuoja, pav.: *áugąs, bė́gąs, dìrbąs, dúodąs, ė́dąs, kándąs, šóką s, vérdąs* Sub., Kup. šalia *kalbą̃s, ker-*

tą̃s, kremtą̃s, lendą̃s, perką̃s, sergą̃s, šneką̃s, varvą̃s, vežą̃s, žibą̃s ‖ *eĩną̃s, miẽgąs, pasiliẽkąs, sãkąs, skaĩtąs, sliñkstąs, liñkstąs, geñdąs, pateñkąs, rĩjąs, tiñkąs*, taip pat *durią̃s, krečią̃s, kulią̃s, lekią̃s, sutarią̃s* ‖ *jójąs, léidžiąs, liẽpiąs, plaũkiąs, stáugiąs, gaĩliąs, gãliąs, gir̃džiąs, gùliąs, sė̃džiąs tỹliąs*, ir kt. Beveik taip pat kirčiuoja ir tverečėnai, pav.: *nešą̃s, mušą̃s, imą̃s, riją̃s, kalbą̃s, sergą̃s, tverią̃s, vemią̃s, pingą̃s, nerandą̃s* ir *žìndąs, gùliąs, sė̃džiąs, jójąs, mìrštąs, rãšąs, sãkąs, žìnąs* ir kt. (žr. J. Otrębski, WNT I 53—54).

Taigi veikiamųjų esamojo laiko dalyvių kirčiavimas nėr visur vienodas; jis ilgainiui yra vis kitėjęs. Atematinių veiksmažodžių atmainą Daukšos kalboje jau aiškiai galime pastebėti, bet jų dalyvių kirčio vieta čia pasilieka dar senovinė, šakninė (pav., *dẽdąs, ẽsąs*). Tačiau šiandieninėje kalboje jau daug kur yra sakoma ir *dedą̃s, esą̃s* (pav., Sub., Kup. ir kt.); tik *eĩną̃s, liẽkąs* ir *miẽgąs* yra pastovesni.

Bet Daukšos kalboje ir dabartinėse tarmėse, pastoviausi savo kirčiavimu, rodos, yra *sta-* ir *o-* kamieno dalyviai: tai yra senovės palaikas. Senovinį šitų dalyvių kirčiavimą dar rodo plati jų ligšiolinė vartosena. Savo pastovumu taip pat neatsilieka ir dalyviai su intarpu *-n-*.

Bet palaidesni dalykai yra *i*-kamieno dalyviai: tie iš jų, kurie Daukšos kalboje yra su šakniniu kirčiu, Tilžės ir kt. šnektose dažnai turi galūninį kirtį, pav., *gailĩs, galĩs, girdĩs, mylĩs, norĩs, sėdĩs, stovĩs, turĩs* ir kt. (plg. Endzelin, KZ LI 15 t.). Tad kurie iš jų yra senesni? Būga, LKŽ XXXVIII senoviniam veikiamųjų esamojo laiko dalyvių kirčiui nuspręsti suformuluoja šiokį dėsnį: „Jei dviskiemenė tiesioginės nuosakos trečiojo asmens lytis, gavus priešdėlį *ap-, at-, į-, iš-, nu-, pa-, par-, pra-, pri-, su-, už-, be-*, arba neigiamąją dalelytę *ne-*, turi kirtį ant priešdėlio arba dalelytės, tai esamojo laiko veikiamasis dalyvis kirčiuoja galinį skiemenį. Kai trečiasis tiesioginės nuosakos asmuo kirčiuoja ne priešdėlį arba neigiamąją dalelytę, bet veiksmažodžio šaknį, tai tuomet dalyvis turi kirtį šaknyje“. Šituo dėsniu sulig lytimis *nèmini* : *negãli* atitinkami dalyviai turi būti *minĩs* : *gãlis*. Ir iš tikro: jeigu sutinkame, kad *mìnime* yra kilęs iš **minim̨ė* (plg. §§ 122, 123), tai, priešingai Torbiörnssono, AV 30 t. išvedžiojimams, galime irgi manyti, kad priešdėlėtosios III asmens lytys su šakniniu kirčiu rodo, jog šak-

ninį kirtį iš senovės turi ir atitinkamas esamojo laiko veikiamasis dalyvis, ir atvirkščiai. Todėl šituo dėsniu Daukšos *gaĩlįs*, *gãlįs*, *gir̃dįs*, *tùrįs* gali būti senesni už *gailĩs*, *galĩs*, *girdĩs*, *turĩs*.

Dėl dalyvių su akūtine šaknimi (pav., *sė́dįs* : *sėdĩs*, *stóvįs* : *stovĩs* ir kt.) tuo dėsniu nieko negalime pasakyti, nes, kaip rodo *augą̃s* ir *áugąs*, tos rūšies dalyvių kirtis yra kitėjęs kitokiose aplinkybėse; pav., *áugąs*, *bė́gąs* ir kt. vietoje *augą̃s*, *bėgą̃s* galėjo susidaryti analogiškai pagal *áuga*, *áugti* ir kt., dėl to, kad priešdėlėtos lytys *neáuga*, *nebė́ga* visai nebesudaro reikiamų sąlygų kirčiui šokinėti nuo daugiaskiemenio žodžio galo į jo pradžią; plg. *velėnà*, *velė̃nį* > *velė̃na*, *krikščionìs*, *-čiónį* > *krikščiónis* ir kt. Tas pat, gal būt, yra su Daukšos *sė́dįs*, *stóvįs*: rus. *сижу́*, sen. rus. *сѣжу́*, *стою́* lyg rodytų, kad mūsų *sė́džiu* ir *stóviu* gali turėti atitrauktinius kirčius, ir todėl *sėdĩs*, *stovĩs* gali būti sencviniai dariniai, o Daukšos *sė́dįs*, *stóvįs* naujadarai.

Kad Daukšps kalboje gali būti dalyvinių kirčiavimo naujadarų, rodo jo paties kiti pavyzdžiai: *mirštančių́jų*, *mirštantíemus*, *gailintíemus*, *gulinčių́jų*, *neturintíemus*, *stembiančių́jų*, *nuentíemus*, *santíemus*, *nė̃derančių* ir kt. Dalyvis *pridė̃rąs*, *pridė̃ranti*, jei ne klaida, gal būt, yra kirčiuojami pagal naujadarą *pridė̃ra*. Acc. pl. *pridėr̨ančius* yra arba spaudos klaida, arba taip kirčiuojamas dėl sakinio įtakos.

β) Veikiamieji būtojo kartinio laiko dalyviai

§ 133. Paprastai šitie dalyviai Daukšos kalboje yra šaknyjė kirčiuojami, pav.: nubôdę 327_{15}; búwęs 334_{45}, 336_{27}, 419_{8}; dáwęs 422_{35}, padâwęs 318_{17}; neſudę́gęs 398_{20}; pradéięs- 345_{25}, nuſidéię 428_{8}, nuſidéiuſeis 428_{8}; êmęs 386_{19}, iß-êmęs 322_{17}; ſugrî́ʒęs 385_{24}; atłáidęs 436_{22}; nulúdęs 464_{19}; numêtęs 540_{16}, pamêtęs 344_{44}, 403_{6}, 419_{17}; numíręs 195_{3}, numîręs 413_{20}, numîruſio 182_{2}, numîrę 450_{51}, numįruſių 48_{14}, numíruſių 50_{34}, numîruſiu 190_{7}, numîruių 203_{5}; môkęs 348_{19}, mókęs 531_{29}; pamúßę 351_{37}; atnéßę 347_{49}; płéßęs 570_{18}, praplėßęs 402_{13}; įráuſęs 392_{26}; paſiútęiie 141_{15}; ſtóięś 42_{39}, 102_{14}, praſtóięs 382_{10}; praßókuſiump 550_{33}; praßúkęs 595_{12}; tâpęs 46_{27}, 567_{9}, 617_{17}, tápęs 170_{25}, 432_{3}; táręs 316_{6}; atatêiſę 41_{13}; patûłʒęs 339_{3};

pawârgęs 331$_{11}$; atwêdęs 425$_{43}$, wêduſiųių 49$_{34}$; nenuwêikę 419$_{44}$; ißwêrtę 365$_{1}$; ißwîdęs 322$_{12}$, 333$_{45}$; apwîlkęs 604$_{9}$; pawîrtęs 582$_{26}$; įwôgęſi 84$_{15}$; praʒ́úwęśis 281$_{3}$.

Bet kartais Daukša tuos dalyvius kirčiuoja ir gale, pav.: nodboięś 135$_{12}$; ne buwęś 583$_{51}$; perdawę́ 362$_{48}$; ſugrįʒ́ęś 385$_{25}$; kełęś 189$_{38}$; iʒ́kętuſiémus 543$_{11}$; kłauſęś 356$_{11}$; łaidęś 282$_{7}$, pałaidęś 459$_{28}$; g. sg. atlikuſiós 568$_{20}$, acc. pl. paſilikuſiús 549$_{50}$; numiręś 191$_{52}$, 228$_{28}$, g. sg. numiruſiôs 546$_{22}$, numirę́ 179$_{5}$, 371$_{13}$, numirę́iie 547$_{48}$, 585$_{5}$, numirę́ię 585$_{40}$, numiruſių́ 584$_{47}$, numiruſiûių 545$_{35}$, 546$_{6}$, 550$_{12}$, miruſiémus 544$_{21}$, miruſsiémus 578$_{19}$, numiruſiémus 546$_{9}$, 550$_{32}$ ‖ acc. sg. numirúſi 371$_{37}$, numirúſiuių 371$_{14}$, numiruſiús 450$_{51}$, miruſiás 548$_{3}$, númíruſių 3$_{32}$, numíruſių 211$_{40}$, 401$_{40}$, númiruſių 190$_{10}$; ne mitęś 271$_{30}$; paʒ́inę́ 442$_{36}$; nupinę́ 169$_{38}$; płeßę́ 313$_{23}$, nupłeßę́ 393$_{39}$; praiiſpůłęś 169$_{21}$, nupůluſiûių 521$_{50}$; ſedęś 136$_{13}$, ſedęś 347$_{35}$; paśiutęś 529$_{53}$; ſtoięś 39$_{48}$, ſtoięś 314$_{34}$; nußałęś 250$_{20}$; l. sg. praßokuſiói 309$_{38}$; tapęś 150$_{45}$, 239$_{47}$; tikuſiûių 553$_{5}$, ne tikuſiómis 567$_{38}$; atwerę́ſis 428$_{14}$; weduſių́ 493$_{19}$.

§ 134. Jeigų kaikurie iš augščiau surašytųjų pavyzdžių būtų ir klaidingai sukirčiuoti, tai vis dėlto reikia pripažinti, kad gale kirčiuojamų veikiamųjų būtojo kartinio laiko dalyvių Daukšos kalboje galėjo tikrai būti: viena, tai aiškiai rodo patys duomenys, ir antra, tokių dalyvių dar pasitaiko dabartinėje kalboje; pav., Baranauskas, Arch. Phil. III 70$_{24}$ rašo R$_{3-6}$ pažįstant *juōkỹs, jēmỹs = juokę̃s, ėmę̃s*.

Šitokį galinį tų dalyvių kirčiavimą galime įvairiai aiškinti. Akūtinės šaknies dalyvių galinio kirčiavimo senumą visų pirma rodo pati lietuvių kalba, būtent — *kėlę̃s, leidę̃s, pynę̃s, sėdę̃s, stoję̃s, šokę̃s* : *kėlẽs, sėdõs, stojõs* ir kt. O trumposios arba cirkumflektinės šaknies dalyvių galinį kirčiavimą, be pačių pavyzdžių (*davę̃s, grįžę̃s, kentę̃s, likę̃s, mirę̃s, pažinę̃s, pasiutę̃s, nušalę̃s, tapę̃s, tikę̃s, vedę̃s*), gal dar rodo jų kirčio atitraukimas į priešdėlį, pav.; pádawęs 284$_{42}$, acc. pl. pádawuſes 241$_{34}$, ſúgrįʒ́ę 254$_{27}$, númiruſių 3$_{32}$, 190$_{10}$, nûmiruſsių 585$_{29}$, g. sg.

páwirtuſios 100_{1}, páʒeidęs 293_{5}, práʒwelgęs 431_{38} ir kt. Toliau plg. §§ 124, 125.

Kaip reikia aiškinti acc. sg. numirúſi 371_{37}, numirúſių 371_{14}, vʒʒęgúſiam' 479_{27}, acc. sg. praʒuwúſe 174_{18}, tuo tarpu nežinau.

γ) Neveikiamieji esamojo laiko dalyviai

§ 135. Neveikiamieji esamojo laiko dalyviai savo kirčiavimu dažnai sutinka su tiesiogine nuosaka, bet kartais esti ir nutolimų. Štai kaip tie dalyviai yra kirčiuojami Daukšos kalboje:

1) **aprẽpiamas**: noprépiamas 595_{49}, n. sg. noprêpiemã 237_{8} || âprepiemas 261_{29}, i. sg. áprepiamu 47_{29}.
apslẽpiamas: nopsłápiemas 265_{36}.
atatráukiamas: atatráukiamas 394_{10}.
bereĩkiamas: beréikiamas 352_{40}, g. sg. berêikiamos 457_{33}, beréikemieii 166_{21}, ne rêikiami 519_{3}.
-dẽdamas: iʒdêdamas 90_{35}, ſudédamas 580_{5}, n. sg. ſudedamá 429_{17}.
geĩdžiamas: géidʒiamáſis 34_{8}, géidże^{a}mi DK 50_{3}.
išbýlomas: ne iʒbîłomas 46_{43}, ne iʒbîłomaſis 129_{40}, n. sg. ne iʒbîłoma 161_{32}, ne iʒbîłomoii 169_{19}.
nutãriamas: nutâriamas 329_{11}, g. sg. nutáriamos 473_{25} || g. sg. nuteremós (= nutaremós) 66_{21}, nútaremą 248_{22}, nútaremus 302_{11}.
pabeñgiamas: ne pabęgemi 448_{40}.
pajùngiamas: g. sg. paiúge^{a}mos 1_{16}.
pakãkinamas: pakâkinamas 124_{30}.
pakañkamas: pakąkami 294_{9}.
paliaubomas: i. sg. ne palâubomu 112_{44}, ne paláubomoie 564_{15}.
paliáujamas: nepalauiamôii 373_{46}, ne palauiamóſp' 619_{4}.
panókamas: l. sg. nepanókomoy' 46_{38}.
-nókstamas: n. sg. ne panókſtama 406_{21}, ne prinókſtami 389_{47}.

pažįstamas, -a: n. sg. p a ȝ î ſ t a m a 226_{31}, n e p a ȝ î ſ t a m a m' 361_{5}, p a ȝ î ſ t a m i e i i 179_{19}, g. pl. p a ȝ î ſ t a m u 65_{38} || g. sg. p a ȝ i n ſ t a m ó s 588_{5}.
pašel̃piamas: n. pl. p a ß é l p i e m o s 546_{6}.
pašveñčiamas: p a ß w ę n c ȝ e m a s 138_{28}.
priẽjamas: n e p r i é i e m o i e 249_{33}.
siuñčiamas: n. sg. ſ i ą n c ȝ e m a (= ſ i ų n c ȝ e m a) 232_{46}.
trótinamas: n. sg. t r ó t i n a m a 113_{26}.
užmókamas: n. sg. v ȝ m o k a m á 380_{28}.
véldamas: g. pl. w ê ł d a m ų 4_{9}, w é ł d a m ų 484_{43}.

2) **àpimamas**: n e á p i m a m o ſ e[a] 8_{37}.
ìškalbamas: n é i ß k a ł b a m u s 354_{18}, n. sg. n é i ß k a ł b a m á 241_{12} || n e i ȝ k á ł b a m a s 490_{35}.
pàkeliamas: n e p â k e l a m a s 354_{28}, n e p a k e l e m á 310_{25}, n e p a k e l e m ų i ų 354_{16}, acc. pl. n e p â k i a l e m a s 273_{47}.
rẽgimas, -à: r é g i m a ſ i s 51_{31}, n ê r e g i m a s 249_{23}, i. sg. n ê r e g i m u 131_{3}, r ê g i m ů i u 204_{29}, l. sg. r e g i m a m é 249_{24}, r e g i m ą i i m e 134_{10}, r e g i m ų 293_{10}, n. sg. r e g i m á 88_{34}, n e r e g i m á 249_{42}, i. sg. n ê r e g i m a 88_{28}, 250_{12} || g. pl. r é g i m ų 156_{27}.
àtstumiamas: á t ſ t u m i a m a s 433_{14}.
ìštikimas, -à: î ß t i k i m a ſ i s 384_{25}, i ß t i k i m á 80_{49}, i ß t i k i m ó i 1_{30}, i. sg. n é i ß t i k i m u 419_{8}, n é i ß t i k i m ů i ų 404_{24}, i ß t i k i m i é m u s 238_{43}, 149_{41}, 490_{34}, i ß t i k i m â i ſ e i s 161_{50}.
pàvejamas: n e p â w e i e m a ſ i s 241_{28}, n e p a w e i e m ų 262_{15}.

Kaikurie iš tų dalyvių turi antrinių lyčių, bet nevienodo kilimo. Dalyviai *sùdedamas* ir *nùtariamas*, sprendžiant iš *pradẽda*, *dẽdąs* ir *sutãrią̃s*, *netãriant* (žr. 214 ir 216 psl.), gali būti naujadarai vietoje senesnių *sudẽdamas* ir *nutãriamas*.

Kuris naujadaras yra iš *aprẽpiamas* ir *àprẽpiamas*, iš pačios Daukšos kalbos sunku spręsti.

Taip pat nelengva pasakyti, ar g. sg. *pažįstamõs* yra kalbos faktas, ar klaida, nes, be to, dar yra: g. sg. m i r ß t a m ó s DK 59_{17} (Būga, LKŽ XL tai laiko klaida), n e p a l a u i a m ó ſp' 619_{4} greta n e p a l a u i a m ô i i 373_{46} (plg. *paliaują̃s*), i ȝ k ę n c ȝ e m ů-

i ų 525_{14}, g. sg. V ʒ g a w i m ô ſ i o s 111_{38}. Sprendžiant iš dabartinės kalbos, tai gali būti ir naujadaras; plg. *pažįstamas, -mì, -mų̃* Sub.

Dalyviai n. sg. v ʒ m o k a m á 380_{28}, n. sg. ſ e i e m á 99_{29}, ſ k e ł b i a m á 445_{50}, j ſ p e i e m á i s 260_{47}, kad ir akūtinę šaknį turėdami, kirtį kilnoja nuo šaknies į žodžio galą; plg. *užmokamà* KD s. v. a n z a h l e n.

Nors kelis kartus pasitaiko *išbyl̥omas* (pav., n e i ʒ b i ł ô m a s 595_{49}, n. sg. n e i ʒ b i ł ó m a 542_{19}, g. sg. n e i ʒ b i ł ó m o ſ i o s 617_{12}, i. sg. n e i ʒ b i ł ó m ą i i e 530_{26}), vis dėlto sunku butų tvirtinti, kad tai yra tikras kalbos faktas, nes paprastai neveikiamųjų esamojo laiko dalyvių su kirčiuotu III asmens kamiengaliu nepasitaiko; plg. dar acc. pl. n e ſ u ſ k a i t ô m a s 555_{46}, greta g. pl. n é ſ u ſ k a i t o m u 457_{42} ir n. pl. p a g i a ł b á m o s 551_{16} šalia n. pl. g ê ł b a m o s 546_{6}.

δ) Neveikiamieji būtojo laiko dalyviai

§ 136. Nors neveikiamųjų būtojo laiko dalyvių kirčiavimas yra nevienodas, bet vis dėlto jų galime skirti dvi didžiąsias grupes: į tokius, kurių kirtis dažnai (bet ne visados) šokinėja nuo akūtinės šaknies į galūnę ir atvirkščiai, ir tokius, kurie, būdami neakūtinės šaknies, kirtį paprastai kilnoja nuo galūnės į priešdėlį, pav.:

1. **dė̃tas, -à**: n. sg. p a d e t á 398_{34}, ſ u d e t á 250_{43}, 314_{24}, g. pl. ſ u d e t ų́ 8_{41} ‖ n. sg. p r a d é t a 445_{8}, g. sg. ſ u d é t o s 563_{13}, p a d ê t a m' 533_{44}, n. pl. p a d é t i 41_{34}.

dìrbtas, -à: n. sg. i ʒ d i r b t á 98_{39}.

dúotas, -à: n. sg. p a d û t á 194_{33}, 312_{14}, 395_{39}, 396_{13}, g. sg. p a d û t ó s 396_{16}, d û t û i ų 390_{22}, d û t á i s 101_{12}, p a d û t á i s 270_{25}.

gáutas, -à: n. sg. p a g a u t á 193_{20}, ſ u g a u t á 155_{34}, p a g a u t á m' 234_{5}, i. sg. p a g á u t a 449_{18}, p a g a u t á i s 448_{19}.

gìrtas, -à: n. sg. p a g i r t á 184_{3}, 471_{10}, p a g i r t ó i i 177_{5}, g. sg. p a g i r t ó s 42_{27}, 152_{32}, 395_{43}, DK 11_{14}, p a g i r t ó ſ p 47_{37}, p a g i r t i é j i 485_{46}, p a g i r t á i s 200_{1} ‖ n. sg. p a g î r t a 542_{12}, $613_{21, 24}$, 617_{10}, p a g î r t i e i i 588_{17}.

griáutas, -à: n. sg. pagreutá 312_{1}.

jùngtas, -à: paiųktóii 266_{10}, paiųktiéii 475_{31}, paíųktų́ 54_{47}.

ką̃stas, -à: įkąſtiéii $454_{29, 35}$.

kéiktas, -à: prakêyktas 66_{49}, prakêiktas 142_{51}, n. sg. prakeiktá 440_{30}, 614_{11}, prakeiktóii 15_{27}, 170_{6}, g. sg. prakeiktós 317_{11}, i. sg. prakéiktu 302_{27}, 343_{32}, prakeiktiéii 34_{5}, 171_{20}, 286_{27}, prakeiktų́ 304_{52}, prakeiktų́ių 100_{11}, prakêiktus 248_{37}, prakeiktáis 115_{32}, iʒkeiktáis 281_{27} || prakéiktaſis 155_{43}, prakéiktam' 566_{1}, n. pl. prakêikti 533_{49}, prakéikti 534_{21}, prakêiktůſius 117_{11}, prakéiktais 546_{18}.

kéltas, -à: prakeltiémus 367_{39} || n. sg. pakéłta 617_{23}, n. pl. iʒkêłti 558_{14}, prikélti 584_{40}.

léistas, -à: n. sg. atłeiſtá 119_{27}, 238_{34}, nułaiſtá 8_{29}, priłaiſtá 479_{51}.

mìntas, -à: n. sg. pamintá 97_{19}.

pìltas, -à: n. sg. iʒpiłtą́ 8_{38}.

réikštas, -à: aprêikßtas 29_{10}, 38_{38}, aprêykßtas 42_{1}, apréikßtas 424_{11}, n. sg. apreikßtá 183_{9}, ißreikßtá 90_{4}.

rýtas, -à: n. sg. praritá 14_{40}.

siū́tas, -à: n. sg. ne ſiutá 172_{15}.

skélbtas, -à: n. sg. ſkełbtá 320_{29}.

skéltas, -à: priſkełtáis 423_{31}.

slė́gtas, -à: n. sg. vʒſłegtá 287_{2}.

spáustas, -à: n. sg. ſuspauſtá 312_{27}, priſpauſtá 446_{10}, i. sg. iʒſpauſtói 456_{8}.

spė́tas, -à: įſpetáis 281_{32}.

trémtas, -à: ißtriámtas 485_{28}, n. sg. attremtá 115_{12}.

tvértas, -à: n. sg. ſutwertá 258_{48}, 418_{4}, ſutwertų́iu 7_{4} || ſutwêrti 521_{46}, 529_{50}.

vértas, -à: n. sg. atwertá 178_{11}.

2. **dègtas, -à**: úʒdektus 2_{5}.

deñgtas, -à: uʒdęgtá 88_{48}, úʒdęgtą 323_{13}, vʒdę́kti 310_{40}, úʒdęgtůſius 255_{47}.

draũstas, -à: úʒdrauſtas 295_{41}, neutr. úʒudrauſta 110_{43}, úʒdrauſta 295_{7}.

drum̃stas, -à: g. sg. ſudrumſtós 559_{47}.

geĩstas, -à: géiſtaſis 408$_{1}$.
geȓbtas, -à: págerbtas 305$_{36}$, pâgerbtas 392$_{35}$, n. sg. pagerbtá 565$_{30}$ ‖ n. sg. pagérbta 561$_{9}$.
glaũstas, -à: ſúgłauſtas 242$_{35}$, 454$_{13}$.
grę̃žtas, -à: âtgręßtas 46$_{5}$.
im̃tas, -à: átimtas 307$_{41}$, n. sg. priimtá 444$_{22}$.
juõktas, -à: ápiůktas 212$_{4}$.
kviẽstas, -à: pákwieſtas 338$_{16}$.
leñktas, -à: páłąktas 315$_{11}$.
liẽstas, -à: prilieſtám' 336$_{8}$.
mèstas, -à: âtmeſtas 54$_{50}$, pâmeſtą 70$_{13}$, i. sg. îßmeſtu 234$_{20}$.
miñtas, -à: prâmintas 29$_{30}$, 604$_{33}$, prámintas 253$_{40}$.
nèštas, -à: vʒúneßtas 236$_{15}$.
riñktas, -à: îßrįktůſius 128$_{11}$.
siũstas, -à: âtſiųſtas 27$_{31}$, âtſiuſtas 79$_{10}$, 259$_{16}$, átſiųſtas 29$_{29}$, 205$_{2}$, 216$_{15}$, 334$_{31}$, núſiųſtas 273$_{20}$, páſiuſtas 247$_{7}$, paſiųſtiémus 366$_{47}$, pâſiųſtůſius 205$_{40}$.
slẽptas, -à: páſłeptas 458$_{22}$, n. sg. paſłeptá 88$_{48}$, ápſłeptą 323$_{13}$, n. pl. âpſłeptos 52$_{25}$.
smeȓktas, -à: pâſmerktas 243$_{28}$, páſmerktas 225$_{30}$ 403$_{22}$, paſmerktî 262$_{31}$, páſmerktus 243$_{30}$.
šaũktas, -à: n. pl. âpßauktos 59$_{21}$.
šel̃ptas, -à: pâßełptas 551$_{26}$.
švę̃stas, -à: páßwęſtas 140$_{25}$, 193$_{4}$, paßwęſtáis 428$_{26}$.
treñktas, -à: nutręktám' 347$_{42}$.
vil̃ktas, -à: ápwiłktas 79$_{36}$, âpwiłktas 242$_{50}$, âpiwiłktą 35$_{19}$.
žeĩstas, -à: pâʒeiſtas 293$_{5}$, 600$_{20}$, i. sg. páʒeiſtu 296$_{5}$.
žiẽbtas, -à: ápʒiebtas 102$_{34}$, i. sg. ápiʒiebtu 26$_{17}$, g. sg. apʒiebtós 559$_{26}$.

Prie pirmos grupės reikia dar priskirti tuos dalyvius, kurių pavyzdžiai yra tik su akūtinės šaknies kirčiu, pav.:

dùrtas: pradúrtas 145$_{22}$.
káltas: iʒkáłtame 182$_{23}$.
kártas: n. pl. vʒkârti 621$_{47}$.
kráutas: n. pl. apkráuti 33$_{23}$.

líetas: nuliétam' 581_{23}.
pũstas: g. sg. papûſtos 532_{42}, acc. pl. papûſtas 533_{2}.
ráutas: n. pl. ißráuti 85_{19}.
skìrtas: atſkîrtas 607_{28}, n. sg. paſkîrta 526_{8}.
stótas: praſtôtas 607_{21}.
šáutas: n. sg. ißáuta 580_{16}.
tráuktas: n. sg. iʒtrâukta 576_{42}.

Daugiaskiemenių kamienų dalyviai, apskritai imant, savo kirčiavimu nedaug kuo tesiskiria nuo paprastųjų, būtent:

darýtas: n. sg. padarîta 314_{24}, n. pl. padarîti 44_{37}.
darkčiótas: n. pl. darkcʒiôti 527_{14}.
gaišìntas: n. sg. iʒgaißînta 117_{38}.
girdě́tas: n. sg. girdêta 444_{22}.
graudìntas: n. pl. įgraudînti 124_{23}.
grąžìntas: n. sg. ſugrąʒintá 625_{13}, ſugrąʒîntieii $137_{40, 50}$.
liuosúotas: ißłůſůtáis 188_{8}.
mazgótas: n. pl. numaʒgôti 263_{15}.
raugìntas: raugîntoie 139_{49}.
skandìntas: paſkąndintiéii 527_{27}, paſkądintiéii 580_{11}, paſkąndintųių́ 453_{34}, paſkądintûių 580_{22}, paſkandîntais 152_{49}.
šlakýtas: n. sg. apßłakîta 398_{35}.

Pagaliau skyrium yra dar paminėtini tie neakūtinės šaknies dalyviai, kurių kirtis atrodo nevisai reguliarus, pav.: pridę́ktas DK 40_{4}, vʒdrâuſtoio 626_{17}, n. pl. pákwieſtí 351_{10}, ißmêſtas $607_{18, 22}$, inméſtas 300_{43}, îßrinktí 557_{46}, ſúrinktí 8_{7}, ißrînktieii 372_{15}, îßrißti 547_{25}, pakáſtas 487_{15}, prigîmtomus 311_{42}, n. pl. práminti 534_{17}, atſių́ſtas 259_{11}, átſiųſti 410_{31}, nuſių́ſtas 598_{9}, g. sg. paſłéptos 557_{20}, paſłéptam' 524_{23}, 525_{16}, ißwêſtas 566_{18}, apwîłktą 586_{46}, n. pl. ápwiłkti 250_{3}, apwóktas 605_{18}, iʒéiſtas 614_{1}, įʒêiſto 542_{14}, n. pl. ápʒiebti 497_{8} ir kt.

§ 137. Tad kaip reikia aiškinti šitą neveikiamųjų būtojo laiko dalyvių kirčiavimo įvairumą? Man rodos, šitaip.

Akūtinės šaknies dalyviai *dė́tas, -à, dìrbtas, -à, dúotas, -à* ir kt. yra senesni, kaip *dė́tas, -a, dìrbtas, -a, dúotas, -a*: šitoks kirčiavimas buvo ne tik Daukšai gerai pažįstamas, bet dar ir šiandien yra plačiai žinomas, pav., Vilk., Bart., Šešt., Švėk., Slnt., Dov., Kaln., Šlap., Surv., Ram., Vab., Sub., Kup., Svėd., Kam., Rim. ir kt.; *pagáutas, -a* dabar tesako labai siaurai, pav., Tilžėje (plg. n. sg. *išgriáuta* KD s. v. Bresche, *sugniáužta* ib. s. v. ballen, *skìrta* s. v. Abart ir kt.), Plaš., Sint., Ser., Jurb., Pagr. ir kt. Taigi šios rūšies dalyviai savo kirčiavimu prilygsta daiktavardžius *kélmas, -aĩ* ir kt. Bet pasakyti, kad jie visi būtų buvę senoviniai oksitonai, rodos, negalima: veikiausiai tik viena jų dalis tokie yra buvę; kita jų dalis gali būti buvę baritonai; tačiau ilgainiui jų visų kirčiavimas buvo išlygintas, būtent: tie iš jų, kurių šaknys yra vienaskiemenės, su laiku galėjo tapti oksitonais; o akūtinės šaknies dalyviai vėliau iš analogijos galėjo pradėti virsti naujais baritonais. Tuo būdu šalia *dúotas, -à, pagìrtas, -à, pakéltas, -à* ir kt. galėjo atsirasti ir n. sg. *padė́ta, pagìrta, pakélta...*

Taip pat galimas daiktas, kad oksitoniškai seniau galėjo būti kirčiuojami ir tokie neveikiamieji būtojo laiko dalyviai, kurių bendratiniai kamienai baigiasi garsais *-ė-, -y-, -in-, -uo-* ir kt.: viena, tai iš dalies rodo paties Daukšos pavyzdžiai *sugrąžintà, išliuosuotaĩs, paskandintíeji* ir kt.; antra, tos rūšies pavyzdžių randame ir dabartinėse tarmėse: *įklampintà* Sub., Kup., *paguldytà* ib., Skap. (LM II 17_{22}), *minėtà* LM I 61_{31} ir kt.

Neakūtinės šaknies neveikiamieji būtojo laiko dalyviai, buvę oksitonai, savo kirtį paprastai atitraukia į priešdėlį, pav., *ùždraustas, -à, àtgręžtas, -à* ir kt. Tai, matyti, yra senas dalykas, nes tokį kirčio atitraukimą jau pastebime ir kitose senovinėse ide. kalbose, pav.: sen. ind. *ágataḥ* = gr. ἄβατος „nepaliestas, nepravažiuojamas, nepraeinamas, neprieinamas", *ájñātaḥ* = ἄγνωτος „nepažįstamas, ignōtus", *ápihitaḥ* „uždarytas, apsiaustas" = ἀπίθετος „pradėtas" ir kt. šalia *gatáḥ* „ėjęs" = βατός „pasiekiamas, prieinamas", *jñātáḥ* = γνωτός „pažįstamas, žinomas", *hitáḥ* = θετός „padėtas" ir kt.; plg. Thumb, Handbuch des Sanskrit, 417, Brugmann-Thumb, Griech. Gr.[4] 194 t.

Bet jeigu vis dėlto Daukšos kalboje randame kiek pavyzdžių, kur nuo to dėsnio nutolsta, tai tatai tenka aiškinti arba naujadarais, arba tarminiais dariniais, arba klaidomis. Pav., n. pl. *pà-*

kviesti, ìšrinkti, sùrinkti, ìšrišti, pràminti, àtsiųsti, àpvilkti, àp-žiebti gali būti analoginiai naujadarai. Panašūs dariniai gali būti *prideñgtas, uždraũstas, atsiũstas, paslẽptas, apvil̃ktas, apvõg-tas, įžeĩstas, apžiẽbtas* ir kt., plg. *atgrę̃žtas* Sub. Tačiau n. pl. vʒdę́kti 280_{15}, 310_{40}, atméſti 608_{47}, paßáukti 558_{3}, ap-ßwiéſti 576_{30}, priwérſti 90_{27} ir kt. — yra taip kirčiuojami arba dėl pauzinės įtakos (plg. § 10), arba tiesiog klaidingai.

ε) Pusdalyviai

§ 138. Daukšos pusdalyvių kirčiavimo tenka skirti bent kelias rūšis.

Visų pirma reikia pastebėti, kad neakūtinės šaknies priešdėlėti vyriškosios giminės pusdalyviai vienaskaitoje dažnai atitraukia kirtį į priešdėlį, pav.: ápgręʒdamas 388_{45}; ſúgriʒdamas 322_{19}; ne îßeidamas 235_{19}, núeidamas 325_{6}; átkirʒdamas 605_{46}; átliepdamaś 93_{10}; âtlikdamas 48_{7}, átlikdamas 210_{14}, pálikdamas 103_{17}, 152_{30}, pâlikdamas 111_{1}, 192_{19}, páligdamas 488_{24}; âtmindamas 54_{8}, átmindamas 360_{52}; númirdamas 4_{31}; âtneßdamas 36_{53}, átneʒdamas 180_{2}; né peikdamas 345_{14}; páſkasdamas (=pákasdamas) 307_{10}; pâtekdamas 28_{27}; nêtrukdamas 197_{41}; úʒwerpdamas 247_{44}; pâżeiździamas DK 60_{7}; úʒʒęgdamas 216_{25}, 236_{9}. Bet atitinkami moteriškosios giminės pusdalyviai, tiek su priešdėliais, tiek be priešdėlių, vienaskaitoje dažniau yra gale kirčiuojami, pav.: budamá 39_{32}, 52_{40}, 114_{36}, 398_{22}, 472_{37}, 561_{34}, 562_{39}, 602_{21} ‖ bûdama 428_{44}, 601_{33}, 613_{29}, búdama 440_{7}; ſudedamá 429_{17} vʒdegdamá $251_{4,6}$; důdamá 136_{39}, 218_{23}, 482_{14}; geiʒdamá 483_{34}; yßeydamá 52_{33}, 66_{17}, ißeidamá 427_{35}; priimdamá 193_{49}; nepalaudamá 420_{17}; ne paʒindamá 432_{3}, iʒpaʒindamá 474_{16}, 483_{47}; teikdamá 410_{41}; werkdamá 151_{20}; ápʒiebdamá 251_{5}.

Daugiskaitoje vyriškosios giminės paprastieji pusdalyviai kirčiuojami šaknyje ir galūnėje, vistiek, kokią priegaidę ta šaknis turėtų, o sangrąžiniai galūnėje, pav.: búdami 156_{8}, bûdami 237_{7}, 428_{10}, 450_{51}, 557_{37}, 607_{37}; pradėdami 257_{20}, 572_{11}; ne[a] gêizdami DK 26_{39}, ne[a] géizdami DK 27_{32}; gúłdami DK 7_{9}; yéidami DK 7_{22}; apîiůkdami 169_{37}; pakâſdami 578_{28};

łáukdami 187$_{38}$, DK 24$_{21}$: ne^{a} paláudami 26$_{21}$, ne paiáudami 87$_{35}$; atmîndami DK 26$_{34}$; płéßdami 234$_{33}$; apréikßdami DK 27$_{21}$; atſtódami 611$_{35}$; ßáukdami 616$_{27}$; trôkʒdami 31$_{5}$, trôkßdami 555$_{6}$; wêrkdami 578$_{27}$ ‖ ne budamí 27$_{48}$, 104$_{31}$, budamî 287$_{4}$; kraudamí 46$_{32}$; ne łaukdamí 284$_{20}$, 336$_{6}$; muʒdamî 174$_{9}$; płakdamí 174$_{9}$; teykdamí 60$_{31}$; bet: prieijdamiéś 172$_{30}$, prieidamiés 370$_{45}$; vʒgindamiéś 105$_{31}$; kełdamiés 126$_{45}$, DK 17$_{9}$; kłaupdamiéś 168$_{34}$; kłauʒdamiés 254$_{30}$; mełʒdamiés 375$_{39}$, 414$_{1}$; muʒdamiéś 181$_{39}$; paʒindamiéś 116$_{32}$; ſeʒdamiéś 126$_{45}$, ſeſdamiés DK 7$_{22}$; ſpauʒdamiés 288$_{36}$; dʒiaugdamós 472$_{43}$.

Pusdalyviai, kurių bendratiniai kamienai yra daugiaskiemeniai ir, be to, šaknyje ar kamiengalyje kirčiuoti, kirti paprastai išlaiko vietoje, pav.: biłôdamas 79$_{29}$; ne darîdamas 307$_{10}$; gułédamas 307$_{10}$; kapôdami 234$_{33}$; pataikáudamas 391$_{19}$, pateykáudami 92$_{43}$; ſakîodami 249$_{10}$; ʒągſtîdamas 350$_{17}$; — biłódama 251$_{4}$; môkidama 72$_{27}$, mókidama 251$_{3}$; ſtowédama 52$_{2}$; turédama 52$_{42}$; áłkindamieś 587$_{16}$, ſergêdamies 524$_{11}$.

ſergedamiés 517$_{32}$ ir ʒemindamiés 483$_{24}$ veikiausiai yra analoginiai dariniai arba klaidos. ſwárſtidamies 558$_{4}$, jei ne iš **svárstyti* sudarytas, gali būti klaida, kaip ir né tikedamies 496$_{41}$ ir gal prádedamas (= pradėdamas) 503$_{14}$.

Pusdalyviai didîndami 219$_{44}$, dirbdámi 289$_{45}$, graudindâmies 573$_{9}$, priimdámas 45$_{30}$, me^{a}łzdámieś DK 16$_{8}$ ir kt., be abejonės, yra klaidingai kirčiuojami.

§ 139. Taigi Daukšos pusdalyvių kirčiavimas, kad ir nevisai yra paprastas, vis dėlto, kaip matėme, galima suskirstyti tam tikromis grupėmis. Šiandien tos grupės nevisos vienodai yra pažįstamos. Pirmąją grupę (*ìšeidamas, àtnešdamas* ir kt.) gerai pažįsta žemaičiai (Slnt., Pl., Švėk. ir kt.) ir iš dalies augštaičiai (pav., KGr. 343, Vkš., Paež., Baranauskas, Arch. Phil. II 71$_{8}$ ir kt.). Taip pat šiandien plačiai yra pažįstami moteriškosios giminės pusdalyviai vienaskaitoje su galiniu kirčiu (*būdamà, duodamà* ir kt.), pav., Paež., Sint., Švėk., Slnt., Sub., Kup. ir kt. Bet kad kur šalia *būdamà, duodamà, geisdamà, išeidamà, verkdamà* ir kt. būtų nuosekliai sakoma ir *bū́dami, geĩsdami, išeĩdami, láukdami, veȓk-*

dami ir kt., man neteko patirti iš dabartinės gyvosios kalbos; paprastai šalia *būdamà* ir kt. yra sakoma ir *būdamì*, *bėgdamì*, *eidamì* ir kt. (plg. Specht, LM II 118) arba ir vienos ir kitos lytys yra maišomos.

Tačiau reikia pripažinti, kad toks Daukšos pusdalyvių kirčiavimas nėra pramanytas: kaip rodo sangrąžinės lytys *gíndamíes*, *keldamíes*, *klaupdamíes*, *klausdamíes*, *melsdamíes*, *sėsdamíes* ir kt., galėjo būti seniau Daukšos šnektoje arba tose vietose, kur jam teko būti, ir *būdamì*, *geisdamì*, *eidamì*, *verkdamì* ir kt., bet vėliau buvo išlyginta. Pav., toliau į šiaurę nuo buvusios Daukšos šnektos šiandien yra atitraukiamas nuo galūnės į pirmąjį skiemenį ne tik vyriškosios giminės pusdalyviuose daugiskaitoje, bet ir moteriškosios giminės vienaskaitoje. Taip antai stud. M. Stonio liudijimu Šiaulių valsčiuje dabar esą sakoma *bū̃dama*, *geĩsdami*, *gul̃dami*, *atmiñdami* ir kt. Taip pat, pasak mokytojo P. Būtėno, Joniškių šnektoje esą sakoma *bū̃dama*, *gul̃dami*, *išeĩdamas, -a*, *láukdami* (ir *laukdamì*), *pal̀kdami*, *veřkdami* ir kt. Mišrai pusdalyvius daugiskaitoje kirčiuoja Kuršaitis, pav.: *bū̃dami* KD s. v. abschweifen, also, *pritráukdami* s. v. absatzweise, bet *besisukdamì* s. v. aufwirbeln ir kt.

e) Veiksmažodinės lytys su priešdėliu *per-*

§ 140. Veiksmažodinės lytys su priešdėliu *per-* yra nevienodai kirčiuojamos: dažniau jos turi kirtį priešdėlyje, bet kartais pasitaiko jų ir su šakniniu arba priesaginiu kirčiu, pav.:

1. pérgałeio 47_{17}, pérgałetų 4_{32}, pêrgałetas 47_{17}, g. sg. pérgałetos 105_{35}; pêrkelinet 68_{31}, pêrkelimas 188_{16}; pêrłaidʒia 69_{19}, pêrłaidʒ́ia 70_{5}, pêrłaido 69_{30}, pêrłeido 105_{5}, 175_{40}, pêrłaiſk' 587_{38}, pêrłaiſtų 30_{6}; pêrlipt 36_{19}; pérmaine 72_{29}; pérmanit 91_{42}, pérmanit' 298_{10}; n. sg. pêrmußta 51_{45}; pérpłauktumbime 82_{7}; pêrſiunte 35_{44}; pêrſkirtų 69_{46}, pêrſkirtas 70_{15}; pêrweria 90_{37}, pêrwers 49_{7}.

2. perdûrtas 577_{23}; pergałéio 592_{20}, pergałéſime 587_{11}, pergałét 587_{39}, pergałéiimas 542_{5}, pergałé-

iimo 542_{11}, i. sg. pergałéiimu 542_{2}; pergiwêno 555_{25}, pergiwênai 580_{33}; perkałbét 519_{4}; permainîtų 595_{50}; perſtóia 588_{45}.

Dabartinėje kalboje tos lytys irgi nevienodai kirčiuojamos: vak. augštaičiai ir žemaičiai jas paprastai kirčiuoja tik priešdėlyje, o ryt. augštaičiai daug kur jas sako ir su nepriešdėliniu kirčiu; pav., subatênai, kupiškėnai ir kt. kirčiuoja *perbẽgo*, *pertráukė*, *pergyvẽno* ir *pérneše*, *pérmetė*. Senesnis veikiausiai yra ryt. augštaičių kirčiavimas, o vak. augštaičių ir žemaičių, tur būt, tik vėlesniais laikais buvo išlygintas. Tai iš dalies patvirtina ir rusų kalba, kur priešdėlis *пере-* ortotoniškai ir proklitiškai yra vartojamas, pav.: пéрекись, bet перекńснуть ir kt.; toliau plg. Plāķis, Die litauischen und lettischen Zusammensetzungen mit Präpositionen... und das Problem ihrer Intonationen (AUL XVIII 53—59). Dėl to Daukšos metu, reikia manyti, šios rūšies veiksmažodinių (ir taip pat vardažodinių) priešdėlėtų lyčių kirčiavimns juo labiau galėjo būti dar priešdėlyje neapibendrintas.

f) Atskiros veiksmažodžių lytys

§ 141. Be lig šiol nagrinėtųjų veiksmažodinių lyčių, yra dar tokių, kurios Daukšos kalbai yra didžiai būdingos (charakteringos) ir dabar yra jau nemaža apkitusios, bet anksčiau, kalbant apie bendruosius veiksmažodžių kirčiavimo reiškinius, nebuvo progos jų paliesti. Todėl šitame skyriuje kaip tik tenka paminėti tokius veiksmažodžius, kurie savo kirčiavimu įvairuoja pačioje Daukšos kalboje bei dabartinėse tarmėse arba šiandien rečiau bepažįstami arba visai nebevartojami. Tokie yra:

ámžinauti: pirmámʒ́ináwimo 43_{35}.

apijuokuoti: apîiůkůie 105_{4}, apîiůkůieme 103_{26}, apîiůkawo 104_{45}.

ãšaruoti: n. pl. áßarůięncʒios 178_{14}.

ãtakioti „mścić": átakiot' 362_{14}.

áuginti: vʒ́âugint' 561_{32}, áugina 565_{31}, vʒ́âugina 566_{24}, n. pl. vʒ́áuginti 566_{29}, acc. sg. vʒ́âuginimą 521_{39}, vʒ́áuginimą 566_{33} ‖ vʒauginái 177_{8}.

báilauti: báiłaut 79_{37}, báiłaut 150_{33}, báiłauia 399_{25}.

beñdrauti: bę́drawo 428_{1}, bę̂drawimo 53_{25}, bę́dra-wimoṗ 36_{38} ‖ będráuṫ 280_{49}, będrâwimas 57_{18}, 138_{27}, bę-dráwimas 258_{41}, będráwimo 115_{31}, i. sg. bęndrâwimu 137_{25}.

blasterėti: błáſtereiimo „uciszenia" 37_{7}.

bránginti: brą́ginṫ 11_{1}, 289_{10}, brą́gint' 362_{24}, brą́ginau 16_{8}, brą́gina 122_{46}, brą́gino 151_{3}, 441_{31}, brą́gintumbime 152_{23}.

bũgauti: ne bûgaukime 230_{17}.

dáigyti „bóść": n. sg. ißdáigita 100_{40}, dâigo 101_{7}.

dánginti: dą́ginasi 325_{31}, acc. sg. nudángintą 177_{14}.

daugsinti: dáugſindami 240_{15}.

dėdinėti: nuſidédinet' 584_{5}, g. pl. nuſidédineięn-cʒiu 587_{4} ‖ vʒdedinéṫ 618_{35}, ſudedinêdamas 259_{10}.

dė̃kavoti: dékawoṫ 4_{36}, dêkawoiu DK 54_{10}, dêkawo-kim' 42_{26}, dékawocʒe 620_{2}, dêkawotumbim' 132_{35}, dê-kawoiimay 57_{28}.

dovanóti: dowanóṫ 236_{24}, 241_{43}, 545_{52}, dowanôio 183_{28}, 267_{30}, 327_{34}, 332_{2}, apdowanôtų 378_{28} ‖ dówanoio 543_{11}, ap-dówanotų 623_{22}, n. pl. dówanoti 564_{44}.

drą́sinti: drą́ſina 42_{17}.

dréiskėti „targać się": drêiſkeio 292_{6}.

duksė̃tis (arba **dūksė̃tis**): dukśêtis 320_{15}, duksêtuś 224_{46}, dukſétumbimes 576_{27}, dukſêdamas 162_{2} ‖ dûk-ſedamies 620_{51}, i. sg. dûkseiimu 616_{26}.

dùksinti (arba **d**ˌ**ūksinti**): padúkſint 226_{4}.

dū̃moti: dûmoṫ 62_{3}, 161_{19}, dúmot' 485_{13}, dûmot' 593_{22}, dûmoiate 349_{11}, dûmoio 7_{30}, 600_{10}, dûmotumbim 50_{12}, dûmoiimas 6_{26} ‖ l. sg. dumóiime[a] 28_{26}.

ė̃džioti: êdʒioie 150_{4}, neêdʒioio 150_{12}, êdʒiodamas 518_{42}.

eĩgetauti: êlgetauṫ 305_{15}, élgetauṫ 570_{5}, élgetauie 271_{40}, êlgetawo 271_{12}, êlgetaudamas 102_{9} ‖ ne iſelge-táwo 308_{20}.

eĩgetoti: élgetoṫ 308_{6}, $_{17}$ ‖ elgetót' 619_{10}.

gáusinti: n. pl. pagáusinti 610_{43}.

gė̃dėtis: gédetis 221_{24}, ne gédetųś 277_{1}.

gélbėti: gêłbet' 318_{31}, giáłbet' 522_{31}, iʒgêłbeṫ 122_{52}, pagêłbet' 318_{37}, gêłbedami 318_{40}, iʒgéłbetų 180_{4}.

gláudoti „żartować": tu... głáudoij 10_{25}, głáudoie 96_{22}.

glū́doti: głûdoio 416_{1}.

gramzdinti: grámʒdína 285_{48}.

graũdinti: pagráudint' 536_{20}, gráudina 121_{39}, 603_{20}, grâudina 537_{1}, $552_{27, 35}$, 581_{40}, gráudino 160_{31}, gráudintų 485_{13}, gráudinimo 567_{25}, grâudinimą 325_{50}, pagráudinimą 556_{22} || graudinų́ 433_{24}, graudîna 4_{49}, graudináu 33_{27}, graudinaú 34_{13}, graudínimo 13_{23}.

grožėtis: įſigrôʒeięs 595_{16}, grôʒedamas 593_{25}, grôʒeiimas 574_{28}, grôʒeïimą 583_{6} || įſigroʒêtų 134_{51}, groʒéios 620_{6}, groʒêtumbeis 312_{39}.

íeškoti: iéßkoṫ 112_{52}, iéßkot' 493_{17}, paiéßkot 4_{32}, iéßkokime 600_{31}, iiéßkote 96_{25}, iéßkotų 30_{4}, 89_{19}, 112_{54}, 207_{14}, iéßkodami 83_{48} || ießkôio 574_{11}, 600_{26}.

kárščiuoti: kárßcʒiůii 491_{4}.

kãtulti: kâtułtu 209_{25}.

kláidėti: kłáideiimas 99_{4}, kłáideiimo 584_{31}, kłáideiimą 375_{13}, kłáideiimų 219_{24}, du kłáideyimu 62_{18} ; kłaidêiimas 518_{17}.

kliáudėti: ne kłáudeio 273_{11}, kłáudetų 291_{23} || kłáudéio 276_{4}.

kliedė́ti: kliedéiimas $62_{41, 46}$, 349_{23}, kliedéiimai 254_{13}, kliedéiimus 119_{25}, 337_{3}.

klõniotis: klôniotis 61_{25}, kłónioiůs DK 54_{29}, kłónioioś 74_{20} pakłônioios 536_{38} || paſikłoniôio 536_{40}, kłoniôkiteś 522_{24}.

kõlioti: kôloṫ 295_{14}.

krũpauti: krúpaut' 448_{5} || krupâwimą 626_{36}.

láidoti: pałáidoio 186_{3}, n. sg. pałáidota 546_{19}, łáidoiimui 550_{42}, i. sg. pałáidoiimu 183_{1} || łaidóṫ 539_{44}, łaidóiimo 550_{9} pałaidôiimą 550_{45}.

lõjoti: łóioia 295_{18}, iʒłóiotas 391_{22}.

máinioti: máinioia 386_{40}.

mė̃ginti: méginṫ 203_{52}, pamégint 167_{39}, mégina 124_{38}, 186_{34}, mêgina 276_{40}, ißmégintų 348_{33}, ißmęginęs 238_{5},

mégindamas 124_{35}, méginimas 133_{8}, ißmêginimas 215_{4}, paméginimo 103_{48} || ißmegínęs 401_{25}.

mẽlynuoti: ißmêlinawes 177_{8}.

mérdėti: mérdet 354_{47}.

mėtinėti: ne ißmétineiome 570_{38}, vʒmêtinekime 298_{12} || atmetínéie 547_{37}.

mìrgterėti: mîrktereiime 597_{11} || mirkteréiimas 579_{48}, 581_{6}, mirgteréiime 560_{19}.

mokė́ti: mokêio 323_{32} || mókeio 586_{26}, vʒmókeiimo $561_{28, 34}$.

moliavóti: molawódawo 455_{14}, molawótas 582_{11} || iʒmólawotas 581_{29}, neutr. môlawota 527_{4}.

náikinti: ißnáikinimo 371_{48}, ißnáikinimą 372_{24}, iʒnáikinimai 8_{21} || ißnaikínuś 47_{7}, yßnaikíno 74_{14}.

nártauti: ne nártaut 294_{31}, nártauia 294_{34}.

nértėti: nértet' 296_{22}, nêrteiimo 33_{29}.

niedėti: paniédetas 266_{50}.

norė́ti: norêio 226_{26}, 359_{8}, panoréſsite 603_{15}, norétumbim' 264_{22} || ne nóreio 557_{20}, nóredamas 569_{37}, panôreiimo 624_{32}, panôreiimu 605_{48}; plg. panôrina 448_{20}.

páinioti: impáinioie 143_{9}, páinioieś 417_{41}, páinioies 36_{31} || įsſipainióio 574_{4}.

pánčiuoti: ſupąncʒiůt 277_{21}, apipąncʒewo 118_{34}.

pãsnikauti: pâſnikaut 111_{8}, pâſnikawo 3_{32}, páſnikawo 108_{14}, 111_{3}, 314_{44}.

pavydė́ti: pawidéio 18_{8} || pawîdet 626_{7}, ne pawîdeio 541_{19}.

pečė́tavoti: pecʒêtawoia 10_{25}.

peldė́ti „żałować": peldét' 383_{8}, ne pełdéio 241_{46}, ne pełdêtų 270_{50}.

posėti: ſtabų pôſſeiimo „bałwochwalstwa" 138_{7}.

prãmonioti: prâmonioie 89_{41}, prámonioie 119_{35}, ne prámonioio 450_{24}.

prãnašauti: pránaßawimo 478_{23} || pranaßáuia 411_{26}, pranaßáwo 303_{2}, pranaßâwimas 149_{35}.

príešauti: priéßauia 231_{9} || prießáuia 615_{4}.

príeštarauti: priéßtarauia 51_{36}, priéßtaraus 49_{6},

priéßtarauięncʒią 248_{40}, priéßtarawimo $51_{27,34}$ || prießtaráudama 542_{9}.

pũstyti: púſtiie 573_{29}, iʒpûſtiiimui 89_{30}.

pùtlauti: pûtłauii 332_{45}, pûtłauia 332_{40}.

ráiškytis: ráißkitiś 375_{20}, paſiráyßkit 41_{12}, paráyßkitis 59_{36}, ne ráißkoſi 373_{54}.

raũdonuoti: ráudonůia 332_{33}, ráudonůiąs 625_{24}.

rũpesčiauti: rûpeſcʒiawimas 603_{34}, rûpeſcewimo 125_{49} || rupeſcîawimą 64_{15}, rupeſcêwimą 125_{51}.

rũstauti: rûſtauia 129_{29}.

sáugoti: ſáugoi 292_{39}, sáugot' 428_{13}, ſáugoiu 127_{24}, ſáugoie 118_{14}, ſaúgoie 237_{44}, ſáugoia 550_{17}, ſáugos 127_{15}, ſáugotų DK 18_{10}, saúgoiimas 432_{8}, paſáugoiimu 608_{43}, ſáugoiime 295_{51} || ſaugôtiś 301_{30}, ſaugôtis 303_{14}, ſaugóie 539_{4}, ſaugóia $608_{4,7}$, ſaugóies 545_{6}, ſaugóieme 584_{27}, vʒſaugôios 621_{28}, ſaugôſsite 607_{44}, ſaugóię eſt 542_{36}, ſaugóiimas 295_{29}, vʒſaugôiimo 292_{36}.

sérgėti: ſêrgei 180_{16}, sêrgei 227_{31}, ſêrgetiś 116_{31}, ſérgetiś 301_{37}, ſêrgeio 137_{47}, sêrgetųś 204_{26}, sêrgetumbimeś 202_{36} || ſergétis 518_{25}, 588_{38}, ſergêtis 519_{4}, ſergêtų 520_{13}, ſergêtumbimeś 525_{14}, ſergêdamies 524_{11}.

sielótis: ſiełôtiś 125_{35}, ſiełótiś 332_{47}, ſiełôtis 415_{11}, ſiełóieś 333_{28}, ſiełóiimeś 230_{43}, ne ſiełóiameś 114_{51}, ſiełôſis 298_{12}, ſiełóiimą 82_{17}, ſiełóiimais 100_{33} || ſiéłoiemes 550_{6}, ſiéłoiimą 603_{35}.

skambėti: ſkąmbei 446_{8}.

skelė́ti: ſkełêſite 101_{1}.

skéldėti: ſkéłdeio 179_{3}.

slãtyti: ſłátiiimás „gnuśność" 353_{16}, ſłátiiimo 247_{26}.

sódinti: įſódino 604_{21}, paſódino 617_{7}, įſódintas 604_{8}, n. pl. iʒſódinti 203_{49} || paſodíno 229_{40}.

stokóti: ne ſtokóie 200_{52} || ne ſtókoie 542_{14},

stórastauti: ſtôraſtauiant 25_{25}.

šárvinti: n. pl. paßárwinti 621_{38}.

štorauti „staczać": ßtórauiate 189_{12}.

támsinti: vʒtąmſina 61_{26}.

tárpinykauti: târpinikawimo 537_{27} || tarpinikâwimo 536_{53}.

tĕvikštauti: téwikßtawimo 260_{22}, téwikßtawimą 3_{46} || téwikßtâwimą 535_{23}.

tijūnauti: tiûnaut 305_{13}, tiiûnauṫ 307_{41}, tiiûnawimo 307_{15}.

trūsauti: trúſawo 491_{46}.

tūskenti: tûſkena 554_{26}.

tvárčiuoti: ſutwârcʒewo 180_{4}.

tvárdytis: twârditiś 519_{19}, twárdikiteś 33_{29}, twârdidamas 55_{34}.

tvãryti: ſutwáriio 258_{16}, ſutwâritas 258_{47}, n. pl. ſutwâriti 549_{45}, ſutwâritůſe 134_{1}.

ūkinykauti: i. sg. hûkinikawimu 385_{7}.

váikščioti: wâykßcʒioio 15_{54}, wáikßcʒioio 568_{18}, apwáikßcʒioio 571_{30} || waikßcʒiôdamas 612_{12}.

vaikštinĕti: apwaikßtinéieme 572_{12}, waikßtinêtų 557_{24} || ſuſiwáikßtineieme 572_{2}, perwáikßtines 526_{31}.

váistyti: wáiſtit' 348_{45}, 370_{31}, iʒwáiſtit' 371_{35}, nuwáiſtit' 370_{27}, iʒwáiſtiſiu 73_{20}, wáiſtitų 105_{26}.

váistoti: ißwáiſtoio 156_{26}.

vãkaruoti (arba vãkarauti): priwâkarawuſis 618_{30}.

vángstyti: wągſtit 149_{24}, wągſtiṫ 281_{21}, wągſtit' 301_{30}, wângſtiſite 100_{47}.

veizdĕti: weiʒdét' 542_{16}, nuweiʒdét' 444_{39}, weiʒdékite 330_{3}, weiʒdêtų 20_{19}, weiʒdédamas 416_{7}, i. sg. apſiweiʒdéiimu 556_{20} || apſiwêiʒdet' 553_{33}, apwêiʒdes 555_{4}, wêiʒdedami 533_{35}.

veldĕti: weldêſſite 101_{25}.

vérginti: įwérgina 246_{47}.

verkslauti: wêrkſławimo 429_{37}.

vĕsinti: atwéſina 207_{12}, atwéſsįſsiu 436_{10}, atwéſink' 545_{34}, n. pl. atwêſinti 8_{6}, atwéſinimą 434_{18}.

vietóti: įwietóṫ 106_{31}, įwietók 73_{3}.

vynióti: inwinióio 179_{41}, įwiniótą 384_{49}.

výrauti: ſwetimwîrawo 95_{34}, ſwetimwîrawimo 69_{40}.

žénklinti: ʒęklina 167_{30}, 424_{2}, paʒęklino 367_{21}.

žerplĕti: ʒerpłés 14_{35}, ʒerpłéięcʒiomis 621_{48}.

žvilgterĕti: ʒwiłkterés DK 44_{7}, ʒwilgteréięs 563_{3}, 571_{11}.

§ 142. Daugelis augščiau surašytųjų veiksmažodžių turi išlaikę pirminę pagrindinių žodžių kirčio vietą, pav.: *ámžinas, -a* — *ámžinauti, apìjuoka* — *apìjuokuoti, ãšara* — *ãšaruoti, brángus* — *bránginti, eĩgeta* — *eĩgetauti, eĩgetoti, *gláuda* — *gláudoti, graũdus* — *graũdinti, pánčiai* — *pánčiuoti, prãnašai* — *prãnašauti, príešus* — *príešauti, pùtlus* — *pùtlauti, ráiškus* — *ráiškytis, stórasta* — *stórastauti, tárpinykas* — *tárpinykauti, ū́kinykai* — *ū́kinykauti, váistai* — *váistyti, výrai* — *výrauti* ir kt.

Kaikurių kitų veiksmažodžių šakninį kirtį tenka aiškinti įvairiai. Pagal *augą̃s* Daukšos *áuginti* veikiausiai yra naujadaras, savo šakninį kirtį gavęs iš *áuga, áugti* ir kt.

Dóvanoti taip pat savo kirtį gali būti gavęs iš vėlesnio naujadaro *dóvana* (žr. 95 psl.).

Veiksmažodis *íeškoti* yra naujai susidaręs pagal *íeškau* iš senesnio *ieškóti* = sl. *iskáti*, žr. Būga, KZ LII 294, LKŽ XL. Dėl tokios kirčio vietos pakaitos plg. *kliedė́ti, klíedu* > *klíedėti* Sub. arba *sopė́ti, sópa* > *sópėti* Kvėd. Prie to, gal būt, reikia dar priskirti ir *gr,ožėtis, m,okėti, n,orėti* ir kt. Čia iš priesagos į šaknį kirtis gali būti atitrauktas lygiai taip pat, kaip ir daiktavardžiuose *sprindỹs, sprìndį* > *sprìndis* ir kt., žr. 18 psl.

Páinioti, gal būt, pirmiau yra kilęs iš *painióti* (plg. Daukšos *įsipainiójo*), o šis savo ruožtu iš **panióti*, lygiai kaip *gáinioti* yra išriedėjęs iš *gainióti* Slnt., Kv. < *ganióti* Vel., Naum.; žr. Būga, KZ LII 295.

Pavýdėti (plg. rus. *вúдеть*) gali turėti išlaikęs senovinį šaknies kirtį arba pagal *pavýdi* Rg., Naum., K yra perdirbtas iš *pavydė́ti*.

Skėtráuti (: I k e t r á u t ų 239₅), sprendžiant pagal *skė̃trumas* (žr. 60 psl.), veikiausiai yra naujadaras vietoje *skė̃trauti*.

Veiksmažodžiai *báilauti, dréiskėti, ė́džioti, nértėti* (ir *nártauti*) dabartinėje kalboje turi visą eilę atstovų, plg. *éižėti, skéndėti, smárkauti* ir kt.

Dėl kartotinių mažybės veiksmažodžių *d,ėdinė́ti, m,ėtinėti* ir *v,aikštinėti* plg. *baũžinėti* Als., *klaũsinėti* Naum. ir kt.

Skoliniai *dė̃kavoti, klõniotis, kõlioti, lõjoti* ir *tvãryti* turi išlaikę pirminę kirčio vietą: gud. *дя́ковать, ду́мать, кла́няться, ла́ять* arba lenk. *łajać*, lenk. *tworzyć*. *Mõliavoti* šalia *moliavóti* (iš lenk. *malować*) veikiausiai turi atitrauktinį kirtį; plg. dar k r ì-

ʒewodamas 525_{42} || kriʒewół 170_{14}, kriʒewôie 105_{31}; pakûtawoie 592_{21}, pakûtawok' 555_{39}.

Grutės *sáugoti* || *saugóti*, *sérgėti* || *sergėti*, *síelotis* || *sielótis* yra, be abejonės, kalbos faktai; tai rodo *sáugoti* Naum., Slnt., Kv., Sub., Kup., Dus. : *saugóti* K 367, Jaun. Gr. 172, 195, *síelotis* Sub., Kup. : *sielóties* Dus., Lkm. *Sérgėti* pagal *sérgmi* galėtų būti kilęs iš *sergėti*, plg. rus. *стерéчь* Plg. dar *išgélbėti*, ir ryt. *išgelbėt* Jž. I 576.

Dánginti ir *náikinti* šiandien pažįsta ryt. augštaičiai (pav. Sub., Kup.); kitur yra sakoma ir *dangìnti* (žem.), *naikìnti* K 266, Virb., Naum., Sint., Žem. ir kt.; plg. Būga, KZ LII 262 ir 265.

Taip pat neabejojami faktai Daukšos kalboje yra buvę *mẽginti*, *sódinti* ir *vẽsinti*: viena, *mẽginti* dar yra pažinęs Duonelaitis (žr. Nesselmann, Lit. Dichtungen, 277 psl.); antra, *vẽsinti* gali santykiauti su ryt. augšt. *vẽsus*, kaip *brángìnti* su *brángus* ir kt.

Pagaliau iš pavyzdžių twirtîna 119_{30}, twirtína 193_{30}, 232_{36}, patwirtíno 323_{47} ir kt. (jei tai nėra klaidos) lyg atrodo, kad Daukšos kalboje dar galėjo būti ir *tvirtìnti* vietoje *tvìrtinti* šalia *bránginti* ir kt.

8. Prieveiksmiai, prielinksniai ir kitkas

§ 143. Nekaitomose kalbos dalyse, kaip ir kaitomose, kirčiuojant nesilaikoma kokios nors vienos linijos: čia irgi galime pastebėti dažnai vieną ir tą patį dalyką nevienodai kirčiuojant. Štai dvejopai kirčiuojami pavyzdžiai:

apé 17_{24}, 150_{13}, 161_{8}, 188_{8}, 242_{35}, 493_{20}, 560_{11} ‖ âpe 94_{4}, 242_{34}, ápe 330_{1}.

arbá 9_{39}, 88_{40}, 165_{13}, 271_{15}, 308_{6}, 457_{4} ‖ árba 61_{12}, ârba 152_{35}.

ârgu 11_{1}, 132_{15}, árgu 481_{41} ‖ argú 424_{25}, 425_{28}.

atpę́cʒ́ 36_{1}, 146_{36}, atpę́cʒ 323_{26}, 482_{38} ‖ átpęcʒ 479_{13}.

cʒ́iónai 152_{14}, cʒiónai 411_{23}, 592_{24}, cʒiônai 410_{50}, 606_{14}, czîonai DK 17_{19}, cʒ́ión 85_{16} ‖ cʒionái 173_{22}, 273_{14}, 577_{34}, 616_{18}, cʒionáiġ 384_{42}.

cʒiuſtá 120_{30}, 519_{2} ‖ cʒiúſta 441_{38}.

ganá 129_{16}, 292_{39}, 447_{6} ‖ gána 292_{8}, 504_{34}.

káipaġ 296_{28}, 361_{27} ‖ kaipág 88_{50}, kaipáġ 281_{10}, 302_{12}.

kaipóg 14_{29}, 146_{3}, kaipóġ 12_{4}, 88_{50} ‖ káipoġ 449_{2}, 452_{5}.

kódrin' 149_{39}, 174_{45}, kódrinaġ 29_{21} ‖ kodrînaġ 85_{40}, 99_{29}, 109_{23}.

kółai 65_{9}, kółei 101_{6}, 133_{10}, kôłei 348_{46}, kóleig 96_{24} ‖ kołéi 348_{43}, 527_{25}, kołái 468_{15}, 607_{27}, ikkołáy 46_{37}.

pagál' 5_{8}, pagál 26_{5}, 34_{36}, 46_{8}, 391_{2}, pagaléi 34_{39}, 89_{9}, 254_{40}, 345_{48}, pagałéi 33_{36}, pagaléy 60_{11} ‖ págal' 27_{16}, págal 43_{27}, pâgal' 611_{34}, págalei 553_{24}.

páſkui 1_{21}, 377_{14}, pâſkui 14_{2}, 21_{32}, 24_{6}, 28_{41}, 32_{24}, 35_{32}, 44_{45}, 51_{38}, 57_{22}, 70_{36}, 594_{18}, pâſkuy 15_{36}, pâskui 148_{18} ‖ paſkúi 15_{7}, 26_{33}, 174_{10}, 178_{43}, paſkuî 78_{23}.

téipaġ 103_{50}, 295_{6}, 302_{7}, 339_{31}, téipaiau 2_{19}, 21_{9}, 51_{26}, 74_{28}, 84_{35}, 369_{39}, téipaiáu 67_{34}, téipaiag 31_{7}, téipayaġ 51_{6},

téypaiaġ 66_{24}, teipaieġ 362_{43}, téipo 308_{23} || teipáġ 294_{3}, teipâgu 160_{17}, teipáieg 369_{43}, teipáiaġ 493_{25}, 560_{41}, teipó 16_{16}, 23_{7}, teipóġ 4_{46}.

teiéus 206_{25}, 377_{19} || tęieuġ 141_{17}.

tęnái 7_{44}, 8_{8}, 9_{14}, 31_{48}, 79_{49}, 149_{29}, tęnáy 39_{34} || tęnai 7_{26}, 24_{40}, 545_{34}, tęnay 52_{11}.

tiektái 3_{17}, 13_{29}, 19_{4}, 24_{8}, $99_{2,\,3,\,4}$, 112_{12}, 192_{8}, 224_{6}, 276_{44}, 295_{45}, 302_{9} || tiéktai 518_{42}, 520_{40}, 526_{45}, 533_{27}, 534_{13}, 584_{32} tîektai DK 3_{22}.

tôdrin 6_{12}, tódrin 72_{8}, 83_{11}, tódrįn 50_{41}, tódrįn' 50_{43}, tódrin' 29_{22}, 121_{40}, 199_{36}, 343_{33}, 361_{37}, tódrinag 10_{47}, tódrinaġ 564_{22} || todrîn' 50_{1}, todrînaġ 1_{36}, $44_{35,\,47}$, 83_{5}, 233_{45}, 239_{39}, todrînag 101_{24}, todrináġ 46_{37}, 271_{33}, 566_{31}.

§ 144. Kaikurie iš šių dvejopai kirčiuojamų žodžių yra ir šiandien pažįstami, pav.: *čiónai, čión* K 71, KD s. v. anher || *čionaĩ* Paež., Jurb., Švėk., Slnt., Kam., *čionái* Šešt., Dov., Sub., Rim., Gerv. (plg. Specht, LM II 205); *niẽkados* Baran. Arch. Phil. I 96_{3} || *niekadõs* Sub.; *pagaĩ'* (-*l* minkštas) Sub., *pagaĩ* Slnt., Švėk. || *pãgal* Paež., Jurb.; *paskuĩ* Paež., Sint., Kup., Kam. || *pãskui* ib.; *tẽnai, tẽn* K 453 || *tenái* Sub.

Kaikur *paskuĩ* savo reikšme yra skiriama nuo *pãskui* : *paskuĩ* reiškia „darnach, nachher", o *pãskui* „nach, hinterher" Tilž., Virb., Bart., Mar., Sint. ir kt. Ryt. augštaičiai (pav., subatėnai, šimoniečiai ir kt.) irgi pažįsta tokį skirtumą, tik jie visai kitaip kirčioja: jie eina *paskum̃* ką, bet *pãskum* „nachher" ateina. Daukša šitokio reikšminio skirto nedaro: jis pakaitais abiem reikšmėm vartoja *pãskui* ir *paskuĩ*.

Išimtį sudaro *dãbar* ir *dabar̃*: *dãbar* Daukšos kalboje reiškia „noch", o *dabar̃* „jetzt", pav.: dábar „jeszcze" 3_{47}, 10_{45}, 14_{9} (kiti bus dábar artimeſni), 42_{17}, 51_{36} (ßią díeną dábar priéßtarauia), 79_{25}, dâbar 21_{4} || dabár 41_{39}, 77_{5} (kuris ne dabár pradéioś... bet' nůġ ſenų ámʒių), 77_{10} (dabár regiś ne wêrtas buį), 79_{40}, dabárġ 69_{38} ir kt. Šitą skirtumą pažįsta žemaičiai ir kaikurie augštaičiai, pav., *dãbar* „noch" Kul., Slnt., Jž. I 710 s. v. gona, Gerv. (Arum. 13) ir *dabar̃* „jetzt" Slnt., Sub., Kup.; plg. dar *dá* (iš *dár*) „dãbar" Mar., Virb., Pr. ir *dar̃* „dabar̃" ib. Taigi šis skirtumas yra senas dalykas.

Dabar tarmėse yra sakoma *teipõ* ir *teĩpaja, teĩpajau* (plg. Nieminen, Ausg. 153); panašiai kirčiuoja ir Daukša. Tad drauge su Būga (Kalbos dalykai, 8) būtų galima manyti, kad toks kirčiavimas yra susijęs su balsių kokybe, t. y. jei po *p* yra *o*, tai kirtis turi būti ne šaknyje, o jei yra *a*, kirtis esti šaknyje. Bet Daukša taip nevisados daro: kartais kirtį deda ant *a* po *p*, kartais šaknyje, nors po *p* esti *o*. Tad kaip tai reikia suprasti? Man rodos, *teipõ*: *teĩpaja* Daukšos kalboje yra kirčiuojama senoviškiau, o *teĩpo*: *teipˌagu, teipˌaja* naujoviškiau, nes, viena, pirmųjų atstovų Daukšos kalboje sutinkame daug daugiau, kaip antrųjų, ir antra, *o* iš tikro galėjo ilgiau ant savęs išlaikyti kirtį (plg. *teipógi*); pagaliau, *a* po *p* veikiausiai yra, atitraukus kirtį į šaknį, sutrumpėjęs iš *ắ*.

Taip pat panašiai galėjo būti ir kitais atvejais; plg. *pagaleĩ* > *pagal̂* > *pagal̃* || *pãgal, atpénč* (plg. rus. *опя́ть*) > *àtpenč* (jei tai ne spaudos klaida) ir kt. Bet galėjo būti ir atvirkščiai. Pav., jei sutiksime, kad *paskui* yra kilęs iš senesnio v-tcs įnagininko, *pãsaku* (plg. Arch. Phil. III 53 t.), tai *pãskui* gali būti senesnė lytis, o *paskuĩ* naujesnė. Tam pritaria ir etimologija: *pãsaku* „hinterher" > *pãskui*, bet vėliau temporalinei reikšmei atskirti nuo lokalinės galėjo būti sudarytas naujadaras *paskuĩ*.

Bet kaikur sunku žinoti, kur kirtis yra atitrauktinis, o kur senovinis, pav.: *kˌodrin, tˌodrin* ir *kodrˌin, todrˌin*. Jų lygmenys *kodel, todel* (arba *kodėl, todėl*) yra šiaip kirčiuojami: deléi 331_{1}, deléiġ 315_{35}, 330_{12} (= *deleĩ* Rim. > *deĩ* Sub.) || déliġ 291_{20} 327_{33} : kodêliġ 23_{30}, kodéliġ 469_{22}, kodél' 226_{20}; todéleiġ 334_{43}, todêlig 234_{46}, todéliġ 303_{14}, 310_{4}, 334_{48}.

Neiginys *ne-* atitraukia kirtį į save, pav.: nê kada 574_{42}, nê kadai 546_{33} || kadái 7_{38}, 41_{10}, 207_{21}, 445_{32}, kadáiġ 195_{33}; nêkur kitur nubégo 418_{29}; plg. *nẽkokis, nẽkuris*. Tą pat daro ir *nie-*: niékad' 2_{21}, 11_{25}, 90_{27}, niékada 2_{22}, 192_{3}, niékados 183_{13}, 228_{12}, 267_{4}, 356_{18}, 383_{34} || niekád' 27_{19}, niekadós 403_{2}.

Kiti nekaitomųjų kalbos dalių atstovai yra parprastai kirčiuojami, pav.: ąntái 474_{9}; aplînkui 309_{29}; ápłamu 356_{4}, 382_{29}, 388_{38}; aplukúi 41_{15}, 310_{49}; atpédui 108_{3}; auré 152_{3}, 318_{10}; ertéś 33_{22}, 50_{22}, ertés $356_{10, 11}$, 408_{3}; idąnt 2_{2}, $31_{48, 50}$; idą́nt' 175_{18}, idą́ntiġ 362_{43}; kaná eiſi 447_{1}; kitáip 74_{30}, kitáiṗ 280_{25}, 306_{6}; ne kitókeiṗ 217_{14}; neutr. pirmą́ 16_{31};

ßęiéu 149_{39}; ßęnái 274_{22}, ßenái 401_{11}; ik ßiôłei 141_{27}, ik' ßiółei 364_{44}; ßionái 423_{39}; tacʒéu 402_{11}, 435_{4}; tadą́ġ 446_{8}; tiesîogui 72_{53}, tieſiógui 328_{3}, tieſiógiui 517_{44}; tółei 103_{35}, 133_{10}, ik tôlei 243_{14}, ik' tôłei 348_{47}; tů in-timpós 11_{14}, 84_{7}; wiſſadós 220_{40}, 268_{23} ir kt.

Prieveiksmiai su *-ynių* (*-yniui*) turi priesaginį kirtį: didînių 344_{37}, didîniúy 67_{7}, imtîniu éio 196_{18}, tolînïui 194_{34}, ʒ́e-mînių 355_{4}, ʒ́emîniui 322_{9}. Tai reikia veikiausiai aiškinti tuo, kad šios rūšies prieveiksniai, bent Daukšos kalboje, aiškiai yra kilę iš daugiskaitos kilmininkų *didỹnių*, *imtỹnių*, *žemỹnių*, plg. didî-nių eitų 344_{37}, ßirdį mûſų nugrįʒ́eme... ʒeminiumṗ 325_{17}. ár-tiniui 228_{31}, ʒ́eminiûi 374_{30}, ʒ́éminiui 482_{33} gali būti klai-dos.

Prieveiksmis *zotag* (: ʒôtag 1_{10}, ʒótaġ 82_{10}, 334_{38}, ʒó-tag 99_{33}, ʒ́ótag 3_{42}, 310_{51}...) gal turi savo kirtį paveldėjęs iš pirminio šaltinio — iš gud. **за́мого*, plg. SLA 235.

II. Daukšos kirčiavimo senumas

1. Daukšos kirčiavimo įvairumas ir jo priežastys

§ 145. Analizuojant atskirus duomenis, lengvai galima pastebėti, kad Daukšos kirčiavimas yra labai nevienodas. Dėl to K. Būga manė, kad tas Daukšos kirčiavimo nevienodumas priklauso nuo kelių žmonių vertimo. Pav., rašydamas apie acc. pl. g a r d ʒ i á s 34_1 ir g á r d ʒ i u s 209_{27} jis pabrėžia tas lytis esant dviejų šnektų, „nes Daukšos postilė yra kelių žmonių vertimas“ (LKŽ XLIX). Kitoje vietoje jis dar aiškiau sako: „Daukša spaudos klaidų sąraše á i m i e u s vietoje liepia skaityti ł á i m i e u s. Tai rodo, kad Daukšos postilė yra ne vieno, bet kelių žmonių vertimas. Draugo vertėjo á i m i e u s būta Daukšai nepažįstamo žodžio“ (ib. 23 psl.). Arba: „Daukšos vardą dėvi visa postilė, bet iš jos teksto matyti, kad postilė nėra vieno žmogaus darbas, nes joje yra ne vienos šnektos lyčių ir žodžių. Vienas Daukšos vertėjų yra tarės *ãklam*, bet kitas — kitos rytiečių šnektos atstovas — *aklų̃*. ’Οξύτονον’as *aklų̃* Daukšos postilėn yra patekęs iš tos rytiečių šnektos, kuri jau ir XVI amžiuje, kaip ir šiandie, būdvardžių teturėjo vieną tiktai rūšį ὀξυτόνον’inę: *gerám, antrám, baltám* (dat. s.). Daukšos postilėje turime ir kitos rytiečių augštaičių šnektos atstovą, kurio šnektoje XVI amžiuje dar tebebuvo gyvi senovės βαρύτονον’iniai būdvardžiai, pav., ą́ntram DK.[2] 88_{26} (dat. s.), miélieii 74_{29}, 125_{36}, 145_{21}, 364_{14}, tûłais 130_{18}, 214_{33}, 267_{26}, 352_{28}“ (ib. 39 psl.).

Bet toks samprotavimas neatrodo kaip reikiant pagrįstas, nes iš paties Daukšos kirčiavimo visiškai negalima pasakyti, kad *gardžiàs, ãklam, gerám, baltám, antrám* būtų vienos šnektos, o *gárdžius, aklų̃, añtram, míelieji, tũlais* — kitos arba kitų šnektų. Visų pirma, kaip jau yra 27—28 psl. rašyta, kirtis nuo galūnės

į šaknį Daukšos kalboje gali būti nukeliamas dėl sakininės pauzos ar tarminės įtakos. Iš kitos pusės yra visiškai neįtikėtina, kad taip kirčio vietą būtų galėję įvairiai žymėti įvairių šnektų įvairūs vertėjai, kaip kad Daukšos kalboje yra. Jei taip iš tikrųjų būtų buvę, tai, reikia manyti, visa postilė būtų bent ištisomis dalimis įvairiai kirčiuota. O tuo tarpu toje pačioje postilėje dažnai randame vieną ir tą patį žodį kirčiuojant ne tik viename puslapyje arba pastráipoje (abzace), bet ir vienoje arba gretimose eilutėse, pav.: n. sg. b a i ſ ú s ir b á i ſ a u ś 285_{33}, d a i k t á i 199_{42} ir d á i k t a i 199_{43} ir kt. Šituo atveju kalbamosios įvairybės niekuo nesiskiria nuo gramatinių ar žodinių įvairybių, pav.: iźġ a w í ų pawîrto wilkais į wel' eit' muſųmp a w ê l i u m ṗ 302_{46}, ne paliks tawíp' á k m e n e s ąnt á k m e n i o 309_{30}, wiénas łaßas w á n d e n e s... ner niéko kíto tiektái łaßélis w ą́ n d e n i o 429_{11} ir kt. Toliau žr. Arch. Phil. IV 9 tt. Dėl to, reikia manyti, Daukšos kirčiavimas, kaip ir pati kalba, veikiausiai yra vieno žmogaus, tik tas žmogus, be abejonės, yra daug kur buvęs ir gyvenęs. Ir toks iš tikrųjų tegalėjo būti tik M. Daukša, ne kas kitas. Būdamas kilimo vidurio augštaitis ir įvairiose vid. Augštaičių bei Žemaičių vietose kunigavęs, jis kaip tik galėjo būti susipažinęs ir su kitomis tarmėmis, ypač tokiomis, su kuriomis jam teko daugiau susidurti. Tai iš dalies dar patvirtina ir jo kirčiavimas, kuris daugiausia sutinka su šiaurinėmis vidurio augštaičių (pav., Joniškių ir kt.), žemaičių (pav., salantiškių ir kt.) ir rytiečių augštaičių, ne pietiečių vakariečių šnektų kirčiavimu. Būtent, Daukšos *dáiktai, kálnai, tė̃vai, žė̃nklai, dvãrai, grãbai, lãtrai, maĩštai, smur̃tai, tiñklai, tvãnai, vaĩdai, var̃gai, šimtaĩ, prãnašai, vãkarai, dãktarai, drą̃sumas, lýgumas, rū̃stumas, st*ˌ*ambumas, dė̃jimas, kė̃limas, pãprotis, pãsiuntinis,* g. sg. *aũšros, kãktos, nãštos, ãdata, ãšara, nũgara, pãsaka, skė̃peta, vãsara, kãlė, gìltinė, gerýbė, piktýbė, šãknis, ùgnis, vótis* (arba *votìs, vótį*), *káršatis, ãkmuo, vánduo, brángus, gáusus, rū̃stus, támsus, baĩsus, drą̃sus, kañtrus, suñkus, abiejų̃, dviejų̃, kokìs, kokiẽ, kokių̃, kokiuõs, kėlė̃s, sėdõs, stojõs, eisiù, imsiù, būčià, būtų̃, griáutas, -à, skéltas, -à, pérgalėti* ir *pergalė́ti, bránginti, dánginti, íeškoti, náikinti* ir kt. dar aiškiai rodo, kad kaikurios žemaičių ir vidurio bei rytiečių augštaičių šnektose nuo XVI amžiaus, t. y. Daukšos laikų, lig šiol kirčio vieta yra pakitėjusi tik laipsniškai, ne iš esmės, t. y. vienoje kitoje

kalbamoje tarmėje daukšinio kirčiavimo pėdsakų yra išlikusių net lig šių laikų. Bet vakariečių augštaičių šnektose augščiau minėtosios rūšies žodžius linkstama jau kiek kitaip kirčiuoti, pav.: *kalnaĩ, ženklaĩ, šim̃tai*, g. sg. *kaktõs, nugarà, gerýbė, piktýbė, brangùs, abiẽjų, kókis, -ia, eĩsiu, mèsiu, bū̃čiau, skė́ltas, -a, pérgalėti, brangìnti, ieškóti, naikìnti* ir kt.

Ir tai geografiškai yra visiškai suprantamas dalykas: Daukša, būdamas vidurio augštaitis, katekizmą ir postilę, kaip rodo jo kalbos analizė, visų pirma yra stengęsis rašyti, taip pat gal ir kirčiuoti, iš savo gimtosios šnektos, kurią geriausiai buvo pažinęs, o vėliau ir iš kitų, kaimyninių, pirmiausią iš žemaičių, tarmių, su kuriomis jam daugiau teko susidurti. O kadangi vidurio augštaičių tarmė, ypač Kėdainių, Surviliškio bei Vadaktų apylinkėse, nemaža bendro turi su tolimesnių rytiečių šnektomis, tai nestebėtina, kodėl Daukšos kirčiavimas daug kur sutinka su dabartinių ryt. augštaičių kirčiavimu. Daug tolimesni Daukšai yra vak. augštaičiai, todėl ir jo kirčiavimas mažiau tesutinka su jų kirčiavimu.

§ 146. Tačiau toks Daukšos ir dabartinių tarmių kirčiavimų sulyginimas yra vis dėlto reliatyvus ir paviršutiniškas, nes Daukša, daug kur sutikdamas su žemaičiais, vietomis savo kirčiavimu yra artimas vak. augštaičiams ir tuo pat metu tolimesnis dabartiniams ryt. augštaičiams (plg. 108 psl.). Tad kuo tai reikia paaiškinti? Man rodos, pirmiausia tuo, kad Daukša XVI amžiuje daug geriau už bet kurią dabartinę tarmę ar šnektą yra išlaikęs senesnį pagrindinių žodžių ir jų antrinių darinių kirčiavimą visoje paradigmoje, pav.: 1. *tė́vas, -ai, váistas, -ai, žénklas, -ai*, 2. *gõdas, -ai, maĩštas, -ai, saĩtas, -ai, tiñklas, -ai, tvãnas, -ai*, 3. *dárbas, -aĩ, jùngas, -aĩ, vérgas, -aĩ*, 4. *kraštas, -aĩ, sãpnas, -aĩ, šim̃tas, -aĩ*, r 1. *brángus, dósnus, gáusus, rū́stus, támsus*, 2. *bjaũrus, daĩlus, drą̃sus, graũdus, kañtrus, suñkus, vař̃gus*, 3. *gardùs, gárdų, saldùs, sáldų*, 4. *gilùs, gražùs, pigùs*... šalia *mė̃tinis, mólinis, príešinis, gė́dingas, -a, méilingas, gė̃diškas, -a, žẽmiškas, -a* ir *išmintìngas, -à* (iš *išmintìs, -iẽs*), *diẽviškas, -à* (iš *Diẽvas, -aĩ*), *meřgiškas, -à* (iš *mergà, -õs*), *vė̃liniškas, -à* (iš *vė̃linas, -aĩ*), taip pat *brángesnis, smar̃kesnis, stebùklingesnis, suñkesnis, výresnis* (iš *brángus, smar̃kus, stebùklingas, suñkus, výras, -ai*), *brángiausias, míeliausias, výriausias, brángiai, drą̃siai, kañtriai*

míelai, suñkiai, ãtakioti, beñdrauti, bránginti, eĩgetauti, prãnašauti, príešauti, támsinti ir kt.

Ilgainiui šitoks kirčiavimas, žinoma, negalėjo išlikti: jis jau gana seniai yra pradėjęs kitėti ir dabar tebekinta. Visų pirma lietuviams nevisai pakenčiamos pasirodė dvejybinės, ištisos baritoninės ir oksitoninės, panašių žodžių kirčiavimo kategorijos, todėl jas šiuo ar kitu būdu jau labai anksti ėmė lyginti. Štai jau ir Daukšos kalboje šalia *tė̃vai, grãbai, lãtrai, tiñklai, vaȓgai, prãnašai, veikalaĩ, apãštalai, dãktarai, beñdrinykas, ámžinumas, grýnumas, méilumas, pìlnumas, skáistumas, támsumas, bùklumas, kañtrumas, kreĩvumas, meñkumas, paklùsnumas, suñkumas, vaȓgumas, veȓtumas, dė̃jimas, kė̃limas, léidimas, réiškimas, stójimas, tvė̃rimas, ė̃jimas, ė̃mimas, geȓbimas, jaũtimas, slė̃pimas, geidulỹs, náuda, gamtà,* g. sg. *gamtos, sylà,* g. sg. *sỹlos, pãšalpa, sándara, dovanà, -õs, pradžià,* g. sg. *prãdžios, beñdrystė, karãlystė, móterystė, móteriškė, bjaũrybė, rū̃stybė, támsybė, výresnybė, miȓtis, šãknis, ùgnis, priežastìs, -iẽs, viešpatìs, -iẽs, krikščionìs, -iẽs, dangùs, -aũs, sąnariùs, -iaũs, skaičiùs, -iaũs, skyriùs, -iaũs, vaisiùs, -iaũs, ãkmuo, vánduo, bedievỹs, brángus, grýnas, -a, kárštas, -a, támsus, válnas, -a, baĩsus, bjaũrus, kañtrus, paklùsnus, suñkus, švelnus, šviẽsus, diẽviškas, -à, meȓgiškas, -à, brángesnis, gáusesnis, suñkesnis, výresnis, brángiausias, míeliausias, šveñčiausias, výriausias, ámžinai, leñgvai, míelai, šviẽsiai, veȓtai, greĩčiaus, suñkiaus, véikiaus, dviejų̃, abiejų̃, mùmus, jùmus, šitiẽ, -tų̃, kokìs, kokiõ, kokĩ, esmì, esì, esmè, kėlẽs, sėdõs, stojõs, eisiù, imsiù, rasiù, būčià, duotų̃, girtų̃, padė̃tas, -à, kéiktas, -à, būdamà, būdamì, pergalė́ti, beñdrauti, eĩgetauti, graũdinti, klõniotis, mìrgterėti, prãnašauti, sáugoti, sérgėti, sielótis, čiónai, pagaĩ, pãskui* ir kt. — randame ir *tėvaĩ* 30 psl., *grabaĩ* 31, *latraĩ* 31, *tinklaĩ* 32, *vargaĩ* 33, *pranašaĩ* 42, *veĩkalai* 43, *apaštalaĩ* 47, *daktaraĩ* 48, *bendrinỹkas* 53, *amžinùmas* 56, *grynùmas* 56, *meilùmas* 57, *pilnùmas* 57, *skaistùmas* 57, *tamsùmas* 57, *buklùmas* 58, *kantrùmas* 59, *kreivùmas* 59, *menkùmas* 59, *paklusnùmas* 60, *sunkùmas* 60, *vargùmas* 60, *vertùmas* 60, *dėjìmas* 65, *kėlìmas* 66, *leidìmas* 66, *reiškìmas* 69, *stojìmas* 67, *tvėrìmas* 67, *ėjìmas* 67, *ėmìmas* 67, *gerbìmas* 68, *jautìmas* 68, *slėpìmas* 68, *geĩdulis* 79, *naudà, -õs* 86, *gamtà, -õs* 86, *sylà, -õs* 86,

pašalpà, -õs 92, *sandarà, -õs* 92, *dóvana* 92, *pradžià, -iõs* 100, *bendrỹstė* 112, *karalỹstė* 112, *moterỹstė* 112, *moterìškė* 113, *bjaurýbė* 114, *rūstýbė* 114, *tamsýbė* 114, *vyresnýbė* 114, *mirtìs, -iẽs* 116, *šaknìs, -iẽs* 117, *ugnìs, -iẽs* 117, *priežastís* 121, *viẽšpatis* 131, *krikščiónis* 121, *dañgus* 124, *sąnarius* 125, *skaĩčius* 125, *skỹrius* 125, *vaĩsius* 126, *akmuõ* 127, *vanduõ* 127, *bediẽvis* 131, *brangùs* 140, *grýnas, -à* 141, *kárštas, -à* 141, *tamsùs* 142, *válnas, -à* 142, *baisùs* 142, *bjaurùs* 143, *kantrùs* 143, *paklusnùs* 143, *sunkùs* 144, *švelnùs* 144, *šviesùs* 144, *diẽviškas, -a* 158, *meñgiškas, -a* 158, *brangiesnis* 166, *gausiesnis* 166, *sunkiesnis* 167, *vyriesnis* 167, *brangiáusias* 169, *mieliáusias* 170, *švenčiáusias* 170, *vyriáusias* 170, *amžinaĩ* 172, *lengvaĩ* 173, *mielaĩ* 173, *šviesiaĩ* 173, *vertaĩ* 174, *greičiaũs* 179, *sunkiaũs* 179, *veikiaũs* 179, *dviẽjų* 182, *abiẽjų* 182, *mumùs* 185, *jumùs* 185, *šìtie, -tų* 188, *kókis, kókio* 189, *ẽsmi, ẽsi, ẽsme* 192, *kẽlės* 201, *sẽdos* 201, *stójos* 201, *eĩsiu* 203, *mèsi* 203, *ràsi* 203, *būčia* 204, *būtų* 204, *dẽtas, -a* 222, *kéiktas, -a* 223, *bū́dama* 227, *bū́dami* 227, *pérgalėti* 229, *bendráuti* 231, *elgetáuti* 231, *graudìnti* 232, *kloniótis* 231, *mirgterẽti* 233, *pranašáuti* 233, *saugóti* 234, *sergẽti* 234, *síelotis* 234, *čionaĩ* (ar *čionái*) 238, *pãgal* 238, *paskuĩ* 238. O vienas kitas antrinis darinys net visai neberodo pirminio kirčiavimo žymių; pav., vietoje **baĩsumas, *teĩsumas* yra kirčiuojama tik *baisùmas, teisùmas* (žr. 62, 63, 65 psl.). Taip pat nemaža laukiamų baritoninių būdvardžių vietoje randame oksitoniškai kirčiuojamus būdvardžius, pav., *beñdras, lẽtas, paĩkas* ir kt., žr. 180 ir kt. psl. Dėl būdvardžių augštesniojo laipsnio naujadarų žr. 168 psl.

§ 147. Ir šitokį Daukšos kirčiavimo išlyginimą reikia, man rodos, pirmiausia aiškinti ne vertėjų daugumu, bet kirčiuojamųjų lyčių senumu ar naujumu, būtent — vienos ir tos pat Daukšos kaibos įvairiai kirčiuojamos lytys nebūtinai turi būti kelių vertėjų iš įvairių tarmių ar šnektų paimtos, kaip kad K. Būga yra manęs, — jos galėjo būti ir vieno Daukšos daugiausia imtos iš savo gimtosios šnektos ar iš tų tarmių ar šnektų, kurios jam buvo geriau pažįstamos. Viena, kaip jau augščiau buvo minėta, tai patvirtina pats Daukšos kirčiavimo būdas; antra, įvairiai kirčiuojamas lytis, jei ne visas, tai bent jų dalį, galėjus būti Daukšos gimtojoje šnek-

toje rodo dabartinės vidurio augštaičių šnektos; pav., Dovyduose (Joniškių vls.) P. Butėno liudijimu yra kirčiuojama *véidai* ir *veidaĩ*, *ẽžerai* ir *ežeraĩ*, *prãkaitai* ir *prakaitaĩ*, *prãgarai* ir *pragaraĩ*, *vãkarai* ir *vakaraĩ*, g. sg. *kãktos* ir *kaktõs*, *nãštos* ir *naštõs*, *skẽpeta* ir *skepetà*, g. sg. *prãdžios* ir *pradžiõs*, *išmintìs* ir *ìšmintis*, *áiškus* ir *aiškùs*, *ãklasai* ir *aklasaĩ*, adv. *išmintìngai* ir *išmintingaĩ*, neutr. *pìrma* ir *pirmà*, *dirbą̃s* ir *dìrbąs*, *laukdamì* ir *láukdami* ir tt. Taigi senesnis kirčiavimas, nors, palyginti, Daukšos kalboje dar gerokai yra išlikęs, vis dėlto jau ir XVI amžiuje galėjo būti pradėjęs įvairuoti, o gal būt, nemaža jau buvo paįvairėjęs ne tik vidurio augštaičių, bet ir kitose gretiminėse šnektose. Ir jei dabar aplinkinės Babėnų srities ar varniškių (ir kitų artimesnių) žemaičių šnektos nebe visus Daukšos kirčiavimo palinkimus vienodai patvirtina, tai veikiausiai reikia aiškinti tuo, kad kalbamose vietose dabar gali būti jau kitaip kirčiuojama, kaip Daukšos laikais. Būtent, iš vienos pusės tokios lytys kaip *krẽklai*, *lãtrai*, *maĩštai*, *mùlai*, *rẽksmai*, *saĩtai*, *smur̃tai*, *stãlai*, *tiñklai*, *tvãnai*, *vaĩdai*, *var̃gai*, *prãnašai*, *vãkarai*, *dãktarai*, *drą̃sumas*, *rũstumas*, *gẽrimas*, *lũžimas*, *truputỹs*, g. sg. *aũšros*, *bjaũrus*, *drą̃sus*, *nẽvertas*, *priderančiaĩ*, *augą̃s*, *dirbą̃s*, *kandą̃s*, *šoką̃s*, *ìšeidamas*, *pàlikdamas* ir kt. gali būti nuo Daukšos laikų lig šiol geriau išlikusios žemaičių (pav., telšiškių) šnektose, o ryt. augštaičiai gali būti jas jau daugiau pakeitę; pav., šalia *tė́vai*, g. sg. *kãktos*, *ùgnis*, *ãkmuo*, *vánduo*, *brángus*, *támsus* Rytiečiuose jau daug kur randame ir *latraĩ*, *mulaĩ*, *tėvaĩ*, *tinklaĩ*, *tvanaĩ*, *ugnìs*, g. sg. *ùgnies*, *akmuõ*, *vanduõ*, *bjaurùs*, *kantrùs*, *prìderančiai*, *áugąs*, *kándąs*, *šókąs*, *išeĩdamas*, *palìkdamas* ir kt.

§ 148. Ypač būdingas yra kirčiavimas tų dabartinių vidurio augštaičių šnektų, kurių plotas yra netoli nuo buvusios Daukšos gimtinės. Pav., Karolỹs Sagatỹs iš Gineitų̃ (Surviliškio vls.) man yra šiaip kirčiavęs (jo tarmiškas lytis išvertus į rašomąją kalbą): *béržas*, *-aĩ* (l. sg. *beržè*), *dáiktas*, *-aĩ*, *dvãras*, *-aĩ*, *grãbas*, *-aĩ*, *ìnkstas*, *-aĩ*, *kálnas*, *-aĩ*, *lãtras*, *-aĩ*, *šim̃tas*, *-aĩ*, *tė́vas*, *-aĩ*, *tvãnas*, *-aĩ*, *ùrvas*, *-aĩ*, *žénklas*, *-aĩ*, *kãminas*, *-aĩ* (l. sg. *kaminè*), *pjáutuvas*, *-aĩ*, *adveñtas* ir *bíesas*, *-ai*, *jùngas*, *-ai*, *óras*, *-ai*, *tiñklas*, *-ai*, *pãtronas*, *prãlotas*, *šulnỹs*, *šùlnį*, *žaltỹs*, *žáltį*, *paprotỹs*, *sieksnỹs*, *sprindỹs* (acc. sg. *síeksnį*, *sprìndį*), *žiupsnỹs*,

balẽ, -ẽs, eglẽ, -ẽs, garbẽ, gar̃bę, gerklẽ, gérklę, gìltinė, dovanà, -õs, lopetà, -õs, nugarà, -õs ir *ãdata, ãšaka, plãštaka, skẽpeta, vãsara, válnysta, pradžià, -iõs, usnìs* (g. pl. *ùsnių*) *brangùs, brángų, saldùs, sáldų* ir *támsus, tánkus, beržìnės, uosìnės* malkos, *dviejũ*, neutr. *pirmà, kóks, kokiõ, kokį̃, kokiẽ..., eisiù, eisì, pirksiù, -sì, eĩčia, eĩtų, nẽštų, ieškóti, pervelẽti* ir kt. Beveik panašiai yra man tekę girdėti kirčiuojant Kalnãberžėje iš Povilo Bubino ir Adomo Bagdono, Survìliškyje iš Juozo Žirgulio, Lažũ káimėje (Surviliškio vls.) iš Juozo Kasperiūno, Šlapãberžėje (Dotnuvos vls.) iš Donato Gãlinto, Pūstelnykuoe (Josvainių vls.) iš Benedikto Šulskio ir Mato Bartkaus, Beržytėje (Dotnuvos vls.) iš Mataušo Sagaičio ir kt.

Sulyginę dabartinį rytiečių bei vidurio augštaičių ir žemaičių šnektų kirčiavimą, galime pastebėti, kad šiuo atveju Daukšai lyg artimesni yra žemaičiai ir rytiečiai augštaičiai, negu vid. augštaičiai. Tačiau toks atrodymas gali būti ir neesminis. Iš vienos pusės tokios lytys kaip *dvãras, -aĩ, grãbas, -aĩ, lãtras, -aĩ, tévas, -aĩ, žénklas, -aĩ, jùngas, -ai, brangùs, brángų* ir kt. lengvai gali būti naujadarai (plg. §§ 14—17, 85—92 ir kt.). Bet iš kitos pusės tokios lytys kaip *kãminas, -aĩ*, l. sg. *kaminè, tiñklas, -ai, šulnỹs, šùlnį* (kaip *žaltỹs, žáltį*), *dovanà, -õs, válnysta, támsus, tánkus kóks, kokiõ, kokį̃, pirksiù, ieškóti, pervelẽti* ir kt. rodo, kad kalbamose vid. augštaičių šnektose šalia vėlyvesnių naujadarų yra ir gali būti išlikusių senesnių kirčiavimo padarų, kuriuos dar pažino, ir Daukša. Kitas dalykas yra tokios lytys kaip *kálnas, -aĩ, sieksnỹs, síeksnį, sprindỹs, sprìndį, paprotỹs, nugarà, -õs, ieškóti* ir kt., kurių vietoje Daukša yra vartojęs *kálnas, -ai* (taip pat šalymais ir *dáiktas, -ai* bei *dáiktas, -aĩ*), *žiñgsnis, pãprotis, pãsiuntinis, nùgara, íeškoti.* Tai, man rodos, pirmiausia reikia aiškinti tuo, kad tokios rūšies lytys jau ir XVI amžiuje galėjo būti nevienodai tarmėse kirčiuojamos. Būtent, *dáiktas, -ai, kálnas, -ai, dãgis, rỹšis, pãprotis, pãsiuntinis, nùgara* ir kt. tuomet galėjo būti vartojamos žemaičių šnektose, iš kur jas galėjo pažinti ir Daukša. Gal būt, panašiai yra Daukšos kalboje atsiradęs ir *íeškoti* šalia vieną kitą kartą pavartoto *ieškóti* (žr. 232 psl.).

Taigi, apskritai imant, Daukšos kirčiavimo įvairavimas aiškiai nerodo, kad jo postilė, kaip ir katekizmas, būtų kelių žmonių

versta. Veikiau atrodo, kad tai yra vieno žmogaus, būtent paties M. Daukšos, darbas.

2. Daukšos kirčiavimas ir J. Endzelyno teorija

§ 149. Kalbant įvade apie Endzelyno Plākio teorijas (14—21 psl.), teko pastebėti, kad pirminę kirčio vietą susekti tiek lietuvių, tiek latvių kalboje yra nelengva, nes vienur ir kitur priegaidės gali būti nemaža pakitėjusios dėl analogijos bei kitų priežasčių; iš kitos pusės kaikurios dabartinių priegaidžių įvairybės gali būti iš senovės paveldėtos arba senesniais laikais susidariusios. Todėl, prieš lyginant lietuvių bei latvių priegaides ir iš to lyginimo ką sprendžiant apie pirminę kirčio vietą, svarbu yra patirti, kiek kurioje kalboje kirčio vieta šiaip gali būti pakitėjusi.

Ir betiriant Daukšos kirčiavimą, iš tikro paaiškėjo, kad XVI amžiuje pagrindinių žodžių ir jų antrinių darinių pirminė kirčio vieta dar tebebuvo, palyginti, gerokai išlikusi, nors ir nebe visais atvejais. Toliau įvairiose tarmėse bei šnektose tas kirčiavimas yra nuolat kitėjęs ir dabar tebekinta. Pav., šiaurės vakarų žemaičiai daugelį daiktavardžių bei būdvardžių tebekirčiuoja kaip Daukša. Aiškiai keturias būdvardžių kirčiavimo kategorijas skiria ir kaikurie rytiečiei augštaičiai (pav., tverečėnai). Bet augštesniojo ir augščiausiojo laipsnio būdvardžių šakninio kirčiavimo, kiek man teko patirti, dabartinės tarmės, rodos, nebepažįsta. Taip pat ir priesaginių būdvardžių kirčiavimas dabar jau daug kur yra išlygintas; pav., tokių lyčių kaip *diẽviškas, -à, mer̃giškas, -à* ir kt. man lig šiol dar iš niekur nėra pasisekę patirti. O būdvardžiai su priesagomis *-inia-*, *-inga-*, *-uota-* ir kt. tik vienur kitur bėra pirmykščiai kirčiuojami, bet ir tai nevienodai; pav., būdvardžiai su priesaga *-inia-* šaknyje daugiau dar yra rytiečių augštaičių tarmėje kirčiuojami, o vak. augšt. ir žemaičių tarmėse jau daugiau čia yra apibendrintas priesaginis kirčiavimas. Pagaliau veiksmažodinių lyčių kirčiavime Daukša daugiau sutinka su vidurio bei ryt. augštaičiais, kaip su dabartiniais žemaičiais ar vak. augštaičiais.

§ 150. Dėl to dabar iš eilės svarbu yra žinoti, ar šitoks kirčio vietos kitimas sutinka su J. Endzelyno teorijos rodomais keliais. Kiek man betiriant Daukšos kirčiavimą yra tekę patirti,

pagrindinių žodžių ir jų antrinių darinių kirčio vietos kitimas tik iš dalies sutinka su J. Endzelyno teorija, bet turimaisiais duomenimis jai perdaug ir nesipriešina. Štai visa eilė Daukšos kalbos žodžių, kurie savo kirčiavimu tą teoriją paremia: *dáiktas, -aĩ* — lat. *daîkts, tẽvas, -ai* — *tẽvs, dárbas, -aĩ* — *dar̂bs, grūdas, -aĩ* — *grûds, jùngas, -aĩ* — *jûgs, mẽšlas, -aĩ* — *mêsls, óras, -aĩ* — *ârs, pláukas, -aĩ* — *plaûks, rýtas, -aĩ* — *rîts, vérgas, -aĩ* — *ver̂gs, žíedas, -aĩ* — *ziêds, žìrgas, -aĩ* — *zir̂gs, brólis* — *brãlis, mólis* — *mãls, vẽjas, -ai* — *vẽjš, ožỹs, óžį* — *âzis, žaltỹs, žáltį* — *zaîktis* (= *žalktỹs*), *láima* — *laĩma, naudà, náudą* — *naûda, sẽkla* — *sẽkla, galvà, gálvą* — *gal̂va, dovanà, dóvaną* — *dâvana, sáulė* — *saũle, versmẽ, vérsmę* — *vèrsme, nósis* — *nãss, širdìs, šìrdį* — *sir̂ds, žvėrìs, žvẽrį* — *zvêrs, lietùs, líetų* — *liêtus, mẽnuo* — [*mẽnesis*], *mótė* — *mãte, gáusus* — *gaũss, lýgus* — *lîdzs, skáistus* — *skaĩsts,* [*rómus*] — *rãms, gývas, -à* — *dzîvs, jáunas, -à* — *jaûns, núogas, -à* — *nuôgs, plónas, -à* — *plâns, saldùs, sáldų* — *saîds, víenas, -à* — *viêns, kėlẽs* — *cêlês, sėdõs* — *sêdâs, stojõs* — *stâjâs, mìrštąs* || *mìrštu* — *mir̂stu, augą̃s* — *aûgus, duodą̃s* || *dúodu duôdu, ėdą̃s* || *ẽdu* — *êdu, moką̃s* || *móku* — *mâku* ir kt.

Šalia tos rūšies pavyzdžių Daukšos kalboje taip pat randame ir tokių, kurie dabar savo priegaidėmis su latvių kalbos atitikmenimis nesutinka, bet lengvai gali būti išaiškinti lietuvių kalbos naujadarais, pav.: *dáiktas, -ai* — lat. *daîkts, kálnas, -ai* — *kal̂ns, spą́stas, -ai* — *spuôsts, náuda* — *naûda, dóvana* — *dâvana, báimė* — *baîme, néndrė* — *niêdre, vótis* — *vâts, víenas, -a* — *viêns, šóką̃s* || *šóku* — *sâku, sėdį́s* || *sėdžiu* — *sêžu* ir kt. Visų pirmą šie daiktavardžiai lengvai gali būti atsiradę iš *dáiktas, -aĩ, kálnas, -aĩ, *spą́stas, -aĩ, naudà, náudą, dovanà, dóvaną, *baimẽ, báimę* (plg. 107 psl.), **nendrẽ, néndrę, votìs, vótį* tuo pat būdu, kaip *bríedis* iš *briedỹs, bríedį* = lat. *briêdis, sprìndis* iš *sprindỹs, sprìndį* = *sprîdis, jùngas, -ai* iš *jùngas, -aĩ* = *jûgs* ir kt., plg. 18 psl. Šios rūšies baritoniniai naujadarai daugiausia atsiranda iš senesnių akūtinės šaknies oksitonų ne savaime, bet analogijos keliu pagal tokius linksnius, kurie seniau kirtį iš galūnės galėjo atitraukti į šaknį. Būtent, *jùngai, náuda, vótis* ir kt. pagal *jùngas, jùngą, jùngus, náudą, náudas, vótį* ir kitus šaknyje kirčiuotus linksnius gali turėti apibendrintą šakninį kirtį iš galūnės.

Kad taip iš tikrųjų gali būti, visų pirma rodo tokie naujadarai kaip *geidulỹs, geĩdulį > geĩdulis, truputỹs, trùputį > trùputis, velėnà, velė̃ną > velė̃na, išmintìs, ìšmintį > ìšmintis, krikščionìs, krikščiónį > krikščiónis, priežastìs, príežastį > príežastis, viešpatìs, viẽšpatį > viẽšpatis* ir kt.; plg. dar 81, 94–96, 111, 122—123 psl., taip pat K. Būga, LKŽ XLVI. Panašiu, analoginiu, būdu, be abejonės, gali susidaryti ir būdvardinių, veiksmažodinių ir kitokių naujadarų. Pav., būdvardis *kartùs, kártų*, kuris savo vartosena niekuo nesiskiria nuo *gardùs, gárdų, saldùs, sáldų*, veikiausiai yra sena lytis, todėl Daukšos *kártus*, jei nėra klaida, gali būti naujadaras; plg. 151 psl. Lygiai taip pat *íeškoti*, kaip ir *klíedėti* bei *sópėti* pagal *íeškau, íeško, klíedu, klíedi* (*klíeda*) ir *sópa* gali būti kilę iš *ieškóti* = slav. *iskáti, kliedė́ti* = lat. *kliêdêt* ir *sopė́ti* = *sâpêt*; plg. 236 psl.

§ 152. Taigi Daukšos kirčiavimo duomenys J. Endzelyno teorijai ne prieštarauja, bet tam tikrais atvejais ją net ir patvirtina. Sakau „tam tikrais atvejais“, nes tája teorija teišaiškinama tik pirminė akūtinės šaknies žodžių kirčio vieta, o trumposios arba cirkumflektinės šaknies žodžių pirmykštės kirčio vietos ji visai negali išaiškinti — tai viena; antra, jei ši teorija būtų tikra ir kitais negu augščiau minėtais atvejais, tai kirčio kilnojimas jos nurodytais keliais turėtų būti daug senesnis už patį Daukšos kirčiavimą, nes pagrindinių žodžių ir jų antrinių darinių kirčio vieta Daukšos kalboje dažnai esti kilnojama visai nepriklausomai nuo tos teorijos. Pav., vietoje *áugštumas, tólumas, víenumas, gė̃rimas, jójimas, kė̃limas, klýdimas, líejimas, lū̃žimas, plė̃šimas, slė̃gimas, stójimas, šókimas tvė̃rimas, víenybė, rýtinis, náudingas, šóką̃s, sė̃dis, stóvįs, dóvanoti* (231 psl.) ir kt. sprendžiant pagal *áugštas* = lat. *aûgsts, tolùs* = *tâls, víenas* = *viẽns, gérti* = *dzeȓt, jóti* = *jât, kélti* = *ceȋt, klýsti* = *klȋst, líeti* = *liêt, lū̂žti* = *lûzt, plė̃šti* = *plêst, sė̃sti* = *sêst, slė̃gti* = *slêgt, stóti* = *stât, šókti* = *sâkt, tvérti* = *tveȓt, rýtas* = *rȋts, naudà* = *naûda, dovanà* = *dâvana* — turėtume laukti *augštùmas, tolùmas, vienùmas, gerìmas, jojìmas, kelìmas, klydimas, liejìmas, lūžìmas, plėšìmas, slėgìmas, stojìmas, šokìmas, tverìmas, vienýbė, rytìnis, naudìngas, šoką̃s, sėdỹs, stovỹs, dovanóti.* Tačiau toks kirčiavimas gali būti ne pirminis, bet antrinis, būtent: *áugštumas, víenumas, jójimas, stóji-*

mas, víenybė, náudingas, stóvįs, šókąs, dóvanotí ir kt. panašios lytys galėjo atsirasti vėliau, kada nebebuvo jaučiama pirminio šakninio ir galūninio kirčiavimo skirtumo. Tada, nebejuntant to skirtumo, vienur ilgainiui galėjo susidaryti vienoks panašių lyčių kirčiavimo palinkimas, kitur kitoks. Dėl to, pav., žemaičiai veiksminės reikšmės daiktavardžius su priesaga *-ima-* yra linkę daugiausia šaknyje kirčiuoti (plg. 72 psl.), o rytiečiai augštaičiai esamojo laiko veikiamųjų dalyvių dažniau akūtinę šaknį kirčiuoja (plg. 216 t. psl.).

Tuo būdu, remdamiesi Daukšos kirčiavimu, J. Endzelyno teorijos negalime atmesti. Bet tąja teorija taip pat negalime išaiškinti dar daugelio kitų lietuvių kalbos kirčiavimo dalykų, — ji tepredentuoja tik vieną viso kirčiavimo dalį apimti. Todėl, toliau tiriant lietuvių kalbos kirčiavimą, bus svarbu detaliau patirti, kaip iš tikrųjų yra linkstama kilnoti kirčio vietą visoje lietuvių kalboje, kuriuo būdu tas palinkimas yra nuolat kitėjęs ir kiek pagaliau tuo būdu patirtąją pirmykštę kirčio vietą yra galima aiškinti J. Endzelyno teorija.

3. Daukšos kirčiavimo reikšmė bendriesiems akcentologiniams tyrinėjimams

§ 153. Daukša savo vertimų kalbą yra kirčiavęs vien praktikos reikalui, tam, kad skaitytojai, daugiausia katalikų dvasininkai, geriau galėtų sakyti pamokslus ir šiaip suprantamiau prabilti į savo parapijonis. Taip kirčiuodamas jis, žinoma, anais laikais jokio mokslinio tikslo negalėjo turėti, todėl kirčiavo visai paprastai — kaip pats iš savo gimtosios tarmės arba iš kitų, pirmiausia žemaičių, šnektų buvo girdėjęs ir kaip jam tekste kirčiuojamieji žodžiai atrodė skambesni. Antra vertus, savo kirčiavimu, kaip ir visa kalba, jis norėjo būti artimesnis ne tik savo gimtojo, vidurio augštaičių, krašto, bet ir apskritai visos žemaičių vyskupystės žmonėms, todėl kirčiuodamas gal ir tyčiomis perdaug nevengė įvairybių. Pagaliau jo vertimai buvo spausdinami Vilniuje, kur jis pats vargiai galėjo taisyti savo korektūras, todėl, veikiausiai kam kitam taisant korektūrą, gal nemaža nevienodybių ir prieš Daukšos norą yra atsiradę. Tuo būdu Daukšos kirčiavimas yra labai nevienodas, vie-

tomis net klaidingas, dėl to ištisos, vienalytės jo kirčiavimo sistemos negalime sudaryti.

Bet vis dėlto Daukšos kirčiavimas bendrajai akcentologijai yra labai instruktyvus. Visų pirma iš to kirčiavimo geriau kaip iš bet kurios dabartinės tarmės galime patirti pagrindinių žodžių ir jų antrinių darinių kirčio vietą, kuri dabartinėse tarmėse yra jau gerokai pakitėjusi. Iš kitos pusės, konstatavę Daukšos kalboje mažiau pakitėjusią kirčio vietą, mes lengviau galime sekti tos kirčio vietos kitėjimą nuo Daukšos lig šių laikų. Pav., radę Daukšos kalboje ir šiaurės vakarų žemaičių bei ryt. augštaičių (pav., tverečėnų) šnektose ketveriopą būdvardžių kirčiavimą, galime jau konstatuoti, kad senovėje būdvardžiai savo kirčiavimu nėra skyręsi nuo daiktavardžių. Ir dar daugiau: tuo būdu mes dar patiriame, kad žemaičių ir rytiečių augštaičių, o tarp jų ir vidurio augštaičių šnektų kirčiavimas nuo Daukšos laikų lig šiol yra daugiau išlaikęs senesnių pėdsakų, kaip vak. augštaičių šnektos, kuriomis dabar remiasi dabartinė bendrinė kalba. Dėl to, sprendžiant ką apie lietuvių kalbos kirčiavimo dalykus, pirmiausia tenka daugiau kreipti dėmesio į žemaičių ir ryt. augštaičių, ne vien į vak. augštaičių šnektas. Juo labiau dabar nebegalima ką galutinai spręsti apie lietuvių kalbos kirčiavimą vien iš Kuršaičio gramatikos bei jo žodynų, kaip kad yra daręs H. Hirtas, arba iš Niedermanno Senno Brenderio lietuvių rašomosios kalbos žodyno, kuriuo paskutiniu laiku be jokios kritikos yra didžiai pasikliovęs T. Torbiörnssonas. Priešingai, dabar norint susidaryti tikresnę nuomonę apie lietuvių kalbos kirčiavimo raidą, visų pirma reikia pradėti Daukša ir paskui toliau eiti į žemaičių, vidurio bei rytiečių augštaičių tarmes, paskiau į vak. augštaičių šnektas ir tik galų gale į normalizuotą dabartinės bendrinės kalbos kirčiavimą.

§ 154. Ir tai yra visai nebe pagrindo: Daukšos kalboje randame plačiai vartojant ne tik tokių senesnių lyčių, kurių dabartinėse tarmėse tik vienur kitur besutinkame, bet ir tokių, kurie dabartinėje kalboje plačiau nebevartojami arba visai nebepažįstami, pav.: *tẽvas, -ai*, **nuopel̃nas, -aĩ*, *patrõnas*, *pralõtas*, *taleñtas*, *titùlas*, *ẽjimas*, *ẻmimas*, *geȓbimas*, *jaũtimas*, *slẽpimas*, *nerimãstis, -čiai*, *gamtà*, g. sg. *gam̃tos*, *nežadžià, -ãdžios*, *nuodėmẽ, -ẽs*, *dẽmę(?)*, *beñdrystė*, *karãlystė*, *móteristė*, *válnystė*, *móteriškė*, *rū̃stybė*, *tám-*

sybė, výresnybė, miȓtis, šãknis, ùgnis, viešpatìs, -iẽs, sąnariùs, -aũs, vaisiùs, -iaũs, ãkmuo, vánduo, keleivỹs, kẽleivio, bedievỹs, bẽdievio, pãskutinis, méilingas, stebùklingas, krikščióniškas, -à, vẽliniškas, -à, viršutinỹs, -ẽ, visatimỹs, -ẽ, baũgusis, -ýji, brángesnis, gáusesnis, suñkesnis, brángiausias, míeliausias, adv. *dóvanai, brángiaus, greĩčiaus, antrà,* g. sg. *añtros, nẽkokis, nẽkuris, niekàs, niekám, numirę̃s, sėdę̃s, stoję̃s, *ę̃s, eñčiam, *są̃s, sañčiam, sudẽda, dẽdąs, sudẽdamas* (220 psl.), *sutãrią̃s* (214 psl.), *nutãriamas* (220), *beñdrauti, dũmoti, graũdinti, mẽginti, prãnašauti, tárpinykauti, vángstyti, vẽsinti* ir kt.

Iš kitos pusės yra įdomu tai, kad Daukšos kalboje jau galime rasti nemaža tokių kirčiavimo naujadarų, kurių kiekvienu metu gali susidaryti ir dabartinėse tarmėse. Dėl to yra visiškai tikėtina, kad lietuvių kalbos kirčiavimas yra kitėjęs ne tik nuo Daukšos laikų lig šiai dienai, bet ir anksčiau, dar net prieš Daukšą. Taigi dabartinis lietuvių kalbos kirčiavimas, savaime suprantama, yra jau gerokai nutolęs nuo savo pirminio šaltinio: nuolat bekitėdamas jis vietomis yra išlaikęs senų ar senesnių lyčių, o vietomis daug ir visai naujų padarų sudaręs Todėl dabartinis akcentologas, užuot dabartinį lietuvių kalbos kirčiavimą lyginęs su senovinių (sen. indų, graikų, germanų....) kalbų kirčiavimu ir iš to lyginimo daręs kokias nors išvadas, visų pirma turi gerai ištirti to kirčiavimo raidą bei jos etapus ir tik jau vėliau ką nors plačiau spręsti. Šiaipjau be atodairos jungti dabartinius lietuvių kalbos kirčiavimo duomenis su kitų antikinių indoeuropiečių kalbų dažnai dar kaip reikiant neištirtais atitikmenimis, kaip kad vienas kitas kalbininkas dar dabar mėgsta daryti, visai nedaug tėra naudos. Ir čia Daukša, būdamas seniausias lietuvių kalbos kirčiavimo šaltinis, kaip tik mus įspėja nuo tokių mažai produktyvių žingsnių ir bereikalingo laiko gaišinimo.

Apskritai imant, Daukša ne tik mums suteikia seniausių žinių apie lietuvių kalbos kirčiavimą, bet duoda dar progos geriau ir metodologiškai susiorientuoti lietuvių kalbos kirčiavimą betiriant. Dėl to Daukšos reikšmė bendrajai akcentologijai dar padidėja.

Sutrumpinimai

Acc. = accusativus

adv. = adverbium.

AIS = N. van Wijk, Die baltischen und slavischen Akzent- und Intonationssysteme. Amsterdam, 1923.

Ai. St. = K. Būga, Aistiški studijai. I-ji dalis. Peterburgas, 1908.

Akz. = H. Hirt, Indogermanische Grammatik. Teil V: Der Akzent. Heidelberg, 1929.

Акц. = И. Эндзелинъ, Къ литовской акцентуацiи и именит. пад. множ. ч. основъ на -о. Петроградъ, 1917 (iš Извѣстiй Отдѣленiя русскаго языка и словесности Императорской Академiи Наукъ. Т. XXI).

Als. = Alsėdžiai.

Altpr. = N. van Wijk, Altpreussische Studien. Haag, 1918.

Anyk. = Anykščiaĩ.

AnŠ = Anykščių šilelis (= Ostlitauische Texte. Weimar, 1882).

Arch. Phil. = Archivum Philologicum. Kaunas.

Arum. = P. Arumaa, Litauische mundartliche Texte aus der Wilnaer Gegend. Dorpat, 1931.

AUL = Acta Universitatis Latviensis. Rīgā.

Ausg. = E. Nieminen, Der urindogermanische Ausgang *-ăi* des Nominativ-Akkusativ Pluralis des Neutrums im Baltischen. Helsinki, 1922.

AB = R. Nachtigall, Akzentbewegung in der russichen Formen- und Wortbildung. I. Substantiva auf Konsonanten. Heidelberg, 1922.

AV = T. Torbiörnsson, Die litauischen Akzentverschiebungen und der litauische Verbalakzent. Heidelberg, 1924.

Bais. = Baisógala.

Bart. = Bar̃tininkai.

BB = Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen, herausgegeben von A. Bezzenberger. Göttingen.

Berž. = Beržýtė, Dotnuvõs vls.
Bet. = Betýgala.
Bir. = Biržai.
BrB = Bretkūno Biblija.
Bsl. = E. Fraenkel, Baltoslavica. Göttingen, 1921.
čak. = čakavų, čakaviškai.
d. = dativus.
Darb. = Darbė̃nai.
Diev. = Dievė̃niškis.
DK = Э. Вольтеръ, Литовскій катихизисъ Н. Даукши. Санктпетербургъ, 1886.
Доб. = В. Н. Добровольскій, Смоленскій областной словарь. Смоленскъ, 1914.
Dov. = Dovỹdai, Joniškių vls.
Ds. = Dysnà
du. = dualis.
Dūk. = Dū́kštas.
Дурново, Введ. = Н. Дурново, Введение в историю русскаго языка. Часть I. Brno, 1927.
Dus. = Dùsetos.
EL = H. Pedersen, Études lituaniennes. Köbenhavn, 1933.
Endr. = Endriejãvas.
FBR = Filologu Biedrības Raksti. Rīgā.
g. = genetivus.
Gerv. = Gervė̃čiai.
Garl. = Garliavà.
Gil. = Gilijà, Mažoji Lietuva.
Gin. = Gineitaĩ, Survìliškio vls.
Girdž. = Girdžiū́nai, Rimšė̃s par.
got. = gotų, gotiškai.
gr. = graikų, graikiškai.
Brugmann Gr. = K. Brugmann, Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Strassburg, 1897—1916.
Griech. Gr. = Griechische Grammatik von K. Brugmann, bearbeitet von A. Thumb. IV. Aufl. München, 1913.
gud. = gudų, gudiškai.
i. = instrumentalis.

ib. = ibidem,
ide. = indoeuropiečių, indoeuropietiškai.
IF = Indogermanische Forschungen. Strassburg.
Ilg. = Ilguvà.
iter. = iterativum.
Jaun. Gr. = К. Явнисъ, Грамматика литовскаго языка. Петроградъ, 1908—1918.
Jiez. = Jiẽznas.
Jon. = Jõniškis.
Jurb. = Jùrbarkas.
Jūž. = Jūžintaĩ.
Jž. = Литовскій словарь А. Юшкевича. Санктпетербургъ, 1904—1922.
K = Littauisch-deutsches Wörterbuch von Fr. Kurschat. Halle a. S., 1883.
Kaln. = Kalnãberžė, Survìliškio vls.
Kalv. = Kalvarijà.
Kam. = Kamajaĩ.
KD = Deutsch-littauisches Wörterbuch von Fr. Kurschat, Halle, 1870.
KGr. = Grammatik der littauischen Sprache von Fr. Kurschat. Halle, 1876.
KL = Katechismas... Paraszitas Nuog D. Jokvbo Ledesmos... 1605.
KS = K. Būga, Kalba ir senovė. Kaunas, 1922.
Kup. = Kùpiškis.
Kurt. = Kùrtuvėnai.
Kv. = Kvė̃darna.
KZ = Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, begründet von A. Kuhn. Berlin und Gütersloh, Göttingen.
l. = locativus.
lat. = latvių, latviškai.
Laz. = Lazū́nai.
l. c. = loco commemorato.
Le. Gr. = Lettische Grammatik von J. Endzelin. Heidelberg, 1923.
Leip. = Léipalingis.
Лекц. = Лекціи по исторіи русскаго языка А. И. Соболевскаго. Изданіе четвертое. Москва, 1907.
lenk. = lenkų, lenkiškai.

LF = Listy filologické.
liet. = lietuvių, lietuviškai.
Link. = Linkuvà.
Lkm. = Lìnkmenes.
LKŽ = K. Būga, Lietuvių kalbos žodynas. Kaunas, 1924.
LM = Litauische Mundarten, herausgegeben von Fr. Specht. Leipzig, 1920—1922.
LŽT = J. Gerullis ir Chr. Stang'as, Lietuvių žvejų tarmė Prūsuose. Kaunas, 1933.
M = Littauisch-Deutsches und deutsch-littauishes Wörterbuch von Chr. G. Mielcke. Königsberg, 1800.
Mant. = Mantvìliškis, Dotnuvõs vls.
Mar. = Marijampòlė.
Merk. = Merkìnė.
MLV = K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīca. Rīgā, 1923—1932.
MO = Le monde oriental. Uppsala.
Mos. = Mósėdis.
n. = nominativus.
Naum. = Naũmiestis.
Nem. = Nemunáitis.
Ness. = Wörterbuch der Littauischen Sprache von G. H. F. Nesselmann. Königsberg, 1851.
neutr. = neutrum, niekatroji giminė.
Padov. = Padovinis, Marijampolės apskr.
Paež. = Paežeriaĩ.
Pagr. = Pãgramantis, Tauragẽs vls.
par. = parapija.
pav. = pavyzdžiui.
pl. = pluralis.
Pl. = Plùngė.
Plaš. = Plaškiaĩ, Pagė́gių apskr.
plg. = palygink.
Plok. = Plókščiai.
Pnm. = Panemunė̃lis.
Prien. = Príenai.
psl. = puslapis, puslapyje.
Pun. = Punià.

Qu.[3], Qu.[4] = rankraštiniai Karaliaučiaus universiteto archyvo žodynai.
R = Littauisch-Deutsches und Deutsch-Littauisches Lexicon... von Philipp Ruhig. Königsberg, 1747.
Ram. = Ramýgala.
Raud. = Raudóndvaris.
Rėk. = Rėkliaĩ, Panevėžio par.
RÉS = Revue des études slaves. Paris.
Riet. = Rietãvas.
Rg. = Rỹgiškiai, Grìškabūdžio vls.
Rim. = Rimšė̃.
ryt. = rytiečiai.
R. Jono Gr. = Rygiškių Jono Lietuvių kalbos gramatika. Antrasis leidimas. Kaunas, 1922.
RS = Rocznik slawistyczny. Kraków.
rus. = rusų, rusiškai.
Sal. = Sãlos.
Sasn. = Sasnavà.
Schl. Lsb. = A. Schleicher, Litauisches Lesebuch und Glossar. Prag, 1857.
Sed. = Sedà.
sen. ind. = senovės indų, altindisch.
Ser. = Serẽdžius.
serb. = serbų kroatų, serbokroatiškai.
sg. = singularis.
SG = Symbolae Grammaticae in honorem Joannis Rozwadowski. Cracoviae, 1927—1928.
Sies. = Síesikai.
Symb. = Symbolae philologicae O. A. Danielsson octogenario dicatae. Upsaliae, MCMXXXII.
Sint. = Sintautaĩ.
Skap. = Skãpiškis.
skr. = sanskritiškai.
SLA = Pr. Skardžius, Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen. Kaunas, 1931.
slav. = slavų, slaviškai.
Slk. = Sãlakas.
Slnt. = Salantaĩ.

Smil. = Smilgiai.
Sn. = Seinaĩ.
Спряж. = В. К. Поржезинскій, Къ исторіи формъ спряженія въ балтійскихъ языкахъ. Москва, 1901.
StB = Studi Baltici. Roma.
Sub. = Subãčius.
sub. = substantivum.
Surd. = Surdẽgis, Subačiaus vls.
Surv. = Survìliškis.
s. v. = sub voce.
Sv. = Svėdasaĩ.
sva. = senonės vokiečių augštaičių, althochdeutsch.
ŠD = Švietimo Darbas. Kaunas.
Šešt. = Šeštokaĩ.
Šiaul. = Šiauliaĩ.
Šing. = Šingaliaĩ, Jósvainių vls.
Šlap. = Šlapãberžė, Dotnuvõs vls.
štok. = štokavų, štokaviškai.
Švėk. = Švẽkšna.
t. = tolimesnis puslapis.
t. y. = tai yra.
tt. = tolimesnieji puslapiai.
Trautmann, Wb. = R. Trautmann, Baltisch-Slavisches Wörterbuch. Göttingen, 1923.
Tver. = Tverẽčius.
TŽ = Tauta ir Žodis. Kaunas.
ukr. = ukrainiečių, ukrainietiškai.
Unters. = Untersuchungen zur Geschichte der litauischen Personalpronomina von P. Arumaa. Tartu, 1933.
Ušp. = Ušpãliai.
Ut. = Utenà.
Vab. = Vabalniñkas.
vak. = vakariečių.
Var. = Var̃niai.
Veiv. = Veivìržėnai.
Vel. = Veliuonà.
Vgl. sl. gr. = Vergleichende slavische Grammatik von W. Vondrák. Göttingen, 1924.

Vilk. = Vilkavìškis.
Virb. = Virbãlius.
Vkš. = Vilkỹškiai.
vls. = valsčius.
WNT = J. Otrębski, Wschodniolitewskie narzecze twereckie. W Krakowie, 1932—1934.
voc. = vocativus.
ZfsplPh. = Zeitschrift für slavische Philologie, herausgegeben von M. Vasmer. Berlin.
Ziet. = Zíetela.
Žag. = Žaginỹs.
žem. = žemaičių, žemaitiškai.
žr. = žiūrėk.
* = žodis, dabar nebepažįstamas nei iš gyvosios kalbos, nei iš raštų, bet seniau tikrai buvęs.
ˌ = kirčio vieta, kurios nežinoma priegaidė.
> = kuo virsta, yra pavirtęs į.
< = yra kilęs iš.

Žodinės rodyklės

Ãbazas, -ai 47, 51
abejotų̃ 208
abydà, -ỹdos 96, 98
abiejų̃ 182, 183, 243, 245
abiẽjų 182, 183, 244, 246
abliūbélnykas 47
Abrõmas, -ai 49
ãbrozas, -ai 47, 52
abrõzas, -ai 52
ãdata 91, 94, 95, 243, 248
adatà, -õs 94, 95
adynà, -ỹnos 96
advefitas, -ai 49, 247
ãdventas 53
adv,ernykas, -ai 47
afierà, -iẽros 97
agentas, -ai 49, 51
ãgentas 53
,aimiaus 179
aikštìs, -iẽs, aĩkštį 119
áiškiai 172, 176
áiškus 140, 153, 247
aiškùs 247
akẽčios, -čių̃ 111
akìs, -iẽs, 117
aklaĩ 174, 176
ãklas, -à 142, 242
ãklasai 246
aklasaĩ 246
ãklatis 119
ãklumas 58, 176
ãkmeningas 156, 158
ãkmuo 127, 128, 158, 243, 245 247, 254
akmuõ 128, 246, 247
ãkrūtas, -ai 47
aktovà, -õvos 97
akvatà, -ãtos 97, 98
aldaunỹkas, -ai 49
aldijà, -õs, al̃diją 101, 198
al̃dija 101
algà, -õs, al̃gą 87, 137
alyvà, -ỹvos 97
álkanas, -a 140, 145
álkanasis, -oji 163
álkanumas 56, 64
alkanùmas 64
al̃kas 35
álkstąs 210
alkū́nė 109
altõrius 19, 126
alùs, -aũs 123
alvas 35, 36
ambicijà 102, 137
ámžias, -ai 75
amžinaĩ 155, 176, 246
ámžinai 172, 176, 245
ámžinas, -a 140, 145, 236
ámžinasis, -oji 163, 165
ámžinauti 230, 236

amžinóji 164
ámžinon 152
ámžinop 152
amžinóp 152
ámžinosp 152
ámžinumas 56, 245
amžinùmas 245
amžinùmp 152
anàs 187
ãnas 187
anasià 190
angelas, -aĩ 49
angelčikas 91
angeliškas, -à 158
Anglijà 102
ãnie 187
ãnys 187
ankstiẽ 135
ánkščia, -ios 101
ansaĩ 187, 190
añtaras 184
añtis, -ies 116
antkálnė 109, 110
añtkalnė 110
ántkalnis 110
añtras, -à 183, 184, 242, 254
antviẽtis 129
apãštalas, -ai 47, 245
apãštalas, -aĩ 245
apãštalystė 112
apekū̃nas, -ai 49
apgynė̃jas, -ai 83
apgrę̃žė 201
apgùlimas 72
apìjuoka 91, 236
apìjuokuoti 230, 236
apýkalba 91
apýkalbis 78
àpimamas 221
apjuokė̃jas, -aĩ 83
ãpkalbis 78
ãpmaudas, -aĩ 42
apréiškimas 72
aprẽpiamas 220, 221
àprėpiamas 221
aprėpnaĩ 174
apriẽtė 201
apseñga 195, 201
apskélbimas 71
apskritùmas 62
apslėgìmas 71
apslẽpiamas 220
apvaizda 93
apváizda 95
apvaizdà, -õs 95
ãpvaizda 95
ãpvaizdas 44
apvalaĩ 174, 176
ãpvalumas 58, 176
apvéizda 95
ãpveizda 95
apviĩktas 227
n. pl. àpvilkti 227
apvõgtas 227
ãpžadas, -aĩ 42
apžiẽbtas 227
n. pl. àpžiebti 227
apžíeduotinis 78
apžódau 107
ãpžvilgis 78
arčiaũs 180
arčiáusias 170
argumeñtas, -ai 49
arijõnas, -ai 49
arklinỹkas 55
arklìnis 161

arklỹs, árklį 17
arn,otas, -ai 49, 51
ar̃notas 53
artìklas, -ai 53
artikùlas, -ai 49, 51
artìkulas, -ai 53
artimaĩ 174
artimas, -à 148
artimýbė 115
artimóp 152
ãsilas, -ai 48, 52
aslà, g. sg. ãslos 89
ašakà, -õs 95
ãšaka 95, 248
ãšara 91, 95, 236, 243
ašarà, -õs 95
ãšaruoti 230, 236
ãštras, -à 148
aštrùmas 62
ašutinẽ, -ẽs 109
atãdovanis 78
atãdosis 78
ãtakia 101, 198
ãtakioti 230, 245
atatráukiamas 220
atáušimas 71
atаušìmas 71
atẽmė 201
àtgręžia 195
atgrȩ̃žia 195
àtgręžtas, -à 226
atgrȩ̃žtas 227
ãtilsis 78
atjójimas 71
ãtlaida 91
ãtlydis 78, 80
atlydỹs 80
ãtmaina 91, 94
atmainà, -õs 94
atmainùmas 62
atmiñdami 229
àtnešdamas 227
atpénč 240
àtpenč 240
atpirktójis 84
atpirkùmas 62
atrasì 198
àtrasi 198
atsitráukimas 72
atsiũ̧stas 227
n. pl. àtsiųsti 227
atskalũnas 122
atskaluõnas 122
atskaluonìs, -iẽs 122
ãtskaluonis 120, 122
atskilùmas 62
àtstumiamas 221
ãtvyzdis 78
atžagariaĩ 174
atžagarùs 148
atžúlus 145
áudrotie 135
áuga, áugti 218, 236
augą̃s 211, 216, 218, 236, 247, 250
áugąs 216, 218, 247
augìmas 69
áuginti 151, 230, 236
augliùs, -iaũs 125
augščiaũs 180
augščiáusias 170
augštaĩ 174
áugštas, -à 148, 151, 251
augšt,esnis 167
augštýbė 114
áugštumas 56, 151, 251
augštùmas 251

áugumas 64
áuklė 105
áuksas, -ai 54, 158
áuksinas, -a 155, 158
áuksinykas 53, 54
ausìs, -iẽs, aũsį 117, 118
áušimas 65
aušìmas 71
aušrà, g. sg. aũšros 85, 88, 243, 247
aušrà, -õs, aũšrą 88
aũtas, -ai 15, 20
autùvas, -ai 44
d. sg. ãvi 41, 186
d. sg. ãvie 41, 186
ãvinas, -aĩ 43
aviniena 93
avižà, -õs 94, 95
ãviža, -os, avižų̃ 94
ažkándimas 72
ą́žuolas, -aĩ 45
l. sg. ąžuolè 46
l. sg. ą́žuole 46
Bãdas, -aĩ 34
baidyklẽ, -ẽs, -ýklę 111
baidỹklė 111
báilauti 230, 236
bailùs 148
báimė 105, 107
baĩsesnis 166
baĩsiai 155, 172, 176
baĩsiaus 179
baisiáusias 170
baĩsu 145, 152, 155
baisù 152
baisùmas 62, 65, 246
baĩsus 142, 145, 152, 154, 243, 245
baisùs 246
balẽ, -ẽs 248
b₁algaras, -ai 48
baĩsas, aĩ 34, 41, 83
báltas, -a 145, 151
báltas, -à 150, 242
balt₁esnis 167
baltẽsnis 168
baltumà, -õs, báltumą 64
báltumas 64, 151
balvõnas, -ai 49
bámba 15
bandýkštis 80
barninỹkas 54
barnìs, -iẽs, bar̃nį 54, 117
barniùs, -iaũs 126
bar̃skutis 129
baubìmas 69
baũdimas 67, 74
baũdžią̃s 74
baũgumas 64
baugùmas 64
baũgus 142
baũgusis, -ýji 163, 164, 254
baũžinėti 236
bãžmas 35
bažnyčià, -iõs 104
bažnýčia 104
bedievỹs, bẽdievio 131, 245, 254
bediẽvis 131, 246
bedievùmas 62, 65
bė́gą̃s 73, 218
bėgą̃s 216, 218
bėgdamì 229
bėgìmas 69, 73
beñdrai 54, 154, 172, 176
bendraĩ 176
beñdras, -aĩ 15, 20, 34, 54
beñdras, -à 150, 246
beñdrauti 54, 150, 231, 245, 254

bendráuti 246
beñdrinykas 53, 54, 150, 245
bendrinỹkas 245
beñdrystė 112, 245, 253
bendrỹstė 246
bendróp 152
beñdrumas 54, 58
bereĩkiamas 220
bernadỹnas, -ai 49
voc. sg. bernè 42
bérnystė 112
bernìškė 113
Bern,otas, -ai 49
béržas, -aĩ 17, 247
béržas, -ai 161
l. sg. beržè 247
béržinis 161
beržìnis 161, 248
besisukdamì 229
bestijà 104
bestìja 104
bẽstija 104
biblijà 102
bíesas, -ai 35, 177, 247
bíesas, -aĩ 35
bíesiškai 177
biesiškaĩ 177
biją̃s 214, 216
bylà, -õs, bỹlą 87
bỹląs 210
bingìmas 69
býskupas, -aĩ 49
býskupystė 112
bjaũresnis 166
bjaũriai 155, 172, 176
bjauriaĩ 176
bjaũrybė 114, 245
bjaurýbė 115, 246
bjaurỹbė 115
bjaurýji 165
bjaũru 155
bjaurù 155
bjaũrumas 58
bjaũrus 143, 145, 154, 244, 245, 247
bjaurùs 246, 247
blakstíenas, -aĩ 47
blakstíenas, -ai 47
bl,asterėti 230
blíuzniẽrius 126
blusà, g. sg. blùsos 85
bóba 15
voc. sg. bóbute 112
bódimas 65, 71
bodùs 148
bogũnas, -ai 44
boją̃s 214
bójimas 65
Boleslõvas, -ai 49
borvà, -õs, bõrvą 87, 89
botãgas, -ai 49, 51, 52
brángesnis 166, 169, 244, 245, 254
brang,esnis 246
brángiai 172, 176, 244
brángiaus 179, 254
brángiausias 169, 244, 245, 254
brangiáusias 246
bránginti 231, 236, 237, 243, 245
brangìnti 244
brángumas 56, 64
brángus 64, 140, 144, 153, 236, 237, 243, 244, 245, 247
brangùs, brángų 144, 244, 246, 248
brángusis, -yji 163, 164
bríedis 16, 17
briedỹs, bríedį 18
brólaitis 161

brólėnas 161
brólienė 161
brólip 134
brólis 15, 20, 75, 161, 250
brolỹs 18
brólystė 112
bróliškas, -a 157
bromà, g. sg. brõmos 85, 89
bróterauties 15
brˌūkanai 172
brˌūkanas, -a 145, 147
brˌūkanumas 61
būčià 207, 243, 245
bˌūčia 246
bū́čiau 244
būdamà 228, 229, 245
bū́dama 229, 246
bū́dami 228, 246
būdamì 229, 245
bùdelis 78
budrˌesnis 167
bùdrumas 58
bùdrus 143
bū́gauti 231
buĩtis 116, 118
bùklumas 58, 245
buklùmas 245
bùklus 143
bˌūmenis 120
búožė 15
burmìstras, -ai 49
bùrmistras 53
burnà, -õs, bùrną 86
bursà, -õs, bur̃są 87, 89
bursinỹkas 54
bū̃s 202
bùs 202
bˌūstimas 44
bˌūstimė 108
būtų̃ 207, 243
bˌūtų 246
bùvimas 67
Ceremonijà 202
Chrìstus 137
Christùs, -aũs 137, 139
cˌiesorystė 112
cˌiesorius 126
cnatà, g. sg. cnãtos 85, 89
Čebãtas, -ai 49, 51, 52
čẽstis, -ies 116, 118
čiečkà, g. sg. čiẽčkos 89
čiečkà, -õs 89
čieškà, g. sg. čiẽškos 89
čión 139
čiónai 239, 245
čionaĩ 239, 246
čionái 239, 246
čystaĩ 174, 176
čỹstas, -à 143
čỹstoji 165
čystatà, -ãtos 97
čỹstumas 58, 176
čỹščius 126
čiū̃das, -ai 19, 31
čiū̃dingas 156
Dá 239
dabar̃ 239
dãbar 239
dãgis 75, 76, 248
dagỹs 77
dáigyti 231
dáiktas, -ai 30, 36, 40, 243, 248, 250
dáiktas, -aĩ 36, 39, 40, 247, 248, 250
daĩktas, -aĩ 37, 40
dailẽ, -ẽs, daĩlę 106
daĩliai 155

daĩlu 155
daĩlumas 58
daĩlus 143, 145, 244
dãktaras, -ai 48, 51, 243, 245, 247
dãktaras, -aĩ 245
dalinỹkas 54
dalìs, -iẽs 117
dalỹvas 160
dánginti 231, 237, 243
dangìnti 237
dangųjẽjis 171
danguñ 134
dangùs, -aũs, dañgų 111, 123, 125, 134, 137, 245
dañgus, -aus 125, 137, 246
dantìs, -iẽs, dañtį 117
d. sg. dañti 41
d. sg. dañtie 41
dár 239
dar̃ 239
dãrąs 210
dárbas, -aĩ 15, 33, 39, 53, 244, 250
l. sg. darbè 42
l. sg. dárbe 42
darbinỹkas 53, 54
dárgesnis 166
dárgumas 55
dárgus 140
darýtas 225
darytų̃ 208
darkčiótas 225
dar̃žas, -aĩ 15, 55
dar̃žas, -ai 55
daržinỹkas 54, 55
dar̃žinykas 55
daržiniñkas 55
dar̃žininkas 55
Dáržinykas 55
Daržinỹkai 55
Daržiniñkai 55
daržìnis 161
daũgbylis 129
daugiaũs 180
d,augsinti 231
daũgumas 59
daũžos 95
davãdas, -ai 49, 52
dãvadas, -ai 52
davę̃s 219
dãvimas 67, 74
davìmas 72
dažnaĩ 174
dãžnas, -à 148
dažn,esnis 167
dažniaũs 180
-dẽdamas 220
dẽdąs 212, 216, 217, 221, 254
dedą̃s 216, 217
d,ėdinėti 231, 236
degą̃s 212
dẽgimas 72
dẽgymas, -aĩ 72
dègtas, -à 223
degtų̃ 207
dejà, -õs 100
dẽjimas 65, 73, 243, 245
dėjìmas 73, 245
dėkà, g. sg. dẽkos 85, 89
dėkà, -õs, dẽką 89
dẽkavoti 231, 236
dekrẽtas, -ai 50, 51
deĩ 240
deleĩ 240
dėmẽ, -ẽs, dẽmę 107
dengìmas 69
deñgtas, -à 223

derą̃s 212
desėtynà, -ỹnos 97
dešimtinỹkas 54
dešimtìs, -iẽs 54, 120
dė̃tas, -à 222, 226
dė̃tas, -a 226, 246
dėtų̃ 207
dėvį̃s 215
diãkonas, -ai 48
diameñtas, -ai 50, 51
didelỹs, -ė̃ 160
dìdelis, -ė 160
did,esnis 167
didesnỹsis 169
didỹnių 241
dìdis, -ė̃ 148
didỹsis, -ė̃ji 163, 164
didùmas 62
didžiaĩ 174
didžiaũs 180
didžiáusias 170
didžióp 152
dìdžiumas 65
didžtùris 129
diẽdas, -aĩ 34
díegas, -aĩ 15
diegliùs, -iaũs 126
dienà, -õs, diẽną 87
dienìnis 161
diẽninis 161
dienojė̃jis 171
Diẽvas, -aĩ 15, 34, 134, 244
voc. sg. Dievè 42
voc. sg. Diẽve 42
Dievíep 135
Diẽviep 135
dievỹstė 113
dieviškaĩ 174, 177
diẽviškas, -à 158, 244, 245, 249
diẽviškas, -a 246
Dievók 135
Dievóp 131, 134, 135
Diẽvop 135, 137
dilgýnė 111
dilgỹnė 111
dìrba, dìrbti 207
dirbą̃s 212, 216, 247
dìrbąs 216, 247
dirbčià 207; 208
dir̃bčia 207, 208
dìrbčia 207, 208
dìrbtas, -à 222, 226
dìrbtas, -a 226
dir̃btų 207, 208
dìrbtų 207, 208
dirvà, g. sg. dir̃vos 85, 88, 134
dirvà, -õs, dir̃vą 88
dir̃von 134
dirvónas, -ai 123
disputacijà 102
donìs, -iẽs, dõnį 117
dóras 146
dósniai 172, 176
dosniaĩ 176
dósniaus 179
dósnumas 56, 64
dósnus 64, 140, 146, 147, 244
dõsnus 146
dosnùs, dõsnų 146
d,otilas, -ai 42
dovanà, -õs, dóvaną 92, 94, 95, 151, 245, 248
dóvana 94, 95, 151, 236, 246, 250, 251
dóvanai 177, 254
dovanaĩ 177

dovanóti 231, 251
dóvanoti 236, 251, 252
drą̃sesnis 166
drą̃siai 172, 176
drą̃siaus 179
drą̃sybė 114
drą́sinti 231
drãskąs 210
drąsù 155
drą̃sumas 59, 64, 163, 243, 247
drąsùmas 64
drą̃sus 143, 145, 147, 154, 243, 244, 247
drą̃susis 163
draugalà, -ãlos 93
draũgas, -aĩ 15, 20, 34
draugė̃, -ė̃s, draũgę 106
draugỹstė 113
draugiškaĩ 162, 177
draũstas, -à 223
drįėgnas 145
drė̃gnas, -a 147
drė̃gnas, -à 149
drė̃gnas, -à 146
drįėgnumas 61
dréiskėti 231, 236
drėskìmas 69
drìẽžas, -ai 35
dríežas, -aĩ 35
drìẽžas, -aĩ 35
drum̃stas, -à 223
dùksesnis 166
duksė̃tis 231
dùksinti 231
duktė̃, -erès 127, 197, 196, 198
dùlkė 105
dūmà, g. sg. dū̃mos 85, 89
dū́mas, -ai 18, 20, 154
dū̃moti 231, 254
duobė̃, -ė̃s, duõbę 106, 107, 108
duobė̃, -ė̃s, dúobę 108
duočià 207
duõčia 207
dúočia 207
duodamà 228
duodą̃s 212, 216, 250
dúodąs 216
dúodu 250
duomies 193
dúona, -os 15, 90
duonà 90
dúoninis 161
duõs 202
dúosiu 203
dúotas, -à 226
dúotas, -a 226
duotų̃ 245
dur̃čia 207
dùrčia 207
dùres, -ų 116
durią̃s 217
dùrtas 224
dūšià, g. sg. dū̃šios 99
dvãras, -aĩ 20, 37, 38, 247, 248
dvãras, -ai 31, 37, 38, 39, 134, 243
d. sg. dvãri 41
dvãriep 134
dvarìnis 161
dvarionìs, -iẽs 121
dvãriškis 113
dvįarnas, -à 150
dvįarnumas 61, 150
dvãrop 134
dvasià, g. sg. dvãsios 99
dvãsingesnis 166

dvãsiškai 172, 177
dvãsiškas, -a 157
dvẽjetas 20
dviejų̃ 182, 183, 243, 245, 248
dviẽjų 182, 183, 246
dvikartùmas 62
džiaugẽs 201
džiaũgsmas, -ai 31, 37, 38
džiaũgsmas, -aĩ 37
džiùvimas 67
Ė́dą̃s 212, 216, 250
ė́dąs 216
ėdesỹs 79, 81
ẽdesis 81
ėdìmas 69
ė́du 250
ė́džioti 231, 236
eglẽ, -ẽs 248
eglýnas, -aĩ 47
l. sg. eglynè 47
eĩčia 248
eidamì 229
eilià, -iõs, eĩlią 100
eĩną̃s 74, 216, 217
eisiù, -sì 243, 245, 248
eĩsiu 244, 246
eĩtąs 216
eitų̃ 248
éižėti 236
ẽjimas 67, 74, 245, 253
ėjìmas 245
ekẽčios, -čių̃ 111
elemeñtas, -ai 50
elemozinà, -ìnos 97
el̃geta 91, 96, 236
elgetà, -õs 96
el̃getauti 231, 236, 245
el̃getoti 201
ėmẽs 201
ėmę̃s 219
ẽmimas 67, 245, 253
ėmìmas 245
epistolà, -õlos 97
erẽlis 80
erškẽtỹs 79
*ę̃s 213, 254
ẽsąs 193, 213, 216, 217
esą̃s 217
esencijà 102
esì 193, 245
ẽsi 192, 193, 246
esíegu 193
esmè 192, 245
ẽsme 193, 246
esmì 193, 245
ẽsmi 192, 193, 246
estè 192
ẽste 193
ẽsti 192, 216
evangelijà 102
evangelikaĩ 52
evangelistà, -ìstos 97
ẽžeras, -ai 46, 247
ẽžeras, -aĩ 46, 247
Fal̃šius, -iaus 126
falšyvaĩ 174
figūrà, -ū̃ros 97
filiozõfas, -ai 50
Flandrijà 102
fortūnà, -ū̃nos 97
Francijà 102
fundacijà 102
fundameñtas, -ai 50
furijà 102
Gaidỹs, gaĩdžio 76
gaidžiag,ystis 129

gáilas 146
gaìlėtų̃ 208
gaĩliąs 217
gaĩlįs 215, 218
gailį̃s 217, 218
gáilysta 146
gˌailumas 61
gˌailus 145
gáilus 146, 147
gailùs, gaĩlų 146
gainióti 236
gaĩsas 15
gaišìmas 69
gaišìntas 225
gãlas, -aĩ 34
galėčià 207
d. sg. gãli 41
gãliąs 217
galýbė 115
galìngas 157
gãlįs 199, 215, 217, 218
galį̃s 217, 218
galvà, -õs, gálvą 17, 86, 250
galvókartas 130
galvū́galė 136
gamtà, g. sg. gam̃tos 85, 245, 253
gamtà, -õs, gam̃tą 245
gˌandžiaus 179
ganióti 236
ganyklà 93
garbà, -õs, gar̃bą 87
garbė̃, -ė̃s, gar̃bę 106, 107, 108, 248
garbė̃, -ė̃s, gárbę 108
gar̃biai 150, 172, 176
garbùs 150
gar̃das, -aĩ 137
gar̃du 152
gardùmas 62
gardumýnas, -ai 47
gardumýnas, -aĩ 47
gardumỹnas, -ai 47
gardùs, gárdų 148, 151, 242, 244, 251
gardùs, gar̃dų 242
gardžiaĩ 174
garstyčià, -ỹčios 103, 104
garstýčios, -ių 104
garsvýčios, -ių 104
gˌąstumas 145
gˌąstus 145
gą̃stus 141
gąstùs 147
gãtavas, -a 143
gatavõn 152
gatavóp 152
gáudąs 210
gáusesnis 166, 245, 254
gausˌesnis 246
gáusiai 172, 176
gausiaĩ 176
gáusiaus 179
gáusinti 231
gáusosp 152
gáusumas 56, 64
gáusus 64, 141, 145, 147, 153, 243, 244, 250
gáutas, -à 208, 222
gáutas, -a 208
gavė́nia 103
gavìmas 69
gė̃da 64, 85, 158, 169
gė̃dėtis 231
gė̃dimas 67
gė̃dingas 156, 158, 161, 244
gė̃dingesnis 166
gė̃dingiausias 169

gė̃diškai 172
gė̃diškas, -a 157, 246
gė̃dumas 56, 64
geĩdimas 67
geidulỹs 79, 81, 131, 245, 251
geĩdulis 81, 131, 245, 251
geĩdžiamas 220
geĩdžiąs 213
geisdamà 228
geĩsdami 228, 229
geisdamì 229
geĩstas, -à 224
gélbėti 232
gélbi, gélbsti 95
geležìs, -iẽs 120
gėluõ, -niẽs, gė̃luonį 122
gėluonìs, -iẽs, gė̃luonį 122
geñdąs 211, 217
gentìs, -iẽs, geñtį 117
geraĩ 174
d. sg. gerái 152
gẽras, -à 148, 242
gẽrasis 165
geñbiąs 74
geñbimas 67, 74, 245, 253
gerbìmas 245
geñbtas, -à 224
ger,esnis 167
gerẽsnis 168
geriį̃s 214
geriaũs 180
geriáusias 170
gerýbė 115, 243
gérimas 66, 71, 72, 73, 247, 251
gėrìmas 72, 73, 251
gė̃rymas 72
gẽris 75
gerklẽ, -ẽs, gérklę 108, 248
gerklė̃, -ẽs, geñklę 108
gerokaĩ 177
gerókai 177
gérti 251
gerùmas 62, 65
gẽrumu 65
gérvė 15
gervė̃ 18
gę̃sąs 211
giedõtų 207
giedótų 207
giesmė̃, -ẽs, gíesmę 15
gijìmas 69
giliaũ 174
gìltinė 108, 110, 243, 248
giltinẽ, -ẽs, gìltinę 110
gilùmas 62, 64
gilùs 64, 148, 244
giñdąs 211
gimdývė 109
gimìmas 69
giminẽ, -ẽs 109
gỹmis 75, 77
gymỹs, gỹmį 77
gindamíes 229
gynìmas 69
giñklas, -ai 38
girdė̃tas 225
girdė̃tų 207
girdìmas 69
giñdįs 215, 218
girdį̃s 217, 218
giñdžiąs 217
girià, g. sg. gìrios 100
giriamè 199, 203
gýrimas 66, 71, 73
gyrìmas 73
gỹrius 125

gìrninis 161
gìrtas, -à 222
girtýbė 115
girtitelỹs 160
girtų̃ 245
girtuõklė 110
gýsla 16, 114, 160
gýslotas 114, 160
gyslõtis 114
gývas, -à 148, 250
gyvatà, -ãtos 93
gyvẽnąs 216
gývis 75
*gláuda 85, 236
glaũdimas 68
gláudoti 232, 238
glaũstas, -à 224
glū́doti 232
gõdas, -ai 31, 244
godìngas 157
grãbas, -ai 31, 37, 39, 243, 245
grãbas, -aĩ 37, 245, 247, 248
gramzdinti 232
grãšis 75
graudìmas 69
graudìntas 225
graũdinti 232, 236, 245, 254
graudìnti 246
graũdu 155
graũdumas 59
graũdus 143, 145, 154, 236, 244
graũdžiai 155, 172
grausmẽ, -ẽs, graũsmę 106
gražiaĩ 174
gražùmas 62, 65
grãžumas 65
grãžumu 65
gražùs 148, 244
Grecijà 102
grėdà 20
greĩčiaus 179, 245, 254
greičiaũs 246
greičiáusias 170
greĩtai 172
greĩtumas 59
grẽkas, -ai 31
grę̃žtas, -à 224
griaũdus 145
griáutas, -à 223, 243
griẽkas, -aĩ 34
griešiją̃s 215
gríežimas 66, 71
griežìmas 71
grýnas, -a 141, 147, 153, 245
grýnas, -à 146
grỹnas, -à 147, 246
grýnasis, -oji 163, 165
gryn₍esnis 167
gryniáusias 170
grinìmas 69
grynóji 164
grýnumas 56, 245
grynùmas 245
griùvimas 68
grįžę̃s 219
grįžìmas 69
gróbas, -ai 30
grõmata 98
gr₍ožetis 232
grõžis 75
grùbus 143, 145
grū́das, -aĩ 15, 33, 39, 250
grum̃zdimas 68
gùdas, -aĩ 34
gū́dumas 64
guĩdami 229

gulési 201
gùlią̃s 217
gùlįs 215
gùndau, -dyti 96
guõdas 15
gùrklis 77
gurklỹs, gùrklį 77
gurvõlis 80
Heretìkas, -ai 51, 52
heretikaĩ 51, 52
historijà 102
Hišpanijà 102
hostijà 102
Iešką̃s (íeš-) 211
íeškoti 232, 236, 243, 248, 251
ieškóti 236, 244, 248, 251
íetis, -ies 116, 118
ievà, -õs, iẽvą 20
įklampìntas, -à 226
ilgaĩ 174
ilgiaũs 180
ilgùmas 62
įlū́žimas 71
įlūžìmas 71
imamė̀ 199
imą̃s 217
imsiù 243, 245
im̃tas, -à 224
imtỹnių 241
ìndievas 146
ìnkstas, -ai 17, 18, 39
ìnkstas, -aĩ 18, 33, 39, 247
instrumeñtas, -ai 50
ýpačiai 172
ýpačias, -ia 141
ýpatinė 108, 110
išbỹlomas 220
išdrikaĩ 174
įradùmas 62
į́sčia 99
įsčià, -iõs, ĩsčią 100
ĩsčius 100
įsìgali 195, 199
išdrikùmas 62
išdrį̃sta 147
ìšeidamas 228, 247
išeĩdamas, -a 229, 247
išeidamà 228
išeĩdami 228
ìšeiga 91, 96
išeigà 96
ìšgali 195
ìšgamas, -aĩ 43
įšgãnąs 211
išgélbėti 237
išgelbė́t 237
išgriáutas, -a 226
išjójimas 71
iškalà, -ãlos 97
iškalbà, -õs 92
ìškalbamas 221
iškalbė́síes 203
išklydìmas 71
išléidimas 72
išliuosúotas, -à 226
ìšmãnąs 211
išmintingaĩ 174, 177, 178, 247
išmintìngai 177, 247
išmintìngas, -à 157, 178, 244
išmintìs, -iẽs, ìšmintį 120, 122, 244, 247, 251
ìšmintis, -ies 122, 123, 247, 251
išmonià, -iõs 101
ìšmonia 101
išpažinė́jas, -ai 83
n. pl. ìšrinkti 227

n. pl. išrišti 227
ištikimaĩ 174
ìštikimas, -à 221
ištisùmas 62
įtráukimas 71
įtraukìmas 71
įv,aiskesnis 166
įžeĩstas 227
įžóstu 107
įžū́las, -a 141
įžū́liai 172
įžū́lumas 56
įžū́lus 145
Jalmužnà, -ùžnos 97
jaũčia 95
jaũčiamai 178
jáučias, -iai 75
jaučią̃s 214
jáunas, -à 148, 250
jaunýbė 115
jaunikáitis 80
jáunystė 112
jaunùmas 62
jáuta 209
jaũtimas 68, 245, 253
jautìmas 245
jáutoti 209
jãvas, -aĩ 34
jíemus 186
jiemùs 186
jójąs 217
jójimas 66, 71, 251
jojìmas 71, 251
jóks, -ia 189
jóti 251
jùmus 186, 245
jumùs 186, 246
jùngas, -aĩ 18, 33, 39, 244, 250
jùngas, -ai 18, 39, 247, 248, 250
jùngtas, -à 223
jùnkimas 66, 71, 73
junkìmas 71, 73
júodas, -a 145
juõkas, -aĩ 34
juokę̃s 219
-juokìmas 69
juõktas, -à 224
jupà, g. sg. jùpos 86, 89
jū́ra 15
jū́sų 186
jūs,ų 186
jūs,ump 186
jūsùnk 186
jùtryna 98, 99
jutrynà, -ỹnos 99
Kaĩmenė 180, 110
kaiminẽ, -ẽs 110
kaimýnas, -ai 44, 47
kaimýnas, -aĩ 46
káimiškis 113
káina 161
káiningas 161
kairaĩ 174
kãklas, -aĩ 34
kaktà, g. sg. kãktos 86, 88, 243, 247
kaktà, -õs 88, 244, 247
kalbà, -õs, kaĩbą 87
kalbą̃s 212, 216, 217
kalbėčià 207, 208
kalbė̃čia 207, 208
kalbė́čia 208
kalbesỹs 79, 81
kaĩbesis 81
kalbė̃tų 208
kalbė́tų 208
kãlė 105, 107, 243

kalẽ, -ẽs 107
kalė̃dos, -ų 97, 98
kalinė̃, -ė̃s 109
kalinỹs 79
kálnas, -ai 30, 36, 40, 82, 134, 243, 248, 250
kálnas, -aĩ 15, 37, 40, 244, 247, 248, 250
kálnelis 82
kálniškis 113
kálnop 134
kaltaĩ 174
kal̃tas, -à 148
káltas 224
kal̃tė 105, 107, 108
kaltė̃, -ė̃s, kal̃tę 108
kal̃tumas 59
kálvaitis 161
Kálvaitis 161
kálvė 108
kalvė̃, -ė̃s, kálvę 108
kalvė̃, -ė̃s, kal̃vę 108
kálvis 161
kalvỹs 18
kalvà, -õs, kal̃vą 20
kamarà, -ãros 97
kãminas, -aĩ 247, 248
voc. sg. kaminè 46
voc. sg. kãmine 46
l. sg. kaminè 247, 248
kãmu 191
kanà 191
kančià, -iõs, kañčią 100
kandą̃s 216, 247
kándąs 216, 247
kándė 108
kandė̃, -ė̃s, kañdę 106, 108
kandìs, -iẽs, kañdį 108
kándu, kąsti 96
kándžia 99
kándžioti 96
kanõnas, -ai 50
kañtriai 172, 244
kañtrybė 114
kañtrumas 59, 245
kantrùmas 245
kañtrus 143, 145, 154, 243, 244, 245
kantrùs 246, 247
karaliaują̃s 215
karãlystė 112, 245, 253
karalỹstė 246
karãlius 126
kãrąs 211
karčemà, -õs, kar̃čemą 98, 99
karčiaĩ 155, 174, 176
kar̃čiai 155
kárdas, -ai 35
kárdas, -aĩ 35
kareivis 129
karetà, -ẽtos 97
kãrias, -iaĩ 76
kar̃stas, -ai 31
káršatis 120, 243
kárščiuoti 232
karštaĩ 175
kárštas, -a 141, 245
kárštas, -à 246
kárštosp 152
kartà, -õs, kar̃tą 87
kártas 224
kártumas 57, 151, 176
kartumýnas, -aĩ 47
kártus 141, 153, 176, 250
kartùs, kártų 151, 153, 251
kartùs, kar̃tų 151
kartùsis, -ýji 163, 164

kártuvės, -ių 108
karūnà, -ū̃nos 97
karuonìs, -ies̃ 122
kárvinis 161
ką́snis 77
kąsnỹs, ką́snį 77
ką́stas, -à 223
kataràs 184
katedrà, -ẽdros 97, 99
kãtedra 99
kãtilas, -aĩ 52
kãtinas, -aĩ 45, 198
katolikas, -ai 52
katolikaĩ 51, 52
kãtulti 232
kaũkas, -ai 35
káukė 110
kaukìmas 69
káukolas 110
káukolė 109, 110
káulas, -ai 15, 160
kaulaĩ 18
káuluotas 160
káušas, -ai 17
káušas, -aĩ 18
kàžkokis 190
keikastìs, -ies̃ 120
kéikimas 66, 71
keikìmas 71
kéiktas, -à 223, 245
kéiktas, -a 246
keleivỹs, kẽleivio 130, 131, 254
keleĩvis 130, 131
kėlėmẽs 201
kėlẽs 201, 202, 219, 243, 245, 250
kẽlės 246
kėlę̃s 219
keliamė̀ 199
kẽlias, -iaĩ 76
keliął̃s 214
kẽlimas 66, 71, 243, 245, 251
kėlìmas 245, 251
kẽlis 75, 77
kelỹs, -iaĩ 77
kélmas, -aĩ 226
l. sg. kelmė̀ 42
l. sg. kélme 42
kéltas, -à 223
kélti 251
kentę̃s 219
keršìmas 69
kertą̃s 217
keselỹs 81
kẽselis 81
ketvir̃tis 80
kiaũlė 161
kiaũlinykas 55
kiaulinỹkas 55
kiaũlininkas 55
kiaũlinis 161
kiaulìnis 161
Kiaunà 18
kiáunė 17
kiaunẽ 18
kiáurai 151
kiáuras, -a 145, 151
kiáuras, -à 150
kíekas, -à 191
kiekvíenas, -à 182
kiekvíenas, -a 182
kiẽmas, -aĩ 15, 34, 54, 134
kieminỹkas 54
kiemóp 134
kíetas, -a 141, 153
kíetas, -à 153
kiet,esnis 168

kietùmas 62
kìlpa 15
kirmėlẽ, -ẽs, kir̃mėlę 109
voc. sg. kir̃mėle 112
voc. sg. kirmėlè 112
voc. sg. kirminè 46
voc. sg. kir̃mine 46
kitókumas 57
kláidėti 232
klambẽnąs 216
klaupdamíes 229
klausdamíes 229
klausìmas 69, 72
kláusymas 72
klaũsinėti 236
klausytũ 208
kl,einotas, -ai 48, 51
klė́tis 15
klevìnis 161
kliáuda 101, 161
kliáudė 101
kliáudėti 232
kliáudingas 161
kliáudžia 99, 101
klýdimas 66, 73, 251
klydìmas 73, 251
kliedė́ti 232, 236, 251
klíedėti 236, 251
klýsti 251
kliū́tis 116, 118
kliūtìs, -iẽs, kliū́tį 118
kliūtìs, -iẽs, kliũtį 118
klõdas, -ai 38
klõniotis 232, 236, 245
klonìótis 246
klóti 38
knỹgos, -ų 86
kniū́psčias, -ia 141
k,odrin 240
kodr,in 240
kója 15
kokìs, -ì (-ià) 139, 188, 189, 243
245
kókis, -i (-ia) 189, 244, 246
kóks, -iõ, -kį̃ 248
koksaĩ 190
kóksai 190
kõlioti 232
komedijà 102
konfesijà 102
konfuzijà 102
kontrãktas, -ai 50, 51
koplõnas, -ai 50, 51
kõpos, -ų 19
korìnis 161
kortà, g. sg. kõrtos 86, 89
kortà, -õs, kõrtą 89
kótas, -aĩ 15
kovà, -õs, kõvą 87
koznadiejà, -iẽjos 103
kõznis 116
kõzonis, -ies 120, 123
kram̃to 95
krañtas, -aĩ 111
krãštas, -aĩ 34, 244
kraũjas, -aĩ 76
kráuju, króvė 73
kráutas 224
krečią̃s 217
kreĩvai 173
kreivaĩ 155
kreĩvumas 59, 245
kreivùmas 245
krẽklai 31, 37, 247
kremtą̃s 217
krė́slas, -aĩ 15

kriaũšius 125
kriaušiùs 126
krikščionìs, -iẽs, -ónį 111, 121, 122, 123, 159, 218, 245, 251
krikščiónis, -ies 111, 122, 123, 218, 246, 251
krikščióniškas, -à 158, 159, 254
krimtìmas 69
Kristaũspi 132
krỹžius 126
króvimas 73
krū́mas, -ai 15
krū́pauti 232
krūtìs, -iẽs, krũtį 119
krùvinas, -à 157
kuginỹs 79
kuĩnas, -ai 31, 37
kuĩnas, -aĩ 37
kūkãlis 80
kukulỹs 81
kukùlis 81
kuliąs 217
kū́limas 66, 71
kũmas, -ai 31, 37
kumpùmas 62
kùmsčia 99
kū́nas, -ai 30
kùnigas, -aĩ 43
kunigỹstė 112
kùnigiškas, -à 158
kunigók 135
kū́ningas 156
kū́niškas, -a 157
kū́niškumas 57
kúopa 15
kuopìmas 69
kuõras, -aĩ 34
kuõras, -ai 40
kurapkà, -ãpkos 97
kū́rimas 66
kurìs 191
kùrmis 15
kurmỹs 18
kùrpė 15
kursaĩ 190
kùrtas, -ai 15
kurtinỹs 79
kváila 19
kvaĩlas, -à 19
kvė́pimas 69
kvė́pti 69
kviẽstas, -à 224
Labaĩ 175
lãbasis 165
lab,esnis 168
labiaũs 180
labiáusias 171
labùmas 62
láidoti 232
láima 15, 19, 85, 89, 250
laĩmas 19, 89
laimẽ 18
l,aimesnis 166
laimiaũs 180
l,aimiausias 169
l,aimus 146
láimus 147
laĩmus 146, 147
laimùs, laĩmų 146, 147
laĩškas, -aĩ 35, 36
láiškas, -aĩ 36
laĩvė 105
laĩzdąs 211
lakonià, -õnios 103, 104
lãkštas, -ai 31, 37
lándžioti 20

lángas, -aĩ 15
l. sg. langè 42
l. sg. lánge 42
lañkas, -aĩ 15
lankytų̃ 208
lap₁esnis 168
lãpumas 59
lapũnas, -ai 44
lãpus 143
lãpusis, -ýji 164
lą̃šas, -à 148
laternà, -eñnos 97
lãtras, -ai 17, 31, 37, 39, 243, 245, 247
lãtras, -aĩ 18, 38, 245, 247, 248
latrỹstė 113
laũkan 137
láukdami 228, 229, 247
laukdamì 229, 247
laukią̃s 214
laukìmas 69
láukimas 72
laũks 202, 203
láuks 203
láužas, -aĩ 15
lavónas, -ai 44
lazdà, -õs 87
lėčiáusias 171
legõtas, -ai 50
leidę̃s 219
léidimas 66, 71, 73, 75, 245
leidìmas 71, 73, 245
léidžiąs 217
leisíes 203
léistas, -à 223
lekią̃s 217
lėlỹs, lė́lį 15
lémpa 91
lendą̃s 217
leñgvai 150, 173, 176, 245
lengvaĩ 176, 246
leñgvas, -à 150
leñgvesn 150
leñgviaus 150, 179
leñgvumas 59, 64, 150
lengvùmas 64
lénkas, -ai 19, 30, 36
leñkas, -aĩ 19
leñkiąs 213
lėtaĩ 175, 176
lė̃tas, -à 150, 246
lė̃tasis, -óji 164
letenà, -õs 94, 95
lẽtena 94, 95
lėt₁esnis 168
lė̃tumas 59, 150, 176
liameñtas, -ai 50
liáudis 116
liáująs 213
liaupsẽ, -ẽs, liaũpsę 106
ličýna 98, 89
liejìmas 251
liẽkas, -à 15, 143
líejimas 66, 251
liẽkąs 217
líekna 15
liemuõ 127
líepa 15, 19
liepà 18, 19
liẽpiąs 213, 217
liepsnà, -õs, liẽpsną 87
liẽstas, -à 224
líetas 225
líeti 251
liẽtimas 68, 74
lietùs, líetų 16, 19, 124, 250

liežùvis 80, 82
ligà, -õs 87, 160
lýgiai 173
lýgyba 116
lýgybė 116, 163
ligónis, -ies 121, 123
ligótas 160
lýgu 152
lygumà, -õs 64
lýgumas 57, 64, 163, 243
lýgus, -aus 64, 141, 145, 147, 152, 153, 250
lýgus, -aũs 145
lygùs, -aũs 145
likę̃s 101, 219
likõs 201
liktõrius 126
lilijà 102
linksmaĩ 175
linksm,esnis 168
linksmiaũs 180
linksmýbė 115
linksmùmas 62
liñkstąs 217
lióvimas 66
lipýnė 111
lỹs 202
lìs 202
literà, -ẽros 97, 99
lytìs, -iẽs, lỹtį 117
liturgijà 102
-liũdimas 68
liũdįs 215
liuos,esnis 168
liuosúotas 225
liuosuotų̃ 208
liuterõnas, -ai 50
liùtras, -ai 31
liùrba 15
lõbingas 156
lõbis 75
lobùs 148
lockà, g. sg. lõckos 89
lõjoti 232, 236
lokỹs, lókį 15, 19, 118
lomà, -õs, lõmą 87
lópa 15
lópė 107
lopetà, -õs 95, 248
lópeta 97
lopinỹs 81
l,opinis 81
lópyti 20
loskà, g. sg. lõskos 89
loskà 89
lovỹs, lóvį 19, 77
lovỹs, lõvį 19
lúpa 15
lùstas, -ai 31, 37
lúžimas 66, 71, 247, 251
lūžìmas 71, 251
lúžti 251
Mãgas, -ai 31
máinioti 232
maĩšas, -aĩ 19, 34, 40
máišas 19, 41
máiša 19, 41
máišė 19, 41
maĩštas,-ai 31, 37, 38, 243, 244, 247
maità, -õs, maĩtą 87
majestõtas, -ai 50
mãkštys, -tų̃ 117
maldà, -õs, maĩdą 87
maĩdąs 211
maĩkas, -aĩ 15, 36
malónė 109

mal,onesnis 166
mal,oniai 173
mal,oniausias 170
mal,oningas 156
mal,oningiausias 170
mal,onumas 61
mal,onus 146
malónus 146, 147
malõnus 146
malonùs, -õnų 146
mal,onusis, -yji 163
mãmonas, -ai 48
mãnas 186
mandagiaĩ 175, 176
mañdagiai 176
mandagùs 176
mañdagus 176
mandõtas, -ai 50, 51
manè 186
màne 186
manę̃s 186
mãni 20, 186
màno 187
mãno 187
mãras, -aĩ 34
Marijà 102
marinąs 215
mãrios, -ių 100
mariósn 135
maršálka 98, 99
m,artuvė 109
maruonìs, - iẽs 120, 122
matýs 202, 203
matìs 202
matỹs 203
mazgótas 225
mažaĩ 175
mãžas, -à 148
maženà, -õs 92
maž,esnis 168
mažiaũs 180
mažiáusias 171
mažiñtelis 161
mažitelỹs 159, 160
mažitelỹsis 169
mažitỹs 159
mažùmas 62
mãžumas 65
medeĩnė 110
mẽdelis 82
mẽdis 76
medùs, -aũs 124
mẽdžiaga 91
mẽdžias, -iai 76, 82
medžiõklė 111
medžioklẽ, -ẽs 111
mẽginti 232, 237, 254
mẽgstąs 210
méilaširdumas 57
méilaširdus 141
méilė 105, 107
méilingai 173
méilingas 156, 244, 254
méilingumas 57
méilumas 57, 245
meilùmas 245
méilus 57, 141, 147
meilùs, méilų 147
meilùs, meĩlų 147
meĩlus 57
méilusis, -yji 167
melãgis 80
mẽlas, -aĩ 34
mélynė 109, 110, 163
mẽlynuoti 233
melsdamíes 229

meną̃s 212
menkaĩ 175, 176
meñkas, -à 143
meñkumas 59, 176, 245
menkùmas 245
mė́nuo 127, 250
mérdėti 233
mergà, -õs, meřgą 17, 87, 159, 244
mergáip 135, 136
mergỹstė 113
meřgiškas, -à 158, 159, 244, 245, 249
meřgiškas, -a 246
mergýtė 112
mergỹtė 112
mėsà, -õs, mė̃są 87
mesiù 169, 202
mėsiu 169, 202, 244, 246
mėstas, -à 224
mestų̃ 169
mėstų 169, 207
mė̃stų 169
mė̃šlas, -aĩ 15, 33, 39, 250
l. sg. mėšlė 42
l. sg. mė̃šle 42
mėšlýnas, -aĩ 47
mẽtas, -ai 32, 37, 54, 158, 161
metėsì 201
d. sg. mẽti 41
metìmas 69
mietinėti 233, 236
mẽtinykas 53, 54
mẽtinis 155, 158, 161, 244
metìnis 161
mẽtra 85, 89
miegãlis 80
miẽgas, -aĩ 15
miẽgąs 213, 217
miẽgti 216
míelai 173, 176, 245
mielaĩ 176, 246
míelas, -a 141, 153, 242
míelasis, -oji 163, 165
míelaširdystė 112
mielaširdžiaũs 180
miẽlės, -ių̃ 106
míelesnis 166
míeliaus 179
míeliausias 170, 244, 245, 254
mieliáusias 246
miernaĩ 175, 176
miẽrnumas 59
miẽstan 134
miẽstas, -ai 32, 37, 82, 134
miẽstelis 82
miẽstop 134
miẽščionìs 121
mìgis 77
migỹs 77
miylasnykas, -ai 48, 51
-milìmas 69
mýlįs 215
mylį̃s 217
miliškaĩ 162, 177
mýliu 215
myliù 215
-mìlstąs 210
mìltai 15, 161
mìltingas 161
miltìngas 161
mìltuotas 161
miltúotas 161
minė̃tas, -à 226
minià, -iõs 100
minỹkas, -ai 50
-minìmas 70

minimè 199
mìnime 217
minį̃s 199, 217
ministras, -ai 50
minyškà, -ỹškos 97
minkštùmas 62
miñtąs 211
mìntas, -à 223
miñtas, -à 224
mintìmas 70
mirę̃s 219
mìrgterėti 233, 245
mirgterė́ti 246
mirìmas 70
miršìmas 70
mìrštąs 210, 217, 250
mìrštu 250
mir̃tis 116, 118, 119, 245, 254
mirtìs, -iẽs, mir̃tį 119, 246
mìstras, -ai 32, 37
mišià, -õs 100
mitìmas 70
mizerijà 103
mizernaĩ 175
mõčeka 98
mõjus 19
moką̃s 212, 216, 250
mokestìs, -iẽs 120
móku, mokė́ti 233, 250
mˌokėti 236
mókytesnis 166
mókytinis 78, 80
mókslas, -ai 30, 36
moliavóti 233, 236
mõliavoti 236
mólinas 155, 158
mólinis 161, 244
molìnis 161
mólis 15, 75, 158, 161, 250
momáip 135
mõnas, -ai 32, 37
Mortà, -õs, Mõrtą 87
mõstis 116, 119
mostìs, -iẽs, mõstį 119
mótė 15, 18, 122, 127, 154, 197, 250
móteris 122
móterystė 112, 245, 253
moterỹstė 246
móteriškas, -a 157
móteriškė 113, 245, 253
moterìškė 113, 246
mūčélnykas, -ai 48
mùlas, -ai 32, 37, 39, 247
mùlas, -aĩ 38, 247
mùmus 186, 245
mumùs 186, 246
mū́ras, -ai 161
mùrinas, -ai 48, 51
mū́rinis 161
mūrìnis 161
mū́sų 186
mūsˌų 186
mū́sump 186
mūsˌump 186
mūsùmp 186
mūsum̃pi 132, 186
mūsùnk 186
mušą̃s 217
mušìmas 70
mū̃šis 76
Náikinti 233, 237, 243
naikìnti 237, 244
naktìs, -iẽs 117, 119
naktyjè 119
nãktyje 119

nakvýnė 111
namañ 131
nãmas, -aĩ 34, 41
namiẽ 131, 135
namíep 135, 136
namỹkščias (-štis) 160
nar̃štinykas 53
nasraĩ 34, 41
nártauti 233, 236
našláitis 80
našlẽ, -ẽs 106
našlỹstė 113
naštà, g. sg. nãštos 86, 88, 243, 247
naštà, -õs 88, 247
natūrà, -ū̃ros 97
naudà, -õs, náudą 15, 90, 245, 250, 251
náuda 85, 89, 158, 245, 250
naudà, -õs, naũdą 90
náudingai 173
náudingas 156, 158, 251, 252
naudìngas 251
nauding,esnis 168
naujãkrikštis 131
naujakrìkštis 131
naũjakrikštis 131
naũjas, -à 149
naujienà 94
naujynà, -õs 93
neáuga 218
nèbaisies 195
nèbaudė 74
nebaũdžia 74
nebẽga 218
nebylỹs 79
nèbjauris 195, 199
nebjaũris 195, 199
nèbodis 195
nebõdis 195
nèdavė 74
nedė̃lia 103
negãlė 110
nẽgalė 110
negãli 195, 199, 217
nẽgali 195, 199
nègali 199
nẽgandas, -aĩ 43, 45, 198
nègėris 195
negùli 195
nẽkada (-dai) 198
nekal̃ba 195, 201
nẽkas 190
nẽkokis 152, 190, 198, 240, 254
nẽkuris 152, 190, 198, 240, 254
nèlenda 195
neleñda 195
nèmini 199, 217
nèmirė 74
néndrė 105, 250
nepraũsia 110
nepríetelius 126
nerandą̃s 217
nerė̃das 52
nẽrėdas 52
nerimãstis, -čiai 80, 81, 253
nẽrimastis, -čio 81
nerimastìs, -iẽs 82
nértėti 233, 236
nesérgamės 199
nešą̃s 212, 217
nešė̃jas, -aĩ 83
nešė̃jas, -ai 83
nešė̃jas, -ai 83
nešiotų̃ 208
nešpãras, -ai 50, 51

nèštas, -à 234
nèštų 207
nẽštų 207, 248
nètarė 201
netãriant 221
neteĩsasakis 129
netìkėlis 83
netùri 195, 199
nèturi 199
nẽturi 195, 199
netvarkà 94
nẽvadas, -ai 48, 52
nevãdas, -ai 52
neveñtas 152
nẽvertas 152, 198, 247
nežadžià, -ãdžios 101, 198, 253
nežìno 199
n,iedėti 233
niẽkadaris 129
niekadõs 239
niẽkados 239
niẽkaniekė 129
niekãniekė 130
niekàs 191, 254
niẽkas 191
niẽkniekė 129
niẽkumas 59
nýtis 15
nõbažnai 173
nõbažnas,-a 143
nõbažnesnis 166
nõbažnykas, -ai 48
nõbažnystė 112
nõbažnumas 59
-nókstamas 220
nopkeñčia 195
n,opkenčia 195
noprõsnai 173, 176
noprosnaĩ 176
norė́čià 207
norė̃ti 233
n,orėti 236
nóriai 173
nórįs 215
norį̃s 217
nórumas 57
nósis 116, 250
nùgali 195
nùgara 91, 94, 243, 248
nugarà, -õs 94, 95, 244, 248
nugriẽjo 199
nùgriejo 199
nugùli 195, 199
nùguli 199
nùkeliu 196
nuklýdimas 71
nuliū̃dimass 72
nulodùs 148
nùmirė 83, 201
numìrėlis 83
numirę̃s 254
nuodėgulỹs, -dẽgulį 81, 111
nuodẽgulis 81, 111
nuodėmẽ, -ẽs, -dẽmę 111, 253
nuodėmẽ, -ẽs, núodėmę 111
núodėmė 111
nuodžià, -iõs, nuõdžią 100, 160
nuodžiótas , -à ir -a 160
nuogaĩ 175
núogas, -à 149, 250
nuogąstùs 147
nuogùmas 62
núoma 15, 90
nuomonià, -iõs 101
núomonia 101
núomonė 101

*nuopeĩnas, -aĩ 45, 253
núopalnas, -ai 45
nuoširdùs 176
nuoširdžiaĩ 275, 176
núoširdžiai 176
nuotartìs, -iẽs 120
nusidãvimas 72, 74
nusigą̃sta 147
nusiuñtė 201
nušalę̃s 219
nutãriamas 220, 221, 254
nuveĩkia 196
Obelis, -iẽs, óbelį 15
óbuolas 81
óbuolis 78, 81
obuolỹs 81
óda 16
Onà, -õs, Õną 87, 89
ˌopus 146
ópus 146, 147
õpus 146
opùs, õpų 146
óran 137
óras, -aĩ 15, 33, 39, 250
óras, -ai 39, 137, 247
I. sg. orè 42
I. sg. óre 42
oriẽ 135
ožỹs, óžį 15, 76, 250
Pãbaida 91, 95
pabaigà, -õs 92, 96
pabˌaisingas 156
pabangà, -õs 92
pãbaras, -aĩ 49
pabažnaĩ 175
pabeñgiamas 220
pàbėrė 201
padángės, -ių 111
padãrai 209
pãdaras, -aĩ 43, 136
padárgas, -ai 44
padarùs 149
padauža 94
padáuža 95
pãdauža 95
padėjė́jas, -aĩ 83
padė̃jėjas 84
padėjìmas 71, 72
padė̃jimas 72
padermẽ, -ẽs 109, 110
pãdermė 110
padė̃tas, -à 245
padõnas, -ai 50
padˌoresnis 166
padˌoriai 173
padˌorumas 61
padõrumas 64
padorùmas 64
padˌorus 146
padórus 146, 147
padõrus 146
padorùs, -õrų 146
pãduksis 78
padúotas, -a 226
padvarià, -ãrios 103
paeĩna 74
pàėmė 75
pagadiñčia 208
pagadìnčia 208
pãgal 239, 246
pagaĩ 239, 240, 245
pagálba 93, 95
pagaleĩ 240
pagãli 195
pàgali 195
pàgardi 195

pagautaĩ 178
pagáutai 178
pagáutas, -à 178
pagáutas, -a 178, 226
pagélba 95
pãgelba 95
pàgerbė 74
pageȓbia 74
pagìrtas, -à 208, 226
pagìrtas, -a 208, 226
pãgonis, -ies 120, 123, 158
pagónis, -ies 123
pãgoniškai 173
pãgoniškas, -a 157
pagrum̃zdimas 72
paguldýtas, -à 226
pagundà, -uñdos 93, 96
pagundà, -ùndos 93, 96
pagùnda 96
pãgunda 96
paĩkas, -à 150, 246
paĩkumas 60, 150
páinioti 233, 236
painióti 236
pajauta 94
pajáuta 95
pajùngiamas 220
pãjuokas 45
pãjūris 81
pakãjingai 173
pakãjingas 156
pakãjus 126
pakãkinamas 220
pakaktiniaũs 180
pakálnė 109, 110, 111
pakal̃nė 110, 111
pakálnis 81
pakampẽ, -ẽs 109, 110
pakámpė 110
pakam̃pė 110
pakámpis 110
pakam̃pis 110
pakañkamas 220
pakañkąs 211
pakarà, -ãros 97, 98
pàkeliamas 221
pakéltas, -à 226
pakéltas, -a 226
paklaida 94
pàkasame 196
paklaidùmas 63
pãklaiduonis 120, 122
paklaidùs 149
paklãnas, -ai 50, 51
pãklapa 98
paklúonė 111
paklùsnumas 60, 245
paklusnùmas 245
paklùsnus 143, 245
paklusnùs 246
pakójis 81
pakõjis 81
pãkojis 81
pakrámta 95
pakrántė 111
pãkula 91
pãkulinis 161
pakūtà, -ũtos 97
n. pl. pàkviesti 227
palaidùmas 63
pãlaikas, -aĩ 43, 45, 46
pãlaikas, -ai 46
paláimintesnis 166
paliaubà, -õs 93, 96
pãliauba 96
paliáuba 96

palįiaubąs 211
palįiaubomas 220
paliáujamas 220
paliaująs 221
pàlydi 195, 199
palỹdi 195, 199
pàlikdamas 247
palìkdamas 247
palìkdami 229
pàliko 201
pãlikuonis, -ies 120, 122
pãlipas, -aĩ 43
pàlyti 195, 199
palỹti 199
palūžùs 149
pánčiuoti 233, 236
panókamas 220
panõsė 111
pãnosė 111
pántis 75, 236
pãpas, -ai 32
papjū́tis 118
pãprastai 175
pãprotis 78, 80, 243, 248
paprotỹs 80, 247, 248
parãmas 52
pãramas 52
pardõstė 110
parėdnià, -ėdnios 103, 104
parodnaĩ 175
parõdnykas, -ai 48
pañšiek 135
parùčnykas, -ai 48
pãsaka 91, 243
pasakyčià 207
pãsaku 240
pasalkandà, -kañdos 96
pasáulis 80, 81
pãsaulis 81
pasãvintinis 78
pasibodìmas 71
pasíekė 199
pãsiekė 199
pasiliẽkąs 217
pãsiuntinis 78, 80, 243, 248
pasiuntinỹs 80
pasiutęs 219
paskandìntas, -à 226
pãskui 159, 239, 240, 245
paskuĩ 159, 239, 240, 246
pãskum 239
paskum̃ 239
pãskutinis 155, 159, 254
paslaptẽ, -ẽs 109
paslẽptas 227
pàsmerkė 201
pãsnikas, -ai 49
pãsnikauti 233
pãstapas 45
pãstaras, -a 143
pãstarasis, -oji 163
pãstariausias 170
pastógė 111
pastotìs, -iẽs 120
pasúolė 111
pasvertójis 84
pãšalpa 91, 94, 96, 245
pašalpà, -õs 94, 96, 246
pašálpa 96
pãšalpas 45
pašélpa 96
pàšelpė 201
pašeĨpiamas 221
pašókimas 72
pašveñčiamas 221
pãtaika 92

pat‚amkas, -ai 48
pateñkąs 211, 217
patiltė 20, 111
patìs, -iẽs 123, 191
pãtis, -ies 123
pãtmalos, -ų̃ 130
patógesnis 167
patógiai 173
patõgiai 155
patógiaus 179
patógiausias 170
patõgu 147, 155
patógu 152
patógumas 57, 64
patógus 141, 147, 152
patogùs, -õgų 147
pat‚osėjas 84
patosìmas 70
patrõnas, -ai 50, 51, 253
pãtronas 53, 247
patrovà, -õvos 97
patùri 195
paũtas, -ai 15
pav‚aiskumas 61
paváizdas, -ai 44, 158
paváizdingas 156, 158
pavargà, -õs 93
pavar̃gėlis 83
pãvargulis 78
pavéikslas, -ai 44
pàvejamas 221
pavydà, -ỹdos 96
pavỹdas, -ai 44
pavýdi, -dėti 96, 233, 236
pavýdėti 236
pavýdįs 215
pavỹdus 143
pãvyzis 78, 81
pavogà, -õs 99
pãvoga 99
pavõju 152
pavojù 152
pavõjumas 60, 152
pavõjus, -aus 126
pavõjus, -ì 143, 152
pavõžnesnis 167
Pãznonia 104
pãžaida 92, 94, 95
pažaidà, -õs 94
pãžygis 78
pažinę̃s 219
pažinìmas 70
pažintìs, -iẽs 119, 121
pažiñtis 119
pažį́stamas, -a 221
pažį́stamas, -à 221, 222
pàžvilgi 195
pečẽtavoti 233
pẽčius 126
pė́das, -aĩ 15, 39
pẽdas 19
pė́das, -ai 39
pėdà, -õs, pė́dą 15
peĩlis 76
peklà, g. sg. pẽklos 86, 89
pẽkus 124
peldė́ti 233
pẽlenas, -aĩ 43
voc. sg. pelenè 46, 112
peĩnas, -aĩ 45
pelnytų̃ 208
penė̃s 202
pẽnigas, -aĩ 43
pentìnas, -ai 45, 101, 198
perbė́go 230
pereigà, -eĩgos 93, 96

pergalėti 243, 244
pérgalėti 243, 244, 246
pergyvẽno 230
perkąs 217
pérlydis 78
pérmetė 230
pérnešė 230
pernỹkščias 160
pernỹkštis 160
Persijà 103
personà, -õnos 97
pertráukė 230
pervelėti 248
pė́sčias, -ia 141, 145
petỹs 76
pė̃tnyčia 103, 104
piemuõ 128
píenas, -ai 15
piẽstas 20
piestà 20
piẽtūs, -ų̃ 124
pigaĩ 64, 175
pìgas, -à 64
pigiaũs 190
pigù 152
pigùmas 63, 64
pigùs, 64, 149, 152, 244
pikčiáusias 171
piktzbỹlis 130
piktaĩ 175
d. sg. piktái 152
pìktas, -à 149
piktàsis, -óji 164
pikt,esnis 168
piktýbė 112, 115, 243
piktỹbė 112, 244
piktóp 152
piktùmas 63
pýlimas 66
pilnaĩ 175, 176
pìlnas, -à 150
pìlnasis 164
pilniáusias 171
pìlnumas 57, 151, 176, 245
pilnùmas 245
pìltas, -à 223
pilvapenỹs 130
pynęs 219
pingąs 217
pirkė́jas, -aĩ 136
pirkė́jas, -ai 136
pirkìmas 70
pirksiù, -si 202, 248
pir̃ksiu 202
pirm(a)gimỹs 131
pirmãgimis 131
pirmà 183, 247, 248
pìrma 247
pìrmas, -à 183
pìrmas, -a 183
pìrmasis, -oji 183
pirmiaũs 183
pìrmiaus 183
pìrmiausias 170
pirmýbė 115
pirmuonìs, -iẽs 121, 122
piršlỹs, pir̃šlį 118
pir̃štas, -ai 153
pjáutuvas, -aĩ 43, 247
pjovė́jas, -aĩ 83
pjovė́jas, -ai 83
pjū́tis 116, 118
pjūtìs, -iẽs, pjū̃tį 118
plačiaĩ 175, 177
plačiaũs 180
plãkimas 68

plãkumas 60
plañkumas 64
plãštaka 92, 94, 248
plaštakà, -õs 94, 95
plãtimas 68
platùmas 63
platùs 149, 153
pláukas, -aĩ 15, 33, 39, 83, 250
plaũkas 18
plaũkiąs 217
plebõnas, -ai 50, 51
plė̃šiąs 214
plė̃šimas 66, 71, 72, 251
plėšimas 71, 72, 251
plė̃šti 251
pliagà, -õs 87
pliuškùmas 63
plónas, -à 149, 250
plūdìmas 70
plùnksna 85, 89
pompà, g. sg. põmpos 86
põnip 135
põnop 134
pópiežė 109
pópiežystė 112
pópiežius 52
pıopiežnykas, -ai 48, 51
póra(s) 91
porà, -õs, põrą 91
pıosėti 233
prabà, g. sg. prãbos 91
prabà, -õs 91
prabanga 94
prãbangas, -aĩ 43
pradė̃da 216, 221
pràdeda 216
pradė̃sti 216
pradžià, g. sg. prãdžios 100, 101, 245, 247
pradžià, -iõs 101, 246, 247, 248
prãgaras, -aĩ 43, 247
prãgaras, -ai 247
l. sg. pragarė 46
l. sg. prãgare 46
prajė̃vas, -ai 50
prajójimas 71
prajõvas, -ai 50, 51
prãkaitas, -ai 46, 247
prãkaitas, -aĩ 46, 247
l. sg. prãkaite 46
l. sg. prakaitė 46
prãkartas, -aĩ 43
l. sg. prakartė 46
l. sg. prãkarte 46
prakẽ, -ẽs 106
prakéiktas, -à 208
prakéiktas, -a 208
prakijas 84
praktikà, -ìkos 98, 99
prãktika 99
praleñkia 195
pràlenkia 195
pràlydi 195
pralỹdi 195
pralõtas, -ai 50, 51, 253
prãlotas 53, 247
n. pl. pràminti 227
prãmonia 101
prãmonioti 233
pranarùmas 63
pranarùs 149
pranarùsis 164
prãnašas, -ai 42, 45, 46, 198, 236, 243, 245, 247
prãnašas, -aĩ 46, 245

prãnašauti 233, 236, 245, 254
pranašáuti 246
pranašỹstė 113
pranẽšimas 72
prapultìs, -iẽs 121, 122
prãpultis, -ies 122
prastyrià, -ỹrios 103, 104
prãšąs 211
prašytų̃ 208
prãšmatas, -aĩ 43
pràšuko 201
pratìmas 70
praũsiąs 110
praũsimas 68
praustuvẽ, -ẽs 109, 110
praũstuvė 110
praustùvė 110
prãzviščius 126
prãžastis, -čiai 78
preikãlas, -ai 45
prekẽ, -ẽs 106
prekijas 84
prėskas 149
prideñgtas 227
pridẽra 218
priderančiaĩ 177, 178, 247
prìderančiai 178, 247
priderą̃s 178
pridẽrąs 218
prìderinčiai 178
priderùmas 63
prieglabstìs, -iẽs 121
prieigà, -eĩgos 93
prieĩna 216
prieĩti 216
priẽjamas 221
priekãlas, -ai 45
príekalas, -aĩ 45
priẽmė 201
príemonia 101
príepelnas 42
príepuolis 79, 81
priepuolỹs 81
príesakis 79
príespauda 92, 96
príešas, -ai 54
príešauti 233, 236, 245
príešinykas 53, 54
príešinis 156, 158, 244
príeštarauti 233
príešumas 57, 64
príešus 54, 64, 142, 154, 158, 236
príetelystė 113
príetykinis 79
príevaizda 92, 94
prievaizdà, -õs 94
príevylis 70
priežastìs, -iẽs 121, 122, 245, 251
príežastis, -ies 122, 123, 246, 251
príežodis 79
prìkalba 92
primanùmas 63
primanùs 149
primiẽtas, -ai 50, 51
prislė́gimas 71
pristõvas, -ai 50, 51
pritráukdami 229
privalà 94
privãląs 211
privalingiesnis 168
privalù 152
privalùmas 63
privalùs 149, 152
privìlijà 103
probà, -õs, prõbą 91
probastvà, -ãstvos 98

procesijà 103
propozicijà 103
prõtas, -ai 15
protìngas, -à 161
protingas, -a 161
prúsaitis 161
prúsas, -ai 161
psálmas, -ai 36
pūčkà, g. sg. pū̃čkos 86, 89
pul̃kas, -aĩ 34
puolą̃s 212, 216
puolìmas 70
puotà, -õs, puõtą 88
púras, -ai 15
purpūrà, -ū̃ros 98
pur̃vinas, -a 156
pùsė 52
pusañtarų 184
pusañtros 184
pùsinykas 52
pùsnykas 52
pústas 225
pūstélnykas 48
pūstýnė 109, 111
pū̃styti 234
pušýnas, -aĩ 47
pušýnas, -ai 47
l. sg. pušynè 47
putà, g. sg. pùtos 86, 89
putà, -õs 89
pùtlauti 234, 236
pùtlumas 60
pùtlus 143, 236
pùvimas 68
Radõs 201
radosi 201
rãgas, -aĩ 34
raistýnas, -aĩ 47
ráišas, -a 142
ráišasis 164
ráiškiai 173
ráiškytis 234, 236
ráiškus 142, 236
ráiškus, -aũs 145, 154
raĩtas, -à 149
rãktas, -ai 32, 37, 38
ramùmas 63
rándas, -ai 39, 40, 137
rándas, -aĩ 40, 137
rángčia 99
rankà, g. sg. rañkos 86
rankái 135
rankáip 135, 136
rañkinis 161
rankõn 136
rankonà 136
rañkosan 136
rankósn 135, 136
rankósnà 136
rankósun 135
rasà, -õs 88
rasiù 245
ràsi 246
rãšąs 217
rašyčià 207, 208
rašýčia 207
rãštas, -ai 32, 37
rãštas, -aĩ 132
rãštop 131
rãtan 131
rãtas, -ai 32
ráuda, -os 90, 209
raudà, -õs, ráudą 90
raudà, -õs, raũdą 90
ráudąs 211
raudónas, -a 160

raudónas, -à 160
raũdonuoti 234
ráugas, -aĩ 15
raugìntas 225
ráutas 225
rãvalas 45
razbáinykas, -ai 48
razinkà, -iñkos 98
rebelijà 103
regėtų̃ 208
regimaĩ 178
rẽgimas, -à 178, 221
regimė̀ 199
regį̃s 215
regulà, -ùlos 98, 99
rẽgula 99
reĩkalas, -aĩ 43, 45, 46, 159
reĩkalas, -ai 46, 159
l. sg. reikalė̀ 46
l. sg. reĩkale 46
reĩkalingas 156, 159
reikalingiáusias 171
reĩkią 214
reĩkiamai 178
reĩkiamas, -a 178
reikmẽnė 110
reikmenẽ, -ẽs 110
reĩkmenė 110
réikštas, -à 223
réiškimas 66, 71, 72, 75, 245
reiškìmas 71, 245
réiškus, -i 145
rẽksmas, -ai 32, 37, 247
rekstỹs 76
religijà 103
relikvijà 103
remẽslas, -ai 50
rẽmimas 66
rémti 69
renkamė̀ 199
rẽpią̨s 214
retaĩ 175
rẽtėžius 126
rẽtis 76, 77
retỹs 77
ricierius 126
riebùmas 63
riebùs 149
rį̃ją̨s 211, 217
rįją̃s 217
rijìmas 70
rýkštė 18
rykštẽ 18
rìmstą̨s 210
rinkõs 201
riñktas, -à 224
rišìmas 70
rỹšis 76, 77, 248
ryšỹs 77
rýtas, -aĩ 15, 17, 33, 39, 137, 250, 251
rýtas, -ai 39, 40, 137, 158
rýtas, -à 223
rýtinis 156, 158, 161, 251
rytìnis 251
rytójas 84
l. sg. rytóje 84
rodà, g. sg. rõdos 86, 89
ródą̨s 211
rõjus 126
rokùnda 98, 99
r₍omesnis 167
r₍omiaus 179
r₍omumas 61, 64
r₍omus 146
rómus 147, 250

romùs, rõmų 147
ronà, g. sg. rõnos 89
ronà, -õs 89
rovìmas 70, 72
róvymas 79
rõžė 105, 107, 108
rožẽ, -ẽs 108
rũbas, -ai 32
rùbinas, -ai 48, 51
rũbinis 161
rūdìs, -iẽs, rũdį 118
rudùlis 80
rugiapjū́tis 130
rugỹs 76
rũpesčiauti 234
rūpẽsnis 82
rũpestingas 156, 159
rũpestis 79, 81, 159
rūpestỹs 81, 159
rūrà, -õs, rũrą 91
rū́sčiai 173
rū́stauti 234
rū́stybė 114, 163, 245, 253
rūstýbė 246
rū́stumas 57, 64, 243, 248
rūstùmas 64
rū́stus 142, 145, 147, 154, 243, 244
rū́šis, -ies 19
rūšìs, -iẽs, rũšį 19
rūtà, g. sg. rũtos 86, 89
rūtà, -õs 89
rùzgis 76
Saĩkas, -ai 32, 37, 38
saĩtas, -ai 32, 37, 38, 244, 247
saĩtas, -aĩ 38
sãkąs 211, 217
sakyčià 208
sakrameñtas, -ai 50
saldù 152
saldùmas 63, 64
saldùs, sáldų 64, 149, 151, 152, 153, 244, 248, 250, 251
saldùs, saĩdų 151
saldùsis, -ýji 164
saldžiaĩ 155
saĩdžiai 155
saldžiáusias 171
sãmanos, -ų̃ 94
sãmanos, -ų 94, 161
sãmanotas 161
Samarijà 103
samdinỹkas 54
sąnarỹs 81
są́naris 81
sąnariùs, -iaũs 125, 245, 254
są́narius 246
sándara 92, 94, 245
sandarà, -õs 94, 246
sándora 92
sánkalbis 79
sãpnas, -aĩ 34, 244
sarg,esnis 168
sargiaĩ 175
sargýba 93
sargýbė 115
s,argus 146, 147
*sąs, santì 193, 254
sãsas, -ai 32
sąsparà, -õs 95
są́spara 95
sáugoti 234, 237, 246
saugóti 237, 246
sáulė 15, 105, 107, 250
saulẽtekis 130
saulótekis 130
sãvas 187

savè 186
sàve 186
saviškaĩ 162, 177
sàvo 169, 187
sãvo 169, 187
sėbras, -ai 32, 37
sėdęs 219, 254
sėdį̃s 217, 218, 251
sėdįs 215, 218, 250, 251
sėdõs 201, 202, 219, 243, 245, 250
sėdos 246
sėdosì 201
sėdžiąs 217
sėdžiu, sėsti 250, 251
séilė 107
seilė̃, séilę 107
seĩmas, -ai 32, 37
sekiotų̃ 208
sėkla 15, 85, 89, 250
sėklà 17
sektà, g. sg. sėktos 86, 89
sekretõrius 126
sektõrius 126
sėmenes, -ų 127, 128
sėmens (-ys), -ų̃ 128
sẽnas, -à 149
sẽnasis 165
senãtvė 110
seniaĩ 175
sentencijà 102
senùmas 63
sėrà, -õs, sė̃rą 88
seredà, -õs 98, 99
sergą̃s 212, 217
sérgąs 213
sérgėti 234, 237, 245
sergėti 237
sérgmi 237
sėsdamíes 229
sesuõ 128
sėti 15
sidãbras, -ai 44
sidãbrinas (-nis) 156
síeksnis 17, 77
sieksnỹs, síeksnį 18, 77, 247, 248
síela 85
sielà, -õs, síelą 90
síelinykas 53
síelis 53
sielótis 90, 234, 245
síelotis 246
síelvartas, -aĩ 43
sylà, g. sg. sỹlos 86, 89, 245
sylà, -õs 89, 246
sylingiaũs 180
silpnas, -à 149
silpnᵢesnis 168
silpnýbė 115
silpnùmas 63
sirᵢopas, -ai 50, 51
siuñčiamas 221
siuntìmas 70
sių̃stas, -à 224
siū́tas, -à 223
siutilmė̃, -ė̃s 109
siùtimas 68
siutinỹkas 54
siuvìkis 90
skaičiùs, -iaũs 125, 126, 139, 245
skaĩčius 246
skáisčiausias 170
skáistesnis 167
skáistumas 57, 64, 245
skaistùmas 245
skáistus 64, 142, 154, 250
skaistvaris 129

skaĩtąs 217
skaitỹs 202
skaitìs 202
skaitliùs 126
skaĩsu 152
sk, ambėti 234
skandìntas 225
skanumýnas, -ai 47
skar̃dis 77
skardỹs 77
skaudžiáusias 171
skelą̃s 212
skélbimas 66, 71
skelbìmas 71
skélbtas, -à 223
skéldėti 234
skelė́ti 234
skéltas, -à 243
skéltas, -a 244
skéndėti 236
skeñdimas 68
skẽpeta 92, 94, 243, 247, 248
skepetà, -õs 94, 95, 247
skẽpetas 94
skė̃trauti 236
skėtráuti 236
skė̃triai 175
skė̃trumas 60, 151, 236
skėtrùs 150, 151
skỹdas 91
skyda 91
skiedrà, -õs, skíedrą 15
skyrìmas 70, 72
skýrimas 72
skyriùs, -iaũs 125, 126, 245
skỹrius 246
skìrtas, -à 225
skìrtas, -a 226
skìrtumas 64
sk, yrus 146
skỹrus 147
skyrùs 147
sklenyčià, -ỹčios 103
sklẽnyčia 104
skolà, -õs, skõlą 54, 88
skolinỹkas 54, 55
skoliniñkas 55
skõlinykas 55
skõlininkas 55
skomià -õs, skõmią 100, 137
skaudùs 149
skreplỹs 76
skrynià, g. sg. skrỹnios 100
skroblùs, -aũs 124
skundìmas 70
skūrà, g. sg. skū̃ros 89
skūrà, -õs 89
skutė̃s 201
slaptė̃, -ė̃s 106
slapùs 149
slãtyti 234
slė́gimas 66, 251
slėgìmas 251
slė́gtas, -à 223
slė́gti 251
sleñkstis 76, 77
slė̃pimas 68, 245, 253
slėpìmas 245
slė̃ptas, -à 224
slíekas -aĩ 15
sliñkstąs 217
slúogas, -aĩ 15, 19
smãgenes, -ų 127
smãgens (-ys), -ų̃ 128
smalà, -õs 88, 89
smarãgdas -ai 50

smar̃kausp 152
smárkauti 236
smar̃kesnis 167, 244
smar̃kiai 173
smar̃kiaus 179
smarkiáusias 171
smarkinỹkas 54
smar̃kumss 55, 60
smarkùmas 55
smar̃kus 54, 55, 143, 145, 153, 154, 244
smarkùs 55
smar̃kusis 164
smársas 36
smárvė 105
smẽgens (-ys), -ų̃ 128
smer̃kimas 68, 74
smer̃ktas, -à 224
smer̃tis, -ies 117
smìlga 17
smilgà, -õs, smìlgą 18
smìltis, -ies 119
smiltìs, -iẽs, smìltį 119
smirdìmas 70
smirdỹs 215
smùlkesnis 167
smur̃tas, -ai 32, 37, 243, 247
smur̃tingas 157
smur̃tus 144
snaudulỹs 79
sniùrglis 77
sniurglỹs, sniùrglį 77
snùkis 77
snukỹs 77
sódinti 234, 237
s,okoras, -ai 48, 51
sópąs 213
sopė̃ti 236, 251
sópėti 236, 251
sopulỹs 79
s,opus 146, 147
sotùmas 64
sótus 147
sotùs, sótų 147
sotùs, sõtų 147
spar̃nas, -aĩ 34
spą́slai 36
spą́stai 30, 36, 250
spáudimas 67, 71, 72
spaudìmas 71
spáustas, -à 223
spãviedis 120, 123
spė̃tas, -à 223
spiečiùs 126
spietliùs 126
sprìndis 17, 77, 236, 250
sprindỹs, sprìndį 18, 77, 236, 247, 248, 250
sriúoga 91
srúoga 91
stãbas, -aĩ 35
stãbas, -ai 40
stabmeldỹs 130
stadalà, -ãlos 98
staĩgiai 173
staĩgumas 60
staĩgus 144
stãlas, -ai 137, 247
stãlas, -aĩ 137
stalda 91
stal̃das 91
slãlop 137
st,ambiai 151, 173
st,ambumas 61, 151, 243

stam̃bumas 64
stambùmas 64
stam̃bus 145
st,ambus 151
stáugiąs 217
staugìmas 70
stebį̃s 215
stebùklas, -ai 44, 45, 158
stebùklingai 173
stebùklingas 45, 157, 158, 244, 254
stebùklingesnis 167, 244
stebùklingiausias 170
stebùs 149
stem̃biąs 214
stíebas, -aĩ 33, 39
stíebas, -ai 39, 40
stipr,esnis 168
stipriaĩ 175, 176
stìpriai 176
stiprùmas 63, 176
stiprùs 149, 176
stìprus 177
stógas, -aĩ 33
stoję̃s 219, 254
stójimas 67, 71, 245, 251
stojìmas 71, 245, 251
stojõs 201, 202, 219, 243, 245, 250
stójos 246
stojosì 201
stokóti 234
storaĩ 175
stórasta 98, 236
stórastauti 234, 236
stórastystė 113
stótas 225
stóti 251
stóvįs 215, 218, 250, 252
stovį̃s 217, 218
str,opesnis 167
str,opumas 61
str,opus 146, 147
stum̃čia 207
stvėrẽs 201
subatà, -õs 98, 99
sùbrido 201
sudẽda 254
sudẽdamas 221, 254
sùdedamas 221
suderamaĩ 178
sùderamas, -à 178
sūdžià, g. sg. sū̃džios 100
sùeiga 92
sugniáužtas, -a 226
sugrąžìntas, -à 226
sùkata 196
sùkava 196
sukcesijà 102
suliū̃bas, -ai 51
sùltingas 118, 161
sùltis, -ies 116, 118, 161
sū́niškas, -à 158
suñkausp 152
suñkesnis 167, 244, 245, 254
sunk,esnis 246
suñkiai 173, 245
suñkiaus 179, 245
sunkiaũs 246
sunkiáusias 171
suñkybė 114
sunkiùmp 152
suñku 145, 152, 155
suñkumas 60, 245
sunkùmas 245
suñkus 144, 145, 152, 154, 243, 244, 245

sunkùs 246
sūnùk 135
sūnùs, -aũs 124
súodžiai 161
súodžiuotas 161
supirktójis 84
sùrenka 196
n. pl. sùrinkti 227
susiẽdas, -ai 51
sutãriąs 221, 254
sutariẫs 217
sutvẽrimas 71, 72
sutvèrìmas 71, 72
sutvẽrėjas 84
sutvértojis 84
svãras, -aĩ 35
svarbùmas 63
svẽčias, -iaĩ 76
sveĩkas, -à 151
sveikatà, -ãtos 93
svẽtastis 120, 123
svetimmóteris 130
svetimpatãlis 130
svíestas 161
svíestuotas 161
sviestúotas 161
svíetiškas, -a 157
svodbà, g. sg. svõdbos 86, 89, 158
svodbà, -õs 89
svõdbinis 156, 158, 161
Šakà, -õs 88
šãknis, -ies 117, 118, 119, 243, 245, 254
šaknìs, -iẽs 246
šalìs, -iẽs 118
šáltie 135
šárvas, -aĩ 33, 137
šárvas, -ai 137
šarvinỹkas 54
šárvinti 234
šaũkti 20
šáukoti 20
šaũktas, -à 224
šaukũnas, -ai 44
šáutas 225
šẽkas, -aĩ 15
šeĩpimas 68
šeĩptas, -à 224
šešẽlis 80
šiẽnas, -aĩ 15
šykščiaĩ 175
šýkštas, -a 142
šilimà, -õs 93
šiĩkas, -aĩ 35
šim̃tas, -aĩ 35, 41, 54, 243, 244, 247
šim̃tas, -ai 41, 55, 244
šim̃tinykas 53, 54, 55
šimtinin̄kas 55
voc. sg. šìrdele 112
širdìs, šìrdį 16, 117, 250
šitaĩ 188
šìtas, -à 187, 188, 245
šìtas, -a 188 ,246
šiurkščiokaĩ 175, 177
šiurkštùmas 63
šlãkas, -aĩ 35
šlakýtas 225
šlóvė 105, 107, 108
šlovẽ, -ẽs, šlóvę 107
šlovẽ, -ẽs, šlõvę 108
šlúota 16
šnekẫs 217
šókąs 213, 216, 247, 250, 251, 252
šokẫs 216, 247, 251
šokẽs 219
šókimas 67, 71, 251

šokìmas 71, 251
šóku, šókti 250, 251
šónas, -ai 15
šóninis 161
šotas, -ai 32
štıorauti 234
šuilnỹs, šuĩlnį 77
šùlinė 77
šulinỹs 77
šulnỹs, šùlnį 76, 77, 134, 247, 248
šulnióp 134
d. sg. šùni 41
d. sg. šùnie 41
šunýtėlis 82
šunýtis 82
šuõ 128
šuolỹs, šuõlį 19
šúolis 19
špitolià, -õlios 104
švánkiai 173
švánkiausias 170
švánkumas 57, 64
švánkus 64, 153
švel̃numas 60
švel̃nus 144, 245
švelnùs 246
šveñčiausias 151, 170, 245
švenčiáusias 246
šventaĩ 175
šveñtas, -à 150, 151
šventasis 164
šveñtė 105
šventýbė 115
šventìmas 70
šventùmas 63
švę̃stas, -à 224
šviesà, -õs, šviẽsą 88
šviẽsesnis 167
šviẽsiai 173, 245
šviesiaĩ 246
šviesiaũs 180
šviẽsybė 114
šviẽsumas 60
šviẽsus 144, 145, 245
šviesùs 246
Tãkas, -aĩ 35
taleñtas, -ai 51, 253
tãlentas 53
tıampriai 173, 176
támsa 91
tamsà, -õs, tam̃są 91
támsybė 114, 245, 253
tamsýbė 246
támsinti 234, 245
tamsuma 94
támsumas 57, 64, 245
tamsùmas 245
támsus 64, 142, 145, 147, 154, 243, 244, 245, 247, 248
tamsùs, támsų 145, 246
tamsùs, tam̃sų 147
tañcius 126
tánkesnis 167
tánkiai 173
tánkiaus 179
tánkus 142, 145, 153, 154, 248
tapę̃s 219
tãriąs 214
tarnáitė 109
tar̃nas, -aĩ 35, 41
tarnaučià 208
tarnaũčia 208
tarnáučia 208
tarnautũ 208
tarnaũtų 208
tarnáutų 208

tárpas, -ai 30, 36
tárpinykas 53, 236
tárpinykauti 234, 236, 254
tarpùkalnis 130
tasaĩ 190
tasià 190
tasjaũ 190
tàsjau 190
tašlà, -õs 88
táukas, -aĩ 83
tautà, -õs, taũtą 88, 137
tãvas 187
tavè 186
tàve 186
tavęs 186
tãvi 186
tàvo 187
tãvo 187
tavõras, -ai 51
teálkinies 209
tedãrai 209
tegauniẽ 209
tegaunỹ 209
teip,agu 240
teĩpaja 240
teip,aja 240
teĩpajau 240
teipõ 240
teipógi 240
téisė 105
teĩsiai 174
teisiaũs 180
teĩsiausias 170
teisýbė 115
teisingaĩ 175, 177
teisinỹkas 54
teĩsu 152
teisùmas 55, 63, 65, 246
teĩsus 54, 144, 152, 154
teĩsusis, -ýji 164
teišdẽdis 209
tekẽlas 83
tẽkėlas 83
tekẽti 83
tekimas 70
tẽkis 77
tekỹs 77
teliẽpi 210
teliẽpig 209
temeĩdis 209
temnyčià, -ỹčios 103, 104
tẽn 239
tẽnai 239
tenái 239
teneskundiẽ 209
teneskundíes 203
tenetikiẽ 209
tẽpimas 68
teprãtinies 209
testameñtas, -ai 51
teužgriũvi 209
tẽvainis 64, 120
tẽvainumas 58, 64
tẽvas, -ai 17, 30, 36, 134, 243, 244, 245, 247, 250, 253
tėvas, -aĩ 17, 37, 245, 247, 248
tẽviep 134
tẽvikščia 101
tẽvikštaitis 79
tẽvikštauti 235
tẽvikštinis 156
tẽviškė 113
tẽvop 134
tẽvuonis 120
týčia 88
tiesà, -õs, tiẽsą 88

tiesiaĩ 175, 176
tiẽsumas 55, 60, 176
tiẽsus 144, 145, 176
tijū̃nauti 235
tijū̃nystė 113
tikę̃s 219
tikìmas 70
tikį̃s 215
tikraĩ 175, 176
tìkrai 176
tìkras, -à 149
tikrasis, -oji 164
tikr‚esnis 169
tikriaũs 180
tikriáusias 171
tikróp 152
tikrùmas 63, 176
tikùmas 63
tylà, g. sg. tỹlos 86
tỹlią̃s 217
tìltas, -ai 15, 20
tiltaĩ 18
tingiaĩ 175
tingį̃s 215
tingùmas 63
tingùs 149
tiniùs 126
tiñką̃s 217
tiñklas, -ai 15, 32, 37, 38, 243, 244, 245, 247, 248
tiñklas, -aĩ 38, 245, 247
týrimas 67
titùlas, -ai 51, 253
tìtulas 53
tóbūlai 173
tóbūlas, -a 142
tóbūlesnis 168
tobūliaũs 180
tóbūliausias 170
tóbūlumas 58
t‚odrin 240
todr‚in 240
toksaĩ 190
tóksjau 190
tóliaus 179
tólimas, -a 142
tólumas 58, 251
tolùmas 251
tolùs 251
tóšis 15
tradicijà 103
traĩcė 105
tráišus 153
trañksmas, -ai 32
tráukimas 67, 72
tráuktas 225
trẽmimas 67, 75
trémtas, -à 223
trémti 69
trenkìmas 70
treñktas, -à 224
tridievỹs 130, 131
tridiẽviškas, -à 158
triūbà, g. sg. triū̃bos 54, 86, 89
triūbà, -õs 89
triū̃binykas 53, 54
trókštą̃s 210
tróškimas 67, 71, 72
troškìmas 71
tr‚oškumas 61
troškùmas 64
trótinamas 221
trùkimas 70
trumpaĩ 175
trum̃pas, -à 144
trum̃pumas 60

truputỹs, 79, 81, 131, 247, 251
trùputis 81, 251
trupùtis 81, 82, 131
tr,ūsauti 235
tū́las, -a 142, 154, 242
tū́lesnis 167
tūliarópas 191
tùlkas, -ai 15
tū́lumas 58
tulžìs, -iẽs, tul̃žį 118
tùntas, -ai 36
tuñtas, ai 36
turėtų̃ 208
turimè 199
tùrįs 215, 219
turį̃s 217, 218
tur̃kas, -ai 17, 32, 36, 38
tur̃kas, -aĩ 17, 38
tur̃tas, -ai 32, 37, 38
tuščiaĩ 175
tùščias, -ià 149
tuštùmas 63
tvãnas, -ai 32, 37, 243, 244, 247
tvãnas, -aĩ 38, 247
tvárčiuoti 235
tvárdytis 235
tvãryti 235, 236
tverią̃s 217
tvérimas 67, 75, 245, 251
tvėrìmas 245, 251
tvértas, -à 223
tvérti 251
tvirtaĩ 176
tvìrtas, -à 149
tvìrtinti 237
tvirtìnti 237
tvorà, -õs, tvõrą 88
Ùbagas, -ai 48
ubagỹstė 113
ùgnė 118
ùgnis 117, 118, 119, 243, 245, 247, 254
ugnìs, g. sg. ùgnies 118, 247
ugnìs, -iẽs 118, 246
ū́kinykas 236
ū́kinykauti 235, 236
ū̃lyčia 82, 103, 104
ū̃lyčėlė 82
ūmaĩ 176
úodas, -aĩ 15
uolà, -õs, uõlą 88, 159
uolìngas 157, 159
uosìnis 248
urẽdas, -ai 51
ùrvas, -ai 36
ùrvas, -aĩ 36, 247
ur̃vas, -aĩ 36
ùsnis, -ies 117
usnìs, ùsnių 118, 248
usnis, -ių̃, -nų̃ 119
ùždangtis 120
ùždraustas, -à 226
uždraũstas 227
ùžgavėnykas 53
ùžgriejo 201
ūžìmas 70
ùžkluonė 111
užmačià, -ačiõs 198
užmókamss, -à 221, 222
ùžpakalis 79, 81
užpakalỹs 81
užtvorỹs 79, 81
Voc. sg. vabalè 46
voc. sg. vãbale 46
vagìs, -iẽs 118
vagỹstė 113

vaĩdas, -ai 32, 37, 38, 243, 247
vaĩdas, -aĩ 38
vaĩkas, -aĩ 35, 41, 83, 153
vaikíep 135
vaĩkiškas, -à 158
váikščioti 235
vaikštinė́ti 235
v,aikštinėti 236
vainìkas, -ai 44
vaisiaũsp 134
vaisìngas 158, 159
vaĩsingumas 60
vaisiùs, -iaũs 125, 134, 159, 245, 254
vaĩsius 246
vaĩskas 104
váiskas 104
váistas, -ai 31, 36, 236, 244
váistyti 235, 236
váistoti 235
vaĩsumas 60, 151
vaisùs 150, 151
vajóti 38
vãkaras, -ai 42, 45, 243, 247
vãkaras, -aĩ 45, 247
g. sg. vãkari 41
g. sg. vãkarie 41
vãkarinė 109, 110
vakarýkščiai 174
vakarýkščias 160
vãkaruoti 235
valandà, -õs 93
valdžià, -iõs, vaĩdžią 100
válgąs 211
valià, g. sg. vãlios 100
valývas, -à 160
válna 152
válnai 174
válnas, -a 142, 145, 152, 245
válnas, -à 246
válnasis 164
válnesnis 167
válnybė 114
válnysta 113, 248
válnystė 113, 163, 253
válnumas 59
vam̃zdinykas 53
vánduo 127, 128, 243, 245, 254
vanduõ 128, 246, 247
vángstyti 235, 254
vardañ 137
var̃dan 137
var̃das, -aĩ 15, 35, 41
var̃gas, -ai 33, 37, 38, 243, 245, 247
var̃gas, -aĩ 38, 245
var̃geta 92
var̃giai 174
vargiokaĩ 176
var̃gu 145, 152
vargù 152
var̃gumas 60, 245
vargùmas 245
var̃gus 144, 152, 244
vãrinas, -à 157
var̃nas, -aĩ 19, 20, 35
várna 15, 19, 20
várpa 15
var̃stas, -ai 33, 37
varškė̃, -ė̃s, várškę 108
varškė̃, -ė̃s, var̃škę 108
var̃tai 33, 38
var̃tas, -aĩ 35
varvą̃s 217
vãsara 92, 94, 243, 248
vasarà, -õs 95
vasarapjū́tė 118
vasaróũgis 130

vãsarūgis, -ė 129
vasarˌūgis 130
vãžis 77
važỹs 77
vẽdame 196
vẽdamės 197
vẽdatės 197
vedę̃s 219
vedìmas 70
vẽdis 76, 77
vedỹs 77
vˌeidamainis 129, 131
veidamainỹs 130
véidas, -aĩ 40, 137, 247
véidas, -ai 40, 137, 247
veĩkalas, -aĩ 43, 46, 136, 159, 245
veĩkalas, -ai 46, 136, 159, 245
veĩkalingas 157, 159
véikesnis 167
véikiai 174
veĩkiąs 214
véikiaus 179, 245
veikiaũs 246
véikumas 58, 64
véikus 64, 142, 145, 154
veizdė́ti 235
veizdyklė 111
véizdįs 215
vė́jas, -ai 15, 75, 250
véldamas, -a 221
veldė́ti 235
velėnà, -õs, -ė́ną 47, 111, 218, 251
velė́na 47, 111, 218, 251
velýka 98, 99
vė̃linas, -aĩ 44, 159, 244
voc. sg. velinė 46, 112
vė̃liniškas, -à 158, 159, 244, 254
velinuvà, -õs 93
voc. sg. velnè 42
velniškaĩ 162, 177
veltaĩ 177
vėlù 152
vėlùs 152
vemią̃s 217
vengìmas 70
veñgras, -ai 33, 37
vérdąs 216
vérdu, vìrti 107
vérgas, -aĩ 15, 33, 39, 153, 244, 250
vérginti 235
vergỹstė 113
verią̃s 214
verkdamà 228
verkdamì 229
ver̃kdami 228, 229
ver̃kiąs 214
vˌerkslauti 235
versmė̃, -ė̃s, vérsmę 15, 106, 107, 108, 250
versmė̃, -ė̃s, ver̃smę 108
ver̃šis 76, 77
veršỹs 77
ver̃tai 151, 174, 176, 245
vertaĩ 176, 246
ver̃tas, -à 150, 151
vértas, -à 223
vertˌesnis 168
vertóp 152
ver̃tumas 60, 151, 245
vertùmas 245
vertùmp 152
veržìmas 70
vėsìmas 70
vė̃sinti 235, 237, 254
vėsiu 202

vẽsus 237
vẽtra 15
vẽzdas, -ai 33, 37
vežą̃s 217
vežẽ, -ẽs 106
vėžỹs, vė̃žį 15
viduryjė̃jis 171
vidurỹs 80
vidùs, -aũs 124
vidutinỹs 159
vidutinỹsis 160
d. sg. vienái 152
vienaĩp 182
vienaipõ 182
víenas, -à 182, 250, 251
víenas, -a 182, 250
vienaširdžiaĩ 176
vienàt 182
víenat 182
víenybė 114, 251, 252
vienýbė 251
vienỹstė 113
vienók 182
vienókig 182
víenok 182
víenokig 182
víenumas 58, 251
vienùmas 251
víenuolika 182
vierà, -õs, viẽrą 88, 89
viešpačià, -iõs 101
viẽšpačia 101
viešpatìs, -iẽs 101, 121, 123, 245, 251, 254
viẽšpatis, -ies 123, 246, 251
viešpãtis, -ies 123
viešpatỹstė 113
viẽšpatiškas, -à 158
vietà, g. sg. viẽtos 54, 86
viẽtinykas 53, 54
vietóti 235
viẽžlybumas 64
viežlybùmas 64
viẽžlyvai 174, 176
viežlyvaĩ 176
viẽžlyvas, -a 144
viẽžlyvumas 61
viliạ̃s 214
vỹlyčia 104
vỹlius 125
vil̃kas, -aĩ 15, 35
voc. sg. vilkè 42
vil̃ktas, -à 224
vilktinẽ, -ẽs 109
vìlna 15, 114
vìlnonas 114
vilnõnis 114
vilnià, g. sg. vil̃nios 100
vỹnyčia 104
vynyčià, -ỹčios 104
vỹninykas, -ai 48
vinìs, -iẽs 118
výras, -ai 15, 18, 153, 154, 159, 236, 244
výrauti 235, 236
výresnybė 114, 245, 254
vyresnýbė 246
výresnis 167, 244, 245
vyr|esnis 246
výriausias 170, 244, 245
vyriáusias 246
výriškai 174, 177
výriškas, -a 157, 159
viršùs, -aũs 124
viršutinỹs 159, 254
viršutinỹsis 160

viřvė 105, 107, 108
virvẽ, -ẽs, viřvę 108
vìsas, -à 191
visatimỹs, -ẽ 159, 254
visókias, -ia 189
výstyklas, -aĩ 44
vištininkas 55
vištiniñkas 55
vìštinis 161
Vištýtis 116
výti 38
vỹzius 125
vókas, -aĩ 15
Vókia 99, 101
vókiąs 214
volyklė 111
vótis 116, 118, 119, 243, 250
votìs, -iẽs, vótį 118, 119, 243, 250
votìs, -iẽs, võtį 118
Zacharìjas 139
zbãras, -ai 32
zeřkolas, -ai 49, 51, 104
zérkolas, -ai 49, 51, 104
zõkanas, -ai 49
zõkanykas, -ai 49, 52
zõkonas, -ai 49, 51, 52
zokõnas, -ai 52
zok,onykas, -ai 49, 52
z,otag 241
Žabángai 44
žagìmas 70
žaĩbas, -aĩ 35
žáidimas 67, 71
žaidìmas 71
žaizdà, -õs, žaĩzdą 88
žalà, -õs 88
žalaują̃s 215
žalìngas 158
žaling,esnis 168
žalktỹs 250
žaltỹs, žáltį 15, 76, 77, 247, 248, 250
žaltỹs, žaĩtį 77
žãlumas, -aĩ 65
žándas, -aĩ 15
žárdas, -ai 15
žarnà, -õs, žárną 15, 18
žárna 15
žąsìk 135
Žąsū̃gala 136
žeĩdimas 68
žeĩdžiąs 214
žeĩstas, -à 224
žẽkas, -ai 33
žemaĩ 176
žemčiū̃gas, -ai 51
žẽmė 105
žẽmėjęjis 171
žemẽjęjis 171
žem,esnis 168
žemiaũs 180
žemyna 94
žemỹnių 241
zẽmiškas, -a 157, 244
žemùmas 63
žeñgiąs 214
žengìmas 71
žénklas, -ai 31, 36, 243, 244
žeñklas, -ai 37
ženklas, -aĩ 37, 244, 248
žeñklas, -aĩ 37
žénklingesnis 167
žénklinti 235
žerplẽti 235
žibančiaĩ 178
žibą̃s 178, 212

žiburỹs 80
žýdas, -ai 33, 37
žydavà, -ãvos 98
žỹdiškas, -a 157
žiẽbiąs 214
žiẽbtas, -à 224
žíedas, -aĩ 15, 34, 39, 250
žiemà, -õs, žiẽmą 88
žievẽ, -ẽs, žiẽvę 106
žýlė 15
žymẽ, -ẽs, žỹmę 107
žymùs 149
žiną̃s 178, 199, 212
žìnąs 217
žìndąs 217
žiñgsnis 76, 77, 248
žingsnỹs, žiñgsnį 77
žinomaĩ 178
zìnomai 178
žinomè 199
žiógas, -ai 40
žiógas, -aĩ 40
žìrgas, -aĩ 15, 34, 39, 250
žir̃gas, -aĩ 18
žìrnis 15
žiupsnỹs 247
žiūrẽs 202
žmogamušỹs 131
žmˌogystė 113
žmˌogiškas, -à 158, 159
žmˌogmušis 129, 131
žmˌogus, -aus 124, 159
źmõgus, -aus 124
žmogùs, g. sg. žmõgaus 124
žmogùs, -aũs, žmõgų 124
žmogùs, -aũs, žmógų 124
žmógus, -aus 124
žmonà, -õs, žmóną 87, 124
žmónės, -ių̃ 124, 159
žmónės, -ių 124, 159
žmónumas 58
žmuõ 128
žnáibąs 211
žõdis 76
žolẽ, -ẽs, žõlę 54, 107
žolinỹkas 54
žõsmė 107
žósmė 107
žū́dyti 209
žū̃klijas 84
žùvimas 68
žuvinỹkas 54, 55
žùvininkas 55
žuvìs, -iẽs 54, 118
žvaizdẽ, -ẽs, žvaĩzdę 107
žvaĩzdinykas 53
žvãkė 106
žvėrìs, -iẽs, žvẽrį 16, 117, 250
žvilgterẽti 235
žvir̃zdas, -aĩ 35

Dėl kaikurių žodžių kirčiavimo

(Gimtoji kalba, 1935 m., 11 sąs., p. 132–134)

Dabar labai nevienodai yra kirčiuojami tokie triskiemeniai daiktavardžiai, kaip *pamoka, paroda* ir kt. Vieni sako *pamokà, parodà,* kiti *pãmoka, pãroda*, o kaikas net norėtų kirčiuoti ir *pamóka, paróda*, kaip *pagálba* ir kt. Tad kaip iš tikrųjų turėtų būti?

Pačioje mūsų kalboje šios rūšies daiktavardžiai yra nevienodai kirčiuojami: vienur yra sakoma *ãdata, ãšaka, ãtmaina, lẽtena, nùgara, pãšalpa, pãtaika, plãštaka, sąspara, skẽpeta, vãsara*, kitur *adatà, -õs, ãdatą, ašakà, atmainà, letenà, nugarà, pašalpà, pataikà, plaštakà, sąsparà, skepetà, vasarà*. Tai yra aiškintina tuo, kad vieni iš šių daiktavardžių senovėje yra turėję kirtį tik pirmajame skiemenyje, o kitų kirtis šokinėjo nuo paskutinio skiemens in pirmąjį. Ilgainiui šitas pirminis dvejopas kirčiavimas daugkur sumišo ir dabar tebemįšta; bet, sekdami to kirčiavimo atmainas nuo XVI amžiaus lig šių laikų, galime pastebėti tam tikrus palinkimus. Pav., Didžiojoje Lietuvoje vis dažniau ir daugiau yra linkstama kirčiuoti *ãdata, ãšara, lẽtena, nùgara, plãštaka, rãgana, skẽpeta, vãsara* ir *pabaigà, -õs, pãbaigą, pasagà, -õs, pãsagą*... Tačiau yra nemaža šio kamieno daiktavardžių, kurių kirtis dar nėra nusistojęs ne tik dabartinėje gyvojoje, bet ir bendrinėje kalboje. Pav., žemaičiai (Salantuose, Darbėnuose, Plungėje, Var̃niuose, Švėkšnoje, Pãgramantyje ir kt.) sako *ãtmaina*, o vak. augštaičiai (Vilkaviškyje, Bartininkuose, Paežeriuose, Sintautuose, Seredžiuje, Jurbarke ir kt.) *atmainà, -õs, ãtmainą*. Kiti žodžiai kitaip yra vartojami; pav., *pašalpà, -õs*, yra kirčiuojama Jurbarke, Pagramantyje, Švėkšnoje, Sedoje, Šeštokuose, o Plaškiuose (Pagėgių apskr.), Salantuose *pãšalpa*. Ir t. t. Taigi, gyvojoje kalboje nerasdami vienodumo, dažnai nevienodai tuos pat žodžius kirčiuojame ir bendrinėje kalboje. Bet tai praktikoje dažnai sudaro tam tikrų sunkenybių, ypač vaidybinėje ir mokyklinėje kalboje. Tad būtinai reikalinga yra norminėmis lytimis bendrinei kalbai pasirinkti kuriuos vienaip kirčiuojamus žodžius. Mano nuomone, visų šios rūšies daiktavardžių visai vienodai negalėsime kirčiuoti, bet jų kirčiavimą šiek tiek apvienodinti ir supastovinti galime. Pav., *ãdata, ãšaka, ãšara, el̃geta, kùpeta, lẽtena, nùgara, plãštaka, rãgana, skẽpeta, vãsara* ir kt. jau daugkur esame pratę Didž. Lietuvo-

je kirčiuoti pirmajame skiemenyje, taip turėtume šiuos žodžius kirčiuoti ir bendrinėje kalboje. Kas kita yra tokie žodžiai, kaip *pamoka, paroda, paskaita, pašalpa, sąjunga*: juos mūsų kalbos palinkimais galime kirčiuoti ir pradžioje ir galūnėje, taigi bendrinėje kalboje galėtų būti *pãmoka* ir *pamokà, -õs, pãmoką, pãroda* ir *parodà, -õs, pãrodą* ir kt. Praktiniais sumetimais atrodo patogiau būtų kirčiuoti pirmajame skiemenyje: *pãmoka, pãroda, pãskaita, pãšalpa, sájunga*. Bet kaikurie kalbininkai, mokytojai ir kiti yra linkę tuos pat žodžius kilnojamai kirčiuoti: *pamokà, -õs, pãmoką, parodã, -õs, pãrodą, paskaità, pašalpà, prakalbà, pramogà, sąjungà*, kaip *pabaigà, -õs, pãbaigą, pasagà, -õs, pãsagą, sąsparà, -õs, są́sparą* ir kt. Taip galėtų būti daroma ir mano manymu. Būtų labai gerai, kad gerbiamieji mokytojai ir kiti mūsų skaitytojai teiktųsi GK redakcijai pranešti šiam reikalui ir savo pageidavimus, kuriais galėtume pasinaudoti bendrinės kalbos kirčiavimo vadovėliui.

PR. SKARDŽIUS

BENDRINĖS LIETUVIŲ KALBOS KIRČIAVIMAS

TEORIJA SU PRAKTINIAIS PAVYZDŽIAIS

1936
KAUNAS

Turinys

Pratarmė 355

I. Kirtis ir priegaidė 358

II. Kirčio vieta 360

1. Daiktavardžiai 361
2. Būdvardžiai 370
3. Skaitvardžiai 374
4. Įvardžiai 375
5. Veiksmažodžiai 376
6. Prieveiksmiai ir kitos nekaitomosios kalbos dalys 384

III. Kirčiuojamieji žodžiai 386

IV. Kirčiuoto teksto pavyzdžiai 442

Pratarmė

Nors daug bendrinės kalbos dalykų tebėra nenusistojusių, bet daugiausia maišaties yra jos kirčiavime. Iš vienos pusės labai įvairuoja mūsų tarmių kirčiavimas, o iš kitos pusės, turėdami dar savotišką inteligentų kalbos kirčiavimo žargoną, mes lig šiol beveik visai nesame rūpinęsi suvienodinti ir supastovinti bendrinės kalbos kirčiavimo. Dėl to dabar šioje srityje einame įvairių įvairiausiais keliais: vienaip kirčiuojame teatre, kitaip mokykloje, vėl kitaip radiofone, viešuosiuose susirinkimuose, įstaigose ir kitur. Tad daugelis jau ir nebesistebi tokiu mūsų kirčiavimo palaidumu – mano, kad iš tikrųjų taip ir turi būti. Bet gyvenime yra kas kita: toks bendrinės kalbos kirčiavimo nepastovumas ir nuolatinis jo kaitaliojimas sudaro mums daug sunkenybių. Visų pirma jo vienodumas ir pastovumas yra reikalingas teatre. Jau kur nekur, bet teatre negali būti pakenčiamas joks kirčiavimo įvairavimas: vaidybinėje kalboje turi atsispindėti gražiausi ir būdingiausi vokaliniai mūsų gimtosios kalbos elementai, tad žargoniškumas yra visai nesuderinamas su jos esme ir paskirtimi. Bet taip pat visoks kirčiavimas yra nepageidaujamas ir mokykloje: nepastovaus ir įvairuojančio kirčiavimo mokydami, mes nieku būdu negalime mokinių išmokyti pastoviai, gražiai ir tvarkingai kirčiuoti, ir dėl to baigę mokslą jie dažnai taip kirčiuoja, kad negali nė apsiklausyti – tiesiog ausį rėžia. Tačiau visai jau prasta ir nebepakenčiama yra, kai iš radijo ar kurio nors prelegento lūpų girdi kirčiuojant, kaip mūsų žmonės sako, nei į mietą, nei į tvorą: tada toks kirčiavimas jau ne tik ausį rėžia, bet tiesiog grėste atgresia klausytojus nuo visokio turinio ir minties suvokimo. Pagaliau didelis kirčiavimo betvarkiškumas nemalonus ir literatūrinėje kalboje: šalia individualinės kūrybos skaitytojai yra dar reikalingi ir darnaus, lietuviško mūsų kalbos muzikalumo ir melodingumo.

Tad šituos nenormalius mūsų nepriklausomo gyvenimo reiškinius gerai suprasdama ir rūpindamasi visa bendrinės kalbos kultūra, Lietuvių Kalbos Draugija tarp daugelio kitų darbų yra susirūpinusi ir mūsų bendrinės kalbos kirčiavimo sutvarkymu. Visų pirma, jos nuomone, pasirodė reikalinga sutvarkyti vaidybinės kalbos tartį ir kirčiavimą, todėl valdybos iniciatyva jau pernai buvo sudaryta Teatro Kalbos Komisija, kuri su Valstybinio Teatro direktoriaus pritarimu ir didžiu dramos bei operos atstovų prisidėjimu aštuoniuose savo posėdžiuose yra apsvarsčiusi pagrindinius tos kalbos tarties ir kirčiavimo dalykus. Bet kadangi vaidybinio kirčiavimo negalima griežtai skirti nuo mokyklinio, tad, remiantis komisijos nutarimais ir būdingesniais mūsų gyvosios kalbos polinkiais, pasirodė esant labai pravartu sudaryti tokią sistemą, kuria būtų galima vadovautis ne tik teatre, bet mokykloje ir visame mūsų viešajame visuomenės gyvenime.

Ir to tikslo siekdamas, aš jau seniau buvau ryžęsis parūpinti platų bendrinės kalbos kirčiavimo vadovą. Bet toks darbas apsimoka leisti tik drauge su bendrinės kalbos rašyba ir tartimi; o kadangi ligšiolinės rašybos vis dar negalime kaip reikiant sutvarkyti, tad nuo šio sumanymo tuo tarpu tenka atsisakyti. Dėl to šiame darbe aš stengiuosi suimti tik pačius svarbiuosius bei reikalinguosius dalykus ir juos išdėstyti visai trumpai, konspektyviai, be jokių priežastinių aiškinimų. Todėl aš beveik visai neužsimenu, kur koks žodis gyvojoje kalboje yra šiaip ar kitaip kirčiuojamas, kodėl jis turi šiokią, o ne kitokią kirčio vietą arba priegaidę, bet tik nurodau bendrinėje kalboje kirčiuojamus arba kirčiuotinus žodžius ar jų atskiras lytis. Tai sąmoningai darau dėl to, kad moksliniai (probleminiai) kirčiavimo dalykai tikrai gali rūpėti tik specialistams, kai kuriems mokytojams ir šiaip mėgėjams, o platesnei visuomenei tai visai nesvarbu, – ji tik nori žinoti, kaip šis arba kitas žodis turi būti kirčiuojamas. Ji pageidauja vieno atsakymo: *taip* arba *ne*. Todėl ir šiame darbe, vadovaujantis tuo nusistatymu, tebuvo siekiama tik praktinio, normuojamojo tikslo. Tad visi, kurie nori plačiau susipažinti su čia paliestaisiais klausimais, turi ieškoti aiškinamų ir nuodugnesnių žinių kur nors kitur, pav., K. Būgos „Kirčio ir priegaidės moksle“ (Lietuvių kalbos žodynas, XIX–LII psl.), mano „Daukšos akcentologijoje“ (Kaunas, 1935 m.), N. van Wijko „Die baltischen und slavischen Akzent- und Intonationssysteme“ (Amsterdam, 1923 m.) ir kt.

Sunkiausias dalykas yra, normuojant bendrinės kalbos kirčiavimą, pasirinkti normines lytis. Čia individualiniu skoniu ar patikimu negalima vadovautis, nes tuo būdu negalima rasti jokio pastovaus kriterijo įmanomesnei sistemai. Bet taip pat daug kur negalima remtis ir vadinamąja inteligentų kalba, nes joje dėl įvairių įtakų jau yra atsiradusių nemaža darinių, mūsų gyvajai kalbai visai nebūdingų. Todėl šiame darbe pirmiausia buvo stengiamasi kodifikuoti ir supastovinti tik tuos bendrinės kalbos kirčiavimo palinkimus, kurie aiškiai yra pateisinami visuotinesniais ir būdingesniais mūsų gyvosios kalbos kirčiavimo įpratimais. Pav., nors mūsų mókytiniai dabar dažnai kirčiuoja *ãtstovas, dãma, kãsininkas, kultū̃ra, latvỹs, lenkaĩ, lẽšos, -ų̃, lietuvỹs, nùsprendė, odà, -õs, pàskelbė, progà, -õs, rūšìs, -iẽs, val̃dininkas, vokietỹs* ir kt., vis dėlto bendrinei kalbai būdingesnės yra lytys *atstõvas* (plg. *žinóti : žinõvas = atstóti : atstõvas*), *damà*, kilm. *dãmos, kariniñkas* (plg. *dárbas, -aĩ : darbiniñkas = kãras, -aĩ : kariniñkas*), *kultūrà, -ū̃ros, lãtvis, lénkas, -ai, lḗšos, -ų, lietùvis, nuspréndė, óda, -os, paskélbė, próga, -os, rū́šis, -ies, valdiniñkas, vókietis*, ir todėl taip šioje knygoje yra kirčiuojama. Jeigu tarmėse kurios lytys yra įvairiai kirčiuojamos, tai iš jų čia tos pasirinktos, kurios plačiau yra vartojamos arba savo kirčiavimu būdingesnės.

Šį darbą rašydamas, aš visų pirma esu turėjęs galvoje teatro žmones, mokytojus, rašytojus, įvairius radiofono pranešėjus, paskaitininkus ir kt. Bet taip pat man rūpėjo trumpą ir patikimą bendrinės kalbos kirčiavimo vademekumą duoti ir savo kolegoms, V. D. Universiteto dėstytojams, kuriems bendrinės kalbos kirčiavimas vis dar sudaro sunkenybių, ir studentams, ypač savo klausytojams, kuriems tenka laikyti papildomuosius bendrinės kalbos egzaminus. Gal būt, iš dalies tuo galės naudotis ir aukštesniųjų klasių mokiniai.

Kaunas, 1936.V.1. *P. S.*

I. Kirtis ir priegaidė

§ 1. Mes negalime kalbėti visai vienodai, monotoniškai: kalbėdami vienus skiemenis žodyje ir atskirus žodžius sakinyje daugiau ar mažiau išskiriame iš kitų gretiminių skiemenų ar žodžių tarpo. Tam reikalui paprastai naudojamės akustinėmis priemonėmis, kuriomis tam tikrus skiemenis žodyje ir žodžius sakinyje taip modifikuojame, kad jie akustiškai galėtų daugiau ar mažiau išsiskirti iš lygialytės aplinkos.

Šitos akustinės priemonės esti nevienodos: vienu atveju atskiras žodžio dalis galime išskirti didesniu ar mažesniu balso tvirčiu, o kitu atveju tam tikru ritminiu, melodiniu būdu. Pirmaip tarydami mes balsą sustipriname arba susilpniname, o antraip balsą įvairuojame: arba pakeliame, arba nuleidžiame, arba tęsiame, arba viena ir kita maišome.

Šitie momentai visose kalbose yra labai glaudžiai tarpusavyje susiję: nėra pasaulyje kalbos, kurioje nebūtų pastebimi šiokie ar tokie balso tvirčio ar tono aukščio laipsniai. Bet tie momentai, kad ir jų reliatyvinė reikšmė įvairiose kalbose yra įvairi, vis dėlto yra skirtini: pagal tai, kurio iš jų kurioje kalboje daugiau ar mažiau pasireiškia, geresnei orientacijai galime skirti dvejopą kalbų pobūdį, arba, apskritai tariant, akcentą: ekspiracinį, arba dinaminį, ir toninį, arba muzikalinį. Lietuvių, latvių kalbas tuo būdu tenka skirti antrajai grupei – su muzikaliniu akcentu. Iš slavų šiai grupei priskirtinos serbų kroatų bei slovėnų, o pirmajai grupei rusų, ukrainiečių, lenkų, čekų ir bulgarų kalbos.

Mūsų kalboje svetimojo *akceñto* (iš lot. *accentus*) vietoje yra vartojami du terminai: *kirtis* ir *priegaidė*. Kirčiuodami mes paprastai tik balso tvirčiu išskiriame skiemenis žodyje, o priegaide jau išreiškiame

ir tą balso variaciją, kuri įvyksta betariant skiemenį, t. y. priegaidėmis pažymime skiemens gáidą, melodiją. Dėl to mūsų priegaidės, būdamos melodiškos, susideda iš įvairių komponentų, kurių svarbiausi yra: *kiekybė*, *spūdžio rūšis*, *spūdžio vieta* ir *balso judesys*. Kalbant apie priegaidės prigimtį, svarbu tad patirti: 1. su kokiu spūdžiu (vienodu, didėjančiu, mažėjančiu ar kitokiu) kalbamoji fonema yra tariama; 2. kurioje vietoje tas spūdis paprastai esti (pirmame ar antrame komponente, arba abiejuose vienodai); 3. ar priegaidinė fonema yra trumpa, pusilgė ar ilga, ir 4. kaip balsas moduliuoja tą fonemą tariant (arba kyla, arba krinta žemyn, arba pakyla ir kiek krinta ir kt.).

§ 2. Mūsų bendrinėje kalboje yra skirtinos trys priegaidės: *trumpoji* (`), *kylančioji* (´) ir *tęstinė* (~); abi paskutiniąsias dar vadiname tvirtapradės ir tvirtagalės priegaidės vardais.

Trumpąją priegaidę visados turi trumpieji balsiai, pav.: *kàs, kàsti, mès, mèsti, gražèsnis, màno, tàvo, sàvo, pušìs, kìtas*, taip pat *pìlti, spìrti, kùlti, pùlti*. Ši priegaidė yra tariama su visai menku tvirčiu ir geriausiai girdima vakariečių aukštaičių, panemuniečių, šnektose.

Šalia mūsų prigimtinių trumpųjų balsių *a, e, i, u* svetimybėse yra vartojamas ir trumpas *o*, pav.: *baritònas, filosòfas, gastròlė, humòras, kolòsas, metòdas, patrònas, pòpas* ir kt.

Kylančiąją, arba tvirtapradę, priegaidę visados turi ilgieji balsiai: *mótina, rašýti, krúmas, ésti, kąsti, skųsti, sprę́sti*. Prigimtiniai trumpieji balsiai *a* ir *e*, gaudami šią priegaidę, pailgėja, pav.: *kálti, málti, skélti, vérgas*. Trumpieji balsiai *i* ir *u* nepailgėja, todėl negauna ir kylančiosios priegaidės. Tariant fonemą su šita priegaide bendrinėje šnekamoje kalboje, balsas staiga kyla aukštyn ir paskum iš pradžios staiga, o vėliau lėčiau ir vienodai silpnėja.

Tęstinę, arba tvirtagalę, priegaidę turi ilgieji balsiai ir dvibalsiai: *vąšas, mę̃sti, lẽkė, krẽtė, bū̃das, aũlas, peĩlis, piẽnė, puõdžius*. Šią priegaidę gali turėti ir po kirčiu pailgėję trumpieji balsiai *a* ir *e*, pav.: *kãsa, sãko, drẽbia, mẽta* ir kt. Būdinga jos ypatybė yra ši: balsas visą laiką tęsiamas tekyla visai lėtai ir pamažu, o į galą truputį slenka žemyn.

Praktikoje šios priegaidės yra žymimos tik kirčiuotųjų skiemenų, tad jų ženklais (` ´ ~) drauge yra žymima ir kirčio vieta.

§ 3. Priegaidės mūsų kalbą daro ne tik melodingą, muzikalią, bet dažnai dar padeda atskirti ir žodžių reikšmes, pav.: *áuklė* „auklėtoja" : *aũklė* „autas, autskarys", *apklótas, -a* (neveikiamasis būtojo laiko dalyvis nuo *apklóti*) : *apklõtas, -o* „kaldra", *áušta* viralas : *aũšta* aušrà, *bálnas* (baltų plaukų) jautis : *bal̃nas* (kuo balnojame arklį), *béris* „bėras arklys" : *bẽris* „bėrumas", *gývis* „visa, kas gyva" : *gỹvis* „gyvumas", *kíetis* „toks augalas" : *kiẽtis* „kietumas", *míelas* „meilus" : *miẽlas* „gipsas", *skárdas* „skárda, blėka" : *skar̃das* „aidas", *stótas* (neveik. būtojo laiko dalyvis nuo *stóti*) : *stõtas* „ūgis, áugumas" ir kt.

Panašiai priegaidės gali kaitaliotis viename ir tame pačiame giminingų, ypač išvestinių, žodžių skiemenyje, pav.: *džióvė džiõvą, klója klõdą, lópo lõpą, paklótas apklõtas*; *ė́da ẽdį, mė́lynas mẽlynuoja, pasė́stas pasẽstas* (sėdynė), *rė́ka* (rėksnys) *rẽkia, rė́žia rẽžį, vė́pla vẽplina*; kas to *gývio gỹvis, išvýdo pavỹdą, klýkis* (suopis, liñgė) *klỹkia, skýrė skỹrių, skýstas skỹstis*; *lū́žo lũžis, plū́do plũdės* (plauktukai), kas to *sū́rio sũris, šū́kis šũkauja*; *draĩko padráikas, laĩsvas láisvės* nebrangìna, *paĩkas páikina, pašáipa* (šyplà, šaipokas) *šaĩposi*; *kléiva kleĩvą* (vard. *kleĩvas, -à*) kleivója, *sveĩkas svéikina*; *gíedu giẽdalą, piẽnės píenas*; *áukštas aũkštas, daũg dáugina, pamaũtės* (apatinės kelinės) dar *nepamáutos, patáuška taũškia, sáulė pasaũliui eĩna*; *júodas pajuõdo, juõsia júostą, puõdžiaus púodas*; *ánties añtinas, kánda kañdį, lañgiaus lángas, patránka trañkos*; *márgio mar̃gis, var̃gas várgina, var̃žo váržą*; *válgo val̃gį*; *meñkas ménkę meñkina,* karvės *skeñdo* ir *skéndėjo*; želmenys *pražem̃ba* ir *žémbi* (nuo *žémbėti*); *pìlnas pil̃nis, vil̃kas* ir *vìlkė* ir kt. Šitoks priegaidžių kaitaliojimasis yra vadinamas p r i e g a i d ž i ų k a i t a, arba m e t a t o n i j a.

II. Kirčio vieta

Kirčio vieta mūsų kalboje yra nepastovi. Kadangi ji yra kilnojama ne betvarkiškai, bet tam tikrais įprastiniais būdais, tad daug kur tuos įpročius galime nusakyti bendrais dėsniais; ten, kur to negalima padaryti, tenka atskirus žodžius skyrium atsiminti. Todėl, kad būtų galima lengviau orientuotis, pirmiausia susipažinsime su tais bendraisiais dėsniais atskirose kalbos dalyse.

1. Daiktavardžiai

§ 4. Ryškiausios kirčiavimo kategorijos, arba kirčiuotės, yra dviskiemenių daiktavardžių, tad nuo jų ir pradėsime.

Šios rūšies daiktavardžių yra skirtinos keturios kirčiuotės.

Pirmosios kirčiuotės daiktavardžiai yra tvirtapradės šaknies ir turi pastovų šakninį kirtį visuose linksniuose, pav.:

Vienaskaita

V. *výras*	*várna*	*gérvė*	*tóšis*
K. *výro*	*várnos*	*gérvės*	*tóšies*
N. *výrui*	*várnai*	*gérvei*	*tóšiai*
G. *výrą*	*várną*	*gérvę*	*tóšį*
Į. *výru*	*várna*	*gérve*	*tóšimi*
V. *výre*	*várnoje*	*gérvėje*	*tóšyje*

Daugiskaita

V. *výrai*	*várnos*	*gérvės*	*tóšys*
K. *výrų*	*várnų*	*gérvių*	*tóšių*
N. *výrams*	*várnoms*	*gérvėms*	*tóšims*
G. *výrus*	*várnas*	*gérves*	*tóšis*
Į. *výrais*	*várnomis*	*gérvėmis*	*tóšimis*
V. *výruose*	*várnose*	*gérvėse*	*tóšyse*

§ 5. Antrosios kirčiuotės daiktavardžiai yra tvirtapradės šaknies ir turi kilnojamą kirtį, būtent: šaknyje visados yra kirčiuojamas tik vienaskaitos naudininkas bei galininkas ir daugiskaitos galininkas, kituose linksniuose kirčio vieta įvairuoja, būtent: *a-* kamieno vienaskaitos tik vienas vietininkas yra galūnėje kirčiuojamas, kitų kamienų galūninį kirtį vienaskaitoje dar turi vardininkas, kilmininkas, taip pat *i-* ir *u-* kamieno įnagininkas; daugiskaitoje, be galininko, šakninį kirtį dar turi vardininkas su galūne *-s*, visi kiti linksniai yra galūnėse kirčiuojami.

Vienaskaita

V. *kálnas*	*galvà*	*versmė̃*	*širdìs*	*sūnùs*
K. *kálno*	*galvõs*	*versmė̃s*	*širdiẽs*	*sūnaũs*

N. *kálnui*	*gálvai*	*vérsmei*	*šir̀džiai*	*sū́nui*
G. *kálną*	*gálvą*	*vérsmę*	*šir̀dį*	*sū́nų*
Į. *kálnu*	*gálva*	*vérsme*	*širdimì*	*sūnumì*
V. *kalnè*	*galvojè*	*versmėjè*	*širdyjè*	*sūnujè*
Š. *kálne!*	*gálva!*	*vérsme!*	*širdiẽ!*	*sūnaũ!*

Daugiskaita

V. *kalnaĩ*	*gálvos*	*vérsmės*	*šir̀dys*	*sū́nūs*
K. *kalnų̃*	*galvų̃*	*versmių̃*	*širdžių̃*	*sūnų̃*
N. *kalnáms*	*galvóms*	*versmėms*	*širdìms*	*sūnùms*
G. *kálnus*	*gálvas*	*vérsmes*	*šir̀dis*	*sū́nus*
Į. *kalnaĩs*	*galvomìs*	*versmėmìs*	*širdimìs*	*sūnumìs*
V. *kalnuosè*	*galvosè*	*versmėsè*	*širdysè*	*sūnuosè*

§ 6. Trečiosios kirčiuotės daiktavardžiai yra tvirtagalės šaknies ir kirtį iš šaknies į galūnę visados nukelia vienaskaitos įnagininke ir daugiskaitos galininke, o *o-* kamieno ir vienaskaitos vardininke; visi kiti, tiek vienaskaitos, tiek daugiskaitos, linksniai turi šakninį kirtį. Pav.:

Vienaskaita

V. *piřštas*	*rankà*	*lãpė*	*skaĩčius*
K. *piřšto*	*rañkos*	*lãpės*	*skaĩčiaus*
N. *piřštui*	*rañkai*	*lãpei*	*skaĩčiui*
G. *piřštą*	*rañką*	*lãpę*	*skaĩčių*
Į. *pirštù*	*rankà*	*lapè*	*skaičiù*
V. *pirštè*	*rañkoje*	*lãpėje*	*skaĩčiuje*
Š. *piřšte!*	*rañka!*	*lãpe!*	*skaĩčiau!*

Daugiskaita

V. *piřštai*	*rañkos*	*lãpės*	*skaĩčiai*
K. *piřštų*	*rañkų*	*lãpių*	*skaĩčių*
N. *piřštams*	*rañkoms*	*lãpėms*	*skaĩčiams*
G. *pirštùs*	*rankàs*	*lapès*	*skaičiùs*
Į. *piřštais*	*rañkomis*	*lãpėmis*	*skaĩčiais*
V. *piřštuose*	*rañkose*	*lãpėse*	*skaĩčiuose*

§ 7. Ketvirtosios kirčiuotės daiktavardžiai irgi yra tvirtagalės šaknies ir kirtį iš šaknies į galūnę visados nukelia vienaskaitos įnaginin-

ke, vietininke ir visuose daugiskaitos linksniuose; vienaskaitos vardininke ir kilmininke kirtis esti šaknyje tik *a-* kamieno (*stalas*...), o kitų kamienų galūnėje. V-tos šauksmininkas šaknyje kirčiuojamas *a-*, *o-* ir *ė-*, o galūnėje *i-* ir *u-* kamieno. Pav.:

Vienaskaita

V. *stãlas*	*šakà*	*katė̃*	*pirtìs*	*viršùs*
K. *stãlo*	*šakõs*	*katė̃s*	*pirtiẽs*	*viršaũs*
N. *stãlui*	*šãkai*	*kãtei*	*pir̃čiai*	*vir̃šui*
G. *stãlą*	*šãką*	*kãtę*	*pir̃tį*	*vir̃šų*
Į. *stalù*	*šakà*	*katè*	*pirtimì*	*viršumì*
V. *stalè*	*šakojè*	*katėjè*	*pirtyjè*	*viršujè*
Š. *stãle!*	*šãka!*	*kãte!*	*pirtiẽ!*	*viršaũ!*

Daugiskaita

V. *stalaĩ*	*šãkos*	*kãtės*	*pir̃tys*	*viršaĩ*
K. *stalų̃*	*šakų̃*	*kačių̃*	*pirčių̃*	*viršų̃*
N. *staláms*	*šakóms*	*katė́ms*	*pirtìms*	*viršáms*
G. *stalùs*	*šakàs*	*katès*	*pirtìs*	*viršùs*
Į. *stalaĩs*	*šakomìs*	*katėmìs*	*pirtimìs*	*viršaĩs*
V. *staluosè*	*šakosè*	*katėsè*	*pirtysè*	*viršuosè*

Trumpai praktikos reikalui visas šias kirčiuotes šiaip galime apibūdinti: dviskiemeniai pirmosios ir antrosios kirčiuotės daiktavardžiai turi tvirtapradę šakninę priegaidę, o trečiosios ir ketvirtosios kirčiuotės tvirtagalę. Daiktavardžiai, kurių daugiskaitos kilmininkai šaknyje kirčiuojami, yra pirmosios arba trečiosios kirčiuotės, o kurių daugiskaitos kilmininkai turi galūninį kirtį, yra antrosios arba ketvirtosios kirčiuotės.

§ 8. Šiek tiek savo kirčiavimu nuo dviskiemenių nutolsta vadinamieji priebalsinių kamienų daiktavardžiai, – elementarinėse gramatikose jie visi skiriami penktajai linksniuotei, – bet visai nesutampa ir su tikraisiais triskiemeniais daiktavardžiais. Visų pirma jų tegalime skirti tik dvi gausingesnes grupes, kurios artimiausios yra dviskieme-

nių daiktavardžių II ir IV kirčiuotei; su pastoviu kirčiu yra tik *mé-nuo, rémuo*. Pav.:

Vienaskaita		Daugiskaita	
V. *vanduõ*	*akmuõ*	*vándenys*	*ãkmenys*
K. *vandeñs*	*akmeñs*	*vandenų̃*	*akmenų̃*
N. *vándeniui*	*ãkmeniui*	*vandenìms*	*akmenìms*
G. *vándenį*	*ãkmenį*	*vándenis*	*ãkmenis*
Į. *vándeniu*	*ãkmeniu*	*vandenimìs*	*akmenimìs*
V. *vandenyjè*	*akmenyjè*	*vandenysè*	*akmenysè*

§ 9. Triskiemeniai ir visi kiti daugiaskiemeniai daiktavardžiai kirčiuojami trejopai: vieni turi pastovų kirtį antrame ar tolimesniame nuo galo skiemenyje, kiti kilnoja kirtį nuo paskutinio skiemens į pirmąjį, o treti į antrąjį ar tolimesnįjį nuo galo skiemenį. Pav.:

I. *ū́kininkas, añtvožas, kaimýnas, pãsaka.*

II. *darbiniñkas, malū̃nas, valdõvas, vainìkas.*

III. *dóbilas, veĩkalas, pabaigà, prakalbà.*

Pirmieji iš jų (*ū́kininkas*...) yra kirčiuojami kaip *výras*, antrieji kaip *pir̃štas*, o tretieji beveik kaip *kálnas, stãlas* ar *galvà, šakà*, tik su tuo skirtumu, kad jų vienaskaitos įnagininkas ir daugiskaitos galininkas niekados neturi kirčio galūnėje. Pav.:

Vienaskaita

V. *valdõvas*	*gyvatà*	*dóbilas*	*pabaigà*
K. *valdõvo*	*gyvãtos*	*dóbilo*	*pabaigõs*
N. *valdõvui*	*gyvãtai*	*dóbilui*	*pãbaigai*
G. *valdõvą*	*gyvãtą*	*dóbilą*	*pãbaigą*
Į. *valdovù*	*gyvatà*	*dóbilu*	*pãbaiga*
V. *valdovè*	*gyvãtoje*	*dobilè*	*pabaigojè*
Š. *valdõve!*	*gyvãta!*	*dóbile!*	*pãbaiga!*

Daugiskaita

V. *valdõvai*	*gyvãtos*	*dobilaĩ*	*pãbaigos*
K. *valdõvų*	*gyvãtų*	*dobilų̃*	*pabaigų̃*
N. *valdõvams*	*gyvãtoms*	*dobiláms*	*pabaigóms*
G. *valdovùs*	*gyvatàs*	*dóbilus*	*pãbaigas*

Į. *valdõvais*	*gyvãtomis*	*dobilaĩs*	*pabaigomìs*
K. *valdõvuose*	*gyvãtose*	*dobiluosè*	*pabaigosè*

§ 10. Apskritai dar tenka pastebėti, kad daiktavardžiai su kirčiuojamomis priesagomis *-ėčia, -ėjas, -ėja, -ėnas, -ėna, -ienas, -iena, -ynas, -yna, -yba, -ybė, -ytis, -ytė, -yvė, -onis, -uomenė, -ovė, -ūkštis, -ūkštė* turi tvirtapradę priegaidę ir yra su pastoviu kirčiu, pav.:

a) *dukterė́čia, -ios, ekė́čios, -ių, seserė́čia, -ios, vežė́čios, -ių.*

b) *audė́jas, -ė́ja, pjovė́jas, -ė́ja, siuvė́jas, -ė́ja.*

c) *kalnė́nas, -ai, kupiškė́nas, -ai, pelė́nas, -ai* „pelių vanagas", *sūnė́nas, -ai, varnė́nas, -ai*; *velė́na, -os.*

d) *balžíenas, -ai, blakstíenas, -ai, kamíenas, -ai*; *avíena, -os, dobilíena, -os, kiaulíena, -os, mėnesíena, -os, puríena, -os, rugíena, -os.*

e) *ąžuolýnas, -ai, kaimýnas, -ai, lazdýnas, -ai, pušýnas, -ai, skanumýnas, -ai, tankumýnas, -ai, žmogýnas, -ai*; *kivýna, -os* „prastas arklys", *lentýna, -os, šeimýna, -os.*

f) *mitýba, -os, prekýba, -os, sargýba, -os, tarnýba, -os*; *daugýbė, -ės, gyvýbė, -ės, piktýbė, -ės.*

g) *bernýtis, -čiai, brolýtis, -čiai, vištýtis, -čiai; mergýtė, -ės, pelýtė, -ės.*

h) *augývė, -ės, dažývė, -ės, žindývė, -ės.*

ch) *krikščiónis, -io, ligónis, -io, Mairónis, -io, veliónis, -io.*

i) *didúomenė, -ės, jaunúomenė, -ės, kariúomenė, -ės, visúomenė, -ės.*

y) *bendróvė, -ės, daržóvė, -ės, geróvė, -ės, rankóvė, -ės, senóvė, -ės.*

j) *berniū́kštis, -čio, velniū́kštis, -čio*; *mergiū́kštė, -ės, varliū́kštė, -ės.*

§ 11. Kirčiuojamosios priesagos *-aitis, -aitė, -ienė, -onas* ir *-ūnas* gali turėti tvirtapradę ir tvirtagalę priegaidę, pav.:

a) *jaunikáitis, -čio, pyragáitis, -čio, ponáitis, -čio*; *mergáitė, -ės, pušáitė, -ės, tarnáitė, -ės,* bet: *aukštaĩtis, -aĩtė, žemaĩtis, -aĩtė.*

b) *dėdíenė, -ės, karalíenė, -ės, Petríenė, -ės* ir *bulviẽnė, -ės, duoniẽnė, -ės, kiaušiniẽnė, -ės, vakariẽnė, -ės.*

c) *dirvónas, -ai, lavónas, -ai, raudónas, -a* ir *kuprõnas, -ai* „kuprys", *niurõnas, -ai* „paniurakis", *valdõnas, -ai.*

d) *karaliū́nas, -ai, perkū́nas, -ai, Puodžiū́nas, -ai* ir *keikū̃nas, -ai, malū̃nas, -ai, palaidū̃nas, -ai; keikū̃nė, -ės, palaidū̃nė, -ės* ir *alkū́nė, -ės, galū́nė, -ės, viršū́nė, -ės.*

§ 12. Kirčiuojamosios daiktavardinės priesagos *-ainis, -elis, -ėlis, -ėsis, -ėstas, -ietis, -ykla, -yklė, -ynė, -ininkas, -ystė, -okas, -oklė, -oklis, -onė, -otė, -ovas, -uoklė, -uoklis, -uolis* paprastai turi tik tvirtagalę priegaidę, pav.:

a) *apvalaĩnis, -io, ketvirtaĩnis, -io, saldaĩnis, -io.*

b) *brolẽlis, -io, senẽlis, -io, tėvẽlis, -io; mergẽlė, -ės, senẽlė, -ės, šakẽlė, -ės.*

c) *dobilė̃lis, -io, kunigė̃lis, -io, vainikė̃lis, -io; motinė̃lė, -ės, seserė̃lė, -ės.*

d) *griuvė̃siai, -ių, pelė̃siai, -ių, puvė̃siai, -ių.*

e) *grebė̃stas, -ai, pasė̃stas, -ai, skanė̃stas, -ai.*

f) *giminiẽtis, -tė, pašaliẽtis, -tė, sodiẽtis, -tė, šiauliẽtis, -tė.*

g) *ganyklà, -ỹklos, mokyklà, -ỹklos, skalbyklà, -ỹklos, virtyklà, -ỹklos.*

h) *baidỹklė, -ės, gramdỹklė, -ės, kapstỹklė, -ės, šaudỹklė, -ės, šlakstỹklė, -ės* „krapylas“, *vėtỹklė, -ės.*

ch) *dumblỹnė, -ės, klampỹnė, -ės, mėlỹnė, -ės, nakvỹnė, -ės, puodỹnė, -ės, tėvỹnė, -ės.*

i) *darbininkas, -kė, skolininkas, -kė, žuvininkas, -kė.*

y) *kvailỹstė, -ės, moterỹstė, -ės, vagỹstė, -ės, vaikỹstė, -ės.*

j) *bėrõkas, -ai* „bėras arklys“, *naujõkas, -ai, sartõkas, -ai* „sartas arklys“, *stačiõkas, -ai, viliõkas, -ai.*

k) *kapõklė, -ės* „vedega“, *medžiõklė, -ės, žvejõklė, -ės.*

l) *klajõklis, -lė, medžiõklis, -lė, vijõklis, -io, viliõklis, -lė* „apgavikas“.

m) *abejõnė, -ės, kapõnė, -ės, keliõnė, -ės, svajõnė, -ės, viliõnė, -ės.*

n) *mazgõtė, -ės, nešiõtė, -ės, niekõtė, -ės.*

o) *gėrõvas, -ai, gulõvas, -ai, palydõvas, -ai, vadõvas, -ai, žinõvas, -ai.*

p) *girtuõklė, -ės, švytuõklė, -ės, žibuõklė, -ės.*

s) *nenurimuõklis, -lė, pakaruõklis, -lė, svyruõklis, -lė.*

š) *drąsuõlis, -lė, jaunuõlis, -lė, šykštuõlis, -lė, varguõlis, -lė.*

§ 12a. Priesaginiai daiktavardžiai kartais kirtį turi šaknyje, kartais priesagoje. Nors vieno griežto dėsnio visiems atvejams ir negalime pritaikyti, vis dėlto galime suformuluoti tam tikrus palinkimus, būtent:

a) Daiktavardžiai su priesagomis *-iava, -liava* ir *-sena* daugiausia yra kirčiuojami šaknyje, pav.: *baũdžiava, -os, gãniava, -os, kùriava, -os, lũkiava, -os* „laukimas“, *páiniava, -os, pýliava, -os, vė̃liava, -os* (išimtį sudaro *velniavà, -õs*), taip pat *mẽzliava, -os, nė̃šliava, -os* „našta, ne-

šulys", *rãšliava, -os, riñkliava, -os* ir *bė́gsena, -os, eĩsena, -os, jósena, -os, rašýsena, -os, šýpsena, -os*.

b) Veiksmažodiniai daiktavardžiai su priesaga *-ėlis* visados yra šaknyje kirčiuojami, pav.: *išdýkėlis, -lė, numìrėlis, -lė, pasiùtėlis, -lė, pavar̃gėlis, -lė*.

O veiksminės reikšmės daiktavardžiai su priesaga *-imas* paprastai turi priesaginį kirtį, pav.: *dėjìmas, -ai, gėrìmas, -ai, grendìmas, -ai, klausìmas, -ai, skynìmas, -ai, skyrìmas, -ai, šventìmas, -ai, tyrìmas, -ai, virìmas, -ai*. Tik būdami konkrečios reikšmės, jie kartais gauna šakninį kirtį, pav.: *padė́jimas, -ai* „podėlis", *gė́rimas, -ai* „gėralas", *gréndimas, -ai* „laitas, klojimo padas", *kláusimas, -ai* „Frage", *skýnimas, -ai* „išskinta vieta", *skýrimas, -ai* „sklastas".

Veiksmažodiniai daiktavardžiai su priesaga *-ymas* visados yra šaknyje kirčiuojami, pav.: *ãdymas, -ai, bãdymas, -ai, lãsymas, -ai, mãnymas, -ai, rãšymas, -ai, skaĩtymas, -ai*.

c) Daiktavardžiai su priesaga *-ininkas*, sudaryti iš pirmosios ir trečiosios kirčiuotės daiktavardžių, turi šakninį kirtį, o sudaryti iš antrosios ir ketvirtosios kirčiuotės, yra kirčiuojami priesagoje, pav.: *bìtė, -ės – bìtininkas, -ai, mẽtai, -ų – mẽtininkas, -ai, mókslas, -ai – mókslininkas, -ai, núoma, -os – núomininkas, -ai, síelis, -io – síelininkas, -ai, tárpas, -ai – tárpininkas, -ai, ū́kis, -io – ū́kininkas, -ai, vietà, viẽtos – viẽtininkas, -ai*, bet: *dalìs, -iẽs – daliniñkas, -ai, dárbas, -aĩ – darbiniñkas, -ai, dar̃žas, -aĩ – daržiniñkas, -ai, kalbà, -õs – kalbiniñkas, -ai, skolà, -õs – skoliniñkas, -ai, šim̃tas, -aĩ – šimtiniñkas, -ai, žuvìs, -iẽs – žuviniñkas, -ai*. Nors gyvojoje kalboje šito dėsnio ne be visur laikomasi, bet bendrinėje kalboje jo patartina kiek galint daugiau laikytis; ypač pravartu nuo jo nenutolti sudarant naujadarus.

d) Daiktavardžiai su priesaga *-tojas* yra sudaromi iš bendratinių dviskiemenių kamienų ir kirtį išlaiko pagrindinių žodžių, iš kurių jie yra sudaromi, pav.: *ganý-ti – ganýtojas, -ai, lýgin-ti – lýgintojas, -ai, mylė́-ti – mylė́tojas, -ai, važiúo-ti – važiúotojas, -ai*. Tik vienas iš senovės visoje Lietuvoje vartojamas *artójas, -ai* yra sudarytas iš vienaskiemenės šaknies ir kirčiuojamos priesagos *-tojas*.

e) Būdvardiniai abstrakčios reikšmės daiktavardžiai su priesaga *-umas* turi tik priesaginį kirtį, pav.: *gerùmas, -ai, kartùmas, -ai, platùmas, -ai, saldùmas, -ai, šaltùmas, -ai, vikrùmas, -ai*. Išimtį sudaro

tik keli tos priesagos atstovai, kurie neturi atitinkamų būdvardžių, pav.: *áugumas* „ūgis, stõgas“, *gū̃dumas* „vidurnaktis, pats įmygis“, *prãgumas* „proga“, *šãkumas* „tarprietis“, be to, ir *mãžumas* „truputys, nedaug“, *skir̀tumas* „skir̃tas“, *žãlumas* „žalymas, žalėsis“, taip pat *gẽrumu* „geruoju“, *grãžumu* „gražiuoju“, *pìktumu* „piktuoju“.

f) Daiktavardžiai su priešdėliais *są-*, *san-* ir *sam-* bendrinėje kalboje daugiausia turi priešdėlinį kirtį, pav.: *sąjūdis, -džio, są́lyga, -os, są́mata, -os, są́monė, -ės, są́siauris, -io, są́siuvinis, -io, sántaika, -os, są́skaita, -os, są́varta, -os*, bet ir *sąjungà, -õs, są́jungą, sąsparà, -õs, są́sparą*.

g) Daiktavardžiai su priesagomis *-ulys* ir *-inys* yra kilnojamai kirčiuojami ir šaknyje daugiausia turi pagrindinių žodžių priegaidę, pav.: *čiáudėti – čiaudulỹs, čiáudulio, gìnti – gintulỹs, gìntulio* „priešgyna“, *gývas – gyvulỹs, gývulio, kósėti – kosulỹs, kósulio, snáudžia, snáusti – snaudulỹs, snáudulio, sópa – sopulỹs, sópulio, trókšti – troškulỹs, tróškulio, žióvauti – žiovulỹs, žióvulio; áudžia, áusti – audinỹs, áudinio, brė́žti – brėžinỹs, brė́žinio, dáuginti – dauginỹs, dáuginio, lópyti – lopinỹs, lópinio, mė̃žti – mėžinỹs, mė́žinio, mókyti – mokinỹs, mókinio, tìngi – tinginỹs, tìnginio, tráukti – traukinỹs, tráukinio.*

h) Sudurtiniai daiktavardžiai nevienodai kirčiuojami. Jei jie yra sudėti iš linksniuojamųjų kalbos dalių ir turi jungiamąjį balsį, tai kirtis dažniau esti toje jungtyje, pav.: *arkliãvagis, -io, dalgiãkotis, -čio, grėbliãkotis, -čio, kirvãkotis, -čio, kirvãpentė, -ės, ugniãkuras, -ai, vorãtinklis, -io; saulė́grąža, -os, žemė́lapis, -io; akìmirksnis, -io, akìplotas, -ai, avìkailis, -io, blauzdìkaulis, -io; rąstìgalis, -io, žvakìgalis, -io; bandótakis, -io, galvóraištis, -io, sekmãdienis, -io, sienótarpis, -io, šikšnósparnis, -io, šilóvarnis, -io, šiokiãdienis, -io, šventãdienis, -io, vasarólaukis, -io; tarpùkalnė, -ės, tarpùšventė, -ės, vidùdienis, -io, vidùvasaris, -io, viršùgalvis, -io* ir kt. Bet yra pavyzdžių, kur kirtį turi ir ne jungiamajame balsyje, pav.: *ožkabar̃zdis, -džio, pìliakalnis, -io, pùsiasalis, -io, rùgiagėlė, -ės* ir kt.

Jei kuri nors sudaromoji dalis yra veiksmažodinė, tai kirtis esti kilnojamas arba pastovus kurioje nors sudaromojoje dalyje, pav.: *auksakalỹs, áuksakalio, badmirỹs, bãdmirio, duobkasỹs, duõbkasio, galvažudỹs, gálvažudžio, jaunavedỹs, jáunavedžio, kraugerỹs, kraũgerio, laiškanešỹs, láiškanešio, piktadarỹs, pìktadario, šunlupỹs, šùnlupio, veid-*

mainỹs, véidmainio, žemdirbỹs, žémdirbio, žmogžudỹs, žmõgžudžio; *griáumedis, -džio* „griovainis, gremėzdas, sugriuvėlis“, *káiliadirbis, -io, kálnavertis, -čio, lãpkritis, -čio, mìldažis, -io, šienapjū̃tė, -ės, véidrodis, -džio, vė́pūtė, -ės* „vėjarodis“ ir kt.

Taip pat, jei nėra jungiamojo balsio, ir kiti sudurtiniai žodžiai esti kirčiuojami pirmoje arba antroje sudaromojoje dalyje, pav.: *dìdvyris, -io, dúonkubilis, -io, gérvuogė, -ės, pastùrgalis, -io, pùsbernis, -io, rãtlankis, -io, skal̃stvaris, -io, šónkaulis, -io, šùnvotė, -ės, tar̃plysis, -io, žiùrkžolės, -ių* ir kt. Tokių žodžių kaip *karžygỹs, kar̃žygio, peltakỹs, péltakio* ir kt. mūsų kalboje nedaug tėra.

Pagaliau tenka dar pastebėti, kad sudurtiniai daiktavardžiai kartais yra kirčio vieta skiriami nuo sudurtinių pirminių arba sudaiktavardėjusių būdvardžių, pav.: *dykaduõnis* bernas, *medkõtis* peilis, *kietaši̇̃rdis* žmogus, *sausaklõdžiai* linai, *savavãlis* žingsnis, *šiokiadiẽnis* darbas, *šventadiẽnis* drabužis, *trikam̃pis* brėžinys, *trikõjis* stalas ir *šiokiãdienis, -io* „šiokia diena“, *šventãdienis, -io* „šventa diena“, *trìkampis, -io* „trikam̃pė figūra“ ir kt. Prie pastarųjų tenka dar priskirti ir *bendradar̃bis, -io, didžtur̃tis, -čio, ožkabar̃zdis, -džio, vientur̃tis, -čio* ir kt.

ch) Svetimybės yra kirčiuotinos kaip atitinkamų kirčiuočių lietuviškieji žodžiai, pav.: *ãgentas, -ai̇̃, tãlentas, -ai, advem̃tas, -ai, studeñtas, -ai, leitenántas, -ai*; *dramà*, kilm. *drãmos, blokadà, -ãdos, kultūrà, -ū̃ros, áutorius, -iaus, kontrãktas, -ai, progrèsas, -ai* ir kt.

Kirčio vietą svetimybėse kiek galėdami turime išlaikyti pirmesnę. Todėl ypač tenka atkreipti dėmesio į tokius svetimuosius žodžius, kur dabar mūsų mokytiniai, vis mažiau besivadovaudami savo gimtosios kalbos kirčiavimo palinkimais, daug kur, ne be svetimos įtakos, kirtį antriniu būdu nukelia į kitą vietą. Pav., daug kas jau taria *brùnetas, centìmetras, dèbiutas, dòcentas, èksportas, fotògrafas, hèktaras, komìtetas, kònjakas, kompròmisas, kònfliktas, kòntaktas, nekròlogas, paleògrafas, prèfektas, règresas, sekrètorius, teòlogas, termòmetras, zoòlogas* ir kt. vietoje *brunètas, centimètras, debiùtas, doceñtas, ekspòrtas, fotogrãfas, hektãras, komitètas, konjãkas, kompromìsas, konflìktas, kontãktas, nekrològas, paleogrãfas, prefèktas, regrèsas, sekretõrius, teològas, termomètras, zoològas.* Bet ypač mums priešingai ir netinkamai yra kirčiuojama *dãma, disciplìna, emblèma, kultū̃ra* ir kt.: mūsų kalbos palinkimais būtinai turime kirčiuoti *damà*, kilm. *dãmos* (kaip *ran-*

kà, rañkos), *disciplinà, -ìnos* (kaip *merginà, -ìnos*), *emblemà, -èmos, kultūrà, -ū̃ros* (plg. *Batūrà, -ū̃ros* „tokia pavardė“, *karūnà, -ū̃nos, seiliūgà, -iū̃gos* ir kt.).

2. Būdvardžiai

§ 13. Dviskiemeniai būdvardžiai savo kirčiavimu kiek skiriasi nuo daiktavardžių: jų tegalime skirti tik dvi bendrąsias kirčiuotes:

Vienaskaita

	I		II	
V.	*báltas*	*brangùs*	*sẽnas*	*sunkùs*
K.	*bálto*	*brangaũs*	*sẽno*	*sunkaũs*
N.	*baltám*	*brangiám*	*senám*	*sunkiám*
G.	*báltą*	*brángų*	*sẽną*	*suñkų*
Į.	*báltu*	*brángiu*	*senù*	*sunkiù*
V.	*baltamè*	*brangiamè*	*senamè*	*sunkiamè*

Daugiskaita

	I		II	
V.	*baltì*	*brángūs*	*senì*	*suñkūs*
K.	*baltų̃*	*brangių̃*	*senų̃*	*sunkių̃*
N.	*baltíems*	*brangíems*	*seníems*	*sunkíems*
G.	*báltus*	*brángius*	*senùs*	*sunkiùs*
Į.	*baltaĩs*	*brangiaĩs*	*senaĩs*	*sunkiaĩs*
V.	*baltuosè*	*brangiuosè*	*senuosè*	*sunkiuosè*

Šios būdvardžių kirčiuotės beveik sutinka su dviskiemenių daiktavardžių antrąja ir ketvirtąja kirčiuotėmis; plg. § § 4 ir 6.

Seniau pastoviai kirčiuotieji būdvardžiai *áiškus, lýgus, sótus, švánkus, tánkus, véikus* ir kt. toliau bendrinėje kalboje kirčiuotini kaip *brangùs*, tik vienaskaitos vardininke paliktinas šakninis kirtis, būtent: *áiškus, aiškaũs, aiškiám* ir t. t.

Moteriškosios giminės būdvardžiai kirčiuojami kaip atitinkamų kamienų daiktavardžiai: *baltà, brangì* kaip *galvà, senà, sunkì* kaip *šakà, martì*; tik šalia *lýgus, -aũs* yra kirčiuotina ir *lýgi, -iõs*.

Niekatrosios giminės *a-* ir *ja-* kamienų būdvardžiai kirčiuojami šak-

nyje, *u-* kamieno tvirtapradės šaknies vieni turi šakninį, kiti galūninį kirtį, o tvirtagalės šaknies visi kirčiuojami galūnėje, pav.: *gẽra, kár̃šta, pìkta, šlãpia*; *áišku, brángu, lýgu, sótu, švánku, tánku* ir *kartù, riebù, rūgštù, saldù, sūrù*; *drąsù, gražù, keblù, meilù, padorù, puikù, sunkù*.

§ 14. Daugelis triskiemenių *a-* kamieno būdvardžių kirčiuojama, kaip atitinkami triskiemeniai daiktavardžiai, pav., *veĩkalas, -aĩ, pabaigà, -õs, pãbaigą* (žr. § 8), kaip antai: *ãplamas, -á, ãpskritas, -à, ãtdaras, -à, ãtkalas, -à, ãtkaras, -à, ãtlapas, -à, ãtskidas, -à, ãtviras, -à, ìširas, -à, ìštisas, -à, núolaikas, -à* „turįs atspėjamo laiko“, *pãkilas, -à, pãprastas, -à, pãskiras, -à, pãšlitas, -à, tóbulas, -à*.

Triskiemeniai *u-* kamieno būdvardžiai vieni kilnoja kirtį nuo galūnės į priešpaskutinį, kiti į pirmąjį skiemenį, pav.: *atidùs, -ìdų, atlaidùs, -aĩdų, atsargùs, -ar̃gų, atšiaurùs, -iaũrų, nuolaidùs, -aĩdų, nuosaikùs, -aĩkų, paklusnùs, -ùsnų, palankùs, -añkų, pamaldùs, -al̃dų, panašùs, -ãšų, patogùs, -õgų, pavydùs, -ýdų, pavojùs, -õjų* „pavojingas“, *pažangùs, -añgų, prabangùs, -añgų, prašmatnùs, -ãtnų* ir *apvalùs, ãpvalų, mandagùs, mañdagų, nuovokùs, núovokų, pasalùs, pãsalų, patvarùs, pãtvarų, pavikùs, pãvikų* „pažvilus“, *pranarùs, prãnarų, užgaidùs, ùžgaidų* ir kt.

Panašiai yra kirčiuotinos ir atitinkamos svetimybės, pav.: *abstraktùs, -ãktų, aktyvùs, -ývų, idealùs, -ãlų, intymùs, -ýmų, modernùs, -er̃nų, natūralùs, -ãlų, objektyvùs, -ývų, realùs, -ãlų* ir kt.

§ 15. Aukštesniojo laipsnio būdvardžiai kirčiuojami priesagoje ir turi trumpąją priegaidę, pav.:

Vienaskaita	Daugiskaita
V. *baltèsnis, -ė*	*baltesnì, -èsnės*
K. *baltèsnio, -ės*	*baltèsnių*
N. *baltèsniam, -ei*	*baltèsniems, -ėms*
G. *baltèsnį, -ę*	*baltesniùs, -ès*
Į. *baltesniù, -è*	*baltèsniais, -ėmis*
V. *baltèsniame, -ėje*	*baltèsniuose, -ėse*

Aukščiausiojo laipsnio būdvardžiai visados kirčiuojami priesagoje ir turi tvirtapradę priegaidę, pav.: *balčiáusias, -ia* ir kt.

§ 16. Įvardžiuotiniai būdvardžiai turi kilnojamą kirtį, pav.:

Vienaskaita

V. *baltàsis*	*baltóji*	*sunkùsis*	*sunkióji*
K. *báltojo*	*baltõsios*	*suñkiojo*	*sunkiõsios*
N. *baltájam*	*báltajai*	*sunkiájam*	*suñkiajai*
G. *báltąjį*	*báltąją*	*suñkųjį*	*suñkiąją*
Į. *baltúoju*	*baltája*	*sunkiúoju*	*sunkiája*
V. *baltãjame*	*baltõjoje*	*sunkiãjame*	*sunkiõjoje*

Daugiskaita

V. *baltíeji*	*báltosios*	*sunkíeji*	*suñkiosios*
K. *baltų̃jų*	*baltų̃jų*	*sunkių̃jų*	*sunkių̃jų*
N. *baltíesiems*	*baltósioms*	*sunkíesiems*	*sunkiósioms*
G. *baltúosius*	*baltą́sias*	*sunkiúosius*	*sunkią́sias*
Į. *baltaĩsiais*	*baltõsiomis*	*sunkiaĩsiais*	*sunkiõsiomis*
V. *baltuõsiuose*	*baltõsiose*	*sunkiuõsiuose*	*sunkiõsiose*

Įvardžiuotinės daugiaskiemenių būdvardžių lytys išlaiko pastovų pagrindinių žodžių kirtį, pav., *išmintìngasis, išmintìngoji, senóviškasis, -oji, nagúotasis, -oji, šakótasis, -oji, skylétasis, -oji, meiliáusiasis, -ioji.*

§ 17. Priesaginiai būdvardžiai, kaip ir daiktavardžiai, vieni turi pastovų, kiti kilnojamą kirtį.

Pastovų priesaginį kirtį turi būdvardžiai su kirčiuojamomis priesagomis *-ėtas, -ykštis, -ylas, -ingas, -ytas, -ytis, -yvas, -okas, -onas, -opas, -otas, -ūstas, -uotas*, pav.:

a) *duobétas, -a, dulkétas, -a, molétas, -a, pūslétas, -a, skylétas, -a.*

b) *pernýkštis, -tė, rytýkštis, -tė, vakarýkštis, -tė.*

c) *akýlas, -a, ausýlas, -a.*

d) *garbìngas, -a, galìngas, -a, gėdìngas, -a, kaulìngas, -a, laimìngas, -a, miltìngas, -a, pienìngas, -a, protìngas, -a, sultìngas, -a, taisyklìngas, -a.*

e) *akýtas, -a, ausýtas, -a, dantýtas, -a.*

f) *gražýtis, -tė, mažýtis, -tė.*

g) *ankstývas, -a, senývas, -a, valývas, -a.*

h) *gerókas, -a, piktókas, -a, šaltókas, -a.*

ch) *geltónas, -a, raudónas, -a.*

i) *barzdótas, -a, galvótas, -a, pilvótas, -a* šalia *áugalotas, -a, sãmanotas, -a* ir kt.

y) *ligū́stas, -a, miegū́stas, -a.*

j) *kalnúotas, -a, pirštúotas, -a, ragúotas, -a, vainikúotas, -a.*

Priesagų *-anas, -inas* ir *-imas* būdvardžiai daugiausia kilnoja kirtį nuo pirmojo skiemens į paskutinįjį, pav.:

k) *álkanas, -à, dárganas, -à, var̃ganas, -à.*

l) *ámžinas, -à, kùpinas, -à, pur̃vinas, -à, tẽkinas, -à, vel̃kinas, -à.*

m) *ar̃timas, -à, grẽtimas, -à, svẽtimas, -à, tólimas, -à, vė̃limas, -à* „vėlyvas".

n) Vienaskiemenės šaknies būdvardžiai su priesaga *-inis* bendrinėje kalboje yra kirčiuotini priesagoje, pav.: *auksìnis, -ė, bulvìnis, -ė, drobìnis, -ė, eglìnis, -ė, girìnis, -ė, jūrìnis, -ė, kaulìnis, -ė, kiaulìnis, -ė, metìnis, -ė, molìnis, -ė, mūrìnis, -ė, prūsìnis, -ė, rankìnis, -ė, vištìnis, -ė, žemìnis, -ė* ir kt. Tuo pat būdu yra kirčiuotini šios priesagos ir tie būdvardžiai, kurie yra sudaryti iš triskiemenių ar daugiaskiemenių daiktavardžių su kilnojamu arba pastoviu tvirtagalės arba trumpojo negalūninio skiemens kirčiu, pav.: *aguonà, -uõnos – aguonìnis, -ė, aukštaĩtis – aukštaitìnis, -ė, ganyklà, -ỹklos – ganyklìnis, -ė, malū̃nas, -ai – malūnìnis, -ė, taisỹklė – taisyklìnis; dóbilas, -aĩ – dobilìnis, -ė, veĩkalas, -aĩ – veikalìnis, -ė, pamarỹs, pãmario – pamarìnis, -ė, rytmetỹs, rýtmečio – rytmetìnis, -ė, Palangà, -õs – palangìnis, -ė, uodegà, -õs – uodegìnis, -ė; ãdata – adatìnis, -ė, apãštalas, -ai – apaštalìnis, -ė, ãšaka – ašakìnis, -ė, Klaĩpėda – klaipėdìnis, -ė, pavãsaris – pavasarìnis, -ė, rãgana – raganìnis, -ė, vãsara – vãsarìnis, -ė,* taip pat *ašìgalis – ašigalìnis, -ė, sker̃sgatvis – skersgatvìnis, -ė, viẽškelis – vieškelìnis, -ė* ir kt.

Ne priesagoje šios rūšies būdvardžiai pirmiausia yra kirčiuojami tie, kurių pagrindiniai žodžiai turi nekilnojamą tvirtapradžio skiemens kirtį, pav.: *bendróvė – bendróvinis, -ė, galū́nė – galū́ninis, -ė, perkū́nas, -ai – perkū́ninis, -ė, rankóvė – rankóvinis, sántykis – sántykinis, -ė, senýbė – senýbinis, -ė, visúomenė – visúomeninis, -ė,* taip pat *dienóvidis – dienóvidinis, -ė, sienótarpis – sienótarpinis, -ė, žemėlapis – žemėlapinis* ir kt.

§ 18. Dėl kirčio vietos reikia dar pastebėti, kad būdvardžiai su priesaga *-iškas* visados yra kirčiuojami šaknyje, pav.: *diẽviškas, -a, dvãriškas, -a, móteriškas, -a, nãmiškas, -a, sãviškas, -a, výriškas, -a.* Bet

priesaga *-iškis, -ė* atitraukia kirtį į save, pav.: *daubìškis, -ė, dvarìškis, -ė, namìškis, -ė, savìškis, -ė, vyrìškis, -ė.*

Būdvardinis priešdėlis *apy-* visados esti kirčiuojamas ir turi tvirtapradę priegaidę, pav.: *apýgeris, -ė, apýpiktis, -ė, apýtikris, -ė.* Bet priešdėlis *be-* dažnai neatitraukia ant savęs kirčio, pav.: *bedvãsis, -ė, begė́dis, -ė, beprõtis, -ė* ir kt. Dėl kitų sudurtinių būdvardžių žr. § 12 g.

§ 19. Būdvardinių svetimybių kirčiavimas turi būti pritaikintas prie atitinkamų lietuviškų būdvardžių kirčiavimo, todėl kirčiuotina: *centrìnis, -ė, dramìnis, -ė, faktìnis, -ė, metrìnis, -ė, palmìnis, -ė; eksperimentìnis, -ė, koncertìnis, -ė, kultūrìnis, -ė, mašinìnis, -ė, metalìnis, -ė, programìnis, -ė, semestrìnis, -ė, telefonìnis, -ė* ir kt.

Taip pat panašiai, kaip lietuviškieji būdvardžiai (žr. § 17 d), kirčiuotini ir būdvardinės priesagos *-ingas* svetimybės, pav.: *antipatìngas, -a, kultūrìngas, -a, religìngas, -a, simpatìngas, -a, taktìngas, -a, tolerantìngas, -a* ir kt.

3. Skaitvardžiai

§ 20. Bendresnių skaitvardinių kirčiavimo dėsnių negalime sudaryti, todėl turime susipažinti bent su tais palinkimais, kuriais dabartinėje bendrinėje kalboje jie yra kirčiuotini.

Kiekìniai skaitvardžiai kirčiuojami šiaip: *víenas, -à; dù, dvì* (kilm. *dviejų̃*); *trỹs* (kilm. *trijų̃*); *keturì, kẽturios, -ių̃; penkì, peñkios, -ių̃; šešì, šẽšios, -ių̃; septynì, septýnios, -ių̃* (gal. *septýnis, septýnias*); *aštuonì, aštúonios, -ių̃* (gal. *aštúonis, aštúonias*); *devynì, devýnios, -ių̃* (gal. *devýnis, devýnias*); *dešimtìs, -iẽs, dẽšimtį* arba *dẽšimt; vienúolika, dvýlika...; dvìdešimt, trìsdešimt, kẽturiasdešimt, peñkiasdešimt, šẽšiasdešimt, septýniasdešimt, aštúoniasdešimt, devýniasdešimt* arba *trỹs dẽšimtys, kẽturios dẽšimtys...; šim̃tas, -aĩ, tū́kstantis, -čiai, milijónas, -ai.*

Kelintìniai skaitvardžiai ligi dešimties turi kilnojamą kirtį: *pìrmas, -à, añtras, -à, trẽčias, -ià...* Nuo *vienuolikos* ligi *dvidešimt* yra pastoviai kirčiuojami: *vienúoliktas, -a, dvýliktas, -a, trýliktas, -a, keturióliktas, -a* ir kt. Toliau vėl eina kilnojamas kirtis: *dvidešim̃tas, -à, trisdešim̃tas, -à, keturiasdešim̃tas, -à, penkiasdešim̃tas, -à* ir kt. Kelintiniai *šimto* ir *tū́kstančio* skaitvardžiai yra *šim̃tas, -à, tū́kstantas, -a* ir *šimtàsis, -óji, tū́kstantasis, -oji.* Visi jie linksniuojant yra kirčiuojami kaip atitinkami būdvardžiai.

Daugìniai skaitvardžiai *vienerì*, *víenerios*, *dvejì*, *dvẽjos*, *trejì*, *trẽjos*, *ketverì*, *kẽtverios*, *penkerì*, *peñkerios*, *šešerì*, *šẽšerios* kirčiuojami kaip *keturì*, *kẽturios*, o *septynerì*, *septýnerios*, *aštuonerì*, *aštúonerios*, *devynerì*, *devýnerios* kaip *septynì*, *septýnios* ir kt.

4. Įvardžiai

§ 21. Įvardžiai yra iš dalies kaip daiktavardžiai, iš dalies kaip būdvardžiai kirčiuojami.

Pirmiausia asmeniniai įvardžiai:

Vienaskaita				Daugiskaita			
V. *àš*	*tù*	*jìs*	*jì*	*mẽs*	*jū̃s*	*jiẽ*	*jõs*
K. *manę̃s*	*tavę̃s*	*jõ*	*jõs*	*mū́sų*	*jū́sų*	*jų̃*	*jų̃*
N. *mán*	*táu*	*jám*	*jái*	*mùms*	*jùms*	*jíems*	*jóms*
G. *manè*	*tavè*	*jį̃*	*ją̃*	*mùs*	*jùs*	*juõs*	*jàs*
Į. *manimì*	*tavimì*	*juõ*	*jà*	*mumìs*	*jumìs*	*jaĩs*	*jomìs*
V. *manyjè*	*tavyjè*	*jamè*	*jojè*	*mumysè*	*jumysè*	*juosè*	*josè*

Sángrąžinis įvardis pradedamas linksniuoti nuo kilmininko *savę̃s* ir toliau linksniuojamas bei kirčiuojamas kaip *manę̃s*, *tavę̃s*: *sáu*, *savè*, *savimì*, *savyjè*.

§ 22. Parodomieji įvardžiai *tas*, *šis*, *anas* šiaip kirčiuojami:

Vienaskaita

V. *tàs*	*tà*	*šìs*	*šì*	*anàs*	*anà*
K. *tõ*	*tõs*	*šiõ*	*šiõs*	*anõ*	*anõs*
N. *tám*	*tái*	*šiám*	*šiái*	*anám*	*anái*
G. *tą̃*	*tą̃*	*šį̃*	*šią̃*	*aną̃*	*aną̃*
Į. *tuõ*	*tà*	*šiuõ*	*šià*	*anuõ*	*anà*
V. *tamè*	*tojè*	*šiamè*	*šiojè*	*anamè*	*anojè*

Daugiskaita

V. *tiẽ*	*tõs*	*šiẽ*	*šiõs*	*aniẽ*	*anõs*
K. *tų̃*	*tų̃*	*šių̃*	*šių̃*	*anų̃*	*anų̃*
N. *tíems*	*tóms*	*šíems*	*šióms*	*aníems*	*anóms*

G. *tuõs*	*tàs*	*šiuõs*	*šiàs*	*anuõs*	*anàs*
Į. *taĩs*	*tomìs*	*šiaĩs*	*šiomìs*	*anaĩs*	*anomìs*
V. *tuosè*	*tosè*	*šiuosè*	*šiosè*	*anuosè*	*anosè*

Dviskiemenis įvardis *šìtas* turi pastovų šakninį kirtį: *šìtas, -a*, kilm. *šìto, šìtos*, naud. *šìtam, šìtai*, įnag. *šìtuo*, *šìta* ir kt.

§ 23. Įvardis *koks* kirčiuojamas kaip *báltas, -à*, pav.:

Vienaskaita		Daugiskaita	
V. *kóks*	*kokià*	*kokiẽ*	*kókios*
K. *kókio*	*kokiõs*	*kokių̃*	*kokių̃*
N. *kokiám*	*kókiai*	*kokíems*	*kokióms*
G. *kókį*	*kókią*	*kókius*	*kókias*
Į. *kókiu*	*kókia*	*kokiaĩs*	*kokiomìs*
V. *kokiamè*	*kokiojè*	*kokiuosè*	*kokiosè*

Kaip *kóks, -ià* reikia kirčiuoti ir *tóks, -ià, jóks, -ia*. Bet *anóks, -ia, kitóks, -ia, šìtoks, -ia, vienóks, -ia, visóks, -ia* turi pastovų kirtį.

Savybiniai įvardžiai *màno, tàvo, sàvo* turi trumpąją priegaidę. Bet *mãnas, -à*, *tãvas, -à, sãvas, -à, manàsis, -óji, tavàsis, -óji, savàsis, -óji* savo kirčiavimu niekuo nesiskiria nuo *gẽras, -à, geràsis, -óji*.

Pažymimasis įvardis *pàts* linksniuojant šiaip kirčiuojamas: *pàts, -iẽs, -čiám, pãtį, -imì, -čiamè, pãtys, -čių̃, -tíems, -čiùs, -čiaĩs, -čiuosè*. *Patì* kirčiuojama kaip *martì*, *niẽkas* kaip *pir̃štas*, o *vìskas* turi pastovų kirtį (kaip *šìtas*).

Įvardžiai *kìtas*, *-à, vìsas, -à* kirčiuotini kaip *gẽras, -à*, o *kiekvíenas, -à* kaip *báltas, -à*.

Klausiamasis įvardis *kàs* kirčiuojamas kaip *tàs*, *kurìs* (*kur̃s*) ir *katràs, -à* kaip *anàs, -à*.

Nežymimieji įvardžiai šiaip kirčiuotini: *kas nórs, bet kàs*, *kažìnkas, kažkàs, kai kàs, kàs nekàs*.

5. Veiksmažodžiai

§ 24. Veiksmažodinių lyčių, kaip ir linksniuojamųjų kalbos dalių, kirčio vieta esti pastovi arba kilnojama, būtent:

Vienaskiemenės šaknies lytys su tvirtaprade priegaide esamajame laike esti pastoviai kirčiuojamos, o su tvirtagale priegaide turi kilnojamą kirtį, pav.:

1.	*dìrbu*	*dìrbame*	*maukiù*	*maũkiame*
2.	*dìrbi*	*dìrbate*	*maukì*	*maũkiate*
3.	*dìrba*		*maũkia*	

Čia kirtis esti nepastovus tik vienaskaitos 1 ir 2 asmenyje, o visur kitur yra šaknyje kirčiuojama.

Panašiai yra kirčiuojamos ir būtojo kartìnio laiko lytys, pav.:

1.	*dìrbau*	*dìrbome*	*maukiaũ*	*maũkėme*
2.	*dìrbai*	*dìrbote*	*maukeĩ*	*maũkėte*
3.	*dìrbo*		*maũkė*	

Būtojo dažninio laiko lytys išlaiko bendratinę kirčio vietą, pav.:

1.	*dìrbdavau*	*dìrbdavome*	*maũkdavai*	*maũkdavome*
2.	*dìrbdavai*	*dìrbdavote*	*maũkdavau*	*maũkdavote*
3.	*dìrbdavo*		*maũkdavo*	

Būsimojo laiko irgi yra tokia pat kirčio vieta, kaip ir bendraties, tik trečiajame asmenyje pirminė tvirtapradė priegaidė esti paverčiama tvirtagale, pav.:

1.	*dìrbsiu*	*dìrbsime*	*maũksiu*	*maũksime*
2.	*dìrbsi*	*dìrbsite*	*maũksi*	*maũksite*
3.	*dir̃bs*		*maũks*	

Tariamosios nuosakos asmenuojant paliekama bendratinė kirčio vieta ir priegaidė, pav.:

1.	*dìrbčiau*	*dìrbtume*	*maũkčiau*	*maũktume*
2.	*dìrbtum*	*dìrbtute*	*maũktum*	*maũktute*
3.	*dìrbtų*		*maũktų*	

Bendratinė kirčio vieta bei priegaidė nekeičiama ir liepiamosios nuosakos lytyse, pav.:

dìrbk, maũk	*dìrbkime, maũkime*
dìrbkite	*maũkite*

Geidžiamosios nuosakos vienaskiemenės šaknies lytys paprastai yra galūnėje *-ie* kirčiuojamos, pav.: *teeiniẽ, telaukiẽ, tenešiẽ, teskelbiẽ, tesukiẽ*. Jeigu šios lytys baigiasi esamojo laiko 3. asmens galūnėmis, tai vienur kirtis nuo šaknies nukeliamas į dalelytę, kitur paliekamas šaknyje, pav.: *tèneša, tèsuka, tèriša, tèkulia*, bet: *temãto, terãšo, temaũkia, tesiaũčia, tedìrba, temìršta*.

§ 25. Dviskiemenių veiksmažodinių lyčių priegaidės įvairiai kaitaliojamos. Kad ta kaita būtų mums aiškesnė, pažymėsime jos šiuos atvejus:

1. Bendratinė priegaidė yra esamajame ir būtajame kartiniame laike, pav.:

a) *áugti, áuga, áugo*	b) *kir̃pti, ker̃pa, kir̃po*
ką́sti, ánda, kándo	*liñkti, liñksta, liñko*
kráuti, kráuna, króvė	*siaũsti, siaũčia, siaũtė*
spéti, spéja, spéjo	*siẽti, siẽja, siẽjo*
trū́kti, trū́ksta, trū́ko	*sùpti, sùpa, sùpo*
žáisti, žáidžia, žáidė	*švil̃pti, švil̃pia, švil̃pė*

2. Vienodos priegaidės esti esamojo ir būtojo kartinio laiko lytyse, o kitokia bendratyje, pav.:

bálti, bą̃la, bãlo	*lèsti, lẽsa, lẽsė*
bárti, bãra, bãrė	*sègti, sẽga, sẽgė*
gèsti, gę̃sta, gẽso	*šálti, šą̃la, šãlo*

3. Vienodas priegaides turi esamasis laikas ir bendratis, o kitokią būtasis kartinis laikas, pav.:

bùrti, bùria, bū́rė	*spìrti, spìria, spýrė*
dùmti, dùmia, dū́mė	*šlúoti, šlúoja, šlãvė*
skìrti, skìria, skýrė	*témti, témsta, tẽmo*

4. Vienodas priegaides turi būtasis kartinis laikas ir bendratis, o kitokią esamasis laikas, pav.:

déti, dẽda, déjo	*mìsti, miñta, mìto*
jùsti, juñta, jùto	*žlùgti, žluñga, žlùgo*

5. Įvairias priegaides turi ir esamasis, ir būtasis kartinis laikas, ir bendratis, pav.:

bū́ti, bū̃va, bùvo	*srū́ti, srū̃va, srùvo*
gýti, gỹja, gìjo	*šlýti, šlỹja, šlìjo*

§ 26. Triskiemenės bendratys vienos turi šakninį, kitos priesaginį kirtį, pav.: a) *gélbėti, kósėti, kréitėti, mérdėti, rémbėti, sérgėti*; *láidyti, máigyti, páisyti, ráižyti, sváidyti, tvárdyti*; *brýdoti, kýboti, klū́poti, rýmoti, sáugoti, stýroti*; *gáinioti, páinioti, ráišioti, skáinioti, skráidžioti, válkioti*; *bal̃tuoti, juõduoti, mar̃guoti, raũdonuoti*; *džiū́gauti, klýkauti, mártauti, rė́kauti, šū́kauti, vìrkauti*; *dáuginti, gárbinti, káltinti, mérginti, páikinti, sótinti, táikinti, žénklinti* ir b) *galė́ti, gėrė́tis, laimė́ti, norė́ti, pokšė́ti, sėdė́ti, sverdė́ti, velė́ti*; *aižýti, laupýti, maldýti, paisýti, raitýti, slaugýti*; *bylóti, lapóti, mauróti, niekóti, vainóti, žinóti*; *lekióti, medžióti, pešióti, segióti, sekióti, vedžióti*; *dejúoti, garúoti, laidúoti, melúoti, važiúoti*; *jaunáuti, keliáuti, šienáuti, vergáuti*; *gadìnti, kabìnti, maitìnti, šokìnti* ir kt.

Tie iš šių veiksmažodžių, kurių bendratys šaknyje kirčiuojamos, išlaiko pastovų šakninį kirtį ir kitose lytyse, o kurių bendratys priesagose kirčiuojamos, esamojo ar būtojo kartinio laiko lytyse kilnoja kirtį tik tie, kurie jose neturi bendratinių formantų *-ė-*, *-o-*, *-y-* ir kt. ir yra trumposios arba tvirtagalės šaknies, o šiaipjau visi kiti, išskyrus su priesaga *-inti* ir tuos, kurie esamojo ir būtojo kartinio laiko lytyse turi priesagas *-ija, -ijo*, yra pastoviai kirčiuojami ir turi bendratinę priegaidę, pav.:

Esamasis laikas

1. *galiù*	*gãlime*	*maldaũ*	*mal̃dome*
2. *galì*	*gãlite*	*maldaĩ*	*mal̃dote*
3. *gãli*		*mal̃do*	

Būtasis kartinis laikas

1. *galė́jau*	*galė́jome*	*maldžiaũ*	*mal̃dėme*
2. *galė́jai*	*galė́jote*	*maldeĩ*	*mal̃dėte*
3. *galė́jo*		*mal̃dė*	

Bet:

Esamasis laikas

1. *vartóju*	*vartójame*	*pelė́ju*	*pelė́jame*
2. *vartóji*	*vartójate*	*pelė́ji*	*pelė́jate*
3. *vartója*		*pelė́ja*	

Būtasis kartinis laikas

1. *vartójau*	*vartójome*	*peléjau*	*peléjome*
2. *vartójai*	*vartójote*	*peléjai*	*peléjote*
3. *vartójo*		*peléjo*	

Tokios rūšies veiksmažodžiai kaip *gadìnti* ir *dalýti* asmenuojant kirčiuojami kaip *giñti, genù, giniaũ,* būtent:

Esamasis laikas

1. *gadinù*	*gadìname*	*dalijù*	*dalìjame*
2. *gadinì*	*gadìnate*	*dalijì*	*dalìjate*
3. *gadìna*		*dalìja*	

Būtasis kartinis laikas

1. *gadinaũ*	*gadìnome*	*dalijaũ*	*dalìjome*
2. *gadinaĩ*	*gadìnote*	*dalijaĩ*	*dalìjote*
3. *gadìno*		*dalìjo*	

Būtojo dažninio ir būsimojo laiko, taip pat tariamosios, liepiamosios ir leidžiamosios nuosakos lytyse visi šie veiksmažodžiai išlaiko bendraties kirtį ir priegaidę.

§ 27. Kurie triskiemeniai arba daugiaskiemeniai veiksmažodžiai yra šaknyse, o kurie priesagose kirčiuotini, griežtais dėsniais negalime pasakyti, tik galime pastebėti bendresnius jų kirčiavimo palinkimus. Štai vadinamieji įstangos (intensyviniai) veiksmažodžiai su priesagomis *-auti, -oti* ir *-ėti* labai dažnai kirčiuojami šaknyje ir turi tvirtapradę priegaidę, pav.: *bū́bauti, klýkauti, smárkauti, stū́gauti, žvìngauti*; *brýdoti, glū́doti, kýšoti, kiū́toti, rýmoti, stýgoti, stýroti, týkoti, tį́soti*; *dáužėti, érdėti, kréitėti, mérdėti, rémbėti, sáusėti, skéndėti, tréndėti, vértėti, žémbėti*. Taip pat dažnai šaknyje kirčiuojami ir ilgesnės ar protarpinės trukmės (Dauer) veiksmažodžiai su priesaga *-ioti*, pav.: *bráidžioti, dráikioti, gáinioti, knáisioti, krū́pčioti, láipioti, páinioti, ráičioti, skráidžioti, sriū́bčioti, sváičioti, tū́pčioti, žýbčioti*.

Pagaliau šaknyje yra kirčiuojami visi veiksmažodžiai su priesagomis *-uriuoti, -terėti*, pav.: *knýburiuoti, lū́kuriuoti, plū́duriuoti, snýguriuoti, snū́duriuoti, výturiuoti* ir *čiùpterėti, kèpšterėti, kýšterėti, lìnkterėti, pókšterėti, trùkterėti, žvìlgterėti*.

Paprastai ne priesagoje yra kirčiuojami parūpinamieji veiksmažodžiai *gąsdinti, kárdinti, kùrdinti, plãkdinti, siũdinti, spáusdinti, statýdinti* ir kt. Bet gyvojoje kalboje daugiausia yra sakoma *valgydìnti*, ir taip iš tikrųjų bendrinėje kalboje reikia tą veiksmažodį kirčiuoti.

Taip pat šaknyje, ne priesagoje kirčiuotini ir veiksmažodžiai *bal̃tuoti, juõduoti, mar̃guoti, mė̃lynuoti, raũdonuoti*.

Bet priesagose reikia kirčiuoti veiksmažodžius su *-inėti* ir *-enti*, pav.: *darinéti, dirbinéti, jodinéti, klausinéti, pirkinéti, sėdinéti, sirginéti, siuntinéti, traukinéti*; *gabénti, gyvénti, graudénti, kalénti, kūrénti, plevénti, skardénti, verkšlénti* ir kt.

Kitų veiksmažodžių kirčio vietą tenka skyrium įsiminti.

§ 28. Priešdėliniai veiksmažodžiai vieni kirtį atitraukia nuo šaknies į priešdėlį, kiti neatitraukia. Visai neatitraukia kirčio esamajame laike pirmiausia tvirtapradės šaknies veiksmažodžiai, pav.: *léidžia – neléidžia, paléidžia, suléidžia*; *móka – nemóka, sumóka, užmóka*; *síekia – pasíekia*; *šáuna – nešáuna, nušáuna, pašáuna* ir kt. Tik išimtį sudaro priešdėlis *per-*: jis visados atitraukia į save kirtį, pav.: *pérleidžia, pérmoka, pẽršauna* ir kt.

Trumposios arba tvirtagalės šaknies veiksmažodžiai vieni atitraukia kirtį į priešdėlį, kiti neatitraukia, pav.: *àpgina, àtgręžia, nèkalba, pàkelia, àtneša, ùžneša, pàneša, nèremia, sùremia, nètiki, pàvagia* ir *negal̃i, negãli, palỹdi, nekeñčia, paleñkia, paliẽčia, apskal̃bia, sušel̃pia, netùri, nevei̇̃kia*. Niekados neatitraukia kirčio į priešdėlį *o-* kamieno veiksmažodžiai, pav.: *pakrãpšto, pamãto, nemãto, surãšo* ir kt.

Būtojo kartinio laiko *ė-* kamieno lytys vienos nuo trumposios ar tvirtagalės šaknies atitraukia kirtį į priešdėlį, kitos neatitraukia, o tvirtapradėje šaknyje kirtis pasilieka, pav.: *àtnešė, nèkentė, pràlenkė, sùšelpė* ir *parãšė, pasãkė, apgýnė, pakélė, sukū́rė* ir kt. Bet *o-* kamieno lytys niekados neatitraukia kirčio į priešdėlį – nei nuo trumposios, nei nuo tvirtapradės ar tvirtagalės šaknies, pav.: *sukìšo, surìšo, parìšo, sušùko, patãpo, sutãpo* ir kt.

§ 29. Veikiamieji esamojo laiko dalyviai vieni kirčiuojami šaknyje, kiti galūnėje. Jei dviskiemenės tiesioginės nuosakos esamojo laiko trečiojo asmens lytys, gavusios kokį priešdėlį (išskyrus *per-*, kuris visados yra kirčiuojamas), nukelia kirtį iš šaknies į tą priešdėlį, tai ati-

tinkami veikiamieji to pat laiko dalyviai yra galūnėje kirčiuojami; jei kirtis neatitraukiamas į priešdėlį, tai atitinkami dalyviai kirčiuojami šaknyje. Pav.: *áugąs, bégąs, dìrbąs, dúodąs, eĩnąs, gaĩlįs, geñdąs, jójąs, liẽkąs, liñkstąs, miẽgąs, sãkąs, skaĩtąs* ir *durią̃s, giną̃s, kalbą̃s, kelią̃s, lekią̃s, nešą̃s, perką̃s, tikį̃s, varvą̃s, žibą̃s*.

Linksniuojant galūninį kirtį tegali turėti tik vyriškosios giminės vardininkai; visi kiti linksniai, net ir moteriškosios giminės vardininkai, yra šaknyje kirčiuojami, pav.:

Vienaskaita	Daugiskaita
V. *kalbą̃s, kal̃banti*	*kalbą̃, kal̃bančios*
K. *kal̃bančio, -ios*	*kal̃bančių*
N. *kal̃bančiam, -iai*	*kal̃bantiems, -ioms*
G. *kal̃bantį, -čią*	*kal̃bančius, -ias*
Į. *kal̃bančiu, -čia*	*kal̃bančiais, -iomis*
V. *kal̃bančiame, -ioje*	*kal̃bančiuose, -iose*

Panašiai kirčiuojami linksniuojant ir priešdėliniai dalyviai, pav.: *nekalbą̃s, nèkalbanti, nèkalbančio, -ios, nèkalbančiam, -iai* ir kt.

Veikiamieji daugiaskiemenių veiksmažodžių esamojo laiko dalyviai yra kirčiuojami šaknyje arba priesagoje, pav.: *lū̃kuriuojąs, -anti, važiúojąs, -anti, pelė́jąs, -anti, vadìnąs, -anti, gyvẽnąs, -anti* ir kt.

§ 30. Veikiamieji būtojo kartinio laiko dalyviai turi tą pačią kirčio vietą ir priegaidę, kaip ir atitinkamos tiesioginės nuosakos būtojo kartinio laiko lytys, pav.: *dãvęs, -usi, nẽšęs, -usi, sãkęs, -iusi, kalbė́jęs, -usi, žinójęs, -usi, vadìnęs, -usi, gyvẽnęs, -usi.*

Šių dalyvių priešdėliai, išskyrus *per-*, į save kirčio neatitraukia, pav.: *padãvęs, nunẽšęs, nesãkęs* ir kt.

Veikiamieji būtojo dažninio ir būsimojo laiko dalyviai išlaiko bendratinę kirčio vietą ir priegaidę, pav.: *dúodavęs, -usi, nèšdavęs, -usi, sakýdavęs, -usi, gyvéndavęs, -usi; dúosiąs, -ianti, nèšiąs, -ianti, sakýsiąs, -ianti, gyvénsiąs, -ianti.*

§ 31. Neveikiamieji esamojo laiko dalyviai vieni turi pastovų, kiti kilnojamą kirtį. Pastoviai yra linkstama kirčiuoti tuos iš jų, kurie sudaryti iš dviskiemenių *o-* kamieno arba daugiaskiemenių tiesioginės nuosakos esamojo laiko trečiojo asmens lyčių, pav.: *sãkomas, -a, var̃-*

žomas, -a, vadìnamas, -a, važiúojamas, -a, gyvẽnamas, -a. Bet dalyviai, sudaryti iš atitinkamų dviskiemenių *a-* ir *i-* kamienų trečiojo asmens lyčių, kirčiuotini kilnojamai, pav.: *dìrbamas, -à, kal̃bamas, -à, kẽliamas, -à, vẽdamas, -à,* taip pat *pakeñčiamas, -à, nenutùrimas, -à, pàtikimas, -à* ir kt. Kituose linksniuose jų kirtis kaitaliojamas kaip ir atitinkamų būdvardžių, pav., *svẽtimas, -à, tólimas, -à* ir kt.

Neveikiamieji būtojo laiko dalyviai, sudaryti iš dviskiemenių būtojo kartinio laiko trečiojo asmens lyčių, turi kilnojamą kirtį, o kurie sudaryti iš daugiaskiemenių to pat laiko trečiojo asmens lyčių, yra pastoviai kirčiuojami, pav.: *dìrbtas, -à, gáutas, -à, im̃tas, -à, pir̃ktas, -à, pàlieptas, -à,* bet *matýtas, -a, mylétas, -a, važiúotas, -a, vadìntas, -a, gabéntas, -a.*

Panašiai yra kirčiuojami ir reikiamybės dalyviai, pav.: *bártinas, -à, dìrbtinas, -à, pjáutinas, -à, ráutinas, -à,* bet *matýtinas, -a, mylétinas, -a, vadìntinas, -a, gabéntinas, -a.*

Neveikiamieji būsimojo laiko dalyviai kirčiuojami kaip atitinkami neveikiamieji esamojo laiko dalyviai, pav.: *bū́simas, -ą̀, dìrbsimas, -à, ver̃simas, -à,* bet *matýsimas, -a, mylésimas, -a.*

§ 32. Pusdalyviai, kaip ir neveikiamieji esamojo laiko dalyviai, yra dvejopai kirčiuojami: kurie yra sudaryti iš vienaskiemenių bendratinių šaknų, turi kilnojamą kirtį, o kurie kilę iš daugiaskiemenių kamienų, yra pastoviai kirčiuojami, pav.: *dìrbdamas, -à, kùldamas, -à, nèšdamas, -à, pìldamas, -à, praũsdamas, -à,* bet *matýdamas, -a, mylédamas, -a, vadìndamas, -a, gyvéndamas, -a.*

§ 33. Esamojo, būtojo kartinio, būtojo dažninio ir būsimojo laiko pādalyviai išlaiko tiesioginės nuosakos tų pačių laikų pagrindinių lyčių kirčio vietą ir priegaidę, pav.: *dìrbant, dìrbus, dìrbdavus, dìrbsiant; nẽšant, nẽšus, nèšdavus, nèšiant; pàmetant, pamẽtus, pamèsdavus, pamèsiant; mãtant, mãčius, matýdavus, matýsiant; gyvẽnant, gyvẽnus, gyvéndavus, gyvénsiant.*

§ 34. Būdiniai yra dvejopi: vieni baigiasi *-te,* kiti *-tinai.* Pirmieji, sudaryti iš dviskiemenių tvirtagalės šaknies veiksmažodžių, yra gale kirčiuojami, o kilę iš dviskiemenių tvirtapradės arba daugiaskiemenių veiksmažodžių turi bendratinę kirčio vietą ir priegaidę, pav.: *mestè, neštè, praustè, vestè* ir *dìrbte, pjáute, spéte, matýte, nešióte, gabénte,*

vadìnte, šienáute. Antrieji, sudaryti iš bendratinės vienaskiemenės šaknies, kirčiuojami galūnėje, o kilę iš daugiaskiemenių bendraties kamienų, turi pastovų kirtį, pav.: *būtinaĩ, dirbtinaĩ, imtinaĩ, įtiktinaĩ, mirtinaĩ, negrįžtinaĩ* ir *giedótinai, mainýtinai, varýtinai*.

6. Prieveiksmiai ir kitos nekaitomosios kalbos dalys

§ 35. Prieveiksmiai yra labai įvairiai kirčiuojami.

Dviskiemeniai prieveiksmiai, kilę iš *a-* arba *ja-* kamieno būdvardžių, paprastai galūnėje kirčiuojami, pav.: *baltaĩ, bendraĩ, doraĩ, drėgnaĩ, gyvaĩ, griežtaĩ, ilgaĩ, karštaĩ, kiauraĩ, laisvaĩ, lėtaĩ, margaĩ, mielaĩ, plonaĩ, retaĩ, rimtaĩ, stačiaĩ, šiltaĩ, trumpaĩ, žydraĩ*. Išimtį sudaro *greĩtai, pérnai* ir *visái*.

Dviskiemeniai prieveiksmiai, sudaryti iš *u-* kamieno trumposios šaknies būdvardžių, paprastai kirčiuojami galūnėje, pav.: *aštriaĩ, budriaĩ, giliaĩ, gražiaĩ, gudriaĩ, lepiaĩ, pigiaĩ, plačiaĩ, stipriaĩ, tuščiaĩ, vikriaĩ, žvitriaĩ*. Bet dviskiemeniai prieveiksmiai, sudaryti iš būdvardžių su tvirtagalės ar tvirtapradės šaknies ilguoju balsiu ar dvibalsiu, dažnai turi šakninį kirtį, pav.: *baĩsiai, baĩsiai, bjaũriai, daĩliai, gaĩliai, garsiai, gaũsiai, įdõmiai, jaũkiai, kañtriai, meĩliai, nar̃siai, puĩkiai, staĩgiai, suñkiai, šviẽsiai, var̃giai* arba *áiškiai, brángiai, lýgiai, nóriai, rúsčiai, smùlkiai, sóčiai, švánkiai, tánkiai, véikiai*, tačiau *gardžiaĩ, karčiaĩ, riebiaĩ, rūgščiaĩ, saldžiaĩ, sūriaĩ*.

Prieveiksmiai, sudaryti iš triskiemenių *a-* ir *u-* kamieno būdvardžių su kilnojamu kirčiu (žr. § 14), daugiausia kirčiuotini galūnėje, pav.: *aplamaĩ, apskritaĩ, apvaliaĩ, atlaidžiaĩ, atviraĩ, ištisaĩ, paprastaĩ, tobulaĩ* ir *atidžiaĩ, atkakliaĩ, atsargiaĩ, mandagiaĩ, nuoširdžiaĩ, paklusniaĩ, pamaldžiaĩ, panašiaĩ, prabangiaĩ, pranariaĩ, prašmatniaĩ*, taip pat *abstrakčiaĩ, aktyviaĩ, idealiaĩ, moderniaĩ, natūraliaĩ, objektyviaĩ, realiaĩ*.

Bet kai kurie tos rūšies prieveiksmiai kirčiuotini ir priešpaskutiniame skiemenyje, pav.: *malõniai, padõriai, palañkiai, parañkiai, patõgiai, pavýdžiai* ir kt.

Ne galūnėje yra kirčiuojami prieveiksmiai, sudaryti iš būdvardžių su priesagomis *-ėtas, -ingas, -iškas, -yvas, -okas, -onas, -opas, -uotas*

ir priešdėliu *apy-*, pav.: *duobė̃tai, skylė́tai*; *išmintìngai, protìngai, žalìngai*; *diẽviškai, lietùviškai, sãviškai, šùniškai, vìsiškai*; *nematýtai, nupelnýtai*; *ankstývai, valývai*; *gerókai, piktókai, smarkókai*; *geltónai, raudónai*; *dvejópai, penkeriópai*; *kalnúotai, pamatúotai*; *apýgeriai, apýgražiai, apýtikriai*. Čia visur išlaikomas pagrindinis būdvardžių kirtis (žr. § § 17, 18).

§ 36. Veikiamųjų esamojo laiko dalyvių prieveiksmiai išlaiko netiesioginių (galininko ir kt.) linksnių kirčio vietą, pav.: *priderą̃s, prìderantį – prìderančiai, žibą̃s, žìbantį – žìbančiai*. O veikiamieji būtojo kartinio laiko dalyvių prieveiksmiai turi tokį pat kirtį, kaip ir jų pagrindiniai žodžiai, pav.: *nevýkęs – nevýkusiai, padū̃kęs – padū̃kusiai, pasiùtęs – pasiùtusiai*.

Dalyviniai neveikiamieji esamojo laiko prieveiksmiai, sudaryti iš pagrindinių žodžių su nekilnojamu kirčiu, yra šaknyje ar priesagoje kirčiuojami, o sudaryti iš pagrindinių žodžių su kilnojamu kirčiu, esti galūnėje kirčiuojami, jei jų šaknis trumpa, ir šaknyje, jei jų šaknis turi ilgą balsį arba dvibalsį, pav.: *apsãkomai, į̃mãnomai, išmatúojamai, įtìkinamai* ir *ištikimaĩ, patikimaĩ, prideramaĩ, regimaĩ*, bet *pakeñčiamai, suprañtamai, nejaũčiamai* ir kt.

Neveikiamieji būtojo laiko dalyvių prieveiksmiai, jei jų pagrindiniai žodžiai kilnoja kirtį, yra galūnėje kirčiuojami, o jei jų pagrindinių žodžių yra pastovus kirtis, yra šaknyje ar priesagoje kirčiuojami, pav.: *dirbtaĩ, klotaĩ, pagautaĩ*, bet *neapsakýtai, nematýtai, nupelnýtai, neapgalvótai*.

Dėl būdinių kirčiavimo žr. § 34.

§ 37. Visi kiti prieveiksmiai yra įvairiai kirčiuojami, tad jų suminėsime čia tik dažnesnių pavyzdžių eilę, pav.: *bemàž, bevéik, gangreĩt, niẽkad, niekadà(ōs), niẽkaip, niẽkur*; *kuomèt, niekuomèt, visuomèt, šiẽmet, šį̃met, ùžpernai, ùžvakar*; *čià, šìčia, teñ, šeñ, čionaĩ, tenaĩ, nūnaĩ*; *kaĩp, taĩp, kitaĩp, šiaĩp, visaĩp*; *lig šiõl, vė̃l, kodė̃l, todė̃l*; *dvíese, trisè, penkíese, devyníese*; *galóp, vakaróp, velnióp*; *šaliñ, laukañ, vardañ*; *kažkuñ, kažìnkur*; *kadà nekadà, kuñ nekuñ, võs nevõs, nóromis nenóromis*; *añgi, taĩgi, beñt, dár, ìlgainiui, konè, lýg* (tarytum), *néi* (lyg, tarytum, nekaip), *nèt, tiktaĩ*; *artỹn, mažỹn, sunkỹn, perdė̃m* ir kt.

§ 38. Prielinksniai teturi trumpąsias arba tvirtagales priegaides, pav.:

añt, apiẽ, bè, dė̃l, ìki, lìgi, nuõ, pàs, põ, priẽ, priẽš, prõ, sulìg; *anãpus, apliñk, išilgaĩ, pagal̃, paleĩ, pasàk, paskuĩ, pirmà, šalià, tar̃p.*

Jungtukų paminėtini yra: *ar̃, arbà, beĩ, bèt, jéi, jéigu, jóg, kadángi, kõl, tõl, neĩ, nès, nórs, tačiaũ* ir kt.

Vadinamieji ištiktukai turi tokią pat priegaidę, kaip ir atitinkami akimirkos veiksmažodžiai, pav.: *bùrbt – bùrbterėti, pýkšt – pýkšterėti, šàst – šàsterėti* ir kt. Tam tikri iš jų trumpąja priegaide žymi silpnesnį, tvirtaprade stipresnį intensyvumo laipsnį, pav.: *pèšt, tèkšt* ir *pė́št, tė́kšt* ir kt.

Pagaliau dar tenka pastebėti, kad tam tikros dalelytės dažnai taip prisišlieja prie gretiminių žodžių, kad jos visai netenka savo kirčio, pav.: *ar̃gi, taĩgi, vìsgi, kám gi, sakaũ gi, kàd eĩk* ir kt.

III. Kirčiuojamieji žodžiai

Antrajame skyriuje (14–38 psl.), kalbant apie kirčio vietą atskirose kalbos dalyse, buvo stengiamasi susekti ir formuluoti bendruosius kirčiavimo polinkius ir dėsnius. Bet čia nebuvo galima apimti didesnio skaičiaus atskirų žodžių, nes formuluotam dėsniui paryškinti tereikia kelių ar keliolikos pavyzdžių. Todėl, suprantama, teorinėje dalyje, kad ir kažinkaip norint, nieku būdu negalima parodyti, kaip turi būti bendrinėje kalboje kirčiuojami tie žodžiai, kurie gyvojoje kalboje tiek savo daryba, tiek kirčiavimu didžiai įvairuoja. Tai galima padaryti tik praktinėje dalyje: čia alfabetine tvarka surašytais žodžiais lengvai galima ne tik formuluotuosius kirčiavimo dėsnius bei polinkius įvaizduoti, bet ir padėti skaitytojui greičiau susiorientuoti dėl to ar kito žodžio kirčiavimo. Dėl to tad šiame skyriuje tyčiomis buvo stengiamasi daugiausia surinkti tuos bendrinėje kalboje vartojamus, bet kasdieninėje, ypač inteligentų, kalboje įvairiai arba klaidingai kirčiuojamus žodžius; taip pat čia duodama nemaža ir metatopinių pavyzdžių.

Kad būtų galima lengviau susekti, kaip kuris žodis kirčiuotinas kitose savo kaitomosiose dalyse, greta pagrindinių yra dar pažymimos ir kai kurios antrinės lytys, būtent: daiktavardžių *a-* kamieno daugiskaitos vardininkai (pav., *bė́ržas, -aĩ*), kitų kamienų vienaskaitos kilmininkas, vienas arba drauge su galininku (pav., *dailė̃, -ė̃s, daĩlę, do-*

rà, -õs, dõrą, lavà, kilm. *lãvos, lašišà, -išos*), būdvardžių, skaitvardžių ir įvardžių *a-* kamieno moteriškosios giminės vienaskaitos vardininkas (pav., *laĩsvas, -à*), *u-* kamieno vyriškosios giminės vienaskaitos kilmininkas arba galininkas ir atitinkamas prieveiksmis (pav., *ryškùs, -aũs*, adv. [= adverbium „prieveiksmis"] *rỹškiai, sódrus, -aũs*, adv. *sódriai, solidarùs, -ãrų*, adv. *solidariaĩ*), veiksmažodžių esamojo ir būtojo kartinio laiko tretieji asmenys (pav., *aidéti, áida, -éjo* arba *gliẽti, -ja, -jo*).

Abejõnė, -ės
abejóti, -ója, -ójo
absoliutùs, -ùtų, adv. absoliučiaĩ
abstineñtas, -ai
abstraktùs, -ãktų, adv. abstrakčiaĩ
abù, abiejũ
ãčiū
ãdata, -os
ãdatinė, -ės
ãdresas, -aĩ
adveñtas, -ai
advokãtas, -ai
afèktas, -ai
aferà, -èros
agendà, -eñdos
ãgentas, -aĩ
agentūrà, -ū̃ros
agrãstas, -ai
agronòmas, -ai
áičioti, -ioja, -iojo
áidas, -aĩ
aidéti, áida, -éjo
aikštė̃, -ė̃s, áikštę
áimana, -os
áiškus, -aũs, adv. áiškiai
áitvaras, -aĩ
akceñtas, -ai
akýlas, -a
akìmirksnis, -io
akiniaĩ, -ių̃, ãkinius
akìplėša, -os
akìratis, -čio
akìvaizda, -os
aksiomà, -òmos
aksómas, -ai
ãkstinas, -aĩ
àkti, añka, ãko
aktỹvas, -ai
aktyvùs, -ỹvų, adv. aktyviaĩ
ãktorius, -iaus
aktualùs, -ãlų, adv. aktualiaĩ
akúotas, -ai
akuratùs, -ãtų, adv. akuračiaĩ
albùmas, -ai
alėjà, -ė̃jos
Aleksótas, -o
alfabètas, -ai
Al̃girdas, -o
alìnė, -ės (aludė)
alyvà, -ỹvos
álkinti, -ina, -ino
alkohòlis, -io
álkti, -sta, -o
Ãlovė, -ės
Alsédžiai, -ių
Alvìtas, -o

amalgamà, -ãmos
Amãliai, -ių
ãmatas, -aĩ
amatininkas, -ai
ambasadà, -ãdos
ampèras, -ai
ámžinas, -à, adv. amžinaĩ
anãlizė, -ės
anatòmas, -ai
andaĩ
anekdòtas, -ai
ángelas, -aĩ
anginà, -ìnos
ánglas, -ai
angliakasỹs, angliakasio
anglìs, -iẽs, añglį
Anykščiaĩ, -ių̃, Anýkščius
anýta, -os
anketà, -ètos
ankstývas, -a
ánkštis, -ies
anóks, -ia
anonìmas, -ai
anót
antaĩ
añtausis, -io
Antãzavė, -ės
antenà, -ènos
ántiena, -os
añtinas, -aĩ
añtis, -čio (užantis)
ántis, -ies
añtklodė, -ės
añtkrytis, -čio
añtpetis, -čio
añtrašas, -ai
añtraštė, -ės
antrininkas, -ai
antropològas, -ai
añtsnukis, -io
añtspaudas, -ai
añtstolis, -io
añtvožas, -ai
apãštalas, -ai
ãpdangalas, -aĩ
ãpdaras, -aĩ
apeigà, -õs, ãpeigą
apeliãcija, -os
apeliacìnis, -ė
apelsìnas, -ai
apetìtas, -ai
ãpgamas, -aĩ
apgáulė, -ės
apibrė́žti, -ia, -ė
apibū̃dinti, -ina, -ino
apydžià, -ỹdžios
apiẽ
apýgarda, -os
apýkaklė, -ės
apýlinkė, -ės
apìnasris, -io
apýrankė, -ės
apýrašas, -ai
apýsaka, -os
apýskaita, -os
apýtaka, -os
apýtikris, -ė
apìvaras, -ai
apývarta, -os
apjàkti, apjañka, apjãko
apkalbà, -õs, ãpkalbą
apklõtas, -ai (kaldra)

ãplamas, -à
aplinkà, -õs, ãplinką
aplinkýbė, -ės
aplinkìnis, -ė
ãpmaudas, -aĩ
apnìkti, -niñka, -nìko
apostròfas, -ai
apsaugà, -õs, ãpsaugą
apsiaũstas, -ai (ploščius)
apsipràsti, -prañta, -prãto
ãpskritas, -à
apskritìs, -iẽs, ãpskritį
apsukrùs, -sùkrų, adv. apsukriaĩ
ãptaisas, -aĩ
ãptraukalas, -aĩ
apúokas, -ai
Apuõlė, -ės
apváizda, -os
ãpvalkalas, -aĩ
apvalùs, ãpvalų, adv. apvaliaĩ
ãpžadas, -aĩ
apžvalgà, -õs, ãpžvalgą
arbà
arbatà, -ãtos
arbãtinė, -ės
arbatìnis, -io (čainikas)
archeològas, -ai
architèktas, -ai
architektūrà, -ũros
archỹvas, -ai
arenà, -ènos
ãreštas, -ai
Argentinà, -ìnos
argumeñtas, -ai
arkivýskupas, -aĩ
arklìdė, -ės
arkliniñkas, -ai
armuõ, -eñs, ar̃menį
ar̃notas, -ai
ar̃timas, -à, adv. artimaĩ
artỹn
ar̃tinti, -ina, -ino
artójas, -ai
arúodas, -ai
ąsà, -õs, ą̃są
ãsilas, -aĩ
asisteñtas, -ai
askètas, -ai
aslà, -õs, ãslą
asmenýbė, -ės
asmenuõtė, -ės
asmenúoti, -úoja, -ãvo
asménvardis, -džio
asmuõ, -eñs, ãsmenį
ąsõtis, -čio
ãšaka, -os
ãšara, -os
ãšaroti, -oja, -ojo
ãšmenys, -ų̃
aštúonakė, -ės
aštuonerì, -ių̃, aštúonerius
aštuonì, -ių̃, aštúonis
aštúoniasdešimt
aštuoniasdešim̃tas, -à
aštuoníese
atakà, -ãkos
atãtupstas, -à
ataugà, -õs, ãtaugą
atbrailà, -õs, ãtbrailą (karnyzas)
ãtbulas, -à
ãtdaras, -à
ateitiniñkas, -ai

ateitìs, -iẽs, ãteitį
ateĩvis, -io
atėminỹs, ãtėminio
atgailà, -õs, ãtgailą
atgailiniñkas, -ai
atgal̃
ãtgarsis, -io
atidùs, -ìdų, adv. atidžiaĩ
atidžià, -ìdžios
ãtilsis, -io
atimtìs, -iẽs, ãtimtį
atkaklùs, atkãklų, adv. atkakliaĩ
atkálnė, -ės
atkaltė̃, -ė̃s, ãtkaltę
atkarpà, -õs, ãtkarpą
ãtkilas, -à
ãtkrytis, -čio
ãtlaidas, -aĩ
atlaidùs, -laĩdų, adv. atlaidžiaĩ
ãtlapas, -à
atlýžti, -ta, -o
atmainà, -õs, ãtmainą
ãtmatos, -ų̃
atmintìs, -iẽs, ãtmintį
atmosferà, -èros
atódūsis, -io
atógrąža, -os
atókiai, -iaũ
atólas, -ai
ãtomas, -ai
atóslūgis, -io
atóstogos, -ų
atramà, -õs, ãtramą
atrankà, -õs, ãtranką
atsakìngas, -a
atsargà, -õs, ãtsargą
atsargùs, -ar̃gų, adv. atsargiaĩ
atsigõsti, -sta, -do
atsipéikėti, -i, -ėjo
atsiskýrėlis, -io
atskalà, -õs, ãtskalą
ãtskiras, -à
ãtspalvis, -io
atsparà, -õs, ãtsparą
atsparùs, ãtsparų, adv. atspariaĩ
ãtspaudas, -aĩ
atspindỹs, ãtspindžio
atspirtìs, -iẽs, ãtspirtį
atstóti, -ja, -jo
atstõvas, -ai
atstovýbė, -ės
atšáiža, -os
atšiáuris, -io
atšiaurùs, -aũrų, adv. atšiauriaĩ
ãtšvaitas, -aĩ
ãtšventis, -čio
atúodogiai, -ių
atúoriečiai, -ių
ãtvaizdas, -aĩ
atvangà, -õs, ãtvangą
atvašà, -õs, ãtvašą
ãtvejas, -ai
ãtviras, -à
ãtvirkščias, -ià
ãtžagarias, -ià
atžalà, -õs, ãtžalą
atžangà, -õs, ãtžangą
atžangùs, -žañgų, adv. atžangiaĩ
ãtžvilgis, -io
audė́jas, -ai
áudeklas, -aĩ
audinỹs, áudinio

audrà, -õs, aũdrą
audriñgas, -a
áugalas, -aĩ
áugalotas, -a
augìnti, -ìna, -ìno
augývė, -ės
augmuõ, -eñs, áugmenį
áugumas, -o
aukà, -õs, aũką
aũklė, -ės (aũtas)
áuklė, -ės (augintoja)
áuklėti, -ėja, -ėjo
áuklėtinis, -ė
aukóti, -ója, -ójo
auksakalỹs, áuksakalio
aukšlỹs, aũkšlio
aukštaĩtis, -ė
áukštas, -à
aũkštas, -ai
aukštupỹs, aũkštupio
ausýlas, -a
aũskaras, -aĩ
áustras, -ai
áušinti, -ina, -ino
aušrà, -õs, aũšrą
aušrìnė, -ės
aušriniñkas, -ai
aũšti, -ta, -o (aušra)
áušti, -ta, -o (viralas)
áutas, -ai (automobilis)
aũtas, -ai (autskarys)
autobùsas, -ai
autogrãfas, -ai
autogramà, -ãmos
automobìlis, -io
autoritètas, -ai
áutorius, -iaus
ãvalynė, -ės
avantiūrà, -iũros
avìdė, -ės
aviẽtė, -ės
avižà, -õs, ãvižą
azòtas, -o

Bačkà, -õs, bãčką
badmirỹs, bãdmirio
baidãrė, -ės
baidỹklė, -ės
báilauti, -auja, -avo
báilė, -ės
bailùs, baĩlų, adv. baĩliai
Baisógala, -os
baisùs, baĩsų, adv. baĩsiai
balà, bãlos
balãdė, -ės
baĩdai, -ų
balerinà, -ìnos
balkònas, -ai
baĩkšvas, -à
baĩnas, -aĩ
bálnas, -à
balókšnis, -io
baĩsė, -ės (raidė)
baĩsis, -io (garsas)
balsùs, baĩsų, adv. baĩsiai
báltas, -à
Báltijos jū́ra
báltinti, -ina, -ino
báltymas, -ai
báltmiškis, -io
baĩtuoti, -uoja, -avo
baĩzganas, -à

balžíenas, -ai
banalùs, -ãlų, adv. banaliaĩ
bangìnis, -io
bankètas, -ai
Bãptai, -ų
bárbaras, -ai
barikadà, -ãdos
baritònas, -ai
barjèras, -ai
bar̃nis, -io
barometras, -ai
bar̃škalas, -aĩ
barškéti, bárška, -éjo
bárškinti, -ina, -ino
barzdaskutỹs, bar̃zdaskučio
basnìrčias, -ia
batèrija, -os
baudžiáuninkas, -ai
baũdžiava, -os
bausmẽ, -ẽs, baũsmę
bėdà, -õs, bẽdą
bedar̃bis, -ė
bėdóti, -ója, -ójo
bẽgalė, -ės
begédis, -ė
belaĩsvis, -ė
bendrãbutis, -čio
bendradar̃bis, -ė
bendriniñkas, -ai
bendrúomenė, -ės
benè
beñt
béras, -à
béris, -io (bėras arklys)
bẽris, -io (bėrumas)
Berlýnas, -o
ber̃ti, bẽria, bẽrė
béržas, -aĩ
besótis, -ė
bèsti, bẽda, -ė
bèstija, -ìjos
bešir̃dis, -ė
bèt
bètgi
bevéik
bibliogrãfas, -ai
biogrãfas, -ai
biològas, -ai
bijū̃nas, -ai
bildesỹs, bil̃desio
bildéti, bìlda, -éjo
bilijónas, -ai
byréti, bỹra, -éjo
bìtė, -ės
biudžètas, -ai
biùras, -ai
bjaurùs, bjaũrų, adv. bjaũriai
blaĩvas, -à, adv. blaivaĩ
blaiviniñkas, -ai
blakstíenas, -ai
blésti, -ta, -o
bliū̃vauti, -auja, -avo
blokadà, -ãdos
blõkšti, blãškia, blõškė
blondìnas, -ai
bodétis, bõdisi, -éjosi
boikòtas, -ai
bókštas, -ai
bõsas, -ai
bõtkotis, -čio
bráidžioti, -ioja, -iojo
bráižyti, -o, -ė

branduolỹs, bránduolio
brangýmetis, -čio
branginiñkas, -ai
brangìnti, -ìna, -ìno
brangùs, brángų, adv. brángiai
brañktas, -ai
brezeñtas, -ai
brėžinỹs, brė́žinio
brė́žti, -ia, -ė
brỹdis, -džio
brỹdoti, -o, -ojo
bríedis, -džio
brigadà, -ãdos
brólėnas, -ai
brolijà, -ìjos
brólis, -io
bronchìtas, -ai
brošiūrà, -iū̃ros
brūkšnỹs, brū̃kšnio
brunètas, -ai
brúožas, -aĩ
brutalùs, -ãlų, adv. brutaliaĩ
bū́bauti, -auja, -avo
bùdelis, -io
budė́ti, bùdi, -ė́jo
būdìngas, -a
bùdinti, -ina, -ino (žadinti)
bū̃dinti, -ina, -ino (karakterizuoti)
bū́dyti, -o, -ė (rūkyti, pav., mėsą)
bufètas, -ai
bū̃gnas, -ai
bugštùs, bùgštų, adv. bugščiaĩ
bū̃gti, -sta, -o
buĩtis, -ies
bukètas, -ai
bū̃klė, -ės
bùlvė, -ės
búožė, -ės
burbė́ti, bur̃ba, -ė́jo
bùrbinti, -ina, -ino
bùrbterėti, -eria, -rėjo
bur̃bulas, -aĩ
burbuolė̃, -ė̃s, bur̃buolę
bùrė, -ės
būrỹs, bū̃rio
burnà, -õs, bùrną
bū̃stas, -ai
bū̃stinė, -ės
bùtas, -ai
bū̃tas, -à
butelỹs, bùtelio
bū̃tent
būtýbė, -ės
bū̃tinas, -à, adv. būtinaĩ
būtinýbė, -ės
būtìs, -iẽs, bū̃tį
buveĩnė, -ės
bū̃vis, -io
būžỹs, bū̃žio

Celiulòzė, -ės
cemeñtas, -o
ceñtas, -ai
centimètras, -ai
ceñtras, -ai
ceñzas, -ai
ceñzorius, -iaus
cenzūrà, -ū̃ros
chaòsas, -ai
chimerà, -èros

cholerà, -èros
cinamònas, -ai
cinkogrãfas, -ai
citatà, -ãtos
citrinà, -ìnos
cùkrinė, -ės

Čiáudėti, -i, -ėjo
čiaudulỹs, čiáudulio
čiaupýtis, čiaũposi, -ėsi
čiáupti, -ia, -ė
čiauškéti, čiáuška, -éjo
Čikagà, -ãgos
čionaĩ
čiùkuras, -aĩ
čiùlbauti, -auja, -avo
čiulbéti, čiùlba, -éjo
čiulkinỹs, čiul̃kinio

Dabartìnis, -ė
dabartìs, -iẽs, dãbartį
dabità, -ìtos (frantas)
dagỹs, dãgio
dáigas, -aĩ
dáiktas, -aĩ
dailė̃, -ė̃s, daĩlę
dailìdė, -ės
dailininkas, -ai
dáilinti, -ina, -ino
dailùs, daĩlų, adv. daĩliai
dainà, -õs, daĩną
dainininkas, -ai
daĩnius, -iaus
dãktaras, -aĩ
dalgiãkotis, -čio
dal̃gis, -io
dalià, -iõs, dãlią

dalỹkas, -ai
dalìklis, -io
dalininkas, -ai
dalýti, -ìja, -ìjo
dalỹvis, -io
dalmuõ, -eñs, dálmenį
damà, dãmos
dañgalas, -aĩ
dangìnti, -ìna, -ìno
dañtenos, -ų̃
dár
darbdavỹs, dárbdavio
darganà, -õs, dárganą
dar̃žas, -aĩ
daržininkas, -ai
datà, dãtos
daugiãkampis, -io
daugiakam̃pis, -ė
daugianõris, -ė
dauginỹs, dáuginio
dáuginti, -ina, -ino
Dauguvà, -õs, Daũguvą
Daukšà, -õs, Daũkšą
dažỹvė, -ės
debesìs, -iẽs, dẽbesį
debiutántas, -ai
debiùtas, -ai
dė̃dė, -ės
dėdíenė, -ės
defèktas, -ai
deficìtas, -ai
dẽglas, -aĩ (fakelas)
dẽglas, -à
degsnìs, -iẽs, dẽgsnį (išdaga)
degùtinė, -ės
deĩmantas, -ai

deivė̃, -ė̃s, deĩvę
dejà
dėkà, dė̃kos
dekãnas, -ai
dėkóti, -ója, -ójo
dekrètas, -ai
dė̃kui
dė̃l
dėl tõ
dėlė̃, -ė̃s, dė̃lę
delikatùs, -ãtų, adv. delikačiaĩ
demagògas, -ai
dėmė̃, -ė̃s, dė̃mę
dėmesỹs, dė̃mesio
dėmétis, dė̃misi, -ė́josi
departameñtas, -ai
dẽpas, -ai
dérgti, -ia, -ė
dermė̃, -ė̃s, der̃mę
dervà, -õs, der̃vą
deser̃tas, -ai
dėsnis, -io
despòtas, -ai
dė̃stis
dẽšimt
dešim̃takė, -ės
dešimtìnė, -ės
dešimtiniñkas, -ai
dešimtìs, -iẽs, dẽšimtį
dėvéti, dė̃vi, -ė́jo
devýnakė, -ės
devynerì, -ių̃, devýnerius
devynì, -ių̃, devýnis
devýniasdešimt
devyniasdešim̃tas, -à
devyníese
Devintìnės, -ių
dėžė̃, -ė̃s, dė̃žę
diademà, -èmos
diafragmà, -ãgmos
diagramà, -ãmos
dialèktas, -ai
dialògas, -ai
dỹdis, -džio
didúomenė, -ės
dìdvyris, -io
didžtur̃tis, -čio
dieglỹs, díeglio
diẽmedis, -džio
dietà, -ètos
dieverìs, -iẽs, díeverį
dygséti, dỹgsi, -ė́jo
dykaduõnis, -ė
dilemà, -èmos
dìlgė, -ės
dìngotis, -ojasi, -ojosi
dingstìs, -iẽs, diñgstį
diplòmas, -ai
dirbinỹs, dìrbinio
dìrbtinas, -à, adv. dirbtinaĩ
dirbtìnis, -ė
dirbtùvė, -ės
direktyvà, -ỹvos
dirigeñtas, -ai
dìrgsnis, -io
dìrti, dìria, dýrė
dirvà, dir̃vos
dirvónas, -ai
disciplinà, -ìnos
disonánsas, -ai
divideñdas, -ai
dìvonas, -ai

dóbti, -ia, -ė
doceñtas, -ai
dogmà, dògmos
doktrinà, -ìnos
dokumeñtas, -ai
dóleris, -io
domesỹs, dõmesio
domėtis, dõmisi, -ėjosi
dominijà, -ìjos
dõminti, -ina, -ino
Doneláitis, -čio
dorà, -õs, dõrą
dõras, -à
dosnùs, dõsnų, adv. dõsniai
Dotnuvà, -õs, Dótnuvą
dovanà, -õs, dóvaną
dovanaĩ
dovanóti, -ója, -ójo
dõvis, -io
dòzė, -ės
dráikioti, -ioja, -iojo
dramà, drãmos
drąsà, -õs, drą̃są
drą̃sinti, -ina, -ino
drąsùs, drą̃sų, adv. drą̃siai
draudỹklė, -ės
draũgas, -aĩ
draugė̀
draugininkas, -ai
drausmė̃, -ė̃s, draũsmę
drė̃bti, drẽbia, drė̃bė
drebulė̃, -ė̃s, drẽbulę
drėgmė̃, -ė̃s, drė̃gmę
drėgnas, -à
drėgti, -sta, -o
dresūrà, -ū̃ros

drevė̃, -ė̃s, drẽvę
drezinà, -ìnos
drybsóti, drỹbso, -ójo
drìbšas, -ai
driẽžas, -aĩ
drovėtis, drõvisi, -ėjosi
drovùs, drõvų, adv. drõviai
drožinỹs, drõžinio
drožlė̃, -ė̃s, drõžlę
drõžti, -ia, -ė
drùskinė, -ės
drū́tas, -à, adv. drūtaĩ
drūtgalỹs, drū́tgalio
dù, dviejų̃
Dubýsa, -os
duburỹs, dùburio
dūdà, -õs, dū̃dą
dùjos, -ų
dukrà, dùkros
dukterėčia, -ios
dūlėti, dū̃la, -ėjo
dūlinėti, -ėja, -ėjo
dū̃linti, -ina, -ino
dùlkė, -ės
dulkėtas, -a
dulkėti, dùlka, -ėjo
dul̃kti, -sta, -ė (lynoti)
dùmtuvės, -ių
dundėti, dùnda, -ėjo
dunksóti, duñkso, -ójo
duobė̃, -ė̃s, duõbę
duobkasỹs, duõbkasio
duõklė, -ės
dū̃ris, -io
dùrpės, -ių
dùrti, dùria, dū̃rė

dùrtuvas, -ai
dū̃sauti, -auja, -avo
Dùsetos, -ų̄
dvãras, -aĩ
dvarininkas, -ai
dvasià, dvãsios
dvãsininkas, -ai
dvìdešimt
dvidešim̃tas, -à
dvíese
dvikõjis, -ė
dvìkova, -os
dvỹnas, -à
dvinỹtis, -ė
dvìratis, -čio
džiaũgsmas, -aĩ
džiovà, -õs, džiõvą
džiovininkas, -ai
džiū̃gauti, -auja, -avo
džiugùs, džiùgų
džiuvė̃sis, -io

Ė̃dalas (ė̃-), -aĩ
ėdesỹs, ė̃desio
edìktas, -ai
efèktas, -ai
Egìptas, -o
egzãminas, -aĩ
egzempliõrius, -iaus
éibė, -ės
eikvóti, -ója, -ójo
eĩsena, -os
éižėti, -i, -ėjo
ekéčios, -ių
eketė̃, -ė̃s, ẽketę
eksceleñcija, -os
ekscèsas, -ai
eksperimeñtas, -ai
ekspeȓtas, -ai
ekspertìzė, -ės
ekspòrtas, -ai
ekstãzė, -ės
ekzemà, -èmos
eldijà, -õs, eĩdiją
elektrà, -èktros
elementarùs, -ãrų, adv. elemen-
tariaĩ
elgesỹs, eĩgesio
eĩgeta, -os
eĩgetauti, -auja, -avo
èlipsė, -ės
élnias, -iai
emblemà, -èmos
éngti, -ia, -ė
epentèzė, -ės
epigramà, -ãmos
epìtetas, -ai
epochà, -òchos
epopėjà, -ė̃jos
ẽpušė, -ės
erà, èros
érdėti, -i, -ėjo
eȓdvas, -à
érdvė, -ės
erẽlis, -io
erškẽtas, -ai
erzéti, érza, -éjo
eskadrà, -ãdros
esmė̃, -ė̃s, ẽsmę
estradà, -ãdos
etažèrė, -ės
etikètas, -ai

etikètė, -ės
etnogrãfas, -ai
Europà, -òpos
eventualùs, -ãlų, adv. eventualiaĩ

Fãbulė, -ės
fãktas, -ai
fakultètas, -ai
fãzė, -ės
fenomènas, -ai
fygà, fỹgos
figūrà, -ū̃ros
filològas, -ai
filosòfas, -ai
fiziològas, -ai
flegmà, flègmos
florà, flòros
fokstròtas, -ai
folklòras, -ai
fòndas, -ai
fonemà, -èmos
fonogrãfas, -ai
formalùs, -ãlų, adv. formaliaĩ
fòrmulė, -ės
fotogrãfas, -ai
frãkas, -ai
frãzė, -ės
frizūrà, -ū̃ros

Gãbana, -os
gáida, -os
gailesỹs, gaĩlesio
gailùs, gaĩlų, adv. gaĩliai
gáinioti, -ioja, -iojo
gáirė, -ės
gaĩsras, -aĩ
gaisrininkas, -ai
galèrija, -os
galià, gãlios
galýbė, -ės
galiniñkas, -ai
gãlinti, -ina, -ino
galióti, -iója, -iójo
galiū̃nas, -ai
galóp
galū́nė, -ės
galutìnis, -ė
galvažudỹs, gálvažudžio
galvóraištis, -čio
galvósūkis, -io
galvótrūkčiais
galvū́galis, -io
gamà, gãmos
gamtà, -õs, gam̃tą
gamtininkas, -ai
gañdas, -aĩ
gañdinti, -ina, -ino
gañdras, -aĩ
gangreĩt
gangrenà, -ènos
gãniava, -os
ganyklà, -ỹklos
gárbana, -os
garbė̃, -ė̃s, gar̃bę
gárbinti, -ina, -ino
gar̃das, -aĩ
gárdinti, -ina, -ino
gardumýnas, -ai
gardùs, gárdų, adv. gardžiaĩ
Gargždaĩ, -ų̃, Gárgždus
gárlaivis, -io
Garliavà, -õs, -ãvą
garnỹs, gar̃nio

garstýčios, -ių
garvežỹs, gárvežio
gąsdinti, -ina, -ino
gastròlė, -ės
gãtvė, -ės
gaujà, -õs, gaũją
gaũras, -aĩ
gausùs, gaũsų, adv. gaũsiai
gavėnia, -ios
gėda, -os
gedėti, gẽdi, -ėjo
Gedimìnas, -o
gẽdulas, -aĩ
gedulìngas, -a
gegužė̃, -ė̃s, gẽgužę
gegužìnės, -ių
geĩsmas, -aĩ
gélbėti, -i, -ėjo
gėlė̃, -ė̃s, gė̃lę
gelmė̃, -ė̃s, geĩmę
geltà, -õs, geĩtą
geltónas, -a, adv. geltónai
geĩtonuoti, -uoja, -avo
geluonìs, -iẽs, gẽluonį
gémbė, -ės
genèzė, -ės
genialùs, -ãlų, adv. genialiaĩ
geogrãfas, -ai
geològas, -ai
geradarỹs, gẽradario
gẽralas, -aĩ
geranõris, -ė
gėrėtis, gẽrisi, -ėjosi
gerklė̃, -ė̃s, gérklę
gérklos, -ų
gėrõvas, -ai
geróvė, -ės
gérvė, -ės
Gervė̃čiai, -ių
geĩvinas, -aĩ
gérvuogė, -ės
giedrà, -õs, giẽdrą
giẽdras, -à
giesmė̃, -ė̃s, gíesmę
gijà, -õs, gìją
gỹlis, -io (gilumas)
gylỹs, gỹlio
giljotinà, -ìnos
gìltinė, -ės
gimdýti, gim̃do, -ė
gimdývė, -ės
gimináitis, -čio
gỹmis, -io
gimtìnė, -ės
giñčas, -ai
giñklas, -ai
giñklinė, -ės (ginklų sandėlis)
gintãras, -ai
gìnti, gìna, gýnė
giñti, gẽna, gìnė
girià, gìrios
gìrininkas, -ai
gìrnakalis, -io
gìrnos, -ų
girtýbė, -ės
girtuõklis, -io
gýsla, -os
gyslõtis, -čio
gitarà, -ãros
gyvãnašlis, -io
gyvãplaukiai, -ių
gyvãsakiai, -ių

gyvatà, -ãtos
gývis, -io (visa, kas gyva)
gỹvis, -io (gyvumas)
gyvulỹs, gývulio
gyvuonìs, -iẽs, gývuonį
glámžyti, -o, -ė
glėbỹs, glėbio
gléivės, -ių
gleñžti, -ia, -ė
gliẽti, -ja, -jo
globà, -õs, glõbą
glóbti, -ia, -ė
glūdėti, glū̃di, -ėjo
glū́doti, -o, -ojo
glū́dumas, -o
glúosnis, -io
gluõtnas, -à
gnáibyti, -o, -ė
gnýbti, -ia, -ė
gniùžulas, -aĩ
gõbšas, -ai
gobšùs, gõbšų, adv. gõbšiai
godùs, gõdų, adv. gõdžiai
Golgotà, -òtos
Gomorà, -òros
gomurỹs, gómurio
gondolà, -òlos
gorilà, -ìlos
grãbas, -aĩ
grãfas, -aĩ
graĩkas, -aĩ
Graikijà, -ìjos
gráižyti, -o, -ė
gráižtvos, -ų
grámdyti, -o, -ė
granatà, -ãtos
grandìnė, -ės
grasìnti, -ìna, -ìno
graudìnti, -ìna, -ìno
grãveris, -io
graviūrà, -iū̃ros
gražéiva, -os
grãžinti, -ina, -ino
grąžìnti, -ìna, -ìno
grąžýti, grą̃žo, -ė
grą̃žtas, -ai
grą̃žulas, -aĩ (dišlius)
grėbliãkotis, -čio
grėblỹs, grėblio
greitakõjis, -ė
grẽsti, grẽsia, grẽsė
grẽtimas, -à
griáučiai, -ių
griáumedis, -džio
griaũsmas, -aĩ
griaũsti, -džia, -dė (ilgėtis, maũsti)
griáusti, -džia, -dė (perkūnas)
grietinė̃, -ė̃s, griẽtinę
griežėlė̃, -ė̃s, gríežėlę
griežinỹs, gríežinio
gríežtas, -à, adv. griežtaĩ
gríežti, -ia, -ė
grìkas, -ai
grimasà, -ãsos
grýnas, -à
griovà, -õs, griõvą (ola)
gritóva, -os (sugriuvėlis)
griovỹs, griõvio
grýtis, -ies (graibštas)
griuvė̃siai, -ių
gróbai, -ų
grõbis, -io

gróbti, -ia, -ė
grobuonìs, -iẽs, gróbuonį
grõmuloti, -oja, -ojo
grožė́tis, grõžisi, -ė́josi
grõžis, -io
grū̃dinti, -ina, -ino
grūmóti, -ója, -ójo
grumtỹnės, -ių
grúodas, -aĩ
grúodis, -džio
grūstùvis, -io
gūbrỹs, gū̃brio
gùdas, -aĩ
gulõvas, -ai
guobà, -õs, guõbą
guõdžiotis, -iojasi, -ojosi
guõlis, -io
gúosti, -džia, -dė
gùrguolė, -ės
gurklỹs, gùrklio
gùrkšnis, -io
gūžỹs, gū̃žio
gūžtà, -õs, gū̃žtą

Hektãras, -ai
hem̃bas, -ai
heròjus, -aus
hidrà, hìdros
higienà, -ènos
hìmnas, -ai
hipotekà, -èkos
hipotèzė, -ės
hotèlis, -io
humòras, -o
husãras, -ai

Yda (ý-), -os

idealùs, -ãlų, adv. idealiaĩ
idėjà, -ė̃jos
įdėmùs, įdė̃mų, adv. įdė̃miai
įdomùs, įdõmų, adv. įdõmiai
ieškóti, íeško, -ójo
iẽšmas, -aĩ
íetis, -ies
įgalióti, -iója, -iójo
įgaliótinis, -io
įgulà, -õs, į́gulą
į̃kaitas, -ai
į̃kapės, -ių
įkyrùs, įkỹrų, adv. įkyriaĩ
į́mygis, -io
į́monė, -ės
im̃pilas, -aĩ
į́nagininkas, -ai
į́nagis, -io
įnamỹs, į̃namio
iñdas, -ai
indaujà, -õs, iñdaują
iñdeksas, -ai
ìndėlis, -io
indivìdas, -ai
individualùs, -ãlų, adv. individualiaĩ
iñkaras, -ai
iñkilas, -aĩ
ìnkstas, -ai
inkstìras, -ai
instìnktas, -ai
iñtakas, -ai
iñtarpas, -ai
intelèktas, -ai
intelektualùs, -ãlų, adv. intelektualiaĩ

inteligeñtas, -ai
intensyvùs, -ỹvų, adv. intensyviaĩ
interdìktas, -ai
interẽsas, -ai
intymùs, -ỹmų, adv. intymiaĩ
intrigà, -ìgos
inventõrius, -iaus
inžiniẽrius, -iaus
ýpačiai
įprotỹs, įpročio
įrankis, -io
ìrklas, -aĩ
ìrmėdė, -ės
įspūdis, -džio
įstabùs, įstabų, adv. įstabiaĩ
įstaigà, -õs, įstaigą
įsūnis, -io
išdidùs, išdìdų, adv. išdidžiaĩ
ìšeiga, -os
išeigìnis, -ė
ìšgalės, -ių
ìšgama, -os
ìšgąstis, -čio
ìšilgas, -à, adv. išilgaĩ
išimtìs, -iẽs, ìšimtį
ìškalba, -os
ìškyla, -os
iškilnùs, iškìlnų, adv. iškilniaĩ
išlaidùs, -laĩdų, adv. išlaidžiaĩ
ìšmalda, -os
išmanùs, -ãnų, adv. išmaniaĩ
išpažintìs, -iẽs, ìšpažintį
iš pradžiõs (pradžių̃)
ìšraiška, -os
ìšrūgos, -ų
ìštaiga, -os
ìšvada, -os
ìšvaizda, -os
įtaigà, -õs, įtaigą
įtaisas, -ai
įtakà, -õs, įtaką
įvairùs, įvaĩrų, adv. įvairiaĩ
įvardis, -džio
įvykis, -io
įžadas, -aĩ
įžangà, -õs, įžangą
ìžas, -aĩ
ìždas, -o
ìždinė, -ės
ìždininkas, -ai
įžodis, -džio
įžūlùs, įžū́lų, adv. įžūliaĩ

Jáudinti, -ina, -ino
jaũkas, -aĩ
jaukìnti, -ìna, -ìno
jaukùs, jaũkų, adv. jaũkiai
jaunãmartė, -ės
jáunatis, -ies (jaunas mėnuo)
jaunavedỹs, jáunavedžio
jaunikáitis, -čio
jaunúomenė, -ės
jaũsmas, -aĩ
jáutiena, -os
jėgà, -õs, jẽgą
jéi, jéigu
Jézus, -aus
Jiẽznas, -o
Jogáila, -os
jóks, -ià (žr. § 23)
Jonavà, -õs, Jõnavą
Jonìnės, -ių

Jõniškis, -io
Joniškiai, -ių (Joniškėlis)
Jósvainiai, -ių
jótvingas, -ai
jùngas, -ai
jungtìs, -iẽs, jùngtį
júodas, -à
júodbėris, -ė
júodbruvis, -ė
júodis, -džio (juodas arklys)
juõdis, -džio (juodumas)
juõduoti, -uoja, -avo
júodžemis, -io
juõkas, -aĩ
juokdarỹs, juõkdario
júosta, -os
juosė́ti, juõsi, -ė́jo
juõsti, -sta, -do
júosti, -ia, -ė
juõsvas, -à
jū́ra, -os
jū́rininkas, -ai

Kabinà, -ìnos
kabinètas, -ai
kadà nekadà
kadáise
kadángi
káiliadirbis, -io
káimas, -ai
kaĩmenė, -ės
kaimýnas, -ai
kaimýnė, -ės
káina, -os
kainóraštis, -čio
káinoti, -oja, -ojo
Kaišiadórys, -iũ, -óris
kajùtė, -ės
kakavà, -ãvos
kaklãraištis, -čio
kaktà, kãktos
kalbiniñkas, -ai
kálbinti, -ina, -ino
kalė̃, -ė̃s, kãlę
kalendõrius, -iaus
kálkės, -ių
kálnas, -aĩ
kálnavertis, -čio
káltas, -ai
kaĩtas, -à
kaltė̃, -ė̃s, kaĩtę
Kaĩtinėnai, -ų
kaltiniñkas, -ai
káltinti, -ina, -ino
kalvà, -õs, kaĩvą
kálvė, -ės
kamãnė, -ės
kãmera, -os
kamíenas, -ai
kaminkrėtỹs, kãminkrėčio
kampparas, -o
kam̃štis, -čio
kamuolỹs, kãmuolio
Kanadà, -ãdos
kanapà, -ãpos
kanauniñkas, -ai
kandidãtas, -ai
kandidatūrà, -ū̃ros
kandìs, -iẽs, kañdį
kándžioti, -ioja, -iojo
kañkalas, -aĩ
kañklės, -ių

kañklininkas, -ai
kanonadà, -ãdos
kanònas, -ai
kanópa, -os
kantatà, -ãtos
Kãpčiamiestis, -čio
kapelà, -èlos
kãpinės, -ių̃
kapšỹs, kãpšio
karaláitis, -čio
karalíenė, -ės
karbonadà, -ãdos
kárdas, -aĩ
kárdyti, -o, -ė
karietà, -iẽtos
karikatūrà, -ū̃ros
kariniñkas, -ai
kariū̃nas, -ai
kariúomenė, -ės
karjerà, -èros
karklãžvirblis, -io
karõliai, -ių
káršatis, -ies
káršinti, -ina, -ino
karštagal̃vis, -ė
kárštas, -à
káršti, -ta, -o
kar̃šti, -ia, -ė (vilną)
karštýmetis, -čio
kar̃štinės, -ių
kartà, -õs, kar̃tą
Kar̃tena, -os
kártinti, -ina, -ino
kártis, -ies
kar̃tis, -čio
kartònas, -o
kartotekà, -èkos
kartùs, kártų, adv. karčiaĩ
kártuvės, -ių
karūnà, -ū̃nos
karvedỹs, kar̃vedžio
karžygỹs, kar̃žygio
kasà, -õs, kãsą
kasiniñkas, -ai
kaskadà, -ãdos
kasmèt
kasnãkt
ką́snis, -io
kastà, kãstos
katalògas, -ai
katastrofà, -òfos
kãtedra, -os
káugė, -ės
kaũkas, -ai
káukė, -ės
káukolė, -ės
kaũksmas, -aĩ
kaũlyti, -ija, -ijo
kaũpas, -aĩ
káušas, -ai
káuti, -na, kóvė
kavà, -õs, kãvą
kažìnkada
kažìnkas
kažìnkoks, -ia
kažkàs
Kėdáiniai, -ių
kėdė̃, -ė̃s, kė̃dę
keĩksmas, -aĩ
kéikti, -ia, -ė
kẽkė, -ės
kẽkšė, -ės

kẽkšininkas, -ai
kė́kštas, -aĩ
kẽlinės, -ių
keliõnė, -ės
Kelmė, -ės
kélraištis, -čio
kélrodis, -džio
kéltas, -ai (pluoštas, paramas)
kéltuvas, -ai
kempìnė, -ės
kentáuras, -ai
kẽpenos, -ų̃
kepyklà, -ỹklos
kepsnỹs, kẽpsnio
keptùvė, -ės (petelnė)
kerė́pla, -os
kérpė, -ės
kérpėti, -ėja, -ėjo
kérplėša, -os
kéršas, -à
kertė̃, -ė̃s, kertę
Kęstùtis, -čio
keterà, -õs, kẽterą
kẽturiasdešimt
keturiasdešimtas, -à
ketùrkampis, -io
keturkampis, -ė
ketùs, -aũs, kẽtų (špižius)
ketvirtaĩnis, -io
ketvirtis, -čio
ketvìrtotas, -a
kiaulìdė, -ės
kiaulíena, -os
kiáunė, -ės
kiáuras, -à, adv. kiauraĩ
kiaũrymė, -ės
kiaušiniẽnė, -ės
kiáutas, -aĩ
kibìras, -ai
kibirkštìs, -iẽs, kìbirkštį
ký́boti, -o, -ojo
kiẽkis, -io
kiekvíenas, -à
kíetis, -čio (augalas)
kiẽtis, -čio (kietumas)
kìlimas, -ai
kilmė̃, -ė̃s, kilmę
kilogrãmas, -ai
kilomètras, -ai
kiltìs, -iẽs, kiltį
kìpšas, -ai
kirpyklà, -ỹklos
kirvãkotis, -čio
kirvãpentė, -ės
ký́šoti, -o, -ojo
kìtąsyk
kitóks, -ia
kláidžioti, -ioja, -iojo
Klaĩpėda, -os
klajõklis, -io
klajõnė, -ės
klajóti, -ója, -ójo
klãsė, -ės
klãsikas, -ai
kláusimas, -ai
klauzùlė, -ės
kléisti, -džia, -dė
kléiva, -os
kleĩvas, -à
klė́tis, -ies
kliáuda, -os
kliedesỹs, klíedesio

kliedėti, klíeda, -ėjo
klýkauti, -auja, -avo
klýksmas, -aĩ
klỹkti, -ia, -ė
kliudýti, kliùdo, -ė
kliūtìs, -iẽs, kliũtį
klizmà, klìzmos
kloakà, -ãkos
klõdas, -ai
klonỹs, klõnio
klõstė, -ės (kvoldas)
klóstyti, -o, -ė
klùbas, -ai
klùmpė, -ės
klúonas, -ai
klūpėti, klũpi, -ėjo
klū́poti, -o, -ojo
kmỹnas, -ai
knáisioti, -ioja, -iojo
knỹburiuoti, -iuoja, -iavo
knygà, knỹgos
knygýnas, -ai
knygnešỹs, knỹgnešio
knygryšỹs, knỹgryšio
knýpava, -os
kniū́boti, -o, -ojo
kniū́psčias, -ia
kòdeksas, -ai
kodė̃l
kójinė, -ės
kojū́galis, -io
kokètė, -ės
kóks, -ià (žr. § 23)
kõl
kolegà, -ègos
kolektỹvas, -ai
kolektyvùs, -ỹvų, adv. kolektyviaĩ
kolonà, -ònos
kolòsas, -ai
komendantūrà, -ū̃ros
komentãras, -ai
kometà, -ètos
komitètas, -ai
kompeteñcija, -os
kompetentìngas, -a
komplimeñtas, -ai
kompòtas, -ai
kompromìsas, -ai
komunà, -ùnos
konceñtas, -ai
konè
kõneveikti, -ia, -ė
konfereñcija, -os
konflìktas, -ai
kongrèsas, -ai
konjãkas, -ai
konkretùs, -ètų, adv. konkrečiaĩ
konkureñcija, -os
konkureñtas, -ai
konspèktas, -ai
kontãktas, -ai
kontèkstas, -ai
kontorà, -òros
kontraheñtas, -ai
kontrãktas, -ai
kontrãstas, -ai
koordinatà, -ãtos
kopà, kõpos
kópėčios, -ių̃
koplyčià, -ỹčios
kópti, -ia, -ė (lipti)
kõpti, -ia, -ė (kuopti, kaupti)

kortà, kõrtos
koserẽ, -ẽs, kóserę
koštùvis, -io
kótas, -aĩ
kotlètas, -ai
kovà, -õs, kõvą
kóvas, -aĩ
krãkė, -ės (genys raudongalvis)
Krãkės, -ių
krãpas, -ai
krãsė, -ės
kraugerỹs, kraũgerio
krauleidỹs, kraũleidžio
krautùvė, -ės
krautùvininkas, -ai
Krãžiai, -ių
kredìtas, -ai
kregždẽ, -ẽs, krẽgždę
kreida, -õs, kreĩdą
kréitėti, -i, -ėjo
krepšỹs, krẽpšio
krẽslas, -aĩ
Kretingà, -õs, Krẽtingą
kriáušė, -ės
krikščiónis, -io
krỹkštauti, -auja, -avo
krỹkšti, -čia, -tė
krikštỹnos, -ų
Krinčìnas, -o
krioklỹs, kriõklio
krỹpti, -sta, -o
kryptìs, -iẽs, krỹptį
kriunėti, kriùna, -ėjo
krivũlė, -ės
krìzė, -ės
krosniakurỹs, krósniakurio
krósnis, -ies
krõsnius, -iaus
krovinỹs, króvinio
krūmókšnis, -io
kruopà, kruõpos
krũpčioti, -ioja, -iojo
krũsnis, -ies
krūtìs, -iẽs, krũtį
kùbas, -ai
kùbilas, -aĩ
kubìlius, -iaus
kũčios, -ių
kũdra, -os
kūginỹs, kũginio
kũgis, -io
kũjis, -jo
kukùlis, -io
kũlė, -ės
kūlỹs, kũlio
kulkà, kuĩkos
kultūrà, -ũros
kultūrìngas, -a
kùltuvas, -aĩ
kultuvẽ, -ẽs, kùltuvę
kùmetis, -čio
kùmštis, -čio
kuõdas, -aĩ
kuodỹs, kuõdžio
kúoka, -os
kúokštas, -ai
kuõlas, -aĩ
kuomèt
kúopa, -os
kuõpti, -ia, -ė
kuprà, kùpros
kũprinti, -ina, -ino

kùpstas, -aĩ
kùriava, -os
kūrinỹs, kū́rinio
kuȓ nekuȓ
kùrpė, -ės
kuȓpius, -iaus
Kuȓšas, -o
kuȓšis, -io
Kùrtuvėnai, -ų
kváila, -os (kvailas žmogus)
kvaĩlas, -à
kvailỹs, kvaĩlio
kváiša, -os (apkvaišėlis)
kvaĩšas, -à
kvár̃šinti, -ina, -ino
Kvė́darna, -os
kvepalaĩ, -ų̃, kvẽpalus

Labdarỹs, lãbdario
lagamìnas, -ai
láibas, -à
laibgalỹs, láibgalio
laĩdas, -aĩ (garantija)
láidyti, -o, -ė
laidỹnė, -ės (prosas)
láidoti, -oja, -ojo
láidotuvės, -ių
laidúoti, -úoja, -ãvo
láidyti, -o, -ė
laĩkmetis, -čio
laimė́ti, laĩmi, -ė́jo
láiminti, -ina, -ino
laimùs, laĩmų, adv. laĩmiai
láipioti, -ioja, -iojo
láipsnis, -io
láiptai, -ų
laisvamãnis, -ė
laĩsvas, -à, adv. laisvaĩ
láisvė, -ės
laiškanešỹs, láiškanešio
láiškas, -aĩ
laĩvas, -aĩ
Laĩžuva, -os
lãkštas, -ai
laktà, -õs, lãktą
làkti, lãka, -ė
lakū̃nas, -ai
lángas, -aĩ
lañgius, -iaus
lankà, -õs, lañką
lapijà, -ìjos
lãpkritis, -čio
ląstà, -õs, lą̃stą
lašišà, -ìšos
latgãlis, -ė
Lãtvija, -os
lãtvis, -ė
laukañ
laũkas, -aĩ
laũkas, -à
laukneša, -õs, laũknešą
Laũkuva, -os
laũmė, -ės
láuras, -ai
láužas, -aĩ
lavà, lãvos
lavónas, -ai
Lazdìjai, -ų
lãžintis, -inasi, -inosi
ledýnas, -ai
legalùs, -ãlų, adv. legaliaĩ
legendà, -eñdos

leidė́jas, -ai
leidinỹs, léidinio
Léipalingis, -io
léizgyvis, -ė
lė̃kštas, -à
lė̃kštė, -ės
lėlė̃, -ė̃s, lė̃lę
lelijà, -ìjos
lémtas, -à
lémti, lẽmia, lė́mė
lė́nas, -à, adv. lėnaĩ
lengvapė̃dis, -ė
lénkas, -ai
Lénkija, -os
lénkinti, -ina, -ino
lénkmetis, -čio
lę̃šis, -io
lė́šos, -ų
lė̃tas, -à, adv. lėtaĩ
lẽtena, -os
liáudis, -ies
liáudininkas, -ai
liaukà, liaũkos
liberalùs, -ãlų, adv. liberaliaĩ
lýbis, -ė
lydė́ti, lỹdi, -ė́jo
lydinỹs, lýdinio
lydỹs, lỹdžio
lýdyti, -o, -ė
Lýduvėnai, -ų
líeknas, -ai
liẽknas, -à
lielešà, -õs, líelešą
liemẽnė, -ės
liemuõ, -eñs, líemenį
Liepója, -os
líesas, -à
lietùs, -aũs, líetų
Lietuvà, -õs, Líetuvą
lietùvis, -ė
liežùvis, -io
lýg (tarytum)
lìgi
lygýbė, -ės
lỹgis, -io
lygmė̃, -ė̃s, lýgmę
lygmuõ, -eñs, lýgmenį
ligóninė, -ės
ligónis, -io
lig šiõl
ligšiolìnis, -ė
lygtìs, -iẽs, lỹgtį
lýgus, -aũs, adv. lýgiai
ligū̃stas, -a
lindė́ti, lìndi, -ė́jo
lìndoti, -o, -ojo
lìngė, -ės (kartis lopšiui pakabinti)
liñgė, -ės (toks paukštis)
liñgynės, -ių (lisorai)
lìnija, -os
linkė́ti, liñki, -ė́jo
linkmė̃, -ė̃s, liñkmę
Lìnkmenys, -ų̃
liñksmas, -à, adv. linksmaĩ
lìnksminti, -ina, -ino
liñksnis, -io
lìnkterėti, -eria, -rėjo
liñkti, -sta, -o
lyrà, lỹros
lỹrika, -os
lýsė, -ės
literatū̃rà, -ū̃ros

lytìs, -iẽs, lýtį
liùdijimas, -ai
liùdininkas, -ai
liùdyti, -ija, -ijo
liū̃tas, -ai
liū́tis, -ies
lokỹs, lókio
lõpas, -aĩ
lopetà, -õs, lópetą
lopinỹs, lópinio
lópyti, -o, -ė
lopšỹs, lópšio
lõšti, -ia, -ė
lotèrija, -os
lotýnas, -ai
lovỹs, lóvio
lùbos, -ų̃
lūkéti, lū́ki, -éjo
lū̃kuriuoti, -iuoja, -iavo
lùnkas, -ai (karna)
lúobas, -aĩ
Luõkė, -ės
lúomas, -ai
lúošas, -à
luõtas, -ai
lùstas, -ai
Lū́šė, -ės
lū́šis, -ies
lūšnà, -õs, lū́šną
lū̃žis, -io
lū́žti, -ta, -o
lū́žtvė, -ės

Madonà, -ònos
mãginti, -ina, -ino
máigyti, -o, -ė
mainéiva, -os
maininiñkas, -ai
Mairónis, -io
maità, -õs, maĩtą
maĩtoti, -oja, -ojo
makaũlė, -ės
mãkštys, -čių̃
maldà, -õs, maĩdą
maldãknygė, -ės
maldiniñkas, -ai
málka, -os
málkinė, -ės
málksna, -os (skindelis, gontas)
malónė, -ės
malonùs, -õnų, adv. malõniai
máltuvė, -ės
malū́nas, -ai
mamà, mãmos
mandagùs, mañdagų, adv. mandagiaĩ
mandolinà, -ìnos
manierà, -iẽros
manifèstas, -ai
mánkyti, -o, -ė
mankštìnti, -ìna, -ìno
màno
mantà, -õs, mañtą
márgas, -à
márgis, -io (margas šuo...)
mar̃gis, -io (margumas)
mar̃guoti, -uoja, -avo
Marijà, -ìjos
Marijampòlė, -ės
martì, -čiõs, mar̃čią
mártauti, -auja, -avo (tebebūti marčia, dar vaikų neturėti)

mãrios, -ių
mármoras, -o
máršalas, -ai
mãsė, -ės
mãsinti, -ina, -inos
mãstas, -ai
mašinà, -ìnos
mãtas, -ai
mãtininkas, -ai
materialùs, -ãlų, adv. materialiaĩ
maudyklà, -ỹklos
máuras, -aĩ
maũsti, -džia, -dė
mazgõtė, -ės
mazgóti, -ója, -ójo
mažatìkis, -ė
mažažẽmis, -ė
Mažeĩkiai, -ių
Mãžvydas, -o
medicinà, -ìnos
mẽdvilnė, -ės
mẽdžiaga, -os
medžiõklė, -ės
medžiõklis, -io
medžióti, -iója, -iójo
méilė, -ės
méilintis, -inasi, -inosi
meilùs, meĩlų, adv. meĩliai
mẽkšras, -aĩ
méldas, -aĩ
meletà, -ẽtos
mėlynãkis, -ė
mė́lynas, -a
mėlỹnė, -ės (uoga; mėlynuma)
mẽlynuoti, -uoja, -avo
melmuõ, -eñs, mélmenį
melòdija, -os
melodramà, -ãmos
meĩsvas, -à
membranà, -ãnos
memorándumas, -ai
mėnesíena, -os
mẽnininkas, -ai
meñkas, -à, adv. menkaĩ
ménkė, -ės
meñkinti, -ina, -ino
mentùris, -io
mė́nuo, -esio
mérdėti, -i, -ėjo
mergà, -õs, meĩgą
mergáitė, -ės
mérgauti, -auja, -avo (tebebūti merga, netekėjus)
merginà, -ìnos
merginiñkas, -ai
mérginti, -ina, -ino
Merkìnė, -ės
meĩkti, -ia, -ė (linus...)
mérkti, -ia, -ė (akis)
mėsà, -õs, mẽsą
mesijà, -ìjos
mėsiniñkas, -ai
mèsti, mẽta, -ė
meškà, -õs, mẽšką
meškerẽ, -ẽs, mẽškerę
mėšlùngis, -io
mėtà, mẽtos
metatèzė, -ės
mėtỹklė, -ės
mė́tyti, -o, -ė
metòdas, -ai
mẽtraštis, -čiai

metropolìtas, -ai
mẽzliava, -os
mėžinỹs, mė́žinio
midùs, -aũs, mìdų
miegū́stas, -a
miẽlas, -o (gipsas)
míelas, -à, adv. mielaĩ
miẽtas, -ai (baslys)
miglà, -õs, mìglą
migrenà, -ènos
mìgšas, -ai
mýgti, -a, -o
mikroskòpas, -ai
mỹkti, -ia, -ė
mylė́ti, mýli, -ė́jo
milijónas, -ai
milimètras, -ai
milžtuvẽ, -ẽs, mìlžtuvę
Mìndaugas, -o
mỹnė, -ės
minià, -iõs, mìnią
Mintaujà, -õs, Mìntaują
mìnti, mìna, mýnė
miñti, menù, mìnė
mintùvai, -ų
minùtė, -ės
mìrksnis, -io
mìrgterėti, -eria, -erėjo
mirksė́ti, mìrksi, -ė́jo
mį̃slė, -ẽs, mį̃slę
mišpãrai, -ų
mitològas, -ai
močià, mõčios
modernùs, -er̃nų, adv. moderniaĩ
mókestis, -čio
mokė́ti, móka, -ė́jo
mokyklà, -ỹklos
mokinỹs, mókinio
mókyti, -o, -ė
mókytojas, -ai
mókslas, -ai
mókslininkas, -ai
mõlė, -ės
Molė́tai, -ų
mólis, -io
monetà, -ètos
monogramà, -ãmos
monològas, -ai
monopòlis, -io
moralùs, -ãlų, adv. moraliaĩ
morenà, -ènos
morfemà, -èmos
morkà, mõrkos
Mósėdis, -džio
móteris, -ies
mótina, -os
motỹvas, -ai
motòras, -ai
movà, -õs, mõvą (mufta)
mùgė, -ės
muĩtas, -ai
mū́ras, -ai
mū́rininkas, -ai
mùsė, -ės
Mūšà, -õs, Mū̃šą
mū̃šis, -io
mūzà, mū̃zos
muziẽjus, -aus
muzikalùs, -ãlų, adv. muzikaliaĩ
muzikañtas, -ai

Naftà, nãftos

nãginė, -ės
naikìnti, -ìna, -ìno
naivùs, naĩvų, adv. naiviaĩ
naktigul̃tas, -o
nakvýnė, -ės
namõ
nar̃vas, -aĩ
našystà, -ýstos (mada)
našláitis, -čio
naštà, -õs, nãštą
natūrà, -ū̃ros
natūralùs, -ãlų, adv. natūraliaĩ
naudà, -õs, náudą
naudiniñkas, -ai
naujãdaras, -ai
naujakurỹs, naujãkurio
naujíena, -os
naujõkas, -aí
naujókas, -a
naujóvė, -ės
nè
nẽ
nebeñt
nebylỹs, nẽbylio
nedárbas, -aĩ
negalià, -ãlios
nẽgandas, -aĩ
nègi
negù
neĩ
néi (negu, nekaip)
neiginỹs, néiginio
néigti, -ia, -ė
nejučiomìs
nẽkrikštas, -ai
nekrològas, -ai
nektãras, -ai
neláisvė, -ės
Nemãkščiai, -ių
nẽmigas, -o
nemókša, -os
Nẽmunas, -o
néndrė, -ės
nepraustabur̃nis, -ė
neprìteklius, -iaus
neregỹs, nẽregio
nẽrimas, -o
nėrinỹs, nė́rinio
Nerìs, -iẽs, Nẽrį
nė́rtėti, -i, -ėjo
nès
nėščià, -iõs, nė̃ščią
nė̃šintis, -inasi, -inosi
nešiõtė, -ės
nešióti, -iója, -iójo
nèšti, nẽša, -ė
netýčiomis
netiesà, -õs, netiẽsą
netolíese
netur̃tas, -o
netvarkà, -õs, netvar̃ką
neurològas, -ai
neutralùs, -ãlų, adv. neutraliaĩ
neū́žauga, -os
nẽvala, -os
nevidõnas, -ai
niáuktis, -iasi, -ėsi
nìčniekas, -o
nìčniekur
niẽkas, -ai
niẽkeno
niekõtė, -ės

niekóti, -ója, -ójo
niẽkšas, -ai
niekù būdù
niekuomèt
nykštỹs, nýkščio
nirvanà, -ãnos
nýtis, -ies
niùrna, -os (kuris vis niurna)
niurnéti, niur̃na, -ẽjo
nomẽtas, -ai
nóriai
nóromis
nóromis nenóromis
nórs
nósinė, -ės
notà, nòtos
notãras, -ai
nùgara, -os
nugárkaulis, -io
numanùs, -ãnų, adv. numaniaĩ
nùmeris, -io
nūnaĩ
nuobodulỹs, núobodulio
nuobodùs, núobodų, adv. nuobodžiaĩ
nuõdas, -aĩ
nuodégulis, -io
núodėmė, -ės
núokalnė, -ės
nuolaidùs, -laĩdų, adv. nuolaidžiaĩ
nuõlat
núoma, -os
núomininkas, -ai
núomoti, -oja, -ojo
núopelnas, -ai
núosavas, -à
nuosavýbė, -ės
nuostabùs, núostabų, adv. nuostabiaĩ
nuošaliaĩ
nuoširdùs, núoširdų, adv. nuoširdžiaĩ
núotaika, -os
núotykis, -io
nuožmùs, nuõžmų, adv. nuõžmiai

Obẽliai, -ių
objèktas, -ai
objektyvùs, -ỹvų, adv. objektyviaĩ
óda, -os
ódininkas, -ai
odontològas, -ai
oficialùs, -ãlų, adv. oficialiaĩ
oktavà, -ãvos
olimpiadà, -ãdos
omegà, -ègos
omlètas, -ai
oponeñtas, -ai
opšrùs, -aũs, õpšrų (barsiukas)
opùs, õpų, adv. õpiai
orañ
óras, -aĩ
òrganas, -ai
originalùs, -ãlų, adv. originaliaĩ
orkèstras, -ai
ornameñtas, -ai

Pabaltijỹs, Pãbaltijo
pabaudà, -õs, pãbaudą
pabū̃klas, -ai
pačiū̃ža, -os
pãdalyvis, -io

padánga, -os
padángė, -ės
pãdaras, -aĩ
padárgas, -ai
pãdarynė, -ės
padáuža, -os
padėkà, -ė̃kos
padė̃klas, -ai (taca)
padermė̃, -ė̃s, pãdermę
padorùs, -õrų, adv. padõriai
pãdugnės, -ių̃
paeiliuĩ
pagal̃
pagálba, -os
pagálvis, -io
pagarbà, -õs, pãgarbą
pagýras, -ai
pagirỹs, pãgirio
Pãgramantis, -čio
pagrė̃bstai, -ų
pagrečiuĩ
pagùnda, -os
pagúoda, -os
pagùrklis, -io
paĩkas, -à
páikinti, -ina, -ino
paìlgas, -à
páiniava, -os
páinioti, -ioja, -iojo
páisyti, -o, -ė (ko žiūrėti, į ką kreipti dėmesį)
paisýti, paĩso, -ė (miežius...)
pajamà, -õs, pãjamą
pajėgà, -õs, pãjėgą
pãjuoka, -os
pajū́ris, -io
pakaità, -õs, pãkaitą
pãkaitas, -aĩ
pakálnė, -ės (vieta prie pat kalno)
pakal̃nė, -ės (vieta toliau nuo kalno, lyguma)
pakámpė, -ės
pakarpà, -õs, pãkarpą
pakètas, -ai
paklõdė, -ės
paklúonė, -ės
paklusnùs, -klùsnų, adv. paklusniaĩ
pakója, -os
pakópa, -os
pakrántė, -ės
pãkulos, -ų
paláidas, -à
pãlaikas, -aĩ
paláima, -os
Palangà, -õs, Pãlangą
palankùs, -añkų, adv. palañkiai
palapìnė, -ės
palatà, -ãtos
palaukė̃, -ė̃s, pãlaukę
paleogrãfas, -ai
paleontològas, -ai
palėpė, -ės
paliáuba, -os
palydõvas, -ai
palikuonìs, -iẽs, pãlikuonį
paliovà, -õs, pãliovą
pálmė, -ės
palóvis, -io
pálšas, -à
pal̃šuoti, -uoja, -avo

pamaldùs, -maĩdų, adv. pamaldžiaĩ
pamarỹs, pãmario
pãmazgos, -ų̃
pamiškė̃, -ė̃s, pãmiškę
pamókslas, -ai
pãmotė, -ės
panamà, -ãmos
panašùs, -ãšų, adv. panašiaĩ
pãnieka, -os
panoramà, -ãmos
panósė, -ės
panterà, -èros
papar̃tis, -čio
paplótis, -čio
pãprastas, -à, adv. paprastaĩ
paprotỹs, pãpročio
papūgà, -ūgos
pãpuošalas, -aĩ
parãbolė, -ės
paradigmà, -ìgmos
paragrãfas, -ai
parankùs, -añkų, adv. parañkiai
parãpija, -os
parapijónis, -io
pãrašas, -aĩ
paraštė̃, -ė̃s, pãraštę
pareigà, -õs, pãreigą
parlameñtas, -ai
parodà, -õs, pãrodą
pasagà, -õs, pãsagą
pasagìnė, -ės (uknolis)
pãsaka, -os
pasakė́čia, -ios
pãsakininkas, -ai
pãsakoti, -oja, -ojo
pasė́lis, -io
pasíekti, -ia, -ė
pasíenis, -io
paskaità, -õs, pãskaitą
paskalà, -õs, pãskalą
paskálba, -os
paskolà, -õs, pãskolą
paskuĩ (laikui ir vietai žymėti: *paskuĩ* ateisiu; šuo bėga *paskuĩ* mane)
paslaptìs, -iẽs, pãslaptį
paslaugà, -õs, pãslaugą
paslaugùs, -slaũgų, adv. paslaugiaĩ
pãslikas, -à
pãsninkas, -ai
pãsninkauti, -auja, -avo
pastabà, -õs, pãstabą
pastangà, -õs, pãstangą
pãstaras, -à
pãstatas, -aĩ
pastógė, -ės
pastovùs, -õvų, adv. pastõviai
pastráipa, -os (abzãcas)
pãsukos, -ų̃
pasúolė, -ės
pašaipà, -õs, pãšaipą
pašalpà, -õs, pãšalpą
paširdė̃, -ė̃s, pãširdę
pašlaĩtė, -ės
pašluõstė, -ės
pašnekesỹs, pãšnekesio
pašónė, -ės
pãštas, -ai
pãštininkas, -ai
pãšukos, -ų

pašvaĩstė, -ės
pataikū̃nas, -ai
pataisà, -õs, pãtaisą
pãtalas, -aĩ
pãtalynė, -ės
patalpà, -õs, pãtalpą
patámsis, -io
patarlė̃, -ė̃s, pãtarlę
paténkinti, -ina, -ino
pãtentas, -ai
patė́vis, -io
pãtiekalas, -aĩ
patogùs, -õgų, adv. patõgiai
pãtiesalas, -aĩ
patránka, -os
pãtronas, -ai (globėjas)
patvarà, -õs, pãtvarą
patvarùs, pãtvarų, adv. patvariaĩ
patvorỹs, pãtvorio
paūgė́ti, -ū̃gi, -ė́jo
paùnksnė, -ės
paupỹs, pãupio
pavãdis, -džio
pãvainikis, -io
pavéikslas, -ai
paveldė́ti, -véldi, -ė́jo
pavė́sis, -io
pavìdalas, -ai
pavỹdas, -ai
pavydė́ti, -výdi, -ė́jo
pavydùs, -ỹdų, adv. pavỹdžiai
pavyzdỹs, pãvyzdžio
pavìržis, -io
Pažáislis, -io
pažándės, -džių
pažangà, -õs, pãžangą
pažangùs, -añgų, adv. pažangiaĩ
pažiáunė, -ės
pažibà, -õs, pãžibą
pažymỹs, pãžymio
pažintìs, -iẽs, pãžintį
pažį́stamas, -a
pedagògas, -ai
pė́das, -aĩ
péikėtis, -isi, -ėjosi
pẽlekas, -aĩ
pelė́kas, -a
pelė́nas, -ai (tokia pelė)
pelẽnė, -ės
pelenìnė, -ės
pelė̃siai, -ių
pélkė, -ės
pelkė́tas, -a
peltakỹs, péltakio (fastriga)
penìmis, -ė
peniùkšlas, -ai
peñkiasdešimt
penkiasdešim̃tas, -à
penkíese
pentìnas, -ai
péntis, -ies
pérbėgėlis, -io
perdė̃m
péreiga, -os
péreiva, -os
pérgalė, -ės
pergameñtas, -ai
periòdas, -ai
per̃kasas, -ai
perkū̃nas, -ai
perleñkis, -io
pérnai

pernelı̀g
pernýkštis, -ė
perònas, -ai
per̃pietė, -ės
personà, -ònos
perstekė̃, -ė̃s, per̃stekę
pérstogė, -ės
per̃ti, pẽria, pė̃rė
pértrauka, -os
pértvaras, -ai
pérversmas, -ai
pę́slas, -ai (penimis)
peslỹs, pẽslio
petỹs, pẽčio
pẽtnešos, -ų
pı̀čpilnis, -ė
pidžamà, -ãmos
píenas, -o
piẽnė, -ės
píeva, -os
pievãgrybis, -io
pigùs, pı̀gų, adv. pigiaĩ
piktadarỹs, pı̀ktadario
pı̀ktašašis, -io
pı̀liakalnis, -io
pỹliava, -os
pı̀lkas, -à
pil̃kuoti, -uoja, -avo
pı̀lnas, -à
pı̀lnatis, -ies
pilniñtelis, -ė
piltùvas, -ai
pil̃vas, -aĩ
Pı̀lviškiai, -ių
pı̀nigas, -aĩ
piniginė, -ės
piñklės, -ių
pintı̀nė, -ės
pipı̀ras, -ai
pipı̀rinė, -ės
pýpkė, -ės
pyragáitis, -čio
pirkià, pir̃kios
pirmà, -iaũ
pirmagalỹs, pı̀rmagalio
pı̀rmalakos, -ų
pı̀rmąsyk
pı̀rmatakas, -ai
pirmýkštis, -ė
pirmỹn
pı̀rmininkas, -ai
pı̀ršys, -ių
pjáulas, -aĩ
pjáutuvas, -ai
pjū́klas, -ai
pjūtı̀s, -iẽs, pjū̃tį
pjùvenos, -ų
plãnas, -aĩ
planetà, -ètos
plãštaka, -os
Plãteliai, -ių
platinà, -ìnos
plazmà, plãzmos
pléinėti, -ėja, -ėjo
pléiskana, -os
pleiskãnis, -ė
pléišėti, -i, -ėjo
plẽkšnė, -ės
plėnė̃, -ė̃s, plė̃nę
pléntas, -aĩ
plė́šti, -ia, -ė
plėvė̃, -ė̃s, plė̃vę

plevésa, -os
plíekti, -ia, -ė
plýnas, -à
plýnė, -ės
plyšỹs, plỹšio
plýšti, -ta, -o
plytà, plỹtos
plỹtinė, -ės
Plókščiai, -ių
plókščias, -ià
plõkštis, -čio
plónas, -à
plõnis, -io
plótas, -ai
plõtis, -čio
plotmė̃, -ė̃s, plõtmę
plūdė̃, -ė̃s, plū̃dę
plū̃duriuoti, -iuoja, -iavo
Plùngė, -ės
plùnksna, -os
plùnksninė, -ės
plúoštas, -ai
plutà, -õs, plùtą
póbūdis, -džio
podagrà, -ãgros
pódirvis, -io
pódukra, -os
poemà, -èmos
pógrindis, -džio
pójuokas, -ai
pókštas, -ai (figlius, šposas)
pomadà, -ãdos
pòpas, -ai
põpierius, -iaus
pópiežius, -iaus
populiarùs, -iãrų, adv. populiariaĩ
porà, -õs, põrą
pórūšis, -io
pósakis, -io
pósargos, -ų
pósėdis, -džio
póstovis, -io
põteriai, -ių
póvas, -ai
pozà, pòzos
pozityvùs, -ỹvų, adv. pozityviaĩ
prabangà, -õs, prãbangą
prabangùs, -angų, adv. prabangiaĩ
prãdas, -ai
pradžià, -iõs, prãdžią
prãgaras, -aĩ
prakalbà, -õs, prãkalbą
prakilnùs, -kil̃nų, adv. prakilniaĩ
prãkuras, -aĩ
prãmetalas, -aĩ
pramogà, -õs, prãmogą
prãmonė, -ės
prãmonininkas, -ai
pramuštagal̃vis, -ė
prãnašas, -aĩ
prancū̃zas, -ai
Prancūzijà, -ìjos
prapultìs, -iẽs, prãpultį
prarajà, -õs, prãrają
prasmė̃, -ė̃s, prãsmę
pràsti, prañta, prãto
prašmatnùs, -ãtnų, adv. prašmatniaĩ
pratarmė̃, -ė̃s, prãtarmę
praustùvė, -ės
prãviras, -à

prefèktas, -ai
prefektūrà, -ū̃ros
prė̃kė, -ės
prekýmetis, -čio
prekývietė, -ės
prelãtas, -ai
premisà, -ìsos
prenumeratà, -ãtos
préskas, -à
pretèkstas, -ai
preteñzija, -os
prezideñtas, -ai
príebutis, -čio
priẽdas, -ai
príedėlis, -io
príedermė, -ės
príegaidė, -ės
príegalvis, -io
príekaištas, -ai
priekãlas, -ai
príekis, -io
Príekulė, -ės
priemenė̃, -ė̃s, príemenę
Príenai, -ų
príesaga, -os
príesaika, -os
príeskonis, -io
príestotis, -čio (peronas)
priẽš
priešakỹs, príešakio
príešas, -ai
príešdėlis, -io
príešgynis, -io
príešingas, -a
príešininkas, -ai
príešintis, -inasi, -inosi
prieštaráuti, -áuja, -ãvo
príetaisas, -ai
príetaras, -ai
príevaizdas, -ai
priežastìs, -iẽs, príežastį
prijuõstė, -ės
primadonà, -ònos
primityvùs, -ỹvų, adv. primityviaĩ
prìncas, -ai
princèsė, -ės
prìncipas, -ai
privatdoceñtas, -ai
privatùs, -ãtų, adv. privačiaĩ
problemà, -èmos
procèsas, -ai
prodùktas, -ai
produktyvùs, -ỹvų, adv. produktyviaĩ
profesūrà, -ū̃ros
próga, -os
prognòzė, -ės
programà, -ãmos
progrèsas, -o
projèktas, -ai
prókalbė, -ės
prokuratūrà, -ū̃ros
prokurõras, -ai
propedeũtika, -os
prósenolis, -io
prospèktas, -ai
prótėvis, -io
protokòlas, -ai
protoplazmà, -ãzmos
provìncija, -os
prozà, pròzos
prū̃sas, -ai

prusnà, prùsnos
psálmė, -ės
psichològas, -ai
psichòzė, -ės
pudrà, pùdros
pùdrinė, -ės
pūgà, -õs, pū̃gą
pū̃liai, -ių
pūliúoti, -iúoja, -iãvo
pul̃kas, -aĩ
pulkiniñkas, -ai
pum̃puras, -aĩ
punktualùs, -ãlų, adv. punktualiaĩ
púodas, -ai
púodlaižis, -ė
puõdžius, -iaus
púokštė, -ės (buketas)
puolenà, -õs, púoleną
puõselėti, -ėja, -ėjo
puõšti, -ia, -ė
puotà, -õs, puõtą
pū̃ras, -ai (toks saikas)
pū̃ras, -aĩ (žieminiai kviečiai)
puríena, -os
purvýnas, -ai
purvỹnė, -ės
pùsbutelis, -io
pusė́tinas, -a
pùsgalvis, -ė
pùsiasalis, -io
pusiáu
pusiáujas, -ai
pusiáukelė, -ės
pusiáusvyra, -os
pusiáusviras, -a
pùsininkas, -ai
pùskarininkis, -io
pùsryčiai, -ių
pusryčiáuti, -iáuja, -iãvo
pùsti, puñta, pùto
pū̃sti, pùčia, pū̃tė
pustỹklė, -ės
pustýti, pùsto, -ė
pušýnas, -ai
putà, pùtos
pùvenos, -ų
puvė̃sis, -io

Racionalùs, -ãlų, adv. racionaliaĩ
radãstas, -ai
radikalùs, -ãlų, adv. radikaliaĩ
Radvilà, -ìlos
Ragaĩnė, -ės
ráižyti, -o, -ė
rankóvė, -ės
rañkšluostis, -čio
Raséiniai, -ių
rãšalas, -aĩ
rašalìnė, -ės
rašýsena, -os
rãšliava, -os
rãštas, -ai
rãštinė, -ės
rãštininkas, -ai
rãtas, -ai
rãtilas, -aĩ
rãtinė, -ės
Rãtnyčia, -ios
raudà, -õs, ráudą
raũdas, -à
raudónas, -a, adv. raudónai
raũdonuoti, -uoja, -avo

ráugas, -aĩ
ráugė, -ės (kūkãlis)
ražañčius, -iaus
rãžas, -aĩ
rąžýtis, rą̃žosi, -ėsi
realùs, -ãlų, adv. realiaĩ
refereñtas, -ai
regatà, -ãtos
regeñtas, -ai
regrèsas, -o
reguliarùs, -iãrų, adv. reguliariaĩ
reĩkmenė, -ės
reikšmė̃, -ė̃s, réikšmę
réikšti, -ia, -ė
reiškinỹs, réiškinio
rė́kauti, -auja, -avo
reklamà, -ãmos
rė̃ksmas, -aĩ
rė̃kti, -ia, -ė
rémbėti, -i, -ėjo
remòntas, -ai
rémuo, -ens
reñgti, -ia, -ė
rentà, reñtos
rentinỹs, reñtinio
rẽtkarčiais
revizìtas, -ai
rezer̃vas, -ai
rẽžis, -io
režisūrà, -ū̃ros
rė́žti, -ia, -ė
rę́žtis, -iasi, -ėsi
riáugėti, -i, -ėjo
riáušės, -ių
riáušininkas, -ai
riebùs, ríebų, adv. riebiaĩ
ríeklės, -ių
riestaĩnis, -io
riẽsti, -čia, -tė
ríešas, -aĩ
ríešutas, -aĩ
ríetas, -ai
Rietãvas, -o
riẽtenos, -ų
ríeti, -ja, -jo
rievė̃, -ė̃s, riẽvę
Rygà, -õs, Rýgą
rýkas, -ai
rýkauti, -auja, -avo
rikiuõtė, -ės
rikiúoti, -iúoja, -iãvo
ryklė̃, -ė̃s, rýklę
ryklỹs, rýklio
rýkštė, -ės
rýkšti, rýkšta, rýško
rýmoti, -o, -ojo
rim̃tas, -à, adv. rimtaĩ
rìngė, -ės
riñkliava, -os
ryšỹs, rýšio
ryškùs, rýškų, adv. rýškiai
rýtas, -aĩ
rìteris, -io
rytmetỹs, rýtmečio
rytój
rýžtis, -tasi, -osi
rodỹklė, -ės
Rõkiškis, -io
romùs, rõmų, adv. rõmiai
rõžė, -ės
rūdìs, -iẽs, rū̃dį
ruduõkė, -ės

rùgiagėlė, -ės
rugiapjū́tė, -ės
rugíena, -os
rugpjū́tis, -čio
rugsė́jas, -ai
rūgštìs, -iẽs, rū́gštį
rū̃gštis, -čio
rūgštùs, rū́gštų, adv. rūgščiaĩ
rū́gti, -sta, -o
rū̃kas, -aĩ
rulètė, -ės
rū̃mas, -ai
rum̃bas, -aĩ
Rum̃šiškės, -ių
rúonis, -io
rúožas, -aĩ
rū̃pestis, -čio
rūpė́ti, rū̃pi, -ė́jo
rū́pinti, -ina, -ino
rùpūžė, -ės
rùsas, -ai
Rùsija
rūsỹs, rū̃sio
rū́stauti, -auja, -avo
rūstùs, rū̃stų, adv. rū́sčiai
rū́šis, -ies
rūtà, rū̃tos

Saĩkas, -aĩ
saĩtas, -ai
są́jūdis, -džio
sąjungà, -õs, są́jungą
sąjungininkas, -ai
Sãlakas, -o
Salantaĩ, -ų, Sãlantus
są́lažybos, -ų
saldaĩnis, -io
sáldinti, -ina, -ino
saldumýnai, -ų
saldùs, sáldų, adv. saldžiaĩ
salietrà, -iẽtros
są́lyga, -os
salýklas, -o
salõtas, -ai
sãmanos, -ų
sãmanoti, -oja, -ojo
są́mata, -os
sámbrėškis, -io
sámbrūzdis, -džio
są́myšis, -io
są́mojingas, -a
są́mojis, -jo
są́mokslas, -ai
są́mokslininkas, -ai
są́monė, -ės
są́moningas, -a
sámplaika, -os
sámprotauti, -auja, -avo
sámprotis, -čio
sąnarỹs, są́nario
sandarùs, sañdarų, adv. sandariaĩ
sándauga, -os
sándėlis, -io
sánderis, -io
sándora, -os
sángrąžinis, -ė
sánkalba, -os
sánkrova, -os
sanskrìtas, -o
sántaika, -os
sántaka, -os
santarà, -õs, sántarą

sántarvė, -ės
sántarvininkas, -ai
sántaupos, -ų
sántykiauti, -iauja, -iavo
sántykis, -io
santimètras, -ai
sántrauka, -os
sántuoka, -os
sántvarka, -os
sąrašas, -aĩ
sargýba, -os
sargýbinis, -io
sąryšis, -io
sąsiauris, -io
sąsiuvinis, -io
sąskaita, -os
sąskaitininkas, -ai
sąskambis, -io
sąsmauka, -os
sąsparà, -õs, sąsparą
sąšlavos, -ų
satyrà, -ỹros
sáugoti, -o, -ojo
saũkti, -ia, -ė
saulėgrąža, -os
saulėkaita, -os
sausaĩnis, -io
saũsas, -à
sáusėti, -i, -ėjo
saũsgėla, -os (ramatas)
sąvada, -os
saváitė, -ės
savamõkslis, -ė
savanõris, -ė
sąvarža, -os
savavãlis, -ė
savìgarba, -os
savìmarša, -os
savìmyla, -os
saviniñkas, -ai
savìsauga, -os
savìšalpa, -os
savìvalda, -os
savìžemis, -io
sàvo
sąvoka, -os
sąžinė, -ės
sąžiningas, -a
scenà, scènos
schemà, schèmos
Sedà, -õs, Sẽdą
sedulà, -õs, sẽdulą
segmeñtas, -ai
seikėti, seĩki, -ėjo
séilė, -ės
seilėti, -ėja, -ėjo
séilinti, -ina, -ino
seĩlius, -iaus
Seinaĩ, -ũ, Seinùs
Seirìjai, -ų
sėjà, -õs, sẽją
sėjómaina, -os
sėkla, -os
sėkmẽ, -ẽs, sẽkmę
sekrètas, -ai
sekretõrius, -iaus
sèkti, sẽka, -ė
sèkti, señka, sẽka
sekùndė, -ės
sekvèstras, -ai
sélenos, -ų
sẽlinti, -ina, -ino

sémenys, -ų
semèstras, -ai
sẽnas, -à, adv. seniaĩ
seniū̃nas, -ai
senývas, -a
senõlis, -ė
senóvė, -ės
séntėvis, -io
sénti, -sta, sẽno
séntikis, -ė
sentimentalùs, -ãlų, adv. sentimentaliaĩ
sentimeñtas, -ai
septýnakė, -ės
septýniasdešimt
septyniasdešim̃tas, -à
septýnetas, -o
septynì, -ių̃, -ýnis
septiñtas, -à
serbeñtas, -ai
serenadà, -ãdos
sérgėti, -i, -ėjo
servètė, -ės
seserė́čia, -ios
sėslỹs, sė̃slio
sė́sti, sė́da, -o
sėtinỹs, sė́tinio (griẽžtis)
sėtuvė̃, -ė̃s, sė́tuvę
sezònas, -ai
sferà, sfèros
siaũbti, -ia, -ė
siaũsti, -čia, -tė
siaũsti, -džia, -dė
siaustuvė̃, -ė̃s, siaũstuvę
siáutėti, -i, -ėjo
Sìbiras, -o
siekinỹs, síekinio
síeksnis, -io
síekti, -ia, -ė
síela, -os
síelininkas, -ai
síelis, -io
síelotis, -ojasi, -ojosi
síelvartas, -ai
sielvartáuti, -áuja, -ãvo
síena, -os
sienótarpis, -io
sierà, -õs, siẽrą
siẽtas, -ai (saitas)
síetas, -ai
siẽti, -ja, -jo
sietuvà, -õs, siẽtuvą
sijà, -õs, sìją
sijõnas, -ai
sil̃pnas, -à, adv. silpnaĩ
sil̃pninti, -ina, -ino
sil̃pti, -sta, -o
Sim̃nas, -o
simpãtija, -os
simpatìngas, -a
simptòmas, -ai
sinagogà, -ògos
siñdikas, -ai
sinèkdocha, -os
siñkopė, -ės
sinonìmas, -ai
siñtaksė, -ės
siñtezė, -ės
sirenà, -ẽnos
sistemà, -èmos
sistemìngas, -a
sistemìnis, -ė

siū́dinti, -ina, -ino
siū́las, -ai
siūlė̃, -ė̃s, siū̃lę
siū́lyti, -o, -ė
siurbėlė̃, -ė̃s, siur̃bėlę
siurblỹs, siur̃blio
sių̃sti, siuñčia, -tė
siùsti, siuñta, siùto
siùtas, -o
siū́ti, siùva, -o
siuvė́jas, -ai
siuvyklà, -ỹklos
siuvinỹs, siùvinio
siužètas, -ai
sývai, -ų
skaičiuõtė, -ės (numeracija)
skaičiúoti, -iúoja, -ãvo
skaĩčius, -iaus
skáidyti, -o, -ė
skáinioti, -ioja, -iojo
skaityklà, -ỹklos
skaitỹklės, -ių
skaitìklis, -io
skaldà, -õs, skal̃dą
skáldyti, -o, -ė
skãlė, -ės
skal̃nas, -à
skalsà, -õs, skal̃są
skálsinti, -ina, -ino
skalsùs, skal̃sų, adv. skal̃siai
skambė́ti, skam̃ba, -ė́jo
skam̃binti, -ina, -ino
skanė̃stas, -ai
skárda, -os
skar̃das, -o (garsas, aidas)
skardìnė, -ės
skardùs, skar̃dų, adv. skar̃džiai
Skaudvìlė, -ės
skaũsmas, -aĩ
skélbti, -ia, -ė
skéldėti, -i, -ėjo
skelètas, -ai
skéndėti, -i, -ėjo
skẽpeta, -os
skèptras, -ai
skėrỹs, skė̃rio
sker̃sgatvis, -io
skė̃tis, -čio
skiaũsčias, -ià
skiáutė, -ės
skiauterė̃, -ė̃s, skiaũterę
skỹdas, -ai
skiedinỹs, skíedinio
skiedrà, -õs, skíedrą
skiemuõ, -eñs, skíemenį
skiẽpas, -aĩ
skíesti, -džia, -dė
skiẽtmedis, -džio
skìltis, -ies
skìltuvas, -ai
skil̃vis, -io
skỹrium
skỹrius, -iaus
skir̃pstas, -ai
skir̃tas, -ai
skìrti, -ia, skýrė
skirtìs, -iẽs, skir̃tį
skìrtumas, -o
skýstas, -à
skleròzė, -ės
skliaũtas, -ai
sklỹpas, -ai

sklìsti, sklim͂da, sklìdo
skõbti, skãbia, skõbė
skóbti, -sta, -o
skolà, -õs, skõlą
skolinin͂kas, -ai
skolinỹs, skõlinio
skõlinti, -ina, -ino
skõnis, -io
skraidýti, skraĩdo, -ė
skráidžioti, -ioja, -iojo
skraĩstė, -ės
skránda, -os
skran͂dis, -džio
skreĩtas, -ai (sterblė)
skriaudà, -õs, skriaũdą
Skriaũdžiai, -ių
skrybėlẽ, -ẽs, skrýbėlę
skróblas, -aĩ
skrósti, -džia, -dė
skrúostas, -aĩ
skulptūrà, -ū̃ros
skun͂das, -ai
Skuõdas, -o
Slãnimas, -o
slankà, -õs, slan͂ką
slánkioti, -ioja, -iojo
slan͂ktas, -ai
slãvas, -ai
slėgti, -ia, -ė
slėnỹs, slẽnio
slen͂kstis, -čio
slėpinỹs, slẽpinio
slìbinas, -aĩ
slíekas, -aĩ
sliuõgti, -ia, -ė
slyvà, slỹvos
slogà, -õs, slõgą
slun͂kius, -iaus
slúogas, -aĩ
smaĩgas, -aĩ
smailagalỹs, smaĩlagalio
Smalinin͂kai, -ų
smárkauti, -auja, -avo
smáugti, -ia, -ė
smẽgenys, -ų̃
smėlỹs, smė̃lio
smélkti, -ia, -ė
smìlga, -os
Smil͂giai, -ių
smil͂kalas, -aĩ
smilkinỹs, smil͂kinio
smõgti, smãgia, smõgė
smū̃gis, -io
smuĩkas, -ai
smùklė, -ės
smùklininkas, -ai
smùlkmena, -os
smùlkus, -aũs, adv. smùlkiai
snaĩguolė, -ės
snarglỹs, snárglio
snar͂glius, -iaus
snaudulỹs, snáudulio
sniẽgena, -os
snỹguriuoti, -iuoja, -iavo
snū̃duriuoti, -iuoja, -iavo
snùkis, -io
sociològas, -ai
sõdas, -ai
sõdininkas, -ai
sódrus, -aũs, adv. sódriai
sõdžius, -iaus
sofà, sòfos

solidarùs, -ãrų, adv. solidariaĩ
solidùs, -ìdų, adv. solidžiaĩ
sonatà, -ãtos
sonètas, -ai
soprãnas, -ai
sopulỹs, sópulio
sóra, -os
sóstas, -ai
sóstinė, -ės
sótus, -aũs, adv. sóčiai
spãlis, -io
spalvà, -õs, spal̃vą
spalvótas, -a
spándyti, -o, -ė
spañguolė, -ės
spą́stas, -ai
spaudinỹs, spáudinio
spáudyti, -o, -ė
spáusdinti, -ina, -ino
spaustùvė, -ės
spaustùvininkas, -ai
specialùs, -ãlų, adv. specialiaĩ
speñgti, -ia, -ė
spę́sti, spéndžia, -dė
spė̃tas, -o
spė́ti, -ja, -jo
spiẽčius, -iaus
spyglỹs, spỹglio
spindė́ti, spìndi, -ė́jo
spindulỹs, spiñdulio
spìnta, -os
spyrỹs, spỹrio
spyruõklė, -ės
spjaudalaĩ, -ų̃, spjáudalus
spjū̃vis, -io
sprándas, -aĩ
sprengsė́ti, spréngsi, -ė́jo
sprę́sti, spréndžia, -dė
sprìndis, -džio
spróklė, -ės (medžio įsprogimas)
sprùkti, spruñka, sprùko
sprū̃sti, sprū̃sta, sprū̃do
spū̃dinti, -ina, -ino
spúogas, -aĩ
spùrgas, -aĩ
sráigtas, -ai
srỹgis, -io (gvintas)
sritìs, -iẽs, srìtį
sriubà, -õs, sriùbą
sriū̃bčioti, -ioja, -iojo
srovė̃, -ė̃s, srõvę
srúoga, -os
srútos, -ų
stabdỹs, stãbdžio
stabmeldỹs, stãbmeldžio
stačiõkas, -ai
stáibis, -io
staktà, stãktos
Stãlupėnai, -ų
stámbas, -aĩ
statìnė, -ės (bačka)
stãtmenas, -à
statulà, -õs, stãtulą
stáugti, -ia, -ė
stebė́tinas, -a
stebùklas, -ai
sténgtis, -iasi, -ėsi
stenogrãfas, -ai
stenogramà, -ãmos
sterblė̃, -ė̃s, sterblę
stíebas, -aĩ
stiẽgius, -iaus

stíegti, -ia, -ė
stygà, -õs, stỹgą
stìgti, stiñga, stìgo
stýgti, -sta, -o
stìlius, -iaus
stipeñdija, -os
stiprùs, stìprų, adv. stipriaĩ
stypsóti, stỹpso, -ójo
stìrna, -os
stìrnakojis, -jo
stýroti, -o, -ojo
stìrta, -os
stokà, -õs, stõką
stokóti, -ója, -ójo
stóras, -à, adv. storaĩ
storžiẽvis, -ė
stotìs, -iẽs, stõtį
stovyklà, -ỹklos
stráipsnis, -io
strampas, -ai
stratosferà, -èros
straublỹs, straũblio
streĩkas, -aĩ
streikiniñkas, -ai
strėlà, -õs, strẽlą
strėna, -os
strėnkaulis, -io
strìgtas, -ai
strìgti, striñga, strìgo
strofà, stròfos
struktūrà, -ū̃ros
stùburas, -aĩ
studeñtas, -ai
stū́gauti, -auja, -avo
stū̃ksóti, stū̃kso, -ójo
stū́mas, -ai
stum̃bras, -ai
stuomuõ, -eñs, stúomenį
Subãčius, -iaus
subjèktas, -ai
subjektyvùs, -ỹvų, adv. subjekty-
viaĩ
sudõklis, -io
sùeiga, -os
sūdùvis, -ė
sūkurỹs, sū̃kurio
sulìg
sultìngas, -a
sùltys, -čių
sumanùs, -ãnų, adv. sumaniaĩ
sunkùs, suñkų, adv. suñkiai
suõkti, -ia, -ė
súolas, -aĩ
súomis, -ė
suõsti, -ia, -ė
sū́poti, -oja, -ojo
sū́puoklės, -ių
sū̃ris, -io
sū̃ris, -io (sūrumas)
sūrùs, sū̃rų, adv. sūriaĩ
suskàsti, -skañta, -skãto
sustū̃gti, -sta, -o
sutanà, -ãnos
Suválkai, -ų
suvókti, -ia, -ė
sváičioti, -ioja, -iojo
sváidyti, -o, -ė
sváinis, -io
svajõnė, -ės
svajóti, -ója, -ójo
svam̃balas, -aĩ
svãras, -ai

svar̃tis, -čio
Svėdasaĩ, -ų̃, Svė́dasus
sveĩkas, -à
sveikatà, -ãtos
svéikinti, -ina
sveĩkti, -sta, -o
sverdė́ti, sver̃da, -ė́jo
sver̃ti, svẽria, svė̃rė
svetimšãlis, -ė
svetimtaũtis, -ė
svetur̃
sviedinỹs, svíedinio
svíesti, -džia, -dė
svíestinė, -ės
svìklas, -ai
svir̃nas, -aĩ
svogū̃nas, -ai
svõris, -io

Šãchmatai, -ų
Šakýna, -os
šãkumas, -o
šaliniñkas, -ai
šalìs, -iẽs, šãlį
šálmas, -aĩ
šaltãžemis, -io
šáltkalvis, -io
šármas, -aĩ
šárvas, -aĩ
šaudỹklė, -ės
šaũksmas, -aĩ
šauksminiñkas, -ai
šáutuvas, -ai
Šeduvà, -õs, Šẽduvą
šeimýnykštis, -čio
šeiminiñkas, -ai
šelmuõ, -eñs, šélmenį
šė̃lti, -sta, -o
šeñ
šepetỹs, šẽpečio
šer̃menys, -ų̃
šérnas, -aĩ
šérpė, -ės
šérpeta, -os
šérpetoti, -oja, -ojo
šérti, šẽria, šė́rė
šešė́lis, -io
šẽšiasdešimt
šešiasdešim̃tas, -à
šešíese
šẽškus, -aus
Šešùpė, -ės
Šė́ta, -os
šiaĩpjau
šią́nakt
šiáurė, -ės
šiaurỹs, šiaũrio
šỹdas, -ai
šiẽmet
šienapjū́tė, -ės
šienpjovỹs, šiẽnpjovio
šikšnósparnis, -io
šiltãdaržis, -io
šimtakõjis, -ė
šimtamẽtis, -ė
šim̃tas, -aĩ
šim̃tmetis, -čio
šiõl
šiokiãdienis, -io
šiokiadiẽnis, -ė
šỹpsena, -os
šypsótis, šỹpsosi, -ójosi

šį̃ryt
šìrmas, -à
Šìrvydas, -o
šìtas, -a
šìtiek
šiùkštu
šiùrpa, -os (pašiurpėlis)
šiur̃pas, -o
šlaĩtas, -ai
šlãkas, -aĩ
šlakstýklė, -ės (krapylas)
šlakstýti, šlãksto, -ė
šlam̃štas, -ai
šlė̃kti, šlė̃kia, šlė̃kė
šliáužioti, -ioja, -iojo
šliaũžti, -ia, -ė
šliẽti, -ja, -jo
šlykštùs, šlýkštų, adv. šlýkščiai
šliùrė, -ės
šliùžas, -aĩ
šliū̃žė̃, -ė̃s, šliū̃žę
šlovė̃, -ė̃s, šlóvę
šlóvinti, -ina, -ino
šmeĩžtas, -aĩ
šmė́kla, -os
šnektà, -õs, šnẽktą
šnérvė, -ės
šniaũkšti, -čia, -tė
šniõkšti, -čia, -tė
šõkis, -io
šókti, -a, -o
šónkaulis, -io
šovinỹs, šóvinio
šrãtas, -aĩ
štaĩ
šū̃kauti, -auja, -avo

šū̃kis, -io
šùkos, -ų
šùnkelis, -io
šunlupỹs, šùnlupio
šùnsnukis, -io
šùntakis, -io
šunuodẽgis, -ė
šùnvotė, -ės
šúolis, -io
šū̃tis, -ies
šū̃vis, -io
švánkus, -aũs, adv. švánkiai
švar̃kas, -ai
švèdas, -ai
Švė́kšna, -os
švelnùs, švel̃nų, adv. švel̃niai
šventãdienis, -io
šventadiẽnis, -ė
šviesiaplaũkis, -ė
šviesùs, šviẽsų, adv. šviẽsiai
šviẽtalas, -aĩ (koziris)
švìlpa, -os
švilpỹnė, -ės
švil̃pti, -ia, -ė
švìnas, -o
švitéti, švìta, -ėjo
švytuõklė, -ės
švyturỹs, švýturio

Tabokà, -õkos
tabõkinė, -ės
tačiaũ
taĩgi
taikinỹs, táikinio
táikinti, -ina, -ino
taikùs, taĩkų, adv. taĩkiai

taisỹklė, -ės
taisyklingas, -a
taksà, tãksos
tãktas, -ai
taktingas, -a
tãlentas, -ai
talentingas, -a
talkà, -õs, talką
talkininkas, -ai
talmùdas, -o
támsinti, -ina, -ino
támsta, -os
tamsùs, tamsų, adv. tamsiai
tankumýnas, -ai
tánkus, -aũs, adv. tánkiai
tàpti, tampa, tãpo
tárdyti, -o, -ė
tárdytojas, -ai
tarmẽ, -ẽs, tarmę
tarnáitė, -ės
tarp
tárpas, -ai
tarpeklis, -io
tarpežis, -io
tárpininkas, -ai
tarpsienis, -io
tarpùkalnė, -ės
tarpùšventė, -ės
tarškalas, -aĩ
tarškėti, tárška, -ėjo
tárškinti, -ina, -ino
tąsyk
tàt
tataĩ
taukšėti, táukši, -ėjo
Tauragė̃, -ė̃s, Taũragę
Taurãgnai, -ų
taũras, -aĩ
taũras, -à
taurė̃, -ė̃s, taũrę
taũškalas, -aĩ
tauškėti, táuška, -ėjo
tautà, -õs, taũtą
tautýbė, -ės
tautiẽtis, -ė
tautininkas, -ai
tautósaka, -os
tautóvardis, -džio
tàvo
teãtras, -ai
teatrinis, -ė
teãtriškas, -a
tegù, tegùl
teiginỹs, téiginio
téigti, -ia, -ė
teikti, -ia, -ė
téisė, -ės
teisėjas, -ai
teisėtas, -a
téisininkas, -ai
teisinti, -ina, -ino
teismas, -aĩ
teisti, -ia, -ė
teisùs, teisų, adv. teisiai
tėkmė̃, -ė̃s, tė̃kmę
tė̃kšti, tė̃škia, tė̃škė
tèkti, teñka, tẽko
telefònas, -ai
telefonogramà, -ãmos
telegrãfas, -ai
telegramà, -ãmos
telkti, -ia, -ė

Telšiaĩ, -ių̃, Télšius
temà, tèmos
tem̃bras, -ai
témdyti, -o, -ė
temperameñtas, -ai
temperatūrà, -ū̃ros
teñ
tenaĩ
ténkinti, -ina, -ino
tènoras, -ai
teològas, -ai
teoremà, -èmos
teosòfas, -ai
tẽpalas, -aĩ
tepalìnė, -ės
terasà, -ãsos
terlióti, -iója, -iójo
ter̃minas, -aĩ
termomètras, -ai
térpti, -ia, -ė
terškéti, térška, -éjo
ter̃šti, -ia, -ė
testameñtas, -ai
tetà, -õs, tẽtą
tẽtervinas, -aĩ
tė̃tis, -čio
tévas, -aĩ, acc. tévus
tévavardis, -džio
tėvažudỹs, tévažudžio
tėvỹnė, -ės
téviškė, -ės
tèžti, tę̃žta, tẽžo
tèzė, -ės
týčiomis
týčiotis, -iojasi, -iojosi
tiẽkti, -ia, -ė
tiesióg
tiesùs, tiẽsų, adv. tiẽsiai
tìk ką
týkoti, -o, -ojo
tìkslas, -aì
tylà, -õs, tỹlą
tyléti, tỹli, -éjo
tylomìs
tylùs, tỹlų, adv. tỹliai
Til̃žė, -ės
tilžénas, -ai
tymaĩ, -ų̃, tymùs
tìmpa, -os
tingéti, tìngi, -éjo
tinginỹs, tìnginio
tìngti, -sta, -o
tingùs, tiñgų, adv. tiñgiai
tìnkinti, -ina, -ino
tiñklas, -ai
tìnti, tìna, týnė (plakti)
tìnti, -sta, -o
tìpas, -ai
tipogrãfas, -ai
týrai, -ų
týras, -à
tỹrė, -ės (košė)
tirõnas, -ai
tirpinỹs, tir̃pinio
tirpséti, tìrpsi, -éjo
tir̃pti, -sta, -o
tìrti, tìria, týrė
tyrumà, -õs, týrumą
tį́soti, -o, -ojo
tį́sti, -ta, -o
tìtulas, -ai
Týtuvėnai, -ų

tóbulas, -à, adv. tobulaĩ
todė̃l
tóks, -ià (žr. § 23)
tõl
tolì
tolydìnis, -ė
tolýdžio
tolygùs, tolýgų, adv. tolýgiai
tólimas, -à
tolýn
tólinti, -ina, -ino
tõlis, -io
tõlti, -sta, -o
tonà, tònas
topogrãfas, -ai
torpedà, -èdos
tòstas, -ai
tóšis, -ies
trachomà, -òmos
tráiškanos, -ų
tráiškanoti, -oja, -ojo
tráiškyti, -o, -ė
Trãkai, -ų
tràkti, trañka, trãko
trámdyti, -o, -ė
tránsportas, -ai
tranzìtas, -ai
trąšà, -õs, trą̃šą
traukinỹs, tráukinio
tráukti, -ia, -ė
trauktùvas, -ai
trẽčdalis, -io
trẽjetas, -o
trė́kšti, trẽškia, trė́škė
tremti, trẽmia, trẽmė
tremtìnis, -ė

tréndėti, -i, -ėjo
trìkampis, -io
trikam̃pis, -ė
trikõjis, -ė
trýkšti, trýkšta, trýško
trimìtas, -ai
trinýčiai, -ių
trynỹs, trỹnio
trinýtis, -ė
trìnka, -os (kaladė)
trýpčioti, -ioja, -iojo
trỹpti, -ia, -ė
trisè
trìšakas, -a
Trýškiai, -ių
triukšmadarỹs, triùkšmadario
triùkšmas, -o
triũsas, -ai
triũsti, -ia, -ė
triùšis, -io
trobà, -õs, tróbą
trobesỹs, tróbesio
trókšti, trókšta, tróško
troškulỹs, tróškulio
troškùs, trõškų, adv. trõškiai
trótinti, -ina, -ino (pamėgdžioti)
trū́kčioti, -ioja, -iojo
trukdýti, trùkdo, -ė
trũkis, -io
trùkti, truñka, trùko
trū́kti, -sta, -o
trumparẽgis, -ė
trùpmena, -os
truputỹs, trùpučio
Truskavà, -ãvos
tũbas, -ai (vailokas)

tuberkulòzė, -ės
tùčtuojau
tū́las, -à
tul̃pė, -ės
tū́noti, -o, -ojo
tuõkart
tuõkti, -ia, -ė
tuomèt
túopa, -os
tū́pčioti, -ioja, -iojo
tupė́ti, tùpi, -ė́jo
tū̃pti, tùpia, tū̃pė
turė̃klai, -ų
turė́ti, tùri, -ė́jo
tū̃ris, -io
tur̃kas, -ai
tur̃tas, -ai
turtuõlis, -ė
tvãnas, -aĩ
tvárdyti, -o, -ė
tvarkà, -õs, tvar̃ką
tvarkdarỹs, tvar̃kdario
tvar̃kraštis, -čio
tvártas, -ai
tvarsýtis, tvar̃sosi, -ėsi
tvárstyti, -o, -ė
tvártis, -čio (bintas, bandažas)
tvenkinỹs, tveñkinio
tveñkti, -ia, -ė
Tvė̃rai, -ų
tvėrė̃, -ė̃s, tvė̃rę
tvérti, tvẽria, tvérė
tvyksóti, tvỹkso, -ójo
tvýkstereti, -eria, -erėjo
tvìnkčioti, -ioja, -iojo
tvinksėti, tvìnksi, -ė́jo
tviñkti, -sta, -o
tvìrkinti, -ina, -ino
tvìrkti, -sta, -o
tvirtagãlis, -ė
tvirtaprãdis, -ė
tvìrtas, -à, adv. tvirtaĩ
tvir̃tis, -čio
tvirtóvė, -ės
tvirtuõlis, -ė
tvorà, -õs, tvõrą
tvóti, -ja, -jo

Ūdra (ū́-), -os
Ūdrijà, -ìjos
ugdýti, ùgdo, -ė
ū̃gis, -io
ugniagesỹs, ùgniagesio
ugniãkuras, -ai
ugnìs, -iẽs, ùgnį
ū́gterėti, -eria, -erėjo
ū́kana, -os
ū́kanas, -a
ū́kanoti, -oja, -ojo
ū̃kas, -aĩ
ū́kčioti, -ioja, -iojo
ū́kininkas, -ai
ū́kis, -io
ū́kvaizdis, -džio
ūmùs, ū́mų, adv. ūmaĩ
ungurỹs, uñgurio
universalùs, -ãlų, adv. universaliaĩ
universitètas, -ai
úodas, -aĩ
uogiẽnė, -ės
uolà, -õs, uõlą

úolektis, -ies
uolùs, uõlų, adv. uõliai
uõslė, -ės
úosti, -džia, -dė
úošvis, -io
ũpas, -ai
upė́takis, -io
upókšnis, -io
ùrvas, -aĩ
usnìs, -iẽs, ùsnį
Utenà, -õs, Ùteną
uvertiūrà, -iũros
ũžčioti, -ioja, -iojo
ùždanga, -os
užgaulùs, -gaũlų, adv. užgauliaĩ
ùžjūris, -io
ùžpakalis, -io
Užpāliai, -ių
ùžpernai
ùžraktas, -ai
ùžrašas, -aĩ
ùžsienis, -io
ùžsklanda, -os (vinjetė)
ùžstalė, -ės
ũžti, -ia, -ė
ùžtvanka, -os
užúojauta, -os
užúot
ùžvakar
ùžvalkalas, -aĩ

Vadìnamasis, -oji
vadõvas, -ai
vagònas, -ai
vaĩdas, -aĩ
vaidilà, -ìlos
vaidinỹs, vaĩdinio
vaĩdytis, -ijasi, -ijosi
vaidmuõ, -eñs, vaĩdmenį
vaikìnas, -ai
váikščioti, -ioja, -iojo
vaĩras, -aĩ
vairininkas, -ai
vaĩsius, -iaus
váiskus, -aũs, adv. váiskiai
váistas, -ai
váistinė, -ės
váistininkas, -ai
váišės, -ių
vaišìnti, -ìna, -ìno
vaivórykštė, -ės
váizdas, -aĩ
vaizduõtė, -ės
vaizdúoti, -úoja, -ãvo
vaizdùs, vaĩzdų, adv. vaĩzdžiai
vãkar
vãkaras, -aĩ
vakariẽnė, -ės
vakarỹkštis, -ė
vakãris, -ė
vakaróp
vãkaroti, -oja, -ojo
valandà, -õs, vãlandą
valdininkas, -ai
valdinỹs, valdinio
valgis, -io
válgyti, -o, -ė
valià, vãlios
valióti, -iója, -iójo
valývas, -a
valkà, -õs, vaĩką
válkata, -os

válkioti, -ioja, -iojo
válkšna, -os
val̃ktis, -čio
val̃sčius, -iaus
valstýbė, -ės
valstiẽtis, -ė
váltis, -ies
vam̃zdis, -džio
vandéntiekis, -io
vandéntraukis, -io
vángstyti, -o, -ė
vangùs, vañgų, adv. vañgiai
vánta, -os
vãras, -aĩ (lištva)
vardìklis, -io
vardìnės, -ių
vardininkas, -ai
Varėnà, -õs, -ėną
vargdiẽnis, -ė
var̃geta, -os
várginti, -ina, -ino
vargõnai, -ų
vargõnininkas, -ai
var̃gšas, -ai
var̃gti, -sta, -o
varguõlis, -ė
varìklis, -io
varìnė, -ės (mednyčia)
vãris, -io
varlė̃, -ė̃s, var̃lę
varliũkštis, -čio
várna, -os
var̃nas, -aĩ
varnaléša, -os
varnénas, -ai
Var̃niai, -ių
var̃pas, -aĩ
var̃pinė, -ės
varpininkas, -ai
várpis, -io
varpýti, var̃po, -ė
varsnà, -õs, var̃sną
varškė̃, -ė̃s, várškę
varškė̃tis, -čio
var̃tai, -ų
var̃tininkas, -ai
várža, -os
varžýti, var̃žo, -ė
varžýtynės, -ių
var̃žtas, -ai
vãsara, -os
vasárnamis, -io
vãsaroti, -oja, -ojo
vasárvietė, -ės (kurortas)
vą̃šas, -aĩ
vatà, -õs, vãtą
vazà, vãzos
važỹs, vãžio
važiuõtė, -ės
važiuõti, -iúoja, -iãvo
védaras, -aĩ
vedegà, -õs, vẽdegą
vėduõklė, -ės
vėgėlė̃, -ė̃s, vėgėlę
véidas, -aĩ
veidmainỹs, véidmainio
véidrodis, -džio
veĩkalas, -aĩ
veikéjas, -ai
veiklà, -õs, veĩklą
veiklùs, veĩklų, adv. veĩkliai
veĩksena, -os

veĩksmas, -aĩ
véikus, -aũs, adv. véikiai
Veisiejaĩ, -jų̃, -siẽjus
veĩslė, -ės
Veiveriaĩ, -ių̃, Veĩverius
Veivìržėnai, -ų
veizdė́ti, véizdi, -ė́jo
vejà, -õs, vė̃ją
vė́javaikis, -io
vė̃l
veldė́ti, véldi, -ė́jo
veldinỹs, véldinio
vėlė̃, -ė̃s, vė̃lę
velė̃klė, -ės (velėjamoji lenta)
velė́na, -os
velė́ti, -ė́ja, -ė́jo
vė̃liava, -os
vė̃liavininkas, -ai
Vėlìnės, -ių
veliónis, -io
Veliuonà, -õs, -iuõną
vėlývas, -a
vélnias, -iaĩ
velniavà, -õs, vélniavą
velniū́kštis, -čio
véltui
vėlùs, vė̃lų, adv. vėlaĩ
Vė́luva, -os
veñgras, -ai
véngti, -ia, -ė
Ventà, -õs, Veñtą
Veñtpilė, -ės
vė́pla, -os
vė̃plinti, -ina, -ino
vėpsóti, vė̃pso, -ójo
vė́pūtė, -ės
vérgas, -aĩ
vergáuti, -áuja, -ãvo
vergijà, -ìjos
vérkauti, -auja, -avo
verksnỹs, veřksnio
veřkti, -ia, -ė
veřpalas, -aĩ
verpẽtas, -ai
veřslas, -ai
veřslininkas, -ai
versmė̃, -ė̃s, vérsmę
veršíena, -os
veřšis, -io
veřtas, -à
vertė̃, -ė̃s, veřtę
vertéiva, -os
vértėti, -i, -ėjo
vérti, vẽria, vérė
veržlė̃, -ė̃s, veřžlę
vėsìnti, -ìna, -ìno
vė́sti, -ta, -o
vėsùs, vė̃sų, adv. vė̃siai
veterãnas, -ai
veterinãras, -ai
vėtỹklė, -ės
vė́tyti, -o, -ė
vė́tra, -os
vė́tralauža, -os
vė̃zdas, -ai
vėžė̃, -ė̃s, vė̃žę
vežė́čios, -ių
vė̃žinti, -ina, -ino
vėžỹs, vė̃žio
vėžlỹs, vė̃žlio
vèžti, vẽža, -ė
vidùrdienis, -io

vidùrnaktis, -čio
vidùrvasaris, -io
Viekšniaĩ, -ių̃, Víekšnius
vielà, -õs, viẽlą
vienadiẽnis, -ė
vienãkis, -ė
vienamẽtis, -ė
vienarañkis, -ė
víenas, -à
víeną syk
vienãskaita, -os
vienatìnis, -ė
vienýbė, -ės
vieniñtelis, -ė
viẽnyti, -ija, -ijo
víenkiemis, -io
víenlinkas, -a
vienmarškìnis, -ė
vienódas, -a
vienók
vienóks, -ia
vientisìnis, -ė
vientur̃tis, -ė
vienuolýnas, -ai
vienuõlis, -ė
víesulas, -aĩ
viẽšbutis, -čio
Víešintos, -ų̃
viẽškelis, -io
viešnãgė, -ės
viešnià, -iõs, viẽšnią
vietà, viẽtos
viẽtininkas, -ai
vietóvardis, -džio
vietóvė, -ės
vieversỹs, víeversio
vievesà, -õs, víevesą
vijõklis, -io
vikãras, -ai
vìkas, -aĩ
výkdyti, -o, -ė
vikrùs, vìkrų, adv. vikriaĩ
výksmas, -aĩ
viksvà, vìksvos
vìkšras, -aĩ
výkti, -sta, -o
vilà, vìlos
Vilijampòlė, -ės
viliõklis, -io
vilióti, -iója, -iójo
výlius, -iaus
Vilkýškiai, -ių
Vilkmergẽ, -ẽs, Vil̃kmergę
vìlkstė, -ės
vìlkstinė, -ės
vìlna, -os
vilnìs, -iẽs, vil̃nį
vilnõnis, -ė
viltìs, -iẽs, vìltį
vìngis, -io
vingrùs, viñgrų, adv. viñgriai
viñguriuoti, -iuoja, -iavo
vynióti, -iója, -iójo
vinìs, -iẽs, vìnį
vinjètė, -ės
vìnkšna, -os
viñtas, -o
výnuogė, -ės
vìralas, -aĩ
viralìnė, -ės
výrauti, -auja, -avo (pirmauti)
vir̃balas, -aĩ

Virbãlis, -io
vyresnýbė, -ės
vyriausýbė, -ės
vyrijà, -ìjos
vỹrius, -iaus (zoviesas)
vìrkdyti, -o, -ė
virpéti, vìrpa, -éjo
viršáitis, -čio
viršilà, -ìlos
vir̃šininkas, -ai
vir̃šyti, -ija, -ijo
vìrškinti, -ina, -ino
viršùgalvis, -io
viršùkalnis, -io
viršū́nė, -ės
virtùvas, -ai
virtùvė, -ės
virvãgalis, -io
vir̃vė, -ės
vìržis, -io
visagãlis, -ė
vìsas, -à, adv. visái
visatà, -ãtos
vìsiškas, -a, adv. vìsiškai
výskupas, -aĩ
visóks, -ia
výsti, -ta, -to
výstyklas, -aĩ
výstyti, -o, -ė
visúomenė, -ės
visuomèt
vyšnià, vỹšnios
vištìdė, -ės
vištíena, -os
Výtautas, -o
vytìs, -iẽs, vỹtį
vytùvai, -ų
vizà, vìzos
vyzdỹs, vỹzdžio
vizìtas, -ai
vizìtė, -ės
vyžà, vỹžos
Výžuonos, -ų̃
Vokietijà, -ìjos
vókietis, -ė
vókti, -ia, -ė
volẽ, -ẽs, võlę
volungẽ, -ẽs, vólungę
vonià, -iõs, võnią
vorà, -õs, võrą
vóras, -aĩ
vorãtinklis, -io
võs
võs nevõs
votìs, -iẽs, võtį
voverẽ, -ẽs, vóverę
vulgarùs, -ãrų, adv. vulgariaĩ
vulgatà, -ãtos

Zapýškis, -io
Zarasaĩ, -ų̃, Zãrasus
zaũnius, -iaus
Zíetela, -os
zoològas, -ai
zùiti, zùja, -o

Žabángai, -ų
žãbas, -ai
žabõklės, -ių
žabóti, -ója, -ójo
žãgaras, -aĩ
Žagãrė, -ės
žãgrė, -ės

žaĩbas, -aĩ
žáislas, -aĩ
žáisti, -džia, -dė
žalà, -õs, žãlą
žalgà, -õs, žal̃gą
žálgiris, -io
žãliava, -os
žal̃svas, -à
žaltỹs, žálčio
žalumýnai, -ų
žálvaris, -io
žálvarnė, -ės
žam̃bis, -io
žándas, -aĩ
žárdas, -ai
žárdiena, -os
žar̃dis, -džio
žárdyti, -o, -ė
žarijà, -ìjos
žarnà, -õs, žárną
žarnõkai, -ų
žarstìklis, -io (kačerga)
žąsìdė, -ės
žą́slai, -ų
Žãsliai, -ių
žebenkštìs, -iẽs, žẽbenkštį
žebérklas, -ai
žeĩsti, -džia, -dė
želvỹs, žel̃vio
žemaĩtis, -ė
žémbėti, -i, -ėjo
žem̃bti, -ia, -ė
žemdirbỹs, žémdirbio
žemélapis, -io
žemỹn
žémsemė, -ės
žẽmuogė, -ės
žemupỹs, žẽmupio
ženklas, -aĩ
ženklinti, -ina, -ino
žéntas, -ai
žėrėti, žẽri, -ėjo
žerglỹs, žer̃glio (kazlas)
žerplėti, -ėja, -ėjo
žer̃ti, žẽria, žẽrė
žiáukčioti, -ioja, -iojo
žiaunà, -õs, žiaũną
žìbalas, -o
žibalìnė, -ės
žýbčioti, -ioja, -iojo
žibiñtas, -ai
žibuõklė, -ės
žydėti, žýdi, -ėjo
židinỹs, žìdinio
žýdras, -à, adv. žydraĩ
žíedas, -aĩ
žiemgãlis, -ė
žiemỹs, žiẽmio (žiemių vėjas)
žiẽsti, -džia, -dė
žievẽ, -ẽs, žiẽvę
žíežirba, -os
Žiežmãriai, -ių
žíežula, -os
žilagal̃vis, -ė
žýlė, -ės
žymėti, žỹmi, -ėjo
žymùs, žỹmų, adv. žỹmiai
žindývė, -ės
žiñginė, -ės
žiñgsnis, -io
žynỹs, žỹnio
žinõvas, -ai

žiógas, -aĩ
žiõgriai, -ių
žiópčioti, -ioja, -iojo
žiõplas, -à
žioplỹs, žiõplio
žiopsóti, žiõpso, -ójo
žiópterėti, -eria, -erėjo
žiótys, -čių
žióvauti, -auja, -avo
žiovulỹs, žióvulio
žirafà, -ãfos
žir̃gas, -aĩ
žir̃namedis, -džio
žirníena, -os
žiùpsnis, -io
žiūrė́ti, žiū̃ri, -ė́jo
žiùrkė, -ės
žiùrkžolės, -ių
žmogùs, -aũs, žmõgų
žmogžudỹs, žmõgžudžio
žmonà, -õs, žmóną
žmónės, -ių̃
žmonė́tis, žmõnisi, -ė́josi
žmonijà, -ìjos
žnáibyti, -o, -ė
žnýplės, -ių
žodýnas, -ai
žolýnas, -ai
žudýti, žùdo, -ė
žuvė́dra, -os
žvakìdė, -ės
žvakìgalis, -io
žvangė́ti, žvánga, -ė́jo
žvejỹs, žvẽjo
žvéngti, -ia, -ė
žvėrýnas, -ai
žvėrìs, -iẽs, žvė́rį
žviẽgti, -ia, -ė
žvýgauti, -auja, -avo
žvilgesỹs, žvil̃gesio
žvilgė́ti, žvìlga, -ė́jo
žvil̃gis, -io
žvilgsė́ti, žvìlgsi, -ė́jo
žvil̃gsnis, -io
žvìlgterėti, -eria, -erėjo
žvinénas, -ai
žvìngauti, -auja, -avo
Žviñgiai, -ių
žvýras, -o
žvìrblis, -io

IV. Kirčiuoto teksto pavyzdžiai

1. Per̃ šv. Pẽtrą Var̃niuose šį̃met bùvo labaĩ dìdelis prekýmetis. Aplinkìniai šnekė́jo, jóg kitaĩs mẽtais nebùvę tokiõs daugýbės žmonių̃. Bèt ir̃ dienà bùvo labaĩ gražì: nórs gaĩdykste pérėjo bū̃rỹs lytaũs, bèt diẽną nusigiẽdrijo ir̃ bùvo sáulėta, keliaĩ nẽ màž nedulkė́jo.

Rýtmetį, dár ankstì, važiúojant nuõ Ožtakių̃ kálno, netolì miẽsto pavaizdù keturì viẽškeliai, – nuõ Tvẽrų, Laũkuvos, Kal̃tinėnų ir̃ Pãvandenės, – kuriaĩs žmónės bè pértrūkio, kaĩp vir̃vės, tráukė į̃ mies-

čiùką važiúoti, raitì iȓ pésti. Stebéjos ne víenas, kuȓ gi galéjo iȓ sutil̃pti tokià daugýbė žmonių̃. Iȓ teisýbė, nuõ pàt aušrõs lìgi pùsdienio tvìno iȓ tvìno; miestẽlis iȓ visì jõ ùžkampiai prisikim̃šo pìčpilnaičiai vežìmų, arklių̃ iȓ žmonių̃, võs galéjo gãtvėmis pérsigrūsti; kituȓ, nórint išeĩti, tẽko lìpti peȓ rodikliùs arbà tekiniùs. Nórs príemiestyj stovéjo dešimtiniñkų visà šerénga, rikiúodami iȓ tvarkýdami, vienók peȓ dìdelę mìnią erčiõs padarýti añt kẽlio negaléjo. Cukraĩnininkai, paũpariai, komèdininkai iȓ kitì, kuríems reikéjo riñkoje būdàs pasistatýti, turéjo brángiai sumokéti ùž viẽtą. Gẽras bùvo dár urẽdninkui pel̃nas iȓ ìš kitų̃ pirklių̃, kaĩp antaĩ: ìš puõdžių, skárdininkų iȓ kitų̃ tokių̃. Visì jiẽ, kõl nusipiȓko sàvo prẽkėms pasiskleĩsti viẽtą, geraĩ užlópė batùs polìcijai. O kuȓ bùvo arklių̃ tuȓgus, ìš teñ polìcija nẽ žiñgsnio neatsitráukė: teñ pervìs gerèsnis jíems bùvo ùždarbis. Tokià vietà, žìnoma, iȓ vagìms gerà: pasipiȓkę tvaȓkdarius, bè báimės pardavinéjo iȓ mainikãvo vogtùs árklius.

Toliaũ ùž tìlto, pàs mūrìnę bažnýčią, ródos, trùputį daugiaũ erčiõs, nórs taĩp pàt vežìmas priẽ vežìmo iȓ gãtvėje žmonių̃ stàtiniu. Čià péreiti bùvo liúosas, nórs añkštas kẽlias; juõ žmónės vienì añt bažnýčios, kitì príešais, añt miẽsto, pasistùmdydami pečiaĩs iȓ alkū́nėmis, bè pértrūkio vil̃nijo iȓ vil̃nijo.

Žemaĩtės Rãštai, I 21–22.

2. Darbýmetė. Laukaĩ kniùgžda žmonėmìs, õ sõdžiai, ródos, ìšmirė: dideli iȓ mažì, senì iȓ jaunì – visì išẽjo laukañ; namiẽ lìko víen tìk vaikaĩ iȓ sẽnos bobùlės, kuriõs jaũ neturéjo sveikãtos darbúotis laukè. Añt jų̃ rañkų palìkdavo namų̃ ū́kį iȓ vaikučiùs. Vaĩ gi iȓ vaȓgo šìtos bobùlės, namiẽ bū́damos – kaĩp pragarè, nuõ ankstì rýto ìki vãkaro: vėliáusiai iȓ gùlė, anksčiáusiai iȓ kélės.

Dár tìk rýtas prašvìto, sáulė dár kažìnkada tekė̃s – skeȓdžius jaũ eĩna peȓ sõdžių, pliáuškindamas botagù.

Trýk-trýk-trỹýk – trimitúoja jõ rãgas... Taĩ táu iȓ miẽgas! – Žinók, bobùle, tuõj giñsiu gývulius, – kal̃ba jìs bobùlei, kéldamas ją̃ ìš pãtalo; õ jái reĩkia juõs ìš tvártų išvarinéti, reĩkia iȓ piemenùkas prikélti, aprengti. Žìnoma, niẽkas taĩp ankstì kéltis nenóri: mataĩ, tóji priil̃sus, vãkar perdiẽn rugiùs pjóvė; tàs ãrė, tàs šienãvo; visì priil̃sę, visì nuvaȓgę; sù sáule atsikélę, vė̃l eĩs laukañ... Tù vienà, bobùle, nepraĩlsaĩ, nenuvargaĩ namiẽ sáu bebū́damà, taĩ tù iȓ kélkis dabaȓ.

Vẽl kám gi galvõj, kàd gyvuliaĩ lìks tvárte. Jíems gi netèks neĩ žoliáuti, neĩ jų̃ šérti – padarỹs taĩ vienà bobùlė: jì namiẽ sédi.

Trỹk-trỹk-trỹỹk!.. trimitúoja skerdžiaus rãgas. Bobùlė šóko greità, nėrà kadà raivýtis, tampýti senų̃ káulų – išsitam̃pė, išsimìklino jiẽ perdiẽn ìki reĩkiant. Šóko, kélė kuõ greičiáusiai piemenùką. Prikeĩs, pasodiñs jį̃ añt pãtalo, õ tàs añt kìto šóno virsta, negalédamas akių̃ praplėšti; žinaĩ, mãžas – nusibėginėja vìsą diẽną, norėtų ilgiaũ pamiegóti. Bobùlė vẽl jį̃ kẽlia, vẽl sodìna, ir̃ taĩp snáudžiantį ir̃ apaũna ir̃ àpvelka...

Trỹk-trỹk-trỹỹk!.. sutrimituõs vẽl skerdžiaus rãgas... jaũ gẽna! Nà, ar̃gi tù žmogùs pasitikési snáudžiančiu piemenukù; kaĩp mataĩ, palìks ką̃ nórs tvárte. Čià bobùlė vẽl bėga, išvarinėja patì gývulius, kiaulès, apžiū̃ro visùs kampùs, kàd nelìktų kur̃ nórs kàs, ýpač kiaũlė.

Võs ìšginė, žiūrėk, sáulė jaũ tuõj tekẽs, darbiniñkai keĩsis darbañ eĩtų. Negãli jiẽ láukti, gaĩšti. Žinaĩ, – laĩkas dabar̃ labaĩ brangùs... O čià krósnis nekurtà!.. Vaĩ tù, Dievùli!.. Įkìšo ùgnį málkon bobùlė, dár píemenį bekeldamà, bèt, kõl bėginėjo, kõl tupinėjo apliñk jį̃, krósnis visái užgẽso, púodai užšãlo. Nėrà čià kadà bobùlei prisėsti neĩ atsidùsti – skùbinasi, žar̃sto, málkų prìmeta, kàd primanýtų, taĩ patì krósnin įlį̃stų, kàd tìk veikiaũ užvìrtų púodai.

V. Krėvẽs Rãštai, II 51–52.

3. Kàs yrà bùvęs Kaukazè ir̃ nevažinėjęs Gruzìnų Kãro keliù, tàs, tikraĩ gãlima sakýt, nėrà mãtęs Kaukãzo gamtõs stebuklìngųjų gražýbių, nėrà mãtęs įvairùmo ir̃ gražùmo jõ trąšių̃jų augalų̃ ir̃ margùmo jõ gyvéntojų.

Žmogùs, šìtuo keliù važinėjęs, išsìveža amžinaĩ sàvo atmintỹ áukštus, rẽmiančius dañgų, tólimojo Kaukãzo kálnus, jų̃ tamsiąsias bedugnès, ledýnus, sniẽgo laukùs, ìlgas per̃kalnes, mėlyno ū̃ko pripìltas tarpùkalnes ir̃ į̃ juõs sù didžiù ūžimù ir̃ trenksmù kriñtančias kalnų̃ upelès ir̃ kur̃ įkrìtusios, võs įžiū̃rimu siūleliù, rañgos ir̃ tęsias ilgomìs, aukštomìs tarpùkalnėmis, gráuždamos plikàs uolótas kalnų̃ pakriū̃tes ir̃ dugnù ū̃ždamos ãkmenis ir̃ uolų̃ núolaužas.

Viẽtomis keleĩvis, matýdamas tokių̃ gamtõs gražýbių, ìš džiaũgsmo ir̃ dìdžio malonùmo taĩp atsitõlina nuõ paprastų̃jų kasdiẽnių minčių̃ ir̃ rū̃pesnių, jóg jaũčiasi laimìngas ir̃ pasiténkinęs.

Važiúojant šìtuo keliù, rẽgisi, kàd kažìnkieno milžiniškos rañkos šimtùs mẽtų var̃gusios, grãžindamos šìtą kẽlią.

Garsíeji, daũg mãčiusieji keliõninkai álpininkai tvìrtina, jógei tokių̃ gražių̃ viẽtų, tokių̃ reginių̃ ir̃ tókio kẽlio, kaĩp Gruzìnų Kãro kẽlias, nẽsą dárgi Šveicãruose.

Grãžūs ir̃ kartù baũgūs yrà Kaukãzo kalnaĩ dė̃l sàvo stebuklìngų gražýbių, bèt visų̃ gražiáusia ir̃ visų̃ baugiáusia Kistyno tarpùkalnė.

Važiúodamas aštuñtąjį var̃stą Darjãlo tarpùkalne, keleĩvis, sužavė́tas jõ stebuklìngų gražýbių ir̃ apsvaigìntas baisaũs ū̃žimo ir̃ treñksmo įnir̃tusio Tèreko, kurìs čià, kaĩp pasiùtęs, ū̃ždamas, treñkdamas, dugnù vartýdamas ãkmenis ir̃ gráuždamas spáudžiančius jį̃ plikùs kalnų̃ šónus, pasišiáušęs ir̃ apsiputójęs šokinė́ja per̃ didžiáusias uolàs ir̃ ãkmenis, lýg bijódamas ir̃ skubė́damas, kàd nesusiglaũstų tarpùkalnės síenos ir̃ neuždarýtų jõ šìtame aukštamè urvè, – staigà išgir̃sta, kaĩp priẽ baisaũs Tèreko ū̃žimo ir̃ treñksmo prisimaĩšo kažìnkoksai ramùs šniokštìmas, panašùs į̃ jū́ros bangų̃ šniokštìmą. Põ valandė̃lės kairė̃j prasìskiria aukščiáusia Darjãlo tarpùkalnės síena, ir̃ priẽš keleĩvio akìs atsiskleĩdžia neapsãkomai baisùs ir̃ gražùs Kistyno tarpùkalnės reginỹs. Įsivaizdúok, skaitýtojau, siaũrą, užgriozdótą didžiáusių akmenų̃ ir̃ uolų̃, nỹkstančią debesysè ir̃ snieguosè tarpùkalnę, ìš abiejų̃ pùsių suspáustą aukštų̃ sniegúotų kalnų̃ viršū́nių, kuriõs vìduriu ìš põ debesų̃ ir̃ sniegų̃ ramiù ū̃žimù ir̃ šniokštimù, ū̃ždamos per̃ ãkmenis, uolàs ir̃ kriaušiùs, galvãtrūkčiais, šviẽsiai žaliù skaidriù vándeniu, bė́ga Kistynė̃lės upė̃lė.

A. Vienuõlio Rãštai, I 7–8.

Babrauskas, Kirčio painiava

(Gimtoji kalba, 1936 m., 8 sąs., p. 131–133)

Šiame straipsnyje B. Babrauskas imasi recenzuoti mano neseniai pasirodžiusį „Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimą“. Recenzuoja, pasakysiu, gyvai ir linksmai: kimba ir prie šio, ir prie to, viena pagiria, kita papeikia. Bet ne tai čia svarbu, – svarbiau yra pats dalykas.

Recenzentas jau pat pradžioje aimanuoja, kad neseniai buvę vienaip rašoma, o dabar kitaip; „Neseniai, – rašo jis, – tarėm rašėm

klausimas, pernai jau dvejaip, dabar vėl rašoma vienaip. Kadaise savas gimnazijas vadinome *valstybinėmis*, paskum jos pasidarė *valdžios*, dabar vėl *suvalstybintos*. Neseniai GK įsakytąją *gegužinę* dabar su Skardžiumi vėl turime vadinti *gegužinėmis*. Prieš keliolikę (= keliolika P. S.) metų išmoktą GK ratelio terminų eilėj sankcijonuotą *antklodę* (kaldrą) Skardžius pakeitė *apklotu* (ką dabar bereiškia *antklodė*?). Ką tik mūsų prisiekiantieji *liudytojai* perkrikštyti iš *liudininkų*..., dabar vėl Skardžius jiems įsako atsikrikštyti *liudininkais*. Dar birželio mėn. nevienas abiturientas liko antruosius metus sėdėti, dėl to, kad nemokėjo taisyklingai parašyti *apikaklė, apirankė, blaivus, fabula, kelnės, klonis, sąnaris, serbenta*, o dabar... Skardžiaus rašoma *apykaklė, apyrankė, blaivas, fabulė, kelinės, klonys, sąnarys... serbentas*". Čia tyčiomis išrašiau ilgesnę citatą tam, kad būtų galima aiškiau matyti, kaip Babrauskas galvoja. Visų pirma, ką bendro tai turi su kirčiavimu? Kam čia Babrauskui prisireikė šitos prieštaringos painiavos? Juk kodėl dabar yra rašoma *kláusimas*, ne *kláusymas*, yra visiems GK skaitytojams aišku ir be aiškinimo: dėl to esame jau š. m. GK pirmame sąsiuvinyje pasisakę. Pirma buvo ne *valstybinė*, bet *valdiška* ir *valdžios* gimnazija; aš kaip tik maniau ir tebemanau geresnę esant *valstybinę* gimnaziją (žr. 1932 m. Vairo VII–VIII 365 ir 1935 m. GK VI 86). *Antklodės* aš nesu pakeitęs *apklotù*: man čia rūpėjo tik priegaidžių kaitos pavyzdys – *apklótas* ir *apklõtas*, ne žodynas. *Apýrankė*, ne *apirankė*, J. Jablonskis jau 1918 m. yra rašęs Mūsų Žodynėlyje. *Blaĩvas* yra rašęs ne tik J. Jablonskis, bet ir K. Būga (žr. Kalba ir senovė 297 psl.). Šalia *minutė, sekundė, formulė, baladė* ir kt. normine lytimi vartotina *fãbulė*, ne *fãbula* (plg. š. m. GK 57). *Kelnės* yra tarminė lytis, kaip ir *kelnios*. Tad kur čia yra staigios naujovės? Kur mano prasimanymas? Babrauskui, matyti, rūpėjo sudaryti įspūdį, kad kalbininkai yra labai nepastovūs, ir todėl surinko visą eilę tariamų žodyninių priešybių, kurios nieko bendro neturi su kalbamuoju dalyku. Čia svarbu, pvz., ne tiek *liudytojas* ar *liudininkas*, kiek šakninis balsis ir priegaidė, būtent – *liùdininkas* ar *liū̃dininkas*. Taigi aiškiai šauta pro šalį.

Bet dar prasčiau yra su kirčiavimo dalykais. Kaip reikiant nesusipažinęs su gyvosios kalbos kirčiavimu, recenzentas kimba prie tokių dalykų, kurių, esu tikras, prireikus jis negalėtų kaip reikiant įro-

dyti. Pvz., jam būdingesnės atrodo lytys *žárna, erdvẽ, pàprastas, dèstis, kráutuvė*. Bet iš tikrųjų tai nėra vienos rūšies žodžiai: *érdvė* taip santykiauja su *eřdvas*, kaip *méilė* su *meilùs, meĩlų, tèisė* su *teisùs, teĩsų* ir kt.; *érdvė* yra kirčiavęs ir J. Jablonskis M. Žod. 10 psl.; o *erdvẽ, -ẽs, eřdvę* yra toks pat inteligentų kalbos padaras, kaip *odà, progà, rūšìs* ir kt. *Dèstis* mūsų kalboje visai nėra ir negali būti: *dẽstis* yra tokia pat lytis, kaip ir *ẽsti*, ne **èsti*. Būdv. *pãprastas, -à*, daugelyje tarmių pažįstamas, yra prigretintas prie *ãtskiras, -à, pãskiras, -à* ir kt., kurie vartojami beveik visoje Lietuvoje. *Krautùvė* su *spaustuvė̀* yra priderinti prie tų daiktavardžių, kurių kirčiavimas dabar darosi vis įprastesnis. *Žarnà, -õs, žárną* yra daug plačiau vartojama gyvojoje kalboje, kaip *žárna*. Žodžius *áudra* ir *áudringas* pažįsta tik žemaičiai; aukštaičiai, tiek rytiečiai, tiek vakariečiai, kurie tą žodį pažįsta, kirčiuoja *audrà, -õs, aũdrą*. Prie *áudra* ir *áudringas* lig šiol maža kas tėra pripratęs, todėl Teatro Kalbos Komisija pasirinko plačiai vartojamą ir gyvojoje kalboje pažįstamą *audrà, -õs, aũdrą*; be to, ir *audrìngas* geriau dera su pasirinktąja sistemà.

Sudurtinių žodžių kirčiavimas (*galvažudỹs, gálvažudžio, kaminkrėtỹs, kãminkrėčio* ir kt.) yra labai plačiai pažįstamas ir bendrinei kalbai prasmingas. B. Babrauskas sako netiesą, kad tai maža kam žinoma; jei reikės, galėsiu tai plačiau kitur įrodyti. Plg. š. m. GK 40.

Ar gyvai ar negyvai skamba išlygintasis priesagos *-inis* būdvardžių kirčiavimas, yra skonio dalykas. Bet viena yra aišku, kad gyvojoje kalboje tie būdvardžiai yra labai nevienodai ir prieštaringai kirčiuojami. Pvz., ryt. aukštaičiai, nors daugiausia iš kilmės kirčiuoja, vis dėlto šalia *vìštinis* sako ir *girìnis*, o Joniškiuose šalia *rýtinis* randame net ir *diẽninis*; vak. aukštaičiai šalia *molìnis, mūrìnis, beržìnis* (ryt. *mólinis, mū́rinis, béržinis*) kirčiuoja *mẽtinis*, o žemaičiai – *metìnis* ir t. t. Žr. Daukšos akcentologija 161 psl. Tad kuo vadovautis bendrinėje kalboje? Šitokiu padriku visų tarmių mišiniu? Ne, tuo keliu mes neiname, – čia esame pasirinkę vak. aukštaičių ir žemaičių polinkį. Ar tai yra vykęs dalykas, parodys gyvenimas.

Toliau Babrauskas vėl rašo, kad svetimybių kirčiavime atsiradusi nauja páiniava: šalia *automobìlis, bufètas, kredìtas* esą siūloma kirčiuoti *ãdresas, ãreštas, pãtentas, tìtulas, epìtetas* ir kt. Kaip reikėtų Babrausko nuomone kirčiuoti, nepasakyta. Bet iš priekaišto atrodo,

kad norėta priminti nenuoseklumą, kodėl viskas ant vieno kurpalio nesutraukta. Bet tai yra niekuo nepagrįsta: to sąmoningai nebuvo daroma ten, kur kalbos duomenys tam aiškiai prieštaravo. Čia reikia skirti senesniąsias slav. svetimybes (*ãdresas, ãreštas, pãtentas, tìtulas* ir kt., žr. 1933 m. Liet. Aido Nr. 81) nuo vėlesniųjų, tarptautinių; toliau tenka skirti *epìtetas* (gr. *epítheton*) nuo *kabinètas, kvartètas, sonètas, etikètas, komitètas, etikètė, vinjètė* ir kt. To visko negalima į vieną puodą suversti. Bet apie svetimybių rašymą ir kirčiavimą teks dar netrukus rašyti, tad ten bus tai plačiau išdėstyta.

Babrauskas, lengvai į viską ranka modamas, nori, kad tauta toliau ramiai sau kirčiuotų *lietuvỹs, pajūrỹs, rūšìs, medžiagà, tardýtojas, veltuĩ* ir kt. To jau jis veikiausiai nesulauks: mes buvome ir esame *lietùviai* (plg. *linkùviai, ragùviai, šedùviai*...), ne *lietuviaĩ*, ir tokie toliau norime būti; čia jokia Babrausko argumentacija mūsų neįtikins. Tai yra perdaug aiškus nonsensas, tad jo neverta daugiau ir įrodinėti. Tas pat pasakytina ir dėl kitų tos rūšies žodžių.

Pagaliau tenka dar pasakyti, kad Babrauskas dažnai mėgsta daryti kreivas išvadas ir, kaip reikiant neįsigilinęs, daug ką taip suraizgo, kad iš tikro pasidaro nei šis, nei tas. Pvz., aš pratarmėje aiškiai esu pasakęs, kad, šį darbą rašydamas, visų pirma esu turėjęs galvoje „teatro žmones, mokytojus, rašytojus, įvairius radiofono pranešėjus, paskaitininkus ir kt.", o jis pirmoje vietoje mini tik profesorius, studentus ir kt., taigi viską išvirkščiai išvertė. Toliau jis porina, kad šis „vademekumas" arba pirmasis juodraštis (sic!) apimąs tik priesagų kategorijas, įvedamąją dalį, mažesnę už Būgos, ir tokį pat žodyną. Tai irgi viskas aukštyn kojomis apversta: iš tikrųjų šis konspektinis vadovėlis (tai pratarmėje aiškiai pasakyta!) apima trumpas kirčio ir priegaidės žinias (11–13 psl.), visas daiktavardžių kirčiuotes (14–17 psl.), daiktavardinių priesagų, priešdėlinių bei sudurtinių žodžių ir svetimybių kirčiavimą (18–22 psl.), toliau eina būdvardinių paradigmų bei priesagų, skaitvardžių, įvardžių ir veiksmažodžių kirčiavimas, žodynas ir kirčiuoti tekstai.

Taip pat jis pastebi, kad seniau GK vienas kitas dalykas buvęs vienaip kirčiuojamas, o dabar kitaip (pvz., *atkaĩtė, virvė̃* ir kt.). Teisybė, GK galėjo būti skirtumų, nes dėl kirčiavimo vienodumo, ypačiai dėl dvejopųjų lyčių, galutinai susitarta tik anoje minėtoje komisijo-

je. Jau prieš dvejus metus yra tekę J. Balčikoniui, A. Saliui ir man susirinkti ir drauge aptarti bendruosius kirčiavimo pagrindus, kad visuomenė, ypač studentai (jų tarpe ir B. Babrauskas) nebegalėtų sakyti, jog J. Balčikonis kirčiuoja vienaip, o A. Salys su Skardžiumi kitaip. Tais pagrindais jau 1934 m. yra mano kirčiuoti Z. Kuzmickio *Lietuvių Skaitymai*. Jais dabar yra pirmoje vietoje kirčiuojamas lietuvių kalbos žodynas. Nuo jų, išskyrus vieną kitą dalyką, nenutolo ir Teatro Kalbos Komisija, kurios protokoluotais nutarimais ir šį darbą esu pagrindęs. Taigi tariamo blaškymosi recenzentas man negali prikišti. Taip pat aš griežtai atmetu tą priekaištą, kad mano darbas buvęs labai skubiai rašytas: jis visai neskubiai buvo rašomas ir bent kelis kartus perdirbamas, o korektūras yra padėję skaityti net du prityrę mokytojai kalbininkai. Todėl tas tvirtinimas, kad priešdėliniai daiktavardžiai (*sąmonė, sąlyga*...) nereikiamai drauge su priesaginiais sudėti, didelės reikšmės neturi, nes tame pat skyriuje yra sudurtiniai daiktavardžiai ir svetimybės. Kad 19 ir 22 psl. būtų supainioti paragrafai ir jų poskyrių numeracija, aš, net kelis kartus dabar peržiūrėjęs, niekaip negalėjau pastebėti. Kitos pastabos yra tokios menkos, kad nebeverta čia į jas ir beatsakyti. Bet jei reikės, ir apie tai plačiau parašysiu.

Gale dar reikia pridurti, kad ir *Vairo* pridėtosios pastabos yra individualaus skonio ir mums nepriimtinos: *añglas* nėra geresnis už *ánglą*, kuris dabar labai plačiai vartojamas ir savo priegaide nesiskiria nuo *ángelas*. *Gìltinė* savo kirčiavimu yra sena, jau Daukšos pažįstama ir dabar plačiau vartojama, kaip *giltinẽ*. *Kūbą* mes visai atmetame, nes jo ilgasis *ū* niekuo nepagrįstas, žr. 1933 m. GK 140.

Visa, kas aukščiau pasakyta, suglaudus į draugę, nenoromis kyla klausimas: kuriems galams yra spausdinamos tokios rūšies recenzijos? Tame pat *Vairo* numeryje (223 psl.) Gražvydas puola A. Vengrį dėl Aisopo pasakėčių vertimo kalbos vertinimo ir klausia, kaip reikėtų *N. Romuvą* kvalifikuoti už tokios recenzijos paskelbimą savo skiltyse, o čia tuojau pat gretimais leidžiama B. Babrauskui byloti nė kiek nemandriau už A. Vengrį...

Vairas, 1936 m., X, 188–191.

Priesagos *-inis* būdvardžių kirčiavimas

(Gimtoji kalba, 1963 m., nr. 2, p. 4–8)

Šios priesagos būdvardžiai mūsų kalboj kirčiuojami nevienodai, ir todėl tai praktikoj sudaro tam tikrų sunkenybių; todėl pernai Kultūros Kongreso Lituanistinės sekcijos posėdy tai kėlė aikštėn ir St. Barzdukas.

Kad bent kiek geriau paaiškėtų tas dalykas, pažiūrėkime, kaip šiokie būdvardžiai kirčiuojami šnekamojoj žmonių kalboj. Visų pirma jie, kaip ir kai kurių kitų būdvardžių priesagų dariniai, daug kur, ypač ryt. aukštaičių tarmėse, kad ir nevisai nuosekliai, tebėra senoviškai kirčiuojami, t. y. tie iš jų, kurie sudaryti iš 1-sios bei 2-sios kirčiuotės pagrindinių žodžių, turi kirtį negalūniniame skiemenyje pastovų, o iš 3-sios bei 4-sios kirčiuotės – priesaginį kirtį, pvz.: *aguonà, -uõnos – aguõninis, agur̃kas, -ai – agur̃kinis, alyvà, -os – alývinis, alkū́nė – alkū́ninis, ánkštis – ánkštinis, ántis – ántinis, drabùžis – drabùžinis, ẽglė – ẽglinis, gìrnos, -ų – gìrninis, ìltis – ìltinis, jáutis – jáutinis, káilis – káilinis, káimas, -ai – káiminis, kiaũlė – kiaũlinis, kója – kójinis, kopū̃stas, -aĩ – kopū̃stinis, krū́mas, -ai – krū́minis, líepa – líepinis, medžiõklė – medžiõklinis, mẽtai – mẽtinis, mokyklà, -ýklos – mokýklinis, mū́ras, -ai – mū́rinis, par̃šas, -ai – par̃šinis, peĩlis – peĩlinis, píeva – píevinis, prū́sas, -ai – prū́sinis, rankà, rañkos – rañkinis, rãtas, -ai – rãtinis, sékla – séklinis, senóvė, senóvinis, síena – síeninis, siĩkė – siĩkinis, vietà, viẽtos – viẽtinis, virvẽlė – virvẽlinis, vištà, vìštos – vìštinis, vyžà, výžos – výžinis*, bet: *akìs, -iẽs – akìnis, apačià, -iõs – apatìnis, arklýs – arklìnis, ãšutas, -aĩ – ašutìnis, atsargà, -õs – atsargìnis, ą́žuolas, -aĩ – ąžuolìnis, blauzdà, -õs – blauzdìnis, dárbas, -aĩ – darbìnis, dóbilas, -aĩ – dobilìnis, erškėtýs – erškėtìnis, gãlas, -aĩ – galìnis, grū́das, -aĩ – grūdìnis, išimtìs, -iẽs* (arba *ìšimtas, -à*) – *išimtìnis, jãvas, -aĩ – javìnis, kambarýs – kambarìnis, kam̃pas, -aĩ – kampìnis, mė̃šlas, -aĩ – mėšlìnis, nãmas, -aĩ – namìnis, pãšaras, -aĩ – pašarìnis, pavyzdýs – pavyzdìnis, priešakýs – priešakìnis, rãgas, -aĩ – ragìnis, šiáudas, -aĩ – šiaudìnis, táukas, -aĩ – taukìnis, vãkaras, -aĩ – vakarìnis, vidurýs – vidurìnis* ir kt.

Šitokiu kirčiavimu priesagos *-inis* būdvardžiai niekuo nesiskiria

nuo pirmykščiai kirčiuojamų būdvardžių su *-ingas, -ėtas, -otas, -uotas* ir kt., pvz.: *gė́da – gė́dingas, ý́da – ýdingas, káulas, -aĩ – káulingas, mìltai – mìltingas, vá́ltis, -ies* „varpa" – *váltingas, vìlna – vìlningas; dìrsė – dìrsėtas, dùlkė – dùlkėtas, sáulė – sáulėtas; áudra – áudrotas, gýsla – gýslotas, srúoga – srúogotas, strãzdana – strãzdanotas, ū́kana – ū́kanotas, várpa – várpotas; káulas, -ai – káuluotas, krū̃mas, -ai – krū̃muotas, píenas, -ai – píenuotas, spéigas, -ai – spéiguotas, vė́jas, -ai – vė́juotas* ir kt., bet: *dalìs – dalìngas, garbė̃, -ė̃s – garbìngas, išmintìs – išmintìngas, šaknìs, -iẽs – šaknìngas; duobė̃, -ė̃s – duobė́tas, skylė̃, -ė̃s – skylė́tas; galvà, -õs – galvótas, rasà, -õs – rasótas, vagà, -õs – vagótas; dum̃blas, -aĩ – dumblúotas, krìslas, -aĩ – krislúotas, pláukas, -aĩ – plaukúotas* ir kt.

Tačiau šitoks pirmykštis kirčiavimas negalėjo visados išlikti: ilgainiui jis buvo daug kur analogiškai išlygintas, pvz.: *dúona – duonìngas, gė́da – gėdìngas, liū̃tis, -ies – liūtìngas, mìltai – miltìngas, píenas – pienìngas, pavãsaris – pavasarìngas, põteriai – poterìngas* (p. katinas „kuris daug poteriauja"); *dìrsė – dirsė́tas, dùlkė – dulkė́tas, kélnės, -ių – kelnė́tas, kepùrė – kepurė́tas, sáulė – saulė́tas; ãšara* (kitur ir *ašarà, -õs*) – *ašarótas, píeva – pievótas; áuksas, -ai – auksúotas, dū̃mas, -ai – dūmúotas, lãpas, -ai – lapúotas, mìltai – miltúotas, píenas – pienúotas, svíestas, -ai – sviestúotas* ir kt.

Visai panašiai kaip šių priesagų, ilgainiui ir priesagos *-inis* būdvardžių kirčiavimas yra vietomis daugiau ar mažiau išlygintas. Pvz. žemaičiai ir kai kurie vak. aukštaičiai (tilžėnai ir kt.) dažnai priesagoj kirčiuoja šios rūšies būdvardžius ir tada, kai jie yra sudaryti iš pagrindinių 1-sios arba 2-sios kirčiuotės žodžių, kaip antai: *aguonà, -uõnos – aguonìnis, agur̃kas, -ai – agurkìnis, ántis – antìnis, bùlvė – bulvìnis, dal̃gis – dalgìnis, dúona – duonìnis, ẽglė – eglìnis, girià, gìrios – girìnis, gìrnos, -ų – girnìnis, glúosnis – gluosnìnis, kanãpė – kanapìnis, kiaũlė – kiaulìnis, kiáunė – kiaunìnis, kìškis – kiškìnis, kopū̃stas, -ai – kopūstìnis, lãpas, -ai* (ir *lãpė*) – *lapìnis, mãrios, -ių – marìnis, mólis – molìnis, mū̃ras, -ai – mūrìnis, Naũmiestis – naumiestìnis, néndrė – nendrìnis, par̃šas, -ai – paršìnis, Pìlviškiai – pilviškìnis, plãštaka – plaštakìnis, põpierius* (arba *põpiera*) – *popierìnis, rãgana – raganìnis, rankà, rañkos – rankìnis, rõžė – rožìnis, sė́kla – sėklìnis, sil̃kė – silkìnis, siū̃las – siūlìnis, vištà, vìštos – vištìnis* ir kt. Tačiau ir šis

kirčiavimas nėr visur vienodas. Pvz. kapsai ir zanavykai kartais išlaiko pagrindinio žodžio kirčio vietą, o kartais kirčiuoja ir priesagoj; todėl šiose šnektose šalia *ánkštinis, ántinis, káiminis, mėtinis, píevinis, viẽtinis, vìštinis*... sutinkame ir *antìnis, bulvìnis, drobìnis, kiaulìnis, medìnis, mėnesìnis, miltìnis, pavasarìnis, sidabrìnis, varìnis, vištìnis*... Iš dalies panašiai pasitaiko ir kai kuriose ryt. aukštaičių tarmėse; pvz. Subačiuj, Linkmenyse ir kt. šalia *kanãpinis, mū̃rinis, rõžinis, séklinis, vìštinis*... sako ir *auksìnis, drobìnis, girìnis, medìnis, pavasarìnis, popierìnis* ir kt. Geriausiai pagrindinio žodžio kirčio vietą šios rūšies dariniuose yra išlaikę tolimieji ryt. aukštaičiai; pvz. Apso tarmėj (buv. Breslaujos aps.) kirčiuojama *áuksinis, avẽlinis, bùlbinis, dū̃kštinis, líepinis, pùpinis, rãtinis, tverẽčinis, úoginis*, bet *avižìnis, kvietìnis, mergìnis, žąsìnis* ir kt.

Šitoks priesagos *-inis* būdvardžių kirčiavimo įvairavimas negalėjo neatsiliepti ir jų kirčiavimui bendrinėje kalboje. Pvz. 1954 m. Lietuvoj išleistame „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“, bendrai imant, stengiamasi laikytis pirmykščio kirčiavimo: *ãdata – ãdatinis, aguonà, -uõnos – aguõninis, aliẽjus – aliẽjinis, añtakis – añtakinis, aviẽtė – aviẽtinis, druskà, drùskos – drùskinis, granìtas – granìtinis, ìšeiga – ìšeiginis, káulas, -ai – káulinis, kiaũlė – kiaũlinis, krūtìnė – krūtìninis, laĩkraštis – laĩkraštinis, líepa – líepinis, minerãlas – minerãlinis, mókestis – mókestinis, mókslas, -ai – mókslinis, mólis – mólinis, muĩlas, -ai – muĩlinis, óda – ódinis, pasáulis – pasáulinis, póžemis – póžeminis, prẽkė – prẽkinis, sãmana – sãmaninis, sántykis – sántykinis, saváitė – saváitinis, sąvoka – sąvokinis, siĩkė – siĩkinis, úoga – úoginis, veiksmãžodis – veiksmãžodinis, výnas, -ai – výninis, vyšnià, výšnios – výšninis, vištà, vìštos – vìštinis*; *apačià, -iõs – apatìnis, eilė̃, -ė̃s – eilìnis, grū̃das, -aĩ – grūdìnis, nãmas, -aĩ – namìnis, sprãgilas, -aĩ – spragilìnis, tautà, -õs – tautìnis, žíedas, -aĩ – žiedìnis, žiemà, -õs – žiemìnis* ir kt. Bet tame pat žodyne daroma ir apsčiai išimčių, pvz.: *áuksas, -ai – auksìnis, áutorius – autorìnis, bùlvė – bulvìnis, cemeñtas, -ai – cementìnis, ceñtras, -ai – centrìnis, drãpana – drapanìnis, diẽnraštis – dienraštìnis, dróbė – drobìnis, ẽglė – eglìnis, gìpsas, -ai – gipsìnis, glúosnis – gluosnìnis, lìnija – linijìnis, mẽdžiaga – medžiagìnis, mėnuo – mėnesìnis, metãlas, -ai – metalìnis, mìltai – miltìnis, morkà, mõrkos – morkìnis, pavãsaris – pavasarìnis, prãmonė – pramonìnis, tū̃kstantis –*

tūkstantìnis, ùžjūris – užjūrìnis, véidrodis – veidrodìnis, žémuogė – žemuogìnis ir kt. Ir šitoks kirčiavimas pateisinamas tuo, kad jis dar nenusistovėjęs; bet žodyne reikėjo kaip nors kirčiuoti, ir todėl autoriai pasirinko šiokį variantą: „Priesagoje *-ìnis* kirčiuojami būdvardžiai, žymintieji medžiagą, iš kurios kas padaryta (pvz. *auksìnis, bulvìnis, cementìnis, medìnis, popierìnis* ir t. t.), nors jų pagrindinio žodžio daugiskaitos kilmininkas kirtį turi ne galūnėje. Be to, remiantis daugumos vartosena, Žodyne daroma išimčių ir kitus šios priesagos būdvardžius kirčiuojant, pvz.: *vasarìnis, pavasarìnis, linijìnis, partìnis, nepartìnis* ir tt.“ Bet iš tikrųjų to dėsnio dažnai patys autoriai nesilaiko: šalia *alksnìnis, eglìnis, medžiagìnis, miltìnis, morkìnis, šermukšnìnis, šokoladìnis* kirčiuoja ir *lãpinis* (iš *lãpai, -ų*), *líepinis, minerãlinis, mólinis, néndrinis, ódinis* ir kt., nors šie pastarieji būdvardžiai irgi žymi kas iš ko padaryta. Arba štai vėl šalia *ãdata, sãmana* kirčiuojama *ãdatinis, sãmaninis*, o šalia *ãšaka, ãšara – ašakìnis, ašarìnis*, bet *ãšarotas, strãzdanotas* (iš *strãzdana*) ir *ašakótas, ašarótas*. Toliau dar prasčiau: panašios rūšies būdvardžiai dažnai įvairiai kirčiuojami be jokio aiškesnio pagrindo, pvz.: *apýskaitinis* ir *apyvartìnis, betòninis* ir *cementìnis* (iš *cemeñtas*), *daiktavardìnis* ir *veiksmãžodinis, dienraštìnis* ir *laĩkraštinis, motinìnis* ir *mókestinis, šermukšnìnis* ir *serbeñtinis, tuokartìnis* ir *vienkar̃tinis* ir kt. Pagaliau, žiūrint daugumos vartosenos, atrodo, veikiau reikėtų kirčiuoti *pasaulìnis, savaitìnis*, ne *pasáulinis, saváitinis*.

Šitokį kirčiavimo nenuoseklumą vienas kitas yra jau pastebėjęs ir Lietuvoj. Pvz. D. Levinas 1956 m. „Pergalės“ 6 numery, 101–104 psl., norėdamas išvengti daugelio išimčių, be kurių vis dėlto ir jis negali išsiversti, siūlo kirčiuoti: *brònzinis, dùjinis, gìpsinis, granìtinis, mólinis*, bet *auksìnis, medìnis, varìnis* ir kt., taip pat *aguõninis, aviẽtinis, betòninis, brezeñtinis, cemeñtinis, metãlinis, minerãlinis, šokolãdinis*, bet *akivaizdìnis, apyvartìnis, atostogìnis, daiktavardìnis, linijìnis, medžiagìnis, motinìnis, pavasarìnis, principìnis, santykìnis, sangrąžìnis, titulìnis, visuomenìnis* (DLKŽ: *atóstoginis, prìncipinis, sántykinis, sángrąžinis, tìtulinis, visúomeninis*) ir kt.

Beveik panašiu keliu mėgina eiti ir A. Laigonaitė savo 1959 m. „Literatūrinės lietuvių kalbos kirčiavime“, tik ji daugiau, kaip D. Levinas, yra linkusi priesagoj kirčiuoti, pvz.: *aguonìnis, aliejìnis, alks-*

nìnis, bulvìnis, drobìnis, gipsìnis, kanapìnis, miltìnis, molìnis, šermukš-nìnis, taip pat *amerikìnis, antakìnis, betonìnis, cementìnis, drapanìnis, įvadìnis, laikraštìnis, penkmetìnis, sąlygìnis, santykìnis, veiksmažodìnis* ir kt.

Kiek anksčiau, jau 1936 m., aš buvau linkęs vak. aukštaičių ir žemaičių pavyzdžiu šios rūšies būdvardžius žymiai daugiau kirčiuoti priesagoj, kaip minėtieji autoriai, pvz.: *bulvìnis, drobìnis, eglìnis, jūrìnis, kaulìnis, kiaulìnis, liepìnis, molìnis, mūrìnis, rankìnis, vynìnis, vyšnìnis, vištìnis*, taip pat *aguonìnis, agurkìnis, ašakìnis, betonìnis, brezentìnis, cementìnis, klaipėdìnis, medžiagìnis, metalìnis, mineralìnis, sidabrìnis, skersgatvìnis, titulìnis, veiksmažodìnis*, bet *galū́ninis, perkū́ninis, sántykinis, senóvinis, tikýbinis, visúomeninis* ir kt. Ir šitoks kirčiavimas nėr visai be pagrindo: viena, jis gerokai yra paremtas gyvosios žmonių kalbos (tarmių) duomenimis ir atitinka kitų priesaginių būdvardžių kirčiavimo polinkius, plg. *dirsétas, dulkétas, miltúotas, pienúotas, ydìngas, miltìngas* ir kt.; antra, jis išvengia ir daugelio išimčių, kurių kaskart randasi vis daugiau ir daugiau. Štai šalia *mìškas, -aĩ – miškìnis* dabar jau gana plačiai sakoma ir *girìnis*, nors šis pastarasis būdvardis yra sudarytas iš pagrindinio 2-sios kirčiuotės žodžio – *girià*, km. *gìrios*; *gìrinis* jau retai bepasitaiko. Arba štai vėl šalia *ruduõ – rudenìnis, žiemà, -õs – žiemìnis* dabartinėj šnekamojoj kalboj daugiausia kirčiuojama *vãsara – vasarìnis, pavãsaris – pavasarìnis* (gana retai *pavãsarinis*). Tam tikros įtakos kirčio nukėlimui į priesagą gal yra turėjusi ir daryba: pvz. yra pastebėta, kad triskiemeniai (ir iš dalies daugiaskiemeniai) *ja-* kamieno būdvardžiai, sudaryti iš *a-* arba *ā-* kamieno vardažodžių, ilgainiui gauna priesaginį kirtį, kaip antai: *vãkaras – vakãris, sãmana – samãnis*; *výriškas – vyrìškis, vìlnonas – vilnõnis, gýslotas – gyslõtis*, taigi ir *áuksinas – auksìnis, dróbinas – drobìnis, mẽdinas – medìnis, sidãbrinas* (iš pradžios *sidãbrinis*, vėliau) *sidabrìnis, vãrinas – varìnis* ir kt. Pirminei kirčio vietai išlyginti taip pat iš dalies vietomis galėjo padėti ir pagrindinių žodžių kirčiuočių įvairavimas arba sumišimas, plg. *aušrà*, km. *aũšros* ir *aušrà, -õs – aušrìnis* (plg. dar *aũšrinė* ir *aušrìnė*), *béržas, -ai* ir *béržas, -aĩ – beržìnis* (šalia tarm. *béržinis*), *kálnas, -ai* ir *kálnas, -aĩ – kalnìnis* (šalia *kálninis*) ir kt. Yra, be abejonės, ir daugiau priežasčių, dėl kurių būdvardžiai, sudaryti iš pagrindinių šakninio kirčiavimo žodžių, vis

daugiau kirčiuojami priesagoj; plg. vak. aukšt. *Naũmiestis – naumiestìnis* ir *Pìlviškiai – pilviškìnis, žẽmė – žemìnis* (*žemìniai* gyviai, Skirsnemunė, ir *žemìnė* uoga, Dieveniškės), taip pat *káimas, -ai – káiminis* (Alksnėnai, Geistarai) ir *kaimìnis* (Surviliškis) ir kt.

Bet šiuo metu, gyvenant svetur, kur vis daugiau kyla visos lietuvių kalbos likimo klausimas, gal būtų per didelis reikalavimas daugiau laikytis vienos ar kitos kalbamųjų būdvardžių kirčiavimo sistemos, ir šis reikalavimas gal nedaugiausia beturėtų įtakos kasdieninei vartosenai. Todėl šiuo metu tenka tik pageidauti, kad priesagos *-inis* būdvardžiai viena ar kita sistema būtų nuosekliau kirčiuojami, ypač eilėraštinėj, vaidybinėj, mokyklinėj kalboj, radijo pranešimuose ir kt. Bet šalia to vis dėlto pirmiau turėtų būti vartojamos dažnesnės, įprastesnės, plačiau įsigalėjusios lytys, pvz.: *auksìnis, drobìnis, girìnis, laikraštìnis, metalìnis, medìnis* (*mẽdinis* jau beveik niekur nebepasakomas), *pasaulìnis, pavasarìnis, samanìnis, serbentìnis, sidabrìnis, šermukšnìnis* ir kt. Ypač turėtume vengti šaknyje kirčiuoti tokius būdvardžius su *-inis*, kurie yra sudaryti iš pagrindinių 3-sios arba 4-sios kirčiuotės žodžių; pvz. šalia *dangùs, -aũs, dienà, -õs, kãras, -aĩ, lentà, -õs, tautà, -õs* turėtume kirčiuoti ne *dañginis, diẽninis, kãrinis, leñtinis, taũtinis*, bet *dangìnis, dienìnis, karìnis, lentìnis, tautìnis* ir kt. Tai, atrodo, yra svarbiausia, ko mes šiuo metu galime pageidauti.

Kirčiavimo dalykai

(Gimtoji kalba, 1964 m., nr. 1, p. 8–10)

Savo ilgokame GK parašytame straipsnyje K. A. Girvilas savotiškai mėgina svarstyti *Panemunės* bei *Panemunio* ir *Jogailos* kirčiavimą, bet tas jo mėginimas yra gana lengvapėdiškas, ir todėl šis jo straipsnis čia nespausdinamas. Tačiau jo paliestieji dalykai gali būti ir daugiau kam įdomūs, todėl dėl jų čia trumpai ir pasisakome.

Visų pirma straipsnio autorius mano, kad *Panemùnė, Panemùnis* neseniai buvę pradėti kirčiuoti priešpaskutiniame skiemenyje dėl lenkiškos įtakos (pagal „do Panemuni“, „do Wielony“ ir kt.), todėl pagal *Pabradẽ, Pažeimenẽ, Padubysỹs, Pasvalỹs, Parudaminỹs* bei kt., jo nuomone, turėtų būti kirčiuojama ir *Panemunẽ, -ẽs, Pãnemunę, Pa-*

nemunỹs, Pãnemunio. Bet iš tikrųjų yra kiek kitaip: šie vietovardžiai žmonių kalboj kirčiuojami *Panemùnė, Panemùnis*, ne *Panemunė̃, -ė̃s, Panemunỹs*, būtent *Žemóji* (arba *Žemutìnė*) *Panemùnė* (Šakių aps.), *Aukštóji Panemùnė* (Kauno aps.), *Panemùnė* (Klaipėdos krašto, Pagėgių aps. miestelis), *Panemùnis* (Rokiškio aps. miestelis prie Nemunėlio upės). Ir šie vietovardžiai taip kirčiuojami ne tik „Lietuvių kalbos vadove" bei J. Andriaus Lietuvos žemėlapio vardyne, bet ir K. Būgos „Lietuvių kalbos žodyne", 1948 m. Lietuvoj išleistame „Lietuvių kalbos rašybos žodyne", dabar leidžiamame didžiajame „Lietuvių kalbos žodyne" ir kt. Ir toks kirčiavimas kaip tik yra gūdnas, tikrai lietuviškas; tai rodo visa eilė ir kitų pavyzdžių, kaip antai: *Pakamùnė* „Joniškio (Nemenčinės) ap. ežeras", *Pasamãnė* „Rimšės, Vievio ap. ež.", *Papìlė* „Šiaulių aps. miestelis" (bet *Papilỹs* „Biržų aps. miestelis"), *Papyvẽsiai* „Biržų aps. kaimas, netoli nuo Pasvalio" (šalia *Pyvesà, -õs, Pývesą* „Mūšos intakas"), *Pavandẽnis* „Papilio ap. upė" (bet *Pãvandenė* „Telšių aps. bažnytkaimis"), *Paviñgrė* „Mažupės (Mūšos) įt." ir kt. Šios rūšies vietovardžiai su priešdėliu *pa-* (*Pakamùnė, Panemùnė, Pasamãnė, Papìlė, Papyvẽsiai, Pavandẽnis* ir kt.) savo kirčiavimu niekuo nesiskiria nuo atitinkamų bendrinių žodžių, pvz. *pakal̃nis* „kalno apačia, kalno šlaitas", *pakul̃nis* „užkulnis", *palaũkis* „lauko pakraštys" ir *pakal̃nė* (arba *pakálnė*) „pakalnis", *palaũkė* (arba *palaukė̃, -ė̃s, pãlaukę*) „palaukis", *pasuõlė* (arba *pasúolė, pasuolė̃, -ė̃s, pãsuolę*) ir kt. Plg. dar *Amal̃vė* „Dóvinės (Šešupės) įt." šalia *Amalvas* „ežeras, iš kurios ši upė teka", *Samãnė* „Utenos ap. ež." šalia *sãmana, Vanãgis* „Šelmens (Šusties, Šyšos, Atmatos) įt.", *Vanãgė* „Mūkės (Dubysos) įt." šalia *vãnagas, Žiežmãriai* „Kaišiadorių aps. miestelis", *Žiežmãrė* „Strėvos (Nemuno) įt." šalia *Žiežmarà, -õs, Žíežmarą* „Neries įt.", taip pat *drapãnis, -ė* „drapaninis" – *drãpana, samãnis, -ė* „samaninis" – *sãmana, vakãris, -ė* „vakarų, vakarinis" – *vãkaras, vandẽnis* „vandeninis" – *vanduõ* ir kt. Taigi *Panemùnės, Panemùnio* kirčiavimas yra visai pateisinamas, ir jo nėra jokio reikalo kaitalioti. Vietovardžius bendrinėj kalboj turime kirčiuoti taip, kaip jie vietos žmonių plačiau kirčiuojami, pvz. *Ãlantas, Alytùs, -aũs, Alỹtų, Dubingiaĩ, -ių̃, Dùbingius, Dubýsa, Gáiliekas* (Seirijų ap. ež.), *Kãpčiamiestis, Léipalingis, Máišiagala, Plãteliai, Skriaũdžiai, Var̃niai, Veivìržėnai, Veliuonà, -õs, -iúoną, Žãsliai, Žiežmãriai* ir kt. Šitos rūšies

vietovardžių kirčiavimas be didelių sunkenybių susekamas iš gyvosios vietinės žmonių kalbos. Pvz. *Subãčius*, kad ir lenkiškai tariamas *Subocz* arba rusiškai *Súboč*, pačių subatėnų beveik visuotinai lig pastarųjų laikų buvo ir tebėra kirčiuojamas priešpaskutiniame skiemenyje; tik kokie aplenkėję, tam tikri miesčionys ar šiaip „tiligentai" kartais pasakydavo *Sùbačius*, bet ši žargoninė lytis pačiuose subatėnuose niekad nebuvo plačiau įsigalėjusi. Be jokios svetimos įtakos, visai lietuviškai kirčiuojama ir *Panemùnė* su *Panemuniù*.

Bet čia vienas kitas tuojau galės pasakyti: o kodėl „Dabartiniame Lietuvių kalbos žodyne" kirčiuojama ne *panemùnė*, bet *panemunė̃, -ė̃s, pãnemunę* „Nemuno pakraštys; artesnės prie Nemuno vietos"? Kaip tai suprasti? Ogi šiaip: *panemunė̃* čia kirčiuojama tuo pat būdu, kaip ir *padirvė̃, paežerė̃, pakelė̃, palaukė̃, panamė̃, pašilė̃* ir kt., o *Panemùnė* turi tokią pat kirčio vietą, kaip ir *Pasamãnė, Papyvė̃siai, Pavandė̃nis*, taip pat *palaũkė, pakul̃nis* ir kt. Šitoks kirčiuočių svyravimas yra gana dažnas mūsų kalboje; bet tai neduoda mums jokio pagrindo tikrąjį vietovardžių kirčiavimą kaip nors dirbtinai analogiškai pakeisti; pvz. pagal *Obẽliai* ir kt. bendrinei kalbai užuot *Plãtelių* nesiūlysime *Platẽlių*, kaip kad nenusimanėliai kartais šį žodį kirčiuoja. Arba štai vėl Šaukėnų ap. ežero *Mẽdinis* neversime į *Medìnis* tik dėl to, kad bendrinis būdvardis *medìnis* dabar paprastai bėra tik priesagoj kirčiuojamas; plg. dar *Medìnis kálnas* „Ignalinos ap. ež.", *Medìnupė* „kair. Šyšos įt." ir kt. *Mẽdinio* ežero vardas yra kaip tik tuo įdomus, kad jis lig šiol yra išlaikęs senesnę šakninę kirčio vietą; plg. *Mẽdinis* : *mẽdis, ẽglinis* : *ẽglė, kiaũlinis, kiaũlė, par̃šinis* : *par̃šas, -ai* ir kt.; taigi *medìnis,* kaip ir *girìnis* šalia *girià, gìrios*, yra vėlyvesnio kirčiavimo.

Visai panašiai K. A. Girvilas samprotauja ir apie *Jogailos* kirčiavimą. K. Būga, sako, pataręs kirčiuoti *Jogáila*, bet I. Jonynas jo neklausęs ir kirčiavęs *Jógaila*. Pagal *Radvilà, Rãdvila* (iš kur jis žino tokį kirčiavimą?), *Surgal̃lis* ir kt., jo nuomone, galėtų būti ir *Jogailà, Jógaila, Jogal̃lis*. Tik nesuprantama, sako jis toliau, kaip *Jogal̃lis* ir kt. turėtų būti aiškinama šalia *Jogáila*. Ir to kaip reikiant neišaiškinęs, jis tačiau taria, kad K. Būgos „nuostatas kirčiuoti *Jogáila* tvirtapradiškai nepaneigia galimumo kelti kirtį į pirmąjį skiemenį ir tarti jonyniškai – Jógaila".

Dėl to tenka štai ką pastebėti. Dabartinėj žmonių kalboj sudėtiniai asmenvardžiai su *-gaila* ir *-gėla* paprastai kirčiuojami tik antrojoj sudaromojoj daly: *Bygáila, Bugáila, Dimgáila, Kęsgáila, Mingáila* (net ir *Mantagáila*, iš kur *Mantagáiliškis*, Biržų aps. kaimas), *Norgáila, Skirgáila*, taip pat *Daugẽla, Mingẽla* ir kt. Šalia *Bygáila, Kęsgáila, Surgáila, Mingẽla* ir kt. ilgainiui priegaidžių kaitos keliu atsirado *Bygaĩlis* (iš čia *Bygaĩliai*, kaimo vardas), *Kęsgaĩlis, Surgaĩlis, Mingẽlis* ir kt.; plg. dar *Sirgẽla* „Žeimenos įt.“ : *Sirgẽlis* „Švenčionių ap. ež.“, *raudónas* : *raudõnis, márgas* : *mar̃gis* „margumas“ ir kt. Taigi pagal *Jogáila* gali būti ir *Jogaĩlis*, bet *Jogailà* visai nepažįstama. J. Gerulis viename XVI ar XVII a. surastame dedikaciniame kirčiuotame eilėraštyje aptiko ir *Jogailai* uždėtą kirtį pirmajame skiemenyje, ir, tuo remdamasis, jis šį kirčiavimą jau buvo pradėjęs bendrinei vartosenai teikti; tuo, atrodo, buvo patikėjęs ir I. Jonynas. Bet tai nėra iš niekur kitur paliudyta; visi žinomieji kiti tos rūšies pavyzdžiai paprastai tėra tvirtapradiškai kirčiuojami antrojoj sudaromojoj daly. Taip, nesiblaškant šuntakiais, ir toliau patartina kirčiuoti – *Jogáila*.

Lietuvių kalbos kirčiavimo senumas

(Aidai, 1965 m., nr. 6, p. 260–264)

Lietuvių kalba nuo pat žilosios senovės ligi šių dienų yra išlaikiusi ne tik laisvą, kilnojamą kirčio vietą, bet ir priegaidžių skirtumą, ir tuo būdu ji išsiskiria iš daugelio kitų indoeuropiečių kalbų, kuriose šie dalykai yra arba jau išnykę, arba vienur kitur tik iš dalies bepažįstami. Todėl, suprantama, daugelis įvairių kraštų kalbininkų yra apsčiai dėmesio kreipę ir tebekreipia į lietuvių kalbos kirčiavimą, ypač į jo senovę ir tolimesnę raidą.

To kirčiavimo praeičiai tirti pirmiausias šaltinis yra pati lietuvių kalba, jos tarmės ir senesni kirčiuotieji šaltiniai; pvz. M. Daukšos kalba ir dabartinės tarmės dar aiškiai rodo, kad seniau būdvardžiai, panašiai kaip ir daiktavardžiai, yra irgi skyrę keturias kirčiuotes, kaip antai: *lýgus, -aus, drąsus, -aũs, gardùs, -aũs, gárdų* ir *platùs, -aũs, plãtų*. Bet iš vienos lietuvių kalbos negalime patirti labai tolimos senovės: seniausi jos rašytiniai šaltiniai siekia tik XVI amžiaus, o dabar-

tinės tarmės daugiausia tėra tik vėlyvesnių kirčiavimo atmainų liudininkės.

Kitas šaltinis lietuvių kalbos senovei pažinti yra kaimyninė latvių kalba, kuri kirčio vietą yra supastovinusi pirmajame skiemenyje, bet, kad ir nebevisur, dar tebeskiria tris priegaides – tęstinę, laužtinę ir krintančiąją. Tęstinę priegaidę J. Endzelyno aiškinimu turi tie žodžiai, kurie lietuvių kalboj iš senovės yra buvę 1-sios kirčiuotės, pvz.: lat. *kaũls* – liet. *káulas, -ai, duõna – dúona* ir kt. Laužtinę priegaidę turi žodžiai, kurie lietuvių kalboj yra 3-sios kirčiuotės ir senovėj buvo galūnėj kirčiuojami, pvz.: lat. *luôgs* – liet. *lángas, -aĩ, âzis – ožỹs, óžį* ir kt. Latvių krintančioji priegaidė, kuriai lietuvių atliepia tvirtagalė, nieko nesako apie senovę, plg. lat. *dràugs* – liet. *draũgas, -aĩ* ir *pìrksts – pir̃štas*. Bet šie santykiai dabar nebevisur yra išlaikyti; pvz. lat. *bẽrzs, daîkts, naûda, vâts* dabartinėse liet. kalbos tarmėse atliepia ne tik *béržas, -ai, dáiktas, -aĩ, naudà, -õs, náudą* ir retai tevartojama *votìs, -iẽs, vótį*, bet ir *béržas, -aĩ, dáiktas, -ai, naudà, -õs, naũdą* ir dažnesnė *votìs, -iẽs, võtį*. Galima manyti, kai kurios šios rūšies kirčiuojamosios lytys yra vėlyvesni naujadarai; pvz., kaip sutartinai rodo M. Daukšos bei K. Donelaičio kalba ir kai kurios ryt. aukštaičių tarmės, senesnė lietuvių kalbos lytis gali būti *tévas, -ai*, kuri sutinka su latvių *tẽvs*, o dabar plačiausiai vartojamasis *tévas, -aĩ* tuo būdu turėtų būti jau vėlyvesnis darinys. Bet dabartinis *dáiktas, -aĩ*, kurį daugiausia aukštaičiai pažįsta, M. Daukšos ir daugelio žemaičių yra pastoviai šakny kirčiuojamas – *dáiktas, -ai*. Tad kuri iš tų lyčių yra senesnė? Istoriškai tokia turėtų būti pastaroji (*dáiktas, -ai*), o pagal latvių kalbą senesnė lytis būtų *dáiktas, -aĩ*. Plg. dar lat. *juõks* – liet. *juõkas, -aĩ, jẽga – jė-* [1] kalbos lytis gali būti *tévas, -ai*, kuri sutinka su *[jė]gà, -õs, jẽgą, lâva – lóva* (rus. *láva*), *siêna – síena, uôga – úoga* (rus. *jágoda*), *l'àudis – liáudis, -ies* ir kt. Taigi ir latvių kalba nevisados mums gali padėti susekti senovinę lietuvių kalbos kirčio vietą: joje, kaip ir lietuvių kalboje, ilgainiui yra, be abejonės, įvykę nemaža įvairių atmainų, o kai kurie žodžiai gal būt čia jau ir nuo senovės galėjo būti pagrečiui įvairiai kirčiuojami.

Norėdami tad įsiskverbti į dar gilesnę senovę, kalbininkai yra mė-

[1] Čia tikriausiai praleista eilutė, kurios rekonstruoti neįmanoma – *A. R.*

ginę lietuvių, latvių arba slavų kalbų kirčiavimą lyginti su kitų senesniųjų indoeuropiečių kalbų kirčiavimais ir iš to spręsti apie senovę. Štai vokiečių kalbininkas Hermannas Hirtas vienas iš pirmųjų, remdamasis tokiais lyginimais, manė, kad tokie žodžiai kaip liet. *duktẽ* šalia sen. indų *duhitá* (čia ilgas *a*) arba *drąsùs* šalia graikų *thrasús* iš senovės buvę galūnėj kirčiuojami, o rusų *dom*, km. *dóma* arba *ston*, km. *stóna* šalia sen. indų *dámas*, gr. *dómos, stónos* turėję šakninį kirtį. Bet juo daugiau lietuvių ar slavų kalbų kirčiavimas buvo tyrinėjamas, juo vis daugiau buvo įsitikinama, kad tokiu keliu nedaugiausia ką galima pasiekti: viena, buvo rasta, palyginti, labai maža visai tikrų duomenų, kuriais remiantis būtų galima šių kalbų kirčiavimą susieti su indoeuropiškuoju; antra, ilgame laiko būvyje, gal būt kelių tūkstantmečių tarpe, tose kalbose yra įvykę daugybė įvairių atmainų, kurių dabar istoriškai dėl senesnių duomenų stokos jau nebegalime ištisai susekti. Todėl olandų kalbininkas N. van Wijkas (Die balt. und slav. Akzent- und Intonationsysteme, ^{2}1958, 81 psl.), manė, kad tarp paskirų lietuvių kalbos kirčiuočių ir kitų ide. kalbų kirčiuojamųjų klasių esą nebegalima įrodyti jokių tvirtų santykių. Panašiai galvojo ir latvių kalbininkas J. Endzelynas bei K. Būga.

Visai kitokios nuomonės yra V. M. Illič-Svityčius, kurio 1963 m. Maskvoje buvo Mokslų Akademijos išleista „Imennaja akcentuacija v baltijskom i slavianskom“ (177 psl.). Gerai susipažinęs su akcentologine literatūra bei šaltiniais ir iš dalies net dar su nespausdinta surinkta lietuvių kalbos medžiaga Lietuvoje, jis šiame darbe yra pasiryžęs eiti toliau, negu kad lig šiol kitų tyrinėtojų buvo daryta. Išnagrinėjęs visos eilės lietuvių kalbos vardažodžių kirčiavimą, jis prieina išvadą, kad senoviniai lietuvių baritoniniai (t. y. ne galūnėj kirčiuotieji) vardažodžiai atitinką indoeuropiškuosius baritonus, o kilnojamai kirčiuotiesiems lietuvių vardažodžiams atliepią indoeuropiški kilnojamo oksitoninio (galūninio) kirčio vardažodžiai; plg. liet. *rãtas, -ai* – sen. indų *ráthas* „vežimas“, liet. *diẽvas, -aĩ* – sen. indų *dēvás* (iš ide. **deiwós*) ir kt. Tuo būdu jis tariasi galįs patvirtinti šveicarų kalbininko F. de Saussure'o jau 1896 m. pareikštą nuomonę, pagal kurią lietuvių baritoninė kirčiavimo paradigma (t. y. 1-oji ir 2-oji kirčiuotė) išsivysčiusi iš ide. baritoninės, o lietuvių kilnojamo kirčio paradigma (t. y. 3-ioji ir 4-oji kirčiuotė) iš ide. oksitoninės paradigmos,

ir todėl jis randa nepriimtiną lenkų kalbininko J. Kurylowicziaus samprotavimą, pagal kurį baltų bei slavų kalbų kirčiavimo sistemos esančios tų kalbų naujovės ir todėl neturinčios nieko bendro nei su sen. indų, nei graikų, nei germanų kalbų kirčiavimo sistemomis. Toliau, sekdamas H. Hirtu, jis dar mano, kad lietuvių bei latvių kalbose kirtis galėjęs būti atitrauktas į šaknį su ilgu neapofoniniu balsiu, dvibalsiu arba sonantu, plg. liet. *dū́mai*, latvių *dūmi* – sen. indų *dhūmás*; liet. *káulas, -ai*, lat. *kaũls* – graikų *kaulõs* „stiebas, kotas, stegerys" ir kt.

Šituo keliu eidamas, autorius elgiasi dvejaip: iš vienos pusės jis stengiasi surasti ko daugiau lietuvių kalbos žodžių, kurių kirčiavimas būtų tikrai senas, tiesiog indoeuropiškas; iš kitos pusės tam šių žodžių kirčiavimo senumui patvirtinti jis ieškote ieško kirčiuojamų atitikmenų sen. indų, graikų arba germanų kalbose ir, jeigu jų neranda, tai mėgina juos net rekonstruoti. Tačiau neatrodo, kad jam būtų visur pasisekę: jis vietomis duomenis tempte tempia ant kurpalio, kad tik savo tikslą pasiektų. Pvz., remdamasis vienu Joniškėlio apylinkės (Dovydų k.) būdvardžiu *sùlinis*, jis mano, kad *sulà* seniau buvus ne 4-sios, bet 2-sios kirčiuotės – *sulà*, km. *sùlos*, ir tuo būdu ji rodanti tą pačią kirčio vietą, kaip ir sen. indų *súrā* „svaiginamas gėrimas, svaigalas"; bet tuo labai sunku tikėti: viena, visoj Lietuvoj tėra vartojama *sulà, -õs*, o *sulà*, km. *sùlos* niekur nepažįstama; antra, tarminis, tik vienoj kitoj vietoj tesutinkamas būdvardis *sùlinis* gali būti ir vėlesnio kilimo, panašiai kaip tarm. *diẽninis, leñtinis* šalia *dienà, -õs, lentà, -õs* ir kt.; plg. dar *skõlininkas* (ir *skoliniñkas*) šalia *skolà, -õs, skõlą* arba *žùvininkas* (ir *žuviniñkas*) šalia *žuvìs, -iẽs, žùvį*.

Toliau autorius mano, kad sena lytis esanti *kainà, -õs, kaĩną*, kuri savo galūniniu kirčiavimu sutinkanti su graikų *poiné* (ilgas galūninis *e*), o vėlyvesnė, antrinė – *káina*. *Kainà, -õs* pagal J. Senkų dabar esanti vartojama vak. aukštaičių šnektose ligi pat Nemuno šiaurėj; toks pat kirčiavimas esąs pažįstamas ir ryt. aukštaičių (šaltinis: J. Šlapelio Lenk.-liet. žod. 1940, kur šalia *kainà, -õs, kaĩną* duodama ir *káina*). *Káina* rodanti tokią pat priegaidžių kaitą kaip *várna* : *vařnas* (*o*- kamieno atstovas esąs latvių *ciens* „garbė, pagarba"). Bet kaip iš tikrųjų yra? K. Būga 1905 ir 1912 m. mini per J. Jablonskį iš alsėdiškių gautą *kainà, -õs, kaĩną* (žr. jo Raštai I 105, 362), bet 1917 m.

jis jau bevartoja tik *káina* (žr. jo Raštai II 487); ta pati lytis duodama ir jo redaguotoj A. Juškevičiaus žodyno trečiojoj daly, kuri pasirodė 1922 m. Didžiajame liet. kalbos žodyne pagrindine lytimi duodama *káina*, antrine – *kainà, -õs, kaĩną*, ir ši pastaroji lytis yra kaip tik per J. Jablonskį iš Alsėdžių gautoji, t. y. ta pati, kurią anksčiau iš jo pažino ir K. Būga; bet ten pat iš tų pačių Alsėdžių, taip pat dar iš Skirsnemunės ir Surviliškio duodama ir *káina*. Ryt. aukštaičiai mano žiniomis prieš karą ir kiek anksčiau visai nepažino *kainos* ir jos vietoj tevartojo *čienià*, kuri taip pat gerai pažįstama ir vak. aukštaičiams. *Kaina*, man rodos, yra tos pat rūšies, kaip ir *oda* arba *proga*: ji jau daug kur Lietuvoj buvo išėjusi iš apyvartos, bet paskutiniaisiais dešimtmečiais vėl buvo pradėta plačiau vartoti, todėl bendrinėj kalboj įsigalėjo teikiamoji *káina*, o šnekamojoj kalboj atsirado *kainà, -õs, kaĩną*, panašiai kaip ir *odà, -õs, õdą* arba *progà, -õs, prõgą* (žinomos senesnės lytys yra *óda, próga*). J. Šlapelis savo žodyne duoda abi lytis, bet tai nerodo, kad ryt. aukštaičiai būtų tas lytis tikrai pažinę. Aš taip pat esu linkęs manyti, kad ir vak. aukštaičiai yra vėliau pradėję vartoti atgaivintą *kainà, -õs, kaĩną*. Pagaliau abejotinas yra ir autoriaus tvirtinimas, kad *káina* būtų panašios rūšies kaip *várna* šalia *var̃nas* ir kt.: kaip aiškiai rodo kitų ide. kalbų atitikmenys (avest. *kaēnā* „atpildas, kerštas, bausmė“, graikų *poinē* „atpildas, pabauda, bausmė, kerštas“, rus. *cena* „kaina“ ir kt.), *kaina* yra senas paveldėtinis *ā*- kamieno daiktavardis, šalia kurio nei lietuvių, nei latvių kalboj nepažįstamas joks **kainas*; plg. *láima – laĩmas, máiša* „maišė“ – *maĩšas, svìrna, svir̃nas, víeka* „jėga“ – *viẽkas* „jėga, gyvybė“ ir kt. Latvių *cìens*, jeigu jis nėra skolinys, gali būti vėlesnis darinys; plg. liet. *niẽžas* – lat. *naizs, piẽšas – paĩšas, smir̃das* „smarvė; smirdalius“ – *smar̃das* ir kt. Taigi galimas daiktas, kad autoriaus buvo kiek pasiskubinta *kainà, -õs, kaĩną* paskelbti seniausia, o *káina* – vėlyvesne lytimi.

Kitas savotiškas autoriaus samprotavimas yra apie *lauką*: jis mano, kad šis žodis seniau buvęs 2-sios kirčiuotės (*laũkas, -ai*), tolygus germanų **láuhaz*, ir tik vėliau buvęs perkeltas į 4-ją kirčiuotę (*laũkas, -aĩ*). Tam vieninteliu įrodymu jis laiko žem. ir vak. aukštaičių tarmėse sutinkamą ir jau prieveiksmiškai vartojamą senovinį einamąjį vidaus vietininką (ilatyvą) *laũkan*, kurio vietoj ryt. aukštai-

čiai, kuriems einamieji vidaus vietininkai dar tebėra gerai pažįstami, tesako *laukañ*; plg. *dárbas, -aĩ – darbañ, gãlas, -aĩ – galañ, kiẽmas, -aĩ – kiemañ*, bet *pir̃štas, -ai – pir̃štan, rãtas, -ai – rãtan* ir kt. Tad kaip tai suprasti? Ar žemaičiai ir vak. aukštaičiai, kurie nebepažįsta einamųjų vidaus vietininkų ir jų liekanas tik prieveiksmiškai bevartoja, galėjo *laũkan* geriau išlaikyti, negu ryt. aukštaičiai, kuriem tuos vietininkus dar plačiai vartoja? Jei taip, tai kodėl visi lietuviai tariamą senovinį *laũkas, -ai* lyg sutartinai yra pavertę į *laũkas, -aĩ* ir jokių kitų šio žodžio 2-sios kirčiuotės pėdsakų, išskyrus tarminį *laũkan*, nėra niekur palikę? Kodėl antriniai šio žodžio dariniai su priesagomis *-inis* ar *-ininkas* paprastai tose priesagose, ne šaknyse kirčiuojami, plg. *laũkas, -aĩ – laukiniñkas* (Kuršaitis, Klaipėdos krašto žvejai) arba *laukinỹkas* (Linkmenys)? Man rodos, iš vieno *laũkan*, kol dar neturime kokių nors kitų aiškesnių ir svaresnių įrodymų, yra gana rizikinga tokią išvadą daryti. Antra vertus, vieno liet. *laũkas, -aĩ* „field" kirčiavimo negalime spręsti nepalietę būdvardžio *laũkas, -à* (žem. *láukas, -à*) „turįs kaktoje šviesią žvaigždę, vok. blässig" ir latvių *laũks* „field" bei *làuks* „blässig". Visą šitą priegaidžių įvairavimą galime aiškinti šiaip: visų pirma kalbamasis būdvardis galėjo būti kirčiuojamas *laũkas, -à* (= latvių *làuks*, graikų *leukós* „baltas"), o šis vėliau daiktavardėdamas pavirto į **láukas, -ai* (= latvių *laũks*) „laukymė, proguma, Lichtung; (vėliau) field"; dėl priegaidžių kaitos plg. *biaũras, -à* „biaurus" ir *biáuras, -ai* „biaurybė", latvių *plâns* „plonas" ir *plãns* „klojimo padas, laitas" arba *áukštas, -à* ir *aũkštas, -ai* „vieta ant lubų, antlubis; gyvenimas, etažas" ir kt. Ilgainiui **láukas, -ai* pagal *laũkas, -à* galėjo būti paverstas į dabartinį *laũkas, -aĩ*, o žemaičių tarmėse, priešingai, *laũkas, -à* pagal **láukas, -ai* galėjo pavirsti į *láukas, -à*. Dėl to plg. K. Būga, Zeitschr. f. vgl. Sprachforschung 52, 110 (= jo Raštai, II 387), J. Endzelīns, Latvju gram.[2] (1951) 44.

Visai panašiai kaip *laũkas*, svarstytinas ir *laĩkas, -aĩ* „galas, mirtis, likimas; time, Zeit". Kaip rodo panašios rūšies žodžių daryba, šis žodis iš pradžios yra buvęs ne niekatrosios giminės daiktavardis (neutrum), kaip kad autorius galvoja, bet būdvardis – **laĩkas, -à* (= gr.

[2] Čia turima galvoje „Latviešu valodas gramatika" – *A. R.*

loipós „liekas, atliekamas“), kuris daiktavardėdamas galėjo pavirsti į **láikas, -ai* (latvių *laĩks*). Ilgainiui **láikas, -ai* lietuvių kalboj pagal **laĩkas, -à* galėjo būti perdirbtas į *laĩkas, -aĩ*, o latvių *laĩks*, išnykus jų kalboj to pat kamieno būdvardžiui, galėjo savo senovinę priegaidę išlaikyti lig šių dienų. Kad **laĩkas, -à* yra buvęs arba galėjo būti lietuvių kalboj, tarp ko kito dar rodo tokie dariniai kaip *ãt-laikas, -à* „liekas, atliekamas“, *núo-laikas, -à* „nuliekamas; atspėjamas, laisvas“, *pa-laĩkas, -à* „senas, nudėvėtas“ (Saugai), taip pat *atã-lankas, -a* „atlinkas, atlinktas“ : **lañkas, -à* (= latvių *luôks* „sulenktas, gebogen“), *ìšdraikas, -à* „išdrikęs, išdrikas“ : *draĩkas, -à* „išsidriekęs, laibas“ ir kt. Dėl to plg. dar K. Būga, Zeitschr. für vgl. Sprachforsch. 51, 100 = jo Raštai II 387; J. Endzelīns, Lat. valodas vārdnīca II 407; J. Otrębski. Gram. języka litewskiego II 31.

Įvairiose tarmėse sutinkamas *stámbas, -aĩ* „žolės kotas, stiebas; kamienas, kamblys“ (Marcinkonys, Vilkija, Subačius, Dusetos ir kt.) negali būti drauge su autorium aiškinamas vien tik kaip skolinys iš tarmių su daliniu kirčio atitraukimu; pvz. subatėnai, kirčiuodami *laũkas, -aĩ*, ds. gl. *laũkus* (užuot *laukùs*), tuo pat metu kirčiuoja ir *stámbas, -aĩ*, ds. gl. *stámbus*, visai panašiai kaip *arklỹs, -iaĩ, árklius* ir kt. Antra vertus, *stámbas, -aĩ* sutinkamas kaip tik ir tokiose tarmėse, kurios ne tik nepažįsta jokio kirčio atitraukimo, bet net visai ir nesusisiekia su kirčio atitraukimo sritimis. Taigi *stámbas, -aĩ* šalia *stam̃bas, -aĩ* savo kirčiavimu gali prilygti pvz. *niéžas, -aĩ* šalia *niẽžas, -aĩ* arba *piáulas, -aĩ* šalia *piaũlas, -aĩ* (Kvėdarna); plg. dar *stámbas, -aĩ – stémbti, dáigas, -aĩ – díegti* ir *stam̃bas, -aĩ – stem̃bti, lañkas, -aĩ – leñkti, raũkas, -aĩ – raũkti* ir kt. Kuršaičio *máišas* yra pagal *máiša* arba *máišė*, perdirbtas iš *maĩšas* visai panašiai, kaip *vármas* pagal *várna* yra atsiradęs iš *var̃nas* ir kt., taigi jis neturi nieko bendro su bet kokiu kirčio atitraukimu, kaip kad autorius dar iš dalies yra linkęs manyti.

Pažindamas tik *pū̃ras, -ai* ir *pū̃ras, -aĩ* „žieminis kvietys“, autorius nusprendžia šį daiktavardį buvus baritoną, t. y. senovinio šakninio kirčiavimo, ir latvių *pûr'i* „žieminiai kviečiai“, jo nuomone, dar kaip tik teberodą pirminę šaknies priegaidę. Bet, kaip pasirodo, šis žodis tų pačių žemaičių dar pažįstamas ir 1-sios kirčiuotės – *pū́ras, -ai*, pvz. Babrungėnuose, Darbėnuose, Klaipėdoj (šalia *pū̃ras, -ai*), Kretingoj, Palangoj, Pikeliuose, Sedoj, Skuode (šalia *pū̃ras, -ai* ir *pū̃ras,*

-aĩ), žr. Liet. kalbos morfologinė sandara ir jos raida (Vilnius, 1964) 235. Taigi kaip šis žodis iš tikrųjų galėjo būti senovėj kirčiuojamas? Žem. *pūraĩ* (Alsėdžiai, Mosėdis, Salantai, Veiviržėnai ir kt.) savo galūniniu kirčiavimu prilygsta graikų *pūrós*. Latvių *pûr'i* (pagal *kvieši* = liet. *kviečiaĩ* atsiradę iš senesnės lyties *pūri*) irgi rodo senovinį galūninį kirčiavimą, o žem. *pũrai* (latvių būtų **pūri*) tegalėtų būti senovinis baritonas; tai patvirtina ir serbų kroatų *pir* „Spelt" su senovine akūtine šaknies priegaide, ček. *pýr* ir kt. Dėl priegaidžių įvairavimo plg. dar *votìs, -iẽs, võtį, votìs, -iẽs, vótį* ir *vótis, -ies* ir kt. Taigi tuo tarpu dar negalime visai tikrai nuspręsti šio žodžio kirčiavimo senovės.

Dar daugiau abejonių sukelia autoriaus tariamas senovinis *sūnaũs* arba *piemeñs* baritonumas: abu šie žodžiai visoj Lietuvoj yra 3-sios kirčiuotės; panašiai šiuos žodžius yra kirčiavęs ir M. Daukša; be to, jų galūninį kirčiavimą dar patvirtina ir sen. indų *sūnús* bei graikų *poimén* (su ilgu galūniniu *ē*). Vienintelis autoriaus šių žodžių baritonumo įrodymas yra M. Daukšos raštuose kartais visai prieštaringai padedamas kirčio ženklas tų žodžių šaknyse; bet tai yra toks miglotas ir daugeliu atvejų netikras dalykas, kad iš to, be kitų autentiškų šaltinių pagalbos, negalima daryti jokių tikresnių išvadų.

Iš kitų abejotinų pavyzdžių, kuriuose autorius nori matyti pirminį šakninį kirčiavimą, tarp ko kito dar paminėtina *avìs, -iẽs, ãvį, miglà, -õs, naktìs, -iẽs* ir kt. Kalbėdamas apie *avį*, jis mini iš mano „Daukšos akcentologijos" šio žodžio 7 lytis 4-sios kirčiuotės ir 2 kartus ds. km. *avių* su šakniniu kirčio ženklu, ir iš to vis dėlto sprendžia, kad šis žodis seniau turėjęs būti šakny kirčiuojamas, panašiai kaip sen. indų *ávis*. Viskas perdėm abejotina.

Radęs liet. kalbos žodyno medžiagoj 1942 m. Marcinkonyse užrašytą *miglà*, km. *mìglos*, jis tuojau nusprendžia, kad šis žodis jau ir senovėj buvęs šakninio kirčiavimo, panašiai kaip ir graikų *omíchlē*, nors dabar visur, kur tik šis žodis pažįstamas, tesakoma *miglà, -õs*.

Kad šalia *naktìs, -iẽs, nãktį* kartais Maž. Lietuvos raštuose arba vietomis dabartinėse tarmėse vietininkas turi šakninį kirtį – *nãkty* arba *nãktyj(e)*, galima iš dalies aiškinti ir tuo, kad laikas liet. kalboj, be to, dar dažnai nusakomas ir galininku – *nãktį*, taigi čia lengvai galėjo įvykti kirčiuojamas sinkretizmas, ir todėl tas vienas atvejis ne-

gali būti sprendžiamas šio žodžio baritonumo (šakninio kirčiavimo) įrodymas.

Pagaliau dar tenka trumpai pastebėti, kad ne be priekaištų yra ir kai kurie autoriaus etimologiniai samprotavimai. Pvz. jis liet. *rankà*, km. *rañkos* kildina iš **wrónkā* „kas nors išlenkta, iškraipyta" ir, panašiai kaip J. Pokorny, Idg. etym. Wb. 1155 ir kt., lygina su germ. **wránho* „kampas"; be to, šių abiejų prolyčių reikšmių raidai pavaizduoti jis dar mini germ. **armaz* „ranka, viršutinė rankos dalis" (got. *arms* ir kt.) bei liet. *armaĩ* „pirmagalinė ratų dalis, kur įtaisomas grąžulas (arba rodiklis, dišlius)". Bet liet. *armaĩ*, gl. *armùs* (arba *arñmos*, gl. *armàs*) yra ne kas kita kaip vokiškas skolinys (žr. K. Būga, Rinktiniai raštai II 531; K. Alminauskis, Die Germanismen des Litauischen 27), taigi tai, kaip palyginamos reikšmės raidos įrodymas, čia atkrinta. Pati *ranka* neatskirtina nuo *reñka, riñkti*, taigi pirminė jos reikšmė veikiausiai buvo „rinkimas" arba „rinkėjas, ėmėjas", ne „vingis", „kampas" ar pn.; dėl to plg. dar E. Fraenkel, Lit. etym. Wb. 697.

Arba štai vėl senovinis baritonas *pēkus* „galvijai" (Bretkūnas, Daukša, Zietela, Zasečiai) savo kirčiavimu gerai atitinka sen. indų *páśu*, germ. **féhu* (gotų *faíhu* ir kt.), bet autorius, panašiai kaip K. Būga ir kt., dar tebegalvoja, kad šis žodis, turėdamas priebalsį *k* užuot laukiamo *š*, veikiausiai esąs paskolintas iš kurios nors kentuminės kalbos (K. Būga, Kalba ir senovė 65 = Raštai II 85–86 tarė tai esant paskolintą iš gotų kalbos); bet, kaip E. Hermannas, Archiv. f. slav. Philologie 40, 161 tt. pirmas yra pastebėjęs, tai gali būti ir pačių lietuvių žodis, nes indoeuropiškas velarinis *k* greta palatalinio *k'*, iš kurio lietuvių kalboj yra kilęs *š* (plg. liet. *šim̃tas* – sen. indų *śatám*, lot. *centum* ir kt.), pasitaiko tiek lietuvių, tiek slavų, tiek kitose ide. kalbose, pvz.: *kleĩvas – šleĩvas, akmuõ –* sen. indų *aśman-*, slav. *kloniti – sloniti* ir kt.; plg. dar E. Fraenkel, Lit. etym. Wb. 564.

Apskritai imant, autorius, tiek parinkdamas liet. kalbos pavyzdžius, tiek spręsdamas tų parinktųjų žodžių kirčiavimo senumą arba naujumą, tiek etimologizuodamas, stengiasi ko daugiau surasti indoeuropiškų (baltų, slavų, sen. indų, graikų arba germanų kalbų) atitikmenų, kurie rodytų liet. kalbos vardažodžių kirčiavimo sąryšį su indoeuropiškuoju. Bet šitą tikslą jis tik iš dalies tepasiekia: kaip kiti ligšioliniai tyrinėtojai, taip ir jis visai tikrų senų akcentologinių lie-

tuvių bei latvių ir minėtųjų kitų ide. kalbų bendrybių randa, palyginti, nedaug, tik keliolika; nemaža kitų jo tariamų bendrybių dalis yra abejotina ir kaip reikiant nepagrįsta aiškiais, autentiškais duomenimis ar giliau istoriškai neinterpretuota. Ir tai yra suprantama: kokių nors griežtesnių tolimesnių akcentologinių išvadų bus galima darytis tik tada, kai bus nuodugniai ištirtos visos lietuvių kalbos tarmės, bus sudarytas lingvistinis atlasas, išleistas visas didysis lietuvių kalbos žodynas, paruoštas pagrindinis moksliškas lietuvių kalbos akcentologijos veikalas ir atlikta visa eilė kitų paruošiamųjų darbų; pvz. itin reikalingas yra išsamus Maž. Lietuvos senesniųjų, išskyrus K. Donelaičio (jo kalbos kirčiavimo monografiją jau turime), raštų kalbos kirčiavimo aprašymas.

Šiaipjau visas šis autoriaus darbas sudaro gerą įspūdį: jis parašytas be jokios ideologinės tendencijos ir apskritai be jokių atrūgų vadinamajai buržuazinei idealistinei kalbotyrai; tai yra tos pat rūšies darbas, kaip ir visi kiti vakariečių mokslininkų akcentologiniai darbai. Daugiausia, kas tuojau krinta į akį, yra tai, kad autorius daug kur perskubiai daro tolimas išvadas ir nemaža lietuvių kalbos dalykų sprendžia pergreitai bei izoliuotai, be sąryšio su kitais tolyginiais pavyzdžiais, kaip reikiant neįsigilinęs į jų raidą ir vėlyvesnes atmainas, todėl, suprantama, nevisur jam ir pavyksta įtikinamai įrodyti svarstomųjų lietuvių kalbos žodžių kirčiavimo senumą.

N. B. Šiame straipsnyje tyčiomis vengiau specialesnių, ypač palyginamųjų, akcentologinių (pvz. slavų arba germanų kalbų) dalykų, nes, viena, dėl to visas straipsnis būtų gerokai ištįsęs; antra, ir spaustuvė daugiau neturi reikiamųjų specialių rašmenų.

PEDAGOGINIS LITUANISTIKOS INSTITUTAS

Dr. PRANAS SKARDŽIUS

LIETUVIŲ KALBOS KIRČIAVIMAS

MECENATAS

LIETUVIŲ FONDAS

ČIKAGA 1968

LITHUANIAN INSTITUTE OF EDUCATION

PRANAS SKARDŽIUS, Ph. D.

Accentuation of Lithuanian Language

CHICAGO 1968

808.82
Sk-14

Išleido
PEDAGOGINIS LITUANISTIKOS INSTITUTAS
5620 So. Claremont Avenue, Chicago, Illinois 60636
Chicago, Illinois 60636

Spaudė
Mykolo Morkūno spaustuvė, 6051 So. Ashland Avenue
United States of America

Turinys

Pratarmė 473
I. Kirtis 476
II. Priegaidė 477
III. Priegaidė ir garsas 481
IV. Priegaidžių kaita 484
V. Kirčio vieta 490
VI. Daiktavardžių kirčiavimas 493
1. Dviskiemeniai daiktavardžiai 493
2. Daugiaskiemeniai daiktavardžiai 500
3. Priebalsinių kamienų daiktavardžiai 514
4. Sudėtiniai daiktavardžiai 517
VII. Būdvardžių kirčiavimas 519
1. Dviskiemeniai būdvardžiai 519
2. Daugiaskiemeniai būdvardžiai 521
3. Įvardžiuotiniai būdvardžiai 527
4. Būdvardžių laipsniai 529
VIII. Skaitvardžių kirčiavimas 530
IX. Įvardžių kirčiavimas 531
X. Veiksmažodžių kirčiavimas 535
1. Pagrindinės dviskiemenių veiksmažodžių lytys 536
2. Kaitomosios dviskiemenių veiksmažodžių lytys 537
3. Daugiaskiemeniai veiksmažodžiai ir jų kaitomosios lytys 541
4. Priešdėlinės lytys 544
5. Veikiamieji dalyviai 547
6. Neveikiamieji dalyviai 549
7. Pusdalyviai ir padalyviai 550
8. Būdiniai ir siekiniai 551
XI. Prieveiksmių kirčiavimas 552
XII. Prielinksniai, priešdėliai ir kitkas 555
XIII. Kirčiuotieji tekstai 557
XIV. Kaikurių kalbotyrinių terminų paaiškinimai 559
XV. Literatūra 562
Santrumpos 573

Contents

	Foreword	473
I.	Stress	476
II.	Intonation	477
III.	Intonation and Sound	481
IV.	Alternation of Intonations	484
V.	Place of Strees	490
VI.	Accentuation of Nouns	493
	1. Dissyllabic Nouns	493
	2. Polysyllabic Nouns	500
	3. Nouns of Consonant Stem	514
	4. Compound Nouns	517
VII.	Accentuation of Adjectives	519
	1. Dissyllabic Adjectives	519
	2. Polysyllabic Adjectives	521
	3. Definite Adjectives	527
	4. Degrees of Adjectives	529
VIII.	Accentuation of Numerals	530
IX.	Accentuation of Pronouns	531
X.	Accentuation of Verbs	535
	1. Fundamental Forms of Dissyllabic Verbs	536
	2. Inflectional Forms of Dissyllabic Verbs	537
	3. Polyssyllabic Verbs and Inflectional Forms	541
	4. Prefixal Forms	544
	5. Active Participles	547
	6. Passive Participles	549
	7. Gerund and Participles	550
	8. The Second Infinitives and Supines	551
XI.	Accentuation of Adverbs	552
XII.	Prepositions, Prefixes et ct	555
XIII.	Accented Texts	557
XIV.	Explanations of Some Linguistic terms	559
XV.	Literature	562
	Abrivations	573

Pratarmė

Lietuvių kalbos kirčiavimo mokslas, arba akcentologija, yra tokia pat lietuvių kalbos mokslo šaka, kaip ir lietuvių kalbos garsų mokslas, arba fonetika, lietuvių kalbos tarmių mokslas, arba dialektologija, ir kt. Jo tikslas yra tirti lietuvių kalbos kirčius bei priegaides, jų vartoseną ir tos vartosenos dėsnius, jų kilmę ir raidą, jų santykius su garsais ir kt. Bet šalia to lietuvių kalbos kirčiavimo tyrinėtojui dar rūpi žinoti, kokie kirčiai bei priegaidės vartojami giminingoj latvių arba prūsų kalboj, toliau slavų kalbose ir kt. ir kaip tų kalbų kirčiai bei priegaidės santykiauja tarp savęs, kaip tie santykiai ilgainiui yra kitėję ir t. t. Tuo būdu lietuvių kalbos akcentologas savo gilesniuose tyrinėjimuose neišvengiamai susiduria su kitų giminingų kalbų kirčiavimu ir įsitraukia į lyginamąją akcentologiją.

Bet čia kaip tik ir prasideda pats sunkiausias lietuvių kalbos kirčiavimo tyrinėtojo darbas: viena, lietuvių kalbos kirčiai bei priegaidės pradėti žymėti gana vėlai, ir vienas iš seniausių kirčiuotų lietuvių kalbos šaltinių yra M. Daukšos raštai; antra, tiek lietuvių, tiek artimiausioj latvių kalboj, tiek kaimyninėse slavų ir tolimesnėse kitose ide. kalbose kirčiavimas yra nuolat kitėjęs ir kaikur net iš pagrindų apkitęs, todėl dabar lyginimo būdu nedaugiausia ką galime laimėti lietuvių kirčiavimo senovei atsekti; vienintelis tikras ir didžiausias tos senovės šaltinis pasilieka pati lietuvių kalba, iš dalies dar latvių kalba ir šiek tiek kaikurios slavų (serbų kroatų, rusų) kalbos, o visos kitos ide. kalbos, kuriose kirčiavimas dar pastebimas, mums gana maža ką gali padėti šiame reikale.

Iš kitos pusės pats lietuvių kalbos kirčiavimas yra didžiai sudėtingas, įvairus bei atmainus, ir tas jo atmainumas nuolat pasireiškia ne tik kasdieninėj šnekamojoj, bet iš dalies ir pačioj bendrinėj kalboj. Taigi, norint kiek geriau susiorientuoti šitame dalyke, tenka kiek

plačiau susipažinti ne tik su kirčiuojamais bendrinės kalbos dalykais, bet ir su visos šnekamosios kalbos kirčiavimu, kuris kaip tik geriausiai pastebimas dabartinėse lietuvių kalbos tarmėse. Toliau, norint geriau suprasti šių dienų kirčiavimo atmainas, visų pirma tenka įvairius kirčiuojamus tarmių duomenis lyginamai panagrinėti ir paskui, remiantis dar senesniais šaltiniais, mėginti juos istoriškai aiškinti, pagrįsti.

Šitaip elgdamiesi, mes galime ne tik geriau patį kirčiavimą moksliškai pažinti, bet sėkmingiau ir jo kasdieninę praktiką nustatyti. Geriau pažindami kirčiavimo duomenis bei jų raidą ir vartoseną, mes lengviau galime patirti įvairius to kirčiavimo polinkius ir, tai patyrę, tikriau suvokti, kurie kirčiuojamieji dalykai geriau tinka bendrinei vartosenai, kurie iš jų yra dabar gajūs, platesnei visuomenei artimesni, įmanomesni arba jau sustabarėję, mažiau bevartojami. Todėl ir šio darbo pobūdis yra dvejopas – sinchroninis ir diachroninis, t. y. iš vienos pusės stengiamasi lietuvių kalbos kirčiavimą aprašyti, konstatuoti jo autentiškus duomenis, iš kitos pusės tie konstatuotieji duomenys (bent jų svarbesnioji dalis) kiek paaiškinami ir nurodomos jų žymesnės atmainos. Dėl to tad, visa tai darant, buvo susilaikyta ir nuo betkokio normalizacinio tikslo, t. y. skaitytojui tiesiogiai niekur nepasakoma, kur ir kaip jis kokį dalyką turi praktiškai kirčiuoti, bet jam duodama tiek medžiagos ir žinių, kad jis vienas ar su daugiau nusimanančiojo pagalba galėtų sąmoningai nuspręsti, kas kiekvienu atskiru atveju darytina. Tai atrodė esant reikalinga dėl to, kad dabar, kada kyla visos lietuvių kalbos likimo klausimas svetur, betkokios griežtesnės normalizacinės kirčiavimo direktyvos vargiai pasiektų savo tikslą, nes tam įvykdyti beveik neturime jokių veiksmingesnių priemonių. Belieka vienintelis kelias – ateiti į pagalbą sąmoningesniesiems, kurie dar gyvai rūpinasi lietuvių kalbos dalykais ir tos pagalbos yra tikrai reikalingi.

Pasiryžęs tuo keliu eiti, aš turėjau pasirinkti ir tam tikrą dėstymo būdą. Visų pirma, Pedagoginio Lituanistikos Instituto prašymu apsiėmęs parašyti pusiau praktinį lietuvių kalbos kirčiavimo darbą ir turėdamas prieš akis mažiau kalbotyriškai išprususius, bet daugiau ar mažiau kalbotyros dalykais besidominčius skaitytojus, aš negalėjau nei specialaus grynai moksliško, nei vien praktinio vadovėlio ra-

šyti. Stengiausi pasirinkti vidurį. Todėl pirmoj vietoj dėstau dabartinėj bendrinėj kalboj jau plačiau įsigalėjusį ar beįsigalintį kirčiavimą, bet šalia to vietomis dar paliečiu ir to kirčiavimo įvairavimą dabartinėse tarmėse arba senesniuose šaltiniuose (daugiausia M. Daukšos raštų kalboj) bei svarbesnes jo pastarųjų laikų atmainas; kartais mėginu paaiškinti ir kaikurių tų atmainų priežastis. Bet, tai darydamas, aš nesileidžiu į siauresnius ir specialesnius nagrinėjimus, kuriems suprasti reikėtų jau didesnio pasiruošimo ir kurie, be to, visą šį darbą dar daugiau išplėstų. Toliau aš visą akcentologinę medžiagą, kiek dabartinėse aplinkybėse buvo įmanoma, stengiausi paremti autentiškesniais šaltiniais, bet tuos šaltinius tekste tik kartais tenurodau. Kiek galėdamas vengiu specialesnių akcentologinių apibrėžimų, apibendrinimų ir kartais net specifiškesnių pavadinimų. Visus nusakomuosius dalykus gausiau pavaizduoju būdingesniais pavyzdžiais. Ko mažiausia duodu palyginimų iš kitų kalbų. Tiems, kurie norėtų plačiau susipažinti su faktiniais bei probleminiais lietuvių kalbos kirčiavimo dalykais, knygos gale, drauge su trumpais apibūdinimais, pridedu keliolikos akcentologinių darbų, straipsnių ar šiaip žymesnių šaltinių sąrašą; be to, daugiau praktikos reikalui dar duodu ir du trumpus bendrinės kalbos kirčiuotus tekstus. Pagaliau, norėdamas kiek daugiau palengvinti naudotis šiuo darbu mažiau susipažinusiems su kalbotyros dalykais, taip pat dar pridedu ir kaikurių šioj knygoj vartojamų specialesnių kalbotyrinių pavadinimų paaiškinimus.

Šiame darbe vartoju beveik tą pačią rašybą, kurią esu vartojęs ir nepriklausomojoj Lietuvoj savo raštuose ar straipsniuose, nes ji, mano nuomone, kalbotyriniam darbui ar šiaip labiau tinka ir daugiau pagrįsta pačiais kalbos duomenimis. Skaitytojai, kurie būtų apie tai kitokios nuomonės, patariami to nelaikyti kokia taisykle.

Washington, D. C. *P. S.*
1968

I. Kirtis

§ 1. Kalbėdami mes paprastai ne visus skiemenis žodyje arba atskirus žodžius sakinyje tariame vienodai: vienus iš jų didesniu arba mažesniu balso sustiprinimu arba pakėlimu išskiriame iš kitų skiemenų arba žodžių tarpo. Pvz. žodžiuose *pãsaka, patárška* ir *pabaigà* vienu atveju išskiriame pirmąjį, kitu antrąjį ir trečiu trečiąjį skiemenį. Arba štai vėl dainos sakinyje *Kai aš mažas buvau, šile ožius ganiau* daugiau pabrėžiame žodžius *mažas* ir *ožius*. Šitoks balso sustiprinimas arba pakėlimas žodyje arba sakinyje vadinas k i r̃ t i s, o tvirtesniu, pakeltu balsu tariamas skiemuo arba žodis yra k i r č i u o t a s.

Pats kirtis įvairiose kalbose irgi yra nevienodas. Vienur jis yra d i n a m i n i s (atskiri skiemenys arba žodžiai išskiriami didesniu ar mažesniu balso tvirčiu, spūdžiu), o kitur m u z i k a l i n i s, arba t o n i n i s (skiemenys arba žodžiai išskiriami tam tikru melodiniu būdu – tono augščiu ir jo variacijomis). Daugumas Europos kalbų pažįsta tik dinaminį kirtį, o gryną muzikalinį randame pvz. kinų kalboj, kur reikšmės dažnai skiriamos vien tono augščiais. Lietuvių kalbos tarmėse pastebimas muzikalinis arba dinaminis kirtis.

Paprastai lietuvių kalboj daugiausia turime reikalo su išskirtinio, labiausiai pabrėžiamo skiemens kirčiu, ir todėl jis vadinamas p a g r i n d i n i s; bet šalia to šnekamojoj kalboj kartais dar girdimas ir š a l u t i n i s kirtis. Pvz. bendrinės kalbos bendratys *pérnešti, pérbėgti,* kur kirtis apibendrintas priešdėly, kaikuriose tarmėse dar tariamos *pérnèšti, pérbégti*: čia kaip šalutinis kirtis vietomis dar tebėr išlikęs pagrindinis – *pernèšti, perbégti.* Ypač dažnai šalia pagrindinių vartojami antriniai kirčiai žemaičių tarmėse; pvz. šiaurės vakarų dūnininkų tarmėse sakoma: *gènĩs ~ genỹs, tèkĩels ~ tekẽlas, šèpètis ~ šepetỹs, vàkârs ~ vãkaras* ir kt.

Tam tikri vienaskiemeniai žodžiai (dalelytės, jungtukai, prielinksniai), atlikdami antrines (pabrėžiamąsias, santykines...) funkcijas sakinyje, dažnai fonetiškai prisišlieja prie stipriau kirčiuojamų žodžių ir tuo būdu netenka savo kirčio. Tokie bekirčiai žodžiai, vartojami prieš kirčiuojamuosius žodžius, vadinas e n k l i t i k o s, o po kir-

čiuojamųjų žodžių – p r o k l i t i k o s, pvz.: *pergẽras, kaikurìs, lig šiõl, iš tiesų̃, be reĩkalo (bereĩk)* ir *taĩgi, kodė̃lgi, vìsgi, šiaĩpjau, taĩpjau* ir kt.

Lietuvių kalbos kirčio vieta yra l a i s v a, k i l n o j a m a, t. y. ji gali būti betkuriame skiemenyje, pvz.: *dóbilas, dóbilu, dóbilus* kirčiuojama pirmajame, o *dobilaĩ, dobilų̃, dobiláms* paskutiniame skiemenyje; *pentìnas*, žem. *ratãnas* „lankas, ratilas“, *vainìkas* turi kirtį priešpaskutiniame skiemenyje ir t. t. Laisva kirčio vieta, kaip rodo ide. kalbų istorija, yra didžiai senas dalykas, taigi šiuo atžvilgiu lietuvių kalba yra daug senesnė pvz. už latvių ar čekų kalbas, kur kirtis apibendrintas pirmajame skiemenyje, arba lenkų kalbą, kur kirčiuojamas priešpaskutinis skiemuo.

Šalia ž o d ž i o kirčio, kuriuo paprastai išskiriamas kirčiuotasis skiemuo, dar skirtinas s a k i n i o kirtis, kuriuo labiau pabrėžiamas vienas kuris sakinio žodis. Šis s a k i n i n i s, arba l o g i n i s, kirtis daugiau priklauso sintaksei bei stilistikai, ir todėl apie jį šiame darbe nebus plačiau kalbama.

Pagaliau dar tenka pastebėti, kad šalia žodžio *kirtis* dar kartais vartojamas ir skolintinis *akceñtas* (iš lot. *accentus*), kuriuo paprastai pažymima kieno nors skirtinga (svetima, tarminė) tarsena, pvz.: jo a k c e n t a s yra angliškas, jis kalba jau anglišku a k c e n t u.

II. Priegaidė

§ 2. Kiekvienas lietuvių kalbos žodžio skiemuo, kirčiuotas ar nekirčiuotas, tariamas su tam tikra balso variacija, arba *gáida* (melodija). Šita balso variacija arba moduliacija, jo gaida vadinas p r í e g a i d ė, arba i n t o n ã c i j a.

Kiekviena priegaidė yra sudėtinis, kompleksinis reiškinys, kuriuo skiriami šie sandai (komponentai): balso spūdis, arba tvirtis, spūdžio vieta, kiekybė ir balso (arba tikriau tono) judesys. Taigi, kalbant apie priegaidės pobūdį, svarbu patirti: 1. su kokiu spūdžiu (vienodu, didėjančiu, mažėjančiu ar kitokiu) tariamas garsmuo (arba fonema); 2. kurioj vietoj tas spūdis pasireiškia (pirmame ar antrame garsmens sande arba abiejuose vienodai); 3. ar priegaidinis garsmuo yra trum-

pas, pusilgis ar ilgas; ir 4. kaip balsas moduliuoja, tariant tą garsmenį (kyla, krinta žemyn, pakyla ir kiek krinta, yra tolydžio tęsiamas ar pn.).

Lietuvių bendrinėj kalboj skiriamos trys priegaidės: tvirtaprãdė (arba staigìnė, stumtìnė), tvirtagãlė (arba tęstìnė) ir trumpìnė. Pirmoji priegaidė pradedama staigiu, tvirtu balsu, t. y. balso tvirtis, arba spūdis, pasireiškia pat pradžioj, balsas, atrodo, lyg stumte stumiamas, o paskui tuojau atsileidžia ir toliau pamažu lėtėja, beveik lygiai krinta žemyn, todėl ši priegaidė dėl savo pradinio tarimo buvo pavadinta tvirtaprãdė, o dėl galinio – kriñtančioji. Ji žymima dešininiu ženklu, arba akū́tu, pvz.: *bė́gti, ýla, dróbė, kū́nas* ir kt.

Tariant tvirtagalę priegaidę, balsas, iš pradžios silpnesnis, pamažu, tolydžio kyla, stiprėja ir paskui tik į patį galą kiek krinta žemyn. Būdinga šios priegaidės ypatybė yra balso tęsimas. Kadangi balso tvirtis, tariant šią priegaidę, daugiau pasireiškia antrojoj garsmens daly, todėl ji buvo pavadinta tvirtagãlė; bet dėl tolydinio balso kilimo arba tęsimo ji dar vadinama kỹlančioji, arba tęstìnė. Ji žymima riestiniu ženklu, arba cirkumfleksù, pvz.: *sẽnas, bẽris, klỹksmas, lãpas, mū̃šis* ir kt.

Trumpinė priegaidė tariama visai trumpai, su menku balso tvirčiu, ir geriausiai girdima vak. augštaičių, panemuniečių šnektose. Ji žymima kairiniu ženklu, arba graviù, pvz.: *tàs, kàsti, nèšti, vìsas, bùtas* ir kt.

Be šitų pagrindinių, tarmėse dar vartojamos trys antrinės priegaidės. Štai šiaurės vakarų žemaičiai bendrinės kalbos tvirtapradės priegaidės vietoj vartoja laužtinę priegaidę, kuri žymima stogeliniu cirkumfleksu, pvz.: *rîts* ~ *rýtas, kâlns* ~ *kálnas* ir kt. Tariant šią priegaidę, balsaskylė užsidaro, ir balsas staiga nutrūksta, lyg nulūžta; nuo tos ypatybės ji gavo ir savo pavadinimą.

Toliau daugely lietuvių tarmių pažįstama vidutinė, arba vidurinė, priegaidė, kuri klausant atrodo kiek trumpesnė už tvirtagalę ir ne tokia trumpa kaip trumpinė. Ji žymima statiniu cirkumfleksu, arba mažute raide *s*.

Pagaliau kaikurie ryt. augštaičiai (subatėnai, anykštėnai, ukmergiškiai ir kt.) dar pažįsta kirstinę priegaidę: jie tvirtagalius il-

gus balsius arba dvibalsius absoliutinėse galūnėse taria nukirstinai, t. y. šiuos garsus tardami, jie staiga nutraukia, lyg kirste nukerta tęsimą. Ši priegaidė žymima skirtingu riestiniu, panašiu į raidę *z*, ženklu.

Priegaidės aiškiausiai girdimos tik kirčiuotuose skiemenyse; bet, kad ir nevisur vienodai, jos dar daug kur skiriamos ir prieškirtiniuose bei pokirtiniuose skiemenyse, būtent – ilgieji skiemenys prieš kirtį tariami su tvirtagale, o po kirčio su tvirtaprade priegaide, pvz.: *pér-bégóm* (kirtis priešdėly), bet *bẽgõmìs* (kirtis galūnėj). Bendrinėj kalboj težymima kirčiuoto skiemens priegaidė, kuri tuo pat metu rodo ir žodžio kirčio vietą.

§ 3. Panašiai kaip lietuvių, trys priegaidės skiriamos ir bendrinėj latvių kalboj: l a u ž t i n ė (*âzis, kal̂ns, rîts, laîst*), t ę s t i n ė (*liẽ-pa, mãte, til̃ts*) ir k r i n t a n č i o j i (*cìest, dràugs, rùoka, sìlts*). Lietuvių kalboj latvių laužtinei ir tęstinei priegaidei atliepia tvirtapradė, o krintančiajai – tvirtagalė priegaidė, pvz.: *rîts* ~ *rýtas, mãte* ~ *mótė, til̃ts* ~ *tìltas, dràugs* ~ *draũgas, sìlts* ~ *šil̃tas* ir t. t. Latvių laužtinė priegaidė kaip tik dažnai vartojama ten, kur lietuvių tvirtapradės šaknies atitikmenys turi kilnojamą kirtį, o tęstinę ten, kur lietuvių tos pat tvirtapradės šaknies žodžiai turi pastovų kirtį, pvz.: *âzis* ~ *ožỹs, óžį, diêgs* ~ *díegas, -aĩ, gal̂va* ~ *galvà, -õs, gálvą, lâcis* ~ *lo-kỹs, lókį, luôgs* ~ *lángas, -aĩ, rîts* ~ *rýtas, -aĩ, uôds* ~ *úodas, -aĩ, ziêds* ~ *žíedas, -aĩ*, bet *dũmi* ~ *dū́mai, kaũls* ~ *káulas, -ai, kuõpa* ~ *kúo-pa, lãpa* ~ *lópa, liẽpa* ~ *líepa, vãrna* ~ *várna* ir kt.

Iš slavų paminėtina serbų kroatų kalba, kuri skiria keturias priegaides: trumpinę kylančią (`) bei trumpinę krintančią (̏) ir ilginę kylančią (´) bei ilginę krintančią (̑), pvz.: *kòza, žèna*; *blȁto, grȉva*; *brá-da, gláva, rúka*; *drûg, glâs, mêso, zlâto* ir kt. Abi šios kylančios priegaidės, trumpinė ir ilginė, yra neseniai naujai atsiradusios, atitraukus kirtį nuo galūnės į šaknį; senovinę, dar neatitrauktą kirčio vietą teberodo tų pačių serbų kroatų čakavų tarmės ir rusų kalba, pvz., *bráda* ir čak. *brādȁ*, rus. *borodá*; *rúka* ir čak. *rūkȁ*, rus. *ruká*; *zíma* ir čak. *zīmȁ*, rus. *zimá*; *žéna* ir rus. *žená* ir kt. Be krintančiosios priegaidės, trumpinė ir ilginė, yra jau gilesnės senovės palikimas, ir todėl jos iš dalies turi atitikmenų lietuvių bei latvių kalbose, būtent – serbų kroatų trumpinė krintančioji priegaidė atliepia lietuvių tvir-

tapradei, latvių tęstinei, o jų ilginė krintančioji – lietuvių tvirtagalei, latvių krintančiajai priegaidei, pvz.: *brèza*: liet. *béržas, -ai* (ir *béržas, -aĩ*; plg. *Bérža* „Giedraičių ap. ež."), lat. *bẽrza*; *dìm* : liet. *dū́mas, -ai,* lat. *dũmi*; *kȕpa* : liet. *kúopa*, lat. *kuõpa*; *lȉpa* : liet. *líepa*, lat. *liẽpa*; *nȉt* (km. *nȉti*) : liet. *nýtis, -ies*, lat. *nĩts*; *vȗna* : liet. *vìlna*; lat. *vil̃na*; *drȗg* : liet. *draũgas*, lat. *dràugs*; *gréda*, vs. gl. *grêdu* : liet. *grindà*, vs. gl. *grìñdą*, lat. *grìda*; *vrȃg* (km. *vrâga*) „velnias" : liet. *var̃gas, -ai* (ir *var̃gas, -aĩ*), lat. *vàrgs* „vargingas, skurdus, sargalingas"; *zíma*, vs. gl. *zȋmu* : liet. *žiemà*, vs. gl. *žiẽmą*, lat. *zìema* ir kt.

Šitie priegaidiniai lietuvių, latvių ir serbų kroatų atitikmenys yra gana būdingi dalykai, ir jie, atrodo, yra senesnio kilimo. Bet šalia to tose pačiose kalbose yra nemaža atitinkamų žodžių ir įvairiai kirčiuojamų. Pvz. liet. *gýsla* (serb. *žȉla*), *júosta, kiáunė, málka, púodas, -ai, síena, síetas, -ai* (serb. *sȉto*), *šlúota, úoga, úosis* yra tvirtapradės šaknies ir kirčiuojami pastoviai, o latvių kalbos atitikmenys turi laužtinę priegaidę: *dzîsla, juôsta, caûne* (plg. liet. tarm. *kiaunẽ, kiáunę*), *mal̂ka, puôds, siêna, siêts, sluôta, uôga, uôsis* ir kt. Arba štai vėl lietuvių tvirtagalės šaknies ir kilnojamojo kirčio daiktavardžiai *jėgà, -õs, jẽgą, jievà, -õs, jiẽvą, lomà, -õs, lõmą, šalnà, -õs, šal̃ną* (serb. *slána*, vs. gl. *slânu*), *šarmà, -õs, šar̃mą* (ir *šar̃mas, -aĩ*) „šerkšnas", *votìs, -iẽs, võtį* latvių kalboj atliepia *jẽga, iẽva* (serb. *ȉva*), *lãma, sal̂na, sar̂ma, vâts, zâle* ir kt. Liet. *galvà, -õs, gálvą* (lat. *gal̂va*), *gývas, jáunas, núogas* (lat. *dzîvs, jaûns, nuôgs*), *rúožas, -aĩ, sūnùs, -aũs, sū́nų, liáudis, -ies* atitinka serb. *gláva*, vs. gl. *glâvu, žȋv, jȗn, nȃg, sȋn* (vs. km. *sȋna*), *ljȗdi* (lat. *l'àudis*) ir kt. Tai iš dalies galima aiškinti tuo, kad žodžiai ilgainiui galėjo pakeisti ne tik savo kirčio vietą, bet ir kirčiuojamojo skiemens priegaidę. Pvz. Daukša, Donelaitis ir kaikurie ryt. augštaičiai kirčiuoja *tévas, -ai,* ir tai atitinka lat. *tẽvs*; bet dabartinėj lietuvių kalboj jau daugiausia kirčiuojama *tévas, -aĩ*. Norminė bendrinės lietuvių kalbos lytis yra *votìs, -iẽs, võtį*, bet tarmėse dar sakoma *votìs, -iẽs, vótį* (Kamajai, Tverečius), kuri sutinka su lat. *vâts*, arba *vótis, -ies* (Daukša, Šiauliai, Dovydai), kuri gali būti naujai analogiškai susidariusi; plg. *dovanà, -õs, dóvaną* (= lat. *dâvana*; plg. dar liet. *dovanóti*) ir tarm. *dóvana* (Šiauliai, Dovydai). Visai panašiai kaip *votis*, kirčiuojama ir *nauda* : *naudà, -õs, naũdą* (Kuršaitis, Seredžius, Subačius, Kupiškis), *naudà, -õs, náudą* (Virbalis, Vilkaviškis, Sintau-

tai, Jurbarkas, Salantai, Darbėnai = lat. *naûda*) ir *náuda* (Daukša, Šiauliai, Dovydai). Skirtumas tarp liet. *galvà, gálvą*, lat. *gaÂva*, liet. *sūnùs, sū́nų* ir serb. *gláva*, vs. gl. *glâvu*, km. *sĩna* tenka veikiausiai aiškinti įvairiu kirčio atitraukimu iš galūnės į šaknį; plg. pajūrio žem. *báltà* (Grūšlaukis) ~ *baltà* (*báltą*), *víežis* (Salantai) ~ *vėžỹs* (*vė́žį*) ir *bal̃tà, žmuõnà* (Kuršėnai) ~ *žmonà* (*žmóną*) ir kt. Liet. *síela* (serb. *sȉla*, rus. *síla*; plg. dar liet. *síelotis* Subačius, Kupiškis) taip gali santykiauti su *sielà, -õs, síelą* „sielvartas" (Salakas, Linkmenys; plg. dar *sielótis* Daukša, *sielóties* Dusetos, Linkmenys), kaip liet. *málka, síena, úoga* su lat. *maÂka, siêna, uôga* ir kt. Bet dabar, kol dar neturime kiekvieno šios rūšies įvairiai kirčiuojamų žodžių metrikos, šituo būdu daug kur dar negalime visai tikrai pasakyti, kuri lytis senoviškai, o kuri naujoviškai kirčiuojama.

Lygindami įvairių ide. kalbų kirčiavimą (žinoma, tiek, kiek jis kur dar yra išlikęs), mes tik galime pasakyti, kad priegaidžių skirtumas turėjo būti pažįstamas jau žilojoj senovėj, veikiausiai net pačioj ide. prokalbėj. Kiek priegaidės nuo senų senovės yra pakitėjusios baltų kalbose ir specialiai lietuvių kalboje, dabar galime tik spėlioti.

III. Priegaidė ir garsas

§ 4. Priegaidžių kokybė yra glaudžiai susijusi su garsų kokybe – jų ilgumu arba trumpumu.

Trumpieji balsiai *a, e, i, u* visų pirma turi trumpinę priegaidę, pvz.: *tàs, anàs, galvà, rankà, rankàs, geràsis, màno, tàvo, kàsti, tàpti*...; *katè, katès, gerèsnis, mèsti, nèšti, tèmeta, tebèneša, šlèpsi, trèpsi, bèt, nèt*...; *akìs, akimìs, kìtas, mìlas, auksìnis, vingìlis, bìjo, dalìja, pìlti, svìlti*...; *bùs, gražùs, bùtas, pùtos, kepùrė, slėptùvė, dùsti, pùsti, dùstelėti*...

Ilgieji balsiai *ė, y, o, ū, ą, ę, į, ų* gali turėti tik tvirtapradę ar tvirtagalę priegaidę, pvz.:

a) *šė́kas, rė́ka* „rėksnys, -ė", *velė́na, akė́čios, seserė́čia, sė́menys, vė́pla, plė́šti, mė́tyti*...; *rýtas, výras, ýla, lýgus, plýnas, kaimýnas, plýšti, rýkauti*...; *óras, stógas, stóras, dróbė, mólis, tóšis, ligónis, plóti, sijóti, kópėčios*...; *grū́das, lū́pa, ū́dra, tū́las, lū́šis, lū́žti, pū́ti, pū́dyti, sū́poti, krū́ptelėti*...; *spą́stai, žą́slai, gerą́ja, gerą́sias, ką́sti, gą́sčioti*...; *kę́sas, pę́slas*

„penimoji kiaulė“, *tę̃vas* „laibas“, *spę́sti, sprę́sti...*; *į́sas* „trumpas“, *į́sčia* „viduriai“, *į́mygis, į́snaigas* „ant medžių šakų nugulęs sniegas“, *pažį́sta, tį́soti...*; *skų́sti...*

b) *šė̃las, slė̃snas, bė̃gis, gė̃ris, padė̃klas, tekė̃las, lė̃kti, plė̃sti, dė̃s, drebė̃s...*; *rỹkas, dỹkas, brỹdis, gnỹbis, pỹktis, birbỹnė, kankỹnė, kiaulỹstė, skaitỹs, varỹs...*; *sõdas, kõpos, grõžis, skõnis, dvõkti, lõšti, võgti, giedõs, kartõs...*; *dū̃kas* „dūkimas“, *dū̃ris, lū̃žis, galiū̃nas, palaidū̃nas, pū̃sti...*; *grą̃žtas, rą̃stas, vą̃šas, bą̃la, šą̃la, tą̃so (tąsýti) ...*; *drę̃sa, kę̃ra, kę̃sti, rę̃sti, tę̃sti...*; *drį̃sti, tį̃sti...*; *siū̃sti...*

Bet balsiai *a, e,* po kirčiu pailgėję, atdaruose skiemenyse gali gauti tvirtagalę, o uždaruose – tvirtapradę priegaidę, pvz.: *nãmas, rãtas, pãtalas, ãpkasas, priekãlas, rãginti, kãsa (kàsti), pãšo (pašýti), krãpšto (krapštýti)...*; *mẽnas, pẽnas, pẽni (penė́ti), kumẽlė, sẽnas...*; *dáiktas, káulas, káuti, méilė...* Balsiai *i, u* bendrinėj kalboj ir po kirčiu visados pasilieka trumpi, todėl jie turi trumpinę priegaidę. Tarmėse šie garsai yra daug kur pakitę, todėl jie turi ir kitokią priegaidę; pvz. *i, u* žemaičių ir ryt. augštaičių tarmėse yra pasidarę pusilgiai, todėl jie kirčiuotuose negalūniniuose skiemenyse turi vidutinę priegaidę.

§ 5. Dvibalsiai kirčiuojami tvirtapradiškai arba tvirtagališkai, pvz.:

a) *dáigas, žáislas, gáida, kváila* „kvailys, -ė“, *báimė, láisvė, káišti* „gręsti, skusti“, *láidyti, ráišioti...*; *géiba* „paliegęs, lygūstas žmogus, nukeipėlis, -ė“, *méilė, téisė, kéikti, léisti, éižėti, péikėtis...*; *píenas, síetas, víesulas, kamíenas, líepa, kíetas, víenas, díegti, stíegti* „stogą degti“ ...; *káulas, láužas, ráugas, áugti, ráuti, máudyti, šáudyti, čiáudėti, šliáužioti...*; *grúodas, rúožas, úodas, šúolis, kúosa, núoma, júodas, lúošas, dúoti, gúosti, úosti, kamúoti...*; *rùišis* „šlubis“, *lùina* „tinginys, -ė, aplūžėlis, -ė“, *gùirė* „gružas, gružlys (Gobio fluviatilis)“, *gùiti, ùiti...*

b) *kraĩkas, maĩšas, kvaĩlas, paĩkas, kraĩtis, ragaĩšis, gaĩšti, svaĩgti, baĩdo, kraĩpo...*; *leĩpas* „leipimas“, *kreĩvas, sveĩkas, reĩkalas, peĩlis, geĩbti, kreĩpti, kreĩvalioti...*; *pliẽnas, skiẽtas, šiẽnas, miẽlės, piẽnė, liẽpti, piẽšti, žiẽsti...*; *aũlas, kaũkas, laũkas, raũdas* „rausvas, sartas“, *saũsas, baũsti, raũkti, kaũlyti, kaũšinti* „pamažu eiti, kūprinti“...; *juõkas, kuõlas, sriuõbalas, kruõpos, čiuõžti, kuõpti, ruõšti, suõkti, tuõkti...*; *luĩtas* „lustas, gabalas“, *kuĩnas* „baužas, be ragų“, *zuĩkis, puĩšinas, kuĩstis...*

§ 6. Panašiai kaip dvibalsiai, kirčiuojami ir dvigarsiai, pvz.:

a) *kálnas, málka, skáldyti, válkioti*...; *stámbas, pakrámta* „kandus žmogus“, *lámdyti, rámdyti*...; *lángas, lánda* „landynė“, *mánkyti* „lamdyti, mankštinti“, *kándžioti*...; *dárbas, kárpa, kárštas, kárdyti* „kliudyti, pastoti kelią“, *tárdyti, nárplioti*...; *délnas, vélnias, pélkė, kélti, skélti, skevéldra*...; *kémsa, kémpė, žémgrindas* „per pelkę išgrįstas kelias“...; *žéntas, ženklas, ménkė, sténgtis, ténkinti*...; *gérvė, šérpeta, kevérza, tvérti, mérdėti*...; *tìltas, kìlpa, pìlnas, šìlti, vìlgyti*...; *kìmša, lìmti* „palūžti“, *rìmti, kìmštelėti*...; *rìnga* „susirangėlis, -ė“, *vìngis, lìngė, lìnkstis* „lanktis“, *trìnti, lìnkčioti*...; *kìrna* „lūžtvė, kemsynė“, *ìrklas, ìrti, spìrti, smìrdinti*...; *mùlkis, dùlkė, sùltys, kùlti, pùlti*...; *kùmštis, grùmdyti, stùmdyti*...; *lùnkas* „karna“, *stùngis* „prastas peilis“...; *kùrtas, kùrpė, kùrti, mùrdyti, spùrstelėti*...

b) *bal̃das, kal̃tas, pal̃vas* „šviesiai geltonas, gelsvas“, *šal̃tis, skal̃bti*...; *kam̃pas, žam̃bas, stam̃būs* (daiktai), *slam̃pinti, tam̃pa* (*tàpti*)...; *lañkas, spañgas* „žlibas“, *rañtis* „įranta“, *rañkena, Kañtautas, rañda* (ràsti)...; *gar̃das, kar̃stas, sar̃tas, kar̃tis* „kartumas“, *bar̃škalas, kar̃kti, kar̃šti* (vilnas)...; *el̃geta, el̃gsena, del̃sti, mel̃sti, mel̃svas*...; *stem̃plę, (stemplẽ* „ryjamoji ir kvėpuojamoji gerklė“), *rem̃ti, svem̃bti* „ilgai, vienodai skaudėti“, *tem̃pti, žem̃bti* „pjauti, sklembti“...; *šveñtas, meñtė* „maišiklis; kasyklė“, *meñkas, deñgti, leñkti*...; *ker̃džius, ker̃slas* „įrankis kraujui leisti, kirsteklis“, *ver̃slas, ger̃bti, pler̃pti, ver̃pti*...; *pil̃vas, vil̃kas, švil̃pis, sil̃kė, nudil̃bti* „žemyn akis nuleisti“, *til̃pti*...; *rim̃bas* „botago mušamoji virvelė; nerangėlis, tinginys“, *im̃ti, klim̃pti, stim̃bti* „stambėti“, *tim̃pti* „tęsti“ ...; *giñklas, pamiñklas, žiñgsnis, liñkti, riñkti*...; *dir̃žas, pir̃štas, vir̃bas, vir̃pis* „drebulys“, *tir̃štas, mir̃ti, tir̃pti*...; *kul̃nas, pul̃kas, stul̃pas, gul̃bė, čiul̃pti, tul̃žti* „šlapti, žlugti, tilžti“...; *gum̃bas, kum̃pas, trum̃pas, žlium̃bti* „balsu verkti“...; *suñkis* „sunkumas“, *sluñkius* „tinginys“, *smuñka* (*smùkti*)...; *gur̃bas* „tvartas“, *pur̃vas, skur̃das, kur̃čias, gur̃sti, pur̃sti*...

Kirčiuotus dvibalsius arba dvigarsius daugiau ar mažiau skiria daugumas lietuvių tarmių, kad ir nevisur vienodai. Pvz. žodžiuose *laũkas* ir *vaĩkas* žemaičiai tvirtagalę priegaidę taria pirmame sande (*lã·uks, vã·ks* arba *vã·ks*), ryt. augštaičiai antrame (*loũ·kas, vaĩ·kas*), o zanavykai ją ištiesia abiejuose sanduose (*la͠.u.kas, va͠.i.kas*). Arba štai vėl trumpuosius balsius *i, u* tvirtapradžiuose dvigarsiuose dau-

giausia randame tik vak. augštaičių tarmėse; ryt. augštaičiai juos taria pusilgiai (*pí.lnas, pí.rmas, kú.lt'*), o dzūkai juos jau visai pailgina (*pí·lnas, kú·lć*); taip pat šiuos garsus ilgai taria pvz. ir šiaurės vakarų žemaičiai dūnininkai, kaip antai: *gêrdîte* ~ *gìrdyti, dôlkes* ~ *dùlkės* ir kt.

IV. Priegaidžių kaita

§ 7. Lietuvių kalboj labai dažnai priegaidės kaitaliojasi įvairiuose vienos ir tos pat šaknies dariniuose. Tai yra vadinamoji p r í e g a i - d ž i ų k a i t à, arba m e t a t ò n i j a.

Visų pirma priegaides daugiausia keičia tolimesnieji, išvestiniai dariniai, būtent:

a) Iš daiktavardžių sudaryti daiktavardžiai: *kámpa* „rogių skersinis, balžienas; skersinė rogių pasostė“ : *kam̃pas, kránta* : *krañtas, máiša* (arba *máišė*) „megztas maišas pašarui įsikimšti, regztis“ : *mai͂šas, svìrna* : *svir̃nas, várna* : *var̃nas, víeka* „jėga“ : *viẽkas* „jėga, gyvybė“; *vìlkė* : *vil̃kas, zùikė* : *zui͂kis*, žem. *prū̃sė* (augšt. *prúsė*) : *prúsas*; *kiaũšis* „kiaušinis“ : *kiáušas, taũkis (taũkė)* „tokia žolė“ : *táukas, piẽnė* : *píenas*, taip pat *atei͂vis* : *atéiva, Mažei͂kis* : *Mažéika*; *gir̃nius* : *gìrnos, kai͂lius* : *káilis, kal̃nius* „kalnėnas“ : *kálnas, kur̃pius* : *kùrpė, puõdžius* : *púodas, Stir̃nius* (pavardė) : *stìrna*; *añtinas* : *ántis, ger̃vinas* : *gérvė, kur̃kinas* : *kùrka* (*kùrkė*), *stir̃ninas* : *stìrna*; *pabur̃nis* „priešakinė bato dalis“ : *bùrną* (*burnà*), *padýsniai* „vietos palei Dysną“ : *Dýsną* (*Dysnà*), *paliáukis* : *liaũkos*; *padángės* : *dañgų* (*dangùs*), *pakal̃nė* : *kálnas, paklẽtė* : *klétis, pakõjė* : *kója, pakrántė* : *krañtas, pasõstė* : *sóstas*...

b) Iš būdvardžių sudaryti daiktavardžiai: *kléiva* : *klei͂vas, kváila* : *kvai͂las, kváiša* : *kvai͂šas, lùina* „tinginys, -ė“ : *lui͂nas* „baužas“, *slìnka* „tinginys“ : *sliñkas* „tingus“, *smáila* „smaguris, -ė“ : *smai͂las*; *aũgštis* : *áugštas, bẽris* „bėrumas“ : *béras, drū̃tis* : *drútas, juõdis* „juodumas“ : *júodas, kar̃štis* : *kárštas, mar̃gis* „margumas“ : *márgas, stõris* : *stóras, sū̃ris* „sūrumas“ : *sū́ras* arba *sūrùs, sū́rų*; *láisvė* : *lai͂svas, méilė* : *meilùs, mei͂lų, ménkė* : *meñkas, šiáurė* : *šiaũras* arba *šiaurùs, šiaũrų, týrė* „košė“ : *týras*, taip pat *rytỹs, rỹtį* „rytų vėjas“ : *rýtas* ir kt.

c) Iš daiktavardžių sudaryti (dabar jau daug kur sudaiktavardėję) būdvardžiai su priešdėliu *be-*: *bedar̃bis* : *dárbas, beduõnis* : *dúona,*

begal̃vis : *gálvą* *(galvà)*, *bekõjis* : *kója*, *bekõtis* : *kótas*, *bemõkslis* : *mókslas*, *bepiẽnis* : *píenas*, *beplaũkis* : *pláukas*, *bestõgis* : *stógas*, *bešir̃dis* : *šìrdį* *(širdìs)* ir kt.

d) Iš vardažodžių sudarytos antrosios sudėtinių žodžių dalys: *arklakõjis* : *kója*, *baltaduõnis* : *dúona*, *baltaslẽpsnis* : *slépsnos*, *baltažiẽdis* : *žíedas*, *daugiadar̃bis* : *dárbas*, *daugianõris* : *nóras*, *geltonplaũkis* : *pláukas*, *gugnosà*, *-nõsos* „žmogus, kurio nosis su guga (gumbu)“ : *nósis*, *kietašir̃dis* : *šìrdį* (*širdìs*), *pailgaveĩdis* : *véidas*, *storalū̃pis* : *lū́pa*...

e) Iš veiksmažodžių kilę daiktavardžiai: *bùrba* „burblys, burbeklis“ : *bur̃bti*, *bur̃ba*, *-éti*, *dìlba* „paniurakis, -ė“ : *dil̃bti*, *del̃bti* „žemyn akis nuleisti“, *géiba* „nukeipėlis, -ė“ : *geĩbti* „menkėti, silpnėti, nykti“, *kniáuka* : *kniaũkti*, *lépa* „lėtas, nerangus žmogus“ : *lẽpti*, *pylà*, *pỹlą* „pylimas; mūša; pyliava“ : *pýlė*, *pìlti*, *plėšà*, *plė̃šą* „plona skala krepšiams pinti“ : *plė́šti*, *rė́ka* „rėksnys, -ė“ : *rė̃kti*, *švìlpa* „švilpėjas, -a; švilpynė“ : *švil̃pti*, taip pat *pajáuta* „jausmas“ : *jaũsti*, *pakrámta* „kandus žmogus“ : *kram̃to*, *-ýti*, *pašáipa* „kas vis šaiposi, šypla“ : *šaĩposi*, *-ýtis*, *patáuška* „pliùškis, -ė“ : *taũkšti*, *patránka* „kas trankosi, pabalda“ : *trañkosi*, *-ýtis*; *bė̃gis*, *bė̃gė* „bėgimas“ : *bė́gti*, *ė̃dis* : *ė́sti*, *gė̃ris* „gėralas“ : *gė́rė*, *gė́rti*, *grė̃bis*, *grė̃bė* arba *grėbė̃*, *grė̃bę* „grėbimas“ : *grė́bti*, *grõbis* : *gróbti*, *kañdis* : *kánda*, *ką́sti*, *klýkis* „peslys, vištvanagis“ : *klỹkti*, *lénkė* „kelio posūkis, įlinkis“ : *leñkti*, *mõjis* „mojimas“ : *móti*, *puõlis* : *púolė*, *pùlti*, *rė̃žis* : *rė́žti*, *trū̃kis* : *trū́kti*, *vir̃pė* „virpesys, drebulys“ : *vìrpa*, *-éti*...; *kriókla* „kas kriokia, verkia“ : *kriõkti*, *krýpla* „kas nuolat kraiposi“ : *krỹpti*, *pámpla* „pilvūzas, pilvočius“ : *pam̃pti*, *tį́sla* „ištįsėlis, -ė“ : *tį̃sti*, *vépla* : *vẽptis*; *giñklas* : *gìnti*, *pabū̃klas* : *bū́ti*, *padė̃klas* : *dė́ti*, *paner̃klas* „panaras“ : *nérti*; *barnìs*, *bar̃nį* (ir *bar̃nis*) : *bárti*, *grūstìs*, *grū̃stį* „užgrūdinimas“ : *grū́sti*, *grū́dyti (grū́dinti)*, *kliūtìs*, *kliū̃tį* ir *kliū̃tas* „kliuvinys“ : *kliū́ti*, *vytìs*, *vỹtį* : *výti*; *gléima* „gleivės“ : *gliẽti*, *griaũsmas* : *griáusti*, *klõstas* „grįslas, sluogas“ : *klóti*, *kraũstas* „įvairūs smulkūs daiktai“ : *kráustyti*, *pagrẽbstai* : *grébti*; *džiovinỹs*, *džiõvinį* „sausainis“ : *džióvė*, *džiáuti*, *griežinỹs*, *griẽžinį* : *gríežti*, *plovinỹs*, *plõvinį* : *plóvė*, *pláuti*; *bar̃škalas* : *bárška*, *-éti*, *gẽralas* : *gérė*, *gérti*, *giẽdalas* „prastas giedojimas“ : *gíeda*, *-óti*...

f) Iš vardažodžių sudaryti veiksmažodžiai: *dul̃kti* „dulkėti“ : *dùlkė*, *kem̃pti* „kempėti“ : *kémpė*, *mẽlti* „mėlynuoti“ : *mélys* „mėlyni da-

žai“, *stókti* „pritrūkti“ : *stokà, stõką, šir̃sti* : *širdìs, šìrdį, žósti* „barti“ : *žõdis*; *bal̃sti* „baltėti“ : *báltas, juõsti* : *júodas, mar̃gti* : *márgas*...; *bjáurinti* : *bjaũras* arba *bjaurùs, bjaũrų, dáilinti* : *dailùs, daĩlų, drą́sinti* : *drąsùs, drą̃sų, gársinti* : *garsùs, gar̃sų* (šalia *gar̃sas*), *géntintis* „gimininiuotis“ : *gentìs, geñtį, káltinti* : *kal̃tas, liáupsinti* : *liaupsė̃, liaũpsę, lìnksminti* : *liñksmas, mérginti* : *mergà, mer̃gą, páikinti* : *pai̇̃kas, sáusinti* : *saũsas, skálsinti* : *skalsùs, skal̃sų, táikinti* : *taikùs, tai̇̃kų* (ir *taikà, tai̇̃ką*), *várginti* : *var̃gas*; *bal̃tuoti* : *báltas, juõduoti* : *júodas, mar̃guoti* : *márgas, mė̃lynuoti* : *mélynas, pal̃šuoti* : *pálšas, raudõnuoti* (arba *raũdonuoti*) : *raudónas*; *báilauti* : *bailùs, bai̇̃lų, gáilauti* : *gailùs, gai̇̃lų, méilauti* : *meilùs, mei̇̃lų, smárkauti* : *smarkùs, smar̃kų*...

g) Iš veiksmažodžių sudaryti veiksmažodžiai: *bìrbinti* : *bir̃bti, čìrškinti* : *čir̃kšti, kálbinti* : *kal̃ba, -éti, kárkinti* : *kar̃kti, pýkinti* : *pỹkti, rékinti* : *rė̃kti, rúpinti* : *rū̃pi, -éti, švìlpinti* : *švil̃pti, vìlkinti* : *vil̃kti*; *brýdoti* : *brìdo, brìsti, drýboti* : *drìbti, gū̃žoti* „susigūžus būti“ : *gū̃žti, gaũžti, lìnkoti* „palinkusiam būti“ : *liñkti, šáukoti* „šūkoti“ : *šaũkti*; *álpėti* „apalpusiam būti“ : *al̃pti, čiáužėti* : *čiaũžti, géižėti* „surūgusiam būti“ : *geĩžti* „pykti, širsti“ ir *gi̇̃žti, lénkėti* „kreivoti“ : *leñkti, siáutėti* : *siaũsti, skéndėti* : *skę̃sti, skérdėti* „pleišėti“ : *sker̃sti, vértėti* „būti parverstam arba parvirtusiam“ : *ver̃sti* ir *vir̃sti, žémbėti* „pradėti dygti“ : *žem̃bti*; *guõdžioti* : *gúosti, mýnioti* : *mìnti, siùrbčioti* : *siur̃bti, švìlpčioti* : *švil̃pti, tū̃pčioti* : *tū̃pti*; *bìrbauti* : *bir̃bti, čìrškauti* : *čir̃kšti, klýkauti* : *klỹkti, mýkauti* „nuolat mykti“ : *mỹkti, pýkauti* : *pỹkti, rékauti* : *rė̃kti, réntauti* „rimtai, kaip senam kalbėti“ : *rę̃sti, ū̃žauti* : *ū̃žti, vérkauti* : *ver̃kti*...

§ 8. Dabartinėj lietuvių kalboj priegaidžių kaita pasireiškia nevisur vienodai: daug kur vienas ir tas pat žodis rodo priegaidžių kaitą, kitur panašiose aplinkybėse jos visai nematyti, pvz.: *begédis* : *géda, begálvis* : *galvà, gálvą, bestógis* : *stógas*...; *pakrū̃mis* : *krū̃mas, palóvis* : *lóva, pasáulis* : *sáulė, patìltis (-tė)* : *tìltas*...; *baltamárgis* : *márgas, baltažíedis* : *žíedas, didžialū̃pis* : *lū̃pa, kietasprándis* : *sprándas*...; *báltinti* : *báltas, kíetinti* : *kíetas, suñkinti* : *sunkùs, suñkų, trum̃pinti* : *trum̃pas*...; *gir̃dinti* „daryti, kad kas girdėtų“ : *gir̃di, -éti, kai̇̃tinti* : *kai̇̃sti, sir̃pinti* : *sir̃pti*...

Kartais vienas ir tas pats žodis vienur vienaip, kitur kitaip kirčiuojamas, pvz.: *dáiktas* ir *dai̇̃ktas* (siaurai tevartojamas), *kaũpas* ir *káu-*

pas, láiškas ir *laĩškas, maĩšas* ir *máišas* (Kuršaitis), *pjáulas* ir *pjaũlas, spúogas* ir *spuõgas, šérnas* ir *šeřnas, vérgas* ir *veřgas, žìrgas* ir *žiřgas*; *slánka* ir *slankà, slañką, smìlga* ir *smilgà, smilĝą*; *garnỹs, gařnį* ir *gárnį, gũžis, gūžỹs, gũžį* ir *gũžį, duobẽ, dúobę* ir *duõbę, garbẽ, gárbę* ir *gařbę, gerklẽ, gérklę* ir *geřklę, grį́žtė* ir *grĩžtė, varškẽ, várškę* ir *vařškę*; *dóras* ir *dõras, drégnas* ir *drẽgnas, dvýnas* ir *dvỹnas, grýnas* ir *grỹnas, kéršas* ir *keřšas, liáunas* ir *liaũnas, ráibas* ir *raĩbas, ráinas* ir *raĩnas, silpnas* ir *sìlpnas, šémas* ir *šẽmas, šìrmas* ir *šiřmas*; *gardùs, gárdų* ir *gařdų, gáusus* ir *gausùs, gaũsų, kartùs, kártų* ir *kařtų, ópus* ir *opùs, õpų, saldùs, sáldų* ir *saĩdų, skáidrus* ir *skaidrùs, skaĩdrų, támsus* ir *tamsùs, tamsų, vė́sus* ir *vėsùs, vẽsų*; *bérti* ir *beřti, dìlti* ir *dilti, dìrti* ir *diřti, gíežti* ir *giẽžti, gìmti* ir *gimti, glóbti* ir *glõbti, lémti* ir *lemti, niáuktis* ir *niaũktis, púošti* ir *puõšti, sìlpti* ir *silpti, svérti* ir *sveřti, trémti* ir *tremti, žérti* ir *žeřti*; *bódis* ir *bõdis, -ėtis, ìlsis* ir *ilsis, -ėtis, mýli* ir *mỹli, -ėti, pavýdi* ir *pavỹdi, -ėti, spìndi* ir *spiñdi, -ėti, žýdi* ir *žỹdi, -ėti...*

Dabar šios rūšies priegaidžių kaitą tik iš dalies begalime išaiškinti. Yra pastebėta, kad dalis augščiau minėtų pavyzdžių gali būti vėlyvesni analoginiai naujadarai. Pvz. tokių žodžių kaip *vařnas* : *várna* priegaidžių skirtumas yra, be abejonės, didžiai senas (plg. serb. *vrân* : *vrȁna*, rus. *vóron* : *voróna*), taigi tarminis, rečiau sutinkamas *várnas* laikytinas vėlyvesniu naujadaru, analogiškai pagal *várna* perdirbtus iš senesnio *vařnas*. Panašiai pagal *káupa* „kaupas; antauga augščiau arklio kanopos, vilkkaulis" (Skirsnemunė, Alsėdžiai, Gargždai, Šatės), *máiša (máišė), šérna* (Joniškis, Šakyna, Lygumai, Alsėdžiai) ilgainiui *kaũpo, maĩšo, šeřno* vietoj galėjo atsirasti ir *káupas, máišas, šérnas*.

Kaip latvių, taip ir lietuvių kalboj kartais vartojami tos pat darybos daiktavardžiai ir būdvardžiai, kurie, norint juos vienus nuo kitų atskirti, kartais įvairiai ir kirčiuojami, pvz.: *bjaũras, -à* „bjaurus" ir *bjáuras, -ai* (šalia *bjáura*) „bjaurus žmogus, bjaurybė" arba *áugštas, -à* „didelis, augalotas" ir *aũgštas, -ai* „vieta ant lubų, antlubis; gyvenimas, etažas", lat. *plâns* „plokščias, lygus" ir *plãns* „laitas, plūktinė ar akmeninė asla" ir kt. Ilgainiui šiokia priegaidžių kaita daug kur galėjo būti įvairiai išlyginta. Pvz. sprendžiant pagal liet. *tùkti* ir lat. *tàuks* „riebus", seniau ir liet. kalboj galėjo būti būdvardis **taũkas, -à*, kuris ilgainiui daiktavardėdamas bus gavęs tvirtapradę priegaidę –

táukas, -aĩ. Panašiai, reikia manyti, priegaidžių skirtumas yra atsiradęs ir žodžiuose *laũkas, -aĩ* šalia augšt. *laũkas, -à* „su balta žvaigžde kaktoj (pvz. jautis)" bei žem. *láukas, -à* „t. p." ir lat. *laũks* „field" šalia *làuks* „blaze, blässig".

Kitur analoginė priegaidžių kaita yra pasireiškusi dar įvairiau. Pvz. *ántinas, gérvinas* pagal *ántis, gérvė* yra vėliau perdirbti iš *añtinas, gel̃vinas*. Dabartiniai būdvardžiai *drégnas, grýnas* pagal *drégti, grýti* (plg. *siẽti* : *sýti* = *griẽti* : *grýti, grýtis, -ies* „graibštas") gali būti atsiradę iš senesnių, žemaičių dar pažįstamų lyčių *drẽgnas, grỹnas*. *Bedárbis, pabùrnis* ir kt. laikytini naujadarais *bedar̃bio, pabur̃nio* vietoj. *Drožinỹs, dróžinį, griežinỹs, gríežinį* irgi gali būti pagal *dróžti, gríežti* perdirbti iš *drožinỹs, drõžinį, griežinỹs, griẽžinį*.

Kaip vardažodžiai, taip ir veiksmažodžiai yra daug kur paliesti analogijos. Štai tarmėse sutinkamos lytys *gemù, gim̃ti* ir *gìmstu, gìmti*. Lytys *gemù, gim̃ti* (lat. *dzemu, dzìmt*) yra didžiai senos. Bet šalia *gemù* dar sena lytis yra ir *gìmstu* (= lat. *dzim̃stu* šalia naujadaro *dzìmstu*), ir todėl bendratis *gìmti*, atrodo, pagal tai vėliau yra atsiradusi senesnės lyties *gim̃ti* vietoj; plg. *mìrštu* : *mir̃ti* : *mirtìs* = *gìmstu* : *gim̃ti* : *gimtìs, gim̃tį* „gimimas, kilmė; gimda" ir kt. Toliau šalia *gim̃ti* : *gìmti* galėjo jau atsirasti ir priežastiniai veiksmažodžiai *gim̃do, -ýti* ir *gìmdyti*. Taip pat panašiai aiškintina ir *rìmstu* (= lat. *rim̃stu*), *rìmti* (iš *rim̃ti* = lat. *rìmt*) ir *ram̃do, -ýti* bei *rámdyti*; *bìrstu, bìrti* (iš *bir̃ti* : *ber̃ti* šalia *bar̃sto, -ýti*) ir kt.

Daugelio kitų metatoninių atmainų dabar, bent tuo tarpu, dar negalime kaip reikiant išaiškinti. Pvz. beveik visoj Lietuvoj kirčiuojama *dáiktas, -aĩ* arba rečiau (Daukšos kalboj, žemaičių tarmėse) *dáiktas, -ai* (plg. dar augšt. *dáiktais* „vietomis"), ir siaurame plote, pačiuose Lietuvos rytuose (Rimšėj, Dūkšte, Tverečiuj...) sutinkamas *daĩktas, -aĩ*. Kadangi tų pačių rytiečių arba pietiečių augštaičių pvz. užuot *kiáunė* arba *kiaunẽ, kiáunę* (= lat. *caûne*) arba *smìlga* (= lat. *smil̃ga*) dar pasakoma *kiaunẽ, -ẽs, kiaũnę* (Seinai) ir *smilgà, -õs, smil̃gą* (Dysna), tad ir *daĩktas, -aĩ* galėjo būti pradėtas panašiai kirčiuoti, t. y. visos šios kirčiuojamosios lytys veikiausiai yra, kaip kad K. Būga manė, ne kas kita, kaip vėlyvi naujadarai; tai aiškiai rodo ir jų siauras, vietinis vartojimas.

Toliau dar tenka pastebėti, kad priegaidžių skirtumas vietomis yra

susijęs su žodžio reikšme. Pvz. vienur šalia *kálnas* sakoma *pakal̃nė*, kitur *pakálnė* (naujadaras), o vėl kitur vienoj ir toj pačioj vietoj pasitaiko *pakal̃nė* šalia *pakálnė*, tik skirtingomis reikšmėmis: *pakal̃nė* yra „vieta toliau nuo kalno, lyguma, Talwand“, o *pakálnė* „vieta prie pat kalno, Bergwand, Abhand“. Priegaidėmis bei reikšmėmis dar skiriama pvz. *bė́ris* „bėras arklys“ ir *bė̃ris* „bėrumas“, *gývis* „gyvas daiktas“ ir *gỹvis* „gyvumas“ (kas to *gývio gỹvis*!), *klýkis* „suopis, vištvanagis“ ir *klỹkis* „klykimas“, *sartókas* „gana sartas, apysartis“ ir *sartõkas* „sartas arklys, sartis“ ir kt.

Iš dalies priegaidžių atmainos yra dar susijusios ir su garsų atmainomis arba lyčių daryba. Štai senoviniai kirčiuoti akūtiniai balsiai arba dvibalsiai daug kur galūnėse yra sutrumpėję ir gavę trumpines priegaides, pvz.: *gerà, gražì* (iš **gerą́, *gražį́*, plg. *geróji, gražýji*), *gerù, gerà* (iš **gerúo, *gerán*, plg. *gerúoju, gerą́ja*), *gerì* (iš **geríe*, plg. *geríeji*), *gerùs, geràs* (iš **gerúos, *gerás*, plg. *gerúosius*, tarm. *gerósias*), *sukù, sukì* (iš **sukúo, *sukíe*, plg. *sukúosi, sukíesi*) ir kt. Tie patys galūniniai garsai nesutrumpėję dabar paprastai turi tvirtagalę priegaidę, pvz.: *tiẽ, aniẽ, katriẽ, kokiẽ, tuõ, anuõ, katruõ, tuõs, anuõs, katruõs, stõs, rašỹs* (šalia tarm. *stàs, rašìs*, plg. *stósiu, rašýsiu*) ir kt.; bet tarmėse šalia to dar pasakoma ir *kúo, túo, júo, túos, júos* (plg. *túomi, túoju, júomi, túosius, júosius*), taip pat *jíedu, júodu* (šalia *jiẽdu, juõdu*); plg. dar *abù* (iš **abúo*) ir *abuõdu*, bet *abúojas* „netikęs, nedoras, piktas, įžūlus“, *anàs, anuõ* ir *anuõmet*, bet *anúogalis* „anas, kitas galas; ano, kito galo gyventojas“ ir kt.

Bet nuo visų augščiau minėtųjų darinių skirtini h o m o n i m a i, t. y. panašios darybos, bet įvairios kilmės žodžiai, pvz.: *áuklė* „auklėtoja, nešiotoja“ (iš **aug-klė : áugti, augìnti*) ir *aũklė* „autas, tvanktis; apivaras“ (iš **au-klė : aũti*), *bálnas* „baltas, baltnugaris“ ir *bal̃nas* „jojamoji sėdynė“, *káršti* „senėti, baigti amžių“ ir *kar̃šti* „tam tikrais prietaisais šukuoti vilnas“, *mérkti* „akis sudėti“ ir *mer̃kti* „dėti į vandenį“, *mólė* „žemė prie molio, príemolis“ ir *mõlė* „malimas“, *síetas* „sijojamasis prietaisas“ ir *siẽtas* „virvė karvei tvarte pririšti, saitas“ ir kt.

V. Kirčio vieta

§ 9. Kaip jau augščiau minėta, lietuvių kalbos kirčio vieta jau nuo senovės yra buvusi laisva, bet ta laisvė yra pasireiškusi ir dabar tebepasireiškia ne kaip papuolus, betvarkiškai, bet sistemingai, tam tikrais būdais. Visų pirma viena žodžių dalis turi pastovų, o kita kilnojamą kirtį, pvz.: *výras, -ai, kárvė, -ės, padárgas, -ai, ū́kininkas, -ai, lẽtena, -os, páisyti, páisau, páisiau, páisydavau* ir *kuõlas, -aĩ, dóbilas, -aĩ, tinginỹs, tìnginį, kailiadirbỹs, kailiãdirbį* arba *káiliadirbį, šakà, -õs, šãką, sveikatà, -ãtos, pabaigà, -õs, pãbaigą, rūstùs, -aũs, rū́stų* ir kt.

Kilnojamai kirčiuojami žodžiai ne kiekvienas skyrium, bet tam tikromis grupėmis. Pvz. kirčiuodami *kélmas, -aĩ, kélmu, kélmus*, panašiai kirčiuojame ir *dáiktas, -aĩ, dáiktu, dáiktus*, ne *daiktù, daiktùs*; šios pastarosios lytys yra galimos tik tada, kai vs. vd. yra *daĩktas*, ne *dáiktas*; plg. *vaĩkas, -ai, vaikù, vaikùs*. Arba štai vėl kaip *rãtas, -ai, ratù, ratùs* kirčiuojame ir *lãpas, -ai, lapù, lapùs* ir kt. Šituo būdu mes galime susidaryti tam tikras kirčiuojamųjų žodžių kategorijas, arba k i r č i u o t e s.

Dabar geriausiai galime skirti dviskiemenių daiktavardžių kirčiuotes, kurių iš viso yra keturios. 1-sios ir 3-sios kirčiuotės daiktavardžiai turi tvirtapradę, o 2-sios ir 4-sios – tvirtagalę arba trumpinę šaknies priegaidę, pvz.: *výras, vérgas, dúona, burnà, bùrną* ir *rãtas, lãpas, rãgas, vaĩkas, blusà, blùsą, lankà, lañką* ir kt. 1-sios kirčiuotės daiktavardžiai visuose linksniuose turi pastovų šakninį kirtį, pvz.: *výras, -ai, várna, -os, gérvė, -ės* ir kt. 2-sios kirčiuotės daiktavardžiai daugiausia kirčiuojami šakny, tik vs. įn. (išskyrus su galūne *-mi*) ir ds. gl. visados turi galūninį kirtį, pvz.: *lãpas, -ai, -ų*, bet *lapù, lapùs*; *bùtas, -ai, -ų*, bet *butù, butùs*; *rankà*, vs. km. *rañkos*, ds. km. *rañkų*, bet vs. įn. *rankà*, ds. gl. *rankàs* ir kt. 3-sios ir 4-sios kirčiuotės daiktavardžiai daugiskaitoj paprastai kirčiuojami galūnėse, tik 3-sios kirčiuotės ds. gl. turi šakninį kirtį, pvz.: *dáigas, -aĩ, -ų̃*, bet *dáigus*; *gar̃sas, -aĩ, -ų̃, garsùs*; be to, 3-ioji ir 4-oji kirčiuotė dar visados skiria vs. įn. kirčio vietą: *dáigu*, bet *garsù*.

Daugiaskiemeniai daiktavardžiai kirčiuojami kaip atitinkami dviskiemeniai, pvz.: *núomaras, padárgas, pógrindis, nùgara, pagálba, kaĩmenė, senóvė* – kaip *výras, várna, kárvė*; *pentìnas, klebẽtas, vadõvas,*

keikū̃nas, balañdis, sveikatà, -ãtos, pakalnė̃, darbininkė̃, nešiõtė – kaip *rãtas, -ai, rankà,* km. *rañkos, ẽglė*; *ãvinas, -aĩ, ešerỹs, ẽšerį, gyvulỹs, gývulį, atmainà, -õs, ãtmainą, gegužė̃, -ė̃s, gẽgužę, Veliuonà, -õs, -iúoną* – kaip *kélmas, -aĩ, galvà, -õs, gálvą*; *Pelyšà, -õs, -ỹšą, Vašuokà, -õs, -uõką* – kaip *šakà, -õs, šãką.*

Kitų linksniuojamųjų kalbos dalių dabar jau nebevisur beskiriamos visos keturios kirčiuotės; pvz. dviskiemeniai būdvardžiai daugiausia yra tik 3-sios ir 4-sios kirčiuotės, kaip antai: *báltas, -à, saldùs, -ì, sáldų* ir *gẽras, -à, gražùs, -ì, grãžų* ir kt.; bet daugiaskiemeniai būdvardžiai jau pasitaiko visų keturių kirčiuočių, kaip antai: 1. *akýlas, šaltókas, apýgeris, begédis*; 2. *medìnis, namìškis, mažùtis, geraširdis*; 3. *álkanas, -à, puřvinas, ãtviras, pãdrikas, paláidas*; 4. *atsargùs, atsar̃gų, įdomùs, palankùs* ir kt.

Veiksmažodžių iš viso neskiriama jokių kirčiuočių; jie daugiausia turi tik šakninę arba priesaginę kirčio vietą, pvz. *dū́sauti* ir *uogáuti, éižėti* ir *kretéti, káltinti* ir *džiovìnti* ir kt.

Smulkiau čia kirčiuotės toliau nebenagrinėjamos; tai bus plačiau paliesta, kalbant apie atskirų kalbos dalių kirčiavimą. Bet čia dar tenka šį tą bendrai pasakyti apie kirčiuočių raidą lietuvių kalboje.

Baltistai kalbininkai, remdamiesi lietuvių kalbos tarmių bei jų senesnių šaltinių, ypač Daukšos kalbos, ir iš dalies latvių, slavų bei kitų senųjų ide. kalbų duomenimis, yra linkę manyti, kad senovėj dviskiemeniai lietuvių kalbos daiktavardžiai buvo dvejaip kirčiuojami – vieni šakny, o kiti galūnėj. Senovinio šakninio kirčiavimo pagal tai yra buvę dabartiniai 1-sios bei 2-sios, o galūninio – 3-sios bei 4-sios kirčiuotės daiktavardžiai, pvz.: *dū́mas, -ai, rãtas, -ai* ir *kélmas, -aĩ, rãgas, -aĩ*. Ilgainiui šis senovinis kirčiavimas buvo pakeistas: pirminių dviejų kirčiuočių vietoj atsirado dabartinės keturios. Visų pirma šveicarų kalbininko Ferdinando de Saussure'o dėsniu 2-sios kirčiuotės vs. įn., vs. vt. ir ds. gl. linksniuose kirtis iš cirkumfleksinės šaknies turėjo būti nukeltas į akūtinę galūnę, būtent: **r,ãtúo, *r,ãtén* ir **r,ãtúos* turėjo pavirsti į *ratù, ratè* ir *ratùs*; dėl senovinių akūtinių galūnių plg. *gerù* : *gerúoju* ir *gerùs* : *gerúosius*. Panašiai kirčiuotos kaikurių linksnių galūnės yra atsiradusios ir žody *rankà*. Šio žodžio vs. vd., kaip rodo kiti linksniai (pvz. *rañkų, rañkoms, rañkomis*), seniau irgi yra turėjęs šakninį kirtį ir ilgą akūtinę galūnę, t. y. jo prolytė

yra buvusi *r.aňkắ (plg. gerà iš *gerắ : gerόji ir kt.), todėl ji minėtuoju dėsniu turėjo pavirsti į dabartinę rankà. Dėl tos pat priežasties ir senovinis vs. įn. *r.aňkãn bei ds. gl. *r.aňkắs ilgainiui yra pavirtę į rankà (plg. ryt. augšt. runkù) ir rankàs (plg. geràs iš *gerắs : tarm. gerósias ir kt.). Iš kitos pusės 3-sios bei 4-sios kirčiuotės vs. vd., km., nd. ir gl. dar nevisai išaiškintu būdu iš galūnės yra atitraukę kirtį į šaknį, būtent – kélmas, rãgas yra kilę iš *kelmàs, *ragàs; kélmo, rãgo – iš *kelmã, *ragã; kélmui, rãgui – iš *kelmuõi, *raguõi; kélmą, rãgą – iš *kelmañ, *ragañ. Kad šios rūšies daiktavardžių vs. vd. seniau galėjo būti kirčiuojamas galūnėj, tarp ko kito rodo įvardžiuotiniai būdvardžiai geràsis, senàsis šalia gẽras, sẽnas, įvardžiai anàs, katràs ir kt. Vs. km. kélmo, rãgo seniau turėjus kirtį galūnėj dar rodo einamieji pašalio vietininkai, plg. dárbo : darbóp, Diẽvo : Dievóp (Dievópi), bet váisto (ds. vd. váistai) : váistop, prõto (ds. vd. prõtai) : prõtop ir kt.; dėl priegaidžių atmainos *darbã : darbóp plg. namiẽ : namíeje ir kt. Šiems kilmininkams polinksnis -pi buvo pradėtas dėlioti dar tada, kai 3-sios ir 4-sios kirčiuotės vs. km. dar tebebuvo kirčiuojamas galūnėj. Taip pat ir einamieji vidaus vietininkai dar tada buvo pradėti sudarinėti iš galininkų ir polinksnio -na, kai tie galininkai dar tebebuvo kirčiuojami pirmykštėj vietoj – šakny arba galūnėj, būtent: kelmañ iš kelmanà < *kelmañ + nắ, ragañ iš raganà < *ragañ + nắ, bet dũman, rãtan iš *d.ūmañ + nắ, *r.ātañ + nắ; plg. dar kelmúosna, ragúosna ir dũmuosna, rãtuosna. Pagaliau kirtį galėjus būti visų linksnių galūnėse iš dalies dar rodo ir įvardžiai kóks (kokìs, kokiàs), kokiõ, kokį̃, kokiuõ, kokiuõs (dabartinėse tarmėse jau sakoma ir kókio, kókį, kókiu, kókius), taip pat anàs, anõ, aną̃, katràs, katrõ, katrą̃ ir kt. Įdomu, kad dviskiemenių būdvardžių mot. giminės ā- kamieno vs. nd., kuris paprastai kirčiuojamas šakny, tarmėse dar kartais turi ir galūninį kirtį, pvz. gerà, -õs, gerái ir kt.; plg. dar patì, -čiõs, pačiái (kitur pãčiai).

Daugiaskiemeniai daiktavardžiai, kaip jau augščiau minėta, iš esmės savo kirčiavimu nesiskiria nuo dviskiemenių: vieni iš jų pastoviai, kiti kilnojamai kirčiuojami. Iš šių pastarųjų kiek išsiskiria 3-sios kirčiuotės atstovai, kurie kirtį kilnoja nuo galūnės į trečią ar tolimesnį skiemenį, pvz.: dóbilas, -aĩ, pabaigà, -õs, pãbaigą, pasiuntinỹs, pãsiuntinį ir kt. Bet, kaip rodo lietuvių kalbos duomenys, ir šios rū-

šies dariniai senovėj galėjo būti kirčiuojami visai panašiai, kaip atitinkami tos pat kirčiuotės dviskiemeniai daiktavardžiai, t. y. galūnėj: **dābilàs, *dābilã* (plg. *vākaras, -aĩ* : *vakaróp*), **dābilañ, *dābilúo *dābilúos* (plg. *dobilúosna*) ir kt. Ilgainiui šios lytys atitraukė kirtį iš galūnės į pirmąjį skiemenį: *dóbilas, dóbilo, dóbilą, dóbilu, dóbilus* ir kt.

VI. Daiktavardžių kirčiavimas

1. Dviskiemeniai daiktavardžiai

§ 10. Kadangi šios rūšies daiktavardžiai yra įvairios darybos, tai įvairus yra ir jų kaitymas bei kirčiavimas. Kad tas kirčiavimas geriau paaiškėtų, pavaizduosime kiekvieną kirčiuotę keliais pavyzdžiais.

1-sios kirčiuotės pavyzdžiai:

V i e n a s k a i t a

výras	káilis	líepa	pélkė	tóšis
výro	káilio	líepos	pélkės	tóšies
výrui	káiliui	líepai	pélkei	tóšiai
výrą	káilį	líepą	pélkę	tóšį
výru	káiliu	líepa	pélke	tóšimi
výre	káilyje	líepoje	pélkėje	tóšyje
výre	káili	líepa	pélke	tóšie

D a u g i s k a i t a

výrai	káiliai	líepos	pélkės	tóšys
výrų	káilių	líepų	pélkių	tóšių
výrams	káiliams	líepoms	pélkėms	tóšims
výrus	káilius	líepas	pélkes	tóšis
výrais	káiliais	líepomis	pélkėmis	tóšimis
výruose	káiliuose	líepose	pélkėse	tóšyse

D v i s k a i t a

výru	káiliu	líepi	pélki	tóši
výram	káiliam	líepom	pélkėm	tóšim

2-sios kirčiuotės pavyzdžiai:

V i e n a s k a i t a

pir̃štas	ver̃šis	rankà	lãpė	tur̃gus	vaĩsius
pir̃što	ver̃šio	rañkos	lãpės	tur̃gaus	vaĩsiaus
pir̃štui	ver̃šiui	rañkai	lãpei	tur̃gui	vaĩsiui
pir̃štą	ver̃šį	rañką	lãpę	tur̃gų	vaĩsių
pirštù	veršiù	rankà	lapè	tur̃gumi	vaĩsiumi
pirštè	ver̃šyje	rañkoje	lãpėje	tur̃guje	vaĩsiuje
pir̃šte	ver̃ši	rañka	lãpe	tur̃gau	vaĩsiau

D a u g i s k a i t a

pir̃štai	ver̃šiai	rañkos	lãpės	tur̃gai	vaĩsiai
pir̃štų	ver̃šių	rañkų	lãpių	tur̃gų	vaĩsių
pir̃štams	ver̃šiams	rañkoms	lãpėms	tur̃gams	vaĩsiams
pirštùs	veršiùs	rankàs	lapès	turgùs	vaisiùs
pir̃štais	ver̃šiais	rañkomis	lãpėmis	tur̃gais	vaĩsiais
pir̃štuose	ver̃šiuose	rañkose	lãpėse	tur̃guose	vaĩsiuose

D v i s k a i t a

pirštù	veršiù	rankì	lapì	turgù	vaisiù
pir̃štam	ver̃šiam	rañkom	lãpėm	tur̃gam	vaĩsiam

3-sios kirčiuotės pavyzdžiai:

V i e n a s k a i t a

kélmas	vélnias	ožỹs	ožkà
kélmo	vélnio	óžio	ožkõs
kélmui	vélniui	óžiui	óžkai
kélmą	vélnią	óžį	óžką
kélmu	vélniu	óžiu	óžka
kelmè	velnyjè	ožyjè	ožkojè
kélme	vélne	ožỹ	óžka

D a u g i s k a i t a

kelmaĩ	velniaĩ	ožiaĩ	óžkos
kelmų̃	velnių̃	ožių̃	ožkų̃

kelmáms	velniáms	ožiáms	ožkóms
kélmus	vélnius	óžius	óžkas
kelmaĩs	velniaĩs	ožiaĩs	ožkomìs
kelmuosè	velniuosè	ožiuosè	ožkosè

Dviskaita

kélmu	vélniu	óžiu	óžki
kelmám	velniám	ožiám	ožkóm
kelmam̃	velniam̃	ožiam̃	ožkõm

Vienaskaita

giesmė̃	širdìs	sūnùs
giesmė̃s	širdiẽs	sūnaũs
gíesmei	šir̀džiai	sū́nui
gíesmę	šir̀dį	sū́nų
gíesme	širdimì	sūnumì
giesmėjè	širdyjè	sūnujè
gíesme	širdiẽ	sūnaũ

Daugiskaita

gíesmės	šir̀dys	sū́nūs
giesmių̃	širdžių̃	sūnų̃
giesmė́ms	širdìms	sūnùms
gíesmes	šir̀dis	sū́nus
giesmėmìs	širdimìs	sūnumìs
giesmėsè	širdysè	sūnuosè

Dviskaita

gíesmi	šir̀di	sū́nu
giesmė́m	širdìm	sūnùm
giesmė̃m	širdim̃	sūnum̃

4-sios kirčiuotės pavyzdžiai:

Vienaskaita

vaĩkas	gaidỹs	šakà	katė̃	vagìs	viršùs
vaĩko	gaĩdžio	šakõs	katė̃s	vagiẽs	viršaũs

vaĩkui	gaĩdžiui	šãkai	kãtei	vãgiui	vir̃šui
vaĩką	gaĩdį	šãką	kãtę	vãgį	vir̃šų
vaikù	gaidžiù	šakà	katè	vagimì	viršumì
vaikè	gaidyjè	šakojè	katėjè	vagyjè	viršujè
vaĩke	gaidỹ	šãka	kãte	vagiẽ	viršaũ
		D a u g i s k a i t a			
vaikaĩ	gaidžiaĩ	šãkos	kãtės	vãgys	viršaĩ
vaikų̃	gaidžių̃	šakų̃	kačių̃	vagių̃	viršų̃
vaikáms	gaidžiáms	šakóms	katė́ms	vagìms	viršáms
vaikùs	gaidžiùs	šakàs	katès	vagìs	viršùs
vaikaĩs	gaidžiaĩs	šakomìs	katėmìs	vagimìs	viršaĩs
vaikuosè	gaidžiuosè	šakosè	katėsè	vagysè	viršuosè
		D v i s k a i t a			
vaikù	gaidžiù	šakì	katì	vagiù	viršù
vaikám	gaidžiám	šakóm	katė́m	vagìm	viršám
vaikam̃	gaidžiam̃	šakõm	katė̃m	vagim̃	viršam̃

Pastaba 1. Užuot *tur̃gumi, vaĩsiumi, širdimì, sūnumì* dabar daug kur jau linksniuojama ir kirčiuojama: *turgù, vaisiù, šìrdžia, sū́nu.*

Pastaba 2. Vs. įn. su *-mi*, vs. vt. su *-je* ir ds. įn. bei vt. dažnai trumpinami: *širdim̃, sūnum̃, ožỹ, ožkõj, giesmẽj, širdỹ, giesmė̃m(s), širdim̃(s), vagim̃(s), kelmuõs, ožiuõs, giesmė̃s, širdỹs* ir t. t.

§ 11. Kaip augščiau duotieji paradigminiai pavyzdžiai, dar kirčiuojami šie dviskiemeniai daiktavardžiai:

1-sios kirčiuotės: *áuksas, bū́stas, dū́mas, gróbas, jùngas, káimas, káltas, káulas, káušas, kéltas, krū́mas, láiptas, lénkas, lùnkas, lúomas, mìltai, mókslas, nóras, píenas, pjū́klas, príešas, púodas, prū́sas, rū́mas, síetas, sóstas, spą́stai, šáukštas, šónas, tárpas, tvártas, žárdas, žą́slai; bė́ris* (bėras arklys), *bríedis, brólis, jáutis, ką́snis, kíetis* (augalas), *mìrksnis, mólis, pántis, príekis, sámtis, síeksnis, síelis, sprìndis, sváinis, šúolis, úosis, ū́kis, várpis, vė́jas, žìrnis, žvìrblis; dálba, dúona, gė́da, gýsla, ýla, júosta, jū́ra, káina, kìlpa, kliáuda, kū́dra, kúopa, kúosa, lė́šos, lóva, lū́pa, márška, núoma, óda, próga, sáuja, sė́kla, síena, skránda, smìlga, srúoga, stìrna, stìrta, strė́na, šárka, šlúota, šmė́kla, švìlpa, túopa* (medis), *ū́dra, várna, várpa, vė́tra, vìlna; áuklė* „auklėtoja,

nešiotė“, *búožė, éibė, dìrsė, dùlkė, gáirė, gémbė, gérvė, kálvė, kárvė, káugė, káukė, kémpė, kérpė, kùrpė, méilė, pémpė, ráugė, ríeklės, rýkštė, séilė, skiáutė, šiáurė, šnérvė, zýlė, žìrklės, žiùrkė*; *jíetis, kártis, klétis, krýtis* „graibštas, samtis žuvims gaudyti“, *krósnis, krū̃snis, liáudis, liū̃tis, nýtis, péntis, rū̃šis, skìltis, sótis, súodys, šū̃tis* „krūva, rietuvė (malkų, žabų)“, *váltis, žiótys*; *Géjus* „Onuškio ap. ež.“, *Líegus* „Jiezno ap. upelis“, *Sáldus* „deš. Dubysos įt.“

2-sios kirčiuotės: *aũgštas, bal̃dai, bùtas, giñčas, giñklas, grą̃žtas, iñdas, kar̃klas, kar̃stas, kar̃tas, kaũkas, klõdas, kmýnas, krẽklai, kul̃nas, lãkštas, lãpas, liũtas, luõtas, mãtas, mẽtas, mul̃las, pãdas, priẽdas, prõtas, rãktas, rą̃stas, rãštas, saĩtas, skuñdas, smur̃tas, stram̃pas, stum̃bras, svãras, šýdas, šlam̃štas, tiñklas, tur̃tas, ū̃pas, vẽzdas, žãbas*; *bū̃vis, dal̃gis, gýmis, guõlis, kam̃štis, kir̃tis, kir̃vis, kìškis, kum̃pis, kur̃šis, lãtvis, lę̃šis, lõbis, mẽdis, mìgis, peĩlis, rẽtis, rẽžis, sýkis, skẽtis, skil̃vis, skõnis, skrañdis, smū̃gis, snùkis, šõkis, šū̃kis, tẽkis, triùšis, trū̃kis, ū̃gis, vãris, zuĩkis, žiñgsnis, žiùpsnis, žvil̃gis*; *balà, aslà, blusà, dirvà, druskà, dvasià, galià, girià, knygà, kopà, kuprà, mãrios, pirkià, prusnà, putà, vietà*; *aũklė* „autas, tvanktis; apivaras“, *bìtė, bùrė, dẽdė, ẽglė, gãtvė, kañklės, kẽkė, kẽkšė, kiaũlė, krãkė* (paukštis), *krãsė, laũmė, lẽkštė, lìžė, mùgė, rẽplės, rõgės, sil̃kė, skreĩstė, stãklės, šliùrė, šveñtė, veĩslė, vir̃vė, žẽmė*; *pẽkus* „galvijai, banda“, *šẽškus*, asv. *Daũkus, Meĩlus, Sar̃gus, Žaĩbus, Al̃kus* „Seredžiaus ap. ež.“, *Mẽdus* „deš. Dubysos įt.“; *daĩnius, gýrius* „gyrimasis, pasigyrimas; pagyras, gyrūnas“, *kur̃pius, skaĩčius, skýrius, sõdžius, spiẽčius, spiñdžius* „tiesi spindinti linija be medžių“, *val̃sčius, výlius, výrius* „virimas; verpetas vandeny“ ir „prietaisas durims varstyti, vinginis“, taip pat *Gìlius* „Tytuvėnų ap. ež.“, *Liẽlius* „Stakliškių ap. ež.“ ir kt.

3-sios kirčiuotės: *béržas, brúožas, dáigas, dárbas, grū́das, grúodas, ìrklas, kálnas, kiáutas, kótas, kréslas, láiškas, láužas, lúobas, máuras, mė́šlas, óras, pė́das, pjáulas, pláukas, pléntas, ríešas, rýtas, rúožas, sárgas, slíekas, spúogas, spùrgas, stíebas, stógas, šérnas, šiáudas, táukas, tė́vas, úodas, váizdas, véidas, vérgas, vóras, žándas, žíedas, žìrgas, žiógas*; *grėblýs, gurklýs, lokýs, lopšýs, lovýs, nykštýs, vėžýs, žaltýs*; *burnà, galvà, lūšnà, naudà, pėdà, žmonà*; *gerklė̃, reikšmė̃, varškė̃, versmė̃, žmónės*; *rūgštìs, šerdìs, viltìs, žvėrìs*; *lietùs*.

4-sios kirčiuotės: *bãdas, bal̃nas, bal̃sas, dar̃žas, Diẽvas, dum̃blas,*

gãlas, gar̃das, gar̃sas, gaũras, jaũkas, jaũsmas, jãvas, kam̃pas, kaũpas, kiẽmas, krañtas, kùpstas, laĩkas, laĩvas, lañkas, laũkas, lìzdas, lõpas, maĩšas, mãras, mẽlas, pil̃vas, rãgas, saĩkas, sãpnas, skaũsmas, skiẽpas, spar̃nas, stãbas, šim̃tas, šliùžas, tãkas, tar̃nas, teĩsmas, tìkslas, ũkas, var̃das, var̃nas, var̃pas, vil̃kas, žaĩbas; *dagỹs, dramblỹs, garnỹs, gylỹs, glėbỹs, griovỹs, gūbrỹs, gūžỹs, krioklỹs, kvailỹs, peslỹs, petỹs, plyšỹs, ryšỹs, rugỹs, rūsỹs, skėrỹs, smėlỹs, šaulỹs, stabdỹs, važỹs, žynỹs, žioplỹs, žvejỹs*; *angà, ąsà, aukà, aušrà, bandà, bangà, dainà, dėkà, dervà, dienà, dorà, gamtà, giedrà, globà, griovà, gũžtà, kalbà, kalvà, kartà, lankà, ląstà, mergà, mėsà, skolà, skriaudà, tiesà, tylà, tvorà, uolà, valkà, žiemà*; *dailẽ, deivẽ, dermẽ, dėžẽ, drėvẽ, drožlẽ, duobẽ, esmẽ, garbẽ, gėlẽ, kalẽ, katẽ, kaltẽ, kregždẽ, lėlẽ, lygmẽ, ložẽ* „išgulusių javų pėdas; (ds.) išgulę javai“, *mįslẽ, plėnẽ, prasmẽ, siūlẽ, srovẽ, šliūžẽ, tarmẽ, tėkmẽ, varlẽ, vėlẽ, vertẽ, vėžẽ, žymẽ, žliūgẽ, žolẽ, žvaigždẽ*; *akìs, angìs, ašìs, ausìs, avìs, barnìs, blužnìs, brandìs* „branda“, *buitìs, dalìs, degsnìs, grandìs, grindìs, kandìs, klūtìs, krūtìs, lytìs, mintìs, mirtìs, naktìs, Nerìs, pintìs, pjūtìs, plūdìs* „plūdė, plauktukas“, *pusnìs, pušnìs* „batas (čebatas)“, *rakštìs, rūdìs, sagtìs, šaknìs, trandìs, tulžìs, ugnìs, vilnìs, vytìs, žąsìs, žuvìs*; *alùs, dangùs, ketùs* „špižius“, *medùs, midùs, opšrùs* „barsiukas“, *piẽtūs, vidùs*, taip pat *Gystùs* „deš. Nemuno įt.“, *Kertùs* „kair. Strėvos (Nemuno) įt.“, *Niedùs* „Kapčiamiesčio ap. ež.“, *Teirùs* „Veisiejų ap. ež.“

§ 12. Kaikurie augščiau duotieji pavyzdžiai tarmėse arba senesniuose šaltiniuose kitaip kirčiuojami. Pvz. šalia *bríedis, dagỹs, gỹmis, glėbỹs, gurklỹs, gūžỹs (gũžį), kalẽ, katẽ, kásnis, kálvė, lovỹs, mìgis, ryšỹs, síeksnis, snùkis, sprìndis, važỹs, ver̃šis, zuĩkis, žiñgsnis, žiùpsnis* tarmėse dar randame ir *briedỹs, bríedį* (Klaipėdos krašto žvejų tarmėj), *dãgis, gymỹs, glẽbis, gùrklis, gũžis* (ir *gūžỹs, gũžį*), *kãlė, kal̃tė, kąsnỹs, kásnį, kalvẽ, -ẽs, kal̃vę, lóvis, migỹs, rỹšis, sieksnỹs, síeksnį, snukỹs, sprindỹs, sprìndį, vãžis, veršỹs, ver̃šį, zuikỹs, zuĩkį, žingsnỹs, žiñgsnį, žiupsnỹs*.

2-sios kirčiuotės *ju-* kamieno daiktavardžiai dabartinėj bendrinėj kalboj daugiausia kirčiuojami šakny, bet Daukšos kalboj ir dabartinėse tarmėse nemaža jų dar randame ir 4-sios kirčiuotės, pvz.: *augliùs* „auglis, ūglis“, *diegliùs* „dieglys“, *lakiùs* „bičių kelias, spiečius“, *mazgiùs* „užsimezgimas“, *skaičiùs* (arba *skaitliùs*), *skyriùs, sodžiùs, ta-*

niùs arba *tiniùs* „sutinimas, tinulỹs“, taip pat *Skričiùs* „Semeliškių ap. upelis“, *Sprindžiùs* „Onuškio ap. ež.“, *Surmiùs* „Jiezno ap. ež.“, *Virkiùs* „deš. Alšios (Verknės, Nemuno) įt.“ ir kt.

2-sios kirčiuotės *i-* kamieno daiktavardžiai dabartinėj bendrinėj kalboj beveik nebevartojami, bet jų tam tikras skaičius dar sutinkamas Daukšos kalboj (*buĩtis, mir̃tis, šãknis, ùgnis, ùsnis*) ir iš dalies kaikuriose dabartinėse tarmėse; pvz. šių dienų kalboj dar tebevartojama (arba dar neseniai buvo vartojama) *buĩtis, -ies* (Lėnas, Dusetos) ir *ùgnis, -ies* (Dusetos, Tverečius, Gervėčiai, Lazūnai; Salantuose tik senoji karta tai pažinusi dar prieš Pirmąjį Pasaulinį karą); kitur *ugniẽs* bei *usniẽs* vietoj dar sakoma *ugnìs, ùgnies* (šalia *ùgnė*) ir *usnìs, ùsnies, ùsnių*. Salantiškiai žemaičiai tam tikruose posakiuose neseniai dar pasakydavę ir ds. km. *šãknių*: aš juos išdeginsiu iš š ã k n i ų (t. y. visai). Toliau šios kirčiuotės *i-* kamieno daiktavardžių dar pažįstama: *añglis, -ies, anglìs, añglies* šalia *anglìs, -iẽs, añglį, lìkštis, -ies* „trūkumas, yda“ (Dusetos, Linkmenys) ir *likštìs, lìkšties* „t. p.“ (Salantai), ryt. augšt. *slìstis, -ies* „dingstis, äusserer Schein“, slaviški skoliniai *čẽstis, -iẽs* „vaišės“ ir *smer̃tis, -ies* „mirtis“ (**smertìs, -iẽs* nepažįstama). Mituvos upyno tarmėj dar randame 2-sios kirčiuotės: *bitìs, bìties, karšìs, kar̃šies, plūdìs, plū̃dies* „žuvies pūslė“ ir *ùpis, -ies*.

Dabartinėj kalboj ypač dažnai kirčiuotes kaitalioja dviskiemeniai *a-* ir *ā-* kamienų daiktavardžiai; pvz. vienur *béržas, jùngas, kálnas, óras* yra 1-sios, o kitur 3-sios kirčiuotės, arba *džiaũgsmas, kuĩnas, maĩštas, tiñklas, tvãnas, vaĩdas, var̃gas*, taip pat *aušrà, dirvà, kaktà, kuprà, naštà, putà* vienur priskiriama 2-ajai, o kitur 4-ajai kirčiuotei, ir t. t.

Kurios iš augščiau minėtųjų lyčių yra senesnės, dabar tik iš dalies begalime spręsti. Pvz. Daukšos, Donelaičio ir iš dalies ryt. augšt. *tėvas, -ai*, kaip jau augščiau minėta, sutinka su lat. *tẽvs*, ir todėl veikiausiai yra senesnė lytis, o dabartinėj bendrinėj kalboj ir plačiai tarmėse vartojamoji lytis *tėvas, -aĩ* laikytina naujesne. Taip pat, sprendžiant pagal lat. *bẽrzs (bẽrza), briêdis, jûgs, kal̂ns, ârs, sprîdis*, senesnės lytys gali būti *béržas, -ai, briedỹs, bríedį, jùngas, -aĩ, kálnas, -aĩ, óras, -aĩ, sprindỹs, sprìndį*, o vėlesnės *béržas, -aĩ, bríedis, jùngas, -ai, kálnas, -ai, óras, -ai, sprìndis* ir kt. Toliau plg. § 3. Bet sunkiau senesnes tvirtagalės ar trumposios šaknies daiktavardžių lytis atskirti nuo nau-

jesniųjų; čia kiek daugiau apie tai galima spręsti tik iš pačių kirčiuojamųjų žodžių istorijos ir jų vartosenos lietuvių kalboje; dėl to pvz. *ùgnis, -ies* ir *ùsnis, -ies* laikytinos senesnėmis lytimis kaip *ugnìs, -iẽs*, nes pirmosios daugiau paliudijamos senesnių šaltinių ir su laiku vis daugiau išeina iš vartosenos, o pastarosios vis daugiau įsigali; tas pat pasakytina ir apie *džiaũgsmas, -ai, maĩštas, -ai, tvãnas, -ai, var̃gas, -ai* ir kt.

Kaip pačios kirčiuotės, taip ir kaikurie atskirų paradigmų linksniai dabar įvairuoja savo kirčiavimu. Pvz. 3-sios kirčiuotės *a-* kamieno daiktavardžių vs. vt. šalia senovinio galūninio kirčio (*darbè, kelmè, langè, mėšlè, orè*...) žemaičių ir iš dalies pažemaitės (pvz. Tilžės ir kt.) tarmėse dar turi ir atitrauktinį šaknies kirtį: *dárbe, kélme, lánge* ir kt. Plg. dar *šakosè* (iš **šakā́s-én*) ir tarm. *šakóse* ir kt.

Dabartiniai *a-* kamieno vs. šauksmininkai paprastai kirčiuojami šakny, pvz.: *kélme, sárge, výre, žénte, pir̃šte, vil̃ke*, bet tarmėse jų dalis (3-sios ir 4-sios kirčiuotės) vietomis dar kirčiuojama ir galūnėj: *bernè, sargè, vilkè*... O šiaurės vakarų žemaičiai šio kamieno tvirtapradės šaknies daiktavardžių vs. šm. taria su tvirtagale priegaide: *sar̃ge, tė̃ve, vỹre, žeñte*...; plg. lat. *tẽvs, mãte, brãlis* ir vs. šm. *tèv, màt, bràli*. Kitų kamienų vs. šauksmininkai seniau irgi gal panašiai buvo kirčiuojami, bet dabar jų kirčiavimas daug kur jau išlygintas, apibendrintas.

Daugiskaitoj vietomis kirčio vieta skiriami šeimos ir atskirų asmenų pavadinimai, pvz.: *dė̃džius, dė̃džiai* (keli dėdės) ir *dėdžiaĩ* (dėdė su dėdiene), *úošvis, úošviai* „fathers-in-law" ir *uošviaĩ* (ds. gl. *uošviùs*) „uošvio tėvai", taip pat *Miliū́nas, -ai* ir *Miliūnaĩ, -ų̃, -ùs* ir kt.

2. Daugiaskiemeniai daiktavardžiai

§ 13. Daugiaskiemeniai daiktavardžiai savo kirčiavimu prilygsta dviskiemeniams. Pirmosios kirčiuotės daugiaskiemeniai žodžiai gali būti pastoviai kirčiuojami antrajame arba trečiajame ir ketvirtajame skiemenyje nuo galo. Pirmuoju atveju kirčiuojamo skiemens priegaidė visados esti tvirtapradė (*eglýnas, varnénas, skevéldra, rankóvė*...), o antruoju gali būti tvirtapradė, tvirtagalė arba trumpinė (*véidrodis, rãštininkas, skė̃peta, nùgara*...). Pvz.:

1-sios kirčiuotės pavyzdžiai:

Vienaskaita

mókytojas	kaimýnas	kū̃dikis	el̃geta
mókytojo	kaimýno	kū̃dikio	el̃getos
mókytojui	kaimýnui	kū̃dikiui	el̃getai
mókytoją	kaimýną	kū̃dikį	el̃getą
mókytoju	kaimýnu	kū̃dikiu	el̃geta
mókytojuje	kaimýne	kū̃dikyje	el̃getoje
mókytojau	kaimýne	kū̃diki	el̃geta

Daugiskaita

mókytojai	kaimýnai	kū̃dikiai	el̃getos
mókytojų	kaimýnų	kū̃dikių	el̃getų
mókytojams	kaimýnams	kū̃dikiams	el̃getoms
mókytojus	kaimýnus	kū̃dikius	el̃getas
mókytojais	kaimýnais	kū̃dikiais	el̃getomis
mókytojuose	kaimýnuose	kū̃dikiuose	el̃getose

Dviskaita

mókytoju	kaimýnu	kū̃dikiu	
mókytojam	kaimýnam	kū̃dikiam	el̃getom

2-sios kirčiuotės pavyzdžiai:

Daugiaskiemeniai 2-sios kirčiuotės žodžiai turi tvirtagalę arba trumpinę priegaidę priešpaskutiniame skiemenyje ir kirčiuojami kaip *rãtas, -ai, rankà, rañkos* arba *ẽglė*, pvz.:

Vienaskaita

valdõvas	lietùvis	merginà	melãgė
valdõvo	lietùvio	mergìnos	melãgės
valdõvui	lietùviui	mergìnai	melãgei
valdõvą	lietùvį	mergìną	melãgę
valdovù	lietuviù	merginà	melagè
valdovè	lietùvyje	mergìnoje	melãgėje
valdõve	lietùvi	mergìna	melãge

D a u g i s k a i t a

valdõvai	lietùviai	mergìnos	melãgės
valdõvų	lietùvių	margìnų	melãgių
valdõvams	lietùviams	mergìnoms	melãgėms
valdovùs	lietuviùs	merginàs	melagès
valdõvais	lietùviais	mergìnomis	melãgėmis
valdõvuose	lietùviuose	mergìnose	melãgėse

D v i s k a i t a

valdovù	lietuviù	merginì	melagì
valdõvam	lietùviam	mergìnom	melãgėm

3-sios kirčiuotės pavyzdžiai:

P i r m a s i s   p o s k y r i s

Daugiaskiemeniai 3-sios kirčiuotės žodžiai kirčiuojami trejopai. Vienų iš jų kirtis šokinėja nuo galūnės į priešpaskutinį tvirtapradės priegaidės skiemenį ir kirčiuojami kaip *kélmas, -aĩ, varškẽ, várškę* ir kt., pvz.:

V i e n a s k a i t a		D a u g i s k a i t a	
velionìs	Veliuonà	veliónys	Anykščiaĩ
velioniẽs	Veliuonõs	velionių̃	Anykščių̃
velióniui	Veliúonai	velionìms	Anykščiáms
veliónį	Veliúoną	veliónis	Anýkščius
velióniu	Veliúona	velionimìs	Anykščiaĩs
velionyjè	Veliuonojè	velionysè	Anykščiuosè
velióni	Veliúona		

A n t r a s i s   p o s k y r i s

Kitų 3-sios kirčiuotės daugiaskiemenių žodžių kirtis gali būti kilnojamas nuo galūnės į trečiąjį arba ketvirtąjį tvirtapradės ir tvirtagalės arba trumpinės priegaidės skiemenį; dėl patogumo pirmąją grupę galime žymėti 3a, antrąją – 3b.

3a grupės pavyzdžiai:

Vienaskaita

dóbilas	dovanà	vėgėlė̃	galvažudỹs
dóbilo	dovanõs	vėgėlė̃s	gálvažudžio
dóbilui	dóvanai	vė́gėlei	gálvažudžiui
dóbilą	dóvaną	vė́gėlę	gálvažudį
dóbilu	dóvana	vė́gėle	gálvažudžiu
dobilè	dovanojè	vėgėlėjè	galvažudyjè
dóbile	dóvana	vė́gėle	galvažudỹ

Daugiskaita

dobilaĩ	dóvanos	vė́gėlės	galvažudžiaĩ
dobilų̃	dovanų̃	vėgėlių̃	galvažudžių̃
dobiláms	dovanóms	vėgėlė́ms	galvažudžiáms
dóbilus	dóvanas	vė́gėles	gálvažudžius
dobilaĩs	dovanomìs	vėgėlėmìs	galvažudžiaĩs
dobiluosè	dovanosè	vėgėlėsè	galvažudžiuosè

Dviskaita

dóbilu	dóvani	vė́gėli	gálvažudžiu
dobilám	dovanóm	vėgėlė́m	galvažudžiám
dobilam̃	dovanõm	vėgėlė̃m	galvažudžiam̃

3b grupės pavyzdžiai:

Vienaskaita

kãtinas	kalinỹs	siurbėlė̃	griovakasỹs
kãtino	kãlinio	siurbėlė̃s	griõvakasio
kãtinui	kãliniui	siur̃bėlei	griõvakasiui
kãtiną	kãlinį	siur̃bėlę	griõvakasį
kãtinu	kãliniu	siur̃bėle	griõvakasiu
katinè	kalinyjè	siurbėlėjè	griovakasyjè
kãtine	kalinỹ	siur̃bėle	griovakasỹ

D a u g i s k a i t a

katinaĩ	kaliniaĩ	siuřbėlės	griovakasiaĩ
katinų̃	kalinių̃	siurbėlių̃	griovakasių̃
katináms	kaliniáms	siurbėléms	griovakasiáms
kãtinus	kãlinius	siuřbėles	griõvakasius
katinaĩs	kaliniaĩs	siurbėlėmìs	griovakasiaĩs
katinuosè	kaliniuosè	siurbėlėsè	griovakasiuosè

D v i s k a i t a

kãtinu	kãliniu	siuřbėli	griõvakasiu
katinám	kaliniám	siurbėlém	griovakasiám
katinaĩm	kaliniaĩm	siurbėlẽm	griovakasiaĩm

4-sios kirčiuotės pavyzdžiai:

Daugiaskiemeniai 4-sios kirčiuotės žodžiai kilnoja kirtį iš galūnės į priešpaskutinį tvirtagalės arba trumpinės priegaidės skiemenį ir kirčiuojami kaip *genỹs, -iaĩ, šakà, -õs, šalìs, -iẽs* ir kt., pvz.:

V i e n a s k a i t a		D a u g i s k a i t a	
žiniuonìs	Virvyčià	žiniuõnys	Krūveliaĩ
žiniuoniẽs	Virvyčiõs	žiniuonių̃	Krūvelių̃
žiniuõniui	Virvỹčiai	žiniuonìms	Krūveliáms
žiniuõnį	Virvỹčią	žiniuonìs	Krūveliùs
žiniuoniù	Virvyčià	žiniuonimìs	Krūveliaĩs
žiniuonyjè	Virvyčiojè	žiniuonysè	Krūveliuosè
žiniuõni	Virvỹčia		

Panašiai kaip augščiau duotieji pavyzdžiai, dar kirčiuojami šie daugiaskiemeniai daiktavardžiai:

1-sios kirčiuotės: *į́snaigas, kéltuvas* „spragilo kotas", *láidytuvas* „ližė", *núomaras, pérkolas, pjáutuvas, príelaidas, są́matas, šáutuvas*; *arúodas, atólas, lavónas, padárgas, paváizdas, pavéikslas, žabángai*; *į́sūnis, pãliegis* „sunki liga, ilgas sirgimas", *peřnagis* „kyšis", *pódėlis, pógrindis, príegalvis, są́spyris* „ginčas"; *ligónis, palū́pis, papéntis* „plona duonos bandelė, pladė; duonos žiauberis", *pavė́sis*; *davė́jas, nešė́jas, pjovė́jas*; *aguonójas, sienójas, šilójas* „viržis", *vasarójas*; *karaliū́nas,*

perkū̃nas, Vaičiū̃nas; *paukštýtis, šunýtis, mergýtė, saulýtė*; *ãdata, ãšara, gãniava, kãmanos, kùpeta, nùgara, núograuža, núolaida, pãsaka, są́varta, šérpeta, vãsara*; *baũdžiava, gãniava, mẽzliava, pỹliava, rãšliava*; *apváizda, nenáuda* „nenaudėlis, -ė“, *padáuža, pagálba, pajáuta, patárška, patránka* „kas trankosi, pabalda“; *avíena, jáutiena, rugíena, žąsíena*; *kaĩmenė, pãdarynė, peĩpietė* „popietė, pokaitis“, *pómergė* „pamergys“, *prãmonė, są́žinė, tė́viškė, žiñginė*; *alkū́nė, malónė, padángės, pagálvė, patìltė, saváitė*; *gerýbė, piktýbė, šunýbė*; *bendróvė, geróvė, senóvė, vergóvė*; *alkū́nė, galū́nė, viršū́nė*.

2-sios kirčiuotės: *grebẽstas, klebẽtas, lankẽtas* „lanktis“, *pentìnas, priekãlas, ratãnas* „lankas, ratilas“, *sidãbras, vainìkas*; *gulõvas, palydõvas, valdõvas*; *galiū̃nas, keikū̃nas, paplavū̃nas, tylū̃nas*; *galvõkas* „nedidelis debesis“, *kuinõkas* „kuinapalaikis“, *sartõkas* „sartas arklys“, *teliõkas, viliõkas* „viliotojas“; *ąsõtis, balañdis, bičiùlis, drabùžis, erẽlis, koštùvis, liežùvis, namìškis, ragaĩšis, šaltìnis, varguõlis*; *ganyklà, -ỹklos, lydekà, -ẽkos, meletà, -ẽtos, sveikatà, -ãtos, vergijà, -ìjos*; *aušrìnė, birbỹnė, girtuõklė, kapõnė* „kas sukapota; kapotė; kapojamoji lenta“, *lapiẽnė* „burokų lapų sriuba“, *nešiõtė* „vaikų nešiotoja, áuklė“, *pakal̃nė, senãtvė, šlakuõtė* „šlakuota višta“, *žibùtė* „žibuoklė“.

3-sios kirčiuotės: a) *kiemionìs* „kaimo gyventojas, kaimietis“, *sodžionìs* „sodietis“, *tilžionìs* „tilžėnas“, taip pat pavardės *Avižonìs, Blažonìs, Gudonìs, Mažionìs* ir kaimai *Budriónys, Bukónys, Mažiónys, Niurónys*; *Aluonà* „deš. Nevėžio įt.“, *Apsuonà* „deš. Nemuno įt.“, *Beržuonà* „kair. Šventosios įt.“, *Lazduonà* „kair. Dubysos įt.“, *Perlojà* „Alytaus aps. miestelis“, *Varėnà* „t. p.“; b) *áudeklas, kiáukutas* „kiautas, kevalas“, *ríešutas, víesulas, výstyklas*; *gyvulỹs, kosulỹs, troškulỹs, sąsparà, kópėčios*; *augštumà, kietumà, lygumà*; *liepinẽ* „liepinis indas“, *stoginẽ* „daržinė“; *dilgėlẽ, skrybėlẽ, sprogėlẽ* „kultuvo buožė“, *ėduonìs* „ėdūnas; kaulo gedimas, tvinkinys“, *gyvuonìs, grobuonìs, landuonìs* „pirštų liga, paliepa“, *dieverìs, Noterìs* „deš. Lokio (Neries) įt.“, *voverìs* ir *gomerẽ* „gomurys“, *koserẽ* „žiotys, ryklė“, *voverẽ*; *keltuvẽ* „spragilo kotas“, *kultuvẽ, maltuvẽ, rietuvẽ* „ko nors prikrauta eilė, šūtis“, *sėtuvẽ* „siekas, sykelis“; *auksakalỹs, girnakalỹs, jaunavedỹs, kailiadirbỹs, kalnakasỹs, laiškanešỹs, pirmagalỹs*; c) *ãpkasas, ãpmaudas, ãtrašas, nẽgandas* „nelaimė, vargas, rūpestis“, *pãdaras, pãkratas, pãmatas, pãšaras, prãgaras* „rijūnas; pekla“, *ùžrašas*; *bar̃škalas, ẽdalas, jõva-*

las, kẽpalas, reĩkalas, vir̃balas; *ãkstinas, ãvinas, kir̃minas, slìbinas, stìpinas*; *gaĩmaras* „gaištuvas, delsuonis“, *kaũkaras* „kalnelis, kalva, kauburys“, *stãbaras, žãgaras*; *pabalỹs, pamarỹs, pašalỹs, paupỹs*; *drebulỹs, dusulỹs, krutulỹs* „kas vis kruta“, *skritulỹs, spindulỹs*; *deginỹs, grindinỹs, kratinỹs, pirkinỹs, slėpinỹs*; *bildesỹs, brazdesỹs, judesỹs, kaukesỹs*; *atmainà, atramà, pabaigà, pakalà* „nugara, užpakalys“, *pakarpà, pakurà* „kuras, prakuras; jaujos ar pirties dalis, kur krósnis kūrenama; (žem.) jauja“, *pašalpà, praparšà* „neužšalusi kiaura vieta upėj, ežere“; *drebulẽ, gegužẽ, grietinẽ, pastalẽ, pavardẽ, siurbėlẽ*; *atmintìs, debesìs, kibirkštìs, paspirtìs, prigimtìs*; *angliakasỹs, barzdaskutỹs, dievadirbỹs, geradarỹs, geležgalỹs, kaminkrėtỹs, lentagalỹs, vilkatakỹs.*

4-sios kirčiuotės: *Alaušà* „kair. Šventosios įt.“, *Ašvijà* „deš. Akmenos (Jūros) įt.“, *Baudeikà* „Stakliškių ap. upelis“, *Garliavà* „Kauno aps. miestelis“, *Grabuostà* „kair. Siesarties (Nevėžio) įt.“, *Laukystà* „kair. Neries įt.“, *Maleišà* „kair. Ilgosios (Jūros, Šventosios) įt.“, *Pelyšà* „deš. Šventosios įt.; deš. Viešintos (Lėvens) įt.“, *Sasnavà* „Marijampolės aps. bažnytkaimis“, *Skaryčià* „kair. Virvyčios (Ventos) įt.“, *Šerentà* „kair. Nemuno įt.“, *Šlapakšnà* „kair. Jiesios (Nemuno) įt.“, *Vašuokà* „kair. Viešintos (Lėvens) įt.“, taip pat *perkolà* „perkolas“ ir kt.

§ 14. Kaip dviskiemeniai, taip ir daugiaskiemeniai daiktavardžiai daug kur nevienodai kirčiuojami. Visų pirma 1-oji kirčiuotė kaitaliojasi su 3a ir 3b kirčiuotėmis, pvz.: *ãdata* ir *adatà, -õs, ãdatą* (Kuršaitis, Jurbarkas); *ãtmaina* ir *atmainà, -õs, ãtmainą*; *máltuvė* (Daukšiai, Dovydai) ir *maltuvẽ, -ẽs, máltuvę* (Salamiestis, Pandėlys, Suvainiškis, Rokiškis); *nùgara* ir *nugarà, -õs, nùgarą* (Kuršaitis, Vilkyškiai, Plaškiai); *núotaka* ir *nuotakà, -õs, núotaką* „iš visų pusių kalnų apsupta pieva“ (Punskas); *padáuža* ar *pãdauža* (Seda, Darbėnai) ir *padaužà, -õs, pãdaužą* (Kvėdarna); *palóvis* ir *palovỹs, pãlovį* (Simnas); *pãprotis* (Daukša, Salantai, Švėkšna, Pagramantis) ir *paprotỹs, pãprotį*; *pasúolė* arba *pãsuolė* (Salantai) ir *pasuolẽ, -ẽs, pãsuolę* (Leipalingis, Tverečius); *pãšalpa* (Daukša, Plaškiai, Salantai, Šiauliai) arba *pašálpa* (Kamajai), *pašélpa* (Vilkaviškis, Sintautai) ir *pašalpà, -õs, pãšalpą* (Jurbarkas, Pagramantis, Švėkšna, Seda); *pãžygis* (Daukša) ir *pažygỹs* „didelė kelionė“ (Aksnėnai); *prãnašas, -ai* (Daukša, Darbėnai, Salantai, Švėkšna, Plungė, Šiauliai) ir *prãnašas, -aĩ*; *sąspara* (Kuršai-

tis) ir *sąsparà, -õs, są́sparą* (Kvėdarna, Dusetos), *skẽpeta* ir *skepetà, -õs, skẽpetą* (Kuršaitis, Vilkyškiai, Plaškiai); *trùputis* (Šiauliai, Dovydai, Vabalninkas, Subačius, Kamajai) ir *truputỹs, trùputį* (Daukša, Kuršaitis, Salantai, Švėkšna, Tverai), *ùžpakalis* ir *užpakalỹs, ùžpakalį* ir kt.

Taip pat 2-oji kirčiuotė daug kur eina pakaitais su 1-ąja arba 3a ir 3b, pvz.: *gintãras, -ai* (Kuršaitis, Subačius, Dusetos) ir *giñtaras, -aĩ* (Kvėdarna, Salantai, Alsėdžiai, Mosėdis); *grūstùvis* (Salantai, Subačius, Kupiškis) ir *grū́stuvis* (Židikai, Skuodas, Mažeikiai), *grūstuvỹs, grū́stuvį* (Plungė, Viekšniai, Ylakiai); *koštùvas, -ai, koštùvis* ir *kóštuvas, -ai* (Linkuva, Grūžiai), *kóštuvis* (Židikai, Tverai, Alsėdžiai), *koštuvỹs, kóštuvį* (Kvėdarna, Šakyna); *kukùras, -ai* „nugaros dalis ties sprandu, kupra, kukštera" (Veisiejai), *kukùris* „t. p." (Merkinė, Liškiava, Valkininkai) ir *kùkuras, -aĩ* (Salakas, Švenčionys, Rimšė, Paringys), *kukurỹs, kùkurį* (Marcinkonys, Rodūnia, Armoniškis, Kaniava); *negãlė* (Bartninkai, Švėkšna, Salantai, Tverečius) ir *nẽgalė* (Paežeriai, Sintautai, Jurbarkas, Seda, Šiauliai); *nerimãstis, -čio* (Daukša) ir *nẽrimastis, -čiai* (Vilkaviškis, Ramygala, Subačius, Kupiškis), *nerimastìs, -iẽs, nẽrimastį* (Kuršaitis); *palaũkė* (Vilkaviškis, Bagotoji, Subačius, Užpaliai) ir *palaukẽ, -ẽs, pãlaukę* (Bartninkai, Marijampolė, Daukšiai, Skirsnemunė, Baisogala); *panõsė* (Seredžius) ir *pãnosė* (Endriejavas); *pasẽdas, -ai* „sėdynė" (Dusetos) ir *pãsėdas* (Linkmenys); *pastõgė* (Naumiestis, Rygiškiai, Skriaudžiai) ir *pastógė* (Daukšiai, Seredžius, Veliuona, Endriejavas), *pãstogė* (Salantai); *praustùvė* (Bartninkai, Paežeriai) ir *praustuvẽ, -ẽs, praũstuvę* (Daukša, Kuršaitis, Jurbarkas, Salantai, Kupiškis, Kamajai), *praũstuvė* (Plaškiai); *priekãlas, -ai* (Merkinė, Daukšiai, Marijampolė, Adutiškis, Dysna) ir *príekalas, -ai* (Dovydai, Subačius, Kupiškis, Panemunis); *sėtùvė* (Pandėlys, Kvetkai) ir *sétuvė* (Naumiestis, Plungė, Skuodas, Alsėdžiai, Tverečius), *sėtuvẽ, -ẽs, sétuvę* (Seinai, Miroslavas, Daukšiai, Salamiestis, Kupiškis); *trupùtis* (Virbalis, Sintautai, Bartninkai, Jurbarkas) ir *truputỹs, trùputį, trùputis* ir kt.

Šitoks didelis daugiaskiemenių, kaip ir dviskiemenių, daiktavardžių kirčiuočių mišimas visų pirma aiškintinas pirmykščio kirčiavimo primiršimu ir vėlesniu jo analoginiu išlyginimu. Štai sprendžiant pagal *kóšti* = lat. *kãst, málti* = *malt, mìnti* = *mĩt, séti* = *sẽt* ir *grū́sti*

= lat. *grûst, kélti* = *ceÎt, láužti* = *laûzt, výti* = *vît*, senovinę kirčio vietą gali rodyti *kóštuvas, -ai, kóštuvis* (lat. *kãstuvis*), *máltuvė* (lat. *maĨtuve*), *mìntuvai* (Kvėdarna), *sė́tuvė* (lat. *sẽtuve*) ir *grūstuvỹs, grū́stuvį* (lat. *grûstuvis*), *keltuvà, -õs, kéltuvą* „galvijai, banda" (Valkininkai, Adutiškis, Tverečius), *keltuvė̃, -ė̃s, kéltuvę* „spragilo kotas, siaustuvė" (Rudamina, Keturvalakiai, Šakiai, Dusetos, Tauragnai), *lauž-tùvas, -ai* (Ruigys, Kuršaitis), *vytùvai* (Subačius, Dusetos), *vytuvaĩ* (Kuršaitis) ir kt., todėl vėlyvesniais dariniais laikytini *koštuvỹs, kóštuvį* ar *koštùvis, maltuvė̃, -ė̃s, máltuvę, mintuvaĩ, mìntuvus* (Kuršaitis, Eržvilkas, Ramygala, Salos) arba *mintùvai* (Naumiestis, Žemoji Panemunė, Rygiškiai, Šakyna), *sėtuvė̃, -ė̃s, sė́tuvę* arba *sėtùvė* ir *grū́stuvis, kéltuva* (Trakai, Zietela) arba *kéltuvė* „karvė" (Alovė), *kéltuvės, -ių* „jaunųjų prikėlimas" (Kuršėnai, Skaisgirys) ir kt. Taip pat vėlyvesniu dariniu laikytina ir siaurai pažįstama *dóvana* (Plungė, Šiauliai, Dovydai), nes beveik visoj Lietuvoj tėra vartojama *dovanà, -õs, dóvaną*, ir seną šio žodžio galūninį kirčiavimą sutartinai dar rodo lat. *dâvana*.

Kaip lengvai kirčiuotės gali būti sukeičiamos, aiškiai rodo pastarieji laikai. Pvz. seniau mažiau pažįstamas teikiamasis *pajū́ris*, atgavus nepriklausomybę ir daugiau ėmus susisiekti su *jū́ra*, ilgainiui daugelio buvo pradėtas tarti *pajūrỹs, pãjūrį*, juo labiau, kad ir patys pajūrio žemaičiai paprastai taria ne *pajū́ris*, bet *pãjūris* (Salantai ir kt.). Be to, tai atmainai galėjo dar turėti įtakos ir tokie žinomesni dariniai kaip *pamarỹs, pãmarį, paežerỹs, pãežerį, paupỹs, pãupį* ir kt. Arba štai vėl nuo senovės gerai pažįstamas *vókietis, -čiai* (Daukša, Ruigys, Milkus, Kuršaitis, senosios kartos naumiestiškiai ir kt.) arba žem. *vókytis* (Klaipėda, Alsėdžiai, Mosėdis, Salantai, Rietavas; dėl priesagos plg. *šiauliẽtis* ir žem. *šiaulýtis*) lig pastarųjų laikų yra išlaikęs savo senovinį šaknies kirtį; tai paliudija ir lat. *vãcietis*. Šis žodis yra sudarytas iš *Vókia* „Vokietija", kurią dar randame Daukšos kalboj ir kurią pažįsta Maž. Lietuvos žodyninkai. Bet paskutiniaisiais dešimtmečiais jį vietomis (pvz. kapsų, zanavykų šnektose) yra jau pakeitęs visai naujas analoginis padaras *vokietỹs, vókietį*, sudarytas pagal tokius darinius kaip *branduolỹs, bránduolį, tinginỹs, tìnginį* ir kt.

Bet daugeliu atvejų mes dabar aiškiai nebegalime susekti tikrųjų kirčiuočių mišimo ar šiaip kirčių sukeitimo priežasčių; galime tik

konstatuoti patį dalyką. Pvz. šiaurės vakarų (ir iš dalies kaikurie kiti) žemaičiai, kirčiuodami *ãtmaina, pãbaida, pãšalpa, pãžaida* ir kt., dažnai iš šaknies, tvirtapradės arba tvirtagalės, atkelia kirtį į priešdėlį; pvz. užuot *apváizda* (arba *apvéizda*), *padáuža, pagálba* (arba *pagélba*), *palañgė, paliaũkis, palū̃pis, panõsis, pasõstė, pastõgė, pasuõlė* jie kirčiuoja *ãpvaizda* (ir *ãpveizda*), *pãdauža, pãgelba, pãlangė, pãliaukis, pãlūpis, pãnosis, pãsostė, pãstogė, pãsuolė* (tarmiškai taria pvz. *pàlūpis, pànũosis, pàsũostę* ir kt.). Taip pat mes dabar, bent tuo tarpu, tikrai nežinome, kodėl pvz. šalia *negãlė* (plg. *galià, gãlios* ir *negalià, -gãlios*) buvo pradėta kirčiuoti *nẽgalė*, panašiai kaip užuot *nesveĩka* vietomis tariama *nẽsveika* ir kt. Dar mažiau mes žinome, kuri senesnė kirčiuojamoji lytis yra pvz. *ãdata* ar *adatà, -õs, nùgara* ar *nugarà, -õs* ir kt. Dabartinėj bendrinėj kalboj, perdaug nesirūpinant seniausiomis lytimis, daugiau linkstama vartoti tas iš jų, kurios plačiau pažįstamos, pvz.: *ãdata, nùgara, padáuža, paprotỹs, pašalpà, -õs, prãnašas, -aĩ, skẽpeta* ir kt.

§ 15. Daiktavardžiai su priesaga *-uma-* dabar kirčiuojami daugiausia priesagoj: *baisùmas, gardùmas, jaunùmas, kantrùmas* ir kt.; tik vienas kitas šios rūšies žodis dabar turi šakninį kirtį, pvz.: *áugumas, gū́dumas* „vidurnaktis, pats įmygis“, *prógumas* „miško retuma“, *skir̃tumas, šãkumas* „tarprietis“, taip pat *Brãdumas* „kair. Varduvos (Ventos) įt.“, *Šíekštumas* „Šeduvos ap. upelis“ ir kt. Bet seniau priesagos *-uma-* daiktavardžiai paprastai išlaikydavo pagrindinio žodžio kirtį; pvz. Daukša dar kirčiavo: *brángumas – brángus, dósnumas – dósnus, daĩlumas – daĩlus, drą̃sumas – drą̃sus, gédumas – géda, graũdumas – graũdus, kañtrumas – kañtrus, suñkumas – suñkus, tévainumas – tévainis* šalia *gerùmas – gẽras, gilùmas – gilùs, gražùmas – gražùs, labùmas – lãbas, piktùmas – pìktas, saldùmas – saldùs* ir kt. Taip pat senesnioji salantiškių žemaičių karta dar prieš pirmąjį karą šalia *baugùmas, drąsùmas, padorùmas, rūstùmas, stambùmas* pasakydavo ir *baũgumas, drą̃sumas, lýgumas, padõrumas, rū́stumas*. Fr. Kuršaitis 1849 m. kirčiavo *báltumas* „balta dėmė“ ir *lýgumas* „lyguma“, bet savo gramatikoj ir žodyne *báltumo* bei *lýgumo* vietoj vartoja tik *baltumà* ir *lygumà*. K. Būgos liudijimu seniau dusetiškiai skirdavę *lýgumas* „lygi vieta, lyguma“ ir *lygùmas* „lygaus daikto ypatybė, Gleichheit, Ebenheit“. *Báltumas* „baltas sluogsnis“ didžiajame liet. kalbos

žodyne dar duodamas iš Joniškėlio, Biržų aps. Plg. dar pavardes *Bal̃trumas, Gaĩdumas* šalia *Bal̃trus, Gaĩdus* ir kt.

Beveik panašus likimas yra ir iš dviskiemenių veiksmažodžių būtojo kartinio laiko kamienų sudarytų daiktavardžių su priesaga *-ima-*, kurie dabar daugiausia priesagoj kirčiuojami, pvz.: *audìmas, bėgìmas, ėmìmas, gėrìmas, gynìmas, kūlìmas, skyrìmas, sukìmas* ir kt.; tik vienas kitas šios rūšies konkrečios reikšmės daiktavardis turi šakninį kirtį, pvz.: *gérimas* (arba *gérymas*) „gėralas“, *gréndimas* (arba *gréndymas*) „klojimo padas, laitas“, *kláusimas* (arba *kláusymas*) „question, Frage“, *pýlimas* „supiltas volas, sankasa“, *padė́jimas* „padėtis“, *skýnimas* „išskinta miško vieta“, *skýrimas* „sklastas“ ir kt. Žemaičių tarmėse daug kur elgiamasi priešingai: šios rūšies veiksminės reikšmės daiktavardžiai čia dažnai kirčiuojami šakny, o konkrečios reikšmės – priesagoj, pvz.: *áudimas* „weaving“, *gérimas* „drinking“, *plė́šimas* „tearing, pulling“, *sutvérimas* „creation, Schöpfen“ ir *audìmas* „audeklas“, *gėrìmas* „gėralas“, *plėšìmas* „išplėšta dirva, plėšinys“, *sutvėrìmas* „sutverta būtybė, tvėrinys“ ir kt. Bet ryt. augštaičiai to skirtumo dažnai visai nedaro, pvz.: *audìmas* „weaving“ ir „audeklas, web“, *gėrìmas* „drinking“ ir „gėralas, drink“, *kūlìmas* „threshing“ ir „kūlė, kuliamieji javai“, *skynìmas* „clearing“ ir „išskinta miško vieta“ ir kt. Tik daiktavardžiai, su *-ima-* sudaryti iš veiksmažodžių daugiaskiemenių kamienų, visur turi pastovų kirtį, pvz.: *dainãvimas – dainúoti, dainãvo, giedójimas – giedóti, giedójo, kalė́jimas – kalė́ti, kalė́jo, marìnimas – marìnti, marìno* ir kt.

Beveik panašiu keliu kaip žemaičiai eina ir Maž. Lietuvos žodynininkai. Ruigys ir Milkus (Mielcke) priesagos *-ima-* daiktavardžius su tvirtaprade šaknimi dažnai kirčiuoja šakny, pvz.: *kéikimas, léidimas, réiškimas, spáudimas, tráukimas, tróškimas* ir kt. Kuršaitis šios rūšies žodžius kirčiuoja arba šakny (*blióvimas, gýnimas, kū́limas, móvimas, pýlimas, skýrimas, stū́mimas...*), arba priesagoj (*audìmas, keikìmas, mokìmas, mėgìmas, snaudìmas...*), arba šakny ir priesagoj (*áušimas* ir *aušìmas, jójimas* ir *jojìmas, lū́žimas* ir *lūžìmas* ir kt.). Pagaliau Daukša šakny kirčiavo ne tik tvirtapradės, bet, kad ir kiek rečiau, tvirtagalės bei trumposios šaknies daiktavardžius su priesaga *-ima-*, pvz.: *áušimas, dė́jimas, gérimas, jójimas, kéikimas, kū́limas, léidimas, plė́šimas, réiškimas, skélbimas, stójimas, tvérimas*, taip pat *bėgìmas,*

dėjìmas, dūrìmas, gėrìmas, leidìmas... ir *baũbimas, gerbimas, griùvimas, jaũtimas, liẽtimas, praũsimas, pùvimas, slẽpimas, smeřkimas...* šalia *drėskìmas, gavìmas, grįžìmas, mirìmas, pirkìmas, skundìmas, vedìmas* ir kt.

Sprendžiant pagal kitų išvestinių priesaginių darinių kirčiavimą, atrodo, kad ir daiktavardžiai su priesaga *-ima-* iš pradžios buvo sudaromi iš įvairiai kirčiuojamų pagrindinių žodžių, būtent: jei būtojo kartinio laiko kamienai buvo kirčiuojami šakny, tai ir iš jų sudaryti kalbamieji daiktavardžiai turėjo šakninį, jei kamiengaly – tai priesaginį kirtį, pvz.: *króvimas – króvė, kráuti*, lat. *kraũt*, bet *bėgìmas* : *bėgti*, lat. *bêgt* ir kt. Tačiau šitoks pirminis kirčiavimas ilgainiui negalėjo išlikti – jis anksti pradėjo nykti. Todėl ir Daukša savo kalboj jau daug kur maišo šios rūšies daiktavardžių kirčiavimą; vėliau tas mišimas buvo dar spartesnis, ir dabar veiksmažodiniai daiktavardžiai su *-ima-* neberodo beveik jokių pirminio kirčiavimo pėdsakų.

Daug daugiau pirminio kirčiavimo ypatybių lig šiol yra išlaikę daiktavardžiai su priesaga *-ininka-*: daug kur jie dabar kirčiuojami šakny, jei pagrindiniai žodžiai yra 1-sios bei 2-sios, ir priesagoj, jei pagrindiniai žodžiai yra 3-sios bei 4-sios kirčiuotės, pvz.: *aũtininkas – aũtas, -ai, bìtininkas – bìtė, degùtininkas – degùtas, gìrininkas – girià, gìrios, ìšimtininkas – ìšimtinė, kárvininkas – kárvė, káulininkas – káulas, -ai, kõpininkas* „kopų gyventojas“ – *kõpos, -ų, láidotuvininkas – láidotuvės, -ių, malũnininkas – malũnas, -ai, mãtininkas – mãtas, -ai, naktìgoninkas – naktìgonė, pláustininkas – pláustas, -ai, púodininkas* „puodžius“ – *púodas, -ai, rãštininkas – rãštas, -ai, šáukštininkas – šáukštas, -ai, tárpininkas – tárpas, -ai*, bet *arkliniñkas – arklỹs, darbiniñkas – dárbas, -aĩ, giesminiñkas – giesmẽ, -ẽs, keiksminiñkas – keĩksmas, -aĩ, kieminiñkas* „kas linkęs kieminėti, svečiuotis, eiti per kiemus, kas mėgsta vaišes, vaišininkas“ – *kiẽmas, -aĩ, lokiniñkas – lokỹs, maininiñkas* „maineiva“ – *maĩnas, -aĩ, naktiniñkas* „kas naktimis vaikščioja, lunatikas“ – *naktìs, -iẽs, naudiniñkas* „kas naudą krauna“ – *naudà, -õs* ir kt. Šitą kirčiavimo palinkimą dar aiškiai rodo ir Daukša, pvz.: *áuksininkas – áuksas, -ai, mẽtininkas – mẽtas, -ai, nařštininkas – nařštas, -ai, tárpininkas – tárpas, -ai, vařnzdininkas – vařnzdis, viẽtininkas – vietà, viẽtos*, bet *barniniñkas – barnìs, -iẽs, daliniñkas – dalìs, -iẽs, dešimtiniñkas – dešimtìs, -iẽs, naktiniñkas – naktìs,*

-iẽs, skoliniñkas – skolà, -õs, šarviniñkas – šárvas, -aĩ, žoliniñkas – žolẽ, -ẽs, žuviniñkas – žuvìs, -iẽs ir kt.

Dabar kartais nuo šios kirčiuosenos kiek nukrypstama – kirčiuojama pvz. ir *dar̃žininkas* (rečiau *daržiniñkas*), *džiõvininkas, mẽsininkas* (ir *mėsiniñkas*), *pir̃tininkas, šim̃tininkas* (ir *šimtiniñkas*), *žùvininkas* (ir *žuviniñkas*) ir kt. Tai iš dalies gal tenka aiškinti pagrindinio žodžio kirčio svyravimu; pvz. *dar̃žininkas* galėjo atsirasti iš *dar̃žas, -ai*, kuris seniau dar salantiškių ir kt. žemaičių buvo pažįstamas, arba *šim̃tininkas* iš dalies gali būti pateisintas suvalkiečių *šim̃tas, -ai*. Kitur kirtis iš priesagos į šaknį galėjo būti nukeltas iš analogijos; pvz. *karviniñkas* „karvidė“, *kiauliniñkas* „kiaulidė“, *vištiniñkas* „vištidė“ lengvai galėjo atsirasti pagal *arkliniñkas* „arklidė“, *aviniñkas* „avidė“, *žąsiniñkas* „žąsidė“ ir kt., juo labiau, kad *kárvininku, kiaũlininku* ar *vìštininku* dar vadinamas žmogus, kuris karves, kiaules gano arba vištas perka. Pagaliau šakninis kirčiavimas dar iš dalies gali būti aiškinamas ir bendru paskesnių laikų palinkimu kaikuriuos žodžius šakny kirčiuoti, vis mažiau bepaisant pagrindinių žodžių kirčiavimo vietos, pvz.: *ãmatininkas, dẽšrininkas, dvãrininkas, džiõvininkas, gaĩsrininkas, mẽsininkas, pul̃kininkas, skõlininkas, vaĩrininkas, var̃pininkas, vir̃šininkas* (ar *vìršininkas*) ir kt.

Daiktavardžiai su priesaga *-īna-* dabartinėj bendrinėj kalboj ir kaikuriose tarmėse paprastai kirčiuojami pastoviai ir daugiausia priesagoj, pvz.: *ąžuolýnas, -ai, eglýnas, -ai, kaimýnas, -ai* ir kt. Kaip *lavónas, -ai, žabángai* Daukšos kalboj irgi kirčiuojamas *kaimýnas, -ai*. Sprendžiant pagal lat. *cìemĩns*, atrodo, kad ir liet. *kaimýnas, -ai* galėtų būti sena lytis; plg. dar lat. *akuõts* – liet. *akúotas, -ai* (ir *akúotas, -aĩ*), *sivẽns* „paršelis“ – *varnénas, -ai, vasarãjs* – *vasarójas, -ai* ir kt. Bet tarmėse šios priesagos dariniai daug kur yra ir 3-sios kirčiuotės, pvz.: *genýnas, -aĩ*, „genio vaikas“ (Ratnyčia, Merkinė), *kaimýnas, -aĩ* (Vilkaviškis, Sintautai), *kivýnas, -aĩ* „smulkus gyvūnėlis; sumenkęs, nuskuręs žmogus“ (Alanta, Užpaliai, Dusetos, Salakas, Tauragnai), *kūlýnas, -aĩ* „toks augalas“ (Višakio Rūda), *lazdýnas, -aĩ* (Subačius, Kupiškis) ir kt.; plg. dar *blakstíenas, -ai* ir *blakstíenas, -aĩ, pjovéjas, -ai* ir *pjovéjas, -aĩ, aguonójas, -ai* ir *aguonójas, -aĩ, veléna, -os* ir *veléna, -õs, -éną* ir kt. Be to, priesagos *-īna-* daiktavardžiai vietomis dar kirčiuojami pirmajame skiemenyje arba yra 2-sios ar 4-sios kirčiuotės, pvz.: *Lãpynas, Lãtvynas* (pavardės), *Skérdynas* „Kvėdarnos ap. upė“, *Súopynas* „Eržvilko ap. pieva“, *Snaigỹnas*

(2-sios kirč.) „Veisiejų ap. ež." ir kt. Plg. dar *gardumýnas, -ai* (Daukša, Jurbarkas, Sintautai, Vilkaviškis, Bartninkas), *gardumýnas, -aĩ* (Dusetos) ir *gardumỹnas, -ai* (Kuršaitis).

Daiktavardžiai su priesagomis *-īstā, -īstē* dabar daugiausia turi priesaginį kirtį, pvz.: *brolystà, -ỹstos, kunigystà, -ỹstos, žmonystà, -ỹstos* „(giminių, kaimynų) susirinkimas, viešnagė"; *bernỹstė, kaimynỹstė, moterỹstė, vagỹstė, vergỹstė* ir kt. Bet seniau šiokių darinių kirčio vieta dar daug kur priklausė nuo pagrindinių žodžių kirčiavimo; pvz. Daukša dar kirčiavo: *brólystė – brólis, karãlystė – karãlius, móterystė – mótė, -eres, pópiežystė – pópiežius* ir *dievỹstė – diẽvas, -aĩ, draugỹstė – draũgas, -aĩ, mergỹstė – mergà, -õs, vagỹstė – vagìs, -iẽs*.

Iš dalies Daukšos kalboj panašiai dar buvo kirčiuojami daiktavardžiai su priesaga *-ībē*, pvz.: *bjaũrybė, drą̃sybė, kañtrybė, rū́stybė, suñkybė, támsybė, výresnybė* (plg. *drą̃sumas, kañtrumas, rū́stumas, suñkumas...*) šalia *gerýbė, girtýbė, linksmýbė, piktýbė, šventýbė* ir kt. Dabartinėj kalboj šios priesagos daiktavardžių kirčiavimas jau beveik išlygintas: šalia *arýba, mitýba, piktýba* daugiausia kirčiuojama ir *aštrýbė, bjaurýbė, didýbė, drąsýbė, gudrýbė, kantrýbė, piktýbė, rūstýbė, vyresnýbė* ir kt.; visai siaurai, daugiausia tik vak. augšt., kirčiuojama: *aštrỹbė, bjaurỹbė, kantrỹbė* ir kt. Dėl *-ýbė* : *-ỹbė* plg. dar *-ýtis, -ýtė* ir *-ỹtis, -ỹtė* : *brolýtis, šunýtis, vilkýtis, žąsýtis, rankýtė, saulýtė* ir *brolỹtis, mergỹtė* ir kt. Kadangi šios tvirtapradės priesagos yra plačiausiai Lietuvoj (žem., vid. ir ryt. augšt.) vartojamos, tai gali būti jos ir senesnės už siaurai, daugiausia vak. augštaičių pažįstamas tvirtagales priesagas. Šakninį kirtį vienur kitur tarmėse dar rodo *lýgybė, výrybė* „vyrų sueiga, vyrija", taip pat *gývybė* (Šakyna, Mosėdis) šalia *gývyba* (Salantai, Mosėdis, Šatės).

Daugiau ar mažiau kirčio įvairavimo pastebime ir kituose priesaginiuose daugiaskiemeniuose daiktavardžiuose. Pvz. daiktavardžiai su *-ija* dabar daugiausia yra 2-sios kirčiuotės: *bernijà, -ìjos, kalnijà, -ìjos* „kalnynas", *kelmijà, -ìjos* „kelmynė", *ponijà, -ìjos* „ponai, ponybė", *šunijà, -ìjos* „šunų būrys", taip pat *Obelijà, -ìjos* „Seirijų ap. ež.", *Pluvijà, -ìjos* „Alytaus ap. ež.", bet šalia to dar kirčiuojama ir *góvija* (arba *govijà, -õs, góviją*) „gauja", *pìlnija* „mėnesio pilnatis", *Domijà, -õs, Dõmiją* „deš. Sruojos (Bartuvos, Ventos) įt.", *Kirmijà, -õs, Kir̃miją* „kair. Nemuno įt." ir kt. Kuri iš šių lyčių yra senoviškai kirčiuojama, o kuri dabar turi jau pakeistą kirčio vietą, dabar tuojau, be specialesnių tyrinėjimų, jau nebelengva pasakyti.

Beveik panašiai kirčiuojami ir daiktavardžiai su *-ava* arba *-uva*; pvz. šalia *baũdžiava* (arba *baũdžiuva*), *gãniava, páiniava, pýliava, rãšliava, riñkliava* kirčiuojama ir *knypavà, -õs, knýpavą* „knybždynė, daugybė“ (arba *knýpava* „t. p.“), *pyliavà, -õs, pýliavą, velniavà, -õs, vélniavą*, taip pat *Mituvà, -õs, Mìtuvą* „deš. Liaudės (Nevėžio) įt.; Skapiškio ap. ež.“ (ir *Mìtuva* „deš. Nemuno įt.“), *Sasnavà, -õs, -ãvą* ir kt.

3. Priebalsinių kamienų daiktavardžiai

§ 16. Šios rūšies daiktavardžiai savo kirčiavimu iš dalies kiek nutolsta nuo dviskiemenių, bet visai nesutampa ir su daugiaskiemeniais, ir mes jų nebegalime skirti visų keturių kirčiuočių. Dabar daugumas iš jų turi kilnojamą kirtį ir priskirtini 3-čiai kirčiuotei, pvz.:

V i e n a s k a i t a

piemuõ	želmuõ	ruduõ	sesuõ	duktẽ
piemeñs	želmeñs	rudeñs	seser̃s	dukter̃s
píemeniui	žel̃meniui	rùdeniui	sẽseriai	dùkteriai
píemenį	žel̃menį	rùdenį	sẽserį	dùkterį
píemeniu	žel̃meniu	rùdeniu	sẽseria	dùkteria
piemenyjè	želmenyjè	rudenyjè	seseryjè	dukteryjè
piemeniẽ	želmeniẽ	rudeniẽ	seseriẽ	dukteriẽ

D a u g i s k a i t a

píemens (-ys)	žel̃mens	rùdens	sẽsers	dùkters
piemenų̃	želmenų̃	rudenų̃	seserų̃	dukterų̃
piemenìms	želmenìms	rudenìms	seserìms	dukterìms
píemenis	žel̃menis	rùdenis	sẽseris	dùkteris
piemenimìs	želmenimìs	rudenimìs	seserimìs	dukterimìs
piemenysè	želmenysè	rudenysè	seserysè	dukterysè

D v i s k a i t a

píemeniu	žel̃meniu	rùdeniu	sẽseri	dùkterì
piemenìm	želmenìm	rudenìm	seserìm	dukterìm
piemenim̃	želmenim̃	rudenim̃	seserim̃	dukterim̃

Užuot vs. km. *piemeñs, želmeñs, seseñs, dukteñs* (iš senesnių lyčių *piemenès, želmenès, seserès, dukterès*) ir ds. vd. *píemens, žel̃mens, rùdens, sẽsers, dùkters* (iš *píemenes, žel̃menes* ir kt.) dabar jau daug kur sakoma: *píemenio, žel̃menio, rùdenio, seseriẽs, dukteriẽs* ir *píemenys, žel̃menys, rùdenys, sẽserys, dùkterys*, o užuot *píemeniu, žel̃meniu, rùdeniu, sẽseria, dùkteria* dar vienur kitur vartojamas senovinis vs. įn.: *piemenimì, želmenimì, rudenimì, seserimì, dukterimì*.

Beveik visoj Lietuvoj pastoviai kirčiuojamas *mė́nuo*, kurio visi linksniai, išskyrus vs. vd., yra jau balsinio kamieno, kaip antai:

Vienaskaita	Daugiskaita	Dviskaita
mė́nuo	mė́nesiai	mė́nesiu
mė́nesio	mė́nesių	mė́nesiam
mė́nesiui	mė́nesiams	
mė́nesį	mė́nesius	
mė́nesiu	mė́nesiais	
mė́nesyje	mė́nesiuose	
mė́nesi		

Kaip dar aiškiai rodo Daukšos kalba ir dabartinės tarmės, *mótė* (lat. *mãte*, serb. *mȁti*, km. *mȁtere*) iš senovės pastoviai tebuvo šakny kirčiuojama:

Vienaskaita	Daugiskaita
mótė	móteres
móteres	móterų
móteri	móterimus
móterį	móteris
móterimi	móterimis
móteryje	móteryse

Dabar *mótė, -eres* vietoj paprastai vartojama *móteris, -ies* arba *mótera*. Kilnojamą kirtį *moteris* galėjo gauti ir iš analogijos, plg. kapsų *moterìs, -iẽs, móterį* ir *dieverìs, -iẽs, díeverį, dukterìs, -iẽs, seserìs, -iẽs* ir tt. Kiti triskiemeniai *i-* ir *ja-* kamieno daiktavardžiai, kilę iš senesnių priebalsinių kamienų, tarmėse kirčiuojami dar šiaip: *akmenìs, -iẽs, ãkmenis, -io* ir *akmenỹs* : *akmuõ*; *maumenìs* ir *maumenỹs* : *maumuõ*; *piemenìs, píemenis, -io* ir *piemenỹs* : *piemuõ*; *rudenìs, rù-*

denis, -io ir *rudenỹs* : *ruduõ*; *tẽšmenis, -io* : *tešmuõ*; *vándenis, -io* ir *vandenỹs* : *vanduõ* ir kt.

Užuot *akmuõ, vanduõ* Daukša ir kaikurie ryt. augštaičiai dar kirčiuoja *ãkmuo, vánduo*. Taip pat dabartinėse tarmėse dar daug kur sutinkame su senoviniu šakniniu kirčiu ir *sė́mens* (*-ys*), *-ų* šalia *sėmenų̃*; plg. serb. *sjȅme*, lat. *sẽkla* = liet. *sė́kla* ir kt.

Be augščiau minėtųjų pavyzdžių, dabartinėj lietuvių kalboj dar vartojami šie priebalsinio kamieno daiktavardžiai su priesaga *-men-* ir su kilnojamuoju kirčiu: *armuõ, ármenį* „ariamoji dirvos žemė, dirva; liūnas, praraja, gelmė", *augmuõ, aũgmenį* ir *áugmenį* „augalas; metūgė, ūglis; skaudulys", *aumuõ, aũmenį* „nuovoka, supratimas; sielvartas", *juosmuõ, júosmenį, lašmuõ, lãšmenį* „vieta upėj, kur žiemą neužšąla; vieta, kur upė prasideda, ištakas; vieta, kur upė įteka į ežerą", *liemuõ, líemenį, lygmuõ, lýgmenį* „paveikslas, gyvavaizdis", *linkmuõ, liñkmenį* „linkymas, pakinkis", *mẽtmens* (*-ys*), *-ų̃, pùtmenys, -ų̃* „sutinimas, tinulys", *rėmuõ, rė́menį* arba *riemuõ, ríemenį, skiemuõ, skíemenį* „skietas", ds. *skíemenys, -ų̃* „audeklo gijos", *stuomuõ, stúomenį, šelmuõ, šélmenį, tešmuõ, tẽšmenį,* taip pat *Graumuõ, Graũmenį* „kair. Tenenio (Minijos) įt.", *Jiešmuõ, Jiẽšmenį* „deš. Mūšos įt.", *Odmuõ, Odmenį* „kair. Jūros įt.", *Vaidmuõ, Vaĩdmenį* (arba *Vaidmìnas*) „deš. Ašvos (Vadaksties) įt." ir kt.

Visai vienišas, iš senovės paveldėtas vienaskiemenio priebalsinio kamieno atstovas yra *šuõ*; plg. sen. indų *śvā́*, km. *śúnas*, graikų *kúōn*, km. *kunós* ir kt. Jis dabar šiaip kaitomas ir kirčiuojamas:

Vienaskaita	Daugiskaita	Dviskaita
šuõ (tarm. šuvà)	šùnes (šùnys)	šuniù
šuñs (šunès, šuniẽs, šùnio)	šunų̃	šunìm
šùniui (šùni, šùnie)	šunìms	šuniñ
šùnį	šunìs	
šunimì (šuniù)	šunimìs	
šunyjè	šunysè	
šuniẽ		

Kitas toks panašios rūšies darinys yra senųjų raštų kalbos *žmuõ* „žmogus", kuris veikiausiai buvo kaitomas ir gal kirčiuojamas kaip *šuo*; plg. Daukšos vs. gl. *žmùnį* ir dv. vd. *žmùne*.

4. Sudėtiniai daiktavardžiai

§ 17. Sudėtiniai lietuvių kalbos daiktavardžiai kirčiuojami gana įvairiai: vieni iš jų turi pastovų kirtį pirmoj sudaromojoj daly (*kùrmiarausis* arba *kùrmrausa*, *lìnamarka* arba *lìnmarka*, *mólžemis*, *pùplaiškis*, *žal̃varis* ...), jungiamajame balse (*gyvãplaukis*, *bandótakis*, *eglė́šakė* ...) arba antrojoj sudaromojoj daly (*linarū̃tis* „linų rovimas", *Mingáila*, *ratadáila* „račius" ...), o kiti įvairiai kilnoja savo kirtį, pvz.: *lentgalỹs*, *leñtgalį*, *daugnorà*, *-õros*, *nuodėgulỹs*, *-dė́gulį* ir kt. Tarmėse kartais vienas ir tas pats žodis esti įvairiai kirčiuojamas, pvz.: *dienódaržis* (*dienãdaržis*) ir *diẽnadaržis* arba *diẽndaržis*, *diendaržỹs*, *diẽndaržį*; *gìrnkalis* (*gir̃nkalis*) ir *girnakalỹs*, *gìrnakalį*, *gìrnkalį* ir *gir̃nkalį*; *gyvãnašlis* ir *gývanašlis* (*gývnašlis*); *káiliadirbis*, *kailiãdirbis* ir *kailiadirbỹs*, *káiliadirbį* arba *kailiãdirbį*; *kū́jagalvis* ir *kūjagal̃vis* „buožgalvis"; *karklubà*, *-õs*, *kárklubą* ir *kárkluba* „šoninė mėšlo vežamųjų ratų lenta" ir kt.

Dėl šitokio didelio kirčiavimo įvairavimo dabar daugelio sudėtinių daiktavardžių negalime suimti į kokias žymesnes kirčiuojamas kategorijas, kurios ištisai tiktų didesniam Lietuvos plotui. Bet visdėlto tuo pat metu galime pastebėti tam tikrus šio kirčiavimo palinkimus. Štai sudėtiniai daiktavardžiai daug kur kirčiuojami jungiamuosiuose balsiuose, ypač kada jie esti sudaryti iš vardažodžių, pvz.: *arkliãganis* (*arklãganis*, *arklìganis*), *arkliãvagis*, *arklãvedis*, *augštãkalnis*, *broliãvaikis*, *dalgiãkotis*, *darbãdienis*, *dievãmedis* „diemedis", *grėbliãkotis*, *gyvãplaukis*, *karklãžvirblis*, *keliãvietė*, *kirvãkotis*, *kirvãpentė*, *kirvãvagis*, *kraujãligė*, *kraujãžolė*, *krikštãsuolė*, *linãduobė*, *mergãvaikis*, *mėšlãvežis*, *niekãniekis*, *prastãlaukis*, *purvãbridis* „purvo bridėjas, vargšas", *rytãgonis*, *saulãbrolis*, *šonãkaulis*, *ugniãkuras*, *ugniãvietė*, *vorãtinklis*, *žardãvietė*; *bandótakis*, *dienógalis*, *dienóvidis*, *galvóraištis*, *galvósūkis*, *girnókalis* „girninis plaktukas; girnkalys", *kasópinis*, *nugarókaulis*, *saulósėdžiai*, *sienótarpis*, *šikšnósparnis*, *šilóvarnis*, *vasarólaukis*, *žiemóspirgis*; *karvė́takis*, *lapė́laižis* „voveruška", *pelė̃kautai*, *saulė́grąža*, *saulė́kaita*, *upė́takis* „margoji lašiša, šalvis", *žemė́vilka*; *akìvaras*, *ausìkaras*, *avìkailis*, *avìkamša*, *blauzdìkaulis*, *lentìgalis*, *naktìbalda*, *naktìgonis*, *naktìpiečiai*, *šalìbraukas* „karkluba", *žvakìgalis*; *galùgerklė*, *galùsodė*, *galùsuolė*, *tarpùdirvis*, *tarpùpirštis*, *vidùdienis*, *vidùkaita* „vidurdienio kait-

ra", *vidùkelė, vidùvasaris, viršùgalvis*; *dienū̃galis, galvū̃galis, kojū̃galis, Žąsū̃gala*...

Ypač daug sudėtinių daiktavardžių turi pastovų kirtį pirmojoj sudaromojoj daly, pvz.: *dvìbradas, nam̃sargas, prãdmokslas* „pirmasis darbas", *síelvartas, tìtnagas, vil̃ktakas*; *blaũzdlauža* „laikas, kada pašalę, bet purvynė dar lūžta", *kélvarta* „išvirtusio medžio šaknys", *kláužada, kùrm(a)rausa, nósrava* „kraujažolė", *rìtmuša* „pagalys ritiniui mušti", *saũsgėla, šlãpdraba, vė́tralauža*; *dúonkubilis, kárvialovis, kiaũlžviegis, mìldažis, óžgrybis, pìkt(a)šašis, plýnledis, rýtvėjis, súolsėdis, sū́rdėtis, šónkaulis, žal̃varis* (ar *žálvaris*); *jáutkarvė, laũmšluotė, mólduobė, mùsmirė, šiẽnkartė, žálvarnė, žiùrkžolės* ir kt. Žymiai mažiau iš jų pastoviai kirčiuojami ir turi tvirtapradę priegaidę antrojoj sudaromojoj daly, pvz.: *bambarė́žla* „mažo ūgio, pilvotas žmogus", *graužavìrba, linarū́tė, pečialánda, ratadáila, šundríeka* „pataisas, rietena (Lycopodium)", *varnalė́ša* ir kt.

Tam tikra sudėtinių daiktavardžių dalis, ypač be jungiamųjų balsių, kilnoja kirtį nuo galūnės į pirmutinį skiemenį, pvz.: *áitvaras, -aĩ, aũskaras, -aĩ, jaujakuraĩ, jáujakurus* (ir *jaukuraĩ, jáukurus*), *kãspinas, -aĩ, plìkšalas, -aĩ, skar̃malas, -aĩ, vą̃škaras, -aĩ* „kablys verdamam puodui pakabinti", *žémgrindas, -aĩ* „per balą grįstas kelias"; *badvasà, -õs, bãdvasą* „badmirys", *karklubà, -õs, kárklubą, lauknėšà, -õs, laũknešą* „indas valgiui nešti į lauką", *ledspirà, -õs, lẽdspirą* „kielė", *pečlindà, -õs, pẽčlindą* „tam tikras nedidelis paukštis, puputis"; *badmirỹs, diev(a)dirbỹs, jaunavedỹs, jáunavedį, kamin(a)krėtỹs, keltaisỹs, kéltaisį, kraičvežỹs* (ir *kraitvežỹs*), *kraugerỹs, maiš(a)galỹs, molminỹs, mólminį, niekdžiugỹs, pirm(a)galỹs, pìrm(a)galį, lytgalỹs, šienpešỹs, šienpjovỹs, virvagalỹs*; *garalaidẽ, -ẽs, gãralaidę, stogdažẽ, -ẽs, stógdažę* „ledtakis, varveklis"...

Pagaliau nemaža sudėtinių būdvardžių, dabar daug kur ir daiktavardžiais išvirtusių, dar turi tvirtagalę ar trumpinę priegaidę antroj sudaromojoj daly ir kirčiuojami kaip *ver̃šis* ar *lãpė*, pvz.: *arklakõjis, arklialū̃pis, baltabrùvis, baltakuõdis, baltažiẽdis, bendradar̃bis, bendravar̃dis, dykaduõnis, geranõris, gudragal̃vis, medkõtis* „mediniu kotu" (pvz. peilis), *ilgakõtis, ilgaplaũkis, ilgaslẽpsnis, ilgaveĩdis, juodadar̃bis, skaistaveĩdis, storalū̃pis, veršialū̃pis*... Kartais pagal sudaromuosius žodžius *šónas, žíedas, dúona*... užuot *baltašõnis, baltažiẽdis, dykaduõnis*

pasakoma ir *baltašõnis, baltažíedis, dykadúonis* (be priegaidžių kaitos). Plg. dar p. 486.

Šitokį įvairių sudėtinių daiktavardžių kirčiavimą veikiausiai tenka aiškinti tuo, kad didžiulė jų dauguma yra vėlyvi, atskirose vietose įvairiu laiku sudaryti ir kiekvienu metu vis naujai sudaromi padarai. Senų, paveldėtų sudėtinių daiktavardžių, kuriems galėtume rasti aiškių atitikmenų kitose ide. kalbose, yra labai maža; pvz. vienas toks tėra *viẽšpats, -čiai* (Daukšos kalboje dar *viešpatìs, -iẽs*, ds. vd. *viẽšpates*, km. *viešpatų̃*), kuris savo daryba didžiai artimas sen. indų *viś-pátis* „šeimininkas, bendruomenės galva" ir kt.

VII. Būdvardžių kirčiavimas

1. Dviskiemeniai būdvardžiai

§ 18. Dabartiniai dviskiemeniai būdvardžiai daugiausia turi kilnojamą kirtį ir yra 3-sios arba 4-sios kirčiuotės, pvz.:

Vienaskaita

jáunas	sẽnas	kartùs	gražùs
jáuno	sẽno	kartaũs	gražaũs
jaunám	senám	karčiám	gražiám
jáuną	sẽną	kártų	grãžų
jáunu	senù	kárčiu	gražiù
jaunamè	senamè	karčiamè	gražiamè

Daugiskaita

jaunì	senì	kártūs	grãžūs
jaunų̃	senų̃	karčių̃	gražių̃
jauníems	seníems	kartíems	gražíems
jáunus	senùs	kárčius	gražiùs
jaunaĩs	senaĩs	karčiaĩs	gražiaĩs
jaunuosè	senuosè	karčiuosè	gražiuosè

Šių kamienų mot. giminės lytys kirčiuojamos kaip atitinkami daiktavardžiai, būtent – *jaunà, -õs* kaip *galvà, -õs, senà, -õs* kaip *šakà,*

-õs, graži, -iõs kaip *marti, -čiõs*, tik vs. nd. užuot *jáunai, gẽrai, grãžiai* tarmėse vietomis kirčiuojamas ir *jaunái, gerái, gražiái.*

Panašiai kaip ir daiktavardžių, seniau buvo dviskiemenių būdvardžių vartojama ir 1-sios bei 2-sios kirčiuotės; pvz. Daukšos kalboj dar randam kirčiuojant: *grýnas, -a, ýpačias, -ia, įžū̃las, -a, júodas, -a, míelas, -a, ráišas, -a, tū̃las, -a*; *áiškus, -i, brángus, -i, dárgus, dósnus, gáusus, lýgus, príešus, ráiškus, rū̃stus, skáistus, támsus, tánkus, véikus*; *baĩsus, bjaũrus, bùklus, daĩlus, drą̃sus, kañtrus, pùtlus, smarkus, teĩsus, var̃gus...* Dabartinėse tarmėse irgi dar pasitaiko dviskiemenių šakninio kirčiavimo būdvardžių, pvz.: *báltas, -a, kiáuras, -a, pìlnas, -a*; *brángus, gáusus, lýgus, ópus, rū̃stus, skáidrus, smùlkus, sótus, stángus, támsus*; *baĩsus, bjaũrus, daĩlus, drą̃sus, graũdus, kañtrus, smar̃kus, stam̃bus, suñkus...*

Bet šios rūšies 1-sios ir 2-sios kirčiuotės būdvardžiai nebėra gajūs, ir jų skaičius nuolat mažėja. Visų pirma senoviniai šakninio kirčiavimo *a-* bei *ā-* kamieno tvirtapradės šaknies būdvardžiai (*báltas, -a* = lat. *baĩts, júodas, -a* = lat. *juõds, kiáuras, -a* = lat. *caũrs...*) anksti yra pradėję kilnoti savo kirtį: *báltas, -à, júodas, -à, juodì, -ų̃...* Taip pat ir senoviniai šakninio kirčiavimo *u-* kamieno tvirtagalės bei trumposios šaknies būdvardžiai jau daug kur yra perėję į 4-tą kirčiuotę: *dailùs, drąsùs, kantrùs, sunkùs...* Kiek ilgiau šio kamieno senoviniai akūtinės šaknies būdvardžiai yra išlaikę šakninį kirtį; pvz. kapsų zanavykų tarmėse dar kirčiuojama: *lýgus, -aus, lýgiam, lýgių, lýgiem* (ir *lygíem*), *lýgiais*; *sótus, -aus, sóčiam* (ir *sočiám*), *sóčių*; *tánkus, -aus, tánkių, tánkiem* (ir *tankíem*)... Bet daug kur ir šios rūšies būdvardžių kirčiavimas vis daugiau išlyginamas. Šalia tarminių lyčių *brángus, gáusus, ópus, rū̃stus, skáidrus, skáistus, támsus* bendrinėj kalboj vis daugiau įsigali *brangùs, -aũs, brángų, gausùs, -aũs, gaũsų, opùs, õpų, rūstùs, rū̃stų, skaidrùs, skaĩdrų, tamsùs, tam̃sų...* Šalia *brangùs, kartùs, rūgštùs, rūstùs* panašiai linkstama kirčiuoti ir *áiškus, lýgus, sótus, tánkus* ir kt., tik su tuo skirtumu, kad šių pastarųjų būdvardžių paliekamas šakninis kirtis vs. vardininke (*áiškus, -aũs, -iám, aiškių̃, -íems...*), nes taip dar daugumas lietuvių juos tebetaria.

Niekatrosios giminės būdvardžiai dabar maždaug šiaip kirčiuojami bendrinėj kalboj: *a-* (*ja-*) kamieno lytys visados turi šakninį kirtį (*bálta, gẽra, júoda, pìkta, žãlia...*), o *u-* kamieno lytys kirčiuojamos

galūnėj, jei jos turi galūninį kirtį vyr. bei mot. giminės vs. vardininkuose, kaip antai: *brangùs, -ì, – brangù, drąsùs – drąsù, gražùs – gražù, sunkùs – sunkù* ir *áiškus – áišku, lýgus – lýgu* ir kt. Bet šis kirčiavimas yra jau kiek išlygintas: šakninio kirčiavimo tiek tvirtapradės, tiek tvirtagalės arba trumposios šaknies būdvardžių prieveiksmiai seniau buvo ir iš dalies dar tebėr kirčiuojami šakny, o galūninio kirčiavimo galūnėj, pvz.: *drą̃sus – drą̃su, suñkus – suñku*, bet *gražùs – gražù, kartùs – kartù, platùs – platù* ir kt. Ilgainiui analogija ir čia savo yra padariusi.

2. Daugiaskiemeniai būdvardžiai

§ 19. Daugiaskiemenių būdvardžių, kaip ir daugiaskiemenių daiktavardžių, skiriamos keturios kirčiuotės: 1. *apýgeris, pókvailis, bóbiškas, vaĩkiškas, áugalotas, sãmanotas, akýlas, ankstývas, barzdótas, ragúotas, ligū́stas...*, 2. *auksìnis, avižaĩnis, kvietiẽnis, marškõnis, namìškis, menkùtis, bedar̃bis, beprõtis, baltakar̃tis, geraširdis...*, 3. *paìlgas, -à, paláidas, -à, ãpsukas, -à...* ir 4. *apdairùs, -aũs, -daĩrų, atsargùs, -sar̃gų, įdomùs, -dõmų, nuosaikùs, -saĩkų, palankùs, -lañkų, akivaizdùs, -vaĩzdų* ir kt. Jie šiaip kirčiuojami:

V i e n a s k a i t a

ragúotas	namìnis	paláidas	var̃ganas	atsargùs
ragúoto	namìnio	paláido	var̃gano	atsargaũs
ragúotam	namìniam	palaidám	varganám	atsargiám
ragúotą	namìnį	paláidą	var̃ganą	atsar̃gų
ragúotu	naminiù	paláidu	var̃ganu	atsargiù
ragúotame	namìniame	palaidamè	varganamè	atsargiamè

D a u g i s k a i t a

ragúoti	namìniai	palaidì	varganì	atsar̃gūs
ragúotų	namìnių	palaidų̃	varganų̃	atsargių̃
ragúotiems	namìniams	palaidíems	varganíems	atsargíems
ragúotus	naminiùs	paláidus	var̃ganus	atsargiùs
ragúotais	namìniais	palaidaĩs	varganaĩs	atsargiaĩs
ragúotuose	namìniuose	palaiduosè	varganuosè	atsargiuosè

Laiko būvy kaikurie daugiaskiemeniai būdvardžiai yra jau pakeitę arba keičia savo kirčio vietą. Štai būdvardžiai su priesaga *-iška-* dabar daugiausia beturi pastovų kirtį ir niekados nėra kirčiuojami priesagoj, pvz.: *bérniškas, -a, bóbiškas, -a, kiaũliškas, -a, píemeniškas, -a* ir kt. Bet Daukšos kalboj šios priesagos būdvardžiai šalia pastovaus dar turi ir kilnojamą kirtį: jie pastoviai kirčiuojami, kai jų pagrindiniai žodžiai yra 1-sios arba 2-sios, o kilnojamai – 3-sios ar 4-sios kirčiuotės, pvz.: *bróliškas, -a – brólis, dvãsiškas, -a – dvasià, dvãsios, kū́niškas, -a – kū́nas, -ai, žẽmiškas, -a – žẽmė,* bet *diẽviškas, -à – diẽvas, -aĩ, krikščióniškas, -à – krikščionìs, -iẽs, -ónį, kùnigiškas, -à – kùnigas, -aĩ, meřgiškas, -à – mergà, -õs, vėliniškas, -à – vėlinas, -aĩ* ir kt. Dabartinėj kalboj galūninį šios rūšies būdvardžių kirčiavimą berodo tik retkarčiais sutinkami iš jų sudaryti prieveiksmiai, pvz.: *miliškaĩ, saviškaĩ, velniškaĩ* ir kt.

Būdvardžiai su priesagomis *-inga-, -ėta-, -ota-, -uota-* seniau buvo ir iš dalies dabar tebėr kirčiuojami pagal jų pagrindinių žodžių kirčio vietą, pvz. *gė́dingas – gė́da, ýdingas – ýda, káulingas – káulas, -ai, mìltingas – mìltai, váltingas* „varpotas" – *váltis, -ies* „varpa", *vìlningas* „vilnonas" – *vìlna*; *dìrsėtas – dìrsė, dùlkėtas – dùlkė, sáulėtas – sáulė*; *áudrotas – áudra, gýslotas – gýsla, srúoguotas – srúoga, strãzdanotas* „šlakuotas" – *strãzdana* „odos šlakas nuo saulės", *ū́kanotas – ū́kana, várpotas – várpa*; *káuluotas – káulas, -ai, krū́muotas – krū́mas, -ai, píenuotas – píenas, -ai, spéiguotas – spéigas, -ai, vė́juotas – vė́jas, -ai,* bet: *dalìngas – dalìs, -iẽs, garbìngas – garbẽ, -ẽs, išmintìngas – išmintìs, -iẽs, mėsìngas – mėsà, -õs, ragìngas – rãgas, -aĩ, šaknìngas – šaknìs, -iẽs*; *duobė́tas – duobẽ, -ẽs, kremzlė́tas – kremzlẽ, -ẽs, plėvė́tas – plėvẽ, -ẽs, skylė́tas – skylẽ, -ẽs, varškė́tas – varškẽ, -ẽs, burnótas* „pilnos burnõs, riebaus veido" – *burnà, -õs, galvótas – galvà, -õs, kuprótas – kuprà, -õs, rasótas – rasà, -õs, vagótas – vagà, -õs*; *dumblúotas – duñblas, -aĩ, garúotas – gãras, -aĩ, kelmúotas – kélmas, -aĩ, krislúotas – krìslas, -aĩ, langúotas – lángas, -aĩ, plaukúotas – pláukas, -aĩ, sniegúotas – sniẽgas, -aĩ* ir kt. Ilgainiui šios rūšies būdvardžių kirčio vieta daug kur buvo analogiškai išlyginta, pvz.: *duonìngas – dúona, dvasìngas – dvasià, dvãsios, laimìngas – láimė, liūtìngas – liū́tis, -ies, molìngas – mólis, liežuvìngas – liežùvis, pavasarìngas* „liesas, per žiemą prastai išmitęs" – *pavãsaris, poterìngas* „daug poteriaująs" –

põteriai; *dirsétas* – *dìrsė*, *dulkétas* – *dùlkė*, *kelnétas* – *kélnės*, *-ių*, *kepurétas* – *kepùrė*, *saulétas* – *sáulė*; *ašarótas* – *ãšara*, *pievótas* – *píeva*; *auksúotas* – *áuksas*, *-ai*, *dūmúotas* – *dū̃mas*, *-ai*, *lapúotas* – *lãpas*, *-ai*, *miltúotas* – *mìltai*, *pienúotas* – *píenas*, *-ai*, *sviestúotas* – *svíestas*, *-ai* ir kt. Plg. dar Daukšos: *ãkmeningas* – *ãkmuo*, *náudingas* – *náuda*, *paváizdingas* – *paváizdas*, *-ai*, *smur̃tingas* – *smur̃tas*, *-ai*, *stebùklingas* – *stebùklas*, *-ai* šalia *išmintìngas* – *išmintìs*, *-iẽs*, *uolìngas* – *uolà*, *-õs*, *žalìngas* – *žalà*, *-õs* ir kt.

Ryšium su tuo dar tenka pastebėti, kad priesagos *-inga-* ir *-oka-* būdvardžiai iš dalies Daukšos kalboj ir kaikuriose tarmėse yra dar 3-sios kirčiuotės – kirčiuojami kaip *kélmas*, *-aĩ* : *išmintìngas*, *-à*, *išmintingì*, *-ų̃*, *-íems*; *gerókas*, *-à*, *gerokì*, *-ų̃* ir kt. Kaip rodo latvių kalba, šitoks kirčiavimas gali būti ir senas; plg. *protìngas*, *-à* = lat. *prà-tîgs*, *minkštókas*, *-à* – lat. *mîkstâks* ir kt. Bet dabar daug kur, ypač bendrinėj kalboj, kirčio vieta čia yra jau supastovinta priesagoj, pvz.: *protìngas*, *-a*, *gerókas*, *-a* ir kt. Plg. dar *geltónas*, *-a* (lat. *dzeltãns*), *raudónas*, *-a* ir tarm. *geltónas*, *-à*, *raudónas*, *-à*.

Visai panašiai, kaip augščiau minėtųjų priesagų būdvardžiai, seniau buvo ir dabar vietomis, ypač ryt. augštaičių tarmėse, tebėra senoviškai kirčiuojami būdvardžiai su priesaga *-inja-* (vs. vd. *-inis*), pvz.: *ántinis* – *ántis*, *ẽglinis* – *ẽglė*, *gìrninis* – *gìrnos*, *-ų*, *jáutinis* – *jáutis*, *káilinis* – *káilis*, *káiminis* – *káimas*, *-ai*, *kiaũlinis* – *kiaũlė*, *líepinis* – *líepa*, *mẽtinis* – *mẽtas*, *-ai*, *mū́rinis* – *mū́ras*, *-ai*, *par̃šinis* – *par̃šas*, *-ai*, *peĩlinis* – *peĩlis*, *píevinis* – *píeva*, *prū́sinis* – *prū́sas*, *-ai*, *rãtinis* – *rãtas*, *-ai*, *sékl inis* – *sékla*, *senýbinis* – *senýbė*, *siĩkinis* – *siĩkė*, *virvẽlinis* – *virvẽlė*, *vìštinis* – *vištà*, *vìštos*, *výžinis* – *vyžà*, *výžos*, bet: *arklìnis* – *arklỹs*, *ašutìnis* – *ãšutas*, *-aĩ*, *ąžuolìnis* – *ą́žuolas*, *-aĩ*, *darbìnis* – *dárbas*, *-aĩ*, *dobilìnis* – *dóbilas*, *-aĩ*, *erškėtìnis* – *erškėtỹs*, *galìnis* – *gãlas*, *-aĩ*, *grūdìnis* – *grū̃das*, *-aĩ*, *kampìnis* – *kam̃pas*, *-aĩ*, *ledìnis* – *lẽdas*, *-aĩ*, *mėšlìnis* – *méšlas*, *-aĩ*, *namìnis* – *nãmas*, *-aĩ*, *obuolìnis* – *obuolỹs*, *-iaĩ*, *pelenìnis* – *pelenaĩ*, *šiaudìnis* – *šiáudas*, *-aĩ*, *šikšnìnis* – *šikšnà*, *-õs*, *taukìnis* – *táukas*, *-aĩ*, *vakarìnis* – *vãkaras*, *-aĩ* ir kt.

Ilgainiui šis kirčiavimas vienur kitur buvo daugiau ar mažiau pakeistas, išlygintas. Pvz. žemaičiai ir kaikurie vak. augštaičiai (tilžėnai ir kt.) priesagos *-inja-* būdvardžius dažnai priesagoj kirčiuoja ir tada, kai jie sudaryti iš pagrindinių 1-sios ar 2-sios kirčiuotės žodžių,

pvz.: *aguonìnis – aguonà, -uõnos, antìnis – ántis, bulvìnis – bùlvė, dalgìnis – dal̃gis, duonìnis – dúona, eglìnis – ẽglė, girìnis – girià, gìrios, gluosnìnis – glúosnis, kanapìnis – kanãpė, karvìnis – kárvė, kiaulìnis – kiaũlė, kopūstìnis – kopū̃stas, -ai, molìnis – mólis, mūrìnis – mū́ras, -ai, Naũmiestis – naumiestìnis, paršìnis – par̃šas, -ai, plaštakìnis – plãštaka, plytìnis – plytà, plýtos, popierìnis – põpierius* (ar *põpiera*), *poterìnis – põteriai, raganìnis – rãgana, rankìnis – rankà, rañkos, rožìnis – rõžė, sėklìnis – sė́kla, siūlìnis – siū́las, -ai, vištìnis – vištà, vìštos* ir kt. Tačiau ir šis kirčiavimas nėr visur vienodas. Pvz. kapsai ir zanavykai kartais išlaiko pagrindinio žodžio kirčio vietą (*ánkštinis, ántinis, káiminis, kaimýninis, mẽtinis, viẽtinis, vìštinis...*), bet šalia to kirčiuoja šios rūšies būdvardžius ir priesagoj, ypač kai jie rodo, kas iš ko padaryta, pvz.: *auksìnis, bulvìnis, drobìnis, medìnis, miltìnis, popierìnis, varìnis* ir kt. Panašiai pasitaiko ir kaikuriose ryt. augštaičių tarmėse; pvz. Subačiuj, Linkmenyse ir kitur šalia *kanãpinis, mū́rinis, rõžinis, sė́klinis, vìštinis...* sako ir *auksìnis, drobìnis, girìnis, medìnis, pavasarìnis, popierìnis* ir kt. Geriausiai pagrindinio žodžio kirčio vietą šios rūšies dariniuose yra išlaikę tolimieji ryt. augštaičiai; pvz. Apso tarmėj (buv. Breslaujos aps.) kirčiuojama: *áuksinis, avẽlinis, bùlvinis, dal̃ginis, dū́kštinis, kiaũlinis, pùpinis, rãtinis, tverẽčinis, úoginis*, bet *avižìnis, kvietìnis, mergìnis, miežìnis, žąsìnis* ir kt. Bet vietomis kartais ir visai priešingai elgiamasi: šakny kirčiuojami tokie šios priesagos būdvardžiai, kurie sudaryti iš pagrindinių 3-sios ir 4-sios kirčiuotės žodžių, kaip tik tokiose tarmėse, kur paprastai kirtis neatitraukiamas iš priesagos į šaknį, pvz.: *dañginis – dangùs, -aũs, diẽninis – dienà, -õs, leñtinis – lentà, -õs, maĩšinis – maĩšas, -aĩ, mẽsinis – mėsà, -õs* ir kt.

Šitoks šių būdvardžių kirčiavimo įvairavimas gali būti keleriopai aiškinamas. Visų pirma yra analoginis išlyginimas. Pvz. šalia *girià*, vs. km. *gìrios* būdvardis *girìnis* priesagoj veikiausiai buvo pradėtas kirčiuoti dėl to, kad šalimais jau iš senovės taip buvo kirčiuojamas sinoniminis *miškìnis,* ir dabar *gìrinis* jau gana retai bepasitaiko. Arba štai vėl šalia *ruduõ – rudenìnis, žiemà, -õs – žiemìnis* lengvai galėjo atsirasti ir *vãsara – vasarìnis, pavãsaris – pavasarìnis*; *pavãsarinis* irgi jau retai besutinkamas. Iš dalies kirčio nukėlimui į priesagą galėjo turėti įtakos ir pati daryba; plg. *drãpana – drapãnis* „drapaninis“,

vãkaras – vakãris „vakarų, vakarinis", *vìlnonas – vilnõnis*, taigi ir *áuksinas – auksìnis, dróbinas – drobìnis, mẽdinas – medìnis* (bet dar *Mẽdinis* „Šaukėnų ap. ež."), *sidãbrinas* – (seniau *sidãbrinis*), vėliau *sidabrìnis, vãrinas – varìnis* ir kt. Pagaliau tai galėjo iš dalies paveikti ir pagrindinių žodžių kirčiavimo įvairavimas, plg. *aušrà*, vs. km. *aũšros* ir *aušrà, -õs – aušrìnis* (*aũšrinis* lig šiol nepaliudytas, nors šalia *aušrìnė* dar pažįstama ir *aũšrinė*), *béržas, -ai* ir *béržas, -aĩ – beržìnis* (šalia tarm. *béržinis*) ir kt.

Bendrinėj kalboj šios priesagos būdvardžių kirčiavimas dar nėr galutinai nusistojęs: vieni yra linkę, kad ir su tam tikromis išimtimis, išlaikyti pagrindinių žodžių kirčio vietą (pvz. *krū́minis, mókslinis, mólinis, mū́rinis, rañkinis, viẽtinis, vìštinis*... šalia *alksnìnis, auksìnis, drobìnis, eglìnis, medìnis, miltìnis, šermukšnìnis*...), o kiti yra siūlę šiokį kirčiavimą daugiau išlyginti, kirčiuoti maždaug taip, kaip kirčiuoja kaikurie vak. augštaičiai ir žemaičiai, pvz.: *dienìnis, drobìnis, eglìnis, kanapìnis, kiaulìnis, kiškìnis, kopūstìnis, mėsìnis, molìnis, mūrìnis, pasaulìnis, plaštakìnis, popierìnis, rankìnis, sėklìnis, sidabrìnis, silkìnis, siūlìnis, vištìnis*, bet *kaimýninis, senóvinis* ir kt. Ši pastaroji kirčiuosena daugiau sutinka su bendra kitų priesagų būdvardžių kirčiavimo polinkiu ir išvengia daugelio išimčių.

Priesagos *-iškja-* (vs. vd. *-iškis*) būdvardžiai, jau daug kur sudaiktavardėję, dabartinėj bendrinėj kalboj yra 2-sios kirčiuotės: *dvarìškis, kunigìškis* „baudžiauninkas", *namìškis, vyrìškis* ir kt. Bet vietomis šios rūšies dariniai yra dar išlaikę ir pagrindinių žodžių kirčio vietą, pvz.: *baũdžiaviškis – baũdžiaviškas – baũdžiava, dvãriškis – dvãriškas – dvãras, -ai* (dabar ir *dvãras, -aĩ*), *káimiškis – káimiškas – káimas, -ai, karãliškis – karãliškas – karãlius* ir kt. Dvejopą kirčiavimą dar rodo ir tikriniai vardai, pvz.: *Añmoniškis* „Upytės (Tatulos, Mūšos) įt.", *Bùrbiškis* „kair. Viršyčio (Švitinio, Lielupės) įt.", *Daũgėliškis* „Skiemonių ap. ež.", *Lãtviškis* „Dusetų ap. ež.", *Rãdiškis* „Baisogalos ap. upelis" ir *Armulìškis* „Molainos (Neries) įt.", *Ožìškis* „Obelių ap. ež.", *Velnìškis* „Daugų ap. ež."; (pavardės) *Bãkšiškis, Júodiškis, Kálviškis, Klõviškis* ir *Bražìškis, Gudìškis, Jonìškis* (iš čia miestelio vardas *Jonìškiai*, arba *Joniškėlis*), *Panemunìškis* ir kt.

Kaip jau iš dalies minėta, priesaginiam būdvardžių kirčiavimui yra kiek turėjusi įtakos ir pati jų daryba. Pvz. su priesaga *-ja-* (vs. vd.

-is arba *-ys*) iš daugiaskiemenių daiktavardžių sudaryti būdvardžiai dažnai turi kirtį priešpaskutiniam skiemeny, kaip antai: *drapãnis* „drapaninis" – *drãpana, samãnis* „samaninis" – *sãmanos, -ų, vakãris* „vakarinis" – *vãkaras, -aĩ* ir kt.; plg. dar *Amalvė̃* „deš. Dovinės (Šešupės) įt." – *Ãmalvas* „Igliškėlių ap. ež." (iš jo teka Amalvės upė), *Kunìgis* „Antalieptės ap. upelis" – *kùnigas, -aĩ, Sirvýdis* „Molėtų ap. ež." – *Sìrvydas* „kair. Bartuvos įt." (savo pavadinimą gavęs iš asmenvardžio), *Vanãgis* „deš. Šelmens (Šusties, Šyšos, Atmatos) įt.", *Vanãgė* „deš. Mūkės (Nemuno) įt." – *vãnagas, -aĩ* ir kt. Tuo pačiu pagrindu kirčiuojama ir *marškõnis* – *márškonas* – *márška, gyslõtis* „trauko žolė, gyslalapis" – *gýslotas* – *gýsla*, taigi ir *vyrìškis* (senesnė lytis *výriškis*) – *výriškas* – *výras, -ai* ir kt.

Pagaliau skyrium dar tenka paminėti savotiškai bendrinėje kalboje kirčiuojamą būdvardį *didelis*:

Vienaskaita		Daugiskaita	
dìdelis	dìdelė	dideli̇̀	dìdelės
dìdelio	didelė̃s	didelių̃	didelių̃
dideliám	dìdelei	didelíems	dideléms
dìdelį	dìdelę	dìdelius	dìdeles
dìdeliu	dìdele	dideliaĩs	didelėmìs
dideliamè	didelėjè	dideliuosè	didelėsè

Šio būdvardžio kirčiavimas aiškiai yra naujas, savaip išlygintas. Visų pirma pagal vs. km. *didelė̃s* turėtų būti ir vs. vd. *didelė̃* (plg. *grietinė̃, -ė̃s, griẽtinę*), o pagal *dideli̇̀, -ių̃* lauktume ir *didelỹs*. Ir tarmėse (pvz. Merkinėj, Varėnoj, Gargžduose, Plãteliuose ir kt.) iš tikrųjų yra pažįstamos lytys *didelỹs, -ė̃* : d i d e l ỹ s grūdas, d i d e l ė̃ merga. Plg. Daukšos *mažitỹs, -ė̃* (vs. km. m ã ž i č i o, ds. nd. m a ž i t í e m u s) ir kt. Ilgainiui būdvardžio *didelỹs, -ė̃* kirčiavimas galėjo būti ne tik pusiau išlygintas, kaip kad dabar yra piet. ir vak. augštaičių šnektose; jo kirtis kaikuriose ryt. augštaičių ir kt. tarmėse yra net visų linksnių šaknyje supastovintas: *dìdelis, dìdeliam, dìdeliu, -ių, -iems, -iais, -iuose*; *dìdelė, -ės, -ėms, -ėmis, -ėse*. Plg. *truputỹs, trùputį* : *trùputis, -čiai* (šalia *trupùtis, -čiai*) ir kt.

3. Įvardžiuotiniai būdvardžiai

§ 20. Įvardžiuotiniai būdvardžiai, sudaryti iš paprastųjų *a-* kamieno būdvardžių, dabartinėj bendrinėj kalboj šiaip kirčiuojami:

Vienaskaita

gyvàsis	geràsis	baltóji	geróji
gývojo	gẽrojo	baltõsios	gerõsios
gyvájam	gerájam	báltajai	gẽrajai
gývąjį	gẽrąjį	báltąją	gẽrąją
gyvúoju	gerúoju	baltą́ja	gerą́ja
gyvãjame	gerãjame	baltõjoje	gerõjoje

Daugiskaita

gyvíeji	geríeji	gývosios	gẽrosios
gyvų̃jų	gerų̃jų	gyvų̃jų	gerų̃jų
gyvíesiems	geríesiems	gyvósioms	gerósioms
gyvúosius	gerúosius	gyvą́sias	gerą́sias
gyvaĩsiais	geraĩsiais	gyvõsiomis	gerõsiomis
gyvuõsiuose	geruõsiuose	gyvõsiose	gerõsiose

Dėl atskirų linksnių kirčiavimo pastebėtina štai kas. Vs. nd. *gyvájam* yra sutrauktas iš *gyvámjam*, ir todėl dar turi tvirtapradę priegaidę atvirajame skiemenyje. Vs. įn. *gyvúoju* ir ds. gl. *gyvúosius* yra kilę iš **gyvúo-júo* ir **gyvúos-júos* ir kirtį turi išlaikę galūnėj, nes dėl dviejų pastarųjų akūtinių skiemenų jo nebebuvo galima nukelti į šaknį, kaip kad yra atsitikę šiuose paprastojo būdvardžio linksniuose, plg. *gývas* (lat. *dzîvs*) iš **gyvàs*: vs. įn. **gývˌúo* > *gývu*, ds. gl. **gývˌúos* > *gývus*. Vs. ir ds. vt. turi atitrauktinį kirtį: *gyvãjame* iš **gyvamè-jamè* ir *gyvuõsiuose* iš **gyvuõsjuose* < **gyvuosè-juosè*; taip pat ir ds. įn. *gyvõsiomis* yra sutrauktas iš **gyvõmsjomis* < **gyvomìs-jomìs*.

Visai panašiai kaip *a-*, kirčiuojami ir *ja-* kamieno įvardžiuotiniai būdvardžiai, pvz.: *didỹsis, didžióji, dìdžiojo, didžiõsios* ir tt.

Įvardžiuotiniai būdvardžiai, sudaryti iš paprastųjų *u-* kamieno ir galūnėj kirčiuojamų būdvardžių, savo kirčiavimu niekuo nesiskiria nuo sudarytųjų iš *a-* arba *ja-* kamieno, pvz. *brangùsis, -ióji, gražùsis,*

-ióji, brángiojo, -iõsios ir tt. Dabar panašiai bendrinėj kalboj linkstama kirčiuoti ir tokius įvardžiuotinius būdvardžius, kurie sudaryti iš paprastųjų senesnio šakninio kirčiavimo būdvardžių, pvz. *aiškùsis – áiškus, tankùsis – tánkus* ir kt.

Daugiaskiemeniai įvardžiuotiniai būdvardžiai dabar pastoviai kirčiuojami, jei jie sudaryti iš paprastųjų būdvardžių su pastoviu kirčiu; visi kiti iš jų turi kilnojamą kirtį, pvz.: *akýlasis, -oji – akýlas, -a, ankstývasis, -oji – ankstývas, -a, galìngasis, -oji – galìngas, -a, ragúotasis, -oji – ragúotas, -a*, bet: *amžinàsis, -óji – ámžinas, -à, svetimàsis, -óji – svẽtimas, -à* ir kt. Tarmėse, kur sakoma *akýlas, -à, ankstývas, -à*, kirčiuojama ir *akylàsis, -óji, ankstyvàsis, -óji, išmintìngas, -à – išmintingàsis, -óji.*

Šitoks dabartinis įvardžiuotinių būdvardžių kirčiavimas yra naujas, jau gerokai išlygintas. Seniau jie daugiau išlaikydavo paprastųjų būdvardžių kirčio vietą; pvz. Daukša dar kirčiavo: *grýnasis – grýnas, -a, míelasis – míelas, -a, pìlnasis – pìlnas, -a, baũgusis – baũgus, brángusis – brángus, drąsusis – drąsus, malónusis – malónus*, bet *geràsis – gẽras, -à, piktàsis – pìktas, -à, kartùsis – kartùs, pranarùsis – pranarùs* ir kt. Bet ilgainiui šitoks pirminis kirčiavimas negalėjo išlikti, ir jau paties Daukšos kalboj randame nemaža svyravimų, o dabartinėse tarmėse jų yra dar daugiau. Pvz. šiaurės vakarų žemaičių tarmėse įvardžiuotinių būdvardžių vs. vd. dažniausiai turi tokią pat kirčio vietą, kaip ir atitinkami paprastieji, pvz.: *báltasis, dõrasis, geltónasis, gẽrasis, kal̃tasis, meñkasis, sẽnasis* ir pagal tai *áiškiasis, daĩliasis, gìliasis, plãčiasis* (tarm. *plãtêsęs*), taip pat *augštẽsniasis, jauniáusiasis* ir kt. Kapsų zanavykų šnektose dabar pasakoma: *senàsis, žaliàsis, gražùsis*, (rečiau) *senàsai, žaliàsai, gražùsai* ir *sẽnasai, žãliasai*, taip pat *baltàsai* ir *báltasai* ir kt. Linkmenų tarmėj kirčiuojama *báltasai, žãliasai* ir *baltasaĩ, žaliasaĩ*, taip pat *gražusaĩ* ar *gražiasaĩ* ir tt.

4. Būdvardžių laipsniai

§ 21. Augštesniojo laipsnio būdvardžiai dabar bendrinėj kalboj vienų kirčiuojami pagal 2-ąją, o kitų pagal 4-ąją kirčiuotę, pvz.:

Vienaskaita

gerèsnis	gerèsnė
gerèsnio	gerèsnės, geresnẽs
gerèsniam, geresniám	gerèsnei
gerèsnį	gerèsnę
geresniù	geresnè
gerèsniame, geresniamè	gerèsnėje, geresnėjè

Daugiskaita

geresnì		gerèsnės
	gerèsnių, geresnių̃	
gerèsniems, geresníems		gerèsnėms, geresnė́ms
geresniùs		geresnès
gerèsniais, geresniaĩs		gerèsnėmis, geresnėmìs
gerèsniuose, geresniuosè		gerèsnėse, geresnėsè

Bet šitoks dabartinis augštesniojo laipsnio būdvardžių kirčiavimas nėra senas. M. Daukša vienus jų dar kirčiavo šakny, o kitus priesagoj, pvz.: *bjaũresnis, brángesnis, drą̃sesnis, gė́dingesnis, mókytesnis, smar̃kesnis, suñkesnis, tánkesnis, výresnis* (plg. *bjaũrus, brángus, drą̃sus, gė́dingas, -a, mókytas, -a, smar̃kus, suñkus, tánkus*) ir *dažnẽsnis, didẽsnis, gerẽsnis, mažẽsnis, silpnẽsnis, žemẽsnis*; pastarosios rūšies pavyzdžiai, atrodo, jo buvo kirčiuojama pagal 2-ąją kirčiuotę, plg. *didẽsnių, piktẽsnių, gerẽsniais, mažẽsnėmis* ir kt. Dabartinėse tarmėse 2-oji kirčiuotė dar daugiau pažįstama šiaurės žemaičių ir ryt. augštaičių (subatėnų, kupiškėnų, uteniškių ir kt.). Priesaginė trumpinė priegaidė (*-èsnis*) vartojama siauresniame plote (daugiausia vak. piet. augštaičių), kaip tvirtagalė (*-ẽsnis*), kurią pažįsta žemaičiai, pažemaitės augštaičiai (tilžėnai, vilkyškiečiai...) ir ryt. augštaičiai; dėl šių priegaidžių kaitos plg. *màno, tàvo, mèsti* ir *mãno, tãvo, mẽsti.* Kaip rodo dabartinė trumpinė priegaidė ir mot. gim. vs. km. *gražesnẽs*, ds. km. *gražesnių̃* ir kt., dabartinės lytys *gerèsnis, -èsnė* gali būti

kilusios ir iš *geresnỹs, -nė̃*; plg. *geresnỹsis,* tarm. *geresnė́ji*, taip pat *dìdis, -ė* (šalia Daukšos ir tarm. *didė̃*) ir *didỹsis*, tarm. *didė́ji, dìdelis, -ė* ir *didelỹs, -ė̃* ir kt.

Augščiausio laipsnio būdvardžiai dabar tik priesagoj bekirčiuojami; *mieliáusias, -ia* ir kt. Bet Daukša dar kirčiavo: *brángiausias, šván-kiausias, výriausias* ir *augščiáusias, didžiáusias, geriáusias, saldžiáusias.* Dabar toks kirčiavimas jau visur išlygintas.

VIII. Skaitvardžių kirčiavimas

§ 22. Kiekiniai skaitvardžiai *víenas, -à* (lat. *viêns*), *septynì, septýnios, -ių̃, aštuonì, aštúonios, -ių̃* ir *devynì, devýnios, -ių̃* kirčiuojami kaip *báltas, -à*. Panašiai kirtį kilnoja ir *keturì, kẽturios, -ių̃.*

Penkì, peñkios, -ių̃ ir *šešì, šẽšios, -ių̃* yra 4-sios kirčiuotės – kirčiuojami kaip *martì, -čiõs.*

Dù ir *trỹs* kirčiuojami šiaip:

dù, dvì	trỹs
dviejų̃	trijų̃
dvíem	trìms
dù, dvì	trìs
dviẽm	trimìs
dviejuosè, dviejosè	trijuosè, trijosè

Kaip *dù, dvì* (iš **dúo* < **dvúo, *dvíe*), linksniuojama kirčiuojama ir *abù, abì* (iš **abúo, *abíe*) : *abiejų̃, abíem...* Bet šio skaitvardžio senesnės sudurtinės lytys yra *abúodu, abíedvi* arba *abuõdu, abiẽdvi* ir naujesnės *abùdu, abìdvi*; plg. dar p. 489.

Tarmėse užuot *dviejų̃, abiejų̃, dviejuosè, dviejosè, abiejuosè, abiejosè* dar sakoma ir *dviẽjų, abiẽjų, dviẽjuose, dviẽjose, abiẽjuose, abiẽjose.* Pirmosios lytys daugiau vartojamos žemaičių bei rytiečių, o pastarosios vak. augštaičių. Galimas daiktas, kad pirmosios yra senesnės.

Šalia *dviejuosè, dviejosè, trijuosè, trijosè* dar vartojamas suprieveiksmėjusios senesnės vietininkų lytys *dvíejau(s), trisù, trisè*, kiek vėlyvesnės *dvíeje, dvíese, tríese.*

Dešimtìs, -iẽs, dẽšimtį kirčiuojama kaip *išmintìs, -iẽs*. Tarmėse var-

tojama ir *dẽšimtis, -ies*. *Dešimties* nekaitomosios lytys yra *dẽšimt* (iš vs. gl. *dẽšimtį*) ir *dẽšims, dẽšimts* arba *dešim̃s, dešim̃ts*.

Kiekiniai skaitvardžiai nuo *vienúolikos* ligi *devyniólikos* kirčiuojami pastoviai. Tolimesni nekaitomi kiekiniai skaitvardžiai kirčiuojami dvejopai: *dvìdešimt, trìsdešimt, kẽturiasdešimt, peñkiasdešimt* arba *keturiasdẽšimt, penkiasdẽšimt* ir tt.

Šim̃tas, -aĩ vartojamos beveik visoj Lietuvoj, – taip jį yra kirčiavęs ir Daukša, – o *šim̃tas, -ai* pažįstamas tik kaikuriose vak. augštaičių šnektose. Atrodo, kad pirmoji lytis yra senesnė.

Tū́kstantis, -čio arba *-ties* (Daukšos *tū́kstančia*, tarm. *tū́kstantė*) iš senovės kirčiuojamas šakny; plg. *tū́kstinis* „tūkstantasis“, lat. *tūkstuotis*, rus. *týsiača* ir kt.

Kelintiniai skaitvardžiai iki *dešim̃tas* kirčiuojami kilnojamai: *pìrmas, -à* – kaip *báltas, -à*; *añtras, -à, trẽčias, -ià, ketvir̃tas, -à* – kaip *saũsas, -à*. Daukšos kalboj *añtras, -à* šalia 4-sios dar buvo kirčiuojama ir pagal 2-ąją kirčiuotę: vs. nd. *añtram*, vt. *añtrame*, vs. km. *añtros*, vt. *añtroj* ir *antrám, antramè, antraĩs*, vs. km. *antrõs* ir kt. Šakninę kirčio vietą dabar dar rodo tarm. *pusañtros* ir ryt. augšt. *añtaras, -a* šalia *kataràs, -à*.

Kelintiniai skaitvardžiai nuo *vienúolikto* ligi *devyniólikto* kirčiuojami pastoviai, o nuo *dvidešimto* kilnojamai: *dvidešim̃tas, trisdešim̃tas...* arba *dvìdešimtas, trìsdešimtas...*; plg. *dvìdešimt, trìsdešimt* ir kt. Kelintiniai *šimto* ir *tūkstančio* skaitvardžiai yra: *šim̃tas, -à, šimtàsis, -óji* ir *tū́kstantas, -a, tū́kstantasis, -oji*.

Dauginiai skaitvardžiai kirčiuojami kaip atitinkami būdvardžiai: *dvejì, dvējos, -ų̃, trejì, trẽjos, -ų̃* – kaip *gerì, gẽros*; *vienerì, víenerios, -ių̃, ketverì, kẽtverios, -rių̃, penkerì, peñkerios, -ių̃* ir kt. – kaip *purvinì, pur̃vinos, -ų̃*.

Kuopiniai skaitvardžiai turi pastovų kirtį: *víenetas* (naujadaras), *dvẽjetas, trẽjetas, kẽtvertas, peñketas* ir kt.

IX. Įvardžių kirčiavimas

§ 23. Savo ypatingu kaitymu ir kirčiavimu visų pirma išsiskiria asmeniniai įvardžiai *aš, tu, jis*, kaip antai:

Vienaskaita

àš	tù	jìs	jì
manę̃s	tavę̃s	jõ	jõs
mán	táu	jám	jái
manè	tavè	jį̃	ją̃
manimì	tavimì	juõ	jà
manyjè	tavyjè	jamè	jojè

Daugiskaita

mẽs	jū̃s	jiẽ	jõs
mū́sų	jū́sų	jų̃	jų̃
mùms	jùms	jíems	jóms
mùs	jùs	juõs	jàs
mumìs	jumìs	jaĩs	jomìs
mumysè	jumysè	juosè	josè

Dviskaita

mùdu, mùdvi	jùdu, jùdvi	jiẽdu (juõdu)	jiẽdvi (jõdvi)
mùdviejų	jùdviejų	jų̃dviejų	
mùdviem	jùdviem	jíedviem	jódviem
mùdviem	jùdviem	jiẽdviem	jõdviem
mùdviese	jùdviese	juõdviese	jiẽdviese

Vs. nd. lytys *mán, táu, sáu* yra kilusios iš *mãni, tãvi, sãvi* arba *mã-nie, tãvie, sãvie*; šios pastarosios dar kartais sutinkamos raštuose ar šiaip kur tarmėse. Šalia ds. nd. *mùms, jùms* yra dar išlikusios senesnės lytys *mùmus, jùmus*. Tarminės lytys *mumùs, jumùs* veikiausiai yra vėlyvesnės, pagal ds. įn. *mumìs, jumìs* kilusios iš *mùmus, jù-mus*.

Savybiniai įvardžiai *mãnas, -à, tãvas, -à* ir *sãvas, -à* yra 4-sios kirčiuotės. Jų vs. km. lytys yra *mãno, tãvo, sãvo* (žemaičių ir ryt. augštaičių tarmėse) ir *màno, tàvo, sàvo* (daugiausia vak. augštaičių tarmėse). Šis priegaidžių skirtumas aiškintinas nevienodu kirčio atitraukimu iš galūnės į šaknį.

Pietrytinėj Lietuvos daly (Zietela, Dieveniškės, Lazūnai...) dar pažįstamas įvardis *kíenas, -à* arba *kienàs, -à* „kieno, kam priklausąs“, pvz.: k í e n a s (arba k i e n à s) arklys? k i e n à pirkià? k i e n ì vai-

kai? Dabar plačiai įvairiose tarmėse bėra vartojamas tik vs. km. *kienõ* (tarm. ir *kenõ, kanõ*).

Parodomieji įvardžiai *tas, šis* ir *anas* dabar šiaip kirčiuojami:

V i e n a s k a i t a

tàs	tà	šìs	šì	anàs	anà
tõ	tõs	šiõ	šiõs	anõ	anõs
tám	tái (taĩ)	šiám	šiái (šiaĩ)	anám	anái (anaĩ)
tą̃	tą̃	šį̃	šią̃	aną̃	aną̃
tuõ	tà	šiuõ	šià	anuõ	anà
tamè	tojè	šiamè	šiojè	anamè	anojè

D a u g i s k a i t a

tiẽ	tõs	šiẽ	šiõs	aniẽ	anõs
tų̃	tų̃	šių̃	šių̃	anų̃	anų̃
tíems	tóms	šìems	šióms	aníems	anóms
tuõs	tàs	šiuõs	šiàs	anuõs	anàs
taĩs	tomìs	šiaĩs	šiomìs	anaĩs	anomìs
tuosè	tosè	šiuosè	šiosè	anuosè	anosè

Šių įvardžių dviskaitos lytys tarmėse tėra pažįstamos tik sudurtinės, pvz.: *túodu, tíedvi* arba *tuõdu, tiẽdvi* ir net *tùdu, tìdvi* (plg. *abuõdu* : *abùdu* ir kt.), km. *tų̃dviejų, tuõdviejų, túodviejų* arba *tiẽdviejų*, nd. – įn. *tiẽ(m)dviem* arba *tuõdviem, túodviem*, vt. *tuõdviejuose, tiẽdviejuose* ir kt.

Ypač nepaprastas yra parodomojo įvardžio *anàs* kirčiavimas: jo visi linksniai ištisai kirčiuojami galūnėj. Taip dar kirčiuojamas ir įvardis *katràs, -à* arba ryt. augšt. *kataràs, -à* : *katrõ, -õs, katrám, -ái, katrą̃, katriẽ, katrõs, -ų̃*... Dabartinėse tarmėse vietomis skiriamas *anàs, -à* „kitas, ne šitas, jener“ (ds. vd. *aniẽ, -õs*) nuo *ãnas, -à* „jis, ji“ (ds. vd. *ãnys, -os*, bet kiti linksniai kaip įvardžio *jis, ji* : vs. km. *jõ, jõs* ir tt.).

Įvardis *šitas* kirčiuojamas dvejaip: vienur (Vilkaviškis, Naumiestis, Jurbarkas, Biržai, Zietela...) išlaikoma šaknies kirčio vieta (*šìtas, -a, šìto, -os, šìtam, -ai, šìtie, -os, šìtų*...), kitur (Kuršaitis, Šeštokai, Punskas, Dusmenys, Adutiškis...) kirčiuojama panašiai kaip *gẽras, -à* : *šìtas, -à, šitám, šituõ, šitiẽ, šitų̃*... Daukša šį įvardį irgi yra

dažnai galūnėj kirčiavęs, pvz.: *šitám, šitą̃, šitiẽ, šitų̃, šitíems, šitaĩs, šitóji*, ds. vd. *šitõs*, taip pat *šitaĩ, šitaĩp* šalia *šìto, šìtą, šìtie, šìtų...*

Pažymimieji įvardžiai *anóks, kitóks, visóks, šìtoks* dabartinėj bendrinėj kalboj turi pastovų kirtį, o *kóks, tóks, šióks, jóks* kirčiuojami kaip *báltas, -à*, kaip antai:

V i e n a s k a i t a

kitóks	kitókia	kóks	kokià
kitókio	kitókios	kókio	kokiõs
kitókiam	kitókiai	kokiám	kókiai
kitókį	kitókią	kókį	kókią
kitókiu	kitókia	kókiu	kókia
kitókiame	kitókioje	kokiamè	kokiojè

D a u g i s k a i t a

kitóki	kitókios	kokiẽ	kókios
kitókių	kitókių	kokių̃	kokių̃
kitókiems	kitókioms	kokíems	kokióms
kitókius	kitókias	kókius	kókias
kitókiais	kitókiomis	kokiaĩs	kokiomìs
kitókiuose	kitókiose	kokiuosè	kokiosè

Daukša įvardžius *kóks, tóks* daugiausia yra kirčiavęs galūnėj ir kartais šakny, o *jóks* jo buvo pastoviai kirčiuojamas šakny, panašiai kaip *kitóks* ir *visóks*. Dabartinėse tarmėse šių įvardžių kirčiavimas didžiai įvairuoja. Ryt. augštaičiai kirčiuoja *kóks* (arba *kokìs, kokiàs*), *kokiõ, kokiám, kokį̃, kokiuõ* (arba *kokiù*), *kokiẽ, -ių̃, kokiuõs* (arba *kokiùs*)... Toliau į Vakarus jau dažnai pasakomą su šakniniu kirčiu: *kóks, kókio, kokiám, kókį* ir *kokiẽ, -ių̃...* Žemaičiai šalia *kókio, tókio* irgi kirčiuoja *kokià, -iõs, tokiõs*. Neseniai *kokià, -iõs* dar buvo sakoma vietomis ir pačių vak. augštaičių šnektose, tik vėliau vis daugiau buvo pradėta apibendrinti šakninį kirtį, ir dabar šen bei ten jau kirčiuojama pastoviai: *kóks, kókio, kókiam, kókį, kókiame, kókie, kókių*. Taigi šakninis šios rūšies įvardžių kirčiavimas, atrodo, yra nesenas, o galūninis laikytinas senesniu; plg. dar lat. *kâds, tâds, šâds*, rus. *kakój, takój* ir kt.

Dabartinėj kalboj šalia *anóks, -ia, kitóks, -ia, visóks, -ia, šìtoks,*

-ia dar vietomis pasakoma ir *anõks, -ià, šitõks, -ià* arba *visokìs, -ià* (Lazūnai, Gervėčiai).

Pasturdėliai *-ai, -jo* ir *-jau*, pridėti prie įvardžių, dažnai kirtį atitraukia į save, pvz.: *anasaĩ* (*ansaĩ*), *anóji, šisaĩ, šióji, tasaĩ, tóji, anoksaĩ, koksaĩ, šitoksaĩ, kursaĩ* (*kurisaĩ*), *kurióji* (seniau *kurýji*); *anasià, anojà, tasià, tojà*, (niek. gim) *tajà, tasjaũ, toksjaũ* ir kt.

Įvardis *niẽkas* dabar daugiausia yra 2-sios kirčiuotės: *niẽko, niẽkam, niekù, niẽkame, niẽkai, -ų*... Daukšos kalboj dar randame ir *niekàs, niekám, niekų̃*... Dabartinėj kalboj *niẽkas* „menkas, prastas daiktas, menkniekis" yra 2-sios ar 4-sios kirčiuotės: *niẽkas, -ai* ir *niẽkas, -aĩ*.

Viskas paprastai kirčiuojama šakny: *vìskas, vìsko, vìskam, vìską*..., bet vietomis (Telšiai, Tirkšliai, Biržai, Ukmergė...) šis įvardis turi ir galūninį kirtį: *viskàs, viskõ, viskám*... Kaltanėnuose, Linkmenyse ir kt. dar vartojama pilna lytis: *visakàs*. Matyti, seniau žodžių grupė, iš kurios ši įvardžio lytis yra išriedėjusi, buvo dvejaip kirčiuojama *vìsa kas* ir *visa kàs*. Pirmoji grupė sutrumpėjus pavirto į *vìskas*, antroji – į *viskàs*. Kaip *vìskas*, dar kirčiuojama ir *kìtkas* (iš *kìta kas*). Plg. dar *kaikàs, betkàs* ir kt.

Tarmėse, daugiausia rytų Lietuvoj, vartojami įvardžiai *kíekas, -a* ir *kíekas, -à*, arba *kiekàs, -à*, taip pat *tíekas, -a* ir *tíekas, -à*, su daiktavardžiais dažnai visai nederinami, pvz.: k í e k a s metų, k í e k o telių karvė? k i e k õ posmų tas audimas? su k i e k u õ arklių važiuoja? ir tt. Daukša *kiekas* daugiau galūnėj kirčiavo: *kíekas*, bet *kiekõ, kiekám, kiekamè*. Kaip rodo lat. *ciêk, kiekas* ir *tiekas* panašiai kaip ir *koks, toks*, seniau galėjo būti galūninio kirčiavimo.

Įvardis *pàts* (seniau ir *patìs*), *patì* yra 4-sios kirčiuotės: *patiẽs, pačiõs, pačiám, pãčiai* (ir *pačiái*), *pãtys, pãčios, -ių̃* ir tt. Daiktavardžiu vartojamas, *pats* turi vs. šm. *patiẽ*, o *pati* – *pãčia*.

X. Veiksmažodžių kirčiavimas

Kaip vardažodinės, taip ir veiksmažodinės lytys vienos turi pastovų, kitos kilnojamą kirtį. Bet kirčio vieta ir kirčiuojamo skiemens priegaidė nevienodai pasireiškia įvairios darybos lytyse, todėl jas ir tenka skyrium pasvarstyti.

1. Pagrindinės dviskiemenių veiksmažodžių lytys

§ 24. Pagrindinės dviskiemenių veiksmažodžių (esamojo bei būtojo kartinio laiko 3-jo asmens ir bendraties) lytys dažnai įvairuoja savo šaknies priegaidėmis, bet jos įvairuoja ne kiekviena skyrium, o tam tikromis grupėmis, kaip antai:

a) Esamojo ir būtojo kartinio laiko lyčių priegaidė yra tokia pat, kaip ir bendraties:

áuga, áugo, áugti	drẽbia, drẽbė, drẽbti
dìrba, dìrbo, dìrbti	griẽbia, griẽbė, griẽbti
jója, jójo, jóti	ker̃pa, kir̃po, kir̃pti
kráuna, króvė, kráuti	kìša, kìšo, kìšti
léidžia, léido, léisti	liñksta, liñko, liñkti
ríeja, ríejo, ríeti	pỹksta, pỹko, pỹkti
skélbia, skélbė, skélbti	siaũčia, siaũtė, siaũsti
trũksta, trũko, trũkti	siẽja, siẽjo, siẽti
žáidžia, žáidė, žáisti	vãgia, võgė, võgti

b) Vienodos priegaidės esti esamojo ir būtojo laiko lytyse, o kitokia bendratyje:

bą̃la, bãlo, bálti	mìršta, mìrė, mir̃ti
dẽga, dẽgė, dègti	tam̃pa, tãpo, tàpti
gùla, gùlė, gul̃ti	teñka, tẽko, tèkti
kãsa, kãsė, kàsti	vẽda, vẽdė, vèsti

c) Vienodas priegaides turi esamasis laikas ir bendratis, o kitokią būtasis kartinis laikas:

bùria, bũrė, bùrti	skìna, skýnė, skìnti
dùmia, dũmė, dùmti	šlúoja, šlãvė, šlúoti
dúoda, dãvė, dúoti	témsta, tẽmo, témti
gẽna, gìnė, giñti	tìna, týnė, tìnti

d) Vienodas priegaides turi būtasis kartinis laikas ir bendratis, o kitokią esamasis laikas:

breñda, brìdo, brìsti	miñta, mìto, mìsti
dẽda, dė́jo, dė́ti	nỹžta, nìžo, nìžti

juñta, jùto, jùsti	spū̃ra, spùro, spùrti
lẽmia, lémė, lémti	svỹla, svìlo, svìlti

e) Įvairias priegaides turi ir esamasis, ir būtasis kartinis laikas, ir bendratis:

bū̃va, bùvo, bū́ti	rỹja, rìjo, rýti
gỹja, gìjo, gýti	srū̃va, srùvo, srū́ti
kliū̃va, kliùvo, kliū́ti	šlỹja, šlìjo, šlýti

Šios dviskiemenių veiksmažodžių grupės nėra visados buvusios vienodos: ilgainiui kaikurių pagrindinių lyčių priegaidės galėjo apkisti arba dėl jų darybos atmainos, arba dėl analogijos, arba šiaip dėl kokių nors kitų priežasčių. Pvz. būtojo kartinio lytys *ãrė, mãlė, gãvo, kóvė, šóvė* tarmėse yra pasakomas ir *órė, mólė, góvė, kãvo, šãvo*, taigi *ãria, órė, árti* arba *káuja, kãvo, káuti* jau priklauso ne antrajai, bet trečiajai grupei. Arba štai vėl šalia *gẽma, gìmė, gim̃ti* sakoma ir *gìmsta, gìmė, gìmti,* kur *gìmti* pagal *gìmsta* yra perdirbta iš senesnės lyties *gim̃ti*; plg. *mìršta, mìrė, mir̃ti.* Panašiai aiškintina ir žem. *sìlpsta, sìlpo, sìlpti* šalia augšt. *sil̃psta, sil̃po, sil̃pti*: iš pradžios pagrindinės šio veiksmažodžio lytys veikiausiai buvo *sìlpsta, sil̃po, sil̃pti,* bet ilgainiui jos vienur vienaip, kitur kitaip buvo analogiškai išlygintos. Toliau plg. dar *ber̃ti* ir *bérti, giẽžti* ir *gíežti, lem̃ti* ir *lémti, puõšti* ir *púošti, slẽgti* ir *slégti* ir kt. Plg. dar 493 psl.

2. Kaitomosios dviskiemenių veiksmažodžių lytys

§ 25. Dviskiemenių veiksmažodžių esamojo laiko lytys su tvirtaprade priegaide kirčiuojamos pastoviai šakny, o su tvirtagale arba trumpine priegaide vs. 1-me ir 2-me asmeny kirtis nukeliamas iš šaknies į galūnę, pvz.:

dìrbu, dìrbame	braukiù, braũkiame
dìrbi, dìrbate	braukì, braũkiate
dìrba	braũkia
sukù, sùkame	sukúos, sùkamės
sukì, sùkate	sukíes, sùkatės
sùka	sùkas(i)

Senovinės atematinės esamojo laiko lytys su tvirtagale šaknies priegaide turi kirtį galūnėj ne tik vs., bet ir ds. 1-sis bei 2-sis asmuo, pvz.: *demì, desì, demè, destè, dė̃sti*; *esmì, esì, esmè, estè, ė̃sti*; *eimì, eisì, eimè, eitè, eĩti* „eina", bet *dúomi, dúosi, dúome, dúoste, dúosti*; *ému, ési, éme, éste, ésti* „ėda" ir kt. Šios lytys, paverstos tematėmis, kirčiuojamos kaip ir kitos tematinės lytys, pvz.: *dedù, dedì, dė̃dame, dė̃date, dė̃da*; *édu, édi, édame, édate, éda.*

Visai panašiai kaip esamojo laiko, kirčiuojamos ir būtojo kartinio laiko lytys, pvz.:

dìrbau, dìrbome	braukiaũ, braũkėme
dìrbai, dìrbote	braukeĩ, braũkėte
dìrbo	braũkė
sukaũ, sùkome	sukaũs, sùkomės
sukaĩ, sùkote	sukaĩs, sùkotės
sùko	sùkos(i)

Pietinėj rytinėj Lietuvos daly, ypač Vilniaus krašte, sangrąžinės būtojo kartinio 3-jo asmens lytys dažnai galūnėj kirčiuojamos, pvz.: *dėjõs* arba *dėjosì, kėlė̃s, metė̃s* arba *metėsì* (ir *metė̃si*), *radõs* arba *radosì* (ir *radõsi*), *sėdõs* arba *sėdosì, stojõs* ir *stojosì* ir kt.; vietomis taip pat dar pasakoma *sėdomė̃s, sėdotė̃s* ir kt. Panašiai galūnėj šiokias lytis yra kartais kirčiavęs ir Daukša, pvz.: *kėlė̃s, likõs, atlikõs, sėdõs, stojõs, tikõs* šalia *kélės, sédos, stójos* ir kt. Yra galimas daiktas, kad šios rūšies kirčiavimas iš dalies dar rodo tam tikras būtojo kartinio laiko lytis turėjus kirtį ir galūnėj.

Būtasis dažninis laikas visados turi tokią pat kirčio vietą ir priegaidę, kaip bendratis, pvz.:

dìrbdavau, dìrbdavome	braũkdavau, braũkdavome
dìrbdavai, dìrbdavote	braũkdavai, braũkdavote
dìrbdavo	braũkdavo

Dabartinėj bendrinėj kalboj taip pat ir būsimasis laikas kirčiuojamas, kaip bendratis, tik 3-jame asmenyje, kai šaknis turi ilgą balsį arba dvibalsį, tvirtapradė priegaidė paverčiama tvirtagale, pvz.:

dìrbsiu, dìrbsime	braũksiu, braũksime
dìrbsi, dìrbsite	braũksi, braũksite
dir̃bs	braũks

sùksiu, sùksime — sùksiuos, sùksimės
sùksi, sùksite — sùksies, sùksitės
sùks — sùksis

Šios rūšies veiksmažodžiai su ilgaisiais šakniniais balsiais būsimojo laiko 3-jame asmenyje rodo priegaidžių kaitą (´ > ~) tik tais atvejais, kai šaknies balsis nesutrumpėja, pvz.: *dė́siu, dė́si – dẽs, stósiu, stósi – stõs, klýsiu, klýsi – klỹs, siū́siu, siū́si – siũs* ir kt. Šakniniai balsiai *y* ir *ū* kartais sutrumpėja, ir todėl tvirtapradės priegaidės vietoj čia atsiranda trumpinė, pvz.: *dýgsiu, dýgsi – dìgs, plýšiu, plýši – plìš* (tarmėse užuot *matỹs* sakoma ir *matìs*), *bū́siu, bū́si – bùs, kliū́siu, kliū́si – kliùs* ir kt. Ryt. augštaičių tarmėse vietomis (pvz. Linkmenyse, Tverečiuj...) sutrumpinami ir balsiai *ė, o*, pvz.: *dė́siu, dė́si – dès, jósiu, jósi – jàs* ir kt. O žemaičių tarmėse, priešingai, ilgieji balsiai čia nesutrumpėja ir drauge su dvibalsiais šiuo atveju nerodo jokios priegaidžių kaitos, pvz.: *sė́siu, sė́si – sė́s, stósiu, stósi – stós, lýsiu, lýsi – lýs, lū́šiu, lū́ši – lū́š, áugsiu, áugsi – áugs* ir kt. Galimas daiktas, kad šios pastarosios lytys žemaičių tarmėse yra dėl analogijos išlikusios nepakitėjusios arba vėliau naujai analogiškai susidariusios.

Toliau tenka dar pastebėti, kad Daukša ir dabartiniai pietų bei rytų augštaičiai tvirtagalės bei trumposios šaknies būsimojo laiko vs. 1-ąjį ir 2-ąjį asmenį kirčiuoja galūnėj, pvz.: *eĩti – eisiù, eisì, pir̃kti – pirksiù, pirksì, braũkti – brauksiù, brauksì, grę̃žti – gręšiù, gręšì, rìšti – rišiù, rišì, bùsti – busiù, busì* ir kt. Kaip rodo vak. augšt. trumpinė, atitrauktinė, priegaidė (pvz.: *mèsiu, nèšiu* šalia žem. *mẽsiu, nẽsiu*), šis pietų bei rytų augšt. galūninis kirčiavimas gali būti ir senas dalykas.

§ 26. Dabartinėj bendrinėj kalboj tariamosios nuosakos lytys turi tokią pat kirčio vietą ir kirčiuojamo skiemens priegaidę, kaip ir atitinkamosios bendratys, pvz.:

dir̀bčiau, dir̀btume — braũkčiau, braũktume
dir̀btum, dir̀btute — braũktum, braũktute
dir̀btų — braũktų

nèščiau, nèštume
nèštum, nèštute
nèštų

Šitoks kirčiavimas pažįstamas tik kaikuriose vak. augštaičių šnektose, o kitose tarmėse jis jau gerokai įvairuoja: vienur (pvz. net kaikurių tų pačių piet. vak. augštaičių) kirčiuojama *nèščia, aũgčia, dur̃čia, nèštų, aũgtų, dur̃tų, giedõtų, girdė̃tų*, kitur (pvz. kaikurių ryt. augštaičių) sakoma *neščià, dirbčià, durčià, neštų̃, dirbtų̃, durtų̃, kalbėčià, kalbė̃t(ų)* ir tt. Dzūkai kirčiuoja: *būtáu, būtái, būtum̃, būtū̃t, būtų̃ (bū̃t)*. O šiaurės vak. žemaičiai taria: *bū̃čio, bū̃tumiam, bū̃tumiat*... Pagaliau Daukša XVI a. yra kirčiavęs panašiai, kaip ir dabartiniai rytiečiai augštaičiai, pvz.: *būčià, būčiõ, būtų̃, duočià, duotų̃, girtų̃, leistų̃, stotų̃* ir tt. Lyginant tarpusavy visas šias įvairiai kirčiuojamas lytis, atrodo, kad *nèščia(u), nèštų, dir̃bčia(u), dir̃btų*... yra vėlyvesnės, o *neščià, dirbčià, neštų̃, dirbtų̃* senesnės lytys. Tokios vak. augštaičių lytys kaip *bū́čia(u), bū́tų, dìrbčia(u), dìrbtų* ir kt. veikiausiai yra analogiškai sudarytos pagal *bū́ti, bū́siu* ir kt., nes jos visai siaurai tevartojamos.

§ 27. Dabartinės liepiamosios nuosakos lytys savo kirčio vieta ir priegaide niekuo nesiskiria nuo atitinkamų bendračių, pvz.: *eĩk, eĩkime, eĩkite*; *dìrbk, dìrbkime, dìrbkite* ir kt. Ryt. augšt. tarmėse (pvz. Linkmenyse, Tverečiuj...) kartais tokių lyčių (be pasturdėlio *-k*) tvirtapradė priegaidė pakeičiama tvirtagale arba, balsiui sutrumpėjus, trumpine priegaide, pvz.: *griū̃* „griūk“, *griaũ* „griauk“, *atkañd* (tarm. *atkuñdź*) „atkąsk“, *atsistà* „atsistok“ ir kt.; plg. lat. *nàc* „ateik“: tu *nāc* „tu ateini“ ir kt.

Šalia liepiamosios dar vartojama geidžiamoji bei leidžiamoji nuosaka, pvz.: *tedirbiẽ, teeiniẽ, tenešiẽ, tešaukiẽ, tevežiẽ* (*tedirbỹ, tegulỹ, tenešỹ*...). Tarmėse (pvz. Pagramanty) šios rūšies lytys dar kirčiuojamos ir ne galūnėj, pvz.: *tešaũkie, težiū̃rie* (ir *tešaukiẽ, težiūriẽ*), *tedìrbie, temìrštie* (ir *tedir̃bie, temir̃štie*), *tekrùtinie, tegyvẽnie* (ir *tegyveniẽ*) ir kt. *ā-* kamieno lytys paprastai teturi šakninį kirtį: *tedãrai, terãšai* arba *sãkai, sãkaime, sãkaite* ir kt. Dabar augščiau minėtųjų lyčių vietoj jau dažnai vartojamos ir esamojo laiko 3-jo asmens lytys su priešdėliu *te-*, pvz.: *tedìrba, tešaũkia, tedãro* ir kt. Daukša šalia *tegauníeg, teneskundíes, tenetikíes, atadãrai, tepadãrai*... dar kirčiavo ir *teálkinies, teálkinis, tenedžiaũgis, teliẽpig, temel̃dis, temókis, tenepraléid* ir kt.

3. Daugiaskiemeniai veiksmažodžiai ir jų kaitomosios lytys

§ 28. Daugiaskiemenių veiksmažodžių kirčiavimas yra dvejopas – šakninis ir priesaginis, pvz.: *juõduoti* ir *slabnúoti, výrauti* ir *bernáuti, núomoti* ir *naudóti, kérpėti* ir *siūlėti, mánkyti* ir *rangýti, káirinti* ir *kankìnti* ir kt. Kokių nors griežtų taisyklių, kuriomis vieni šios rūšies veiksmažodžiai būtų kirčiuojami tik šakny, o kiti tik priesagoj, nėra: žmonių kalba čia rodo nemaža įvairumo ir svyravimo; kartais vienos ir tos pat rūšies, tam tikrais atsitikimais net vienas ir tas pat veiksmažodis vienur turi šakninį, kitur priesaginį kirtį, pvz.: *giẽdruoti* ir *giedrúoti, svérdėti* ir *sverdėti, bránginti* ir *brangìnti, náikinti* ir *naikìnti* ir kt. Bet visdėlto galime pastebėti tam tikrus šio kirčiavimo palinkimus. Pvz. veiksmažodžiai su *-uoti* dažniausiai kirčiuojami priesagoj, kaip antai: *alsúoti, brazdúoti, dūrúoti* „šen bei ten eiti, vaikščioti, bastytis be darbo", *dvasúoti, gaišúoti, kregúoti* „sunkiai kvėpuoti", *laidúoti, matúoti, perkūnúoti* „būti dideliam perkūnui; perkūnais keiktis", *pūdymúoti* „būti pūdymu", *rangúoti* „glamžyti, rangyti", *skaptúoti, trūkúoti* „sunkiai alsuoti", *vakarúoti, žvilúoti* „linguoti" ir kt. Su šakniniu kirčiu yra vartojama pvz. tokių iš būdvardžių sudarytų veiksmažodžių kaip *bal̃tuoti, gel̃tonuoti* (ir *geltõnuoti*), *juõduoti, mar̃guoti, pal̃šuoti, raũdonuoti* (ir *raudõnuoti*), bet šalia jų jau daug kur sakoma ir *baltúoti, geltonúoti, juodúoti, margúoti*, panašiai kaip *bolúoti* „baltuoti", *rudúoti, skersúoti, slabnúoti, žaliúoti* ir kt.

Įstanginiai arba trukminiai kartotiniai veiksmažodžiai su *-auti, -oti* (*-ioti*), *-ėti* dažnai kirčiuojami šakny ir turi tvirtapradę priegaidę, pvz.: *bliũvauti, bũbauti, dũsauti, džiũgauti, klýkauti, krũpauti, mýkauti, pýkauti, plýšauti, rėkauti, šũkauti, žvìngauti*; *brýdoti, drýboti, glũdoti, kýboti, klũpoti, kniũboti, rýmoti, stýroti, tvýloti*; *bráidžioti, déščioti, dráikioti, gáinioti, knáisioti, krũpčioti, láipioti, néščioti, páinioti, skráidžioti, švìlpčioti, trũkčioti, tũpčioti, véžčioti, žýbčioti*; *álkėti, bémbėti, čiáužėti, dáužėti, éižėti, érdėti, kréitėti, lũžėti, nértėti, pléišėti, skéndėti, sváitėti, tréikėti* „patrakusiam būti; kreitėti", *trũkėti* „sutrūkusiam būti, pasidaryti", *vértėti* „parvirtusiam būti", *žémbėti* „pradėti dygti, leisti diegus" šalia *dygéti* „jausti dieglį; žembėti", *gedéti, kretéti* „drebėti", *kūpéti* „virti, užvirus bėgti (vandeniui)", *lindéti, šalvéti* „šalti, šalventi", *žydéti, žvilgéti* ir kt.

Ypač dažnai šakny kirčiuojami veiksmažodžiai (padaromieji, parūpinamieji, priežastiniai...) su *-inti, -dinti*, sudaryti iš vardažodžių arba veiksmažodžių, pvz.: *áuksinti, bóbinti, gárbinti, kiaũlinti, liáupsinti, lìginti* „ligonį žiūrėti, slaugyti“, *mérginti, pė̃dinti* „pamažu eiti, lengvai žengti“, *svẽtinti, várginti*; *bjáurinti* (ir *bjaũrinti*), *dáilinti, drą́sinti, káltinti, kreĩvinti, leñgvinti, liñksminti, páikinti* (ir *paĩkinti*), *sáusinti* (ir *saũsinti*), *skálsinti, suñkinti, támsinti, tvìrtinti*; *bìrbinti, blìzginti, čìrškinti, drė̃binti, dùsinti, kaĩtinti, kìršinti, lė̃sinti, mìginti, rū́pinti, skam̃binti, spìrginti, ténkinti, tùkinti, vìlkinti*; *bìrdinti, dédinti, eĩdinti, ésdinti, gą́sdinti, im̃dinti, káldinti, kùrdinti, plãkdinti, séndinti, siũdinti, spáusdinti, šaũkdinti, vìlkdinti* „gaišinti, vilkinti“, *võgdinti*... Šios rūšies veiksmažodžių su priesaginiu kirčiu irgi vartojama, bet, rodos, kiek mažiau, pvz.: *alsìnti, augìnti, baugìnti, džiovìnti, gaišìnti, gamìnti, kabìnti, kankìnti, lakìnti* „daryti, kad kas lėktų“, *lamìnti* „lamdyti“, *marìnti, narìnti, ramìnti, smardìnti, sodìnti, spargìnti, talpìnti, tramìnti* „mažinti skausmą, raminti“, *vadìnti* ir kt. Plg. dar *smardìnti* ir *smìrdinti, spargìnti* ir *spìrginti* ir kt.

Veiksmažodžiai su *-enti* visados kirčiuojami priesagoj, o su *-telti, -terti, -telėti, -terėti* ir *-ulti, -urti* šakny, pvz. *bambénti* „palengva šnekėti, bambėti“, *birénti* „po truputį byrėti; snyguriuoti, lynoti“, *burblénti, čiurlénti, dudénti* „dundėti, grumėti; kalbėti, šnekėti“, *gabénti, gyvénti, graudénti, kalénti, karénti* „šykštauti“, *kedénti, kiuténti* „palengva bėgti“, *kūrénti, kuténti, lukšténti, mekénti, plekšénti, plevénti, skardénti, skaudénti* „pamažu skaudėti“, *sruvénti, stekénti* „varginti, alsinti, dvėsinti“, *stidénti* „drebėti nuo šalčio“, *šalénti* (arba *šalvénti*) „šiek tiek šalti, šaluoti“, *terménti* „terlioti“, *vervénti* „nuolat loti, kiauksėti“, *verkšlénti*; *bárkštelti, drìbtelti, kárstelti, kìlstelti, krìptelti, liñktelti, mìrgtelti, švýstelti* arba *kìrsterti, krỹpterti* ir *dìngtelėti, liñktelėti, spū́stelėti* arba *kýšterėti, žvìlgterėti*; *grõmulti, kõrulti* „kyboti“, *mar̃gulti* „marguoti“, *rùtulti* „vynioti, vystyti“, *vãtulti* „valgyti be dantų, pamažu kramtyti“, *võbulti* „sunkiai, nedailiai valgyti, vatuloti“ ir *gnýburti* „pamažu gnaibyti“, *knýburti* „raustis, knistis, knebinėti“, *plũdurti, snỹgurti, vỹburti* „sukinėtis, uodega vizginti, pataikauti“, *vỹturti* „vynioti, siausti“, taip pat *kiũturiuoti* „pamažu eiti, kiūtinti“, *lũkuriuoti, plũduriuoti, vỹburiuoti, viñguriuoti* ir kt.

§ 29. Šitoks daugiaskiemenių bendračių kirčiavimas atsispindi ir kaitomųjų lyčių kirčiavime. Visų pirma pastoviai šakny kirčiuojamų daugiaskiemenių veiksmažodžių ir asmenuojamosios lytys išlaiko pastovų kirtį, pvz.: *dū́sauti – dū́sauju, dū́saujame, dū́savau, dū́saudavau, dū́sausiu*; *skéndėti – skéndžiu, skéndime, skéndėjau, skéndėdavau, skéndėsim* ir kt.

Kaitomosios priesagoj kirčiuojamų veiksmažodžių lytys turi pastovų kirtį, kai kirčiuotieji priesaginiai balsiai *-ė-* ir *-o-* neiškrenta esamajame ir būtajame kartiniame laike, pvz.: *gerė́ti – gerė́ju, gerė́jame, gerė́jau, gerė́davau, gerė́siu*; *vagóti – vagóju, vagójame, vagójau, vagódavau, vagósiu* ir tt.

Kiti priesagoj kirčiuojami sudėtiniai veiksmažodžiai, kurie esamajame arba būtajame kartiniame laike neturi bendratinių formantų *-ė-*, *-o-* ir yra tvirtagalės bei trumposios šaknies, kurie turi bendratinį formantą *-in-* ir kurie esamajame bei būtajame kartiniame laike turi garsų junginį *-ij-*, o bendraty *-y-*, tokie veiksmažodžiai esamojo ir būtojo kartinio laiko vs. 1-jame ir 2-jame asmenyje kilnoja kirtį kaip paprastieji veiksmažodžiai, pvz.: *nèšti, praũsti* ir kt. Tų veiksmažodžių būtojo kartinio ir būsimojo laiko lytys kirčiuojamos, kaip ir jų atitinkamos bendratys, pvz.:

Esamasis laikas

maldaũ, mal̃dome	galiù, gãlime
maldaĩ, mal̃dote	galì, gãlite
mal̃do	gãli

Būtasis kartinis laikas

maldžiaũ, mal̃dėme	galė́jau, galė́jome
maldeĩ, mal̃dėte	galė́jai, galė́jote
mal̃dė	galė́jo

Būtasis dažninis laikas

maldýdavau, maldýdavome	galė́davau, galė́davome
maldýdavai, maldýdavote	galė́davai, galė́davote
maldýdavo	galė́davo

B ū s i m a s i s l a i k a s

maldýsiu, maldýsime	galésiu, galésime
maldýsi, maldýsite	galési, galésite
maldỹs	galẽs

O šiaip kirčiuojami veiksmažodžiai *gadìnti* ir *dalýti*:

E s a m a s i s l a i k a s

gadinù, gadìname	dalijù, dalìjame
gadinì, gadìnate	dalijì, dalìjate
gadìna	dalìja

B ū t a s i s k a r t i n i s l a i k a s

gadinaũ, gadìnome	dalijaũ, dalìjome
gadinaĩ, gadìnote	dalijaĩ, dalìjote
gadìno	dalìjo

B ū t a s i s d a ž n i n i s l a i k a s

gadìndavau, gadìndavome	dalýdavau, dalýdavome
gadìndavai, gadìndavote	dalýdavai, dalýdavote
gadìndavo	dalýdavo

B ū s i m a s i s l a i k a s

gadìnsiu, gadìnsime	dalýsiu, dalýsime
gadìnsi, gadìnsite	dalýsi, dalýsite
gadiñs	dalỹs

Veiksmažodžiai su kirčiuojamu priesaginiu bendraties dvibalsiu *-au-* arba *-uo-* kirtį kilnoja tik būtajame kartiniame laike, pvz.: *ragáuti – ragáuju, ragáudavau, ragáusiu, ragaũs*, bet *ragavaũ, ragavaĩ, ragãvome, ragãvote*; *važiúoti – važiúoju, važiúodavau, važiúosiu, važiuõs*, bet *važiavaũ, važiãvome* ir tt.

4. Priešdėlinės lytys

§ 30. Veiksmažodinės lytys, gaudamos priešdėlius, vienos palieka kirtį pagrindiniame žodyje, kitos jį nukelia į priešdėlį.

Esamajame laike kirčio į priešdėlį nenukelia:

1. tvirtapradės šaknies lytys: *nubė́ga, padìrba, pagáuna, nuléidžia, nurė́žia, pasė́ja, prislė́gia...*; *užgìmsta, pajùnksta, numìršta, sustìngsta, pažį́sta...* Išimtį sudaro lytys su kirčiuojamu priešdėliu *per-* : *pérdirba, péršauna, pérvažiuoja...*

2. *ā-* kamieno lytys: *subãdo, padãro, aplañko, sumaĩšo, suraĩto, nurãško, paskaĩto, nuvãlo...*

3. tvirtagalės šaknies lytys su *-sta* ir įtarpu *-n-* : *išdrį̃sta, pagel̃sta, sukaĩsta, primir̃ksta, papỹksta, susir̃psta, nutõlsta, pavir̃sta...*; *apañka, pageñda, nusmuñka, prašviñta, pateñka, sutiñka, apšą̃la, nukę̃ra, pakỹla, nuspū̃ra* (iš *-šañla, -keñra, -kiñla, -spuñra*), taip pat *pakim̃ba* (iš **-kiñba*), *prilim̃pa...*

4. daugelis *ja-* ir *i-* kamieno lyčių su ilgaisiais šaknies balsiais arba dvibalsiais ar dvigarsiais: *uždeñgia, uždraũdžia, negeĩdžia, atjaũčia, nejaũčia, nekeñčia, pakeñčia, pakviẽčia, paliẽčia, išsiuñčia, pasmer̃kia, nušviẽčia, ištiẽsia, neveĩkia, paver̃čia, apver̃kia, pažeĩdžia...*; *negaĩli, negir̃di, neliñki, nelaĩmi, neliū̃di, paliū̃di, nerū̃pi, nutỹli, paviẽši, pažiū̃ri...*

5. daugiaskiemenių veiksmažodžių lytys: *pagyvẽna, nuramìna, supelė́ja, išvažiúoja...*

Tame pat laike kirtį į priešdėlį nukelia:

1. dažnos *a-*, *ja-* ir *i-* kamieno lytys su trumpaisiais šaknies balsiais: *sùbruka, ùžbruka, pàdeda, prìdera, nùgula, sùgula, àpkasa, sùkasa, ìškiša, ùžkiša, ìšmeta, nùmeta, nùmuša, sùmuša, nèneša, sùneša, sùriša, ùžriša, nùskuta, àpsuka, sùsuka, ìšveda, pàveda...*; *nùdumia, ùždumia, ìšduria, nùduria, pàkelia, sùkelia, nèkulia, pàkulia, pàkuria, sùremia, pàsemia, nùspiria, ìšvemia, àpvilia, sùželia...*; *àtgedi, pàgedi, nùgeni, nèmini, sùmini, pàstebi, nètiki, nètupi, sùtupi...*

2. *a-* kamieno lytys su garsų junginiais *em̃, eñ, el̃, er̃*, kurie santykiauja su būtojo kartinio laiko lyčių ar bendračių atitinkamais junginiais *im̃, iñ, il̃, ir̃*: *kem̃ša, kim̃šo, kim̃šti – àtkemša, prìkemša, sùkemša*; *leñda, liñdo, lį̃sti – į̃lenda, pàlenda, ùžlenda*; *reñka, riñko, riñkti – ìšrenka, pàrenka, sùrenka*; *tel̃pa, til̃po, til̃pti – nètelpa, sùtelpa*; *vel̃ka, vil̃ko, vil̃kti – àtvelka, ìšvelka, nùvelka*; *ker̃ta, kir̃to, kir̃sti – ìškerta, nùkerta, sùkerta*; *per̃ka, pir̃ko, pir̃kti – nèperka, sùperka*; *ser̃ga, sir̃go,*

sir̃gti – àpserga, sùserga ir kt. Čia pat priskirtinos ir esamojo laiko lytys su vėlesniu įtarpu *-n-*, pvz.: *breñda* (senesnė lytis *brēda*), *brìdo, brìsti – àtbrenda, nùbrenda, sùbrenda*; *kreñta* (iš **krēta*, plg. *kretė́ti*), *krìto, krìsti – àtkrenta, ìškrenta, nùkrenta* (bet *atkriñta, iškriñta, nukriñta*); *skreñda* (iš **skrēda*), *skrìdo, skrìsti – nèskrenda, nùskrenda, sùskrenda* ir kt.

3. *a-* kamieno tvirtagalės dvigarsinės šaknies lytys, kurios būtajame kartiniame laike turi *-ėjo*, bendratyse *-ėti*, pvz.: *kal̃ba, -ė́jo, -ė́ti – ìškalba, nùkalba, sùkalba*; *skam̃ba, -ė́jo, -ė́ti – nèskamba, nùskamba*; *gar̃ma, -ė́jo, -ė́ti – ìšgarma, sùgarma*; *var̃va, -ė́jo, -ė́ti – àpvarva, ìšvarva, nùvarva* ir kt.

Bet šitoks priešdėlinių esamojo laiko lyčių kirčiavimas nėra visur pastovus ir vienodas. Pvz. Daukšos kalboj ir iš dalies dar dabartinėse tarmėse vienur kirčiuojama *negãli, pagãli, negùli, užgùli, apgrę̃žia, atgrę̃žia, nèbjauris, nèbodis, pàlydi, pàlyti*, o kitur jau sakoma ir *nègali, ìšgali, nùgali, pàgali, įsìgali* (Daukšos *įsigãli*), *ìšguli, nùguli, pàguli, àpgręžia, àtgręžia, nùgręžia, nebjaũris* (*nesibjaũri*), *nebõdis* (*nesibõdi*), *palýti* ir kt. Dabartinėj šnekamojoj kalboj dar tariama *netùri, nenusitùri, patùri*, bet tarmėse sutinkame ir *nèturi, pàturi* ir kt. Pietiniai vak. augštaičiai dažnai vieną ir tą pačią lytį kirčiuoja dvejopai, pvz.: *nèkenčia* ir *nekeñčia, pàžiūri* ir *pažiū̃ri* ir kt. Pagaliau užuot *nèkalba, àpserga, nèlenda* vietomis kirčiuojama ir *nekal̃ba, apser̃ga, neleñda*.

Dviskiemenių veiksmažodžių būtojo kartinio laiko lytys kartais irgi nukelia kirtį į priešdėlį, kartais palieka šakny. Visados šakny palieka kirtį tvirtapradės šaknies lytys: *padìrbo, nudóbė, pakórė, paléido, prislė́gė, paskélbė, nušóvė* ir kt., išskyrus lytis su priešdėliu *per* : *pérdirbo, pérleido, péršovė*. Tvirtagalės ir trumposios šaknies *ė-* kamieno lytys, gavusios priešdėlius, nukelia kirtį į tuos priešdėlius, o *ā-* kamieno – palieka šakny, pvz.: *pàgerbė, nèkentė, ìšsiuntė, sùvedė*, bet *sugrį̃žo, atpir̃ko, suskãto, sušùko, sutãpo, nežlùgo* ir kt.; plg. dar: *rìšo, sùko, tẽmo – surìšo, pasùko, sutẽmo* ir (tarm.) *rìšė, sùkė, tẽmė – sùrišė, pàsukė, sùtemė*.

5. Veikiamieji dalyviai

§ 31. Veikiamųjų esamojo laiko dalyvių kirčiavimas dabartinėj kalboj dar nemaža priklauso nuo to paties laiko tiesioginės nuosakos lyčių kirčiavimo. Jei dviskiemenės šios nuosakos esamojo laiko lytys, gavusios kokį priešdėlį (išskyrus *per-*), nukelia kirtį iš šaknies į tą priešdėlį, tai atitinkami veikiamieji to pat laiko dalyviai yra galūnėj kirčiuojami; jei kirtis neatitraukiamas į priešdėlį, tai dalyviai kirčiuojami šakny, pvz.: *nèduria, pràduria – durią̃s, nègina – giną̃s, pàkalba, sùkalba – kalbą̃s, pàkelia, ìškelia – keliąs, nùneša – nešą̃s, sùrišą – rišą̃s, àpserga – sergą̃s, àpsuka – suką̃s, nùveda – vedą̃s...*, bet *negaĩli – gaĩlįs, pageñda – geñdąs, nekeñčia – keñčiąs, paliẽka – liẽkąs, primiřšta – miřštąs, pasãko – sãkąs, apsiaũčia – siaũčiąs* ir kt.

Daugumas šios rūšies dalyvių gali būti senoviškai kirčiuojami, bet tam tikra jų dalis ilgainiui galėjo ir pakeisti savo senesnę kirčio vietą. Pvz. dabar kirčiuojama *pàdeda, sùdeda – dedą̃s*; bet Daukša šalia senovinio atematinio kamieno *pradẽsti* ir vėlyvesnio tematinio kamieno *pradẽda* dar kirčiavo *dẽdąs, dẽdanti* : *nudẽdąs, nusidẽdąs, padẽdanti* : *pradẽdantyji, nusidẽdančių, nusidẽdančius* ir kt.; tik vėliau, kai užuot *pradẽda* buvo pradėta sakyti *pràdeda, dẽdąs* buvo paverstas į *dedą̃s, dedantì*; plg. dar *eĩti* – senovinis dalyvis **ę̃s, entì*, vs. km. *eñčios* (Daukšos vs. nd. *eñčiam*, gl. *ateñtį*, ds. nd. *eñtiemus*, vs. km. *ateñčios...*), vėliau *ateĩna, nueĩna – ẽjąs, eĩnąs, eĩnanti* (žem. *eĩtąs*); **są̃s, santì*, km. *sañčios*, vėliau *ẽsąs, ẽsanti*, o dabartinėse tarmėse jau vietomis pasakoma ir *esą̃s*. Taip pat šalia *negaĩli, netùri* : *gaĩlįs, tùrįs* seniau buvo ir iš dalies dar dabar tebėra kirčiuojama *pàlydi* : *lydį̃s, pàlyti* : *lytį̃s*; bet lytys *pàlydi, pàlyti* dabar, kaip jau augščiau minėta, vietomis tariama *palýdi, palýti*, todėl šalia jų jau lengvai galėjo atsirasti ir dalyviai *lýdįs, lýtįs*.

Esamojo laiko tvirtapradės šaknies lytys, kaip jau minėta, paprastai kirčio nekilnoja iš šaknies į priešdėlį, ir todėl kaikuriose (pvz. ryt. augštaičių) tarmėse to pat laiko dalyviai dabar kirčiuojami šakny, pvz.: *áugąs, bė́gąs, dìrbąs, dúodąs, ė́dąs, kándąs, šókąs, vérdąs* ir kt. Bet Daukšos, Kuršaičio kalboj arba žemaičių tarmėse randame dar kirčiuojant pvz. *augą̃s, bėgą̃s, dirbą̃s, ėdą̃s, kandą̃s, puolą̃s, šoką̃s*

ir kt., ir tai iš dalies gali būti senas dalykas; sprendžiant pagal *sėti, sėju* (= lat. *sēju*, rus. *séju*; plg. dar *sėkla* = lat. *sēkla* ir kt.) ir *bėgti, bėgu* (= lat. *bêgu*, rus. *begú*), dalyvis *sėjąs* gali būti iš senovės šakny, o *bėgą̃s* galūnėj kirčiuojamas; taigi *bėgąs* tuo būdu turėtų būti jau analoginis naujadaras. Ilgainiui šis skirtumas nustojo būti jaučiamas, todėl ir jų senesnis kirčiavimas irgi buvo pradėtas maišyti.

Apskritai tenka dar pastebėti, kad tie veikiamieji esamojo laiko dalyviai geriau senesnę šakninę kirčio vietą yra lig šiol išlaikę, kurie yra sudaryti iš to pat laiko lyčių su priesaga *-sta*, su įtarpu *-n-* ir kamiengaliu *-o*, pvz.: *álkstąs, džiū́stąs, gaĩštąs, grį̃žtąs, mir̃kstąs, mìrštąs, var̃gstąs...*; *añkąs, geñdąs, miñtąs, suprañtąs, smuñkąs, tiñkąs*, taip pat *šą̃ląs, kẽrąs, kýląs, spū̃rąs* (iš **kiñląs, *spuñrąs*); *dãrąs, gýdąs, klaũsąs, mãnąs, prãšąs, ródąs, sãkąs, taĩsąs* ir kt.

Šios rūšies dalyviai dabartinėj šnekamojoj kalboj nuolat kinta tiek savo kirčiavimu, tiek daryba ir vartosena. Visų pirma atskiruose linksniuose kirtis iš galūnių vis daugiau nukeliamas į šaknį; pvz. užuot *degą̃s, degančiám, -čiamè, degą̃, degančių̃, -tíems, deganti̇̀, -čiõs, degančiojè, degančióms...* jau daug kur šalia *dẽgančio, dẽgantį, dẽgančiu* pasakoma ir *dẽgančiam, dẽgančiame, dẽgančių, dẽgantiems, dẽganti, -čios, dẽgančioje, dẽgančioms* ir kt. Toliau pagal *dẽgantį* yra susidarytas ir vs. vd. *dẽgantis*; plg. *mótė, móterį* > *móteris, -ies* ir kt.

§ 32. Dviskiemeniai veikiamieji būtojo kartinio laiko dalyviai kirčiuojami tik šakny ir turi tokias pat priegaides, kaip ir tos lytys, iš kurių jie yra sudaryti, pvz.: *bùvo – bùvęs, dãvė – dãvęs, dẽgė – dẽgęs, dìrbo – dìrbęs, ė̃mė – ė̃męs, kóvė – kóvęs, prãšė – prãšęs, tãrė – tãręs* ir kt. Bet Daukša tos rūšies dalyvius kartais dar yra kirčiavęs ir galūnėj, pvz.: *kėlę̃s, leidę̃s, likę̃s, mirę̃s, puolę̃s, sėdę̃s, stoję̃s, tikę̃s, vedę̃s* ir kt. Yra galimas daiktas, kad šioks kirčiavimas iš dalies yra ir senas; plg. to paties Daukšos arba dabartinių ryt. pietiečių augštaičių sangrąžines lytis *kėlẽs, sėdõs, stojõs* ir kt. Bet galūninis šių dalyvių kirčiavimas jau seniai buvo pasidaręs nebegajus, ir dabartinėj kalboj jis jau yra beveik išnykęs.

Veikiamieji būtojo dažninio laiko dalyviai turi tokią pat kirčio vietą, kaip ir pagrindinės lytys, iš kurių jie yra sudaryti, pvz.: *eĩdavo – eĩdavęs, nèšdavo – nèšdavęs, skaitýdavo – skaitýdavęs* ir kt.

Veikiamieji būsimojo laiko dalyviai dabar turi tokį pat kirtį, kaip

ir atitinkamos bendratys, pvz.: *eĩti – eĩsiąs, nèšti – nèšiąs, skaitýti – skaitýsiąs* ir kt. Kiek ir kas čia yra senoviška, o kas naujoviška, tuo tarpu, be specialesnių tyrinėjimų, sunku ką tikresnio pasakyti.

6. Neveikiamieji dalyviai

§ 33. Neveikiamieji esamojo laiko dalyviai vieni turi pastovų, kiti kilnojamą kirtį. Pastoviai kirčiuojami tie iš jų, kurie sudaryti iš dviskiemenių *ā-* kamieno arba daugiaskiemenių tiesioginės nuosakos esamojo laiko 3-jo asmens lyčių, pvz.: *darýti, dãro – dãromas, -a, rašýti, rãšo – rãšomas, -a, žinóti, žìno – žìnomas, -a, graudénti, graudẽna – graudẽnamas, -a, vadìnti, vadìna – vadìnamas, -a, važiúoti, važiúoja – važiúojamas, -a, naudóti, naudója – naudójamas, -a* ir kt. Bet dalyviai, sudaryti iš atitinkamų dviskiemenių *a-* ir *i-* kamieno 3-jo asmens lyčių, jau kirčiuojami kilnojamai, pvz.: *dìrbti, dìrba – dìrbamas, -à, kalbéti, kal̃ba – kal̃bamas, -à, nèšti, nẽša – nẽšamas, -à, regéti, rẽgi – rẽgimas, -à* ir kt. Kituose linksniuose jų kirtis kaitaliojamas kaip ir atitinkamų būdvardžių, pvz.: *svẽtimas, -à, tólimas, -à* ir kt. Panašiai dabar kirčiuojamos ir šių dalyvių priešdėlinės lytys, pvz.: *nedìrba – nedìrbamas, -à, sùkalba – sùkalbamas, -à, pàkelia – pàkeliamas, -à, nùtaria – nùtariamas, -à, pàtiki – pàtikimas, -à* ir kt. Bet seniau, kaip iš dalies dar rodo Daukšos kalba, šios rūšies dalyviai, sudaryti iš atitinkamų priešdėlių tiesioginės nuosakos esamojo laiko 3-jo asmens lyčių su šakniniu kirčiu, dar buvo pastoviai kirčiuojami, pvz.: *neišbýlo – neišbýlomas, -a, nepabeñgia – nepabeñgiamas, -a, pajùngia – pajùngiamas, -a, pakañka – pakañkamas, -a, nepanóksta – nepanókstamas, -a, pažį́sta – pažį́stamas, -a* ir kt. Dabar šioks kirčiavimas jau daugiau ar mažiau yra analogiškai išlygintas.

Dviskiemeniai neveikiamieji būtojo laiko tvirtapradės šaknies dalyviai dabar daugiausia kirčiuojami kaip *báltas, -à*, o tvirtagalės arba trumposios šaknies – kaip *gẽras, -à*, pvz.: *détas, padétas, -à, gáutas, pagáutas, -à, ger̃btas, pàgerbtas, -à, miñtas, pràmintas, -à, nèštas, nùneštas, -à* ir kt. Šios rūšies daugiaskiemenių veiksmažodžių lytys paprastai kirčio nekilnoja, pvz.: *matýtas, -a, padarýtas, -a, mazgótas, -a, raugìntas, -a, važiúotas, -a* ir kt. Šitoks kirčiavimas jau sutinkamas Daukšos kalboj ir plačiai pažįstamas dabartinėse tarmėse, bet

neatrodo, kad jis ištisai būtų senas. Visų pirma, reikia manyti, neveikiamieji būtojo laiko tvirtapradės šaknies dalyviai vieni seniau buvo šakny, kiti galūnėj kirčiuojami, pvz. *sétas, -a* (lat. *sẽts*), bet *jùngtas, -à* (lat. *jûgts*) ir kt. Ilgainiui šis senovinis kirčiavimas buvo analogiškai išlygintas: šalia *jùngtas, -à, kéltas, -à* buvo pradėta sakyti ir *sétas, -à* ir kt. O dabartinėse tarmėse vietomis net einama priešingu keliu; pvz. kaikurie vak. augštaičiai šalia *dúotas, pagìrtas, pakéltas* kirčiuoja ir mot. gim. *dúota, pagìrta, pakélta*, panašiai kaip mot. gim. *matýta, naudóta, važiúota* ir kt.

Galimas daiktas, kad seniau, panašiai kaip dviskiemeniai, galėjo būti kirčiuojami ir daugiaskiemeniai neveikiamieji būtojo laiko dalyviai; pvz. dabartinėse tarmėse vietomis dar sakoma: *įklampìntas, -à, pavadìntas, -à*, taip pat *paguldytà, minėtà* ir kt. Bet šios rūšies dalyvių kirčiavimas, jei jis būtų buvęs senas, turėjo būti anksčiau, kaip dviskiemenių, analogiškai išlygintas; pvz. jau ir Daukša kirčiavo: *padarýtas, -a, girdétas, -a, numazgótas, -a* ir kt.

Neveikiamieji būsimojo laiko dalyviai dabar kirčiuojami, kaip ir esamojo laiko: *bū́simas, -à, dìrbsimas, -à, veȓsimas, -à*, bet *skaitýsimas, -a, mylésimas, -a* ir kt.

Kaip neveikiamieji, kirčiuojami ir reikiamybės dalyviai, pvz.: *bártinas, -à, dìrbtinas, -à, geȓbtinas, -à, peĩktinas, -à, pjáutinas, -à*, bet *abejótinas, -a, darýtinas, -a, gabéntinas, -a, stebétinas, -a* ir kt.

7. Pusdalyviai ir padalyviai

§ 34. Pusdalyviai, kaip ir neveikiamieji esamojo laiko dalyviai, kirčiuojami dvejopai: kurie sudaryti iš vienskiemenių bendratinių šaknų, turi kilnojamą kirtį, o kilę iš dviskiemenių bei daugiaskiemenių kamienų, yra pastoviai kirčiuojami, pvz.: *áugdamas, -à, bégdamas, -à, geĩsdamas, -à, kùldamas, -à, miȓdamas, -à, nèšdamas, -à, praũsdamas, -à*, bet *darýdamas, -a, giedódamas, -a, gyvéndamas, -a, keliáudamas, -a, lūkuriuodamas, -a, pósmelodamas, -a* ir kt.

Pusdalyvių priešdėliai dabartinėj bendrinėj kalboj ir daug kur tarmėse neatitraukia kirčio į save iš tvirtagalės ir trumposios šaknies, pvz.: *pageĩsdamas, nunèšdamas, parvèsdamas* ir kt. Bet Daukšos kalboj ir kaikuriose dabartinėse tarmėse dar randame šios rū-

šies pusdalyvių ir su kirčiuojamu priešdėliu, pvz.: *ìšeidamas, nùeidamas, àtlikdamas, pàlikdamas, àtnešdamas, pàtekdamas, pàžeisdamas* ir kt. Matyti, šioks kirčiavimas vėliau buvo analogiškai išlygintas, plg. *mir̃ti – mir̃damas, numir̃ti – numir̃damas, panèšti – panèšdamas* ir kt.

Dabartiniai padalyviai savo vartosena ir kirčiavimu prilygsta tiems to pat laiko veikiamųjų dalyvių linksniams, iš kurių jie vėliau yra išriedėję, pvz.: saulei *tẽkant* (seniau: saulei *tẽkančiai*) parėjo namo; matau paukštį *skreñdant* (*skreñdantį*), sakė juos namo *parẽjus* (*parẽjusius*) ir kt. Plg. dar.: *nešą̃s, nẽšantį – nẽšant, nẽšęs, nẽšusį – nẽšus, nèšdavęs, -davusį – nèšdavus, nèšiąs, nèšiantį – nèšiant* ir tt.

8. Būdiniai ir siekiniai

§ 35. Būdiniai yra dvejopi: vieni sudaromi su *-te*, kiti su *-tinai*. Pirmieji yra senoviniai priesagos *-tē* darinių vs. įnagininkai ir sakiny vartojami būdo aplinkybei žymėti, panašiai kaip pvz. *bėgčià, bėgčiomìs, slapčià, slapčiomìs, tylà, tylomìs* ir kt. Šios rūšies daiktavardžiai paprastai būdavo 2-sios ar 4-sios kirčiuotės, ir todėl nuo atitinkamų tvirtapradės šaknies ar priesagos veiksmažodžių dažniausiai skirdavosi tvirtagale priegaide, plg. *bégti – bėgtẽ, -ẽs, bẽgtę* „bėgimas“, *líeti – paliẽtė* „ilgas ir didelis lietus, paliūtė“, *šérti – pašer̃tė* „pašaras“, *šienáuti – šienaũtė* „šienapjūtė“ ir kt. Taigi šitokios rūšies dviskiemeniai įnagininkai, vartojami būdiniais, dabar dažnai kirčiuojami galūnėj, pvz.: *bėgtè, dirbtè, kirptè, neštè, pjautè, spėtè* ir kt. Ilgainiui tokie būdiniai kaip *bėgtè, dirbtè, pjautè, sėtè* pagal *bégti, dìrbti, pjáuti, séti* galėjo būti paversti į *bégte, dìrbte, pjáute, spéte*. Tai rodo dar ir ta aplinkybė, kad pastarosios rūšies būdinių (*bégte*...) dabartinėj kalboj daug siauriau vartojama, negu pirmosios (*bėgtè*...). Daugiaskiemenių veiksmažodžių būdiniai su *-te* dabar paprastai bekirčiuojami, kaip ir atitinkamos bendratys, pvz.: *rašýti – rašýte, nešióti – nešióte, šienáuti – šienáute* ir kt.

Būdiniai su *-tinai*, sudaryti iš dviskiemenių veiksmažodžių, kirčiuojami galūnėj, o iš daugiaskiemenių – priesagoj, pvz.: *būtinaĩ, dirbtinaĩ, įtiktinaĩ, mirtinaĩ, negrįžtinaĩ*, bet *giedótinai, mainýtinai, minétinai* ir kt.

Siekiniai, senoviniai priesagos *-tu-* darinių vs. galininkai (plg. *líeti* : *lietùs* – *líetų*), dabar dažniau bevartojami ryt. augštaičių tarmėse ir kirčiuojami panašiai, kaip atitinkamos bendratys, pvz.: *gul̃tų, mèstų, pjáutų, medžiótų, uogáutų* ir kt.

XI. Prieveiksmių kirčiavimas

§ 36. Prieveiksmiai yra įvairios kilmės, todėl ir jų kirčiavimas yra nevienodas.

Visų pirma būdvardiniai prieveiksmiai su galūne *-ai* (*-iai*) vieni kirčiuojami galūnėj, kiti šakny. Tie iš jų, kurie sudaryti iš dviskiemenių *a-* kamieno būdvardžių, dabar daugiausia kirčiuojami galūnėj ir turi tvirtagalę priegaidę, pvz.: *aklaĩ, augštaĩ, baltaĩ, geraĩ, ilgaĩ, kaltaĩ, labaĩ, menkaĩ, nuogaĩ, piktaĩ, pilnaĩ, retaĩ, storaĩ, šventaĩ, tikraĩ, tvirtaĩ, ūmaĩ* ir kt. Išimtį sudaro *greĩtai, visái*. O prieveiksmiai, kilę iš dviskiemenių *u-* kamieno būdvardžių kirčiuojami dvejopai: galūnėj, kai jie sudaryti iš trumposios, ir šakny – ilgosios šaknies būdvardžių, pvz.: *apsčiaĩ, aštriaĩ, budriaĩ, bukliaĩ, gabiaĩ, giliaĩ, gražiaĩ, gudriaĩ, lepiaĩ, lipšniaĩ, mikliaĩ, pigiaĩ, plačiaĩ, ramiaĩ, stipriaĩ, tuščiaĩ, vikriaĩ, žvaliaĩ, žvitriaĩ* ir *áiškiai, brángiai, lýgiai, nóriai, rū́sčiai, smùlkiai, sóčiai, sódriai, švánkiai, tánkiai, véikiai* arba *baĩsiai, baũgiai, bjaũriai, daĩliai, dõsniai, drą̃siai, gaĩliai, gar̃siai, gaũsiai, gõdžiai, graũdžiai, jaũtriai, kañtriai, meĩliai, nar̃siai, puĩkiai, staĩgiai, suñkiai, šviẽsiai, var̃giai* ir kt. Išimtį sudaro: *gardžiaĩ, karčiaĩ, riebiaĩ, rūgščiaĩ, saldžiaĩ, sūriaĩ* (rečiau *gar̃džiai, kar̃čiai, saĩdžiai...*).

Palyginę šiuos prieveiksmius su būdvardžiais, iš kurių jie sudaryti, pastebime, kad daugumas jų savo kirčiavimu seniau buvo visai panašūs, t. y. yra išlaikę, kad ir nebevisados, pirmykštę kirčio vietą; plg. *áiškus – áiškiai, lýgus – lýgiai, baĩsus – baĩsiai, drą̃sus – drą̃siai, graũdus – graũdžiai, kañtrus – kañtriai...*, bet *gardùs – gardžiaĩ, gražùs – gražiaĩ, kartùs – karčiaĩ* ir kt. Sprendžiant pagal tarmybes *báltas, -a, júodas, -a, kiáuras, -a, pìlnas, -a* (plg. lat. *bal̃ts, juõds, caũrs, pil̃ns*), taip pat *ráišas, -a, tū̃las, -a* ir kt., atrodo, kad dabartiniai tarminiai prieveiksmiai *báltai, júodai, kiáurai* gali būti seni dariniai, o *baltaĩ, juodaĩ, kiauraĩ* – vėlyvesni analoginiai naujadarai. Tokie pat nauja-

darai yra ir *bjauriaĩ, dosniaĩ* užuot *bjaũriai* (plg. Daukšos *bjaũrumas*), *dõsniai* arba *dósniai* (plg. žem. *dõsnus* arba Daukšos *dósnus*) ir kt. Šalia *gardùs* (plg. lat. *gar̃ds*), *kartùs* ne tik Daukša, bet ir daugumas dabartinių tarmių tepažįsta *gardžiaĩ, karčiaĩ*, taigi retai tesutinkami *gar̃džiai, kar̃čiai* veikiausiai yra vėlyvesni naujadarai. Bet dabar visuotinai šakny kirčiuojamas *greĩtai*, kaip rodo Daukšos *greĩtumas*, turbūt yra senas dalykas.

Prieveiksmiai, sudaryti iš daugiaskiemenių kilnojamo kirčio būdvardžių, daugiausia kirčiuojami galūnėj, pvz.: *aplamaĩ, apskritaĩ, apvaliaĩ, atbulaĩ, atviraĩ, atžagariaĩ, ištisaĩ, nuoširdžiaĩ, paprastaĩ, tobulaĩ* ir kt. Pagal tai dabar galūnėj dažnai kirčiuojami ir tokie prieveiksmiai, kurie sudaryti iš daugiaskiemenių 4-sios kirčiuotės būdvardžių, pvz.: *apdairùs, -daĩrų – apdairiaĩ, atlaidùs, -laĩdų – atlaidžiaĩ, atsargùs, -sar̃gų – atsargiaĩ, įkyrùs, -kỹrų – įkyriaĩ, mandagùs, -dãgų* (ir *mañdagų*) *– mandagiaĩ, panašùs, -nãšų* (ir *pãnašų*) *– panašiaĩ, sumanùs, -mãnų – sumaniaĩ* ir kt. Rečiau šios pastarosios rūšies prieveiksmiai kirčiuojami priešpaskutiniam skiemeny, pvz.: *įdomùs, įdõmų – įdõmiai, malonùs, -lõnų – malõniai, padorùs, -dõrų – padõriai, pavydùs, -vỹdų – pavỹdžiai* ir kt. Vietomis dabar yra ir šiaip ir taip kirčiuojama, pvz.: *atlaidžiaĩ, atsargiaĩ* ir *atlaĩdžiai, atsar̃giai* arba *įdõmiai, padõriai* ir *įdomiaĩ, padoriaĩ*.

Prieveiksmiai, sudaryti iš pastoviai kirčiuojamų daugiaskiemenių būdvardžių, dabartinėj bendrinėj kalboj ir kaikuriose tarmėse išlaiko būdvardinę kirčio vietą ir priegaidę, pvz.: *išmintìngai, protìngai, diẽviškai, lietùviškai, sãviškai, šùniškai, vìsiškai*; *gerókai, piktókai, smarkókai*; *geltónai, raudónai*; *dvejópai, keleriópai*; *kalnúotai, pamatúotai*; *galvótai, miglótai, skubótai*; *duobétai, skylétai*; *apýgražiai, apýtikriai, pógeriai* ir kt. Bet kaikurie šios rūšies prieveiksmiai dabar gali savo kirtį turėti ir apibendrintą; pvz. tarmėse šalia *išmintìngas, -à, gerókas, -à* dar senoviškai pasakoma ir *išmintingaĩ, gerokaĩ*; taip pat ir Daukša yra kirčiavęs *šiurkščiokaĩ, vargiokaĩ*. Daukšos kalboj šalia *diẽviškas, -à* dar randame ir *dieviškaĩ*, bet *dvãsiškai, gédiškai*; tik vienur kitur tarmėse dar kirčiuojama pvz. *miliškaĩ, saviškaĩ, velniškaĩ* ir kt. Taip pat šalia *geltónas, -à, raudónas, -à* ir *mélynas, -à* tarmėse dar pasakoma ir *geltonaĩ, raudonaĩ, mėlynaĩ*. Plg. dar p. 521.

Augštesniojo laipsnio prieveiksmiai dabar paprastai kirčiuojami ga-

lūnėj, pvz.: *balčiaũ, drąsiaũ, geriaũ, lengviaũ, rūsčiaũ, sočiaũ, sunkiaũ, suprantamiaũ* ir kt. Bet Daukšos kalboj šios rūšies darinius dar randame kirčiuotus dvejopai – šakny ir galūnėj, pvz.: *baĩsiaus, drą̃siaus, míeliaus, smar̃kiaus, tánkiaus, véikiaus* (plg. jo *baĩsus, drą̃sus, míelas, -a, smar̃kus, tánkus, véikus*) ir *augščiaũs, daugiaũs, dažniaũs, labiaũs, mažiaũs, plačiaũs* ir kt.; plg. dar jo *patógesn'* (iš **patógesni*, dabar žem. *patogẽsniai*) „patogiau", *var̃gesn'* ir *daugẽsn', gerẽsn', gerẽsnig* ir kt.

§ 37. Šalia būdvardinių dar apsčiai vartojama ir dalyvinių prieveiksmių. Visų pirma veikiamųjų esamojo laiko dalyvių prieveiksmiai dabar paprastai išlaiko netiesioginių (galininko ir kt.) linksnių kirčio vietą, pvz.: *prìderąs, prìderantį – prìderančiai, žibą̃s, žìbantį – žìbančiai* ir kt. Bet Daukša dar kirčiavo *priderančiaĩ*, Kuršaitis – *žibančiaĩ* ir tt.

Veikiamųjų būtojo kartinio laiko dalyvių prieveiksmiai turi tokią pat kirčio vietą, kaip ir pagrindiniai žodžiai, iš kurių jie sudaryti, pvz.: *nevỹkęs – nevỹkusiai, padū̃kęs – padū̃kusiai, pašẽlęs – pašẽlusiai* ir kt.

Dalyviniai neveikiamieji esamojo laiko prieveiksmiai, sudaryti iš pagrindinių žodžių su nekilnojamu kirčiu, yra šakny ar priesagoj kirčiuojami, o sudaryti iš pagrindinių žodžių su kilnojamu kirčiu, esti galūnėj kirčiuojami, jei jų šaknis trumpa, ir šakny, jei jų šaknis turi ilgą balsį arba dvibalsį, pvz.: *abejójamai, apsãkomai, įmãnomai, išmatúojamai, įtìkinamai, ramìnamai* ir *ištikimaĩ, patikimaĩ, prideramaĩ, regimaĩ*, bet *pakeñčiamai, reĩkiamai, suprañtamai, tiñkamai* ir kt.

Prieveiksmiai, sudaryti iš neveikiamųjų būtojo laiko dalyvių su kilnojamu kirčiu, yra galūnėj kirčiuojami, o sudaryti iš pastoviai kirčiuojamų dalyvių, išlaiko pagrindinio žodžio kirtį ir priegaidę, pvz.: *dirbtaĩ, klotaĩ, pagautaĩ, suktaĩ*, bet *neapsakýtai, nematýtai, nupelnýtai, negirdė́tai, neregė́tai, neapgalvótai* ir kt.

Iš kitų prieveiksmių čia tenka dar paminėti tik vieną kitą ypatingesnį. Štai vietomis skiriama *dabar̃, dar̃* „šiuo metu, nūnaĩ, now, at present" ir *dãbar, dár* (*dá*) „yet, still, noch", pvz.: d a b a r̃ jau galime pailsėti ir duok man d ã b a r duonos. Šį skirtumą pažįsta Daukša, dabartiniai žemaičiai ir kaikurie augštaičiai, taigi tai gali būti ir senas dalykas.

Žmonių kalboj kartais taip pat skiriama *paskuĩ* „po to, after that, later on, afterwards" nuo *pãskui* „iš paskos, after, behind". Jei sutiksime, kad *paskui* yra kilęs iš senesnio *pãsku, pãsaku* (vs. įn. nuo

pāsakos; plg. jis eina p ā s a k u „iš paskos“ ir vanduo teka p ā t a k u), tai *pāsku, pāskui* gali būti senesnė lytis, o *paskuĩ* vėlyvesnė. Plg. dar tarm. *pāskum* ir *paskum̃*.

Sudėtiniai prieveiksmiai, kurių antroji dalis dažniausiai yra nutrupėjus, kartais kirčiuoja pirmąją, kartais antrąją dalį, pvz.: *aną̃kart, aną̃dien, šį̃kart, šį̃syk, tą̃syk, šį̃ryt, šią̃nakt, šian̂dien, šiẽmet, anuõkart, tuõkart, ùžpernai, ùžvakar* (ir *užpérnai, užpérniai, užvãkar*) ir *begál* „be galo“, *bereĩk* „be reikalo“, *iškar̃t, išsýk, ištiẽs, perdiẽn, pernãkt, perpiẽt, popiẽt, porýt, susýk, vistíek, visvíen* ir kt. Tai reikia aiškinti tuo, kad žodžių grupės, iš kurių šie prieveiksmiai yra išriedėję, prieš tapdamos prieveiksminėmis samplaikomis, jau buvo kirčiavusios tik arba pirmąsias, arba antrąsias dalis, pvz.: *šią̃nakt* iš *šią̃ naktį, iškar̃t* iš *iš kar̃to, visvíen* iš *visa víena, tuomèt* iš *tuo metù* ir tt.

Prieveiksmiai su galūne *-iui* dabar daugiausia kirčiuojami galūnėj, pvz.: *padieniuĩ, paeiliuĩ, pakarčiuĩ, pakeliuĩ, pamečiuĩ, pamėnesiuĩ, paryčiuĩ, pavandeniuĩ*, bet *ìlgainiui* (ar *ilgaĩniui*), *ìlgdieniui* „ilgainiui“, *pasaũliui* „pagal saulę“ ir kt.

Taip pat galūnėj dažniau kirčiuojami ir prieveiksmiai su *-os*, pvz.: *kitadõs, niekadõs, visadõs*, taip pat *atgaliõs* (šalia *atgaliõ, atgaliõn*), *tuo įtampõs, tuo pradžiõs* „tuo pradėjimu“ ir kt.

Pagaliau yra prieveiksmių, kurie savo kirčiavimu ir šiaip įvairuoja, pvz.: *čiónai, čión, čionaĩ* ir *čionái, tẽnai, tẽn* ir *tenaĩ, tenái, kada nekadà* ir *kada nẽkada, kur nekur̃* ir *kur nẽkur, vos nevõs* ir *vos nẽvos* ir kt.

XII. Prielinksniai, priešdėliai ir kitkas

§ 38. Dabartiniai prielinksniai daugiausia turi tvirtagales arba trumpines priegaides, pvz.: *añt, apiẽ, bè, dẽl* (ir *deĩ*), *į̃, ìki* (*ikì*), *lìgi* (*ligì*), *nuõ, pagaĩ* (ir *pãgal*), *par̃, pàs, per̃, põ, priẽ, priẽš, prõ, sù, sulìg, ùž*, taip pat *anàpus, apliñk, pirmà, šalià, vir̃š* ir kt. Su tvirtaprade priegaide dabar dažniau prielinksnis yra *anót* (šalia retesnio *anõt*). Dabartinis prielinksnis *sulìg* yra kilęs iš senesnio, bet vietomis dar tebevartojamo *sulýg*; plg. gyvena s u l i g (t. y. lygiai su) ta diena.

Šalia kaikurių tvirtagalių prielinksnių yra vartojami atitinkami tvirtapradžiai priešdėliai, pvz.: *añt* : *ánt-* (*ántežis, ántkrytis, ántpilas, ánt-*

šalas, ántvagis, ántvožas...), *į̃* (*iñ*) : *į́-*, *iǹ-* (*į́gerklis, į́landa, į́migis* ar *į́mygis, į́nagis, į́protis*, taip pat *iǹdėlis, iǹdėvė* „dėmė; nuodai"...), *nuõ* : *núo-* (*núodėme, núodvasa, núograuža, núolanka, núotaka, núotrauka* „sukčius", *núovala...*), *peȓ* : *pér-* (*pérdoris, pérkolas, pérlaidas* „šatra, jungianti vežimo pirmagalį su užpakaliu", *pérlipa* „lentelė, kuri prikalama prie tvoros perlipti", *pérpykis, pértarmė* „pertaras", *pértįsa* „pertįsėlis", *pértrauka...*), *põ* : *pó-* (*póbėgis, pódėlis, pókaitis, pókalbis, pókylis, pólaidis, pólinkis, pósėdis, póžygis*, taip pat *pógeris, pópiktis...*), *priẽ* : *príe-* (*príebraukas, príegalvis, príekaištas, príepuolis, príetėmis, príetyris* „prityrimas"...), *prõ* : *pró-* (*prómuša* „retesnė, audžiant pakankamai nesumušta audeklo vieta", *prórėtmė* „rėtmė, retuma miške", *próšvaistė*, taip pat *prósenolis, prótėvis...*).

Vardažodiniai priešdėliai *ant-* ir *per-* žmonių kalboj užuot tvirtapradės dar turi ir tvirtagalę priegaidę, pvz.: *añtežis, añtkaklis, añtpilas, añtšalas...*; *peȓnagis* „kyšis, kokia dovana", *peȓnugaris* „plėškės dalis, einanti arkliui per nugarą", *peȓpetė* „drabužio dalis nuo kaklo iki rankovės", *peȓsėlis* „neužsėtos dirvos tarpas", *peȓsnukis* „apinasrio dalis, einanti per snukį" ir kt. Šalia *į́-* (*iǹ-*) bendrinėj kalboj *į̃-* (*iñ-*) vartojama daugiau veiksmažodinėse, rečiau vardažodinėse lytyse, pvz.: *į̃deda, į̃neša, į̃prastas, į̃vestas...* šalia *į̃krypas, į̃skilas, iñkilas, iñtakas* ir kt.; bet tarmėse dažniau sutinkama ir vardažodinių darinių su tvirtagalės priegaidės priešdėliu, pvz.: *į̃grąžtis, į̃grįžtė* (tarm. *iñgrąžtis, iñgrįžtė*) „kilpa rogių jienoms įkabinti", *į̃klodas* (tarm. *iñklodas*) „įklotas vežimo dugnas, dugninė" ir kt.

Šalia *apiẽ* dabar priešdėliu dažniausiai vartojama *apý-*, rečiau *apì-*, pvz.: *apýaušris, apýburnis* „vieta apie burną", *apýdienis* „laikas prieš auštant ar temstant", *apýgarda, apýlinkė* (ir tarm. *apíelinkė*), *apýnamė* „vieta apie namus", *apýtamsa, apývarta*, taip pat *apýgeris, apýsiauris, apýtamsis...* šalia *apìdvokas* „kvailys, žiopla", *apìkaklė* (ir *apýkaklė*), *apìkula* „tinginys, apsileidėlis", *apìnasris* (ir *apìnastris, apýnastris*), *apìvaras* ir kt.

Žmonių kalboj šalia *priẽš* dar sutinkamas ir *prieš* (žem. *prýš*): eik *prieš* (t. y. priešais), reiks darbas dirbti *prieš* (iš naujo, vėl), bet: eik *priẽš* kalną (plg. *prieškalnis*).

Jungtukai paminėtini: *aȓ, arbà, beĩ, bèt, jéi* (*jéigu*), *jóg, kàd, kadángi, kõl, tõl, nès* (ir *nẽs*), *nèt, nórs* (ir *nórint*), *õ, tačiaũ* ir kt.

Dalelytės yra gana įvairios, ir todėl jų kirčiavimas taip pat yra įvairus, pvz.: *baũ, bè, benè* (ir *bène*), *beñt, ẽ* (ir *égi*), *jùk, juobà, laĩ* (turbūt iš **lái,* plg. lat. *laî* iš *laîd* : *laîst* „leisti"), *nè, nẽ, neĩ* (šalia *néi* : pasipūtęs n é i kalakutas), *nèt, tè* (ir žem. *tẽ*), *tìk* (*tiktaĩ*), *võs* ir kt. Kaikurios dalelytės prisišlieja prie kitų žodžių ir dažnai netenka savo kirčio, pvz.: *ar̃gi, taĩgi, vìsgi, kám gi, sakaũ gi*; *bepìga, bereĩk* „be reikalo", *bereĩkalas* „nebuvimas reikalo", *begyvẽnimas* (: koks čia b e g y v e n i m a s!), *bevaldà, -val̃dos* „nevaldymas", *bedùgnė, beprõtis, besveĩkas*; *teeiniẽ, tenešiẽ, teeĩna, temiẽga*, bet *tèima, tèneša* ir kt. Dėl to žr. dar p. 477.

Pagaliau ištiktukų, kaip ir dalelyčių, kirčiavimas irgi didžiai įvairuoja, pvz.: *à, ã, aĩ* (*ái*), *ajè* (*ajẽ*), *alió, è, ẽ, ẽ, eĩ, èt, nà, nã, nù, ò, õ, ói, ajè* (*ojẽ, ojé*), *òt, šã, šè, ùi, và, vajè* (*vajẽ, vajé*) ir kt. Ypač apsčiai vartojama įvairių įvairiausių ištiktukų, susijusių su atitinkamų veiksmažodžių šaknimis ir dažnai reiškiančių staigų, akimirksnį kokio veiksmo įvykimą ar atlikimą, pvz.: *bàkst, blìnkt, bràkšt, brū́kšt, čiùkšt, čiū́kšt, dìlgt, drìbt, drýbt, drìkst, drýkst, gnìbt, gnýbt, kèpšt, képšt, kìšt, kýšt, lèpt, liúokt, mùrkt, niùkt, niū́kt, páukšt, pìkšt, pýkšt, pókšt, tèkšt, tékšt, trèpt, trùkt, trū́kt, žìbt, žýbt, žiópt, žlègt, žvìlgt* ir kt. Tarmėse kartais šios rūšies ištiktukai šalia tvirtapradės dar turi ir tvirtagalę priegaidę, pvz. *blést* ir *blẽst, bráukšt* ir *braũkšt, brū́kšt* ir *brū̃kšt* ir kt. Tvirtagalės priegaidės ištiktukais (*čiū̃žt, drýkst, képšt, kýšt, niū́kt, pýkšt, pū́kšt, tékšt...*) dažnai pažymimas didesnis intensyvumas, kaip trumpinėmis priegaidėmis (*čiùžt, drìkst, kèpšt* ir kt.). Plg. dar *tèkštelėjo* (truputį, silpnai) ir *tékštelėjo* (smarkiau) per veidą.

XIII. Kirčiuotieji tekstai

V i l̃ k a s

Žiemà. Sniegù laukaĩ apklotì, sõdžiai[1] vė́pūtiniais užpustýti. Šaltà mėnesíena, tarpùšvenčių naktìs. Sniẽgas žver̃bla laukuosè, mẽdžiai gìrioje térškina nuõ šal̃čio. Vìsa, kàs tìk gýva, kamè tìk šir-

[1] Dzūkai kirčiuoja: *sodžiùs, -iaũs, sõdžių, sodžiaĩ.*

dìs plãka ir šil̃tas kraũjas gýslomis tẽka, seniaĩ jaũ gùli pasislẽpę. Tìk vienám vil̃kui nėrà ramýbės. Netùri jisaĩ neĩ šil̃to láužo, neĩ giliõs olõs, ir bãdas jį̃ kẽlia iš miẽgo.

Leñda per krū̃mus vil̃kas. Líesas, vienà tìk óda ir káulai. Šónai įdùbę, ãkys žìba, kaĩp skrajóją žiburẽliai.

Sẽnas jaũ vil̃kas, sil̃pnas, võs kójas bepàvelka.

Išė̃jęs pamiškė̃n, apsidaĩrė apliñkui. Tolì nuo mìško, už laukų̃, giliù sniegù apklotų̃, juõduoja sõdžiaus trobesiaĩ. Kur nekur̃ žìba languosè ugnẽlės. Kaikur̃ šuvà sulója, taĩ kìtas užkaũkia ir vė̃l nutýla.

Stóvi sẽnas vil̃kas, álkanas vil̃kas, gálvą nuléidęs žemỹn, lýg mą́sto apiẽ nelaimìngąją sàvo dãlią.

Teñ, tamè tolimãjame sõdžiuje, giliaĩ įsiknìsę šiltam̃ mìgy, miẽga ríebios kiaũlės, šiltuosè tvártuose snáudžia ilgavil̃nės ãvys. Už ė́džių žemosè kūtysè atãriją rýja lémtos kárvės.

Visì teñ sótūs, visíems teñ šil̃ta. Tìk vienám senám vil̃kui šálta, tìk víenas jisaĩ álkanas.

Ė́, nusẽlinti teñ, į tą̃ tólimąjį sõdžių, įsikàsti, įsiláužti šiltúosna tvártuosna, atsigérti gývojo avių̃ kraũjo, paragáuti riebiõs kiaulíenos, sukramtýti kárves, nuvaikýti nuo pilnų̃ ė́džių, iš šiltų̃ mìgių...

Ė́!..

Bèt pajùs šùnes, užpul̃s sẽnąjį vil̃ką, õ aštrių̃ dantų̃ gìntis jisaĩ nebetùri.

Iššõks iš šiltų̃ trobų̃ žmónės, vìs sẽnąjį vil̃ką, mùš sẽnąjį vil̃ką, õ pabė́gti eĩklios kójos jaũ jo nebèneša...

Sunkù senám vil̃kui. Álkanas jisaĩ, ir šálta jám tyrãjame laukè. Netùri jisaĩ neĩ šil̃to láužo, neĩ giliõs olõs...

Pakė́lė vil̃kas gálvą aukštỹn, ìštiesė kãklą ir gū̃džiai sustáugė...

V. Krėvė

Per šv. Pẽtrą Var̃niuose šį̃met bùvo labaĩ dìdelis prekýmetis. Aplinkìniai šnekė́jo, jóg kitaĩs mẽtais nebùvę tokiõs daugýbės žmonių̃. Bèt ir dienà bùvo labaĩ gražì: nórs gaĩdykste pérėjo būrỹs lytaũs, bèt diẽną nusigiẽdrijo ir bùvo sáulėta, keliaĩ nėmàž nedulkė́jo.

Rýtmetį, dár ankstì, važiúojant nuõ Ožtakių̃ kálno, netolì miẽsto pavaizdù keturì viẽškeliai, – nuo Tvẽrų, Laũkuvos, Kal̃tinėnų ir Pãvandenės, – kuriaĩs žmónės be pértrūkio, kaĩp vir̃vės, tráukė į mies-

čiùką važiúoti, raitì ir pėstì. Stebė́jos ne víenas, kur̃gi galė́jo ir sutil̃pti tokià daugýbė žmonių̃. Ir teisýbė, nuo pàt aušrõs lìgi pùsdienio tvìno ir tvìno; miestẽlis ir visì jõ ùžkampiai prisikim̃šo pìčpilnaičiai vežìmų, arklių̃ ir žmonių̃, võs galė́jo gãtvėmis pérsigrūsti; kitur̃, nórint išeĩti, tẽko lìpti per rodikliùs arbà tekiniùs. Nórs príemiesty stovė́jo dešimtininkų[2] visà šerénga, rikiúodami ir tvarkýdami, bèt per dìdelę mìnią erčiõs padarýti ant kẽlio negalė́jo. Cukraĩninkai, paũpariai, komèdininkai ir kitì, kuríems reĩkėjo riñkoje būdàs pasistatýti, turė́jo brángiai užmokė́ti už viẽtą. Gẽras bùvo dár urėdninkui pel̃nas ir iš kitų̃ pirklių̃, kaĩp antaĩ: iš puõdžių, skárdininkų ir kitų̃ tokių̃. Visì jiẽ, kõl nusipir̃ko sàvo prẽkėms pasiskleĩsti viẽtą, geraĩ užlópė batùs polìcijai. O kur̃ bùvo arklių̃ tur̃gus, iš teñ polìcija nẽ žiñgsnio neatsitráukė: teñ pervìs gerèsnis jíems bùvo ùždarbis. Tokià vietà, žìnoma, ir vagìms gerà: pasipir̃kę tvar̃kdarius, be báimės pardavinė́jo ir mainikãvo vogtùs árklius.

Toliaũ už tìlto, pas mūrìnę bažnýčią, ródos, trùputį daugiaũ erčiõs, nórs taĩp pàt vežìmas priẽ vežìmo ir gãtvėje žmonių̃ stãtiniu. Čià péreiti bùvo liúosas, nórs añkštas kẽlias; juõ žmónės vienì ant bažnýčios, kitì príešais, ant miẽsto pasistùmdydami pečiaĩs ir alkū́nėmis, be pértrūkio vil̃nijo ir vil̃nijo.

Žemaitė

XIV. Kaikurių kalbotyrinių terminų paaiškinimai

báltai, indoeuropiečių šeimai priklausanti Baltijos pajūrio tautų grupė, kuriai priskiriami lietùviai, lãtviai, prū́sai, kur̃šiai, žiemgãliai, sė́liai, latgãliai ir jótvingiai. K. Būga juos vadino *áisčiais*.

bendrìnė kalbà, speciali, bendriesiems krašto reikalams vartojamoji kultūros ir civilizacijos kalba. Jos skiriamos dvi rūšys: b e n d r ì n ė r ã š o m o j i ir b e n d r ì n ė š n e k a m ó j i k a l b a. Lietuvoj ji vadinama l i t e r a t ū r i n e k a l b a.

dū́nininkai, pietiečiai rytiečiai žemaičiai, kurie dvibalsį *uo* taria *ū*:

[2] Kaikurie žemaičiai, pvz. pagramantiškiai, kirčiuoja: *dešim̃tininkas, -ai.*

dúona ~ *dū̃na*; nuo to K. Būga ir pavadino juos dūnininkais.

garsmuõ, -eñs, gar̃smenį, smulkiau nebeskaidomas garsinis vienetas žodinei reikšmei skirti, fonema.

fonemà, -èmos, žr. garsmuo.

indoeuropiẽčiai, viena iš gausiausių giminingomis kalbomis kalbančių tautų grupė, XIX amžiuj pavadinta nuo kraštinių tos grupės narių – indų ir europiečių. Šiai grupei priklauso: baltai, slavai, germanai, romanai, graikai, albanai, armėnai, indai, persai, tocharai, hetitai ir kt.

kamíenas, -ai, žodžio dalis be kaitmens (kaitomosios dalies) arba galūnės ir randama tik kaikuriuose linksniuose arba išvestiniuose dariniuose, pvz.: *varga-* (*var̃ga-s, vargá-ms*, seniau *vargã-mus, var̃ga-nas* „vargingas"), *darbininka-* (*darbiniñka-s, darbiniñka-ms*), **šakā́-* (vs. vd. *šakà, šakóm* iš **šakā́-mus, šakomìs, šakótas*), *vagi-* (*vagì-s, vagi-mì, vagì-ms, vagi-mìs*), *sūnu-* (*sūnù-s, sūnu-mì, sūnù-ms, sūnu-mìs*) ir kt. Kaikuriuose linksniuose kamiengaliai kaitaliojasi su kitokiais to pat žodžio kaitmenimis arba yra susilieję su galūnėmis, pvz.: *vagìs* : *vagiẽs* (iš **vageĩs*), *vagių̃, pelẽ* : *pẽlei* ir tt. Kamienai skiriami balsiniai ir priebalsiniai, t. y. tokie, kurių kamiengaliai yra balsiai arba priebalsiai, pvz.: *varga-, vagi-, sūnu-* ir *šun-* (vs. vd. *šuõ* : km. *šun-ès*, ds. vd. *šùn-es*, km. *šun-ų̃*), *dukter-* (vs. vd. *duktė̃* : vs. km. *dukter-ès*, ds. km. *dukter-ų̃*) ir kt. Balsiniai veiksmažodžių esamojo laiko kamienai dar vadinami tematiniai (pvz. *neša, myli, daro*), o priebalsiniai – atematiniai, pvz.: *esti, liekti, sniegti* ir kt. Kalbotyrinėj kalboj kamienai kartais savaip trumpiau pažymimi, pvz.: *lañkas* yra *a-* kamieno, t. y. turi kamiengalį *-a-*, *u-* kamieno daiktavardžiai ir kt.

kirčiuõtė yra kirčiavimo kategorija ir todėl skirtina nuo paties kirčiavimo (veiksmo); plg. linksniuotė ir linksniavimas.

niekatróji giminė̃ (lot. genus neutrum) yra giminė, kuri pažymi daiktus, negalinčius pasireikšti veikiančiaisiais, t. y. kurie nėra nei vyriškosios, nei moteriškosios giminės. Senovėj jai buvo priskiriami negyvieji arba bedvasiai daiktai, plg. lot. *cor* „širdis", prūsų *median* „miškas" ir kt. Dabartinėj lietuvių kalboj šios giminės lytys

yra pvz. *gẽra, gražù* (šalia *gẽras, -à, gražùs, -ì*), *víena* (šalia *víenas, -à*), *vìsa* (šalia *vìsas, -à*), tarm. *tajà* (šalia vyr. gim. *tasià* „tas pat“ ir *tojà* „ta pati“) ir kt. Niekatroji giminė skirtina nuo b e n d r o s i o s giminės (genus communis), kurios žodžiai gali būti vyr. ir mot. giminės, pvz. *grióva* „sugriuvėlis, -ė“.

pólinksnis (lot. postpositio) yra nekaitomasis žodis, kuris eina po linksnio ir atlieka tokią pat funkciją, kaip ir prielinksnis, vartojamas prieš linksnį. Tokie polinksniai liet. kalboj yra *-na* ir *-p(i)*, *-pie* „prie“, pvz.: *laukañ* „į lauką“ iš *laukanà* (iš **laukan-nā*) ir *laukúos-na, Dievóp* „pas Dievą“, *žmoniump* (eina ž m o n i u m p, t. y. prie žmonių).

príesaga yra kamieno dalis, kuri, suteikdama šaknies reikšmei tam tikrą atspalvį, nurodo bendrą kategoriją, kuriai žodis priklauso; pvz. žodžiuose *gyvū̃nas, namìškis* priesagos yra *-ūna-*, *-iškja-* (vs. vd. *-iškis*; plg. *namiškiams*). Populiariuose raštuose kartais priesaga vadinama visa žodžio dalis, kuri prisegama prie šaknies, t. y. priesaga ir kaitmuo drauge, pvz. *-ūnas, -iškis.*

prókalbė vadinama ta kalba, iš kurios yra kilusios ar galėjo kilti įvairios gimingos kalbos; pvz. lotynų kalba laikoma romanų (italų, prancūzų, ispanų ir kt.) kalbų prokalbe, baltų kalbos yra kilusios iš baltų prokalbės, indoeuropiečių kalbos – iš ide. prokalbės ir t. t. Šios prokalbės istoriškai nepaliudytos, bet rekonstruotos, arba atstatytos, su atskirų kalbų atitikmenų pagalba.

prólytė yra rekonstruota, arba atstatyta, senesnė ar pirminė žodžio lytis; pvz. remiantis liet. *diẽvas* (taip pat *deivė̃*, sen. liet. *deivystė, deivinti* „dievinti“ ir kt.), lat. *dìevs* ir prūsų *deiws*, rekonstruojama baltų prolytė **deivas*.

vardãžodis pagal savo darybą yra žodis, kuris reiškia vardą; plg. *daiktavardis, būdvardis*. Bet kalbotyrinėj kalboj šis terminas vartojamas suspecialinta reikšme: juo vadinamas kiekvienas linksniuojamas žodis, t. y. ne tik daiktavardis, bet būdvardis ir kt. Lotyniškai jis vadinamas n o m e n.

XV. Svarbesnės akcentologinės literatūros apžvalga

BUCH, T. *Die Akzentuierung des Christian Donelaitis*. Wrocław, 1961. – Po „Daukšos akcentologijos" tai yra antra akcentologinė monografija, kurioj aprašomas Kristijono Donelaičio kalbos kirčiavimas. Šio kruopštaus darbo autorė pažymi kirčiuojamųjų žodžių kategorijas tik tiek, kiek ji tai galėjo susekti iš paties Donelaičio metrikos ir jo rankraščiuose vartotų kirčio ženklų; kur to nebuvo galima padaryti, ji tik apytikriai kategorijomis ir tesuskirstė kirčiuojamuosius žodžius. Donelaičio kirčiavimo senumo ar naujumo ji beveik visai neliečia: tenkinasi tik palygindama jo kirčiuojamuosius žodžius daugiausia su Kuršaičio, žymiai mažiau su Daukšos atitikmenimis ir tik vienur kitur užsimindama šių dienų tarmes (be jokių vietos nuorodų). Bet šiaipjau šis darbas yra didžiai naudingas lietuvių kalbos kirčiavimo istorijai; pvz. Donelaitis kirčiavo: *stógas, -ai, tévas, -ai, žìrgas, -ai*; *dvãras, -ai, gar̃sas, -ai, kvãpas, -ai, prãdas, -ai, stãlas, -ai*, bet *dar̃žas, -aĩ, mal̃kas, -aĩ* „gurkšnis", *rỹkas, -aĩ, sklỹpas, -aĩ* (dabar kirčiuojame *rỹkas, -ai, sklỹpas, -ai*); *džiaũgsmas, -ai* ir *-aĩ, vaĩdas, -ai* ir *-aĩ*; *kaimýnas, -ai, pušýnas, -ai*; *mėsiniñkas, smaliniñkas*, bet *lietùvininkas, svõdbininkas*; *aslà*, km. *ãslos, dirvà, dir̃vos, meškà, mẽškos*; *ãšara, nùgara, pãsukos, -ų, vãsara* (Kuršaičio *nugarà, vasarà*); *pẽlė, veĩslė, gegužẽ, -ẽs, gẽgužę, mótė, móterų*; *tokiõ* ir *tókio, tokį̃* ir *tókį* ir kt.

BŪGA, K. *Kirčio ir priegaidės mokslas* (Lietuvių kalbos žodynas. Kaunas, 1924, XIX–LII). – Savo šitame neilgame, bet suglaustame ir turtingame straipsnyje, pradžioje trumpai pasisakęs dėl lietuvių kalbos kirčio ir priegaidžių ypatybių bei jų vartosenos, autorius toliau plačiau sustoja ties senovine tos kalbos kirčio vieta ir vėlyvesnėmis jos atmainomis. Jo nuomone, senovėj lietuviai vienų žodžių visas lytis kirčiavę šakny, kitų – galūnėj. Tam tikruose senovėj galūnėj kirčiuotų žodžių linksniuose, dėl dar nevisai aiškios priežasties, dabar kirtis esąs atkeltas iš galūnės į šaknį, ir tas atkėlimas, būdamas tik vienų lietuvių padaras (latviai jo dar nepažįsta), nesąs perdaug senas. Bet, antra vertus, ir senovinis lietuvių kirčiavimas, iš kurio esanti išriedėjusi dabartinė kirčiavimo sistema, nesąs tolygus

indoeuropiškajam. Pvz. ds. vd. *šùnes*, km. *šunų̃* sutinką su graikų atitikmenimis (*kúnes, -ōn*), bet ds. gl. *šunìs*, kilęs iš **šunís* (plg. *šunýs-na*), jau skiriąsis nuo gr. *kúnas* arba sen. indų *śúnas*. Mat, lietuviai prieš dabartinės kirčiavimo sistemos susidarymą senovinio galūninio kirčiavimo ds., kaip ir vs., galininkus visur bus irgi kirčiavę galūnėj; plg. dar *širdìs, -iẽs, šìrdį* (iš **širdiñ* : sen. liet. *širdinà*), ds. gl. *šìrdis* (iš **širdís* : *širdýs-na*), taip pat *duktė̃, -erès, dùkterį* (iš **dukteriñ*), ds. gl. *dùkteris* (iš **dukterís* : *dukterýsna*) ir kt. Panašiai lietuviai elgęsi ir su veiksmažodinėmis lytimis; pvz. prieš dabartinio kirčiavimo sistemos nusistojimą jie kirčiavę **teñkuo, *nuteñkuo, *nuteñkamē*, bet **slenkúo, *nuslenkúo, *nuslenkamé*; iš čia vėliau atsiradusios dabartinės lytys *tenkù, nutenkù, nuteñkame*, bet *slenkù, nùslenku, nùslenkame*.

Nors autorius savo straipsnio gale ir prisipažįsta, kad dėl paprasčiausių žinių stokos jis dar negalėjęs duoti tobulo, pagrindaus „Kirčio ir priegaidės“ mokslo, bet visdėlto ir tokiame, kad ir trūktiname, jo straipsnyje yra iškelta apsčiai konstruktyvių akcentologinių lietuvių kalbos žinių, kurios ir šiandien dar tebeturi nemažą vertę.

Šis K. Būgos straipsnis drauge su visa kita jo spausdintojo žodyno dalimi yra atspausdinta jo „Rinktinių raštų“ trečiajame tome.

Die Metatonie im Litauischen und Lettischen (Zeitschrift für vergl. Sprachforschung, 1923, LI, 109–142; 1924, LII, 91–98, 250–302 = Rinktiniai raštai, II, 386–483). – Čia lyginamai pateikiama susistemintа didžiai gausi ir vertinga lietuvių bei latvių kalbų priegaidžių kaitos medžiaga.

ENDZELĪNS, J. *Latviešu valodas gramatika*. Rīgā, 1951. – 29–48 psl. suglaustai aprašoma latvių kalbos kirčių bei priegaidžių vartojimas, jų raida bei atmainos ir jų santykiai su lietuvių bei kt. kalbų kirčiais bei priegaidėmis. Tai yra autoriaus ilgamečių tyrinėjimų išvados, kurios beveik visuotinai yra kalbininkų pripažįstamos.

GERULLIS, G. *Litauische Dialektstudien*. Leipzig, 1930. – Po Fr. Kuršaičio ir A. Baranausko bei K. Jauniaus čia, XXI–LV psl., pirmą kartą moderniai ir eksperimentaliniu būdu aprašomos visos šešios lietuvių kalbos priegaidės ir apibūdinamos jų svarbiausios ypatybės. Tai yra pagrindinės reikšmės akcentologinis lietuvių kalbos tyrinėjimas.

GRINAVECKIS, V. *Šiaurės vakarų dūnininkų tarmių fonetinės ypatybės ir jų raida* (Vilniaus Valstybinis Pedagoginis Institutas. Mokslo darbai: Lietuvių kalba ir literatūra. Vilnius, XI, 41–110). – Lietuvių kalbos kirčiavimui ypač svarbus yra skyrius *Kirtis ir priegaidė* (42–67 psl.), kur pirmą kartą gana plačiai aprašomas šiaurės vakarų žemaičių kirčio bei priegaidžių rūšys ir jų vartojimas.

Kirčio atitraukimas ir nukėlimas lietuvių kalbos tarmėse (Lietuvių kalbotyros klausimai. Vilnius, 1961, IV, 117–134). – Įdomus bandymas plačiau nušviesti antrinį kirčio kilnojimą lietuvių kalbos tarmėse ir apibrėžti maždaug apytikrį to kilnojimo laiką. Beveik panašiai jis nagrinėja ir istorinę žemaičių tarmių kirčio bei priegaidžių raidą savo straipsny *Istoricheskoe razvitie udarenija i intonacij žemajtskich govorov litovskogo jazyka* (v sravnenii s latyšskim) (Slavianskaja i baltijskaja akcentologija. Moskva, 1964, 3–17). Tai tėra šios srities tik pirmieji žingsniai: norint tikresnių išvadų atsiekti, reikės dar žymiai plačiau ir nuodugniau patyrinėti visų Lietuvos tarmių kirčio kilnojimo atvejus. O tai bus galima padaryti tik tada, kai iš visos Lietuvos turėsime užtektinai surinktos ir moksliškai apdorotos palyginamosios dialektografinės ir ypač akcentologinės medžiagos; plg. Z. Zinkevičiaus „Lietuvių dialektologija". Vilnius, 1966, 45–46.

ILLIČ-SVITYČ, V. M. *Imennaja akcentuacija v baltijskom i slavianskom*. Moskva, 1963. – Priešingai J. Endzelynui, K. Būgai, N. van Wijkui ir kitiems lietuvių kalbos kirčiavimo tyrinėtojams, kurie negalėjo rasti tvirtesnių santykių tarp lietuvių kalbos kirčiuočių ir kitų ide. kalbų kirčiuojamųjų paradigmų, šio darbo autorius prieina išvadą, kad senoviniai lietuvių ne galūnėj kirčiuotieji (baritoniniai) vardažodžiai atitinką indoeuropiškuosius baritonus, o kilnojamai kirčiuotiesiems lietuvių vardažodžiams atliepią indoeuropiški kilnojamo galūninio (oksitoninio) kirčio vardažodžiai, pvz. liet. *rãtas, -ai* – sen. indų *ráthas* „vežimas", liet. *diẽvas, -aĩ* – sen. indų *dēvás* ir kt. Be to, jis, panašiai kaip ir H. Hirtas, dar mano, kad tokiuose žodžiuose kaip liet. *dū́mai, káulas, -ai*, lat. *dũmi, kaũls* ir kt. kirtis galėjęs būti vėliau atitrauktas iš galūnės į šaknį, plg. sen. indų *dhūmás*, gr. *thūmós, kaulós* „stiebas, kotas". Bet šis galvojimas nėra kaip reikiant visur pagrįstas: minėtose ide. kalbose šalia kaikurių bendrybių randame apsčiai ir kirčiuojamųjų priešybių, plg. sen. indų *ájras* –

„lyguma, dirva“, *mātár* – „motina“, *padám* „žingsnis, pėdsakas“ ir gr. *agrós* „laukas, kraštas“, gr. doriečių *mátēr, pédon* „dugnas“; rus. *vólk*, km. *vólka*, serb. *vûk*, km. *vûka*, o liet. *vil̃kas, -aĩ* ir kt. Taigi šiokios skirtybės jau nuo senovės galėjo būti ir sen. indų *dhūmás, vīrás*, gr. *kaulós*, o liet. *dū́mai, výras, -ai, káulas, -ai*, visai panašiai kaip pvz. liet. *jėgà, -õs, jė̃gą, lóva* (rus. *láva*), o lat. *jẽga, lâva* ir kt. Antra vertus, nemaža autoriaus teigimų ir šiaipjau nėra kaip reikiant pagrįsti; dėl to plačiau žr. Aidai, 1965, 261–264.

JONIKAS, P. *Pagramančio tarmė*. Kaunas, 1938. – Šis darbas yra itin naudingas tuo, kad autorius, aprašydamas savo gimtosios tarmės kirčiavimą, apsčiai pateikia skirtingai kirčiuojamųjų pavyzdžių ir drauge nurodo, kuo tas jo kirčiavimas skiriasi nuo bendrinės kalbos kirčiavimo.

KURYŁOWICZ, J. *L'accentuation des langues indo-européennes*. Wrocław, 1958 (2-oji laida). – Šiame savo stambiame darbe autorius daro išvadą, kad tiek baltų, tiek slavų kalbų kirčiavimo sistemos esančios ne iš senovės paveldėtos, bet vėliau naujai susidariusios, ir tolimesnę tų kalbų kirčiavimo raidą jis daug kur aiškina gana savotiškai; pvz. jis mano, kad lietuviai seniau šalia *duktė̃, -erès, dùkterį* (iš **duktèrin*), dar kirčiavę **sẽsuo, -eres, sẽserį, *motė̃, -erès, móterį* ir **brõtė, -eres, *brõterį*. Bet tai yra visai spekuliatyvi prielaida, kurios negalime patvirtinti jokiais autentiškais pačios lietuvių ir latvių kalbos duomenimis. Lietuvių senieji kalbos šaltiniai ir dabartinės tarmės sutartinai rodo, kad seniau tegalėjo būti kirčiuojama: *duktė̃, -erès, dùkterį, sesuõ, -erès, sẽserį* ir *mótė, -eres, móterį, *brótė, -eres, *bróterį* (iš baltų *brā́ter-* : žem. *bróterauties* „broliautis“, sen. indų *bhrā́tar-*, gr. *phrā́tēr* „brolijos narys“, toliau liet. *brólis, -iai, brólaitis*, Daukšos *brólystė*, lat. *brãlis* ir kt.).

LAIGONAITĖ, A. *Literatūrinės lietuvių kalbos kirčiavimas*. Vilnius, 1959. – Tai yra vien praktinis, normuojamasis bendrinės kalbos kirčiavimo vadovėlis, kuris iš esmės beveik nesiskiria nuo ankstyvesnių šios rūšies darbų, tik vienur kitur autorė bando pareikšti savo skirtingą nuomonę. Pvz. ji visai teisingai pastebi, kad perdaug ankstyvas yra bandymas kirčiuoti *aiškùs, -aũs, lygùs, -aũs*, – ji pati kirčiuoja *áiškus, -aũs, lýgus, -aũs*; bet gana abejotinai ji perša visus

veikiamuosius esamojo laiko dalyvius kirčiuoti tik galūnėj: *augą̃s, duodą̃s, einą̃s, joją̃s, miegą̃s, skaitą̃s, vadiną̃s, važiuoją̃s* ir kt. Taip pat kiek abejotina yra jos nuomonė ir apie lietuvių kalbos kirčio dinamiškumą, nors ji ir remiasi savo tariamais ankstyvesniais eksperimentiniais tyrinėjimais (pvz. kino studijos padarytomis optinėmis fonogramomis). Plg. dar jos *Dėl lietuvių kalbos kirčio ir priegaidės supratimo* (Kalbotyra. 1958, I, 71–99).

Lietuvių kalbos gramatika. I tomas: Fonetika ir morfologija (daiktavardis, būdvardis, skaitvardis, įvardis). Šio tomo autoriai: A. Laigonaitė, V. Mažiulis, K. Ulvydas, V. Urbutis, V. Vaitkevičiūtė, A. Valeckienė. Vyr. redaktorius K. Ulvydas. Vilnius, 1965. – Šis stambus darbas (jo I tomas turi 752 psl.) iš tikrųjų yra ne istorinė lyginamoji, bet plati praktinė aprašomoji ir normuojamoji bendrinės kalbos gramatika. Atitinkamai yra dorojamas ir lietuvių kalbos kirčiavimas. Lietuvių kalbos žodžio kirtyje randama ir dinaminio ir muzikinio elemento: „Kirčiuotas žodžio skiemuo tariamas ir stipresniu balsu, negu nekirčiuoti to žodžio skiemenys, ir kartu turi gana aiškų muzikinį pobūdį, išreikštą aukštesniu skiemens sudaromojo garso tonu su tam tikra tono aukštumo moduliacija“ (127 psl.). Lietuvių literatūrinės kalbos balsių su tvirtaprade priegaide tonas iš pradžių gana staigiai kyląs ir, kiek pabuvęs vienodo augštumo, krintąs. Tariant tvirtagalę priegaidę, tonas iš pradžių nestaigiai kyląs, paskui, kiek pabuvęs vienodo augštumo, gana staigiai krintąs. Kirčiuotųjų skiemenų trumpinė priegaidė esanti kylančios-krintančios prigimties, bet iš klausos jos tono augštumą esą gana sunku nustatyti.

Aprašant atskirus kirčiavimo dalykus, tesistengiama parodyti, kaip kurie žodžiai dabartinėj bendrinėj kalboj kirčiuojami arba linkstama juos kirčiuoti: šiaipjau tik vienur kitur tenurodomi tarminiai nutolimai nuo norminių kirčiuojamųjų lyčių, ir niekur neliečiama, net svarbesniųjų darinių, kirčiavimo raida arba jo žymesnės atmainos. Pačiame bendrinės kalbos kirčiavime, apskritai imant, stengiamasi laikytis ligšiolinių įprastinių normų, todėl pvz. kirčiuojama: *siuvė́jas, -ė́ja, balžíenas, -ai, pušýnas, -ai*; *didýbė, šunýbė*; *brolýtis, vištýtis, mergýtė*; *baũdžiava, gãniava, pýliava*; *pjáutuvas, skìltuvas, šáutuvas*, bet *drožtùvas, piltùvas*; *añtrašas, añtspaudas*; *są́lyga, są́mata, sándara*, taigi ir *są́junga*; *pérdaras, pérkasas, pérmaina*, bet *peȓkaklis, peȓpetė, peȓ-*

snukis; *áiškus, -aũs, lýgus, -aũs*; *atkaklùs, -kãklų, mandagùs, -dãgų, panašùs, -nãšų*, bet ir *nuobodùs, núobodų, nuošalùs, núošalų, nuoširdùs, núoširdų*, nors tarmėse dar kirčiuojama *nuobodùs, -bõdų, nuoširdùs, -šir̃dų* ir kt.; *bedar̃bis, belaĩsvis, bemõkslis, bešir̃dis* (išimtis : *begė́dis*); *šim̃tas, -aĩ* (ne vak. augšt. *šim̃tas, -ai*); *dviejų̃, abiejų̃*; *tóks, tókio, tokiám, tókį, tokiẽ, -ių̃* ir kt. Bet kadangi kaikurių žodžių kirčiavimas gerokai įvairuoja gyvoj žmonių kalboj, tai ir šioj gramatikoj neišsiverčiama be tam tikrų išimčių. Pvz. priesagos *-inis* būdvardžių visų pirma stengiamasi išlaikyti pagrindinių žodžių kirčio vietą, kaip antai: *aguõninis, avẽlinis, bìtinis, dúoninis, káilinis, liáudinis, mókslinis* ir *darbìnis, dobilìnis, javìnis, kraštìnis, namìnis*; bet nemaža šios priesagos būdvardžių, sudarytų iš 1-sios ar 2-sios kirčiuotės daiktavardžių, kirčiuojama ir priesagoj, pvz.: *bulvìnis, drobìnis, išeigìnis, kanapìnis, medìnis, mėnesìnis, miežìnis, partìnis, pavasarìnis, visuomenìnis* šalia *bùlvė, dróbė, ìšeiga, kanãpė, pártija* ir kt. Beveik panašiai kirčiuojami ir priesagos *-ininkas* daiktavardžiai: šalia *arkliniñkas, dainininñkas, kalbiniñkas, kariniñkas, šaliniñkas* bei *bìtininkas, gìrininkas, mókslininkas, rãštininkas* kirčiuojama ir *dar̃žininkas, džiõvininkas, mẽsininkas, skõlininkas, šim̃tininkas* šalia *dar̃žas, -aĩ, džiovà, -õs, mėsà, -õs* ir kt. Toliau autoriai pabrėžia, kad priesagos *-otas* būdvardžiai kirčiuotini priesagoj (*ašakótas, balótas, gyslótas*...), nors atskiriems žodžiams darytinos ir išimtys, pvz. *várpotas, ketvìrtotas*. Arba štai vėl *mokinỹs* siūlomas kirčiuoti kaip *tinginỹs* (*mókinį, tìnginį* : *móko, -yti, tìngi, -ėti*), o *drožinỹs, snaudulỹs* jau priskiriami *kãlinio* kategorijai: *drõžinį, snaũdulį* šalia *drõžti, snáusti*, t. y. pastaruoju atveju jau žiūrima priegaidžių kaitos. Dar nepaprastesnis dalykas yra šalia *visúomenė* kirčiuoti ne *visúomeninis*, kaip kad prieš karą beveik visuotinai buvo kirčiuojama ir taip dar tebedaroma 1954 m. „Dabartinės liet. kalbos žodyne“, bet *visuomenìnis*, nors šiaipjau ir dabar Lietuvoj daugiausia tebekirčiuojama *gamýbinis, kaimýninis, senóvinis* ir kt. Toliau dėl šios gramatikos plg. dar Gimt. Kalba, 1965, 39–42.

SAVUKYNAS, B. ir A. Vanagas, V. Vitkauskas, K. Vosylytė, I. Ermanytė. *Lietuvos upių ir ežerų vardynas*. Redagavo E. Grinaveckienė, J. Senkus. Vilnius, 1963. – Tai yra pirmas gausus Lietuvos vandenvardžių rinkinys, kurio daugumas antraštinių žodžių kirčiuojama ir kiekvieno iš jų nurodoma kirčiuotė. Čia randame nemaža tokių

kirčiuojamųjų lyčių, kurių kasdieninėj kalboj vis mažiau bepasitaiko, pvz.: *Duñblikas, Dýrikas, Síesikas*; *Arñoniškis, Daũniškis, Grúodiškis, Kárpiškis, Lãtviškis, Mìlvydiškis*; *Sálduškis* (šalia *Sáldus*), *Mìlkuškė*; *Bãlinis, Duñblinis, Mẽdinis* (šalia *Medìnis*) ir kt. Upėvardis *Ašvà* (km. *ãšvos*) yra tas pat žodis, kaip ir K. Sirvydo *ašva* „kumelė", bet šio pastarojo žodžio kirčio jau nebežinome. *Bérža, -os* sutinka su lat. *bẽrza*. Ir tt. Toliau dėl to vardyno plg. Gimtoji Kalba, 1963, 3–4 nr. 1–5 psl.

SENKUS, J. *Daiktavardžių linksniavimas kapsų ir zanavykų tarmėse bruožai* (Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Darbai. Vilnius, 1960, serija A, 2(9), 157–170).

Daiktavardžių priebalsinio kamieno linksniavimas kapsų ir zanavykų tarmėse (t. p., 1959, serija A, 7), 167–174).

Kapsų–zanavykų tarmių būdvardžio ir skaitvardžio kaitybos bruožai (Lietuvių kalbotyros klausimai. Vilnius, 1960, III, 133–158).

Kapsų–zanavykų tarmių įvardžio bruožai (Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Darbai. Vilnius, 1962, serija A, 2(13), 205–216).

Kaikurios kapsų ir zanavykų tarmių veiksmažodžio ypatybės (t. p., 1958, serija A, 2(5), 127–143).

Visi šie autoriaus, kapso, straipsniai yra itin vertingi bendrinės kalbos kirčiavimui, nes juose kaip tik aprašomas tų tarmių kirčiavimas, kuriomis daugiausia pagrindžiama ir pati bendrinė kalba.

SKARDŽIUS, Pr. *Daukšos akcentologija*. Kaunas, 1935. – Šiame darbe išsamiai aprašomas seniausio lietuvių kalbos šaltinio kirčiavimas, ir todėl šis darbas yra didžiai svarbus lietuvių kalbos kirčiavimo istorijai. Štai Daukšos kalboj randame apsčiai ne tik tokių senesnių lyčių, kurių dabartinėse tarmėse tik vienur kitur besutinkame, bet ir tokių, kurios dabartinėj kalboj beveik nebevartojamos arba visai nebepažįstamos, pvz.: *tévas, -ai, nuopel̃nas, -aĩ, ẽjimas, geȓbimas, jaũtimas, nerimãstis, -čiai, gamtà*, km. *gañtos, nežadžià, -ãdžios*; *beñdrystė, karãlystė, móterystė, móteriškė, rũstybė, támsybė, výresnybė*; *miȓtis, šãknis, ùgnis, -ies, viešpatìs, -iẽs, ãkmuo, vánduo, keleivỹs, kẽleivio, bedievỹs, bẽdievio*; *pãskutinis, méilingas, stebùklingas, krikščióniškas, -à, vẽliniškas, -à, viršutinỹs, -ẽ, baũgusis, -ýji*; *brángesnis, gáusesnis, suñkesnis, brángiausias, míeliausias*; *nẽkuris, niekàs, niekám*; *numi-

ręs, sėdęs, stojęs, sudėda, dėdąs, sudėdamas, sutãriąs, nutãriamas; *ìšeidamas, àtlikdamas, nùmirdamas, pàžeisdamas*; *beñdrauti, graũdinti, prãnašauti, vángstyti, vėsinti* ir kt.

Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimas. Kaunas, 1936. – Tai yra trumpas, konspektyvinis, vien praktikos reikalams taikomas ir normuojamas bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimo aprašymas. Ten tarp kitko kirčiuojama: *atstõvas, -ai, lãtvis, -iai, lénkas, -ai, lẽšos, -ų, lietùvis, -iai, spręsti, nusprendė, óda, -os, próga, -os, rũšis, -ies, vókietis, -čiai*; *gyvýbė, piktýbė*; *bernýtis, mergýtė*; *kaimýnas, -ai, lazdýnas, -ai*; *bìtininkas, mókslininkas, pùsininkas,* bet *daržininkas, karininkas, mėsininkas, skolininkas, šimtininkas, valdininkas*; *snaudulỹs, snáudulį, traukinỹs, tráukinį*; *áiškus, -aũs*; *lýgus, -aũs*; *raudónas, -a*, priev. *raudónai, gerókas, -a*, priev. *gerókai*; *eglìnis, kiaulìnis, molìnis, vištìnis*, bet *galū́ninis, rankóvinis, senýbinis*; *abiejų̃, dviejų̃, šim̃tas, -aĩ*; *tóks, tókio, tokiám, tókį, tokiẽ, -ių̃*; *áugąs, eĩnąs, geñdąs, liñkstąs, dãrąs, rãšąs, žìnąs*, bet *kalbą̃s, nešą̃s, tikį̃s, varvą̃s* ir tt.

Beveik panašiai, kaip šiame darbe, kirčiuojama ir „Lietuvių kalbos vadove“ (1950).

Lietuvių kalbos žodžių daryba. Vilnius. 1943. – Šiam darbui surinkta daugybė kirčiuotų įvairios darybos žodžių iš daugumos lietuvių tarmių, todėl jis kaip šaltinis iš dalies naudingas ir lietuvių kalbos kirčiavimui, nors tame darbe daugelio žodžių taip pat ir nepažymėtos kirčiuotės.

Priesagos -inis būdvardžių kirčiavimas (Gimtoji Kalba. 1963, nr. 2(20), 4–8 psl.). – Šiame straipsnyje svarstomas kalbamųjų būdvardžių kirčiavimas daugiau praktikos atžvilgiu ir tarp ko kito nurodoma juos gana nenuosekliai ir iš dalies net priešingai kirčiuojant pvz. *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (Vilnius, 1954) ir kt. Autoriaus nuomone, svetur gyvenantiesiems lietuviams, kuriems tenka susidurti su bendrinės kalbos kirčiavimo dalykais (mokytojams, paskaitininkams ir kt.), reikėtų nuosekliau laikytis bent vienos kurios sistemos.

STANG, Chr. S. *Slavonic accentuation*. Oslo, 1957.

Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen. Oslo, 1966. Autorius šiuose savo darbuose, ypač gramatikoj, svarsto pačius svarbiuosius baltų slavų kirčiavimo dalykus. Visų pirma jis gana daug panašumo randa tarp baltų slavų kalbų vardažodžių, žymiai mažiau

tarp jų veiksmažodžių kirčiavimo. Slavų kalbos pažinusios tris senovines kirčiavimo paradigmas: 1. pastovaus šakninio kirčio (plg. rusų *koróva*, serb. *krȁva*), 2. pastovaus galūninio kirčio (plg. sen. rusų *žená*, km. *žený*, nd. *žené*, gl. *ženú*, dg. vd. *žený*...) ir 3. kilnojamo (judraus) kirčio (plg. rusų *gorá*, km. *gorý*, gl. *góru*, ds. vd. ir gl. *góry*...). Lietuvių kalboj tam atliepiančios dvi pagrindinės kirčiavimo kategorijos – pastovaus šakninio ir kilnojamo kirčio; senovinis pastovus galūninis kirčiavimas čia išnykęs. Tai, jo nuomone, reikią aiškinti tuo, kad senoviniai pastovaus galūninio ir kilnojamo kirčiavimo daiktavardžiai slavų kalbose kartais dar tebesą skiriami, o lietuvių kalboj jie supuolę į vieną kilnojamo kirčiavimo kategoriją (Mobilia). Ilgainiui, vienuose linksniuose atkėlus kirtį iš galūnės į šaknį arba, priešingai, iš šaknies nukėlus į galūnę, senesnių pagrindinių dviejų (arba senovinių trijų) paradigmų vietoj atsiradusios dabartinės keturios kirčiuotės.

Pats kirčio kilnojimo faktas negalįs būti išaiškintas nei iš vienų slavų, nei iš baltų kalbų, ir todėl jis esąs laikytinas paveldėtu iš pačios ide. prokalbės. Visai panašiai kaip baltų slavų, kirtis jau buvęs kilnojamas ir sen. indų bei graikų kalbose; plg. sen. indų *pā́t*, gr. *poús* : liet. *galvà*; *pā́dam, póda* : *gálvą*; *padás, podós* : *galvõs*; *pā́das, pódes* : *gálvos*; *padás, vā́cas, pódas* : *gálvas*; *padā́m, podõn* : *galvų̃* ir tt. Taip pat ir kirčio kilnojimo tipas kaip *duktė̃* : *dùkterį* : *dukterès* irgi esąs paveldėtinis: čia kirtis jau nuo senų senovės galėjęs būti per tarpinį skiemenį kilnojamas iš paskutinio skiemens į pirmąjį arba priešingai, panašiai kaip pvz. sen. indų *púmān, púmānsam* : *pumsás*, gr. *órguia, órguian* : *orguiẽs*, rusų tarm. *skovorodá* : *skovorodý* : *skóvorodu* ir kt.

Baltų, kaip ir slavų, veiksmažodžių kirčiavime, nors ir žymiai mažiau kaip vardažodžių, autorius irgi yra linkęs įžiūrėti tam tikrų senovės pėdsakų. Štai slavų kalbų veiksmažodžių kirčiavimo dar galį būti skiriami trys tipai: 1. pastovaus šakninio kirčio (plg. rusų *lézu, lézeš'*), 2. kilnojamo (dabar galūninio) kirčio (plg. rusų *vedú, vedëš'*, sen. *góvoriu, govoríš'*...) ir 3. pastovus kamiengalio kirtis (plg. *chožú, chódiš'*...); bet lietuvių kalboj besą pažįstami tik du tipai – pastovaus šakninio ir kilnojamo kirčio, pvz.: *šaũkia, nešaũkia, šaũkią̃s* ir *vẽda, nèveda, vedą̃s*. Dabartinė lietuvių kilnojamojo kirčiavimo paradigma

(*vedù, nèvedu, vedì, vẽda, vẽdame, vẽdate, vedą̃s*) galinti būti kildinama iš senesnės: **vèduo, *nèveduo, *vèdie, *vèda, *vedamḗ, *vedatḗ, *vedą̃s, *vèdanti*. Kaip esamojo laiko, skirtini du ir būtojo kartinio laiko kirčiavimo tipai (*vẽdė* : *nèvedė, šaũkė* : *nèšaukė* ir *sùko* : *nesùko, sãkė* : *nesãkė*), kurie senovėj irgi galėję būti kilnojamai arba pastoviai šakny kirčiuojami.

Toliau autorius nagrinėja dar visą eilę kitų baltų slavų kalbų kirčiavimo dalykų. Pvz., rašydamas apie priegaidžių kaitą bei jos kilmę, jis tarp ko kito reiškia nuomonę, kad mūsų *gývis* (gyva būtybė) galįs būti kilęs iš **gīvijas, gývis* (gyvumas) – iš **givìjan*, o *ožỹs* – iš **āžijàs*. Tai yra tokia abstraktybė, kurią konkrečiai ir visai įtikinamai tuo tarpu beveik neįmanoma įrodyti.

TORBIORNSSON, T. *Die litauischen Akzentverschiebungen und der litauische Verbalakzent*. Heidelberg, 1924 (vertimas iš švedų „De litauiska akcentförskjutningarna och den litauiska verbalakcenten, 1923).

Litauische Akzentfragen (Archivum Philologicum. Kaunas, 1935, V, 66–99). – Sekdamas F. de Saussure'o teorija, pirmą kartą paskelbta 1895 m., autorius pripažįsta, kad senovėj vieni žodžiai lietuvių kalboj buvę kirčiuojami šakny, o kiti – galūnėj. Daiktavardžių kirčio kilnojimui pradžią bus davę priebalsiniai kamienai; pvz., kaip rodo gr. *thugátēr* (iš **thugatḗr*, plg. sen. indų *duhitā́*), km. *thugatrós*, gl. *thugatéra* (sen. indų *duhitáram*), ds. vd. *thugatéres* (sen. indų *duhitáras*), iš pradžios ir lietuviai kirčiavę *duktẽ*, km. *dukterès*, gl. **duktẽrin*, ds. vd. **duktẽres* ir tt. Ilgainiui nuo priešpaskutinio atviro skiemens kirtis buvęs atkeltas į gretiminį priešstovintį trumpą skiemenį, todėl **duktẽrin, *duktẽres* buvę paversta į *dùkterį, dùkteres*. Tas pat dėsnis seniau galiojęs ir veiksmažodžiams; pvz. dabartinės lytys *lìpa, lìpame, sùlipame* esančios kilusios iš **lipà, *lipàme, *sulipàme* ir kt. Bet, kaip K. Būga yra pastebėjęs, šis dėsnis lietuvių kalboj iš tikrųjų niekados nėra veikęs, t. y. iš žodžio vidurinio atviro skiemens kirtis paprastai neatkeliamas į priešstovintį gretiminį trumpą skiemenį; plg. *ratãnas* „lankas, ratilas" : *drãbanas* „skarmalas", *lamãtas* „gabalas" : *lãkatas* „skuduras", *pentìnas* : *žą̃sinas* ir kt. Taigi dabartinės lytys *dùkterį*, ds. vd. *dùkteres, dùkteris* tėra kildintinos iš **dukterìñ, *dukterès, *dukterìs* (plg. *dukterýs-na*), ne iš **duktẽrin* ir kt. Taip pat ir

veiksmažodinės lytys *lìpame, sùlipame* tegali būti kilusios iš **lipamé*, **sulipamé*, ne iš **lipàme*, **sulipàme*. Toliau dėl to žr. dar K. Būga, Tauta ir žodis, II, 485–486 (= Rinktiniai raštai, III, 725–727).

VAN WIJK, N. *Die baltischen und slavischen Akzent- und Intonationssysteme*. Amsterdam, 1922 (2-oji laida: 's Gravenhage, 1958). – Autorius svarsto baltų ir slavų kalbų kirčiavimą atsargiai ir blaivai. Jo nuomone, dabar kilnojamai kirčiuojami lietuvių kalbos vardažodžiai senovėj visuose linksniuose turėję galūninį kirtį; tarp lietuvių kalbos kirčiuočių ir kitų ide. kalbų kirčiuojamųjų paradigmų nesą įrodyta jokių aiškesnių santykių; tokie žodžiai kaip liet. *dū́mai, ýrai* iš senovės buvę pastoviai šakny kirčiuojami šalia sen. indų *dhūmás, vīrás* ir tt. Bet jis rašė prieš kelias dešimtis metų, mažiau turėdamas autentiškų duomenų (pvz. užuot *lietùs, líetų* jis kirčiavo *liẽtų*), ir todėl kaikurios jo išvados dabar yra jau kiek taisytinos, papildytinos.

ZINKEVIČIUS, Z. *Lietuvių dialektologija*; *lyginamoji tarmių fonetika ir morfologija*. Vilnius, 1966. – Tai yra pirmas stambus (541 psl.) dialektologinis lietuvių kalbos veikalas, kur labai daug sukaupta įdomios ir didžiai vertingos palyginamosios beveik visos Lietuvos tarmių medžiagos; aprašomiems dalykams pavaizduoti dar pridėti ir 75 žemėlapiai. Lietuvių kalbos kirčiavimui šis darbas ypač svarbus tuo, kad jame pateikiama gausių žinių apie įvairuojantį tarminį kirčiavimą: apie šešias tarmines priegaides, apie sudėtingą kirčio atitraukimą bei „nukėlimą", apie priegaidžių kaitą, apie kirčiuočių mišimą ir kt. Daugiausia autorius faktus tik iškelia aikštėn, o jų kilmės bei atmainų priežasčių paprastai nenagrinėja; tik vienur kitur trumpai pasisako dėl kurio žymesnio dalyko kitimo arba raidos. Visi dalykai aprašomi iš nugirdimo, be jokių eksperimentinių priemonių, bet visa tai daroma gana atsargiai, daug kur aprašomuosius dalykus paremiant kitų tyrinėtojų nuomonėmis arba pagal naujus faktus tas nuomones reviduojant. Pirmasis viso šio darbo tikslas yra gausi dialektografinė informacija. „Ši knyga, – rašo autorius pratarmėje, – laikytina pirmuoju tarmių duomenų inventorizacijos bandymu. Tokio darbo neatlikus, vienoks ar kitoks ne tik atskirų dialektologijos, bet ir kalbos istorijos klausimų tyrinėjimas negali būti

laikomas pilnaverčiu, nes primena ieškojimą užrištomis akimis. Juk, neturint po ranka faktų visumos, sistemos, sunku orientuotis jų detalėse“. Visai teisingai pasakyta. Kol pvz. kaip reikiant, pagrindžiai, neištirtas kirčio atitraukimas visame Lietuvos plote, negalima įmanomai kalbėti ir apie kirčio atitraukimo priežastis, ir todėl Vl. Grinaveckis, laikydamas to atitraukimo priežastimi galūnių trumpėjimą, iš dalies bus nepataikęs į tikrąjį kelią, nes, kaip autorius mano, „galūnių trumpėjimas atskirose tarmėse greičiausiai galėjo būti kirčio atitraukimo pasekmė, ne priežastis“, juo labiau, kad „tas trumpėjimas liečia visas tarmes, o ne kirtį atitraukiančią jų dalį“. Taigi, norint geriau suprasti ir akcentologines problemas bei jas sėkmingiau spręsti, reikia po ranka turėti daugiau sistemingai iš visų tarmių surinktos autentiškos ir moksliškai apdorotos akcentologinės medžiagos: tai yra svarbiausias ir patikimiausias šaltinis akcentologinėms studijoms. Gaila, kad ši svarbi akcentologinė medžiaga didžiajame lietuvių kalbos žodyne yra labai trūktina.

Pastaba. Šios akcentologinės literatūros apžvalgos tikslas yra praktinis ir teorinis. Pirmuoju atveju norima skaitytojams, daugiausia besidomintiems kasdienine lietuvių kalbos kirčiavimo praktika, trumpai parodyti, kaip svarbesnieji dalykai vieno kito buvo anksčiau kirčiuojami arba kaip dabar juos linkstama Lietuvoj kirčiuoti. Antruoju atveju tiems, kurie dar norėtų kiek plačiau susipažinti su to kirčiavimo atmainų kilme arba pradžia ir iš viso su gilesne jo senove, – tiems dar trumpai nurodomi ir specialesni akcentologiniai darbai, kuriuose lietuvių kalbos kirčiavimo problemos moksliškai svarstomos. Šioje apžvalgoje tenurodomi kaikurie vėlesnių laikų akcentologiniai darbai arba straipsniai. Jeigu kam būtų reikalinga daugiau akcentologinių šaltinių, tai tas, reikia manyti, jau ir pats galėtų jų susirasti.

Santrumpos

ap. = apylinkė, -ės
asv. = asmenvardis, -džiai
ds. = daugiskaita
dv. = dviskaita
ež. = ežeras
gl. = galininkas
ide. = indoeuropiečių, indoeuropietiškai
įn. = įnagininkas
įt. = įtakas

km. = kilmininkas
lat. = latvių, latviškai
liet. = lietuvių, lietuviškai
lot. = lotynų, lotyniškai
nd. = naudininkas
plg. = palygink
psl. = puslapis
pvz. = pavyzdžiui
ryt. = rytiečių, rytietiškai
rus. = rusų, rusiškai
serb. = serbų kroatų
tarm. = tarmiškai
t. y. = tai yra
t. p. = tas pat, ten pat
vtv. = vietovardis, -džiai

* = žodis (arba lytis), nebepažįstamas nei iš gyvosios kalbos, nei iš raštų, bet seniau tikrai buvęs
> = kuo virsta, yra pavirtęs
< = kyla, yra kilęs iš ko
| = pirminė arba senesnė kirčio vieta, pvz, **r|ātúo > ratù*
· = pusilgio ar ilgo balsio žymėsena tarminėj transkripcijoj: iš dešinės žemai dedamas taškas žymi pusilgį, o augštai – ilgą balsį, pvz. ryt. augšt. *pi.lnas*, o dzūkų *pilnas* (= *pylnas*).

BENDRINĖS KALBOS KULTŪRA

Pr. Meškauskas. Lietuvių rašomosios kalbos vadovėlis

II dalis. Kaunas, 1928 36 pusl.
(Lietuva, 1928 01 19)

Pr. Meškauskas yra užsimojęs praktinį rašomosios kalbos vadovėlį rašyti: jis nori, kiek galima, plačiau išdėstyti, išnagrinėti (iškeldamas aikštėn ir kai kuriuos tarmių mažmožius) mūsų kalbos faktus bei dėsnius, pagal kuriuos galėtume sudaryti aiškesnę ir tikresnę mūsų rašomąją kalbą“ (5 p.). Visus taisymus šioje knygutėje autorius sakosi duodąs labai atsargiai: beveik visus pavyzdžius imąs iš prof. J. Jablonskio (Rygiškių Jono) recenzijų, kritikų (3 p.). Ir iš tikrųjų: skaitydamas šią antrą vadovėlio dalį, matai, kad autorius yra gerų norų – jis nori rašomosios kalbos faktus bei dėsnius nagrinėti ir nagrinėdamas ko mažiausia klysti. Bet kai kuriuose dalykuose, man rodos, autorius yra vis delto ne visai atsargiai pasielgęs ir ne visašališkai kalbos medžiagą apdorojęs. Pav.:

1. Įvardis p a t s su aukščiausiuoju būdvardžių laipsniu (g e r i a u s i a s ...) gyvoje žmonių kalboje ir senoviniuose raštuose, jo manymu, paprastai nesą sakoma (7 p.). Bet tai netiesa: rytų aukštaičiai (Subačius, Kupiškis...) pasako ir p a t s g e r i a u s i a s, p a t s g r a ž i a u s i a s...; tatai jei neapsirinku gali būti analogiškai pagal p a t s g e r a s i s ir kt. sudaroma.

2. Nagrinėdamas galūnę -i n i s, autorius sako: „Ši galūnė (-i n i s) mūsų kalboje nėra dar visiškai mums aiški... Sunku mums tuo tarpu

jos vartojimas visai tiksliai ir nustatyti, išdėstyti: trūksta tam gyvosios ir senovinių raštų pavyzdžių" (13 p.). Ir jis, davęs beveik tris puslapius stropiai surinktų pavyzdžių, pastebi, kad galūnė -inis reiškianti „daiktų kilmę bei rūšį arba tokį jų ypatumą, kuriuo pasakome, iš kur kas yra kilę, iš ko padaryta, kam (kuriam daiktui, reikalui, tikslui, laikui) kas yra skiriama, vartojama, kaip padaryta..." (16 p.). Bet čia, mano supratimu, autorius yra ne viską teisingai pasakęs: viena, čia turime daugiau reikalo su priesaga, ne su galūne: -inis susideda iš priesagos -in ir galūnės -is; taip pat neturime galūnės -uotas, -otas (20 p.), -uolis (22 p.) ir -ininkas, -inkas (22 p.); antra, netiesa, kad tam reikalui maža tėra medžiagos (pav., a. a. A. Vireliūnas ir kiti yra jau nemaža jos išspausdinę): jau ir dabar iš turimosios medžiagos galima bent svarbesnės tos priesagos kategorijos sudaryti ir tuo būdu padėti vadovėlio skaitytojams lengviau orientuotis teikiamoje medžiagoje; trečia, ne visai vykusiai pramindžiotu keliu einant, pamirštama daugybė didžiai reikšmingų gyvosios kalbos pavyzdžių; pav., nieko nėra sakoma apie tokius būdvardžius pavidalui žymėti, kaip antai: burokinės bulbės (tokios raudonos, kaip burokai), grūdinės bulbės (tokios smulkios, kaip grūdai), lėkštinės (torielkinės) akėčios, obuolinė spyna, siūlinės šaknys ir t. t.: čia nėra reikalo, kaip lyg šiol buvo įprasta, vien priesaga -iškas vartoti: taip pat visai aiškiai galima išskirti tikslo būdvardžių kategorija, pav. ganykliniai dobilai, darbinis arklys ir kt.

3. Sakinys „Kokiu akylumu klausė istorijos" (24 p.) galima visų pirma šiaip taisyti: **su kokiu atsidėjimu, su kokia atidžia, kaip atsidėję, kaip įdėmiai...** klausė istorijos.

4. Daiktavardis bendrakelionis yra per griozdiškas žodis. Bene geriau būtų paprasčiau sakius: **kelionės draugas, kelionės bendras...**

5. Šalia bendramanys (25 p.) gali būti ir **bendramanis** (plg. **geradaris ir geradarys**) – tai viena; antra, man rodos, gali būti ir **vienos minties**, kaip ir **vieno amžiaus**, žmonių, todel dar gali būti **vienmintis** – (arba **vienamanis**, pav., **vienamaniai** žmonės, t. y. tokie, kurie viena mano).

6. Mūsų kalbos rašyba gali ne tik nusistoti (28 p.), bet, kaip aš jau kartą pernai „Šv. Darbe" esu rašęs, rytiečių pavyzdžiais ir nusistovėti.

7. Šalia pirmatakas (29 p.), kaip pirmalakas, gali būti ir pirmtakūnas: tą žodį, pav., pažįsta jau Nesselmann'as Wörterb. d. lit. Spr. 293 p.; plg. takūnas (lekūnas) „Läufer" Bretkūno Bibli[j]oje, patakūnas „Läufer" Nen. Wb. 293 p.: Pirmtakūnas, kaip ir pirmtakas, yra tas, kas pirma teka, t. y. bėga (= **procursor, Vorläufer, pregmera, predšestvennik**).

8. Šeimynos skyrimas nuo šeimos (31 p.) nėr visur griežtas: daugely vietų šeimyna yra tai, kas šeima, ir atvirkščiai, pav., rytų aukštaičiams, kiek žinau, šeima beveik visai nepažįstama; Maž. Lietuvoj irgi ta pati istorija; senoviniai XVI ir XVII amžių raštai irgi tokio skirto nepažįsta, žemaičiai salantiškiai, telšiškiai taip pat jo nežino – jiems tėra, A. Salio liudijimu, tik šeimyna. Tad kuriems galams yra reikalingas toks reikšminių žodyno dalykų kaustymas? Tatai, mano nuomone, yra tik sunkenybė tiems, kurie šeimos nepažįsta arba kuriems šeimyna yra svetima; antra vertus, tokiam reikalavimui nepritaria ir reikšmėmokslis (semantika). Taigi, man rodos, nereikia barti tų, kurie šeimos vietoj šeimyną vartoja: žodyniniai, tikrai lietuviški gyvosios kalbos dalykai yra lygios verčios!

9. Žuvininkystė nėr koks paskutinių laikų „ne labai tikęs mūsų kalbos naujadaras" (35 p.). Pav., Maž. Lietuvoj yra pažįstama laukininkystė šalia laukininkas jau nuo XVI amžiaus (tą žodį vartoja jau Bretkūnas savo Biblijoje). Plg. dar kunigystė, bajorystė, vaikystė, vagystė... Ar tai tikrai teiktina – kitas dalykas.

10. Be to, man rodos, autorius nevisai gerai daro – atskirus linksnius, sakinius, priesagas (klaidingai galūnėmis vadinamas), prieveiksmius, prielinksnius ir žodyno dalykus – viską į vieną krūvą sujaukdamas: geriau būtų, kad autorius tuos dalykus sistematiškiau didesniais skyriais nagrinėtų, būtent: iš pradžios visus linksnius ir jų vartoseną, paskum vien prieveiksmius, prielinksnius, kai kuriuos sintaksės dalykus ir galų gale, sakysime, III ar IV vadovėlio dalyje, vien žodyno dalykus: toks medžiagos suskirstymas padėtų skaitytojams lengviau vadovėliu naudotis.

11. Norint, kad vadovėlis rimčiau atrodytų, mano nuomone, reikėtų visi sutrumpinimai tekste visai trumpai težymėti, bet užtat kny-

gos gale ar pradžioje aiškiai nurodyti, ką tie sutrumpinimai reiškia: taip yra daroma visai žmoniškai leidžiamose knygose. Taip pat būtų labai pageidaujamos tekste vartotų žodžių rodyklės tokios rūšies knygų gale: tatai padėtų lengviau norimą žodį surasti.

Savo šitomis keliomis pastabomis aš vis delto nenupeikiu to vadovėlio; jame yra ir gerų dalykų. Reikia tikėtis, kad autorius, aiškiau suprasdamas kalbos taisyklingumo pagrindus ir turėdamas daugiau medžiagos ir aiškesnės metodologiškos orientacijos, galės tolimesniame savo darbe ir visai žmoniškai dėstyti kai kuriuos nevykusiai sunarpliotus bendrinės kalbos dalykus.

Del prof. J. Jablonskio „neklaidingumo"

(Rytas, 1928 01 28, nr. 23)

J. Jablonskis 1927 m. „Lietuvos" 197 n-je parecenzavo St. Dabušio Ožeškienės raštų I tomo vertimą. St. Dabušis, nesutikdamas su recenzento nuomone, atsakė į tą recenziją bent dviem apyrūsčiais straipsniais: „Ar prof. Jablonskis kartais neklysta?" (š. m. „Ryto", 8, 10, 11 ir 12 nr.) ir „Ar prof. Jablonskis neklaidingas?" („Pradai ir Žygiai", 1927 m., 3–4 nr.). Tuose straipsniuose, tarp ko kita, yra autorius ir mane palietęs: mane nenupelnytai aukštai keldamas, jis čia sako, kad aš turįs skirtingesnes pažiūras į mūsų kalbos dalykus, kaip J. J-skis, dabar jas viešai skelbiąs „Švietimo Darbe" ir štai del to turėsiąs netrukus braškėdamas griūti visas J. J-skio pastatytas kalbos rūmas. Bet tai, mano išmanymu, yra per daug perdėta: visa tai, kas J. J-skio vertingai yra padaryta, nežus. J. J-skis, šiaip ar taip kalbėsime, yra nutiesęs pagrindus mūsų bendrinei kalbai, o a. a. K. Būga – kalbos mokslui, ir mes, jų mokiniai, galime jų pradėtąjį darbą tik toliau varyti – vengdami darytųjų klaidų ir kai ką pataisinėdami, tik, žinoma, su apykanta, rimtai, nekibdami į asmeniškus dalykus. Aš manau, niekas neginčys, kad mokslinė rimta kalbos polemika yra neišvengiamas dalykas, bet ta polemika turi kilti ne iš suerzintų dvasios gelmių: čia, atmetus visokius įtūžimus, turi būti kalbama vien apie tokius dalykus, kurie neabejojamai visuomet gali būti aiškiai įrodyti. Taigi dar ir šiandien apie prof. J. Jablonskį galiu tik tuos žodžius

pakartoti, kuriuos esu pasakęs 1927 m. „Lietuvos“ 90 (2473) n-je, būtent: „Jis (t. y. J. J-skis) tik del savo akylumo ir didelio kalbos dvasios nuvokimo yra įstengęs tiek daug pasidarbuoti mūsų dabartinei bendrinei kalbai susidaryti; jis pagaliau del jos yra ir visą savo gyvenimą paaukojęs. Todel mes visi jau turėtume (šiandien sakau: turime) būti širdingai dėkingi! Jeigu jis dabar, būdamas luošas, nebegali laisvai sueiti su kitais žmonėmis ir del to jam kai kada pasunkėja tikresnės išvados daryti, tai, man rodos, tuo niekas neturėtų rūstauti: čia mes visuomet savo nuomones galime laisvai, bet atvirai ir širdingai pareikšti“. „Taip pat negirtinas daiktas yra, įstebėjus vieno kito, gerokai įsidirbusio žmogaus, klaidą, tuojau tą žmogų nieku versti ir pačiam už jį didesniu dėtis“. Tatai vertėtų, man rodos, tiek St. Dabušiui, tiek kitiems, su prof. J. Jablonskiu polemizuojantiems, visuomet galvoje turėti.

Kalbos mažmožiai

(Švietimo darbas, 1929 m., nr. 3, p. 231–241)

Vikt. Kamantauskas, išleidęs savo „Trumpą kalbos netaisyklingumų ir barbarizmų žodynėlį“ (Kaunas, 1928), davė daugeliui progos pasisakyti dėl vieno kito bendrosios mūsų kalbos dalyko. Ir iš tikro: tas dalykas yra mums didžiai svarbus, jis yra svarstytinas plačiai, rimtai ir su apykanta, tol, kol jis bus galutinai sutvarkytas. Tik, deja, pasirodžius šitam žodynėliui, tenka kartais daugiau kalbėti, nekaip kad iš tikrųjų reikia. Mat, autorius šį žodynėlį rašė mokytinės visuomenės daliai, ypač mokiniams ir mokytojams, pamokyti. Bet tai jam nepasisekė nei metodo, nei medžiagos tikrumo, nei aiškumo atžvilgiu. Priešingai, jis viską tik betvarkiškai sujovė į vieną vietą, sunarpliojo visokias priešybes vienas su kitomis – maža jas pagrįsdamas, išaiškindamas. Todėl skaitydamas kartais tikrai nežinai, dėl ko čia autoriaus pósmelojama. Dar kebliau skaitytojui orientuotis to žodynėlio recenzijose, nes recenzentai, narpliodami nevykusiai surizgusias pinkles, dažnai irgi sūkuriuoja mažaĩ tepagrįstuose vienašališkuose tvirtinimuose arba neaiškumuose. Kad taip iš tikrųjų yra, galime matyti iš šių dalykų:

1. 1920 m. „Ateities“ 2 sąsiuvinio 52 pp. Būga, remdamasis Daukša, įrodinėjo, jog mūsų raštuose yra rašytina tik d a i l ẽ; ten jis ir jos kil̃mę aiškina. Paskiau „Švietimo Darbo“ (1927 m.) 1233 pusl. aš, be Daukšos šaltinių, d a ĩ l ę parėmiau dar ir gyvosios rytiečių kalbos pavyzdžiais: ar aš mergaitė ne gražios d a i l ė̃ s (t. y. dailaus, gražaus sudėjimo, gražios notūros...)? ar čia tavo d a i l ė̃ s (t. y. tavo darbo) tos vežėtys? ar čia tavo d a i l ė̃ (t. y. ar čia tavo dirbtas tas daiktas)? Taip pat ir Rygiškių Jonas „Mūsų kalbos žodynėlio dalykuose“ (Kaunas, 1929, 8 pusl.) duoda rytiečių pavyzdžių: „Dabar ir tu parodyk savo d a ĩ l ę (lenk. utwór, arcydzieło, rus. произведение, vok. das Werk). Nekokia čia tavo d a i l ė̃ (tavo padaras, d a i l u s gražus pažiūrėti rankų padaras) „Ryt. (Slm)“. Iš tų rytiečių pavyzdžių mes matome, kad d a i l ė̃ visų pirma reiškia darbą, amatą (дело, ремесло; Handwerk, Arbeit), o paskum jau ir ne bet kokį darbą (произведение, искусство; Werk, Kunst). Tatai patvirtina senoviniai šaltiniai ir kiti kalbos duomenys; pav., Širvydas 1629 m. „Punktuose Sakymų“ sako: „žmoniu iszmonia rado ir pramane wisokias d a i ł e s arba remesłus“! plg. r a t a d á i ł a „račius“ Biržai, „račiaus, varstotas“ Vadokliai, d a i l ì d ė „плотник“ ir tt.

Bet dabar kyla kláusymas: jeigu mūsų kalboj yra tik d a i l ė̃ „дело, произведение; искусство“, tai ar yra dar reikalo prasimanyti *d á i l ė „искусство, Kunst“, kaip kad R. Jonas yra linkęs daryti? (8 p.). Man rodos, tam nėra jokio pagrindo: viena, nekaltinė d a i l ė̃ yra mums, šiaip ar taip, daug brangesnė už kalinį *d á i l ė; antra, vartodami d a ĩ l ę, mes einame tikru keliu ir be reikalo nebesunkiname daugiau bendrinės kalbos vartosenos. Ir iš tikro: jei kas šiek tiek daugiau nusimano apie žodžių reikšmės plitimą, tas aiškiai pamatys, jog d a i l ė̃ yra ir gali būti ne tik darbas, amatas, bet ir tam tikra meno sąvoka: искусство, Kunst. Čia mes susiduriam su labai įdomiu reikšmėmokslio (semantikos) duomeniu: iš pirminės dailė̃s „работа, дѣло, ремесло“ pamažu išrieda d a i l ė̃ „искусство, Kunst“, t. y. žodžio forma pasilieka ta pati, bet apkinta tik reikšmė. Kad taip iš tikrųjų gali būti, rodo ir kiti kalbos duomenys. Pav., mūsiškis g r ý n a s (ir g r ỹ n a s) yra tos pačios giminės, kaip g r i ė̃ t i, g r a i s t ý t i, g r a j ó t i, g r ý t i ir kt., žr. „Šv. Darbo“ (1926) 924 pp. Pirminė jo reikšmė buvo „nugrietas, nugriebtas“, t. y.

atskirtas, nesumaišytas, be jokių priemaišų. Bet dabar, įsigydami naujų sąvokų, mes pasakome: g r y n a s protas, g r y n a filosofija, g r y n a sąžinė ir tt. Tas pat yra ir kitose kalbose; pav., vok. s c h l e c h t yra artimas būdvardžiui s c h l i c h t, taigi iš tikrųjų reiškė „e b e n"; s c h l i m m pirmiau reiškė tik „schräg, schief"; S i t t e buvo pirmiau „Gewohnheit, Herkommen" ir tt., plg. Güntert, Grundfragen der Sprachwissenschaft, Leipzig 1925, 66 p. Taigi dabartinės sąvokos dažnai esti labai primityvios buvusios, bet šiandien jos jau pakitėjusios. Taip pat ir mes galime daryti; pav., žmonių kalboje yra žodis d o r à nuo būdvardžio d õ r a s „gut, tauglich, brauchbar, tüchtig, vernünftig, schicklich; способный, годный, ловкий, пригодный, удобный, находчивый; приличный, пристойный, сообразный"; Jauniui d õ r a s yra dar добродетельный (Грамм. лит. языка, 124 p.). Semasiologiškai mes galime todėl d o r à vadinti ne tik „etwas Gutes, Brauchbares, Nützliches, Tüchtiges, Vernünftiges", bet ir „Tugend, Sittlichkeit": viena, tatai pateisina žmonių pavyzdžiai (pav., jis yra visai d o r a s žmogus „neištvirkęs, nepasileidęs, protingas, susivaldąs" Subačius, Vilkyškiai); antra, imdami vartoti žodį d o r à „Sittlichkeit, нравственность, mes galime išvengti kaltinės d o r o v ė s ir taip pat ne visai skambaus d o r o v i n g o (plg. *senovingas, *gerovingas, *prastovingas ir tt.): šituo būdu yra viskas paprasčiau, aiškiau ir lengviau; be to, tai sutinka su natūraliu žodžių reikšmės plitimu (Bedeutungswandel). Taigi šalia d a i l ė̃ s imti dar kaltinė *d á i l ė vartoti, kaip kad R. Jonas daro, nėra nei reikalo, nei pagrindo.

2. Ilgai man buvo neaišku, kodėl Suvalkų žemėje plačiai yra sakoma k o n e, o raštuose yra vartojamas daugiausia žemaičių ir Maž. Lietuvos k u o n e. 1926 m. „Šv. Darbo" IV, 394 pusl. esu tad rašęs, kad vien dėl praktikos, dėl lengvumo ir aiškumo, reikia imti vartoti vakarietiškas k o n e, kaip kad senesnio t u o l y d ž i o vietoje dabar yra sakoma ir rašoma t o l y d ž i o, ir tik skliausteliuose, vien tariamai, esu priminęs: „su veiksmažodžiais tas neiginys r e i k t ų rašyti drauge". Ir štai dėl to V. Kamantauskas ištraukia vieną sakinį iš mano rašinio: „... dėl aiškumo ir nuoseklumo turėtume rašomojoje kalboje sakyti k o n e (su veiksmažodžiais tas neiginys reiktų rašyti drauge)... Sk. (ŠD. 1926, 394). O R. Jonas taip sako: „Su

šituo tvirtinimu pats tuo tarpu negaliu sutikti. Todėl ir toliau rašysiu: jis k o n e (to kaip tik aš ir norėjau! Sk.) galą gavo, k o n e pavirto..." (Liet. Aidas, 119 nr.); taip iš tikrųjų R. Jonas rašo ir „Linksniuose ir prielinksniuose". Tik visas skirtumas yra, kaip reikia rašyti tai, ką aš pirmiau tik tariamai esu sakęs. Dabar, daugiau pasiteiriavęs žmonėse, teigiu jau dėl to nebe tarydamas, bet tvirtindamas: tas neiginys tikrai galima rašyti su veiksmažodžiais ir drauge. Rytų aukštaičiams *ko* = *vos*, todėl neiginys savaime lieka veiksmažodžiams prikergtas, pav.: jis *ko* (= *vos*) *ne*apvirto, jis *ko* (= *vos*) sprando *ne*nusìsukė [1]. Posakis „jis ko neapvirto", man rodos, reikia taip suprasti (ir taip rytiečiai vietomis supranta): jis virto, virto, bet dar *ne*baigė virsti, *ne*apvirto; jis jau buvo beapvirstąs, bet vis dėlto *ne*apvirto; jis virsdamas vos vos susilaikė ir vis dėlto *ne*apvirto, ir tt. Taigi, kad ir kažkaip aš tą posakį sklaidyčiau, man, rytiečiui, neiginys *ne-* visuomet pasilieka prie veiksmažodžio. Ir todėl aš manau, kad rytietis rašytojas gali visai taisyklingai vartoti tokias savo skambesnės sandaros lytis; taip gali rašyti ir kiti, kuriems tai artima yra. Ar tai imtina į bendrinę kalbą, teks galutinai nuspręsti sudarant rašybos žodyną.

3. Žodynėlio autorius sako: „E s y b ė, Skardžiaus įrodymu, yra tokia pat gera ir vartotina, kaip ir b ū t y b ė" (22 p.). Bet ten pat tuojau e s i m ą verčia b u v i m u! O R. Jonui atrodo, jog ieškoti „aiškesniųjų įrodymų" autoriaus nurodytoje vietoje lyg būtų s u n k o k a", jis negalįs pasakyti, kad b ū t y b ė būtų visur tokio pat gerumo, kaip ir „e s y b ė" ir temokąs kur reikiant tik b ū t y b ę pateisinti (37 p.). Iš šitų V. Kamantausko teigimų arba R. Jono neaiškių svyravimų nieko tikra negali išpešti, juo labiau dėl to, kad pastarasis aiškiai nepasisako, kodėl jam e s y b ė yra netikus. Todėl pravartu dar kartą tat aikštėn kelti.

1927 m. „Šv. Darbo" VII, 459 psl. aš esu rašęs apie e s y b ę ir b ū t y b ę. Ten esu surinkęs nemaža senovinės lietuvių kalbos pavyzdžių, kurie aiškiai rodo tuos žodžius jau XVI amžiuj plačiai vartojus. Dėl kilmės esu pastebėjęs, kad žodžio e s y b ė nėra reikalo kil-

[1] Plg. dar „ko galo negavau" sakoma dar Léipalingy, Skriaūdžiuose, Veiveriuose...

dinti, kaip kad kun. Laukaitis „Tiesos Kelio“ I, 26 p. yra daręs, iš dirbtinės nesamos *e s o s. Straipsnio gale esu pastebėjęs, kad „pirmieji mūsų rašytojai nėra griežtai skyrę e s y b ė s nuo b ū t y b ė s; didesnio reikšminio skirto tarp jų ir dabar sunku rasti, bet, antra vertus, to skirto nėra reikalo ir ieškoti“. Tos pačios nuomonės esu ir šiandien. Ir štai kodėl: šie žodžiai yra senovėj sudaryti abstraktinėms, kasdienėj žmonių kalboj niekuomet nevartojamoms sąvokoms žymėti, būtent, jie reiškia tai, kas vokiečių yra W e s e n, lot. e s s e n t i a. Tik dabar kyla klausymas: kodėl taip yra? Iš kur yra e s y b ė atsiradus? Tam suprasti padeda mums visų pirma Danielius Kleinas, kuris savo Gramatica Litvanica (68 pusl.) sako: „e s s y b ė essentia ab ė s ą s existens“. Vadinas, e s y b ė yra jam kilusi iš e s ą s, t. y. iš to, kas e s t i (= yra). Šį žodį iš esamojo laiko dalyvio kildinti yra veikiausiai paskatinę mūsų pirmuosius rašytojus lotynų ir graikų kalbos pavyzdžiai: lot. e s s e n t i a, gr. *ο υ σ ί α*. Lotynų e s s e n t i a yra tiesiog išversta iš graikų *ο υ σ ί α*. Bet žodis *ο υ σ ί α* yra dalyvinio kilimo, žr. Boisacq, Dictionaire étymologique de la langue grecque (Paris 1916), 731 p.; tas pat yra ir su lotynų e s s e n t i a. Taigi ir mūsiškiai rašytojai, nusižiūrėję į šią pirminę dalyvinę esamojo laiko darybą, pasiėmė tam žodžiui irgi lietuviškąją esamojo laiko šaknį *es-* (žodžiuose e s t i, e s ą s). Tuo pat keliu yra nuėję ir slavai; pav. rus. с у щ е с т в о = ssl. s ą š t ь s t v o (nuo dalyvio s ą t ь = liet. s a n t-, vėliau e s a n t-). Be to, lietuviai yra dar susidarę ir e s i m ą „Wesen“; jį vartoja jau B r e t k ū n a s ir Wolfenbüttel'io Postilės autoriai, žr. 1928 m. „Šv. Darbo“ VII, 800 p. Dėl darybos plg. e s y b ė : e s i m a s = b u v y b ė (: kas to svieto b u v ý b ė! Endriejavas): b u v i m a s. Apie b ū t y b ė s darybą čia nekalbu; apie tai jau yra mano kalbėta minėtojoje vietoje.

4. Ne kitoks yra ir *keliauninko* likimas. V. Kamantauskas dėl jo sako: „Keliauninko lietuviškumą gina Būga ir Skardžius“ (34 p.). Bet kaip ir kame gina – nepasako: palieka tai pačiam skaitytojui sužinoti. Ir R. Jonas taip porina: „Pats aš žinau, jog ir dainuojama yra kartais „p u l k a u n i n k a s, mūsų v e n d r a u n i n k a i, l ė b a u n i n k a i, k e l i a u n i n k a i...“, bet vartoti raštuos tuos -a u n i n k u s ten, kur sakom kalboj paprastai p u l k i n i n k a s, k e l i a u t o j a s, k e l e i v i s, ű ž a u t o j a s, g i r t u o k l i á u t o j a s,

bernautojas, šienautojas..., pats aš, ir senatvės susilaukęs, vis dar nesu išmokęs. Keliauninkas mūsų dainų kalboj bus atsiradęs iš keliautojo arba keleivio tiktai šalia vendrauninko (lenk. wędrownik), sodauninko, kanauninko, medauninko..." (44 p.).

Jei viskas taip būtų buvę, kaip R. Jonui atrodo, tai būtų gerai; bet kalbos duomenys tos nuomonės nepatvirtina. Pirmiausia tokiuose lietuviškuose žodžiuose, kaip keliauninkas, kariauninkas, kekšauninkas, drąsauninkas, ūžauninkas ir kt., turime reikalo ne su priesaga -auninkas, bet su au + (i)ninkas: dvibalsis *au* priklauso ne tiek priesagai, kiek veiksmažodinei žodžio daliai, prie kurios yra priesaga -(i)ninkas pridurta. Ir iš tikro: aš lig šiol nesu radęs nei vieno veiksmažodžio, kuris neturėtų priesaginės garsų grupės -au-, -av- (pav., kari-au-ti, kari-av-o). Žodžiai drąsauninkas, kariauninkas, keliauninkas... yra sudaryti iš veiksmažodžių būtojo kartinio laiko liemenų drąsavo, kariavo, keliavo ir priesagos -(i)ninkas, t. y. drąsav(i)ninkas > drąsauninkas, kariav(i)ninkas > kariauninkas, keliav(i)ninkas > keliauninkas; dėl darybos plg. baudžiauninkas. Kad nuo būtojo kartinio laiko liemens gali būti sudaromi daiktavardžiai su priesaga -ininkas, galime matyti, pav., iš salantiškių pjõvininkas; plg. dar keikininkas, lupininkas, mušininkas, plėšininkas, šliaužininkas ir tt. Taigi keliauninkas gali būti visai lietuviško kilimo: čia nėra jokio reikalo jis jungti su slaviškais skoliniais budauninkas, čėrauninkas, kanauninkas, pulkauninkas, vendrauninkas; tatai aš esu 1927 m. „Šv. Darbo" I, 58 p. aiškiai skyręs; to Lietuvos Rytams ir Vakarams pažįstamo keliauninko neįtarė paskolinto esant ir Būga (žr. Kalba ir Senovė, 49 pusl.).

Bet, antra vertus, ir bendrai galvojant, nėra rimto pagrindo tam smerkti. Argi čia iš tikrųjų lietuviai negalėjo kitaip pasielgti? Argi tikrai jie paėmę atmetė veiksmažodines priesagas ir pridėjo slaviškąsias? Bet tatai būtų perdaug dirbtas aiškinimas. Kur kas paprasčiau yra, kai mes šiaip manome: jei priesaga -ininkas gali būti prijungta tokiems veiksmažodžiams, kurie nesibaigia garsų grupe

-a u-t i, -a v-o, tai kodėl ji negali būti prisegta tiems veiksmažodžiams, kurie tuos priesaginius garsus turi? Kam čia tuojau būtinai reikia tatai slaviška įtaka aiškinti? Ar todėl, kad su tokia priesaga yra nemaža slaviškų skolinių mūsų kalboje? Gerai. Bet kodėl taip yra, pav., su priesaga -ū n a s? Juk daugybė slaviškų skolinių su ta priesaga yra mūsų kalboje, daugelis tokių žodžių yra sudaryta slaviškais pavyzdžiais, bet daug yra ir tokių pavyzdžių, kuriems slaviškumo primesti nieku būdu negalima: žr. Būga. Priesaga -ū n a s ir dvibalsio u o kilmė (Kaunas 1921). Pagaliau reikia pastebėti, kad k e l i a u n i n k a s gali būti ir ne dainų šaltinių; pav., tą žodį jau sutinkam rankraštiniame XVI ar XVII amžiaus pradžios Karaliaučiaus žodyne Lexicon lithuanicum (205 pusl.); o šito žodžio skolintinio brolėno, v e n d r a u n i n k o, lig XVII amžiaus pusės visai negalima rasti senoviniuose raštuose. Taigi ir šiandien esu tos pačios, tik labiau pagrįstos, nuomonės, kaip ir 1927 m. „Šv. Darbo“ I, 61 pusl., būtent: tokie žodžiai kaip k e l i a u n i n k a s gali būti ir neslaviški. Ir dar daugiau: už jų neslaviškumą kalba daugiau duomenų, kaip už slaviškumą. Todėl visai nėra pagrindo jų smerkti. Bet ar iš tikrųjų jie vartotini bendrinėje kalboje, kitas, daugiau skonio, dalykas.

Taip pat maža kas galima čia padaryti ir paprastosiomis analogijomis, kuriomis norima k e l i a u n i n k o nelietuviškumas įrodyti. Tokie žodžiai, kaip *r i e š u t a u n i n k a s, *k i a u š i n i a u n i n k a s... *m e r g a u n i n k a s, kuriuos R. Jonas į pagalbą pasiima (žr. Liet. Aidas, 221 nr.), nedaug ką mūsų reikalui pasako: viena, šitokios rūšies analogijos yra vartojamos ne plačiosios visuomenės gyvoje kalboje sudarytų žodžių kilmei ir jų lietuviškumui suprasti, bet tik parodyti, ar kieno nuomone jie yra vartotini bendrinėje (ar tik rašomojoje) kalboje, ar ne, todėl jos dažnai yra subjektyvios, vienašališkos ir dėl to negali būti kartais pritaikintos visumai. Kad taip iš tikrųjų yra, galima matyti štai iš šių pavyzdžių. Mums visiems gerai pažįstamas g i r t u o k l i á u t o j a s (juo remiasi ir R. Jonas), aišku, yra sudarytas iš g i r t u o k l i s, o šis iš savo eilės iš g i r t u o t i. Bet kas būtų, jei mes šituo keliu imtume darytis aibę tokių žodžių, kaip p a k a r u o k l i a u t o j a s, š y k š t u o k l i a u t o j a s, p a v y d u o k l i a u t o j a s, v a i d u o k l i a u t o j a s ir tt.? Būtų

didžiai priešinga bendrinei vartosenai. O taip būtų dėl to, kad toliau girtuokliautojo neina ta pati kalbos vartosena; neina, ir tiek. Pats girtuokliautojas yra nesenas; jo lig XVII amžiaus pusės nėra senoviniuose raštuose, – čia galime sutikti tik girtuoti (girtauti), girtybė, girtavimas, girtuoklė (girtūklė), girtuoklis, na, galime pridėti dar ir dabartinį girtautojas (girtuotojas). Bet štai žmonės paskutiniu laiku pamiršo šitą gražų ir gausingą mūsų kalbos lobyną ir jo vietoje ėmė vartoti naujovinius girtuokliautojus, girtuokliauti ir girtuoklybes (-ystes), tačiau pakaruokliautojo, pakaruokliauti, pakaruoklybės ir kitos galybės tokių griozdiškų žodžių nesusidarė[2]. Tas pat galima pasakyti ir apie priesagą -ūnas. Pav., mes turime žodžius galiūnas, keikūnas, klaidūnas, lepūnas, maigūnas „miegamasis suolas", malūnas, palaidūnas, slabūnas ir kt.; bet kas būtų, jei imtume kalti tokias naujenybes, kaip baltūnas, raišūnas, skaitūnas ir kt.? Ar daug būtų iš to naudos bendrinei kalbai? Abejoju. Taigi ir toks metodas čia netinka.

5. V. Kamantauskas priešdėlį da- laiko slavišku ir jo vietoje pataria vartoti pri-: damokėti, daleisti, dasilytėti jis taiso žodžiais primokėti, prileisti, prisilytėti (žr. 17 ir 76 pp.). Bet R. Jonas nedrįsta sakyti, kad priešdėlis pri- čia visur tiktų (žr. Liet. Aidas, 215 nr.). Tat kaip čia iš tikrųjų turi būti? Norėdami į tą kláusymą atsakyti, pasvarstykime to priešdėlio reikšmę ir kilmę.

Priešdėlis *da-* yra dažniausiai vartojamas veiksmo pabaigai žymėti ir yra daugiausia pažįstamas rytinėj, pietinėj ir vidurinėj Lietuvos daly. Žemaičiuose ir Maž. Lietuvoj jis yra visai retai, o vietomis ir visai nesutinkamas. XVI ir XVII amžiuose vartojo tą priešdėlį daugiausia rytų ir vidurio Lietuvos rašytojai, pav., Širvydas, 1600 metų Postilės, Knygos Nobažnystės autoriai ir kt.; o to meto Maž. Lietuvos rašytojai jį pažino daugiausia tie, kurie iš Didžiosios Lietuvos ten buvo nukeliavę arba kurie gyvenime susidurdavo su tokiais žmo-

[2] Vakariečių kalboje yra sakoma kulìkas ir kulikáuti, plungiškių lupìkas ir lupikáuti; bet daugiau tos darybos žodžių yra visai nedaug.

nėmis, kurie slavų kalbų mokėjo. Taigi dėl reikšmės ir dėl vartojimo pločio tenka šis priešdėlis laikyti slavišku skoliniu arba, jei jis vis dėlto turėtų būti baltiško kilimo (pav., latvių *da-* niekaip negalima visais atvejais skoliniu laikyti), tai paskutiniu laiku sintaksiškai jis buvo imtas vartoti visai slavišku pavyzdžiu. Pav.: dadėti (= dokładać), daduoti (= dodać), daleisti (= dopuścić, допуститъ), dasiekti (= dosięgnąć), dasiklausti (= dopytać się), dasišaukti (= dowołać się) ir tt.

Jeigu mes dabar panorėsime šituos žodžius lietuviškai nusakyti, tai vienu Kamantausko receptu nieku būdu neišsiversime: čia R. Jono abejojimas yra visai vietoje. Ir štai kodėl. Žodžius dadėti, damokėti, dasilytėti, dasišaukti gali puikiausiai atstoti pridėti, prileisti, primokėti, prisilytėti, prisišaukti, pav.: pridėk man dar tris svarus lašinių, primokėk dar tris litus, jis prisilietė (prisilytėjo) manęs, negalių jo prisišaukti. Bet žodžio daduoti jau nebegalime vienu ***priduoti*** pakeisti, nes priduoti reiškia nebe pabaigos veikslą, pav.: jie man pridavė tiek daug visokių daiktų, kad aš jų nebegaliu nei panešti. O tuo tarpu daduoti slavišku pavyzdžiu reiškia pabaigos veikslą. Taigi posakį „jis man nedadavė trijų litų" galime maždaug šiaip pasakyti: jis man nebaigė duoti trijų litų, jis man dar trijų litų nedavė ir tt. Bet pasakyti: „jis man pridavė tris litus" yra tas pat, kaip ir pasakyti: „jis pridvailijo man porą arklių". Tas pat yra ir su peršamuoju ***prileisti***: versdami rusų posakį: „допустим, что он завтра придет" posakiu: „prileiskim, kad jis rytoj ateis", elgiamės taip pat, kaip ir sakydami: padėkim, kad jis rytoj ateis (= положим, что...). Čia netinka mums nei daleiskim, nei prileiskim, nei padėkim: tie posakiai vis tiek slavišku raugu paduoda. Man rodos, kur kas geriau yra šiaip sakyti: tarykim (sakykim), kad jis rytoj ateis; gal būt, jis rytoj ateis, ar kaip kitaip panašiai.

6. Žodynėlio autorius veiksmažodį bóti keičia žodžiu žiūrėti, páisyti ir, be to, skliausteliuose dar rašo: lenk.? (žr. 76 pusl.). O R. Jonas dėl to sako: „Kad žodį boti (paboti) turi visur atstoti žodžiai žiūrėti, páisyti, to ligi šiol nežinojau. Kur reikiant pats aš tą žodį (boti) vartosiu kaip vartojęs, radęs jį kito

žmogaus tekste, rodos, netaisau žodžiais ž i ū r ė t i, p á i s y t i" (Liet. Aidas, 215 nm.). Bet iš to viso pasakyto man vis dėlto lieka neaišku, ar tas žodis yra slaviško ar lietuviško kilimo. Todėl tenka šito atsakymo kur kitur ieškoti.

1882 m. A. Brückner'is buvo linkęs manyti, kad mūsiškis veiksmažodis b ó t i „beachten, wonach fragen, Rücksicht nehmen" yra kilęs iš a t-b o t i abstrakcijos keliu, o a t b o t i esąs iš lenk. gud. d b a ć, ukrain. d b a t y perdirbtas (žr. Archiv für slav. Philologie, Bd. VI, 271); beveik tos nuomonės buvo A. Leskien'as (žr. Die Bildung der Nomina im Litauischen, 457 pusl.) ir dabar yra J. Endzelynas (žr. Latviešu valodas vārdnīca, I, 428 pusl.). Ir tikrai: mūsų b o t i visų pirma yra kilęs iš d b ó t i: apie tatay nieka n e d b o - i o m, 1600 m. Postilė 8 pusl.; kursey d b o j a and szauksma paukszczo, Chylinskio Biblija V Mos. 18, 10; Ai, n e d b ó k niẽko, māno seserẽle, Jušk. Svod. Dainos 165 pusl.; priešdėlinis *d-* vėliau liko dėl lengvesnio tarimo atmestas. O d b ó t i savo keliu yra paskolintas iš lenk. d b a ć.

Be to, mūsų kalboje yra žodis d a b ó t i „worauf achten", o senovinėj lietuvių kalboj ir „sehen, schauen, betrachten, (be)merken, erwägen, hinblicken; beurteilen, entscheiden; achten, hüten"; kaikurios reikšmės yra dar ir šiandieninėse tarmėse pažįstamos. Būgai (Русскій филологическій вѣстникъ 65, 307) atrodė šis žodis lietuviškas: jis jį jungė su ištiktuku d ē b t i! Pagaliau ir E. Fraenkel'is (Archiv für slav. Philologie 39, 73) taria jį lietuvišką esant. Bet iš tikrųjų nėra rimto pagrindo to žodžio lietuvišku laikyti: jis yra toks pat slaviškas skolinys, kaip ir b o t i, p a d a b o t i, plg. Endzelīns, Latviešu val. vārdnīca I 428. Tačiau dėl žodžio b o t i vartojimo tenka sutikti su R. Jonu: tas žodis yra jau perdaug sulietuvintas ir gana plačiai įsigalėjęs mūsų kalboje, – jis yra jau mūsų turtu tapęs.

7. 1928 m. „Šv. Darbo" 7, 804 aš esu įrodinėjęs, jog mūsų p r o - t ė v i s yra visai niekuo nedėtas žodis: viena, jis yra gyvoj žmonių (pav., telšiškių žemaičių) kalboje vartojamas; antra, jo buvimą pateisina žemaitiškas (pav., Kvėdarnos) p r ó s e n o l i s, rytietiškas (pav., Pándėlio) p r ó s e n e l i s ir kt.[3)]; trečia, tvirtapradė priegai-

[3)] Plg. „Aš turiu senį p r o s e n į apžėlusį, apšarmojusį" (Liet. pasakos, I 31).

dė ir garsų atliepimas aiškiai rodo, kad šių žodžių priešdėlis p r ó- || p r õ (plg. p r í e- || p r i ē, n ú o- || n u õ) yra tokio pat galo, kaip ir sl. p r a-, gr. π ρ ό, π ρ ω- „vor“, sen. indų p r á- ir kt. Pagaliau, tų žodžių ir reikšmė yra labai ypatinga: p r ó t ė v i s, p r ó s e n o l i s, p r ó s e n e l i s reiškia tai, kas yra pirma t ė v o, s e n o l i o, s e n e l i o buvęs; taigi čia priešdėlis p r o- yra griežtai skirtinas nuo p r ó- ar p r õ „vorbei, durch“, ir todėl jų nieku būdu negalime jungti su p r ó š v a i s t a, p r ó v ė ž a, p r ó t a r p i s, p r ó g i e d r u l i a i, kaip kad R. Jonas „Mūsų kalbos žodynėlio dalykų“ 97 pusl. daro: tam prieštaraute prieštarauja tų žodžių etimologijos. Taip pat p r ó t ė v i o ar p r ó s e n e l i o negali visuomet atstoti s ė n t ė v i s „Altvater, Vorvater“ ar **sensenelis*: p r o t ė v i s (= tėvų tėvas) gali būti kartais ir nesenas, o antra vertus, s e n t ė v i s neplačiausiai (jį pažįsta mūsų dainos, Kuršaitis ir kt.) yra vartojamos. Taigi ***protėvio***, p r ó s e n o l i o ar p r ó s e n e l i o vartotinumu nėra jokio pagrindo abejoti.

Šitais savo keliais pastebėjimais nėsu pasiryžęs būti nei Kamantausko apologetas, nei R. Jono, mano mokytojo, kritikas, bet tik noriu su apykanta (ne taip, kaip kad neseniai visai neatsargiai ir negarbingai buvo vieno kito mėginta daryti) plačiau argumentuoti tuos dalykus, kurie mano kartą buvo jau trumpai paliestì ar norėta paliẽsti. Tik čia noriu dar bendrai pastebėti, kad tų žodžių, kurie turi gražią praeitį ir kurių lietuviškumu ar bent vartosena daug netenka abejoti, nėra jokio pagrindo ***neigti***; o antra vertus, ką neigiant arba teigiant, reikia daugiau skaitytis su dėsningais mūsų kalbos reiškiniais, ne vien skoniu ar kuriais nors kitais mažai pagrįstais sumetimais, nes kalba nėra kankinẽ, kurią kiekvienas kaip norėdamas galėtų mánkyti.

Dėl kitų dalykų teks prireikus kitą kartą pakalbėti.

Suvalkiečių kalba ir mūsų rašyba

(Švietimo darbas, 1928 m., nr. 5, p. 519–524)

Suvalkiečių panemuniečių kalbai yra buvę lemta tapti mūsų rašomosios kalbos pagrindu. Ir tatai yra savaime suprantama. Vakarų aukštaičiai, tiesiogiai susidurdami su Vakarais, yra daug aukščiau

pakilę kultūroj, negu žemaičiai ir rytų aukštaičiai; tatai nemaža įtakos yra padarę ir jų kalbos konstrukcijai. Iš čia yra kilę žymesnieji „Aušros" ir „Varpo" laikų veikėjai; iš čia yra padvelkęs XIX amžiaus pabaigoj ir visas mūsų tautiškas subudimas. Čia, Vakaruose, yra seniausios ir mūsų bendrinės kalbos tradicijos: pirmųjų Maž. Lietuvos XVI amžiaus rašytojų (Jono Bretkūno, Simono Vaišnoro, Danieliaus Klein'o ir kt.) vartotoji koinė yra didžiai artima mūsų dabartinei raštų kalbai; pav., Klein'o „Maldu Knygeles" (1666 m.) gali būti daugeliui geras šaltinis gražiai kalbai pramokti. Tą mūsų pirmtakūnų (pranokėjų) kelią ėjo toliau Schleicher'is, Fr. Kuršaitis, Kazimieras Jaunius, J. Jablonskis, K. Būga, taip pat V. Kudirka, J. Basanavičius ir kt. O, antra vertus, toji kalba ir savo prigimčia yra didžiai vertinga; pav., jos garsai yra visiškesni ir apibrėžtesni: vakariečių *o* yra ilgas, ryškus, skambus, daug lengviau ausies sugaunamas, negu rytiečių tam reikalui vartojamas nei šioks nei toks garsas, kuris juo ryčiau, juo daugiau linksta į *a*, o pačiuose pietų rytuose beveik visai pavirsta į *a*; vadinamieji nosiniai garsai, nustoję savo nosinumo, yra čia ilgai, tęsiamai tariami. Čia dažnos gramatinės lytys yra pasidariusios daug lankstesnės kaip kur kitur; čia nebepažįsta net Rytuose nykstančių siekinių (eisma u o g a u t ų); čia beveik visai nebegirdėti einamojo vidaus vietininko (eina l a u k u o s n a) ir t. t. [1]. Pagaliau, šita kalba nėr tiek daug sutrėkta svetimų įtakų, kaip mūsų pietinės ir rytinės tarmės.

Tas reiškinys visų pirma reikia aiškinti tuo, kad, kaip prof. J. Gerulis pirmasis yra pradėjęs manyti, vakarų aukštaičių kalba yra jaunų atėjūnų, kolonizatorių kalba. Vakarų aukštaičiai nėra, kaip Bezzenberger'is [2] ir kiti manė, nuo amžių gyvenę tose vietose, kuriose jie dabar gyvena. Ėmus tyrinėti Karaliaučiaus archyvus ir kitus dokumentus, pasirodė, kad lietuviai čia yra atsikraustę visai neseniai, būtent 15–16 amžiuj; tatai patvirtina istorijos ir kalbos faktai. Dabartinėj Suvalkų žemėj ir Maž. Lietuvoj seniau yra buvę s k a l v i a i, s ū d u v i a i ir j o t v i n g i a i, apie kurių kilmę ir kalbą yra rašę

[1] Del to plačiau plg. 1927 m. „Šviet. Darbo" 4 Nr., 342 p., 6 Nr., 550, 54 pp.

[2] A. Bezzenberger, Die litauisch-preussische grenze Altpreussische Monatschrift 1882, 651 pp.

J. Gerulis [3], R. Trautmann'as [4] ir K. Būga [5]. Nuolatinėse kovose su kryžiuočių ordenu ir lenkais jie žuvo, tepalikę kelias menkutes kalbos liekanas – kiek vietovardžių ir asmenvardžių. Taigi vakariečių kalba yra atsineštinė.

Antra to reiškinio priežastis yra ta, kad vakarų aukštaičiai yra atsidūrę tokiose naujose aplinkybėse, kurios padėjo jų kalbai išlikti tokiai, kokia ji šiandien yra, būtent – jiems atsibasčius į Sūduvą ir radus čia vien negyvenamą tyrumą, vadinamąją Wildnis, neteko nieko asimiliuoti, kaip kad rytų aukštaičiai yra dalį sėlių asimiliavę, ir tatai rytiečių tarmei, be abejonės, yra turėję nemaža įtakos. Trečia tam priežastis yra buvę kaimynai: vakaruose – vokiečiai su savo visai svetima fonetika, o iš kitų trijų pusių lietuviai, per kuriuos sunku buvo svetimai įtakai įsibrauti į jų kalbą. Kad tai yra teisybė, galim matyti iš Maž. Lietuvos aukštaičių kalbos: čia, per kelis šimtus metų buvus tam kraštui atskirtam nuo visos Lietuvos, yra išlikę nemaža tokių senovinių dalykų, kurių kapsų, zanavykų ar kitų kalbose jau nebėr. Pačių rytiečių garsas *o* yra tariamas beveik taip, kaip gudų (rusų), t. y. atvirai, plačiai, be vakarietiškos labializacijos. Žieminių vidurio ir rytų aukštaičių kalba, pradedant beveik nuo Svėdasų, Kupiškio ir kt., juo žiemiau, juo daugiau traukia kirčius į žodžio pradžią tol, kol pagaliau ji susisiekia su latvių kalba, kur kirtis yra jau visai prisegtas prie pirmo skiemens ir tuo būdu vis daugiau menkina, naikina galūnes; pav., dusetiškių instr. sg. r u n k ù (< r a n k à < *r a n k ā n) Kupišky ir Subačiuj pavirsta į r u ñ k u, toliau nuo Subačiaus į vakarus ir į žiemių vakarus – r o ñ k ъ, r o n k (plg. latvių k a t l s < *k a t (i) l a s : k ã t i l a s, à u n s : ã v i n a s, à u z a : a v i ž à). Tatai, tiesą sakant, yra ne tikra nuolatinė gudų ar latvių kalbos įtaka visame rytiečių plote, – ta įtaka tiesiogiai daugiau veikia pakraščio aukštaičių kalbą; pav., dzūkų kalbos fonetika yra dalinai lenkiškos įtakos padaras, – bet veikiau tam tikra polaipsninė pereiga, kuri čia aiškiai patvirtina vadinamąją J. Schmidt'o Wellentheorie, t. y. ban-

[3] G. Gerulis, Zur Sprache der Sudauer Jadwinger. Bezzenberger-Festschrift Göttingen 1921, 44–51 p.

[4] R. Trautmann, Über die sprachliche Stellung der Schalven. Streitberg-Festgabe. Leipzig 1924, 355–358 p.

[5] K. Būga, Lietuvių kalbos žodynas. II sąsiuvinis, LXIV pp.

ginį gretiminių kalbų santykiavimą. Ir tikrai. Pav., rytų aukštaičiai turi labai kietą ł prieš kietuosius balsius a, o, u, taip pat prieš y (= ы), o vidurio aukštaičiai ir prieš ė: ł ā b a s Dusetos, k a ł ā (kalė) Kupiškis, Subačius, s k i b ā ł y acc. sg. (s k i b e l ę) ib., s á u ł ė Baisógala, Razalimas. Taip rytų aukštaičiai pažįsta labai minkštą l po nukritusio i arba šiaip prieš minkštuosius balsius: v ó l'g ī t', m ė ś t' Sub. Tatai rytiečius daugiau jungia su gudais. Bet vakarų aukštaičiai nepažįsta nei tokio k i e t o ł, – jis išvirsta čia viduriniuoju l, – nei tokios didelės palatalizacijos: jiems ta polaipsninė pereiga nuo slavų pusės yra visai tolima; ji atitenka vidurio ir rytų aukštaičiams.

Taigi del šitų tad kultūrinių, geografinių ir istorinių priežasčių šiandien panemuniečių tarmė yra tapusi mūsų rašomosios kalbos pagrindu: tatai yra jau visų pripažinta. Bet to pagrindo mes ne visur vienodai laikomės arba turime laikytis. Sakysime, žodyno dalykai, kur tinkamesni, gali ir turi būti imami iš visų tarmių: tatai tik gyvina ir vaizdina visą mūsų bendrinę raštų kalbą ir nei kiek nenusideda vadinamiesiems taisyklingumo dėsniams [6]. Bet visai kas kita yra su rašyba: čia negalime, kaip kad K. Būga yra daręs savo „Kalbos mažmožiuose" (Kaunas, 1913 m.), sekti tarmių daugumo: be didžios painiavos ir sunkenybės, nieko gera negalime iš jų visų laimėti. Todel, norėdami pasiekti didesnio vieningumo mūsų rašyboje, turime laikytis vieno pagrindo, t. y. gražios panemuniečių tarmės: tos tarmės garsai yra tokie aiškūs, apibrėžti, kad jiems visai nesunku parinkti tinkami (žinoma, sutartiniai) rašmenys. Pav., nosiniai garsai, nustoję savo nosinumo, kaip jau esu sakęs, čia yra ilgai, tęsiamai tariami, todel, reformuojant dabartinę rašybą, galima jie puikiausiai žymėti kokiais nors sutartiniais ženklais: latvių būdu su brūkšneliais viršuje (ā, ē, ī, ū) arba kaip kitaip. Ir taip rašydami, mes iš tikrųjų daug laimėtume: viena, mums visai nebereiktų kalbėti apie istorinę nosinių kilmę, kurią lingvistiškai nelavintas žmogus vis tiek negali kaip reikiant suprasti; antra, tada mes tiesiogiai, vien fonetiškai, reikštume tik dabartines, ne istorines, tų garsų ypatybes, ir, trečia, beskirtume tik ilguosius ir trumpuosius balsius, visai nebeminėdami rašomojo tų garsų skirto, bet ko daugiausia atitikdami dabartinį tarimą.

[6] Plg. mano straipsnį „Bendrinės kalbos taisyklingumas" (1927 m. „Šviet. Darbo" 6 Nr., 541 pp.).

Taigi del šitos priežasties toks naujoviškas rašymas yra didelis principinis palengvinimas, ir todel nieku būdu negalima sutikti su tais (pav., su kai kuriais lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų konferencijos dalyviais), kurie visai paviršutiniškai apie tai spręsdami, sako, kad toks rašymas esąs tik paprastas ženklų sukeitimas arba, kaip vienas visai gudriai yra pasakęs, uodegėlių perkėlimas iš apačios į viršų. Ne, čia ne taip yra: jei jau kam taip brangios yra apatinės uodegėlės, galime jas ir apačioj palikti, bet, norėdami būti nuoseklūs, vartokime tas uodegėles visur, t. y. rašykime: *dųmas, krųmas, skųsti, spręsti, spųra, kįla* (per nesusipratimą vilniečių buvo pradėta rašyti *kyla*), *šąla, ranką, sųnų* ir t. t., nes čia niekur jokio nosinimo nėra, – tėra tik ilgumas, kurį iš bėdos, susitarę, galime reikšti ir uodegėlėmis. Tas pat yra ir su daugeliu kitų rašybos dalykų, kurių visų nebeminėsiu. Bet viena mes visuomet turime turėti omeny: mūsų rašyba, kuri, šiaip ar taip kalbėsime, yra su nemažomis ydomis, turi būti visai žmoniška, t. y. savo ženklais turi ji žymėti bent charakteringąsias rašomosios tarmės ypatybes; pav., ilguosius ir trumpuosius balsius turime kaip nors skirti ir rašyboj, nes toks griežtas skyrimas yra rašomojoj tarmėj – tai viena; antra, tas skyrimas mus įgalina lengviau suprasti daugelio žodžių prasmę ir, trečia, toks neskyrimas, kurio vienas kitas nori, būtų visiškas nebesiskaitymas su gyvaisiais kalbos duomenimis, – tai būtų svarbiausių mūsų kalbos ypatybių sutrypimas, paniekinimas. Todel mes turime stengtis, kad mūsų rašyba ko mažiausia būtų nutolusi nuo rašomosios tarmės tarimo; pav., jei Panemuniečiuose (ir beveik visoj Lietuvoj) yra sakoma *spjauti, pjaulai, bjaurus*, tai taip turime ir rašyti. Jei sakome ir rašome m ė š i u (mėž+siu), m ė š l a s (mėž+slas), l ū š n a (lūž+sna), tai turime rašyti ir l ū š t a (lūž+sta), ir tt. Tačiau tuo keliu turime eiti iki tam tikros ribos: kur garsai pradeda didžiai įvairuoti, ten yra rašytina iš lengvai suvaikomos kilmės arba, geriau pasakius, iš analogijos: á u g o : á u g š t a s; b a i g š t ù s : latvių b a i g l i s „Schreckbild"; b u g š t ù s : p a b ū g t i, b a u g ì n t i; d a ñ g t i s, d a ñ g s t i s Dùsetos, Salākas : d e ñ g t i, d a n g s t ý t i, g ù r g š n i s (ir g u r g š n ỹ s) : g u r̃ g i a, g u r̃ g t i, g u r g u l i ú o t i; r á n g š č i a i „schleunig"; r á n g i u o s „skubu, sténgiuos ką pralenkti"; r ū g š t ù s, r ū g š t i s, r ū g š t į : r ū g a u, r ū g t i, r á u g a l a s, r a u g e s č i a ĩ;

š n i u r̃ g š č i a (< *sniurg-stja) : s n i ù r g l i s Dus., s n i u r g l ỹ s Sub.; s m a ĩ g t i s „apynių kartis“ : s m a ĩ g a s, smaigýti; d a r b š t ù s : d á r b a s, d a r b ù s; g r a ĩ b š t a s „tinklelis žuvims, vėžiams grieti“ : g r a i b ý t i; g o b š t ù s Jūžintai : g o b ù s, p r a g ó b ė l i s; s e g u : s e g t i; v o g i a u : v o g t i...

Bet čia tuojau vienas kitas pasakys: ir kam čia bereikia kitaip rašyti? Rašykime taip, kaip lig šiol kad buvo rašyta, – laikykimės tradicijų! Gerai. Bet ar mes lig šiol rašėme iš tradicijos, nuosekliai, taip, kaip reikalauja mūsų gyvoji kalba, fonetika ar kalbotyra? Mes nerašėme nei vienaip nei kitaip. Pav., kokios čia gali būti tradicijos, jei mes schleicheriškai ar kuršaitiškai rašome b i a u r u s, s p i a u t i, kada tokio rašymo nei rašomosios kalbos tarmės fonetika, nei kalbotyra, nei praktika – niekas nepateisina? Arba kokia prasmė yra rašyti k y l a, s p ū r a šalia b ą l a, k ę r a, kada jie visi yra vieno galo, t. y. kilę iš *k i n l a, *s p u n r a, *b a n l a, *k e n r a? Ne, taip rašydami, mes nežiūrime nei lengvumo, nei nuoseklumo, nei tradicijų, nei kokių mokslinių reikalavimų. Priešingai, jei mes mūsų kalbą tikrai gerbiame, tai turime gerbti ir jos faktus. Vadinas, gražiai ir laimingai amžiais susidariusį panemuniečių tarmės tarimą turime ne paniekti, t. y. turime girdimus garsus reikšti, kur galėdami, tiesioginiais, vienodesniais, ne istoriniais rašmenimis. Čia svarbu yra ne tiek šiokie ar tokie diakritiniai (pridėtiniai) ženklai, kurių L. Straigis (žr. 1928 m. „Ryto“ 94 Nr.) kaip velnias kryžiaus bijo, bet pati esmė, principiniai dalykai: rašybos negalime nei suestetinti nei suabstraktinti, nes ji yra praktinis, konvencinis ir visuomeninis dalykas; todel sutartinai galime parinkti reikiamus ženklus charakteringosios rašomosios kalbos ypatybėms reikšti. Taigi ne kalba rašybai, bet rašyba kalbai turi būti pritaikinta, kaip kad ne valstybė konstitucijai, bet konstitucija valstybei turi būti. Čia rašyba yra lyg laikrodis: sustoja laikrodis ėjęs – reikia nešti jis tuojau taisyti; nutolsta rašyba nuo tarimo, atsiranda kokių nors pinklių ir šiaip visokių painiavų, sunkenybių – reikia jos kiek galint pašalinti. Ir taip elgdamies, mes tikrai padarysime pirmą rimtą žingsnį mūsų raštų kalbą tvarkydami ir tuo būdu ją žmoniškai gerbdami.

Sakau „pirmą žingsnį“, nes jį mes žengiame jau keliolika metų ir del savo nerangumo vis dar negalime baigti žengti. O vieną kartą jis mums vis delto reikės baigti žengti: tai yra neišvengiamas dalykas.

Kai kurie žodyno dalykai

(Švietimo darbas, 1928 m., nr. 7, p. 798–805)

Mūsų kalba labai turtinga prasmingų žodžių, bet mes jų nekiek težinome: daugybė jų yra dar nesurinkta, nesurašyta, neišaiškinta, o kas yra surinkta, tai dar nepaskel̃bta. Čia aš keliu aikštėn kelis priešokiais surinktus žodyno dalykus ir kai kuriuos iš jų, kad ir jau žinomus, bet vieno kito įvairiai interpretuojamus, aiškinu, pagrindžiu. Štai jie:

1. apléisti „verlassen": anis sawa Tiewų Diewą apleida [prastoja] BrB. II Chr. 28,6; kamgi tu apleidęs essi mane Ges. 86_{16}. Tą prasme šį veiksmažodį dabar pažįsta žemaičiai salantiškiai, kai kurių rytų aukštaičiai ir kt. Žr. pamesti.

2. apkrẽsti „Jmdn anstecken mit Krankheit": szmogus schita ligga apkrestas buwa BrP. II 385_{13}; seseri... Diewa, patsai raupsais apkrete l. c. 386_{13}. Dabar daugely Lietuvos vietų yra sakoma ir užkrẽsti, užkrečiamà ligà, žr. Būga KS. 26.

3. augmuõ, -eñs „Gewächs": Tu io augmenį ischplatinai ik Marių BrB. Ps. 80, 12; Augmenį ant Laukų padauksinsiu Ezech 36, 30; augmů, uglius („Gewächs") Lex. 84. Kuršaičio augmuo reiškia „Jahrwuchs; jeder Auswuchs am tierischen Körper oder an Bäumen". Šiandieninio augalo senoviniuose raštuose niekur nesu užtikęs: jis yra paskesnių laikų naujadaras.

4. balsùs „laut": Bałsiomis triubomis KN. 50_{26}; Garbinkit balsioms triuboms l. c. 120_{7}. Tą būdvardį pažįsta Miežinis (Būga KS. 55) ir Juškevičius Лит. сл. I 188; prieveiksmis bal̃siai yra vartojamas kai kuriose tarmėse, žr. ŠD. (1927) 4, 461, Specht LM. II 294. Bet dažniau įvairiose Lietuvos vietose yra sakoma balsù: kalba, sušuko balsu, visi vienu balsu dainuoja, šneka. Taip buvo sakoma ir seniau: praszúko wienu bałsú biłódami DP. 540_{41}; wienu bałsu wisi szuktereio Post. 309_{39}; Giedokiem' wienu balsu Ges. 274_{18}. Dabartinio vienbalsiai nežinau nei iš senovinių raštų nei iš gyvosios kalbos.

Būdvardis balsùs „laut" gali sántykiuoti su bal̃sas „Stimme" ir bal̃siai „laut" lygiai taip pat, kaip apstùs: ãpstas: apsčiaĩ, godùs: gõdas: gõdžiai, narsùs: nar̃sas :

narsiai, norus : nóras : nóriai ir tt. Perdaug nepaprastas M. Niedermann'o Tž. II 441 aiškinimas, man rodos, tam reikalui nėr būtinai reikalingas, nes visa tai, kaip rodo pavyzdžiai, gali būti ir paprasčiau susidarę.

5. bedùgnis „Abgrund": Bedugnis bila (paraštėj: abgrund, prapůlims) BrB. Hiob. 28, 14; bedugnis („Abgrund") Lex. 4. Bedùgnį pažįsta Mielcke, Nesselmann'as ir Kuršaitis. Dabartinės bedugnės „Abgrund", kaip ir bedarbės „Arbeitslosigkeit", aš nepažįstu. Bedugnį gali atstoti dar prarajà, -õs, kiaũrymė ir Leipalingio pragorẽ (acc. prãgorę), kuri etimologiškai yra neatskiriama nuo prãgaras „Vielfraß" Linkmenes, prãgaras [1] „Hölle" DP. 3_{44}, PK. I 26_{26}: gérti „trinken" ir kt., plg. Būga KS. 106, Endzelynas MLV. I 547.

6. duosna „Brand-, Schlachtopfer": duocia tau duosnas („dałćibych žertwę") KP. 63_{26}. Tas žodis, aišku, yra sudarytas iš šaknies duo- (nuo duoti) ir priesagos -sna [plg. džiūsnà, lūšnà (< lūž+sna) ...]; vadinas, duosna čia yra tai, kas duodama. Todel reikale šitas žodis galėtų būti vartojamas aukos vietoje.

Dabartinės aukos kilmė dar nėr galutinai išaiškinta. Būga Изв. XVII 1, 19–21 manė, kad auka esanti Daukanto perdirbta iš alka(s), o iš aukos paskiau buvę padaryta aukauti ir aukuras. Bet A. Brückner'is KZ. 46, 222 tam priešinasi: jis sakosi aukauti „opfern" jau prieš Daukantą radęs (pav., vadinamuose Jono, mano dar nematytuose, eilėraščiuose). Gal būt, Daukantas tuos žodžius pasidarė iš pirmiau jau buvusių kokių nors panašių prototipinių žodžių. Pav., Maž. Lietuvos 1858 m. Bybelėse yra pavartota aukáwimo apiera; Mielcke Wb. II 258 irgi mini iš Šv. Rašto paimtą aukawimo apierą „Hebopfer", aukuoti (Mielcke rašo aukoju, -awau, -oti) „hebopfern". Vadinas, aukuoti čia reiškia dar ir „heben". Tą reikšmę iš dalies patvirtina ir kiti pavyzdžiai: kilnok tatai Ponui (viršuj: aukůk; paraštėj: weben [= heben? – *A. R.*], aukůti) BrB. II Mos. 29, 24; aukůti „sprengen in Höhe" Qu. 84, 394; aukoti (aukuoti), „ich sprenge ein Kind, hebe es auf

[1] Daukšos „Postilės" nurodytame puslapyje yra vienaskaitos kilmininkas *prâgaro — A. R.*

und nieder“ Ruhig Lex. I 10. Šiaipjau lig šiol tėr buvę tik apierà ir apieravóti; tam reikalui savų terminų nesame turėję, – tatai bent žinomi kalbos duomenys rodo.

7. esimas „Wesen“: gimis be essimo BrB. Sirach 34, 3: permainai io essima Hiob. 14, 20; atsimintumbim ... ape panų Dewų ia buwimu angu essimu Wolf. 188_6; ia Dewiszkas essimas angu buwimas l. c. 189_{33}. Esimas, kaip ir esybė, yra žmoniškas darinys: buvybė (: kas to svieto buvýbė „buvimas“! Endriejavas) : buvimas = esybė : esimas. Del esybės plg. ŠD. (1927) 5, 459.

8. daugesniai „daugiau“: Tikekem mes daugesnei Maž. 255_{13}; daugẽsniai Šimónys. Senoviniuos raštuos buvo dar sakoma: daugiesn („więcey“ PK. I 80_{27}, daugesn’ DP. 248, daugesni („plures“) MT. 76_{17}; taigi daugesniai gali būti sudaryta iš daugesni ir prieveiksminės galūnės -a i, plg. ŠD. (1927) 11, 1234. Seniau yra buvę ir daugiau tokių pavyzdžių: kurie geresnei nepagaletu mokiti WE. 2_{22}; isch tenai tolesnei eia WEE. 137_{16}. Plg. vidutiniai Slnt., Leip. = vidutiniškai Sub. Del kitų pavyzdžių žr. Rg. Jono Gram.² 163, Gerullis Afsl Ph. 40, 303.

9. godóti „trachten, nachdenken, überlegen“: Isch to ieschkoio (paraštėj: trachten godoia) Pilatas BrB. Joh. 19, 12; Godoimas („meditatio“) MT. 4_1; godau, mustau („rokuię, ratiocinor“) SzDi. 317a; wis godojote ape piktybe Ges. 461_{18}. – Sus(i)godojau sau godelę Seinai; godoti „стараться“ Kossarzewski Litu. 44a (Būga РФВ. 70, 107). Drauge su la. gãdât „denken, sorgen“ mūsų godóti yra gimingas su ssl. gadati „mutmassen, meinen“, žr. Būga РФВ. 66, 236, Endzelīns MLV. I 615; be jokio pagrindo Berneker’is EW. I 289 tai laiko slavišku skoliniu. Kiti to žodžio giminiečiai yra godýti „находить чутьем, соображать“, atsigõsti, atsigodýti „sich erinnern, zur Besinnung kommen“ Sub., Dus. Bet goda „Ehre, Achtung“, godóti „ehren, achten“ Slnt., Юшк. Лит. сл. II 455 del reikšmės veikiau yra jungtina su guõdas „garbė, pagarba“, la gùods (del šio žodžio etimologijos žr. MLV. I 691).

Kamantauskas Žod. 25, man rodos, be reikalo keičia godoti į gerbti.

10. Mūsiškė liepsnà sántykiuoja su laipa, laipda (= laipo, laipdo) „lodert“ BrB. Joel 2, 5, kaip giesmễ su gaĩdas, „Sänger“, žiẽbas „Blitz“ su žaĩbas, giẽdras su gaidrùs...

11. ložễ, -ễs, lõžę „tam tikras išgulusių, sulūžusių javų tarpas, skritulys, dõgnis“ (: kviečiai yra išložėję, ložẽm išgulę Sub., Dus.) greta la. laža „Lager, Lagerung“ (: bandas lini lažā krīt BW. 28306) santykiuoja su baisogālių lúožas „išgulę, sudribę, sulūžę javai“, pr. lasinna „legt“ ir kt., lygiai taip pat, kaip lomà (acc. lõmą) su lúomas, ãplamas, lamìnti ir kt., plg. Endzelīns MLV. II 434. Apie šitos ložės slaviškumą, rodos, čia netenka kalbėti.

12. mirtinaĩ „tödlich“: Hiskia apsirga mirtinai BrP. II 462_1; Welinas mirtinay pażeides buwa MK. 65_{20}. Daugiau žr. Būga KS. 93. Jei jau galima mirtinai apsirgti arba ką sužeisti, tai taip pat mirtinai galíma kas sukulti, sumušti, t. y. taip, kad sumuštasis mirtį dvėsuotų, leizgyvis būtų... Todel nėra prasmės mirtinai keisti prieveiksmiu negyvai: jie abu geri.

13. nustóti „netekti“: ghissai nustoja malones („amittit gratiam“) MT 59_{22}; atgimeghie nustoie Dwasses Schwentosses l. c. $94b_{3-4}$; kudikelei ... Chrikschta nustoie l. c. 129_{11-12}; sweikatas kuna nustotumbim l. c. $193b_{18-19}$; paduksia nustoia KN. 3_{14}; Pannistes ne nustoia l. c. 121_{20}. Tas veiksmažodis netekimo prasme yra ir šiandien plačiai Lietuvoje vartojamas, žr. ŠD. (1926) 8, 928–32.

14. pagalbus „hilfreich, behilflich“: Tu pagalbus kożnamuy KN. 22_{10}. Del darybos plg. pagalba : pagalbus = (linų) sąrova „surovimas“ : sąrovūs (linai).

15. pagálbininkas „Helfer, Gehilfe“: Esch iem pagalbnikę padarisiu BrB. I Mos. 2, 18; Szemę ischardwin be pagalbniko Jes. 44, 24; wierna pagalbinika turaetu MT. 231_4; Pagálbninks diddis mums essi Ges. 364_1; pagalbninkas Lex. 79. Tą žodį pažįsta Nesselmann'as, Kuršaitis ir Gerullis. Taigi nėra reikalo senojo pagálbininko (ar pagélbininko) keisti padėjėju.

16. pagélba Sub. ir pãgelba Slnt. „Hilfe“: joja ... pagiał-

bosp tawo Chyl. V Mos. 33, 26. Pirminė lytis, žinoma, yra pagálba (plg. pašalpà:pašelpti, pãsaka:pasekti... pagelba yra analogiškai pagal gelbėti, pagelbėti iš pagalbos perdirbta, bet del to nėra prasmės, kaip Kamantauskas Žod. 48 daro, ji keisti į pagalbą, nes tai yra gyvo mūsų kalbos veiksnio padaras, – žmonės kalba taip, kaip jiems patogiau yra; o antra vertus, pagelba šiandien yra, rodos, plačiau Lietuvoj pažįstama, kaip pagalba.

17. pamèsti „verlieren, verlassen“: Saule pamete sawa schwiesibe BrP. I 390_{22}; wienok' ios ne pámete („nie opuścil“) DP. 335_{32}. Ta prasme šis veiksmažodis yra pažįstamas rytų aukštaičiams ir kt. (pav.: vyras pametė savo pačią, t. y. su ja pasimetė, persiskyrė, ją apleido, nuo jos atstojo ... Sub.), bet vis delto nėra reikalo juo keisti veiksmažodis apleisti „verlassen“, nes jis gali ir nebūti lenkų veiksmažodžio opuścic reikšmės vertinys: jo reikšmė „verlassen“ galėjo išriedėti ir be svetimos įtakos. Ir tikrai: pat pradžioj, pav., kokius nors daiktus mes apleidžiame, t. y. jų nebežiūrime, jais nebesirūpiname, o ilgainiui tuos daiktus ir visai apleidžiame, t. y. juos pametame, su jais persiskiriame ... Del reikšmės kaitos plg. nustoti „aufhören“ ir nustoti „netekti“ (pav., jis nustojo núomonės). Veiksmažodis apleisti turi dar ir kitų reikšmių: žmonės vištas apleidžia, ką nors gyviais apleidžia, ir tt.

18. paskujas, paskujis „der letzte, der hintere“: ghis giwena paskuiame dware (paraštėj: hinder hoff, gale prianges) BrB. I Kar. 7, 8; pradek nůg paskųių ik pirmųių Mot. 20, 8; Esch esmi pirmas, esch paskuias BrP. II 180_{17}; paskujas, paskujesnis Klein Gram. 27; iš paskújês dwásês Jacoby Mitt. I 65; paskujas „der folgende, der hintere“ Ness. 278; paskûjis „der letzte“ K., KGr. § 785. Žemaičiai turi paskuõjas (ar paskuõjis):paskouijs „extremus“ Dauk. Žod. 16a, lig paskoujôs waląndos Dauk. Abec. 33; paskǫ̃ujis Kartena. Paskujas, paskujis yra kilęs iš pãskui (paskuĩ), o paskuojas iš paskuõ (dial. pàskǫ̃u Slnt.), kaip vidujas, vidujis (: naera tarpiies alba widuies wietas MT. 265_{7}) iš viduĩ, žr. Leskien Bild. 340, Brugmann Gr. II^2 1, 165. Senovėj

tokios rūšies būdvardžiai buvo dar šiaip daromi: Tiewas danguęsis WEE. 112_2; Tiewas danguesis BrP. II 399_{17}; dąguęiis vkinikas DP. 33_{14}; danguyeghi dona MP. XVII_{17}; Tewas danguieis l. c. XXXVI_6; Danguios auksztibes KN. 38_{16}; danguja esti io szlowe l. c. 96_{12}; Danguis waldonas l. c. $139b_{30}$; per tawa dangujéją amžiną žodį Koll. 8_{21}; wess ghis ing danguieies linksmibes Gies. 127_{17}; tewe dangugis KP. 22_2; wežimų vgniiu g. pl. („wozów ognistych") DP. 522_{29}; wirszųięiis l. c. 247_{32}. Del jų darybos plg. Leskien Bild. 340–42. Iš šitų pavyzdžių mes galime matyti, kad paskujas (paskujis), vidujas (vidujis), dangujas (dangujis) ir kt. parodo, kas paskui, viduj, danguj ... yra. Dangujo (dangujejo) tėvo vietoj dangiškasis tėvas („niebieski ojciec") senovinių raštų liudymu yra vėliau atsiradęs, nes iš tikrųjų priesaga -iškas paprastai yra kitam reikalui vartojama.

Bet čia dar vienas kabliukas yra: vidujas [2], dangujas yra padaryti iš daiktavardžių vidus, dangus – gerai; bet kas yra su paskujas? Jis irgi yra iš daiktavardžio kilęs? Vadinas, paskui yra daiktavardžio liekana? J. Schmidt'as KZ. 25, 97, Brugmann'as Gr. II^2 2, 889, Walde Vergl. Wb. II 1, 79 mano, kad mūsiškis pãskui (paskuĩ), būdamas vienaskaitos naudininkas, yra kilęs iš *pos-qo- [plg. sen ind. paṣ-ča (instr. sg.) „hinten, westlich, später" = av. paṣ-ča „hinter, nach"...]. Tačiau J. Zubatý IF. 17, 182–84 su tuo nesutinka: jis jungia paskui su *pasaka (: tů pasakos eyt. 1605. KL. 39, 59) nuo sekù, sèkti „folgen". Ir šitas spėjimas nėr visai be pamato: pãskui (paskuĩ gali turėti kirtį pagal viduĩ, apsukuĩ, aplinkuĩ...) gali būti kilęs iš pãsakui Vilkav. (retai vartojamas) arba pagal kitus prieveiksmius (ir prielinksnius) su galūne -ui iš *pãsku arba pãsaku: „за, вслед" [pãsaku nuvėjo „nusekė, pėdais nuėjo" Kup.; plg. iš paskõs (< *pasakõs) eina Sub.; pãtaku teka Sub.]. Dabartinis pãskum (ir paskum̃) irgi gali būti sudarytas pagal viršum̃, skýrium (ir skyrium̃)...

19. prastóti „verlassen": Jus Brolių sawo neprastoiot

[2] Vietoj vidujas yra pasakoma ir vidinis : vidinės durys Šakyna.

BrB. Jos. 22, 3; Neprastokem („verlaß mich nicht") Ps. 38, 22; senei prastôio awis sawás DP. 208; Wargûse mus neprastôk Ges. 57_6; gimditojei sawo waikus prastoia MK. 106_{23}. Ta reikšme šį veiksmažodį pažįsta ir Kuršaitis[3]. Taigi šiai reikšmei žymėti turime bent tris žodžius: apléisti, pamèsti ir prastóti.

20. prótėvis „Vorvater, Ahn". Lig šiol mes turėjom savo prótėvį, ir niekas juo neabejojo. Bet paskutiniu laiku ėmė vienas kitas prieš jį šiauštis. Apie tai gavau patirti užvažiavęs kelias dienas į Kauną, per lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų konferenciją, kur mane bent keli klausė, kaip aš apie tai manąs. Todėl čia ir pasisakau. Man rodos, jau ko ko, o mūsiškio protėvio mes niekados neišsižadėsime: viena, jis yra gyvas žmonių žodis (A. Salio liudymu jį pažįsta žemaičiai salantiškiai); antra, jį paremia dar žemaitiškasis prósenolis „Urgroßvater"; trečia, šito žodžio priešdėlis pro- mus sieja su žila senove: jo negalime atskirti nuo sl. pra- (pav., прабаба), gr. πρό „vor", πρω- (pav., πρωπέρυσι „im vorvorigen Jahr"), sen. indų prá- (pav., práṇapat „Urenkel") ir kt., žr. Būga KS. 277, Walde Vergl. Wb. II 1, 36, Trautmann Wb. 229. Taigi šitas priešdėlis reiškia „pirmiau, prieš, vor" (pav., prótėvis, prósenolis yra tas, kas pirma tėvo, senolio yra gyvenęs, buvęs), ir todel jo nereikia „suplakti" su prielinksniu prõ „vorbei, durch", kuris, matyti, yra čia vieną kitą suklaidinęs; todel ir mūsų prótėvynė su savo prókalbe, kad ir naujadarai, gali ir toliau pasilikti. Plg. dar própernai (ir prõpernai K.) „vorvorjährig".

21. turmė „majętność, имущество": dwaray, turmes n. pl. PK. I 301_{23}. Del darybos plg. turmė : turėti = dermė : derėti = tėkmė : tekėti.

22. varinė „mednyčià, Becken": wandeni łeio warinen („do miednice") PK. II 183_{19}. Del darybos plg. druskìnė „Salzfaß".

23. vienatis „der einzige": ghissai wenatis yra Wolf. 148_{21}. Iš vienatis yra rytų aukšt. vienãtinis kilęs. Maž. Lietuvoj tam reikalui yra sakomas vienãtyjis K., Vilkýškiai; plg. dar wienatija Dangtis BrB. II Mos. 22, 27; wienatijis Sunus Koll. 5_6. Tos pačios reikšmės yra ir vieniñtelis su adv. vie-

[3] Taip pat šitas žodis yra pažįstamas ir Vilkyškių parapijoj (Maž. Lietuvoj).

n i ñ t e l i a i (tai esu girdėję̨s apie Kybartus ir Virbalių, taip pat ir iš J. Gerullio), plg.: p i l n i n t e l e i ir daugsei padůst MT. 175_2; Powilas s a l d i n t e l e i grauden l. c. 198_1; kures t r u m p i n t e l e i („brevissime“) Christus apglobie l. c. 2_6.

Sutrumpinimai

BW. = K. Barons un H. Wissendorffs, Latwju dainas.

Berneker EW. = Slawisches etymologisches Wörterbuch von Erich Berneker. Heidelberg, 1908–1913.

Brugmann Gr. = Grundriss der vergleichenden Grammatik der idg. Sprachen, von K. Brugmann und B. Delbrück. Strassburg.

IF. = Indogermanische Forschungen. Straßburg.

Изв. = Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности императорской академiи наукъ. Санктпетербургъ.

Kamantauskas Žod. = V. Kamantauskas, Trumpas kalbos netaisyklingumų ir barbarizmų žodynėlis. Kaunas, 1928.

K. = Littauisch-deutsches Wörterbuch von Fr. Kurschat.

KGr. = Grammatik der littauischen Sprache von Fr. Kurschat. Halle, 1876.

Koll. = Kollektos / alba paspalitos Maldos prástosa Nedielosa... 1666.

KL. = Katechismas / Aba / Pamokimas ... Nuog D. Jokubo Ledesmos ... 1605 (J. Bystronio leidimas).

Leskien Bild. = Die Bildung der Nomina im Litauischen von August Leskien. Leipzig, 1894.

Mielcke Wb. = Littauisch-deutsches und Deutsch-littauisches Wörterbuch von Christian Gottlieb Mielcke. Königsberg, 1800.

Mitt. = Mitteilungen der Litauischen Literarischen Gesellschaft. Heidelberg.

Ness. = Wörterbuch der Littauischen Sprache von G. H. F. Nesselmann. Königsberg, 1851.

Qu. = Karaliaučiaus žodyno rankraštis.

Ruhig Lex. = Littauisch-Deutsches und Deutsch-Littauisches Lexicon von Philipp Ruhig. Königsberg, 1747.

РФВ. = Русскій филологическій вѣстникъ. Варшава.

ŠD. = Švietimo Darbas.

TŽ. = Tauta ir Žodis.

Walde Vergl. Wb. = Alois Walde, Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen. Berlin und Leipzig, 1928.

Rygiškių Jono *Linksniai ir prielinksniai.*

Jų vartojimas mūsų kalboje
„Sakalo“ b-vės leidinys. Kaunas 1928. 134 pusl.
(Lietuvos aidas, 1928 06 14, nr. 107)

Šis autoriaus raštas yra skiriamas „mūsų laikraštininkams, rašytojams ir šiaip mūsų rašto žmonėms, įvairiems mūsų žodžio skelbėjams, mūsų kalbos mokytojams ir jų mokiniams ar bent daliai tų mokinių“ 3 p. Taigi tikslas yra aiškus – parodyti mokytinei, bet lietuvių (lietuviškos) kalbos dar kaip reikiant nemokančiai visuomenei, kaip gyvosios kalbos pavyzdžiais reikia praktikos reikalui vartoti linksniai ir prielinksniai. Ir tam tikslui pasiekti autorius kalba visai realiai, ne a priori, – kalba daugiau pavyzdžiais, ne aiškinamais žodžiais, ir, be to, visai atsargiai. Visur pasisako, iš kur kokius pavyzdžius yra ėmęs. Juos jis yra ėmęs iš visur: iš Maž. Lietuvos, iš Suvalkų žemės, iš Žemaičių, iš Rytų Aukštaičių ir iš įvairių raštų (Duonelaičio, Valančiaus, Daukanto, Žemaitės, Baranausko, Biliūno, Vienuolio, Krėvės Mickevičiaus ir kt.). Todėl visai neapsirikdami galime pasakyti, kad ta kalba, kurią autorius galvoj turi, yra *bendrinė* kalba (taip iš tikrųjų yra ir pasakyta 101, 127 p.p.), t. y. kuri visame krašte plačiosios visuomenės yra bendram reikalui vartojama žodžiu ir raštu; čia *bendrinė* kalba, man rodos, yra rūšis, o *rašomoji* ir *šnekamoji* – parūšis. Ir toks platesnis kalbos požiūris tikrai yra geresnis: jis mus dažnai apsaugo nuo visokių staigių iškrypimų į šuntakius. Seniau, būdavo, kai kurie mūsų taisyklių mėgėjai sučiups vieną kitą pavyzdį, ir daro tuojau taisyklę, visai negalvodami, kad ta taisyklė mūsų bendrinės kalbos vartosenai gali visai netikti, gali ji būti per siaura, staigi ar be rimto pamato (apie tai plačiau teko man jau rašyti 1927. „Šv. Darbo“ 6, 542 p.p.). Bet visai kas kita yra, kai mes žiūrime lietuviškos bendrinės kalbos vartosenos: tada mes, kaip K. Vossler'is pasakytų, *nebegrebezojame* tuščiai, bet kalbame realiais dabartinės kalbos duomenimis; tada mažiau bereikia mums tuščiai į šalis blaškytis, ginčytis, rūstauti arba vienus niekti, į paraką malti, o kitus mažaverčiais, beprasmiais titulais krikštyti, tada mums taisyklės yra ne tikslas, bet gairė duomenų daugybėje vadovautis.

Skaitydamas šitą R. Jono raštą, matai, kad autorius yra pažangus, su didele apykanta. Jis duoda tokių pavyzdžių: lygiosios pievelės *nu-*

stojo (šitą veiksmažodį Kantvydis savo laiku norėjo į *netekti* iškeisti) šviesaus žalumo 37; mūsų tėvelių visos tos giesmės *mokėta* (ne n. pl. *mokėtos*; plg. jo *nešta* buvo *medžias* iš miško. Subačius) 40: kláusė sūnus *tėvulėlio* (šalia acc. sg. tėvulėlį sk.) 41; ar gal ereliui žvirblis glūps *prisilygint* (= *susilyginti* su ereliu sk.) 61. Šalia *kuone badu padvėsęs* parašo ir vakarietišką *kone* 85; šalia *prieš* parašo ir Maž. Lietuvoj ir kitur pažįstamą *pirm* „prieš": turi ateiti *pirm* saulėtekio (= prieš saulėtekį, prieš saulei tekant, prieš saulės tekėjimą) 118; vietoj *kuo greičiausiai* rašo ir *ko* (*kuo greičiausiai*) 131. Užuot rašęs *senai* adv., jis rašo *seniai* „dawno" 12, kaip kad beveik visoj Lietuvoje yra sakoma.

Norėdamas daugiau iškelti aikštėn linksnių ir prielinksnių vartojimo ypatybių, R. Jonas ima net ir tokius pavyzdžius, kuriuose yra *glūpas* 9, *durakas* 35, *vaiskavas* 9, *maskolius* 9, *griekas* 38 ir kt.; to „Lietuvių kalbos gramatikoj", kiek žinau, jis nėra dar daręs. Sutikęs kokius mažiau vartojamus, ne visai įprastus pavyzdžius, jis tik pamini juos, bet nepasmerkia; pav., išrašęs Duonelaičio sakinį „Judu netinkat *kiaulpalaikes kelias* varinėti" 53, jis tik abejoja: parašęs *kelioms kiaulpalaikėms*, tuojau pastato klaustuką. Ir tikrai: bendrai mūsų raštuose yra čia vartojamas naudininkas su bendratimi; bet Mažojoj Lietuvoj, Žemaičiuos ir kt. pasakomas ir galininkas su bendratimi; pav.: tu netinki *karves šerti* Vilkyškiai, bet: tas šienas netinka *karvėms šerti* ib. Taip pat jis atsargiai elgiasi ir kitais atžvilgiais; pav., apie tarinio įnagininką jis sako: „Tarinio įnagininkui vartojami ypač dažnai daiktavardžiai su veiksmažodžiais *laikyti, versti, pavirsti, išvirsti, tapti*..." 90. Ir paskum, davęs dar galybę pavyzdžių, priduria: „skaitytojams pabrėžtinai patariu iš šios vietos pavyzdžių įsidėmėti ypačiai tuos, kurie labiau tinka įvairiems jų pačių kalbos reikalams..." 91. Taigi čia R. Jonas tik pataria vartoti žmonių darybos sakinius ar atskirus žodžius (veiksmažodžius) savo reikalams, bet neįsako, kaip vienas kitas norėtų gal įsivaizduoti. Aš manau, kad R. Jonas nieko nesakys, jei kas panorės kai kuriuos dalykus ir kiek kitaip, bet visai žmoniškai, lietuviškai pasakyti. Pav., toks sakinys, kaip „jį *pavertė* žmogum", man rodos, galima, – R. Jonas ir nesako šitam savo rašte, kad negalima, – lietuviškai pasakyti ir „jį *pavertė į žmogų*", nes, viena, šis sakinys gali būti ir neslaviškas (vokiečiai irgi sako *jeman-*

den in etwas verwandeln); antra, *žmogų į ką nors verčia* daugiausia kaip tik tie lietuviai, kurie su slavais visai nesusiduria (žemaičiai, Maž. Lietuvos aukštaičiai...); trečia, mūsų kalboje yra daugiau tos rūšies sakinių, pav.: jį *sumalė parakan* Sub., jį *sutrynė miltuos* (= miltuosna, į miltus) Sub., viską *niekan pavertė* Sub.; ketvirta, dvejopų tos rūšies pavyzdžių yra buvę ir senovėj, pav.: wissas Wanduo... *pawirta Krauieis* Bretkūno Biblija II Mos. 7, 20; *nieku wercze* Margarita Theolog. 1316; *mażu waiku pawirta* Kleino Giesmynas 40; bet: *kirmełesna pavirsta* 1600 m. Postilla; *ing dulkes* savo *pawirs* Širvydo Punkty Kazań I 95; *niekan pawerćia* PK. I 151.

Tarp žinomų gyvosios kalbos arba jos duomenimis sudarytų pavyzdžių, R. Jonas iškelia aikštėn ir vieną kitą naujenybę, lig šiol raštuose dar maža vartotą, pav.: *jo apsimetimas negyvo* lokį iš čion nuvarė (plg. jis apsimetė negyvas) 43; *sustok kelias dienas* Berlyne 75 (lig šiol bendrai sustodavome Berlyne tik *ant kelių dienų* arba *kelioms dienoms*). Tokie sakiniai, kaip *„pasitrauk kelias dienas* iš namų“, buvo ir pirmiau kai kuriose tarmėse vartojami, bet niekas neatkreipė į tai dėmesio. Pagaliau, jis vartoja ir vieną kitą seniau daugelio pražiopsotą dalyką, pav., *dėl, kodėl, todėl* vietoj *del, kodel, todel*. *Dėl, kodėl* yra sakoma vakarinių aukštaičių (pav., Mažojoj Lietuvoj), žemaičių ir kt.; bet taip pat yra sakoma ir *del* (pav., Rytų Aukštaičiuose). Mano nuomone, bendrai galime vartoti *dėl, kodėl* (kaip *seniai, kone, ko geriau*...), bet neturėtume barti ir tų, kurie vartotų *del, kodel*, nes abudu šitie dalykai yra seni mūsų kalbos dariniai; *dėl* turi tvirtesnį balsių kaitos laipsnį, o *del* – silpnesnį (plg. senov. *tiek-tai* ir *tik, apy-kaimė* ir *api-nastris*...).

Taigi iš šių kelių trumpų pastabų mes galime matyti, kad R. Jonas kalbos dalykuose yra vis jaunas, pažangus ir todėl iš šio jo rašinio gali skaitytojai labai daug ką gera, nauja pasimokyti.

Argi?

(Lietuvos aidas, 1930 01 10, nr. 7)

V. Kietis, rašydamas „Liet. Aido“ 1929 m. 296 nr. apie rašybos krizį ir sanaciją, paliečia kai kuriuos mano „Vairo“ 3 nr. išspausdinto straipsnio „Vilniškės rašybos krizės“ dalykus. Čia aš atsakysiu tik į

tuos Kiečio paliestus dalykus, kuriuos jis yra savotiškai suraizgęs ir iš jų nereikiamas išvadas pasidaręs; dėl kitų asmenių dalykų ir sofistiškų išvedžiojimų aš nesileisiu su Kiečiu į tuščią polemiką.

1. V. Kietis sako, kad man rašybos vienodumas esąs nesvarbus ir kad mes mokinius demoralizuojame ne rašybų kaitaliojimu, bet gyvomis kalbos klaidomis; o jei rašyba esąs nesvarbus dalykas, tai nereikią jos kaitalioti ir tuose „mažaverčiuose" dalykuose savos individualybės rodyti. Tai netiesa; aš 279 psl. esu sakęs: „mes mokinius pirmiausia demoralizuojame ne rašyba, bet gyvomis kalbos klaidomis". Tai aš tvirtinu ir dabar iš studentų darbų, kur mes sutinkame kalbos klaidų 80–90%, o rašybos tik kelis procentus; iš to pasirodo, kad dabartinės gimnazijos kaip reikiant negali išmokyti savo mokinius lietuvių kalbos. Bet aš nesakau, kad rašybos dalykas būtų nesvarbus, – ne, jis svarbus, tik pati kalba (žodžiai, jų sudėtis ir junginiai...) yra daug svarbesnė, ir jąja mes daugiau demoralizuojame mokinius, kaip rašyba. Todėl Kiečio pasakymas, kad dėl rašybos „mokytojas yra išmuštas iš vėžių, dezorientuotas, o mokinys demoralizuotas" („Liet. Aidas", 1929 m. 253 nr.), yra didžiai perdėtas.

2. Dėl rašybos nevienodybės aš esu rašęs: „Bet vis dėlto dabartinės rašybos nevienodybės yra nepageidautinos: nepageidautina yra ir dabartinės rašybos pusiaukelė" („Vairas", 3 nr., 280 psl.). Viena rašyba, visiems būtina, yra mums reikalinga, juo labiau rašomosios kalbos (rašybos) žodynui, kuris bus netrukus pradėtas ruošti. Bet dabar kas pasidarė su rašybos vienodybe? Net vienoj ir toj pačioj knygoj pradėjo rašyti nebevienodai, su priešybėmis; o toks nevienodumas yra pirmiausia smerktinas, ir todėl aš su „Sakalo" b-ve sutikau, kad tos priešybės, nevienodybės bent viename rašte, Kamantausko chrestomatijoj, būtų kiek išlygintos. Bet aš niekados nesu sakęs, kad nereikia rūpintis kuo greičiausiai sudaryti viena, visiems būtina rašyba; aš apie tai seniai jau esu rašęs; pagaliau net esu ėmęs rūpintis, kad būtų sudaryta iš universiteto žmonių, pedagogų, literatų ir kt. komisija tokiai rašybai sudaryti, ir tokia komisija jau yra.

Savaime aišku, visiems būtinos rašybos vienas žmogus negali primesti, ir niekas to nenori; bet pasidarius rašybos chaosui, niekas nepasakys, kad kas nors negali vengti kas žingsny daromų nevienodybių bei priešybių; toks vengimas gali tik visus paskatinti susirūpinti kuo greičiausiai galą daryti dabartiniam rašybos chaosui.

3. Savo straipsny taip pat aš nėsu sakęs, kad rašyba yra „mažavertis“ dalykas; priešingai, aš esu rašęs, kad tuščias šūkalojimas, kibimas į atskirus asmenis ir kiti tokie dalykai yra m a ž a v e r č i a i (žr. „Vairo“ 3 nr., 280 psl.). Bet V. Kietis tai nutylėjo, ir m a ž a v e r č i u dalyku pavadino pačią rašybą.

4. Tokius posakius, kaip „darau k e i t i m u s, a t m a i n y m u s, darysim p a š o k i m u s (juo Kietis nori savo įrodymą paremti), p a s i v a i k š č i o j i m u s, turiu g a l ė j i m o (galimumo), padarė p r a n e š i m ą, turėjo p a s i k a l b ė j i m ą su korespondentais ir kt., aš laikau visai nevykusiais, net nelietuviškais, ir todėl, mano nuomone, jų reikia būtinai vengti; nuo šių posakių skiriasi, pav., tokie: namuose nėra gero p a d ė j i m o (podėlio), jis sėdi k a l ė j i m e, dabar sušaukė, pradėjo s u s i r i n k i m ą, už tai gausi a t l y g i n i m o ir t. t. Apie šiuos dalykus aš tvirtinu iš daugelio surinktos mano medžiagos, todėl visai aiškiai ir apgalvojęs; specialiai apie tai teks pakalbėti „Kalbos“ laikrašty.

5. V. Kietis, kalbėdamas apie rašybų Babelį, ėmė kalbėti apie autoritetus. Apie Rygiškių Joną jis rašo: „Ir dabar jo autoritetas tebestovėtų aukštai, jei ne tas staigus niekeno [1] nelauktas rašybos pakeitimas, be jokių įspėjimų, be motyvacijos“ („Liet. Aidas“, 1929 m. 253 nr.).

R. Jonas „Visuomenės įnamiuose“ ir „Keliuose moksleivių vertimuose“ tikrai yra kelis rašybos dalykus pakeitęs, nieko neįspėjęs nei motyvavęs, tad jo autoritetas Kiečio pasakymu turi dabar nebeaukštai stovėti, kitaip sakant – turi būti kritęs. Ir aš tatai pavadinau negražiu R. Jono „trepūkojimu“. Ir dar daugiau: tatai yra nei recenzija nei kritika, bet nusipelniusio žmogaus žeminimas. Visai kas kita yra R. Jono kalbos dalykai kritikuoti: mes galime nuomones kritikuoti, bet ne į autoritetus ar kitus panašius dalykus kibti. Tai turi būti griežtai skiriama. R. Jonas vienaip, mano nuomone, visai nepamatuotai aiškina, o aš kitaip; dėl to aš jau net dukart esu rašęs; bet aš nei žodžiu nesu niekados pasakęs, kad R. Jono autoritetas dėl p r o t ė v i o, k e l i a u n i n k o, s e n i a i, n o r i a i ir kt. būtų jau nukri-

[1] Seniau visur buvo rašoma n i e k i e n o, o dabar V. Kietis rašo n i e k e n o; tad ar nėra čia kaitaliojimas? – *Sk.*

tęs. Taigi aš griežtai neigiu tokį V. Kiečio „trepūkojimo“ sutolyginimą su mano kritikomis.

6. Visa, ką aš apie V. Kietį esu rašęs, ir apie J. Ambrazevičių dar rašysiu, rašiau ir rašysiu atvirai, net slapyvardėmis nesidangstydamas, kaip kad V. Kietis daro; antra vertus, savo rašymą apie Kietį „Vairo“ 3 nr. esu rėmęs jo paties žodžiais: „V. Kietis ir K-o[2] šaukte šaukia, kad dabar susidaręs didžiausias chaosas, painiava, mokytojai esą dezorientuoti, mokiniai – demoralizuoti, R. Jono autoritetas nukritęs, Skardžius ėmęs daug naujovių vartoti ir t. t., žodžiu – skandalas!“ (žr. „Vairo“ 3 nr. 279 psl.).

Toliau rašiau: „Kai kurie pasalūkai ėmė šnibždėti...“ ib. Ir tai aš rašiau jau ne Kietį turėdamas galvoj, bet ką kitą, ir tą „ką kitą“ ne iš piršto išlaužęs, bet patyręs iš kelių patikimų sau, sakydamasis prieš mane nevaręs jokios agitacijos ir negalįs varyti. Gal būt, tai Kiečiui, prisireikė kažkokiems demagogiškiems tikslams?

7. V. Kietis sako, kad nieko nepadėsią, jei tik būsią sakoma oficiozuose darant daugybę klaidų, bet nebūsią siūloma konkrečių priemonių toms klaidoms pašalinti. Apie gyvąsias kalbos klaidas jau buvo daug rašyta po kelis kartus R. Jono ir kitų; tam yra jau ir literatūra: kas tikrai nori, tas gali dabar jau gerai išmokti lietuvių kalbos; pav., pažįstu keliolika jaunų studentų, kurie yra mūsų kalbą labai gerai išmokę; ypač Kiečio tvirtinimą gražiai griauna nelietuviai, kurie rūpindamiesi kartais daugiau išmokta lietuvių kalba, kaip kai kurie mūsų laikraščių žmonės. Taigi konkretus pasiūlymas yra toks: lietuvių kalbos turi pagaliau imtis jau tikrai mokytis mūsų laikraščių žmonės ir jų bendradarbiai; o tuo tarpu, ligi tai bus padaryta, pravartu redakcijoms pasiimti po vieną kitą žmogų negeros kalbos straipsniams taisyti. Mes iš savo pusės pasižadame „Kalboje“ mūsų dienraščių ir kitų laikraščių kalbos klaidas kelti aikštėn, kad tų laikraščių kalba pasidarytų kiek žmoniškesnė ir lietuviškesnė.

Apie kitus dalykus (apie Kamantausko chrestomatijos akcentologiją, apie tariamąjį Kamantausko „smaugimą“, apie Sereiskio ir Dabušio suniekinimą, apie kurį J. Ambrazevičius rašo „Židinio“ 12 nr. 470 psl. ir kt.) pasikalbėsime plačiau kur kitur.

[2] Čia K-o gali būti suprantamas ne koks „bruderšaftas“, bet vienminčiai: juk Kietis tariasi atspėjęs norą ir tų, kuriems daugiau tenką susidurti su rašyba, žr. „Liet. Aido“ 1929 m. 253 nr.

Dėl rašybos reformos reikalingumo

(Lietuvos aidas, 1930 02 06)

Redakcijos prierašas. Rašybos reformos klausimas yra labai svarbus ir kartu sunkus visuomenės uždavinys. Kas čia teorijoj kartais atrodo lengvai išsprendžiama, tas praktikoj pasirodo besąs įkeręs mūsų visuomenės tradicijose ir papročiuose. Laikydama šį reikalą redakcija aktualiu ir svarbiu, kiek leido sąlygos, davė abiem pusėms dėl jos pasisakyti. Tačiau kadangi nematyti ginčo galo, tai šiuo klausimu rašyti redakcija nebegali rasti vietos, tuo labiau, kad netrukus žada pasirodyti specialus, kalbos dalykams skiriamas, žurnalas. Čia bus galima tą dalyką plačiau nagrinėti.

Pažvelgęs į St. Dabušio straipsnio antraštę „Argi mums reikalinga rašybos reforma?“ (žr. „Liet. Aido“ 20 nr.), norėtum tuojau manyti: štai jau yra keliamas balsas dėl rašybos reformos reikalingumo, jau juo rimtai rūpinamasi. Bet įsiskaitęs matai, kad autoriaus norima kalbėti daugiau kaip apie reformą ir dažnai pro šalį, visai nepagrįstai, su tulžine ironija ir pasipūtusia didybe – beveik lygiai taip pat, kaip kad jis, Dabušis, apie J. Jablonskį (R. Joną) trepūkodamas rašė 1928 m. „Ryto“ 8, 10, 11 ir 12 nr.

Pirmiausia užkliūva Skardžius: jis, Stasys Dabušis, pirmas ėmęs „būginti“ rašybą, juo pasekęs V. Kamantauskas, kirčiuotos chrestomatijos autorius, o vėliau (St. Dabušio įkalbėtas) ir Skardžius, tik su tuo skirtumu, kad tas Skardžius naujovių keliu nuėjęs dar toliau: jis rašąs nebe tik dabušiškai **perdidelis, kodaugiausia**..., bet ir **begalo, bekrašto**... Ir dar daugiau: tas Skardžius prieš dvejus metus turėjęs dar drąsesnę jėgą – norėjęs visus minkštuosius priebalsius žymėti nebe lenkiškuoju **i** (kiaulė, kiautas...), bet kokiais nors kableliais viršuj ar apačioj (k’aulė, seil’us, skerdž’us, skardž’us, k,aul,uu l,uobikas, świniák [1] etc., – čia visus pavyzdžius išrašau St. Dabušio). Šitą reformos projektą skaitęs 1928 m. net lietuvių kalbos mokytojų suvažiavime, bet šis „išradingo jaunikaičio sumargintas marginys prašmatniu grožiu nieko nesuviliojo“. Kokie išdidūs, kokie prašmatnūs, bet... neteisingi, vienašališki pasakymai!

[1] Šis pavyzdys yra nelietuviškas ir kalbamam reikalui netinka, tik aiškiai parodo, kam Dabušis kalba apie rašybos reformos reikalingumą.

Pradėsim nuo galo. St. Dabušis sako, kad aš esąs „išradingas". Bet ką aš esu rašyboje išradęs? Tai, kad ilgieji balsiai reikia žymėti viršutiniais brūkšneliais? Bet tai yra jau senas pasaulinis transkripcinis kalbotyrinės literatūros ženklas, kurį savo praktikai rašyboj vartoja latviai, serbai ir kt. O gal minkštųjų balsių žymėjimą kableliu viršuje ar apačioje? Bet tai yra ne mano išradimas: tai jau daro latviai; antra, į savo projektą mes tai įtraukėme trise: prof. J. Gerullis, A. Salys ir aš; trečia, tai mes mėginome daryti vadovaudamiesi pagrindiniu rašybos dėsniu: vienam garsui žymėti yra vartotinas vienas ženklas (juk žodyje **kiautas** turime ne kietą **k** ir balsių junginį **ia**, bet minkštą **k**, kurį čia žymime junginiu **ki**); ketvirta, tai yra tik projekto dalykas, kurio mes vieni nesiimam vykdyti, bet duodame dar svarstyti platesnei komisijai, kurioj dalyvauja J. Jablonskis, J. Balčikonis, A. Salys, I. Kuzmickis ir kt.: toks dalykas reikia daug, daug svarstyti. Jei daugumas nuspręs, jog patogiau toliau yra rašyti **kiautas**, mes tam neprieštarausime.

Toliau St. Dabušis sako, kad „išmintingų žmonių dalykas yra apsvarstyti, ar yra reikalo rašyba kaitalioti kaip sezoninės pirštinės: mūsų rašyba nei tokia prasta, nei nepraktiška, nei nuo kalbos atsilikusi". Bet kokia mūsų rašyba: vilniškė ar būginė? Jei vilniškė, tai kam St. Dabušis su P. Klimu po Rygiškių Jono „Visuomenės įnamių" ėmė rašybą „būginti"? Ar tik todėl, kad Dabušiui labiau **patiko** j, o kiti dalykai yra nesvarbūs? Bet kodėl nesvarbūs? St. Dabušis į tai neatsako: jis rašo *griųva, svįla, kįla, tįžta...*, ir sako, kad, be j, kiti rašybos dalykai nesvarbūs. Argi tai neprieštaravimas?

Toliau. Iš kur St. Dabušis ištraukė vieną „seno patrijoto Daukšos, poeto Duonelaičio ir rašomosios kalbos kūrėjo kalbininko prof. Jablonskio rašybą"? Apie tokius dalykus gali kalbėti tik St. Dabušis: M. Daukša vartojo daugiausia kilminę priebalsių rašybą (**rūgštus, rūgštis**...); taip rašė ir K. Būga, sakydamas reikiant šitaip rašyti ir mums, mūsų senelių ir tėvų vaikams (žr. „Kalba ir senovė" 56 ir 57 psl.), o vilniškės rašybos kūrėjai ir J. Jablonskis dar lig šiol teberašo **aukštas, baukštus, striktas, spriktas**... Bet toliau J. Jablonskis ir kiti, kiek žinau, ima linkti į kilminę priebalsių rašybą ir čia. Ir tikrai: jeigu mes iš kilmės rašome **dirbti, vogti**..., tai jau vien iš analogijos turime rašyti ir **baug-štus** (plg. *baugus, bauginti*...), **bug-štus**

(plg. *būgo, būgti...*), **rug-štus** (plg. *rūgo, rūgimas...*), **rūgštis, strig-tas** (plg. *strigo, strigti...*), **sprigtas** (plg. *sprigė, sprigis, spriegti...*), **kniūbščias** (plg. *kniubti, kniūboti*, t. y. sukniubusiam būti) ir kt., taigi ir **aug-štas** (plg. *augesnis, augumas, augalotas, augti...*): čia šaknis yra **aug-**, o priesaga **-štas** kaip ir žodžiuose **rūg-štas** (rūgštus), **baug-štus, bug-štus, bėg-štus**; čia visur **g** prieš duslųjį **š** yra visur paliktinas kaip ir **b** žodžiuose **darb-štus** (plg. *darbas*), **graib-štas, graib-štus** (plg. *graibyti*), **gob-šus** (plg. *pra-gob-ėlis*) ir kt. Taigi su Dabušiu niekaip negalima taip lengvamaniškai ir be jokių įrodymų pasakyti, kad **augštas**, taigi ir **rūgštus, baugštus, darbštus, strigtas, sprigtas...** nėra geresni už **aukštas, rūkštus, baukštus, darpštus, striktas, spriktas,** juo labiau **vogti** už **vokti, dirbti** už **dirpti** ir t. t. Iš to matyti, kad bendromis, nepagrįstomis frazėmis beveik nieko negalima pasakyti.

Taip pat St. Dabušis tvirtina, kad netikęs esąs ilgųjų balsių niekuo neskyrimas. Bet kas tai sako? J. Gerullis, J. Jablonskis, A. Salys, aš ir daugelis kitų rašybos reformos šalininkų to netvirtiname. Tiesa, rašybos komisijoj buvo apie tai kalbama, bet daugumas pasirodė kitos nuomonės. Tad kam apie tai kalbėti?

Neįtikimas ir paskutinis St. Dabušio argumentas, kad ilgųjų balsių žymėjimas brūkšneliu viršuje būtų mums pražūtingas darbas – dėl to netektume milijonų litų! Tai tuščias gąsdinimas: turkai panaikino arabiškuosius rašmenis ir įsivedė lotyniškuosius; tad ar jiems maža tai kaštuoja? Serbai kirilicos vietoj tą pat padarė; rusai irgi projektuoja tai daryti. Tad argi tai mažas žingsnis? Rusai jau seniai panaikino jat' ir kitus nereikalingus rašmenis (pav., jėrą...); tad dėl to ar liko sunaikinta jų daug didesnė už mūsų literatūra? Latviai ne tik panaikino gotiškuosius rašmenis, bet ėmė vartoti brūkšnelines ilgąsias balses, minkštuosius priebalsius su kableliais ir t. t.; argi jų mokykliniai vadovėliai buvo dėl to sunaikinti? Pagaliau, argi mes iš tikrųjų norime čia eiti „subolševikinimo principu“? Mes lig šiol žymėjome ilguosius balsius trejopai: viršutiniu brūkšneliu (ū), uodėgėlėmis (ą, ę, į, ų) ir kilpiniu ženklu (y); antra, uodėgėlėmis žymėjome tuos garsus, kurių kilmė eiliniam žmogui visai neaiški. Dabar norima šitų trejopų žymėsenų vietoj eiti vienu keliu: nebeskirti nosinių nuo ilgųjų ir juos visus vienodai žymėti; tai yra visai logiška,

nuosaiku ir tinkamiausia rašomosios tarmės tarimui. Norint galima būtų ilgieji balsiai visur žymėti apatinėmis uodegėlėmis (**sųnus, sųnųs**...) arba sudvejintomis raidėmis (**suunus, suunuus „sūnūs“**), bet toks žymėjimas yra labai nepatogus ir griozdiškas. Geriausia jie yra žymėti viršutiniu brūkšneliu: sūnus, sūnūs...: viena, tas brūkšnelis yra mums nesvetimas, mes su juo jau esame apsipratę; antra, jis yra visai praktiškas, – juo mes galime grafiškai mokiniui ir balsio ilgumą įvaizduoti; trečia, mes tuo būdu nebeskiriame nosinių nuo ilgųjų ir be reikalo nebesikamuojame dėl jų istorinės kilmės, ir, ketvirta, sumažiname dviem rašmenimis balsių skaičių (apie tai bus plačiau „Kalboje“ rašoma).

Pagaliau tenka dar pasakyti šis tas ir apie Dabušio rašybos „būginimą“: viena, jis ėmė rašybą „būginti“ ir „nesubūgino“ – sustojo pusiaukelėj; antra, jis vartoja ne vieną, bet dvi prieštaringas rašybas: *pjausiu* 10, *nedyla* 46, *išyso* 61 (Būga rašo **ištįso**) ir *griųva* 134, *šįla* 191, *tįžta* ib. (*tįž-sta* turėtų būti **tįšta**, plg. *griž-siu* = *grįšiu, mėšlas, lūšna*...), **drįska** 264, **aukštas** 51 ir **augštesnis** 259, **varžytinės** 94 ir **mintynių, lenktynių** 182, **kuo gražiausiai** 47 ir **ko greičiausiai** 70 ir t. t. Ir štai jis pats, rašydamas „kuo (ko) greičiausiai“ skyrium, sakosi tai rašęs drauge ir kad aš juo pasekęs dar toliau. Ne, atsiprašau, p. Dabuši: aš esu rašęs Kamantausko chrestomatijoj tik „ko greičiausiai“ (skyrium). „Be galo“ aš, kaip ir J. Balčikonis savo pasakose, skiriu: jis **begalo** (= visai) geras, bet: jūra **be galo, be krašto**; „bekrašto“ (drauge) nėsu niekados rašęs. Ir tt.[2].

Taip pat netiesa, kad aš Dabušiu pasekęs: nei aš su juo esu kalbėjęs, kaip reikia rašyba reformuoti, nei aš vadovavausi jo „Skaitymų“ rašyba: kai „Skaitymai“ pasirodė, V. Kamantausko kirčiuotosios chrestomatijos paskutinis lankas jau buvo spausdinamas; antra, tokia prieštaringa, be jokios sistemos rašyba niekas ir šiaip negalėtų sekti; trečia, netiesa yra ir tai, kad V. Kamantauskas būtų rašęs savo chrestomatijoj dabušine „subūginta“ rašyba, – jis buvo rašęs tik vilniške rašyba; tik vėliau aš, „Sakalo“ b-vės prašomas, su paties au-

[2] Aiškus pavyzdys, kaip St. Dabušis per akis gali neteisybę sakyti, yra jo „Laiškų būsimajai žmonai“ (Kaunas 1930) prakalba, kur sako, kad prof. J. Jablonskis jau rašąs **pjauti, spjauti, pjūvis**... Iš tikrųjų jis taip dar nerašo, – gal dar taip rašys...

toriaus sutikimu išlyginau kiek chrestomatijos rašybą tam, kad griežtesnių pusiaukelinių rašybų vengimas vienoj knygoj paskatintų kitus greičiau susirūpinti galutiniu rašybos sutvarkymu.

Iš to, kas pasakyta, jau aiškiai matyti, kad autorius apie rašybos reformos reikalingumą rašė tik tarp ko kita, su niekuo nesiskaitydamas – nei su faktais, nei su teisybe. Jokių konkrečių įrodomų dalykų jo rašiny nematyti; bet užtat aiškiai gali pastebėti jį norint vienam asmeniui įgelti ir savo tulžį išlieti. Tai yra paprasčiausia: žmogus, negalįs tiesiogiai atsispirti, ieško netiesių priemonių, ir tam randa vietos dienoraščiuose. Bet neteisybė kalbos dalykuose turės būti išnaikinta: specialiuose leidiniuose bus galima plačiau ir specialiau kalbos dalykai (rašyba, jos reforma ir kt.) panagrinėti[3].

Rašyba ir jos reforma

(Kalba, 1930 m., I t., nr. 1, p. 19–21)

Po karo rašybos dalykai vėl paaktualėjo – vėl ėmė jais daugiau domėtis. Tik ką universitetui įsikūrus, buvo panorėta vilniškė ir būginė rašyba sulyginti (žr. 1923 m. „Lietuvos" 53 Nr.), bet, keliolikos žmonių atsiklausus, liko tik nutarta, nieko konkretaus nepadarius, išsiskirstyti (žr. Humanit. Mokslų f-to Muziejaus 1562 Nr. 5 ser.). Po to kurį laiką buvo dar stengiamasi laikytis vilniškės rašybos; bet pamažu ėmė vienas kitas prabilti dėl rašybos (plg. 1926 m. „Šviet. Darbo" IV, 392, 1927 m. „Š. D." IV, 343–48, 1928 m. „Š. D." V, 521–24, 1928 m. „Lietuvos" 10 Nr., 1926 m. „Mokyklos ir Gyvenimo" I, 22–28, 1929 m. „Ryto" 182 Nr. ir kt.). Pagaliau, nebesulaukus reformos, buvo pradėta rašyba pavieniui reformuoti (plg. „Visuomenės įnamiai"[2] 1929, „Keli moksleivių vertimai" 1929, P. Klimo „Skaitymai"[6] 1929, V. Kamantausko „Kirčiuota lietuvių literatūros chrestomatija" 1929, Pr. Meškausko „Lietuvių kalbos sintaksė" 1929, „Archivum Philolo-

[3] Vakarykščiame „Liet. Aido" (29 Nr.) V. Kietis mėgina atsakyti į mano straipsnį „Argi" (7 Nr.), bet į pagrindinius klausimus (pav., kodėl R. Jono autoriteto niekinimas buvo „trepūkojimu" pavadintas ir kt.) neatsako, – jis pasitenkina tik išrinkęs atskirus žodžius ir juos savotiškai sugretinęs. Todėl į tokius nerašybos dalykus nėra prasmės beatsakinėti.

gicum“ 1930 ir kt.; netrukus, sako, pasirodys ir publicistinių raštų su kaikuriomis rašybos atmainomis). Šiais paskutiniais žygiais vilniškė rašyba buvo jau visai išjudinta; ją nustojo ginti net ir didžiausieji jos kūrėjai ir rėmėjai. Tuo būdu jau kelias reformoms buvo praskintas – pagaliau jau buvo sudaryta prie Šv. Ministerijos Rašybos komisija, kurioj dabar dalyvauja J. Balčikonis, J. Jablonskis, A. Jakučionis, A. Kasakaitis, Z. Kuzmickis, A. Salys, Pr. Skardžius, J. Talmantas ir Žiugžda; kiti kviestieji iš pradžios buvo kelis kartus atsitraukę ir vėliau nebepasirodė, o vienas kitas kviečiamas ir šiaip nesutiko dirbti komisijoj. Ši komisija dirba dabar gyvai ir sėkmingai. Tuo tarpu, kol rašybos dalykai tebesvarstomi, negalim dar galutinių visų rezultatų numatyti. Pirmame „Kalbos“ numeryje galime iškelti tik svarstytuosius vokalizmo dalykus.

Iš pirmiausių pagrindinių dalykų yra paminėtinas ilgųjų ir nosinių balsių skyrimas ir žymėjimas. Vieni, kur radikalesni, įrodinėjo, jog ilgųjų balsių nereikia skirti nuo trumpųjų, o kiti sakė reikiant juos palikti. Laimėjo paskutinieji: daugumu balsų prieš du savo posėdy nutarė ilguosius balsius palikti. Paskiau nutarta nosiniai balsiai nebeskirti nuo ilgųjų ir žymėti juos visus, ligšiolinius ilguosius ir nosinius, brūkšneliu viršuje: ā, ē, ī, ū; *o* dėl ilgumo nebereikia brūkšneliu žymėti; *ė* yra siauras ilgas garsas, todėl paliktinas su taškeliu. Taigi ilgųjų balsių turime šešis (ā, ē, ī, ū, o, ė) ir trumpųjų keturis (a, e, i, u). Trumpųjų balsių a, e, kurie po kirčių pailgėja, taip pat nežymime brūkšneliu.

Toks komisijos daugumo nutarimas nėra be pagrindo, ir štai kodėl. Ligšiol bendrinės kalbos pagrindu ėjo vakariečių panemuniečių tarmė, kurios ilgieji balsiai nuo trumpųjų yra aiškiausiai skiriami; juos visur skiria ir kitose Lietuvos tarmėse. Balsių ilgumas yra charakteringa mūsų kalbos ypatybė, pav.: tėkštelėti (pamažu ir tėkštelėti (tvirtai), pùkštelėti ir pūkštelėti, ritas ir rytas, gira „toks gėrimas“ ir gyra „gyrimasis; pagyras“, viras ir vyras, tiko ir tyko ir kt. Taigi ilgųjų balsių negalime išmesti, kaip kad negalime išmesti ir skardžiųjų priebalsių (b, d, g, ž, z).

Bet, iš kitos pusės, šitų ilgųjų balsių negalime skirti nuo nosinių ir juos dar įvairiai žymėti: jie, „nosiniai“, yra visi ilgi po kirčio ir be kirčio. Apie šių garsų „nosinumą“ visai nebetenka kalbėti, nes

jie dabar nebėra jokie nosiniai; antra vertus, jų kilmę tegalime susekti tik lyginamuoju, istoriniu būdu. Taigi nosinių balsių skyrimas nuo ilgųjų ir jų dar ypatingas žymėjimas yra tikra kankynė mokiniams.

Jeigu mes nosinių nebeskiriame nuo ilgųjų, tad kaip reikia jie žymėti? Ligšiol esame žymėję ilguosius balsius trejopai: brūkšneliu (ū), uodegėlėmis (ą, ę, į, ų) ir dar kilpiniu ženklu (y). Bet toks žymėjimas yra netikslingas ir sunkus: čia kalbame vien apie ilguosius balsius, o čia žymime juos trejopai. Visai nuosaiku ir tikslu yra ilgai tariami garsai vienodai žymėti, būtent – viršutiniu brūkšneliu: viena, tai yra jau ilgai vartotas ir išmėgintas transkripcinės kalbotyrinės literatūros ženklas ilgiui žymėti; antra, jį vartoja latviai, serbai ir kt. ir praktikoj visai patogus; trečia, jis negali ir mūsų mokiniams sudaryti kokių sunkenybių: aiškindami balsio ilgumą, mes puikiausiai galime jo tarimą su grafiškuoju jo žymėjimu – tęsimu – suderinti. Pagaliau, toks žymėjimas mums nėra ir šiaipjau naujiena: turėdami ū, mes tik suderiname su juo ir kitas raides. Taigi, netiesa, kad ilgųjų balsių žymėjimas viršutiniais brūkšneliais yra paprastas apatinių brūkšnelių pakeitimas: jis yra daug geresnis už jų žymėjimą vien apatinėmis uodegėlėmis (s ų n u s „sūnus", s ų n ų s „sūnūs", s ų n ų, r ą ž į t i, s k a i t į t i, k r ų m a s...) arba sudvejintomis raidėmis, kaip kad estai daro (pav.: s u u n u s, s u u n u u s, r a a ž i i t i, s k a i t i i t i...) – tai viena; antra, mes sumažiname tuo būdu rašmenų skaičių (ų ir ū, y ir į = ū, ī), ir, trečia, mes imame ilgius žymėti visame pasaulyje ir iš dalies mums (ū) jau įprastu diakritiniu ženklu.

Pagaliau, netiesa, kad, įvedus tuos rašmenis, tektų visi mokykliniai vadovėliai lauk išmesti, ir dėl to susidarytų daug nuostolių. Bet taip manyti nėra jokio pagrindo. Pav., rusai išmetė jat', jėrą, ir jų literatūra dėl to nenukentėjo. Latviai gotiškųjų rašmenų vietoj įsivedė lotyniškuosius; juos įsivedė arabiškųjų rašmenų vietoj ir turkai; dabar tą patį nori ir rusai padaryti. Tad ar čia mažas yra žingsnis? Taigi mes čia esame linkę daryti, palyginti, nedidelę, bet praktišką ir naudingą rašybinę reformą, kuri, pamažu vykdoma, negali jokių didelių nuostolių sudaryti, kaip kad vienas kitas laikraščiuose be reikalo visuomenę ima gąsdinti.

Tiek šiuo tarpu apie rašybos reformą. Kiti reformuotinieji rašybos dalykai bus galima vėliau visuomenei pranešti, kai jie bus komisijos baigti svarstyti; tada ir ji galės dar prieš pačios reformos įvykdymą apie tai savo nuomonę pareikšti.

Mūsų kalbos matematiškumo reikalu

(Pasiskaičius *Z. Žemaičio* Mūsų kalbos matematiškumo ir reformos reikalu. Kaunas, 1931 m., 43 psl.)

(Vairas, 1931 m., nr. 3, p. 255–259)

Perskaičius šitos knygelės antraštę, tuojau krinta į akis vienas žodis – matematiškumas: atrodo, kad autorius joje daugiausia kalbės apie matematinius mūsų kalbos dalykus, apie jų pritaikinimą matematikai, apie matematikos terminologiją ar ką kita panašaus. Bet, perskaitęs visą knygelę, gauni kitokio įspūdžio, būtent – autorius apie patį mūsų kalbos matematiškumą kalba ko mažiausia: tik vienur kitur trumpai aprioriškai teigia, kad mūsų kalba yra tiksliausia, matematiškiausia, bet to niekur nesistengia plačiau įrodyti. Na, ištikrųjų, ir kaip galima įrodyti tai, kas visai negalima įrodyti? Kalba juk nėra toks daiktas, kurio pagrindu kiekvienas galėtų įžiūrėti įvairius dalykus, būtent – matematikas matematiškumą, logikas logiškumą, psichologas psichologiškumą ir t. t. Ne, kalba yra tik kalba, plintanti savo ypatingais kalbiniais dėsniais, ir todėl ji negali būti vien nei matematiška, nei logiška, nei kitokia. Visas kalbos tikslumas, aiškumas, vaizdingumas priklauso nuo mūsų: jei mes gerai mokame kalbą, turime gerą stilių ir aštrų kalbos jausmą, tai mūsų kalba bus visados aiški, visiems įmanoma. Taigi ir matematikai, gerai mokėdami kalbą, visados gali surasti daugybę kalbinių priemonių savo dalykams nusakyti. Bet dėl to jie dar negali pasakyti, kad mūsų kalba jau yra matematiškiausia. Ir todėl p. Z. Žemaičio pasakymas, kad tam tikri posakiai formaliai galį būti taisyklingi, bet ištikrųjų vis dėlto netikslūs, nustoję matematiškumo (6 psl.), yra pats sau prieštaringas: jei kuris posakis yra neaiškus, netikslus, t. y. nenusako to, kas turi būti juo nusakyta, tai jis netikęs, negerai sudarytas ir todėl netaisyklingas. Kalboje negali būti kaip logikoj, kur pats sprendimas gali būti visai teisingas, o jo premisos visai netikros, nebūtos. Todėl to mas-

to nereikia taikyti ir kalbai: kalboje, anot prof. A. Noreen'o, geriausia yra tai, kas visuomenės gali būti tiksliausiai ir greičiausiai suprantama, o kalbėtojo lengviausiai žodžiais pasakoma (žr. 1927 m. Šviet. Darbo VI, 547 psl.).

Toliau autorius savo knygelėje kelia aikštėn visą eilę neįmanomų posakių, atskirų žodžių ir vieną kitą rašybos dalyką ir mėgina dėl jų savo nuomonę reikšti; todėl iš eilės čia visa tai ir pasvarstysime.

7 psl. jis sakosi nesiimsiąs nagrinėti „vadinamųjų kalbos lietuviškumo ir nelietuviškumo klausimų, nes kalbos tikslumo, logikos labai neliečia". Bet vis dėlto jis neiškenčia vieno dalyko nepalietęs: jam rodos, kad posakis „jis turi galimumų" yra „tinkamiausias ir net neišvengiamas", nes, jo nuomone, labai griozdiška būtų sakinį „aš jam suteikiau daug galimumų" versti, pav., į „aš suteikiau jam tokias sąlygas, kad jis daug ką gali" arba kaip kitaip; o antra vertus, posakį „turi galimumų" turinčios ne tik slavų, bet ir kitos (anglų, prancūzų...) kalbos. Kitoj vietoj (42 psl.) jis taip rašo: „Tačiau sutiksime su tuo, kad šis gal ir taisyklingesnis posakis (t. y. „galiu" vietoj „turiu galimumų" – Sk.) neapima, neišreiškia kartu ir k e l e t o g a l ė j i m o b ū d ų, n u o t i k i ų (= n u o t y k i ų – Sk.), š a n s ų, kurie ryškiai juntami posaky „turiu galimumų", sudarytame gal ir kitų kalbų pavyzdžiais". Tai kasgi čia yra? Iš vienos pusės pripažįsta, kad minėtasis posakis gal ir nelietuviškas esąs, bet iš kitos pusės vis dėlto jis jam daugiau pasako, kaip kalbininkų arba kalbos taisytojų teikiamasis lietuviškas posakis. Vadinas, čia autorius svetimomis kalbomis moka geriau nusakyti, kaip savąja kalba; bet tuo būdu – juk dabar iš tikro kitomis kalbomis mums dar lengviau galvoti – mes turėtume kitų kalbų pavyzdžiais nusakyti ir kitus dalykus, kuriems dar nesame radę tinkamų lietuviškų formų. Tačiau tai nebūtų mums į naudą: tuo bukintume savo kalbos jausmą ir pamažu toltume nuo lietuviškojo mūsų kalbos kamieno. Ir todėl su autorium galime pasakyti: „nėra ko dairytis po svetimas kalbas, drąsiai galime remtis mūsų kalba" ir „josios gausiais ir gražiais pavyzdžiais" (39 psl.). Tai viena; antra, autorius kalba dar daugiau apie g a l i m u m u s: sako, kalbininkai tą žodį gują laukan, smerkią... Bet tai, man rodos, yra nevisai tiesa: J. Jablonskis, atsimenu, to v i e n o žodžio nėra smerkęs; nesu ir aš jo smerkęs. Aš esu įrodinėjęs, kad tik tam tikri posakiai su tuo g a l i -

mumu (galimybe) yra mūsų kalbai nevykę; pav., sakinys „jis davė man galimumo ir į užsienį važiuoti“, mano nuomone, žmonių kalbai yra toks pat svetimas, kaip ir „man davė skubumo į miestą važiuoti“. Ir todėl kartu su Jablonskiu manau: geriau vartoti truputį dirbtinesnis, bet įprastiniais žmonių kalbos pavyzdžiais sudarytas posakis, nekaip visai svetimas, būtent: jis mane paskubino į miestą važiuoti; mus visus įsmagino bėgti ir kt., taigi ir jis jį įgalino važiuoti į miestą (plg. įgalėti ir įgalinti); žr. Kalbos II, 89 ir sequ. Bet čia autorius man tuojau gali pasakyti: gal būt, taip galima pasakyti paprastų žmonių kalboje, bet mokslui, pav., matematikai, tai visai nedera: „sudėtingam sakiniui liaudies dainų kalba ir jos taisyklės nebetinka“ (5 psl.). Taip, liaudies kalba mes negalime išsiversti abstraktinėms mokslo sąvokoms žymėti – tai yra teisybė; bet autorius negali nuginčyti, kad šitoms sąvokoms reikšti reikia darytis žodžių ar posakių žmonių kalbos įprastinės darysenos keliu, nes svetimu būdu sudarytos naujovės mums vis dėlto yra svetimos ir todėl mažiau įmanomos. Vadinas, visų naujadarų darybą turi kontroliuoti mūsų bendrinės kalbos vartosena arba jos tendencija; žr. apie tai plačiau Šv. Darbo (1927) VI, 541 ir sequ., (1928) II, 148 ir sequ., (1929) III, 231 ir sequ.

Didesnėj knygelės daly (6–22 psl.) autorius kalba apie betvarkišką daugybės kilmininkų susigrūdimą prieš pažymimąjį žodį. Kalba apie tai remdamasis daugiausia laikraštiniais pavyzdžiais ir nepasakydamas, kaip jie yra taisytini; bet kalbėdamas kartais vis užkliūva už kalbininkų: kalbininkų (kurių, autorius nepasako: mat, nomina sunt odiosa! 7 psl.) nuomone, girdi, negalima sakyti universitetinis darbas (12 psl.), veisliniai galvijai (13 psl.), valstybinė opera (14 psl.) ir kt. Bet toks apibendrinamas autoriaus pasakymas yra nepagrįstas; gal būt, koks įsismaginęs kalbos taisytojas autoriui taip ir yra liepęs sakyti; bet iš to dar negalima pasakyti, kad visų kalbininkų manymu tik taip reikia rašyti. Pav., namie sakydamas darbiniai ratai, ganykliniai dobilai, veislinis (ir geros veislės) kumeliukas ir kt. arba žinodamas rytiečius, vakariečius aukštaičius ir žemaičius dažnai sakant drabužinė klėtis (kur drabužiai sudėti), kalninė Petronienė (kuri kalne gyvena), prūsinis spiritas (= iš Prūsų atvežtas), amerikinės akėčios, pil-

v i š k i n i s kunigas ir kt., – aš niekaip negalėčiau patarti vartoti vien u n i v e r s i t e t o darbas, v e i s l ė s galvijai, v a l s t y b ė s opera, A m e r i k o s naikintojai (11 psl.) ir kt. Mano nuomone, čia žmonių kalbos pavyzdžiais galime pasakyti ir u n i v e r s i t e t i n i s darbas (t. y. universitete arba universitetui, universiteto siekiamam tikslui dirbamas darbas), v e i s l i n i a i (= veislei laikomi) galvijai, v a l s - t y b i n ė (= valstybės laikoma) opera, a m e r i k i n i a i naikintojai ir t. t. Taip pat būtų galima sakyti ir p r a d i n ė (t. y. mokslo pradžiai skiriama) mokykla; p r a d i š k a mokykla (12 psl.) visai netinka. Ir t. t. Todėl tad sąmoningai ir mokamai vartodami žmonių kalbos priesagas, mes daug kur galime išvengti sunkiai suprantamo kilmininko. Apie tai, kaip ir kokios priesagos yra vartojamos, esu pasiryžęs tarp ko kita plačiau pakalbėti savo ruošiamame atskirame darbe apie žodžių sudarymą.

Toliau yra dar daugiau painiavos. 19 psl. autorius sakosi, kad jam kalbos taisytojai k o l būsimajame laike liepią vartoti be neiginio n e, bet žmonės nuolat saką ir su n e; pav., k o l l i s, aš sėdėsiu; vaikščiosiu, k o l n e l i s. Taip ištikrųjų ir turi būti; dėl to, rodos, autoriui nereiktų ir ginčytis su kalbos taisytojais; o jei vis dėlto su jais reikėjo dėl to ginčytis, tai jie, tie taisytojai, tur būt, neką tenusimanė apie k o l vartojimą. Todėl autoriaus cituotasis sakinys „mokiniai... atsisakė lankyti pamokas tol, kol gimnazija būsianti suvalstybinta" čia nieko nepasako: tai yra visai nevykęs laikraštininko sakinys. Ir todėl aš netikiu, kad visi kalbos taisytojai šį sakinį aprobuotų, kaip kad autorius mano; pav., aš, ilgai negalvodamas, pasakyčiau: mokiniai... atsisakė lankyti pamokas, kol s u v a l s t y b i n s (suvalstybinsią) gimnaziją; plg. jis tol rungėsi, k o l p a t r ū k o, galą gavo; jis tol krapštėsi namie, k o l s u l i j o šieną, ir kt.

Kad mūsų senas ir plačiai vartojamas žodelytis b e „kromie, ausser" reiktų dabar keisti į aiškią svetimybę a p a r t, tai sunku tikėti (20 psl.): kurie dar turi gerą kalbos jausmą, niekados nesuklysta, kada reikia vartoti b e „ohne" ir b e „ausser"; pav., „be rankų nieko čia nepadarysi" ir „b e Jono, buvo tenai ir daugiau svečių". Mano žiniomis daugelis žmonių a p a r t visai nepažįsta, o vis dėlto jie ir su vienu b e „ohne; ausser" niekados nesuklysta. Nejaugi mūsų inteligentai būtų tokie pažangūs, kad jiems jau reiktų guiti visai aiškus,

senas savo žodelytis be ir imti vartoti svetimybė apart? Argi išskyrimas kableliais „be Jono“ galėtų šiuo atveju reikšti kažkokią amuletišką (sic!) Jono reikšmę (plg. 21 psl.), kaip kad autorius mano?

23 psl. p. Z. Žemaitis sako, kad daugumas vartojąs prieveiksmį vienbalsiai, bet nepasako, kas tas yra daugumas. O ištikrųjų šitas žodis yra tik knygose ir laikraščiuose vartojamas, ne gyvoje žmonių kalboje. Iš žmonių kalbos ir senovinių raštų yra žinoma tik vienu balsu. Todėl čia visai yra neargumentuotas, kad už ką nors yra balsuojama dviem, trimis ar keturiais balsais: „vienu balsu“ nebūtinai turi tik vienas balsuoti, – vienu balsu galime ne tik ką rinkti, bet ir spręsti, sušukti, prašyti...; pav., mes visi vienu balsu tave maldavom. Vienbalsiai čia negali būti tos pat rūšies, kaip abipusiai (abypusiai), abyšaliai, pav., upės (plg. nuošaliai). Būdvardžio balsus nebereikia kalbininkų „domėsiui patiekti“ (sic!): jau jis seniai yra žinomas; žr. Šviet. Darbo (1928) VII, 799 psl.

Kad dora „etwas Gutes, Brauchbares, Nützliches, Tüchtiges, Vernünftiges“ yra ir gali būti šalia dora „Tugend, Sittlichkeit“, esu jau rašęs Šviet. Darbo (1929) III, 233 psl.

Teisybė, pusiaubernis, pusiaugalvis niekas nesako (28 psl.); bet dažnai sako pusiáunaktis (Subačius, Kupiškis, Virbalius, Kuršaitis Lit.-deutsch. Wb. 338); pusiáusviris, pusiáusvyra Kurš. ib.; pusiáukelė Sub., Kybartai; pusiáu Sub. (= pusiaũ Kurš.) ir kt.

Geležìnkelis yra labai plačiai vartojamas visų aukštaičių, o gélžkelìs – daugiausia žemaičių ir Maž. Lietuvos aukštaičių. Taigi netiesa, kad gyvoje kalboje išimtinai būtų vartojamas tik gelžkelis (28 psl.). Taip pat nevykęs yra ir autoriaus peršamas gelžbetonas, – geriau yra vartoti gelžbetonis arba geležinbetonis, plg. piliakalnis, geležgalis ir kt.

Naktįs, ausįs jau nuo seniai niekas neberašo: jau prieš karą pradėjom rašyti naktys, ausys. Todėl autorius apie tai be reikalo kalba (30 psl.).

Dabartinė bendrinė kalba remiasi ne rytiečių (sakysime, Tverečiaus), bet vakarų aukštaičių (panemuniečių) tarme. O toj tarmėj, kaip ir daugely rytiečių (Subačiaus, Kupiškio...) ir vidurio ir pietų

aukštaičių tarmių, aiškiai yra skiriamas priesagos – -e l i s ir -ė l i s (pav., a k m e n ė l i s i r š i e n e l i s); todėl nieku būdu negalima to skirtumo panaikinti. Jeigu imtume sakyti tverečinį a k m e n e l i s, tai tuo pat būdu galėtume reikalauti rašyti ir žemaičių p u o d a l i s.

Tverečiniams dzūkams, kurio atstovas yra ir p. Z. Žemaitis, ilgas siauras vakariečių *o* yra svetimas; todėl jo nuomone geriau būtų, kad vietoj to *o* imtume vartoti *a*, pav., s v à r i s, l a i k a t a r p i s (= s v o r i s, l a i k ó t a r p i s). Gal būt, tverečėnams tada būtų kiek ir lengviau, bet daugumui aukštaičių būtų tikra kankynė. Pats balsis *o* yra gražus, skambus, kaip ir visi kiti balsiai, ir todėl, man rodos, p. Z. Žemaitis be reikalo jį norėtų išguiti iš bendrinės kalbos. Rusų c h a r a š o (32 psl.) čia nieko nepasako, nes rusų rašomoji kalba kaip tik remiasi ta (būtent, Maskvos) tarme, kur tas c h a r a š o yra sakomas, ir todėl jis rusams yra paveikslinis. O mums yra paveikslinis vakariečių *o*, ne tverečėnų *a*.

Iš šitų kelių pavyzdžių jau matyti, kad p. Z. Žemaitis apie daugelį dalykų kalba nevisai pagrįstai. Todėl apie kitus dalykus (apie svetimybių rašymą, kuris dabar yra svarstomas Rašybos Komisijoj, apie naujadarus ir svetimybes, apie kuriuos esu rašęs 1928 m. Šv. Darbo II, 148 ir sequ.) čia neberašysiu. Paminėsiu dar tik vieną kitą autoriaus kalbos ypatybę.

Posakis „labai d i r b t i n i a i (žodžiai)" yra nevykęs (26 psl.): mes juk nesakome l a b a i m e g z t i n ė s p i r š t i n ė s, d i d ž i a i g i e d o t i n ė s m i š i o s; todėl ir čia turėtume sakyti l a b a i d i r b t i n i ž o d ž i a i; plg. d i d ž i a i g i r t i n a s darbas.

Sakiny „mūsų kalba be galo t u r t i n g a g r a m a t i š k o m i s f o r m o m i s" (29 psl., o 27 psl. g r a m a t i k o s taisyklėmis) geriau, rodos, būtų sakyti saviškiau: mūsų kalba be galo t u r t i n g a g r a m a t i n i ų f o r m ų; plg. ar tu nesi kartais t u r t i n g a s pinigų? (Sub., Kup.).

38 psl. autorius rašo visai kanceliariškai: e i n a n t t o m i s t a i s y k l ė m i s, reikės rašyti... Daug žmoniškiau būtų: t o m i s t a i s y k l ė m i s (iš t ų t a i s y k l i ų arba net p a g a l t a s t a i s y k l e s) reikės rašyti... Plg. taip žmonės darė pono p a l i e p i m u; mes viską darome s e n o b i n i u p a p r a t i m u (arba iš į p r a t i m o)...

Taip pat vietomis šlubuoja ir atskirų žodžių vartojimas; pav., sakiny „t a t, rodytųsi, mums lieka pasidžiaugti“ (3 psl.) vietoj t a t reiktų vartoti t a d: t a t yra niekatrosios giminės įvardis ir todėl kitokiau vartojamas; pav., t a t(a i) nieko tau nepadės...

Vietoj i n t e n s i n g a i (7 psl.) reikia pagaliau būtinai rašyti i n t e n s y v i a i, nes būdvardžiai i n t e n s i n g a s, p a s i n g a s, a k t i n g a s... ištikrųjų yra daromi ne iš i n t e n s ų, p a s ų ar a k t ų. Todėl daug patogiau yra vartoti pirminiai būdvardžiai a k t y v u s (plg. lot. a c t ī v u s), p a s y v u s (plg. lot. p a s s ī v u s), i n t e n s y v u s ir adv. a k t y v i a i, p a s y v i a i, i n t e n s y v i a i.

Sakiny „vertimo kritikas, m a t o m a i pasirėmęs gramatikos taisyklėmis, reikalauja...“ (27 psl.) reiktų vietoj m a t o m a i rašyti m a t y t i; pav., jis daro viską m a t o m a i (taip, kad visi mato), bet: tu, m a t y t i, dar negreit pasveiksi.

Rašyboj autorius irgi eina savu, nevisai nuosekliu keliu. Vienoj vietoj rašo v u o d e g a (31 psl.), p a ž i m i n y s (28 psl.), n u o t i k i s (33 psl.), o kitoj m u z ė j u s (34 psl.). Juk m u z ė j u s niekas nepažįsta, o m u z i e j u s daugumas taria. Šalia v u o d e g o s reiktų rašyti ir v u o g a, v u o l e k t i s, v u o l a, v u o s t y t i; bet ar taip kas pradės rašyti, abejoju.

Taigi, apskritai imant, tenka štai kas pasakyti: apie patį kalbos matematiškumą, kuris minimas antraštėje, pačioj knygelėj beveik nieko nėra kalbama; daugelis sprendimų apie atskirus kalbos dalykus yra nepagrįsti; be reikalo stengiamasi kalbininkams primesti kaikurie nevykę laikraštinės kalbos dalykai, ir pagaliau pati knygelės kalba yra nevisai vienoda ir sklandi. Bet kaikurie autoriaus aikštėn iškelti dalykai, pav., dažnas kilmininko vartojimas prieš pažymimąjį žodį, vis dėlto turėtų būti mūsų kalbos praktikų daugiau žiūrimi, nes čia dabar ištikro darosi lyg kažkoks Babelio bokštas, kurio ilgainiui nei mes patys nebesuprasime.

B. Sereiskis, Lietuviškai-rusiškas žodynas

Med. d-ro A. Lapino ir Grigorijaus Volfo leidinys,
Kaunas, 1933. XXXII+592 psl.
(Vairas, 1933 m., nr. 6, p. 246–258)

1. B. Sereiskis, 1929 m. išleidęs lietuvių kalbos vadovėlį (plg. mano recenziją „Kalbos" I, 44–53 psl.), štai dabar pasirodo su savo antru darbu.

Šitas darbas dar nebaigtas – baigiasi tik žodžiu *paglegėti*; taigi po kurio laiko pasirodys dar antroji dalis, kuri leidėjų pasakymu atseisianti 10 litų. Be to, viso žodyno kaina būsianti padidinta, t. y. be viršų tas darbas kaštuos daugiau kaip 30 litų.

Trumpoj savo lietuviškoj prakalboj autorius pasisako, kaip žiūri į žodyną: kur tik galėdamas, jis visur rinkęs žodžius – iš laikraščių, iš laiškynų, iš sapnynų ir kt., o pritrūkęs reikiamų duomenų, vertęs, durstęs, kalęs naujus žodžius. Taigi buvo stengtas ko didesnis žodynas išleisti.

Toliau jis pastebi, kad negalėjęs aplenkti ir ginčijamų dalykų, tačiau dėl jų nė nemanęs reikšti savo griežtos nuomonės; priešingai, jis jau iš anksto pasisako daug kur suklydęs (VIII psl.).

Su šita autoriaus nuomone negalima nesutikti: jis iš tikro daug kur yra klydęs dėl įvairių priežasčių. Visų didžiausia jo klydimo priežastis yra ta, kad jis, neturėdamas savo nuomonės, prieš rašydamas sau gerai neišsiaiškino, kaip ir koks yra rašytinas žodynas. Jis stengėsi surinkti arba nukalti daugybę žodžių, bet neįstengė surinktosios medžiagos gerai apdoroti. Todėl, skaitydami jo žodyną, nematome nei aiškaus tikslo, nei sistemos, nei reikiamos leksikografinės technikos.

2. Ir iš tikrųjų. Rašant praktinį bendrinės kalbos žodyną, kad ir nelietuviams, reikia visuomenei duoti jau galutinai paruošta, išsijota kalbinė medžiaga, be jokių klaustukų; ginčijami, abejojami ar nepagrįsti dalykai negali būti į tokį žodyną dedami, nes jie visuomenę tik klaidina. Bet Sereiskis tos paprastos tiesos nesilaiko: jis, užuot tik konstatavęs bendrinėj kalboj vartojamus dalykus, daug kur dirbtinai mėgina bendrinės kalbos vartoseną normuoti ir tuo būdu visuomenę mokyti. Todėl jis vienus dalykus laiko klaidingais, kitus netaisyklingais.

Tokie netikę autoriui žodžiai yra, pav., *apveizda* (37), *balsiai* (78),

bendrija (86), *bereikalingas* (88), *brotautis* (101), *buitis* (104), *esybė* (160), *girtuoklystė* (184), *ysas, įsas* (243), *keliauninkas* (386), *noriai* (515) ir daugelis kitų. Tai yra, jo nuomone, klaidos arba netaisyklingi žodžiai. Bet tai netiesa.

Šalia *apváizda* (Vilkavišky, Sintautuos, Seredžiuj...) dabar yra vartojama ir *apvéizda* (Paežeriuos, Darbėnuos, Joniškiuos...) arba *apveizdà* (Subačiuj, Kupišky...). Senesnė, be abejonės, yra *apvaizda*: ji savo šaknies balsiu kaitaliojas su *veizdėti* lygiai taip pat, kaip *veda* su *vadas* ir kt.; *apveizda* todėl yra laikytina naujadaru, pagal *veizdėti* sudarytu *apvaizdos* vietoj. Bet tos rūšies naujadarai dabar nesvetimi; pav., šalia *pagálba* labai plačiai yra vartojama ir *pagélba* (Vilkav., Bartininkuos, Paež., Šeštokuos, Ser., Jurbarke, Jon., Ramygaloj, Sub., Kup. ...) arba *pãgelba* (Salantuos...); *pagelbą* jau sutinkame ir senoviniuose raštuose (plg. 1928 m. „Šviet. Darbo“ VII, 801 t.). Vien dėl proporcinės analogijos, dėl to, kad, pav., nevartojame **paseka* (= *pasaka*), reikalauti bendrinėj kalboj vartoti tik *pagalba* nėra rimto pagrindo, nes vartosena dažnai tos analogijos nesilaiko (pav., *girtuokliauti* visi sakome, o **pakaruokliauti* dar nepažįstame). Pagaliau, to ir pats Sereiskis nevengia, pav., *apmatai* (21) ir *apmetai* (22) ir kt.

Prieveiksmis *balsiai* yra ne klaida, bet kalbos faktas: *balsiai* šūkauna (Tverečiuj), *balsiai* rėkia (Sub.); toliau *balsiai* dar pažįsta apie Surviliškį, Krekenavą ir kr. (žr. 1927 m. „Š. D.“ V, 461 t.). Vietomis dar yra pažįstamas ir būdvardis *balsus*: *balsi* skripka, *balsi* bažnyčia (Tver.); garbinkit *balsiomis* triuboms (Knyga Nobažnystės, 50 psl.) ir kt.; toliau žr. 1928 m. „Š. D.“ VII, 798 t. *Balsiai* su *balsus* ir *balsas* santykiauja taip pat, kaip *gõdžiai*: *godùs*: *gõdas* ir kt. Dabar būdvardis *balsus* apyrečiai bevartojamas, bet dėl to dar nieku būdu negalima pasakyti, kad *balsiai* būtų klaida.

Bendrija savo daryba niekuo nesiskiria nuo *draugija*, būtent – *bendrijà*: *beñdras* (tas žodis yra vartojamas daiktavardžiu ir būdvardžiu, pav., Daukšos Post. 132_{48}, 326_{6}, Kuršaičio Lit.-deut. Wb. 44 ir kt.; plg. *laũkas* „Feld“ ir *laũkas, -à* „blässig“) = *draugijà*: *draũgas*.

Būdvardis *bereikalingas* yra pažįstamas ryt. aukštaičių šnektose (pav., Sub.), ir tokios darybos galimumą patvirtina senoviniuose, Valančiaus ir kt. raštuose sutinkamas *begėdingas* (= latvių *bezkaunīgs*) ir kt.

Brótautis yra senas žodis, sutinkamas dabartinėj gyvojoj kalboj (pav., Žem. Kalvarijoj ir kt.) ir raštuose (pav., ne giebi *brotauties* su bediewejs, Val. Tam. isz Kempis, 313 psl.). Be šio veiksmažodžio, žemaičių senesnioji karta vietomis dar pažįsta ir *bróterautis*, kurio senovinį kamieną *broter-* (= lot. *frāter*) dar sutinkame ir mažybiniame žemaičių (pav., Žem. Kalv.) daiktavardyje *broterẽlis*.

Buĩtis yra mūsų pačių darbo ir plačiai vartojama ne tik dabartinėj kalboj (Troškūnuos, Salose, Dusetose...), bet ir senoviniuose raštuose (žr. Būgos Kalba ir Senovė, 39 t.).

Kad *esybė* būtų klaida, Sereiskiu netikės joks kalbininkas, nes jos metrika gerai paliudyta; žr. 1927 m. „Š. D." V, 459 t., 1929 m. III, 234 t.

Girtuoklystė yra taisyklingas ir gyvojoj kalboj plačiai vartojamas žodis; savo daryba jis niekuo nesiskiria nuo *kunigystė, žemdirbystė* ir kt.

Būdvardžio *įsas* (klaidingai yra Sereiskio rašoma *ysas*) senumą rodo latvių *îss* „trumpas" ir sen. prūsų acc. sg. *īnsan* „trumpą".

386 psl. p. Sereiskis rašo, kad *keliauninkas* esąs netaisyklingas žodis, o 374 psl. jau vartoja *kariauninkas*, kuris yra kilęs iš **kariav(i)ninkas* (plg. *kariavo*), kaip salantiškių *pjovininkas* iš **pjov+ininkas* (plg. *pjovė*) ir kt., taigi jis pats sau prieštarauja; antra vertus, jis niekuo neparemia, kodėl *keliauninkas* yra netaisyklingas, nors jo darybos lietuviškumas jau seniai yra įrodytas (plg. Būgos KS. 49, mano 1927 m. „Š. D." I, 58 t., 1929 m. III, 235 t.). Ko to autorius nėra padaręs, jo tvirtinimu negalima tikėti.

Toliau dar prasčiau: 515 psl. panašiu būdu jis laiko klaida ir *noriai*. Bet taip darydamas, jis didžiai apsirinka: šį prieveiksmį pažįsta Daukša (pav., *norei* padeio Post. 57_{13}, *ne norei* kłâuso 166_{17}, tatái darikim *nórei* 492_{18}), 1600 m. postilės vertėjas (pav., *noriaus* ir meylingiaus Post. 41_{20}), Valančius (pav., *norej* prijem pawirszutinę paguodą Tam. isz Kempis 86, Diewas tau *norej* atleis 301 ir kt.), subatėnai, kupiškėnai, joniškiečiai ir kt. XVI–XVII amžiuj dar buvo vartojamas ir būdvardis *norus*, iš kurio Daukša turėjo susidaręs *norumas* „chęć, wola" Post. 222_8, 347_{21}. Plg. *noriai* : *norus* : *noras* = *nar̃siai* : *narsùs* : *nar̃sas* ir kt.; žr. 1927 m. „Š. D." I, 57.

Pats J. Jablonskis kurį laiką, teisybė, yra tą žodį braukęs iš raštų, bet vėliau, patyręs jį esant kalbos faktą, man nekartą yra pastebėjęs, kad jo daugiau nebeguisiąs lauk. Bet p. Sereiskis elgiasi kitaip:

ignoruodamas kalbos duomenis, jis aklai ir užsispyręs tvirtina, kad *noriai* vis dėlto yra klaida!

3. Kaip su lietuviškais žodžiais, taip betvarkiškai autorius elgiasi ir su svetimybėmis. Pav., jam klaidingi arba netaisyklingi žodžiai yra *abelnai* (1), *adverija* (2), *akuliorai* (4), *armota* (39), *bačka* (75), *blynas* (95), *divonas* (137), *kakalys* (365), *kauras* (383) ir kt. Bet kiti tos pat rūšies žodžiai, reikia manyti, jam buvo geri, nes nurodo tik jų kilmę, pav.: *amtmonas, amtsrotas* (6), *biesas* (92), *čyras* (112), *dzida* (155), *galgės* (165), *grucė* (201), *fėranka* (161), *kapčius* (372) ir kt. O daugelio panašių žodžių svetimybėmis visai nepažymi, pav.: *abrakas* (1), *akrūtas* (4), *arielka* (39), *ardinarčikas* (39), *aršus* (39), *baragas* (80), *basetlė* (81), *blogas* (96), *bobinčius* (96), *bonka* (97), *buksva* (104), *buomas* (105), *čeverykas* (125), *drėvėlės* (141), *falšas* (161), *grūšia* (203), *kačei* (361), *kalpas* (368), *karbatkos* (373), *karčema* (373), *kermošius* (389), *kryžiavonė* (423), *kutosas* (433) ir kt.

Ką iš šitokios maišaties gali laimėti nelietuvis skaitytojas? Iš vienos pusės jis gali pamanyti, kad *armotos, bačkos, blynų, divono, kauro* mes vengiame, o *amtmonui, biesui, ferankai, ardinarčikui, arielkai, drėvėlėms, falšui, grūšiai, kalpui, karbatkoms, karčemai* ir kt. panašiems žodžiams bendrinėj kalboj leidžiame ramiai tarpti. Iš kitos pusės autorius nevienodai teigia: vydamas lauk senesnį, gudišką, *kaurą*, palieka naujesnį, lenkišką, *kilimą*. Pagaliau, jis dar netiesą postringauja; pav., *grucė* yra tiesiog ne iš vokiečių, bet iš lenkų kalbos (*gruca*) paskolinta. Taigi prastai ir klaidingai yra nelietuviui informuojama mūsų bendrinės kalbos vartosena.

4. Toliau autorius dar daugiau šlubuoja: jis arba neskiria kai kurių žodžių reikšmių, arba netikrai jas išverčia, arba nevykusiai sąvokas apibrėžia, arba pagaliau griozdiškai pačius žodžius nukala. Pav., *apytikris* (17) yra довольно точный, приблизительный, неточный, приблизительно верный, t. y. *itin* (*gana*) *tikslus, apytikris, netikslus, beveik tikras.* Arba štai *bernas* (88) pirmiausia yra ne батрак, bet парень. Taip pat *ardas* (39) yra tik жердь, на которую вешают лен для просушки!

Arbatpuodis „чайник“ (39) ir *kaklajuostė* „шейный платок; галстук“ (365) mūsų bendrinei kalbai visiškai nepriimtini, nes mes arbatą dažniausiai laikome *arbatiniuose induose,* ne *puoduose*, ir kak-

lą *ryšime,* ne *juosiame*; *juosiame*, rodos, tik pusiaują, ne kaklą! Todėl „čainiką“ mums puikiausiai gali atstoti *arbatinis* (plg. *druskinė, sviestinė, kinkytinis* „lankas“, *kumštinės* „nepirštuotos pirštinės“, *šaltinis* ir kt.), o „galstuką“ galime pavaduoti gyvosios kalbos žodžiais *kaklāryšis* arba *kaklāraištis.*

Labai tenka abejoti, kad mokiniai būtų kur iš gimnazijos *atstatomi* (66), lygiai kaip niekas, tur būt, rus. суета nevers į *bizdas* (93).

Autorius visai be reikalo, sekdamas J. Jablonskiu, skiria *dáilė* (rašo *dai'lė*) „произведение искусства“ ir *dailė̃* „изящное искусство, художество“ (116): to nepatvirtina nei reikšmėmokslis, nei kirčių mokslas, nei pati kalba; tai yra visai dirbtinas dalykas (plg. 1929 m. „Š. D.“ III, 231 t.).

Žodžiai *dora, dorybė* ir *dorovė* (138) autoriui gali reikšti нравственность, bet paprastai jų reikšmės nėra taip sujaukiamos: *dorybė* pirmiausia yra tik „Tugend“, o *dora* „Nutzen, Sinn, etwas Tüchtiges, Gutes; Sittlichkeit“; kaltinė *dorovė* tėra verčiama tik „Sittlichkeit, нравственность“.

Tokie „perlai“ kaip *bevaldinybis* „бесподатный“ (90), *bloguolis* „плохой, дурной человек“ (96), *darbastalis* „верстак“ (119), *draugamokslis* „коллега, школьный товарищ“ (140), *garbanotplaukis* „кудрявец“ (168) ir daugelis kitų terminais netinka, nes labai griozdiškai sudaryti.

Dzūkus autorius kurdina labai siaurame panemunės plote apie Merkinę, Alytų ir Punią. Iš tikrųjų, kad ir kitais vardais vadinamų, dzūkų yra toli rytuose, net apie Tverečių, ir vakaruose net prie Liubavo, o Punioj jų visai nėra.

Labai nepaprastai autorius įsivaizduoja kalbos mokslą ir kalbininką: *kalbų* (ne *kalbos*) *mokslas* jam yra „филология, языковедение“ (366), o *kalbininkas* „языковед, лингвист, филолог; основательно знающий и работающий в области языка“ (366); plg. dar *kalbotyra* „языковедение, языкознание“ (366) ir *kalbamokslis* „грамматика; языковедение, филология“ (ib.). Šitas mokslinių terminų painiojimas tik parodo, kad autorius dar nėr kaip reikiant susipažinęs su tuo, apie ką rašo, ir todėl dėl tokios jo dezorientacijos kalbos mokslo dalykuose skaitytojas nieko negalės suprasti, ką jis nori pasakyti. Dėl *lingvistikos* ir *filologijos* su autorium ir jo

apologetu mok. Lazausku nėra ko ginčytis, nes šių laikų kalbos mokslo faktai jiems yra svetimi (žr. 1931 m. „Vairo“ 479 t.).

Bet dar klaikiau yra, kai B. Sereiskis pradeda rūšiuoti kalbininkus, būtent – J. Jablonskį laiko pirmuoju, o K. Būgą antruoju lietuvių kalbos žinovu (103). P-nas Sereiskis dar nesupranta, kad J. Jablonskis ir K. Būga yra nepalyginami žmonės: vienas tesirūpino tik praktine kalba ir tik netiesiogiai turi reikšmės kalbos mokslui, o antrasis pirmiausia dirbo tik grynojo kalbos mokslo darbą, ir čia jis yra labai daug ką nudirbęs, tik lig šiol dar nesame to kaip reikiant įvertinę. Jų abiejų nudirbti darbai įvairiose srityse yra todėl lygiai didi ir vertingi.

5. B. Sereiskio žodyne yra dar nemaža ir kitokių ydų. Čia visų pirma krinta į akį aiškios, korektūroj neatitaisytos klaidos, pav.: *aplepausis* (21), *apigryža* (15), *apibriežti* (14, 25), *balamutas* (77), *gėdu* „стыдно“ (174), *gruoduotis, -ies* (203) ir kt.: jų vietoj rašytina *aplėpausis, apigrįža* „поворот“ (geriau būtų *apgrąža*, kaip kad jau Daukša yra rašęs), *apibrė̃žti* (šaknies *briež-* mūsų kalba nepažįsta, plg. Būgos KS. 17 t.), *balamū̃tas*, **gėda**. *Gruoduotis* yra klaidingai rekonstruota iš senovinio žemaičių vietininko *gruoduotie* (plg. *ankstie, namie, orie, šaltie...*); jo vietoj turi būti *gruoduotas*, kaip *ankstas* (plg. *iš anksto*), *namas* ir kt.

Neturėdamas aiškaus bendrinės kalbos tikslo, autorius blaškosi ir kitais atvejais. Pav., iš vienos pusės rašo *kentaurai* (388), iš kitos *cedras* (108), *cipresas, ciprisas* (109) ir kt. Laikantis vieno pagrindo, tie žodžiai pirmiausia reiktų rašyti vienodai – *kentaurai* (iš graikų *Kéntauroi*) ir *kedras* (iš gr. *kédros*), *kiparisas* (iš gr. *küpárissos*). Dėl tos priežasties ir *arcivyskupo* vietoj reiktų rašyti tik *arkivyskupas*.

Dabar bendrinėj kalboj daugiausia vartojame *diẽmentas* arba *deĩmentas, herbas, Hamburgas, himnas, komedija, kunigas, darbininkas,* tai nebėr reikalo dar sakyti *daimantas* (116, iš sen. lenkų *dajmant*), *igiena* (221), *kumedininkas* (kaip *kumedijos*, bendrinėj kalboj mes nevartojame ir Saprūsės *kudė̃* vietoj *kodėl* ir kt.), *kungysta* (429; *kungo* dabar niekas nepažįsta, o tarmybė bendrinei kalbai netinka, nes nevartojame tarmybių *motna, nežnau* vietoj *motina, nežinau*), *kaspinykas* (380) ir kt.

Tas pat yra pasakytina ir dėl rytietybių *ažu-*, *ažuo-* (78), žemaity-

bių *didei* (131), *gyvolis* (185), senybių *kunigiep* (429) ir kt., rašybos įvairybių *aukštas* (72), *baikštus* (76) ir *baugštus* (82), *bėgštus* (84), *būgštus* (104), *bjaur-, biaur-* (94) ir kt.: visa tai be reikalo tik sunkina naudotis žodynu ir tolina nuo bendrinės kalbos.

6. B. Sereiskiui taip pat nesiseka ir žodžių daryba. Štai keli pavyzdžiai.

27 psl. jis sako, kad *apsikrikštyti* esąs klaidingas žodis, ir todėl reikią jo vietoj vartoti *pasikrikštyti*. Kodėl? Autorius to nepaaiškina. O dabartinėj gyvojoj kalboj labai dažnai sakoma *apsikrikštyti*. Bet tuo tarpu rus. циркуль ir страховщик geriau yra versti ne *apskriestuvu* (32) ir *apdraudėju* (11), bet *skriestuvu* ir *draudėju*: čia mūsų bendrinei kalbai geriau dera eigos, ne įvykio veikslas.

Priesaga *-ylas* yra gudiško kilimo, todėl mums nereikalinga, ir dėl to praktiniame žodyne neturėtų būti vietos *baltylams* (78), *dulkylams* (146) ir kt.

Autorius dar prisispyręs laikosi *aktingas* (4), nors dabar jau dažniau sakoma *aktyvus, pasyvus, pozityvus, ekspansyvus* ir kt.: toks rašymas geriau sutinka su tų žodžių originalais ir su mūsų priesagų vartosena; priesaga *-ingas* čia visai netinka.

Šalia *autobuso* (74) rašyti *fokas* (161), *omnibas* (577) ir kt. nėra reikalo, nes taip niekas nesako, lygiai kaip vietoj *forumo* dar niekas nėra pradėjęs vartoti *foro*!

Priesagas *-ėnas* ir *-ietis* autorius griežtai skiria prisilaikydamas J. Jablonskio gramatikos, pav.: *klaipėdėnas* „житель Мемельскаго (kodėl ne Клайпедскаго?) округа“, *klaipėdietis* „житель Мемеля“ (403) ir kt. Šitoks skirtumas tėra daromas tik atskirose ryt. aukštaičių šnektose, o daug kur jo visai nepažįsta, todėl visur apibendrinti, man rodos, jo nereiktų; pav., vak. aukštaičiai tam reikalui verčiasi tik priesagomis *-iškis, -inis* ir *-ietis*.

Priesagas *-inis* ir *-iškas* Sereiskis skiria nevykusiai, pav.: *adatinis* „игольный“ ir *adatiškas* „иглоподобный“ (1), *dantinis* „зубной“ ir *dantiškas* „зубовидный, зубообразный“ (119) ir kt. Šitoks tų priesagų skyrimas yra dirbtinas; gyvoje kalboje kaip tik pavidalui žymėti dažniausiai yra vartojama ne priesaga *-iškas*, bet *-inis*, pav.: *akmeninė širdis, burokinės, grūdinės bulvės, ledinė druska, lėkštinės akėčios, obuolinė spyna, siūlinė šaknis* ir kt. Bet kalbamajame

žodyne visa tai paneigiama. Dėl to tad negerai yra verčiama ir rus. песнопение į *bažnyčios giesmė*: bendrinei kalbai geriau tinka *bažnytinė* (t. y. bažnyčioj giedama) giesmė, plg. *drabužinė klėtis* ir kt. Neaišku pagaliau, kaip reikia skirti, pav., būdvardžiai *aritmetinis* ir *aritmetiškas*: jie abudu išversti tik į арифметический (39) ir pavyzdžiais neiliustruoti.

Priesaga *-ybė* irgi nevykusiai vartojama; pav., *karalybės* (371) dabar niekas nevartoja, o *karalystę, vyskupystę* visi pažįsta.

7. Daugiau nesigilinant į atskirus dalykus (dėl to tektų dar daug rašyti), tenka dar šis tas bendrai pasakyti dėl viso žodyno.

Pačioj prakalboj autorius, tiesa, mažiau nesąmonių prirašo, kaip 1929 m. lietuvių kalbos vadovėly, bet vis dėlto ir čia dar nemaža šlubuoja. Pirmiausia čia krinta į akį nevykęs mūsų tarties aiškinimas; pav., jis sako, kad mūsų **ė** esąs tarpinis garsas tarp rusų **э** ir **e**; bet iš tikrųjų taip tą garsą taria ne lietuviai, bet kauniškio Laisvės alėjos žargono atstovai.

Toliau pasigendame visame žodyne kirčiavimo: nuo to pats žodynas nustoja beveik pusės savo vertės, nes skaitytojams, ypač nelietuviams, be to yra labai sunku, dažnai net negalima orientuotis painiuose mūsų kalbos kirčiavimo dalykuose. Dabar, kada spausdinimas yra didžiai atpigęs ir didesnės spaustuvės beveik visos turi reikiamus priegaidžių ženklus, žodyno nekirčiavimas negali būti niekuo pateisinamas.

Pagaliau, kaip teisingai „Gimtoje kalboje“ (II, 31) pastebėta, autorius visai be reikalo prirašo ištisas eiles žodžių, kurių vietoj būtų užtekę tik kelių žodžių; pav., užuot daug kur atskirais atvejais rašęs dėl priešdėlio *da-* netinkamumo, jis galėjo vieną kartą tai padaryti. Taip pat jis visą virtinę žodžių kartoja su *aštuonia-, ketur-, dešimt-* ir kt. ir, be to, nenuosekliai; pav., paminėjęs *aštuon(ia)amžis, aštuon(ia)dienis, aštuon(ia)galis* ir kt., jis nebemini *aštuon(ia)pirštis, aštuon(ia)stalis, aštuon(ia)vaikis* ir kt. Tuo būdu, žinoma, žodynas galima labai lengvai „išpūsti“, bet krizės metu tai smarkiau atsiliepia į pirkėjų kišenę, o naudos iš to jokios nėra.

8. Baigiant recenziją, reikia dar paminėti viena įmantri išnaša, kur autorius parodo visą savo „išmintį“: negalėdamas konstatuotais duomenimis oponuoti dėl kalbos dalykų, jis griebiasi lengviausio meto-

do – melo ir pagiežos, būtent – neatsiremdamas mano „Kalbos“ I sąsiuviny nurodytų jo vadovėlio ydų, jis įtaria, kad aš tyčiomis, dėl pašalinių priežasčių, tik vienas būtinai norėjęs nieku paversti tą jo darbą, kurį visi kiti kalbininkai visai teigiamai įvertinę. Ir dar daugiau: toj recenzijoj aš tiesiogiai norėjęs pulti ne autorių, bet a. a. J. Jablonskį. Ot, koks tas Skardžius nevidonas! Bet ponas Sereiskis gali nusiraminti: jis pats man visai nerūpi, ir aš esu rašęs tik dėl jo vadovėlio ir kalbinės nuovokos. Tos pat nuomonės, pasirodžius žodynui, esu ir dabar, būtent: rašydamas vadovėlį, jis klydo, pav., vartodamas iš piršto išlaužtą **lavõną* (žmonių kalboj tėra tik *lavónas*); jis klysta ir žodyne nepagrįstai tvirtindamas, pav., dėl *keliauninkas, noriai* ir kt. Klysta pagaliau jis įtardamas mane ir dėl slapto Jablonskio puolimo: didžiai brangindamas savo mokytoją, J. Jablonskį, aš didžiai branginu ir jo nuveiktus darbus, bet nemažiau vertinu ir tą kalbinę tiesą, kurią jis mane ir kitus mokė mylėti, todėl skirtingos, pagrįstos nuomonės reiškimo, be kurio yra negalima kalbos mokslo ir apskritai mūsų bendrinės kalbos pažanga, nelaikau blogu dalyku, ir apie tai esu rašęs dar net paties J. Jablonskio redaguojamame „Švietimo Darbo“ kalbos dalykų skyriuje (plg. 1929 m. „Š. D“ III, 231–241 psl.); priešingai, man atrodo didžiai žalingas toks aklas kalbos duomenų ignoravimas, kaip kad B. Sereiskis daro. Todėl manau, kad mūsų kalbininkai specialistai, didžiai brangindami kalbos duomenis apskritai imant ir ypač mūsų didžiai vertingą kalbą, ilgainiui pradės ir Lietuvoj smarkiau kratytis tokio lengvapėdiškumo, kuris dabar mus piaute pjauna.

Dėl tariamų J. Lazausko „priekaištų“ 1930 m. „Mokyklos ir Gyvenimo“ 7–8 n-ry iš dalies jau esu pasisakęs 1931 m. „Vairo“ XII, 479 psl.; dėl kitų dalykų nėra jokio reikalo oponuoti, nes jo pastabos yra niekuo nepagrįstos, o mano kalbinių teigimų iš esmės neneigia.

Iš visa, kas aukščiau pasakyta, galime tad matyti, kad šis žodynas nėra tobulas: pati žodyninė medžiaga leksikografiškai kaip reikiant neapdorota; dažni autoriaus sprendimai yra niekuo nepagrįsti; visas darbas išleistas nerūpestingai: su daugybe klaidingų ir nereikalingų dalykų, nekirčiuotas, be vaizduojamų pavyzdžių, savo medžiaga daug kur atitrūkęs nuo kalbos gyvenimo, be reikalo išplėstas ir dėl to per brangus.

Dar Sereiskio žodyno reikalu

(Vairas, 1933 m., nr. 7–8, p. 431)

Š. m. „Vairo“ Nr. 6 esu trumpai parecenzavęs Sereiskio žodyną, bet p-nui J. Lazauskui, „Mokyklos ir gyvenimo“ redaktoriui, tai nepatiko: jis tvirtina, kad aš tik norėjęs tą darbą suniekinti. Bet norint tai tvirtinti, reikia įrodyti, kad kalbamojo žodyno iškeltosios ydos yra nepagrįstos. O J. Lazauskas to niekur nepadarė ir nemėgina daryti: jis tik „bendrai“ tekalba!

Be to, jis sakosi 1932 m. „M. ir G.“ Nr. 2 aiškiai įrodęs, kad jam šių dienų kalbos faktai nesvetimi. Kuriuo būdu? Ar tuo, kad jis mane įtarė iš Leipcigo importavus tą nuomonę, jog lingvistikos ir filologijos negalima į vieną krūvą suplakti, tuo metu, kai tai nuomonei paremti buvo nurodyti kaip tik švedų mokslininko, A. Noreno, ir vėliau (1931 m. „Vairo“ XII, 479) Porzežinskio veikalai? Ar tai yra šių dienų kalbos mokslo faktų pažinimas?

Šiaip ar taip kalbėsime, kalbiniai vadovėliai šiandien turi būti leidžiami kaip reikiant apdoroti, ir jeigu juose pasitaiko aiškių ydų, tai recenzijose jos neturi būti nutylimos; priešingai, jos turi būti pirmiausia, be jokios atodairos keliamos aikštėn, kad autoriai ir leidėjai bent kartą pasirūpintų išveisti iš savo leidžiamų vadovėlių aiškias klaidas ir nekalbišką galvojimą. Todėl J. Lazausko aprioriški neįrodyti teigimai ir tušti įtarinėjimai vienašališkumu kalbos ydoms pašalinti nieko nepadeda, tik kitus klaidina ir parodo autoriaus ignoranciją.

J. Baronas, Rusų lietuvių žodynas

Antras naujai parašytas kirčiuotas leidimas,
„Sakalo“ bendrovė. Kaunas, 1932 m. 630 psl.

(Lietuvos aidas, 1933 04 08, nr. 81)

1. J. Baronas, ilgametis pedagogas, gamtininkas ir bent kelių gamtos mokslo vadovėlių autorius, yra susirūpinęs ne tik savo specialybe, bet ir praktinės lietuvių kalbos dalykais, ir to jo nuolatinio rūpesčio vaisius štai yra didokas dailiai ir kruopščiai antru leidimu išleistas rusiškai lietuviškas žodynas.

Vertinant šitą darbą, pirmiausia tenka atkreipti dėmesio į tas aplin-

kybes, kuriose teko jis dirbti. Apie tai autorius jau pirmojo, 1923 m., leidimo prakalboj yra aiškiai pasakęs: „Rašant šią knygą, man neteko naudotis pirmiau paruoštais panašiais pavyzdžiais, kas savaime būtų palengvinę darbą; jis pasirodė keblesnis ir dėl to, kad nei lietuvių rašomoji kalba, nei pati rašyba nėra dar kaip reikiant nusistojusios, tebėra kūrimos periode; be to, kalbos didžiųjų tarmių savotiškumai, sutinkami rašomojoje kalboje, daro ją dar painesnę ir įvairesnę“. Jeigu atsiminsime, kad net lig šiol dar neturime nei rašomosios lietuvių kalbos žodyno, nei nusistovėjusios terminologijos (buvusi terminologijos komisija buvo numarinta dar kaip reikiant nepradėjusi savo darbo), nei visų pripažintos bendrinės kalbos rašybos, akcentologijos, žodžių darybos ir kt., tai kalbamosios sunkenybės, dirbant tokį darbą, bus dar suprantamesnės.

2. Ir vis dėlto reikia pripažinti, kad autorius šitokiose sąlygose yra labai daug ką nugalėjęs ir gera padaręs: visas žodynas yra išleistas rūpestingai, ne biznieriškai, būtent – vienu tomu, su gražiais apdarais, kirčiuotas ir su nemaža vaizduojamųjų gyvosios kalbos pavyzdžių; be to, daugiausia žodžių yra paimta iš rašytinės arba gyvosios kalbos, todėl žodyninė medžiaga neatrodo dirbtina, pav.: б é з д н а, kiauróji, prarajà, bedùgnis, armuõ, pragorẽ; б ó р з ы й, greĩtas, vikrùs, šokùs, otrùs, eiklùs (p. žìrgas), rìstas; б у г ó р, kauburỹs, kaũkaras, kupsnà, gūbrỹs, kaũbrė, grùblas, gùburas, gum̃bas, (drabùžių) gẽzulas ir kt. Pagaliau autorius, kad ir nebūdamas specialistas kalbininkas, su kalbine medžiaga elgiasi visai blaivai ir atsargiai: savo darbe jis kiekvienu atveju skaitytojui ne prikaišioja, kas yra taisyklinga ar klaidinga, kaip kad kartais žodynininkai nevykusiai daro, bet, pirma išsijojęs, duoda jau gatavą medžiagą. Pav., kai kurie kalbos taisytojai visai be reikalo ir jokio pagrindo laiko klaidomis taisyklingus gyvosios kalbos žodžius *balsiai, keliauninkas, noriai* ir kt. O p. Baronas, dažnai nežiūrėdamas tokių „gudrybių“, šalia *garsiai, keleivis, keliautojas* ir kt. visai pagirtinai vartoja *balsiai, keliauninkas* (105, 460 psl.) ir kt.

3. Tačiau vienas kitas dalykas p. Barono žodyne nėr kaip reikiant apdorotas. Pirmiausia krinta į akį kai kurių žodžių ar posakių netinkamumas. Štai keli pavyzdžiai iš eilės*):

*) Kalbėdamas apie atskirus žodžius, visai neminėsiu tų tarmybių, kurių autorius nėra pavartojęs, bet kai kurie recenzentai prisispyrę iš žodynininko reikalauja.

armiãkas (12) yra nevykusiai verstas iš rus. а р м я́ к: jo vietoj dėsningai turėtų būti rašomas *armẽkas*, plg. *mėtà, mė̃tą* iš gud. м я т а ir kt.

Užuot *añtvyskupis* (12), man rodos, pirmiausia reikėjo parašyti *arkivyskupas*, nes tas žodis dabar yra prigijęs, o *añtvyskupio* tuo tarpu dar niekas nepažįsta.

Rusų а э р о п л а н mūsų yra tik *lėktùvas*, o *órlaivis* „dirižablius, cepelynas"; todėl autorius be reikalo aeroplaną vadina *lėktuvu* ir *orlaiviu*, juo labiau, kad patys mūsų lakūnai specialistai tai griežtai skiria.

Rus. б а л к а (13) teverstina tik savais žodžiais *sijà, vìrdis*; vokiškas *bálkis* visai nereikalingas.

Taip pat visai be reikalo rus. б á н д а (14) dar yra verčiami į liet. *bánda*: kad ir iš Vak. Europos kalbų šis žodis yra paskolintas į rusų kalbą, vis dėlto mes galime ir be jo apsieiti, nes turime nemaža pakaitalų, pav., *gaujà, kúopa* ir kt.

Bìleto vietoj vak. aukštaičiai daug kur sako *bìlietas*, todėl pirmiau reiktų taip ir rašyti; ryt. aukštaičių tarmė, kur yra tariamas *bìletas*, nėra pavyzdys, nes prieškirtinį ar pokirtinį *ie* jie visados verčia į *e*; plg. *bankiẽtas, kaškiẽtas, pištaliẽtas*.

Rusų б о л в а н „деревянная или иная вещь, по которой должно отлить металлическую, образец на льяк" (Dalio žod.), užuot vertus *liejamąja forma*, pirmiausia reikėjo versti jau žinomu techniniu terminu *lietùvas* „žvakių, figūrų liejamoji forma" (Kvėdarnoj, Dusetose ir kt.).

Gudiško kilimo žodžiai *bartis* (б о р т ь) ir *balanà* (б о л о н á) mūsų bendrinei kalbai nebūtinai reikalingi, nes juos lengvai galime pakeisti savais, pav., *drė̃vė* (drãvė), *iñkilas* ir *skalà*.

Rusų muzikalinis instrumentas в а р г á н (43) „простонародное музыкальное орудiе, зубанка; железная полоска, согнутая лирой, со вставленным вдоль по средине стальным язычком" (Dalio žod.) vargiai tinka versti žodžiu *dam̃bras*, kuris yra paskolintas iš gud. д о м б р а; senovinėj ir dabartinėj kalboj *dambras* reiškia „birbynė, Brummeisen", žr. mano Die slav. Lehnw. im Altlitauischen, 61 psl., Kuršaičio Deut.-lit. Wörterb., 264 psl. ir kt.; rusų д о м р á yra tam tikra balalaika vielinėmis stygomis. Mūsų muzikos specialistai istorikai tad turėtų šitą skirtumą griežčiau ištirti.

Autorius rus. м ы с л ь (254) verčia į *mintis, mąstis*, o в ы д у м-

чивый (78) į *išmoniñgas, pramanùs, išmisliñgas*. Tad kam toks nenuoseklumas? Kam yra reikalingas *išmislingas*, jei nevartojame bendrinėj kalboj nei *mislis*, nei *mislyti*?

Harmonijai (93) pakeisti visų pirma, man rodos, geriausiai tinka *darnà, -õs, dar̃ną,* plg. *darnà* : *darnùs* „harmoningas" = *kaitrà* : *kaitrùs* = *šviesà* : *šviesùs* ir kt.; toliau gali eiti *dermė̃, darnýbė, darnùmas* ir kt.

Bendrinei kalbai greta *žiūrėti* geriau dera *veizdéti*, nes *veizéti*, kaip kad autorius rašo (97), yra tokia pat tarmybė, kaip ir *lazà, lìzas* vietoj *lazdà, lìzdas* ir kt.

Гортанный звук (101) yra ne *gomurìnis priebalsis*, bet *gomurinis garsas*; korektūroj tai neatitaisyta.

Šalia *garsvýčių* (101) autorius be reikalo praleidžia vak. aukštaičių *garstýčias*.

Dabar visur mokyklose yra įsigalėjęs *diktantas*, tad rus. диктовка (115) juo pirmiausia reikėjo ir versti; autorius be reikalo *diktanto* vietoj vartoja dar *diktuotę*, nes *evakuotės, organizuotės* ir kitų *-uočių* laikai, rodos, nebegrįš.

Autorius visai be reikalo, versdamas импеpiя žodžiais *ciesorijà, impèrija*, император verčia ne į *imperatorius*, kuris dabar visur yra vartojamas, bet tik į *ciẽsorius* (187). Pagaliau *ciesorìjos* vietoj dabartinei bendrinei kalbai geriau tinka *ciesorystė*, nes šiandien gyvojoj kalboj daugiausia sakoma *viešpatystė, karalystė, kunigaikštystė*, ne *viešpatija, karalija, kunigaikštija* ir kt.

Nors dabar plačiai yra vartojamos *iškasenos* „ископаемое" (188), bet vis dėlto, man rodos, to naujadaro vietoj būtų geriau vartoti *iškasos* (plg. *ìšvažos, ìšnašos* ir kt.), nes daiktavardžiai su priesaga *-sena* dažniausiai reiškia veiksmo būdą, pav., *eisena* „eigastis", *josena, rašysena* ir kt.

Šalia *Jė́zus* būtinai reikia rašyti *jėzuitas*, ne *jezuitas* (192).

Kazarmos vietoj mūsų bendrinėj kalboj nėra jokio reikalo vartoti dauginis daiktavardis *kareivìnės*, plg. *drùskinė* ir kt.

Rus. кастрюля (197) vietoj lietuviai (pav., žemaičiai ir kt.) turi savo pavadinimus *prikaistùvis, kaistùvis*, tad pirmiausia jie reikia ir vartoti; autoriaus vartojamoji svetimybė *rañdelis* yra nebereikalinga.

Taip pat šalia *teptuvo* bei *teptùko* gudiškas *mõkolas* (gud. мáхало) yra visiškai liekas žodis.

Jeigu šalia *pãtiesalo* yra dar vartojamas *kìlimas* (203), per lenkų ar gudų kalbą pas mus atsikraustęs net iš turkų krašto (*kilim*), tai nereikėjo apleisti gal dar senesnio gudiško skolinio *kaũras*.

Rusų к ó л е р, kaip rodo Dalio žodynas, reiškia ne tik *atspalvį*, bet ir *spalvą*; *spalvą* taip pat daug kur *koleris* reiškia ir lietuvių kalboj; todėl vienu *atspalviu* (205) nereikėjo to žodžio versti. Be to, dar abejotina, ar rusų kalbai nelabai charakteringas žodis к о л е р apskritai reikėjo traukti į žodyną.

Būdvardis к о м п л е к т н ы й yra verčiamas į *pìlno skaičiaus, pilnumõs* (207); bet toks vertimas yra nevisai sklandus, nes vargiai kas pasakys *pilno skaičiaus, pilnumõs rinkinys*; kur kas geriau yra *pilnas*, arba *komplektinis, rinkinys*.

28 ir 219 psl. autorius pakartotinai rašo *nėrinys*; bet iš tikrųjų tai yra kaltas žodis, ne kalbos padaras. Tas žodis yra paimtas iš žemaičių tarmės; o ten yra sakoma ne *nėrinys*, bet *nerinys*, ir taip jis reikia rašyti. Eidami dirbtinės paragrafinės normalizacijos keliu, mes bendrinę kalbą ne tobuliname, bet menkiname, susiname. Ir tikrai: daiktavardžių su priesaga *-inys* mes galime pasidaryti ne tik iš būtojo kartinio laiko kamieno, bet ir tiesiog iš šaknies, pav., *kankinys* (plg. *kankinti*) ir kt.

Pagaliau sukelia abejonių dar vienas kitas autoriaus mėginimas lietuvinti. Pav., а б с т р а к т н ы й jis verčia tik į *ãtsijas*, а б с т р а к ц і я į *atsijỹbė*, а с с о ц і а ц і я į *sájunga, brolijà, bendrúomenė*, bet к о н к р е т н ы й į *konkretùs*. Man rodos, šalia *konkretùs* būtinai reikėjo palikti ir *abstraktùs, abstrakcija, asociacija* (arba *asocijacija*), nes vienus žodžius lietuvinant, o kitus panašius paliekant nesulietuvintus, susidaro tam tikra maišatis; antra vertus, dar klausimas, ar autorius tinkamai lietuvina. Pav., man rodos, *abstrakcijos* ir *asocijacijos* vietoj būtų patogiau vartoti *atsaja* ir, tarp ko kita, *sąsaja*, ne *atsijybė* ar *sąsijybė*. Žodžiu sakant, svetimybių lietuvinimas reikia labai atsargiai svarstyti ir daugiau bei nuosekliau remti mūsų bendrinės vartosenos polinkiais.

4. Nesigilinant toliau į atskirus žodžius, – dienrašty tai yra nepatogu daryti, – tenka šiek tiek sustoti ties žodžių daryba.

Visų pirma krinta į akį priesagų *-inis, -ingas* ir *-iškas* vartojimas: čia autorius nemaža painiojasi. Pav.: а д в о к а т с к і й, advokãto,

advokãtiškas (9); алгебраическій, álgebriškas (10); апатичный, apãtingas (11); ботаническій, botãnikos, botãniškas (33); веретенообразный, veĩpsto pavidalo, veĩpstiškas (46); грамматическій, gramãtikos, *-tinis*, *-tiškas* (103); грибной, kremblių̃, kremblìnis ir грибовидный, kreñbliškas (104); классный, klãsės (201); коническій, kū̃giškas (208) ir конусовидный, kū̃giškas (209); патріотическій, patrijòtinis, *-tiškas* ir tt.

Paprastai kalboje priesaga *-iškas* reiškiame ne tiek viršaus, kiek vidaus panašumą, ir tos priesagos būdvardžiai daugiausia žymi būdingąsias (charakteringąsias) daikto ypatybes, susijusias su jo esme bei buitimi, o priesaga *-inis* kaip tik reiškia daugiau daikto paviršiaus ypatybes, rūšis, būtent – kilmę (*prūsinis* spiritas), vietą (*kalninė* Petronienė, *drabužinė* klėtis), tikslą (*ganykliniai* dobilai, *darbinis* arklys), matą (*sieksninis* botagas), kalną (*kapeikinė* vinis), pavidalą (*grūdinės* bulvės, *ledinė* druska, *obuolinė* spyna, *siūlinė* šaknis, *torielkinės* akėčios, *žardkartinė* merga) ir kt. Šitas priesagų skirtumas yra gražiai išlikęs aukštaičių ir žemaičių tarmėse, todėl būtinai jos reikia mokamai ir rašte skirti. Aukščiau minėtieji rusų kalbos būdvardžiai galėjo tad būti šiaip verčiami: *advokato, -tinis, -tiškas, algebrinis, -riškas, botanikos, -ninis, -niškas, verpsto pavidalo, verpstinis, klasės, -inis, kūginis* (конусовидный) ir tt. Be to, reikėjo tai daugiau dar ir pavyzdžiais iliustruoti.

Toliau autorius rašo: активный, aktingas, aktývus (10); интимный, intimùs (188); компактный, kompãktingas (207); конкретный, konkretùs, adv. konkrèčiai (208); пассивный, pasìngas, *pasývus* (349) ir kt. Šitie lotyniško kilimo būdvardžiai geriausia yra paprastai rašyti: *aktyvùs, intymùs, kompaktùs, konkretùs, pasyvùs*, taip pat *modernùs* ir kt.: iš tų būdvardžių lengvai galime susidaryti rūšinius būdvardžius (*aktyvinis* ir kt.), prieveiksmius (*aktyviai* ir kt.) ir daiktavardžius; antra vertus, jie yra trumpesni ir geriau sutinka su mūsų kalbos daryba, plg. *pavýdas* : *pavydùs, saldùs* : *saldìnis* (obuolys) ir kt.

Niekatrosios giminės daiktavardžių su galūne *-o* mūsų kalba nepažįsta, todėl be reikalo stengiamasi monstrualinė svetimybė *brútto* (35) mums importuoti: jos vietoj mums pravers ir *brutas* lygiai taip

pat, kaip ir *biūras, depas*, pagaliau ir linksniuojamas *radijas* arba *radijus*.

5. Iš visų dalykų autoriui mažiau yra nusisekęs kirčiavimas: vienur kirčiuoja rytiečių, kitur vakariečių pavyzdžiu, o daug kur ir visai klaidingai, be sistemos.

Pasak prakalbos, tvirtai prigijusios svetimybės buvo stengiamasi pirmykščiai kirčiuoti, pav.: *arẽštas* (11), *atlãsas* (12), *batìstas* (15), *projèktas* (444) ir kt. Bet taip daroma nevisur, pav.: кокóн, kòkonas (203), патрóн, pãtronas (350) ir kt. Tas pat yra ir su kitais žodžiais, pav.: *bajà, bãjinis* (13), *bérnauti* (15), bet *bernų̃* (ib.), *kalnaĩ* (60), *béržinis* (24), *cùkrinis* (25), *mólinis* (205), *mùslininis* (200); *besąžìnis, besąžìniškas* ir *nesą́žiningas* (21), *audrìngas, vėtrìngas* (37), *jautìnis* (39), *nedvasìngas* (17); n. sg. *neaprė́žtà* (71) ir n. pl. *ištarnáuti* mẽtai (85); *graviū́ra* (103), *karikatū́ra* (196), bet *bandūrà* (203); *atmosfèra* (12), bet *vitrinà* (54); *batalijònas* (15), *kaptònas* (198), bet *pensijõnas* (207) ir kt.

Bendrinei kalbai netinkamai arba klaidingai yra kirčiuojami, pav., šie žodžiai: *aprépiąs* (72), *blýnas* (28), *bùksva* (75), *dykýsta* (17, 107), *gãza, įdõmu* (188), *išrékti* (78), *kazókas* (193), *kirãsa* (200), *klajóklis* (35), *klajóklių šẽtra* (199), *láidaras* (111), *paplõtis* (43), *plė́čka* (13), *saidókas* (206), *sãvininkas* (108), *sébras* (201), *vargovaĩkis* (100), *vézdas* (13), *žiū́rint* (75) ir kt. Jų vietoj yra rašytina: *aprẽpiąs, blýnas, buksvà* (g. sg. *bùksvos*), *dykystà, -ýstos, gazà, įdomù, išrẽkti, kazõkas, kirasà, -ãsos, klajõklių šėtrà* g. sg. *šẽtros*), *laĩdaras, paplótis, plėčkà* (g. sg. *plẽčkos*), *saidõkas, saviniñkas, sẽbras, vargóvaikis, vẽzdas, žiū̃rint* ir kt.

Taip pat ir aukščiau surašytieji žodžiai yra rašytini ne kokiu nors aprioriniu, bet duomenimis pagrįstu būdu. Pav., dabar visur jau yra kirčiuojama *ãreštas, ãtlasas, bãtistas, pãtronas, tãlentas, tìtulas*, ir taip reikia toliau kirčiuoti: viena, taip jau esame įpratę kirčiuoti, ir, antra, tai patvirtina mūsų kirčiavimo istorija ir dabartinis bendrinis polinkis. Štai Daukša XVI amžiuj dar yra kirčiavęs *adveñtas, ageñtas, arnõtas, artikùlas, burmìstras, patrõnas, pralõtas, taleñtas, titùlas* ir kt. Tada toks kirčiavimas dar buvo suprantamas: mat, tokios daugiausia per lenkų kalbą patekusios svetimybės buvo iš pradžios kirčiuojamos ne tik pagal tiesioginius, bet ir netiesioginius originalo linksnius; pav., *titùlas* savo kirčio vietą yra gavęs iš tokių linksnių, kaip

vienaskaitos kilmininkas ir kt. (lenk. *tytuła* ir kt.). Bet šiandien jau daug kur kirtis yra skoliniuose atitraukiamas į žodžio pradžią, būtent: *ãdventas, ãgentas, ar̃notas, artìkulas* (iš to ryt. aukšt. šnektose yra išriedėjęs net *artìklas*), *bùrmistras, pãtronas, prãlotas, tãlentas, tìtulas* ir kt. Taigi ar beverta šitas polinkis dirbtinai sukti atgal? Man rodos, to dabar visur nebebus galima padaryti: *arnõtas, burmìstras, pralõtas, titùlas* ir kt. šiandien jau niekas nebesakys, nors kažinkokiomis taisyklėmis tai pagrįstume. Antra vertus, tokių žodžių kaip *ar̃notas, prãlotas, tãlentas* ir kt. kirtis gali būti nukeliamas į priekį dėl įvairių priežasčių. Visų pirma tam galėjo turėti įtakos slav. originalų linksniai su pradiniu kirčiu (pav., lenk. nom. sg. *talent* ir kt.). Be to, vėliau tai galėjo įvykti ir dėl analogijos; pav., senovinis, dar žemaičių tarmėj sutinkamas *parãmas* (iš gudų п а р ó м; dėl kirčio vietos plg. *zoslãnas* = gud. з а с л ó н ir *pãrakas* = gud. п ó р о х) yra jau daug kur pagal *pãšaras* ir kitus panašius žodžius paverstas į *pãramas.*

Dėl to tad, vadovaujantis įprastiniu bendriniu polinkiu ir, svarbiausia, vak. aukštaičių tarmės kirčiuosena, galime bendrinei kalbai susirasti vienodesnį būdą, kuriuo aukščiau minėtieji žodžiai reiktų šiaip kirčiuoti: *ãreštas, pãtronas, tìtulas, bajìnis, beržìnis* (plg. vak. aukšt. *beržaĩ* ir *kalnaĩ*), *bernáuti* (plg. *bernaĩ*), *cukrìnis, muslinìnis, kuolìnis* (vak. aukštaičiai ir žemaičiai net sako *mūrìnis* ir kt.), *nesą́žiningas, besą́žinis, neaprė́žta, ištarnáuti* (n. pl.), *graviūrà, -iū̃ros, atmosferà, -fè-ros* ir kt.

6. Be to, kas anksčiau pasakyta, kalbamajame žodyne sutinkame dar rašybos nevienodybių, kai kurių nesklandžių posakių (pav., *viršų ant ko paimti* = одержать над кѣм верх (47), neatitaisytų korektūros klaidų ir kt. Tačiau apskritai imant, visas žodynas daro gero įspūdžio: savo geros žodyninės medžiagos daugybe, ypač gamtos mokslo terminologija (neveltui autoriaus esama gamtininko), jis daug kam bus naudingas, dažnai net niekuo nepakeičiamas dalykas. Todėl reikia tikėtis, kad kiekvienas, kuris tą žodyną įsigis, nesigailės išleidęs 24 litus. O aš iš savo pusės norėčiau autoriui palinkėti, sistematingiau ir griežčiau sudorojus turimąją medžiagą, netrukus paruošti lietuviškai rusišką žodyną, nes ligšioliniai šios rūšies mėginimai yra nevykę.

Du svarbūs dalykai

(Lietuvos aidas, 1934 07 16, nr. 159)

Mūsų bendrinės kalbos tvarkymo darbas, kaip seniau, taip ir dabar, sutinka vis nemaža kliūčių.

Štai kad ir rašybos bei žodyno dalykai. Rodos visai aišku ir neabejotina, kad rašyba, šiaip ar taip žiūrėtume, turi būti pagaliau galutinai sutvarkyta, nes dabartinis jos padrikumas yra jau visiems didžiai nusibodęs ir be galo demoralizuojamai veikia mūsų mokyklą. Iš kitos pusės taip pat yra aišku, kad didysis lietuvių kalbos žodynas, kuris dabar ruošiamas spausdinti, turi būti leidžiamas sutvarkyta, ne ligšioline padrikusia rašyba, nes tas darbas tuojau negalės būti pataisomas; antrą kartą jis tegalės būti leidžiamas veikiausiai tik kitos kartos. Ir žodyno redaktorius vieną kartą „Liet. Aide“ aiškiai yra pabrėžęs, kad tas žodynas būsiąs pradėtas tik tada spausdinti, kada būsianti sutvarkyta rašyba.

Bet Tautos Mokyklos 11 numeryje tas pat redaktorius jau rašo, kad šis „darbas nepradedamas daugiau dėl spaustuvės sutrukimo įsitaisyti tinkamus kirčių ženklus“ (290 psl.). Tad kaip iš tikrųjų yra su rašyba? Ar ji jau yra galutinai sutvarkyta ir žodynui leisti visai nebekliudo? O jei nesutvarkyta, tai kokia rašyba norima leisti žodynas? Tai yra didžiai svarbūs klausimai.

Pati Rašybos Reformos Komisija, sudaryta prie Šv. Ministerijos dar J. Jablonskiui gyvam esant, nors ilgai tą dalyką svarstė, vis dėlto sudarė tikrą rašybos reformos projektą ir savo laiku jį paskelbė visuomenei. Tą paskelbtą projektą įvairūs žmonės visaip kritikavo, svarstė. Ypač daug gyvumo čia yra parodę mokytojai: jie daug kur tam reikalui net buvo surengę ištisas diskusijas. Pagaliau dėl rašybos sutvarkymo yra pasisakę net ir kai kas iš atsakingų žmonių. Taigi atrodė, kad rašybos dalykas bus pagaliau šiaip ar taip sutvarkytas ir turėsime jau vieną didžiai laukiamą rašybą. Bet lig tas projektas atsidūrė Šv. Ministerijoje ir stop – nei iš vietos! Jis užkliuvo čia ne dėl principinių, bet dėl antrinių priežasčių. Būtent, vieną kartą, prieš kelis mėnesius, susirinkus keliems Rašybos Komisijos atstovams buvo pranešta, kad dėl rašybos reformos dar mažoka buvę ginčytasi, nesą geresnių autoritetų, rašybos svyravimai daug nekenkia, nes jų pa-

sitaikydavę ir prieš karą, pav., rusų kalboje ir t. t. Kitą kartą susirinkę, tiesa, daugiau dalykų galėjome apsvarstyti, bet visko dėlto nebaigėme: mat pritrūko laiko. O dabar štai egzaminai, atostogos ir t. t. Ir tuo būdu rašybos reformos dalykas traukiamas vis toliau ir toliau. Dėl to žodyno redaktorius apie jį viešai ir visai nebekalba, o privačiai man yra pareiškęs, kad žodynas geriau būtų leisti 1901 m. P. Kriaušaičio gramatikos rašyba.

Mano nuomone, toliau taip turėtų būtų daroma: dabartinės tvarkomosios rašybos pagrindu reiktų paimti Rašybos Reformos Komisijos nutarimus su kai kuriais papildymais, rašyba be radikalesnių atmainų pripažinti oficialine, parašyti jos pagrindinį vadovą su žodynėliu ir didįjį lietuvių kalbos žodyną leisti jau tąja rašyba. Tada mes bent kartą išbristume iš ligšiolinės rašybinės anarchijos ir tuo būdu iš pamatų galėtume sutartinai pradėti tvarkyti visą bendrinę kalbą. Kitaip iš pavienių bendrinės kalbos tvarkymų nieko gero neišeis.

Antras svarbus dalykas yra universitetiniai lietuvių kalbos egzaminai nelietuviams. Kurį laiką nelietuvių gimnazijų abiturientus, stojančius į universitetą, yra egzaminavę senato paskirti lietuvių kalbos nespecialistai.

Tai ilgainiui žinoma, negalėjo pasilikti, ir todėl pernai Universiteto Senatas pasiryžo tuos stojamuosius egzaminus sutvirtinti. Senato pavestas, Humanitarinių Mokslų fakultetas paskyrė stojamųjų lietuvių kalbos egzaminų komisiją, ir jau pernai rudenį nelietuvių gimnazijų abiturientai buvo formaliai egzaminuojami. Dėl to, žinoma, tuojau pasipylė visokių gandų, kad nauji egzaminuotojai pradėję smarkiau piauti, kad tie sustiprinti egzaminai esą nukreipti prieš nelietuvius ir t. t. Ir štai kaip tyčiomis tuo metu universitetas gauna iš atitinkamų (ne Šv. Ministerijos) įstaigų žinių, kad už tuos egzaminus egzaminuotojams nebūsią atlyginama: tai esanti Universiteto dėstytojų priedermė, todėl jie turi veltui egzaminuoti.

Tikrai nežinau kas turėtų spręsti apie Universiteto dėstytojų priedermes, tik viena man yra labai nepaprasta: kai tuos pačius nelietuvių gimnazijų abiturientus ilgą metą egzaminavo nespecialistai ir, be to, paviršutiniškai, tai tada buvo atlyginama: o kai senato nutarimu šie egzaminai buvo sustiprinti, tai jų atlyginimas, kad ir visai menkas, tuojau buvo panaikintas. Tad kyla klausimas: kodėl tai buvo pa-

daryta? Ar tai yra kuo pamatuota? Universiteto Senatas rado tai esant nepamatuota, ir todėl atitinkamoms įstaigoms tuo reikalu yra įteikęs memorandumą. Bet jei vis dėlto į tą memorandumą nebūtų atsižvelgta, tai ateinantį rudenį kiekvienas fakultetas turės sudaryti atskiras egzaminų komisijas, ir tuo būdu patys egzaminuoti. Tačiau ar tai bus gerai? Ar nespecialistai galės kaip reikiant egzaminuoti iš lietuvių kalbos? Tas dalykas turėtų būti gerokai apsvarstytas, nes vėliau tai gali mums labai neigiamai atsiliepti.

Kazimieras Būga

(Jo mirties dešimtmečio proga)

(Lietuvos aidas, 1934 12 01, nr. 275)

Gyvenime nieko nėra pastovaus: viskas nuolat kinta. Štai ir K. Būga, rodos, dar visai neseniai buvo gyvas, pilnas energijos, pasiryžimo dirbti, mokė mus branginti mūsų kalbą, į ją daugiau gilintis, ją tirti, o žiūrėk – jau š. m. gruodžio 2 d. sukanka lygiai 10 metų nuo jo mirties. Tiesiog žmogus negali ir įsivaizduoti, kad taip viskas greitai galėtų praeiti. Bet taip iš tikrųjų yra: K. Būgos jau 10 metų nebeturime. Ir dabar tik su širdgėla atsimename, kad buvo žmogus, kuris daug norėjo gero padaryti mūsų jaunam kalbos mokslui ir atgimstančiam savo kraštui, daug ką yra jau ir padaręs, bet dar daugiau savo užsimojimų nebespėjo įvykdyti: negailestingoji mirtis pačiame amžiaus gražume sugriovė visus jo planus, visus lūkesčius, ir beliko vien tik atsiminimas.

Būtų dar ne tiek liūdna, jei K. Būgos dirbtasis darbas be perstojo būtų buvęs tuojau toliau varomas. Bet taip nebuvo: dar gyvas būdamas, jis neturėjo Lietuvoje naujai paruoštų savo specialybės draugų, kurie jį po mirties būtų galėję tuojau pavaduoti. Bet antra vertus, kažin Lietuvoje tuomet ar galėjo ir apskritai ar gali būti toks žmogus, kuris K. Būgą galėtų pakeisti? Man rodos, veltui mes tokio žmogaus ieškotume: jo niekas negali atstoti. Tai buvo vienintelis žmogus, kuris kalbinę tiesą daugiau už viską yra mylėjęs: ir už patį save, ir už šeimą, ir už visus gyvenimo malonumus. Bet tą tiesą jis yra ne tik didžiai mylėjęs, – jis ją yra labai gerai ir jautęs. Ir tas

kalbinės tiesos jausmas visą laiką jį yra skatinęs gilintis į tokias kalbos mokslo platybes bei gilybes, kurios platesnei visuomenei yra neįmanomos ir svetimos. Dėl to dabar nedaug tetenka stebėtis girdint, kad K. Būga yra buvęs tik sausas, nuo gyvenimo atitrūkęs teoretikas, didelis mokslininkas, bet mažas praktikas, ir todėl maža ką konkretaus mums yra palikęs.

Tačiau tai yra didelė neteisybė. K. Būga, tiesa, pirmiausia yra buvęs teoretikas, grynojo kalbos mokslo žmogus, bet, toks būdamas, argi jis nieko gero mums negalėjo duoti? Argi teorija jau yra toks prastas daiktas? Ne, tikra teorija, kondensuota, amžiais patirta mokslinė praktika, kaip tik daugiau gali apimti tikrovės ir realios buities, negu visokia tariama kasdieninė grynoji praktika. Ir K. Būga, įsigydamas vis daugiau teorijos, kaskart vis plačiau plėtė savo realų mokslinį akiratį, vis daugiau galėjo žvelgti į kalbos duomenų esmę bei pagrindinius jų reiškinių pažymius ir tuo būdu darėsi vis savaimingesnis, atsparesnis nekritiškai tariamojo mokslo įtaigai. Štai, dar jaunas vaikinas, jis be jokios kritikos buvo tiesiog susižavėjęs mistiškąja K. Jauniaus kalbotyra; bet vėliau, susipažinęs su naujesne kalbos mokslo metodologija, jis nuo K. Jauniaus mokslo painių pamažu atsipalaidavo ir ėmė savarankiškai dirbti. Ir tas jo savarankiškas darbas davė gerų vaisių: jis pirmas yra vykusiai nustatęs ir aprašęs slaviškų skolinių chronologiją lietuvių kalboje, pirmas yra iškėlęs aikštėn būdingąsias mūsų sudėtinių asmenvardžių darybos ypatybes, pirmas sistematingai buvo pasiryžęs tirti ir nemaža ištyrė mūsų kirčiavimą ir t. t. Jis pirmas yra ir milžiniškojo lietuvių kalbos žodyno pradininkas ir vienintelis jo ruošėjas ligi paskutinės dienos.

Kai kam, iš pašalio žiūrint, dar vis atrodo, kad K. Būga yra buvęs labai siauras specialybės žmogus, tik tesirūpinęs vien atskirais žodžiais ir nesidomėjęs nei sintakse, nei praktine kalba, nei stilistika, nei menu, žodžiu – niekuo geresniu. Bet ir tai yra netiesa. Žiūrint specialisto akimis į jo darbą, tiesiog negalima suprasti, kaip jis vienas tiek daug ir taip plačiai viską galėjo aprėpti: ir universitetinį mokslą, ir vietovardines studijas, ir rytinio lietuvių kilimo teoriją, ir akcentologinius potyrius, ir begales etimologijų, ir žodžių istoriją bei geografiją, jų darybą bei sudėtį ir garsų raidą ir t. t. Ir vis dėlto dar rado laiko rūpintis rašomosios kalbos praktika: jis visą laiką, dar

prieš karą ir po karo, daug dėmesio yra kreipęs į praktinius kalbos dalykus. Mat, siekdamas kalbinės tiesos grynajame moksle, jis negalėjo būti abejingas ir praktinės kalbos netiesai, todėl, kiek ir kur galėdamas, yra smarkiai rovęs visas piktžoles, kurios kalėjo tikrąsias mūsų kalbos brangenybes. Dėl to šalia mokslininko jis yra buvęs ir didelis mūsų praktinės kalbos angelas sargas: jei ne jis, tai dar nežinia, kas šiandien būtų iš mūsų bendrinės kalbos, taip uoliai savo laiku pradėtos „gryninti".

Taigi K. Būga, pirmiau teoretiškai žvelgdamas į kalbą, žvelgė į ją taip pat ir praktiškai. Bet vienu ir kitu atveju jis žvelgė su didžiausia meile, su atidžia, be jokių asmeninių užgaidų: jis visur tetroško tik kalbinės tiesos. Net jo paties klaidos, ir tos neturėdavo šios tiesos temdyti: kur pastebėdavo suklydęs, tuojau atvirai prisipažindavo savo klaidas ir ko greičiausiai stengdavosi jas pašalinti. Bet iš kitos pusės jis niekados nesidėdavo lietuvių kalbą ir mokąs: jam vis rodės, kad jos kaip reikiant nemoka. „Kalbos aš dar tobulai nemoku, – rašė jis prieš pat savo mirtį „Lietuvių kalbos žodyno" įvade, – stengiuos pramokti. Duok, Dieve, kad nors senatvėje išmokčiau! Manau nebūsiant man gėdos, kad mokydamos dar neišmokau, nes gėda tėra tik tam, kuris nemokėdamas ir nesimokydamas tariasi mokąs" (VII psl.).

Dėl to dabar, minėdami K. Būgos mirties dešimtmetį, turime atsiminti jo siektąją lietuvių kalbos tiesą, visą jo atvirumą bei mokslinį kuklumą ir su tokia pat entuziastiška mokslo nuotaika, su kuria jis yra tiek daug mūsų kalbos dirvonų išplėšęs, toliau varyti jo sėkmingai pradėtąjį mūsų kalbos mokslo darbą. Tai bus jam geriausias atpildas už visus jo didžius nuopelnus ir sunkią šio gyvenimo naštą *).

*) Kas nori plačiau susipažinti su K. Būgos gyvenimu bei jo darbais, tepažvelgia į š. m. „Vairo" XII numerį.

Naujoji rašyba

(Trimitas, 1935 04 04, nr. 14)

Mūsų rašyba lig šiol nėra buvusi vienoda; ji vis buvo kaitaliojama ir kaitaliojama. Nors J. Jablonskis ir siekė rašybos vienybės, bet jos vis dėlto nepasiekė: dar 1901 m. išleistoje savo „Lietuviškos kalbos gramatikoje“ jis, palyginti, vartoja daugiau pagrįstą ir suvienodintą rašybą, bet vėliau jis pats iš to kelio pasuko – prieš mirtį vienai vienas, su niekuo nepasitaręs ir visuomenės neinspėjęs, ėmė vieną kitą rašybos dalyką keisti. Ilgainiui juo pasekė kiti. Ir tuo būdu, trokštosios rašybos vienybės vietoje, atsirado rašybinė anarchija: daugkas savaip pradėjo rašyti ne tik privačiuose, net ir oficialiuose raštuose.

Toks rašybos nepastovumas ir nuolatinis jos kaitaliojimas, žinoma, nieko gero negalėjo mums duoti. Pirmiausia savo žalingumu tai atsiliepė mūsų mokyklai. Neturėdami pastovaus rašybinio ramsčio, tiek mokytojai, tiek mokiniai ilgainiui apsiprato su rašybos palaidumu; kaitaliojamuosius rašybos dalykus vieni nustojo laikę nuodėme, kiti juos taisė, kaip norėjo, o treti dar stengėsi laikytis vilniškės rašybos. Bet tos pastangos nebegalėjo duoti reikiamų vaisių: rašybinės invairenybės, kurių viena kita jau yra in mokyklinius vadovėlius insibrovusi, tik dar daugiau „glumino“ ne tik mokinių, bet ir daugelio kitų galvas. Dėl to ilgainiui pats gyvenimas verste vertė bent kartą pabaigti šį rašybinės anarchijos laiko tarpą.

Ir štai 1929 m. pabaigoje, gruodžio 1 d., J. Jablonskio ir kitų rūpesčiu, buvo sudaryta prie Šv. Ministerijos Rašybos Reformos Komisija, kuri, bent pustrečių metų dirbusi, sudarė tam tikrą rašybos projektą ir paskelbė platesnei visuomenei. Šiame projekte komisija, norėdama ko mažiausia nukrypti nuo ligšiolinių inprastinių, pateisinamų dalykų, stengėsi perdaug nenukrypti in kraštutinybę, ir todėl radikalios rašybos reformos vengė. Tik vienai vieną radikalesnį dalyką tedrįso pasiūlyti – panaikinti nosinių ir balsių ilgumą visur vienodai žymėti brūkšneliais. Tačiau ir tai senovininkams nepatiko: spaudoje ėmė inrodinėti, kad tokia reforma esanti mums žalinga, sudarysianti daug materialinių nuostolių, sunki būsianti invykdyti ir t. t. Prie tos nuomonės linko ir Šv. Ministerija. Dėl to visos rašybos reformos klausymas jau, rodės, buvo pasmerktas žūti. Bet gyvenimas

vis dėlto reikalaute reikalavo vienos, šiokios ar tokios, rašybos. Todėl buvo sudaryta nauja, mažesnė, Komisija, kuri, viską iš naujo apsvarsčiusi, turėjo sudaryti vieną nuomonę apie visus rašybos dalykus. Bet ir šioje komisijoje vienos nuomonės vis dėlto nepasisekė pasiekti; pav., vieni manė, kad reikia **j** rašyti po **p** ir **b** žodžių šaknyse, kiti tam prieštaravo. Galutinai visą rašybos dalyką tepavyko sutvarkyti tik š. m. vasario 18 d.: tą dieną buvo priimti pagrindiniai mūsų rašybos principai, kurių svarbesni yra šiokie.

1. Balsiai yra skiriami ilgieji ir trumpieji. Ilgieji balsiai yra **ė**, **y**, **o**, **ū**, **ą**, **ę**, **į**, **ų**, o trumpieji **a**, **e**, **i**, **u**. Ilgieji uodegėliniai (uodegėlėmis žymimi) balsiai rašomi iš kilmės: **dieną**, **dienų**, **gerąja**, **gerąsias**, **šąla**, **šįla**, **kęra**, **kiųra**, **tęsti**, **tįsti**, **tįsoti**, **grįžti**, **skųsti**, **pažįstamas** ir kt.

2. Tarptautinėse, lietuvių kasdieninėje kalboje dar neprigijusiose svetimybėse yra vartojami svetimieji priebalsiai **f**, **h**, **ch**, bet suliaudėjusiuose ir šiaip dažnai gyvojoje kalboje vartojamuose žodžiuose vietoje **f** ir **ch** rašoma **p** ir **k**, o **h** visai išmetamas, pav.: **fizika**, **fizionomija**, **formula**, **horoskopas**, **humanizmas**, **chirurgija**, **chloroformas**, bet **prancūzas**, **istorija**, **karakteris**, **kronika**, **koras** ir kt.

3. Priebalsė **j** rašoma po **b**, **p**, žodžio šaknyje, pav.: **bjaurus**, **bjurti**, **pjaulai**, **pjuvenos**, **rugiapjūtė**, **spjaudalai**, **spjūvis**... Priesagose ir galūnėse po tų pačių priebalsių terašomas tik **i**: **labiau**, **labiausiai**, **šlapias**, **šlapių**, **šlapiausias**...

4. Iš kilmės priebalsiai rašomi ten, kur ta kilmė iš kalbos susekama, pav.: **augštas** (plg. augesnis, augalotas, augumas), **baugštus** (plg. baugus, bauginti), **dirgsnis** (plg. dirginti), **rūgštus** (plg. rūgo, rūgimas), **sluogsnis** (plg. sluogas, sluoguoti, slėgti), **sprigtas** (plg. sprigis, spriegti) ir kt. Kur ta kilmė sunkiau susekama arba yra neaiški, ten rašoma iš garsų, pav.: **gurkšnis**, **gurkšnoti** (plg. gurkia ir gurgia), **lizdas**, **rykštė**, **skaptas** (plg. skapiu ir skabiu) ir kt.

5. Iš garsų yra rašomi tokie žodžiai, kaip antai: **grįšiu** (iš grįž-siu), **mėšlas** (iš mėž-slas) ir kt.; bet veiksmažodinės lytys **grįžta**, **lūžta**, nors ir yra kilusios iš **grįž-sta**, **lūž-sta**, rašomos su **ž**, ne su **š**. Tai yra daroma vien praktikos sumetimais. Dėl tos pat priežasties yra rašoma ir **mesdamas**, **vesdamas**, nors iš garsų arba kilmės reiktų rašyti **mezdamas**, **vezdamas**.

6. Tikriniai daiktavardžiai, rašomi bendrinių rašyba, būtent: iš kilmės, kur ji aiški, ir iš garsų, kur kilmė nesusekama, pav.: **Augštuolis, Augštdvaris, Sluogsnaitis...**

7. Visi sutrumpėję ir vieną reikšmę ingavę žodžiai rašomi drauge, pav.: **anąkart, kaskart, visuomet, tuosyk, poryt...** Bet tos pačios lytys, kai neturi vienos reikšmės, rašomos skyrium: nuo **vakar** (= dienos) man galvą skauda.

8. Drauge rašomi ir ištisiniai žodžiai, kurie visiškai suaugę in vieną žodį, pav.: **betkas, kaikas, kaikuris, kiekvienas, užpernai, pergeras, pergerai...** Bet: **už pernai** (= pernykščius metus) aš dar mokesčių nemokėjau...

9. Prieveiksmiai, sudaryti iš prielinksnio ir pilnos linksnio lyties arba prieveiksmio, rašomi skyrium, pav.: **iš tikro, iš tikrųjų, iš visur, be reikalo, be galo...** Panašiai yra rašomi ir šiokie žodžiai, kaip antai: **šis tas, kas nors, tas pat, kur nekur, kas nekas, vos nevos...**

10. Neiginys **ne visur rašomas** drauge, išskyrus priešpriešos sąvokas ir sakinius, pav.: **nežinau, negeras, nelabai, nevisuomet, nekoks...**, bet: **jam ne darbas rūpi, bet kas kita...**

11. Bendrinės svetimybės rašomos šiaip: **kultūra, pasyvas, satyra, lyrika, barjeras, milijonas,** bet **biologija, sociologija, poetas, poema, higiena, alkoholis, graikas, pedagogas, archeologija, klūbas, biūras, populiarus, kanceliarija, logika, kentauras, neutralus...**

12. Svetimieji tikriniai vardai populiariniuose raštuose lietuvinami (pav., **Štrezemanas, Čemberlenas...**), o specialinėje, mokslinėje literatūroje rašomi ir originaline rašyba (pav., Lietuviškojoj Enciklopedijoj), pav.: **Stresemannas, Chamberlainas, Plymouthas, Malebrauche'as, F. de Saussure'as, Toricellis, Bologna, Herriot, Mirabeau, Rousseau, Tardieu, Oidipas, Aischilas, Plautus, Terentijus, Tacitus, Berzinis, Kaktinis, Celminis...**

Be šitų bendresnių dalykų, naujoji rašyba paliečia dar visą eilę smulkesnių dalykų, pav.: žodžio dalių kėlimą, žodžių sutrumpinimą, didžiųjų raidžių rašymą, skyrybą ir kt. Pačiame gale yra paliečiami ir kalbos dalykai, iš kurių indomesni yra, pav., šie: 1. dviskaita bendrinėje kalboje normine lytimi nevartojama; 2. norminės lytys yra pilnos (pav., **gerame jautyje, geruose jaučiuose, geriems vyrams** ir kt.); 3. rašoma **apvaizda, pagalba, pašalpa** (ne **apveizda, pagelba,**

pašelpa), **motina** (ne **motyna**), **liudiju**, **kauliju** (ne **kaulyju**), **kláusymas** ir **klausìmas**, **gréndymas** „laitas, padas“ ir **grendìmas** (veiksmas), **taip**, **anaip**, **kitaip**, **tarp**, **tačiau**; **aš turiu tėvą**, **neturiu tėvo**; pjovėjai išėjo **šieno** (ne **šieną**) **pjauti**...; **ineiti**, **innešti**, **einu in miestą** ir kt.

Apskritai imant, visa naujoji rašyba kokiu radikalumu ar naujumu nepasižymi: joje beveik viskas palikta sena, tik vienas kitas dalykas yra griežčiau sutvarkytas, suvienodintas, susistemintas. Bet ir tai yra svarbu: dėl tam tikrų aplinkybių (dėl nepaslankumo ir kt.) negalėdami savo rašybos iš pagrindų pertvarkyti, bent kartą turėsime **vieną** rašybą. O viena pastovi rašyba, šiokia ar tokia, yra daug lengvesnė už vieną nepastovią, nuolat kaitaliojamą arba kelias įvairias rašybas. Antra vertus, visai lengvos, be jokių išimčių rašybos, kurios nereiktų mokytis, ir šiaipjau negalima susidaryti: rašyboje atsispindi šiek tiek ir tradicinių palinkimų, ir ilgainiui susidariusių invairių inpratimų, ir kitokių dalykų, su kuriais platesnioji visuomenė yra daugiau ar mažiau apsipratusi ir lengvai nenori jų išsižadėti. Dėl visų tų priežasčių ir mums sunku buvo savąją rašybą radikaliau pakeisti, padaryti ją savaimingesnę, tikslesnę. O gyvenimas verste vertė bent kartą baigti rašybinę anarchiją: ji jau taip visiems iki kaulo buvo ingrisusi. Ir štai dabar tai anarchijai, rodos, jau tikrai bus atėjęs galas: Šv. Ministerija netrukus išleis naujosios rašybos pagrindus, o vėliau, po kokio pusmečio, turės būti parašytas ir pagrindinis rašybos vadovas, kuris praktikos žmogui turės išaiškinti visa, kas jam bus neaišku.

Naujoji rašyba ir jos svarba

(Literatūros Naujienos, 1935 m., nr. 8 (24))

Jau iš spaudos yra žinoma, kad š. m. vasario 18 d. buvo galutinai priimti naujosios rašybos pagrindai. Todėl nevienam kyla klausimas: kokia yra ta naujoji rašyba, ar ji geresnė už senąją, jei negeresnė, tai kam senąją reikėjo keisti ir t. t. Nesigilindamas į visur dabar kylančius rašybos klausimus, galiu tik pastebėti, kad lig šiol norimos rašybos vienybės visai nebuvo: beveik kiekvienas rašė, kaip norėjo

arba kaip jam geriau patiko. Net kai kurios mūsų atsakingos įstaigos, ir tos nevisados tesilaikė vienos rašybos. Dėl to visuomenėje buvo jau besusidarąs įspūdis, kad mūsų rašyba tik palaida ir tegali būti, nes jeigu būtų viena griežtesnė rašyba, tada, sako, jos reiktų daugiau mokytis, reiktų daugiau laiko sugaišti tokiam mažaverčiui dalykui ir t. t. Ne pro šalį bus čia paminėjus ir tą faktą, kad vienas kitas rašybą tarė esant net tam tikru prietaru, į kurį tie nevidonai kalbininkai kartais norį net visą kalbos taisyklingumą „suvesti" (plg. „Lietuvą", Nr. 2395). O tuo tarpu, nesant vienos pastovios rašybos, mokykla ir visi plunksnos darbininkai juste juto rašybinės anarchijos žalingumą. Daugelis jau nebežinojo, kaip reikia rašyti ir kitiems aiškinti net paprasčiausius dalykus, kuriuos vienas vienaip, kitas kitaip rašė.

Tokia rašybinė painiava, žinoma, ilgiau nebegalėjo tęstis: vienas kitas prieš tai jau viešai pradėjo kelti balsą spaudoje, ilgainiui rados vis daugiau nepasitenkinimo rašybos nepastovumu, dėl to galų gale rašybos dalykais turėjo susirūpinti ir tie, nuo kurių priklauso visa rašybos tvarka. Tuomet, dar J. Jablonskiui gyvam tebesant, prie Šv. Ministerijos buvo sudaryta Rašybos Reformos Komisija, kuri nuo 1929 m. gruodžio 1 d. ligi 1932 m. lapkričio 6 d. paruošė tam tikrą rašybos reformos projektą ir paskelbė jį visuomenės kritikai. Vėliau, kada dėl to buvo pareikšta visokių nuomonių, prie Šv. Ministerijos buvo sudaryta nauja, mažesnė, komisija viskam iš naujo persvarstyti ir paruošti tokiam projektui, kurį Šv. Ministerija galėtų jau oficialiai paskelbti. Po ilgų ir nelengvų svarstymų pagaliau tik šiemet galutinai buvo priimti rašybos pagrindai, kurie dabar jau surašyti ir įteikti Šv. Ministerijai, kad ji juos oficialiai paskelbtų.

Naujoji rašyba kuo nors nauju nepasižymi: beveik viskas yra joje sena palikta, tik vienas kitas dalykas yra išlygintas, griežčiau suformuluotas ir aiškiau nusakytas. Pav., ilgieji balsiai ą, ę, į, ų yra žymimi uodegėliniais rašmenimis ten, kur jie iš prigimties yra ilgi, t. y. kur jų ilgumas nepriklauso nuo kirčio, kaip antai: šąla, kęra, šįla, spųra, grįžta, tįsti, tęsti ir kt. Čia lengvai būtų galima vartoti kitokius, ne uodegėlinius rašmenis ilgumui žymėti. Bet daugumas šitos naujenybės nepanoro, ir todėl teko pasilikti prie vadinamųjų „nosinių", jau pirmiau vartotųjų rašmenų. O prie jų pasilikus, šalia kil-

minių ilgųjų balsių ą, ę noromis nenoromis panašiose aplinkybėse teko palikti ir į, ų, pav.: **ranką, katę ir šunį, sūnų; šąlù, kęrù** ir **šįlù, spųrù** ir kt.

Priebalsių rašyba irgi teko daugiau sugriežtinti. Pav., iš kilmės yra rašomi ir visi tie žodžiai, kur ta kilmė yra iš kalbos susekama; o kur ta kilmė neaiški ir jos negalima susekti, ten bus rašoma iš garsų. Sakysime, **baugštus, dirgsnis, knibčius, rūgštus, sluogsnis, sprigtas** yra rašyti iš kilmės, nes jie aiškiai yra susiję su **baugus, dirginti, knibinėti, rūgimas, sluogas, sluoguoti, slėgti, strigti** ir kt. Štai kad ir tas pats **strigtas**: daugeliui jis gali būti visai nežinomas; bet patyrę, kad jis yra jungtinas su strigti, tuojau galėsime įsivaizduoti, kad **strigtas** pirmiausia yra toks daiktas, kuriam kas **įstringa**, t. y. **puolena, maita, dvėselėna**. Bet **lizdas, kniūpsčias, skaptas** tegalime rašyti tik iš garsų, nes gyvojoje kalboje arba nerandame daugiaus tos giminės atstovų (pav., **lizdas**), arba kalbamosios šaknys mūsų kalboje įvairuoja (pav., šalia **skaptas** yra sakoma **skabiu, skobti ir skapiu, skopti**). Arba štai joto rašymas: naująja rašyba **j**, kuris yra beveik visose mūsų tarmėse tariamas atskiru garsu, yra šaknyse visur rašomas po **p** ir **b** (pav., **pjauti, spjauti, bjaurus, bjurti**...), bet priesagose ir galūnėse po tų pačių balsių jis neberašomas, nes daugelis tarmių jo čia visai nebepažįsta (pav., **šlapias, šlapiau, šlapiausias**...)

Tas pat yra ir su žodžių rašymu drauge ir skyrium. Naujoje rašyboje yra aiškiai pasakyta: visi sutrumpėję ir vienos reikšmės įgiję žodžiai yra rašomi drauge (pav.: **anuomet, visuomet, išties, kaskart, popiet**...); tik tada jie yra rašomi skyrium, kada neturi vieno žodžio reikšmės, pav.: **nuo vakar** (= dienos) man galvą skauda. Drauge yra rašomi ir visi kiti ištisiniai žodžiai, suaugę į vieną žodį, pav.: **betkas, kaikuris, kažinkas, kažkas, pergeras, užpernai** ir kt. Bet prieveiksmiai, sudaryti iš prielinksnio ir pilnos linksninės lyties arba prieveiksmio, rašomi skyrium, pav.: **iš lėto, iš tiesų, be reikalo, iš mažens** ir kt.

Panašiais dėsniais yra nusakomi ir visi kiti dalykai, pav.: žodžio dalių kėlimas, sutrumpintieji žodžiai, svetimybių rašymas, didžiųjų raidžių rašymas, tikriniai daiktavardžiai, skyryba ir kai kurie svarbesni kalbos dalykai (pav., dviskaitos, pilnų lyčių vartojimas ir kt.).

Tuo būdu naujoje rašyboje, kad ir nedaug tėra naujų atmainų, vis

dėlto visi dalykai yra griežčiau susisteminami, suformuluojami ir suvienodinami, todėl mažiau joje bėra priešybių, kaip lig šiol yra buvę. Bet svarbiausia yra tai, kad daugelio rašybų vietoje bent vieną kartą yra įvedama viena rašyba. Tai yra labai svarbus ir reikšmingas įvykis. Turėdami vieną rašybą, mes galėsime netrukus įsigyti pagrindinį oficialų rašybos vadovą, kurio turės visi laikytis, ir tuo būdu bent kartą gal įsigalės visų trokštamoji rašybos vienybė. Rašytojams nuo to turės būti tik lengviau, nes jie, užuot beprasmiškai plūkęsi su paprastaisiais, konvenciniais kalbos dalykais, dabar daugiau galės kreipti dėmesio į pačią kalbinę kūrybą.

Naujosios rašybos plitimas

(Gimtoji kalba, 1935 m., 3 sąs., p. 40–41)

Š. m. vasario 18 d. buvo galutinai priimti naujosios rašybos pagrindai, kuriais remdamasi GK redakcija nuo pereito numerio ėmė jau ištisai tąja rašyba rašyti. Tai ji ryžosi daryti norėdama „iš anksto visuomenę su ja (t. y. naująja rašyba) in pažines suvesti“ (17 psl.); bet pačiai visuomenei tuo tarpu, ligi bus paskelbti naujosios rašybos metmenys, buvo patariama rašyti dar senąja rašyba. Tačiau to patarimo nevisi tepaklausė; pav., „Trimitas“, nieko nelaukdamas, jau ėmė vartoti naująją rašybą. Tuo keliu nuėjo ir Liet. Enciklopedija. Pagaliau, nuo š. m. balandžio 1 d. insivedė naująją rašybą ir Elta.

Dėl Eltos žygio „Liet. Žinios“ Nr. 75 šiaip rašo: „1. „Eltą“ mes sveikiname sukaktuvėmis ir linkime jai, atsižvelgiant kintančių laiko sąlygų, tobulėti. 2. Rašybą gi mes paliekame kol kas seną. Nes 1) „Elta“ - ne kalbos autoritetas; 2) nėra nei vadovėlio, nei taisyklių, iš kurių galima būtų naujos rašybos pasimokyti; 3) naujoji rašyba, kiek apie ją žinoma, turi daug nenuoseklumų, netobulumų, dėl kurių gali kilti dar nebuvęs ligi šiol mūsų rašyboj chaosas ir 4) bendrai rašybos keitimo klausimas nėra skubus reikalas, kad jį taip skubint“ (Kalbos ir rašybos netaisome. Red.).

In tai mes turime štai ką pastebėti: 1. naujosios rašybos metmenys jau parašyti, dabar perrašinėjami ir tuojau bus inteikti Šv. Ministerijai, kuri juos netrukus paskelbs; 2. kad naujojoje rašyboje bū-

tų daugiau nenuoseklumų, kaip ligšiolinėje, yra niekuo nepagrįstas tvirtinimas, ir 3. kaip tik dabartinės rašybos nenuoseklumas ir jos nuolatinis kaitaliojimas verste verčia ko greičiausiai baigti dabartinę rašybos anarchiją. Šiokia ar tokia, bet *viena* rašyba mums būtinai yra reikalinga, nes kol tokios rašybos nėra oficialiai priimtos, tol negalima pradėti rašyti ir pagrindinio rašybos vadovo (žodyno), kuris visiems yra didžiai reikalingas. O turint rašybos vadovą, negalės būti ir jokio rašybos chaoso.

Senei ar *seniai*?

(Gimtoji kalba, 1935 m., 3 sąs., p. 41)

Red. prierašas. Autorius teisingai mano, kad *seniai* pagal *naujai* analogijos būdu yra vietoje *senai* atsiradęs. Tai yra toks pat anologinis darinys, kaip ir *teip* šalia *šiaip*. Bet negalime sutikti, kad taisyklinga lytis būtų tik *senei*, o netaisyklinga *seniai*. Prieveiksmis *seniai* fonetiškai yra toks pat taisyklingas, kaip ir *naujai*, *smarkiai*, *arkliai*, *jaučiai* ir kt.: čia visur galūnė *-iai* yra tariama kaip *-ei* (su invairios spalvos *e* invairiose tarmėse). Todėl, kol rašyboje visur teberašome *-iai*, tol galime ir turime rašyti tik *seniai*, ne *senei*, nes to reikalauja rašymo nuoseklumas.

Dėl priekaištų naujajai rašybai

(Gimtoji kalba, 1935 m., 5 sąs., p. 70–72)

Kai rašybos reformos projektas buvo paskelbtas, vienas kitas pareiškė dėl jo savo nuomonę, pasiginčijo, ir greitai buvo baigta byla. Visai kas kita dabar, priėmus naująją rašybą: kaip iš kokio maišo papliupo visokių aimanų, priekaištų, susirūpinimų ir net intarinėjimų. Štai „Liet. Žinių" ankietoje mokytojas Busilas teigia, kad visą rašybos reformą pramanę jaunieji kalbininkai, norėdami pademonstruoti savo didelį „veiklumą"! O Medicinos Fakulteto dekanas net surado, kad dabartinė rašybos reforma norima „pravesti paskubom, slaptai nuo visuomenės, uždaruose kalbininkų kabinetuose" (Liet. Ži-

nios, Nr. 107). Ir tuo būdu perskaičius visą Liet. Žinių ankietą bei invairius Ryto posmelojimus, kaikam gali susidaryti baisus vaizdas: visa rašybos reforma yra jaunų karštuolių sugalvota, visai nevykusi, bus žymiai sunkesnė, sudarys daug painiavos, brangiai atsieis ir tobulos rašybos tikslo vistiek nepasieks. Dėl to pasidaro suprantamas ir Laiko Žodžio redaktoriaus pageidavimas, kad „rašybos reformos klausymą sprendžiant, lemiančios reikšmės neturėtų kalbininkai, kad rašyboj neviešpatautų kalbininkų diktatūra" (Liet. Žinios, Nr. 107).

Tada kįla klausymas: kas ir kaip turi sutvarkyti dabartinę rašybą? Rapolas Mackevičius sako, kad „tuo turi užsiimti Akademija". Bet mes akademijos neturime ir nežinia, kada turėsime. Tai gal rašytojai, žurnalistai? Rašytojų atstovai, kur geriau moka lietuvių kalbą, buvo pakviesti in Rašybos Reformos Komisiją, bet jie iš ten ko greičiausiai pasiskubino pasišalinti: mat, tai atrodė labai nuobodus ir nelengvas darbas. Antra vertus, ir jie patys, rašytojai bei žurnalistai, nėra vienos nuomonės. Pav., V. Mykolaitis Putinas, Rašytojų Draugijos pirmininkas, ir V. Krėvė Mickevičius mano, kad *in* yra geras dalykas. Tos pat nuomonės yra ir J. Kardelis, Liet. Žinių vyr. redaktorius (Liet. Žinios, Nr. 93). O Iz. Tamošaitis, Žurnalistų Sąjungos pirmininkas, tai net skandalu laiko!

Dar nepastovesni yra teatro žmonės. Kiek man teko kalbėtis su dramos ir operos artistais, visi pripažino, kad *in* vaidybinei kalbai savo skambumu yra labai naudingas dalykas. Jaunasis Teatras, vaidindamas B. Sruogos „Milžino paunksmę", tą *in* net buvo insivedęs in savo kalbą, ir viskas buvo labai gerai. O dabar štai vienas kitas teatro atstovas Liet. Žinių reporteriui jau sako, kad tai kalbos skambumui nedaug tepadės.

Tuo būdu tiems, kurie naujajai rašybai mėgsta visokių priekaištų daryti, galima dar daugiau prikišti: patys būdami prieštaringų nuomonių, dažnai kalba labai paviršutiniškai, bendromis frazėmis ir nieko neinrodydami, o kaikurie net tiesiog dumia dūmus in akis. Pav., vienas Ryto rašytojas inrodymu ima net visai aiškią Liet. Aido korektūros klaidą, kad *apsnūdo* reiksią skirti *aps-nūdo* (Nr. 91)! O Jonas Duoba, norėdamas daugiau savo išminties parodyti, prielinksnio ir priešdėlio *in* vietoje net siūlo trumpąjį *i* rašyti, ir tam inrodymu ima tą faktą, kad rusai dabar yra išmetę visus jerus (Rytas,

Nr. 97). Bet, tuo remdamas savo tvirtinimą, jis pamiršta, kad, pav., rusų minkštasis jeras (мягкий знак) jokio atskiro garso nereiškia, tik pažymi priešstovinčio priebalsio minkštumą lygiai taippat, kaip kad mes lenkų pavyzdžiu raide *i* tai darome. Tačiau rusai tą jerą priebalsių minkštumui žymėti yra palikę; tą pat ir mes esame padarę. Visai kas kita yra mūsų uodegėlinės raidės: jomis mes žymime ilguosius balsius, kuriuos bendrinėje (ir beveik visoje gyvojoje) kalboje aiškiai skiriame nuo trumpųjų. Ir tą skirtumą mes būtinai turime žymėti raštu, jei nenorime savo kalbos žaloti. Kitas dalykas yra, kaip tai turėtume daryti. Rašybos Reformos Komisija buvo pasiūliusi uodegėlines balses paversti brūkšnelinėmis. Bet su tuo nesutiko nei Šv. Ministerija, nei kritika. Dėl to teko sugrįžti prie uodegėlinių balsių, ir naujojoje rašyboje jos yra tik nuosekliau žymimos, nei lig šiol kad buvo daroma.

Negeriau yra pagrįsti ir kiti priekaištai. Ypač niekuo neparemtas yra tas tvirtinimas, kad visa rašybos reforma esanti vien tik jaunųjų kalbininkų „veiklumo“ demonstracija arba slaptas jų kabinetinis darbas. Tai yra aiški neteisybė. Rašybos reformos klausymas yra kilęs dar prie K. Būgos ir J. Jablonskio; bet, jiems nesusitarus, negalėjo būti ir tas klausymas išspręstas. Po Būgos mirties vilniškės rašybos pirmas pradėjo išsižadėti J. Jablonskis, ne kas kitas; to paties J. Jablonskio rūpesčiu buvo sudaryta ir vėlesnė Rašybos Reformos Komisija. Tos komisijos priimtasis rašybos projektas buvo paskelbtas Židinyje, vėliau atskira knygele buvo plačiai paskleistas visuomenėje (pav., su Tautos Mokykla buvo išplatinta apie 3000 egz., aš pats esu išplatinęs 300, redakcijoms buvo duota bent po kelis egzempliorius ir t. t.); taippat jis, tas projektas, buvo diskutuojamas mokytojų susirinkimuose, vieną kartą net valstybiniame radiofone ir kt. Tad kur čia yra paslapties darbas?

Bet kaikas man pasakys: juk paskutinieji rašybos pagrindai nebebuvo visuomenei paskelbti ir diskutuojami. Tai tiesa. Bet ar buvo reikalo juos skelbti? Juk naujai priimtoji rašyba yra tik išlyginta būginė rašyba, in kurią jau buvo belinkstąs J. Jablonskis ir kuri, išskyrus vieną kitą dalyką (nosinių balsių žymėjimą ir kt.), nedaug kuo tesiskiria nuo paskelbtojo projekto. Iš kitos pusės rašybinė anarchija buvo tokia didelė, o kritikų indiferentumas tai palaidai balai dar di-

desnis, tad, atmetus radikalesnius pasiūlymus, nieko kito nebeliko daryti, kaip tik, išlyginus nevienodumus ir kiek papildžius, priimti vieną kurią ligšiolinę rašybą. O tokia pasirodė tinkamesnė būginė, ne jablonskinė, kurios prieš mirtį ir pats Jablonskis gerokai jau buvo išsižadėjęs.

Taigi, šiaip ar taip kalbėsime, naujai priimtoji rašyba nėra nei jaunųjų kalbininkų aktyvios veiklos demonstracija, nei slapto jų kabinetinio darbo vaisius. Priešingai, aiškiai matydami, kad radikalesnės rašybos reformos lig šiol nebuvo galima invykdyti, ir nematyti, kada tai bus galima, jie sutiko, kad šiokia ar tokia rašybos vienybė dabar yra būtinai reikalinga, ir todėl tiems, kurie išdrįso eiti bent kompromisiniu, rašybos priešybių išlyginimo keliu, jie pritarė. Ar tai buvo tikslingas žygis, pasvarstysime kitą kartą. O tuo tarpu savo skaitytojams patariame pasiskaityti A. Salio straipsnį „Rašybos klausymu“ š. m. Liet. Aido 112 numeryje.

Rašybos kryžiaus keliai ir žodynas

(Gimtoji kalba, 1935 m., 9 sąs., p. 108–112)

Kaip jau yra žinoma, š. m. vasario mėn. 18 d. buvo galutinai priimti naujosios rašybos pagrindai, ne visa rašyba. Visa rašybos reforma buvo pirmiau svarstyta ištisos Rašybos Reformos Komisijos, sudarytos prie Šv. Ministerijos, tik šioje Komisijoje vienu balsu negalėjo būti nuspręsti kaikurie atskiri dalykai. Ir štai šie dalykai, dėl kurių nebuvo susitarta Komisijoje, buvo priimti vėliau. Tuo būdu, remiantis minėtosios Komisijos projektu ir vasario 18 d. priimtaisiais pagrindais, vėliau buvo ne tik paruošta, bet ir surinkta visa naujoji rašyba atskira knygele, kurios man pačiam teko skaityti bent penkias korektūras. Tą knygelę buvo nutarusi išleisti Šv. Ministerijos Knygų Leidimo Komisija. Bet, penktąją korektūrą inteikus Šv. Ministerijai, apie naujosios rašybos likimą ilgai nieko nebuvo žinoma.

Kaip tyčia, tuo metu periodinėje spaudoje pasipylė visokių balsų. Ypač čia pasižymėjo Liet. Žinios su savo jau visiems žinoma rašybos ankieta. Joje buvo reiškiama invairių invairiausių, viena kitai net

priešingų nuomonių. Bet redakcija, darydama savo išvadas, pasistengė viską gana vienašališkai reziumuoti. Svarbiausias jos argumentas buvo, kad rašyba turinti būti radikaliai keičiama; bet kaip tai turi būti daroma, ir po šiai dienai tebėra neaišku. Negeriau ir su Ryto rašytojais; pav., iš Babrausko straipsnių net negali suprasti, ko jis iš tikrųjų nori: rašo, rašo, ir aiškiai nepasako, kokia mūsų rašyba turėtų būti; vyriausias jo kumeliukas – tai pašaipiškas neigimas. Bet didžiausią rekordą yra „sumušusi" Tėvų Žemė: ji išleido net atskirą leidinį, pavadintą „Reformuotoji rašyba". Pamatęs jo antraštę, iš pradžios maniau, kad tai yra koks nors rimtesnis rašybos klausymo nagrinėjimas, bet nusipirkęs turėjau didžiai nusivilti: turinį sudaro be autorių leidimo iš Liet. Aido ir GK atspausdinti A. Salio bei mano straipsniai ir gale pridėtas pusantro puslapėlio neva kritikos straipsnelis su keliomis Liet. Žinių ankietos ištraukomis. Ir už visą šią nepilnų 12 puslapių brošiūrėlę pažymėta prašmatni kaina – 75 ct.! Tuo metu, kai GK vienas 16 pilnų puslapių, originalių straipsnių prirašytų, sąsiuvinis kainoja tik 30 ct., nepasirašę slapukai „autoriai" svetimus straipsnius su savo trumpu priedėliu drįsta pustrečio karto brangiau vertinti. Tai yra negarbingas dalykas.

Ir štai po viso to Liet. Aidas Nr. 140 išspausdina šiuos Šv. Ministerio žodžius: „Kadangi iki ateinančių mokslo metų pradžios dar nesuspėta galutinai ją (t. y. rašybos reformą) paruošti, tai 1935–36 mokslo metais ji dar nebus įvesta. Tos reformos projektas bus greit atspausdintas, kad kai kuriais klausimais galėtų plačiau išsitarti mokytojai praktikai. Rašybos reforma turi būti ne paskubomis, bet itin rūpestingai paruošta, kad nereiktų tuojau vėl keisti. Kadangi tai paliečia knygų, ypač mokslo vadovėlių, leidimą, tai, savaime suprantama, reikalingas ypatingas atsargumas. Šiais metais dar ir Šv. Ministerija knygas leis senąja rašyba. Kai rašybos reforma bus galutinai paruošta, bus iš anksto oficialiai paskelbta, nuo kurio laiko ji bus įvedama".

Šitame pareiškime yra pasakyta, kad netrukus būsiąs atspausdintas rašybos reformos projektas, kuris iki ateinančių mokslo metų dar nebuvęs suspėtas paruošti. Bet iš tikrųjų juk Šv. Ministerijos Rašybos Reformos Komisijos projektas buvo baigtas svarstyti jau 1932 metais ir tada buvo išspausdintas ne tik Židinyje, bet ir atskira kny-

gele. Š. m. vasario mėn. 18 d. nutarimu šiemet turėjo būti išspausdinta jau pati naujoji rašyba.

Toliau Šv. Ministeris sako, kad rašybos reforma turinti būti ne skubomis vykdoma, dėl jos turį pasisakyti savo nuomonę ir mokytojai praktikai. Bet man rodos, kad toji reforma jau perdaug lėtai yra vykdoma: jau šešti metai ji yra ruošiama, daug buvo dėl jos spaudoje ginčytasi ir nemaža apie ją yra mokytojai praktikai kalbėję savo susirinkimuose, ir vis tas pat: niekas naujos Amerikos nebeatranda. Štai kad ir paskutinis Palangos lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų susirinkimas: jis absoliutine balsų dauguma yra pasisakęs už pirmykštį Rašybos Reformos Komisijos projektą. Tai rodo, kad tas projektas buvo ne vien kabinetinių kalbininkų padaras, kaip kad vienas kitas demagogiškai buvo mėginęs spaudoje intarti. Antra vertus, vieni kalbininkai komisijoje to ir nebūtų galėję padaryti, nes 2/3 komisijos narių buvo mokytojai praktikai. Taigi dar kartą tenka patvirtinti: rašybos reforma, kiek buvo galima, buvo ruošiama labai lėtai, smulkmeniškai apsvarstant kiekvieną dalyką bent po keliolika kartų ir rūpestingai atsižvelgiant in mokyklinę praktiką. Ir dabar Komisijos nariai gali tik džiaugtis, kad mokytojai praktikai jos darbui yra pritarę savo gausingame sąjungos susirinkime. Tikėsimės, kad iš to bus padarytos reikiamos išvados.

Bet, ligi tai bus padaryta, norėtume, kad iš kitos pusės nebūtų perdaug skubinamasi. Tat sakydamas turiu galvoje leisimąjį lietuvių kalbos žodyną. Neseniai būdamas redakcijoje, patyriau, kad Šv. Ministerijos insakyta tą žodyną tuojau pradėti leisti senąja, vilniške, rašyba. Tai, mano nuomone, yra nevisai vykęs dalykas, ir štai kodėl. Šiaip ar taip, vilniškė, arba jablonskinė, rašyba ilgai negalės išlikti tokia, kokia ji yra buvusi, nes gyvenimo praktika ir mokykla jau visai aiškiai yra parodžiusi, kad joje esama daug prieštaringų nenuoseklybių ir kitokių nevienodybių. Dėl to po kurio laiko ji vistiek turės būti keičiama, ir juo greičiau, juo bus geriau. Antra vertus, ligi tai oficialiai nėra padaryta, daug kas eina savais keliais, beveik kiekvienas rašo, kaip kas nori, o nuo tokios anarchijos kaip tik daugiausia kenčia pati mokykla, ne kas kitas. Kaikam dabartinis rašybos palaidumas, galbūt, ir yra naudingas, nes juo gali pateisinti menką savo gimtosios kalbos mokėjimą. Bet mūsų bendrinės kalbos niokojimas

tuo būdu yra ne mažinamas, o kaskart vis didinamas, ypač šiuo metu, kada mes ją turėtume daugiausia branginti. Pagaliau didysis lietuvių kalbos žodynas yra ne toks menkas daiktas, kad jis betkaip galėtų būti leidžiamas. Tai bus didžiausias šaltinis gimtajai kalbai pasimokyti, kurio antrą kartą jau greitai nebegalėsime išleisti; o jei jis bus nesutvarkyta ir nebevartojama rašyba išleistas, tad ar daug bus iš jo naudos? Gerai, kad jau viena Lietuviškoji Enciklopedija kaitalioja savo rašybą, kaip kokias pirštines, o rimtame lietuvių kalbos žodyne to neturi būti. Jeigu jau dėl vieno šrifto buvo ištisus metus gaištama, jei dar pati žodyno santvarka vis dar nėra galutinai nusistojusi, tai vien skubėdamas čia nedaug ką tepadarysi. Tik atsiminkime vieną netolimą žiaurią pamoką – Būgą: visuomenės ir Šv. Ministerijos verčiamas, jis dirbo už dešimtį ir... išleidęs du sąsiuvinius, atsisveikino su mumis. O jam žodyno darbas buvo gyvenimo dalykas: jis ne tik tai daugiau už viską mėgo, bet ir buvo in tai labai gerai insidirbinęs. Dabartinis žodyno redaktorius, kad ir yra už visus kitus kalbininkus vyresnis, vienas su savo sekretoriumi, mašiniste ir dar vienu kitu padieniu darbininku trūkčiagalviais nedaugiausia ką gali padaryti. Taigi didelis skubėjimas čia gali duoti visai nepageidaujamų rezultatų. Ir dėl to aš manau, kad lig N. Metų visai nėra ko pradėti su žodyno spausdinimu, o ligi to laiko reikia pasistengti tiek sutvarkyti rašybą, kad ja, jau naująja, galima būtų pradėti leisti patį žodyną. Jei pati Šv. Ministerija lig tol nesuspėtų paruošti vykdomųjų naujosios rašybos taisyklių, galima būtų su oficialiniu jos paskelbimu dar kiek palaukti.

Aš iš savo pusės primygtinai nesiūlau, kad būtent tą ar kitą rašybą reikia priimti, tik pabrėžiu, kad dabartinei rašybos anarchijai turi būti ko greičiausiai padarytas galas. Bent vieną kartą turi insiviešpatauti visų laukiamoji rašybos vienybė, kurios, J. Jablonskio žodžiais tariant, toliau visi insikandę laikysimės. Tik viena reikalaujame: naujoji rašyba turi būti kiek galint nuoseklesnė, racionalesnė ir ko mažiausia žaloti mūsų gyvąją kalbą. Jei man tektų pasirinkti viena iš dveja – jablonskinę ar būginę rašybą, aš nesvyruodamas pasirinkčiau būginę, nes ji yra daug nuoseklesnė ir aiškesnė; bet visdėlto ir ją dar reikėtų kiek išlyginti. O tai yra jau kitas dalykas.

† P. Avižonis

(Gimtoji kalba, 1939 m., 8 sąs., p. 113–115)

Nedidelę mūsų kalbininkų ir kalbos mėgėjų šeimą per nepilnus dvejus metus ištinka jau trečias smūgis: pernai, vasario 19 d., su šiuo pasauliu persiskyrė prel. A. Dambrauskas, po kelių mėnesių staiga netekome prof. Pr. Brenderio, o dabar štai neseniai į amžinatvę esame palydėję iš eilės ir trečią LKD narį, VDU Medicinos Fakulteto ordinarinį profesorių Dr. Petrą Avižonį.

Velionis, gimęs 1875 m. balandžio 5 d. Pasvalyje, pradinę mokyklą lankė tame pat gimtiniame miestelyje, gimnaziją baigė 1894 m. Mintaujoje, aukštuosius mokslus ėjo 1895–97 m. Petrapilio universiteto gamtos ir 1897–1900 m. Tartaus universiteto medicinos fakultete. Baigęs universitetą, medicinos praktika vertėsi Ariogaloje (1900–1902 m.), Žagarėje (1902–1910 m.), Šiauliuose (1910–14 ir 1918–19 m.) ir Kaune (nuo 1920 m.). 1911 m. Tartuje išlaikė medicinos daktaro egzaminus; ten pat 1914 m. apgynė ir disertaciją apie lietuvių valstiečių akių ligas ir aklumą Gruzdžių bei Lygumų valsčiuose. Įsikūręs Kaune, iš pradžios dirbo Karo Ligoninės akių ir Aukštųjų Kursų medicinos skyriuje, o tuos Kursus pavertus universitetu, buvo išrinktas ordinariniu profesorium ir Medicinos Fakulteto dekanu, vėliau prorektoriumi ir 1925–26 m. rektoriumi.

Specialybės P. Avižonis yra buvęs okulistas, bet gyvenime, be tiesioginės savo specialybės, jis dar yra rūpinęsis ir kitais, visuomeniniais, tautiniais ir kultūriniais, dalykais. Ypač jam yra rūpėjusi lietuvių kalba. Dažnai susidurdamas su Mintaujos gimnazijos senųjų kalbų mokytoju J. Jablonskiu, jis taip buvo užsikrėtęs mūsų gimtosios kalbos meile, taip norėjo ją vis geriau išmokti, jog ja nenustojo domėtis net lig paskutinės savo gyvenimo dienos. Dar būdamas gimnazijoje, jis drauge su kitais nusirašinėjo Jauniaus lietuvių kalbos gramatiką, klierikų parašytą iš paskaitų, vertė Kraševskio „Kunigą“ ir kt. Studentaudamas, J. Jablonskio nurodymu, pagal naująją rašybą perrašė Valančiaus „Paaugusių žmonių knygelę“ ir paruošė ją spaudai. Tuo pat metu jis buvo parašęs ir trumpą lietuvių kalbos gramatiką, konspektą, skirtą pirmoje vietoje Mintaujos mokiniams, paskui studentams ir šiaip inteligentams. Bet jos tuojau negalėjo išspaus-

dinti: iš pradžios davė ją visą peržiūrėti J. Jablonskiui, paskui negalėjo jai gauti leidėjo, o kai gavo kas išspausdina, tai rusų cenzūra uždraudė. Tik vėliau, 1900 m., vasarodamas V. Putvinskio Graužikų dvare, netoli nuo Kelmės, drauge su J. Jablonskiu, pritaikydamas konkursiniams lietuvių amerikiečių reikalavimams, savo gramatikėlę iš pagrindų perdirbo ir išspausdino Tilžėje 1901 m. Apie tai jis pats savo atsiminimuose (Kalba, II 54 psl.) šiaip rašo:

„Į vasaros pabaigą gramatika buvo baigta. Iš mano „Lietuviškos gramatikėlės“ (taip jis tą savo konspektą iš pradžios buvo pavadinęs Jablonskio patarimu. P. S.) išaugo „Lietuviškos Kalbos Gramatika. Rašytojams ir Skaitytojams Vadovėlis“. Tame vadovėlyje jau sunku beįžiūrėti gramatikėlė, tik vokiškieji žodžių terminai ir į skliautelius sulindę lotyniškieji terminai ją kiek beprimena. „Gramatikėlė“ buvo išėjusi anonimiška, o gramatika turi pažymėtą autorių. Jablonskis būtinai norėjo, kad ir aš, „gramatikoje“ ištirpusios „gramatikėlės“ autorius, būčiau pažymėtas ir kad mano iniciatyva būtų paminėta. Todėl prie savo pasirinktojo pseudonimo (Kriaušaitis) pridėjo mano vardą (Petras)“.

Vėliau, įsitraukęs į medicinos praktiką, jis jau specialiai nebegalėjo rūpintis kalbos dalykais, bet jais vis dėlto nenustojo domėjęsis ir toliau. Gyvendamas ilgą laiką provincijoje ir turėdamas pacientų iš įvairių Lietuvos vietų, jis, kur nugirdęs kokį nepaprastesnį žodį, tuojau užsirašydavo, ir tuo būdu ilgainiui žodynui yra surinkęs nemaža labai įdomių dalykų. Surinkta savo kalbine medžiaga jis daug yra pasinaudojęs ir įvairiems medicinos, ypač akių mokslo, terminams sudaryti. Galima drąsiai tvirtinti, kad jis savo srities medicininę terminologiją yra sutvarkęs geriausiai iš visų kitų medicinos sričių. Jis buvo vienintelis medikas, kuris kalbos dalykais, galima sakyti, sirgte sirgo. Įsikūrus Lietuvių Kalbos Draugijai, P. Avižonis tuojau įsirašė jos nariu, kada tik galėdamas lankė visuotinius susirinkimus, aktyviai dalyvavo kalbinėse diskusijose ir paskutiniais metais prieš mirtį drauge su Terminologijos Sekcijos nariais atsidėjęs svarstė terminus, kaip pasirodė, paskutiniam ir didžiausiam savo veikalui – akių ligų vadovui.

Taigi netekę savo uolaus nario, mes netekome ir vieno iš tų nedaugelio senesnės kartos atstovų, kuriems mūsų gimtoji kalba buvo ne tik pagarbos bei tautinės priedermės, bet ir didžios meilės dalykas. Dėl to dabar visi liūdime neseniai palydėję jį į aną pasaulį.

Kas nebrangina savo kalbos, tas nebrangina ir savo tautos

(Lietuva, JAV, 1940 m., nr. 8, p. 28–30)

Paprastame gyvenime kartais pasitaiko nepaprastų reiškinių: žmogus, susirūpinęs savo kasdieniniais reikalais, dažnai nieko kito nebemato, kaip savo aplinką, tik patį save, savo darbą ir visa, kas su tuo yra susiję. Bendresni, abstraktesni dalykai jam pasidaro svetimi, nereikalingi. Visos teorijos, hipotezės, mokslinės sistemos, abstrakcijos, jo nuomone, nedaug teturi reikšmės mūsų gyvenimui. Mums reikią tik to, kas visai konkretu, apčiuopiama, kuo tuojau galima pasinaudoti.

Bet kas yra visai konkretu, apčiuopiama praktikoje? Iš kur mes žinome, kas praktiniam darbui yra naudingiausia ir tikslingiausia? Aišku, iš patyrimo, – nevienas iš mūsų pasakys. Bet iš kur mes galime gauti to patyrimo? Juk kiekvieno dalyko mes patys negalime patirti: iš vienos pusės tam per maža turime laiko, o iš kitos tų patirtinųjų dalykų yra be galo daug. Tad ką daryti? Pirmiausia, užuot ką naujai sugalvodami, lengvai galime pasinaudoti ilgamečiais kitų darbo vaisiais bei patyrimais. Ir dar daugiau: užuot stengęsi kiekvieną dalyką skyrium patirti, galime visą eilę artimesnių dalykų suburti į krūvą, išskirti jų svarbesniuosius pažymius, jų esmę ir tuo būdu lengviau pasisavinti kitų įgytąjį dvasinį lobį ir jį savo reikalams pritaikyti. Dėl to teorija pasidaro nebepriešinga praktikai: įsigydami teorijos, mes įsigyjame ilgametę, daugelio žmonių patirtą, kondensuotą praktiką, kurią vėliau jau lengvai galime detalinti savo gyvenime.

Bet šitaip galvodamas, aš nieku būdu nenoriu pasakyti, kad per teoriją lengviau turime tik savintis visa, ką kiti yra sugalvoję ar padarę. Ne, be perstojo turime ir patys galvoti, intensyviai dirbti, tik tas darbas turi būti sąmoningas ir produktyvus: būdami susipažinę su kitų patyrimais, turime dar gerai žinoti, kaip ir kuriuo būdu yra dirbtinas tam tikras darbas, kad jis būtų tikslingiausias ir naudingiausias. Kitaip sakant, turime mokėti gerai organizuoti tiek savo protinį, tiek technikinį darbą. O tai geriausiai galėsime padaryti tik tada, kai reikiamai patys nuolat galvosime ir kalbamąjį dalyką gerai

jausime, kitais žodžiais tariant – mūsų darbas bus tik tada sėkmingas, kai į jį bus įtrauktas mūsų intelektas ir intuicija. Intelektas bus mums konstruktyviniu įrankiu tiriamai medžiagai stebėti, tvarkyti, studijuoti, metodologinėms sąvokoms susidaryti ir t. t., o intuicija eis tyrimo organu ir metodu patirtųjų faktų jungčiai bei visuotinybei suvokti. Tuo būdu šalia analizuojančio intelekto lygiagrečiai turi eiti ir sintezinančioji intuicija.

Taip suprantant teorijos bei praktikos santykį ir intelekto bei intuicijos vaidmenį tiek moksliniame, tiek praktiniame darbe, grynasis mokslas nebegali būti visai priešingas gyvenimo praktikai, kaip kad lig šiol kartais buvo manoma. Tikrasis mokslas praktiškai visuomet yra naudingas ir supratingiems įmanomas; tik tariamasis mokslas, arba diletantizmas, yra nesuprantamas ir praktikai žalingas.

Taigi ir lietuvių kalbos mokslas bei praktika nėra du vienas kitam prieštaringi dalykai: jie vienas kitą tik papildo. Būtent, kalbininkas mokslininkas (lingvistas), tirdamas kalbą dėl pačios kalbos, vien iš intelektualinio įdomumo, visų pirma stengiasi patirti objektyvinę kalbos tiesą, vistiek, kokia ji būtų. O kalbos praktikas dažniausiai rūpinasi kalba ne dėl pačios kalbos, bet dėl kalbinės praktikos, dėl gyvenimo, ir todėl, kartais pamiršęs esminius kalbos dalykus, ima sielotis dėl mažesnių, antrinių vertybių. Jis, praktikas, kartais norėte nori kad kalba plistų ne savo natūraliu keliu, bet tokiu, kuris jam atrodo tinkamiausias. O kadangi toks atrodymas dažniausiai esti subjektyvus, neparemtas griežtesniais kalbos plitimo dėsniais, tad tokiais atvejais neretai nukrypstama į šalį, pasineriama smulkmenose, susipainiojama, ir tada iš to nieko gero nebeišeina. Visai kas kita yra kalbininkas mokslininkas: vienu metu būdamas analitikas ir sintetikas, jis yra daug pastovesnis ir tvirtesnis savo faktais paremtuose įsitikinimuose. Jis, kad ir pamažu, bet vis nuolat žengia pirmyn, vis daugiau plečia savo akiratį kalbinėje linkmėje ir tuo būdu vis daugiau paryškina kalbos tiesą gyvenime.

Ir štai toks kalbininkas mokslininkas, karštas kalbinės tiesos ieškotojas, yra buvęs Kazimieras Būga. Visų pirma jis buvo teoretikas, paskui praktikas, todėl jo keliai buvo kiek kitokesni kaip J. Jablonskio, bet užtat universalesni. Ir iš tikrųjų: teorija, juo ji yra abstraktesnė, objektyvesnė, juo daugiau ir plačiai viską aprėpia. O K. Būga

kaip tik ir skverbėsi į mokslines platybes, daugiau už viską rūpinosi objektyvine kalbos tiesa ir kovojo prieš bet kokį kalbinių duomenų maitojimą.

Visai kitoks yra buvęs J. Jablonskis: būdamas didelis visuomenininkas, realistas ir praktikas, jis visą laiką tesirūpino tik praktine rašomąja kalba. Didžiausias jo rūpestis buvo – tos kalbos taisyklingumas, sklandumas ir gražumas. Tai buvo jo didžiausias uždavinys. Kiek K. Būgai rūpėjo visa, kas gali išaiškinti objektyvinę kalbos tiesą, tiek jo siekiamasis praktinės kalbos tobulumo tikslas ribojo jo darbą ir vertė jį tenkintis praktine kalbos puse.

Dėl to kai kam gali atrodyti, kad tie didieji mūsų kalbininkai yra buvę tokios priešybės, kuriomis dabar negalima būtų drauge sekti praktiniame kalbos darbe. Bet tai netiesa: ir K. Būga ir J. Jablonskis mūsų kalbą yra daugiau mylėję už viską; dėl to ši kalbos meilė juos tik jungia, bet ne skiria. Dėl to ir mes toliau turime eiti jų abiejų pramintais keliais: bendrinėje kalboje neturime nutolti nuo praktikos, nuo bendrųjų visuomenės reikalų, – čia mums kelią neužmirštamai yra parodęs J. Jablonskis; bet taip pat neturime pamiršti ir lietuvių kalbos mokslo, objektyviųjų kalbos pagrindų, kurie praktikams yra didžiu ramsčiu, – čia mums pavyzdžiu visuomet bus K. Būga, ypač jo mokslinis kuklumas ir atvirumas. Taigi tolimesnis mūsų tikslas turi būti lietuvių kalbos mokslo ir praktikos sintezė, ne nukrypimas į vieną ar kitą kraštutinybę.

Ir tikrai: kalbos mokslas, suderintas su praktika, negali būti niekam žalingas. Priešingai, dabartinis kalbininkas kaip tik turi stengtis pažinti ne tik liaudinę, bet ir inteligentinę, ne tik bendrinę, bet ir individualinę kalbą bei jos ypatybes, ir todėl jam visai negali rūpėti kieno nors laisvąją kūrybą užgniaužti, nes iš kūrybinės kalbos jis tik gali nemaža laimėti savo potyriams. Bet tuo pačiu metu sąmoningas rašytojas, jei nori būti visuomenės suprantamas, turi, be individualinių, kūrybinių kalbos elementų, dar vartoti ir bendrinius kalbos dalykus, kurie skaitytojams jo individualinę kalbą padaro įmanomesnę, artimesnę, kitaip sakant – geras rašytojas turi būti ir išmaningas kalbos kūrėjas, kuris moka gražiai suderinti savo individualinės kalbos įvairovę su bendrinės kalbos vienove. Tada ir supratingas kalbininkas nieko prieš tai negalės pasakyti.

Bet, savaime suprantama, tiek kalbininkų, tiek kalbos praktikų, tiek rašytojų tarpe yra visokių žmonių: vieni iš jų geriau sugeba atskirti grūdus nuo pelų, o kiti dėl kurių nors savo ypatybių nemato ar nenori matyti skirto tarp juodo ir balto, – jie viską suverčia į vieną puodą. Štai seniau yra man tekę skaityti vieno mūsų rašytojo nusiskundimą, kad kalbininkai esą tokie nevidonai, kurie, apsišarvoję savo taisyklėmis, viską stengiąsi į vieną rašybą „suvesti“ ir todėl nesugebą kalbos stilistikos suprasti. Arba štai vėl kitas rašytojas iš kalbininkų net sarkastiškai pasišaipo: tie kalbininkai, sako, gal kur žuvų mugėje ir gali atskirus žodžius medžioti, bet individualinės kalbos dvasios nepajėgią suprasti. Ir t. t.

Iš kitos pusės yra visokių, pašauktų ir nepašauktų, kalbininkų: vieni iš jų yra dirbę ir dirba rimtai, atsidėję, o kiti tik žaidžia kalbos darbu – dirba be jokio saiko, be varžtų. Dėl to tuojau po K. Būgos ir J. Jablonskio mirties visuomenėje buvo beįsigalinti nuomonė, kad tokį darbą, kurį dirba mūsų kalbininkai, gali kiekvienas dirbti, net ir kalbos mokslo specialiai nestudijavęs. Ir dėl to vienas kitas tiesiog moja ranka į visus kalbos dalykus ir daugiau jais nebesidomi. O kai kam net geriau atrodo, kad ko mažiau yra rūpinamasi mūsų kalba. Kam čia, sako, dar reikia kvaršinti galvą: juk vis tiek – kaip pasakysi, tai nepagadinsi. Ir šitaip galvodami, mes dabar daug ką pakenčiame: ir baisų žargonišką tarimą net atsakingose oficialinėse kalbose, ir griozdišką žodžių santvarką, ir vergišką svetimybių vartojimą; vienas kitas tokį vartojimą net užsispyręs dar ir spaudoje gina. Daugelio mūsų kalbos jausmas yra atšipęs, ir visos šitos daromos mūsų kalbai žalos dažnai visai nebejuntame. Rodos, taip ir turi būti.

Tačiau kalbininkas, kuris intelektualiai yra susidomėjęs mūsų kalba, negali būti abejingas, kada toji kalba kalinama, usnimis želdinama. Jis supranta, kad apsileidimas kalbos dalykuose yra žalingas ne tik mums patiems, bet ir visai mūsų tautos buičiai. Yra juk nemaža pavyzdžių, kurie aiškiai rodo, kad tos tautos, kurios nebrangina savo kalbos, didžiai nebrangina ir savo tautos; o nebranginama tauta pamažu ima nykti, merdėti. Dėl to dabar yra labai pravartu mūsų kalba ko daugiausia susirūpinti.

Turime pagaliau suprasti, kad mūsų kalba yra labai sudėtingas dalykas, todėl ją reikia daug studijuoti, jos mokytis. Tai geriausiai gali

atlikti specialistai kalbininkai. Bet taip pat jos nemaža turi mokytis ir praktikai; čia jiems į pagalbą gali ir turi ateiti kalbininkai specialistai. Taip pat ir mūsų rašytojai turi kurti mūsų rašomąją kalbą, aštrinti kalbos jausmą, bet taip ir jie turi jos vis mokytis ir mokytis. Taigi visi turime dėtis į bendrąjį mūsų kalbos kultūros darbą – be jokių priešybių ir neapykantos. Geras bendrinės kalbos mokėjimas yra mūsų visų tautinė priedermė ir garbės dalykas.

Ar tai tikslu?

(Tarybų Lietuva, 1940 10 16, nr. 6)

Straipsnis dedamas kaip žymaus kalbininko pasisakymas ir jo atsakomybe. RED.

Didžiojo lietuvių kalbos žodyno leidimą yra lyg kas pakerėjęs. Iš pradžios, kol dar buvo gyvas K. Būga, visuomenė ir vyriausybė nedavė ramybės, šaukė, rūpinosi, kad tik ko greičiau būtų pradėtas leisti tas žodynas. Po jo mirties viskas ilgam aprimo, tarytum to žodyno niekam nebūtų ir reikėję. Tik vėliau, iš pašalio ėmus konkrečiai kelti jo leidimo reikalą, buvo tuo susirūpinta: visa žodyninė medžiaga buvo atimta iš universiteto kompetencijos ir sudaryta atskira redakcija, tiesiogiai priklausanti nuo Švietimo ministerijos. Vyriausiu redaktoriumi buvo paskirtas J. Balčikonis.

Naujoji redakcija, visai neprityrusi žodyniniame darbe, iš pradžios nežinojo, nuo ko pradėti: mėgino paskui tą savo nusistatymą keisti, kriteriju imti Jablonskio raštus, pradėtą darbą visaip lopė, lipdė, bet reikiamo planingumo vis dėlto neparodė, ypač renkant gyvosios kalbos ir senųjų raštų medžiagą. Dėl to savo laiku, 1937 m., teko atvirai ir aiškiai pasisakyti „Gimtojoje Kalboje", 111–113 psl. Kiek šitais mano iškeltais dalykais buvo pasinaudota, pamatysime kiek vėliau.

Bet dabar štai vėl yra kitas dalykas, dėl kurio čia būtinai tenka pasisakyti. O tas dalykas yra toks. Nors redaktoriui bent kelis kartus iš pašalio buvo pastebėta ir spaudoje rašyta, kad šio didžiojo žodyno visiškai nesutvarkyta rašyba negalima leisti. Jei buvusi švietimo vadovybė neįstengė įvykdyti jokios rašybos reformos, tai, buvo nurodyta, reikėjo žodyną pradėti leisti daug tinkamesne būgine ra-

šyba, arba jei to nebuvo norima, turėjo būti laikomasi oficialinės Jablonskio rašybos. Bet dabar ką yra padaręs žodyno redaktorius? Ogi spausdiname žodyne, su niekuo nepasitaręs nei Lituanistikos Instituto kalbos skyriaus narių nuomonės atsiklausęs (iš tikrųjų tas žodynas yra šio skyriaus žinioje!), vienai vienas savavališkai nusprendė ir ėmė vartoti šiek tiek savotiškai perdirbtą „Urvinio žmogaus“ rašybą, kurios niekas lig šiol daugiau kaip pats J. Jablonskis prieš mirtį nėra vartojęs ir, galiu pasakyti, veikiausiai niekas nevartos, nes yra nei šis, nei tas. Iš vienos pusės vartojama kilminė balsių rašyba – rašoma **kįla**, **svįla**, **kęra**, **spųra**, iš kitos pusės vengiama visoje Lietuvoje gyviausio ir visiškai neabejojamo kalbos fakto, būtent – joto po **b** ir **p** žodžio šaknyje ir kt. Šito dalyko aš niekaip daugiau negaliu paaiškinti, kaip tik aklu užsispyrimu ir su niekuo nesiskaitymu, juo labiau, kad minėto joto rašymas be jokių rezervų buvo priimtas visų ligšiolinių rašybos reformos komisijų; tai buvo vienu balsu patvirtinta ir paskutiniu laiku, sprendžiant iš naujo visą dalyką. Čia ypač dar svarbu pažymėti, kad pastarosios rašybos reformos komisijos itin buvo pabrėžtas reikalas žodynui pritaikyti pagerintą Būgos rašybą, kaip vieną iš geriausių ir tinkamiausių mokslo reikalui.

Taigi kalbamasis žodyno redaktoriaus žygis yra aiškiai nevykęs ir todėl kiek galint greičiau atitaisytinas. Tam iniciatyvos tuojau turi imtis Lituanistikos Instituto kalbos skyriaus vadovybė ar, jei to neužtektų, net ir pats Švietimo komisarijatas. Tai yra perdaug rimtas dalykas, kad dėl jo būtų galima tylėti ir sudėjus rankas pasyviai toliau laukti.

Vis delto ne taip

(Tarybų Lietuva, 1940 10 18)

Labai gerai J. Balčikonis padarė viešai pasiaiškindamas dėl žodyno rašybos. Nemanydamas su juo plačiau dienraštinėje spaudoje ginčytis, čia ginčo pabaigai pastebėsiu tik vieną kitą dalyką:

1. Rašydamas apie žodyną savo sprendimus remiu ne kokiais nors svaičiojimais, bet konkrečiu patyrimu. Anksčiau rašiau dėl to tik tada, kada visą žodyninę medžiagą atskirais lapeliais buvau peržiūrėjęs, o šį kartą parašiau pačioj redakcijoj matydamas jau gatavai iš-

spausdintus šešiolika lankų. Tuo pat metu su manimi ten buvo ir viską matė Lituanistikos Instituto reikalų vedėjas dr. K. Avižonis.

2. Lietuvių kalbos žodyno redakcija yra tiesioginėje Lituanistikos Instituto kalbos skyriaus žinioje, tad už žodyno santvarką yra atsakingas visų pirma tas skyrius, ne vien žodyno redakcija. J. Balčikonis pirmiau turėjo iškelti šį dalyką Lituanistikos Instituto kalbos skyriaus tarybos posėdyje, o ne vienas viską nuspręsti.

3. Joto rašymas po **b** ir **p** žodžio šaknyje yra ne isterijos klausimas, bet gyvosios kalbos dalykas: šioje aplinkybėje tas jotas visiškai atskiru garsu yra tariamas daugiau kaip 95% visų mūsų tarmių; jo rašymo reikalingumą yra patvirtinę daugybė kolektyvinių mokytojų svarstymų (konferencijose, susirinkimuose ir kt.), visos ligšiolinės rašybų reformos, kalbininkai K. Būga, J. Endzelynas, R. Trautmannas, Nesselmannas ir kt. A. Schleicheris čia nėra joks argumentas, nes jis gerai neskyrė ir priegaidžių. Iš J. Otrębskio Tverečiaus tarmės aprašymo taip pat nematyti, kad jis būtų tos pat nuomonės, kaip J. Jablonskis, nes tverečėnai šalia **piauti** (taria **p'auć**) sako ir **apioja**, ne **apjoja**. Taigi sąmoningas minėtojo joto nerašymas šių laikų didžiajame žodyne yra visai kas kita, kaip Fr. Kuršaičio šio garso supratimas. Visa bėda, kad J. Balčikonis nenori ar neįstengia matyti toliau svyruojančios J. Jablonskio rašybinės argumentacijos.

4. Rašydamas apie žodyną, aš jokių įtariamų tikslų neturiu, kaip kad J. Balčikonis klausiamai rašo. Man svarbu, kad šio žodyno leidimas būtų ne koks labai problemiškas vieno žmogaus noro vykdymas, bet pagrįstas ir su šių laikų mokslo reikalavimais suderintas dalykas. Kad nereikėtų tuščiai burnos aušinti dėl kompetencijos joto rašymo reikalu, siūlau visą klausimą išspręsti komisijai, į kurią reikėtų pakviesti specialistus J. Endzelyną, J. Otrębskį, A. Salį, P. Joniką, taip pat pedagogą šv. komisaro pavaduotoją J. Žiugždą ir kt.

5. Toliau į ginčą su J. Balčikoniu dienraštinėje spaudoje nebesileisiu. Šį kartą mačiau reikalinga visą dalyką aikštėn iškelti kaip tik dar visam žodyno tomui nepasirodžius, nes vėliau pats to klausimo kėlimas jau būtų per vėlus. Visus kitus iškeltuosius dalykus esu pasiryžęs plačiau aprašyti specialesnėje vietoje ir viską pagrįsti turimais dokumentiniais įrodymais.

Diskusiją baigiame. RED.

Naujos rašybos reformos belaukiant

(Vilniaus balsas, 1940 09 27, nr. 230)

Rašybos reforma daugeliui jau yra iki gyvo kaulo įgrisusi: tiek daug apie ją buvo kalbėta ir rašyta, jog, rodos, jau visiems ji turėjo būti kaip reikiant paaiškėjusi ir jau seniai įvykdyta. Bet, deja, taip nėra: buvusiojo režimo vadovybė apie bet kokią rašybą nenorėjo arba nemokėjo galvoti, todėl ilgai su ja ir delsė – išradinėjo visokių kliūčių, reikalavo įvairių pateisinimų, nurodinėjo jos nuostolius ir kt., žodžiu – darė visa, kad tik jokia rašybos reforma neįvyktų. Dabar viskas kitaip virto: didžiausi reformos trukdytojai drauge su senuoju režimu išnyko, tad, rodos, jau daugiau niekas nebestovi skersai kelio – galima vykdyti kokią tik nori reformą. Bet ji vis dar neįvyksta. Tad kodėl? Kokių čia dar gali būti naujų kliūčių?

Man rodos, didžiausia čia kliūtimi yra **ilgųjų balsių žymėjimas arba nežymėjimas**. Tai yra vienas iš sunkiausių ir kebliausių mūsų visos rašybos reformos dalykų: jeigu tat, kad ir kaip nors kompromisiškai, išspręstume, tai bematant būtų išspręsta ir visa kita. Tad kodėl šis dalykas yra toks painus? Tam yra viena didžiausia priežastis – tai, kad lig šiol nebuvo galima rasti visai įmanomo būdo ilgųjų balsių žymėjimui palengvinti: vieni šiam reikalui siūlė brūkšnelį, kiti uodegėlę, o treti galvojo dar apie kokį nors kitą pridėtinį (diakritinį) ženklą. Dėl to niekaip negalint susitarti, ėmė rastis šalininkų, manančių, kad ne pro šalį būtų ir visai nežymėjus ilgųjų balsių. Jie sako: mūsų tarmėse ilgieji balsiai ir šiaip daug kur trumpėja, tad nebūtų didelės bėdos, jei jau dabar, iš anksto, nustotume juos žymėję.

Tačiau šis argumentas yra visai neįtikimas: mes rašybos reformą juk ruošiame šiems laikams, ne kažkokiai tolimai ateičiai, kurioje nežinia kada nebebus skiriami ilgieji balsiai nuo trumpųjų, tad ateities sumetimais čia negalima vadovautis. Taip pat didžiai abejotinas ir tas manymas, kad ilgųjų balsių nereikia žymėti lygiai taip pat, kaip kad dabar paprastai raštuose nežymime ir priegaidžių. Bet ir tai yra nepagrįsta.

Visų pirma **mūsų ilgieji balsiai yra ne rašmeninis, bet garsinis gyvosios kalbos dalykas** – tai viena; antra, ilgieji balsiai mūsų tarmėse dėl nevienodo kirčio kilnojimo ir priegaidžių įvairavimo, daž-

nai labai nevienodai ir įvairiai yra tariami, todėl jų nežymėjimas daug kam tik pasunkins bendrinės tarties mokymąsi. Net ir ypatingais atvejais ilguosius balsius žymėdami akūtais ir graviais mes tos sunkenybės nepalengvinsime: **tie ilgieji garsai yra ne pavienis, bet visuotinis melodinis ir drauge prasminis, mūsų kalbai didžiai būdingas reiškinys, kurio daugelis indoeuropiečių kalbų jau nebepažįsta.** Todėl mūsų kalba šiuo atveju visai negali būti lyginama pvz. su rusų kalba: čia jerai ir dvigubas balsio e žymėjimas lengvai galėjo būti panaikinta dėl to, kad tai buvo ne gyvosios kalbos reiškinys, bet jau seniai savo amžių atgyvenęs istorinis balastas, dabar jau nebeturįs jokios garsinės reikšmės. Visai kas kita yra mūsų kalba: **ilgieji balsiai yra mūsų šių dienų kalbos tikras garsinis ir prasminis faktas, ne koks nors nebereikalingas istorinis priedėlis**; tad to fakto raštu nebežymėdami, mes neišvengiamai jį imsime žaloti ne tik bendrinėje, bet ir gyvojoje kalboje.

Visai klysta tie, kurie ilgųjų balsių žymėjimą gretina su priegaidžių žymėjimu: ilgieji balsiai gali turėti tik specifiškas ilgąsias priegaides – stumtines (akūtines) ir tęstines (cirkumflektines), o trumpieji – tik trumpines (gravines). Taigi raštu neskirdami ilgųjų balsių mes tuo pat metu organiškai pamažu nustosime skirti ir priegaides, drauge su jomis ir pačius ilguosius balsius, o ne atvirkščiai, nes yra pastebėtas ir istoriškai patvirtintas faktas, kad atitinkamų garsų nežymėjimas raštu ilgainiui bendrinėje kalboje daug kur pakeičia ir jų kokybę.

Bet čia man vienas kitas pasakys: mes juk siūlome tik raštu neskirti ilgųjų balsių nuo trumpųjų, o jų skirtingą tarimą paliekame, ir tai palikdami manome, kad mokytojai vis dėlto pajėgs mokinius išmokyti ilgųjų garsų. Tik kyla klausimas: kaip jie tai galės padaryti? Raštu neskiriant ilgųjų balsių nuo trumpųjų, neišvengiamai teks mokyti juos skirti visai atmintinai, tiesiog iš galvos, o tai jau, kaip sau norime, yra ne koks nors palengvinimas, bet didelis atminties apsunkinimas, tiesiog nereikalingas mokinių galvos prikrovimas nenaudingų dalykų. Pvz. raštu skiriant ilguosius balsius nuo trumpųjų, užtenka mokiniui tik nurodžius, kad mūsų bendrinėje kalboje ilgai tartinieji balsiai yra žymimi ygreku arba kokiu nors kitu (pvz. brūkšneliu) rašmeniu, ir jis jau žinos, kada kokį garsą kaip reikia tarti; o

to nedarant, reikės kiekvienu atskiru atveju jam priminti, kada ir koks vienodu rašmeniu žymimas garsas yra reikiamai tartinas.

Sakysime, atskirai neaiškindamas, aš noriu vaizdingai pažymėti, kad kas smarkiai, staiga ar pamažu, visai palengva krito į vandenį: pirmuoju atveju aš turėsiu rašyti pvz. **pūkštelėjo** (su akūtiniu **ū**), o antruoju **pukštelėjo** (su trumpuoju **u**). Taip pat rašydamas **vyrą** ir **virą** (toks gyvulių poodinis vabzdys), aš be jokių aiškinimų ir priminimų visai lengvai galiu pažymėti ne tik skirtingą tų žodžių tarimą, bet ir reikšmę. Ir t. t. Taigi ir mnemotechniniu bei pedagoginiu atžvilgiu mes iš to nieko gero nelaimėsime.

Daugiau nebesigilindamas į šį dalyką – plačiau apie tai teks kalbėti jau Gimtojoje Kalboje, – čia galiu dar tik viena pastebėti: rašyba yra labai rimtas visuomeninis visos tautos dalykas, todėl paskubomis, galvotrūkčiais jos reformos negalima daryti – reikia viską gerai apgalvoti. Tad, kol nevėlu, dar rimtai pagalvokime. Tesprendžia apie tai ne ūpo žmonės, bet ir praktikai, to dalyko specialistai, ypač mūsų geresni mokytojai, prityrę pedagogai.

Lietuvių kalba, jos vieta indoeuropiečių kalbų tarpe

(Mūsų kelias, 1947 m., nr. 30)

Lietuvių kalba dabartinių indoeuropiečių kalbų tarpe yra, be abejonės, viena iš seniausių: joje mes randame daug senovinių dalykų ne tik garsų srityje, bet ir morfologijoje, sintaksėje ir ypač žodyne. Pvz. šalia naujadaro **brolis** „Bruder“ lietuvių kalboje yra dar išlikęs senas priebalsinis kamienas **broter-** mažybiniame daiktavardyje **broterėlis** „Brüderchen“ ir veiksmažodyje **broterautis** „sich verbrüdern“. Šitas **broter-** savo daryba atitinka sen. indų **bhrātar-**, lot. **frāter**, sen. airių **bráthir**, sen. vok. aukšt. **bruoder** ir kt. Kitas toks senas žodis yra **Dievas** „Gott“ iš **deivas**, plg. sen. liet. **deivotas** „fromm“, **deivė** „Göttin“ ir kt. Šio žodžio forma yra dar senesnė negu kitų kalbų, pvz. sen. indų **devas**, lot. **deus** iš **deivos** ir kt. Toliau galima dar paminėti visą eilę iš senovės paveldėtų žodžių, kurie lietuvių kalboj dar plačiai tebėra vartojami, pvz. **ausis** „Ohr“ (lot. **auris** yra kilusi iš se-

nesnės lyties **ausis**), **avis** „Schaf“ (plg. lot. **ovis**, sen indų **ávis** ir kt.), **dūmai**, „Rauch“ (plg. sen. indų **dhūmas**, lot. **fūmus** iš **dhūmos** ir kt.) **laukas** „Feld, Acker“ (plg. sen. indų **rokás** „freier Platz, das Freie: Raum, Platz, Bahn, Welt“, lot. **lūcus** „Hain“ iš **loucos** ir kt.), **maras** „Seuche, Pest“ (plg. sen. indų **maras**, rusų **mor** ir kt.), **ratas** „Rad“ (plg. sen. indų **ráthas** „Wagen“, sen. airių **roth** „Rad“ ir kt.), **sūnus** „Sohn“ (plg. sen indų **sūnus** ir kt.) ir t. t. Daugelis senų žodžių dabar yra išnykę dabartinėje lietuvių kalboje, bet jų pėdsakų dar teberandame senovinėje lietuvių raštų kalboje arba dabartinėse tarmėse, ypač tikriniuose pavadinimuose. Pvz. „Pferd“ dabar lietuviai vadina nauju žodžiu **arklys**, naujai sudarytu nuo **arklas** „Pflug“, **arti** „pflügen“; bet senovinėje raštų kalboje „Stute“ dar tebevadinama **ašva**; **Ašva** vietomis yra vadinama ir upė. Šitas žodis atitinka sen. indų **ašva** ir lot. **equa**, šalia kurių tose kalbose dar randame **ašvas** ir **equus** (iš **equos**) „Pferd“. Yra galimas daiktas, kad seniau lietuvių kalboje yra buvęs **ašvas** „Pferd“ iš dar senesnės lyties **ešvas**, bet dabar jis jau yra išnykęs ir jo vietoje yra vartojamas naujadaras **arklys** arba perdirbinys **ašvienis**.

Kitose lietuvių kalbos srityse mes randame irgi labai daug senovės. Visų pirma daug senovinių lyčių sutinkame fleksijoje, ypač daiktavardžių linksniavime. Pvz. labai seni lietuvių kalboje yra išlikę priebalsiniai kamienai. Dabartiniai ryt. aukštaičiai dar šiandien tebesako: **piemuo** „Hirt“, gen. sg. **piemenès**, nom. pl. **piemenes**, gen. pl. **piemenų** arba **žąsìs** „Ganz“, gen. sg. **žąsès**, nom. pl. **žąses** (su šakniniu kirčiu), gen. pl. **žąsų** ir kt. Senovinėj lietuvių (pvz. Daukšos) kalboje dar buvo sakoma: **širdis** „Herz“, gen. sg. **širdès**, nom. pl. **širdes**, gen. pl. **širdų**, taip pat **mėnuo**, gen. sg. **mėneses** ir kt. Šituo atveju lietuvių kalba nedaug kuo tesiskiria nuo kitų seniausių indoeuropiečių kalbų; plg. sen. graikų **poimēn** „Hirt“, gen. sg. **poiménes** (plg. liet. **piemenès**), lot. **cord** „Herz“, gen. sg. **cordis** (iš **cordes**), gen. pl. **cordum** (plg. sen. liet. **širdų**) ir kt. Taip pat senų lyčių dar rodo ir veiksmažodžiai. Čia ypač seni yra vadinamieji atematiniai kamienai, pvz. **esmi** „ich bin“, **esi** „du bist“, **esti** „er ist, sie sind“, **esme** „wir sind“, **este** „ihr seid“ arba **eimi** „ich gehe“, **esi** „du gehst“, **eiti** „er geht, sie gehen“, **eime** „wir gehen“, **eite** „ihr geht“ ir t. t. Šalia to senovinėje raštų kalboje dar randame labai senas ir dalyvi-

nes formas **sant-** „seiend“ ir **ent-** „gehend“, bet jau nebevisuose linksniuose; dabartinėje lietuvių kalboje jau yra vartojamos išlygintos lytys **esant-** ir **einant-**: nom. sg. **esąs**, **einąs**, gen. sg. **esančio, einančio** ir t. t.

Šituo būdu lietuvių kalba, išlaikiusi daug savyje senovės, dabar labai įvairiai santykiauja su kitomis indoeuropiečių kalbomis. Visų pirma ji yra artima latvių kalbai, bet savo pobūdžiu žymiai už ją senesnė: lietuvių kalba turi išlaikiusi senovinę laisvą kirčio vietą, mišrieji dvibalsiai **an, en, in, un** čia tebėra nepakitęję, gomuriniai minkštieji priebalsiai **k, g** prieš **e, i, ie** yra sveiki išlikę ir t. t., pvz. liet. **ranka** „Hand“, **penki** „fünf“, **lenkiu, lenkti** „biegen“, **linkstu, linkti** „sich biegen“, **lunkas** „Bast“, **gervė** „Kranich“, **girnos** „Handmühle“, **kelmas** „Baumstumpf“, **kirvis** „Beil, Axt“ latvių kalboje atliepia **ruoka, pieci, liecu, liekt, līkstu, līkt, lūks, dzerve, dzirnas** (arba **dzirnus, dzirnavas**), **celms, cirvis** ir kt. Dabartinė Latvijos sostinė **Rīga** lietuvių tarmėse yra dar senoviškai vadinama **Ringà**. Taip pat vietoj liet. **š** ir **ž** latvių kalboj yra **s** ir **z**, pvz. **simts** „hundert“, **siens** „Heu“, **ziema** „Winter“ vietoj liet. **šimtas, šienas, žiema** ir kt. Kaip rodo baltų skoliniai suomių kalboje šitie priebalsiai lietuvių kalboje yra senesni išlikę, o latvių kalboje yra pakitęję. Pvz. suomių **heinä** „Heu“, **kauha** „Schöpflöffel“, **halla** „Nachtfrost, Reif“, **tarha** „Umzäunung“ ir kt. yra visų pirma kilę iš baltų **šeinä, kauša, šalna, tarša**; čia suomių kalbos garsų dėsniais [baltų **d, ž** virto] į **t**, š, todėl **tarša** toliau kildintina iš **darža-** ir t. t. Taigi lietuvių kalba daugeliu atvejų latvių kalbai gali būti prokalbė.

Taip pat lietuvių kalba turi išlaikiusi daug senovinių dalykų, kurie ir slavų kalbose jau yra gerokai pakitęję. Pvz. visi pirmykščiai dvibalsiai slavų kalbose yra pavirtę vienabalsiais, o lietuvių kalboj, jie, palyginti, dar gerai išlikę, pvz. **sausas** : rus. **suchoj, ausis** : rus. **ucho, eiti** : sen. slav. **iti, žiema** (iš senesnės **žeima**, plg. **Žeimena** ir kt.): slav. **zima, ieškoti** : slav. **iskati** ir kt. Pirmykštės priebalsių grupės **or, ol, er, el** nei vienoj slavų kalboj nėra išlikusios nepakitėjusios, o lietuvių kalboj jas dar lig šiol randame, pvz. liet. **gardas** : rus. **gorod**, lenkų **grod**, čekų **hrad**; **galva** „Kopf“: rus. **golova**, lenk. **głowa**, čekų **hlava**; liet. **pelnas** „Gewinn“: čekų **plen** „Frucht, Fülle, Reichtum; Beute, Raub“, rusų **polon** „Beute, Gefangennahme, Gefangens-

chaft“ (rusų kalboj sutinkamas **plen** yra iš bažnytinės kalbos paimtas); liet. **mirti** „sterben“, **merdėti** „im Sterben liegen“; lenkų **zmrzeć**, rusų **meret**, serbų **mrijeti** ir kt.

Kaitybos srityje ypač senas dalykas lietuvių kalboje yra nominalinės galūnės **-as** (iš **-os**), **-is**, **-us** ir kt., o dabartinėse slavų kalbose jos visos jau yra išnykusios; pvz. **draugas** „Gefährte, Kamerad“: rus. **drug**, **sūnus** „Sohn“: rus., lenkų **syn**, **mintis** „Gedanke“, **atmintis** „Gedenken, Gedächtnis“: lenkų **pamięć** „Gedächtnis, Erinnerung“, rus. **pamjat’** „tas pat“ ir kt.

Mėnesių pavadinimai ir spaudos sukaktis

(Mūsų kelias, 1947 09 25, nr. 39)

K. R. Jurgėla š. m. rugsėjo 4 d. Mūsų Kelio Nr. 36 rašo apie mėnesių vardus. Savo rašiniui medžiagos jis yra ėmęs iš Mielckės 1800 m. ir Pr. Kuršaičio vokiškai lietuviško 1883 m. žodynų, taip pat iš J. Gerulio 1922 m. spaudai parūpintų M. Mažvydo raštų ir M. Biržiškos 1927 m. išleistų „Rinktinių mūsų senovės raštų“, kur yra duodama dar ištraukų iš 1629 m. K. Sirvydo ir 1747 m. Ruigio žodynų. Iš tų šaltinių išskaičiavęs visą eilę mėnesių pavadinimų, autorius daro išvadą, kad sausis prieš 1800. niekur nereiškęs „january“ (jis visus antraštinius žodžius rašo angliškai). Savo straipsnio gale jis pasisako esąs tikras „šių samprotavimų tikrumu“, bet vis dėlto dar priduria: „Viesvien, prašau mūsų bibliografijos ir žodyno augimo istorikus tarti galutiną žodį, kad istoriniu tikslumu atžymėtume šią reikšmingą (t. y. 400 m. spaudos) sukaktį“.

Dėl to ir aš čia noriu pareikšti kelias savo pastabas. Tai, ką p. Kostas R. Jurgėla čia tariasi suradęs, nėra naujas dalykas. Jau 1929 m. norvegas Chr. S. Stangas, dabar Oslo universiteto profesorius, savo disertacijoje „Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas“ 14 psl. vienoje išnašoje, pastebi, kad Mažvydo katekizmo tituliniame lape pažymėtoji s a u s i o 8 d. iš tikrųjų yra ne s a u s i o, bet g r u o d ž i o 8 d. Tai jis remia tuo, kad Mažvydas kai kurias savo katekizme išspausdintąsias giesmes yra vertęs iš J. Seklucjano

1547 m. rugpiūčio mėn. pasirodžiusio giesmyno; taip pat jis yra naudojęsis ir tais pat metais Maleckio parašyta Seklucjano katekizmo kritika. Mat, 1544 m. Maleckis buvo lenkiškai išvertęs katekizmą ir rūpinosi jo išleidimu, bet prieš jam pasirodant, 1545 m. buvo išspausdintas Seklucjano katekizmas. Šis dėl to labai supyko ir ta proga parašė aštrią Seklucjano katekizmo kritiką. Pastarasis atsikirsdamas parašė smarkią jau išspausdinto Maleckio katekizmo kritiką, nurodydamas visą eilę apsirikimų ir šiaip netobulumų. Kaip dabar matyti iš katekizmo teksto kritikos, Mažvydas buvo susipažinęs su abiejų minėtųjų lenkiškų katekizmų kritikomis ir, versdamas savo katekizmą, yra jomis abiem naudojęsis. Taigi, jeigu jis būtų savo katekizmą išspausdinęs 1547 m. sausio 8 d., tai šito dalyko niekaip nebūtų galėjęs spėti padaryti, ir todėl ši aplinkybė verčia manyti, kad jo katekizmas yra pasirodęs ne sausio, bet kito kurio po rugpiūčio einančio mėnesio 8 d.

Taip pat, kaip K. R. Jurgėla teisingai pastebi, šitą faktą iš dalies gali patvirtinti dar ir ta aplinkybė, kad Martynas Mažvydas, hercogo Albrechto pakviestas į Prūsus 1546 m. birželio 8 d., vargiai būtų spėjęs visą savo katekizmą išversti ir ligi 1547 metų sausio 8 d. išspausdinti; tam tai yra tikrai per trumpas laikas, juo labiau, kad jis pirmasis turėjo pradėti rašyti ištisą knygą be kokių nors rašomosios kalbos tradicijų ar įpročių.

Bet p. K. R. Jurgėlos kalbiniai samprotavimai kiek šlubuoja. Jeigu jis būtų skaitęs mano 1930 m. Archivum Philologicum pirmoje knygoje, 105–113 psl., išspausdintą straipsnį „Mėnesių pavadinimai lietuvių kalboje“, kur yra daug surinkta pavyzdžių tiek iš senovinių raštų, tiek iš vėlyvesnių šaltinių, tai būtų galėjęs pastebėti, kad s a u s i s jau nuo XVII amžiaus pradžios mūsų raštų kalboje pakaitais reiškia tai „januarius“, tai „december“, pvz. K. Sirvydo 1629 m. žodyne (356 psl.) s a u s i s yra „januarius“, o D. Kleino 1563 m. lotyniškai rašytoje gramatikoje (61 psl.) tai jau reiškia „december“. Tačiau s a u s i s „december“ Maž. Lietuvos šaltiniuose yra vartotas ligi paskesnių laikų. Visų pirma s a u s i „Christmonat“ sutinkame Karaliaučiaus archyvo XVII amžiaus rankraštiniame žodyne „Lexikon Lithuanicum“, kuris, kaip J. Gerulis spėja, veikiausiai yra to paties D. Kleino parašytas. Toliau ta pačia reikšme „Dezember“ arba

„Christmonat" mini dar Lepneris, Prätorius, Mielcke, Nesselmannas, 1878 m. Liet. Kalendorius, Kuršaitis ir kt. O sausį „januarius" randame dar 1847 m. kalendoriuje, Valančiaus raštuose, 1885 m. Auszros kalendoriuje, Miežinio žodyne, dabartinėse žemaičių tarmėse (Kvėdarnoje, Salantuose) ir kt.

Taip pat nuo senovės „december" yra dar vadinamas ir kitais vardais, pvz. K. Sirvydas savo žodyne (67 psl.) jį verčia gruodžiu. Bet Ruigys su Mielcke savo žodynuose gruodiniu mėnesiu arba gruodžiu vadina ne „december", bet „november". Ankstyvesniame kitame Karaliaučiaus archyvo rankraštiniame žodyne gruodis yra „Christmonat", o Lepneris tą žodį verčia į vok. „Wintermonat". Kaip aiškiai matyti iš Ruigio žodyno antrosios dalies (403 psl.) sugretinimo, gruodis „Wintermonat, November", Lepnerio „Wintermonat" irgi bus buvęs ne kas kita kaip „november". Bet anksčiau minėtasis „Christmonat" gali būti ir „december", kuris kitame rankraštiniame žodyne, kaip jau minėta, yra verčiamas sausiu. Nesselmannas savo žodyne „december" vadina gruodis arba gruodinis. Gruodis „december" vėliau dar sutinkamas 1885 m. Auszros kalendoriuje, Miežinio žodyne, Valančiaus raštuose, dabartinėse žemaičių tarmėse ir kt.

Pagaliau „december" jau yra vadinamas ir siekiu. Visų pirma jis sutinkamas 1578 m. Prūsų valdžios potvarkyje: 6 dienaije menesies siekia (žr. J. Gerulis, Senieji liet. skaitymai, 61 psl.). Toliau siekį „december" randame dar Nesselmanno žodyne (jis jį duoda iš Brodovskio ir dar kito Karaliaučiaus rankraštinio žodyno), taip pat Daukanto, Valančiaus raštuose, 1885 m. Auszros kalendoriuje, dabartinėse žemaičių tarmėse (pvz. Salantuose) ir kt.

Tad dabar kyla klausimas: kaip visa tai reikia suprasti? Man rodos, tatai galime visai paprastai aiškinti: su pastoviais kalendoriniais mėnesiais mes esame susipažinę visai vėlai; seniau mėnesiniais vardais mes esame vadinę ne kurią nors dvyliktąją metų dalį, bet tam tikrus laikotarpius, susijusius su gamtos, ūkio, kasdieninio gyvenimo, augmenijos ar kitais kuriais žymesniais reiškiniais. Todėl mėnesių vardų yra anksčiau buvę kur kas daugiau, negu kad dabar mes turime; savo aukščiau minėtame straipsnyje aš jų esu priskaitęs apie 50, o dabar jų turiu jau per 60. Dabartinį kalendorinį mėnesį seniau atitiko bent keli įvairūs pavadinimai; pvz. „augustas" seniau yra

buvęs degėsis, pjūmonies mėnuo, pjūtis, rugpjūtis...; „aprilis“ – balandis, birželis, gegužinis, žiedų mėnuo; „junius“ – biržis, birželis, kirmėlių mėnuo, pūdymo mėnuo, sėmenija...; „september“ – rudens mėnuo, rudugys, rugsėjas, rujos mėnuo, paukštlekis, šilų, viržių mėnuo ir t. t. Taigi seniau sausis yra buvęs ne kas kita kaip sausas metas; gruodžiu buvo vadinamas toks laikas, kada žemė esti grumtais, arba gurvoliais, sušalus, t. y. gruodo metas. Siekis taip pat iš pradžios gal bus buvęs tik sausas, šaltas laikas; etimologiškai šis žodis yra jungtinas su Avestos hiku – „sausas“, sen. airių sic „šaltis“ (iš siccu-) ir kt.; čia mūsų šaknis siek- iš seiktaip santykiauja su indoeur. šaknimi *sik- (iš čia av. hik-, *sic-), kaip pvz. mūsų liekas „atliekamas“ su likti ir kt. Formaliai sausis, gruodis, siekis yra iš pradžios buvę priklausomybiniai būdvardžiai, kilę iš sausas, gruodas, *siekas; plg. kiaušis šalia kiaušas, vaikis šalia vaikas, vakaris (t. y. vakarinis) šalia vakaras arba rytys (t. y. rytinis) šalia rytas ir t. t. Todėl suprantama, kodėl šalia gruodis seniau dar buvo sakoma ir gruodinis (mėnuo).

Iš visa to, kas aukščiau sakyta, dabar galime aiškiai matyti, kad iš vienos kalbos griežtai negalime pasakyti, kad Mažvydo sausis tėra buvęs tik „december“: pagal to meto kalbos duomenis jis galėtų būti ir „januarius“. Bet kitos aplinkybės, į kurias pirmiausia yra atkreipęs dėmesį Chr. S. Stangas, neabejojamai rodo, kad Mažvydo sausis negalėjo būti dabartinis mūsų „januarius“. O kadangi, be „januarius“, tas pat žodis seniau dar reiškė ir „december“, tai Mažvydo sausis tegalėjo būti ne kas kita kaip „december“; šią išvadą patvirtina ir vėlyvesnė Maž. Lietuvos vartosena. Todėl aš, remdamasis šitais faktais ir savo minėtuoju straipsniu, š. m. Tėviškės Garso Nr. 62 (kovo 6 d.) esu linkęs manyti; kad Mažvydo sausis bus buvęs tik „december“. Tą pačią išvadą yra priėjęs ir K. R. Jurgėla, nors, turėdamas mažiau kalbinių duomenų, kiek ir kitokesniu keliu yra nuėjęs, o vieną kitą dalyką ir nevisai teisingai yra nušvietęs. Pvz. būdvardis vetušas „senas“, kurį vartoja Mažvydas, Daukša, Sirvydas ir kt., dabartinėj gyvojoj kalboj yra ne išnykęs, bet dar net lig šių laikų išlikęs, pvz. Salantuose ir kt.; kai kuriose žemaičių tarmėse, iš-

kritus balsiui **u** po **t** jis yra pavirtęs į v e t š a s, arba v e č a s, kuriam latvių kalboje atliepia v e c s; plg. g i n č a s iš g i n t š a s, su ta pačia priesaga kaip d r i b š a s, m i g š a s ir kt. G i n č a s mūsų kalboje yra ne tik „Streit, quarrel, contest, debate", bet ir tas, kuris ginčijas. Šio žodžio šaknis yra g i n t-, iš kurios Daukša dar turi susidaręs g i n t y t i „ginčyti". Taip pat ir p e k u s (su šakniniu kirčiu), kuriam atliepia sen. prūsų p e c k u, lotynų p e c ū s ir kt., Vilniaus krašto tarmėse (pvz. Zieteloj, Zasečiuose ir kt.) dar lig šiol tebėr pažįstamas. Bet s a v a i t ė, priešingai, mūsų senoviniuose ir vėlyvesniuose raštuose ligi XIX amžiaus pabaigos niekur nesutinkama, – ji yra atsiradus mūsų kalboje tik vėlyvesniais laikais, ir būtent pirmiausia Maž. Lietuvoj. Iš žodynininkų pirmasis Nesselmannas savo žodyne (58 psl.) mini p u s ė s a v a i t ė „trečiadienis", kuri visai sutinka prūsų p o s s i s a w a i t e „t. p.". Vėliau, Aušros laikais, iš to buvo abstrakcijos keliu susidaryta s a v a i t ė „Woche", „Week" ir t. t.

Tačiau visos šitos tariamos paklaidos tėra tik mažmenos, kuriose nespecialistui tikrai yra nelengva susivaikyti. O svarbiausias dalykas yra tai, kad K. B. Jurgėla yra teisingai suvokęs pagrindinį dalyką, kuris kitais keliais yra aiškiai patvirtinamas. Taigi šiemet 400 metų sukaktuves galime ir turime švęsti ligi šių metų gruodžio 8 dienos. Tuo supratimu vadovaudamasis, Vyriausias Komitetas 400 metų spaudos sukaktuvėms minėti šiuos v i s u s metus kaip tik ir yra paskelbęs j u b i l i e j i n i a i s; todėl kai kurie autoriai tai jau yra pažymėję ir savo šiemet išleistose knygose.

Kalbos kampelis

(Mūsų kelias, 1947 08 10; 08 14; 08 21; 08 28; 09 04; 09 25; 10 02; 11 06; 11 13; 11 20; 12 04; 1948 01 15; 01 29; 03 11; 04 22; 04 29; 05 06; 06 03; 10 06; 10 13; 11 10; 11 17; 11 20; 12 18; 1949 02 05; 02 19; 02 26; 03 23)

1. Kaip vadinti *parkerį*?

Vienas iš Mūsų Kelio skaitytojų mums rašo, kad **parkeriui** pavadinti galėtų tikti **rašyklė**; plg. **rašy-klė** : **rašy-ti**, **vėty-klė** : **vėty-ti**, **mėty-klė** : **mėty-ti** ir t. t. Kalbos atžvilgiu **rašyklė** tai yra visai galimas žodis, ir tat savo laiku buvo minėta šiame laikraštyje. Visas sun-

kumas yra tik tai, kad **rašyklė** yra gana bendras dalykas, ir todėl ji specialiai kotelio rūšiai vieno kito supratimu nelabai tinkanti. Bet antra vertus, ir kotelis yra taip pat visai bendro pobūdžio, tačiau mes jį dabar vartojame ne bet kuriam koteliui vadinti, o tik rašomajam. Mat, naujadarų vartojimas priklauso nuo įvairių įvairiausių aplinkybių: nuo įpročio, nuo mados, nuo vartotojų supratimo ir kt. Savo laiku J. Jablonskis pasiūlė **kotelį**, daugeliui jis patiko, ir dabar mes jį visi vartojame. Bet anksčiau, dar Aušros laikais, pradėtas vartoti **paišelis**, net ir lig šiol negali būti galutinai pakeičiamas **pieštuku**, nors šis pastarasis yra daug taisyklingesnis, įmanomesnis ir todėl tinkamesnis. Dėl šios priežasties mūsų supratimu su **parkeriu** toliau šiaip reikėtų daryti: šalia **kotelio** „Federhalter" reikėtų pirmoj vietoj vartoti **rašyklė** „Füllfederhalter", bet šalia to žodynuose dėl visa ko galima būtų pridėti ir **siurbtukas** (taip vienas mūsų skaitytojas ir siūlo daryti) arba **siurbiamasis kotelis**. Juk mes šalia **kotelio** dažnai pasakome ir **rašomasis kotelis**. Toliau greta **pieštuko**, **trintuko** yra teiktinas ir mūsų savo laiku svarstytasis **suktukas** „Drehbleistift". **Piltukas** parkerio pavadinimu vien dėl asociacijos nėra teiktinas ir, be to, vien bandymui Kalbos kampelyje iškeltas aikštėn, jis nėra radęs platesnio atgarsio.

2. Ar geri yra žodžiai *europėjinis, europėjiškas*?

Prancūzų **européen**, anglų **european**, vok. **europäisch** vietoje mes lig šiol buvome pratę vartoti **europinis, europiškas**, šalia **europietis**, ir tokia vartosena buvo mums visai suprantama, artima, nes ji yra paremta mūsų pačių kalbos palinkimais, t. y. čia mes reikiamus būdvardžius ar daiktavardžius tiesiogiai susidarome iš pagrindinio žodžio lietuvišku būdu; plg. **Europa** : **europietis**, **europinis**, **europiškas**, **Kaunas** : **kaunietis**, **kauninis**, **kauniškas** ir kt. Bet dabartinėj mūsų laikraščių kalboje vis dažniau jau gali sutikti: **europėjiniai** kraštai (pvz. Mintyje), **europėjiškas** galvojimas ir kt. Tai, atrodo, yra ne kas kita kaip vėlyvas svetimos įtakos padaras: matyti, nusižiūrėjus į vokiečių ar slavų kalbų vartoseną, ilgainiui buvo ir mūsų kalboj pradėtas vartoti visai mums nereikalingas ir bereikšmis formantas **ėj**,

kuris atitinkamų žodžių darybą tik pasunkina. Todėl vien sklandumo ir ekonomijos sumetimais nereikėtų duoti šitai svetimybei toliau keroti mūsų bendrinėje kalboje: būdami **europiečiai** (ne **europėjiečiai**!), mes galime **europiškai** (ne **europėjiškai**!) galvoti ir gyventi **europiniame** (t. y. Europai priklausančiame, ne europėjiniame) krašte. Čia mes visai panašiai elgiamės kaip ir sakydami **australinės** (ne **australijinės**) prekės (plg. parapinės mokyklos), **aziniai** kraštai šalia **afrikiniai** pinigai, **amerikinės** dalgės ir kt.

Kalbamosios priesagos **-ėjiškas**, **-ėjinis** yra, be abejonės, atsiradusios iš vok. **-äisch** arba lenkų, rusų **-eiski**, o šios savo keliu yra sudarytos lot. priesagos **-aeus** vietoje. Lot. **europaeus** (iš **europaios**) yra su priklausomybine priesaga **-jo-** iš **Europa** tuo pat būdu sudarytas kaip pvz. mūsų **šeduvis** (kamienas **šeduvja-**) iš **Šeduva** ir kt., tik tatai tuo skiriasi, kad galūninis **-a** prieš **j** mūsų kalboj yra išmestas. Vokiečiai su slavais prie šios išblankusios lot. priesagos yra prijungę dar savo naujas priesagas (**-isch**, **-ski**) ir mes, juos pamėgdžiodami, susidarėme – **-ėjiškas**, **-ėjinis**. Bet tai, kaip jau minėta, yra mums visai nereikalinga: priklausomybę ar panašumą mes be jokio **-ėj-** galima žymėti vien savomis priesagomis **-inis** arba **-iškas**, taip pat -**ietis** arba **-ėnas**, **-iškis** ir kt.

3. Kokie iš tikrųjų yra *tamprūs ryšiai*?

Būdvardis **tamprus** yra su priesaga **-ru-** sudarytas iš šaknies **tamp-** šalia **tempti** ir reiškia „nenutrūkstąs, stamantrus, sunkus ištempti“, toliau, „sunkiai padaromas, suvokiamas, suprantamas“ ir kt. Pvz. seniau Klaipėdos krašte buvo sakoma: tampri (= sunkiai kuliami) javai, tampri (= persiauri) batai ir t. t. Darybos atžvilgiu šis būdvardis niekuo nesiskiria nuo **ėdrus** „kurs daug ėda, gefräßig“, **jautrus** „gerai jaučiąs, budrus, jausmingas“, **sukrus** „kuris greitai sukasi, judrus, vikrus“, **tąsrus** „tasus diržingas“, **tukrus** „greitai tunkąs, tukinąs, riebus, riebalingas“ ir kt. Taigi **tamprus ryšys** visų pirma gali būti toks, kuris lengvai tempiasi, nenutrūksta, todėl yra stiprus, tvirtas. J. Jablonskis **tamprių santykių** vietoje yra pataręs vartoti **glaudūs santykiai**. Bet **glaudus** yra „lengvai artimai prisiglaudžiąs, glatt anliegend“, todėl žmonių kalboj yra sakoma: glaudus veršis dvi karves žinda, t. y. kas moka pataikauti, tam visados gerai ir sekasi.

Šituo būdu atrodo, kad būdvardžiai **tamprus** ir **glaudus** savo reikšmės aspektais yra iš pradžios buvę skirtingi, bet vėliau kiek suartėję. Pvz. **glaudūs santykiai** gali būti artimi, bičiuliški ir todėl tvirti, o **tamprūs** santykiai – nenutrūkstą, nuolatiniai ir todėl taip pat stiprūs. Taigi **tamprūs** santykiai arba ryšiai nebūtinai visados turi būti keičiami **glaudžiais** santykiais arba ryšiais.

4. Ar pateisinamas būdvardis *atsakomingas*?

Šios rūšies būdvardžių daryba yra visai neįprasta ir iš gyvosios kalbos nepažįstama; daugiau tokių pavyzdžių ir spaudos kalboje, rodos, nepasitaiko. Su priesaga **-ingas** paprastai mes tesusidarome būdvardžių iš daiktavardžių, pvz. **dusulingas** žmogus (kuris turi dusulį), **grūdingos** avižos (kurios turi daug grūdų), **lietingi** metai (kuriais daug lyja), **žolinga** pieva (kur daug yra žolės), **žuvingas** ežeras (kuriame yra daug žuvies) ir kt. Atskirais atvejais dabar gali būti tai sudaroma ir iš būdvardžių, **numaningas** „supratingas“ šalia numanus, **rūstingas** šalia rūstus ir kt. Bet iš neveikiamųjų esamojo laiko dalyvių būdvardžių su priesaga **-ingas** nelinkstame sudarinėti. Todėl ir a t s a k o m i n g a s nėra įprastiniu būdu sudarytas. Tam reikalui iš gyvosios kalbos yra žinomas **atsakingas**, kuris gali būti sudarytas iš atsakas „atsakymas“ arba iš būdvardžio **atsakus**. Tą gražų ir gerai sudarytą darinį turėtume toliau ir bendrinėje kalboje vartoti, pvz. **atsakingas** darbas, **atsakingos** pareigos, šalia **atsakingasis** arba **atsakomasis** redaktorius ir kt.

5. Ką iš tikrųjų reiškia mūsų būdvardis *abuojas*?

Dabartinėj mūsų raštų kalboje šis žodis yra vartojamas kiek kitokia reikšme, negu gyvojoje žmonių kalboje, būtent „abejotino, abejingo“ reikšme, pvz.: Jis yra labai **abuojas** (= abejingas) visuomenės reikalams ir t. t. Bet žmonių kalboje **abuojas** reiškia prastas, netinkamas, nepatikimas, veidmainiškas, piktas, bjaurus, nedoras, įžūlus, įkyrus, pvz.: sninga ir lyja drobliais – a b u o j a s oras. Jų šuva a b u o j a s (labai puola), gali dar įkąsti. Mūsų jautis a b u o j a s

– saugokis. Abuoja kiaulė – bjauri, pikta, įkyri. Šitas žmogus abuojas: nei su juo susikalbėsi, nei padarysi ką. Jo pati labai abuoja (keikiasi, muša vaikus) ir t. t. Šitas būdvardis yra daugiausia tik rytiečių pažįstamas. Kaip K. Būga savo „Lietuvių kalbos žodyne" (11 psl.) yra pastebėjęs, jis veikiausiai yra kildintinas iš įvardžio **abu** (iš dar senesnės **abuo**) ir priesagos **-jas**, taigi iš pradžios galėjo būti „abišalis, abiem pusėm norįs būti geras", vėliau niekam netinkamas, veidmainiškas ir kt. Dabartinėj mūsų raštų kalboj **abuojas** „abejotinas, abejingas" galėjo vėliau atsirasti antriniu būdu, galbūt per nesupratimą ar dėl kitokių priežasčių. Bet turint **abejojamas**, **abejotina** „zweifelhaft" ir **abejingas** „gleichgültig", mums nereikėtų **abuojas** vartoti „abejojamo" ar „abejingo" reikšme: viena, gyvojoj kalboj vartojant šį būdvardį visai neigiama reikšme, gali kartais susidaryti nereikalingų dviprasmybių, ir antra, mes šiuos darinius bendrinėje kalboje savo vietoje galime gerai įvairiems reikalams sunaudoti ir tuo būdu praturtinti savo kalbą.

6. Ar gerai yra rašoma *screeninguoti, išscreeninguotas*?

Šitoks hibridiškas bendrinių svetimybių rašymas mūsų bendrinėje kalboje yra visai svetimas ir neįprastas: ligšioliniais įpratimais mes jas visas transkribuojame savais rašmenimis, o ne tik vieną kurią jų dalį. Todėl ir anglų **screening** turime tarti ir rašyti **skryningas**, ir tik vėliau iš jo galime savu būdu susidaryti **skryninguoti, išskryninguotas**.

7. Kas iš tikrųjų yra *bakūžė*?

Šis žodis iš tikrųjų yra ne mūsų, bet senesnė vokiečių lytis **backhūs**. Jis buvo dar tais laikais į mūsų kalbą paskolintas, kai vok. **ū** dar nebuvo išvirtęs į dvibalsį, plg. **būras** „laukininkas, ūkininkas" iš būr. „Bauer", **skūnia** „daržinė" iš schūne „Scheune" ir kt. Ilgainiui šito žodžio pirmykštė reikšmė „keptuvė, kepykla" apkito ir vėliau, pradėta mūsų kalboj plačiau vartoti, dar daugiau nutolo nuo savo pirminio šaltinio, todėl mes, dabar jį vartodami, visai nebesuprantame tos atmainos: daug kam tai atrodo mažybiniu daiktavardžiu ir todėl kartais rašo net su priesaga **-užė**, kaip mergužė, bernužis ir kt.

Tačiau mums šis žodis vistiek yra svetimas, nes jo negalime kildinti iš mūsų kalboj visai nepažįstamų **bakas** arba **baka**. Todėl šios svetimybės vietoje mes savo bendrinėje kalboje galime be jokios sunkenybės vartoti savus žodžius **trobelė** arba **lūšnelė**. Savaime suprantame, iš mūsų dainos **Kur bakūžė samanota** mes šio skolinio jau nebeišguisime, bet tai dar nerodo, kad mes šį germanizmą būtinai turime ir visada bendrinėje kalboje vartoti.

8. Ar geras yra žodis *aras*?

Šis žodis yra A. Juškevičiaus atgaliniu būdu atstatytas iš tariamos mažybinės tarmybės **arelis**, pagal tokias lytis kaip **vaikelis, bernelis** šalia **vaikas, bernas** ir kt. Iš tikrųjų **erelis** nėra joks mažybinis daiktavardis: kaip rodo sen. prūsų **arelis**, mūsų **erelis** (iš čia tarminė lytis **arelis**) yra senas, paveldėtinis žodis, todėl šito veldinio dirbtinai nereikėtų keisti nesamu dariniu. Pvz. mūsų liaudies dainose ir net tarmėse yra tokiu būdu sudarytų antrinių lyčių, kaip antai: **gegė** iš **gegužė, kumė** iš **kumelė**, arba **barsas** iš **barsukas** ar **barsiukas, kapšas** iš **kapšiukas** ir kt., bet dėl to mes bendrinėje kalboje nevartojame **kumės** arba **barso**, nes šios lytys yra labai retos ir maža kam težinomos. Todėl kaip terminus technicus mūsų bendrinėje kalboje [turi] pasilikti ir mūsų senas **erelis**, nebent poezinėj kalboj galėtų būti pakenčiamas tarminis perdirbinys **aras**.

9. Ar vartotinas veiksmažodis *apsivesti*?

Apie šį žodį jau daug kartų buvo rašyta, bet mūsų spaudos žmonės ir kai kurie rašytojai, nekreipdami dėmesio į visus tuos rašymus, vartoja jį ir toliau; pvz. B. Gražulis savo „Brydėje rugiuose" rašo: Mūsų Vetra apsivedė ir t. t. Todėl dėl to tenka pakartotinai dar kartą pasisakyti. Nors **apsivesti** vienur kitur (pvz. Lietuvos raštuose ir kt.) ir pasitaiko, vis dėlto tai nėra mums būdingas darinys: tam reikalui mes iš senovės turime tik **vesti** „eine Frau heimführen, heiraten". Ir tikrai: jaunavedys jaunąją ne a p s i v e d a apie ką nors aplink, bet **veda** tiesiai į savo tėvų namus. Todėl mūsų kalbos pagrindiniai vedybiniai terminai yra be priešdėlio **ap-**, pvz.: **vedybos, vestuvės, ve-**

dys arba **vėdlys** „jaunikis“, **vedeklis** „vedys, jau galįs vesti jaunuolis, jaunikis“, **nevedžia** „bemoteris, viengungis“ (Sirvydo žodis) ir kt. Tą pat senovę patvirtina ir kitos kalbos, plg. latvių **sievu vest** „heiraten“, sen. rusų **vesti ženu** „t. p.“, lotynų **uxorem ducere** ir kt. Mūsų kalboje **apsivesti** galėjo sąmyšio keliu atsirasti iš **vesti** ir **apsiženyti** arba susidaryti panašiu būdu kaip **pasibėgti, pasilakstyti** (kalbant apie karves) ir kt.; todėl mūsų tarmėse vietomis yra sakoma: jų karvė jau **apsivedė**. Bet vok. **heiraten**, anglų **marry** ir pranc. **marier** vietoje mes bendrinėje kalboje specialiu terminu turime vartoti savo senovinį ir didžiai būdingą veiksmažodį **vesti**, ne **apsivesti**.

10. Ar gerai yra rašomas ir tariamas *jùmoras*?

Taip iš tikrųjų daug kas vartoja šį žodį spaudos ir šiaip raštų kalboje; taip pagaliau jis vartojamas ir 1936 m. „Spaudos Fondo“ išleistame „Tarptautinių žodžių žodyne“, kur šalia jo dar minima **jumoristas** ir **jumoristika**. Bet iš tikrųjų tokia šio žodžio lytis yra ne pirmykštė, bet vėlyvesnė, mūsų kalboj atsiradusi visų pirma iš rusų kalbos. Pats pirmasis to žodžio šaltinis yra ne kas kita kaip lotynų **hūmor** „drėgmė“. Vėliau šis žodis anglų kalboje iš pradžios įgavo „temperamento“ arba „charakterio“, o XIX amžiuje dabartinę „humoro“ reikšmę. Iš čia ilgainiui **humoras** paplito visose kitose Vak. Europos kalbose. Bet anglų **humour** „drėgmė; temperamentas; nuotaika, humoras“ yra tariamas su pradiniu **h-**, kaip ir lotynų kalboje, t. y. **hjūmo**. Prancūzai savo **humeur** taria kaip **ümör**, o italai tiesiog **umore**. Rusai nuėjo savo keliu – pradinį **h-** atmetę, ėmė tarti su jotu, t. y. **jumor**, iš kur yra paskolintas ir mūsų **jùmoras**. Tačiau mums rusiškasis **jumoras** yra nereikalingas: mes galime ir turime vartoti lot.-anglų **humòrą**, nes mes ir daug kur neliaudinius skolinius tariame su pradiniu **h-**, pvz. **hamakas, harmonija, himnas** ir kt. Tad bendrinėj kalboj vartotina: **humòras, humoristas, humoristika, humoristiškas** ir kt.

Apie **humoro** reikšmės kitėjimą ir jo supratimą Vak. Europos kalbose gali kiekvienas vokiškai pasiskaityti Benedetto Crocės straipsnį „Humor“ išspausdintą straipsnių rinkinyje „Kleine Schriften zur Aesthetik“ (Tuebingen 1929), I 179–188 psl.

11. Kas yra *lamstai*?

A. Gražiūnas, rašydamas apie V. K. Prutenio „23 svetimųjų" vertimų kalbą, š. m. Aidų Nr. 6, 280 psl. šalia **gausva, kengras, tumulas** ir kt. nesuprantamu žodžiu laiko ir **lamstus**, kurie esą nežinia iš kur paimti ir nežinia ką reiškia. Tad neprošalį bus čia tai trumpai paaiškinus. Pats žodis **lámstai** (su tokiu pat kirčiu kaip káimai, výrai...) yra sudarytas iš šaknies **lam-**, kurią randame žodžiuose **lámdyti, laminti, aplamas** šalia **lemti, loma, luomas** ir kt., ir priesagos **-sta-**, taigi jis yra tos pat darybos kaip **grumstas** (plg. **grumtas, grumulas**), **klostas** „lota, sluogas", **verpstas** „verpstė" ir kt. Dabar jis yra vartojamas daugiausia žemaičių tarmėse ir reiškia „audinių raštus". Toliau savo keliu iš **lámstas** yra sudarytas veiksmažodis **lámstyti** „raštais austi", o šalia to jau vėliau yra atsiradęs **lamstytis** (su tvirtagale priegaide ant y) „lamstais austas, raštuotas audimas" ir kt.

Daiktavardį **gausvá** „gausybė" mini A. Juškevičius savo žodyne, ir jis yra tuo pat būdu sudarytas kaip pvz. **brastva** šalia **brasta, ydva** šalia **yda, narštva** šalia **naršas** ir kt.

Būdvardis **kengras** reiškia „sulysęs, liesas, susitraukęs, susirietęs (pvz. galvijas)" ir šalia tos pat reikšmės **kenkras** yra sudarytas iš **kengti – kenkti**, tuo pat būdu kaip **mišras** iš **mišti, stipras** iš **stipti, apsukras** (apsukrus) iš **sukti** ir kt.

Tumulas „gabalas, gniužulas, kamuolys" (kirčiuojamas kaip **burbulas, kunkulas** ir kt.) yra sudarytas šalia **tumus** „tirštas, suviręs", **tumėti** „tirštėti", **tumės** „nuosėdos", **tumtas** „būrys" ir kt. Taigi tiek **tumulas**, tiek **kengras**, tiek **gausva**, tiek **lamstai** yra būdingi ir gražūs mūsų kalbos dariniai ir todėl jų nereikia vengti.

12. Ar *dabinti* yra lietuviškas žodis?

Ilgą laiką į šį veiksmažodį buvo įtariamai žiūrima: vieniems jis atrodė svetimybė, kitiems šiaip nepageidaujamas žodis, ir todėl buvo stengiamasi jo vengti, vienas kitas mokytojas jo vartojimą net ir klaida laikydavo arba tebelaiko. Pagaliau A. Gražiūnas, nagrinėdamas Vytauto K. Prutenio redaguotų „23 svetimųjų" vertimų kalbą, š. m. Aidų Nr. 6, 280 psl. „grubiausių svetimybių" sąrašan yra taip pat įtraukęs ir **dabinti**. Bet iš tikrųjų kiek kitaip yra: šis veiksmažodis

yra ne grubi svetimybė, bet senas ir gūdnas mūsų žodis: jis yra vartojamas ne tik mūsų dabartinėj kalboj ir senoviniuose raštuos, bet dar turi ir daugybę giminiečių, kurie neabejojamai rodo jo lietuviškumą, pvz.: **daba** „prigimtis, ypatybė, būdas, įprotys", **dabnus** „dailus, šaunus, puikus", **dabšnus** „gražus, gašus", **dabšnà** „frantas, puikuolis" (Kvėdarnos žemaičių žodis), **dabità** „puošeiva, frantas" (veliuoniškių žodis) ir kt. Šio žodžio giminė yra pažįstama ir latvių kalboje, pvz.: **daba** „prigimtinė ypatybė, įprotys, instinktas", **dabls** „laĩbas, stiprus" ir kt. Toliau šio žodžio šaknis yra dar sutinkama mūsų tikriniuose varduose (pvz.: **Dabrėga**, **Dabrila**, **Dabrys** ir kt.), prūsų asmenvardžiuose **Langedabe**, **Nodaps**, taip pat gotų veiksmažodyje **gadaban** „tikti", įvairiuose slavų dariniuose (pvz., sen. slavų **podoba** „puikė, grožybė", čekų **dobry** „šaunus, geras, narsus" ir kt.). Taigi šis žodis, paveldėtas iš senovės, plačiai yra dar vartojamas ne tik mūsų kalboje, bet ir kitose giminingose kalbose. Tas faktas, kad ši šaknis yra plačiai sutinkama slavų kalbose, dar neikiek nerodo, kad ji būtų jau iš slavų kalbų paskolinta: mūsų kalboj yra nemaža žodžių, kurie yra bendri su slavų atitikmenimis, pvz. **galva**, **gardas**, **lanka**, **naga**, **ragas**, **šamas**, **takas**, **žambas**, **žaras** ir kt. Tokia sena bendrybė yra ir **dab-**: kaip iš jos mes turime susidarę **daba**, **dabnus**, **dabšnus**, **dabita** ir kt., taip latviai turi **dabls** iš **dab-las** (dėl darybos plg. **aklas**, **kušlas** ir kt.), čekai **dobry**, lenkai **doba**, „laikotarpis, tinkamas laikas", **ozdoba** „papuošimas, papuošalas", rusai **podobnyj** „panašus" ir kt. Iš lenkų **ozdobić** arba **ozdabiać** „puošti" negalima išvesti mūsų **dabinti**, nes tam kliudo daryba: jei mes jį būtume pasiskolinę iš lenkų kalbos, tai dabar sakytume **azdabyti**, **zdabyti** arba kaip nors panašiai – tai viena; antra, mūsų antriniai dariniai **dabnus**, **dabšnus**, **dabita** ir kt. rodo, kada mūsų kalboj seniau šalia **daba** galėjo būti ir būdvardis **dabas** arba **dabus** „gražus, puikus", iš kurio vėliau jau galėjo atsirasti ir **dabinti** „gražinti, puošti"; dėl darybos plg. **gražinti** : **gražus** : **gražnas** „gražus, grakštus, puikus", **gražna** „papuošalas" ir kt. Taigi **dabinti** „puošti, gražinti" galėjo atsirasti mūsų kalboj be jokios svetimos įtakos, ir todėl nesupratingai jo visai nereikia guiti lauk: jis su kitais tos pat šaknies dariniais gali ramiausiai pasilikti šalia **gražinti** bei **puošti**, ir tuo būdu praturtinti mūsų žodyną.

Kas kita yra **boti** ir **daboti**: juodu **abu** aiškiai yra perdirbti iš lenkų **dbać**; pereiginę lytį **dboti** dar randame senovinėj mūsų raštų ir dainų kalboje.

13. Kaip vartoti: *balzamas, jazminas, muzulmonas* ar *balsamas, jasminas, musulmonas*?

Šios svetimybės dabar mūsų nevienodai vartojamos: vienur rašome jas su **z**, kitur su **s**. Tai yra dėlto, kad mes šiuos žodžius esame pažinę iš įvairių šaltinių, ir lig šiol niekas nėra kreipęs dėmesio į jų rašymo suvienodinimą. O tai, atrodo, yra reikalingas dalykas. Visų pirma, reikia atsiminti, visi šie žodžiai yra orientalinės kilmės: pirmasis yra hebrajų žodis, o du paskutiniai arabų, persų. Iš čia, tiesiogiai ar per graikų lotynų kalbas, jie vėliau yra patekę į Vak. Europos kalbas; pvz. italų **balsamo**, pranc. **baume**, anglų **balsam** (taria bolsem), vok. **Balsam** (taria Balzam), rusų **balsam**, lenk. **balsam** (taria balzam) ir kt. iš lot. **balsamum**, graikų **bálsamon**, toliau per finikiečius iš hebrajų **bęlsm**; vid. lot. **gelseminium**, **jesminium**, italų **gelsomino**, **gesmino**, pranc. **jasmin**, anglų **jasmin**, vok. **Jasmin**, rusų **jasmin**, lenkų **jasmin** ir kt. iš persų **jasamin**, arabų **jasamun**; anglų **moslem** arba **mussulman**, **musliman**, pranc. **musulman**, vok. **Moslem** arba **Muselman**, rus. **musulmanin** (su rus. priesaga **-in** kaip krestjanin ir kt.), rumunų **musulman** ir kt. iš arabų **muslin**, persų **musliman** (su daugiskaitos galūne **-an**). Taigi pagal kilmę ir daugumos Europos kalbų vartoseną turėtume ir mes rašyti **balsamas**, **jasminas** ir **musulmonas**, ne **balzamas**, **jazminas** ir **muzulmonas**, juo labiau, kad mes dabar jau sakome ne be **filozofas**, **teozofas**, **tezauras**, **ichtiozauras**, **semaziologija**, bet **filosofas**, **teosofas**, **tesauras**, **ichtiosauras**, **semasiologija**, nors šalia to vis dėlto vartojame ir **bazė**, **krizė**, **tezė**, ne **basė**, **krisė**, **tesė** kaip kad iš graikų kalbos turėtų būti. Yra suprantamas dalykas: mes rašome minėtuosius žodžius daugiausia iš kaimyninių kalbų tarimo ir todėl tolimesnės kilmės praktikoje visai nežiūrime, ypač dėl to, kad niekas jų mums iš pradžios kitaip ir nepatarė vartoti. Tad dabar norėdami kokios nors tvarkos laikytis, atrodo, turėtume vienaip ar kitaip rašyti. Mūsų supratimu reikėtų rašyti **musulmonas**, ne **muzulmonas**; įprastinės lytys **balzamas** ir **jazminas** galėtų pasilikti, nes po *l* ir prieš *m* mes *s* kartais ir

lietuviškuose žodžiuose verčiame į z, plg. **juosmuo** ir **juozmuo** ir kt. Bet jeigu dauguma imtų rašyti **balsamas** su **jasminu**, kaip kad daugely Vak. Europos kalbų yra, būtų irgi neprastas daiktas.

14. [Ką reiškia *gyvis*?]

Kasdieninėj kalboj, kartais ir laikraščiuose yra sakoma: ***medžiojamieji*** gyviai. Ar tai galima vartoti?

Mūsų kalboj **gyvis** visų pirma reiškia „gyvumą" ir „gyvą būtybę": k a s t o g y v i o g y v i s! **Gyvis** „gyvumas" nuo **gyvio** „gyvos būtybės" yra skiriamas kitokia šaknies priegaide. Šalia to **gyvis** (su tvirtaprade priegaide) yra dar „gyvulys, galvijas" ir pagaliau „parazitas (utėlė, blusa...)". Taigi dėl galėjimo galėtų būti ir **medžiojamieji gyviai**, bet kadangi šalia **gyvio** „gyvūno" yra dar **gyvis** „parazitas", tad dėl aiškumo yra teiktini **medžiojamieji gyvūnai** arba **medžiojamieji gyvuliai**.

15. Kaip iš tikrųjų reikia rašyti svetimus vietovardžius, pvz.: *Tubingen, Tuebingen, Tiubingen, Tjubingen* ar *Tübingen*?

Mūsų tarpusaviniuose susirašinėjimuose svetimieji vietovardžiai dažnai yra taip iškraipomi, kad paskui negalima jų net visai atpažinti. Kad būtų mažiau painiavos, mūsų nuomone reikėtų laikytis šiokios tvarkos: mūsų kalboj jau iš seniau prigijusius vietovardžius reikėtų rašyti mūsų rašyba, pvz.: **Maskva, Varšuva, Berlynas, Paryžius, Londonas** ir kt., bet šiaip visų kitų vietų pavadinimams reikėtų palikti svetimoji rašyba ir kur reikiant pridėti savas galūnes, pvz.: **Tübingenas, Münchenas, Göttingenas, Reutlingenas, Fellbachas** ir kt.

16. *Melski* ar *melskis* už mus?

Vienas iš mūsų skaitytojų mums dėl to šiaip rašo: „Kitose kalbose sakoma: O r a p r o n o b i s, b i t t e f ü r u n s, p r a y f o r u s, todėl nuosekliai turėtų būti ir mūsų m e l s k i u ž m u s. Iš tikrųjų tam tikrą šventąjį prašome, kad už mus melstų Dievą, o ne pats save. Juk ir kitose kalbose nesakoma: o r a t e p r o n o-

bis, bitte dich für uns, pray yourself for us. Jeigu kam neaišku, tepalygina mūsų žodžius prausti ir praustis (prausti save). Jeigu kas nors kitą ir prašytų praustis, prašantysis vis tiek bus juodas. Tas pat ir čia: jei kuris nors šventasis ir mels Dievą už save, maldaujančiam žemės varguoliui nebus dėl to nei šilta, nei šalta. Tad vartokime tik melski už mus, o ne melskis už mus".

Šis galvojimas atrodo logiškai visai pagrįstas, bet kalbiškai gali būti ir kiek kitaip suprantamas. Visų pirma negalime sutikti su autoriumi, kad **melskis už mus** būtų klaidingas vertimas: neaišku, iš kur tai galėtų būti versta, jei jo tvirtinimu čia kitos kalbos vartoja tik nesangrąžinę lytį? **Melsti** mūsų kalboj visų pirma reiškia „prašyti". Šaknis **meld-** šalia **mald-** (žodžiuose **malda, maldyti**) yra gimininga lot. **mollis** „minkštas, lankstus", graikų **málthakos** „minkštas, gležnas, malonus" ir kt., todėl senovės lietuvių **maldžia Dievą,** kaip jau K. Būga yra manęs, iš pradžios galėjo būti „minkština, lenkia, malonina Dievą". Bet dabar žmonių santykis su Dievu mūsų kalboje yra lyg ir pakitėjęs: jie dabar ne tik **meldžia** Dievą, bet ir **meldžiasi Dievui**, t. y. jam atveria savo širdį, reiškia savo nusižeminimą, kad jis išklausytų jų maldas, suteiktų jiems savo malonę. Šitas dvejopas santykiavimas darosi dar ryškesnis palyginus su šių dienų atitinkamais žmonių kalbos posakiais, pvz. **meldžiu** (t. y. prašau) Tamstą: parduok man javų; bet nieku būdu nepasakysime: **meldžiuos Tamstai**, kad parduotum man javų. Čia posakis **melstis kam** turi ne stačią, tiesioginę prašomąją, bet aplinkinę maldaujamąją reikšmę.

Tas faktas, kad kitos kalbos mūsų sangrąžinio veiksmažodžio vietoj vartoja nesangrąžinę lytį, dar nieko nepasako: čia daug kur ir kitur yra einama įvairiais keliais. Pvz. vietoj vok. sangrąžinių veiksmažodžių **sich fühlen** „jaustis", **sich einbilden** „vaizduoti", **sich erinnern** „atsiminti" anglai sako nesangrąžines lytis – **to feel, to imagine, to remember** ir kt. Arba štai vietoj vok. **sich ereignen** ir **sich sehnen** mes irgi vartojame tik savaiminius veiksmažodžius **įvykti** ir **trokšti** (= anglų **to happen** ir **to long for**). Mūsų gyvojoj kalboj sangrąžinės veiksmažodžių lytys dažnai kaitaliojas net su tos pat reikšmės nesangrąžinėmis lytimis; pvz. **bijoti** šalia **bijotis** ir kt. **Bijotis Dievo** dar nereiškia bijotis savęs. Taigi ir sangrąžinė lytis **melstis** mūsų kalboj galėjo visai natūraliai atsirasti naujai reikšmei žymėti: sakydami **mels-**

tis Dievui, mes lengvai galėjome pradėti sakyti ir **melskis už mus.** Taigi lotynų **precor beatam Mariam orare pro med ad Dominum Deum** mes galime bažnytinėj kalboj ir toliau sakyti: prašau švenčiausią **Mariją melstis už mane Viešpačiui Dievui** (ne į **Viešpatį Dievą,** kaip kad kai kurie maldaknygių autoriai rašo). Šita vartosena yra juo labiau teiktina, kad ji yra jau nuo seniai visų įprasta ir vieno kito numaningo teologo nuomone neprieštarauja tiesai.

17. Ar nereikėtų daugiau susirūpinti lietuviškais techniniais terminais?

Taip, tuo dalyku reikia būtinai susirūpinti. Atitrūkę nuo savo gimtosios kalbos, daug kas dabar jau pradeda techninę terminologiją žaloti ko negailestingiausiai; pvz. spaudos kalboje, atskiruose leidiniuose ir kt. jau galime sutikti: düsen–varikliai, düsen–motorai, kurešliusas, droselis (pvz. Alf. Semėno „Radiotechnikos pagrinduose radiomechanikams", Hanau, 1947 m., 180 ir kt. psl.), litco viela (ib. 89) ir kt. Šitokie perlai mūsų techninę kalbą, suprantama, maitote maitoja, ir mes į tai žiūrime visai abejingai, o tokių perlų vartotojai net nerausta nuo gėdos: jie neparodo nei kalbos jausmo, nei nuovokos, nei pagaliau paprasčiausio atsakingumo. O tuo tarpu reikia tik truputėlį nepatingėti pagalvoti, ir viskas gali būti žmoniškiau padaryta. Pvz. vok. Düse „suspausta, suspausta vieta pro kurią (variklyje ir kt.) veržiasi dujos, skystis (degalas) ar kuri kita skysta medžiaga" lengvai gali būti pavadinta sprausmė; plg. eismė „eiga, ėjimas, takas", lenksmė „įlinkusi, įsikišusi pieva, dirva palei upę, girią", versmė „šaltinis" (iš ver-smė, plg. verdenė „šaltinis, versmė, verpetas") ir kt. Šalia to toliau gali būti lengvai vartojama: purkšlinė sprausmė „Zerstauberdüse", siurblinė sprausmė „Pumpendüse", vamzdžio sprausmė „Rohrdüse", sprausminis variklis „Düsenmotor" ir kt.

Vok. Schwingungskreis (elektrotechnikoje, radiotechnikoje), kurį vieni mėgina vadinti virpesių grandine, kiti virpančia grandine (iš tikrųjų čia ne grandinė virpa, o tik joje vyksta virpesiai), gali būti be sunkenybės lietuviškai pavadintas virpmė (kirčiuotina kaip katė); dėl darybos plg. dėmė „padėtis, stovis; plėmas" (šalia dė-ti), rikmė „apsirikimas, rikta",

tekmė (arba tėkmė) „tekėjimas; upės vaga“, trukmė „trukimas, vok. Dauer, prc. durée“, sen. liet. turmė „turtas, t. y. turimas daiktas, turimi daiktai“ ir t. t.

Vok. Kurzschluss versti trumpu sujungimu, trumpjungiu ar trumpgrandžiu, kaip kad kai kas siūlo, nevisai tinka, nes terminologiškai šitie vertimai kerėbliškai atrodo ir nėra prasmingi bei patogūs. Kaip pirmais dviem atvejais, taip ir šį terminą galime pavadinti trumpmė (kirčiuotina kaip katė); dėl darybos plg. trumpas : trumpmė, geras : germė „ko geresnė dalis“, sausas : sausmė „sausra“, smulkus : smulkmė, tankus : tankmė ir kt. Iš to jau gali būti sudaryta: trumpminė srovė „Kurzschlußstrom“, trumpminis švieslankis „Kurzschlusslichtbogen“ ir kt.

Pagaliau vok. Litze, anglų flex, prc. tresse, toron „iš pavienių laibučių vielų sudarytas laidas“ gali būti pavadintas gyvosios kalbos žodžiu vytulas : prijungtinis vytulas „Anschlusslitze“, antenos vytulas „Antennenlitze“, „litzenförmiger Leiter“ (vytlaidinis laidas arba vytinis laidas yra nevisai tinkami pavadinimai, nes iš dalies yra tautologiški, iš dalies dviprasmiai) ir kt.

Iš šitų pavyzdžių matyti, kad norint ir techninėj terminologijoj galima daug ką žymiai žmoniškiau, lietuviškiau nusakyti. Būtų gerai, kad mūsų atitinkamų sričių specialistai tuo dalyku daugiau susirūpintų. Pirmoj eilėj pageidautinas nors trumpas techninės terminologijos žodynėlis. Tad sukruskite, ponai inžinieriai!

18. Ar vartotinas žodis *bažnyčia*?

Kaikurie kalbininkai jau seniai į šį žodį yra kreivomis žiūrėję, bet jo vis nedrįso paliesti, nes jis yra labai glaudžiai susijęs su katalikų tikėjimu ir jam pakeisti lig šiol nebuvo rastas tinkamas pakaitas. Bet štai arkiv. metropolitas J. Skvireckas tik ką pasirodžiusioje N. Testamento IV laidos pratarmėje dėl to šiaip rašo: „Jo (t. y. žodžio **bažnyčia**) vieton dedama arba lotyniškas **Eklezija** (tuo tarpu dar į skliautelius), arba dievnamis, šventykla, šventovė – žiūrint prasmės. Tiesa, žodis Bažnyčia yra mums labai įprastas, bet jis yra slavų kalbos žodis,

neturįs jokio ryšio su lietuvių kalba. Jo sąvoka neatitinka lotyniškojo žodžio E k l e z i j a prasmės. Gaila, kad mes dar neturime visiškai tinkamo savo lietuviško žodžio E k l e z i j o s sąvokai išreikšti, o priimdami žodį E k l e z i j a į savąją kalbą, mes turėsime tokį, koks vartojamas ir lotynų, ir italų, ir prancūzų, ir daugely kitų Europos kalbų".

Šitas augšto dvasininko pasisakymas dėl slaviškos b a ž n y č i o s vartojimo yra keleriopai reikšmingas. Visų pirma yra tiesa, kad šis žodis nieko bendro neturi su mūsų kalba. Tai yra gudiškas skolinys, patekęs mūsų kalbon drauge su k a l ė d o m i s, v e l y k o m i s, k ū - č i o m i s, k r i k š t u, k r i k š t y t i ir kt. Ir dar daugiau: jis mums ne tik savo šaknimi, bet ir priesaga yra visai svetimas, t. y. perdirbtas iš gudų b o ž n i c a. Šio žodžio šaknis b o ž- yra kilusi iš **bog-**, kurio senesnis **g** čia yra prieš seniau buvusį priešakinį balsį paverstas į **ž,** plg. vs. vd. b o g, bet šm. **bože** ir kt. Priesaga **-nyčia** yra tos pat rūšies kaip ir slav. skolinių g r a b n y č i a, m e d n y č i a arba hibridų d r u s k i n y č i a, a v i n y č i a ir kt. Pats žodis b o g veikiausiai yra ne slavų nuosavybė, bet žiloj senovėj pasiskolintas iš iranėnų, prieš Kristaus laikus gyvenusių dabartinėj pietinės Rusijos daly je ir tiesiogiai susidūrusių su slavais. Kaip rodo sen. indų b h a g a s „gėris, laimė" ir Avestos b a g a – „dalis, likimas, ypač geras likimas", sen. slav. b o g iš pradžios irgi bus buvęs ne „dievas", bet „dalia, laimė, turtas, likimas ar pan." Tai dar aiškiai rodo iš jo sudaryti būdvardžiai b o g a t „turtingas" ir n e b o g, u b o g „neturįs dalies, beturtis" (iš čia yra mūsų n e b a g a s, vėliau pavirtęs į n a b a g a s ir u b a g a s, dar sen. lietuvių kalboje būdvardžiu vartotas). Taigi iš tolimojo atsibastėlio b o g „dalis, turtas, likimas" arba „davėjas, ponas" yra kilusi ir mūsų b a ž n y č i a, kuri dabar yra tiek įsigalėjusi, kad jai labai sunku rasti visai tinkamą pakaitą: ji yra ne tik š v e n - t y k l a, š v e n t o v ė ar m a l d y k l a (šio žodžio arkiv. J. Skvireckas visai nemini), bet ir tam tikra tikinčiųjų bendruomenė, plg. R o - m o s K a t a l i k ų **Bažnyčia.** Ši pastaroji visuotinė reikšmė kaip tik daugiausia ir yra kliudžiusi b a ž n y č i ą pakeisti kokiu savu žodžiu. Ir dabar, reikia tvirtai prisipažinti, mes negalime tam reikalui susidaryti jokio tinkamo pakaito. Todėl J. S. siūlomoji E k l e z i j a čia savo reikšme gali geriausiai tikti, bet kyla klausimas, ar šis žodis,

lig šiol buvęs mums beveik svetimas, įstengs nugalėti labai seną bažnyčią?

Palietus šitą labai opų tikybinį terminą, norisi čia dar paminėti kitus du gana plačiai vartojamus, bet labai grubius slav., iš tikrųjų tai lenkiškus skolinius rožančius ir škaplierius: pirmasis yra paskolintas iš lenkų rožaniec (t. y.róžany wianek „rožinis vainikas, vok. Rosenkranz“, verstas iš lot. rosarium „rožynas“) ir szkaplerz, perdirbtas iš lot. scapularium „tai, kas yra ant pečių (scapulae) pakabinta“, plg. prc. scapulaire, vok. Skapulier.

Būtų labai gerai, kad autoritetingi teologai žinovai ir čia tartų savo žodį: gal kaip nors drauge galėtume ir šiuos atėjūnus pakeisti savais sklandesniais žodžiais arba bent lengvesniais kitų V. Europos kalbų dariniais? Tuo tarpu tik tiek reikia pasakyti, kad vieno kito siūlomas rožinis lenkiškam rožančiui pakeisti yra nevykęs darinys; jau daug geresnis yra J. Šlapelio lenkiškai lietuviškame žodyne vartotas rožynas, kuris savo reikšme visai atitinka lot. rosarium, plg. prc. rosaire. Dėl škaplieriaus tuo tarpu nieko nėra gudresnio išgalvota.

19. Ar geras yra žodis *golfštromas*?

Šis žodis geografinėje terminijoje dažnai yra vartojamas, bet iš tikrųjų jis yra visai nevykęs. Visų pirma yra netiesa, kad jis būtų angliškas žodis, kaip kad klaidingai galvoja „Tarptautinių žodžių žodyno“ autoriai arba redaktoriai: tai yra ne kas kita kaip vokiškas skolinys – **Golfstrom**. Patys anglai šį žodį vadina **gulfstream** (galfstri:m) ir savo reikšme visai atitinka prc. courant du golfe, t. y. golfo srovė. Pats žodis **golfas** yra jungtinas su graikų kólpos, kólfos ir reiškia: „jūros įlanką, Meerbusen“. Mat, šiltoji jūros srovė kaip tik prasideda didžiojoj Meksikos įlankoj ir iš čia per visą Atlanto vandenyną ateina į Europos pakraščius. Todėl lietuvių kalboje visai tinkamai gali būti vartojama tik **golfo srovė**, ne grubi vokietybė **golfštromas** arba tautologinė baisenybė **golfštromo** srovė, kaip kad vienas kitas nenusimanėlis viešai pasako.

20. Dar dėl *tremtinio*

Savo laiku esame pasisakę, kad plačiai įsigalėjęs **tremtinys** gali būti pateisintas ir todėl nebeuitinas. Bet vienas mūsų skaitytojas, tuo nepatenkintas, mėgina įrodinėti, kad vienintelė tikra lytis tegalinti būti ištremtinis, tos rūšies, kaip griaustinis, kastinis, muštinis (toks pinigas), megztinis ir kt. Tokie dariniai kaip dirbtinys, kaltinys, kastinys, riestinys, leistinys ir kt. kai kur esą vartojami gyvojoj kalboj. „Jų atsiradimo, – rašo jis, – reikia ieškoti galvosenoj tų lietuviškai pramokusių, kuriems iki žodžių darybos pagrindų buvo dar toli".

Ir nors kiek plačiau ginčytis su autoriumi visai nei nemanome, tik čia pastebėsime, kad drąsiai apie tokius dalykus gali rašyti kiekvienas, kam tik kas į galvą ateina. Bet visai kitas dalykas yra kalbinė tiesa: kalbiškai lengva suklupti. Visų pirma „Kalbos kampelio" redakcija savo teigimams paremti visai nesinaudojo kieno nors atsitiktinai sugalvotais žodžiais – tai viena; antra, tokie dariniai kaip dirbtinys, kaltinys, kastinys, leistinys, muštinys ir kt. panašūs žodžiai yra ne kažkokių nenusimanėlių sugalvoti, kuriem „iki žodžių darybos pagrindų buvo dar toli", bet visai normaliai atsiradę šnekamoj žmonių kalboj, kuriąja yra remiama bendrinės kalbos žodžių daryba, būtent – kaip šalia gymis yra gymys arba šalia statinis yra statinys, taip šalia kastinis, piltinis, riestinis ir kitų žmonių gyvojoj (pvz. Alsėdžiuose, Kvėdarnoje, Barstyčiuose, Plateliuose ir kt.) yra susidarę ir kastinys, piltinys kelias, riestinys, rastinys „rastinukas" ir kt. Toliau dėl panašių darinių ir jų šaltinių žr. Pr. Skardžiaus „Lietuvių kalbos žodžių daryba" (Vilnius, 1943 m.), 262–63 psl.

Dabar dėl tariamų klaidų ir taisyklingumo. Jei mes imame bendrinės kalbos vartoseną remti tik vieno žmogaus žinomais arba tik vienoj tarmėj ar šnektoj vartojamais pavyzdžiais, tada labai lengvai šitą vartoseną galime susiaurinti ir padaryti visiškai nebelanksčią. Pvz. vienas žemaitis kalbininkas, nerasdamas savo tarmėje kiek reikiant pavyzdžių priesagai **-okas** pateisinti, savo laiku ėmė ir įtarė ją esant slavišką ir todėl nevartotiną. Dar anksčiau šitokiu būdu buvo smerkiama **balsiai, noriai** ir kt. Bet konkretūs kalbos faktai ilgainiui tokius smerkėjus privertė nutilti. Tas pat yra ir **tremtinio** atveju: **kon-**

kretūs žmonių kalbos faktai nepriešina jo jau pirmojo Didžiojo karo metu prasidėjusiai vartosenai, ir todėl „Kalbos kampelio" redakcija nemano, kad t r e m t i n y s galėtų būti kokia klaida. Jos žiniomis ir „Lietuvių kalbos vadovo" autoriai nesirengia to daryti. Vadinas, ne vienas kitas, bet visa eilė konkrečių gyvosios kalbos faktų turi paremti kurio nors žodžio vartojimą bendrinėje kalboje. Be to, šitie faktai, kuriais remiama vartosena, turi būti autentiški ir akivaizdūs. Pvz. mūsų oponentas manydamas, kad l i e t u v y s, l a t v y s ir v o k i e t y s yra tos pat rūšies kaip p a g a l y s, a r k l y s b e i d r e b u l y s, negalės įtikinti nei vieno, daugiau nusimanančio apie lietuvių kalbą.

Visų pirma l i e t u v i s nuo senovės yra vartojamas šalia L i e t u v a, visai panašiai kaip l i n k **u** v i s, r a g **u** v i s, š e d **u** v i s šalia L i n k u v a, Š e d u v a ir kt., plg. dar l i e t **u** v i s – l i e t **u** v i š k a s, l i e ž **u** v i s – l i e ž **u** v i š k a s, r a g **u** v i s – r a g **u** v i š k a s ir kt. Jei l i e t u v y s būtų buvęs tos pat rūšies kaip t i n g i n y s, tai dabar sakytume ne l i e t **u** v i š k a s, bet l **i** e t u v i š k a s, kaip t i n g i n i š k a s ir kt. Taigi iš to jau matyti, kad „miesčioniškas" l i e t u v y s visai nedera visoje sistemoje ir todėl negali būti tinkamas vartoti bendrinėje kalboje. Visai kas kita yra a r k l y s, d u s u l y s: šie žodžiai tik tokie yra žinomi gyvojoj žmonių kalboj ir tokie visą laiką tebuvo lig šiol vartojami bendrinėje kalboje. Todėl tokiais samprotavimais negalime remti **tremtinio** (vs. vd. **tremtinys**) netinkamumo.

21. Kodėl mes kartais vartojame tokias vokietybes kaip *tašė, arbeitsamtas* ir kt.?

Į šį klausimą nesunku atsakyti: tai mes darome dėl to, kad lengvai pasiduodame svetimos kalbos įtakai ir nedaug tevertiname savo kalbą. Iš pradžios tai darome visai lengvapėdiškai, lyg juokais arba atsitiktinai, bet ilgainiui į tai įprantame ir imame jau dažniau vartoti.

Ypač nemaža tokiai svetimai vartosenai įsigalėti padeda mišrios šeimos arba tokios, kurios dar neseniai namie kalbėjo svetima kalba, bet dabar, susieidami su lietuviais, griebiasi dažniau, kad ir laužytos lietuvių kalbos. Taigi užsikrėsti svetimos kalbos įtaka dabar, esant tarp svetimųjų ir daugeliui nejaučiant tautinės atsakomybės bei savigarbos, yra gana daug progų, ir todėl tarpusavinėj kalboj dabar leng-

vai tarpsta tokie vokiški perlai kaip t a š ė, h a n d t a š ė, h a n d v a g e n a s, v e g e l ė, a r b e i t s a m t a s ir daugybė kitų. Rodos, visai nedaug tereikia mokėti lietuviškai, kad visas šias svetimybes lengvai galėtum pakeisti gražiais lietuviškais žodžiais, pvz. r a n k i n u k a s, k r e p š y s, r a n k i n i s v e ž i m ė l i s, r a t u k a i, d a r b o į s t a i g a ir kt. Tad parodykime tik daugiau noro, pasiryžimo bei supratimo, ir visos t a š ė s su v e g e l ė m i s tuojau išnyks iš mūsų kalbos.

22. Ar vartotina *dėka* prielinksniu su naudininku?

Ši slavybė sutinkama daugiausia mūsų raštų, ypač spaudos kalboje, pvz. d ė k a m ū s ų b i č i u l y s t e i išnyks nemaža ir mūsų bėdų. Bet šios rūšies posakiai yra mums visai neįprasti, versti iš kitų kalbų. Mūsiškai tai būtų galima šiaip nusakyti: m ū s ų b i č i u l y s t ė s d ė k a, arba geriau: d ė l m ū s ų b i č i u l y s t ė s.

Kaip d ė k a, kartais vieno kito yra panašiai vartojama ir a č i ū: a č i ū j o p a l a n k u m u i aš galėjau daug ko pasiekti. Bet tai yra dar prasčiau už pirmąjį posakį ir todėl vengtina.

23. *Dublikatas* ar *duplikatas*?

Lig šiol mes daugiausia esame vartoję pirmąją lytį, su **b**, bet etimologiškai daugiau pateisintina antroji, su **p**: viena, d u p l i k a t a s yra kilęs iš lot. d u p l i c a t u m (plg. duplex „dvilinkas, dvigubas"); antra, šį žodį su **p** vartoja ir žymesnės Vak. Europos kalbos, plg. anglų d u p l i c a t e, vok. D u p l i k a t, prc. d u p l i c a t e ir kt. Šitos vartosenos, atrodo, reikėtų ir mums laikytis.

24. Ar gerai yra vadinamas *Kapštatas*?

Šis Pietų Afrikos Unijos sostinės ir žymaus uosto pavadinimas yra ne kas kita kaip vokiečių K a p s t a d t, o šis savo keliu yra verstas iš anglų C a p e T o w n, t. y. „iškyšulio miestas". Kadangi vok. K a p, prc. c a p, anglų c a p e paprastai yra kildinama iš lot. c a p-u t „galva", tai norėdami savaip ne vokiškai nusakyti, galėtume pasidaryti K a p m i e s t i s. Bet jei tai atrodytų perdaug su-

lietuvinta, beveik panašu į mūsų Kapčiamiestį, ir todėl būtų nevisai patogu vartoti, tada geriausia būtų šį pavadinimą nusakius tiesiogiai sulig pačiu anglišku, ne vokišku vardu, būtent – **Keiptaunas**, visai panašiai, kaip kad pvz. Liverpool, Glasgow, New York lietuviškai jau daug kur vadiname Liverpulis, Glasgovas, Njū Jorkas ir t. t. Nebūtų gal didelės bėdos, jei **Keiptauno** vietoje kas sakytų ir Kaptaunas; čia kap- būtų galima pateisinti lot. cap-. Bet anglų town verčiant į – taunas, vis dėlto yra tikslingiau ir pirmąją šio sudėtinio žodžio sudaromąją dalį cape taip pat tiesiogiai versti iš anglų kalbos. Taigi vokiško Kapštato vietoje visų pirma patartina toliau vartoti Keiptaunas.

25. Ką reiškia žodis *radaras* ir kaip jį kirčiuoti?

Tai yra visai naujas žodis, pradėtas vartoti tik 1940 m., paskutiniojo karo metu. Jį sudaro anglų kalbos sakinio pradinės raidės: Radio Detection and Ranging. Į prancūzų kalbą išverstas šis sakinys yra: détection et repérage par radio. Lietuviškai galima maždaug šiaip nusakyti: atradimas ir atsekimas radijo bangomis. Tai yra tam tikras radijo prietaisas daiktams (povandeniniams laivams ir kt.) surasti, vokiečiai jį vadina Funkmas.

Kirčiuoti, atrodo, šį žodį reikėtų antrame skiemenyje su tvirtagale priegaide, visai panašiai kaip priekãlas, žem. ratãnas arba svetimybė vasãlas, korãlas, rasãlas ir kt.

26. Ar *gazas* yra tikrai nevartotinas?

Pats šis žodis yra labai nepaprasto kilimo: 1670 m. Flamo van Helmonto jis yra visai dirbtinai sudarytas pagal graikų lotynų chaos tam tikrai subtiliai substancijai žymėti; šviečiamųjų dujų reikšmę jis yra gavęs tik apie XIX a. vidurį. Bet mes gyvojoje kalboje gazu anksčiau daugiausia esame vadinę ne dujas, bet žibalą, galbūt dėl kaimyninių slavų kalbų įtakos ir dėl to, kad Lietuvos provincijoje ir net miestuose dujos buvo mažai tevartojamos.

Pats žodis dujà yra žmonių kalbos darinys; pvz. Fr. Kuršaitis savo žodyne duja vadina „dulkelę“, o A. Juškevičiui duja yra

„labai smulkus lietus"; iš čia yra kilęs ir veiksmažodis d u j o t i „dulkti, smulkiai lyti, lynoti". Kalbininkai šį žodį jungia su slavų d u t i „pūsti", gotų d a u n s „kvapas", mūsų d ū l i s „migla, rūkas, garai; puvėklis bitėms rūkyti" ir kt. Taigi jis yra senas lietuvių kalbos žodis. Yra galimas daiktas, kad iš mūsų jį yra pasiskolinę ir gudai, kurie d u j a vartoja net apie Vitebską.

Tačiau dabartinėje bendrinėje lietuvių kalboje **gazo** vietoje yra vartojamos ne tik d u j o s, „anglų g a s, prc. g a z, vok. G a s", bet ir ž i b a l a s, „petroleum". Abu šitie lietuviški pakaitai yra visai geri, ir mes juos galime toliau vartoti be jokios abejonės. Bet tarptautinio žodžio g a z a s „dujos" irgi negalime pasmerkti, nes jis, be to, dar yra vartojamas ir sudėtiniuose žodžiuose, pvz.: g a z o m e t r a s, g a z o g e n e r a t o r i u s, taip pat g a z o l i n a s ir kt. Tas faktas, kad g a z a s yra visai dirbtinai sudarytas, dar nerodo, kad jis negali būti vartojamas: kasdieninė vartosena, pasirodo, kartais nevisai težiūri pirminės žodžio darybos arba reikšmės. Jos aikštingumą (kaprizingumą) aiškiai rodo pvz. mūsų a r a s: jis A. Juškevičiaus yra dirbtinai atgaliniu (retrogradiniu) būdu atstatytas iš tariamo mažybinio tarminio daiktavardžio a r e l i s (= erelis), panašiai kaip v a i k e l i s iš v a i k a s ir kt. Vėliau V. Krėvė, visai negalvodamas apie šio žodžio pradžią, vien skambumo sumetimais, ėmė jį vartoti savo garsioje Dainavos šalies padavimų „Dainoje apie arą", nors patys dzūkai pažįsta seną e r e l į (tarmiškai a r e l i s arba a r e l y s), kuris iš tikrųjų su mažybiniu daiktavardžiu nieko bendro neturi.

Dabar vienas kitas, ypač poetai, yra taip pamėgę a r ą, jog be jo, rodos, jie visai nebegalėtų apsieiti.

27. Ar gerai generolo de Gaulle'o sekėjai yra vadinami *degaulininkai*?

Mums atrodo, toks bendrinių žodžių rašymas yra visai netinkamas: bendrinės svetimybės turėtų būti rašomos kaip ir visi kiti mūsų savi žodžiai, t. y. savais, ne svetimais rašmenimis arba maišytai. Pvz. anglų l e a d e r, s c o u t, s c r e e n i n g dabar mes jau rašome ne l e a d e r i s, s c o u t a s, s c r e e n i n g a s, bet l y d e r i s, s k a u t a s, s k r y n i n g a s ir kt.; plg. dar b o i k o t a s, n i k o t i n a s, ne

boykottas (iš airių kapitono Boykott), nicotinas (iš prc. pasiuntinio Nicot) ir t. t. Todėl šituo polinkiu turime ir toliau rašyti degolininkas, ne degaulininkas, nors **de Gaulle** rašyba gali pasilikti ir originalinė, būtent de Gaulle'is, ne de Gaullė, kaip kad vienas mūsų laikraštis kartais mėgsta rašyti.

28. *Psalmė* ar *psalmas*?

Lig šiol mes daugiausia esam vartoję psalmę, ir galima sakyti, šis žodis yra jau plačiai įsigalėjęs. Bet, panagrinėjus kilmę, jo kamienas ir giminė vis dėlto pasirodo nevisai jau tvarkoje. Visų pirma šis žodis yra kilęs iš graikų psalmós „arfos pritariama giesmė" (nuo veiksmažodžio psallein „virpinti stygas, giedoti psalmus"), iš kur savo keliu yra paskolintas lot. psalmus. Per lotynų kalbą ar iš dalies tiesiogiai iš graikų kalbos šis žodis yra patekęs į visas Vak. Europos ir kitas pasaulio kalbas, pvz.: prc. le psaume (tr. pso:m), anglų psalm (tr. sa:m), vok. der Psalm, rusų psalóm ir kt. Mūsų sen. raštų kalboje irgi daugiausia yra vartojamas psalmas. Psálmas, -ai yra sutinkamas ir vėliau, pvz. Fr. Kuršaičio kalboje ir kt. Vietomis jis yra net įvairiai perdirbtas, pvz. apsálmas, pasálmas arba apsálma, apsálmė ir kt. Bendrinei, taip pat ir bažnytinei kalbai normine lytimi, atrodo, reikėtų imti originalinė, ne perdirbtinė lytis, būtent – **psálmas, -ai**, ne psalma ar psálmė: 1. gr. galūnė **-os** atliepia liet. **-as**, plg. gr. ággelos (gg = ng) – ángelas, bárbaros – bárbaras, diskos – diskas, épos – epas, lógos – logas (ne: logosas), müthos – mitas, tauros – tauras, trópos – tropas, hümnos – himnas, chlo:rós – chloras, taigi ir psalmós – psálmas; 2. žymesnės Vak. Europos kalbos daugiausia vartoja šį žodį vyriškos, ne moteriškos giminės, plg. prc. le psaume, vok. der Psalm ir kt.; 3. pačioje lietuvių kalboje jau nuo senovės taip pat yra plačiai pažįstama to žodžio galūnė **-as**. Taigi šitais sumetimais pirmoje vietoje yra teiktinas **psalmas**, o ne psalmė.

29. Kaip iš tikrųjų reikia versti vok. *Büffel*?

M. Niedermanno, A. Senno ir F. Brenderio žodyne šis žodis lietuviškai vadinamas b ū b a l i u s (kirtis kaip t a u š k a l i u s ir kt.). V. Gailiaus ir M. Šlažos antrojo leidimo vokiškai lietuviškame žodyne tam reikalui duodamos dvi lytys: b ū b a l i u s, b ū b l y s (bos bubalus). O V. Gailiaus vokiškai lietuviškame žodyne b ū b a l i u s išmestas ir jo vieton šalia b ū b l i o įdėtas b u i v o l a s. Tad dabar kyla klausimas: kaipgi iš tikrųjų turėtų būti vadinamas šis gyvulys? Visų pirma b ū b a l i u s, pažįstamas iš Pr. Kuršaičio raštų, yra sudarytas iš b ū b t i „baubti", plg. t a u k š t i : t a u š k a l i u s ir kt. Būblys irgi yra iš būbti sudarytas, bet jis gyvojoj kalboj reiškia ne jautį (bos bubalus), bet paukštį baubiką, baublį arba ūką (botaurus stellaris), kuris baubia kaip jautis ir gyvena daugiausia nendrynuose; vokiškai jis vadinamas R o h r d o m m e l, prc. b u t o r. J. Elisonas savo zoologijos žodynėlyje b ū b l i u vadina lot. b u - b a l u s: Indijos b ū b l y s (buffelus bubalus) ir kafrų b ū b l y s (buffelus cafer). B u i v o l a s yra ne kas kita kaip rusiškas skolinys – iš b u j v o l, kuris pagal būdvardį b u j „laukinis, nuožmus" yra perdirbtas iš senesnės lyties b u v o l, o ši savo keliu, turbūt pagal vok. „jautis", yra paskolinta iš graikų b o u b a l o s (ou = u). Taigi **buivolas** yra visiškai mums svetimas rusų perdirbinys, kurio žymesnieji mūsų šaltiniai visai nepažįsta; jo nerandame ir didžiajame lietuvių kalbos žodyne. Atrodo, kad V. Gailius arba jo kuris padėjėjas be reikalo išmetė b ū b a l i ų ir įdėjo grubią svetimybę b u i v o l a s. Bos bubalus gali būti vadinamas tiek b ū b l i u, nes ir vienas, ir antras savo pavadinimą yra gavęs nuo baubimo (būbimo); dėl darybos plg. dar: b ū b t i (baubti) : b ū b l y s : b ū b a l i u s, b a m b t i : b a m b l y s „bambeklis" : b a m b a l i u s ir kt. Tas faktas, kad b ū b l i u yra vadinamas tam tikras paukštis, nei kiek nekliudo, kad juo dar būtų vadinamas jautis, nes mūsų kalboj apsčiai yra ir keliareikšmių pavadinimų.

30. Argi iš tikrųjų tik vienas *dvasiškis* teturėtų būti vartojamas?

Tiek **dvasiškis**, tiek **dvasininkas** yra neseni naujadarai, todėl apie juos teoriškai galima kalbėti, kiek tik kam patinka. Todėl ir L. Dambriūnas š. m. Mūsų Kelio Nr. 6 parašė ilgoką straipsnį „Dvasininkas ir dvasiškis“, kuriame mėgina įrodyti, kad d v a s i š k i s esąs pranašesnis už d v a s i n i n k ą, ir todėl jis vienas turėtų būti vartojamas. Savo samprotavimą jis argumentuoja: „Žodžiu d v a s i š k i s pažymime dvasios ypatybių turėjimą, pažymime žmogaus dvasingumą arba dvasiškumą, tuo tarpu dvasininku pažymime darbą, užsiėmimą dvasinėje srityje“. (Žr. Mūsų Kelio Nr. 8. „Patikslinimas“). Ir ankstyvesniame numeryje jis dar priduria: „Terminas d v a s i š k i s, būdamas sudarytas pagal esminę daikto ypatybę, išreikšdamas tą daikto ypatybę, yra vaizdingesnis ir tuo būdu geresnis, negu terminas d v a s i n i n k a s“. Šiuo pastaruoju žodžiu, sako jis toliau, jeigu jau būtinai norėtume, tai galėtume, vadinti spiritistus, kurie „su dvasiomis bendrauja ar šiaip su jomis turi reikalų“, ne kunigus, kurie „rūpinas ne tiek dvasios, kiek sielų reikalais, sielų išganymu“. Kunigai, jeigu jau norėtume juos vadinti pagal dirbamą darbą, esą gal galėtų būti s i e l i n i n k a i, bet ne d v a s i n i n k a i.

Iš pradžios L. Dambriūno galvojimas atrodo beveik geras, įtikinamas, bet kiek daugiau įsigilinus, jis tuojau kitoks pasirodo. Visų pirma tokio galvojimo prielaidos yra labai trapios: autorius pergriežtai skiria priesagas **-iškis** ir **-ininkas**, todėl ir jo išvados yra pergriežtos ir neįtikinamos.

Pagrindinė priesagos **-iškis** reikšmė yra ta pati, kaip ir priesagos **-ietis**, **-inis** ir nemaža dalimi **-ininkas**, pvz.: b a u d ž i a v i š k i s = b a u d ž i a u n i n k a s, g a l i š k i s „gale esąs“ = g a l i n i s, k a i m i š k i s = k a i m i e t i s, k a l n i š k i s „kalno gyventojas“ = k a l n i n i n k a s, l a u k i š k i s = l a u k i n i n k a s, n a m i š k i s = n a m i n i s, n a m i n i n k a s „namų gyventojas, namiegas“, p a j ū r i š k i s „pajūrio gyventojas“ = p a j ū r i n i n k a s, p o p i e ž i n i n k a s ir kt. Taigi L. Dambriūnas klysta tvirtindamas, kad priesagos **-iškis** ir **-ininkas** tik kartais teturinčios tą pačią reikšmę. Priešingai, tik v y r i š k i s su m o t e r i š k e dabar kiek išsiskiria savo reikšme iš visų kitų priesagos **-iškis** darinių, bet ir juodu iš tikrųjų nėra priešingi

bendrajai priesagos **-iškis** reikšmei, būtent: v y r i š k i s yra „vyro asmuo, Mannsperson", taigi jis yra toks pat sudaiktavardėjęs priklausomybinės reikšmės būdvardis, kaip ir k a r a l i š k i s „karališkas, laisvas žmogus, kuriam nereikėdavo eiti į dvarą dirbti" (plg. k a r a l i š k ė, t. y. karaliaus lazda ir k a r a l i u i priklausanti giria = k a r a l g i r ė), v y s k u p i š k i s „vyskupo šalininkas" (t. y. vyskupo, vyskupinis žmogus) = v y s k u p i n i n k a s (plg. p o p i e ž i n i n k a s) ir kt. Priklausomybinę v y r i š k i o reikšmę aiškiai dar patvirtina ir latvių v ī r i š ķ i s „Mannsperson" šalia v ī r i ē t i s „t. p." Taigi v y r i š k i s iš tikrųjų yra ne kas kita, kaip v y r i š k i s, t. y. vyro, ž m o g u s tos pat rūšies kaip t ė v o nabašninkas, arba t ė v a s n a b a š n i n k a s, ž m o g u s v y r a s, b e r n a s t i n g i n y s ir kt. Šitaip kalbiškai, o ne vien abstrakčiai teoriškai galvojant, tenka pripažinti, kad ir d v a s i š k i s pagal v y r i š k į, k a r a l i š k į p o p i e ž i š k į ir kt. visų pirma gali būti tik d v a s i o s ž m o g u s, t. y. d v a s i n i n k a s. Taigi šituo darybos ir reikšmės raidos atžvilgiu d v a s i n i n k a s yra visai lygus d v a s i š k i u i, ir todėl J. Jablonskis nei kiek neklydo, sudarydamas d v a s i n i n k ą „dvasios ganytojui, kunigui" pavadinti.

Svarbiausia L. Dambriūno klaida yra ta, kad jis **nevisai** teisingai supranta priesagos **-iškas** reikšmę: ji visų pirma reiškia ne „vidaus esminę daikto ypatybę, kaip kad L. Dambriūnas mano, bet b ū d i n g ų y p a t y b i ų t u r ė j i m ą, v i d a u s panašumą, dažnai susijusį su pačia daikto esme, pvz.: č i g o n i š k a s (t. y. lygiai toks pat kaip čigono) gudrumas, l e p š i š k a s (toks pat kaip lepšė) žmogus, p o n i š k a s (t. y. ne pono, bet kaip pono) šuo, ž v ė r i š k a s (t. y. toks bjaurus kaip žvėris) grafas ir kt. Bet seniau šalia šitos reikšmės darinių yra dar buvę ir priklausomybinės reikšmės būdvardžių su priesaga **-iškas**, kuri tuo pat metu dar žymėjo ir skirtybinę ypatybę; pvz. **karališkas** žmogus buvo tas, kuris ne ponui priklausė, bet buvo karaliaus žinioje, ir todėl laisvas nuo baudžiavinių darbų. Čia ypač yra įdomu pastebėti, kad tuo metu, kai kunigas tebeturėjo pono reikšmę, yra atsiradęs kunigiškis „baudžiauninkas", t. y. toks žmogus, kuris tiesiogiai priklausė kunigui „ponui, dvarininkui" ir todėl turėjo eiti baudžiavą, t. y. turėjo būti baudžiauninkas; dėl to ir pati baudžiava žmonių kalboje yra dar vadinama k u n i g y s t a arba k u n i g y s-

t ė, t. y. „ponščizna“, dvarysta. Visai panašiai yra atsiradęs ir v y r i š k i s: jis iš pradžios tereiškė priklausomybę vyrijai, vyrų luomui, lygiai taip pat, kaip m o t e r i š k ė yra moterų atstovė, moterų luomo narys, moteris.

Susidarant d v a s i š k į veikiausiai visai nebuvo galvojama apie pirminę ir tiesioginę vyriškio reikšmę: čia užteko to fakto, kad kunigas žmonių ir senesnių raštų kalboje buvo vadinamas d v a s i š k a s ž m o g u s arba d v a s i š k a s t ė v a s (plg. lenkų duchowny człowiek, duchowna persona, rusų duchovnoje lico, vok. Geistlicher ir kt.) ir todėl analogiškai pagal darinius su priesaga **-iškis** lengvai galėjo būti sudarytas **dvasiškis**. Mėginimas sujungti kunigo darbą vien su **siela** ir **sielininko** piršimas yra visai dirbtinis dalykas: viena, žmonių kalba tam reikalui nuo senovės tepatvirtina tik d v a s i ą, n e s i e l ą (arba d ū š i ą) = plg. d v a s i o s tėvas ir kt.; antra, šalia s i e l o s yra dar ir v ė l ė, už kurią bažnyčioje taip pat yra meldžiamasi (plg. V ė l i n ė s ir kt.) ir trečia, **dvasia** yra materijos, arba daiktybės (medžiagos), priešybė, taigi ji kaip platesnė sąvoka gali apimti ir sielą. O kunigui, dvasios ganytojui, kaip tik turi rūpėti, kad žmogus šiame gyvenime nepaskęstų daiktybėje ir visų pirma rūpintųsi dvasinėmis vertybėmis, kurių nei kandys suėda, nei vagys išvagia ir kurios todėl jo sielą ne pražudo, bet išgano, padaro amžiną.

Tas faktas, kad dvasios reikalais gali rūpintis ir nekunigai, pasauliečiai, dar nieko nepasako: visi tie, kurie tais dalykais rūpinasi ne iš profesijos, ne iš specialaus pasiruošimo, negali būti vadinami nei dvasininkais, nei dvasiškiais. Pvz. karu gali rūpintis visi, kam tik patinka, bet k a r i n i n k a i tebus tik tie, kurie yra specialiai karo mokslus ėję ir kaip reikiant susipažinę su karyba. Taip pat ir k a l b i n i n k a i iš tikrųjų yra ne kokie nors eiliniai kalbos mokovai arba mėgėjai, bet lingvistai, kurie specialiai yra studijavę lingvistiką, arba kalbotyrą, ir tyrę kalbą moksliškai. Taigi ir **dvasininkas** tegali būti tik tas, kuris savo darbui yra specialiai pasiruošęs, t. y. mažiausia baigęs bent kunigų, arba d v a s i n ę (ne **sielinę**!) seminariją.

Pagaliau savaime atpuola ir s p i r i t i s t o argumentas: viena, šalia s p i r i t i s t o yra dar ir s p i r i t u a l i s t a s, spiritualizmo šalininkas, todėl sulietuvindami netaipjau reikalingą s p i r i t i s t ą, paliekame nesulietuvinę labai dažną, filosofinį terminą s p i r i t u a l i s -

t a s; antra, s p i r i t i s t ą pavertus dvasininku, būtinai kaip nors lietuviškai reikėtų pavadinti ir patį s p i r i t i z m ą , ir trečia, d v a - s i n i n k a s yra jau seniau visai tinkamai sudarytas dvasios ganytojui vadinti, todėl nebėra reikalo juo ir spiritistą keisti; be to, s p i r i - t i s t a s drauge su s p i r i t u a l i s t u kaip specialūs tarptautiniai terminai ir šiaipjau nelietuvintini visai panašiai kaip a n i m i s t a s, m a t e r i a l i s t a s, r a c i o n a l i s t a s ir kt.

Suglaudus tad viską, kas aukščiau sakyta, reikia pripažinti, kad **dvasininkas** visais atžvilgiais yra geras terminas ir todėl paliktinas. Šalia jo gali būti vartojamas ir d v a s i š k i s, kuris jau yra plačiai paplitęs. Bet nieku būdu neverta tvirtinti, kad tik d v a s i š k i s vienas teesąs geras arba geresnis, o d v a s i n i n k a s niekam vertas: to, remiantis kalbiniais duomenimis, negalima pasakyti. Palikime geriau laikui nuspręsti, kuris iš tų dviejų terminų yra tikrai geresnis.

31. Kaipgi pagaliau turėtų būti su *ponu*?

Kad p o n a s yra slaviškas, visi gerai žinome. Kad p o n o tradicijos ir atsiminimai mums yra spiginąs akibrokštas, irgi nenaujiena. Pats žodis p o n a s kaip žodis dar būtų pusė bėdos, bet jo reikšmė, su juo susiję įvaizdžiai mumyse vis sukelia nemalonių jausmų ir kartais net kartumo. Ir tikrai: p o n a s plačiajai mūsų visuomenei, ypač kaimiečiams, yra ne kas kitas, kaip dvarininkas, dvaro savininkas, išnaudotojas, baltarankis, nedarbininkas, žodžiu – visiška darbininko priešybė. Šitą nemalonų p o n o prieskonį ypač sukelia dar daugelio prisimenami baudžiavos laikai, kada ponai mūsų kaimiečiais, t. y. tikraisiais lietuviais, arė ir akėjo, jų tikrais žmonėmis nelaikė, galėjo juos kaip gyvulius pirkti ir parduoti ir t. t. Todėl visiškai suprantama, kad amerikiečiai lietuviai, kurių nemaža dalis yra prieš kelias dešimtis metų išvykę iš Lietuvos, šiandien p o n ą dažnai prisimena su dideliu rūgštumu: gyvenant laisvame, demokratiniame krašte, jiems nenoromis sukyla tų laikų vaizdai, kada Lietuva, anot A. Baranausko, buvo tamsi ir juoda, kada ponas, arba šlekta, buvo turtingas ir visagalis, o paprastas mužikėlis vilko sunkų jungą, didžiausiai skurdo ir tamsybėj tūnojo. Bet ir pačioje Lietuvoje gyvenantiesiems ponas nebuvo visai artimas draugas: kaimiečiai ir nepriklausomybės laikais laikė jį ne savo tarpo žmogumi; juo daugiausia mėgo tituluotis ir ki-

tus vadinti tik miestiečiai, valdininkai ir visokie „tiligentai". Ypač ponavimosi mada buvo įsikerojusi kiek praturtėjusiųjų geriau už juodadarbius gyvenančiųjų tarpe. Tačiau tokių „ponų" buvo tik mažuma: nemaža sąmoningų, nuoširdžių lietuvių kilusių iš kaimo, kiek galėdami vengė pono ir stengėsi kitokiais pavadinimais verstis. Visų pirma ponas buvo visiškai išvarytas iš karinės terminologijos. Šiaip daug kas natūralaus ir mums svetimo p o n o vietoje vartojo t a m s t a arba j ū s. Bet visiškai p o n a s negalėjo būti išguitas, ir jis daug kur net šiandien tebevartojamas. Todėl juo susirūstinęs Faustas Kirša, š. m. Mūsų Kelio Nr. 8 apeliuodamas į kalbininkus, prašo padėti kaip nors atsikratyti p o n o likučiais. Jis pats, nerasdamas tikros išeities, būtų linkęs jokių titulų nevartoti, bet nebūtų priešingas, jei kas vartotų viešpats, viešpatie, draugas, moteris arba mergaitė, tik ne ponia arba panelė. Ir savo straipsnio gale jis gailingai sušunka: „Viešpatie Redaktoriau, atspausdink šitą mano apeliaciją!".

Atsiliepiant į šitą jo šauksmą, tenka visų pirma pastebėti, kad šitame dalyke vieni kalbininkai negali daug ko padėti, nes p o n o vartosena yra sudėtinė visų mūsų likimo dalis. Tai yra tam tikra bacila, kuri yra mumyse įsikerojusi ir kuriai pašalinti neturime tinkamų priemonių. Visos ligšiolinės siūlytos priemonės nėra visai tinkamos. Pats v i e š p a t s iš pradžios tėra buvęs tik v i e š ė s, t. y. kiemo, jame gyvenusios kilties valdovas, visai panašiai, kaip kad slavų ž u p a n, iš kurio yra sutrumpintas p a n (iš čia mūsų p o n a s) seniau buvo tik ž u p o s, t. y. tam tikros apylinkės, apskrities ar apygardos valdytojas arba viršininkas. Pirmoji šio sudėtinio žodžio dalis v i e š- seniau reiškė n e v i e š a s, kaip kad klaidingai mano F. Kirša, bet tai, kas iš pradžios buvo lenkų w i e ś „kaimas" (iš v i ś), gotų w e i h s „kaimas, miestelis", lot. v ī c u s „namų grupė, kaimas, miestelis" (iš v o i c o s) ir kt. Todėl senovės indų kalboje v i ś-p a - t i s dar tebėra „namų šeimininkas (Hausherr), bendruomenės galva" (v i ś- čia yra „gyvenamoji vieta, namas"). Senesnę reikšmę dar rodo ir mūsų v i e š ė „kiemas", kuri balsių kaitos laipsniu santykiauja su sen. indų v i ś-; pvz. Daukša savo postilėje rašo: (Kristus) užgimė v i e š ė j e, lenkų („w goscinie"), prie kelio. V i e š ė „kiemas" dar slypi ir išvestiniame veiksmažodyje v i e š ė t i: kaip k i e - m i n ė t i reiškia „kieme būti, svečiuotis", taip v i e š ė t i yra

„v i e š ė j e, t. y. kaime, svečiuose būti". Taigi ir vieškelis iš pradžios buvo abstraktus būdvardis v i e š a s, t. y. v i e š k e l i s „torowa, publiczna droga, gosciniec, Landstrasse" buvo suprastas kaip v i e - š a s k e l i a s; šitą pereigą dar aiškiai galime pastebėti mūsų liaudies dainų kalboje. Todėl ir v i e š p a t s nėra buvęs „viešas (t. y. atviras, orus) pats", – jis iš pradžios tėra buvęs tik kaip jau minėtas v i e š ė s (kiemo) šeimininkas, valdovas, t. y. tos pat rūšies, kaip ir mūsų ujamasis ponas. Dabar **viešpats** mūsų kalboje yra „suverenus valdovas, ciesorius, galiūnas". Perleidęs smulkesnį „poniškumą" vėlesniam slavų atėjūnui p o n a s, jis, **viešpats**, toliau buvo vartojamas didingesne reikšme, pvz.: v i e š p a t s Dievas, pasaulio **viešpačiai** (valdovai, galiūnai), padėties v i e š p a t s „Herr der Lage" ir t. t. Todėl dabar yra nelengva paprastą žmogelį, lig šiol eiliniu p o - n u vadintą, imti iš karto **viešpačiu** tituluoti; pvz. v i e š p a t s Faustas Kirša skambėtų kažkaip nepaprastai, iš dalies net juokingai.

Dabartinis mūsų d r a u g a s turi taip pat aiškią ir apibrėžtą reikšmę: visų pirma tai yra tas, kas ką drauge daro, plg. k e l i o n ė s, m o k s l o d r a u g a s; toliau d r a u g a s yra artimas žmogus, bičiulis. Socialistai ir ypač komunistai d r a u g u vadina savo draugės, arba tarpo, žmogų, darbininką, taigi jis jiems yra visiška p o n o priešybė. Dėl šitos priežasties kiekvieną d r a u g u vadinti irgi yra nelengva; tą sunkenybę pabrėžia ir mūsų posakis: „Koks aš tau d r a u g a s, mudu kiaulių kartu neganėm?"

T a m s t a yra sutraukta iš t a v o m y l i s t a, kuri savo keliu versta iš lenkų t w o j a m i ł o ś ć. Bet tai yra tiek pakeista, kad mes šiandien beveik nebejaučiame pirmykštės kilmės, ir todėl dabar gana dažnai šį žodį vartojame p o n o vietoje.

J ū s yra tik mandagumo kreipinys, ir todėl nei p o n o, nei t a m s t o s negali atstoti.

Tad iš visa, kas sakyta, galime sau pasidaryti tuo tarpu šiokią išvadą: aiški slavybė p o n a s mums yra visiškai svetima ir nenatūrali, bet jam visiškai tinkamo pakaito neturime. Jis yra surizgęs su netolima sunkia mūsų praeitimi, kiek mes galėsime atsiriboti nuo „poniškos" praeities, – daugumas lietuvių niekados nėra buvę „ponais" – tiek atsikratysime ir dabartinio „ponavimo". Taigi dabar gali būti tik vienas patarimas: kur galėdami nebevartokime daugiau p o n o!

Dėl L. Dambriūno logikos ir dvasiškio

(Mūsų kelias, 1949 06 01, nr. 43)

Savo laiku „Kalbos kampelyje" buvo pastebėta, kad yra negeras dalykas iš vienos kraštutinybės mestis į kitą, būtent – J. Jablonskis tepripažino savo sudarytą d v a s i n i n k ą ir smerkė d v a s i š k į, o L. Dambriūnas, V. Gailiaus žodyno taisytojas, visais atžvilgiais laiko geresniu d v a s i š k į ir jį tesiūlo terminu vartoti d v a s i n i n k o vietoje. Dėl to jis š. m. Mūsų Kelio Nr. 6 rašo: „Kadangi ir teoretiškai d v a s i š k i s yra tinkamesnis, ir praktiškai patogesnis, ir daugiau seniau bei plačiau pažįstamas visuomenėje, tai siūloma ir toliau terminu t e v a r t o t i (mano pabrėžta. P. Sk.) d v a s i š k į. D v a s i n i n k a i s iš tikro galima vadinti spiritistus, kurie su dvasiomis bendrauja ar šiaip su jomis turi reikalų". Prieš šitokios rūšies galvojimą aš ir pasisakiau kitame straipsnyje (Mūsų Kelio Nr. 15). Čia visų pirma aš nurodžiau, kad L. Dambriūnas priesagas -i n i n - k a s bei -i š k i s labai siaurai ir todėl klaidingai supranta, todėl ir jo iš to daromos išvados d v a s i š k i u i paremti yra dirbtinos ir neteisingos. Ten pat išdėsčiau, kad k a l b i š k a i d v a s i n i n k a s gali reikšti visai tą pat, kaip ir d v a s i š k i s, ir todėl visai nėra jokio reikalo jį degraduoti ligi spiritisto. Vėliau Mūsų Kelio Nr. 36, pakartotinai man replikuodamas, jis jau pripažįsta mano kalbišką faktų interpretavimą teisingą, bet smarkiai mėgina dar kibti prie loginių išvadų. Čia jis visų pirma gana drąsiai apsišarvoja logika: „vienų faktų dalykui išaiškinti nepakanka: reikalinga dar logiška jų interpretacija..." Ir toliau šiaip samprotauja: „d v a s i š k i s ir d v a s i n i n - k a s, reikšdami tą patį dalyką, pabrėžią ne tą pačią daikto ypatybę, ...d v a s i š k i s išreiškia reikšmingesnę „daikto ypatybę, negu d v a - s i n i n k a s..." Dėl to štai kas trumpai pasakytina: visų pirma kalbos faktai turi būti teisingai kalbiškai interpretuojami, ne logiškai, nes kalbos dėsniai daug kur visai nesutinka su logikos dėsniais – tai viena; antra, neteisingais kalbos duomenimis remiamos neva loginės išvados irgi yra klaidingos; trečia, priesagos -i n i n k a s ir -i š k a s gali reikšti ne tik vieną ir tą patį dalyką, bet vieną ir tą pačią ypatybę, nes jos abidvi visų pirma yra priklausomybinės; L. Dambriūnas daro fatalinę klaidą iš priesagos -i š k a s mėgindamas charakterizuoti ir

priesagą -i š k i s. Štai jo žodžiai: „V y r i š k a s žmogus yra žmogus, turįs esminių, būdingų vyro ypatybių, be kurių tas žmogus nebūtų vyriškas žmogus. Dėl to ir v y r i š k i s yra vyras iš esmės". Dabartinės mūsų gyvosios kalbos vartosena sako visai priešingai: čia priesaga -i š k a s yra panašybinė, o -i š k i s priklausomybinė, tos pat rūšies, kaip -i e t i s, -i n i s ir kt. Bet L. Dambriūnas šito reikšmingo skirtumo nedaro; priešingai, jis visai dirbtinai mėgina -i š k i s atskirti nuo -i n i n k a s ir reikšmiškai susieti su - i š k a s. Padaręs šitą pagrindinę kalbinę klaidą, jis toliau visai nevykusiai savo tolimesnį klaidžiojimą mėgina pridengti dar logikos skraiste. Bet apie tai toliau ginčytis nėra jokios prasmės.

Redakcijos prierašas: Tuo šį ginčą ir baigsime, sutikdami su p. Skardžiaus pastaba, kad toliau ginčytis nėra jokios prasmės.

Viktoras Gailius, Vokiškai-lietuviškas žodynas

Išleido „Patria" Tübingene, 1948 m. 1118 psl.

(Aidai, 1949 m., nr. 23, p. 85–89)

Lig šiol yra jau bent keli lietuvių ir svetimųjų kalbų žodynai pasirodę, bet nei vienas iš jų nepasižymi savo gerumu: jie yra arba skubotai paruošti, arba ruošti neturint geresnės medžiagos, arba jų autoriai yra neįstengę apdoroti ir turimosios. Tam tikrą išimtį sudaro šis V. Gailiaus žodynas, dabar jau trečią kartą išleistas. Pirmą kartą jis, to paties autoriaus drauge su M. Šlaža paruoštas, buvo Klaipėdos „Ryto" b-vės išleistas 1932 m. Antrą šio žodyno leidimą yra parūpinęs dr. K. Alminas 1943 m. Dabartinis trečiasis leidimas yra jau vieno V. Gailiaus darbas.

Paėmęs į rankas, tuojau matai, kad šis žodynas yra visai solidus dalykas: išspausdintas [ant] gero balto popieriaus, dailiai aptaisytas kietais viršais, beveik dvigubai didesnis už ankstyvesnio leidimo žodyną, ruoštas žmogaus, gerai vokiškai mokančio, ir, be to, dar naudotasi bent penkių įvairių sričių specialistų pagalba: doc. G. Galvanauskas yra padėjęs tvarkyti ekonomikos ir komercijos, dr. inž. J. Gimbutas architektūros, dr. med. V. Gruzdys anatomijos, medicinos ir patologijos, dipl. fiz. A. Ignaitis astronomijos, aritmetikos, ma-

tematikos, chemijos, fizikos, technikos bei elektrotechnikos ir dr. jur. V. Šimaitis teisių srities terminus. Viso žodyno lietuvių kalbą yra žiūrėjęs kalbininkas L. Dambriūnas. Prakalboje autorius sakosi dar apsčiai įdėjęs dažniau vartojamų tarptautinių žodžių su lietuviškais atitikmenimis ir vietomis net su tam tikrais paaiškinimais. Galbūt pats žodynas būtų dar daugiau padidėjęs, jei autoriui būtų pasisekę gauti gausesnės naujos medžiagos; tuo tarpu jis galėjęs pasinaudoti tik šiais keturiais šaltiniais: 1934 m. Der Grosse Duden, 1944 m. Der Sprach-Brockhaus, Borutos, Čepėno bei Sirutytės Tarptautinių žodžių žodynu ir Fulsto, Šolco bei Talmanto „Lietuviškai vokiško žodyno" pirmąja dalimi (A–N). M. Niedermanno, A. Senno ir F. Brenderio „Lietuvių rašomosios kalbos žodynu", kurio jau išspausdinta ligi žodžio p a g y r i n g a s, visai nesinaudota, nors jis ir nesunku gauti Heidelberge C. Winterio leidykloje. Tačiau, nepaisant šito trūkumo, naujos ir aktualios medžiagos, ypač specialybinių terminų, duota vis dėlto gana daug ir, pasakysiu, nemaža gana vykusių. Štai keli pavyzdžiai: Abputz – g l u o d i n y s, Abschabsel – n u o g r a n d o s, Aggregat – s a n k a u p a, Auslöser – s p u s t u k a s, Bergbau – k a l n a k a s y b a, Binder – (arch., tech.) s a n t v a r a, Bohrwinde – s k v i r b t u v a s (toks grąžtas), Dachtraufe – n u o s v y r a, Fachwerk – s a n d a l i n ė s i e n a, s a n d a l a i n i s, Fallblock – k a l t u v a s, Feilspäne – b r ū ž e n o s, Hampelmann – p a t i m p a (tai jau buvo ir ankstyvesniuose leidimuose), Libelle, Wasserwaage – g u l s č i u k a s, Mutter – v e r ž l ė, Reck – v e r s t u k a s (turnikas), Reißverschluß – u ž t r a u k t u k a s, Spund – s ą s k r o d a, Trichter – ugnikalnio ž i o m u o, Überbau – a n t s t a t a s, Zeitzünder – g a i š t u k a s, Zifferblatt – s k a i t m ė (apie tai jau buvo rašyta „Kalbos kampelyje") ir kt.

Bet nevisiems specialiems vok. kalbos pavadinimams autorius arba jo padėjėjai galėjo rasti arba sudarydinti visai gerus atitikmenis: daug kur jie naudojosi aprašymais arba sunkiais naujadarais, pvz.: Abusus – v a r t o j i m a s p i k t a m; Adoptivkind – a d o p t u o t a s v a i k a s; Bandage – a p r i š i m a s; Befreiung – a t l e i d i m a s (n u o p r i e v o l ė s), dispensas; Beikost – p r i e d a s p r i e v a l g i o; Brautführer – j a u n o s i o s k a v a l i e r i u s; Brautjungfer – j a u n o s i o s d r a u g ė; Farce – f a r š a s, k a p o t a m ė s a v a l-

gių įkamšoms; Fischfang – žuvų žvejojimas; Fischzug – vilkimas, užmetimas; Flachsröste – linų mirkykla; Flugloch – išlekiamoji skylelė, landa, išlanda; Flußbett – upės vaga; Frostriß – šalčio plyšys; Gewindebohrer – graižtvagręžis, sriegiagraižis; Grimasse – iškraipytasis veidas, šaipymasis; Händelsucht – palinkimas ieškoti priekabių, kibumas; Holzstapel – malkų, medžių krūva; Kerbholz – nurantytas medis, rančiuota lazda, rantaženklis; Kavalerist – kavaleristas, raitelis; Labetrunk – gaivinąs, gaivus gėrimas; Mitwissen – bendras žinojimas; Pfote – (gyvulio) koja, letena; Scharlach – šarliotas, šarlakas (raudoni dažai); Schweiger – tylėtojas, nešnekus žmogus; Schwestersohn – sesers sūnus, seseraitis; Schwestertochter – sesers duktė, seseraitė; Schwungmoor – linguojanti pelkė; Sinnbild – reikšmiaženklis, simbolis; Sprühregen – smulkus lietus, lietaus dulknojimas; Stirnband, -binde – raištelis aplink kaktą; Tischgesellschaft – draugija, draugė prie stalo; Wechselwirkung – įtaka, veikimas į viens kitą, tarpusavinis veikimasis; Wirrstroh – trumpi, sulaužyti šiaudai; Wischlappen – skuduras šluostyti, mazgotė; Wolkenbruch – debesų plyšimas (liūtis); Zahnlücke – dantų spraga ir kt.

Šitos rūšies sąvokos gali būti daug aiškiau ir paprasčiau nusakomos gyvosios kalbos žodžiais arba lengvesniais naujadarais, būtent: piktnauda „Abusus, Mißbrauch“ šalia piktnaudis, -ė „Mißbraucher, -in“, piktnaudžiauti „mißbrauchen“ (vok. Mißbrauch kitoj vietoj verčiamas į piktnaudojimas); įvaikis „Adoptivkind“ (plg. įsūnis „Adoptivsohn“, įdukterė „Adoptivtochter“, įvaikinti „adoptieren“ ir kt.); tvartis „bandažas“; atpareigojimas „atleidimas nuo pareigos, dispensas“ (pareiga „Amt, Pflicht“, skirtina nuo prievolė „Bedürfnis, Pflicht“; prievalgis „priedas prie valgio“ (dėl darybos plg. priemolis „žemė prie molio“ ir kt.); vėdys arba vėdlys „Brautführer“; pamergys, -gė „Brautjungfer“; įdaras „kapota mėsa kimštiniams valgiams, Farce“; žveja, žūklė, žvejo-

nė, žvejotė, žvejojimas, žūklavimas „Fischfang“ (žuvų žvejojimas yra tos pat rūšies tautologinis posakis, kaip grybų grybavimas ir kt.); valksmas, valksnis, valkšna „Fischzug“ (vilkimas ir užmetimas yra perdaug bendro pobūdžio ir todėl nelabai tinka terminais); linamarka arba linmarka „Flachsröste“ (turint savo gražų ir trumpą pavadinimą, dirbtinė linų mirkykla yra nebereikalinga; antra vertus, ir pats autorius kitoj vietoj vok. Röste verčia į marka); lakas, lakà, landa, linda „Flugloch“ (išlekiamoji skylė, tėra tik aprašymas, ne terminas; netinka čia ir išlanda, nes bitės pro avilio skylę ne tik išlenda, bet ir įlenda!); tėkmė „upės vaga, Flußbett“; sproklė, sprogymė, žiemospirgis arba šovà, šūvė „Frostriß“ (šalčio plyšys tėra tik bendras nusakymas); sriegtuvas „Gewindebohrer“ (graižtvagręžis ar sriegiagraižis yra sunkoki dariniai); naira „Grimasse“ šalia nairys, -ė „kas grimasas daro“; priekabumas „Händelsucht“; rietuvė „suskaldytų ar supjautų malkų eilė, Holzstapel“; randėtinis arba randuotinis „randuotas medis, randuota lazda, Kerbholz“; raitininkas „kavaleristas“ (labai senas žodis, gražiai dera šalia pėstininko); gaivà „gaivinamas gėrimas, Labetrunk“ (gana gražus žodis, tikriniu vardu jau Pienocentro vartotas); sąžinė „Mitwissen; Gewissen“ (pvz. vagių sąžinė „susižinojimas“, bet: sąžinės graužimas); lopa „letena, Pfote“; raudà „raudoni dažai“; tylà, tylūnas „tylus žmogus, Schweiger“; seserėnas „sesers sūnus“, dukterėčia „sesers duktė“ (seseraitė terminu bendrinei kalbai nelabai tinka, nes daugelio ji dabar gali būti suprantama mažybine reikšme); linguoklė „linguojanti pelkė, Schwungmoor“; reikšmuo „reikšmės vaizduojamas ženklas, simbolis“ (plg. prasmuo „prasmes vaizduojamas ženklas“, rašmuo „rašytinis ženklas“ ir kt.); dulksmas „smulkus lietus“; kaktoraištis „Stirnband, binde“; apystalė „vieta apie stalą; apie stalą susėdę svečiai, stalo draugija“; sąveika „Wechselwirkung“; traknys, -ių „trakni, sumaigyti, sulaužyti šiaudai“; šluostyklė „Wischlappen (mazgotė yra „Waschlappen“); liūtis arba bangas „Wolkenbruch, Platzregen“ (debesų plyšimas yra gremėzdiš-

kas posakis); pradantė arba tarpudantė, tarpdantė, šverpla „Zahnlücke“ (dantų spraga yra ne terminas) ir kt.

Iš šitų kelių pavyzdžių jau matyti, kad autorius arba jo padėjėjai vietomis yra kiek nutolę nuo gyvosios žmonių kalbos ir eina iš dalies dirbtiniu, aplinkiniu keliu. Kad jie neprisimena arba nežino vieno kito jau seniau sudaryto gražaus ir tinkamo naujadaro arba specialesnio gyvosios kalbos žodžio, dabartinėse aplinkybėse yra visai suprantama. Bet kai jie vietomis nesinaudoja bendraisiais, visų lietuvių gerai pažįstamais polinkiais, jau sunkiau suprasti. Pvz. palinkimą į ką nors, pamėgimą, sugebėjimą ir kt. mes labai dažnai žymime būdvardine galūne -us, kaip antai: graibus „kuris palinkęs griebti“, gvaldus „lengvai gvaldomas“, landus „kuris labai lenda“, matus „kuris gerai mato“, prašus „kuris visko prašo, moka prašyti“, skalus „gerai skyląs“, valgus „kuris gerai pavalgo, daug suvalgo“ ir tt. Šitokiais arba panašiais pavyzdžiais visai lengvai galima pasakyti: apžvalgus „übersichtlich“, gamus „zeugungsfähig“, lūžus „brechbar“, pašaipus „spottlustig“, pavaldus „erbfähig“, priekabus „händelsüchtig“, šokus „tanzlustig“, trupus „bröckelig“, vadus „ehefähig“, verslus „unternehmungslustig“ ir kt. Bet autorius panašios rūšies darinių vietoje rašo: „lengvai apžvelgiamas, aiškus“, „galįs gaminti, apvaisinti; vaisingas, lytiškai pajėgus“, „lūžtus“ (neįprastas ir gana retas darinys), „mėgstąs pašiepti“, „galįs paveldėti, paveldingas“, „vaido ieškąs, kibus“, „mėgstąs šokti“, „trupąs, trapus“, „galįs vesti, tuoktis, vedybingas“, „pasiryžęs ką daryti, ryžtus, kėslingas“ ir tt.

Arba štai vėl pavidalui žymėti autorius labai dažnai mėgsta vartoti priesagą -iškas, pvz.: ballförmig – kamuolio pavidalo, kamuoliškas; erbsenförmig – žirnio pavidalo, žirniškas; fadenförmig – kaip siūlas, siūliškas; silberartig – sidabriškas; wurzelförmig – šaknies pavidalo, šakniškas ir kt. Bet mūsų žmonių kalboje, beveik visose tarmėse, tam reikalui gana dažnai vartojama priesaga -inis: burokinės (raudonos kaip burokai) bulvės, galvinis (galvos pavidalo) cukrus, kamuolinis (kamuolio pavidalo) žaibas, ledinis (šaltas kaip ledas) vėjas, obuolinė (obuolio pavidalo) spyna, sidabriniai (sidabro spalvos) plaukai, sidabrinė rasa, siūlinis (laibas kaip siū-

las) kirminas, šuninės (rūgščiai aitrios) kriaušės, vyniniai obuoliai ir kt. Čia mūsų žmonės yra linkę daryti labai gražų skirtumą: paviršinį panašumą, pavidalą gana dažnai žymi priesaga -inis, o esminį vidaus panašumą – dažniau priesaga -iškas, pvz.: čigoniškas gudrumas, galvijiškas darbas, kiauliška daina, lepšiškas žmogus, poniškas šuo, veršiškas džiaugsmas ir kt. Kad būtų kur plačiai sakoma akmeniška, geležiška širdis, lediškas cukrus, sidabriška rasa, vyniški obuoliai, man dar neteko girdėti. Todėl šitos būdingos mūsų kalbos ypatybės reikėjo ir šiame žodyne daugiau laikytis.

Toliau yra gerai žinoma, kad būdvardinėmis arba dalyvinėmis lietuvių kalbos priesagomis galima daug tiksliau ir aiškiau nusakyti daiktų arba dalykų ypatybes negu kitomis priemonėmis, bet autorius jomis nevisados kaip reikiant naudojasi. Pvz. užuot laiškinis (laiškų) popierius (Briefpapier", laiškinis vokas „Briefumschlag", lentinis žaidimas „Brettspiel", spiritinis virtuvas „Spirituskocher", šviesinės (šviečiamosios) dujos „Lichtgas", vakarinis laikraštis „Abendblatt", taip pat kepamoji krosnis „Backofen", perinamasis narvas „Brutkäfig", paleidžiamieji arba skiedžiamieji vaistai „Abführungsmittel", vemiamasis vaistas „Brechmittel" ir kt. jis rašo: popierius laiškams, vokas laiškams (geriau jau būtų: vokas laiškui arba vokai laiškams, laiškų vokai), žaidimas ant lentos, spirito primusas, virtuvas, apšvietimui dujos, vakarais išeinąs laikraštis, krosnis kepimui, narvas perinimui, vidurius skiedžią vaistai, vėmą keliąs vaistas ir kt. Taip pat vok. adäquat, anspruchsvoll, buchstäblich, herrschsüchtig, korrekt, naturalistisch, schrullenhaft, volksmäßig... jis verčia į „lygios vertės", „pilnas pretenzijų, daug reikalaująs", „raidė į raidę (atitinkąs)", „valdžios trokštąs", „korektiškas, taktingas, mandagus...", „natūrališkas, natūralistinis", „užgaidingas, kapriziškas", „liaudį atitinkąs, populiarus" ir kt. Daug trumpesniais ir specialesniais atitikmenimis tai visų pirma galima šiaip versti: tolygus „adekvatus", pretenzingas „pilnas pretenzijų" (priesaga -ingas kaip tik reiškia ko nors turėjimą, gausumą), raidiškas „buch stäblich"

(prv. raidiškai, paraidžiui; plg. žodiškas „wörtlich“ prv. žodiškai, pažodžiui), valdingas „trokštąs valdžios, linkęs į valdžią“ (plg. karingas, „linkęs į karą, mėgstąs kariauti“, liežuvingas „mėgstąs liežuvauti“ ir kt.), korektus (čia priesaga -iškas yra visai bereikšmė ir nereikalinga; plg lot. corrēctus: korektus, abstractus: abstraktus, concrrētus : konkretus ir kt.), natūralistiškas, -istinis (šalia natūralus yra nebereikalingas natūrališkas, ovok. naturalistisch nėra lygus natūralus : natūralus yra „naturell, natürlich“), aikštingas, nertingas, užgaidus (-ingas), kaprizingas (čia priesaga -iška kaip tik reiškia atitikimą!) ir tt. Tuo pat būdu užuot visažinąs reikia vartoti vįsažinis, -ė „allwissend“ plg. visagalis, -ė.

Reikiamo įprastumo ir pageidaujamo tikslumo vietomis trūksta ir daiktavardinių priesagų vartosenoje. Pvz. Brasilianer verčiamas į brazilijietis, o Iranier į iranas arba Ukrainer į ukrainas. Iš tikrųjų turėtų būti visai priešingai – Brazilijos gyventoją reikėtų vadinti brazilas (plg. brazilas – Brazilija, bolivas – Bolivija, prancūzas – Prancūzija, turkas – Turkija, rusas – Rusija, šveicaras – Šveicarija, australas – Australija ir kt.), o Irano bei Ukrainos gyventojas turėtų būti vadinamas iranietis ir ukrainietis, nes mes paprastai nelinkstame visiškai sulieti gyventojo pavadinimo su krašto pavadinimu; plg. Kuršas – kuršis, arba kuršininkas, Klaipėda – klaipėdietis, Tilžė – tilžėnas, Raguva – raguvis, Baisogala – baisogalis arba baisogalietis ir tt. Kaip kad dabar šalia Amerika, Argentina, Meksika sakome ne amerikas, argentinas, meksikas, bet amerikietis, argentinietis, meksikietis, taip ir šalia Ukraina turėtų toliau pasilikti lig šiol vartotasis ukrainietis. Kad Irano gyventojas galėtų būti iranas, neturime jokių įtikinamų pavyzdžių. O tas faktas, kad įsivaizduotinio Liliputo krašto gyventojas lietuviškai vadinamas liliputas, dar nieko neįrodo: viena, liliputu vadindami neūžaugą, mes paprastai jo visai nejungiame su Swifto „Gulliverо kelionėse“ aprašomu pasakų kraštu Liliputas; antra, čia

nuo krašto gyventojas galėjo būti mūsų kalboje pavadintas visai atsitiktinai, vien perkeltine reikšme; ir trečia, visos žymesnės Vak. Europos kalbos Liliputo kraštą ir gyventoją vadina skirtingai, plg. anglų Lilliputian, prc. Lilliputien, vok. Lilliputaner šalia Lilliput (kraštas).

Vienur kitur, kad ir apyrečiai, yra nevisai tiksliai, o vietomis net ir klaidingai nusakomos ištisos sąvokos. Pvz. Ablativ autoriui yra įnagininko linksnis, bet tai netiesa: tatai yra ne koks nors įnagio žymimasis linksnis (casus instrumentalis), bet atskirties, nuotolio linksnis, dabartinėj lietuvių kalboje sutapęs su kilmininku; jo pirmykštinė reikšmė dar tebežymu tokiuose posakiuose: ko saulužės atsiskyrei?, lenkis piktų žmonių (t. y. nuo piktų žmonių) ir t. t.

Ablaut yra ne tik šaknies, kaip kad autorius mano, bet ir priesaginių bei galūninių balsių kaita; pvz. i : i e : a i : sutinkame priesagose -inis, -ienis ir -ainis: avižinis, avižienis ir avižainis ir kt. Santykį u : au: randame lytyse sūn-u-ms ir sūn-au-s ir tt.

Akustik autoriui yra „girda; garsų mokslas" (antrame leidime buvo „girda; girdomokslis"), bet jam taip pat ir Phonetik yra „garsų mokslas", todėl šios dvi skirtingos sąvokos čia nėra kaip reikiant atskirtos. Iš tikrųjų akustika yra girdos, arba klausos, tonų, aidesių mokslas (Lehre vom Schall), o fonetika yra garsų mokslas, arba garsamokslis (Lautlehre).

Akut autorius verčia į „dešininis kirtis", Gravis į „kairinis kirtis" ir Zirkumflex į „riestinis kirtis (akcento ženklelis)". Taip iš tikrųjų daro ir J. Jablonskis savo gramatikoje. Bet daug tiksliau yra akūtą vadinti staiginės arba tvirtapradės, gravį trumpinės ir cirkumfleksą tęstinės, arba tvirtagalės, priegaidės ženklu. Pagal ženklų rūšį galima ir trumpiau pasakyti: dešininis, kairinis ir riestinis priegaidės ženklas. Mat, šitais ženklais mes visų pirma žymime ne kirčio vietą, bet priegaidžių skirtumą, todėl nepatogu yra šias dvi skirtingas sąvokas vienon krūvon suplakti.

Albatros yra verčiamas į žuvėdra, bet žuvėdra autoriui yra ir Möve, tad ar vok. Möve yra lygu Albatros? Ne albatrosas yra gulbės didumo, ilgasparnis jūrų paukštis (diomedea exulans), sutinkamas pietiniame pusrutulyje, o Möve yra tam

tikra švilpikų rūšis (Regenpfeifervogel), tikroji mūsų ž u v ė d r a (larus ir sterna), daug mažesnė už albatrosą.

Nebeanalizuojant daugiau atskirų žodžių atitinkamumo, tenka dar atkreipti dėmesį į tai, kad autorius, nežinodamas ar nerasdamas tinkamo pakaito, kartais vartoja apygrubių svetimybių, pvz.: Dachlatten – g r ė d a i, Dieselmotor – d y z e l m o t o r a s, Erfindung – i š m i s l a s, Fangschnur – a k s e l b a n t a s (uniformos papuošalas), Farce – f a r š a s (kapota mėsa valgių įkamšoms), Fleischklops – mėsos k l i o p s a s, Flußpferd – b e g e m o t a s, Glasur – p a l i v a (turi būti p a l y v a), Heftpflaster – limpamasis p l e i s t e r i s, Lakritze – l a k r i c a, Muskat – m u š k a t a s, Pflugschar – n o r a g a s, Sausischen – s o s i s k a, Schabbes – š a b a s a s, Stativ – š t a t y v a s, Strophe – p o s m a s, Zither – c i t r a ir kt. Šalia daugelio gražių ir sklandžių darinių šitos rūšies svetimybės atrodo kaip kurie primestinukai: jas reikia pakeisti arba, jei tuo tarpu tai būtų negalima, duoti joms bent sklandesnę formą.

Visų pirma gudiški g r ė d a i pakeistini savais g r i n d a i s arba g r į s l a i s; gyvojoj kalboj vok. Latte dar vadinama ir k l o t i m i.

D y z e l m o t o r a s yra gana gremėzdiškas darinys, aklai verstas iš vok. D i e s e l m o t o r; jo vietoje geriau vartoti: D i e s e l i o (D y z e l i o) v a r i k l i s (motoras) arba tiesiog d y z e l i s (nuo vok. išradėjo inž. R. Diesel), visai panašiai kaip a m p e r a s (nuo prc. mokslininko A. M. Ampère), v a t a s (nuo anglų inž. J. Watt) ir kt.

Hibridinis darinys i š m i s l a s (perdirbtas iš gudų rusų v y m y s e l arba v y m y s l; čia slavų v y- yra pakeistas mūsų priešdėliu i š- visai nevartotinas, nes jam pakeisti turime gerus savo atitikmenis: p r a s i m a n y m a s, p r a m a n a s arba p r a m o n ė.

A k s e l b a n t a s yra paskolintas iš vok. A c h s e l b a n d, bet A c h s e l b a n d tiek antrajame, tiek trečiajame leidime verčiamas į „juostelė per pečius“; mūsų kariuomenėj tai buvo vadinama p e r p e t ė. V. Gailius šita grubia vokietybe verčia vok. F a n g s c h n u r. Bet vok. kariuomenės kalboje Fangschnur irgi vadinamas tam tikras per pečius veriamas uniforminis šniūras, taigi ir jis taip pat gali būti vadinamas p e r p e t ė.

F a r š a s visų pirma yra paskolintas iš lenkų f a r s z, o lenkai savo keliu veikiausiai per vokiečius, yra gavę šį žodį iš prc. f a r c e.

Mes galime apsieiti ir be to pereivos, nes jau turime savo gražų pakaitą įdaras.

Mėsos kliopsas, kaip ir akselis, biskis ir kt., turėtų būti pakeistas; jo pakaitai galėtų būti: mėsos grumulys, gružulis, gumulys, kukulis ar kas kita.

Upinis arklys „Flußpferd" turi būti vadinamas ne begemotu, bet behemotu: šis žodis kilęs iš hebrajų behemoth, V. Europos kalbose turi irgi **h**, plg. anglų behemoth, prc. behemoth, vok. Behemoth, todėl ir mes turime rašyti ir taryti behemotas, nes tokiais atvejais ir kitur vartojame **h**, ne rusišką **g**, plg. buhalteris, higiena, himnas, kontrahentas, husaras ir kt.

Slaviškos palyvos vietoje (autorius rašo paliva) reikėtų vengti, jos pakaitas galėtų būti svidmuo arba svidmenà, gluoda arba iš bėdos vokiška glazūra, iš kurios ir prancūzai turi pasiskolinę glaçure.

Pleisteris mūsų bendrinei kalbai yra jau perdaug svetimas; antra vertus, kitoje vietoje ir pats autorius vok. Pflaster verčia ne pleisteriu, bet trauklapiu, plėstru (šis pastarasis žodis yra vokiškai lenkiškas skolinys); taigi ir Heftpflaster visų pirma reikėjo versti lipamuoju trauklapiu arba tiesiog trauku.

Lakrica, paskolina iš vok. Lakritze, yra sutirštinta saldymedžio (glycyrrhiza) sunka, ir todėl ji gali būti vadinama mūsų žmonių kalbos žodžiu saldė (su tvirtagale priegaide šaknyje).

Vok. Muskat lietuviškai vadintinas muskatas, ne muškatas, nes jis visų pirma yra vestinas iš lot. muscatus (iš čia prc. muscat, vok. Muskat), kuris savo keliu yra toliau sudarytas iš muscus arba muscum „Bisam, Moschus" (iš persų mušk „t. p."). Čia pat reikia dar pastebėti, kad vok. Bisam arba Moschus lietuviškai vadintinas ne muskusas, kaip kad V. Gailius daro, bet muskas (iš lot. muscus); plg. prc. musc ir kt.

Noragas yra paskolintas iš gudų narog; jo vietoj daug kur Lietuvoj yra vartojamas senas savo žodis žagrė. Nors šis pastarasis žodis vietomis reiškia ir „medinį arklą", bet tai nekliudo jo vartoti norago pakaitu.

Vok. Sausischen verstina ne slaviška sosiska, bet sosisė arba dar geriau dešrelė. Čia sosisė vedama tiesiai iš prc. saucisse; plg. etažerė, etiketė, koketė, tabletė iš prc. étegère, étiquette, coquette, tablette, ne slav. etažerka, etiketka, koketka, tabletka.

Vokiečių hebrajiškos žydiškos kilmės Schabbes mūsų bendrinėje kalboje vadintinas šabas: viena, ši lytis yra plačiai pažįstama mūsų gyvojoje kalboje; antra, dviguba galūnė -as čia yra nereikalinga; pvz. dabar mes sakome Jėzus, Kristus, ne Jėzusas, Kristusas. Dėl tos priežasties ir lot. corpus, status, gr. kosmos, Lesbos (sala) vadintina ne korpusas, statusas (taip V. Gailius dar rašo), kosmosas, Lesbosas, bet korpas (mūsų kariuomenėje tai buvo jau vartojama), status (su šakniniu kirčiu), kosmas (šią lytį vartoja ir autorius), Lesbas. Štatyvas turi būti rašomas ne su vokišku št-, bet su st-: statyvas iš lot. statīvus, statīva.

Posmas yra gudų žodis, ir nors jis gyvojoj žmonių kalboj apydažniai sutinkamas, bendrinėje kalboje mes daug kur galime ir be jo apsieiti: ne tik vok. abzacą, bet ir gr. strofą be didelės sunkenybės galime versti savo visai tinkama pastraipa. Dėl vartojimo gali būti kartais ir strofa vartojama.

Vok. Zither yra visai tas pat, kas mūsų kanklės, tad šiuo žodžiu ją pirmiausia ir reikėjo versti. Zitra yra visų pirma lenkiškas žodis (iš cytra), ir ji mums visai nereikalinga. Ta pačia proga tenka pastebėti, kad vok. Zither yra paskolinta iš lot. cithara, o ši savo ruožtu yra kilusi iš gr. kithara, kuri kitais keliais (per isp. guitarra, prc. guitare...) yra ir mūsų kalbon patekus gitaros vardu.

Taip pat ir vok. Fräse, paskolinta iš prc. fraise, dėl galėjimo galėtų būti verčiamas į frezas „sukantysis pjūklas medžiui ar metalui apipjaustyti“, bet taip pat gali būti ir lietuviškai nusakytas – pjūklaratis.

Ryšium su svetimybių vartosena tuojau iškyla ir jų rašybos klausimas. Apskritai imant, autorius jas rašo beveik pakenčiamai, bet vietomis yra kiek nenuoseklus. Visų pirma tokie sudėtiniai žodžiai kaip autovairuotojas „Chauffeur“, čilisalietra „Chile-

salpeter“, anksčiau jau minėtasis dyzelmotoras ir kt. yra mūsų kalbai gana neįprasti ir nepatogūs, todėl reikėtų juos daug paprasčiau ir lengviau vartoti: autovairuotojas (panašiai kaip rato sukinėtojas, namo statytojas ir kt.), Čilės salietra, tai taip pat Glauberio (arba glauberinė) druska ir kt.

Kadangi mūsų kalba yra kaitoma, tad ir dažniau vartojamas svetimybes reikia joje kaityti. Pvz. jeigu vok. Dinamo, Giro, Moskito, Risiko, Torpedo verčiama į dinamas, žiras, moskitas, rizika, torpeda, tai, kad būtų daugiau nuoseklumo, reikia ir Barock, Depot, Domino, Fiasko, Rokoko, Saldo, Mahagoni, Hockey, Moslem, Repetitorium ir kt. taip pat kaitomai vartoti, būtent – barokas, depas, dominas, fiaskas, rokokas, saldas, mahagonis, hokis, moslemas, repetitoriumas, ne baroko, depo, domino, fiasko, rokoko, saldo, mahagoni, hockei (!), moslem, repetitorium. Visų pirma barokas, depas ir kt., panašiai kaip dinamas, biuras, esperantas, moskitas, žiras ir kt., jau daugelio lig šiol buvo kaitomai vartojami, todėl reikia to polinkio ir toliau laikytis. Mahagonis yra tos pat rūšies kaip kolibris, taksis, viskis ir kt., tad jo negalima palikti nekaitomo. Anglų hockey ir jockey yra tariami vienodomis galūnėmis – hoki ir džoki, tad jie ir mūsų kalboje turi būti rašomi vienodai – hokis, džokis (su trumpu o). Kad taip iš tikrųjų, reikia rašyti, rodo iš dalies ir amerikiečių lietuvių praktika; pvz. Sharkey jie taria Šarkis, ne Šarkėjus, Šarkiejus ar kaip kitaip. Dėl tos priežasties ir V. Gailiaus žokiejus yra atmestinas.

Dar mažiau gali būti pakenčiamas nekaitomas repetitorium: jeigu mes sakome fatumas, forumas, maksimumas, memorandumas, minimumas, referendumas, ultimatumas, tai turime sakyti ir repetitoriumas, taip pat krematoriumas, moratoriumas, ne krematorijus ar moratorija, kaip kad autorius dar rašo. Bet šalia to jau iš anksčiau įprastas lytis vis dėlto rašysime ministerija, misterija ir kt.

Islamo sekėjas arabiškai yra vadinamas muslim, iš kur persai su daugiskaitine galūne -an pasidarę musliman (*a* prieš *n*

ilgas). Vėliau per turkus ši pastaroji lytis pateko į įvairias Europos kalbas: prc. musulman, anglų musliman šalia musulman ir kt. Mes per slavus turime musulmoną: mat, slavų *a* mūsų kalboje virsta į *o* ir, atvirkščiai, slavų *o* yra verčiamas į *a*, pvz. Jonas, botagas, iš Jan, batog ir kt. Bet kai kurios kalbos turi tą pavadinimą ir tiesiai iš arabų pasiskolinusios, plg. anglų moslem, vok. Moslem šalia Muselman, Moslemin. V. Gailius vok. Muselman ir Mohammedaner be reikalo verčia vienu žodžiu – mahometonu: kaip kitose Vak. Europos kalbose, taip ir mūsų kalboje gali būti skiriamas musulmonas nuo mahometono. Bet kadangi muslim yra vėliau (turkų kalboje) pasidaręs tolygus musliman, tai lietuvių kalboje norint būtų galima vok. Moslem, anglų moslem versti musulmonas arba tiesiogiai iš arabų muslimas; tiesiai iš vokiečių ar anglų galėtų būti ir moslemas, jeigu tai dar būtų mums pravartu. Bet tiek vienu, tiek kitu atveju nekaitoma bendrinė lytis moslem yra mums visai nereikalinga.

Pagaliau šis tas dar pasakytina ir dėl lietuviškų žodžių rašybos. V. Gailius rašo baukštus, sluoksnis, bet rūgštus ir kt. Bet toks rašymas yra visai nenuoseklus ir kiek pavėluotas: baugštus jau plačiai buvo vartojamas nepriklausomoje Lietuvoje, net dar J. Jablonskiui gyvam esant; baugštus šalia bugštus, bėgštus, rūgštus rašo ir J. Balčikonis „Lietuvių kalbos žodyno" pirmame tome, o antrame tome jis buvo jau pradėjęs vartoti ir sluogsnis. Tremtyje einama dar toliau; pvz. arkiv. J. Skvireckas Naujajame Testamente šalia rūgštus rašo jau ir augštas. Ir man rodos, čia visur einama visai tiesiu ir geru keliu: lietuvių kalbos duomenys rodo čia visur reikiant laikytis kilminės rašybos, būtent: būdvardžiai baigštus, baugštus, bėgštus, rángštus, rūgštus, taip pat darbštus, gobštus, kruopštus, lipštus ir kt. yra su priesaga -štus sudaryti iš šaknų baig-, baug-, bėg-, rang-, rūg-, darb-, gob- ir kt.); plg. baig-štus: baigus „bailus" (gyvas žodis!), baigulys „bailybė, šiurpulys" (plg. dar latvių baiga „baimė" ir kt.); baugštus : baugus, baugulys, bauginti; bugštus, bugus, bugšnus, bugšlus, būgti, būgauti; rangštus „greitas"

rangtis „skubėti“; rūgštus: rūgti, rūgimas ir tt. Šalia sluogsnis mūsų kalboje sakoma ir sluogstis, sluogtis, sluogas, sluogti (sluogsna nusluogė „į galą nulaibėjo“) ir tt. Plg. dar: sprigtas : sprigis, spriegti, spraigyti; strigtas : strigti, strigo, striegti ir tt. Taigi čia mėginti kaip nors išsisukti iš kilminės rašybos yra visai negalima: čia kiekvienas, kas užsispyręs aklai dar nori kitaip elgtis, sąmoningai arba nesąmoningai visai nesiskaito su kalbos faktais ir tuo būdu paneigia elementariausius dėsnius. Tai tarp ko kito rodo ir šis pavyzdys: V. Gailius vok. ängstlich verčia į baukštus, bet schreckenhaft jau į baug(št)us! Matyti, jam neparanku buvo šalia baugus rašyti baukštus, todėl jis sutraukė draugėn – baug(št)us. Bet tuo žygiu jis pats sau prieštarauja – paneigia savo paties ankstyvesnį rašymą. Viskas būtų tvarkoje, jeigu jis, rašydamas pjautis, spjauti, jiešmas ir kt. su jotu, prieš kurį J. Jablonskis daugiausia šiaušėsi, būtų nuosekliai kilminės rašybos keliu ėjęs visur, kur toji kilmė yra visai aiški ir neabejojama.

Nemažos painiavos sudaro ir gausios korektūrinės arba rašybinės klaidos: dažnai nežinai, ar jos bespausdinant per neapsižiūrėjimą ar dėl nežinios yra atsiradusios, pvz.: mėtylės 18 psl. užuot metylės; pavedus „panašus“ 30 užuot pavėdus; analyzas 38 šalia analizuoti; škotų 225, škotiškas 700 šalia skotas 805; rėklės 386 užuot rieklės; žiaumuo „krateris“ 543 šalia žiomuo 914; brūskos 601, brūškos užuot brūžkos; liedinys 614 užuot lydinys; kenis „eglė“ 889 užuot kėnis (iš vok. žem. kėn „Kien, Kienholz“) ir kt.

Apskritai imant, visame žodyne yra nemaža svyravimų, įvairių nukrypimų ir net šiek tiek klaidų. Bet, kaip pradžioje minėjau, jame apsčiai yra ir gerų dalykų, kuriais daugelis galės pasinaudoti ne tik vokiečių kalbai mokytis, bet ir šiaip lietuvių kalbos žinioms papildyti, tik tiek vienu, tiek kitu atveju skaitytojas turės kritiškai atskirti gerus grūdus nuo atvėtų arba pelų.

Mūsų kalba

(Dirva, 1950 02 09)

Kad lietuvių kalba užsienyje daug kur ne gerėja, bet nuolat menkėja, nyksta, yra gerai žinoma: mūsų čia gimusi jaunuomenė daug kur jau nebekalba lietuviškai, daugumas senosios kartos vartoja jau gerokai sudarkytą kalbą, o naujieji atvykėliai, neturėdami reikiamos aplinkos bei tinkamų šaltinių, taip pat pamažu ima nutolti nuo savo tėvų kalbos ir pasiduoti svetimai įtakai. Taigi mūsų kalbai pavojus gresia iš visų pusių: jeigu tuojau kaip reikiant nebus imamasi priemonių jai gelbėti, tai ji su laiku pradės dar daugiau menkėti, skursti ir nykti. Kad to nebūtų, reikia būtinai visiems susirūpinti ne tik bendrinės kalbos kultūros kėlimu, bet ir apskritai mūsų gimtosios kalbos palaikymu. Šitoje srityje daugiausia gali nuveikti lietuviškieji laisvųjų kraštų laikraščiai: jie gali ir turi būti didžiausi mūsų kalbinės sąmonės skleidėjai ir mūsų bendrinės kalbos kultūros ugdytojai bei palaikytojai. Tuo tarpu, kada mes užsienyje neturime jokio specialaus kalbinio laikraščio, kur būtų keliamos aikštėn kalbinės aktualijos, ir šiaip trūkstame geros lektūros, mūsų laikraščių turėtų būti tiesiog priedermė ne tik gražia, taisyklinga kalba byloti į savo skaitytojus, bet dar kelti jų kalbinį supratimą ir teikti jiems būtiniausių kalbinių žinių, kurių dabar daug kas didžiai stinga ir neturi jokių šaltinių joms papildyti. Bet tuo tarpu, deja, negalima pasakyti, kad daugelis lietuviškų laikraščių pasižymėtų didesniu savo kalbos taisyklingumu, o apie jų pastangas mūsų kalbos kultūrai kelti netenka daug ir kalbėti. Tik kada nekada vienur kitur pasirodo bendro pobūdžio kalbinių straipsnelių, ir vėl ilgai nieko negirdėti; čia išimtį sudaro NAUJIENOS, kurios paskutiniu laiku protarpiais duoda ir specialesnių populiarių kalbinių žinių. Tačiau to yra permaža: būtinai reikia, kad apie mūsų kalbos reikalus ir dalykus dabar būtų ko daugiausia rašoma ir kalbama, nes to reikalauja dabartinis gyvenamasis metas. Jeigu mes dabar abejingai žiūrėsim į nuolatinį mūsų kalbos menkėjimą ir nykimą, tai po kurio laiko gali būti jau pervėlu.

Šitą pavojų gerai suprasdama, DIRVA pasiryžo stoti į aktyvių mūsų bendrinės kalbos kultūros ugdytojų bei kalbinės sąmonės kėlėjų barą. Tam reikalui ji seniai yra nusprendusi įsivesti atitinkamą sky-

rių kalbos reikalams ir štai, aplinkybėms reikiamai susitvarkius, ji tą savo nusistatymą vykdo.

„Mūsų Kalbos“ skyriuje bus svarstomi aktualieji nuolat dabartinio gyvenimo aikštėn keliami bendrinės kalbos reikalai ir dalykai (pvz. mūsų kalbos palaikymo ir gaivinimo klausimas, įvairūs jos vartosenos dalykai, netaisyklingi žodžiai, arba sakiniai, svetimybių vartotinumas ir kt.).

Kad būtų įdomiau ir suprantamiau, bus stengiamasi rašyti kiek galint paprastesne ir lengvesne kalba, be jokių kalbotyrinių gudrybių. Daugiausia bus atsakinėjama į įvairių įvairiausius klausimus, kuriuos kas nors atsiųs šito skyriaus redaktoriui. Tuos klausimus galės siųsti visi, kas tik domisi mūsų kalbos dalykais, pradedant paprastais darbininkais ir baigiant mokytais įvairių sričių specialistais.

Šalia to šiame skyriuje bus spausdinami ir šiaip kalbiniai neilgi straipsneliai, parašyti šį tą nusimanančiųjų apie kalbos dalykus. Todėl, pradėdami darbą, kviečiame į talką visus, kam tik brangi yra mūsų gimtoji kalba: ar klausimais, ar atskirais straipsniais, ar šiaip patarimais visais kalbos reikalais prašome kreiptis DIRVOS adresu, pažymint „Lietuvių kalbos skyriui“.

Ar galima lietuvių kalboje apsieiti be jokių svetimybių?

(Dirva, 1950 02 09)

Viename kitame Amerikos lietuvių laikraštyje buvo keliama mintis, kad lietuvių kalboje nereikėtų vartoti jokių svetimybių, nei įvairių skolinių, įvairiais laikais paskolintų iš kaimyninių kalbų, nei šiaip tarptautinių žodžių, pvz. **civilizacija, kultūra, progresas, reakcija, receptas, redaktorius, schema, sintezė, telefonas, televizija, termometras** ir kt.

Bet šitai minčiai negalima visai pritarti. Mes galime ir turime nevartoti daugybės grubių slaviškų skolinių, kuriems pakeisti turime gražių savų žodžių; pvz. užuot **abrozas, abrūsas, adyna, adverija, apiera, brukas, čyščius, griekas, guzikas, kaldra, kilbasa, nedėlia, sereda, subata** ir kt. vartotina **paveikslas, rankšluostis, valanda,**

stakta, auka, grindinys, skaistykla, nuodėmė, saga, antklodė (arba apklotas), **dešra, sekmadienis, trečiadienis, šeštadienis.**

Taip pat be jokio reikalo, vien dėl įpratimo arba nenusimanymo, yra senesnių išeivių vartojama nemaža ir angliškų skolinių arba vertimų, pvz. **bildingas, draivinti, koutas, šaltį pagauti** (to catch cold) ir daugybė kitų.

Visų šitų svetimybių vietoje mes lengvai galime gražiai lietuviškai pasakyti: **pastatas, vairuoti (važiuoti, keliauti, vykti...), apsiaustas** (kirčiuojamas šakninis skiemuo), **peršalti** ir tt.

Bet visai kas kita yra tarptautinės svetimybės: jos yra bendros kultūros bei civilizacijos nuosavybė, ir todėl be jų negali visai apsieiti nei viena kultūringa kalba. Taip pat ir mes, bendraudami su kitomis kultūringomis tautomis ir naudodamiesi šituo bendruoju lobynu, be jokios baimės galime vartoti specialesnius tarptautinius žodžius, pvz. **alegorija, anatomija, anekdotas, bilionas, diplomatas, dogma, kultūra, literatūra, ministerija, neurastenija, teatras, telegrama, universitetas** ir kt. Tik kaikurių tarptautinių svetimybių vietoje esame įpratę šalimais vartoti ir savus pakaitus, pvz. **akiratis** (horizontas), **gaida** (melodija), **nesąmonė** (absurdas), **pažanga** (progresas), **skersmuo** (diametras) ir kt.

Apskritai imant, tarptautinių svetimybių mums nėra ko labai bijoti: nuo to mūsų kalba ne sumenkės, bet tik praturtės. Čia tik svarbu yra, kad tos svetimybės būtų perdaug neiškreiptos ir kiek galint daugiau pritaikytos mūsų kalbai, todėl pvz. užuot rusų **jumoras**, lenkų **škotas**, anglų **televiženas** ir kt. mūsų bendrinėje kalboje patartina vartoti pirmykštinės lytys: **humoras** (lotynų **hūmor**), **škotas** (anglų **Scot**), **televizija** ir tt.

Jonas Jablonskis

(Dirva, 1950 02 23)

1930 m. vasario 23 dieną mirė Jonas Jablonskis (Rygiškių Jonas), mūsų bendrinės kalbos kūrėjas. Šiemet vasario 23 d. suėjo 20 metų nuo jo mirties, todėl šios sukakties proga tenka nors trumpai čia prisiminti šio garbingo ir mūsų tautai didžiai nusipelniusio eitąjį vargo kelią ir darbus.

Jis gimė 1860 m. gruodžio 30 d. Kubilių kaime, Būblelių valsčiuj, Naumiesčio apskrity. Lankė ir 1880 m. baigė Marijampolės gimnaziją su aukso medaliu; tais pat metais įstojo ir į Maskvos universiteto filologijos skyrių, kurį baigė 1885 m. Baigęs universitetą, mėgino iš pradžių gauti mokytojo darbo savame krašte, bet negavo. Tik 1889 m. buvo paskirtas Mintaujos gimnazijos mokytoju. Iš čia 1896 m. buvo iškeltas į Taliną, paskui (1902 m.) buvo ištremtas į Pskovą, iš kur 1903 m. grįžo į Šiaulius. Vėliau teko jam gyventi Vilniuj, Panevėžy, Breste, Gardine, Veliže, pirmojo karo metu Voroneže, paskui vėl Vilniuje ir pagaliau Kaune, kur baigė savo gyvenimo dienas.

Per visą savo gyvenimą J. Jablonskis be galo daug vargo, buvo persekiojamas ir blaškomas iš vienos vietos į kitą. Bet, būdamas didelis ir taurus patriotas bei pareigos žmogus, jis ne palūžo dvasiškai, ne pasidavė gyvenimo audrai, ne susigundė svetimomis gerovėmis, bet visa savo siela buvo ir pasiliko prisirišęs prie savo tautos, prie jos brangiausio turto, gimtosios kalbos. Karštai trokšdamas tarnauti savo atbundančiai ir vargstančiai tautai, jis daugiausia rūpinosi kurti ir tobulinti mūsų bendrinę kalbą, tą svarbiausią tarpusavinio susižinojimo ir pasireiškimo įrankį, be kurio negali apsieiti nei viena sąmoninga ir kultūringa tauta. Ir jis, ryžtingai dirbdamas beveik pusę šimtmečio, iš paprastos kaimiečių susižinojimo priemonės sukūrė visai tobulą įrankį, tinkantį net subtiliausiems minties niuansams reikšti. Šiandien, gerai mokėdami tą kalbą, mes be didelių sunkenybių visai aiškiai ir tiksliai galime nusakyti visa, ką savo kalbomis gali išreikšti pačios pažangiausios pasaulio tautos.

Kol tą tikslą pasiekė, J. Jablonskis turėjo gana daug dirbti. Pradėjęs rašinėti „Aušroje“ 1883 m., jis vėliau rašė „Šviesoje“, „Varpe“, „Vilniaus žiniose“, „Viltyje“, „Vaire“ ir kituose lietuviškuose laikraščiuose. Rašė daugiausia įvairius kalbinius straipsnius ir knygų recenzijas. Šalia to jis daug yra taisęs kitų rašytojų knygų bei straipsnių kalbą; taip pat jis yra nemaža pats vertęs arba kitų vertimus taisęs. Visai originalių veikalų jis, palyginti, yra nedaug teparašęs. Svarbesni iš jų čia paminėtini šie: 1901 m. „Lietuviškos kalbos gramatika“, kurios prakalboje jis pirmą kartą yra išdėstęs savo bendrinės kalbos programą, 1911 m. Seinuose išleista „Lietuvių kalbos sintaksė“, sa-

vo medžiagos gausumu ir išdėstymu sudariusi pagrindą visiems tolimesniems lietuvių kalbos sintaksės vadovėliams, 1918 m. pirmuoju ir 1922 m. antruoju leidiniu pasirodžiusi „Lietuvių kalbos gramatika“, kuri visu mūsų nepriklausomybės laiku buvo ir iš dalies net dabar tebėra geriausias ir gausiausias bendrinės kalbos šaltinis, 1828 m. Kaune išleisti „Linksniai ir prielinksniai“ ir kt. Čia dar tenka paminėti gausią lektūrą, kurią jis yra parūpinęs bendrinei kalbai mokytis, pvz. „Žiupsnelis“ (1906 m.), „Visuomenės įnamiai“ (1908 m.), „Vargo mokykla“ (I ir II dalis, 1916 m.), „Lietuvių literatūros istorijos santrauka“ (1919 m. versta iš lenkų didžiosios enciklopedijos), „Pasakėčios“ (1920 m.), „Sukčiai“ (1921 m. E. Ožeškienės apysakos perdirbinys), S. Smailso „Būdo įtaka“, „Pareiga ir tiesumas“ ir „Šeimos įtaka“ (1923–24 m.), G. Sand „Baisusis milžinas“ (1923 m. vertimas) ir kt. Įvairių straipsnių ir recenzijų jis yra parašęs apie kelis šimtus; visa tai Švietimo Ministerija yra 1932–36 m. išleidus penkiais storokais tomais.

Studijuodami J. Jablonskio raštus, aiškiai galime pastebėti jo nuolatinį susirūpinimą mūsų bendrinės kalbos praktika, jos taisyklingumu ir sklandumu: tai buvo jo svarbiausias gyvenimo uždavinys. Bet jis buvo ne tik didelis lietuvių kalbos mokytojas, – jam lygiai dar rūpėjo ir visas lietuvių gyvenimas, pirmoj vietoj švietimas, mokslas ir kultūra. Jis pats dirbo ir kitus ragino tautai dirbti ryžtingai, atsidėjus. Dirbo ne dėl pelno, bet iš pareigos, pamiršęs patį save ir savo reikalus. Net tada, kada mirtis traukė jį iš šio gyvenimo, jis nenustojo sielojęsis kalbos dalykais – jam dar rūpėjo, ar įvyks posėdis laikraštinės kalbos dalykams svarstyti.

Šiandien, kada mes esame netekę savo nepriklausomybės, J. Jablonskio asmenybė ir jo nuopelnai dar daugiau išryškėja, negu kada nors: iš vienos pusės būdami išsiskirstę po visą pasaulį, mes lengvai galime tarpusavy susižinoti viena bendra kalba, kuriai jis yra padėjęs stipriausius pagrindus; iš kitos pusės nuolatinės jo pastangos mūsų bendrinei kalbai ugdyti ir tobulinti mus visados turi skatinti ne tik neužmiršti savo gimtosios kalbos, bet nuolat ją saugoti nuo nykimo ir menkėjimo. Tai bus geriausias paminklas ir atpildas už visą jo triūsą ir vargą.

Kaip lietuviškai versti anglų *hydrogen bomb*?

(Dirva, 1950 02 28)

Neseniai AMERIKOS LIETUVYJE buvo pastebėta, kad tai, kas angliškai vadinama h y d r o g e n b o m b, iš tikrųjų esanti [ne] cheminio elemento v a n d e n i l i o (lot. h y d r o g e n i u m), bet jo dvynuko, t r i t i u m o, bomba, todėl, sako, tiksliau ją būtų galima vadinti t r i t o n i n ė bomba. Tačiau mums atrodo, kad šis pastarasis pavadinimas nėra visai vykęs: t r i t o n i n i s nevisai dera su t r i t i u m u, – iš šio žodžio formaliai mes galėtume susidaryti tik t r i t i u m i n i s, ne **tritoninis**; antra vertus, jeigu kitos tautos, kurios šią bombą yra išradusios ir ją pavadinusios nuo vandenilio, arba h i d r o g e n o (ne klaidingai kartais rašomo h y d r o g e n o), tai ir mums, lietuviams, nėra jokio reikalo kaip nors skirtingai ją pavadinti. Mes, kaip ir anglai su amerikiečiais, galime visai gerai šią bombą vadinti v a n d e n i l i n ė, arba h i d r o g e n i n ė, bomba.

Kokia yra tikroji *pono* kilmė ir kada jis vartotinas?

(Dirva, 1950 02 28)

Viename Amerikos lietuvių laikraštyje, DRAUGE, buvo pareikšta mintis, kad mūsų **ponas** esąs perdirbtas iš vokiečių **von**: mat, šiame žodyje, kaip ir kituose skoliniuose, mes vokiečių **v** (fau) pakeitę į **p**, ir tuo būdu atsiradęs **ponas**. Bet tai yra netiesa: mūsų **ponas** yra ne vokiškos, bet slaviškos kilmės. Jis visų pirma yra kilęs iš gudų lenkų **pan**, o šis savo keliu yra išriedėjęs iš dar senesnės lyties **župan** „apygardos, srities valdovas“, kuris su priesaga **-an** yra sudarytas iš **župa** „apygarda, sritis“. Šalia **župan** senovinėje lenkų kalboje dar buvo ir **župani**, iš kurios buvo paskolinta lietuvių **žiūponė**, Maž. Lietuvoj net ligi šių dienų išlikusi. Slavų **župan,** dažnai vartojamas, ilgainiui buvo per **žpan, špan** sutrumpintas į **pan**, visai pa-

našiai, kaip pvz. rusų **gosudar'** buvo vėliau sutrumpintas į **sudar'**, mūsų **tavo mylista** į **tamysta, tamsta** ir tt. Iš pradžios **ponas**, paskolintas iš slavų **pan,** žymėjo augštesnio luomo žmogų, dvaro savininką. Ilgainiui ponu buvo pradėtas vadinti kiekvienas baltarankis, sunkaus darbo nedirbąs, turtingas žmogus. Todėl suprantama, kad senesnės kartos lietuviai, prieš kelias dešimtis metų išvykę iš Lietuvos, prisimena tik šios reikšmės poną ir juo laiko kiekvieną, kuris yra ne iš kaimo kilęs ir gražiai, turtingai gyvena. Bet vėlyvesniais dešimtmečiais, ypač nepriklausomybės laikais, **pono** reikšmė dar toliau kitėjo: juo ilgainiui buvo pradėta vadinti tai, kas yra anglų mister, prancūzų monsieur, gi vokiečių Herr, ir tuo būdu su laiku iš **pono** „dvarininko, turtuolio" atsirado paprastas, tik mandagumo žymimasis žodis **ponas** „mister, monsieur, Herr". Tai lengvai galėjo pasidaryti dėl to, kad mes šiam reikalui neturėjome jokio kito tinkamo žodžio: **Jūs** ar **Tamsta** (iš tavo mylista) tėra tik artimi tarpusaviniai kreipiniai ir todėl savo laiku nebuvo pradėti vartoti tituliniais bendros prasmės žodžiais.

Kad pirmykštė **pono** reikšmė galėjo taip didžiai pakitėti, nėra nieko nepaprasta. Pvz. anglų **Lord**, kilęs iš sen. anglų hlaford „duonos kepalo prievaizda, duonos ponas", dabar yra įgavęs „viešpaties, savininko, valdytojo, žmonos vyro" reikšmę; šiuo žodžiu taip pat yra vadinamas ir Augštųjų Rūmų narys; plg. Lord's Prayer „Viešpaties malda (Tėve mūsų)", Lord Mayor „vyriausias burmistras" ir kt. Arba štai vėl maršalas, kilęs iš sen. vokiečių augštaičių marahscalc „arklininkas, arklių šėrikas", dabar reiškia augštą karinį laipsnį, pvz. Prancūzijos maršalas Petainas, TSRS maršalas Vorošilovas ir kt. Mūsiškis viešpats, iš pradžios buvęs tik viešės, t. y. kiemo, kaimo valdovas, ilgainiui yra pavirtęs „valdovu, galiūnu, didiku, ponu".

Bet ilgainiui ponas, vis daugiau įsigalėdamas viešpaties vietoje, šiam pastarajam bepaliko tik susiaurintą „valdovo arba galiūno" reikšmę, pvz. Viešpats Dievas, pasaulio viešpačiai (valdovai, galiūnai) ir kt. Taigi dabar gana keista atrodytų, jei kas panorėtų titulinio pono vietoje vartoti senąjį viešpatį, pvz. viešpats Faustas Kirša, viešpatie mokytojau, viešpatie profesoriau ir tt.

Programas ar *programa*?

(Dirva, 1950 03 09)

Šis sen. graikų kalbos žodis lig šiol bendrinėje kalboje daugiausia buvo įprastas vartoti moteriškos, ne vyriškos giminės, būtent **programa**, ne **programas**. Taip reiktų ir toliau daryti, nes su priesaga **-ama** vartojame dar visą eilę kitų žodžių, pvz. **amalgama, fonograma, pidžama, telegrama** ir kt. Plg. dar: **kaskada, membrana** ir tt. Šitos rūšies svetimybės mūsų kalboje yra gana plačiai įsigalėjusios ir kirčiuojamos tuo pat būdu, kaip **sveikata** ir kt.

Ar galima *išpildyti programą*?

(Dirva, 1950 03 09)

Mūsų kalboj **pildyti** yra priežastinis veiksmažodis, su **-dyti** sudarytas iš **pilti** tuo pat būdu, kaip **guldyti** iš **gulti, klupdyti** iš **klupti, tildyti** iš **tilti, tvindyti** iš **tvinti** ir tt. Taigi **pildyti** visų pirma reiškia „daryti, kad piltų, kad būtų pilna“: šeimininkas p r i p i l d ė stiklines alaus; ūkininkas p r i p i l d ė (pilnus pripylė) aruodus javų ir tt. **Išpildyti** mūsų kalboje pirmiausia turėtų reikšti „daryti, kad kas ką išpiltų“, plg. **išguldyti** „daryti, kad išgultų“, **ištirpdyti** „daryti, kad ištirptų“ ir kt. **Išpildyti** „to fulfil, to perform, to accomplish“ mūsų kalboje veikiausiai atsirado ne savaimingai, bet pagal kaimyninių kalbų pavyzdžius, plg. rusų **vypolnit’**, vok. **erfuellen** ir kt. Visai lietuviškai, savarankiškai užuot **išpildyti** galime vartoti **atlikti, ištesėti, įvykdyti** ir kt., pvz.: jis gerai **atliko**, į v y k d ė savo priedermę; mano prašymas buvo **įvykdytas**; valdžios įsakymai nebuvo **vykdomi**; jie duotą žodį **ištesėjo**. Tad artistai savo vaidmenis (roles) puikiausiai gali **atlikti**; ne vien tik **išpildyti**, kaip kad lig šiol spaudos kalboje dažnai buvo sakoma.

Ar gerai rašoma *Gondinga*?

(Draugas, 1950 03 11)

Ne, negerai. Visai taisyklingai turi būti rašoma **Gandinga** ir kirčiuojama kaip **sveikata**.

Gandinga yra Žemaičių vieno kaimo (prie Plungės) pavadinimas.

Vaižgantas šį vietovardį savo „Pragiedruliuose" vartoja ištisam kraštui vadinti, bet rašo tarmiškai **Gondinga**, ne **Gandinga**, kaip kad bendrinėje kalboje turėtų būti. Mat, kaikuriose žemaičių tarmėse uždaras dvibalsis **an** yra paverčiamas į **on**, kur **o** tariamas maždaug kaip vidurinis garsas tarp **a** ir **u**; kalbininkai šį garsą žymi raide **o** su tašku apačioje. Bendrinėje kalboje, rašant vakariečių aukštaičių tarme, pagal garsų dėsnius žem. dvibalsį **on** būtinai reikia atversti į senesnį **an**, nes nerašydami tarmiškai pvz. **pontis, ronka** arba **puntis, runka**, turime ir tarminės **Gondingos** vietoje rašyti **Gandinga**, juo labiau, kad bendrinėje kalboje uždaras dvibalsis **on** lietuviškuose žodžiuose visai nevartojamas: plg. **gan-das, ran-ka, pan-tis**, bet **go-na** „galvijų banda" šalia **ganyti, gena, ginti** arba **sko-nis** šalia **skanus** ir kt. Dėl tos priežasties bendrinėje kalboje mes rašome **Mantvydas, Mantvilas, Talmantas, Turmantas, Žymantas,** ne tarmiškai arba iš lenkiško termino[1] **Montvydas, Montvilas, Talmontas, Turmontas, Žymontas** ir kt., nes čia turime reikalo tik [su] šaknimi **mant-**; plg. dar: **Mantvydas : Vydmantas, Mantvilas : Vilmantas** ir kt. Dėl to ir A. Vilainis-Šidlauskas „Draugo" Nr. 39–40 turėjo rašyti „Prie **Gandingos** (ne: Gondingos) piliakalnio", juo labiau, kad pagal minimąją legendą **Gandinga** galėtų būti neskiriama nuo **gandas, gandinti** ir kt.

Ar gerai rašoma *garpūnas*?

(Draugas, 1950 03 11)

Taip šį žodį rašo kaikurie Amerikos lietuvių laikraščiai, pvz. „Draugas" ir kt. Bet toks rašymas yra neteisingas: jį būtinai turime rašyti su **h-**, ne su rusišku **g-**, t. y. **harpūnas**, ne **garpūnas:** viena, šį žodį su **h-** taria visos V. Europos kalbos, pvz. anglų **harpoon**, prc. **harpon**, vok. **Harpune**, ol. **harpoen** ir kt.; antra, mes rusiško **g-** ir šiaipjau dabar tokiais atvejais visai nevartojame, pvz. **hamakas, hegemonija, herbas, hidroplanas, higiena, himnas, hipotezė, honoraras, horizontas, humanistas, husaras** ir kt., ne **gamakas, gerbas, gigiena, gimnas, gonoraras, gorizontas** ir kt. Mat, rusai vakariečių **h** vietoje visur taria **g (Gitler, Gamburg, gimn...)**, o pagal jų tarimą ir

[1] Tikriausiai čia turėtų būti *tarimo* — *A. R.*

mūsų senieji (iš dalies aprusėję) inteligentai buvo pradėję panašiai tarti atitinkamus žodžius. Tačiau dabartinėj mūsų bendrinėj kalboj šio nelemto papročio yra jau beveik visai nusikratyta; jo būtinai reikia vengti ir užsieninėje lietuvių spaudos kalboje.

Ar tinka lietuviškai sakyti *Munichas, Vienna*?

(Dirva, 1950 03 16)

Norint į šį klausimą atsakyti, visų pirma reikia pastebėti, kad Amerikos lietuvių laikraščiai žymesnius tikrinius vardus labai nevienodai vartoja; pvz. šalia **Maskva, Jeruzalė** ir kt. sutinkame **Berlin, Hague, London, Munichas, New York, Paris, Vashington, Vienna** ir kt. Čia nėra nei nuoseklumo, nei tvarkos: rašoma kaip pakliuvus, daugiausia nusižiūrėjus į angliškus pavadinimus. Bet tokia netvarka yra nieku nepateisinama: ji netinka nei vieniems, nei kitiems. Jeigu rašome **Berlin, Hague, London, Paris, Vienna**, tai, norėdami būti nuoseklesni, turėtume rašyti ir **Moscow, Kremlin, Jerusalem, Warsaw** ir kt. Ir ne tik rašyti, bet ir atitinkamai angliškai tarti: **Moskou, Džerūselem, Vorso, Mjūnik, Peris, Heig** ir tt. Tačiau šitokia praktika reikštų visišką ligšiolinės lietuviškos vartosenos atsižadėjimą ir beatodairinį plūduriavimą svetimais vandenimis. Atrodytų, kad mes esame tokie vargšai, jog nebegalime savaimingai pavadinti net žymesniųjų vietovardžių ir turime juos visus vergiškai anglinti. Tačiau taip iš tikrųjų nėra: žymesniuosius vietovardžius mes jau iš senovės esame pratę vadinti laisviau ir tinkamiau. Rusų **Moskva** visoj Lietuvoj lig šiol buvo vadinama **Maskva** arba **Maksva**; senovinės **Jeruzolimos** vietoje dabar visuotinai yra vartojama **Jeruzalė**; Lenkijos **Warszawa** ir **Krakow** visi sutartinai vadiname **Varšuva** ir **Krokuva**; taip pat ligšiolinėj bendrinėj kalboj visuotinai buvo vartojama **Berlynas, Paryžius, Haga, Londonas, Viena, Miunchenas, Leipcigas, Hamburgas** ir kt. Daug kas šalia **Maskva, Varšuva, Berlynas, Paryžius, Londonas** rašė dar ir **Miunchenas, Leipzigas, New Yorkas** ir kt.

Panašios tradicinės praktikos, atrodo, reikėtų laikytis ir toliau: viena, yra visai nereikalingas dalykas lietuvių kalboje anglinti slavų,

vokiečių, prancūzų ir kt. žymesnius vietovardžius, – juos mes esame įpratę ir galime tiesiogiai ir savaimingiau nusakyti; antra, lietuvių kalba yra kaitoma, todėl dažnai vartojamų svetimų vardų nekaitymas visai nedera mūsų bendrinei vartosenai.

Todėl šiais sumetimais patartina ir toliau spaudos kalboje įprastinius vietovardžius rašyti taip, kaip lig šiol daugumos buvo įprasta, pvz.: **Maskva, Kievas, Černigovas, Permė; Varšuva, Krokuva, Lvovas, Lodzė; Berlynas, Miunchenas, Tiubingenas** (arba **Muenchenas, Tuebingenas**); **Viena, Paryžius, Haga, Lisabonas, Roma, Madridas; Nju Jorkas, Čikaga, Vašingtonas** (arba **New Yorkas, Chicaga, Washingtonas**) ir tt.

Tremtinys ar *tremtinis*?

(Draugas, 1950 03 18)

Vienas skaitytojas, Pr. K., rašo redakcijai, kad žmogus, kuris ištremtas iš savo krašto, esąs **tremtinis**, o kuris tremtinas, t. y. kurį reikia tremti, jau būsiąs **tremtinys**. Jeigu ši pastaroji lytis pasirodytų nelabai įprasta, tai geriau, jis sako, būtų vartoti naujadarą **trėminys**. Bet šitoks samprotavimas yra visai dirbtinas. Visų pirma skirtumas tarp **tremtinis** ir **tremtinys** yra ne reikšminis, bet akcentologinis; plg. **griežinis** „apskrita graiža, skiltis“ ir **griežinys** „t. p.“; **marginis** „margas audeklas“ ir **marginys** „t. p.“; **statinis** „stačias pagalys tvorai tverti“ ir **statinys** „t. p.“; **leistinis** „bulvinis kukulis“ ir **leistinys** „t. p.“; **rastinis** „rastinukas“ ir **rastinys** „t. p.“; **riestinis** „rietimas“ ir **riestinys** „t. p.“ ir kt. Kadangi mūsų kalboj apsčiai yra darinių tiek su -inis, tiek su -inys, tai nauji žodžiai lengvai gali patekti tiek vienon, tiek kiton kategorijon.

Tremtinys yra patekęs pastarojon kategorijon, ir dabar visuotinai taip yra vartojamas. Jo daryba pateisinama gyvosios kalbos pavyzdžiais, ir todėl be vargo gali būti ramybėj paliktas. Taip pat norint galėtų būti vartojamas ir **trėminys**, visai panašiai kaip **dūkinys** „kas dūksta“, **mukinys** „nemokša, ištižėlis“, **patrūkinys** „patrūkęs žmogus, patrūkėlis“, **skendinys** „skenduolis“ ir kt. Tačiau abejotina, ar apsimoka vieną gerą, jau plačiai pažįstamą darinį keisti tos pačios rūšies naujadaru. Antra vertus, **tremtinys** (arba **tremtinis**) gražiai de-

ra prie **tremties: tremties** žmonės yra **tremtiniai; trėminiai** daug kam būtų jau nebeįprasta. Pvz. lygiomis reikšmėmis įpratus vartoti **sėtinis** ir **sėtinys** „griežtis“, naujadaras **sėjinys** mums skambėtų lyg keistenybė. Taigi pateisinamų ir plačiai įsigalėjusių dalykų nebelieskime, – kelkime audrą prieš visai nepakenčiamus ir netaisyklingus dalykus.

***Karas, strytkaris, gatvėkaris* ar *automobilis (-ius), tramvajus*?**

(Dirva, 1950 03 23)

Senesnių Amerikos lietuvių kalba yra tuo ypatinga, kad joje yra vartojama apsčiai angliškų žodžių. Pirmiausia kalbėdamas išgirsi **šiur** (sure), **sy** (see), **uel** (well) ir kt. Toliau eina daugybė specialesnių ir retesnių, o dažnai net ir visai paprastų angliškų skolinių, pvz.: **klyninti** (clean), **laikinti** (like), **pančiuoti** (punch), **draivinti** (drive), **rūmas** „kambarys“ (room), **porčius** (porch), **fornisas** (furnace), taigi ir **karas** (car), **strytkaris** (streetcar) ir kt. Šitos rūšies skoliniai yra dažniau vartojami senesnių amerikiečių lietuvių kalboje ir Lietuvoj visai nepažįstami. Būdami visiškai svetimi dariniai, jie netinka ir mūsų bendrinei kalbai, t. y. visiems lietuviams vartoti: viena, daugelio šitų angliškų žodžių vietoje mes iš senovės turime gražių savo pakaitų, daugumui lietuvių gerai pažįstamų ir suprantamų (pvz. **valyti, patikti, keliauti, vykti, kambarys, krosnis** ir kt.); antra, atsikratę nuo daugybės slaviškų ir vokiškų nereikalingų skolinių, mes negalime jų vietoje bendrinei kalbai teikti atitinkamų angliškų skolinių, nes lietuvių bendrinė kalba turi kiek galint pasilikti nesudarkyta, taisyklinga ir lietuviška.

Taigi šitais sumetimais ir **karo** vietoje geriau vartoti graikiškai lotyniškos kilmės svetimybę **automobilis** (-lius), kuris mūsų kalboje jau visuotinai yra įsigalėjęs ir kurį iš dalies sutinkame net amerikiečių anglų kalboje (automobile) ir kitose žymiausiose pasaulio kalbose. O nevartodami **karo**, negalime vartoti ir **strytkario** arba verstinio **gatvėkario**: jo vietoje žymiai geriau tinka **tramvajus**, kuris daugelio lietuvių jau plačiai pažįstamas ir sutinkamas kitose kalbose. Anglų **tramway** yra mūsų kalbon patekęs ne tiesiogiai, bet per kitas kal-

bas, plg. prc. **tramway** (tariama: **tramuae**), rusų **tramvaj** ir kt. Bet tai neturi didelės reikšmės: mes netiesiogiai iš anglų kalbos turime ir daugiau žodžių; pvz. anglų **bluff** mes tariame ne **blafas**, bet **blefas** ir tt.

Ar galima sakyti: *kariškas laivas, kariška pagalba* ir pan.?

(Dirva, 1950 04 20)

Dabartinėje Amerikos lietuvių laikraščių kalboje dažnai nedaroma jokio skirtumo tarp būdvardžių **karinis** ir **kariškas**: jie daug kur vartojami kaip papuolus, be jokios tvarkos. Aiškaus skirtumo nerandame ir M. Niedermanno, A. Senno ir F. Brenderio „Rašomosios lietuvių kalbos žodyne“: čia **karinis** yra lygus **kareivinis** „soldatisch, Krieger-, Soldaten-“, o **kariškas** yra „kareivinis“ ir „karingas“ (žr. I 440 psl.). Bet mūsų žmonių ir dabartinėj bendrinėj kalboj priesagos **-iškas** ir **-inis** yra aiškiai skiriamos reikšmėmis vienos nuo kitų: priesaga **-iškas** reiškia esminį vidaus panašumą, būdingumą, o **-inis** žymi priklausomybinius santykius (kilmę, paskirtį, vietą, matuojamą dydį, pavidalą ir kt.), pvz.: **berniškas** (kaip berno) darbas, **giminiški** žmonės (svetimi kaimynai kaip giminės), **kalviškas** (toks kaip kalvio) kūjis, **kiauliška** daina, **poniškas** (kaip pono, gražus) šuo, **šuniškas** „kaip šuo, netikęs“ (: sėsim draugiškai, ėsim dešrą **šuniškai**), **veršiškas** (kaip veršio džiaugsmas), **žydiškas** (kaip žydų) pyragas ir **auksinis** (aukso) žiedas, **kvietinis** (kviečio) grūdas, **sėkliniai** (sėklai palikti) dobilai, **obuolinė** (obuolio pavidalo) spyna, **skudurinis** žydas (kuris verčiasi skudurais), **sprindiniai** (sprindžio storumo) lašiniai, **vakariniai** (vakarais kalbami) poteriai ir kt.

Vadovaudamiesi šitos rūšies gyvosios žmonių kalbos pavyzdžiais, mes galime ir turime sakyti: **karinis** (karo) laivas, **karinė** (karo reikalams skirta) įstaiga, **karinė** pagalba, bet **kariškas** (karui būdingas) apmokymas, **kariškas** galvojimas, **kariška** daina ir kt.

Griežčiau laikydamiesi lietuvių kalbos vartosenos, toliau galime aiškiai skirti **karinis** nuo **kareivinis** ir **karingas: karinis** yra „karo sričiai priklausąs, karo reikalams skirtas“, **kareivinis** yra „susijęs su kareiviu, priklausąs kareiviui“, o **karingas** „linkęs kariauti, vis su kuo

kariaująs, neramus“, pvz.: **kareivinis** (kareivio) davinys, **kareiviniai** (kareivių) batai, **kareiviniai** (kareiviams skirti) raštai, bet **karingas** (linkęs kariauti) vyras, **karingas** būdas, **karinga** nuotaika ir kt.

Šitaip tiksliau kalbiškai galvodami, mes galime aiškiau ir griežčiau skirti įvairias reikšmes arba jų niuansus ir tuo būdu daugiau įnešti aiškumo bei tikslumo (precizumo) į bendrinę kalbą. Todėl pvz. „Draugo“ pavartotasis sakinys „Pagalba bus kariška ir ekonominė“ turi būti nusakytas: pagalba bus karinė (karo reikalams skirta) ir ekonominė arba: pagalba bus **kariška** ir **ekonomiška** (t. y. tokia, kuri atitiks karo ir ekonomijos reikalavimus). Pagrečiui vienam ir tam pačiam reikalui vartoti **kariškas** ir **ekonominis** visai nedera.

Ta pačia proga tenka dar pastebėti, kad iš būdvardžių su priesaga **-inis** mūsų bendrinėje kalboje nepatartina sudarinėti prieveiksmius su **-iniai**, todėl užuot **medžiaginiai, moraliniai, politiniai, psichologiniai, strateginiai** sakytina **medžiagiškai (materialiai), moraliai** (šalia **moralus), politiškai, psichologiškai, strategiškai** ir tt., pvz.: toji sala yra strategiškai (ne: strateginiai) svarbi; mūsų visuomenė dar nėra kaip reikiant politiškai (ne: politiniai) subrendusi ir kt.

Ar gali mūs kalba apsieiti be jokių svetimybių?

(Dirva, 1950 05 04)

Amerikos lietuvių tarpe atsiranda vienas kitas, kuris lietuvių kalbą norėtų matyti visai gryną, be jokių svetimybių. Štai čikagietis A. R. „Mūsų kalbos“ redakcijai dėl šito šiaip rašo:

„Kad lietuvių kalbos gerbėjų gynėjų verkiant reikia, tai pamatė Antanas Vireliūnas, vienas uoliausių tyrosios lietuvių kalbos gynėjų. Lietuvių kalbos bjauriausias darkymas prasidėjo Lietuvoj smetonmety: visokie tituluoti propesorgaliai ir daktarpalaikiai į lietuvišką kalbą bruko svetimybes, o jų pavyzdžiu sekė paaugliai, kiekvienas rodė savo „mokslumą“ svetimybes brukdamas... Kai Vireliūnas stojo gint kalbos grynumą, daug tikrų tėvynainių jam pritarė. Vireliūnas gynė lietuvių kalbą iš širdies, kaip uolus savo tėvų kalbos gerbėjas.

Tačiau tarptautybės bei svetimybių mėgėjai, poniakai, varė savo, lietuvybė laikėsi tik kaime, o mieste viskas buvo mėgiama, kas svetima".

„Leista laikraštis neva kalbos reikalams, kuris rūpinosi kalbos tvarka, pavidalu, atsieit kalbrėda, o ne lietuvybe; svetimžodžius pats laikraštis nesivaržydamas vartojo...".

„Pamenu, amerikiečiai užsisakė N. Lietuvoj einančius laikraščius, bet vėliau dėl svetimų žodžių liovėsi skaitę. Kiti piktai išmetinėja: kam besirūpinti Lietuva, jei ten lietuviškai nebegalima susikalbėti?"

„Dabar, atvykus tremtiniams, vienaip laikraščiai pagyvėjo, įtalpa paįvairėjo, bet juose lietuvybė suūkanėjo. Senieji, nemoką angliškai, lietuviškai nebesupranta ir meta žiūrėt į lietuviškus laikraščius".

„Nemokąs prancūziškai ar angliškai, lietuvis gali šimtą sykių matyt, skaityt ir nesuvokt prasmės: ansamblis, luksas, kontinentas, eventualus, realus, antika, pacifikas, modernus, terminas, objektas, efektingas, subjektas, rezistencija, asociacija, invazija, egzilis, detalė, precizinis, koncernas, biznis, diskas, ringas, ekspertas, violetinis, furija, kupola, seksas, blondinė, brunetė – tai veik iš vienos „Nepriklausomos Lietuvos", rėdomos tremtinio, pasimokiusio (gal net daktaro) Kardelio...".

„Šiandien aš skaitau 12 lietuviškų laikraščių, bet tremtiniu papildomi, leidžiami laikraščiai dėl kalbos nešvarumo gadina gerą nuotaiką ir ardo dirgsnius!".

„Mano augime laikraščiai, knygos buvo gaunami iš Prūsijos... Tačiau ir tada savotiškai svetimų lotynų graikų kilmės žodžių nemėgau, savaip lietuvinau. O svetur patekusiam lietuviška kalba liko brangi, mylima, kaip motina, užtat svetimybės kaip dilgės kūnui. Ir jei lietuviai nesiliaus darkę lietuviškąją kalbą, pasibaigus užmokesnio laikui už laikraščius, lietuviško nebeimsiu, nes imdamas lietuviškus laikraščius, remiu leidėjus ir lietuviškos kalbos darkėjus, atsieit susintojus. Jei Jūsų menamoji Lietuvių Kalbos Bendrija, ne Draugija, – draugiją, kaip ir draugą, sukoneveikė stalinistai, – panaši į Lietuvoje buvusiąją, kuri rūpinosi orujai (pavidalu), o ne kas viduje, juo mažiau apie Jūsų veiklą girdėsiu, tuo geriau jausiuosi".

„Kada Lietuvoje lietuviai žudomi, lietuvybė naikinama, turėtume rūpintis išlaikyti kiek galint grynesnę lietuviškąją kalbą. Ir snūda nūnai žino: norint apvalyti lietuvišką kalbą nuo slavybių, dešimterio-

pai priviso svetimybių, pasityčiojant „aukštų žodžių", kurie tiek reikalingi, kiek sveikam nuodai".

Iš šių kelių žymesnių ištraukų (jų rašyba kiek pataisyta) matyti, kad laiško autorius yra senesnės kartos žmogus, skaitęs dar iš Prūsijos pargabentas knygas, ir tuo pat metu jautrus tėvynininkas (patriotas), kuris norėtų, kad lietuvių kalba būtų visai gryna, be jokių svetimybių. Dėl svetimybių, visų pirma tarptautinių, vartojimo jis yra smarkiai nepatenkintas nepriklausomos Lietuvos ir dabartiniais, tremtinių remiamais arba leidžiamais laikraščiais, kurių kalba esanti sudarkyta. Ir tas jo nepasitenkinimas yra suprantamas: senosios kartos nemokyti ar neišsilavinę amerikiečiai lietuviai, kaip ir Lietuvos paprasti kaimiečiai, supranta tik paprastus lietuviškus žodžius, kurie žymi jų protui artimas reikšmes; abstrakčios, visuotinės sąvokos jiems yra mažiau įmanomos, ypač jeigu jos dar nusakomos svetimu būdu.

Bet čia dabar kyla klausimas: ar lietuvių bendrinė kalba gali būti pritaikyta prie tokio supratimo? Ar gali ji būti vartojama be jokių svetimybių? Į šiuos klausimus negalima vienodai atsakyti. Rašant paprastiems, mažiau išlavintiems žmonėms, reikia ir patartina rašyti kiek galint paprastesne kalba, be jokių įmantrybių, t. y. be nepaprastų, jiems nesuprantamų svetimybių ir tuo pat metu be sunkiai įkandamų net savo painių žodžių, ypač naujadarų.

Bet šiaipjau, daug kur kitur, vartojant šių laikų civilizacijos ir kultūros pasiekimus, yra gana sunku apsieiti be svetimybių, ypač jei mūsų kalba jau nuo senų senovės turi skolinių, kurių mes niekaip negalime ar nemokame savais žodžiais pakeisti, pvz. **knyga, kreida, krikštas, kultūra, lauras, pinigas, pipiras, popierius, silkė, šilkas, vyskupas** ir daugybė kitų. Be daugelio tarptautinių svetimybių irgi nelengva apsieit; pvz. šiandien būtų gana sunku susikalbėti be tokių svetimų žodžių kaip **chirurgas, kongresas, konstitucija, konsulas, kvartetas, lempa, liberalas, linotipas, mašina, mikrofonas, paštas, politika, radijas, respublika, socialistas, televizija,** taip pat **atominė bomba** ir kt. Ir geresnieji lietuvių kalbininkai, į kuriuos laiško autorius su tam tikra panieka žiūri, visai pagrįstai nieko nesako prieš tokių svetimybių vartoseną, nes jie gerai supranta, kad lietuvių kalbą darko ne atskiri tinkamai vartojami žodžiai, bet bendras kalbos

nemokėjimas ir apleidimas. Todėl kalbininkai pirmiausia siekia gero lietuvių kalbos mokėjimo, jos taisyklingumo, aiškumo, sklandumo ir grynumo. Visų pirma jie vengia grubių ir nereikalingų, lengvai savais žodžiais pakeičiamų slavybių ar germanybių, pvz. **abrūsas, abzacas, adverija, apiera, bliūdas, brukas, čyščius, foršmakas, griekas, kaldra, kermošius, kylys, knatas** ir kt. Toliau jie nevengia vartoti daugelio lietuviškų žodžių ir tarptautinių svetimybių vietoje, pvz. **akiratis, antkurpiai, gaida, gaubtas, lagaminas, nesąmonė, pažanga, priestotis, skersmuo, smulkmena, tremtis, žemynas** užuot **horizontas, getrai, melodija, abažūras, čemodanas, absurdas, progresas, peronas, diametras, detalė, egzilis, kontinentas** ir kt.

Tačiau šitokiu lietuvinimo keliu eidami, jie nėra linkę į kraštutinybę, kaip kad savo laiku darė A. Vireliūnas arba norėtų cituotojo laiško autorius, nes jie gerai žino, kad kiekvienas kraštutiniškas kalbos gryninimas yra perdėtas dalykas ir gyvenime neranda didesnio atgarsio. Pvz. A. Vireliūnas mėgino vartoti daugybę nepaprastų naujadarų, kaip antai: **atveikslas** „modelis", **daiktininkas** „realistas", **gintra** „elektra", **įdarba** „kultūra", **plokštas** „planas", **tautuomenė** „internacionalas", **tvarkovas** „direktorius", **varta** „praktika" ir kt., bet šitie nauji žodžiai neįsigalėjo raštų kalboje, ir neįsigalėjo ne dėl kokio nors smetonmečio, ne dėl kalbininkų „mandrumo", bet dėl to, kad tie naujadarai buvo arba nevisai vykusiai sudaryti, arba nesuderinami su natūraliu bendrinės kalbos plitimu: bendrinė (visų vartojamoji) kalba nemėgsta staigių, kampuotų kraštutinybių.

Pagaliau tenka pasisakyti dėl grasinimo nebeprenumeruoti lietuviškų laikraščių: tai, mūsų nuomone, yra silpna priemonė. Daug kas iš senesnių amerikiečių ir be to meta skaitę lietuviškus laikraščius, lietuviškas knygas, nes, anot vieno amerikiečio lietuvio, dabar lietuviška kalba jau išeinanti iš mados ir todėl daugiausia dabar tik „angelskai" bekalbąs. Tačiau sąmoningieji ir supratingieji lietuviai patriotai, kurie tiki Lietuvos ateitimi ir laisve, šitaip negalvoja: jie dėl kraštutinio ir nepagrįsto nusistatymo neišsižada lietuvybės, t. y. lietuviško būdo, lietuviškų savybių ne tik kalboje, bet ir visame gyvenime. Lietuvybė yra kur kas platesnis dalykas, negu laiško autorius supranta: kraštutinis lietuvinimas yra tiek pat žalingas lietuvybei, kaip ir visiškas apsileidimas, pasidavimas svetimai

lingas lietuvybei, kaip ir visiškas apsileidimas, pasidavimas svetimai įtakai, nes tikram, nesudarkytam lietuviškam būdui didžios kraštutinybės yra svetimos.

Keletas klausimų ir atsakymų

(Draugas, 1950 05 06)

1. Ar šalia *slapyvardžio* yra dar galimas ir *slaptavardis*?

Lig šiol daugiausia vartotas *slapyvardis* nėra visai paprastas, nes mūsų kalboje visai nedaug tėra sudėtinių žodžių su jungiamuoju balsiu -y-, plg. *darbymetis, karštymetis, prekymetis, saldymedis, žolymetė*, taip pat *Betygala, Ramygala, Žemygala* ir kt. Tačiau dėl darybos *slapyvardis* yra sudarytas visai gerai: jis gali būti kilęs iš būdvardžio *slapus* „linkęs slapstytis; slaptas, paslėptas“ bei *vardas* visai panašiai, kaip *karštymetis* iš *karštas* bei *metas, saldymedis* (jei jis nėra perdirbtas iš *saldybmedis*) iš *saldus* bei *medis* ir kt.

Slaptavardis yra visai naujas žodis, lig šiol raštų kalboje beveik nevartotas, bet jo daryba gali būti visai lengvai išaiškinama; plg. *slaptavardis* iš *slaptas* bei *vardas, slaptažodis* iš *slaptas* bei *žodis, kreivasprandis* iš *kreivas* bei *sprandas, šventadienis* iš *šventas* bei *diena* ir kt. Tik dabar kyla klausimas, ar verta visai gerai sudarytą ir jau plačiai terminu įsigalėjusį *slapyvardį* keisti visai nauju *slaptavardžiu*, nors taip pat gerai sudarytu? Man atrodo, tam gyvo reikalo nėra.

2. Kaip geriau vartoti: *kviečia apvaikščioti savo vardadienį* ar *kviečia apvaikščioti savo vardadienio*?

Visų pirma šitame sakinyje nevartotinas veiksmažodis *apvaikščioti*: šita reikšme jis yra verste verstas iš lenkų *obchodzic* ir mūsų žmonių kalbai visai svetimas. Visai lietuviškai tai gali būti nusakyta veiksmažodžiu *švęsti*: jis *švenčia* savo *vardadienį*, arba *vardines*, kviečia *švęsti savo vardadienio*, arba *vardinių*. Po *kviesti* čia veikiau vartotinas siekinio kilmininkas, ne galininkas, plg.: šeimininkas *pakvietė* svečius *laukų apžiūrėti*; bernelis mergelę *kvietė suktinio šokti*; ligonis *prašė* Joną *kunigo parvežti*.

3. *Mergaitė pavirto į vilką* ar *mergaitė pavirto vilku*?

Mūsų žmonių kalboje *pavirsti* yra vartojamas tiek su prielinksniu *į*, tiek su vienu įnagininku, pvz.: saulutė kildama... baltąją šalną *vertė į tankią miglą*; kartais nežinai, *į ką* žmogus gali *pavirsti*; Tekorienė, išgirdusi riksmą, visai *į stabą pavirto*; velnias, *pasivertęs pele*, išgraužė laivo dugne skylę; liūtas *katinu pavirto*; *verskis vilku, verskis lokiu* – kaip tiek, taip tiek! ugnis visus trobesius *pelenais pavertė*; jis *tapo* (pasidarė, pavirto) *plėšiku*; ir jo sūnus dabar *kunigu mokos*, netrukus bus *kunigu įšventintas* ir t. t. Taigi visai taisyklingai lietuviškai gali būti sakoma: *mergaitė pavirto į vilką* arba *mergaitė pavirto vilku*.

4. *Atėjo senelis kirvį nešinas* ar *atėjo senelis kirviu nešinas*?

Veiksmažodiniai būdvardžiai *geninas, nešinas, vedinas, velkinas* ir kt. yra daugiausia pažįstami iš žemaičių tarmių ir vartojami su vadinamuoju draugės įnagininku, pvz.: atėjo motina *vaiku nešina*; piemuo eina *žąsimis geninas*; žąsiukas ėjo *sparnu velkinas*. Vienur kitur šitie būdvardžiai yra vartojami ir su galininku, pvz.: eina kurpius per miestelį *nešins* kurpalių maišelį (liaudies dainoje); išbėginėja *patį vieną palikini* (M. Daukšos postilėje) ir t. t. Šiaip kitose tarmėse, kur šios rūšies būdvardžiai nepažįstami, ta pati mintis išreiškiama aprašomai, pvz.: atėjo motina *vaiką vesdamasi*, atėjo motina *drauge su vaiku* ir kt. Bendrinėje kalboje šitie būdvardžiai gali būti vartojami su draugės įnagininku arba rečiau su galininku.

5. Ar gali *eklezija* atstoti *bažnyčią*?

Lig šiol mūsų kalboje, tiek senovinėje, tiek dabartinėje, tebuvo vartojama *bažnyčia*. Tai grynas gudų žodis – iš *božnica*, su priesaga *-nica* sudarytas iš šaknies *bož-*, kurią randame žodyje *božeskij* „dieviškas“ ir kt.; čia priebalsis *č* prieš priešakinį balsį yra išriedėjęs iš *g* (žodyje *bog*, km. *boga* „Dievas“). Nors šio žodžio slaviškumas daug kam buvo gerai žinomas, bet niekas nedrįso jo paliesti – keisti kokiu nors lietuvišku žodžiu. Pirmasis tą dalyką pajudino arkiv. J. Skvirec-

kas ketvirtoje N. Testamento laidoje: pagal reikalą *bažnyčios* vietoje jis vartoja arba *ekleziją* (tuo tarpu tik skliausteliuose), arba *dievnamį, šventyklą, šventovę*. Dėl to jis rašo: „Tiesa, žodis Bažnyčia yra mums labai įprastas, bet jis yra slavų kalbos žodis, neturįs jokio ryšio su lietuvių kalba. Jo sąvoka neatitinka lotyniškojo žodžio *Eklezija* prasmės. Gaila, kad mes dar neturime visiškai tinkamo savo lietuviško žodžio *Eklezijos* sąvokai išreikšti, o priimdami žodį *Eklezija* į savąją kalbą, mes turėsime tokį, koks vartojamas ir lotynų, ir italų, ir prancūzų, ir daugely kitų Europos kalbų".

Prieš šitokį samprotavimą iš esmės nieko negalima pasakyti: *eklezija*, per lotynų kalbą paskolinta iš graikų *ekklēsía* „susirinkimas", yra tarptautinis žodis, o *bažnyčia*, turėdama tą pačią reikšmę kaip ir *eklezija*, yra grynai slaviškas žodis. Jeigu *ekleziją* mes būtume pasiskolinę prieš kelis šimtus metų, tuojau po Lietuvos krikšto, tai būtume su ja visai apsipratę, ir mums daugiau nieko nereikėtų. Bet dabar, kada *bažnyčia* yra giliai įleidus šaknis tiek mūsų kalboje, tiek tikinčiųjų sąmonėje, yra nelengva ją pakeisti visai nauja svetimybe, kuri mūsų kalboje neturi jokios atramos. Čia tuojau iškyla tolimesnių vedinių klausimas: iš *bažnyčios* yra sudaryta *bažnytininkas* „į bažnyčią išėjęs ar iš jos grįžęs žmogus; kas bažnyčios reikalais rūpinasi", *bažnytinis* „su bažnyčia susijęs" (pvz. *bažnytiniai* drabužiai, *bažnytinė* svočia), *bažnytiškas* „bažnyčiai būdingas", *bažnytkaimis* „kaimas, kur yra bažnyčia", *bažnytpinigiai* „bažnyčiai duodami pinigai" ir t. t., o tolimesni *eklezijos* dariniai (*eklezininkas, eklezinis* drabužis, *eklezkaimis, eklezpinigiai* ir kt.) mūsų platesnei visuomenei atrodytų dar svetimesni už pačią *ekleziją*. Antra vertus, mes šalia *bažnyčios* turime dar ir daugiau slaviškos kilmės religinių pavadinimų, kurie su mūsų kalba nieko bendro neturi, pvz. *Kūčios* (iš gudų *kutja*), *Kalėdos* (iš gudų *koljady*), *Velykos* (iš gudų *velikij den'* „didžioji diena") ir t. t. Norėdami būti nuoseklūs, turėtume ir šias slavybes kaip nors sulietuvinti arba pakeisti kokiomis nors tarptautinėmis svetimybėmis. Bet tai yra didžiai sunkus ir, mano nuomone, beveik neįmanomas dalykas: amžiais vartoti kasdieniniai žodžiai netaip lengvai išgujami, juo sunkiau jiems yra rasti visai tinkamų pakaitų. Pvz. *bažnyčia* yra 1. Kristaus įkurtoji religinė bendruomenė, 2. krikščionių visuotinė ir 3. krikščionių (katalikų) maldos namai, todėl ji negali būti lygiareikšmė su *maldykla, šventove* „šventa vieta" (plg. *prastovė* „prasta vie-

ta“) arba *dievnamiu*, nes visi šie dariniai yra konkrečios reikšmės ir visai neapima visuotinės *bažnyčios* sąvokos pusės. Taigi šitais sumetimais atrodo, kad *eklezijai* bus nelengva išstumti *bažnyčią* iš mūsų kalbos.

Ką reiškia žodžiai: *radaras* ir *džypas*?

(Dirva, 1950 05 18)

Radaras yra visai naujas žodis, atsiradęs antrojo karo metu. Jis yra sutrumpintas iš ištiso posakio **Radio Detection and Ranging** „atradimas ir susekimas radijo bangomis“ ir reiškia tam tikrą radijo prietaisą daiktams surasti. Šiame kare, kada vokiečių povandeniniai laivai buvo visiškai užblokavę Angliją, radaras suvaidino lemiantį vaidmenį: su jo pagalba buvo surandami povandeniniai laivai, kuriuos vėliau lėktuvai ar laivai bematant sunaikindavo.

Kaip radaras, yra panašiai iš pirmųjų raidžių sudarytas ir **džypas** „nedidelis amerikiečių karinis automobilis“, angliškai amerikiečių rašomas **jeep** ir kilęs iš santrumpos **G. P.** (džy py), t. y. general purpose „visuotinis tikslas“.

Abu šitie žodžiai, **radaras** ir **džypas**, yra būdingi moderniųjų kalbų dariniai, kilę iš įvairių santrumpų. Anglų kalboje tokie žodžiai gali būti vartojami nekaitomai, bet lietuvių kalboje jiems yra dar pridedamos ir galūnės: **radar-as, džyp-as** (am. **jeep, džyp**) ir kt. Dėl tos priežasties mes rašome ir **VLIK-as** arba geriau **Vlikas** – Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas, **Lietūkis** – Lietuvos Žemės Ūkio Kooperatyvų Sąjunga ir kt. Plg. dar: **kominternas** – komunistinis internacionalas, **kominformas** – komunistinis informacijos biūras ir tt.

Tam tikrais atvejais galime ir mes tenkintis tik pirminėmis raidėmis, pvz.: ALT – Amerikos Lietuvių Taryba, LRD – Lietuvių Rašytojų Draugija, JAV – Jungtinės Amerikos Valstybės ir kt. Tačiau šitos rūšies santrumpos visai skiriasi nuo anksčiau minėtųjų: jos tėra tik tam tikri žymenys, o **radaras, džypas, kominternas** arba **Vlikas, Lietūkis** yra jau kaitomieji pavadinimai, tiek bendriniai, tiek tikriniai.

Tokių tarptautinių, iš santrumpų kilusių žodžių, kaip **radaras, džypas, kominformas** ir kt. daug kas nei nemėgina savaip naujai nusakyti: kaip visuotinis šių laikų civilizacijos reiškinys, jie dažniausiai pa-

liekami pirmykštės kilmės, t. y. maždaug taip vadinami, kaip jie iš pradžios išradėjų buvo pavadinti. Čia išimtį sudaro vokiečiai: šalia **Rundfunk** „radijas" jie ir **radarą** yra pavadinę **Funkmass**. Bet šiaipjau kitos tautos panašiu keliu neina; didelio reikalo nėra ir mums tuo keliu pasukti, kaip kad vienas kitas kraštutinis lietuvintojas gal panorėtų.

Rūsys ar *„beizmentas"*?

(Dirva, 1950 05 25)

Pats žodis **rūsys**, km. **rūsio** (tarmėse dar vartojama ir **rūsis, -ies**) yra sietinas su veiksmažodžiu **rausti, rausia** „kasti, kasinėti, knisti". Tai yra tos pat rūšies žodis, kaip **snūdis, snūdžio** „noras miegoti" šalia **snūsti, snausti, gūžys** (ir **gūžis, -ies**) „kopūsto galva; paukščio gurklys" šalia **gūžti, gaužti** ir kt. Pirminė **rūsio** reikšmė yra buvusi „išrausta, iškasta vieta, duobė", vėliau „tam tikra duobė (pvz. bulvėms laikyti)" ir pagaliau „sklepas". Ši pastaroji reikšmė žmonių kalboje yra atsiradusi susiaurėjimo keliu, visai natūraliai, kaip ir daugeliu kitų atvejų. Pvz. **dalykas** seniau yra turėjęs bendrą reikšmę „dalis", vėliau šiuo žodžiu buvo pradėta vadinti „tai kas atidalyta nuo ko, gabalas", „žemės sklypas, rėžis" ir pagaliau „daiktas, objektas". Taip pat ilgainiui ir **rūsio** reikšmė yra pakitėjusi: paprastos „duobės" vietoje jis ilgainiui gavo „sklepo, beizmento" reikšmę. Ši reikšmė yra ne kieno nors dirbtinai sugalvota, bet seniai žmonių kalboje atsiradusi ir jau visuotinai įsigalėjusi bendrinėje kalboje. Betgi prieš kelias dešimtis metų iš Lietuvos Amerikon išvažiavę lietuviai šį žodį yra arba jau visai užmiršę, arba atsimena tik jo senesnę „duobės" reikšmę, todėl anglų **cellar** arba **basement** jie ir nėra linkę vadinti **rūsiu**: jiems atrodo, kad tai yra visai naujas dalykas, kuris jų galvojimu turi būti naujai, būtent – **beizmentu** (arba **beismentu**) vadinamas.

Štai dėl to vienas senosios kartos lietuvis amerikietis mums rašo: „Visą mano gyvenimą girdėjau taip nuo kitų, kaip ir nuo mano tėvų, o dabar ir nuo mano žmonos (jinai yra Sudavijos Pavištaičiokė), kad **rūsiu** vadina vien tik tą duobę, kurioje žmonės supylę laiko tik ... bulves-roputes! O Jūs dabar norite, kad **rūsiu** vadintų ir „beizmentą", kuris iš tikrųjų reiškia „pamatą, bazą", o ne kokią ten duo-

bę po namu, kurios angliškas tikras pavadinimas yra **cellar** arba **basement story**. Patarčiau taip Jums, kaip ir visiems naujakuriams atminti tą liaudies teisingą posakį: kieno vežime važiuoji, to ir dainą dainuok... Arba: esi tarp varnų – kranksėk kaip jos... užuot savo, nors ir labai gražios dainos... Nepageidaukite būti elėnais (geriau būtų helėnais, t. y. senovės graikais. P. S.), nes mes netrokštame tapti ir senoviniais romėnais... Čia yra jankių šalis, tai pats gyvenimas spiria jais sekti, nors kol likimas Lietuvą išvaduos."

Čia tyčiomis duota būdinga ir gana tipiška laiško ištrauka: kaip šio laiško autorius, K. V., taip ir daugelis kitų senesnės kartos Amerikos lietuvių dar po šiai dienai panašiai tebegalvoja. Štai neseniai teko kalbėtis su vienu apie 40 metų Amerikoj gyvenančiu lietuviu darbininku, kuris paklaustas, kaip namie su saviškiais kalba, tuojau nesvyruodamas atsakė: „Su seseria dar kalbu lietuviškai, bet su vaikais jau turiu kalbėti tik angelskai." Ir toliau, lyg norėdamas kiek pateisinti tokį elgesį, tuojau pridūrė: „Kokiame krašte gyveni, tokią ir kalbą turi vartoti."

Tai yra daugeliui žinomas pasiteisinimas, vartotas prieš kelias dešimtis metų rusų valdytoj Lietuvoj, kur, anot vyskupo Antano Baranausko, buvo tik tamsu ir juoda. To meto lietuviai, daugiausia tamsūs kaimiečiai prastuoliai, nematė nieko gero savo krašte ir neturėjo jokių vilčių sulaukti geresnio rytojaus. Taip pat ir senesnieji lietuviai išvykėliai, kurie nematė nei pergyveno paskutiniais keliais dešimtmečiais Lietuvoj įvykusios pažangos, viską tebevertina senoviniu, anuometiniu mastu: jiems viskas, kas lietuviška, atrodo didelė menkysta, lietuvių kalba yra niekam nereikalingas dalykas, ir todėl, atsidūrus užsienyje, jų supratimu nebėra prasmės daugiau kvaršinti galvos dėl lietuvybės, kurios pagrindą kaip tik daugiausia sudaro ta pati lietuvių kalba. Jie negali įsivaizduoti, tiesiog jų protas neišneša, kad sąmoningi lietuviai gali ir turi būti sau žmonėms, tokios pat laisvos dvasios, kaip ir kitų tikrai demokratiškų ir kultūringų kraštų piliečiai. Jiems yra nesuprantama, kaip gali lietuvis išlikti nepaskendęs svetimųjų jūroje, į kurią likimas yra jį nubloškęs.

Bet tie, kurie turėjo progos pergyventi lietuvių tautos atbudimą, kurie galėjo savo akimis matyti lietuvių pasiektosios pažangos vaisius ir kurie suprato savo vertybę kitų kultūringų tautų tarpe, tie jau

taip nebegalvos apie visuotinę lietuvių menkystą, bet, užuot ko greičiausiai stengęsi prisiplakti prie svetimųjų, kiek galėdami rūpinsis išlikti ištikimi lietuvybei ir lengvai neišsižadės savo tautinių dvasinių vertybių. Jie gerai supranta, kad iš vargo pakliuvęs į svetimą kraštą sąmoningas lietuvis turi būti lojalus to krašto pilietis, bet nieku būdu jis neprivalo nustoti buvęs tai, kas anksčiau yra buvęs, t. y. neturi išsižadėti savo lietuvybės, savo lietuviškos kalbos, savo lietuviško aš. Gyvendami tais pačiais siekimais, kaip ir kitų demokratiškų bei kultūringų tautų piliečiai, sąmoningi lietuviai patriotai bendroje laisvės kovoje kaip tik turi būti daugiausia susirūpinę pačiais didžiaisiais tos laisvės pagrindais – tautinės sąmonės bei kultūros puoselėjimu ir nuolatine ruoša šviesesniam Lietuvos rytojui.

Taigi šitais sumetimais, mums atrodo, tikrai demokratiškame krašte nėra būtino reikalo visiems pasidaryti vienalyte vienodų, juodų ar kitokių, varnų visuomene: tikrosios demokratijos pagrindai šalimais leidžia ne vien monotoniškai kaip varnos kranksėti, bet įvairesniais, savotiškesniais balsais čiulbėti. Dėl to tad mes esame įsitikinę, kad lietuvių kalba kiek galint daugiau ir užsienyje turi išlikti lietuviška, nesudarkyta, bent tais atvejais, kur mes visai lengvai galime išsiversti savo kalbinėmis priemonėmis. Pvz. anglų **cellar** arba **basement** vietoje mes be jokio vargo galime vartoti senus, taisyklingus ir lietuviškus pakaitus **rūsys** arba **pogrindis**; čia lenkiškas **sklepas** arba angliškas **beizmentas** yra mums visai nereikalingas. Visai kas kita yra tokie žodžiai kaip **demokratija, parlamentas, radaras, respublika** ir kt. Šitie visuotinės kultūros žodžiai yra bendras visų kultūringų tautų lobis, todėl jie tinkamai gali būti vartojami šalia savos kalbos žodžių, nes jie ne žaloja, bet turtina kalbą.

Taip, ar esama kairinio kirčio?

(Draugas, 1950 05 27)

D. V. Didžiulis Naujienų (Nr. 110) „Kalbos dalykų“ skyriuje gana smarkiai nupeikia lituanistą S. B., Draugo (Nr. 98) „Mūsų kalbos“ skyriuje kelis kartus pavartojusį „dešininį“ ir „kairinį“ kirtį. Remdamasis P. Joniku, A. Saliu ir (tik iš atminties) Pr. Skardžiumi, jis ma-

no, kad tokia S. B. fonetinių terminų vartosena esanti visai klaidinga, supainiota. „Moderniojoj mūsų kalbos mokslo terminijoj, – rašo jis, – nėra nei *dešininio*, nei *kairinio kirčio*, o tėra tik *dešininio, kairinio* ir *riestinio* terminais vadinami *ženklai*, kuriais žymima tam tikra priegaidžių kokybė balso judėsenos požiūriu ir jų vieta žodžių skiemenyse."

Šitas autoriaus nusakymas yra gana miglotas ir painus: kyla klausimas, ar dešininiais, kairiniais ir riestiniais ženklais žymėtinos p a - č i o s p r i e g a i d ė s, ar tik „tam tikra priegaidžių kokybė balso judėsenos požiūriu"? Kitas, kiek ankstyvesnis pasakymas („Kairiniu ženklu yra žymima trumpinė priegaidė, dešininiu stumtinė, riestiniu ženklu – tęstinė priegaidė"), atrodytų, kad tais ženklais turėtų būti žymimos pačios priegaidės, bet tada kam tais pačiais ženklais dar turi būti žymima „tam tikra priegaidžių kokybė"? Toliau: ką autorius supranta „moderniąja kalbos mokslo terminija"? Ar tik tai, kas lig šiol buvo P. Joniko, A. Salio ir Pr. Skardžiaus vartota? Ar kitų vartosena jau nieko nebereiškia? Štai Rygiškių Jono antrosios laidos „Lietuvių kalbos gramatikoje" (10 psl.) aiškiai vartojamas *kairinis*, *dešininis* ir *riestinis kirtis*. M. Niedermanno, A. Senno ir F. Brenderio „Lietuvių rašomosios kalbos žodyne" (I 480 psl.) taip pat vartojami tie terminai: *kairinis kirtis* „Gravis", *dešininis kirtis* „Akut", *riestinis kirtis* „Zirkumflex". Ilgametis lietuvių kalbos ir literatūros mokytojas S. B., kuris savo mokyklinėj praktikoj yra daugiausia naudojęsis J. Jablonskio raštais, ir minėtame straipsnyje tiesiog automatiškai yra pavartojęs *dešininį* bei *kairinį kirtį*. Tai, žinoma, nevisai gerai. Būtų buvę kur kas geriau, jei jis būtų pavartojęs *dešininį* arba *kairinį priegaidės ženklą* arba, paprasčiau, *dešininę* arba *kairinę priegaidę*: tai daugiau sutinka su fonetikos reikalavimais. Bet kam nelemta klysti, ypač šiais pairusiais laikais? Mokytojas S. B. nusekė mokytoju J. Jablonskiu, taigi juodu abudu, šių dienų akimis žiūrint, lyg kiek klysta. Bet tuo pat būdu būtų galima pasakyti, kad ir D. V. Didžiulis, kitą taisydamas, pats klysta: sekdamas trimis minėtaisiais kalbininkais, jis vartoja *stumtinę* priegaidę, o tai „moderniojoj mūsų kalbos mokslo terminijoj" jau tikrai neturėtų būti, nes tatai yra grubus vertimas iš vok. *Stosston*. 1939 m. spausdinant P. Joniko diplominį darbą, nei A. Salys, nei aš dar nemokėjome kaip reikiant lietuviškai pavadinti

šios priegaidės, todėl provizoriškai vartojome žodišką vertimą. Bet šių eilučių autoriui perdirbant savo „Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo“ vadovėlį „Lietuvių kalbos vadovo“ reikalams, pavyko šią priegaidę kiek tinkamiau pavadinti – *staiginė priegaidė*. Ir tikrai: tariant šią priegaidę, balsas iš pradžios staigiai, smarkiai kyla aukštyn ir paskui tuoj vėl krinta, taigi pagal šitą balso kilimą ir kalbamoji priegaidė gali būti vadinama *staiginė* (arba *smarkinė*), ne *stumtinė*, nes čia balso stūmimas mums yra labai neįprastas. Taigi, rašant apie terminus, reikia rašyti apdairiau ir atsargiau, negu kad D. V. Didžiulis daro.

Aisčių sąvoka ir kilmė

(Draugas, 1950 06 17)

Mokslinėj literatūroj aisčių sąvoka, kad ir dar nevisai lig šiol išaiškinta, yra daugiau ar mažiau pastoviau vartojama, bet mūsų periodinėje spaudoje tai kartais gana nepaprastai įvairuoja, nes žmonės, apie tą dalyką rašydami, dažniausiai rašo remdamiesi ne kokiais nors aiškesniais šaltiniais, bet savo palaida vaizduote. Štai š. m. „Draugo“ Nr. 89 J. Gliaudys yra pastebėjęs, kad žodis *aistis* mūsų dailiojoj literatūroj ir publicistikoj gana dažnai vartojamas. Į tai reaguodamas, I. V. rašo tam pačiam laikraščiui ištisą straipsnį, kuriame nori įrodyti, kad tiek pats žodis *aistis*, tiek lietuviams primetama *aisčių* kilmė neturi aiškaus istorinio pagrindo, ir todėl jis yra linkęs tai laikyti kažkieno „protavimo padaru“. Bet J. Jurgaitis savo straipsnyje „Į aisčių vienybę“ (Lietuvių Dienos, Nr. 3, 7 psl.) cituoja iš „Britanijos Lietuvio“ (Nr. 7/132) latvio V. Tamanio pasisakymą dėl Lietuvos, Latvijos ir Prūsijos ateities. „Matome, – sako tas latvis, – žemėlapyje yra trys aisčių tautų žemės, kurioms reikia viena valstybe tapti. Tai Lietuva, Latvija ir atgimstanti Prūsija“. Jis toliau mano, kad tie trys kraštai turės susijungti į vieną „mūsų bendrą ir pirminę tėvynę Aistiją“; jos vėliava turėsianti tris spalvas: geltoną – Lietuvos, baltą – Latvijos, o raudoną – Prūsijos ir kitų žinomų bei nežinomų aisčių genčių. Tam latvio sumanymui pritaria ir J. Jurgaitis, patardamas skaitytojams „daugiau pasvarstyti apie baltų arba aisčių vienybę“.

Bet čia tuojau kyla klausimas: ar visi šitie minėtieji autoriai kaip reikiant supranta tai, apie ką jie rašo? Atrodo, kad ne. Visų pirma šis latvis be reikalo kalba apie atgimstančią Prūsiją: senovės prūsai, kurie sudarė vakarinių baltų grupę, XVIII šimtmety yra galutinai išnykę, todėl jų iš numirusių jau nebegalėsime prikelti. Antra vertus, tiek J. Gliaudys, tiek jo oponentas I. V., tiek latvis Tamanis drauge su J. Jurgaičiu nėra kaip reikiant išsiaiškinę, kas pagaliau yra tie vadinamieji *aisčiai*, kuriuos jie taip dažnai vartoja. O tai nėra jau toks visai paprastas dalykas, kaip jie yra linkę manyti. Iš vienos pusės pats žodis *aistis* nėra visai pramanytas: K. Būga, vadovaudamasis savo mokytoju K. Jauniumi, šį žodį yra kildinęs iš senovės romėnų istoriko Tacito *Aestiorum gentes* (daugiskaitos vardininkas *aestii*, iš senovės lyties *aistii*, lietuvių kalboj dėsningai gali atliepti *aisčiai*). Pats Tacitas apie tai griežtai nieko nepasako, tik pastebi, kad aisčiai (aestii) gyvenę prie Svebų (dabartinės Baltijos) jūros, savo papročiais bei būdu buvę artimesni svebams, o kalba britams, garbinę dievų motiną ir nešioję šernų paveikslus, buvę darbštesni žemdirbiai kaip germanai ir pajūryje rinkę gintarą, jų pačių *glesum* vadinamą. Tuos Tacito aisčius Baltijos pajūry mini ir kiti vėlyvesni šaltiniai: gotų istorikas Kasiodoras, vėliau Jordanis, Karolio Didžiojo biografas Einhardas ir pagaliau IX šimtmety anglosaksų keliauninkas Wulfstanas. Ypač įdomus yra šio pastarojo pranešimas, kuriame jis pastebi, kad Vysla tekanti nuo pietų iš slavų (veonodų), o Ilfingas (vok. Elbing) nuo rytų iš aisčių žemės (Eastlande), kur esąs *Truso* (dabar vok. *Drausen*) ežeras ir daugybė miestų; kiekvienas iš šių miestų turįs savo karalių; karaliai ir turtingieji geria kumelės pieną, o neturtingieji ir vergai midų ir t. t.

Iš šitų kelių trumpų istorinių žinių matyti, kad aisčiai nuo senovės ligi IX–X a. po Kr. yra gyvenę į rytus nuo Vyslos upės prie Baltijos jūros. Wulfstano minimi aisčių vietovardžiai ir papročiai sutinka su vėlesnių prūsų atitinkamais vietovardžiais bei papročiais. Pagaliau archeologai yra konstatavę, kad ankstyvesniųjų prūsų kultūra yra tolydi, nenutrūkstama. Todėl iš to tenka pripažinti, kad aisčiai yra buvę tie patys prūsai, kaip kad K. Būga mano (žr. jo „Liet. kalbos žodyno“ LXXII psl.), arba, kaip latvių prof. Jonas Endzelynas yra linkęs manyti (žr. jo „Senprūšu valoda“ 6 psl.), prūsų protėviai.

Kitas latvių kalbininkas, E. Blesė, savo laiku įrodinėjo, kad Tacito aisčiai iš dalies apėmę ir senovės kuršius, bet tai tėra menkai įrodyta ir todėl abejotina.

Štai šituos aisčius K. Būga ir vartojo vadinti tam, ką kiti vadina *baltais*. Dėl to jis 1924 m. Kaune išleistoje savo knygelėj „Aisčių praeitis vietų vardų šviesoje" (6 psl.) visai aiškiai sako: „Kadangi *aisčio* vardas nuo X amžiaus nebėra reikalingas *prūsų* tautai vadinti, tai jį šiandien galėtumėm suvartoti vardu visai giminei, kurios nariais yra ne tiktai prūsai (senovės tikrieji aisčiai), bet ir lietuviai, latviai, žiemgaliai, sėliai ir kuršiai". Bet kitų kraštų mokslininkai (latviai, vokiečiai, prancūzai ir kt.) šiuo atveju K. Būgos nepasekė: jie tam reikalui vartoja žodį *baltai*; daug kur šis žodis yra ir mūsų mokslinėje literatūroje vartojamas. Dabar mes *baltais* iš vienos pusės (platesne prasme) vadiname indoeuropiečių šeimai priklausančią Baltijos tautų grupę, kuriai priskaitomi lietuviai, latviai, senovės prūsai, kuršiai, žiemgaliai ir sėliai, iš kitos pusės (siauresne prasme) tuo vardu nusakome ir trijų Pabaltijo valstybių (Lietuvos, Latvijos ir Estijos) gyventojus, kuriuos dabar yra ištikęs vienodas okupacijos likimas.

Kada vartotini dalyviniai esamojo laiko prieveiksmiai: *galimai, matomai* ir kt.?

(Dirva, 1950 07 13)

Šios rūšies dalyviniai prieveiksmiai vartojami tuo pat būdu, kaip ir visi kiti būdvardiniai prieveiksmiai: jie pirmiausia pažymi, paaiškina veiksmo ypatybę, pvz.: a t m e n a m a i (visai neseniai) kaimiečiai dar vyžomis avėdavo; man dar a t m e n a m a i čia smuklė stovėjo; jis kalbėjo gana į m a n o m a i, į t i k i n a m a i; gyvename tuo tarpu tik p a k e n č i a m a i; vakar lijo visai p r i d e r a m a i (kaip pridera); viskas buvo daroma r e g i m a i (matomai); mokytojas kalbėjo visai aiškiai, s u p r a n t a m a i.

Bet dabartinėje mūsų spaudos kalboje, iš dalies sekant kaimyninių kalbų pavyzdžiais, kaikurie dalyviniai neveikiamieji esamojo laiko prieveiksmiai yra vartojami nevisai įprastai, pvz.: rūpintis g a l i m a i d a u g i a u tautos reikalais; jis m a t o m a i šito dalyko vi-

sai nesuprato ir tt. Mūsų ligšiolinės bendrinės kalbos įpratimu geriau yra sakyti: rūpintis kiek galėdamas daugiau tautos reikalais; reikia kiek galint daugiau atsižvelgti į kito nuomonę; jis, matyti, šito dalyko visai nesuprato.

Ar tinkamai sudarytas būdvardis *atsakomingas*?

(Dirva, 1950 07 13)

Su priesaga **-ingas** sudaromi būdvardžiai visų pirma iš daiktavardžių, pvz.: grūdingas – grūdas, ydingas – yda, lietingas – lietus, pieningas – pienas, pinigingas – pinigai, protingas – protas ir kt. Iš kitų kalbos dalių rečiau tesudaromi šios rūšies dariniai, kaip, pavyzdžiui, dosningas – dosnus, linksmingas – linksmas, niekingas – niekas, vieningas – vienas; duodingas „dosnus“ – duoda, meldingas „pamaldus“ – meldė, melsti, prapuolingas „kur ilgai užgaištąs“ – prapuola, -ė, supratingas „sumanus, išmintingas“ – suprato, suprasti ir kt.

Bet visai nelinkstama sudaryti būdvardžių su priesaga **-ingas** iš neveikiamųjų esamojo laiko dalyvių – nesakoma daromingas, rašomingas, sakomingas, skaitomingas ir kt., taigi ir atsakomingas yra gyvajai žmonių kalbai visai svetimas. Šis būdvardis visai neseniai pirmiausiai yra dirbtinai atsiradęs spaudos kalboje, kur dar vis pasitaiko visokių šiukšlių, o iš čia jos jau spėjo patekti ir į kaikuriuos žodynus; pvz. M. Niedermanno, A. Senno ir Fr. Brenderio „Rašomosios lietuvių kalbos žodyne“ (56 psl.) šis darinys duodamas net pagrindiniu žodžiu. Tačiau dabartinėje bendrinėje, taigi ir spaudos kalboje šio nevykėlio būdvardžio vietoje patartina pirmiausia vartoti gyvojoj žmonių kalboj sutinkamą ir būdingai sudarytą žodį atsakingas „responsible“: visuomeninis darbas yra didžiai atsakingas; jis nėra atsakingas už savo darbus; laužti sienas yra labai atsakingas daiktas. Dėl darybos plg.: atsakingas – atsakas, atsargingas – atsarga ir kt.

Prieveiksmiai su *-iniai*

(Dirva, 1950 07 20)

Nors jau daug kartų buvo primygtinai nurodyta, kad šios rūšies prieveiksmiai mūsų bendrinėj kalboj nevartotini, bet spaudos kalboje jų dar vis pasitaiko. Pvz. DRAUGO Nr. 150 vedamajame straipsnyje tai net kelis kartus pavartota: jam (MacArthurui) pavyko japonų tautą politiniai perorientuoti; Jungtinės Valstybės... medžiaginiai jam (Titui) pagelbėjo išsilaikyti; Maskva kraštą... ekonominiai boikotavo.

Visuose šituose sakiniuose daug geriau ir taisyklingiau vartoti prieveiksmį su **-iškai**: jam pavyko japonų tautą politiškai perorientuoti; Jungtinės Valstybės ... medžiagiškai jam pagelbėjo išsilaikyti; Maskva kraštą ... ekonomiškai boikotavo.

Kad taip arba kaip nors kitaip panašiai tai reikia sakyti, čia jau nebetenka plačiau įrodinėti, tik tenka apgailestauti, kad kaikurie įtakingesnieji JAV lietuvių laikraščiai, mėgstą pakalbėti apie lietuvybės reikšmę, dažnai nesilaiko paprasčiausio mūsų kalbos taisyklingumo ir tuo būdu jai praktiškai neparodo jokios didesnės pagarbos. Štai tame pačiame DRAUGE vedamajame šalia prieveiksmių su **-iniai** vartojamos ir grubios žargoniškos rusybės, kaip antai: gen. MacArthur nuskrido į Korėją, kad iš arti su padėtim susipažinti ir karo vyrus padrąsinti.

Čia visai paprastai lietuviškai tai gali būti šitaip nusakyta: gen. MacArthuras (kitoje vietoje ir pats DRAUGAS vartoja naudininką su galūne: MacArthurui) nuskrido į Korėją, kad iš arti su padėtim susipažintų ir karo vyrus padrąsintų; arba: MacArthuras nuskrido į Korėją iš arti su padėtim susipažinti ir karo vyrų padrąsinti.

Ar geri yra žodžiai *suokalbis* ir *sutaupos*?

(Dirva, 1950 08 10)

Mūsų gyvoje žmonių kalboje priesaga **suo-** beveik nevartojama, bent nėra gerai paliudytų su šia priesaga sudarytų senesnių ir plačiau vartojamų darinių. Vienoj kitoj šnektoj sutinkama **nesuomonė**

yra gana individualus, atsitiktinis darinys ir bendrinėj kalboj visai nevartojamas; **nesuomonės** vietoje dabar visur kaip specialus terminas yra vartojama **nesąmonė**; plg. dar: **sąmalas, sąmatas, sampilas, samplėšis, sandaras, sankaba, santaika, santarvė, sąvėla, sąsūka, sąžinė** ir kt. Dabartinėje spaudos kalboje vienur kitur dar sutinkamas **suokalbis**, atrodo, yra nesenas dalykas, nes senesnėje raštų kalboje jis nepažįstamas; pvz. M. Daukša dabartinio **suokalbio** vietoje vartoja **sankalbį**. Dabartinėje bendrinėje kalboje šio darinio vietoje plačiai vartojamas gerai ir taisyklingai sudarytas **sąmokslas** „susimokymas, conspiracy, plot". Mano nuomone, nebūdingo **suokalbio** vietoje reikėtų ir toliau bendrinėje kalboje daugiausia vartoti **sąmokslą** arba **sankalbą** bei **sankalbį**.

Taip pat, vadovaujantis būdingesniais bendrinės kalbos polinkiais, ir **sutaupų** vietoje pirmiausia reikėtų vartoti **santaupas**; dėl darybos plg. **sutaupyti – santaupa, sudaryti – sandara, sukalbėti – sankalba, surašyti – sąrašas, suskaityti – sąskaita, surauti – sąrova, susukti – sąsūka, susmaukti – sąsmauka, suveržti – sąvarža** ir kt. Nors mūsų kalboje šalia **susukti – sąsūka, susmaukt –** [*sąsmauka* yra] šalia **sutarti – sutartis**, tačiau ši darysena yra gana siaura ir visai negausi, todėl negali būti ja remiama ir **sutaupų** daryba.

Kaip lietuviškai galėtų būti vadinami *marinai* ir *submarinai*?

(Dirva, 1950 08 10)

Šitie žodžiai yra grynai angliški, aklai versti iš **marine (mariner)** ir **submarine**, visai panašiai, kaip **beizmentas** iš **basement, strytas** iš **street, porčius** iš **porch** ir kt. Bet visi šitie angliški skoliniai nėra būtini mūsų bendrinei kalbai: mes jų vietoje turime visai gražius ir tinkamus savus pakaitus **jūreivis** arba **jūrininkas** „seeman, mariner" ir **povandeninis laivas „submarine"** arba **narlaivis** (t. y. laivas naras, neriamasis laivas). Šis paskutinysis naujadaras (narlaivis), vartojamas vieno kito amerikiečių lietuvių laikraščio, yra pakenčiamai sudarytas, bet mūsų karinėje terminologijoje ir bendrinėje kalboje jau yra daugiau įprastas vartoti **povandeninis laivas**, todėl, atrodo, jo daugiau reikėtų laikytis ir toliau.

Laisvė ir *nelaisvė*

(Daiktavardžiai su neigiamuoju priešdėliu *ne-*)
(Draugas, 1950 08 19)

Kalboje yra sakoma: turėk apykantos ir kitiems, jis dega kitų neapykanta; kur pasibaigia būtis (buvimas, existence, Existenz), ten prasideda nebūtis; vaikas turėjo dalią – jam visur sekėsi, našlaitė skundėsi savo nedalia; šiandien darbo diena, rytoj bus nedarbo diena; išėjo laimės ieškoti, bet sutiko nelaimę; veržėsi į laisvę, pateko į nelaisvę; džiaugėsi savo sveikata, skundėsi nesveikata; kambary buvo didžiausia švara, aplinkui buvo matyti baisiausia nešvara; sakyk tiesą, nekalbėk netiesos; gyveno turtuose paskendęs, neturte gimiau, neturte augau, neturte ir mirsiu; laikykimės tvarkos, nedarykime netvarkos; akyse švietė viltis, jo dvasią slėgė neviltis ir t. t.

Šitie sugretinimai rodo priešdėlio *ne-* vaidmenį šios rūšies daiktavardžių daryboj: neigiamoji dalelytė *ne*, pridėta prie atitinkamų daiktavardžių, suteikia jiems priešybinę reikšmę. Taigi jei pvz. laimė reiškia „laimės būvį", tai *nelaimė* yra toks būvis, kur tos laimės jau nėra; jei *laisvė* yra „laisvės būvis", tai *nelaisvė* yra būvis, kur laisvės nėra, ir t. t. Tuo būdu *neapykanta* savo reikšme yra griežtai priešinga *apykantai, nebūtis – būčiai, nedalia – daliai, nedarbas – darbui, nelaimė – laimei, nelaisvė – laisvei, netvarka – tvarkai, neviltis – vilčiai...*

Tačiau daugelis šito reikšminio skirtumo ligi šiol vis dar negali suvokti ir todėl vietoj daiktavardžių su neigiamuoju priešdėliu *ne-* vis netaisyklingai tebevartoja daiktavardžius su priešdėliu *be-*. Pvz. mūsų spaudoj nuolat ir nuolat dar pasitaiko tokių pasakymų: stengiasi sukelti Indokinijoje kuo didžiausią betvarkę („Draugas" Nr. 29); keliolika garbingų tautų kenčia belaisvę, persekiojimus, terorą (Nr. 81); neaprėpiama dabarties betvarkė atsirado dėka intelektualinės krizės (Nr. 94); laivas iki šiol iš belaisvės nepaleistas (Nr. 111); juk tai chaosas, betvarkė (Nr. 168); iš perdidelio noro perdaug apžiūrėti ir nuveikti išeinama iš lygsvaros, ir štai betvarkė („Lietuvių Žinios" Nr. 20) ir t. t.

Aišku, kad visuose šiuose sakiniuose tevartotina *netvarka* arba *nelaisvė*, nes, kaip toliau matysime, abu šie žodžiai visų pirma reiškia m o t e r į – vienas nežiūrinčią ar nesilaikančią tvarkos, antras – neturinčią ar netekusią laisvės.

Taip pat reikia dar pastebėti, kad žodį *dėka* savo kalboje esame įpratę vartoti visur p o l i n k s n i o: *jo dėka*, todėl trečiame sakiny sakytina: neaprėpiama dabarties netvarka atsirado *intelektualinės krizės dėka*. Žodis *lygsvara* paskutiniame sakinyje yra aklai išsiverstas iš svetimųjų kalbų – plg. rusų *ravnovesije* arba vokiečių *Gleichgewicht*. Turint vykusį ir prigijusį savos darybos žodį *pusiausvyra*, nėra nė mažiausio reikalo vartoti nevykėlį *lygsvara*.

Milionas ar *milijonas*?

(Dirva, 1950 08 24)

Šitas žodis yra rašomas nevienodai – kartais be joto, kartais su jotu. Lituanistas S. B., norėdamas išvengti šito svyravimo, 1950 m. kovo 11 d. „Draugo" antroje laidoje šalia **biblioteka, patriotas, periodas, socialistas** ir kt. pataria rašyti ir **milionas, miliardas, marionas**. Bet A. Tveraitis (slapyvardis) „Naujienų" Nr. 101 nepatenkintas tokiu rašymu: jis yra linkęs su jotu rašyti ne tik **milijonas**, bet ir **patrijotas, socijalistas** ir kt., tik tokio rašymo negali kaip reikiant pagrįsti ir šaukiasi į pagalbą lituanistų profesorių A. Salio bei P. Joniko. Po kurio laiko iš šių autoritetų pasisakė paskutinysis ilgoku straipsniu, tilpusiu šių metų „Naujienų" 125 ir 127 numeriuose. Visų pirma jis stengiasi įrodyti, kad jotas svetimybėse negalįs būti vienodai vartojamas: suliaudėję, plačiai prigiję skoliniai (**milijonas, milijardas, parapijonas, valerijonas**...) turį būti rašomi su jotu, o tik inteligentų vartojamos svetimybės (**biologija, simbiontas** ir kt.) be joto. Šitoks ligšiolinis rašymas turėjęs „realų pagrindą", ir todėl „šiuo metu už tėvynės ribų nedidelis lietuvių skaičius neturėtų imtis principinių mūsų rašybos keitimų". Patį savo straipsnį baigia dar įmantriau: „Šitas pastabas čia parašiau dalykui pasiaiškinti, bet nesiūlau skaitytojams imti tuojau naujoviškai pradėti ir rašyti. Rašyba yra sutartinis dalykas, ir jos nedera keisti nei vienam, nei pusantro kalbininko".

Šituo būdu P. Jonikas stengiasi šnekėti kiek išdidžiai ir autoritetingai, bet, deja, savo ilgoku straipsniu nieko naujo nepasako ir visą klausimą tik daugiau suvelia, negu išaiškina.

Visų pirma jis be reikalo susina tarptautinių svetimybių rašymą su liaudinių skolinių rašymu: **grubijonas, fijolka** (ar **pijolka**), **dijokas, pijokas, parapijonas** ir kt. nieko nepadeda klausimui išaiškinti ar išsiaiškinti, nes daugelis šios rūšies svetimybių mūsų bendrinėj kalboj visai nevartojama – tai viena; antra, jotas daug kur tarp balsių yra vartojamas ir grynai lietuviškuose žodžiuose, pvz. **įjeiti, pajėmė** ir kt.; trečia, vienas kitas jotą mėgino visur tarp balsių vartoti – tiek suliaudėjusiuose skoliniuose, tiek tarptautinėse svetimybėse (**bijologija, patrijotas, perijodas, socijalistas, trijumfas** ir kt.), visai panašiai, kaip kad yra linkęs rašyti P. Jonikas su A. Tveraičiu, bet toks rašymas nerado daugiau šalininkų, ir dabar beveik visuotinai tarptautinėse svetimybėse nevartojamas jotas – rašoma **aviacija, biblioteka, iniciatyva, materialistas, radiofonas, socialistas, sociologija** ir kt. Visa sunkenybė yra tik ta, kad čia nėra tikros pastovios ribos: vieni tokias svetimybes, kaip **amonijakas, milijonas, socijalistas** laiko jau plačiai pažįstamomis, o kitiems atrodo, kad tie žodžiai lengvai gali būti ir tarptautinės svetimybės. Kad **milijardas** būtų plačiai žmonių (liaudies) kalboje vartojamas, tenka labai abejoti, o jis savo daryba nedaug kuo skiriasi nuo **biliardas**, kurio mūsų liaudis seniau tikrai nepažino. Jeigu **amonijaką** pripažinsime liaudiniu žodžiu, tai kaip bus su **salmiaku**? Jei **milijonas** liaudinis žodis, tai kaip rašysime **bilionas, trilionas**, kuriuos tik inteligentai tepažįsta? Šitokių priešybių yra gana daug, ir todėl P. Jonikas be reikalo jas nutyli arba mėgina spragas užkaišioti bendrinėje kalboje nevartojamais slaviškais skoliniais. Tai nėra joks klausimo išsprendimas ar išaiškinimas, – tai tėra tik senų dalykų kartojimas. Čia gali būti tik dvi išeitys: arba visur vartoti jotą, arba surasti griežtesnę ribą, kur jotas vartotinas, o kur nevartotinas. Jeigu ligi šiol joto daugumos nebuvo linkstama vartoti t a r p t a u t i n ė s e s v e t i m y b ė s e tarp balsių, tai, mano nuomone, tuo keliu reikia eiti ir toliau, tik būtinai reikia surasti aiškesnę ir griežtesnę ribą, kur tas jotas tokiais atvejais vartotinas. Visų pirma visos tarptautinės svetimybės, kurios gali būti daugiau ar mažiau susiejamos su pirminėmis, senesnėmis (sen. graikų ar loty-

nų) lytimis ir kitų žymesnių Vak. Europos kalbų atitikmenimis, rašytinos kiek galint vienodžiau. Pvz. šalia **biliardas** rašytinas ir **miliardas**; šalia **bilionas, trilionas** vartotinas ir **milionas**; šalia **maniakas, salmiakas** ir kt. taip pat rašytinas ir **amoniakas**. Ir tt.

Šitoks rašymas yra ne koks nors principinis rašybos keitimas, kaip kad klaidingai galvoja P. Jonikas, bet tik mėginimas išlyginti ar aplyginti aiškias nevienodybes. Tačiau einant tokiu keliu, nenorima nudausioti į padebesius ir pamesti bet kokią ribą: tai yra kita kraštutinybė, kurią P. Jonikas dirbtinai mėgina išvesti iš kaikurių kalbininkų samprotavimų. Pvz. šalia **Marija** ir toliau rašysime **Marijampolė**, nes mūsų vietovardžiai dažnai rašomi iš garsų, ne iš kilmės (plg. **Auškalviai, Berūkščiai, Jaukurai** ir kt.); antra vertus P. Jonikas tiesiog niekus rašo, kad „patys ano siūlymo autoriai" apsisukę nebesilaiką vienodumo: sakydami reikiant rašyti **Marijampolę** su jotu šalia **marionas** be joto, jie „tariasi čia pasiteisiną tuo, kad tas vietovardis esąs sietinas su **Marija**, kuri jau ir jų rašoma su jotu".

Tai yra tikros galvojimo rezginės: visų pirma lituanistas S. B. savo straipsnyje visai nieko nerašo apie šio vietovardžio kilmę; apie tai panašiai ir aš niekados nesu nei galvojęs, nei viešai rašęs; aš nežinau, kad taip neišmintingai būtų rašęs ir kuris nors kitas iš mūsų kalbininkų. Tai yra, švelniai tariant, veržimasis pro atviras duris, kurias pirmas pradėjo braškinti slapukas A. Tveraitis šitaip nuposmelodamas: „Jei be tų išimčių norėsime rašyti, tai turėsime berašyti ir **Maria** be joto, taip pat ir lietuvių vietovardį **Mariampolė**". Štai tau ir devintinės: „Kalbos dalykų" skyriaus redaktorius rašo prasilenkdamas su savo paties bendradarbiu ir paskui tokį galvojimą priskirdamas tariamiems „ano siūlymo autoriams". Bet tai yra visiška netiesa: rašydami **radijas**, šitie autoriai vis dėlto siūlo rašyti ne **radijofonas, radijograma, radijologija**, bet **radiofonas, radiograma, radiologija**. Bet tie patys autoriai, skirdami **Maria** (Marė) nuo **Marija**, vis dėlto teikia **Marijampolė**, ne **Mariampolė**! Šitie autoriai nei nemėgina visko sutraukti ant vieno kurpalio, nes jiems kalbos duomenys yra ne mažiau vertingi kaip ir P. Jonikui.

Pagaliau, nebesigilinant į kitus P. Joniko samprotavimus, – jei reikės, teks dėl to pasisakyti kitą kartą, – tenka dar pastebėti, kad joto rašymas tarp balsių lietuvių kalbos duomenimis gali būti patei-

sintas ir paneigtas. Pvz. rytiečiai tam tikrą žieminę kepurę vadina **triausė** ir taria ne **tr'ausė**, panašiai kaip **kaliausė, pliauskė, kriaušė**, bet **tri-ausė**, visai panašiai, kaip **tri-anguliacija, soci-alistas** ir kt. Taigi dabartinė daugumos vartosena (**biologija, patriotas** ir kt.) nėra jau taip priešinga lietuvių kalbai, kaip kad vienas kitas kalbininkas ar puskalbininkis yra linkęs galvoti. Rašydami **biologija, patriotas, periodas, bilionas, biliardas** ir kt. mes perdaug nenusidedame lietuvių kalbai, – visko vistiek negalime suliaudinti! – o vienodžiau rašydami tarptautines svetimybes, mes tik sudarome aiškesnę sistemą, sumažiname nereikalingų išimčių skaičių ir tuo būdu palengviname pačią vartoseną.

Ar galima *padengti sąskaitą*?

(Dirva, 1950 09 21)

Šis posakis sutinkamas spaudos kalboje ir viename kitame vėlyvesnių laikų žodyne; pvz., Niedermanno, Senno ir Brenderio „Liet. rašomosios kalbos žodyne" (II 358) veiksmažodžiui **padengti** šalia pagrindinės reikšmės „(be)decken, zudecken" dar duodama ir antroji reikšmė „decken, sicherstellen, aufkommen fuer": **nuostolius padengti** „die Verluste decken" ir kt. Taip pat V. Pėteraitis savo „Lietuviškai angliškame žodyne" (285 psl.) šalia **skolą padengti** rašo ir **išlaidas padengti** „to cover the costs", **nuostolius padengti** „to make good a loos" ir kt. Vienas kitas gal mėgins šią vartoseną ir reikšmiškai (semasiologiškai) pateisinti: jeigu mes ką nors (stalą, puodą...) galime kuo **padengti** (plg. **staldengtė, puoddengtė**), tai panašiai perkeltine reikšme, sako, galime ir skolas bei nuostolius **padengti**. Bet, deja, ši panašybė nėra pagrįsta aiškiais lietuviškais pavyzdžiais. Gyvojoj žmonių kalboj paprastai nuostoliai yra **atlyginami**, skolos **sumokamos** arba **atlyginamos** ir tt. **Išlaidų, nuostolių** arba **skolų padengimas** veikiausiai yra vertimo keliu atsiradęs iš kaimyninių kalbų, plg. rusų **pokryt' dolgi**, vok. **die Verluste decken**, taip pat anglų **to cover the costs** ir kt. Bet mūsų bendrinei kalbai šis vertimas nėra būdingas ir būtinai reikalingas, – mes visiškai ramiai ir toliau galime ne tik skolas, bet ir nuostolius bei išlaidas sumokėti arba atlyginti, o tuo keliu eidami, be jokios sunkenybės galime ir **sąskaitas**

sumokėti. Tai yra visai paprastas ir aiškus nusakymas, pvz.: jis sumokėjo visas sąskaitas, šitos sąskaitos jau sumokėtos ir kt. Visai kas kita yra **valiutos padengimas**: čia mes be **padengimo** jau nebegalėsime apsieiti, nes šiai sąvokai nusakyti netinka nei **atlyginimas**, nei **sumokėjimas**. Valiuta, kad būtų tvirta arba tvirtesnė, yra paremiama, arba kitaip, perkeltine reikšme sakant, padengiama auksu ar kitokiomis vertybėmis.

Kasdieniniai kalbos dalykai

(Draugas, 1950 09 23)

Kartais yra reikalo kalbėti apie vienus ir tuos pačius dalykus vis iš naujo, pakartotinai. Štai „Mūsų kalbos" skyriuje jau pakartotinai buvo nurodyta, kad negalima rašyti **grąsinti** (su nosine **a**), **bet** „Draugo" straipsnių autoriai iš įpratimo arba tiesiog pro pirštus nuleisdami „Mūsų kalbos" patarimus dar ir dabar dažnai tebekartoja šią paprastą rašybos klaidą. Bet iš kitos pusės mūsų priežodis sako: lašas po lašo ir akmenį prakala. Taigi dažnesnis tų pačių dalykų priminimas gal visdėlto pažadins ir paskatins susirūpinti.

Šį kartą noriu paliesti vieną kitą nevartotiną dalyką, kuris pasitaiko Al. Barono straipsnyje, išspausdintame „Draugo" antrojoje dalyje (Nr. 203). Visų pirma pats straipsnio pavadinimas: „Apybraižos apie dabartinę lietuvių literatūros padėtį". Man rodos, daug sklandžiau ir geriau būtų parašius: **dabartinės lietuvių literatūros padėties apybraižos**. Nors sakoma **giesmė apie šv. Joną** ir **šv. Jono giesmė, pasaka apie turtuolį** ir **turtuolio pasaka**, visdėlto **apybraiža** nelabai tinka vartoti tuo pat būdu, kaip giesmė arba pasaka: **apybraiža** yra rupus aprašymas, apžvalga, kontūrai, taigi sakydami **meno dalykų apžvalga, draugijos veiklos apyskaita, turto, tarmės aprašas** (arba **apyrašas**) ir kt., turėtume sakyti ir **dabartinės liet. literatūros padėties apybraižos**, nes čia mes **apibrėžiame** dabartinės liet. literatūros padėtį, duodame tos **apibrėžiamosios padėties** atskirus metmenis, kontūrus, lygiai taip pat, kaip kad meno dalykų **apžvalgoje** mes **apžvelgiame** atskirus meno dalykus, tarmės **apraše aprašome** būdingus tos tarmės dalykus ir kt. Šiek tiek kerėbliškai ir nesklandžiai atrodytų tokie pasakymai: **apžvalga apie meno dalykus,**

paroda apie dailės kūrinius, aprašas apie turtą, apyskaita apie draugijos veiklą ir kt.

Kitas dalykas yra prieveiksminė priesaga **-iniai**. Jau kelis kartus buvo nurodyta, kada ši priesaga padoresnėje raštų kalboje nevartotina. Bet Al. Baronas rašo: „čia kalbu... apie dirvą... kuri... ne visai **tiesioginiai**... yra didesnio ar mažesnio kūrėjo pasisekimo akstinas; **fiziniai** ir **moraliniai** prislėgtas lietuvis ir t. t. Derindamiesi prie būdingesnių mūsų bendrinės kalbos vartosenos polinkių, turime ir šiuo atveju žmoniškiau, taisyklingiau sakyti rašyti – užuot **tiesioginiai, fiziniai, moraliniai** turime vartoti **tiesiog** arba **tiesiogiai, fiziškai, moraliai** (nuo **moralus**), pvz.: jis **tiesiogiai** nuo manęs nepriklauso; aš **fiziškai** esu pavargęs; **moraliai** prislėgtas lietuvis; artistas gana **natūraliai** (ne: **natūraliniai**) vaidino ir kt.

Taip pat, man rodos, gana sunkus yra ir šis vietininko vartojimas: literatūra yra vienas svarbiausių elementų **tautos išsilaikyme**. Šis posakis niekuo nesiskiria pvz. nuo tokių posakių: būdingi bruožai **tautos galvojime**, svarbiausi poelgiai (manieros) **rašytojo vaizdavime** ir kt. Daug paprasčiau ir lietuviškiau tai galima šiaip nusakyti: būdingi **tautos galvojimo** bruožai, svarbiausi **rašytojo vaizdavimo** poelgiai, pagrindiniai **rašymo būdai**, dailaus **deklamavimo** dėsniai, taigi ir literatūra yra vienas iš svarbiausių **tautos išsilaikymo elementų** (t. y. literatūra sudaro vieną iš svarbiausių tautos išsilaikymo elementų).

Pagaliau paminėtinas dar vienas ištisas sakinys, kuris, man rodos, yra gana painus ir sunkus: „Jeigu bet kas galima gauti už pinigus iš materialinių vertybių tada, kai **žmogus** nėra prislėgtas abejingumo ir netikrumo **dienoms** ir **daiktams, jis** visuomet pasirinks pirmąjį dalyką, o ne knygą“. Visų pirma **žmogus** ir **jis** yra vienas ir tas pats dalykas, todėl daug aiškiau būtų vartoti viename tiesioginiame sakinyje tik pirmąjį iš jų, būtent: žmogus, neprislėgtas abejingumo ir netikrumo..., visuomet pasirinks pirmąjį dalyką... Kita šio sakinio sunkenybė yra naudininkas „dienoms ir daiktams“ po **netikrumo**: po **abejingumo** šis linksnis dar galėtų būti pakenčiamas, bet po **netikrumo** jis jau neįprastai skamba, nes mes paprastai sakome **aš esu tikras dėl jo duotojo žodžio** (t. y. dėl to, kad jis savo duotąjį žodį ištesės) arba **netikras dėl savo ateities**, bet ne **tikras jo duotajam žodžiui** arba **netikras savo ateičiai**. Todėl nuosekliai sakytina ir **netikrumas dėl savo ateities, netikrumas dėl dienų ir daiktų** (arba tie-

siog: **dienų ir daiktų netikrumas**). Aš visą anksčiau minėtą sakinį ilgai negalvojęs šiaip nusakyčiau: „Jei bet ką galima gauti už pinigus..., tai žmogus, nebūdamas prislėgtas (arba tiesiog: neprislėgtas) abejingumo ir dienų bei daiktų netikrumo, visuomet pasirinks pirmąjį iš jų, o ne knygą". Bet norint galima šį sakinį ir kitaip nusakyti, bet tik svarbu, kad jis būtų nusakytas sklandžiai ir žmoniškai.

Šitomis keliomis savo pastabomis aš nenorėčiau užrūstinti Al. Barono, šiaipjau nuoširdžiai ir drąsiai rašančio apie gyvuosius mūsų dabartinės literatūros bei meno dalykus, – aš tik noriu padėti jam surasti vieną kitą sklandesnę ir lietuviškesnę minties reiškimo formą. Aš manau, kad kalbininkai ir rašytojai yra ne priešininkai, kaip kad seniau buvo bandyta daryti (atsiminkime tik nelaimingą kalbininkų pravardžiavimą blusininkais!), bet gražios ir taisyklingos gimtosios kalbos talkininkai ir bendradarbiai, ypač šiuo metu.

Ir dar dėl *miliono*

(Dirva, 1950 10 05, nr. 40)

Š. m. Dirvos Nr. 34 aš esu trumpai pasisakęs dėl P. Joniko straipsnio, išspausdinto šių metų Naujienų 125 ir 127 numeriuose. Dėl to pasisakymo nesutikdamas, jis vėl Naujienų 215 ir 218 Nr. parašė ilgą, bent keturių ištisų skilčių straipsnį, kur mėgina atremti kai kurias mano išvadas ir dar daugiau paremti savo samprotavimą. Šį savo straipsnį baigia kiek išdidoku tonu: „Aš čia teliečiu dalykinę Pr. Skardžiaus straipsnio pusę, bet ne nuotaikinę bei stilistinę, nes man terūpi paties dalyko objektyvinis aiškinimas, o ne kas kita."

Ryšium su šitokiu pasisakymu turiu tuojau štai ką pastebėti: objektyvus kalbos dalykų aiškinimas ir man pirmiausia rūpi; pašalinei nuotaikai ir tariamai autoritetinei įtaigai stengiuosi lengvai nepasiduoti. Man svarbiausias dalykas yra kalbiniai duomenys, ne „kas kita"; pašalinius dalykus iškeliu aikštėn tik tada, kai juos kas paliečia ryšium su svarstomuoju dalyku, tiesiogiai arba aplinkiniu būdu, kad ir pavardžių neminėdamas, vien tik užuominomis.

Toliau P. Jonikas minėtame mano straipsnyje yra linkęs įžiūrėti tam tikrą mano prieštaravimą sau pačiam ir Draugo „Mūsų kalbos" sky-

riaus vadovybei: tame straipsnyje jis rašo, aš atsisakąs ginti S. B., kuris pasiūlęs nebepalikti jokių išimčių – rašyti visur be joto. Visų pirma man nėra nuo ko atsisakyti, nes aš niekur nesu užsiangažavęs būti besąlyginiu S. B. gynėju. Tiesa, Draugo „Mūsų kalbos" skyrius yra dviese tvarkomas, bet straipsniai yra kiekvieno autoriaus skyrium pasirašomi: čia kiekvienas iš jų imasi atsakomybę už savo argumentaciją ir tvirtinimus. Taigi aš nesu koks nors neribotas lituanisto S. B. straipsnių cenzorius, o tai P. Jonikas, Naujienų „Kalbos dalykų" skyriaus redaktorius, turi juo labiau žinoti, nes ir jo redaguojamame skyriuje pasitaiko straipsnių, kurių autoriai savo išvadas kiek kitaip įrodinėja ir paremia, negu tai darytų pats redaktorius.

Pagaliau trečias dalykas. P. Jonikas iš asmeninių lituanisto S. B. laiškų mėgina spręsti apie mano nuomonės sąryšį su jo vertinimu dėl **Marijampolės** rašymo. Čia aš norėčiau didesnio aiškumo ir tikslumo.

Marijampolė yra tikrai susijusi su **Marija** – to aš ir dabar negin-čiju, bet negirdėjau S. B. ir ką kitą tvirtinant, kad **Marijampolė** būtų tiesiogiai iš **Marijos** išvesta. Taigi **Marijampolės** kilmė ir rašymas yra du įvairūs dalykai, kurių P. Jonikas, apie tai rašydamas, neturėjo sumaišyti.

Dabar pati P. Joniko atsakymo esmė. Jis pripažįsta, kad ligšiolinė svetimybių rašyba turinti išimčių, bet ir naujai siūlomoji taip pat esanti išimtinė. „Jeigu lig šiol pakako nujausti, – rašo jis, – kad kuris žodis čia plačiau liaudyje paplitęs (žinoma, aiškios visiems ribos neturint), tai dabar reikės atsiminti daug akademiškesnę ir mažiau prieinamą kalbos nelavintam taisyklę: ar tarptautinė svetimybė yra susiejama su sen. graikų ar lotynų kalbomis, o taip pat, ar ji iš tikrųjų vartojama svarbiausiose Vak. Europos kalbose. O jei tokio aiškaus palengvinimo nepasiekiama, tai jau pats naujovės įvedimas, bent senąją rašybą mokantiems tėra apsunkinimas".

Tai yra daugiau teoriškas, ne praktika paremtas bylojimas. Visų pirma eiliniam vartotojui nei lig šiol užteko, nei dabar užtenka paprasto nujautimo: vartodamas kurią svetimybę, jis dažniausiai visai negalvoja, ar ji yra siauriau ar plačiau vartojama, – tai nėra reikalo kiekvienam žinoti, – jis tik žiūri, kaip tai yra kitų vartojama – vadovėlių autorių, numaningesnių žmonių ir kt. O kadangi lig šiol joto vartojimas svetimybėse niekur nebuvo griežčiau aprašytas, J. Jablons-

kio gramatikoje nėra apie tai nė žodžio pasakyta, tai ir eiliniai jo (to joto) vartotojai buvo ir tebėra labai nepastovūs: vieni pvz. rašo **alijantas, klijentas, dijakonas, batalijonas, milijonas**, o kiti **aliantas, klientas, koeficientas, diakonas, bilionas, periodas, biologija, biblioteka** ir t. t. Jeigu mes lig šiol būtume turėję bent kokį rašomosios kalbos žodyną ar bent pastovesnį rašybos vadovą, pvz. tokį, kaip kad vokiečiai turi savo Dudeną, tai tokios maišaties dabar visai nebūtų, ir joto vartojimas mums nesudarytų jokios problemos.

Antra vertus, P. Jonikas visai be reikalo išpūstai baugina vartotojus tariamomis svetimybių rašybos sunkenybėmis ir akademiškumu: kaip lig šiol eiliniam vartotojui nereikėjo (ir jis to daugiausia nei nenorėjo) žinoti, ar kuri svetimybė yra siauriau ar plačiau vartojama, ar ji yra liaudiška ar inteligentiška, tokios ar kitokios kilmės, taip ir toliau jam nereikės tokiais dalykais rūpintis, – jam visai užteks to, kad visų svetimybių rašymas bus sužymėtas atsakingame rašybos vadovėlyje arba rašybos žodyne. Bet tokio vadovėlio arba žodyno autoriai, norėdami sistemingiau apdoroti tarptautinių svetimybių rašymą, būtinai turės laikytis kokios nors aiškesnės sistemos, o ne padrikai blaškytis, kaip kad lig šiol daugelio vartotojų buvo daroma; juo mažiau jie galės remtis tokiu trapiu pagrindu, kurį prisispyręs gina P. Jonikas.

Vadinamosios suliaudėjusios, plačiau žmonių kalboje vartojamos, iš inteligentinės, daugiau šviesuomenės pažįstamos tarptautinės svetimybės šiuo kultūros tempo metu negali būti įnoringai visados vienodai ir pastoviai skiriamos. Daugelis tarptautinių svetimybių dabar bematant patenka platesnėn vartosenon ir tuo būdu pasidaro bendru visuomenės lobiu. Bet pagal tai mes negalime ir negalėsime nuolat kaitalioti tarptautinių svetimybių rašymo, – vienas iš jų rašyti pagal liaudiškumą, o kitas pagal inteligentiškumą. Pvz. jei anksčiau buvo pradėtas vartoti **amoniakas**, o vėliau **salmiakas**, arba **maniakas**, tai ar mes pirmąjį iš jų rašysime su jotu, o antruosius be joto? Ar gi vadinamasis inteligentinis **biliardas**, kuris platesnės visuomenės ligi šiol nebuvo pažįstamas, jau turės būti skiriamas nuo tariamai suliaudėjusio **milijardo**? Argi **diakonas** negali būti rašomas be joto visai panašiai, kaip kad dabar rašome **diadema, diafragma, dialektas, dialogas, diametras** ir kt.?

P. Jonikas, norėdamas iš šių sunkenybių išsikapanoti, kiek galėdamas stengiasi įrodyti, kad tarptautinės svetimybės esančios labai sumišusios su liaudinėmis svetimybėmis ir todėl rašymu nevisados galinčios būti skiriamos. Pvz. jis pakartotinai mini slavišką skolinį **dijokas**, kuris savo kilme yra susijęs su **diakonu**, todėl juodu ir savo rašyba neturėtų skirtis, t. y. šalia **dijoko** turėtų būti rašomas ir **dijakonas**. Tam savo samprotavimui paremti jis dar primena, kad slaviškų skolinių studijoje ir aš rašęs **dijakonas**, ne **diakonas**. Bet tai yra visai skirtingas dalykas: aš savo studijoj turėjau reikalą tik su slaviškais skoliniais senovinėje lietuvių kalboje, todėl ir atitinkamą jų rašybą vartojau. Bet dabartinėj bendrinėj kalboj mes visai kitaip elgiamės: daug kur slaviškų skolinių vietoje vartojame tiesiogiai iš dabartinių Vak. Europos arba senovinių (antikinių kalbų paimtus atitikmenis).

Pvz. seniau daugelio buvo vartojami tiesiogiai slaviški skoliniai **advakotas, begemotas, elinas, gusaras, jumoras, klounas, kontragentas, kotlietas, pralotas** ir kt., bet dabartinėj bendrinėj kalboj jau vartojama arba patariama vartoti **advokatas, advokatūra** (plg. lot. **advocātus**), **behemotas** (plg. anglų **behemoth**, vok. **Behemoth** ir kt.), **helenas, husaras, humoras** (plg. lot. **hūmor** „drėgmė"), **klaunas** (plg. anglų **clown**, tr. **klaun**), **kontrahentas** (panašiai kaip **buhalteris, himnas, higiena** ir kt.), **kotletas** (su ta pačia priesaga kaip **kvartetas, sonetas** ir kt.), **prelatas** (plg. lot. **praelatus**) ir tt. Taigi visai panašiai kaip **dialektikas, materialas** (ne liaudinis **materijolas**), **socialistas** ir kt. galime ir turime rašyti **diakonas** (iš lot. **diāconus**, graikų **diákonos**), ne **dijakonas**. Slaviškas **dijokas** pagal rašybą yra tos pat rūšies, kaip ir **pijokas, fijolka** – iš **dijak (djak), pijak, fijalka,** bet nei vienas jų dabar bendrinėj kalboj nevartojamas. Vaizduojamojoje būties kalboje rašytojai norėdami gali vartoti tiek **dijoką,** tiek **pijoką** ir net **džiakoną** arba **žeką**, kuris galų gale taip pat yra išriedėjęs iš **diakono**. Jeigu statistikos sumetimais kas nors iš jų savo raštuose vartotų **alijošius** (atsiminkime tik K. Binkio Alijošių *) Bekepurį!), **Elijošius, mesijošius** ir kt., tai irgi nedaug ką būtų galima priešais

*) Čia Skardžiaus veikiausiai klysta: Binkis yra parašęs poemą „Tamošius Bekepuris" – *A. R.*

pasakyti. Bet bendrinėje kalboje vis dėlto jų neteiksime pirmoje vietoje vartoti – **Elijošių** su **mesijošiumi** pakeisime **Eliju** ir **mesiju** (šalia **mesiada**, visai panašiai kaip **Jeremijas** šalia **jeremiada** ir kt.), o **alijošiaus** (iš lenkų **elijasz**) vietoje galėtų būti teiktinas gražus savo žodis **gajus** (su šakniniu kirčiu).

Taigi visų šitų ir panašių dalykų negalima suversti į vieną puodą ir paskui lengvai tvirtinti, kad tarptautinės svetimybės negalinčios būti skiriamos nuo liaudinių skolinių. Taip gali kalbėti tik tie, kurie su skolinių mokslu nedaug arba visai nėra turėję reikalo.

Ir dar daugiau: P. Jonikui atrodo, kad mes iš garsų, su jotu, bendrinėje kalboje tariame visas svetimybes, tiek tarptautines, tiek iš slavų kalbų paskolintąsias, būtent – **patrijotas, bijologija, milijonas, milijardas, amonijakas, salmijakas, grubijonas** ir kt. Bet čia tuojau kyla klausimas: iš kur P. Jonikas žino, kad taip iš tikrųjų yra? Mano žiniomis, daugelis dabar, veikiausiai dėl rašybos įtakos, taria jau ne **bijologija**, bet **bi-olo-gija** (be joto), visai panašiai kaip **paėmė, apsiėmė** (ne tarmiškai **pajėmė, apsijėmė**). Dabar bendrinėj kalboj yra sakoma **tri-anguliacija** „matavimas trikampiais" (ne **trijanguliacija!**) visai panašiai kaip **tri-ausė** „tam tikra kepurė" (ne **trijausė** arba **tr'ausė**). Ir tt.

Be to, P. Jonikas, ieškodamas tiesesnės linijos ir rūpindamasis didesniu objektyvumu, pats dažnai iškrypsta iš kelio ir klaidžioja šuntakiais. Pvz. iš vienos pusės jis būtų linkęs rašyti **manijakas, salmijakas** ir kt. su jotu, kad ir aiškias neliaudines svetimybes, bet iš kitos pusės čia pat tuojau siūlo vartoti **Andrianapolis, Indiana, Indianapolis** ir kt. Tad kam reikalingas toks nenuoseklumas? Ar čia jau mes bendrinėje kalboje joto tikrai nebetariame arba nebegalime tarti? Ar čia sambalsio (hiato) reikalas yra jau kitoks, negu žodžiuose **maniakas, biologija** ir kt.? Ne, čia nieko panašaus nėra, – tai tėra tik painaus galvojimo pasekmė.

Tai tarp ko kito rodo dar ir šis faktas. Pvz. P. Jonikas tokias senovines tikrines svetimybes kaip **Diokletianas** ir kt. siūlo rašyti be joto, o visas bendrines su jotu. Būdamas nuoseklus, jis turėtų šalia **Diogenas, Dionisas** rašyti ir **Dioskuras** („Dzeuso sūnus"). Bet šis pastarasis vardas yra dar vartojamas ir bendrine reikšme – **dioskuras** „neperskiriamas draugas". Tad nejaugi tikrinį vardą P. Joniko

samprotavimu turėtume rašyti be joto, o **dioskuras** jau su jotu? Ne, šitoks rašymas, kurį jis gina savo sieksniniuose straipsniuose ir konservatyviai šiaušiasi prieš mėginimą pašalinti niekuo nepateisinamas priešybes, yra ne kas kita, kaip neišbrendama bala. Lig šiol P. Jonikas dar nesugebėjo įrodyti, kaip iš tos balos reikėtų sausam išbristi, o kol jis to nepadarė, tol ir jo ilgoki išvedžiojimai nedaug naudos teturi.

Tiek šiuo tarpu. Apie principinį rašybos keitimą teks vėliau pasisakyti, kai P. Jonikas arba kas kitas, kaip man iš Europos praneša, daugiau atskleis savo atveikų, arba atstangų, nusistatymą dėl vadinamųjų rašybos naujienų.

Ar vartotina *exilinė vyriausybė*?

(Dirva, 1950 10 12, nr. 41)

Mūsų spaudos kalboje ir kitur dažnai galime sutikti bendrinių žodžių, kurių šaknys rašomos svetimais rašmenimis, o priesagos ir galūnės pridedamos savos, pvz.: **exilis, marxistas, degaulininkas, screeningas, clearingas** ir kt. Šitoks rašymas mūsų bendrieni kalbai yra visai netinkamas, ir todėl jo kiek galint reikėtų vengti. Čia turėtų būti laikomasi vienos ir aiškios taisyklės: visos bendrinės svetimybės rašomos iš garsų, paprastais savo turimais rašmenimis. Todėl rašytina: **egzilis** (plg. **egzaminas, egzegezė, egzekvijos, egzempliorius, egzema, egzistencija** ir kt.), **marksistas, marksizmas, degolininkas, skryningas, klyringas,** taip pat **klyvlendietis, niujorkietis** ir kt. Taigi ir užuot **exilinė vyriausybė** turėtų būti rašoma **egzilinė vyriausybė.**

Bet mes lot. **exilium** (anglų **exile,** prc. **exil,** vok. **Exil**) vietoje turime gana gražų ir tinkamą pakaitą **tremtis,** iš kurios gali būti sudarytas būdvardis **tremtinis** „egzilinis“ (plg. **kliūtis** ir **kliūtinis** ir kt.). Todėl **egzilinės** vyriausybės vietoje gali būti vartojama ir **tremtinė** (**tremties**) vyriausybė.

Kurgi tas pranašumas?

(Dirva, 1950 11 09, nr. 45; 11 16, Nr. 46; 11 23, nr. 47; 11 30, nr. 48)

P. Jonikas, Naujienų „Kalbos dalykų“ skyriaus redaktorius, tokia antrašte vėl parašė 251 ir 254 numeriuose ilgoką straipsnį, kur jis mėgina atremti mano priekaištus, padarytus jam š. m. Dirvos 40 numeryje. Čia naujų įrodymų jis neduoda, kombinuoja senus dalykus ir gale prieina išvadą, kad naujai siūlomasis joto vartojimas 1) turįs išimčių, 2) esą dar neįrodyta, kad šis siūlymas mažiau turėtų išimčių, 3) to siūlymo autoriai negalį bent kiek tiksliau suformuluoti naujojo rašymo taisyklės, 4) pats rašybos įpročių keitimas apsunkinąs įprastosios rašybos persimokymą, 5) naujasis siūlymas esąs nenuosaikus, 6) naujovininkai nepateikią nusveriančių argumentų ir tt.

Norint atsakyti į šitos rūšies klausimus, tektų visą ginčą pradėti nuo pradžios ir juo toliau, juo daugiau pasinerti abstrakčiose diskusijose, kurios neturėtų didesnės reikšmės šių dienų vartosenai, nes iš vienos pusės mano oponentas apie joto vartojimą, jo paties žodžiais tariant, daugiausia rašo reliatyviai, ne iš esmės; iš kitos pusės juo toliau, juo daugiau jis klimpsta į painiavas ir priešingumus, kurie patį reikalą tik aptamsina, ne išaiškina. Taigi nenorėdamas, kad toliau tuščiai būtų diskutuojama pagal velionies M. Durio formuluotą receptą „Vienas sako ryna, kitas Kataryna“, aš į P. Joniko naujus priekaištus tiesiogiai neatsakysiu, bet kalbėsiu daugiausia faktais ir tik probėgšmais pastebėsiu, kur P. Jonikas klysta arba jo teigimai atmestini.

1. Sambalsis ir jo vartojimas

Mūsų gyvojoje žmonių kalboje, tarmėse, kad būtų lengviau tarti, kartais tarp dviejų tiesiogiai susiduriančių balsių yra įterpiamas priebalsis arba atitinkamos tokių balsių grupės sutraukiamos ar kaip kitaip pakeičiamos. Pvz. veiksmažodinės bendrinės kalbos lytys **pa-ėmė, nu-ėjo, pasi-ilgo, api-arė, apsi-avė, apsi-ėmė, pa-imti, nu-eiti, pa-aruodė** yra liaudinėje kalboje tariamos: **pajėmė, nujėjo** arba **nuvėjo (nuvejo), pasijilgo, apierė, aps'avė** arba **apsievė, apsijėmė** arba **apsiemė, pajimti, nuveiti, nujeiti** arba **naiti, paruodė** ir tt. Bet bendri-

nėje kalboje, kuri nėra visiška liaudinės kalbos kopija, mes paprastai šitokių garsinių perdirbinių nevartojame, – jų vietoje vartojame sambalsines, arba hiatines, lytis, tai yra tokias, kuriose sandūriniai balsiai tariami skirtingai, tarp jų neįspraudžiamas joks priebalsis ir sandūrinės balsių grupės paprastai nėra kaip nors kitaip pakeičiamos. Lytyse **paėmė, apsiėmė, pasiilgo** mes neterpiame joto, tariame be joto: **pa-ėmė, apsi-ėmė, pasi-ilgo**. Balsių grupės **i-a** lytyse **apiarė, apsiavė** nepaverčiame į **ie** (**apierė, apsierė**) arba į **a** su priešstovinčiu minkštu priebalsiu (**aps'avė**; kirčiuojamas priešdėlis **ap-**); o žodžiuose **nueiti, paaruodė** nesutraukiame balsių grupių **uei, aa** į **ai, a**, nors šiaipjau beveik visuotinai sakome **neiti, nėjo** iš **neeiti, neėjo**. Visai panašiai ir sudėtinius žodžius **triausė** „tokia kepurė", **triakis** ir kt. tariame ne **tr'ausė** arba **trijausė, tr'akis** arba **trijakis**, bet **tri-ausė, tri-akis**, nors vienodus arba artiminius balsius kartais sutraukiame, pvz. **vienakis** iš **vienaakis, pelėda** iš **pelėėda** ir kt.

2. Sambalsis svetimybėse

Kaip daugely bendrinės kalbos grynai lietuviškų žodžių, taip ir tarptautinėse svetimybėse lig šiol buvo ir tebėra gana dažnai vartojami sambalsiai, t. y. sandūriniai balsiai tariami skirtingai ir tarp jų neįspraudžiamas joks priebalsis, visų pirma jotas. Šiokios vartosenos žymesni atvejai yra šie:

1. **i – a: diafragma, diagrama, dialektas, dialogas, driada, inicialas, iniciatyva, jeremiada, maniakas, materializmas, miriada, pianinas, plagiatas, socialistas, socialus; Adrianopolis, Ariadna, Brianas, Diana, Indianapolis** (P. Jonikas rašo **Indianopolis**, bet, pasiteiravus kompetentingoje amerikiečių įstaigoje, pasirodė, kad šis jo rašymas yra klaidingas), **Makiavelis** (it. **Machiavelli**), **Marianapolis, Priamas, Niagara, Santiagas, Šatobrianas**...
2. **i – o: aksioma, biblioteka, biografija, biologija, embrionas, embriologija, ichtiosauras, fiordas, marionetė** (iš prc. marionnette), **periodas, racionalizmas, sionizmas, sociologas, trio, trioletas; Albionas, Diogenas, Diokletianas, Dionisas, Dioskuras** (ir **dioskuras** „neperskiriamas draugas"), **Etiopija** (ir **etiopas**), **Hesiodas, Sionas** (ne **Sijonas!**)...

3. **a – e arba e – a: aerolitas, aerodromas, aeroplanas, idealas, okeanas, teatras, toreadoras; Beatričė...**

4. **e – o arba o – e: akordeonas, alveolės, archeologija, areopagas, homeopatija, ideologija, paleografija, teologija, teorija; Napoleonas, Reomiūras...; koedukacija, koeficientas, poetas, poezija...**

5. Kiti atvejai: **dualizmas, donžuanas, ritualas, tualetas; duelis, duetas; aoristas, faraonas, oazė; ateizmas, deizmas, teizmas; mozaika, intuicija, kazuistika; triumfas, triumviratas; ateneumas, linoleumas; kooperacija, koordinata...**

Šalia to dar tenka ypatingai pastebėti, kad tam tikrose vientisinėse svetimybėse vartojame priesagas **-ijas, -ija**, tas pačias, kaip ir lietuviškuose žodžiuose, pvz. **galvijas, kalavijas, prekijas, šunija** ir kt., bet išvestinių sudėtinių svetimybių rašybos tiesiogiai nejungiame su šiomis priesagomis, pvz.: **biblija – bibliofilas, racija – racionalizmas, radijas – radiologija, radiotechnika, Adrija – Adrianopolis, Indija – Indiana, Indianapolis, Marija – marionetė, Marianapolis**; plg. dar: **genijus – genialus, herojas** arba **herojus – heroizmas, idėja – ideologija** ir kt.

3. Tarptautinės svetimybės ir slaviški skoliniai

Svarstant svetimybių rašybą, dažnai tarptautinės svetimybės suplakamos su slaviškais skoliniais, ir vėliau iš to daromos klaidingos išvados. Tai ypač lengvai gali atsitikti dėl to, kad dalį bendrų kultūros žodžių esame gavę ne iš tiesioginių pirminių šaltinių, bet per kaimynines slavų kalbas, pvz.: **apaštalas, cukrus, Kalėdos, kryžius, mišia, pipiras, rožė, šilkas** ir kt. Šitos rūšies žodžių prolytės slavų kalbose yra įgavusios būdingų slaviškų tiek garsinių, tiek forminių atmainų; pvz. **apaštalas**, jei jis tiesiogiai būtų paskolintas iš sen. graikų **apostolos**, šiandien mūsų būtų vadinamas **apostolas**; lot. **missa**, tiesiogiai patekusi mūsų kalbon, dabar skambėtų **misa**, ne **mišia** (iš lenkų **msza**), ir tt. Dėl šitų atmainų, įvykusių slavų kalbose, tos rūšies skoliniai mums visų pirma yra slaviški, ne graikiški, lotyniški ar kitokie. Lygiai taip pat mums slaviški skoliniai yra ir **andarokas, kvartūkas, uknolis**, nors jie per gudų lenkų kalbas yra kilę iš vokiečių kalbos. Tos pat rūšies pagaliau yra ir **dijokas** su **fijolka** (arba **pijol-**

ka): **dijokas** yra per gudų **dijak** (**djak**) perdirbtas iš graikų **diãkonos** lygiai taip pat, kaip kad iš to pat žodžio per lenkų **žak** yra išrėdėjęs mūsų **žėkas,** o **fijolka** per lenkų **fijałka** yra kilusi iš lot. **viola.** Tiek pirmasis, tiek antrasis iš jų, be kitų žymių atmainų (gudų **djak** yra atmetęs graikišką kaitmenį **-onos,** o lenkų **fijałka** yra pradinį **v** pakeitusi į **f** ir gale pridėjusi priesagą **-ka**), turi dar įterptinį slavišką jotą, todėl nei **dijokas,** nei **fijalka** šiuo atžvilgiu niekuo nesiskiria nuo **pijoko, pijonyčios** (iš gudų lenkų **pijak, pijanica**) arba **prajėvo, prajovo** (iš gudų **projava**). Dėl slaviško joto plg. dar: **alijošius** (iš lenkų **elijasz**), **Marijošius** (iš lenkų **Marjasz**), **Mesijošius** (iš lenkų **Mesjasz**), **Tobijošius** ir kt.

Bet dabartinėj bendrinėj kalboj daugelio suslavintų tarptautinių žodžių nebevartojame arba stengiamės nebevartoti. Pvz. užuot slaviškų skolinių **advakotas, begemotas, elinas, garpūnas, gusaras, jumoras, kotlietas, pralotas, škarlatina, škotas** ir kt. dabar jau vartojame arba patariame vartoti **advokatas** (iš lot. **advocatus**), **behemotas** (iš hebrajų **behemoth,** plg. anglų **behemoth,** vok. **Behemoth** ir kt.), **helenas** (iš graikų **hellen,** plg. anglų **Hellene,** prc. **hellene,** vok. **Hellene**), **harpūnas** (plg. anglų **harpoon,** olandų **harpoen,** vok. **Harpune,** prc. **harpon** ir kt.), **husaras** (iš vengrų **huszar,** plg. anglų **hussar,** prc. **hussard,** vok. **Husar**), **humoras** (iš lot. **hūmor; jumoras** yra rusiškas žodis!), **kotletas** (iš prc. **cotelette,** su panašia priesaga kaip **kvartetas, sonetas** ir kt.), **prelatas** (iš lot. **praelātus**), **skarlatina** (plg. anglų **scarlatina,** prc. **scarlatine** ir kt. iš lot. **scarlatum**), **skotas** (iš anglų **Scot; škotas** yra paskolintas iš lenk. **szkot**).

Šituo keliu eidami, mes kiek ir kur galėdami vengiame nereikalingo tarptautinių svetimybių suslavinimo ir imame vartoti tokias tų svetimybių lytis, kurios daugiau sutinka su antikinių arba žymesnių V. Europos kalbų atitikmenimis. Bet šitaip darydami, mes nesielgiame šabloniškai ir nereikalingai neiškrypstame į kraštutinybes. Senų, jau plačiai įsigalėjusių liaudinių slaviškų skolinių (pvz. **apaštalas, kryžius, mišia, rožė** ir kt.) mes dabar nebeatitaisome, nes tai būtų nereikalingas ir dirbtinis žygis. Kitus slaviškus tarptautinių žodžių perdirbinius pakeičiame ištisais savais žodžiais; pvz. **alijošiaus** vietoje vartojame gražų savo žodį **gajus** (kirčiuojamas pirmasis skiemuo, panašiai kaip **šlajus, vajus** ir kt.), o lenkišką **fijolką** pakeičiame **kva-**

pute, žibute arba **žibuokle**, visai panašiai, kaip kad lotyniška **konvalija** gali būti pakeista gražiais lietuviškais dariniais **gludišius** ir **pakalnutė**. Norėdami galėtume vartoti ir lotynišką lytį **viola** (be lenkiško joto!), visai panašiai kaip **gloriola** „spindulių vainikas apie šventojo galvą, dignis“ ir kt., juo labiau, kad dabartinėj bendrinėj kalboj lenkiško būdvardžio **fijoletavas** vietoje vartojame arba patariame vartoti **violetinis** „mėlynai raudonas“, per prc. **violet, -ette** kilęs iš tos pačios **violos**. O šalia **gloriola, viola, violetinis** mes bendrinėje kalboje be jokios sunkenybės galime vartoti ir **diakonas**, ne **dijakonas**, kurį P. Jonikas joto atžvilgiu pakartotinai sieja su **dijoku**: viena, **diakonas** visų pirma gali būti tiesiogiai jungiamas su gr. **diā́konos**, lot. **diāconus**, kaip **diametras** su gr. **diámetros, dialektas** su gr. **diálektos** ir kt. visai panašiai, kaip **advokatas** yra sietinas su lot. **advocātus, prelatas** (kirčiuojamas antrasis skiemuo) su lot. **praelātus** ir kt.; antra, **dijokas**, būdamas slaviškas skolinys, savo jotą taip pat turi slavišką, t. y. jis visas, drauge su jotu, yra paskolintas iš gudų **dijak (djak)** visai panašiai, kaip **fijolka** drauge su jotu yra kilusi iš lenkų **fijalka, grubijonas** iš lenkų **grubijan, Mesijošius** iš lenk. **Mesjasz** (bendrinėj kalboj **Mesijošiaus** vietoj vartojamas **Mesijas**) ir kt.

Pagaliau tam tikrais atvejais mes visiškai nepasmerkiame ir slaviškų skolinių su jotais, pvz. **alijošius, dijokas, fijolka, grubijonas, Matijošius, Mesijošius** ir kt. Būties vaizduojamojoje kalboje, satyrinėj poezijoj, feljetonuose ir kitur šios rūšies svetimybės gali būti vartojamos, bet jos neteikiamos bendrinei kalbai kaip specialūs pavadinimai, ir jų rašyba neimama kriteriju tarptautinių svetimybių rašybai pagrįsti.

4. Tarptautinės svetimybės ir jotas

Ligšiolinė sambalsinė tarptautinių svetimybių joto rašyba dar nėra visai nusistojusi: vieni rašo **aliantas, briliantas, iniciatyva, materializmas, miliardas, patriotas, periodas, socialistas**, o kiti **alijantas, brilijantas, milijardas, socijalistas**. Šita rašyba ypač pasunkėja dar dėl to, kad lig šiol neturime jokio griežčiau formuluoto dėsnio, pagal kurį jotą svetimybėse galėtume šiaip ar taip nuosekliau vartoti, o J. Jablonskis (Rygiškių Jonas) savo gramatikoje apie svetimy-

bių rašybą iš viso nei žodžio nesako. Paprastai buvo stengiamasi laikytis šiokio nerašyto ir griežčiau neformuluoto nusistatymo: suliaudėjusiose, plačiau gyvojoje žmonių kalboje įsigalėjusiose svetimybėse vartoti jotą, o neliaudines, gyvojoj žmonių kalboj rečiau sutinkamas ir dažniau šviesuomenės kalboj vartojamas svetimybes rašyti be joto. Be to, P. Jonikas yra tos nuomonės, kad jotą reikėtų ištisai vartoti, būtent – šalia **dijoko, fijolkos, pijoko, Marijošiaus** ir kt. reikėtų taip pat rašyti **dijakonas, materijalizmas, perijodas** ir tt. Kad toliau iki begalybės nebūtų tęsiamos tuščios diskusijos, aš čia trumpai panagrinėsiu vieną kitą svarbesnį dalyką skyrium.

1. Konkrečiai, šių dienų vartosenai, nei aš, nei P. Jonikas nesiūlome jotą vartoti visur, kur tik tarptautinėse svetimybėse pasitaiko sambalsis; be to, P. Jonikas apie ištisinę joto vartoseną rašo tik tariamai, ne iš esmės, taigi praktiškai ir ginčas dėl to yra nereikalingas.

2. Vieno kito siūlymas išplėsti joto vartojimą tarptautinėse svetimybėse lig šiol neturėjo didesnio pasisekimo, nes jis yra prieštaringas ir apima tik vieną dalį sambalsinių atvejų; pvz. šalia **alijantas, amonijakas, bijologija, perijodas, socijalistas** ir kt., kiek žinau, beveik niekas lig šiol nėra rimtai siūlęs rašyti **ajeroplanas** (taip liaudiškai šis žodis ir tariamas), **idejalas, tejatras, akordejonas, arejopagas, idejologija, pojetas, linolejumas** ir kt., nors čia yra tokie pat sambalsiai, kaip ir žodžiuose **di-agrama, inici-alas, Di-ana, aksi-oma, mari-onetė, Di-onisas** ir kt. Toliau dėl to plg. šio straipsnio 2. skyrių Dirvos 45 nr.

3. Juo toliau, juo mažiau linkstama liaudinti arba slavinti mūsų bendrinės kalbos tarptautinių svetimybių rašybą; pvz. užuot **arkeologija, kemija, kirurgija; pederacija, pilosopija, pizika, posporas; ektaras, igiena, imnas, onoraras, umoristas, usitas** arba **begemotas, jumoras, pralotas, škarlatina, škotas** ir kt. dabar visuotinai vartojama arba bendrinėje kalboje patariama vartoti **archeologija, architektūra, chemija, chirurgija; federacija, filosofija, fizika, fosforas; hektaras, higiena, himnas, honoraras, humoristas, husitas** (nuo čekų reformatoriaus **Husas** ne **Gusas**, kaip kad rusai sako. Ta pačia proga pastebėtina, kad ir viena čekų sostinės dalis vadintina **Hradčinas** nuo **hrad** „miestas", ne **Gradčinas**, o šalia to ir pati sostinė gali būti **Praha**, ne būtinai **Praga**!), taip pat **behemotas, humoras,**

prelatas, skotas ir kt. Šituo bendru polinkiu vadovaudamiesi, mes ir toliau galime ko mažiau liaudinti tarptautinių svetimybių joto rašybą, t. y. galime rašyti **biologija, dialogas, diametras, embrionas, embriologija, iniciatyva, maniakas, marionetė, racionalizmas, simbiozė, sionizmas, trioletas** ir kt. Šitaip galime rašyti ypač dėl to, kad panašių sambalsinių garsų grupių mes nevengiame ir grynai lietuviškuose bendrinės kalbos žodžiuose, pvz. **api-arė, apsi-avė, pa-ėmė, apsi-ėmė, pasi-ilgo, tri-ausė** ir kt. (dėl to toliau žr. šio straipsnio 1. skyrių Dirvos 45 nr.), o taip elgdamiesi su savais žodžiais, mes galime sakyti ir **dia-metras, materi-alizmas** šalia **materija** (ne liaudinis slaviškas **materijolas!**), **bi-ologija, embri-ologija** ir kt.

4. Nevartodami joto sambalsinėse tarptautinių svetimybių garsų grupėse, mes išvengiame nemaža painiavos ir prieštaros, pvz.:

a) Be reikalo nesuskaldome bendrinių ir tikrinių svetimybių rašybos, kaip kad P. Jonikas yra linkęs daryti; pvz. šalia **diafragma, driada, aksioma, marionetė, racionalizmas, radiologija** (greta **Marija, racija, radijas**) ir kt. mes vienodai rašome ir **Ariadna, Brianas, Diana, Indiana, Indianapolis** (šalia **Indija**), **Marianapolis, Priamas, Niagara, Santiagas..., Albionas, Diogenas, Dionisas, Diokletianas, Hesiodas, Beatričė, Reomiūras** ir kt. Taip pat šalia **Dioskuras** (Dzeuso Jupiterio sūnų pravardė) vartojame ir **dioskuras** „neperskiriamas draugas“, greta **Sionas** (ne **Sijonas**, kuris visiškai primintų mūsų slavišką moteriško drabužio pavadinimą **sijonas** arba **sejonas!**) rašome **sionizmas**, šalia **Makiavelis, makiavelizmas (machiavelizmas)** ir tt.

b) Vienodžiau galime rašyti tas pačias bendrines tarptautines svetimybes; pvz. šalia nekaitomo lotynų italų žodžio **trio** (kaip **motto, solo** ir kt., pvz: artistai padainavo **trio**, ne **trijo!**) vartojame ir **trioletas, triolė** „trijų gaidų figūra“; šalia **triada** „trejybė“, **Trianonas** „Versalio rūmai“ rašome ir **trianguliacija**, visai panašiai kaip mūsų **triausė** (eiliniam vartotojui **trianguliacija** fonetiškai rodo tokį pat sambalsį kaip ir **diametras, driada, triada** bei kt., ir jis visai negalvoja, kad šis žodis būtų ypatingos rūšies, sudėtas iš lot. **tri** „trys“ ir **angulus** „kampas“, kaip kad P. Jonikas mėgina iš bėdos pasiaiškinti) ir tt.

c) Apsieiname be daugelio ligšiolinių nepateisinamų išimčių; pvz.

šalia **maniakas, salmiakas** vienodai rašome ir **amoniakas**, kuris gali būti lengvai kildinamas iš graikų **ammoniakos**, lot. **ammoniacus** (plg. prc. **ammoniaque**, vok. **Ammoniak**, anglų **ammoniac** „amoninis"), ne **amonijakas**, kaip kad lig šiol vieno kito buvo mėginama rašyti tik dėl to, kad tai esanti suliaudėjusi svetimybė; šalia **dialektas, diametras** (iš gr. **diálektos, diámetros**) lengvai galime vartoti ir **diakonas** (iš gr. **diắkonos**, lot. **diăconus**), ne **dijakonas**, kurį P. Jonikas be reikalo jungia su slavišku **dijoku** ir tuo būdu mėgina pateisinti joto rašymą šiame žodyje; greta **Albionas, embrionas, bilionas, kvadrilionas**, tikrai nesuliaudėjusių svetimybių, gerai dera ir **milionas** lig šiol laikytas suliaudėjusiu žodžiu; šalia **gloriola** „spindulių vainikas apie šventojo galvą, dignis", **viola** „kvaputė, žibutė, žibuoklė" bendrinei kalbai teikiame ir **violetinis**, ne **vijoletinis** arba **fijoletinis**, kurio jotą P. Joniko supratimu galėtų paremti lenkiška **fijolka** arba **pijolka**, ir tt.

d) Aiškiau atribojame tarptautines svetimybes nuo slaviškų skolinių, kurie bendrinei kalbai neteiktini specialiais pavadinimais, ir tuo būdu išvengiame nereikalingos maišaties; pvz. slaviškų skolinių **alijošius, dijokas, fijolka, grubijonas, Marijošius** (ir **marijošius** „kortų rūšis"), **Matjošius** arba **Matijošius, Mesijošius** ir kt. nei nemėginame „klasikinti", kaip kad P. Jonikas Naujienų 125 numeryje bando „naujovininkus" per dantį patraukti; priešingai, tie tariami „naujovininkai" jų iš viso neteikia bendrinei kalbai specialiais pavadinimais ir jų tiek slaviško joto, tiek slaviškų priesagų neima kriteriju tarptautinių svetimybių rašybai arba jų darybai paremti. Pvz. **Marijošius**, kilęs iš lenkų **Marjasz** (iš jo vėliau galėjo atsirasti ir **marijošius** „kortų rūšis" visai panašiai, kaip kad **bartkus** „siuvėjas" yra veikiausiai atsiradęs iš **Bartkaus**), gali būti toliau vartojamas lygiai taip pat, kaip ir kitos slaviškos pavardės, pvz. **Kavolis, Pisorius, Ribokas; Matijošius** bendrinėj kalboj gali būti (bent vardu, ne pavarde vartojamas) pakeistas į **Matijas** (iš gr. **Matthias**), kaip kad **Mesijošius** yra jau pakeistas į **Mesijas, Tamošius** į **Tomas** ir tt. Daugiau dėl to žr. šio straipsnio 3. skyrių Dirvos 46 nr.

5. Liaudinės ir neliaudinės svetimybės

Lig šiol maža kas temėgino visuotinai vartoti jotą sambalsinėse tarptautinių svetimybių garsų grupėse, ir dabar niekas to konkrečiai nesiūlo: tai jau tikrai būtų pagrindinė svetimybių rašybos reforma, ir dėl to vartotojams nemaža ką tektų iš pagrindų persimokyti; tas persimokymas, žinoma, sudarytų ir didesnių sunkenybių. Todėl dabar tegali būti diskutuojamas ligšiolinis nerašytas ir griežčiau neformuluotas nusistatymas, kuriuo suliaudėjusios, plačiau gyvojoje žmonių kalboje įsigalėjusiose svetimybėse turįs būti vartojamas jotas, o neliaudinės, gyvojoj žmonių kalboj rečiau sutinkamos ir daugiau šviesuomenės, mokytinių kalboj vartojamos svetimybės jau turinčios būti rašomos be joto.

Bet čia tuojau kyla klausimas: kurgi yra kokia nors pastovesnė riba tarp suliaudėjusių ir nesuliaudėjusių tarptautinių svetimybių? Kas tikrai pasakys ir konkrečiais pavyzdžiais pavaizduos, kurios būtent tarptautinės svetimybės neabejojamai yra liaudinės, o kurios neliaudinės? Ligšiolinė vartosena tam neduoda jokio aiškaus kriterijo: vieni tas pačias svetimybes vartoja su jotu, kiti be joto, kitaip sakant – daugelis dėl to neturi jokio nusistatymo. Ligšiolinėse įvairiose rašybos reformos komisijose šis klausimas buvo gana ilgai ir visokeriopai svarstomas, bet patenkinamos išeities nebuvo rasta. Ir tai yra savaime suprantama: šiuo didžio tempo metu dažnos svetimybės labai greit patenka į bendrinę kalbą ir bematant joje paplinta. Pvz. **radaras** yra atsiradęs tik šio karo metu, bet dabar jį jau pažįsta visos kultūringosios kalbos; jis plačiai pažįstamas ir mūsų bendrinėje kalboje. Arba štai vėl **genocidas**, visai neseniai sudarytas vieno JAV universiteto profesoriaus, dėl savo šiuometinio aktualumo mūsų spaudos kalboje yra gana dažnai vartojamas. Taigi riba tarp liaudinių ir neliaudinių svetimybių yra labai trapi ir nepastovi: kas vienam rodosi liaudinė svetimybė, o kitam neliaudinė. Pvz. **amoniakas** vieno kito buvo laikoma liaudine svetimybe tik dėl to, kad jis yra kiek anksčiau atsiradęs ir daugiau paplitęs mūsų žmonių kalboje. Bet visai tos pat rūšies yra ir **salmiakas**: formaliai, savo daryba, jis niekuo nesiskiria nuo **amoniako**, bet kiek rečiau vartojamas kaip **amoniakas**. Tad jau dėl to mes **amoniaką** rašysime su jotu, o **salmiaką** be joto? Ne, taip daryti nėra jokio rimto pagrindo: šie abudu žo-

džiai gali būti laikomi vienodomis tarptautinėmis svetimybėmis (dėl to žr. Dirvos 47 nr.), ir dėl to rašytini vienodai. Arba štai vėl **diakonas**, kuris gali būti tiesiogiai kildinamas iš sen. graikų **diákonos** arba lot. **diāconus** visai panašiai, kaip dabar visai neseniai pradėtas vartoti **prelatas** tegali būti kildinamas iš lot. **praelātus**, ir todėl **diakonas** rašytinas panašiai kaip **dialogas** (iš graikų **diálogos**), **diametras** ir kt.; liaudinėje kalboje lig šiol **diakono** vietoje daugiausia buvo vartojamas **džiakonas (dziakonas)**, kaip gudiškai lenkiškas **pralotas** dabartinio **prelato** vietoje ir kt.; be to, senoviniuose raštuose ir vėliau sutinkamas **dijakonas** gali būti dar paskolintas iš slavų **djakon**, su tuo pačiu jotu, kaip ir gudiškas **dijokas**. Bet dabartinėj bendrinėj kalboj nevartodami **praloto** su **džiakonu (dziakonu)**, mes lengvai galime ir **dijakono** vietoje vartoti tik **diakoną**, visai panašiai kaip **diametrą, dialektą, dialogą** ir kt. Šituo būdu mes išvengiame nereikalingo skirtumo, kuris eiliniam rašytojui nelengvai suprantamas, ir žymiai palengviname pačią vartoseną: **amoniakas, salmiakas, maniakas** rašome vienodai, be joto; be joto rašome **diakonas, diametras, dialogas**, taip pat **milionas, kvadrilionas, bilionas, embrionas, Albionas, violetinis** šalia **viola, gloriola, miliardas** šalia **biliardas, briliantas** šalia **aliantas, klientas** šalia **koeficientas** (ne **kojeficientas!**) ir tt.

Šitaip lengvai galime elgtis ypač dėl to, kad iš vienos pusės, kaip jau anksčiau esu įrodęs (žr. Dirvos 47 nr.), aplamai nelinkstame bendrinėje kalboje tarptautinių svetimybių liaudinti arba slavinti, iš kitos pusės sambalsinis jotas paprastai nevartojamas ir atitinkamose lietuviškose bendrinės kalbos garsų grupėse, pvz. **pasiilgo, pasiėmė**, ne **pasijilgo, pasijėmė** ir kt. (žr. Dirvos 45 nr.). Pagaliau joto nevartojimas sambalsinėse tarptautinių svetimybių garsų grupėse didžia dalimi yra susijęs su žymesnių V. Europos bei antikinių kalbų vartosena: jeigu mes nelinkę liaudinti tikrinių vardų **Diana, Indiana, Makiavelis, Dionisas, Diokletianas, Dioskuras**, tai, norėdami būti nuoseklūs, juo mažiau galime liaudinti (rašyti su jotu) išvestinius bendrinius žodžius **dioskuras, makiavelizmas (machiavelizmas), sionizmas** (šalia Sionas) ir kt. Ir dar daugiau: nevartodami joto daugely kitų sambalsinių grupių (pvz. tarp **a** ir **e, o** ir **e** ir kt.), kur mūsų kaimiečiai taip pat dažnai tą jotą taria, tai tolygiai juo mažiau turi-

me pagrindo rašyti jotą tik tam tikrose garsų grupėse, daugiausia tarp **i** ir **a, i** ir **o, i** ir **e**; pvz. nerašant **ajeroplanas, kojeficijentas** ir kt., visai nuosekliai šalia **aeroplanas, aerodromas, koedukacija, koegzistencija** ir kt. gali būti rašoma ir **koeficientas, klientas, orientacija, orientas, diametras, biologija** ir kt. (žr. šio straipsnio 2. skyrių Dirvos 45 nr.).

Kiek sunkiau yra su tokiomis svetimybėmis, kurios formaliai labai tiktų prie bejotinių žodžių kategorijos, bet dėl dalinės slaviškos kilmės galėtų būti jų jotas iš dalies ir pateisintas, pvz. **marijonas, zakristijonas, Kristijonas** ir kt. Šalia **Marianapolis, marionetė, embrionas, Albionas, kvadrilionas** ir kt. nuosekliai galėtų būti rašoma ir **marionas, Julionas, Kristionas** ir kt., nes čia joto vartojimo aplinkybės yra visiškai vienodos. Bet šalia **alijošius, dijokas, fijolka, grubijonas, parapijonas, Elijošius, Marijošius, Matijošius, Mesijošius, Tobijošius** ir kitų slaviškų skolinių, kurių dauguma bendrinėje kalboje jau nebevartojama (pvz. jau sakome **parapietis, Elijas, Mesijas, Tobijas, gajus** „alijošius", **žibutė** arba **žibuoklė** „fijolka" ir kt.), galėtų būti ir **zakristijonas, Kristijonas** ir kt. Kas čia geriau tinka, turės parodyti ateitis.

Baigdamas šį savo straipsnį, noriu atsakyti į antraštės klausimą: kurgi tas pranašumas? Ogi štai kur:

1. Joto sambalsinėse tarptautinių svetimybių garsų grupėse mes vistiek nevartojame visur, kur tas sambalsis pasitaiko ir kur mūsų liaudis jį taria arba galėtų tarti; pvz. lig šiol rašėme ir toliau siūlome rašyti **aeroplanas, koeficientas**, ne **ajeroplanas, kojeficijentas** ir kt.

2. Sambalsinis jotas yra liaudinės kilmės arba slaviškas, bet, aplamai imant, mes juo toliau, juo mažiau linkstame liaudinti arba slavinti tarptautines bendrinės kalbos svetimybes, ir ko mažiau vartodami tą jotą, mes drauge einame su šiuo bendru palinkimu, juo labiau, kad šio joto dažnai nevartojame bendrinėje kalboje ir grynuose lietuviškuose sambalsiniuose garsų junginiuose.

3. Tokiais atvejais nevartodami joto, mes arčiau pasiliekame prie žymesnių V. Europos bei antikinių kalbų, iš kurių daugiausia yra kilusios arba gali būti kildinamos mūsų tarptautinės svetimybės, ir dėl to išvengiame daugelio priešybių; pvz. šalia tikrų neliaudinių sveti-

mybių **inicialas, miriada, biologija, sociologija** ir kt. vienodai rašome ir tokias svetimybes, kurios lig šiol buvo tik tariamai laikomos liaudinėmis arba suliaudėjusiomis, pvz. **amoniakas, briliantas, diakonas, miliardas, milionas** ir kt. Dėl tos pat priežasties vienodai rašome tiek bendrines, tiek tikrines svetimybes ir išvestines lytis; pvz. šalia **diafragma, driada, maniakas, aksioma, biblioteka, embrionas, marionetė** rašome ir **Ariadna, Brianas, Indiana, Priamas, Niagara, Diogenas, Diokletianas, Dioskuras, Makiavelis, Sionas** šalia **dioskuras, makiavelizmas, sionizmas, etiopas** (greta **Etiopija**) ir kt.

4. Vadinamųjų liaudinių arba neliaudinių svetimybių riba yra labai negriežta ir nepastovi, todėl jos vietoje mėginama surasti aiškesnę, formalesnę ribą; pvz. **amoniakas** arba **diakonas** savo kilme ir rašyba gali visai nesiskirti nuo **diametras, driada** ir kt., todėl, nepaisant jų ankstyvesnio ar vėlyvesnio paskolinimo laiko, jie rašomi vienodai, be joto.

5. Nuo tarptautinių svetimybių atskiriami aiškūs slaviški skoliniai, kur jotas drauge su visu žodžiu yra paskolintas, pvz. **dijokas, fijolka, grubijonas, Mesijošius, pijokas, prajovas** ir kt., ir tas jotas juose paliekamas, išskyrus tokius iš jų, kurie savo forma gali būti prilyginti prie tarptautinių svetimybių, pvz. **marionas** šalia **marionetė** ir kt.

6. Joto nerašymas tarptautinėse svetimybėse (ne slaviškuose skoliniuose) gali būti pateisinamas mūsų kalbos duomenimis, svarbesnių kultūringųjų kalbų atitikmenimis ir pagaliau tuo faktu, kad daugumas jo jau nuo seniau yra pradėję vengti ir sambalsines garsų grupes be joto dabar jau daug kas gali tarti visai panašiai, kaip ir **logika** su kietu **l** užuot senesnės inteligentinės **liogikos, mechanikas, filija** užuot **mekaniko, pilijos** ir tt. Todėl negalima pasakyti, kad šio joto nevartojimas tarptautinėse svetimybėse būtų nevykęs dalykas.

Šitais ir dar kitais sumetimais, kurie čia nebedėstomi, aš šių dienų vartosenai nesu linkęs siūlyti jotą plačiau vartoti tarptautinėse svetimybėse, bet, priešingai, jo vartojimą kiek galint daugiau suvienodinti ir sumažinti nepateisinamų išimčių.

Ar tinkamai vartojamas SLA pavadinimas?

(Dirva, 1950 11 02)

Nors pati SLA organizacija yra apysenė, eina jau 64 metus, bet jos pavadinimas nėra visą laiką buvęs vienodas. Iš pradžios buvo vartojamas **Susyvienijimas Lietuwnikų Ameryke.** Vėliau tas vardas oficialiai buvo pakeistas į **Lithuanian Alliance of America**, o lietuviškai pradėta sakyti **Susivienijimas Lietuvių Amerikoje.** Bet labai tenka apgailestauti, kad, keičiant lietuvišką pavadinimą, nebuvo nueita iki galo, t. y. šis pavadinimas nebuvo suredaguotas taip, kaip reikalauja mūsų šių laikų bendrinės kalbos sintaksė. Visų pirma krinta į akį pirmoji pavadinimo dalis – **susivienijimas lietuvių.** Remiantis mūsų kalbos polinkiais ir ligšioline nusistojusia tvarka, pirmoj vietoj turi būti vartojamas nederinamasis pažyminys **lietuvių,** o jau paskui **susivienijimas**; plg. **žmonių susikūrimas, paukščių skridimas, vilkų staugimas, bičių spietimas, svečių susipažinimas, skautų susirinkimas** ir kt. Taigi šiuo keliu einant turi būti sakoma ir **lietuvių susivienijimas,** ne **susivienijimas lietuvių**; plg. dar: **linų prekyba, dvasios penas, dantų griežimas, kalbos mokslas** ir tt.

Kitas visai netinkamas dalykas yra vietininko vartojimas šiame pavadinime: jis didžiai apsunkina visą pavadinimą, ypač tais atvejais, kai šis pavadinimas turi būti vartojamas pažyminiu, pvz. **Susivienijimo Lietuvių Amerikoje organas, Susivienijimo Lietuvių Amerikoje seimas, Lietuvių Teatro Klaipėdos direktorius, lietuvių vyskupo Vilniuje konsekracija** ir kt. Šitoks vietininko vartojimas pavadinimuose yra be galo gramozdiškas ir nepatogus. Daug lengviau ir sklandžiau skamba visas pavadinimas, kai mes to vietininko vietoje vartojame kilmininką, pvz. **Klaipėdos lietuvių teatro direktorius, Vilniaus lietuvių vyskupo konsekracija**, taigi ir **Amerikos** (t. y. Amerikoj gyvenančių) **Lietuvių Susivienijimas.**

Ryšium su tuo tenka dar pastebėti, kad SLA žmonės savo organizaciją yra gana gražiai pavadinę angliškai: **Lithuanian Alliance of America**, bet ne **in America.** Angliškas pavadinimas visai sutinka su čia siūlomuoju: **Amerikos Lietuvių Susivienijimas – Lithuanian Alliance of America.**

SLA pavadinimo reikalas buvo iškilęs ir paskutiniame seime: **Susivienijimą Lietuvių Amerikoje** buvo norima pakeisti į **Amerikos ir Kanados Lietuvių Susivienijimą** arba **Šiaurės Amerikos Lietuvių Susivienijimą** (žr. SLA 46-as Seimas birželio 26, 1950, 185 psl.). Bet Įstatų Komisija rado, kad šis pakeitimas esąs „priešingas pagrindiniams dėsniams, kurių negalima keisti.“ Aš nenagrinėsiu juridinės keitimo pusės – apie tai gal pasisakys kas už mane kompetentingesnis, – bet grynas kalbinis pakeitimas negali būti priešingas jokiems pagrindiniams dėsniams: viena, SLA pavadinimas kalbiškai jau yra kartą pakeistas; antra, čia siūlomas kalbinis pakeitimas visai sutinka su oficialiuoju SLA anglišku pavadinimu; ir trečia, tas pasiūlymas yra daug aiškesnis, sklandesnis ir taisyklingesnis. Taigi šiais sumetimais dabartinis **Susivienijimas Lietuvių Amerikoje** turėtų būti pakeistas **Amerikos Lietuvių Susivienijimu**, kuris visiškai atitinka oficialųjį anglišką pavadinimą.

Pripuolamai ar *atsitiktinai*?

(Draugas, 1950 11 11)

„Ateities“ 3 nr. „Mūsų Gimtosios Kalbos“ skyriuje L. D(ambriūnas), taisydamas vieno laikraščio sakinį „Toks Čilės sukomunistėjimas įvyko ne pripuolamai“, yra linkęs manyti, kad prieveiksmis *pripuolamai* galįs būti lenkiškas vertimas (plg. *przypadkowo*), ir todėl jo vietoje esą geriau vartoti *atsitiktinai*. Bet iš tikrųjų gali būti ir kiek kitaip. Mūsų gyvojoje žmonių kalboje yra plačiai sakoma: jis viską daro *pripuldamas, priepuoliais* (t. y. prišokdamas, priešokiais). Be to, *priepuolis* yra „pripuolama nelaimė, nelaimingas (atsitiktinas) įvykis“. Pagal tai, atrodo, visai taisyklingai ir lietuviškai gali būti sakoma: jis viską daro *pripuolamai* (pripuldamas, priepuoliais); šita nelaimė įvyko *pripuolamai* (atsitiktinai); *pripuolama* nelaimė (t. y. priepuolis) gali betkam pasitaikyti, ir t. t. Mūsų prieveiksmis *pripuolamai* „atsitiktinai“ gali būti išaiškintas iš pačios mūsų kalbos ir be lenkų įtakos.

Ne tuo keliu

(Dirva, 1950 11 23, nr. 47)

M. Gudelis Naujienų 267 nr. pageidauja, kad aš pasisakyčiau esminiais kalbos klausimais. Nesileisdamas į tuščią ginčą, čia tik tiek trumpai pastebėsiu:

1. Esminiais bendrinės kalbos kultūros klausimais aš jau daug kur esu pasisakęs, pvz. apie 10 metų ėjusioj „Gimtojoj Kalboj", akademiniame žurnale „Archivum Philologicum", „Lietuvių kalbos žodžių daryboj" (ypač naujadarų reikalu), tame pačiame „Lietuvių kalbos vadove" ir kt. Toliau pasisakysiu „Gimt. Kalboj", jei pavyks ją leisti, kuriame nors rimtesniame kultūros žurnale, Lietuvių Kalbos Centre, kuris organizuojamas prie Lietuvių Kalbos Draugijos, ir kt.

2. M. Gudelis prisipažįsta ilgą laiką nebuvęs nepriklausomoj Lietuvoj ir todėl kaip reikiant nesusipažinęs su mūsų bendrinės kalbos kultūros eiga. Tatai aiškiai patvirtina ir jo klaidžiojimai. Pvz. pirmame savo straipsnyje jis sako, kad aš, rašydamas **mechanikas, archeologija** ir kt., grįžtąs į „Aušros" laikus. Tai visiška netiesa: aušrininkai, kaip tik priešingai, rašė **mekanikas, arkeologija, pilija, pilosopija** ir net gudiškai **kvizika** (panašiai kaip sen. liet. kalboj **kvartūna** iš gudų **chvortuna**, o ši lot. lenkų **fortuna**). Bet dabar jau nuo seniau šiuo „Aušros" keliu nebeiname – rašome **mechanikas, filosofija, fizika** ir kt. Kitas M. Gudelio kalbinio nesusiorientavimo pavyzdys yra jo samprotavimas, kad šalia **Australija – australas, Brazilija – brazilas** ir kt. turėtų būti ir **Amerika – amerikas, Kanada – kanadas** ir tt., bet to nesą, ir todėl čia negalį būti visuotinės taisyklės. Bet tai naivus ir nesupratingas galvojimas: šalia **prūsas** yra sudaryta **Prūsija**, bei iš **Prūsijos** jau nebelinkstame sudaryti **prūsijietis** arba **prūsietis**; šalia **anglas** turime **Anglija**, bet iš **Anglijos** nebesudarome **anglijietis** arba **anglietis**. Tuo pačiu būdu šalia **Prancūzija** turėdami **prancūzas**, šalia **Italija – italas, Australija – australas, Brazilija – brazilas** ir kt., mums visai nebereikia vartoti **Bolivija – bolivijietis** ar **bolivietis, Brazilija – brazilijietis** ar **brazilietis, Australija – australijietis** ar **australietis,** – mes įprastu būdu galime sakyti **bolivas, brazilas, australas.** Tačiau kas kita yra **Amerika** ar **Kanada**: jei šitų žodžių vietoje būtų **Amerikija** ar **Kanadija**, tai

tada galėtų būti **amerikas** bei **kanadas**; plg. **ąžuolas – ąžuolija, gandras – gandrija, kalnas – kalnija** ir kt. Bet to nėra, ir todėl M. Gudelio analogija yra nieku nepagrįsta.

3. Vadove yra linkstama skirti: **medicinos daktaras** (santrumpa: **med. dr.**) ir **Doctor medicinae** (santrumpa: **Dr. med.**). Tai yra problema, bet M. Gudelis jos rimtai nesprendžia ir tik pasišaipydamas kimba į redaktorių.

4. Dėl pačios redakcijos darbo aš esu plačiai pasisakęs pačiame Vadove, dėl A. Salio trumpai pasisakiau Draugo 250 nr., o dėl P. Joniko nerandu reikalo skyrium pasisakyti, nes toj pačioj Amerikoj yra ir daugiau kalbininkų: Kazys Alminauskis, Petras Būtėnas, Leonardas Dambrauskas ir kt. Jeigu kas iš jų suinteresuotas, gali savo pretenzijas aikštėn kelti ir be M. Gudelio kiršinamo tarpininkavimo.

Į kitus M. Gudelio keliamus klausimus nematau reikalo atsakyti, nes, viena, „Lietuvių kalbos vadovą" jis yra jau en bloc pasmerkęs iš anksto, net jo gerai neperskaitęs, ir antra, jis visai neliečia Vadovo tiesioginio tikslo.

Ar visdėlto teiktini tokie prieveiksmiai kaip *moraliniai, fiziniai, ekonominiai* ir kt.?

(Draugas, 1950 12 09)

L. Dambriūnas, recenzuodamas „Lietuvių kalbos vadovą" Draugo 268 numeryje, tarp ko kita mėgina pateisinti ir tokius dalykus, kurių lig šiol buvo vengiama. Tai visų pirma yra prieveiksmiai su **-iniai**. Jis mano, kad mūsų inteligentai, sakydami **ekonominis pajėgumas, moralinė sveikata**, visai logiškai galį sakyti ir **ekonominiai** pajėgus, **moraliniai** sveikas. Šitos rūšies prieveiksmiai galėję atsirasti tuo pat būdu, kaip žmonių kalbos lytys **begaliniai, vidutiniai** ir kt.

Šitoks L. Dambriūno galvojimas yra kiek naujas ir nevisai įprastas: šalia natūralinės (liaudinės) vartosenos bendrinės kalbos kriteriju jis mėgina imti ir inteligentinę (šviesuomenės) vartoseną. Bet tai yra labai slidus ir pavojingas kelias. Pvz. dabartinėj spaudos kalboj pagal **gręžia, tęsia, kęra** ir kt. dažnai vartojama ir **gręsia**, o pagal tai ir **gąso, grąsina**. Juk tai yra visai „logiškas" dalykas: iš pa-

prastos analogijos jie ima kartais vartoti ir aiškias klaidas, kurias galime susekti tik iš gyvosios mūsų žmonių (liaudies) kalbos, iš mūsų dabartinių tarmių, iš senovinių raštų ir geresnių rašytojų kalbos. Ir tai yra visai natūralu: visas mūsų kalbos lietuviškumas, jos būdingumas ir taisyklingumas gali būti daugiausia išvedamas iš natūraliosios, liaudinės žmonių kalbos vartosenos, ne iš spaudos ar inteligentų kalbos, kuri dažnai yra remiama visai palaidu nusistatymu, o kartais net ir neganėtinu lietuvių kalbos mokėjimu. Todėl J. Jablonskis, mūsų dabartinės bendrinės kalbos kūrėjas, jau 1901 m. yra paskelbęs bendrinės rašomosios kalbos programą, pagal kurią toji kalba turi būti tvarkoma žmonių (liaudies) kalbos pagrindais, jos žymesniais polinkiais ir būdingesniais pavyzdžiais. Tuo pačiu nusistatymu jis visą savo gyvenimą pats nėra vartojęs ir kitiems nėra pataręs vartoti tokių prieveiksmių kaip **moraliniai, materialiniai, fiziniai, ekonomiškai** ir kt. Panašaus nusistatymo esu ir aš, ir štai kodėl.

1. Mūsų žmonių kalboj yra aiškiai skiriami būdvardžiai su priesagomis **-inis** ir **-iškas**: pirmieji reiškia priklausomybinius santykius, o antrieji turi kokybinę reikšmę, žymi esminį panašumą, būdingumą, pvz.: **avižinės** (avižų) kruopos, **stiklinės** akys, **kvietinis** grūdas, **kamuolinis** (kamuolio pavidalo) žaibas, **mėšlinės** šakės, **kampinis** akmuo, **naktinis** vagis, **skujiniai** kviečiai, **arklinis** vilkas (kuris arklius pjauna), **sprindiniai** (sprindžio storumo) lašiniai ir **bobiška** pasaka, **čigoniškas** gudrumas, **kalviškas** (toks kaip kalvio) kūjis, **kiauliškas** daiktas, **moteriškas** (moterims tinkamas, privalus) darbas, **pasakiškas** gerumas, **poniška** (ponams būdinga, kaip ponų) liga, **šuniškas** elgesys, **veršiškas** džiaugsmas, **žydiškas** (kaip žydų) pyragas ir kt. Prieveiksmius paprastai tesudarome iš būdvardžių su priesaga **-iškas**, ne su **-inis**, pvz.: jis **vaikiškai** elgiasi, **čigoniškai** meluoja, **kiauliškai** dainuoja, yra **šuniškai** gudrus, **žmoniškai** galvoja ir kt. Gyvojoj kalboj sakome: **šuniniai** (šuns) dantys, **šuninės** (mažutės, rūgščiai aitrios) kriaušės, **šikšninis** diržas, **daržinės** gėlės ir kt., bet šalia to nesakome: jis **šuniniai** elgiasi, šikšna **šikšniniai** išdirbta, laukas **daržiniai** dirbamas ir t. t.; čia visur paprastai tesakoma: jis **šuniškai** (**žmoniškai, vaikiškai**...) elgiasi, šikšna **šikšniškai** išdirbta (kupiškėnų posakis), laukas **daržiškai** (kaip daržas) dirbamas.

2. Gyvojoj žmonių kalboj, tarmėse, tėra sutinkami tik keli prie-

veiksmiai su **-iniai**, pvz. **begaliniai, paviršutiniai, vidutiniai**. Bet šios rūšies dariniai tėra vartojami gana ribotai, dažniau sutinkami tik žemaičių tarmėse, o daug kur kitur yra beveik visai nepažįstami. Pvz. užuot **begaliniai** tie patys žemaičiai vietomis vartoja **begališkai** arba **begališkai**: jis **begališkai** piktas, **begališkai** toli, **begališkai** daug, **begališkai** saldus ir kt. Augštaičiai užuot **paviršutiniai** ir **vidutiniai** labai dažnai vartoja **paviršutiniškai, vidutiniškai**: jis viską daro **paviršutiniškai**, vaikas buvo tik **vidutiniškai** gabus ir t. t. Taip paprastai šie pastarieji prieveiksmiai daugiausia vartojami ir bendrinėje kalboje. Ir tai yra atsitikę ne dėl paprastos analogijos, bet dėl daug sudėtingesnių priežasčių. Visų pirma priklausomybinės kalbamųjų būdvardžių reikšmės yra pasidariusios kokybinės: **begalinis** „be galo, begalis", **paviršutinis** „paviršiuje esąs, paviršinis", **vidutinis** „viduje esąs, vidinis, vidurinis" ilgainiui pavirto į **begalinis** „labai didelis, neapsakomas", **paviršutinis** „superficial, oberflaechlich", **vidutinis** „pusėtinas, abejutiškas, mediocre, mittelmaessig", o tuomet, atsiradus šiai naujai reikšmei, vietomis buvo pradėti vartoti ir kokybiniai prieveiksmiai **begaliniai, paviršutiniai, vidutiniai**. Bet kadangi prieveiksminis kaitmuo **-iniai** nėra, kaip anksčiau minėta, visai reguliarus, tai jo vietoje daug kur buvo pradėta vartoti **-iniškai**, pvz. **begališkai, paviršutiniškai, vidutiniškai**, o pagal tai vėliau jau galėjo susidaryti ir patys būdvardžiai **begališkas, paviršutiniškas, vidutiniškas**. Dabartinėj bendrinėj kalboj būdvardis **begališkas** beveik nevartojamas; taip pat ir tarmėse jis retai tepažįstamas (J. Balčikonio žodyne teduodamas vienas pavyzdys iš Kairių: **begališkas** žmonių važiavimas į jomarką); todėl prieveiksmio **begališkai** vietoje dabar paprastai tesakoma **be galo: be galo** gudrus žmogus; jis **be galo** daug žino ir t. t. Bet užtat būdvardžiai **paviršutiniškas** ir **vidutiniškas** yra gana plačiai pažįstami beveik visoje Lietuvoje, ir todėl bendrinėje kalboje dabar beveik visuotinai vartojami prieveiksmiai **paviršutiniškai** bei **vidutiniškai**. Dėl to plg. dar mano „Lietuvių kalbos žodžių daryba" 157–158 psl.

3. Dabartinė mūsų bendrinė kalba nėra ir negali būti visiškai liaudinės kalbos kopija: kaip kiekvienoj kitoj kultūringoj kalboj, taip ir joje vartojama nemaža tokių dalykų, kurių mūsų žmonės (liaudis, kaimiečiai) ištisai nepažįsta. Bet tie nauji dalykai nėra tiesiog iš piršto

išlaužti arba visai dirbtinai sudaryti, – jie dažniausiai, šiaip ar taip, yra pagrįsti arba mėginama pagrįsti būdingesniais gyvosios žmonių kalbos pavyzdžiais, ne dirbtiniais ar žargoniniais mūsų spaudos darbininkų ar šiaip rašėjų vartojamais dariniais. Pvz. mes sakome **rūgštus** ir **rūgštinis** (rūgščios rūšies) obuolys, bet šalia **rūgščiai saldus** nesakome **rūgštiniai saldus** obuolys. Mes dažnai vartojame **daržinis** augalas, **šikšninis** diržas, bet nevartojame ir bendrinėj kalboj nepatariame vartoti: laukas **daržiniai** dirbamas, šikšna **šikšniniai** išdirbta.

Bet L. Dambriūnas sako, kad mūsų inteligentai, logiškiau galvodami kaip liaudis, galį ir kitaip elgtis, t. y. paprastos analogijos keliu šalia **ekonominis, moralinis** galį susidaryti prieveiksmius **ekonominiai, moraliniai.** Jo supratimu mūsų inteligentams būdvardžiai **ekonominis, moralinis** ir **ekonomiškas, morališkas** nesą vienareikšmiai, o šalia to nesą vienareikšmiai ir prieveiksmiai **ekonominiai, moraliniai** ir **ekonomiškai, morališkai**, todėl jie, sakydami **ekonominis** pajėgumas, **moralinė** liga galį sakyti ir **ekonominiai** pajėgus, **moraliniai** sveikas. Bet šitokia galvosena yra visai neįprasta ir keista: viena, L. Dambriūnas nei žodžiu nepaaiškina, kuo būtent skiriasi prieveiksmis **ekonominiai** nuo **ekonomiškai** ir to savo tvirtinimo nepagrindžia jokiais įtikinamais argumentais; antra, būdvardis **moralinis** gali būti skiriamas nuo **moralus** šalia **moralas** (plg. **atsparas** „atrama, ramstis“ – **atsparus, pagrindas – pagrindus** „nuodugnus“, **pavydas – pavydus** ir kt.) lygiai taip pat, kaip **išilginis** nuo **išilgas, ištisinis** nuo **ištisas, parankinis** nuo **parankus, rūgštinis** nuo **rūgštus, saldinis** nuo **saldus** ir kt., o kadangi mūsų kalboje nelinkstama iš rūšinių būdvardžių sudaryti prieveiksmių, sakoma pvz. **rūgščiai** (ne **rūgštiniai**!) **saldus** obuolys, jis **ištisai** (ne **ištisiniai**!) meluoja ir kt., tai šalia **moralinė liga** bendrinėje kalboje visai normaliai gali būti sakoma **moraliai** (ne **moraliniai**!) sveikas; plg. dar: **retinės** (retosios) šukos ir tai **retai** (ne **retiniai**!) atsitinka; **statinė** tvora ir dėžę **stačiai** pastatė; **objektyvinė** tiesa ir **objektyvus** pasakojimas, jis **objektyviai** (ne **objektyviniai**!) pasakoja; **natūralinė** teisė ir **natūralus** daiktas, rašytojas **natūraliai** (ne **natūraliniai**!) vaizduoja ir t. t. Trečia, būdvardis **ekonominis** „susijęs su ekonomija“ yra tikrai kitos reikšmės kaip **ekonomiškas** „atitinkąs ekonomijos reikalavimus“: pirma-

sis yra priklausomybinės, o antrasis kokybinės reikšmės, todėl prieveiksmis sudarytinas tik iš antrojo, ne iš pirmojo. Sakydami **ekonominiai** reikalai, **ekonominės** žinios, bet **ekonomiškas** ūkio tvarkymas, **ekonomiškas** darbas ir kt., galime visai taisyklingai ir žmoniškai sakyti: ūkis turi būti tvarkomas **ekonomiškai**, ne **ekonominiai**, visai panašiai, kaip laukas yra **daržiškai** (ne **daržiniai!**) dirbamas, šikšna **šikšniškai** (ne **šikšniniai!**) išdirbta, dainos **senoviškai** (ne **senoviniai!**) dainuojamos ir t. t. O kadangi prieveiksmiai gali žymėti ne tik veiksmažodinių, bet ir būdvardinių reikšmių kokybę (pvz. jis elgiasi **vaikiškai** ir jis yra **vaikiškai** gudrus), tai mes sakydami **ūkis turi būti ekonomiškai tvarkomas**, galime sakyti ir **jis ekonomiškai** (ne **ekonominiai!**) **yra labai stiprus**. Čia vienos „inteligentinės" (t. y. paviršutiniškos ir visai primityvios) analogijos neužtenka, nes šituo būdu mes galime lengvai atitrūkti nuo pagrindinių mūsų kalbos dėsnių ir toli padebesiais nudausioti. Taip pat nedaug ką tesako ir tokie pavyzdžiai kaip **begaliniai, vidutiniai** ir kt.: viena, šios rūšies dariniai yra visai negajūs ir negausingi, todėl jais sunku paremti ištisą bendrinės kalbos vartoseną; antra, šitų prieveiksmių mes bendrinėje kalboje vengiame: užuot **begaliniai** paprastai sakome **be galo**, o užuot **paviršutiniai** ir **vidutiniai** dabar dažniausiai vartojame **paviršutiniškai** ir **vidutiniškai**; trečia, skirdami būdvardį **ekonominis** nuo **ekonomiškas**, mes visdėlto negalime kaip reikiant skirti **ekonominiai** nuo **ekonomiškai**, pvz. šalia **ekonomiškas ūkio tvarkymas** yra visai suprantamas posakis **ūkis tvarkytinas ekonomiškai**, bet neaišku, ką čia galėtų reikšti prieveiksmis **ekonominiai**; ketvirta, sakydami pvz. **kiaulinis** (ankstus) miegas, mes visdėlto sakome: jis **kiauliškai** miega, ne **kiauliniai**. Taigi šalia **ekonominis pajėgumas** lengvai gali būti ir **ekonomiškai** (ne **ekonominiai!**) pajėgus.

Iš to, kas pasakyta, jau galime matyti, kad L. Dambriūnas, mėgindamas pateisinti prieveiksmius su **-iniai**, eina pertoli ir savo išvadų nepagrindžia gausesniais įtikinamais gyvosios kalbos pavyzdžiais. Todėl jo priekaištą vadovui laikau nevykusiu: dar ir dabar pasilieka visiškai nepajudintas J. Jablonskio, o po jo „Gimtosios kalbos" ir „Kalbos patarėjo" nusistatymas, kuriuo prieveiksmiai su **-iniai** neteikiami bendrinei kalbai.

Tikėti – ką, į ką, kam ar *kuo*?
(Dirva, 1950 12 21, nr. 51)

Mūsų raštų ir žmonių kalboje veiksmažodis **tikėti** vartojamas gana įvairiai. Visų pirma senovinėje raštų kalboje, liaudies dainose ir šiaip kur šį veiksmažodį sutinkame su naudininku: iš širdies **jam** tikėtų (B. Vilentas); turim... **jam nusitikėti** (M. Daukša); aš nenoriu **tau** tikėt (liaudies daina); netikėk jo **žodžiams** ir tt.

Maldų kalboje **tikėti** taip pat vartojamas su į ką: tikiu į **Dievą Tėvą,** tikiu į **Šventąją Dvasią** ir kt. Bet šalia to jau nuo seniau sutinkamas ir vienas galininkas be prielinksnio **į**: tikiu kūną iš numirusiųjų **kėlimą** (Mažvydo kalboje), tikiu griekų **atleidimą** (ten pat) ir kt. Pagaliau mūsų kalboje **tikėti** vartojamas dar su įnagininku: tikėk **manim,** kaip aš **tavim;** žmonės tiki **stebuklais** ir kt.

Mūsų dabartinėje bendrinėje kalboje **tikėti** visų pirma vartotina su įnagininku: netikėk **juo;** netikėk jo **žodžiais;** tikėk **manim** kaip **senu žydu;** Dievas savo stebuklus rodo tik tiems, kurie tiki **stebuklais** ir tt. Šitokią vartoseną mes galime keleriopai pagrįsti: 1) šiuo įnagininku pažymime tikėjimo pagrindą arba priežastį, pvz. sakydami **žmonės tiki Dievu, stebuklais,** parodome, kad žmonių tikėjimo pagrindą arba priežastį sudaro Dievas arba stebuklai, visai panašiai, kaip kad tas pat įnagininkas gali sudaryti pasitikėjimo (pasikliovimo), abejojimo, stebėjimosi, džiaugsmo ir kt. pagrindą arba priežastį, pvz.: tu **manimi** gali visai pasitikėti; dabar **tavimi** nebepasikliausiu (nebepasitikėsiu); jis **viskuo** (dėl visko) abejoja; visi stebėjosi jo **išmintim** ir **atsakymais;** vaikai džiaugiasi **naujais žaislais...;** 2) kad ši vartosena yra lietuvių kalbai didžiai būdinga, rodo dar tas faktas, kad įnagininkas kartais paliekamas net veiksmažodį **tikėti** pakeitus slavišku skoliniu, pvz.: **vieryk manim,** kaip aš **tavim; vierykit manim** (Maž. Lietuva); **visais** tegal vieryti ir tikėti (Daukantas) ir tt.

Šalia įnagininko kartais vartojamas naudininkas arba prielinksnis **į** su galininku nėra mūsų kalbai būdingi: viena, naudininkas paprastai mūsų kalboje nereiškia pagrindo arba priežasties, nesakome pvz.: jis abejoja, džiaugiasi, stebisi savo **nuopelnams,** visi domėjosi jo **žinioms** ir tt.; antra, kiek rodo raštų kalbos istorija, tiek **tikėti kam,** tiek **tikėti į ką** veikiausiai yra versti iš kitų kalbų; pvz. **tikiu į Dievą** pirmiausia sutinkamas tik maldų kalboje, kur slaviška įtaka iš pra-

džios yra buvusi labai didelė. Bet kas kita yra **tikėti** su vienu galininku: tai, be abejonės, yra grynai lietuviška vartosena, pvz.: **tikiu Dievą**, t. y. tikiu, kad Dievas yra, tikiu Dievą esant (lot. credo Deum esse); plg.: sakė mane šiokį, sakė mane tokį (esant).

Taigi bendrinėje kalboje pirmiausia patartina vartoti: **tikiu Dievą** (t. y. tikiu, kad Dievas yra) ir **tikiu Dievu** (Dievas yra mano tikėjimo pagrindas, aš juo pasitikiu), **tikėk manim** ir **mano žodžiais** (ne: tikėk man ir mano žodžiams), **mes drąsiai galime juo tikėti (pasitikėti, pasikliauti), neabejoju tavo išmintimi, stebiuos jo apsukrumu** ir tt.

Didelis darbas toliau tęsiamas

(Dirva, 1950 12 21, nr. 51)

1932 m. buvo C. Winterio universitetinės leidyklos pradėta leisti „Lietuvių rašomosios kalbos žodyno“ pirmoji, lietuviškai vokiškoji, dalis. Šio didžio veikalo autoriai iš pradžios yra buvę trys užsieniečiai mokslininkai: M. Niedermannas, Šveicarijos universiteto profesorius, A. Sennas, JAV universiteto profesorius, ir F. Brenderis, Lietuvos universiteto profesorius, tragingai žuvęs dar prieš karą. Lig pat karo pradžios buvo išleistas visas pirmasis tomas nuo **A** lig **K** (548 psl.) ir antrojo tomo šeši sąsiuviniai (ligi **pagyringas**, iš viso 384 psl.). Pačiam karo vidury, 1943 m., buvo išspausdintas septintas antrojo tomo sąsiuvinis, o šįmet pasirodė ir aštuntas sąsiuvinis, kur yra įvykusių ir kiek atmainų: žuvusio F. Brenderio vietoje trečiuoju autoriu yra pradėjęs dirbti Philadelphijos universiteto asistentas profesorius A. Salys, pirmiau profesoriavęs Lietuvos Vytauto Didžiojo universitete. Dėl šios atmainos, reikia tikėtis, tolimesnis žodyno leidimas turės kiek pagerėti, nes lietuvis baltologas, salantiškis žemaitis, galės suteikti nemaža papildomų pataisų, kurios užsieniečių, kad ir gerų mokslininkų, nevisados yra kaip reikiant jaučiamos. Pvz. pat pradžioje **abišalė** vokiškai verčiama **Brotschnitte** „duonos riekė“, bet iš tikrųjų tai yra nepaprasta, o apysukinė, t. y. per abi kepalo šalis atriekta, riekė, Brotschnitte ueber beide Brotseiten. Arba štai vėl būdvardis **kariškas** (448 psl.) kaip reikiant griežčiau neskiriamas nuo **kareivinis, karinis** ir **karingas**. Kitur vėl pasitaiko vienas kitas da-

lykas, kuris dabartinėj bendrinėj kalboj kiek kitaip vartojamas. Bet tai yra ir nestebėtina: žodyno leidimas yra nusitęsęs gana ilgai, patys autoriai ne visi ir ne visą laiką yra buvę Lietuvoje ir todėl, leisdami tokį darbą, nevisados galėjo plačiau vietoje tuos žodžius patikrinti ar patikslinti, antra vertus, autoriams pirmoje vietoje rūpi ne praktinė normalizacija, bet platesnė informacija visų pirma užsieniečiams, mokslo žmonėms ir kt. Tačiau, nežiūrint tų visų smulkių trūkumų, visas šis kapitalinis darbas yra geriausias, kuris yra lig šiol pasirodęs svetimąja kalba: nei Kuršaičio, nei Lalio, nei kuris kitas panašus darbas neduoda to, ką duoda šis žodynas. Jis ypač yra naudingas užsieniečiams, kurie nori daugiau pasinaudoti dabartine lietuvių rašomąja kalba, bet nemaža iš jo gali turėti naudos ir patys lietuviai, kuriems svarbu papildyti savo kalbines žinias.

Priegaidžių pavadinimai

(Draugas, 1950 12 16, nr. 290)

Ligšioliniuose mūsų kalbos vadovėliuose priegaidės buvo nevisai vienodai nusakomos ir vadinamos. J. Jablonskis savo gramatikoje iš viso nekalba apie priegaides: jis čia mini tik *kairinį*, *dešininį* bei *riestinį* kirtį ir *tvirtagalį* bei *tvirtapradį* balsio ar dvibalsio ilgumą (žr. jo „Liet. kalbos gram., 2. leid. 10 psl.). K. Būga savo „Lietuvių kalbos žodyno“ įvade skiria tik dvi priegaides: *kylančiąją*, arba *tvirtagalę*, ir *krintančiąją*, arba *tvirtapradę*. Šiųdviejų priegaidžių skirtumą jis šiaip nusako: tariant kylančiąją priegaidę, balsas, pradžioje būdamas silpnas, juo tolyn kildamas einąs tvirtyn arba aukštyn, o tariant krintančiąją priegaidę, balsas, priešingai, pradžioje esąs tvirtas, bet šis jo tvirtumas antroje balsio ar dvibalsio dalyje ne kyląs augštyn, bet staiga krintąs žemyn. Joms žymėti jis vartoja du ženklus: *riestinį* (circumflexus) ir *dešininį* (acutus). Daugiau specialių priegaidžių jis bendrinėje kalboje neranda, tik pastebi, kad trumpųjų skiemenų kirtis esąs kalbininkų žymimas *kairiniu* (gravis) ženklu. „Ypatingos priegaidės, kurią galima būtų pavadinti tvirtagale (augštyn kylančia) arba tvirtaprade (žemyn krintančia), – jis rašo, – trumpieji žodžio skiemens, net ir po kirčiu būdami, rašomoje kalboje nerodo“ (XX psl.).

Palyginti su J. Jablonskiu, K. Būga eina žymiai toliau: jis aiškiai skiria kirtį nuo priegaidės ir priegaides žymi skirtingais ženklais, bet jis dar nebuvo pastebėjęs, kad mūsų bendrinėje šnekamoje kalboje skirtinos ne dvi, bet trys priegaidės, ir trečioji priegaidė, kurią teturi tik trumpieji skiemenys, yra tokia pat skirtinga ir savaiminga, kaip ir kitos dvi jo minimosios. Kad tai yra ne paprastas kirtis, kaip kad K. Būga manė, bet tikra priegaidė, pirmasis patyrė švedų mokslininkas Ekblomas, o po jo ir olandų kalbininkas van Wijkas. Kiek vėliau J. Gerulis, buvęs Leipzigo universiteto profesorius, naudodamasis fonetine žymaus vokiečių kalbininko Ed. Sieverso pagalba ir vartodamas eksperimentines priemones (kimografą ir kt.), tuos potyrius aiškiai patvirtino ir aprašė savo veikale „Litauische Dialektstudien" (XXVI–XXVIII psl.). Šitame pačiame veikale yra griežčiau ir daug tiksliau nusakomos ir kitos dvi pagrindinės mūsų kalbos priegaidės.

Pagal šituos vėlyvesnius moksliškus tyrinėjimus mes dabar jau galime aiškiai skirti ne dvi, bet tris bendrines kalbos priegaides, – tai jau yra įrodytas ir neabejojamas dalykas, – tik kyla klausimas, kaip jas geriausiai turėtume lietuviškai pavadinti. J. Gerulis jas vokiškai vadina *Kurzton, Stosston* ir *Dehnton*. Pirmąją ir trečiąją mes lengvai galime vadinti *trumpinė* (*trumpoji*) ir *tęstinė* (*tęsiamoji*), nes tariant vieną iš jų, balsas visai trumpai tekyla augštyn ir paskui tuoj vėl krinta, o tariant kitą, balsas kyla ilgai, pamažu ir tik į galą trumpai krinta; pagrindinė jos ypatybė yra balso tęsiamumas. Visai kas kita yra tai, kas vokiškai vadinama *Stosston*: tariant šią priegaidę, balsas staiga, smarkiai kyla augštyn, paskui tuojau atsileidžia ir į galą vis lėčiau, lygiai menkėja arba, J. Gerulio žodžiais tariant, „der Druck setzt stossarting ein, um zunaechst plaetzlich, dann langsamer und greich maessig abzunehmen" (XXVIII psl.). Iš pradžios, nemokėdami geriau pavadinti, šią priegaidę vadinome *stumtinė*. Bet tai juk yra grynas vok. Stosston'o vertimas, kuris mūsų kalbai yra visiškai nebūdingas, nes mes, nusakydami šią priegaidę, visai nekalbame apie balso *stūmimą* (Stoss) arba *stumtinį spūdį* (stossartiger Druck). Mano nuomone, čia daug geriau tinka pavadinimas *staiginė* (*smarkinė*) *priegaidė*. Jeigu pagal pagrindinę ypatybę, balso trumpumą ir tęsiamumą, yra pavadintos kitos dvi priegaidės, *trumpinė* ir *tęstinė*, tai tokiu pat pagrindu ir trečioji priegaidė gali būti vadinama *staiginė*

(*smarkinė*), nes jos tarimui būdingas yra *staigus, smarkus*, balso kilimas pat pradžioje.

Kadangi tariant tęstinę priegaidę spūdžio vieta esti daugiau antroje balsio ar dvibalsio dalyje, tai šalia to, kaip aš esu pastebėjęs „Lietuvių kalbos vadovo" 129 psl., ji dar gali būti vadinama *tvirtagalė*, o staiginė (arba smarkinė) dėl balso kilimo pat pradžioje gali būti taip pat vadinama *tvirtapradė*. Ten pat dar esu pastebėjęs, kad šios priegaidės pagal savo riestąjį, dešininį ir kairįjį ženklą gali būti dar trumpiau vadinamos *riestinė, dešininė* ir *kairinė*, visai panašiai, kaip lotyniškai jos vadinamos *accentus circumflexus, accentus acūtus* ir *accentus gravis* arba, išvertus lietuviškai, *cirkumfleksinė, akūtinė* ir *gravinė priegaidė*; pats žodis *priegaidė* yra K. Jauniaus verstas iš lotynų *accentus* (iš *ad-cantus*), kurs visiškai atitinka vokiečių vertimą *Zugesang*.

Dabar pažiūrėkime, kaip lengvai visa tai „sukritikuoja" L. Dambriūnas „Draugo" 268 nr. Apie tai jis šiaip ten rašo: „Vadovas didžiuojasi išradęs naują vienos priegaidės terminą – *staiginė priegaidė* ir mano, kad jis tuo reikalą nepaprastai pataisė. Iš tikrųjų tik pagadino, nes tik priegaidžių terminų skaičių padidino, ir daugiau nieko. Prašau: tam pačiam dalykui vadinti turime 1) tvirtagalė priegaidė, 2) stumtinė priegaidė, 3) akūtinė priegaidė ir pagaliau, 4) staiginė priegaidė. Jei yra keturi pavadinimai, kas gali garantuoti, kad po metų kitų nebus penkto ar šešto... Dėl to eiliniai kalbos vartotojai turi visišką teisę pasakyti: ponai išradėjai, žaiskite tuo išradinėjimo sportu tarpusavy, bet neverskite mus tokiems tuštiems dalykams laiką gaišinti. Dėl to kreipiuos į visus lituanistus, ypač mokytojus: gerai pagalvokime, argi patys seniausi, žymiausių mūsų kalbininkų (Jauniaus ir Būgos) vartoti *tvirtapradės* ir *tvirtagalės* priegaidės terminai nėra geriausi tiek teorijos, tiek ypač praktikos (mokymo) atžvilgiu? Aš atsakau: taip!

Šitas L. Dambriūno pasisakymas yra gerokai persūdytas: 1) išradinėjimo sportu aš visai nesiverčiu: naujus terminus esu daręs tik esant būtinam reikalui (pvz. *bendrinė* kalba, *sprausminis* lėktuvas ir kt.); 2) Vadove yra ne tik naujas *staiginės* priegaidės terminas, bet ir nemaža kitų praktinių naujadarų, pvz. *balsynas* „vokalizmas", *garsynas* „vienos kalbos ar tarmės garsų visetas", *garsmuo* „fonema", *kaityba* „fleksija", *kaitmuo* „kaitomoji žodžio dalis", *priebalsynas*

„konsonantizmas“ ir kt., bet L. Dambriūnas dėl jų visai nesibara; 3) *staiginės* priegaidės terminas turi būti svarstomas ne skyrium, bet drauge su kitais dviem, *trumpinės* ir *tęstinės*, priegaidžių pavadinimais, kurie, būdami naujadarai, yra vienodu pagrindu sudaryti ir jau vartojami kalbotyrinėje literatūroje, pvz. P. Joniko Pagramančio tarmės apraše; 4) teikdamas praktinei vartosenai tik du, *tvirtagalės* ir *tvirtapradės* priegaidžių terminus, L. Dambriūnas veikiausiai pamiršo, kad mūsų bendrinėje kalboje, kaip rodo naujausi tyrinėjimai, yra ne dvi, bet trys skirtingos priegaidės, taigi, kad ir kažinkaip norėdami, dabar jau nebegalime išsiversti tik tais dviem jo siūlomais pavadinimais; 5) *tvirtapradės* ir *tvirtagalės* priegaidžių terminai, kadangi jų neužtenka visoms trims priegaidėms vadinti, tegali būti vartojami tik kaip gretiminiai *tęstinės* ir *staiginės* priegaidžių pavadinimai; 6) *akūtinės, cirkumfleksinės* ir *gravinės* priegaidžių terminai gali būti palikti kalbotyrinei literatūrai ir apskritai tokiems atvejams, kada lotyniškais, tarptautiniais, pavadinimais norima daugiau paryškinti lietuviškuosius naujadarus; 7) vartodami *staiginės* priegaidės pavadinimą, nebesiūlome *stumtinės* priegaidės termino, kurį lig šiol vartojome tik todėl, kad nemokėjome geriau išsiversti vok. *Stosston*, nors jutome, kad tai yra netikęs, vergiškas vertimas; 8) L. Dambriūnas nei žodžiu neįrodo, kodėl *staiginės*, o šalia to ir *tęstinės* bei *trumpinės* priegaidžių pavadinimai yra netikę, bet tik aplinkiniu keliu graudina skaitytojus dėl priegaidžių pagausėjimo. Taigi dėl šitų priežasčių negalima taip lengvai ir greitai pasmerkti *staiginės* priegaidės termino: L. Dambriūnas, smerkdamas šį naujadarą, turi pasakyti, kodėl jis netikęs terminologiškai, akcentologiškai bei praktiškai ir jo vietoje tuojau pasiūlyti kitą, geresnį, terminą. Kol jis to nepadarė, visa jo kritika pasilieka be tikslo: vienų graudenamų žodžių jau nebeužtenka.

Dėl Salio atsakymo

(Draugas, 1950 12 23)

Ryšium su A. Salio atsakymu, išspausdintu „Draugo“ 273 nr., pasakytina štai kas:

1. Prieš kelerius metus Lietuvių Kalbos Draugijos valdybos nutarimu aš buvau užėjęs pas A. Salį, tuomet dar tebegyvenantį Vokie-

tijoje, pasikalbėti tos draugijos ir jos užsimotų darbų reikalais, bet lig tai užsiminiau, jis tuojau trumpai ir aiškiai atsakė: „Dabar nelaikas“. Po kelių mėnesių jis išvažiavo Amerikon, ir aš daugiau nieko iš jo lig šio atsakymo tiesioginiai nesu girdėjęs. Tas faktas, kad žmonos pradžioje pasikeitė laiškais laikiniu antrašu ir enciklopedijoje yra trumpas žodelytis c/o, maža ką tepasako.

2. A. Salys rašo, kad aš savo nuožiūra pasirinkęs Vadovo bendradarbius. Tai netiesa: ne aš juos, bet jie mane susirado ir pasirinko; apie tai iš dalies ir Vadovo pratarmėje paminėta.

3. Aš su A. Saliu esu drauge dirbęs ne tik visose rašybos komisijose, bet ir lietuvių kalbos žodyno redakcijoje vokiečių okupacijos metu, ir mudu tiek grynais kalbotyriniais klausimais, tiek bendrinės kalbos ir ypač jos rašybos dalykais beveik visados sutardavome. Atsargiai kalbant, tas susitarimas siekdavo beveik 95 nuošimčius. Vadove tų sutartinių dalykų irgi gali būti tiek skardybių, tiek salybių.

4. A. Salys, kaip ir M. Gudelis bei L. Dambriūnas, dabar kelia kalbininkų santarvės, Vadovo talkos klausimą ir net nurodo, kurie talkininkai galėjo geriau tikti. Bet, deja jie visi pamiršta vieną dalyką: kur tie talkininkai buvo pat pradžioje? Kaip A. Salys turi gerai žinoti, aš visą laiką rašiau savo mokslinį darbą ir intensyviai rinkau jam papildomą medžiagą, kad, išvykęs iš Europos, jį galėčiau kada nors baigti. Aš tą darbą dirbau sunkiausiomis valandomis ir nepaisydamas jokių kliūčių, visai panašiai, kaip ir vokiečių okupacijos metu spausdindamas savo „Lietuvių kalbos žodžių darybą“, kurią A. Salys prieš išvykdamas į JAV, net pakartotinai fotografavosi, kad galėtų to veikalo medžiaga vėliau pasinaudoti. To darbo metu aš visai negalvojau apie jokį rašybos vadovėlį arba „Lietuvių kalbos vadovą“. Ir štai tuo metu į mane kreipėsi ne kuris nors iš kalbininkų, kurių, turinčių daugiau atspėjamo laiko, galėjo būti tiesioginė pareiga tai padaryti, bet eilinis lituanistas gimnazijos mokytojas St. Barzdukas ir karinės terminologijos kūrėjas bei ilgametis praktinės kalbos darbininkas J. M. Laurinaitis: juodu parodė tiek daug nuoširdaus pasiryžimo ir kalbinio entuziazmo, kad aš, ilgai nesvyruodamas, ryžausi savo tiesioginį darbą atidėti į šalį ir padėti tiems pasiryžėliams, o jiems padėdamas, ilgainiui ir pats įsitraukiau į tą darbą. Tam darbui buvo gana maža laiko, taigi teko dirbti galvo-

trūkčiais, beveik ištisomis dienomis ir naktimis, dažnai pamirštant visus kitus reikalus. Reikėjo vienu metu rinkti medžiagą, ją tvarkyti ir spręsti visus kalbinius klausimus. Į kokias nors platesnes diskusijas nebuvo laiko leistis, juo mažiau buvo galima tuomet dažniau susieiti ir ką nors drauge apsvarstyti. O tų svarstytinų dalykų buvo begalės: reikėjo pagalvoti ne tik apie kasdieninės rašybos dalykus, bet ir apie tartį, ir apie skolinių vartoseną, ir apie tikrinių svetimybių transkripciją, ir apie taisyklingumą, ir apie daug kitų dalykų. Jų visų korespondenciniu būdu buvo neįmanoma svarstyti. Jeigu mes tuomet būtume pradėję į šalis blaškytis, tai, galiu drąsiai sakyti, būtume nieko nepadarę: kaip rodo dabartinės diskusijos, būtume tik sugaišę daug laiko, ir Vadovas būtų tikrų tikriausiai visai nepasirodęs.

5. Vadovo kritikai, kaip šlėktos po pietų, dabar ryšium su jo pasirodymu iškelia ir visuomenės reikalą. Bet jie nežino arba nenori žinoti, kaip viskas iš tikrųjų dėjosi. Rašydami Vadovą, mes, autoriai, nei negalvojome, kas jį išleis: tik jutome, kad būtinai reikia tokį dalyką rašyti, ir rašėme, perdaug į šalis nesidairydami. Kai jau darbas buvo arti galo, juo susirūpino ne privatūs biznieriai, bet Lietuvių Tremtinių Bendruomenės valdybos švietimo skyriaus žmonės, o paskiau Kultūros bei Švietimo Taryba, į kurią įėjo ir visi septyni švietimo skyriaus nariai. Tarybos valdytojo inž. A. Navickio ir pačios Tarybos pirmininko Ig. Malinausko pageidavimu 1948 m. kovo 17 d. Scheinfelde buvo išsamiai referuotas Vadovo reikalas, jo turinys bei linkmė, ir visi Tarybos posėdžio dalyviai, tik vienam susilaikius nuo balsavimo, pripažino reikalinga tą Vadovą ko greičiau išleisti. Taip bendruomenės atstovai, visai nesigilindami į Vadovo talkos klausimą ir nelaukdami, ką būsimieji kritikai apie jį pasakys, pirmieji susirūpino, kad tas Vadovas išvystų pasaulį, ir jis pasirodė, nors ir nevisai toks, kokio dabartiniai kritikai norėtų ir patys autoriai pageidautų.

6. A. Salys, kaip ir kiti kritikai, dabar mielai kalba apie „neabejotinus" Vadovo trūkumus. Vieną iš tokių trūkumų jis iškelia nebuvėlį *milioną*. Tai jis ypač pabrėžia sakydamas: „Sakau nebuvėlio, nes visiems iki šiol pakako įprastinio *milijono*". Dėl paties joto vartojimo čia nebekalbėsiu, – apie tai plačiau esu rašęs paskutiniuose „Dirvos" numeriuose, – tik čia trumpai pasisakysiu dėl nebuvėlio. Pvz. A. Salio, salantiškių žemaičių, tarmėje yra vartojamas *nerinys* „ner-

tas daiktas“ (su plačiu *e*), bet jo vietoje Vadove sąmoningai šalia *nerti, neria, nėrė* vartojamas nebuvėlis *nėrinys* (su siauru *ė*), visai panašiai, kaip *kėlinys* šalia *kelti, kelia, kėlė, krėtinys* šalia *krėsti, krečia, krėtė*; *slėpinys* šalia *slėpti, slepia, slėpė* ir t. t. Taip daroma todėl, kad bendrinė kalba nėra visiška liaudinės kalbos kopija. „Bendrinė rašomoji kalba, – sako P. Jonikas Chicagos Literatūros Draugijos metraščio 122 psl., – yra kultūrinė kalba, turinti savo uždavinius, skirtingus nuo liaudinės kalbos, ir tam privalanti atitinkamų kalbinių priemonių, skirtingų nuo liaudinių“.

7. Patys Vadovo autoriai gerai supranta, kad dabar nelaikas daryti kokią nors didesnę, pagrindinę, rašybos reformą, bet jie visdėlto ryžosi šį tą išlyginti ir rašyti taip, kaip visos rašybos komisijos sutartinai buvo nusprendusios, pvz. *baigštus, sluoksnis, spjauti, kaikurie, visdėlto, Jieznas, Jiesia, jie, jiešmas* ir kt. Belygindami vieną kitą dalyką jie iš analogijos yra parašę ir kiek kitaip, negu kritikai norėtų; pvz. šalia *Albionas, embrionas, kvadrionas* ir kitų aiškių neliaudinių svetimybių dėl vienodumo jie rašo *milionas*, šalia *maniakas* rašo ir *amoniakas* (be joto!) ir t. t. Ar tai yra geras dalykas, turės parodyti kasdieninė vartosena. Jie yra tos nuomonės, kad visą laiką tūpčioti vietoje ir nieko nedaryti mūsų rašybos pažangai dėl „mūsų visuomenės rašybinio konservatyvumo, atskirų rašto žmonių radikalumo ir, svarbiausia oficialinių įstaigų neryžtingumo“ (tai A. Salio žodžiai apie nepriklausomybės laikų sąlygas) yra nepateisinamas dalykas: ruošdamiesi į Lietuvos laisvės rytojų, mes, atsidūrę truputį geresnėse aplinkybėse, dabar turime gerai išdiskutuoti visus nebaigtus rašybos klausimus, daugiau suderinti juos su gūdnais duomenimis ir įtraukti į bendrinės kalbos vartoseną. Tam Vadovas iškelia daug svarstytinų problemų ir duoda apsčiai aktualios medžiagos. Pvz. nei vienoje rašybos komisijoje nebuvo svarstytas klausimas, kaip tartinos ir transkribuotinos tokios tikrinės svetimybės, kurios anksčiau mūsų liaudinėje kalboje beveik nebuvo vartojamos, kaip antai: *Šarkis* (anglų *Sharkey*), *Sidnis* (anglų *Sidney*), *Grinidžas* (anglų *Greenwich*) ar *Šarkėjus, Sidnėjus, Grinvičas*, kaip kad lig šiol buvome įpratę tarti iš kaimyninių slavų kalbų. Vienais smerkimais šios rūšies klausimų neišspręsime.

8. Vadovo autoriai taip pat gerai žino ir supranta, kad jų darbas

nėra visai išbaigtas: mano supratimu, trūko mažiausia pusės metų, kad jį būtume galėję pakenčiamai apdoroti. Aš iš paskutiniosios spyriausi atiduoti rankraštį leidėjams ir kiek galėdamas delsiau. Tik gavęs ultymatyvinį reikalavimą iš P. Gaučio, tuometinio Lietuvių Tremtinių Bendruomenės Centro Komiteto pirmininko, visai prieš savo norą atidaviau rankraštį J. Rimeikiui, „Ventos“ leidyklos savininkui, kuris, atvykęs į Kirchentellinfurtą tiesiog plėšte išplėšė man Vadovą iš rankų. Paskui aš bent trims mėnesiams tyčiomis atidėjau savo emigraciją, kad galėčiau pats tiesiogiai sekti spausdinimo darbą, bet, leidyklai tuojau neradus tinkamos spaustuvės, turėjau išvažiuoti. Būdamas Amerikoje, labai nepalankiose aplinkybėse skaičiau tik dvejas korektūras, surašiau bent pusantro šimto pačių būtiniausių papildymų bei spaudos klaidų atitaisymą ir išsiunčiau leidėjui, bet tatai nebebuvo išspausdinta, nors ir buvo pažadėta tai padaryti visai aiškiai. Tačiau aš nesigailiu, kad ir tokį Vadovą pavyko išleisti: jo kitą, sekančią, laidą bus galima visuomet žymiai pagerinti ir padidinti.

Tikrinių svetimybių rašyba ir transkripcija

(Dirva, 1950 12 28, nr. 52)

Svetimieji ir tikriniai vardai mūsų raštų ir spaudos kalboje vartojami labai įvairiai. Nepriklausomoj Lietuvoj senos, įprastinės tikrinės svetimybės buvo tariamos ir rašomos taip, kaip jos mūsų kalboj jau iš seniau buvo įsigalėjusios, pvz.: **Berlynas, Paryžius, Varšuva, Krokuva, Prancūzija, Vysla, Pskovas, Briuselis, Lozana, Tulūza, Miunchenas, Hamburgas, Čikaga** ir kt. Kitos, mūsų kasdieninėj kalboj rečiau pasitaikančios tikrinės svetimybės buvo rašomos originaline rašyba, bet kaitomos: **Chamberlainas, Hermannas, Spechtas, Mussolinis, Schilleris, Bergsonas, Baruchas, Drieschas, Dieselis**, bet **Moliere'as, Chateaubriand'as, Saussure'as** ir kt. šalia nekaitomų vardų **Hugo, Rousseeau, Mirabeau, Daudet, Meillet, Tardieu, Dubois** ir kt. Tokio nusistatymo buvo ir visos rašybos reformos komisijos. Bet šių laikų užsieninėj lietuvių spaudos kalboj yra didžiausia netvarka: vienur tikriniai vardai nekaitomi, o kitur jie rašomi origina-

line rašyba, ir prie jų pridedamos lietuviškos galūnės. Pvz. Draugas rašo: prezidentas **Truman** vėl atsistojo **D. Acheson** pusėje; gen. **Eisenhower** išvyksta į Europą... gavęs iš **Columbia** universiteto prezidento atostogų; **Hungnam** prietiltis dar sumažėjo; **New York'o** gubernatorius **T. Dewey**; Moterų Sąjungos 5-ji kuopa **Worcesteryje** ir tt. Dirva, kiek esu pastebėjęs, yra daugiau linkusi kaitomai vartoti tikrines svetimybes, pvz.: **Clevelandas** ir **Pittsburgas** buvo sniegu apkrauti; Dirvos numeris buvo išsiųstas **Clevelando** miesto skaitytojams; **Mac Arthuras** negalėjo siųsti žvalgybinių lėktuvų; **Mac Arthuro** įsakymas pradėti puolimą; jie yra atlikę literatūrines programas **New Yorke, Bostone, Waterbury, Hartforde, Worcesteryje, Chicagoje** ir tt. Kiti laikraščiai dar daugiau įvairuoja.

Ir šitoks tikrinių vardų įvairumas pasitaiko ne tik JAV ir kitų kraštų lietuvių spaudos kalboje, – jo nemaža randame ir tarybinės Lietuvos raštų kalboje: Vilnis (Nr. 236) praneša, šalia **Tolstojus, Čechovas, Ševčenko** ten rašoma ir **Rolland, Stendhal, Voltaire, Cervantes.** Tos pačios Vilnies korespondento žodžiais tariant, dabartinėj Lietuvoj vyraujanti „geroka mišrainė", o čionykštėj mūsų, amerikiečių lietuvių, spaudoje esąs tiesiog beviltiškas chaosas.

Todėl kyla klausimas: kas darytina šiai nenormalybei pašalinti? Mano nuomone, čia geriausią išeitį rodo sutartinis buvusių rašybos reformų komisijų nusistatymas – tikrines svetimybes kiek galint daugiau kaitomai vartoti, t. y. šalia **Berlynas, Paryžius, Varšuva, Krokuva** ir kt. visų pirma rašyti **Hermannas, Spechtas, Drieschas, Dieselis, Schilleris, Mussolinis, Torricellis, Bergsonas, Rolandas, Baruchas, Chamberlainas, Baconas, Dickensas, Gloucesteris, Greenwichas, Quebecas, Greenwoodas, Brooklynas, Liverpoolis, Trumanas, Achesonas, Mac Arthuras** šalia **Saussure'as, Voltaire'as, Chateaubriand'as, Cambridge'as, Blasco-Ibanezas,** bet **Dumas, Hugo, Rousseau** ir kt. Šitaip rašydami, mes vienu metu nušauname du kiškius: paliekame tikrinių svetimybių originalinę rašybą ir, pridėdami lietuviškas galūnes, ją prideriname prie kaitomos lietuvių kalbos sistemos, bent daugeliu atvejų; tarimo reikalas čia, žinoma, paliekamas kiekvieno rašytojo ar skaitytojo nuožiūrai.

Visai kas kita yra, jeigu mes norime tikrines svetimybes ištisai transkribuoti: tuomet turime eiti ligšioliniu įprastiniu keliu, t. y. ra-

šyti ir tarti taip, kaip daugelio nepriklausomoj Lietuvoj buvo įprasta daryti, daugiausia sekant kaimyninėmis slavų kalbomis, arba kiek galint daugiau priderinti jų transkripciją (perrašą) prie originalų. Pvz. JAV lietuvis sportininkas **Sharkey** prieškarinėj nepriklausomos Lietuvos spaudos kalboje daugelio buvo vadinamas **Šarkėjus** arba net **Šarkiejus**, bet tai yra niekuo nepateisinamas dalykas: viena, angliškai **Sharkey** yra tariamas **Šarki**, ir JAV lietuviai jį iš to tarimo daugiausia yra linkę vadinti **Šarkiu**, ne **Šarkėjum** ar **Šakiejum**; antra, lyg tyčiomis vienas Lietuvos ežeras yra taip pat vadinamas **Šarkis**; taigi yra visiškai pamatuota šį mūsų garsųjį sportininką vadinti tiesiog **Šarkiu**, o ne pravardžiuoti kaip nors **Šarkėjum** arba **Šarkiejum**. Visai panaši istorija yra su Australijos miestu **Sidney**, kuris angliškai tariamas **Sidni**: transkribuojant lietuviškais rašmenimis, jis rašytinas (ir tartinas) **Sidnis**, ne **Sidnėjus** arba **Sidniejus**. Tos pat rūšies yra dar **Dewey, Huxley, Stanley** ir kt.: pagal anglišką (apytikrį) tarimą **djui, haksli, stenli** lietuviškai jie tartini ir rašytini **Djuis** (**Djūjis**), **Hakslis, Stenlis**. Airių vyskupas ir filosofas **Berkeley** galėtų būti iš amerikoniško tarimo vadinamas **Berklis**, o iš angliško (britiško) **Baklis**; pvz. Websterio „New collegiate dictionary" aiškiai nurodo, kad **er** žodyje **Berkeley** britiškai tartina kaip **ar** žodžiuose **arm, far** (t. y. **am, fa** su ilgu **a**). Vadinasi, **Berkeley** britišku tarimu niekuo nesiskiria nuo **clerk**: amerikiečiai dvibalsį **er** čia taria panašiai kaip **er** žodžiuose **her, fern** arba **ur** žodžiuose **urn, furl**, o britai tą patį dvibalsį taria kaip ilgą **a: kla:k**.

Nenorėdamas daugiau išplėsti savo straipsnio, noriu čia dar pasvarstyti ispanų rašytojo **Cervantes** pavardės rašymą, kuris neseniai buvo grubiai puolamas vieno Naujienų recenzento. Visų pirma tenka pastebėti, kad prieškariniuose mūsų pasaulinės literatūros vadovėliuose ir mokyklinėje kalboje šis rašytojas lietuviškai daugiausia buvo vadinamas **Servantė**, ne **Servantesas**. Ir toks rašymas nėra vienintelis. Pvz. lot. **Moses** (**Moyses**), per sen. graikų **Mo:se:s** (**Mo:yse:s**) kilęs iš hebrajų **Mošeh**, kaikuriose V. Europos kalbose turi išlaikęs galūninį **s**, pvz. anglų **Moses** (tariamas: **mo:ziz, -zis**). Bet prancūzų kalboje tas pat žodis jau nebeturi galūninio **s**: **Moise** (**i** tariamas skirtingai ir žymimas dviem taškais viršuje) arba **Mosche**. Mūsų tikybinėje kalboje **Mozė** taip pat vartojamas be galūninio **s**. Kitais atve-

jais pirmykštinė galūnė **-es** mūsų kalboje yra paversta į **-as** arba **-is**, pvz. sen. graikų **Archimede:s** (čia dvitaškiu žymima ilga **e**), **Aristide:s**, **Aristotele:s** yra mūsų kalboje paversti į **Archimedas**, **Aristidas**, bet **Aristotelis**, **Periklis**... Anglų kalboje randame **Archimedes**, **Aristides**, bet **Aristotle**. Prancūzai rašo: **Archimede**, **Aristide**, **Aristote** ir tt. Taigi įvairios kalbos su pirmykštine galūne elgiasi gana įvairiai; tą pat darome ir mes. Taigi rašydami **Cervantes** be galūninio **s**, mes nesielgiame kažkaip ypatingai: **mūsiškis Servantė** niekuo nesiskiria nuo **Mozės**!

Aktingas, preciziškas, fantazus ir kt.

(Dirva, 1951 01 11, nr. 2)

1950 m. Naujienų Nr. 298 „Kalbos dalykų" skyriuje tarp ko kito pastebėta, kad mes bendrinėje kalboje užuot **aktingas**, **preciziškas** vartojame ir **veiklus**, **tikslus**. Bet iš tikrųjų nevisai taip yra. Visų pirma būdvardžio **aktingas** vietoje jau nepriklausomybės laikais plačiai esame vartoję **aktyvus** šalia **pasyvus**, **objektyvus**, **pozityvus**, **subjektyvus** ir kt., nes tai yra visai taisyklingas, tikslingas ir lengvai pateisinamas dalykas: 1) **aktyvus** šalia **aktyvas** lengvai gali būti paremtas mūsų kalbos duomenimis, plg. **atsparus – atsparas**, **atspara**, **pagrindus – pagrindas**, **pavydus – pavydas**, **sandarus – sandaras**, **sandara** ir kt., taigi ir **moralus – moralas**, **negatyvus – negatyvas**, **objektyvus – objektyvas** šalia vienų būdvardžių **akuratus**, **delikatus**, **konkretus**, **modernus**, **subtilus** ir kt.; 2) čia mes be reikalo nevartojame priesagos **-ingas**, kuri mūsų bendrinėje kalboje turi ypatingą ir aiškią reikšmę, pvz. **išmintingas**, **pieningas**, **protingas**, **žuvingas**, o **aktingas**, **pasingas**, **objektingas**, **subjektingas** ir kt. mes pagal priesagos **-ingas** reikšmę turėtume visų pirma suprasti „turįs daug aktų, gausus aktų", „gausus pasų", „gausus objektų" ir kt.; 3) šiokiais atvejais vartodami lotynišką priesagą **-yvus**, mes darybos atžvilgiu dirbtinai neatsiejame kalbamųjų būdvardžių nuo atitinkamų daiktavardžių, sutaupome priesagą **-ingas** jos tiesioginiam tikslui (plg. **religingas**, **simpatingas**, **tragingas** ir kt.) ir tuo būdu daugiau sutiksliname bei praturtiname mūsų bendrinės kalbos vartoseną. Pvz. šalia **aktyvus**, **moralus**, **objektyvus** ir kt. lengvai galime susidaryti rūši-

nius būdvardžius **aktyvinis, moralinis, objektyvinis**, trumpesnius ypatybinius daiktavardžius (pvz. **aktyvumas, aktyvybė, moralumas, moralybė** ir kt. **aktingybė, morališkybė** būtų labai griozdiški dariniai), priežastinius veiksmažodžius **aktyvinti** „daryti aktyvų“, **moralinti** „daryti moralų, dorinti“, **objektyvinti** „daryti objektyvų“ (iš **aktingas, morališkas, objektingas** atitinkami išvestiniai veiksmažodžiai yra visai neįmanomi) ir tt.

Visai ta pati istorija yra ir su **preciziškas**: 1) priesaga **-iškas** čia nieko naujo nepasako ir todėl visai lengvai galime be jos apsieiti; 2) kaip iš lot. **abstractus, accūrātus, concrētus, corrēctus** turime susidarę **abstraktus, akuratus, konkretus, korektus**, taip iš lot. **praecīsus** lengvai gali būti mūsų išvestas **precizus** (plg. anglų **precise**, prc. **precis**, vok. **praezis**) šalia rūšinio būdvardžio **precizinis**, daiktavardžių **precizumas, precizybė** (**preciziškybė** niekas nepasakysime!), veiksmažodžio **precizinti** „daryti precizų, precizuoti, tikslinti“ ir tt. **Preciziškas** reiškiant galėtų būti tiesiogiai išvestas iš **precizijos** visai panašiai, kaip kad iš **poezijos** gali būti sudarytas **poeziškas** „būdingas poezijai, atitinkąs poezijos reikalavimus“. Taigi **precizus** „tikslus, vok. genau, praezis, anglų precise“ gali būti skiriamas nuo **preciziškas** „vok. praezisionsmaessig“ visai panašiai, kaip **tikslus** yra skirtinas nuo **tiksliškas** „atitinkąs tikslą, vok. zweckmaessig, prc. conforme a la fin, final, anglų expedient, suitable, final“ (žr. St. Šalkauskio „Bendroji filosofijos terminija“, 157 psl.).

Mūsų dabartinėje praktikoje dėl šių žodžių nevienodai elgiamasi. Pvz. M. Niedermanno, A. Senno ir F. Brenderio žodyne šalia **aktingas** lygia reikšme duodamas ir **aktyvus**. V. Gailiaus „Vokiškai lietuviškame žodyne“, kurio lietuvių kalbą yra žiūrėjęs L. Dambriūnas, vok. **aktiv** teverčiamas į **aktyvus, veiklus**. Taip pat **aktingo** nerandame ir V. Pėteraičio „Lietuviškai angliškame žodyne“. Bet atsiranda jau skirtumo dėl **precizus**: V. Gailiaus žodyne vok. **praezis** verčiamas į **precizinis, tikslus**, o V. Pėteraitis būdvardį **tikslus** laiko tolygiu su **preciziškas**. Čia abiem atvejais elgiamasi negerai: pirmuoju atveju be reikalo vartojamas rūšinis būdvardis **precizinis precizaus** vietoje (plg. **natūralus** ir **natūralinis, pozityvus** ir **pozityvinis** ir kt.), o antruoju atveju **preciziškas** neskiriamas nuo **precizus**, t. y. be jokios naudos, balastiškai vartojama priesaga **-iškas** ten, kur be jos lengvai galima apsieiti.

Vartodami **aktyvus, pasyvus, moralus, precizus** ir šalia to **kriminalus** „nusikalstamas, baudžiamas" (bet **kriminalinis** „susijęs su kriminalu, kriminalios rūšies", pvz.: **kriminalinė** teisė, **kriminalinė** policija ir kt.), **nacionalus** „tautiškas" (šalia **nacionalinis, nacionalybė** „tautybė" ir kt.) ir tt., mes jokio komiškumo nesudarome, kaip kad L. Dambriūnas gana lengvai sprendžia rašydamas apie „Lietuvių kalbos vadovą" 1950 m. Draugo Nr. 268. Ir dar daugiau: vartojant **akuratus, korektus** ir kt. be priesagos **-iškas**, tiek mums, tiek kam kitam vargiai galėtų ateiti į galvą rašyti **simpatus, taktus, fantazus**, kaip kad L. Dambriūnas toje pat recenzijoje yra linkęs daryti linksmas išvadas: viena, tokios lytys negali būti išverstos nei iš antikinių, nei iš kurių kitų dabartinių Vakarų Europos kalbų; antra, šiokios rūšies dariniai negali būti pateisinti ir iš mūsų kalbos. Pvz. šalia **simpatija, fantazija** lietuviškai gali būti sudaryti tik būdvardžiai **simpatingas, simpatiškas, simpatinis** ir **fantazingas, fantaziškas, fantazinis**, o šalia **taktas** dėl galėjimo galėtų būti sudarytas ir būdvardis **taktus** (plg. **draugas – draugus, kalnas – kalnus, nagas – nagus** „nagingas", **ženklas – ženklus** ir kt.), bet gyvo reikalo nėra tam daryti, nes dabartinei bendrinei kalbai yra aiškesni ir suprantamesni būdvardžiai **taktingas** „turįs takto, tactful, taktvoll", **taktiškas** „atitinkąs takto ar taktikos reikalavimus, taktmaessig" (ne **taktinis**, kaip kad V. Gailiaus žodyne klaidingai verčiamas) ir **taktinis** „susijęs su taktu arba taktika" (pvz. **taktiniai** manevrai). Taigi mūsų būdvardžių **tikslus** ir **veiklus** visai geri lotyniški atitikmenys bendrinėje kalboje gali būti tik **precizus** bei **aktyvus**, visai panašiai, kaip kad **progresas, progresyvus** ir **regresas, regresyvus** labai gerai atitinka mūsų **pažanga, pažangus** ir **atžanga, atžangus**, o tokie dariniai kaip **simpatus, fantazus** gali būt sudaromi tik dirbtinėms išvadoms paremti, nes analogija nėra ir negali būti vartojama savavališkai, betkur pakliuvus.

Kova su svetimybėmis

(Draugas, 1951 01 27, nr. 23)

Tiek nepriklausomoj Lietuvoj, tiek dabar užsieny vienas kitas iš lietuvių buvo ir dar dabar tebėra didelis svetimybių priešas: jie norėtų, kad mūsų kalba būtų visai gryna, net ir be tarptautinių sveti-

mybių. Pvz. A. Vireliūnas savo laiku *elektrą* mėgino vadinti *gintra, internacionalą – tautuomene, kultūrą – įdarba, praktiką – varta, realistą – daiktininku, direktorių – tvarkovu* ir t. t. Kiek anksčiau panašiai elgėsi ir aušrininkai; pvz. *atomą* jie vadino *pirmoku, egoistą – savininku, filosofą – šviesūnu, formą – žiedykle* ir t. t. Dabar šiuo keliu norėtų eiti ir senas JAV lietuvis Anis Rūkas: jis aklai nusistatęs prieš visokias svetimybes ir jas norėtų pakeisti savais žodžiais. Todėl jis su rūgščia mina sutinka kalbininkus, kurie neskelbia griežtos kovos tarptautinėms svetimybėms, pyksta ant spaudos, kurioje pasitaiko svetimybių, nepalankus yra Lietuvių Kalbos Draugijai, kuri pakentė tokius tarptautinius kultūros pavadinimus kaip *atominė bomba, kongresas, konstitucija, televizija* ir kt.

Kad toks A. Rūko nusistatymas yra visai menkai pagrįstas ir paviršutiniškas, aš esu jau trumpai rašęs 1950 m. „Dirvos“ Nr. 18; ten pat esu paskelbęs ir kelias jo vieno laiško ištraukas, kurios pavaizduoja jo savotišką trūktiną galvojimą. Bet to neužteko: 1950 m. „Tėviškės Žiburių“ Nr. 45 jis vėl su įkarščiu puola svetimybes ir jas visas norėtų išguiti lauk: *elektrą* norėtų pakeisti vireliūnine *gintra, telefoną* aušriniu *tolkalbiu, kaštus lėšomis* ir t. t. Bet tai darydamas, jis neparodo nei kokios nors sistemos, nei platesnio nusimanymo: viską be kritikos sujaukia vienon krūvon ir padaro mišrainę. Visų pirma vokiškai lenkiškas *kaštas* mūsų dabartinėj kalboj jau beveik nebevartojamas: jo vietoj turime savo gražius pakaitalus *lėšos* ir *išteklius*. Dirbtinė *gintra* negali taip lengvai atstoti *elektros*: sulietuvinę šį pagrindinį žodį, mes būtinai turėtume sulietuvinti ir *elektrostatiką*, ir *elektrolizę*, ir *elektrodą*, ir *elektrolitą*, ir *elektroną*, ir *elektroskopą* ir kt. Tačiau A. Rūkas to nedaro: versdamas *telefoną tolkalbiu*, jis nepasako, kaip lietuviškai reikėtų pavadinti *telefonuoti, telefonogramą, telefonistą* ir kt. Gal A. Rūkas norėtų *tolkalbiuoti*, būti *tolkalbininkas, siųsti tolkalbiarašas* ir kt. Bet tas jo noras visai neatitiktų dabartinės mūsų bendrinės kalbos linkmės; Lietuvių bendrinė kalba, kaip ir kitos kultūringos kalbos, yra ne vieniša, paprastų kaimiečių kalba, vartota prieš kokias 50–60 metų, bet glaudžiai susijusi su bendra pasaulio kultūra bei civilizacija, todėl, vartodami bendrus tos kultūros bei civilizacijos pasiekimus, mes dažnai savo kalboje vartojame ir atitinkamus bendrus pavadinimus, nes mes ne-

same linkę kinų siena atsitverti nuo viso kultūringojo pasaulio. Antra vertus, tam nėra ir būtino reikalo: bendros tarptautinės svetimybės ne žaloja, darko mūsų kalbą, kaip kad klaidingai galvoja A. Rūkas, bet ją turtina, kultūrina, tarptautines sąvokas dažnai nusako daug tiksliau ir griežčiau.

Pagaliau paviršutiniškas senų tarptautinių terminų lietuvinimas ir šiaipjau gali atrodyti gana juokingas. Pvz. pagal sen. graikų elektron „gintaras" dabartinę *elektrą* versdami į laužytą *gintrą*, mes tolygiai turėtume *maršalą* padaryti *arklininku, lordą duonininku*, anglai savo žodžiu *pagan* turėtų vadinti „kaimietį" arba „ūkininką" ir t. t. Bet tai būtų jau nerimta ir nereikalinga kraštutinybė. Todėl ir mūsų bendrinėj kalboj neklaidžiojama tokiais šunkeliais. Mes visų pirma vengiame nereikalingų ir lengvai savais žodžiais pakeičiamų slavizmų, germanizmų ir kitokių barbarizmų (pvz. *abrūsas, dūšia, griekas, gromata, pekla...*), taip pat anglicizmų (pvz. *beizmentas, porčius, forničius, šopa...*) ir t. t. Kur galima savais žodžiais pakeičiame ir vieną kitą tarptautinę svetimybę; pvz. *absurdo, progreso* vietoje dažnai vartojame *nesąmonę, pažangą* ir kt. Bet, svarbiausia, mes žiūrime, kad mūsų kalba būtų ir pasiliktų lietuviška, taisyklinga ir sklandi, įmanoma. Šitokia mūsų dabartinės bendrinės kalbos linkmė yra susidariusi paskutiniais dešimtmečiais, ją rėmė didieji mūsų kalbininkai J. Jablonskis bei K. Būga, jos laikėsi vėlyvesnės mūsų kalbos sąjūdis (Lietuvių Kalbos Draugija, Gimtoji Kalba ir kt.), jos laikomės ir dabar. Šia prasme dėl tarptautinių svetimybių pvz. yra pasisakyta 1950 m. „Naujienų" Nr. 298 „Kalbos dalykų" skyriuje; panašaus tikslo siekdamas, tik kiek paviršutiniškai, bet iš esmės teisingai A. Rūkui atsako ir Jurgis Agaras 1950 m. „Tėviškės Žiburių" Nr. 51–52.

Dar dėl tikrinių svetimybių rašymo

(Dirva, 1951 02 22, nr. 8)

Atsiliepdamas į 1950 m. Dirvos Nr. 52 „Mūsų kalboje" paskelbtą straipsnį, vienas skaitytojas, J. Rauktys, pareiškia keletą skirtingų minčių. Visų pirma jis pastebi, kad kaip mums, ir kitų tautų žmonėms nepatinka, kai jų pavardės bei vietų pavadinimai keičiami. Pvz.

mes priešinamės prieš tokius kraipymus kaip **Kovno, Vilno, Ragnit, Tilsit, Polangen** ir kt. Mums nemalonu, kai Klaipėdos krašte Sragys arba Preikšaitis suvokietinama į **Sragiess** arba **Preikschat**. Dėl tokio iškraipymo kartais atsiranda ir kitokių nemalonumų; pvz. Vokietijoje buvęs sulaikytas žydų žudikas **Weiss**, kuris mūsų laikraščiuose buvęs pavadintas Weissas, su galūne -as, iš dalies lyg ir duodančia pamato manyti žudiką esant lietuvį. Iš kitos pusės pavardžių sulietuvinimas gali sudaryti ir juridinių sunkenybių; pvz. jeigu užuot **Driesch** bus įrašytas **Drieschas**, tai ir pats dokumentas gali įgauti visai kitokią vertę. Pagaliau čia dar nemažą vaidmenį vaidina ir praktinė pusė: sulietuvintos pavardės gali būti sunkiau beatpažįstamos, o tai ypač tarptautinėje korespondencijoje gali sukelti nereikalingų nesusipratimų ir tt. Todėl autorius mano, ar negeriau būtų visuomet laikytis originalinės rašybos, o linksniuojant pridėti galūnę su apostrofu, pvz. **Truman, Truman'o, Truman'ui** ir kt.

Šitokia autoriaus nuomonė nėra kaip reikiant pagrįsta ir tikslinga. Visų pirma mes svetimus vardus rašome ne kitiems, bet savo visuomenei, todėl pirmiausia turime žiūrėti savųjų, ne svetimųjų reikalų. Svetimieji paprastai mūsų šiokiu ar kitokiu rašymu visai nesidomi; pvz. vokiečių filosofui Drieschui visai nesvarbu, kaip mes jo pavardę rašysime: **Drieschas, Driesch'as** ar **Dryšas**. Mūsų svetimųjų vardų rašymai tėra įdomūs ir svarbūs tik mums patiems. Turėdami kaitomąją savo kalbos sistemą, mes tiek savuosius, tiek svetimuosius vardus, kur tik galime, kaitome rašydami ar tardami. Pvz. mūsų universitete buvo du užsieniečiai germanistai, kuriuos mes visuomet vadindavome **Eretas** ir **Engertas**, ne **Eret, Engert**. Taip pat vokiečių filosofą **Kantą** mes vadiname **Kantas**, ne **Kant**.

Nors vienas kitas svetimuosius tikrinius vardus yra mėginęs rašyti nekaitomai, bet didesnio pasisekimo neturėjo. Ir tai yra visai suprantama: svetimi nekaitomi žodžiai mūsų kalbai yra beveik tas pat, kaip į ratus kišamas pagalys – jie nedera su kaitomąja mūsų kalbos sistema ir todėl labai sunkina kasdieninę vartoseną.

Kad galėtume išvengti šitos sunkenybės, visos ligšiolinės mūsų rašybos reformos komisijos sutartinai buvo nutarusios laikytis šiokios linijos:

1. visus svetimuosius tikrinius vardus, kurie baigiasi tariamu prie-

balsiu, rašyti su lietuviškomis galūnėmis be apostrofo, pvz. **Drieschas, Engertas, Eretas, Hermannas, Kantas, Schilleris, Schopenhaueris; Achesonas, Trumanas, Eisenhoweris, Adenaueris, Plevenas, Chamberlainas, Bevinas** ir kt.

2. vardus, kurie baigiasi netariamu balsiu ar priebalsiu, rašyti su apostrofu, pvz.: **Saussure'as, Molier'as, Chateubriand'as, Shakespeare'as** ir kt.;

3. tokie vardai kaip **Rousseau, Mirabeaux, Hugo, Daudet, Tardieu, Beauvais** ir kt. visai nekaitomi;

4. slaviški vardai rašytini su galūnėmis, pvz.: **Bielinskis, Gogolis, Krylovas, Lermontovas, Puškinas, Tolstojus, Turgenevas, Žukovskis** ir kt.;

5. latvių pavardės rašytinos su atitinkamomis lietuviškomis galūnėmis, pvz.: **Endzelynas, Pilsniekas, Skujeniekas, Berzinis, Celminis, Kaktinis** (ne: **Berzinšas, Celminšas, Kaktinšas**), **Celmas** (ne: **Celmsas**), **Blesė, Švabė** ir kt.;

6. antikiniai vardai rašytini iš ligšiolinės įprastinės (lotyniškos) vartosenos, pvz.: **Homeras, Eschilas, Edipas, Egiptas, Apolonas, Euripidas, Heraklitas, Cezaris, Ovidijus, Tacitas, Ciceronas** ir kt.

Iš šito trumpo sąrašo matyti, kad svetimieji vardai yra gana įvairūs, ir todėl jų rašyba negali būti visai vienoda. Bet visdėlto bendras jų visų rašymo palinkimas yra gana aiškus – ko daugiausia juos visus šiokiu ar kitokiu būdu priderinti prie mūsų kalbos kaitomosios sistemos. Ši praktika mūsų nepriklausomybės laikų spaudoje buvo jau beveik įsigalėjusi ir daugelį lietuvių skaitytojų ko geriausiai patenkino. Prieš šią sistemą mėgino šiauštis gal tik vienas kitas, kuriam lietuvių kalbos reikalas iš viso neperdaugiausia rūpėjo. Bet supratingi svetimtaučiai, kurie bent kiek turėjo reikalo su mūsų kalba, dėl to neprotestavo ir negalėjo protestuoti, nes tikrinių svetimybių rašymas buvo ir yra tik vidinis mūsų pačių, ne kieno nors kito reikalas.

Tos aplinkybės, kurias mini laiško autorius, nėra sprendžiamos dabartinei mūsų svetimybių rašybai. Kad mūsų kaimynai kaikuriuos mūsų vietovardžius savaip vadina, nėra ko daug stebėtis: daugelis mūsų tikrinių vardų buvo suvokietinta ar suslavinta ryšium su įvairiomis kūrimosi stadijomis, kolonizacija, nutautimo vyksmu ir kt. Pvz.

Tilžės miesto pavadinimą mes esame išlaikę lig šių dienų, o vokiečiai, kolonizavę visą Maž. Lietuvos kraštą, šį miestą vokiškai pavadino nuo **Tilžytės** upės; dabar rusai tą miestą naujai pavadino **Sovietsku**. Arba štai vėl seną vokišką **Koenigsbergo** miestą mes jau nuo seniau vadiname gudišku **Karaliaučiumi** (iš **Korolevec** plg. lenkų **Krolewiec**), o rusai dabar jį yra pakrikštiję **Kaliningradu**. Čia rusai, rusindami senus lietuviškus arba vokiškus vietovardžius, yra pasielgę visai panašiai, kaip ir vokiečių naciai, kurie pvz. šalia senesnio **Insterburgo**, dar senesnės **Įsruties** vietoje prieš pat karą ir pasilikėlį **Pilkalnį** visai suvokietino į **Schlossberg**.

Kaip vokiečiai Maž. Lietuvoj, taip lenkai Vilniaus krašte tautiniais ir politiniais sumetimais beveik visus lietuviškus vietovardžius buvo sulenkinę, pvz. **Švenčionys** buvo vadinami **Swięciany, Paneriai – Ponary** ir tt. Norėdami daugiau pabrėžti lenkų įtaką Lietuvoje, jie ir Lietuvos vietovardžius stengėsi ko daugiausia lenkiškai ar sulenkintai vartoti; pvz. **Kėdainiai** buvo vadinami **Kiejdany, Subačius – Subocz, Kupiškis – Kupiszki** ir kt.

Visai panašiai, tik visai kitais sumetimais, elgiasi ir nemaža mūsų išeivių. Derindamiesi prie naujų aplinkybių ir norėdami ko daugiau „išsišerti“, dažniausiai patys, niekieno neverčiami, dirbtinai sutrumpina arba visai pakeičia savo pavardes; pvz. iš **Obelienio** atsirado **O'Bell**, iš **Diraičio – De Righter**, iš **Rimavičiaus – Raymond**, iš **Gailiušio – Gailus** (ne **Gailius!**) ir tt.

Bet visi šiokie tikrinių vardų pakeitimai arba iškraipymai nieko bendra neturi su tikrinių svetimybių vartojimu mūsų dabartinėje bendrinėje kalboje. Kiek galėdami mes pirmoje vietoje svetimus vardus paliekame beveik nepakeitę, tik, kaikuriais atvejais pridėdami galūnes, priderinome juos prie mūsų kalbos kaitomosios sistemos ir tuo būdu palengviname jų vartojimą patiem lietuviams. Kiek daugiau esame sulietuvinę tik senus vardus, pvz. **Maskva, Varšuva, Berlynas** ir kt.

Kad kasdieninė vartosena be reikalo nepasunkėtų, mes nesame linkę perdaug kur ir apostrofo dėlioti; pvz. **Kant'as, Hermann'as, Brender'is, Senn'as** ir kt. numaningam žmogui nieko daugiau nepasako kaip **Kantas, Hermannas, Brenderis** ir kt., tik toks yra skirtumas, kad pastarosios lytys yra lengvesnės rašyti be apostrofo. Dokumentinėje kalboje kiekvienu atskiru atveju tenka pagal reikalą ra-

šyti; pvz. svetimomis kalbomis rašomuose dokumentuose nekaitomai rašytini ir lietuviški vardai (**Miss Kubilius**, ne **Kubiliūtė, Mrs. Saladžius**, ne **Saladžiuvienė** ir kt.).

Nei šis, nei tas

(Draugas, 1951 02 24)

1950 m. Draugo Nr. 268 L. Dambriūnas paskelbė plačią „Lietuvių kalbos vadovo" recenziją, kurioje jis iškėlė nemaža tariamai ginčytinų dalykų. Kaikurie jo iškeltieji dalykai dar gali būti šiaip ar taip svarstomi, bet daugumas jo sprendimų, nors ir gana drąsiai reiškiamų, visai nepriimtini. Neturėdamas tuo tarpu užtenkamai laiko išsamiau pasisakyti dėl jo iš dalies naujoviškų ir drąsių, bet iš esmės neteisingų samprotavimų, aš 1950 m. Draugo Nr. 288 kiek platėliau pasisakiau dėl prieveiksmių su *-iniai*, o to pat laikraščio tų pat metų Nr. 290 apie priegaidžių pavadinimus. Dabar šių metų Draugo Nr. 29 ir 35 jis stengiasi atsakyti į jam padarytus priekaištus ir kiek plačiau pagrįsti savo pirmykštį nusistatymą. Bet šitie jo atsakymai ir pasisakymai ne tik nieko naujo nepasako, bet dar aiškiau parodo, kad jo pirmieji drąsūs tvirtinimai tikrai yra menkai pagrįsti ir todėl nepriimtini, ir štai kodėl.

1) Kalbėdamas apie priegaides, jis nutyli pačius svarbiausius dalykus, su mokslinėmis problemomis apsidoroja perlengvai, ir todėl jo išvados pasidaro visai kreivos. Visų pirma, kad ir kažinkiek besiginčytų, jis negali ir negalės įrodyti, kad bendrinėje kalboje yra dvi, o ne trys priegaidės: tai yra mokslo jau neabejojamai įrodyta, visai tai aš trumpai esu išdėstęs savo straipsnyje, bet jis tai tyčiomis nuleidžia pro pirštus. Mūsų trečioji bendrinės kalbos priegaidė, kurios dar kaip reikiant nebuvo pažinęs K. Būga, pasižymi savo trumpumu, kurio reikiamai negali nusakyti nei tvirtagalės, nei tvirtapradės priegaidės pavadinimas. Tai yra aiški *trumpoji* arba *trumpinė* priegaidė, kurios iš mūsų kalbos nebegalės išguiti jokie kritikai... Šalia *trumpinės* kita visai aiški yra *tęstinė* priegaidė, kuriai pirmiausia kaip fonetiškai įrodyta, yra būdingas balso tęsiamumas, visai panašiai, kaip *trumpinei* balso trumpumas. L. Dambriūno mėginimas tai į šalį nu-

aiškinti yra visai nevykęs; plačiau apie tai daugiau suinteresuotieji gali pasiskaityti J. Gerulio „Litauische Dialektstudien" įvadą. Trečioji priegaidė pasižymi *staigiu* balso kilimu pat pradžioje, todėl ji visai tinkamai gali būti vadinama *staiginė*; *stumtinė* yra vergiškai versta iš vok. *Stosston*. L. Dambriūnas visai nevykusiai mėgina čia būdvardžio *staigus* pirmoj vietoj „netikėtumo" reikšmę pabrėžti ir tuo būdu *staiginės* priegaidės tinkamumą vėjais paleisti. Bet jis, deja, nežino ar pamiršo, kad šis būdvardis turi ir kitokių reikšmių, pvz.: *staigūs* Dubysos krantai. Čia *staigus* yra „didžiai status, kriaušingas". Kita šio būdvardžio reikšmė yra „didžiai greitas, skubus", toliau „ūmus, netikėtas". Taigi visiškai žmoniškai galime pasakyti: tariant *staiginę* priegaidę, balsas iš pradžios *staiga*, smarkiai kyla augštyn, paskui tuojau atsileidžia ir į galą vis lėčiau, lygiai menkėja.

Turėdami tris priegaides, mes dabar nieku būdu nebegalime išsiversti dviem senesniais priegaidžių pavadinimais, kaip kad L. Dambriūnas būtinai norėtų: tiek akcentologinėje, tiek bendrinėje kalboje turėsime vartoti tokius tris pagrindinių priegaidžių pavadinimus, kurie daugiau sutinka su mokslinių tyrinėjimų rezultatais. Čia dirbtinai teorijos nuo praktikos neatskirsi.

2) Rašydamas apie prieveiksmius su *-iniai*, L. Dambriūnas daugiausia remiasi spaudos arba inteligentų kalbos pavyzdžiais. Tokių prieveiksmių kaip *besąlyginiai, išoriniai, politiniai, principiniai, ūkiniai* ir kt., iš gyvosios žmonių kalbos visai nepažįstame; jų nerandame ne tik J. Jablonskio, bet ir K. Būgos, J. Balčikonio, geresnių rašytojų raštuose ir kt. Jo daromas skirtumas tarp prieveiksmių su *-iniai* ir *-iškai* yra jo paties dirbtinai sugalvotas. Prieveiksmiai *ekonominiai, politiniai, principiniai, ūkiniai* mūsų spaudos kalboje paprastai reiškia tai, ką ir *-iškai*, pvz.: jis *politiniai* galvoja, *politiniai* tebėra nesubrendęs, *moksliniai* jis nieko negali įrodyti, *psichologiniai* yra menkai atvaizduotas tipas, veikalas buvo menkai *meniniai* surežisuotas ir t. t. Šitos rūšies prieveiksmių mūsų spaudos kalboje galėjo atsirasti nedarant reikiamo skirtumo tarp būdvardžių su priesagomis *-inis* ir *-iškas*. Visai taisyklingai ir žmoniškai čia visur galime vartoti prieveiksmius su *-iškai*: jis *politiškai* galvoja, *moksliškai* jis nieko negali įrodyti, *ekonomiškai* kraštas tvirtai stovi ir t. t.

Kad gyvoji žmonių kalba nelinksta į šiokią prieveiksmių *-iniai* var-

toseną, aš esu aiškiai įrodęs savo straipsnyje; pvz. užuot *paviršutiniai* ir *vidutiniai* daugely tarmių ir bendrinėje kalboje dažniausiai sakome *paviršutiniškai* ir *vidutiniškai*: jis viską *paviršutiniškai* daro; mokinys buvo tik *vidutiniškai* gabus ir kt. Užuot *begaliniai* daugumas dabar paprastai sako *be galo*: jis *be galo* geras; turiu *be galo* daug darbo; *vaikas be galo* ištroškęs gerti ir t. t. Žemaičiai šalia *begaliniai* dažnai dar pasako ir *begališkai, begališkai* : *begališkai* toli; jis *begališkai* piktas; *begališkai* daug bulvių prikasė ir t. t. Šitos priesagos *-iškai* pridėjimas rodo, kad gyvoji kalba aiškiai yra nelinkusi į *-iniai*.

Bet čia L. Dambriūnas pasakys: nėra ko žiūrėti žmonių (liaudies) kalbos; bendrinė kalba yra kultūrinė kalba, todėl joje galime vartoti ir tai, ko liaudis paprastai nevartoja. Taip, bendrinė kalba yra kultūrinė, bet ji nėra iš piršto išlaužta: jos taisyklingumas visų pirma remiasi gyvosios žmonių kalbos dėsniais ir jos palinkimais. Tais dėsniais ir polinkiais mes vėliau galime bendrinei kalbai susidaryti nemaža ir tokių dalykų, kurių liaudies kalboje visai nėra, pvz. specialių naujadarų, griežtesnės reikšmės specialybinių žodžių ir kt. Bet nepatariame ir neteikiame bendrinei kalbai ištisos gramatinės kategorijos – prieveiksmių su *-iniai*, kurių pavyzdžiai daugiausia paimti iš spaudos kalbos, lig šiol nepasižymėjusios dideliu taisyklingumu.

Toliau L. Dambriūnas įsidrąsinęs dar įmantriau pašneka: J. Jablonskis nebuvęs „kalbos mokslo neklaidingas popiežius", jo sudarytosios taisyklės nesančios kalbos dogmos, jo 1901 m. sudarytą bendrinės kalbos programą mes jau esą gerokai išaugę ir t. t. Bet čia tuojau tenka pastebėti kelis mažmožius: J. Jablonskis buvo ne tik geras kalbininkas, bet ir didelis praktikas bei aštraus kalbos jausmo žmogus; beveik pusę amžiaus sielodamasis kalbiniais reikalais, jis iš paprastos kaimiečių kalbos beveik vienas įstengė sukurti dabartinę mūsų bendrinę kalbą, kuri tinka subtiliausiems kultūros bei civilizacijos reikalavimams tenkinti; ir visa tai jis galėjo pasiekti tik dėl to, kad savo bendrinės kalbos programą rėmė gyvosios žmonių kalbos dėsniais. Ši jo programa ne tik lig šiol nėra pasenusi, bet kaip kelrodis dar ilgai ilgai rodys kelią visiems, kurie nuoširdžiai ryšis jo pradėtąjį darbą toliau tęsti. Tas faktas, kad jis dėl nesveikatos vėliau, ypač į senatvę, kartais yra nuėjęs kiek dirbtiniu analogijos keliu ir tuo būdu visur kitur prasilenkęs su pačios kal-

bos raida, nei kiek nesumažina jo nuopelnų mūsų bendrinei kalbai: jo pasirinktasis bendrinės kalbos taisyklingumo kriterijus visdėlto pasilieka nesugriautas.

Konkrečiai kalbant apie prieveiksmius su *-iniai*, reikia dar pridurti, kad ne tik J. Jablonskis, bet ir K. Būga, J. Balčikonis, pagrindiniai „Gimtosios Kalbos“ redaktoriai ir kt. patys nevartojo ir bendrinei kalbai neteikė šių prieveiksmių vartosenos kaip ištisos kategorijos. Taigi pasakyti, kiek laikymasis šios nuomonės yra nesugebėjimas savarankiškai galvoti arba įsikibimas jablonskinio skverno yra tuščias žodžių svaidymas. Šis nusistatymas yra daug rimtesnis dalykas, negu L. Dambriūnas įsivaizduoja. Pvz. aiškiai skirdami būdvardžius su *-inis* nuo būdvardžių su *-iškas* taip, kaip rodo gyvoji žmonių kalba, prof. St. Šalkauskas ir jo bendradarbiai, daugiausia kalbininkai, puikiausiai sugebėjo paruošti „Bendrosios filosofijos terminiją“, apie kurią mūsų liaudis anksčiau nei galvote negalvojo. Taip pat, remdamiesi ta pačia gyvąja žmonių kalba, mes puikiausiai galime bendrinėje kalboje apsieiti be dirbtinių prieveiksmių su *-iniai*, į kuriuos gyvoji žmonių kalba visai nelinksta. Bendrinė kalba, kad būtų įmanoma, sklandi ir taisyklinga, turi būti visų pirma remiama *dariosiomis* gyvosios žmonių kalbos priemonėmis, ne sustabarėjusiais, visai negausiais, jau nykstančiais jos palaikais arba dirbtiniais vien spaudos kalbos dariniais. Bet tai yra jau platesnės temos dalykas, ir todėl čia, dienraštyje, ilgesnių straipsnių nelabai mėgstančiame, apie tai daugiau nebekalbėsiu.

Apžadas ar *įžadas*

(Draugas, 1951 03 24)

Mūsų kalboje šalia *apsižadėti* „daryti apžadus“ ir *įsižadėti* „daryti įžadus“ vartojamas tiek *apžadas*, tiek *įžadas*: jis sirgdamas *apsižadėjo* važiuoti į Daujėnus; jie yra *įsižadėję* šventas vietas lankyti; šv. Antanui *apžadus* padariau; ligonis padarė *apžadus*, kad tik pasveiktų; Ona sulaužė savo *įžadus* (buvo įsižadėjusi pasninkauti trečiadieniais, bet to įsižadėjimo netesėjo).

Šalia *įžado* yra dar pažįstamas ir *įžodis*: žmonės *iš įžodžio* (kaip yra įsižadėję) juos lanko.

Sprendžiant iš žmonių kalbos pavyzdžių, *apžadas* beveik niekuo

nesiskiria nuo *įžado* (*įžodžio*): juodu vartojami lygiareikšmiškai. Bet tiek vienas, tiek kitas iš jų savo reikšme skiriasi nuo *pažado*: *pažadas* yra paprastas, eilinis pažadėjimas ar pasižadėjimas, o *apžadas* arba *įžadas* jau yra iškilmingas pasižadėjimas, ypač Dievui ar kokiai dievybei (lot. *vōtum*, anglų *vow*, prc. *vouer*). Taigi vienuolių gali būti duodamas tik *apžadas* arba *įžadas*.

Kadangi sangrąžiniuose veiksmažodžiuose priešdėlis *į-* gana dažnai vartojamas ir tam tikrais atvejais reiškia dar įstangą, intensyvumą (pvz. *įsigalvoti, įsigeisti, įsikalbėti, įsigerti, įsimanyti, įsiskaityti, įsiskolinti, įsižeisti* ir kt.), tai, atrodo, šalia *įsižadėti* specialiu terminu veikiau galėtų būti patartinas vartoti *įžadas*, ne *apžadas*; plg. *įsižadėti* : *įžadas, įsigeisti* : *įgaidas* „didelis noras, aistringas geidulys“, *įsižeisti* : *įžaidas* „greitas įsižeidimas, ambicingumas“ ir kt. Dėl tos priežasties pirmiau galėtų būti teiktinas ir *vienuolių įžadas* (arba *įžodis*) „monastic vow“. Čia tenka dar pastebėti, kad ir skautų savo laiku buvo pasirinktas ne kasdieniškas *apžadas*, bet *įžodis*.

Teikti ir *tiekti*

(Dirva, 1951 03 29, nr. 13)

Šie veiksmažodžiai dabartinėje mūsų spaudos kalboje ir šiaip jau daug kur kitur yra didžiai maišomi: užuot **teikti**, gana dažnai vartojama **tiekti**, pvz.: atstovas p a t i e k ė prezidentui savo įgaliojamus raštus; atskiri nariai p a t i e k ė (t. y. įteikė) komisijai rezoliuciją ir tt. Bet gyvojoj žmonių kalboj šie žodžiai aiškiai skiriami vienas nuo kito: **teikti** reiškia „duoti; kam ko linkėti“, o **tiekti** yra „rengti, rūpinti, gaminti“, pvz.: sodas t e i k i a daug naudos; aš jam į t e i k i a u (į rankas įdaviau) visus popierius; jis man s u t e i k ė daug reikalingų žinių; ligoniui buvo s u t e i k t a pagalba; ši pramoga s u t e i k ė vaikams daug džiaugsmo; kas ką peikia tas sau t e i k i a; bet: šeimininkė p a t i e k ė (pagamino) puikius valgius (nuo to ir **patiekalas,** „patiektas valgis“), jis į s i t i e k ė (įsitaisė) sau naujus drabužius; kai susirinko svečiai, jau viskas buvo p a t i e k t a (parengta, parūpinta) ir kt.

Sangrąžinis veiksmažodis – **teiktis** reiškia „malonėti“ : t e i k i -

tės (malonėkite) šiandien pas mus apsilankyti; jis visiškai nesiteikė ir pasirodyti. Bet **nusiteikti** reiškia jau „pasidaryti kokios nors nuotaikos“ jis šiandien gerai nusiteikęs (yra geros nuotaikos, linksmas).

Tarmės **teikti** turi dar įvairesnių reikšmių, pvz. „suleisti jungti, vok. fuegen“, „pasakoti“ ir kt. Latvių kalboje jis atliepia **teikt** „sakyti, pasakoti; girti“, prūsų **teickut** „tverti, kurti, vok. schaffen“, toliau santykiauja su mūsų **tikti, patikti, tikras, taikyti, taika** ir kt. Tarp **teikti** ir **tiekti** šaknies dvibalsio atžvilgiu yra toks santykis, kaip tarp **keisti** ir žem. **kiesti, speisti** į **spiesti, teisti** ir **tiesti** ir kt.

Kaip rodo garsų istorija, senesnė lytis yra **teikti**, o naujesnė **tiekti**: mat, dvibalsis **ie** mūsų kaip ir latvių kalboje yra išriedėjęs iš senesnio **ei**. Pvz. **žiema** iš ***žeima**; senesnę šaknį **žeim-** dar rodo dabartiniai vietovardžiai **Žeimis, Žeimelis, Žeimena** (perdirbta iš ***Žeimuo**) ir kt. Pakitėjus šakniniam dvibalsiui **ei**, vienur kitur ir atitinkami žodžiai pakeitė, suįvairino savo reikšmes. Pavyzdžiui, **tiesti**, kilęs iš senesnio **teisti**, turi dabar kitokią reikšmę: iš vienos pusės dabar **teisiame** (darome teismą, sprendžiame, smerkiame), o iš kitos pusės **tiesiame** ranką, **tiesiame** kelią ir kt.

Panašiai kaip **tiesti** bendrinėj kalboj skiriama nuo **teisti**, taip turi būti skiriama **tiekti** nuo **teikti**: tuo skyrimu tik praturtinama mūsų kalba.

Tas faktas, kad mūsų spaudos žmonės ir šiaip rašeivos dažnai maišo šias lytis, dar nieko neįrodo: kaip reikiant nemokėdami, jie kartais maišo ir daugybę kitų žodžių. Pvz. gyvosios žmonių kalbos būdvardis **abuojas** „prastas, piktas, bjaurus, nedoras, nepatikimas, veidmainiškas“ dėl paprasto nemokėjimo kartais vartojamas „abejingo“ reikšme, bet tas sukeitimas visai nereikalingas: jis tik siaurina, menkina mūsų kalbos vartoseną. Vartodami pagrečiui **abejingas** „lygiažiūris, indiferentus“ (pvz.: „jis viskam yra abejingas, į viską abejingai žiūri“) ir **abuojas** „prastas, piktas, bjaurus, nedoras, įžūlus, nepatikimas, veidmainiškas“ (pvz.: jų vaikas labai abuojas – visur lenda ir lenda; negerų tėvų abuoji ir vaikai; vėjas buvo abuojas; kaimyno šuo didžiai abùojas – puola iš pasalų, kanda; abuoja kiaulė – bjauri, pikta, įkyri), mes atskiriame du visai skirtingų reikšmių žodžius ir tuo būdu galima vykusiai nu-

sakyti skirtingas sąvokas, kurias spaudos žmonės dėl nemokėjimo kartais draugėn suplaka.

Visai panašiai, skirdami **teikti** nuo **tiekti**, kaip **teisti** nuo **tiesti** ir kt., mes galime lengvai skirti įvairias, bet kalboje gana reikalingas sąvokas. Sakydami „jis man suteikė daug reikalingų žinių; ligoniui buvo suteikta pagalba; sodas teikia daug naudos", turime analogiškai sakyti ir: atstovas įteikė prezidentui savo įgaliojamus raštus; nariai susirinkimui pateikė (įdavė) rezoliuciją; seimo atstovai pateikė (davė, pranešė) visuomenei nemaža sensacingų žinių ir tt. Bet visai kas kita bus, kai sakysime: šeimininkė jau patiekė (pagamino, paruošė pietus savo šeimai; nariai susirinkimui patiekė (parūpino, parengė) rezoliuciją ir tt.

Atnašauti ar *aukauti*?

(Draugas, 1951 04 14)

Veiksmažodis *atnašauti* yra naujadaras, sudarytas iš *atnaša* „atnešimas; tai, kas atnešama, atnešta". Pati *atnaša* vieno kito yra jau vartojama ir *aukos* vietoje; pvz. arkiv. J. Skvireckas savo Šventraščio vertime rašo: kruvinos ir nekruvinos *atnašos* (Jer. 17, 26). Taigi *atnašauti* iš tikrųjų gali reikšti „daryti atnašas, aukoti".

Kaip *atnašauti* iš *atnaša*, taip *aukoti* yra sudaryta iš *aukos*, kuri yra taip pat nesenas naujadaras, pirmą kartą sutinkamas tik S. Daukanto raštuose. Bet iš *aukos* gali būti dar sudarytas ir kitas veiksmažodis – *aukoti*; plg. *globa* : *globoti* „kam globą teikti, savo globoje laikyti", *kilpa* : *kilpoti* „daryti kilpas", *nuoma* : *nuomoti* „nuomon atiduoti", *vaga* : *vagoti* „varyti vagą" ir kt. Taigi *aukoti* visų pirma gali reikšti „duoti auką", o *aukauti* „rinkti aukas"; plg. *šienauti* „šieną pjauti", *uogauti* „uogas rinkti" ir kt. Šitas skirtumas jau buvo pradėtas daryti nepriklausomybės laikais; pvz. A. Smetona savo raštuose sako: sunku nuolat visiems galams *aukoti*, bet dar sunkiau *aukauti* (t. y. aukas rinkti). Tą skirtumą daro ir „Lietuvių kalbos vadovas".

Paprastai lenkiškos *apieros* vietoje dabar dažniau yra vartojama *auka* ir šalia jos *aukoti* „duoti auką". *Atnaša* „auka" ir *atnašauti* „aukoti" yra retesni žodžiai.

Ar vartotinas posakis *protiniai silpnas*?
(Dirva, 1951 04 19, nr. 16)

Šios rūšies posakių gyvojoje žmonių kalboje nesutinkame; jų daugiausiai randame tik spaudos ar šiaip rašeivų raštų kalboje. Žmonių kalboje tėra sutinkami tik keli prieveiksmiai su **-iniai**, pvz., **begaliniai, paviršutiniai, vidutiniai**, bet jie yra visai negajūs: užuot **begaliniai** daugelyje tarmių ir bendrinėje kalboje paprastai tesakoma **be galo** (: jis b e g a l o geras žmogus; jie b e g a l o turtingi ir tt.); užuot **paviršutiniai** ir **vidutiniai** daug kur jau sakoma **paviršutiniškai** ir **vidutiniškai**: jis p a v i r š u t i n i š k a i galvoja; mokinys tebuvo v i d u t i n i š k a i gabus ir tt.

Tačiau dabartinėje spaudos kalboje gali dažnai sutikti šiokių posakių: jie nesugeba p o l i t i n i a i galvoti; m o k s l i n i a i jis visai neišlavintas; kraštas e k o n o m i n i a i buvo visai sunaikintas; rašytojas sugeba p s i c h o l o g i n i a i vaizduoti veikėjus; veikalas buvo m e n i n i a i surežisuotas ir tt.

Nors paskutiniu laiku yra atsiradę šios rūšies darinių gynėjų (pvz., L. Dambriūnas Drauge), bet jie, kad ir savo drąsiais bei smarkiais gynimais, visdėlto negali paneigti aiškių dalykų: kaitmuo **-iniai** buvo daugiausia spaudos kalboje pradėtas vartoti tų, kurie kaip reikiant nemokėjo skirti būdvardžių su **-inis** nuo būdvardžių su **-iškas**. Visai žmoniškai, remiantis žmonių kalbos pavyzdžiais, galima anksčiau minėtuosius sakinius taip nusakyti: jie nesugeba p o l i t i š k a i (t. y. taip, kaip politika reikalauja) galvoti; m o k s l i š k a i jis visai neišlavintas: kraštas e k o n o m i š k a i buvo visai sugriautas; rašytojas sugeba gerai p s i c h o l o g i š k a i vaizduoti veikėjus: veikalas buvo m e n i š k a i (pagal meno reikalavimus) surežisuotas ir tt.

Antraštėje minimas posakis **protiniai silpnas** (pvz.: fondas ... rūpinas p r o t i n i a i s i l p n a i s vaikais, Draugas, Nr. 78), remiantis gyvąja žmonių kalba, gali būti visai aiškiai ir taisyklingai nusakytas **silpno proto, silpnaprotis**; fondas ... rūpinas s i l p n o p r o t o, s i l p n a p r o č i a i s vaikais, plg. dar: s i l p n o s v a l i o s (s i l p n a v a l i a i) žmonės, p i k t o s š i r d i e s (p i k t a š i r d i s) valdovas, ir kt. Jeigu kas pasakytų: v a l i n i a i s i l p n i žmonės ar š i r d i n i a i p i k t a s valdovas, tai manytume, kad tas sakytojas visai ne-

moka lietuviškai. Bet atsiranda gudruolių, kurie ne tik tos rūšies posakius išdrįsta pateisinti, bet jiems paremti net ryžtasi sudaryti savotišką taisyklę ir tuo būdu juos įpilietinti bendrinėje kalboje, sako, protiniai silpnas žmogus iš tikrųjų esąs ne silpno proto, silpnaprotis, bet proto atžvilgiu silpnas; politiniai neištikimas, esąs nepolitiškai, bet politiniu atžvilgiu neištikimas; ūkiniai kraštas labai greitai atsigavo reiškia ne ūkiškai (t. y. kaip pats ūkis to yra reikalingas, kaip normalus ūkis to reikalauja, kaip sveikam ūkiui tai yra būdinga), bet ūkio atžvilgiu; jie, principiniai pritardami šiam projektui, iš tikrųjų pritarę ne iš principo, bet principo atžvilgiu ir tt. Bent kiek daugiau nusimanančiam apie lietuvių kalbą yra visai aišku, kad šitoks galvojimas yra dirbte sudarytas ir niekuo neparemtas, todėl jo rimčiau čia netenka nei svarstyti.

Apskritai imant, tenka pasakyti, kad prieveiksmiai su -iniai yra visai negajūs mūsų gyvojoje žmonių kalboje; šios rūšies darinių daugiausia pasitaiko prastesnėje spaudos kalboje, kur kaip reikiant neskiriami būdvardžiai su -inis nuo būdvardžių su -iškas; todėl bendrinėje ir visų pirma spaudos kalboje patartina jų visai nevartoti; jų vietoje galima lengvai išsiversti kitomis aiškesnėmis ir taisyklingesnėmis priemonėmis, pvz.: silpno proto, silpnaprotis (ne protiniai silpnas) vaikas; ekonomiškai (ne ekonominiai) ūkis greitai atsigavo; jis politiškai (ne politiniai) visai neištikimas; jie iš principo (ne principiniai) pritarė šiam projektui; jis tiesiogiai (ne tiesioginiai) kreipėsi į viršininką; prelegentas pagrindžiai (ne pagrindinai ar pagrindiniai) išnagrinėjo visą temą; iš išorės (ne išoriniai) šis namas neblogiausiai atrodė (plg. iš išvaizdos, ne išvaizdiniai, jis gerai atrodo) ir tt. Šitaip kalbėdami ir rašydami, mes žymiai daugiau parodome ir kalbos jausmo, ir lietuviško natūralaus stiliaus suvokimo, negu bendrinėn kalbon brukdami dirbtinius, visai gremėzdiškus spaudos kalbos posakius ir paskui su inirtimu mėgindami juos dar nevykusiai pateisinti.

Vylioti ar *vilioti*?

(Draugas, 1951 04 30)

Dabartinėje amerikiečių lietuvių spaudos kalboje (pvz. ir tame pačiame Drauge) kartais vartojamas veiksmažodis **vylioti** (su ilguoju y), bet tai yra negerai: šis žodis turi būti rašomas su trumpuoju šakniniu **i**, būtent **vilioti**. Šis veiksmažodis yra kirčiuojamas priesagoje ir vartojamas šalia **vilti, vilia, vylė, vylimas, apvylimas** ir **vylius** „apgaulė". Toliau greta **vilioti** dar sutinkame ir **vilionė**, panašiai kaip kad šalia **abejoti** yra vartojama **abejonė**, šalia **dėkoti – dėkonė, kartoti – kartonė** „kartojimas", **medžioti – medžionė** „medžioklė" ir kt. Žemaičių ir kaikuriose pažemaitės augštaičių tarmėse šalia **ginti, minti, pilti, pinti, trinti** sakoma **gynioti, mynioti, pylioti, pynioti, trynioti**, bet šie veiksmažodžiai daugiausia kirčiuojami ne priesagoje, o šaknyse. Lyg kokią išimtį sudaro **vynioti**: šis veiksmažodis vienų lietuvių kirčiuojamas šaknyje, kitų priesagoje; be to, šalia jo jau nebepažįstamas ir pirminis veiksmažodis **vinti**, jei, apskritai, šioks kada nors galėjo būti; plg. **ginti – gynioti, minti – mynioti** ir kt.

Šiaip jau mūsų kalboje, kirčiuojant priesagą, gana dažnai veiksmažodžiuose su **-ioti** vartojamas trumpas šakninis **i**, pvz. **mirti – mirioti, pirkti – pirkioti** „pirkinėti" ir kt. Kaip šie veiksmažodžiai, panašiai su trumpu šakniniu **i** sakomas ir **vilioti**.

Kad **vilioti** (ne **vylioti**) yra gana senas darinys, rodo dar tas faktas, jog jis jau nuo senovės vartojamas ir pažįstamas daugely dabartinių tarmių; plg. dar **kilti – kiloti** (latvių **cila:t**, irgi su trumpuoju **i**) ir kt. Taip pat iš bendratinio kamieno **vilio-** yra dar sudarytas ir **viliokas** „viliotojas, apgavikas" arba **vilioklis** „t. p.". Bet kas kita yra **vyliūgas** „viliotojas, sukčius": jis yra atsiradęs šalia **vylius** „apgaulė" panašiai, kaip **seiliūgas** šalia **seilius** ir kt., o **vylius** šalia **vilti** turi tokį pat pailgintą šaknies balsį, kaip ir **gyrius** „pagyrimas, pasigyrimas" šalia **girti, skyrius** šalia **skirti, vyrius** „verpetas vandenyje; varstomasis durų prietaisas (zoviesas)" šalia **virti, verti** ir kt.

Būtų gerai, kad laikraštininkai, prieš ką rašydami ir dėl ko nebūdami tikri, nepatingėtų kartais pavartyti ir „Lietuvių kalbos vadovą": jie visdėlto ten lengvai gali patirti, kad **vilioti, vilionė, viliokas, vilioklis** rašytina tik su trumpuoju **i**, o **vylius, vyliūgas** su ilguoju **y**.

Arti stalo ar *arti prie stalo*

(Dirva, 1951 05 03, nr. 18)

Žodis **arti** yra dvejopos reikšmės – prieveiksmis ir prielinksnis. Kaip prieveiksmis jis tiesiogiai yra susijęs su atitinkamu veiksmažodžiu, pvz.: a r t i nieko nerasi; miškas buvo visai a r t i; kam bažnyčia a r t i, tam dangus toli; a r t i sėdėjai, todėl geriau galėjai matyti; eikš a r č i a u – geriau galėsi girdėti; eik a r č i a u prie manęs; marškiniai a r č i a u kaip kailiniai; vaikas prilindo visai a r t i prie arklio; vaikai bėgiojo a r t i prie namų.

Kaip prielinksnis a r t i reiškia „netoli, prie" ir yra vartojamas drauge su priklausomuoju linksniu, paprastai su kilmininku, pvz.: jis gyvena a r t i u p ė s; visi giminės gyvena a r t i n a m ų; eik, rasi ten a r t i tvoros; jis a r t i m a n ę s stovėjo; jau a r t i v a k a r o, o dar nebaigtos bulvės kasti; greit bus vakaras – saulė a r t i l a i d o s; jis gavo a r t i d v i e j ų š i m t ų pasogos; kišenė buvo a r t i p i l n i o riešutų; a r č i a u n a m ų vis ramiau.

Palyginus prieveiksminius ir prielinksninius pavyzdžius, galima aiškiai matyti tam tikrą skirtumą: prieveiksmis **arti** pažymi, kas yra „artybėje, arčioje vietoje", prielinksnis **arti** parodo, kas yra prie kokio daikto. Todėl sakydami „jau pavasaris a r t i", mes norime tik pažymėti, kad pavasaris yra nebetoli, čia pat. Sakydami „vaikai bėgioja a r t i prie namų" mes norime pažymėti, kad vaikai bėgioja visai netoli, čia pat prie namų, panamėje, taigi **arti** čia yra glaudžiai susijęs su veiksmažodžiu **bėgioja**, ne su žodžių grupe **prie namų**; ši pastaroji žodžių grupė tik aiškiau pažymi, paryškina tą artimą vietą, kurioje vaikai bėgioja.

Visai kas kita yra prielinksnis **arti**: sakydami, pvz. jis gyvena a r t i upės, norime pažymėti, kad jis gyvena netoli upės, prie upės, arčioje upės vietoje, paupyje. Bet sakydami „jis gyvena a r t i p r i e u p ė s", mes jau žodžiu **arti** visų pirma pažymime artimą gyvenamąją vietą prie upės, pasakome, kad jis gyvena netoli, čia pat, arčioje vietoje, bet toji arti vieta yra prie upės, paupyje, taigi **arti** čia pažymi veiksmažodį, t. y. eina prieveiksmiu, ir tiesiogiai nėra susijęs su vietos aplinkybe „prie upės".

Tam tikrais atsitikimais šis reikšminis skirtumas vartotojų gali būti sumaišomas, kaip reikiant nejaučiamas. Sakydami, pvz. „jis gyvena a r t i u p ė s“ ir „jis gyvena p r i e u p ė s“, mes tiesiog sąmyšio (kontaminacijos) keliu kartais galime prielinksninę grupę „arti upės“ suplakti su artimos reikšmės *) naują sudėtinę prielinksninę grupę **arti prie upės**. Pvz. sakydami „jis sėdi prie m a n ę s“ ir „jis sėdi š a l i a m a n ę s“, mes pasakome ir „jis sėdi š a l i a p r i e m a n ę s“. Čia žodžių grupe **šalia prie manęs** pasakome beveik tą pat kaip ir **šalia manęs**, gal tik toks yra skirtumas, kad, sakydami **šalia prie manęs**, kartais lyg norime pabrėžti, kad jis sėdi visai arti, prie pat manęs. Bet šis reikšmės atspalvis daugelio visai nejuntamas, ir todėl iš to daryti kokį visuotinį pagrindinės reikšmės skirtumą yra sunkus dalykas.

Apskritai imant, geresnėje raštų kalboje patartina **arti** prieveiksmį ir prielinksnį pirmiausia vartoti taip, kaip šio straipsnio pradžioje yra pavaizduota jo vartosena gyvosios žmonių kalbos pavyzdžiais. Bet jeigu kas pvz. užuot **arti upės** pasakytų ir **arti prie upės**, niekuo nenusidėtų pačiai vartosenai: prieveiksminiai ir prielinksniniai žodžio **arti** reikšmės atspalviai nevisų ir nevisados yra vienodai jaučiami.

Dėl L. Dambriūno polemikos

(Draugas, 1951 05 05, nr. 105)

L. Dambriūnas parašė ilgoką „Lietuvių kalbos vadovo“ recenziją Draugo dienraštyje (1950 m. Nr. 290 ir 1951 m. Nr. 29) ir štai dabar jau pasirodo su trečiu poleminiu, bet smarkiausiu straipsniu, kuriame jis pasigenda logikos bei principų, randa nemaža nenuoseklumo ir ginasi nerašęs tokių dalykų, dėl kurių Pr. Skardžius kabinasi į jo išvadas. Nesileidžiant į tuščius ginčus dėl bendrų dalykų, čia tiktai pastebėtina, kad visa istorija prasidėjo nuo L. Dambriūno nevykusios Vadovo recenzijos ir dar nesėkmingesnio tos recenzijos išvadų vėlyvesnio gynimo.

*) Praleista eilutė, kuri galbūt rekonstruotina taip: [veiksmažodine žodžių grupe ir sudaryti] – *A. R.*

Štai patys faktai. Vadovo recenzijoje L. Dambriūnas triukšmingai užsipuolė Pr. Skardžių, kodėl jis išdrįsęs pavartoti naują *staiginės* priegaidės pavadinimą, nes „tiek teorijos, tiek ypač praktikos (mokymo) atžvilgiu“, *tvirtapradės* bei *tvirtagalės* priegaidės terminai esą patys geriausi ir seniausi, vartoti net mūsų žymiausių kalbininkų, Jauniaus ir Būgos. Į tai remiantis pačiais šaltiniais, 1950 m. (Draugo Nr. 290) buvo nurodyta, kad šių dviejų pavadinimų neužtenka, dabartinė akcentologija jau skiria tris priegaides, ir todėl tos trys priegaidės vadintinos vienu pagrindu; *tvirtapradė, tvirtagalė* ir *trumpinė* ar *trumpoji* priegaidė pagrečiui būtų gryna mišrainė. Dėl tos priežasties vergiškai iš *Stosston'o* verstosios *stumtinės* priegaidės vietoje Vadove buvo pavartotas *staiginės* priegaidės pavadinimas, bet ten pat nebuvo paneigtas ir *tvirtapradės* priegaidės pavadinimas. To pavartojimo niekas negalėjo sutrukdyti, nei teoriniai, nei praktiniai sumetimai: 1. akcentologinė terminologija dar nėra baigta, ji turi būti dar vis papildoma ir taisoma; 2. ankstyvesnieji šaltiniai čia nerodo jokio vienodumo (K. Būga savo žodyne tevartoja *kylančiąją*, arba *tvirtagalę*, ir *krintančiąją*, arba *tvirtapradę* priegaidę, o trečiosios priegaidės jis visai dar nepažino; J. Jablonskis savo gramatikoje iš viso nevartoja jokių priegaidžių pavadinimų, jis kalba tik apie *tvirtapradį* ar *tvirtagalį* balsio ar dvibalsio ilgumą; J. Ambraška su J. Žiugžda savo „Lietuvių kalbos gramatikoje“, 28–30 psl., irgi tepripažįsta tik dvi priegaides – *krintančiąją* arba *tvirtapradę*, ir *kylančiąją*, arba *tvirtagalę*); 3. pasirodžius J. Gerulio akcentologiniams potyriams, prie kurių iš dalies teko būti ir Pr. Skardžiui su A. Saliu, universitetinėse paskaitose vok. *Stosston'o* vietoje, nemokant geriau jo lietuviškai nusakyti, buvo pradėta vartoti gryną vertimą – *stumtinę* priegaidę; tas vertinys vartojamas ir P. Joniko „Pagramančio tarmės“ apraše (bendru autoriaus ir A. Salio bei Pr. Skardžiaus laikinu sutarimu), bet Pr. Skardžiaus 1936 m. išleistame „Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavime“ šio reikšminio skolinio vietoje buvo, žinoma, nenuosekliai pavartotas *kylančios* priegaidės pavadinimas šalia *trumposios* ir *tęstinės priegaidės*; 4. perdirbant Vadovui šį praktinį vadovėlį antru leidimu ir remiantis naujausiais akcentologiniais potyriais, šalia *tęstinės* bei *trumpinės* buvo pavartotas ir *staiginės* priegaidės vardas visai nevykusios *stumtinės* priegaidės vietoje, nes, ją tariant, balsas iš pradžios

tikrai *staiga* (labai greitai) augštyn kyla, paskui tuojau atsileidžia ir į galą vis lėčiau, lygiai menkėja; 5. užuot tiesiai ir aiškiai nagrinėjęs verstinės *stumtinės* ir naujosios *staiginės* priegaidės tinkamumą ir pateisinamumą, L. Dambriūnas blaškosi aplinkiniais keliais ir tą savo blaškymąsi dabar nori pateisinti tariamu logikos bei principų nebuvimu.

Toliau. Rašydamas apie prieveiksmius su *-iniai*, L. Dambriūnas, remdamasis daugiausia spaudos kalbos pavyzdžiais, dirbtinai sugalvoja naują taisyklę ir su jos pagalba dar dirbtiniau paskui mėgina šios rūšies darinius įpilietinti mūsų bendrinėje kalboje. Bet tai yra visiškai nereikalingas dalykas, kaip reikiant nepateisintas ne tik mūsų pačios kalbos pavyzdžiais, bet ir stilistiniais bei kūrybiniais kalbos sumetimais. Štai š. m. Draugo Nr. 29 jis įrodinėja, kad sakinyje „*išoriniai* šis namas atrodo neblogai" prieveiksmis *išoriniai* reiškiąs „išorės atžvilgiu", sakinyje „vokiečių įstaigos *principiniai* šiam projektui pritarė" prieveiksmis *principiniai* reiškiąs „principų atžvilgiu" ir t. t. Tačiau kiekvienas, kas dar turi natūralios kalbinės ir stilistinės nuovokos, tuojau pasakys, kad šie dirbtiniai, pramanyti posakiai yra ne tik griozdiški, bet ir nieko neparemti. Gyvojoje žmonių kalboje tokių darinių nėra, ir ji, toji kalba, apskritai nėra linkusi jų sudarinėti. Vienintelis žinomas tos rūšies pavyzdys, kuriuo čia L. Dambriūnas galėtų remtis (ir iš dalies juo remiasi), yra *begaliniai*. Bet šis prieveiksmis tėra tik vienur kitur sutinkamas, daug kur jis visai nepažįstamas ir bendrinėje kalboje beveik nevartojamas: jo vietoje paprastai sakoma *be galo*. Antra vertus, iš *begaliniai* „be galo, labai, neapsakomai" (pvz. turiu *begaliniai* daug darbo, *begaliniai* didelė smarvė) nieku būdu negalima nedirbtinai išvesti nei paremti reikšmės „kieno atžvilgiu". Nedirbtinai, visai natūraliai geriau lietuviškai mokantieji šios rūšies dalykus kiek kitaip nustato, pvz.: *iš išorės* šis namas atrodo neblogai; *iš išvaizdos (iš pažiūros)* šis vyras gerai atrodo; *iš esmės* jis yra geras žmogus; *iš pagrindo (iš principo)* aš visiškai sutinku su jo nuomone; dabar jie žmones teisia *iš sąžinės* (t. y. kaip jiems sąžinė) rodo ir t. t. Būtų gana keista, jei kas šiokius posakius bendrinėje kalboje imtų plačiau vartoti pagal L. Dambriūno receptą, būtent: *išvaizdiniai* (išvaizdos atžvilgiu) šis vyras gerai atrodo; *esminiai* jis yra geras žmogus; dabar jie žmones teisia *sąžiningai*

(sąžinės atžvilgiu) ir t. t. Dar keisčiau atrodytų, jei kas pagal L. Dambriūną imtų teisinti ir šiokius posakius kaip *protiniai silpnas* (pvz.: fondas... rūpinas *protiniai* [silpnais] vaikais, Draugas, Nr. 78 ir kt.) tai būtų didžiai linksma visiems, kurie nėra pratę į dirbtines prašmatnybes, bet šiokius dalykus nusako visai paprastai: *silpno proto* arba *silpnaprotis* vaikas; *silpnos valios* arba *silpnavalis* (ne *valiniai silpnas*!) žmogus, *piktos širdies* arba *piktaširdis* (ne *širdiniai piktas*) valdovas ir kt. Pagaliau visai naiviai atrodytų, jei kas *protiniai silpną* vaiką dar mėgintų aiškinti esant ne *silpno proto*, bet *silpną proto atžvilgiu!* Į ką panašu būtų, jei sakytume: šis veikalas *meniniai* (meno atžvilgiu) surežisuotas, bet ne *meniškai* (pagal meno reikalavimus); rašytojas savo veikėjus vaizduoja *psichologiniai* (psichologijos atžvilgiu), ne *psichologiškai* (kaip psichologijai tai būdinga, kaip psichologija to reikalauja) ir kt.? Ne, tai būtų jau, atsiprašant, ne receptas bendrinei kalbai patobulinti arba praturtinti, bet grynas rezginys, dirbtinai suregztas iš dirbtinių spaudos kalbos pavyzdžių. Toliau plg. dar Dirvos Nr. 16.

Tiek šiuo tarpu. Apie tariamus kalbininkų nenuoseklumus ir kitas L. Dambriūno recenzijos nepaprastybes teks dar kitą kartą pakalbėti.

Rašyba, santarvė ir krizė

(Dirva, 1951 05 31)

Lietuvių kalbos rašybos dalykai yra lyg pakerėti: jie svarstomi, svarstomi, ir vis negali būti pabaigti svarstyti. J. Jablonskis yra gana daug rūpinęsis tais dalykais, bet, nuolat taikstydamasis prie gyvenimo, nebuvo visai pastovus šiuo atveju, ir todėl bent kelis kartus yra kaitaliojęs savo rašybą. Kiti taip pat ne visi yra ėję vienodu keliu; pvz. K. Būga, sugrįžęs iš Rusijos, nepriėmė vilniškės rašybos, kurią vartojo J. Jablonskis savo „Lietuvių kalbos gramatikoje“; su mažomis atmainomis jis laikėsi savo pirmykštės, prieškarinės rašybos: rašė **kįla, spųra, bjaurus, spjauti, augštas, baigštus, sluogsnis** ir kt.

Kiek vėliau buvo susirūpinta tokiu rašybos nevienodumu. Pvz. 1923 m. Šv. Ministerijoje buvo kilęs sumanymas kaip nors suderinti pasireiškiančias rašybos nevienodybes, bet, atsiradus dėl to įvairių

nuomonių, visas darbas sustojo, o rašyba vis toliau skydo, įvairėjo. Vėliau, praslinkus gerokam laikui, vėl buvo susirūpinta rašybos nevienodybių pašalinimu: 1929 m. buvo sudaryta jau oficiali Rašybos Komisija, kuri, dirbusi nuo 1929 m. gruodžio 1 d. ligi 1932 m. lapkričio 6 d., buvo sudariusi tam tikrą projektą, kuris 1933 m. buvo išspausdintas Židinyje ir kiek vėliau, su negausiomis pakaitomis, buvo galutinai atsakingų valstybės pareigūnų patvirtintas. Tai buvo padaryta prezidentūroj, kur galutiniame pasitarime šalia paties prezidento dar dalyvavo švietimo ministeris, viceministeris ir trys Rašybos Komisijos atstovai, J. Balčikonis, A. Salys ir Pr. Skardžius. Bet spauda, pajutus šitą reikalą, tuojau pakėlė nemaža triukšmo, kurio didžiausia priežastim yra buvęs priešdėlio ir prielinksnio **in** rašymas. Tai, kaip vėliau paaiškėjo, iš dalies buvo ir savotiška opozicija anuometiniam režimui: „Lietuvos žinių“ redakcija, pajutusi, kad valstybės prezidentas ypač palankiai sutinka tą **in**, paskelbė anketą, kur, žinoma, vieno kito buvo smarkiau pasisakyta ne tik prieš **in**, bet ir prieš visą rašybos reformą. To viso išdava buvo švietimo ministerio įsakymas mokyklose laikytis 1922 m. J. Jablonskio gramatikos rašybos, ligi ji būsianti galutinai sutvarkyta ir priimta.

Tačiau švietimo ministerio žygis neišsprendė viso reikalo: pačią rašybos painiavą tik dar daugiau padidino. Pvz. 1922 m. J. Jablonskio gramatikoje rašoma **baukštus, rūkštus, aukštas, sluoksnis (bet sluogtis!), gryžė, striktas, tysoti** ir kt., nors nepriklausomybės metu beveik visuose mokykliniuose vadovėliuose ir šiaip spaudoje bei raštuose buvo rašoma **rūgštus, rūgštis** šalia **rūgti, rūgimas, raugas** ir kt., ne **rūkštus, rūkštis**. Arba štai vėl J. Balčikonis, didžiausias jablonskinės rašybos rėmėjas, dar nepriklausomybės metu paruoštame „Lietuvių kalbos žodyno“ pirmame tome rašo ne **baukštus, bukštus**, bet **baugštus, bugštus** šalia **baugus, bugus, bugšnus, buglus** ir kt., tačiau užuot **baigštus** šalia **baigus** visdėlto teberašo **baikštus** ir tt.

Atsidūrus tremtyje, šitos rašybinės įvairybės buvo toliau tęsiamos. Pvz. L. Dambriūnas savo 1946 m. išspausdintoje „Lietuvių kalbos sintaksėje“ rašo **pjauti, spjauti, bjaurus, jiešmas, jieškoti, galbūt, turbūt** ir kt.; tos pačios rašybos laikomasi ir jo žiūrėtame V. Gailiaus „Vokiškai lietuviškame žodyne“, kurį Patria yra išleidusi 1948 m. Bet prieš tai niekas iš dabartinių kritikų nei žodžiu neprasitarė – tylėjo,

lyg jų burnos būtų buvusios tuomet vandens prisemtos. Taip pat visi tylėjo ir pasirodžius arkyv. J. Skvirecko „Naujojo Testamento“ ketvirtajai laidai, kur šalia **jieškoti, pjauti,** rašoma ir **augštas, parisiejus, Judieja** ir kt. Bet tie patys tylūnai, pasirodžius „Lietuvių kalbos vadovui“, tuojau pakėlė didžiulį triukšmą dėl vadinamųjų rašybos naujenybių. Vienas iš jų autoritetingai pareiškė, kad visa Vadovo rašyba esanti paremta vieno kalbininko asmenine, todėl niekam neprivaloma nuomone. Kitas iš jų pasiskubino prasitarti, kad dabar iš viso nelaikas betkokiai rašybos reformai, todėl nereikią daryti jokių naujų pakaitų, nes tėvynėje esanti pasilikusi dauguma, bent 95%, o tremtyje atsidūrusi tik nedidelė mažuma. Tačiau sunkiausiu artilerijos pabūklu prieš Vadovo redaktorių buvo panaudota tai, kad rašybos dalykuose jo atsisakyta nuo ankstyvesnės santarvės, kurios visi kalbininkai laikęsi nepriklausomybės metu, nebuvusi sukviesta kalbininkų talka Vadovo rašybos dalykams apsvarstyti ir tt. Pagaliau mokytojas M. K. (pilnos pavardės jis nepasirašo ir nepasisako kur mokytojavęs) rašo apie dabartinę rašybos krizę, kartodamas kitų jau pareikštas mintis, kalba apie Vadovo autorių privirtą košę ir savo tvirtinimams paremti, kaip Naujienų kritikams įprasta, nesigaili „prašmatnių“ pasisakymų.

Į visus šios rūšies priekaištus tuo tarpu plačiau neapsimoka atsakyti, nes tie kritikai dar nėra iš esmės visi pasisakę, bet jau dabar galima kaikuriuos tvirtinimus kiek aiškiau pakedenti.

Visų pirma, reikia pripažinti, paskutiniuoju nepriklausomybės dešimtmečiu rašybos dalykai, palyginti, buvo svarstomi gana sutartinai; tik vienas J. Balčikonis rodė kiek daugiau atsparumo kaikuriems siūlymams. Tuomet buvo visų, tiek kalbininkų, tiek mokytojų atstovų, sutikta, kad reikia rašyti **pjauti, spjauti, bjaurus, augštas, baugštus, baigštus, rūgštus, sluogsnis, sluogsna, sluogstis, grįžtė, tįsoti, patriotas, biblioteka, biologija, socialistas, turbūt, kaikurie, visdėlto** ir kt. Visi šitie dalykai buvo priimti jau minėtosios Rašybos Komisijos, paskui pakartotinai priimti Lituanistikos Instituto sudarytosios Rašybos Reformos Komisijos ir pagaliau dar kartą patvirtinti Lietuvos Mokslų Akademijos humanitarinių mokslų skyriaus (tai buvo padaryta po bolševikų okupacijos ir Pr. Skardžiui posėdžiuose visai nedalyvaujant). Taigi šitų anksčiau visų sutartinai priimtų dalykų var-

tojimas dabartiniu metu yra ne atsisakymas nuo santarvės, bet praktiškas tos santarvės vykdymas.

Antra vertus, tiek Vadovo autoriai, tiek jo redaktorius puikiai supranta dabartines sąlygas ir niekam per prievartą neprimeta šitų sutartinių dalykų: dėl to yra aiškiai pasisakyta redakcinėje pratarmėje. Bet jie taip pat gerai supranta, kad tolimesnis šitų dalykų boikotavimas ir atkaklus prieštaringų niekuo nepateisinamų nevienodybių vartojimas irgi mūsų kalbai nėra sveikas dalykas. Štai P. Jonikas š. m. Naujienų Nr. 117, kalbėdamas apie **sambūrį**, rašo **sluogsnis** (su g), ne **sluoksnis,** kaip kad to reikalauja 1922 m. J. Jablonskio gramatika. L. Dambriūnas V. Gailiaus žodyne rašo **baukštus**, o J. Balčikonis „Lietuvių kalbos žodyne" vartoja **baugštus**. Taigi kur yra riba? Kur nuoseklumas? Jei Vadovas šalia **baugus, baigus, sluogas, sluogtis, sluogstis, bėgti, rūgti** rašo **baugštus, baigštus, sluogsnis, bėgštus, rūgštus**, tai nusikalsta lietuvių kalbai, daro kažkokią kalbinę netvarką? Jei drauge su K. Būga, A. Vireliūnu, L. Dambriūnu, arkivyskupu J. Skvirecku jis rašo **bjaurus, pjauti, spjauti,** taip, kaip tariama beveik visose tarmėse ir kaip visų komisijų buvo nutarta, tai jis žaloja bendrinę kalbą bei jos vartoseną? Ne, gerbiamieji kritikai, taip elgdamasis Vadovas neikiek nenusideda nei lietuvių kalbos mokslui, nei bendrinės kalbos vartosenai. Priešingai, Vadovo kritikai, prieš tai pasisakydami, sąmoningai pasisako prieš pačius lietuvių kalbos duomenis ir tuo pat metu klaidina visuomenę. Tai kiek daugiau už kitus kritikus suprasdamas, ir L. Dambriūnas 1950 m. Draugo Nr. 288 dėl sistemos pateisina ir **augštas, rūgštus, pjauti, spjauti, bjaurus** ir daugybę kitų dalykų, kurių jis neranda jokiomis Vadovo sugalvotomis naujovėmis, nes jos, tos naujovės, buvusios anksčiau arba rašybos komisijų siūlomos, arba kaikurių vadovėlių (pvz. to paties L. Dambriūno „Lietuvių kalbos sintaksėje") vartojamos. Taigi vienašališkas kaikurių kritikų Vadovo rašybos smerkimas yra nerimtas, iš dalies kitais sumetimais padiktuotas antpuolis.

Kad taip iš tikrųjų gali būti, rodo vieno kito kritiko Vadovo talkos pasigedimas. Jau spaudoj kartą buvo aiškiai pasisakyta, kad, rašant Vadovą nenormaliose aplinkybėse ir be galo trūkstamu laiku, platesnis kalbininkų pasitarimas iš viso buvo neįmanomas dalykas. Visai kas kita būtų buvę, jei A. Salys būtų skubiai neišvažiavęs į

Ameriką ir būtų buvę galima daugiau sutelkti talkininkų, su kuriais Vadovo redaktoriui teko anksčiau intensyviai ilgiau bendradarbiauti rašybos dalykuose: tuomet būtų buvę galima ir pasitarti dėl aukščiau sutartų dalykų vykdymo dabartinėse aplinkybėse. Bet šiuo metu tai buvo neįvykdomas dalykas, ir todėl Vadovui teko pačiam pasinaudoti ankstyvesniais sutartiniais dalykais, dėl kurių tada jokių abejonių nekilo. Ir taip darant buvo neapsirikta: tie tariami talkininkai, kuriuos dabartiniai kritikai siūlo jau išspausdintam Vadovui, patys, būdami dideli užsispyrėliai, neturi bendro nusistatymo, vienas kitam prieštarauja ir praktikoje elgiasi gana nevienodai, todėl griežtai apibrėžtu trumpu laiku, kaip jų vėlyvesni išvedžiojimai parodė, jų pagalba nebūtų buvę galima pasinaudoti, ir pats Vadovas dėl to būtų tikriausiai nepasirodęs.

Pagaliau tartinas žodis ir dėl vadinamosios dabartinės rašybos krizės. Tie, kurie kalba apie tą krizę, yra arba siaurai informuoti apie lietuvių rašybos raidą, arba sąmoningai šneka šališkai, norėdami sudrumsti visuomenės nuomonę. Iš tikrųjų, jei norime kalbėti apie krizę, tai turime pradėti apie ją kalbėti nuo pat Lietuvos nepriklausomybės pradžios, nuo to meto, kada buvo susirūpinta pašalinti rašybos nevienodybes ir tuo būdu prieiti kokią nors tvarką. Dabartinės naujos rašybos krizės nėra; tėra tik ankstyvesnės krizės tęsinys. Bet kaip tik dabar yra pats geriausias laikas susirūpinti to tęsinio pašalinimu. Mes jau žinome, kad Lietuvoje bolševikų okupacijos metu buvo mėginta „sureformuoti“ jablonskinę rašybą – buvo norėta panaikinti ilgųjų bei trumpųjų balsių skirtumą ir daugybę kitų prašmatnybių įvesti. Tačiau tai tuomet nepavyko: pats švietimo sekretorius Preikšas suprato, kad šioks skubus rašybos sureformavimas „Tiesos“ redaktoriaus Zimano ir kitų jo bendradarbių balsų dauguma yra nerimtas dalykas, ir todėl A. Venclovos, tuometinio švietimo ministerio, palaimintas rašybos reformos projektas buvo giliai nukištas į komunistų CK švietimo sekretoriaus stalinę (stalčių). Dabar neseniai iš spaudos teko patirti, kad komunistinė lietuvių rašybos reforma bus toliau tęsiama: tam esanti sudaryta speciali komisija, kurios pirmininku esąs Borisas Larinas, iš Leningrado atgabentas į Lietuvą pasišalinusiems lietuvių kalbininkams pakeisti. Reikia manyti, šita komisija lietuvių rašybą Lietuvoje tikrai „sureformuos“, ir tada

tarp Lietuvos ir užsienio lietuvių rašybos bus tikrai atsiradęs ne tik plyšys, apie kurį savo laiku A. Salys rašė Vadovo proga, bet didžiulė spraga, pro kurią komunistiniai vėjai laisviausiai galės švilpauti.

Bet laisvieji lietuviai neturi užmerkti akių tikrenybei ir ateičiai. Turime visi gerai žinoti, kad Lietuvoj ne ideologinės, objektyvios kalbotyros negali arba negalės būti, mokyklinė literatūra visa yra arba turės būti perdėm komunistiška, daugiausia iš rusų kalbos versta, taigi, atsikūrus laisvai Lietuvai, visa tai bus netinkama, nereikalinga ir todėl turės būti pašalinta visai panašiai, kaip kad komunistai mėgino pašalinti (sunaikinti) laisvo lituanistinio mokslo veikalus, pvz. „Tautą ir žodį", „Archivum Philologicum", „Darbus ir Dienas" ir kt.: visa tai jau buvo nuvežta į Naująją Vilnią makulatūrai. Antra vertus, nematyti, kad našiam lituanistiniam darbui tenai rastųsi rimtesnių naujų pajėgų. Pvz. J. Balčikonis propagandiniame „Mokslininkų žodyje" prisipažįsta esąs nebejaunas ir todėl gailingai kviečia kitus savo kolegas grįžti namo. J. Žiugžda, buvęs geras lietuvių kalbos mokytojas, o dabar akademijos viceprezidentas ir profesorius, jau pirmosios bolševikinės rašybos reformos metu neberodė jokio rimtesnio atsparumo, o dabar, kaip rodo jo „Tiesos" straipsniai apie J. Basanavičių ir kt., jis kaip savarankiškas, laisvas lituanistas bus jau visai sugležęs. O iš kitų kalbininkų kaip Ričardas Mironas, Jonas Kruopas, A. Churginas dabar jau poetu išvirtęs, ir kt. dar mažiau ko gero galima laukti. Pvz. J. Kruopas „Pirmosios lietuviškos knygos" pratartyje sapalioja, kad su pirmąja lietuviška knyga prasidėjo sunkus mūsų raštijos kelias, nuvedęs Lietuvos liaudį „iš baudžiavos ir kapitalizmo jungo į laimingą tarybinį gyvenimą", kurį vargšas Ragainės klebonas Martynas Mažvydas vargiai galėjo net sapnuote sapnuoti.

Taigi iš Lietuvoje pasilikusios daugumos daug ko negalima laukti mūsų rašybos ateities reikalui: suspindėjus mūsų tėvynės laisvės saulės spinduliams, daugumas patriotiškai galvojančios šviesuomenės bus išvežta arba šiaip sunaikinta, o pasilikusioji dalis, kieto vargo prislėgta, apie rašybą veikiausiai nenorės arba neįstengs net ir galvoti. Komunistišku lietuvių kalbos sumaitojimu taip pat negalima bus daug pasinaudoti. Daug ką teks pradėti visai iš naujo. Tuo būdu svarbesnieji rašybos dalykai, kurie nepriklausomybės metu buvo svarstyti bei persvarstyti ir visų vieningai priimti, o dabar Vadovo dau-

giausia vartojami – apie atskiras skirtingas dar svarstytinas smulkmenas nekalbame, – gali būti ne tik dabartinei vartosenai pravartūs, bet, kaip teisingai yra pastebėjęs Henrikas Nagys „Tėviškės žiburiuose“, labai naudingi ir ateičiai.

Atsakomingas ar *atsakingas*?

(Dirva, 1951 06 07, nr. 23)

Dabartinėje lietuvių spaudos kalboje kartais vis dar pasitaiko būdvardis **atsakomingas**, bet geresnėje raštų kalboje ir šiaip daug kur kitur jo vietoje vartojamas ir **atsakingas**. Todėl kyla klausimas: kuris iš šiųdviejų būdvardžių yra geresnis ir todėl teiktinesnis? Komunistinės „Vilnies“ žinovas (tepasirašo tik pradine raide M., visos pavardės nedrįsta pasirašyti) š. m. Nr. 95 be jokių įrodymų teigia, kad **atsakingas** esąs netaisyklingas, ir todėl jo vietoje vartotinas **atsakomingas**.

Tačiau šis žinovas klysta: **atsakomingas** yra dirbtinis naujadaras, kurio daryba nepateisinama gyvosios žmonių kalbos pavyzdžiais, o **atsakingas** yra visiškai aiškus ir taisyklingas darinys, vartojamas ir kasdieninėje kalboje, pvz., panevėžiečiai sako: laužti sienas yra labai a t s a k i n g a s daiktas.

Dėl darybos šis būdvardis gali būti sudarytas iš daiktavardžio **atsakas** „atsakymas“ šalia **atsakus** „kuris atsako“; plg. **garsingas** „garsus, toli, aiškiai girdimas, balsingas“ šalia **garsas, garsus; maringas** „mirtingas, marus“ šalia **maras, marus; pakulingas** „pakuliamas, derlingas, birus“ (pvz. p a k u l i n g i rugiai) šalia **pakula** „branda“, **pakulus** „pakulingas“ ir kt.

Šalia **atsakingas** bei **atsakus** lietuvių kalboje dar būdvardiškai vartojami dalyviai **atsakomas** ir **atsakąs** (atsakantis) „visai tinkamas, geras“, pvz.: jis a t s a k o m a s žmogus; turint atsakomą berną, jam nereikėtų pačiam žemės dirbti; prie tokio darbo ir a t s a k o m a mergiotė; vyrukas a t s a k a n t i s – samdyk drąsiai; gerą drabužį reikia duoti a t s a k a n č i a m siuvėjui siūti; buvo muštynės a t s a k a n č i o s ir kt.

Bet prie neveikiamųjų esamojo laiko dalyvių paprastai nelinksta-

ma dėlioti priesagos **-ingas** – nesakome **ganomingas, mylimingas, mokomingas, rašomingas, rūkomingas, tinkamingas, valgomingas** ir kt. Dalyvinės priesagos **-amas, -imas** ir **-omas** savo reikšme daug kur atitinka anglų **-able** ir **-ible**, pvz. **answerable** „turįs atsakyti, liable to answer", **eatable** „tinkamas valgyti, valgomas", **readable** „galimas skaityti, skaitomas" **perishable** „nykstamas, gendamas", **responsible** „atsakomas, atsakingas ir kt.

Kaip anglų kalboj priesagos **-able, -ible** yra tiesiogiai pridedamos prie vardažodinių arba veiksmažodinių lyčių, taip panašiai ir lietuvių lygiareikšmės dalyvinės priesagos **-amas, -imas, -omas** tiesiogiai pridėtinos prie veiksmažodinių kamienų, pvz. **eat**: „valgyti" – **eatable, read** „skaityti" – **readable; valgyti – valgomas, atsakyti – atsakomas** ir kt.

Kaip anglų kalboje prie **-able** arba **-ible** nebepridedama jokia kita priesaga kalbamajai reikšmei pažymėti, taip panašiai ir lietuvių kalboje prie dalyvinės priesagos **-omas** nebedėtina nauja priesaga **-ingas**, nes ši pastaroji minėtuoju atveju gali ir viena nusakyti anglų priesagos **-able** ar **-ible** reikšmę, būtent, **accountable, answerable** arba **responsible**, yra tolygu lietuvių **atsakingas** ir iš dalies **atsakus, atsakomas**. Taigi **atsakomingas** yra visai netinkamas ir nereikalingas darinys: jo formantas **-om-** čia yra toks pat liekas, balastiškas dalykas, kaip ir **-ėj-** žodyje **europėjiškas** užuot **europiškas** ir kt.

Patrulis ar *patrolis*?

(Draugas, 1951 07 07)

Karinėje lietuvių kalboje nepriklausomybės laikais visuotinai buvo vartojamas tik **patrulis** „žvalgas; žvalgų būrelis"; ši lytis tebuvo sutinkama ir šiaip raštų bei spaudos kalboje. Bet Naujienose vartojamas angliškas **patrolis**: komunistų **patroliai** puola sąjungininkus (Nr. 148). Tame pat dienraštyje, kaip ir kaikuriuose kituose Amerikos lietuvių laikraščiuose, pasitaiko nemaža ir kitų suanglintų svetimybių. Tačiau toks lietuvių kalbos tarptautinių svetimybių anglinimas yra visai nereikalingas dalykas: lietuvių kalboje tos svetimybės daug kur gali būti vartojamos ir be šios pašalinės angliškos priemai-

šos. Pvz. užuot anglų **television** (iš sen. graikų **tele** „toli" ir lotynų **vīsio** „matymas, reginys") puikiausiai gali būti vartojama **televizija**, ne suanglintas **televiženas**, nes paprastai lotynų **vīsio** mes tiesiogiai tariame **vizija**, ne **viženas**, panašiai kaip lot. **dictio** sakome **dikcija**, ne **dikšenas** ir kt. Arba štai vėl sen. graikų **horison** (vs. km. **horisontos**) lietuvių kalboje jau visuotinai yra įprastas tarti **horizontas**, ne **horaiznas** (iš anglų **horizon**). Taip pat anglų **hurricane** vietoje lietuvių kalboje yra įsigalėjęs ne angliškas **herikeinas**, bet **uraganas**, kuris per prancūzų **ouragan** ir toliau per ispanų **huracan** yra kilęs iš vienos pietinės Gvatemalos indėnų padermės tikrinio vardo **Hurakan** „perkūno ir žaibo dievas". Dėl tos pat priežasties prc. **patrouille** lietuvių kalboje tartinas **patrulis**, ne angliškas **patrolis** (anglų **patrol** irgi yra kilęs iš prc. kalbos), nes prc. **ou** (**u**) prieš **l** jau nuo seniau lietuvių kalboje įprastas tarti ir, be to, dar pažįstamas kitose V. Europos kalbose.

Naujienos, užuot be reikalo anglinusios tarptautines lietuvių kalbos svetimybes, geriau padarytų, jei daugiau laikytųsi bendrinių lietuvių kalbos įpročių ir tuo būdu daugiau prisidėtų prie bendrinės lietuvių kalbos kultūros. Čia nereikalingas blaškymasis tik didina disorientaciją.

Rožančius, rožynas ir *rožinis*

(Draugas, 1951 07 28)

Mūsų tikybinė terminologija dar nebuvo galutinai baigta tvarkyti nepriklausomybės laikais; dar sunkiau ji gali būti tvarkoma tos nepriklausomybės netekus, nes patys dvasininkai nesiima iniciatyvos tai netvarkai pašalinti, o kiti, apie tai rašydami, kartais perdaug ir nereikalingai nuneša. Štai vienas toks probleminis dalykas yra lietuviškas **rožančiaus** pavadinimas.

Visiems yra aišku, kad pats **rožančius** yra nelietuviškas žodis: jis visų pirma yra paskolintas iš lenkų **rožaniec** (plg. čekų **rūženec**), o šis savo keliu yra verstas iš viduramžinio lotynų **rosārium**. Kitos kalbos su tuo pagrindiniu šaltiniu yra įvairiai pasielgusios; pvz. vokiečiai jį yra išsivertę į **Rosenkranz** „rožių vainikas", o anglai su prancūzais tik iš dalies jį yra persidirbę: anglų **rosary**, prc. **rosaire**. Mes

kaip su daugybe kitų tikybinių terminų, taip ir su šiuo lotynų kalbos žodžiu esame susipažinę ne tiesiogiai, bet per tarpininkus, būtent per slavus.

Dabar, norėdami šiaip ar taip lenkišką **rožančių** sulietuvinti, turime atsiminti, ką reiškia lotynų **rosārium**. Šis žodis pagal savo darybą yra kolektyvinis ir visų pirma reiškia „rožių krūmą, rožių sodą, rožyną". Tikybine prasme lot. **rosārium** yra simbolinės reikšmės: juo yra vadinama speciali maldos rūšis ir tam tikra maldos priemonė (a string of beads, vok. Gebetsschnur). Mat, kadangi Marija dažnai **rože** simbolinama (simbolizuojama), tai ir jai skirtoji malda, susidedanti iš daugelio pasikartojančių **Ave Maria (Sveika Marija)**, taip pat gali būti laikoma dvasiniu garbės **rožių** rinkiniu, arba vainiku. Lietuviškai šitą rinkinį galime vadinti kolektyviniu **rožynu**; plg. **gėlynas** „gėlių lysvė", **žolynas** „žolių priaugusi vieta, žolių laukas; žolė" ir kt. Bet šalia to **rosarium** „rožių vainikas", visai tinkamai lietuviškai gali būti vadinamas ir **rožinis vainikas** (plg. **erškėtinis** vainikas, **erškėtinė** karūna) arba sutrumpintai **rožinis**; plg. **ąsinis** „ąsotis, ąsotas puodas", **molinis** „iš molio padarytas puodas", **skalinis** „eglinė skala pliauskoms skelti" ir kt. Taip pat **rožinio (rožių) vainiko** vietoje norint galėtų būti vartojamas ir vienas **vainikas**, visai panašiai, kaip kad italai, užuot vartoję pilną pavadinimą **corona del rosario**, paprastai tenkinasi vienu žodžiu **corona**, pvz. **recitare la corona** „kalbėti rožančių".

„Lietuvių kalbos vadove" teduodami du **rožančiaus** pakaitai – **rožynas** ir **rožinis**. Dabar prie šių naujadarų dar gali būti pridėtas ir trečias pavadinimas – **vainikas** arba **vainikėlis**, kurį yra linkęs teikti vysk. P. Būčys, laišku atsakydamas į kelis mano kalbinius klausimus.

Tuo tarpu, kol atsakingi lietuvių katalikų atstovai nėra dar pasisakę šiuo kalbamuoju reikalu, čia tyčiomis susilaikoma nuo kurio nors minėtojo pakaitalo didesnio protegavimo. Antra vertus, ilgos **rožančiaus** tradicijos taip pat sunkina šį pasirinkimą. Kad tai yra nelengvas dalykas, rodo **bažnyčios** bei **eklezijos** pavyzdys, lenkiški **škaplieriai**, kuriems net „Lietuvių kalbos vadove" neduodama pakaitalo, ir kt.

Matyti ir *matosi*

(Dirva, 1951 08 09)

Mūsų spaudos ir šiaip raštų kalboje dažnai galime sutikti bendratį vartojant šiokiais atvejais: gatvėje buvo g i r d ė t i visokių balsų; išvažiavus iš miško, jau buvo m a t y t i bažnyčios bokštai; iš visko m a t y t i, kad jis nėra pergudrus; vaikas, m a t y t i, jau seniai buvo nepraustas; Jonas, kiek g i r d ė t i, žada netrukus į miestą važiuoti; tas akmuo p a l y g i n t i, nėra perdidelis ir t. t.

Bet šalia to mūsų gyvojoje žmonių kalboje dar galime sutikti minėtosios bendraties vietoje ir vieną kitą sangrąžinę veiksmažodžio lytį, pvz.: jau namai m a t o s i; nieko n e b e s i m a t o; vietomis jau maži debesėliai pradėjo m a t y t i s; Petras, man m a t o s, truputį pritingi; ten nieko n e s i g i r d i: visi tik šūkauja, triukšmauja, ir t. t.

Kaikurios čia minimosios sangrąžinės lytys yra visai tolygios reikšmės, kaip ir atitinkamos bendratys, pvz.: jau namai m a t o s i ir jau namai m a t y t i; nieko n e b e s i m a t o ir nieko n e b e m a t y t i; gatvėje g i r d ė j o s i tik triukšmas ir gatvėje b u v o g i r d ė t i tik triukšmas ir t. t. Kad šitos sangrąžinės lytys būtų svetimos mūsų kalbai, negalima pasakyti: viena, daugely tarmių jos yra plačiai vartojamos ir gana įprastos; antra, jų sangrąžinumas ir šiaipjau gali būti nesunkiai pateisinamas. Sakydami „Petras, man m a t o s, truputį pritingi“, lytimi **matos** pasakome tą pat, kaip ir **rodos**: čia šios lytys yra vienos ir tos pat reikšmės. Užuot sakę „vietomis jau maži debesėliai pradėjo m a t y t i s“, galime pasakyti ir „vietomis jau maži debesėliai pradėjo r o d y t i s“. Taigi čia sangrąžinė lytis **matytis** yra visai tolygi r o d y t i s, ir todėl savo vartosena nuo jos visai nesiskiria.

Tokie posakiai kaip „jau nieko n e b e s i m a t o“ arba „iš anapus miško g i r d ė j o s i šūkavimai“ savo sangrąžinėmis lytimis **nebesimato** ir **girdėjosi** iš dalies pažymi pasyvinę reikšmę: jomis pasakome tai, kas tam tikrais atvejais gali būti nusakoma neveikiamaisiais dalyviais, pvz.: jo balsas buvo toli g i r d i m a s; iš anapus miško buvo g i r d i m i šūkavimai; medžių viršūnės m a t o m o s toli ir t. t.

Šita pasyvinė sangrąžinių lyčių reikšmė yra gana savotiška. Sakydami „aš noriu miego“ ir „man n o r i s i miego“, norime pažymė-

ti, kad pirmuoju atveju pareiškiamas aktyvus noras miegoti, t. y. kalbamasis asmuo pasisako norįs miego, o antruoju atveju tas pats asmuo neparodo noro miegoti, bet miegas jį imte ima, t. y. jis yra verčiamas miegoti. Pvz. būdami gerokai susijaudinę arba išgėrę stiprios kavos, dažnai, atėjus laikui, norime, bet negalime užmigti: gilūs jaudesiai arba stiprus kavos poveikis išblaško miegą, ir todėl negalime užmigti. Arba štai vėl sakydami „šiemet gerai p j a u n a s i rugiai" norime pažymėti, kad rugiai nesuložėję, audros nesutaršyti arba lietaus nepriplūkti prie žemės ir todėl gali būti lengvai pjaunami. Tas faktas, kad p j a u n a s i dar reiškia ir tarpusavinį pjovimąsi (pvz. šunys p j a u n a s i, t. y. p j a u n a vienas kitą), neikiek nekliudo būti ta pačia lytimi reiškiamai ir pasyvinei reikšmei: mūsų kalboje viena lytimi gali būti kartais žymimos ir kelios reikšmės, ne būtinai tik viena reikšmė. Šitas atskirų lyčių daugiareikšmiškumas suteikia mūsų kalbai tik didesnio lankstumo ir tuo pat metu būdingo reikšmės atspalvio.

Žuvęs ar *kritęs*?

(Draugas, 1951 08 11)

Viena „Mūsų kalbos" skaitytoja prašo mus pasisakyti dėl lyčių **žuvęs** ir **kritęs**. „Kiek prisimenu, rašo ji, nepriklausomos Lietuvos kariuomenėj buvo, susitarus su kalbininkais, nustatyta: jeigu kare žuvo žmogus, atseit karys, tai rašydavo „žuvęs", bet jeigu krisdavo ar pastipdavo arklys, šuo ar kitas gyvulys, tai rašydavo „kritęs". Ta prasme norėta atskirti žmogų nuo gyvulio. Ir prie to skirtumo lietuvių kariai jau buvo pripratę. Todėl kažkaip nevisai maloniai skamba girdint pvz. tokius posakius kaip „Parvežami iš Korėjos k r i t ę kariai: atrodo, lyg tai būtų ne žmonės".

Bet J. Kardelis, irgi lyg remdamasis senųjų kalbininkų tvirtinimais, Naujienų Nr. 169 yra linkęs manyti, kad karys negalįs **žūti**: „kovotojas už tėvynę aukojasi, – rašo jis, – o ne žūva: jis kovoje **krinta**... Jeigu jis žūtų, tai jo kova būtų įvertinama kaip niekam verta". Ir baigdamas tą savo nuomonę jis dar paremia savo gimtinės (Girdžiūnų k., Rimšės vls., Zarasų aps.) duomenimis, pvz.: „susimušė, ir **kri-**

to negyvas", saką rimšiškiai. O apie arklį tie patys žmonės tesaką: **išdvėsė, nustipo, nusibaigė, nugaišo,** bet ne **krito.**

Skyriaus redaktorius dėl tos nuomonės pasisako solomoniškai: žemaičiai pasaką „karvė, arklys, avis – vulgariau – padvėsė"; Nesselmannas savo žodyne irgi pastebįs, kad **kristi** tegalį tik gyvuliai. Bet vėlesnių laikų žodynuose jau esą aiškiai pasisakoma, kad kare ar kovoje galįs **kristi** ir žmogus. Tas pat esą ir su **žūti**: šiandieninėse mūsų kalbos tarmėse šis veiksmažodis turįs dvejopą reikšmę: 1. prapulti, pranykti (daiktui ar žmogui), 2. žmogui (ar gyviui) netekti gyvybės, mirti. Minėtasis Nesselmanno žodynas **žūti** verčiąs vok. **umkommen** (t. y. gyvybės netekti). Pagaliau **žūti** dar reiškiąs ir „žvejoti" (taigi jau turi ne dvi, bet tris reikšmes!).

Norint tą painiavą bent kiek atraizgyti, reikia pažymėti, ką pirmiausia reiškia **kristi.** Jo pagrindinė reikšmė, atrodo, yra „pulti, fallen, stuerzen, to fall, to pass downwards freely, to go down", pvz.: obuolys nuo obelies netoli **tekrinta**; kur paukštis lekia, ten plunksnos **krinta**: nuo stalo **nukrito** (nupuolė) peilis; žiedas **įkrito** (įpuolė) į vandenį; **krito** stambūs lietaus lašai; parėjęs namo, **kritau** į lovą kaip negyvas; ilgai virdamos **bulvės sukrito** ir t. t.

Šitą reikšmę gana aiškiai rodo ir tolimesni vediniai, pvz.: **krytis** „kritimas, puolis", **atkrytis** „atkritimas, antras susirgimas ta pačia liga, atpuolis; atdrėgis, atlydis", **kritnus** „lengvai krintąs, žemyn puoląs", **krislas** (iš **krit-slas**) „kas krinta, įkrinta, šapelis" (pvz.: **krislas įkrito** į akį), **kritėsiai** „pabiros", **kritusys** „kritesys, krislas", **lapkritis,** „lapų kritimo laikas; vienuoliktasis mėnuo" ir kt. Toliau **kristi** santykiauja su **krėsti** (dėl balsių kaitos plg. **dribti : drėbti, plisti : plėsti, slipti : slėpti...), kretėti** „drebėti", **kratyti, kraičioti** „kritinėti" ir kt.

Kadangi obuolys nuo obelies **krinta** (žemyn puola), žvaigždės **krinta** (todėl sakoma: **krintančios,** arba **puolančios, puolamos** žvaigždės), patilžęs pyragas **sukrinta** (krūvon supuola), girtas žmogus **parkrito** (parpuolė) ir t. t., tai analogiškai ir gyvulys arba žmogus, netekęs jėgos (t. y. nebeišlaikydamas pusiausvyros) visų pirma **krinta** (puola žemėn). Toliau reikšmė yra dar daugiau kitėjusi: gyvulys arba žmogus gali žemėn **kristi** netekęs jėgos, visai susilpęs, bet gali **kristi** ir netekęs gyvybės, pvz.: vienas berniokas kad drožė pa-

galiu kitam per galvą, tai tas tuojau negyvas **krito** (parpuolė). Pagaliau iš „negyvas kristi" jau lengvai galėjo atsirasti ir **kristi** „netekti gyvybės, mirti", juo labiau, kad čia ir bendros reikšmės **kritimas** (**krytis**) galėjo turėti analoginės įtakos, pvz.: rudenį **krinta** medžių lapai; žmonės (ir gyvuliai) maro metu **krito** kaip lapai (kitur sako: kaip musės) ir t. t.

Kiek kitokesnės rūšies yra **žūti**. Šis veiksmažodis visų pirma reiškia „nykti, gaišti, prapulti", todėl nuo to yra atsiradusi **žūtis** „pražuvimas", **pražūtis** „prapultis" ir kt. Kaip rodo latvių **zūdu** (iš **zundu**), **zust** „išnykti, pražūti" (iš **zudti**), seniau ir mūsų kalboje galėjo būti trumpoji šaknis **žud-**, iš kurios ilgainiui buvo sudaryta priežastinė lytis **žudyti** (su trumpuoju **u**!) „kam galą daryti (galabyti)"; dėl darybos plg. **klupti** : (žem.) **klupyti** (t. y. klupdyti), **plukti : plukyti** „plukdyti" ir kt. Ilgainiui šalia **žudyti** galėjo būti tiesiogiai iš bendraties **žūti** su priesaga **-dyti** sudaryta ir **žūdyti**, plg. **pūti : pūdyti, lyti : lydyti, joti : jodyti** ir kt. Šitą šaknų skirtumą randame ir latvių kalboje, pvz. **zūdīties** ir **zudīties** „rūpintis", dėl reikšmės plg. žem. **žudyties** „kamuotis, vargti".

Žūti toliau etimologiškai yra jungtinas su **žavinti** „kam galą daryti, galabyti, žudyti", dėl šaknies balsių kaitos **ū : av** plg. **krū-snis** „akmenų krūva": **krav-oti** „kravinėti", **pa-krava** „šermenys", toliau **krauti, krova** „krovinys; krūva" ir kt. Šitie veiksmažodžiai yra ir reikšmiškai tarpusavy susiję, būtent – **žavinti** reiškia „daryti, kad kas žūtų, žudyti"; plg. **busti : budinti** „žadinti, kelti iš miego" ir **baudinti** „raginti", sen. prūsų **atbaudints** „prikeltas iš numirusių" ir kt.

Veiksmažodžiai **žūti** „nykti, gaišti, prapulti" ir **žūti** „žvejoti" yra visai įvairios kilmės: juodu tik atsitiktinai savo garsais yra draugėn sutapę. Šis pastarasis veiksmažodis savo šaknį **žū-** turi tą pačią kaip **žū-klys** „žvejas", **žū-klė** „žvejyba" ir balsių kaita santykiauja su **žuvis**, kurios vs. vd. senų senovėje yra buvęs **žū-s**, vs. km. **žuves** ir t. t.; dėl **žū- : žūv-** plg. **bū-ti : buv-o** ir kt.

Bet dabartinei kasdieninei vartosenai ne tiek yra svarbu garsinė veiksmažodžių **kristi** ir **žūti** kilmė bei raida; čia daug svarbiau yra reikšminė jų pusė. Yra pastebėta, kad gyvybės netekimo vyksmas kasdieninėj kalboj yra ne tiek racionalinis, kiek jausminis, sentimentalinis, emocinis reiškinys, todėl mūsų žmonės tą dalyką visų pirma

yra stengęsi nusakyti ne šaltai, logiškai, bet jausmiškai, pavaizdžiai (anschaulich). Dėl tos priežasties atsirado visa eilė niuansinių žodžių gyvybės netekimui, mirčiai nusakyti, pvz.: **dvėsti, gaišti, sprogti, stipti, kepšes užversti, pas Abraomą keliauti, nusikapstyti, nusibaigti, Dievui dūšią** (t. y. sielą, vėlę) atiduoti ir t. t. **Dvėsti** iš pradžių reiškė „kvėpti, leisti dvasią (t. y. kvapą), kvėpuoti" (plg. **atsidvėsti** „atsikvėpti, atsidusti", latvių **dvēst** „alsuoti, dvėsuoti" ir kt.). **Gaišti**, kaip rodo mūsų dabartinė **atgaiša** „pūtimas, vėjo pučiama atvira vieta, atgairė", seniau taip pat galėjo reikšti „pūsti". **Sprogti** reiškia „plyšti, trūkti", plg. **sprogimas** „sprogimas, plyšys" **sproklė** (iš **sprog-klė**) „žiemos spirgis, medžio įsprogimas žiemą" ir kt. **Stipti** visų pirma reiškia „stingti, erstarren" (pvz.: jis parėjo namo visas **sustipęs**, t. y. „sustingęs, sušalęs") ir t. t. Ilgainiui visi šie žodžiai įgavo „gyvybės netekimo reikšmę". Tačiau jausminiai jų reikšmės niuansai yra nevienodi pasilikę. Daugely tarmių gyvuliai paprastai **dvesia, gaišta** arba **stimpa**. Kai norime kieno mirtį daugiau paniekinamai nusakyti, kalbėdami apie žmogų, dažnai pasakome: jis **nudvėsė, pastipo** (kaip gyvulys; plg. keikinius: kad tu **pastiptum**! kad tu **padvėstum!, nusprogo** (ypač kalbant apie girtuoklius) ir kt.

Visai savotiškas dalykas yra su **kristi**: kaip kiekvienas daiktas **krinta** (puola) žemėn, taip ir žmogus, netekęs jėgos, **krinta** (parpuola); jis pagaliau **krinta** ir netekęs gyvybės. Čia yra labai artima panašybė: kaip nuvytęs medžio lapas rudenį **krinta** žemėn ir nukritęs sunyksta, taip ir žmogus, netekęs gyvybės, **krinta** negyvas, t. y. gauna galą, miršta. Tai ypač aiškiai matyti iš tokių pasakymų: maro metu žmonės **krito** kaip lapai. Kaip lapai gali **kristi** ir kareiviai karo lauke: tai mūsų kalbos duomenys, ypač tautosakinė kalba, gana gausiai patvirtina.

Mūsų tarmėse šis žodis (būtent **kristi**) vienur daugiau yra apibūdintas gyvulių, kitur gyvulių ir žmonių, o trečiur tik žmonių mirčiai nusakyti. Veiksmažodis **žūti**, neturėdamas daugiau artimesnių giminaičių mūsų kasdieninėje kalboje, turi daugiau pastovesnę reikšmę – reiškia „dingti, gaišti, nykti" ir „netekti gyvybės, mirti". Todėl sakome: per karus daug **žūva (žūsta)** turto, žmonių; jis nežinia kur **žuvo** (dingo, pranyko); kareivis kare **žuvo** (galą gavo, mirė).

Sakydami „kareivis karo lauke **žuvo**", mes norime tiesiogiai, pa-

prastai pasakyti patį mirties faktą, gyvybės netekimą. O sakydami „kareivis **krito** kovos lauke“, mes jo žuvimą jau vaizdingiau, žymiai gyviau nusakome: jis **krito** kaip pageltęs medžio lapas rudenį arba kaip kas kita. Taigi čia yra vaizdinė, panašybinė kalba. Ir šitokių dalykų ne tik mūsų, bet kitos kalbos apsčiai turi. Pvz. anglų **to fall** visų pirma reiškia „kristi, pulti žemyn“, bet šalia tos pagrindinės reikšmės jis turi dar visą eilę ir tolimesnių antrinių reikšmių, kaip antai: the night **falls** swiftly; the temperature **fell**; words **fall** from the lips; the soldier **fell** in battle (kareivis **krito** kovoje); Christmas **falls** on Friday ir t. t.

Kada vartojamas jotas lietuviškuose žodžiuose?

(Dirva, 1951 08 23, nr. 34)

Lig šiol jotas lietuviškuose žodžiuose buvo nevienodai vartojamas. Vieni jį terašė žodžio pradžioje prieš balsę (pvz. **jaunas, jėga, jeknos, jie, jiems** ir kt.), taip pat panašiais atvejais po priešdėlių arba sudėtiniuose žodžiuose (pvz. **atjoti, parjoti, sujungti, šiaipjau, tuojau**) ir pagaliau žodžio viduryje tarp balsių (pvz. **naujas, kraujas, gerajam, gerieji** ir kt.) bei sutrumpėjusiose galūnėse (pvz. **lovoj, rytoj, viduj** ir kt.). Bet žodžių šaknyse po **b** ir **p** buvo rašomas paprastas **i: biaurus, piauti, spiauti, rugiapiūtė, piūvis** ir kt.

Tačiau šitoks rašymas prieštaraute prieštarauja dabartinės lietuvių kalbos duomenims. Beveik visose lietuvių tarmėse, išskyrus visai nedidelį Vilniaus krašto dzūkų plotą, visai aiškiai yra skiriama **bjaurus, pjauti, pjūvis, šienapjūtė, spjauti** ir kt. nuo **kiauras, liaunas, miaukti, niaurus, siauras, šiaurė** ir kt.: pirmuoju atveju čia yra aiškiai tariamas atskiras priebalsinis garsas, t. y. sakoma **bjaurus,** ne **b'aurus**, panašiai kaip **k'auras** (rašoma **kiauras**) ir kt., o antruoju atveju raidė **i** nežymi jokio atskiro garso, tik parodo priešstovinčio priebalsio minkštumą. Tai yra visai aiškus ir neikiek neabejojamas lietuvių kalbos reiškinys, kurio negali nuneigti nei vienas rimtesnis kalbininkas ar šiaip lietuvių kalbos mokytojas, vadovaująsis pačioje savo praktikoje kalbos duomenimis, ne buku užsispyrimu arba ne-

reikalingu įtaringumu, kartais pasireiškiančiu tuščioje paskutinių laikų kalbinėje polemikoje. Šią tiesą jau 1930 m. yra pareiškęs vienas mokytojas vienuolis šiais žodžiais: „Gerbiamieji kalbininkai, leiskite mums bent kartą lietuviškai **nusispjauti!**“ Ir daugumas kalbininkų kaip tik buvo panašios nuomonės: ne tik Kazimieras Būga, bet ir jo mokytojas K. Jaunius, ankstyvesnieji žodynininkai kaip Nesselmannas ir kt., taip pat vėlyvesnieji kalbininkai kaip A. Vireliūnas ir kt., užsieniečiai kalbininkai kaip J. Endzelynas, R. Trautmannas ir kt., pagaliau visos lietuvių kalbos rašybos reformos komisijos ir šiaip sąmoningesnieji lituanistai mokytojai, daugumas buv. Lietuvių Kalbos Draugijos narių ir kt., sutartinai pripažino, kad **bjaurus, pjauti** ir **spjauti** turi būti rašoma su jotu, ne be joto. Ir ne tik nepriklausomybės laikais, bet ir po antrojo karo laisvieji lietuviai tą jotą daug kur tebevartoja žodžiu šaknyse po priebalsių **b** ir **p**, pvz. L. Dambriūnas „Lietuvių kalbos sintaksėje“, V. Gailius „Vokiškai lietuviškame žodyne“; arkiv. Skvireckas paskutinėje N. Testamento laidoje, pagaliau dabar Dirva, Draugas ir kt. Taigi Naujienų slapukas M. K. per akis netiesą rašo tvirtindamas, kad pastaruoju laiku K. Būga jau baigiamas pamiršti. Ir „Lietuvių kalbos vadovas“, vartodamas tą jotą po priebalsių **b** ir **p** žodžių šaknyse ir eidamas K. Būgos pėdomis, yra vienų vienas, bet su daugybe kitų, kuriems pirmoje vietoje rimtai rūpi patys kalbos duomenys, ne bukas asmeninis užsispyrimas arba tuščias tariamai savarankiško „žinoviškumo“ demonstravimas.

Remiantis mūsų kalbos duomenimis, jotas po priebalsių **b** ir **p** bendrinėje kalboje visdėlto vartotinas tik šaknyse; priesagose ir galūnėse jis panašiose aplinkybėse jau nebevartojamas. Todėl šalia **bjaurus, bjurti, pjauti, pjūvis, pjudyti, pjaulai, spjauti, spjūvis** ir kt. rašytina ir tartina **labiau, labiausiai, skubiausias, šlapias, šlapiausias**, taip pat **avių, vėmiau**, ne tarmiškai **labjau, skubjausias, šlapjas** (arba **šlapijas**), **avjų, vėmjau** ir kt.

Bet dėl analogijos pagal gyvosios žmonių kalbos lytis **jie, jiems, Jiesia, Pajiesys** ir kt. rašytina ir **jieškoti, jiešmas, jieva**, ne **ieškoti, iešmas, ieva**. Šitokį rašymą aiškiai paremia ir augštaičių tarmių tartis, kuria didžia dalimi remiama ir bendrinės kalbos tartis.

Laikraštinės kalbos dalykai

(D r a u g a s, 1951 08 25, nr. 200; 1961 05 13)

I

JAV lietuvių laikraščių kalba dar dažnai labai šlubuoja. Ypač sunki ir netaisyklinga lietuvių kalba esti specialesnio turinio žinutėse. Štai pvz. Draugo Nr. 192 yra paskelbta tokia žinutė:

„Detektyvų biurui pranešta, kad Michigan ežerų laiveliais eina šmugelis Chicagon draudžiamos marijuanos".

„Du detektyvai, darydami kratą atplaukusiuose į Navy Pier laivuose vieną dieną pastebėjo netoli ežere nutūpusį nedidelį jūrlėktuvą (seaplane), kur vietoj marijuanos rado atgabentas į Chicagą slot mašinas lošimui iš pinigų".

Šioje trumpoje žinutėje yra bent keli nepaprasti kalbos dalykai. Pirmiausia lietuvių kalbai yra visai nepakenčiama **slot mašina**: tai yra toks pat grubus vertimas iš anglų **slot machine**, kaip pvz. **jet lėktuvas** iš anglų **jet plane** ir kt. Bet **jet lėktuvas** jau daug kur yra vykusiai paverstas **sprausminiu lėktuvu**, taigi kaip nors iš spaudos kalbos turi būti išveista ir **slot mašina**. Tuo tarpu kokio nors gryno lietuviško pakaitalo tam reikalui neturime, ir tai nėra visai būtinas reikalas: žargoniškosios **slot mašinos** vietoj lengvi gali būti vartojamas tarptautinis **automatas**, kuris plačiai buvo pažįstamas nepriklausomoje Lietuvoje ir sutinkamas daugely V. Europos kalbų. Automatu gali būti vadinama ne tik tokia saviveikė (graikų **automatos** „saviveikis, self-acting") mašina, kuri gali imituoti žmogaus ar kurio gyvulio veikseną (angliškai tokia mašina vadinama **automaton)**, bet ir tokia, kuri gali pradėti veikti, kai pro skylutę į ją įmetama kokia moneta. Automatu taip pat vadinamas ir toks restoranas, kur yra automatinių aparatų.

Kitas griozdiškas žinutėj vartojamas terminas yra **jūrlėktuvas**: lietuvių bendrinėje kalboje tokios sudėtinių žodžių darysenos paprastai vengiame, pvz. nesakome **vėjmalūnas** ir kt. Todėl **jūrlėktuvo** vietoje sakytina: **jūrinis**, arba **jūros, lėktuvas** (plg. **vėjinis malūnas** „windmill") arba iš dalies **jūrlėktuvis** (plg. **kiauliabėralis** „kiaulių bėralas", **kirmažolynis** „toks augalas", **puskarininkis, pusvargoninkis** ir kt.).

Taip pat nevisai įprastas, retas žodis yra **marijuana**. Angliškai, tiesa, jis taip (su jotu) rašomas, bet pagal Websterio transkripciją tartinas be joto: kaip žodžiuose **arm, farm, palm**). Toliau šalia **marijuana** „kanapė; sausi kanapių lapai ir žiedai, kurie rūkomi cigaretėmis" yra dar amerikiečių anglų kalboje vartojama ir **marihuana** iš am. ispanų **marihuana** (arba **mariguana**). Taigi lietuvių kalboje lengvai galėtų būti vartojama originalinė **marihuana**, ne **marijuana**.

Šmugelis, kilęs iš vok. Schmuggel, yra daugiau vartojamas prastesnėje, liaudies kalboje. Kaip technikinis terminas bendrinėje kalboje oficialiai nepriklausomoj Lietuvoj buvo vartojama [*kontrabanda*] ir todėl dabar šios vokietybės vietoj pirmiausia vartotina tarptautinė **kontrabanda** (italų **contrabbando,** anglų **contraband**, prc. **contrebande** ir kt.).

Bet prasčiausias dalykas yra šios žinutės sakinių santvarka: tai yra baisus rezginys. Mėginti šį rezginį kaip nors išpainioti būtų beveik neįmanoma, todėl geriau apsimoka visą žinutę iš naujo parašyti.

„Seklių (detektyvų) biurui pranešta, kad Michigano ežeru laiveliais į Chicagą eina draudžiamos marihuanos kontrabanda".

„Du sekliai, darydami kratą laivuose, atplaukusiuose į Navy Pier, vieną dieną pastebėjo netoli ežere nutūpusį nedidelį jūrinį lėktuvą, kur marihuanos vietoje rado į Chicagą atgabentas automatines pinigų lošiamąsias mašinas (arba: automatus iš pinigų lošti)".

II

Mes dažnai pašnekame apie lietuvybės išlaikymą, apie mūsų gimtosios kalbos reikšmę lietuvybei, apie reikalą rūpintis mūsų gimtąja kalba ir kt., bet praktikoj dažnai visas tas šnekas ir rūpesčius nuleidžiame niekais, pamirštame mūsų kalbos kultūrą, jos puoselėjimą ir leidžiame joje lengvai keroti visokioms piktžolėms.

Skaitydamas mūsų lietuviškus laikraščius, kartais susiduri su tokiomis painiavomis, kurios skaitytojui vis mažiau daros besuprantamos. Štai keli pavyzdžiai: AP korespondentas lankėsi Maskvoj ir be visų trūkumų užakcentavo, kad ten trūksta mėsos; Jugoslavijos diktatorius Tito rugsėjo mėn. atvyks Brazilijon su oficialiu vizitu; buvęs prez. Eisenhoweris duos spaudos konfe-

rencij ą; jeigu iš mano straipsnio toks įspūdis būtų kam susidaręs, tai jis nebūtų mano norėtas įspūdis; savo laiško pabaigoj Jūs paduodate užuominą, kodėl „Draugas" nepamini dr. Šliūpo 100 metų sukakties ir tt. Argi šios rūšies sakiniai yra paprasti, žmoniški, lengvai skaitytojams suprantami? Tai didžiai abejotina. Štai, skaitydami pirmąjį sakinį, galėtume suprasti: AP korespondentas, lankydamasis Maskvoj, galėjo lengvai, be jokių trūkumų, užakcentuoti, kad ten trūksta mėsos. Bet galima ir taip samprotauti: AP korespondentas lankėsi Maskvoje ir pabrėžė, kad ten, be ko kita, trūksta ir mėsos, arba: šalia kitų ten trūksta mėsos. Atrodo, šis pastarasis supratimas yra artimesnis tiesai.

Jugoslavijos diktatorius Titas atvyks Brazilijon oficialaus vizito (plg. jis išvyko ilgesnių atostogų; Dainavos choras išvyks gastrolių arba gastroliuoti; darbininkai nuėjo pogulio; tuojau eisime pietų, arba pietauti; moteriškė išėjo išpažinties ir kt.), ne su oficialiu vizitu, lyg su piktu sumanymu ar pn.

Gana keistas posakis yra duoti konferenciją arba paduoti užuominą: vargu kas begalėtų dirbtiniau šnekėti. Buvęs prez. Eisenhoweris gali sukviesti, sušaukti, surengti, padaryti, bet ne duoti spaudos konferenciją, nes neaišku, kam ir kaip jis tai galėtų duoti. Taip pat ir Jūs savo laiško pabaigoj lengvai galite užsiminti (arba padaryti užuominą), kodėl „Draugas" nepamini dr. Šliūpo 100 metų sukakties.

Pagaliau toks įspūdis, jei kam būtų susidaręs iš mano straipsnio, nebūtų mano norimasis; toks įspūdis, susidarytas (arba susidaręs) iš mano straipsnio, nebūtų mano norimas (norėtas) įspūdis; toks iš mano straipsnio susidarytas (susidaręs) įspūdis nebūtų mano norimas įspūdis ar pn.

Būtų gerai, kad mūsų kaikurie laikraštininkai pasistengtų aiškiau galvoti ir savo mintis reikšti žmoniškiau, įmanomiau, taip, kad dar lietuviškai galvojantieji tai galėtų lengviau suprasti. Tai būtų didelė mūsų laikraštinės kalbos pažanga.

Bambizas ir jo reikšmė

(Dirva, 1951 08 30)

Šiemet Chicagoje įvykęs Lietuvos ev. reformatų metinis suvažiavimas, arba sinodas (klaidingai rašomas synodas), tarp ko kito yra svarstęs ir kalbos dalykus. Suvažiavimo dalyviams didžiai nepatiko „Lietuvių kalbos vadove" duotoji **bambizo** reikšmė: tai esąs koliojimosi žodis, ir todėl reikalauja, kad ši klaida, kiršinanti vieną lietuvių tautos dalį prieš kitą, ko greičiausiai būtų atitaisyta (žr. Dirva Nr. 33). Priimtoje rezoliucijoje kartojamos tos pačios mintys, ir net atskiri žodžiai, kuriuos Vadovo redaktoriui teko kiek anksčiau girdėti iš vienos sinodo dalyvės.

Dėl tos rezoliucijos pasakytina štai kas. „Lietuvių kalbos vadove" **bambizas** nėra teikiamas kaip specialus plūstamasis žodis vienai lietuvių tautos daliai prieš kitą kiršinti: tiek pats plūdymasis, tiek vienos tautybės ar religijos kiršinimas prieš kitą yra Vadovui visai svetimas dalykas. Kaip daugelis kitų plačiai vartojamų lietuvių kalbos žodžių, taip ir **bambizas** duodamas kaip faktas, o ne koks prasimanymas. Vadove pažymėtosios jo reikšmės yra paimtos iš Lietuvos Mokslų Akademijos išleisto ir J. Balčikonio redaguoto „Lietuvių kalbos žodyno" pirmojo tomo, kuris Vilniuje pasirodė 1941 m., jau bolševikams pasitraukus iš Lietuvos. Šis tomas spaudai buvo paruoštas dar nepriklausomybės laiku, todėl jo tendencingumu negali būti abejojama; tik bolševikai buvo juo nepatenkinti ir buvo galutinai nutarę jį konfiskuoti dėl tariamos priešbolševikinės krypties, visų pirma dėl A. Smetonos raštų citatų vartojimo ir kt.

Štai šitame žodyne (515 psl.) yra duodamos bent šešios **bambizo** reikšmės: 1. reformatų tikėjimo žmogus, kalvinistas; 2. reformatų tikėjimo kunigas; 3. evangelikų liuteronių kunigas; 4. stabmeldžių kunigas; 5. didžiu pilvu vaikas (arba kartais suaugęs žmogus), vaikpalaikis, verksnys, netikėlis; 6. pasninkų nelaikytojas.

Daugely Lietuvos vietų **bambizas** yra vartojamas kalvinistams arba liuteronims vadinti be paniekinimo, pvz.: Kelmėj kirkė yra, bet b a m b i z o (reformatų kunigo) nėra (Karklėnai, Raseinių aps.); kas aną galėjo suvenčiavoti – popas ar b a m b i z a s? (Skuodas); klebonas parnešino dar nuo Skuodo b a m b i z o (liuteronių kunigo) raštą (Valančiaus raštai) ir kt.

Kadangi reformatai arba liuteronys nelaiko pasninkų, tai iš analogijos daug kur pasninkų nelaikytojai taip pat yra vadinami b a m b i z a i s, pvz.: kas, ar b a m b i z a s esi, kad pėtnyčiomis su mėsa valgai? Bambizas stabmeldžių kunigo reikšme yra žinomas tik iš M. Valančiaus raštų; iš gyvosios žmonių kalbos jis nepažįstamas.

Kas kita yra **bambizas** „didžiapilvis vaikas, verksnys, netikėlis": jis plačiai yra vartojamas beveik visoje Lietuvoje, pvz.: nevalgyk tiek daug – pasidarysi b a m b i z a s (Šimkaičiai, Raseinių aps.); tavo b a m b i z a s jau gerai paaugęs (Pabaiskas, Ukmergės aps.); aš neisiu užu šito b a m b i z o (t. y. didžiapilvio, Dusetos); ak tu b a m - b i z a i, ar tau gražu verkt (Pelesa, Lydos aps.) ir t. t.

Pastarosios reikšmės **bambizas**, be abejonės, yra pačių lietuvių darinys ir neskirtinas nuo **bambūzas** „pilvūzas, storulis", **bambalas** „mažas ir drūtas žmogus, drūčkis," **bamblys** „mažas ar paaugęs, paprastai su dideliu pilvu vaikas; žemas, storas žmogus; bambeklis, zirzlys", **bambezas** „bambalius", toliau **bembėti** „augti, tvirtėti, darytis nerangiam, senti", **bimba** „nerangus žmogus, nenaudėlis" ir kt. Dėl priesagos **-izas** plg. **kibizas** „rykštė, plona, ilga šatrelė", **varlizas** „varlys" ir kt.

Bambizas „pilvūzas; verksnys, netikėlis", būdamas lietuviškos kilmės, visai atsitiktinai savo lytimi yra sutapęs su **bambizu,** kuris vartojamas ev. reformatui ar liuteroniui vadinti. **Bambizas** „ev. reformatas; protestantas" yra atsiradęs prieš kelis šimtmečius, pačiame reformacijos šalininkų ir katalikų kovų įkarštyje. Kaip nurodo prof. A. Brueckneris savo etimologiniame lenkų kalbos žodyne (Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków. 1527, 35 psl.), šį žodį apyvarton bus paleidę jėzuitai. Mat, katalikų kunigams žymėti paprastai tuomet raštuose buvo vartojama raidė **X.**, t. t. **ks.** (ksiądz). Šio garso pradžioje dar buvo pridėta šaknis **bomb-**, kuri sutinkama lotynų kalbos žodžiuose **bombus, bombyx** arba lenkų **bomba, bombarda, bombast** ir kt. Iš to atsirado lenkų **bombiza, bambiza**, o iš lenkų kalbos jau lengvai galėjo atsirasti visų pirma ir liet. **bambiza** „reformatų kunigas", pvz.: buvau tyčiom užėjęs prūsų bažnyčion – girdėjau, kaip b a m b i z a pamokslą sakė (Šventežeris, Seinų aps.). Ilgainiui šalia **bambizos** kitose tarmėse susidarė **bambizas**, kurio priesaga **-izas** yra įprastesnė vyriškajai giminei žymėti.

Pat pradžioje **bambizas,** be abejonės, yra buvęs daugiau niekinamosios reikšmės – buvo pravarde vartojamas įvairiatikių sąspyriuose; iš dalies niekinamoji **bambizo** „kalvinisto“ reikšmė yra išlikusi ir kaikuriose lietuvių tarmėse. Bet, kaip jau pastebėta, daug kur tas paniekos atšešėlis yra jau visai išnykęs, ir dabar **bambizas** vartojamas visai neutralia reikšme. Tokie pavadinimai kaip **evangelikas reformatas, kalvinistas** ar **protestantas** platesnei lietuvių liaudžiai seniau net visai nebuvo arba maža tebuvo pažįstami. Todėl nėra ko stebėtis, kad Lietuvoje yra plačiai paplitęs **bambizas** ne tik evangelikams reformatams (kalvinistams), bet ir liuteronims vadinti. To fakto niekas negalės nuginčyti, lygiai kaip mes negalime nuneigti latvių **leitis** (ds. **leiši**), kuris reiškia ne tik „lietuvį“, bet ir „mulkį, lepšį.“

„Lietuvių kalbos vadovo“ yra tik ta kaltė, kad jis buvo labai skubiai rašomas ir dar skubiau spausdinamas; dėl tos skubos negalėjo būti kaip reikiant atlikta ir korektūra. Dėl tos tad priežasties nebuvo pažymėta, kad **bambizas** iš dalies turi dar ir niekinamosios reikšmės. Apie plūdimą (koliojimą) arba kiršinimą, vartojant šį žodį, negali būti nei kalbos. Jeigu sinodo atstovė ir apskritai visas sinodas būtų buvę bent kiek akylesni, tai norėdami „Lietuvių kalbos vadove“ būtų radę ir kitokesnių pavadinimų, pvz.: **evangelikas** „reformacijos šalininkas, kuris krikščionybę remia tik viena evangelija“, **kalvinas** arba **kalvinistas** „Kalvino sekėjas“, **liuteris** „protestantas (bendra prasme)“, **liuteronas** „Liuterio tikėjimo išpažinėjas“, **protestantas** „protestantizmo sekėjas“ ir kt.

Pagaliau „Lietuvių kalbos vadovas“ yra ne tik norminamoji knyga, bet iš dalies ir faktinės medžiagos šaltinis: jame duodama nemaža žodžių, kurie specialiais, techniniais, terminais gal ir nebus vartojami. Pvz. **bambizo** lig šiol dar niekas nėra siūlęs tokiu terminu; jo iš tikrųjų bendrinei kalbai nesiūlo ir Vadovas. Tačiau niekas negalės uždrausti, kad tas pat **bambizas** negalėtų būti vartojamas pvz. būties vaizduojamojoje kalboje ir kt.; čia kokiu nors receptu, kanonu ar protesto rezoliucija nevisados bus galima apibrėžti jo reikšmės apimtį ar atspalvį.

Dirbtiniai lietuvių asmenų vardai

(Dirva, 1951 10 25)

Senovėje lietuviai yra turėję ir iš dalies dar šiais laikais tebeturi gražių, tikrai lietuviškų, visų pirma triskiemenių vardų, pvz.: **Algimantas, Butginas, Daugirdas, Gedvilas, Gintautas, Gostautas, Kantautas, Laisvydas, Mažrimas, Milvydas, Mindaugas, Nortautas, Norvaišas, Radvilas, Rimtautas, Skaudminas, Sudmantas, Svirgantas, Tautgirdas, Vaištautas, Vismilas, Visvaldas, Vytautas, Žadvydas, Žymantas, Žostautas** ir kt. Ilgainiui šalia šių sudėtinių vardų atsirado trumpinių ir įvairiausių priesagų vardų, pvz.: **Algis, Bartas, Gintas, Girdys, Kantas, Ramas, Taučius, Valys** arba **Barutis, Gailenis, Giniotas, Kentenis, Kęstutis, Ramutis, Skiriotas, Viliotas** ir kt. Vieni iš šių vardų dabar yra prigiję, pvz. **Algis, Algirdas, Gediminas, Gintautas, Kęstutis, Romas, Vytautas**..., o kiti jau yra išvirtę pavardėmis, pvz. **Ašmantas, Butginas, Galvydis, Gimbutas, Jokantas, Mantvilas, Norbutas, Putrimas, Surgautas, Survila, Narvydas, Visbaras, Vismantas, Visgirdas** ir kt.

Pastaraisiais laikais, gyvėjant tautinei sąmonei, buvo vis daugiau ir daugiau svetimųjų vardų vietoje pradėta vartoti savų, lietuviškų, vardų. Bet šie naujai pradėtieji vartoti vardai yra labai nevienodi: vieni iš jų yra įmanomi ir lengvai pateisinami (pvz. **Algis, Gailutis, Ginutis, Girdenis, Kastytis, Kęstutis, Laimutis, Ramūnas, Rimas, Romas, Saulius, Vydas**, taip pat **Birutė, Dalia, Gailutė, Gedutė, Giedrė, Gintė, Gražina, Laima, Laimutė, Milda, Rima, Saulė, Sigutė, Živilė** ir kt.), o kiti, atrodo, yra atsitiktiniai, nevykusiai iškraipyti arba net visai pramanyti, pvz.: **Gardevutis, Gendvilis, Jagaubis, Jaugalis, Kategirdis, Kimtyla, Kindis, Mantmikis, Patolis, Saigūnas, Sengaila, Uolkertis**, taip pat **Dalylė, Dulunė, Duonutė, Kubilė, Makarė, Mintibutė, Parundė, Pasargė, Ritonė, Rutavilė, Svetigailė, Vaideliotė, Žvaigždonė, Varmonė, Vėjuna** ir kt. Taip pat nemaža lietuviškų vardų yra su paprasčiausiomis rašybos klaidomis; pvz. 1951 m. Dirvos išleistame kalendoriuje rašoma: **Butegeidis, Nomgaila, Skirmuntas, Vidmantas, Vikintė, Žibartas, Žigimantas** ir kt. Taisyklingai turi būti rašoma: **Butgeidas** (arba **Butigeidas**), **Namgaila, Skirmantas, Vydmantas, Vykintė** (šalia **Vykintas**), **Žybartas, Žygmantas** (arba **Žygimantas**).

Kad kalendoriuose, parenkant lietuviškus vardus, lig šiol buvo elgiamasi labai neatsargiai ir neišmaningai, rodo daugybė dalykų. Pvz. **Jagaubis,** sutinkamas viename kitame Maž. Lietuvos žodyne, veikiausiai yra perdirbtas iš **Jaugabis,** pvz. **Jaugabis: Gabjaujis, Gabjauja** (šalia **Gabija, Gabėta** ir kt.). **Jaugalis** yra nesupratingai perdirbtas iš **Jaugilas, Jogilas, Jogėla, Jogaila** ir kt. **Uolkertis** gali būti sudarytas iš **uola** bei **kertė** (tai būtų nesąmonė!) arba iš **uola** bei **kertu, kirsti** (t. y. **uolkirtis). Duonutė** yra tiesiogiai sudaryta iš **duona** (plg. **galva : galvutė)** arba pagal **duona** perdirbta iš **Danutė, Danuta). Pasargė** yra vokiškas **Serijos,** arba **Paserio,** upės pavadinimas **(Passarge). Vaideliotė** atrodo kaip ryt. augštaičių **mergeliotė** ir veikiausiai nevykusiai yra išvesta iš prūsų **waidelotte** „kunigas", kuriam lietuvių kalboje tegali atliepti **vaidilutis, -ė,** mažybinė **vaidilo** ar **vaidilos** lytis. Pagaliau retas kuris lietuvis galės suprasti tokias prašmatnybes kaip **Kategirdis, Kimtyla, Mantmikis, Parundė, Rutavilė, Varmonė** ir kt.: tai yra kokio nors negrėbšos pramonė arba nevykę perdirbiniai.

Toliau, leidžiant lietuvių kalendorius, reikėtų bent kartą kiek rimčiau peržiūrėti tariamus lietuviškus vardus ir parinkti kiek galint geresnius, būdingesnius, o aiškiai nevykę ir prasimanyti vardai turėtų būti pašalinti: nemokšiška vardų kalyba turėtų pagaliau liautis darkiusi mūsų gražųjį vardyną ir tuo būdu klaidinusi mažiau nusimanančiuosius.

Atskiri kalbos dalykai

(Dirva, 1951 11 22, nr. 47)

1. *Servantė* ir *Ilinojus*

Savo laiku M. Gudelis, triukšmingai užsipuldamas „Lietuvių kalbos vadovą", tarp ko kito buvo užkliuvęs ir už **Servantės** rašymo. Jam atrodė tai visai nesuprantama: jo samprotavimu nei vienas Kastilijos gyventojas, nei vienas ispanas inteligentas negalįs nukąsti **Servantės** galūnės, o štai dabar ėmę tai ir padarę nelabieji Vadovo autoriai (žr. 1950 m. Naujienos Nr. 241). Vėliau, tų pačių metų Naujienų Nr. 267, neva plačiau pagrįsdamas šią savo nuomonę, jis šiaip

rašo: „Dr. Skardžius nukando s rašytojui Servantes, kur jos negalima nukąsti, bet ją paliko Illinois, kur s visai nereikalinga".

Neliečiant pačios terminologinės M. Gudelio gražbylystės, tarp ko kito buvo savo laiku nurodyta, kad **Servantė** be galūninio s yra nei Vadovo autorių, nei Pr. Skardžiaus prasimanymas, bet visuotinai vartota lytis mokyklinėje lietuvių kalboje Lietuvos nepriklausomybės laikais. Ir dar daugiau: **Servantės** rašymas buvo siūlomas ir visų rašybos komisijų; tokia lytis vartojama ir LTB Švietimo Valdybos 1948 m. paskelbtoje lietuvių kalbos ir literatūros programoje. Taigi terminas „nukandimas" iš tikrųjų yra arba sąmoningas publicistinis gnybis Vadovo autoriams, arba paprasto nežinojimo išvada. Šituo pat būdu būtų galima paklausti: kas gi pagaliau Mozei nukando galūnę s? Juk **Mozė** (iš hebr. **Mošeh**) sen. graikų ir lotynų kalbose aiškiai tebeturėjo galūnę s; ją te beturi ir vok. **Moses**, angl. **Moses** (tr. Mozis, -ziz).

Bet daug rimtesnis yra **Illinois** klausimas. Standartinis 7 laidos Websterio „New Collegiate Dictionary" duoda dvi tarimo lytis: **ilinoi** ir **ilinoiz**. Vietinis tarimas yra **ilinoi**, panašiai kaip **Arkansas** vietoje tėra tariamas **Arkansaw**, be s (su ilgu galūniniu **o**, tos pat rūšies, kaip ir žodžiuose **soft, lawyer** ir kt.); ši pastaroji lytis, **Arkansaw**, yra pripažinta ir oficialinė; žr. H. L. Mencken, The American Language, An inquiry into the development of English in the United States (4. Edition. New York, 1937. 541 psl.). Fr. Colby, Your Speech and how so improve it (New York, 1941. 48 psl.). Taigi tuo vadovaujantis, visiškai ramiai **Illinois** galėtų būti prireikus lietuvinamas į **Ilinojus**, ne **Ilinoizas**, kaip kad iš standartinio amerikiečių tarimo galėtų būti kieno nors siūloma. „Lietuvių kalbos vadove" dėl skubos nenurodytas joks lietuviškas **Illinois'o** tarimas, bet kitoje laidoje tai turėtų būti padaryta: šalia įprastinio **Servantės** pavadinimo gerai dera ir **Ilinojus**, ne **Ilinoizas**, panašiai kaip kad **Chicago** yra jau įprasta tarti **Čikaga**, ne **Šikaga, Ilinojus** (tik su dviem l), ne **Ilinoizas** vartojamas ir pačių Naujienų, pvz.: Dr. H. Herboldheimer paskirta **Illinojaus** civilinės gynybos direktoriaus pavaduotoja (1951 m. Nr. 184).

2. *Tarena, tarsena* ir *tartis*

Dirvos Nr. 15 yra parašyta: jos (radijo pranešėjos) aiški t a r e n a. Bet iš tikrųjų šis terminas yra netinkamas. Visų pirma priesaga **-ena** gana retai tevartojama veiksmui žymėti, pvz.: **gyvena, -os** „gyvata, gyvenimas", **keikena** „keikimas", **klegena** „klegėjimas, kalba", **lūžena** „lūžis, lūžimas" ir kt. Daugiausia šia priesaga žymimi veikėjai (nomina agentis), dažniausiai niekinamai (pvz. **gaišena** „nugaišėlis, pasibaigėlis", **kvaišena** „nepilnaprotis", **pešena** „kas apsileidęs plaukais, nesusišukavęs, susivėlęs", **stipena** „pusiau pastipęs žmogus ar gyvulys" ir kt.) arba konkretūs daiktai (pvz. **kaišena** „drožtuvas", **lenkena** „skaptas, lenktas striūgas", **puvenos** „puvėsiai", **vežena** „vežamieji daiktai" ir kt.). Tai, kas Dirvoje t a r e n a pavadinta, yra ne paprastas tarimas, bet tarimo rūšis, jo išdava (anglų pronunciation, prc. prononciation, vok. Aussprache), ir todėl tai savokai reikšti geriau tinka gyvosios kalbos (lazūniečių) žodis **tartis**, kuri yra sudaryta tuo pat būdu, kaip pvz. **būtis** „būvis, buvimas", **mirtis** „mirimas", **sprūstis** „susigrūdimas, kamšatis", **žūtis** „pražūtis, prapultis" ir kt. Toliau šalia **tarties** „pronunciation", kuri kalbotyrinėje lietuvių literatūroje jau terminu įsigalėjusi, dar vartotina ir **tarsena** (šaknyje kirčiuotina) „tarimo būdas, dikcija (angl. manner of pronouncing, prc. maniere de parler, vok. Diktion, Sprachweise)". Šiedu terminai savo reikšmėmis gali būti pvz. šiaip skiriami: kiekvieno gero artisto turi būti gera t a r t i s ir raiški (ekspresyvi), meniška t a r s e n a, žr. „Lietuvių kalbos vadovas", 544–45 psl.

Kalbinė apžvalga

(Dirva, 1951 11 22, nr. 47)

Adomas Šernas rašo apie bambizą ir kitus „Lietuvių kalbos vadovo" neaiškumus bent trijuose Naujienų numeriuose (Nr. 259–61). Rašo kukliai, be nereikalingo autorių gnaibymo ir savo straipsnio gale, prisipažindamas nesąs kalbininkas, tariasi galėjęs kur nors suklysti arba vieną kitą nereikalingą šiurkštesnį žodį tarti, nors to ir vengęs daryti. Ir tiesa: jis nesidrabsto įmantriais patyčių ar paniekos perlais, kaip kad kiti Naujienų kritikai yra darę, bet savo išvedžiojimais

nėra ginčijamo dalyko ir prie tiesos priartinęs. Nenorint kartoti, kas jau anksčiau buvo pasakyta, čia tenka tik trumpai štai ką pastebėti:

1. Nei A. Šernas, nei J. Jašinskas, nei ev. ref. sinodas, nei kas kitas negali nuginčyti autentiškų faktų, kurie yra duoti didžiajame liet. kalbos žodyne. Tie faktai dar pakartotinai yra patvirtinti kitų tiesioginių šaltinių.

2. „Liet. kalbos vadovas“, kaip pakartotinai spaudoje jau pranešta, buvo gana skubomis rašomas, ir dėl aplinkybių net nesuspėta daugelio dalykų korektūrose atitaisyti, bet Naujienų kritikai, jų tarpe ir A. Šernas, be atodairos į tai nekreipia jokio dėmesio ir šališkai savo tvirtina.

3. „Liet. kalbos vadovo“ redaktorius, tiesa, yra buvęs ir Liet. Enciklopedijos kalbotyros skyriaus redaktorius, bet apie bambizą jis ten nerašė, nei už tą rašymą imasi sau kokią atsakomybę. Liet. Enciklopedijoje yra ir daugiau nekalbininkų rašyta apie kalbinius dalykus, ir su tais rašymais kaikurie kalbininkai nevisai sutinka; apie tai iš dalies savo laiku buvo pvz. ir Vaire rašyta.

4. „Liet. kalbos vadovas“ nėra jokia enciklopedija, nei jis pretenduoja toks būti: jame, kaip pratarmėje aiškiai pasakyta, tyčiomis buvo vengiama platesnių apibrėžimų, ir todėl daugelis dalykų yra arba visai neapibrėžti, arba nusakyti visai trumpai, galima sakyti, simboliškai, dudeniškai. O Dudene, oficialiame vokiečių rašybos vadovėlyje, pvz., **inkvizicija** yra šiaip nusakyta: „Ketzergericht; strenge Untersuchung“. Websterio „New collegiate dictionary“ inkvizicija tarp ko kito šiaip apibrėžia: „The systematic pursuit of heresy and the punishment of heretics“. Taigi kas yra **herezija, heretikas** arba **erezija, eretikas** (vok. **Ketzerei, Ketzer**, angl. **heresy, heretic**)? **Heretikas** lietuviškai nuo XVI amžiaus vadinamas **klaigonas** (1600 m.), **atskalūnas, atskaluonis, atpuolinys** ir **klaidūnas, paklaidūnas, klaiduonis, klaidatikis**. Niedermanno, Senno ir Brenderio „Liet. rašomosios kalbos žodyne“ **klaidatikis** vokiškai verčiamas į **Irrglaeubiger, Ketzer, Haeretiker** (485 psl.). V. Pėteraitis „Liet. angliškame žodyne“ **klaidatikį** irgi verčia į anglų **heretic** (180 psl.). Tad kurgi Vadovo prasilenkta su tiesa? A. Šerno noras išplėsti šią sąvoką tam tikra kryptimi yra jau tikybinės ideologijos reikalas, o Vadovas kaip tik sąmoningai to ir vengė.

5. Kad A. Šernas, kaip kiti Naujienų kritikai, nedaug tesiskaito su lietuvių kalbos faktais, tarp ko kito rodo ir **pastorius**: jis nepatenkintas **Vadovo** šio žodžio nusakymu ir yra linkęs jį pakeisti **kunigu**. Tai yra jo asmeninis ir tikybinis reikalas, ir tam niekas nesipriešina, bet jis negalės nuginčyti, kad **pastoriumi** (iš lot. **pāstor** „piemuo, ganytojas“) lietuvių kalboje lig šiol daugiausia buvo vadinamas protestantų (gaila, tai Vadove nepažymėta) ir ev. reformatų kunigas; katalikų kunigai pastoriais niekados nebuvo vadinami.

6. Pagaliau A. Šernas dar primena, kad Vadovas susilaukęs ir kitų aštrios kritikos. Taip, bet jis tos kritikos kaip tik daugiausia susilaukė iš Naujienų, kurios ką kritikuodamos nevisados ješko tiesos, o tenkinasi tik gnaibiojimais ir šiaip aštresniais pasakymais. Pvz. kalbos reikalui iš tų kritikų beveik jokios konkrečios naudos nėra: jie kaip apspangę Vadove sąmoningai nemato jokių gerų dalykų, todėl savo šališkumu daug kur prasilenkia su tiesa; jie daugiausia yra kibę į korektūrinius dalykus arba rašę grynas nesąmones; pvz. M. Gudelis Vadovą, rašantį **architektas, monarchas**, ne **arkitektas, monarkas**, įtarė net grįžtant į Aušros laikus! Taip pat ir prof. Vikt. Biržiška, šiaipjau gana geras žmogus, pigiai susigundė Naujienose paberti apsčiai pagražinamų paniekos bei pašaipos „perlų“ Vadovo autorių adresu ir bendrinėje kalboje ieškoti daugiau matematinių bei loginių pradmenų, todėl jis, iš dalies klupdamas savo matematiniuose samprotavimuose, kaip teisingai yra pastebėjęs matematikos mokytojas J. Zujus, dar daugiau prasilenkė su kalbine tiesa, pvz. smerkdamas tokius posakius kaip **pirmiausia, didesnė dalis** ir kt. Pagaliau mokytojas M. K. visiškai nusikritikavo tvirtindamas, kad tik vienas Pr. Skardžius tenorįs įvesti rašybinių naujenybių.

7. „Lietuvių kalbos vadovo“ autoriai ir redakcija gerai nusimano, kad jų neviskas kaip reikiant padaryta, kad daug kas nesuspėta padaryti taip, kaip buvo norėta. Todėl jie prašyte prašo rimtų, kritiškų pastabų, naujų autentiškų kalbos faktų, kurių dabar nelengva suvaikyti. Bet jie, išskyrus kultūringą prof. S. Kolupailos straipsnį, paskelbtą Drauge, blaivų J. Kardelio atsiliepimą „Neprikl. Lietuvoje“, H. Nagio rimtą Vadovo įvertinimą tame pat laikraštyje ir kt., daugiau lig šiol spaudoje nesusilaukė naudingos ir konkrečios pagalbos. L. Dambriūno „liberalios“ pažiūros į bendrinės kalbos

vartoseną daugelį dalykų tik dar daugiau supainioja ir prasilenkia su faktais.

8. „Lietuvių kalbos vadovo“ autoriai ir redakcija nėra užsispyrę rimtai ir tvirtai pagrįstų dalykų neigti arba į juos nekreipti dėmesio: jie su džiaugsmu priims ir tolimesnėje laidoje pataisys arba atitaisys visa, kas bus bešališkai, visai neabejojamai, konkrečiais kalbos faktais įrodyta ir patvirtinta; pvz. S. Kolupailos pastaba, kad **akomponuoti** šalia **akompanimentas** bei **akompaniatorius** atitaisytina į **akompanuoti**, jau įtraukta į korektūrinį egzempliorių. Taip pat jie nėra linkę vengti ir dalykinės kritikos; pvz. Dirvoje buvo plačiai pasisakyta dėl joto vartosenos, Drauge dėl prieveiksmių su **-iniai** ir kt. Bet tuo pat metu jie nedaug tekreips dėmesio į kiekvieną neišmaningą priekabumą, nors visai negirdomis to ir nenuleisdami.

Baužas ir *Bohušas*

(Dirva, 1951 11 29, nr. 48)

Mūsų literatūrinėje kalboje dar lig šiol nėra galutinai nusistojęs buv. ukmergiškio bajoro ir Vilniaus apygardos mokyklų vizitatoriaus pavadinimas: vieni jį vadina **Bauža, Baužas** (žr. Liet. Rašytojų kalendorius 39 psl., Naujienos Nr. 263), kiti **Bohušas** (žr. Pr. Naujokaitis, Liet. Literatūra 35 psl.), treti dar kitaip jo pavardę kreivalioja. Tad kaip iš tikrųjų jis turėtų būti vadinamas? Būdamas Lietuvos bajoras ir lenkų kultūros žmogus, jis ir savo pavardę visų pirma yra turėjęs lenkišką **Bogusz** (gudiškai tariama **Bohuš**), kuri pažįstama ir kitoms slavų kalboms, pvz. rus. **Boguš**, čekų **Bohuš** ir kt. Šios pavardės šaknis **bog-** yra plačiai vartojama slaviškuose varduose, pvz.: lenk. **Bogodan, Bogumił, Bogusłow, Boguchwał**, ček. **Bohobud, Bohuvlast, Bohdan, Bohurad, Bohusud**, serb. **Bogdan, Bogoljub**, rus. **Boguslav, Bogomolov**, toliau lenk. **Bogun, Boguta, Bożęta**, ček. **Božena, Bohut, Božek, Boheš** ir kt. Iš šios šaknies slavų kalbose dar yra sudaryta visa eilė tolimesnių darinių, pvz. lenk. **bogaty** „turtingas“, ček. **ubohy** „grynas, neturtingas“ ir kt. Manoma, kad slavų **bog-** yra paskolintas iš sen. indų iranėnų, kurių protėviai senų senovėje bus gyvenę dabartinėje pietinėje Rusijoje; plg. sen. indų **bhaga-** „da-

lis, laimė; malonė; turtingas, maloningas viešpats, globėjas“, avest. **baga-** „dalia, likimas, laimė; viešpats, dievas“ ir kt. Baltų, jų tarpe ir lietuvių, kalbose šio žodžio nėra iš senovės paveldėto; jį sutinkame tik vėlyvesniuose skoliniuose **bagotas** „turtingas“, **ubagas** „beturtis, elgeta“ ir kt. Kaip iš slavų **Bogdan** yra atsiradęs mūsų **Bagdonas**, taip iš lenk. **Bogusz** yra kilęs **Bagužas** (kirčiuojamas pirmame skiemenyje; priesaga **-usz** čia yra pakeista į **-užas** tuo pat būdu, kaip ir žodyje **arkužas** „popieriaus lakštas“ iš lenk. **arkusz**). Dabartinis **Baužas** yra sulietuvinta iš **Bagužas**, arba gali būti atsiradusi iš gudiškos lyties **Bohuš**, kurio priebalsis **h** galėjo būti vėliau išmestas; plg. žem. **naika** „bizūnas“ iš gud. **nahaika, paibelis** iš gud. **pohibel, arielka** iš gud. **harelka** ir kt. Pavardė **Baužas** neturi nieko bendro su būdvardžiu **baužas** „beragis, buolas, šmulas“, kuris toliau yra susijęs su **buožė** „burbuolė; drūtesniu galu lazda; spragilas; bezmėnas“, **buožulas** „burbuolė; varpo širdis“, **bužulas** „bumbulas“ ir kt.

Mūsų literatūrinėje kalboje pirmiausia vartotinas **Bagužas** (su šakniniu kirčiu), kurį jau nuo seniau pažįsta klaipėdiečiai lietuviai ir kt. **Bohušas** skamba perdaug gudiškai, o **Baužas**, atrodo, tėra tik paprastas perdirbinys.

Asmenvardžių anglinimas

(Dirva, 1952 02 14)

Vienas kitas iš mūsų, ypač naujai atvykusysis, stebisi, kodėl senesnieji lietuviai, o kartais net ir vadinamieji naujakuriai, dažnai taip pakeičia savo vardus ir pavardes, kad paskiau jų net visai nebegalima atpažinti. Pvz. tuo būdu **Diraitis** yra jau pavirtęs į **DeRighter, Gečys** į **Gets, Obelienis** į **O'Bell, Rimavičius** į **Raymond, Švedas** į **Swede** ir kt. Bet ši nuostaba kiek išnyksta atsiminus, kad taip daro ne tik lietuviai, bet ir kitų tautybių imigrantai. Pvz. Herbertas C. **Hoover** yra kilęs iš vokiečio **Huber**, kuris Pennsylvanijoje pirmas yra įsikūręs XVIII amžiuje. Kiti vokiečiai taip pat yra daug kur pakeitę savo pavardes; pvz. iš **Gruen** yra atsiradęs **Green,** iš **Reuss – Royce,** iš **Schneider – Snyder** arba iš **Zimmermann – Carpenter,** iš **Becker – Baker,** iš **Koenig – King,** iš **Weber – Weaver** ir kt.

Ypač įdomus yra slaviškų pavardžių anglinimas. Pvz. čekai, stengdamiesi pritaikinti savo pavardes prie angliško skambesio, iš pradžios pakeičia tik skirtingus garsus, kurių nėra anglų kalboje, paskui verste verčia į anglų kalbą arba taip imantriai perdirba savo pavardes, jog atrodo, kad pakeistosios pavardės ankstyvesnis savininkas seniau yra buvęs ne čekas, bet kažkoks airis ar kt.; pvz. **Maca** yra paverstas į **Macy, Zdeny** į **Stenny, Holič** į **Barber, Vališ** į **Wallace, Zajic** į **O'Hare, Mraček** į **McLoud, Očenašek** į **O'Shaunnessy, Prujin** į **Brian** arba **O'Brien** ir kt. Panašiai elgiasi ir lenkai; pvz. iš **Krawiec,** yra atsiradęs **Taylor,** iš **Mielnik – Miller,** iš **Filipowicz – Philip** ar **Phillips,** iš **Oblak – O'Black** ir kt. Tokie italų asmenvardžiai kaip **Paolo Vaccarelli, Francesco Tomasini, Luigi Zampariello** yra pavirtę į **Paul Kelly, Frank Thomas, Louis Schith.** Garsusis ristikas **Jim Flynn,** savo laiku rungęsis su Jack Dempsey, yra buvęs ne kas kitas kaip **Andrea Chiariglione.**

Bet daugiausia iš visų imigrantų, kaip pastebi H. L. Mencken savo veikale „The American Language“ (New York 1937, 497 psl.), žydai yra linkę ko greičiausiai pakeisti savo ankstyvesnes pavardes, todėl iš **Cohen** dabar yra atsiradęs **Cohn, Coyne, Conn, Cowan** ir net **Cain,** iš **Reichmann – Richman,** iš **Wolfsohn – Wilson,** iš **Bernheimer – Burton,** iš **Rogowski – Rogers,** iš **Rabinowicz – Robbins,** iš **Jankelewicz – Jackson,** iš **Goldstein – Goldstone, Golston** ar **Golson.** Garsusis kinų (kino teatrų) magnatas Samuel **Goldwyn** dar savo jaunystėje tebebuvo **Gelbfisch** (geltona žuvis). Ir t. t.

Keliolika augščiau minėtųjų pavyzdžių, paimtų iš kitų kalbų, aiškiai rodo, kad lietuviai, visaip, daugiausia dirbtinai, perdirbinėdami ir kraipydami savo vardus bei pavardes, niekuo šiuo atveju nesiskiria nuo kitų tautybių imigrantų: pramokdami anglų kalbos ir norėdami ko daugiau prisitaikyti prie naujų aplinkybių, jie (žinoma ne visi) stengiasi pirmiausia paviršutiniškai išsišerti, t. y. išsižadėti savo ankstyvesnių skirtingų vardų bei pavardžių. Tai jie daro įvairių įvairiausiais sumetimais: vieni tai aiškina gimtosios pavardės rašybos bei tarimo nepatogumu; kiti, norėdami geriau ir greičiau įsitaisyti, tuo būdu stengiasi užtrinti savo kilmės skirtingumą ir pasirodyti nesą naujokai atėjūnai; treti, anksčiau išvykę iš savo gimtųjų kraštų, kur teviešpatavo tamsa, skurdas ir purvas, ir nebūdami tautiškai susipra-

tę, iš viso nebematė reikalo skaitytis savo tautos žmonėmis ir todėl, pasitaikius progai, tuojau pasistengė atsikratyti savo skirtingų tautinių žymių – vardų bei pavardžių. Šiuo atžvilgiu yra gana prasmingas vieno lietuvio darbininko pasakymas: „Kieno duoną valgai, to ir kalbą turi kalbėti". Iš to seka ir tolimesnė išvada: tapęs svetimo krašto žmogumi (piliečiu) ir dažniau vartodamas to krašto kalbą, turi ir iš paviršiaus atrodyti, kaip kiti to krašto žmonės.

Be abejonės, asmenvardžių anglinimą taip pat labai daug dar veikia bendra amerikiečių visuomenės nuotaika, milžiniška amerikanizmo įtaka, pačių amerikiečių pastangos kur ir kiek galint greičiau formuoti savaimingą amerikiečių tipą, nauja amerikinio patriotizmo banga ir kt. Nors iš paviršiaus visa atrodo gana laisva, be jokios prievartos, bet įcentrinė, asimiliacinė jėga čia yra labai didelė; neveltui tad šis kraštas ir tirpdomuoju katilu vadinamas.

Pusdalyvių ir padalyvių vartosena

(Draugas, 1952 04 19)

Savo laiku (1951 m. Draugo Nr. 287) esame pasižadėję pasisakyti dėl pusdalyvių ir padalyvių vartosenos, todėl tai dabar ir darome, kad ir kiek ilgėliau užtrukę.

Mūsų nuomone, pusdalyviai ir padalyviai bendrinėje kalboje vartotini taip, kad daugumos linkstama tai daryti pačių žmonių kalboje ir geresniuose raštuose, pav.:

1. Sūnaiti mano, jaunasis mano, nepulk į vargus jaunas **būdamas**; po kalnelį **vaikščiodama** akmenėlius raičiojau; **prieš eidamas** gulti dar apžiūrėjau gyvulius; dirbk **kiek galėdamas**; visi **kaip įmanydami** skubėjo baigti darbus prieš šventes; vyturys, **vingiuodamas** giesmelę, pakilo į orą; žmogus, **eidamas** keliu, rado piniginę.

2. **Saulutei tekant** išėjome šieno pjauti; ilgą iešmą **bedrožiant** šuo kepsnį nuneš; **pučiant** žiemių vėjui oras atšąla; aušružei **auštant** vainiką pyniau, saulužei **tekant** ant galvos dėjau; dirbo lig saulei **nusileidžiant**; man **besemiant** vandenį ir atskrido sakalėlis; ir duris **uždarius** laikas bėga; tėviškėje, Eglei **sugrįžus**, rados neapsakoma linksmybė.

Iš šių pavyzdžių aiškiai matyti pusdalyvių ir padalyvių vartosenos skirtumas: pusdalyviai nevartojami nei būdvardžiais, nei pažyminiais (atributais); jie skaičiumi bei gimine yra suderinti su veiksniu ir prieveiksmiškai pažymi veiksmažodį, parodo, kuriuo būdu vyksta arba yra veikiamas veiksmažodžiu nusakytas veiksmas; padalyviai, priešingai, niekuo nėra derinami su veiksniu, yra nekaitomi ir tevartojami prieveiksmiais. Be to, pusdalyviais reiškiamo veiksmo atlikėjas yra tas pat pagrindinio sakinio veiksnys, o padalyvinėse žodžių grupėse yra visai kitas veikėjas, skirtingas nuo pagrindinio sakinio veiksnio. Pvz. sakiniu „žmogus, **eidamas keliu**, rado piniginę" norime pasakyti, kad tas pat žmogus ėjo keliu ir rado piniginę. Priešingai, sakinyje „**vilkučiams avis išpjovus**, avinai skundžias senam vilkui" yra ne vienas, bet du skirtingi veiksniai: **vilkučiai** avis išpjovė, ir **avinai** skundžias senam vilkui.

Šitą esminį skirtumą rodo ne tik pusdalyvių bei padalyvių vartosena, bet ir jų kilmė. Iš pat pradžios pusdalyviai yra buvę ne kas kita kaip aktyvinės reikšmės dalyviai, su kaitmeniu **-mas** pradėti daryti iš esamojo laiko 3. asmens lyčių su priesaga **-da** (pvz. **eida-mas, pūda-mas, skelda-mas**...) ir vėliau įsigalėję senesnių prieveiksminės reikšmės veikiamųjų esamojo laiko dalyvių vietoje. Dabartinėse tarmėse ir senesnių raštų kalboje šalia dabartinių pusdalyvių su **-damas** retkarčiais dar pasitaiko ir prieveiksminių veikiamųjų esamojo laiko dalyvių, pvz.: daryk ką **darąs**, dirbk ką **galįs** (Salantai); pasirodysim katras **ką galįs** (Žemaitė); kiekvienas žmogus skęsdamas kaip **įmanąs** muša kojomis (Valančius); duok kokią **norįs** pradžią (Daukša), tuojaus kaip **primanąs** ješko vaistytojų (Širvydas) ir kt. Šiaip jau dabar paprastai tokiais atvejais dažniausiai tevartojami pusdalyviai, pvz.: daryk ką **darydamas**; kiek **galėdamas** rūpinkis; triūsėme kiek **įmanydami** ir t. t.; plačiau apie tai yra mano rašyta Archivum Philologicum VI 100 tt.

Padalyviai, priešingai, anksčiau tėra buvę tik veikiamųjų dalyvių vienaskaitos naudininkai, sutinkami dar senovinėje raštų kalboje, pvz.: numirė **saulei nusileidžiančiai** (t. y. saulei nusileidžiant, Bretkūnas); **bylančiam Petrui**... puolė Dvasia šventa ant visų (t. y. Petrui bylant... puolė Dvasia..., Vilentas); **regintiemus aniemus** jisai užžengė danguna (t. y. aniems regint jis užžengė dangun, Wolfebuset-

telio Postilė) ir kt. Ilgainiui šiokios dalyvių lytys sutrumpėjo, ir tam sutrumpėjimui pradžią kaip tik veikiausiai bus davusios senovinės vienaskaitos naudininko lytys su galūne **-i**; pav. M. Daukša savo Postilėj dar rašė: jam gyvam **santi** (šalia **sančiam**), t. y. jam gyvam **esant**. Kartais panašiai pasakoma ir šių laikų liaudies dainose, pvz.: visus darbus **pametusi**, reiks šaudyklė šveisti. Šią pirmykštę vs. naudininko galūnę dar lig šiol tebėra išlaikiusios sangrąžinės lytys, pvz.: saulei **leidžiantis** ir kt. Bet šiaipjau šios rūšies dalyvinės vs. naudininko lytys dabar yra netekusios savo pirmykščių galūnių ir pavirtusios nekaitomąja kalbos dalimi, prieveiksmiu. Pvz. sakinyje „**saulei tekant** (seniau: **saulei tekanti** arba **tekančiai**) išvažiavome į mišką" padalyvine žodžių grupe **saulei tekant** tėra pasakoma prieveiksminė laiko aplinkybė, būtent – mes išvažiavome į mišką tuo metu, kai saulė tekėjo, t. y. saulės tekėjimo metu, saulėtekiu. O prieveiksmis, kaip žinome, daugiausia žymi tik veiksmažodį (tarinį), ir todėl padalyvinės žodžių grupės (**saulei tekant** ir kt.), nebūdamos tiesiogiai susijusios su veiksniu, nėra su juo ir formaliai derinamos.

Šitokia pusdalyvių ir padalyvių vartosena, plačiai pažįstama tiek žmonių, tiek geresnių raštų kalboje, yra didžiai būdinga mūsų kalbai: padalyviai, kaip matėme, sakinyje reiškia pašalio aplinkybę, einančią iš šalies, ne iš veiksnio arba jo veiksmo, o pusdalyviai žymi vidaus aplinkybę, einančią iš veiksnio arba iš jo veiksmo (žr. Rygiškių Jono Liet. kalbos gram. 153). Nuo šito dėsnio tik retkarčiais nukrypstama, ir tai tik vienur kitur tarmėse arba šiaip raštuose. Pvz. liaudies kalboje galime sutikti tokių posakių: **bepjaunant** (t. y. bepjaudami) matėm didelį beržą (Klaipėdos krašto žvejų kalboje); merga **esant** (t. y. merga būdama) segėjau šituo sijonu (Leipalingyje) ir kt. Bet šitos rūšies nukrypimai yra veikiausiai vėlyvesni, analoginiai padarai, ir todėl jais negalima remti bendrinės kalbos vartosenos. Mūsų bendrinei kalbai kriteriju pirmiausia turi eiti plačiau pažįstami ir būdingesni pavyzdžiai, kurie, be to, mums dar padeda griežčiau nusakyti reikiamą mintį ir aiškiau skirti sakininės reikšmės atspalvius. Pvz. liaudies dainose, kur liaudies dainininkui pirmoj vietoj rūpi ne minties griežtumas, bet savotiškas, daugiausia primityvus skambesys, dar gali būti pateisinami šiokie sakiniai: eina pana per bažnyčią visiem kloniodama, ir susopo man širdelė į ją **žiūrėda-**

ma, arba: man žirgelį **bešeriant**, vandenėlį **besemiant**, ir sutinku bernužėlį labai graudžiai verkiant ir kt. Tačiau bendrinėje kalboje, kur dažnai yra didžiai svarbus ir lengvas įmanomumas bei minties reiškimo tikslumas, tokios rūšies posakiai negali būti pateisinami. Pvz. sakydami „**veždamas** į malūną kviečių puspūrį, Vincukas galvojo apie mokslą", mes tuojau, iš vieno pusdalyvio **veždamas**, lengvai patiriame, kad Vincukas, kuris galvojo apie mokslą, pats ir į malūną vežė kviečių puspūrį, t. y. jis bevažiuodamas, kelionės metu, galvojo apie mokslą. Jau visai kas kita yra, kai pusdalyvio vietoje vartojame padalyvį, pvz. **vežant** į malūną kviečių puspūrį, Vincukas galvojo apie mokslą; čia gali būti lengvai suprantama, kad Vincukas galvojo apie mokslą ne pats veždamas, bet kitiems vežant į malūną kviečių puspūrį; plg.: **dienai brėkštant** šilas nubunda; **krušai javus pamušus** ar **ugnelei aplankius**, tuojau visi susimeta ir pavargėlį sušelpia ir kt.

Tam tikrais atvejais veikėjo naudininkas padalyvinėje žodžių grupėje gali būti nepasakytas, tik numanomas, pvz.: jis grįžo **auštant**, miegojo **lig išauštant**, **rašant** reikia tiesiai sėdėti ir kt. Prie šios rūšies posakių gali būti priskirtas ir J. Gobio iš Klovainių šnektos minimas sakinys „**dar šokant** ir **geriant** aš išėjau namo"; čia galima suprasti, kad aš išėjau namo, kai dar buvo šokama ir geriama, t. y. aš išėjau ne pats šokdamas ar gerdamas, bet kitiems šokant ir geriant. Šituo būdu tam tikri padalyviai gali būti ir visai abstrahuoti, vartojami tik prieveiksmiais, be jokio sąryšio su veikėju, pvz.: **netrukus** važiuosime į mišką; bernas sumetė daiktus kaip **pakliuvus** ir kt.

Valstybė ar *valstija*

(Dirva, 1952 04 24)

Dabartinėje laikraščių kalboje šalia **valstybės** kartais vartojama ir **valstija**, todėl savaime kyla klausimas, ar abu šie pavadinimai vienodai geri. Šiuo sumetimu vienas skaitytojas savo laiku yra ir Vienybės redakciją klausęs patarimo, bet jis gavo labai trumpą atsakymą: reikią vartoti **valstybę**, ne **valstiją**, nes taip patariąs ir „Lietuvių kalbos vadovas". Kadangi Vadove šis patarimas nėra plačiau pagrindžiamas, tad čia yra pravartu kiek plačiau tai pasvarstyti.

Visų pirma reikia pastebėti, kad nepriklausomoj Lietuvoj oficialiu terminu visuotinai jau buvo vartojama **valstybė**. Kilimo šis žodis yra vėlyvas naujadaras, rodos, J. Jablonskio sudarytas nusižiūrėjus į latvių **valstyba** (užuot **y** patys latviai rašo **i** su brūkšneliu) „State; district"; dėl priesagų plg. liet. **lygyba, piktyba** ir **lygybė, piktybė**. Bet naujadaras taip pat yra ir **valstija**, pažįstama jau nuo Aušros laikų. Visai senas, paveldėtinis pavadinimas yra latvių kalboje išlikusi **valsts** „valstybė, state", pvz. **valsts prezidents** „valstybės prezidentas". Latvių **valsts**, kilusi iš ***valstis**, atitinka rusų **volost'** „valsčius", lenkų **włość** „t. p.", čekų **vlast** „kraštas, valstybė, tėvynė, gimtinė" ir kt. iš proslavių ***volsti-**. Lietuvių kalboje tai turėjo atliepti **valstis, -ies**, iš kurios vėlyvesniais laikais yra atsiradęs dabartinis **valsčius** „administracinė apskrities dalis" (iš ***valst-jus**); Klaipėdos krašte **Valsčius** yra ir pavarde vartojamas. Šis pastarasis žodis yra sudarytas iš **valstis, -ies** tuo pat būdu, kaip pvz. **barnius** iš senesnės **barnis, -ies** ir kt. Pati **valstis**, kilusi iš ***vald-tis** arba ***vald-stis**, yra tos pačios darybos kaip ir **sprąstis, -ies** „medinė saga; lentelė audeklui ištempti" (iš ***sprand-tis** ar ***sprand-stis: sprandyti, sprandas, spręsti), sprūstis, -ies** „susigrūdimas, kamšatis" (iš ***sprūd-tis** ar ***sprūd-stis: sprūdo, sprūsti, sprausti)** ir kt. Taigi, jeigu savo laiku būtų buvę kaip reikiant susivokta, dabartinės dirbtinės **valstybės** vietoje galėjo būti ramiai pradėta vartoti sena, paveldėtinė ir tuo pat metu trumpesnė bei parankesnė **valstis, -ies**. Ir tikrai: priesaga **-ybė** daugiausia reiškia būdvardinę ypatybę, pvz.: **baisybė, bjaurybė, drūtybė, gudrybė, kantrybė, lygybė, puikybė, silpnybė, šventybė** ir kt. Tam tikrais atvejais su šia priesaga dar gali būti sudaroma daiktavardžių ir iš daiktavardžių, pvz.: **draugybė** „draugystė", **kiaulybė** „kiaulystė", **ponybė** „poniškumas, didybė" (ir „ponai, ponija"), **šunybė** „šuniškas darbas" ir kt. Taigi ir **valstybė**, sudaryta iš **valstis**, pirmiausia turėtų reikšti „valstiškumas, state-hood"; latvių **valstība** iš tikrųjų šalia „state" dar reiškia ir „tikra, teisėta tvarka".

Kiek kitokesnės reikšmės yra priesaga **-ija**: su ja sudaryti daiktavardžiai visų pirma reiškia grupę, sambūrį, pvz.: **ąžuolija** „ąžuolynas", **bernija** „bernai, bernų būrys", **kalnija** „kalnynas", **kelmija** „kelmynė", **ponija** „ponai, panybė", **uošvija** „uošviai", **vyrija** „vyrų sueiga" ir kt.; plg. dar vietovardžius **Dobilija, Kirmija** (iš **kirmis** „kirminas"),

Lazdynija, Obelija, Šunija, Vilkija ir kt. Antrinės, vėlyvesnės, darybos yra: **armenija** „arimo laikais“ (sudaryta iš **armuo, -ens** „arimas, ariamoji žemė, dirva; gelmė, bedugnė“), **sėmenija** „sėjimo laikas“ (iš **sėmuo, -ens, sėmenys), pilnija** „mėnesio pilnatis“ (iš būdvardžio **pilnas)** ir kt. Vietomis **-ija** dar vartojama šalia **-ystė,** pvz.: **draugija** ir **draugystė, kaimynija** ir **kaimynystė, kunigaikštija** ir **kunigaikštystė, vyskupija** ir **vyskupystė** ir kt. Taigi **valstija**, sudaryta iš **valstis**, visų pirma gali reikšti „valsčių grupė, sąjunga“.

Kad lietuviai neišlaikė senos **valsties**, gali būti įvairiai aiškinama. Visų pirma **valstis**, kaip rodo jos kilmė, iš pradžios, tėra buvusi „valdomoji sritis, apskritis, **apygarda“** ir ilgainiui, pavirsdama **valsčiumi**, visai išnyko. Jai išnykti tarp ko kito galėjo dar padėti ir ta aplinkybė, kad lietuviams **valstis** „valstybė, state“ seniau nebuvo jau taip reikalinga, nes Lietuvos valdovų valdomoji teritorija paprastai buvo vadinama pagal pačius valdovus, pvz. **Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė** (Magnum Ducātum Lituaniae); plg. dar **Lenkijos karalystė** (Krolewstwo Polskie) ir kt.

Lietuvai atgyjant, ilgainiui prisireikė ir specialaus **valstybės** „state“ termino. Bet nebepažįstant senosios **valsties**, buvo susidaryti nauji pavadinimai: iš vienos pusės atsirado **valstija** (Aušros kalboje ji dar buvo vartojama „apskrities“ reikšme), iš kitos pusės buvo pradėta vartoti **valstybė**. Nei vienas iš šių pavadinimų nėra būdingas: nei **valstija** „state“ reiškia valsčių (valstybių) grupę ar sąjungą, nei **valstybė** žymi kokią nors būdvardinę ypatybę ar atskirą kolektyvą (plg. **ponybė** „ponija“, **vyrybė** „vyrija“ ir kt.). Pats J. Jablonskis, sudaręs **valstybę**, nebuvo kaip reikiant patenkintas tuo savo dariniu, bet nežinojo arba veikiau nebesiryžo jo kuo nors geresniu keisti. Mums irgi atrodo, kad **valstybė**, nors ir nevisai būdingai sudaryta, bet jau plačiai įsigalėjusi, gali būti ramiai ir toliau vartojama. **Valstija** tėra rečiau sutinkama, ir todėl nebevertėtų jąja keisti **valstybės**. Pagaliau nėra jokio rimto pagrindo dirbtinai skirti **valstybės** nuo **valstijos**, kaip kad kartais nesupratingai yra daroma vieno kito laikraštininko: viena, tiek **valstybė**, tiek **valstija** yra vėlyvesni naujadarai, geriau pasakius, analoginiai perdirbiniai, ir jie abu vartojami vienoda reikšme; antra, Jungtinės Amerikos Valstybės (United States of America) iš tikrųjų yra ne viena valstybė (state), bet valstybių (sta-

tes) sąjunga, visai panašiai kaip **Tarybų Sąjunga** (Soviet Union) ir kt. Pačioje anglų kalboje nėra specialių pavadinimų pačiam junginiui ir to junginio daliniui; tėra tik vienas bendras žodis – **state** (vok. Staat). Todėl ir mums visiškai užtenka vieno įprastinio termino **valstybė** „state", t. y. šalia **Lietuvos valstybė** (state of Lithuania), **valstybės gynėjas** (public prosecutor), **valstybės galva** (head of a state, sovereign) ir kt. gali būti toliau vartojama ir **Jungtinės Amerikos Valstybės, Ohio, New Yorko, Illinojaus valstybė**, ne **valstija**.

Lietuvių ir anglų kalbų giminingumas [1]

(Draugas, 1952 05 03)

Dabartinės lietuvių ir anglų kalbos yra visiškai skirtingos, beveik visai nepanašios viena į kitą. Bet tas skirtumas ne visados yra buvęs vienodas: tarp lietuvių kalbos ir to kamieno, iš kurio yra išriedėjusi dabartinė anglų kalba, senų senovėje yra buvę ir šiek tiek ir bendrumo, tik ilgainiui šioms kalboms plintant visai skirtingose aplinkybėse, šis bendrumas pamažu išnyko ir jo vietoje atsirado naujo skirtumo. Tai yra atsitikę dėl to, kad šios abi kalbos, nors ir kilusios iš vieno pagrindinio šaltinio, indoeuropiečių prokalbės, jau nuo pat senų senovės yra buvusios tolimos giminietės: lietuvių kalba drauge su latvių ir senovės prūsų kalbomis priklausė vadinamųjų baltų, arba aisčių, šakai, slavų kalbų kaimynei, ir amžių būvyje nėra perdaug iš esmės pakitėjusi, o anglų kalba, priklausydama germanų kalbų šeimai, amžių glūdumoje yra labai daug pakitėjusi ir netekusi daugelio savo senovinių bruožų, kuriuos daug kur lietuvių kalba yra lig šių dienų išlaikiusi. Todėl tie patys paveldėtiniai žodžiai, išlikę abiejose šiose kalbose, dabar atrodo didžiai skirtingi, pvz.: **akis : eye, ausis : ear, basas : bare, beržas : birch, brolis : brother, ėsti : eat, griebti : gripe, kaimas : home, lizdas : nest, mėnuo : moon, milžti**

[1] Šis straipsnis parašytas Draugo skaitytojui Pr. Jančiui surinkus keliasdešimt tariamų bendrybių lietuvių bei anglų kalbose ir Draugo redakcijai prašant dėl jų pasisakyti.

: milk, moteris : mother, naktis : night, naujas : new, nosis : nose, palvas : fallow, pilnas : full, rugys : rye, sėdėti : sit, sniegas : snow, sūnus : son, šelpti : help, širdis : heart, ūdra(s) : otter, vardas : word, vilkas : wolf, vilna : wool, želvas : yellow ir kt.

Nagrinėdami lietuvių ir anglų kalbų atskirų garsų ir lyčių atmainas, įvykusias įvairiais vėlyvesniais laikais, mes pamažu galime patirti, kaip buvęs pirmykštis panašumas ilgainiui mažėjo ir jo vietoje atsirado dabartinis skirtumas. Pvz. dabartinė liet. **ausis** yra išlikusi beveik indoeuropiška, o germanų kalbose yra žymiai pakitėjusi: ne tik pirmykštis priebalsis **s** tarp balsių yra pavirtęs į **r**, panašiai kaip lotynų kalboje (lot. **auris** yra kilusi iš **ausis**), bet ir dvibalsis **au** vienur yra tapęs ilguoju **o** arba **a** (sen. vok. augšt. **ora**, sen. fryzų **are**, dabart. vok. **Ohr**), kitur nauju dvibalsiu **ea** (sen. anglų saksų **ēare**, dabar anglų **ear**); senovinę šaknį **aus-** dar teberandame IV amžiaus gotų priebalsinio kamieno žodyje **auso**; plg. dar lot. **aus-cultāre** „įdėmiai klausyti“. Arba štai vėl dabartinis liet. **rugys** (latvių **rudzis**) yra dar išlaikęs labai gilią senovę, o anglų **rye** yra jau keleriopai perdirbtas; plg. sen. skandinavų **rugr**, sen. anglų **ryge** (iš **rugiz**) ir kt. Taip pat liet. **kaimas** dar labai primena gotų **haims** „sodžius, kaimas“ (iš germ. **haimaz**, iš kur vėliau yra atsiradęs sen. anglų saksų **ham** (su ilgu šakniniu **a**), anglų **home**; dėl šakninių balsių atmainos plg. got. **stains** (vok. **Stein**) ir sen. anglų saksų **stan** (su ilgu **a**), anglų **stone**. Toliau plg. dar **sūnus** (sen. indų **sūnus**) ir gotų **sunus**, sen. anglų saksų **sunu**, anglų **son** (vok. **sohn**); liet. **sniegas, įsnaigas** ir anglų **snow**, sen. anglų saksų **snaw** iš germ. **snaiwaz**: got. **snaiws** (germ. **-waz**, kilęs iš ide. **-ghwos**, atliepia liet. **-gas**); liet. **vilna** ir gotų **wulla**, sen. anglų saksų **wull**, anglų **wool** (iš germ. **wulna**; liet. dvibalsis **il** ir germ. **ul** yra kilę iš vieno ir to paties ide. sonantinio l) ir t. t.

Iš šitų kelių pavyzdžių aiškiai matyti, kaip skirtingai yra kitėję paveldėtiniai žodžiai tiek lietuvių, tiek anglų (germanų) kalbose. Be to, dar reikia pastebėti, kad šiose kalbose jau iš pat senovės gali būti išlikusios ne vienodos, bet gana skirtingos paveldėtinės lytys. Pvz. liet. **vardas** (latvių **vārds**) turi šakninį dvibalsį **ar** tos pat rūšies kaip ir **kardas** „garsas“ šalia **kirdo, kirsti** „busti“, **smardas** „smarvė“ šalia **smirdėti** ir kt., o anglų **word** (vok. **Wort**) savo **or** turi iš ide.

sonantinio **r**, iš kurio yra išriedėjęs baltų dvibalsis **ir**, taigi germanų **worda** (gotų **waurd**, sen. anglų saksų **word** ir kt.) savo kilme visiškai sutinka su sen. prūsų **wirds** „žodis“ ir liet. **-virdas** asmenvardžiuose **Gal-virdas, Jo-virdas**. Arba štai vėl anglų **otter**, sen. anglų saksų **otor**, sen. skandinavų **otr** yra kildintina iš germanų **utra-** (ide. **udro-**) su trumpu šakniniu balsiu **u** (plg. sen. indų **udra-** „vandeninio gyvulio vardas“, avest. **udra-** „ūdra“, graikų **hydros** „vandeninė gyvatė“ ir kt.), o liet. **ūdras**, kaip sutartinai rodo kitos baltų ir slavų kalbos (plg. latvių **ūdrs**, rus. **vydra** ir kt.), jau iš senovės yra turėjęs ilgą šakninį **ū**; germ. **udra-** taip santykiauja su baltų **ūdra-** kaip germ. **sunu-** su baltų **sūnu-** (slav. **syn**) ir kt.

Šituo būdu lietuvių ir anglų kalbos, būdamos jau iš senovės tolimos giminietės ir vėlesniais laikais neturėjusios tiesioginių santykių, ilgainiui dar daugiau nutolo viena nuo kitos, ypač dar dėl to, kad lietuvių kalba pasiliko žymiai ištikimesnė savo praeičiai, o anglų kalba dabar pasidariusi viena iš mišriausių moderniųjų ide. kalbų, tą savo praeitį didžiai pakeitė. Todėl visai nestebėtina, kad dabartinė anglų kalba taip žymiai skiriasi nuo dabartinės lietuvių kalbos. Ir dar daugiau: lietuvių (žinoma, ne dabartinių „suamerikonėjusių“ lietuvių) kalboje nerandame jokių senesnių pėdsakų, kurie rodytų kokį nors tiesioginį lietuvių santykiavimą su anglais. Negausūs angliškos kilmės skoliniai (pvz. **folkloras, futbolas, lyderis, mitingas, seifas, streikas** ir kt.) kaip tarptautiniai kultūros žodžiai lietuvių kalbon visai neseniai yra patekę per spaudą ar kuriais nors kitais keliais; pvz. **tramvajus** (anglų **tramway**) veikiausiai yra gautas per slavų kalbas (plg. rus. **tramvaj**). Pagaliau vienas kitas panašus garsinės kilmės žodis, kuris pasitaiko tiek lietuvių, tiek anglų kalbose (pvz. liet. **gurguliuoti** ir anglų **gurgle**, vok. **gurgeln**, liet. **liuliuoti** ir angl. **lull**, vok. **lullen** ir kt.) gali būti visai nepriklausomai susidarę. Apie tai plačiau žr. A. Senno straipsnį „Santykiai tarp lietuvių ir anglų kalbų“ (1951 m. Draugo Nr. 17).

Dievas ir *Perkūnas*

(Dirva, 1952 07 17)

Dr. J. Balys Dirvos Nr. 26 kelia klausimą, ar senovės baltai (arba aisčiai) yra turėję vyriausiąjį Dievą, ir tuojau pat linkęs duoti neigiamą atsakymą: mes nieko tikrai nežinome apie tokio Dievo buvimą, nes „nėra pakankamai rimtų įrodymų nei už, nei prieš". Jam visiškai tėra aiškus tik senovės lietuvių Perkūnas. „Yra pakankamai davinių, – rašo jis baigdamas savo straipsnį, – jog kaip tik Perkūnas buvo daugiausia ir ilgiausia gerbiamas dievas, jam buvo pašvęstas ąžuolo medis ir... deginama aukų ugnis... Tiesa, jis rūstus, nėra labai romantiškas, bet nepaprastai teisingas. Man atrodo, kad Perkūno asmenyje senovės lietuviai yra įkūniję savo idealus: teisingumas, griežta kova su piktu, jėga, kuri sujudina dangų ir žemę".

Šitai savo tezei paremti jis, be tautosakinių šaltinių, dar naudojasi ir G. S. Hopkinso veikalu „Indo-european ***deiwos** und related words", 1932 m. Yale universiteto disertacija. Bet, referuodamas to veikalo turinį, jis kaiką yra sumaišęs ir nevisai tiksliai atvaizdavęs. Štai jo paties žodžiai:

„Indogermanišką išvestinį žodį **deiwos** kalbininkai visaip aiškina. Pirmiausia jis reiškęs „dangų", vėliau įgavęs ir „dienos" prasmę. Nevisados jis esąs daiktavardis, kartais vartojamas ir kaip būdvardis, prasme „dangiškas" ar „dieviškas". Trijose kalbose, sanskrito, graikų ir lotynų, tas žodis pagaliau pasidaręs vardu Dievo, kuris buvęs visų kitų vėlyvesnis reiškinys, pirmykštė jo prasmė bendrame indoeuropietiškame laikotarpyje buvusi „dievystė" apskritai, tad bendrinis, o ne tikrinis daiktavardis. (Čia nurodomas minėtas G. Hopkinso veikalas. P. S.). Vadinas, nėra įrodymų, kad tas žodis reiškęs vyriausią dangaus dievystę jau indoeuropiečių prokalbėje, tos prasmės jis ir vėliau neįgavęs visose indoeuropiečių kalbose, bet tik kai kuriose. Tuo būdu mes nežinome, ar baltų kalbose jis buvo tikrinis daiktavardis arba tam tikro dievo vardas, reiškiąs „dievystę" apskritai (plg. liet. „deivė" ir „deivys")".

Bet G. Hopkinsas savo disertacijoje yra priėjęs kiek kitokesnių ir žymiai aiškesnių išvadų, negu J. Balys mano. Jo (G. Hopkinso) nuomone, indoeuropiečių prokalbėje jau buvęs vartojamas daiktavardis

***dieus**[1] „dangus, sky" ir būdvardis ***deiwos** „dangaus, danginis, of the sky", kuris ilgainiui įgavęs „dievo" reikšmę. Vėliau, būdvardžiui ***deiwos** pavirtus „dievu", iš ***dieus** (km. ***diwes, -os**) buvęs sudarytas naujas priklausomybinis būdvardis ***diwios** (čia priebalsiu **w** žymimas pusbalsinis **u**). Palyginti vėlai, kai jau buvęs sudarytas ***diwios**, ***dieus** ėmęs reikšti ir dangaus tarpsnių (fazių) žymimus laiko tarpus (periodus), t. y. dienas. Žr. jo „Indo-european ***deiwos** and related words" 71 t., ypač 80 psl.

Dabar pažiūrėkime, kaip indoeuropiečių prokalbės žodžiai, ***dieus** ir ***deiwos** buvo vėliau vartojami atskirose kalbose. Iš pat pradžios tenka pastebėti, kad ***dieus** priklauso prie labai senos darybos vadinamųjų šakninių vardažodžių, kurių kamienai paprastai buvo priebalsiniai ir didžiai atmainūs vienoje ir toje pačioje paradigmoje, todėl jis ir sutinkamas tik seniausiose ide. kalbose. Visų pirma mes jį randame sen. indų ir graikų kalbose: sen. indų **dyaus** (km. **divas**) „dangus, dangaus dievas; diena" ir gr. **Zeus** (iš ***divios**). Lotynų kalboje iš ***djeus**, vs. km. **Dios** iš ***Divos**) „vyriausias Olimpo dievas" šalia sen. indų **divyas** „dangaus, danginis", gr. **dīos**, ide. ***dieus** yra dėsningai išvirtęs į ***diūs** (***dius**), kurį dar randame išlikusį dievavardžiuose **Dius Fidius** „priesaikos, ištikimybės dievas", **Vē-diūs** „požeminis dievas" ir bendriniuose žodžiuose **dius** „divinus" šalia **dium** „dangaus erdvė", **diū** „dieną, dienos metu" ir kt. Toliau iš to pat ***dieus** pagal vs. gl. **diem** (sen. indų **dya:m**, gr. **Zen** iš ***Djen**) buvo sudarytas **dies** „dievas": **Diespiter** (senas Jupiterio pavadinimas), anksčiau ir **Dies pater** (plg. sen. indų **Dyaus pita:**, gr. **Zeus pater**). Bet ilgainiui ši lytis nepasirodė patvari, ir jos vietoj su laiku buvo pradėtas plačiau vartoti **Jūpiter** (vs. km. **Jovis**; plg. **dies Jovis** „ketvirtadienis"), vėliau **Juppiter** (plg. umbrų **Yupater**), sudarytas iš vs. šauksmininko ***jū** (ide. ***djeu**) ir **pater** „tėvas"; plg. gr. **Zeu pater** „Dzeuse tėve".

Visai kas kita yra ***deiwos**: jis yra jau žymiai vėlyvesnis darinys, išplėstas balsiniu kamiengaliu (***deiw-o-s**), jau pačioj ide. prokalbėje turėjo nusistovėjusią „dievo" reikšmę ir sutinkamas įvairiose, ne

[1] Neturint redakcijai specialių ženklų, čia šis ir kiti svetimų kalbų žodžiai terašomi paprastomis rašmenimis.

tik sen. indų ir lotynų kalbose, kaip kad J. Balys sako, pvz. sen. indų **devás** „god“, avest. **daēva-** „demonas, velnias“ (ši naujoji reikšmė yra veikiausiai susidariusi ryšium su nauju Zaratustros tikėjimo įvedimu), lot. **deus** (iš **deiu̯os** „god“), galų **deva-** (tikriniuose varduose **Devognata, Devona** ir kiti), sen. airių **dia**, sen. vok. augšt. **Zio**, sen. island. **tivar** „dievai“, norv. **Tyr**, liet. **dievas** ir kt. Sen. graikų kalboje ide. ***deiwos** vietoje randame **theos**, kurio kilmė dar lig šiol kaip reikiant tebėr neišaiškinta. Bet kadangi toj pačioj graikų kalboj sutinkami seni indoeuropiški žodžiai **Zeus** (km. **Dios**) ir **dīos** „dievinis“, kurie savo daryba visiškai atitinka sen. indų **dyaus** (km. **divas**), **divyas** „danginis“ bei lot. **dies** „dievas“ (sename Jupiterio pavadinime **Diespiter**) šalia **dius** „divinus“, tai atrodo beveik neabejotina, kad ir sen. graikai iš pradžios bus pažinę ide. ***deiwos** (sen. ind. **devás**, lot. **deus**), tik vėliau jie galėjo jį pakeisti kitu žodžiu, visai panašiai, kaip kad tai atsitiko pvz. germanų kalbose, kur ide. ***deiwos** pėdsakų dar apsčiai yra išlikusių, bet dabar jau daug kur vartojamas ir jo vėlyvesnis pakaitas (plg. angl. **god**, vok. **Gott** ir kt.). Galimas daiktas, kad ir slavų kalbose ide. ***deiwos** vietoje panašiai vėliau buvo pradėtas vartoti **bog** „dievas“, tos pačios kilmės, kaip ir sen. indų **bhagas** „gėrybė, laimė, dalia; teikėjas, davėjas, viešpats“, sen. persų **baga** „viešpats, dievas“ ir kt.; plg. dar rus. **bogatyj** „turtingas“, **ubogij** „beturtis, neturtingas“, lenk. **zbože** „javai“ (seniau „turtas“) ir kt.

Palyginus ***dieus** ir ***deiwos** reikšmes atskirose ide. kalbose, galima tuojau matyti, kad jos gerokai įvairuoja, bet tas jų įvairavimas galėjo atsirasti vėliau, toms kalboms vis daugiau tolstant vienai nuo kitos ir nuolat didėjant skirtingam atskirų tautų galvojimui. Štai senovės indų **dyaus** ankstyvesnėje literatūroje, ypač Rig-Vedoje, visų pirma reiškė „dangų“ apskritai imant, kaip vietą, ir taip pat suasmenintą dangaus dievą, **dyaus pita**: „tėvas dangus“ ir aušros bei kitų dievybių tėvas. Bet šalia to **dyaus**, kad ir rečiau, dar reiškė ir „dieną“. Sen. graikų **Zeus** jau buvo tapęs vyriausiu dievu, dievų ir žmonių tėvu bei karaliumi. Kaip rodo išlikę šio žodžio ankstyvesnės reikšmės pėdsakai, **Zeus**, kaip ir sen. indų **dyaus**, anksčiau taip pat yra reiškęs „dangų“; pvz. tokie posakiai kaip **Zeus hyei** „Dzeusas lyja“ dar aiškiai teberodo pirmykštę **Zeus** ir dangaus tapatybę. Dzeu-

so santykius su dangaus reiškiniais dar liudija ir gausūs jo epitetai, pvz.: **nefelegereta** „debesų rinkėjas“, **asteropepes** „žaibų svaidytojas“, **eribremetes** „smarkiai arba garsiai griaudžiąs“ ir kt. Viso to jau neberandame lotynų kalboje: senesnė „dangaus“ reikšmė čia yra jau beveik visai išblėsusi, o senovinės ***diēus** paradigmos vietoje čia buvo sudaryti įvairūs naujos reikšmės dariniai, būtent – **dies** „dievas“, vėliau „diena; dienos šviesa; terminas; data; laikas“, **Juppiter** „Jupiteris“ ir kt.

Dar kitokesnį vaizdą matome baltų kalbose: čia tėra išlikęs tik vėlyvesnės darybos ide. ***deiwos**: liet. **dievas**, latvių **dievs**, prūsų **deywis** (iš ***deivas**). Kaip rodo **deivė, deivys** „dievaitis“, sen. liet. **deivilas** „t. p.“, **deivotas, deivystė** ir kt., neseniai ir liet. kalboje turėjo būti ***deivas**, visai artimas ide. ***deiwos**, daug artimesnis kaip sen. indų **devás**, lot. **deus** ir kt. Ir dar daugiau: kaip rodo iš baltų pasiskolintas suomių **taivas** „dangus“, estų **taevas, taivas** „t. p.“ ir kt., senų senovėje, maždaug apie Kristaus laikus, baltų ***deivas** dar tebegalėjo būti nesuasmenintas „dangus“. Iš dalies **dievo** „dangaus“ pėdsakų gal dar yra išlikę ir dabartinėj latvių kalboj, plg.: **saule nuoiet dievu** (arba **dievā**) „saulė nusileidžia danguje“, **dieva dēli** „dievo sūnūs“ (kaip suasmeninti dangaus reiškiniai) ir kt.

Pačioj lietuvių kalboj senovinio, prieškrikščionybinio, **dievo** tėra vienur kitur išlikusios tik atskiros reminiscencijos. Pvz. kaikuriose tarmėse mėnulis vadinamas **dievaičiu**. Seniau dievaičiais buvo vadinamos ir atskiros senovės lietuvių garbintos dievybės, pvz. saulė, mėnulis, perkūnas, ugnis ir kitos gamtinės jėgos. **Perkūnas dievaitis** net lig šių laikų yra išlikęs burtažodžiuose ir kt.; plg. dar **dievaitis baras** „perkūnas griaudžia“ ir kt. Dabartinėj kalboj **dievaitis** apskritai reiškia pagonių (stabmeldžių) dievą, stabą. Pats **dievaičio** pavadinimas veikiausiai yra priklausomybinės reikšmės, tos pat rūšies, kaip pvz. **kalvaitis** „kalvio sūnus“, **namūnaitis** „ūkininko (t. y. namūno) sūnus“, (lazūniečių) sūnaitis „sūnaus sūnus, anūkas“, **tėvūnaitis** „tėvūno (ūkininko) sūnus“ ir kt. Čia priesaga **-aitis** savo reikšme niekuo nesiskiria nuo **-ynas, -onis** ir kitų tėvavardinių (patroniminių) priesagų; plg. dzūkų **dievynas** „dievo sūnus, dievaitis“, sen. liet. **dievonis** „t. p.“, taip pat pavardės **Dievonis** (iš čia **Dievoniškiai, Dievenis** (iš čia vtv. **Dieveniškės), Dievinas, Deivikas** ir kt. šalia **Gudy-**

nas, Gudonis, Gudaitis, Jonynas, Jononis, Jonaitis, Jonikas ir kt. Taigi **dievaitis Perkūnas, Dievaitis** „mėnulis“ ir kitos senovės lietuvių dievybės, d i e v a i č i a i s vadintos, veikiausiai yra buvusios ne kas kita kaip „dievo vaikai“ arba „dievo sūnūs“, tai, ką latviai vadina **dieva dēli,** o pats **dievas** – tų vaikų arba sūnų tėvas, tas pats, ką latviai vadina **debess tēvs** (t. y. debesies, dangaus tėvas), estai **taevataatisa.**

Visos ligšiolinės turimosios žinios apie prieškrikščionybinį dievą yra didžiai trūktinos, iš jų tuo tarpu dar negalima susidaryti to dievo pilnesnio vaizdo, bet iš jų visdėlto užtektinai aiškiai galime matyti, kad senų senovėje baltų ***deivas** buvo glaudžiai susijęs su dangumi, būtent – jis seniau reiškė patį „dangų“, vėliau „dangaus dievą“ arba „dievą“, kurio priklausė visos kitos dievybės. Taigi baltai, išlaikydami seną **dievo** reikšmę, tuo pat metu yra išlaikę ir gilią senovę, kurios kartais neberandame kitose net ir seniausiose indoeuropiečių kalbose. Tai reikia turbūt aiškinti tuo, kad lietuvių, latvių ir kitų baltų protėviai, tiesiogiai susidurdami su somais (dabartinių suomių, estų, garelų, lapių ir kt. protėviais) dabartinės Rusijos viduryje apie Kristaus laikus, paskolino jiems visą eilę baltiškų žodžių, kurie, patekę į skirtingas kalbines aplinkybes, net lig šių dienų išlaikė labai senas reikšmes. Pvz. **pirtis** „vapour bath; flax-drying house“, patekusi į somų kalbas, lig šiol yra išlaikiusi „gyvenamosios dūminės trobos (be kamino)“ reikšmę. Vadinas, **pirtis** šio skolinimo metu yra dar buvusi dūminė, su krosnimi pirkia, kurioje lietuvių bei latvių protėviai ir kiti baltai ne tik perdavosi, bet ir gyvendavo. Plačiau apie tai žr. mano „Lietuvių kalbos žodžių daryba“ 579 t. Tuo pat būdu ir baltų ***deivas** (suomių perdirbtas į **taivas**; plg. estų **tagijas** iš baltų ***dagijas** „dagys“), patekęs į somų kalbas, lig šių dienų galėjo išlaikyti seną „dangaus“ reikšmę, išriedėjusią iš ide. ***deiwos** „dangaus, danginis“; dėl reikšmės pakaitos plg. liet. **labas, -a** „geras“ ir **labas, -o** „lobis, turtas, gėrybė“, **trakas, -a** „pašėlęs“ ir **trakas, -o** „patrakimas, šėlas, siutas“, **vargas, -o** (daikt.) ir sen. prūsų **wargs** „piktas“ ir kt.

Tas faktas, kad dabartinėj, dar kaip reikiant neištirtoj tautosakoj nerandama aiškesnių įrodymų prieškrikščionybinio dievo sąvokai plačiau atskleisti, dar nėra rimto pagrindo perdaug lengvai visiškon nežinion nugramzdinti sen. lietuvių, o tuo pat metu ir visų kitų baltų

dievą, kaip kad tai J. Balys daro, ir jo vietoje į augštybes iškelti Perkūną, kaip sen. lietuvių idealų įkūnytoją.

Šia proga tenka dar pastebėti, kad J. Balys sugeba gana greitai apsidoroti ir su kitais sen. lietuvių dievais. Pvz. sen. prūsų dievas **Occopirmus**, jo nuomone, veikiausiai esąs J. Maleckio išrastas: „Tur būt, – rašo jis, – išgirdo žmonės tariant „auką pirmą duokim" ar panašiai, tai ir padarė **Occopirmum** „deum caelli et terrae". Bet tai netiesa: **auka** tėra atsiradusi visai vėlai, tik Daukanto raštuose, ir todėl J. Maleckis (miręs 1567 m.) jos dar negalėjo pažinti. Antra vertus, K. Būga savo žodyne (LXXVI psl.) **Occopirmus** kildina iš sen. prūsų augščiausio laipsnio priešdėlio **ucka-** „visų" ir **pirmas**; tą pat daro ir J. Endzelynas, Senprūšu valoda 268 psl., kur jis prūsų **ucka-** dar jungia su liet. **aukuoti** „kilnoti, sūpoti vaiką ant rankų" ir kt. Taip pat perdaug lengvai jis taria ir kito dievo vardą, **Auxtheias Vissagistis**, esant Lasickio išrastą arba perdirbtą iš krikščioniško dievo epiteto **augščiausias visagalis**, bet ir tai netikėtina: **Auxtheias** negali būti atskirtas nuo sen. liet. **augštiejas** „augštai esąs, viršutinis, o **Visagistis** vargiai gali būti išaiškintas **visagaliu.**

Šis tas apie V. Alanto raštų kalbą

(Dirva, 1952 07 24)

V. Alanto „Pragaro pošvaistės", sukėlusios nemaža diskusijų daugiausia ideologinėmis, ne literatūrinėmis temomis, savo kalba kuo ypatingai nepasižymi, bet jos visdėlto skaitomos lengvai, be kokių didesnių sunkenybių, pvz.:

„Lengvos, majestotiškos Vilniaus katedros kolonos baltavo vakaro sutemose. Girkalnis, sėdėdamas ant suoliuko, galvojo, kad, ją statant, visos Elados mūzos turėjo šnibždėti į ausį jos kūrėjui įkvėpimo mintis. Pastatas atrodė taip, tartum viena senojo Akropolio šventovių stebuklingu būdu būtų buvusi perkelta į tolimą šiaurę. Katedros linijų harmonija ir formų grakštumas Girkalnį veikė kažin kaip raminančiai ir skaistinančiai. Į šventovę jis žiūrėjo, kaip į kibirkštį, ištryškusią iš kuriančios žmogaus sielos. Iš tų kolonų, frontone ir nišose pasislėpusių statulų ir iš viso pastato linijų santarmės skleidėsi

tokia šilta ir įtikinanti grožio šviesa, kad ji, rodės, galėjo išteisinti pačią žiauriausią žmogaus niekšybę. Girkalnis žiūrėjo į Stokos-Gucevičiaus kūrinį, kaip į žmoniškumo, taikos ir kūrybinių žmogaus dvasios polėkių simbolį. Jis galvojo, kad jei visas pasaulis žūtų savo paties suruoštose skerdynėse, o paliktų tik viena Vilniaus katedra, tai tatai jau būtų pakankamas liudijimas naujajam atgimusiam pasauliui, kad senasis žmogus buvo ne tik plėšrus žvėris, bet ir dangiškų kelių ieškotojas" (65 psl.).

Iš šitos trumpos ištraukos matyti, kad V. Alanto, apskritai imant, sugebama rašyti taisyklingai, gana sklandžiai; tik vienas kitas mažmožis, atrodo, jo yra nekaip reikiant parašytas. Visų pirma garsaus Vilniaus architekto Lauryno Gucevičiaus lietuviškoji pavardės dalis rašytina **Stuoka**, ne sulenkintai **Stoka**: taip šią pavardę taria to krašto žmonės, rokiškėnai, iš kur jis yra kilęs. Šalia to, man rodos, užuot **Elados mūzos** geriau būtų buvę rašyti **Helados mūzos**, visai panašiai kaip **Hektoras, Hera, Herodotas, Homeras**, ne **Ektoras, Era, Erodotas, Omeras**, nes čia pačių graikų visur buvo tariamas pradinis priedvasinis **h**, būtent – **Hellas**, km. **Hellados** „Helada", **Hektor, Homer** ir kt.

Vienur kitur „Pragaro pošvaistėse" pasitaiko ir daugiau tokių neteiktinų dalykų. Pvz. 24 psl. rašomas **Pikuolis** (vieno sen. lietuvių dievo vardas), bet tai yra ne tikras, o iškreiptas pavadinimas. Sen. lietuvių raštų kalboje dar sutinkamas **Pikulas**, kuriam latvių kalboje atliepia **Pikuls** „piktasis, velnias" ir sen. prūsų **pickūls** „velnias" (iš ***pikulas,** plg. vs. gl. **pikullan**). Istoriniuose šaltiniuose sen. prūsų požemio dievo vardas yra užrašytas įvairiai: **Picullus, Pickollos, Pecullus, Pecols** ir kt. Bet lietuviškai jis tevadintinas **Pikulas,** ne **Pikuolis** ar kaip nors panašiai: jis yra sudarytas iš šaknies **pik-** (plg. **pik-tas**) ir priesagos **-ulas** (plg. **statulas** „statula, stabas", **vaidulas** „vaiduoklis", **viesulas** ir kt.).

Toliau V. Alanto netaisyklingai rašoma **Airiogala, Duonelaitis** (14 psl.) ir **Nargeliūnas. Airiogala** yra atsiradusi iš rusų valsčiaus raštinės **(Eiragola)** ir klebonijos, kuri neseniai nustojo lenkiškai kalbėjusi. Tikrai lietuviškai šis miestelis tevadintinas **Ariogala**, t. y. Ario gyvenamoji vieta, buveinė. Galimas daiktas, kad šaknis **ar-** čia yra ta pati, kaip ir dvikamienių vardų **Arminas, Arvydas** ir kt.

Duonelaitis yra tariamai pagal **duona** perdirbtas iš senesnio **Donelaitis**, kurio šaknį **don-** toliau dar gal rodo kaimo vardas **Doniliškiai** ir kt.

Nargeliūnas yra ne kas kita kaip tarminė lytis iš **Norgėliūnas**, kuris savo keliu toliau su priesaga **-ūnas** yra sudarytas iš **Norgėlas** ar **Norgėla**; plg. dar **Noras, Noreika, Norušis** ir **Norūnas, Noriūnas.**

Panašiai kaip šie vardai, nekaip reikiant dar rašomas **alchimikas** (28 psl.) užuot **alchemikas** šalia **chemija, chemikas** (ne **chimija, chimikas), jeroglifas** (159 psl.) užuot **hieroglifas** (iš gr. **hieros** „šventas" ir **glyphein** „įpjaustyti, iškalti") ir kt.

Įvardis **tūlas** reiškia „nevienas, vienas kitas, dažnas", todėl kažkaip neįprastai skamba sakinys: „Baudžiavos laikais... gyveno t ū l a s Steponėlis", nes čia turimas galvoje tik vienas, o ne dažnas Steponėlis.

Dar dirbtinesnis yra posakis **kambario apibaldinimas**: Didokas apvalus stalas..., sofelė bei pora... foteliukų sudarė visą k a m b a r i o a p i b a l d i n i m ą (46 psl.). Čia autorius, matyti, norėjo pasakyti, kad visi kambario baldai susideda iš apvalaus stalo, sofelės ir poros foteliukų arba visus kambario baldus sudaro (visi kambario baldai yra) apvalus stalas, sofelė ir pora foteliukų, bet, užuot, tai pasakęs paprastai, aiškiai, jis tą pačią mintį išreiškė visai neįprastai, dirbtinai, panašiai, kaip kad kartais mėgstama prastoje spaudos kalboje išsireikšti. Abejotina, ar kas, turėdamas gerą kalbos jausmą, galėtų lietuviškai pasakyti: viso n a m o a p s t i k l i n i m ą sudaro tik du mažučiai langučiai ar pn.

Ne kiek geresnis yra ir šis sakinys: „ant mažo staliuko... stovėjo g r a ž i u o s e r ė m u o s e į r ė m i n t o s... nuotraukos (46 psl.). Tai yra beveik panašu į tokius posakius kaip „gražiuose s t i k l u o s e į s t i k l i n t a s langas" arba, „gražiais p o p i e r i a i s i š p o p i e r i n t o s sienos" ir pn. Bet tai nebūtų pavyzdinga literatūrinė kalba. Lietuviai, kurie galvoja ir kalba nedirbtinai, visa tai pasakytų sklandžiau, įvairiau, pvz.: ant mažo staliuko... stovėjo gražiais rėmais apdarytos (aptaisytos) arba gražiai įrėmintos (gražiais rėmais, apdarais) nuotraukos.

Pagaliau pasigendame reikiamo aiškumo ir šiuose V. Alanto sakiniuose: Tą naktį, prieš j į (t. y. Girkalnį) suimant, j i s (t. y. tas pats Girkalnis) išgyveno su Aldona šviesiausios palaimos akimirkas (120 psl.); kai į kambarį įėjo daktaras Matūzas, j i s (t. y. tas pat

Matūzas) rado ligonį giliai susimąsčiusį (124); Girkalnis buvo tikras Dziedulionį jį apgavus (239) ir kt. Šie sakiniai gali būti suprantami dviprasmiškai. Pvz. sakiniu „tą naktį, prieš jį suimant, jis išgyveno...“ galima suprasti, kad, ką nors vieną suimant, kitas išgyveno...; plg. Jonui grįžtant iš lauko, Petras išvažiavo į miestą; tik saulei nusileidus, baigėme laukų darbus ir kt. Taip pat nelabai aišku, dėl ko Girkalnis buvo tikras: ar kad Dziedulionis jį ar jis Dziedulionį apgavo.

Iš šitų kelių pastabų matyti, kad rašytojui kartais yra reikalinga kiek daugiau žiūrėti savo kalbos taisyklingumo, aiškumo, paprastumo ir kiek galint daugiau vengti dirbtinumo, pigių spaudos kalbos „įmantrybių“, pvz. tokių kaip **kambario apibaldinimas, fokus mokus** (300 psl.) ir kt. Ypač dabar, atitrūkus nuo savo gimtosios kalbos šaltinių, yra pravartu daugiau budėti mūsų literatūrinės ir bendrinės kalbos sargyboje. Todėl, atrodo, L. Dambriūnas š. m. Aidų Nr. 6 kiek perlengvai pasikandžiaudamas rašo apie šiokių dalykų priminimą ir tai nevykusiai vadina „pamokslininkavimu“.

Dar dėl *Dievo* ir *Perkūno*

(Dirva, 1952 07 31)

J. Balys Dirvos Nr. 26, rašydamas apie sen. baltų vyriausiąjį Dievą, nerado jokių duomenų, kurie rodytų tokį Dievą kada nors buvus. Šiai tezei paremti jis tarp ko kito mėgino pasinaudoti ir kalbiniais duomenimis, bet, kaip aš Dirvos Nr. 29 esu nurodęs, nevisai vykusiai ir įtikinamai. Į tai atsakydamas, jis Dirvos Nr. 30 lengvai bando nuvertinti mano argumentus ir dar truputį per dantis patraukti: „Nenorėdamas, kad kalbininkai mane pradėtų linčuoti, geriau grįšiu prie tautosakos ir etnologijos“, rašo jis tarydamasis jau apsidorojęs su tais nevidonais kalbininkais.

Dėl to J. Balys gali būti visiškai ramus: jo kaip tautosakininko niekas iš kalbininkų lig šiol dar nemėgino ir, manau, toliau nemėgins linčuoti, bet jie nepasiliks abejingi jo kalbinių duomenų interpretacijai ir panaudojimui tautosakinėms problemoms spręsti. Jei jis nebūtų lietęs kalbos dalykų rašydamas apie vyriausiąjį senovės baltų

Dievą, tai ir aš visai nebūčiau rašęs apie Dievą bei Perkūną. Todėl ir dabar, palikdamas nuošaly jo visokias tautosakines teorijas, dar kartą, pakartotinai, bet jau žymiai konkrečiau pasisakysiu dėl to apie ką jau esu rašęs Dirvos Nr. 29.

Visų pirma turiu pasakyti, kad J. Balys savo atsakymuose daugiausia klaidžioja aplinkiniais takais ir visai neatsako į mano iškeltąjį pagrindinį klausimą. Todėl iš naujo pakartosiu jo paties žodžius: „Indogermanišką išvestinį žodį ***deiwos** kalbininkai visaip aiškina. Pirmiausia jis reiškęs „dangų", vėliau įgavęs ir „dienos" prasmę. Nevisados jis esąs ir daiktavardis, kartais vartojamas ir kaip būdvardis, prasme „dangiškas" ar „dieviškas". Trijose kalbose, sanskrito, graikų ir lotynų, tas žodis pagaliau pasidaręs vardu Dievo, kuris buvęs laikomas visų kitų dievų tėvų ir karaliumi. Tačiau tai esąs vėlyvesnis reiškinys, pirmykštė jo prasmė bendrame indoeuropiečių laikotarpyje buvusi „dievystė" apskritai, tai bendrinis, o ne tikrinis daiktavardis. (Žr. Grace S. Hopkins, Indoeuropean ***Deiwos** and Related Words..., p. 76 t.)".

Dabar pažiūrėkime, ką savo išvadose sako Grace S. Hopkins: „The ablaut ***deieu-**, from whatever root, had the meaning „sky". From it were formed the noun ***dieus** „sky" and the adjective ***deiwos** „of the sky". The latter early come to mean „god"... It was no longer „of the sky", and a new adjective was formed in that meaning, from the noun ***dieus**, namely ***diwios**. At a comparatively late period, after ***diwios** had become an established word, it become customary to use ***dieus** to reprisent the periods of time marked by the phases of sky, that is, days" (80 psl.).

Iš šitų dviejų citatų palyginimo aiškiai matyti, kad J. Balys neatsargiai yra sumaišęs dvi sąvokas: ide. ***dieus**, iš kur yra sen. indų **dyaus** „dangus, dangaus dievas; diena", gr. **Zeus**, lot. **diūs, dies**, ir ***deiwos,** iš kur yra išriedėjęs sen. indų **devás**, lot. **deus**, liet. **dievas** ir kt. Taigi tik ide. ***dieus** tėra išlikęs sen. indų (sanskrito), graikų ir lotynų kalbose, o ide. ***deiwos** „god" randame ne tik sen. indų bei lotynų (sen. graikų kalboje jis buvo pakeistas kitu žodžiu), bet ir kitose (sen. airių, galų, germanų, baltų ir kt.) ide. kalbose. Pats žodis ***deiwos** yra balsinio kamieno (**deiw-o-s**) ir todėl žymiai vėlyvesnės kilmės kaip šakninis žodis ***dieus**. Jau pačioj ide. prokalbėj

šis žodis buvo daiktavardis ir, kaip daugelis ide. kalbų patvirtina, jau tada reiškė „god“. Šalia to jau nuo senovės buvo vartojamas ir priklausomybinis būdvardis ***diwios**: sen. indų **divyas** „dangaus, danginis“, gr. **dīos** „dievo, dievinis“, lot. **dius** „divinus“. Kaip ***diwios** su priesaga **-io-** iš šaknies ***diw-**, taip ***deiwos** su balsiniu kamiengaliu **-o-** yra sudarytas iš šaknies ***deiw-**. Taigi iš pradžios ***deiwos** galėjo taip pat būti būdvardis, bet jis gana anksti, jau pačioje ide. prokalbėje, buvo sudaiktavardėjęs ir vartojamas „dievui“ reikšti.

Senų senovėje ide. ***dieus**, reiškė „dangų“, bet vėliau, šiuo žodžiu pradėjus žymėti dievybę, iš pradžios „dangaus dievą“ ir vėliau „dievą“ apskritai imant, pats **dangus** atskirose ide. kalbose buvo iš naujo įvairiai pavadintas: gr. **ouranos**, lot. **caelum**, gotų **himins** (vok. **Himmel**), slavų **nebo**, latvių **debess**, liet. **dangus** (t. y. dangtis) ir kt. Kaip rodo baltiškas suomių skolinys **taivas** ir atskiros latvių bei lietuvių kalbose išlikusios reminiscencijos, baltų ***deivas** irgi yra reiškęs „dangų“. Bet kadangi ide. ***deiwos** jau reiškė „god“, tai baltų ***deivas** „dangus“ savo reikšme turi būti dar senesnis, kilęs iš tų laikų, kada ide. ***deiwos**, vis daugiau pakeisdamas senesnį ***dieus**, buvo perėmęs ir pirmykštę jo „dangaus“ reikšmę. Kokiu būdu ir kada galėjo įvykti ši reikšmės atmaina, čia plačiau nebenagrinėsiu, nes tai išeina iš šio straipsnio ribų.

Dabar pažiūrėkime, ko verti yra kiti J. Balio priekaištai. Visų pirma dėl priesagos **-aitis**. Remdamasis elementarine gramatika, jis taria priesaga esant **-ait-**, o galūne **-is**. Bet tai netiesa: kalbotyrinėje literatūroje dabartinio **dievaičio** pirmykščiu kamienu laikoma ne **dievait-**, bet ***deivaitja-**, taigi priesaga čia iš tikrųjų yra ne **-ait-**, bet **-aitja-**, kuri geriausiai yra išlikus ds. naudininke: **dievaičiams** iš ***deivaitja-mus**. Taip mano elgiamasi ir „Liet. kalbos žodžių daryboje“ (358 t.). Paprastuose laikraštiniuose straipsniuose aš tos painesnės, daugiau specialistams įmanomos žodžių analizės tyčiomis nevartoju ir rašau paprastai **-aitis, -ynas, -ūnas** ir kt.

Priesaga **-aitja-** toliau santykiauja su **-eitja-**, **-ytja-**, pvz. **giminaitis, giminietis, vokietis**, žem. **šiaulytis** „šiaulietis“ ir kt. Savo formantais **ai : ei : y** šios priesagos yra toliau susijusios su **-ainja- : einja- : -inja-**, pvz. **brolainis** „sesers vyras, svainis“, **gentainis** „giminaitis“, **aviežienis, kvietienis**, toliau **kvietinis, ruginis** ir kt. Iš pradžios šios

rūšies priesagos yra buvusios priklausomybinės, ir tik vėliau iš jų yra išriedėjusios mažybinės (diminutyvinės). Šią reikšmės atmainą dar galime ir šiais laikais pastebėti. Pvz. priesaga **-inja-** (vs. vd. **-inis**) liet. kalboje dar tebėr būdvardinė ir aiškiai priklausomybinė (plg. **beržinis, eglinis, duoninis** ir kt.), bet latvių kalboje jau yra įgavusi mažybinę reikšmę, pvz. **kuocin'š** „medelis" iš ***kuokinis** šalia **kuoks** „lazda; medis" ir kt. Priesaga **-yna-** liet. kalboje taip pat tebėra priklausomybinės reikšmės, pvz. **kaimynas** (iš pradžios „kaime esąs, kaiminis, kieminis"), **brolynas** „brolio sūnus", **genynas** „genio vaikas", **Jonynas** (iš pradžios „Jono sūnus") ir kt. Bet šalia to ši priesaga dabar vietomis jau reiškia ir mažybę arba malonybę, pvz. **žąsynas** „mažutė, dar su pūkais žąsis, žąsiukas", **žmogynas** „žmogelis" ir kt. Visai panašiai yra kitėjusi ir priesagos **-aitja-** reikšmė: šalia aiškios priklausomybinės reikšmės (pvz. **kalvaitis** „kalvio sūnus", **prašalaitis** „pašalietis, svetimas žmogus", taip pat pavardės **Kunigaitis, Mašalaitis** ir kt.) yra dabar jau vartojama ir diminutyvų, pvz. **brolaitis** „broliukas, brolytis", **karpaitis** „mažutis karpis", **vaikaitis** „vaikelis" (kitur dar tebėra „vaiko vaikas", plg. **sūnaitis** „sūnaus sūnus"), o šalia to ir **kepalaitis** „kepalėlis", **langaitis** „langelis" (plg. Klaipėdos krašto žvejų **langynas** „mažutis langelis") ir kt. Taigi ir **dievaitis** iš pradžios veikiausiai tėra buvęs tas pat, kas yra **dievonis** „dievo sūnus", **dievynas** „t. p." ir kt., juo labiau, kad šiuo žodžiu seniau buvo vadinamos dievybės kaip atskiros sąvokos (pvz. saulė, mėnulis, perkūnas, ugnis ir kt.), todėl jų viena mažybe ar malonybe negalima išaiškinti, kaip kad to norėtų J. Balys. Tas faktas, kad jo žiniomis **bernaitis** nereiškia „berno sūnaus" arba **mergaitė** nebėra „mergos duktė", dar visai nerodo, kad priesaga **-aitja-** iš pat pradžios tereiškė mažybę. Pvz. **pagramdukas** dabar vietomis reiškia „paskutinį vaiką šeimoje", bet iš to dar negalima spręsti, kad ir iš pradžios jis tą reikšmę yra turėjęs; pirmykštė jo reikšmė yra buvusi ir vietomis dar tebėra išlikusi „iš pagramdų iškeptas duonos kepalėlis". Pagaliau J. Balys gyvus niekus rašo, kad neva pagal mano taisyklę žmonės Balio dukterį arba seserį turėtų vadinti tik **Balaitė**, ne **Balytė** (kupiškėnų **Balyčia**) ir kt. Taip iš tikrųjų nėra: jaunų žmonių pavardės yra visai vėlai pradėtos darytis pagal pagrindinių žodžių kamienus; pvz. iš **Žygas** yra sudaroma **Žygaitė**, iš **Lingis** – **Lingytė**, iš **Saladžius** – **Sala-**

džiūtė ir kt. Vietomis šio polinkio dabar nebesilaikoma, ir todėl dažniau vartojama ši ar kita priklausomybinė priesaga.

Toliau iš eilės pasvarstytinas sen. prūsų dievo vardas **Occopirmus**. Dėl to J. Balys Dirvos Nr. 26 rašo: „Tur būt išgirdo žmones šaukiant „auką **pirmą** duokim“ ar panašiai, tai ir padarė „O c c o p i r n u m“ „deum caeli et terrae“. Čia jis **Occopirnum** suprato kaip **auką pirmą**, vadinasi prūsų **pirnum** jis nesąmoningai sutolygino su **pirmą**, ir dėl to aš nieko nesakiau. Bet dabar jis kimba prie manęs ir klausia, iš kur aš ištraukęs **Occopirmum** užuot **Occopirnum**. Tai galiu jam paaiškinti: J. Maleckio **Occopirnum** yra ne kas kita kaip paprasta spaudos klaida užuot **Occopirmum** (vs. gl. iš **Occopirmus**). Ankstyvesnėje, vadinamojoje sūduvių knygelėje (Sudauenbuechlein) šis žodis dar teisingai rašomas su **m: Occopirmus** „der erste Gott Himmels und Gestirnes“ (žr. W. Manhardt, Letto-Preussische Goetterlehre, 245 psl.). Toliau **Occopirmus,** ne **Occopirnus** mini 1530 m. „Articuli Ceremoniarum“ (**Occopirmus, Suaixtix, Aushauts, Autrympus** ir kt. žr. W. Manhardt, 233 psl.), Danzigo miesto bibliotekos rankraštis ir kt. Pagaliau **Occopirmus** duoda ir Magazin („Lettisch-Litterarische Gesellschaft“ leidinys). Šis žodis aiškiai yra prūsiškas: **occo-** yra tas pat **ucka-** „visų“ (raidė **o** dažnai rašoma **u** vietoje), taigi **Occo-pirmus** skaitytina **Uka-pirmas** „visų pirmas, der erste“, žr. J. Endzelīns, Senprūšu valoda, 217 psl. Plg. dar **Auschauts** „der Gott der Gebreche, Kranken und Sünden“ ir prūsų **auschautins** (ds. gl.) „kaltes“ bei **auschautenikamans** „kaltininkams“ ir kt.

Prūsų **occa-, ucka-** nieko bendro neturi su vėlyvu naujadaru **auka**, kuri Daukanto raštų kalboje yra atsiradusi šalia **alka, alkas**. Pvz. jo Būde dėl to rašoma: „Turėjo dar taip pat už šventus a u k u r u s, arba a l t o r i u s, ant kalnais, kuriuos vadino **auko** kalnais, arba a l k o kalnais ir viešpilais... ir dievams **aukavo** arba jus vaišino, kaip šiandien iš gudiškumo sakoma, a p i e r a s jiems darė“ (114 psl.). Plg. dar Juškevičiaus žodyne iš Alsėdžių duodamą sakinį: „**alkas** (t. y. apieras) vežė į Rokytus gyvolių patronui šv. Rokui“. Toliau žr. mano „Liet. kalbos žodžių daryba“ 581 t. Anksčiau apie tai plačiau yra rašęs K. Būga Rusų Mokslų Akademijos Izvestijose. Taigi J. Balio primygtinas noras sen. prūsų **occo- (ucka-)** jungti su **auka** yra tik niekų darbas. Tai yra panašu į Kretingos Prano Butkaus galvojimą, kad

Karaliaučius esąs kilęs iš **karas** ir **liauti** arba **Kretinga** iš **kreta – linga**, t. y. **kretėti – linguoti**!

Pagaliau dar viena kita bendro pobūdžio pastaba. J. Balys mano cituotosios ištraukos pradžioje sako, kad išvestinį indoeuropiečių (ne indogermanų ar indogermanišką, kaip kad jis rašo) žodį ***deiwos** kalbininkai visaip aiškiną; bet kurie kalbininkai taip daro, jis nepasako; taip pat, be G. Hopkins disertacijos, jis nenurodo ir kitų kalbotyrinių veikalų. Iš to matyti, kad savo straipsniui jis tesinaudojo tik šia viena disertacija, ir tai rašymo metu neturėdamas jos savo rankose. Jeigu jis būtų įstengęs pažvelgti bent į vieną kitą rimtesnį šaltinį (pvz. Walde-Pokorny, Vgl. Wb. der idg. Sprachen II 772 tt., E. Benveniste, Origines de la formation de noms en indoeuropeen 59 t., J. Wackernagel, Altind. Grammatik II 1, 219 t., A. Walde-J. B. Hofmann, Lat. etym. Wb. I 345 t., 349 t., E. Boiscaq, Dict. etym. de la langue grecque 189, Fr. Specht, Der Unsprung der idg. Deklination 16 t. ir kt.), tai nebūtų tokio raizginio prirašęs ir paskui tai dar nevykusiai teisinęs.

Toliau šalia J. Balio citatos pirmame savo straipsnyje (Dirvos Nr. 29) aš esu plačiau atpasakojęs ir svarbesnes G. Hopkins išvadas, bet savo replikoje jis prisispyręs tvirtina, kad tik jo išvados esančios teisingos, o mano kitokios, negu G. Hopkins, ir tai jis daro iš atminties, ne palygindamas mano straipsnio su originalu. Tai yra nevisai įprastas rimtesnių diskusijų tonas. Ypač keistas jo šis sakinys: „Žinoma, jokia knyga nėra paskutinis žodis ir kiekvienam valia daryti savo išvadas ir įtikinėti savo tiesą." Tai nevisai taip yra: tam tikrų faktų logika sąlygoja ir tam tikrų išvadų darymą, todėl rimtesnis mokslininkas negali sauvaliauti traktuodamas kokius nors rimtesnius mokslinius veikalus. Tuo keliu eidamas, jis iškrypsta į pigią publicistiką ir nutolsta nuo mokslinės tiesos. Taigi ir J. Balys, minėdamas mano straipsnio kitus abejotinus dalykus, bet jų neiškeldamas aikštėn ir neparodydamas savo didesnio kalbinio supratimo, elgiasi nepergudriausiai.

Aš pats iš savo pusės manau, kad viena kalbotyra negali išspręsti tautosakinių problemų, – tai tegali būti tik viena iš daugelio priemonių tautosakiniams dalykams aiškinti, – bet taip pat esu įsitikinęs, kad rimti tautosakininkai negali lengvai numoti ranka į kal-

botyrinius argumentus, kaip kad tai J. Balys daro. Pvz. žymus latvių tautosakininkas Petras Šmitas, buvęs Rygos universiteto profesorius, gražiai mokėjo suderinti kalbinius duomenis su tautosakiniais ir tuo būdu galėjo atsiekti didesnių rezultatų. Kalba ir tautosaka yra tos pačios žmogaus žodinės kūrybos vaisiai, todėl jos daug kur tarpusavy susisiekia ir viena kitą papildo, giliau paryškina.

A. Venclovos „kalbotyra“

(Dirva, 1952 08 07)

Š. m. liepos 3 d. Tiesoje A. Venclova parašė straipsnį „Lietuvių tarybinės literatūros kalbos klausimai“. Čia jis tarp ko kito pabara J. Balčikonį, kam jis LTSR Mokslų Akademijos mokslinėje konferencijoje, referuodamas A. Vienuolio „Puodžiūnkiemio“ kalbą, siūlęs iš lietuvių kalbos išguiti ir tokius žodžius bei posakius kaip **pasaulietis, pasekmė, vienbalsiai, sekantį** kartą, **siekiai, vystytis, džiugus, ruošti** mitingą, **galimybė, nepriklausomybė, gilus** miegas, **prašau** sėsti. Jei iš tikrųjų taip J. Balčikonis darė, tai A. Venclovai galime tik pritarti: visi šie dariniai iš tikro niekuo nedėti. Taip pat galime jam pritarti, kad tikri literatūriniai (ne komunistiniai!) raštai turi būti be „nereikalingų barbarizmų, dialektizmų, natūralizmų“, ir daugiau turi būti kreipiama dėmesio į kalbos dorojimą, jos taisyklingumą, nes „didelė bėda... yra ta, kad kai kurie autoriai rašo labai neturtinga, blankia kalba, kad jie nesistengia pasisavinti didžiulio kalbos turto, sukaupto liaudies priežodžiuose, patarlėse ir kitoje tautosakoje“.

Bet jau visiškai nebegalime sutikti, kad „turtinant gimtąją kalbą, keliant jos kultūrą, didelę reikšmę turi rusų kalba, rusų kultūra ir literatūra“. Vis daugiau reikšdamas maskvinę šių dienų įtaką, jis randa lietuvių bei rusų tautų artimybės net nuo seniausių laikų: „Lietuvių ir rusų tautas artimi draugystės saitai, – rašo jis toliau, – siejo jau senovėje. Lietuvių ir rusų kalbose randame nemaža bendrų žodžių ir jų formų, o taip pat vienodų sintaksinių konstrukcijų irgi iš senų senovės. Rusų kalba mūsų kalbai yra padariusi daug teigiamos įtakos.“ Bet čia A. Venclova, atrodo, sąmoningai yra sumaišęs isto-

rines kortas: tiesioginiai lietuvių kaimynai iš senovės yra buvę ne rusai (didžiarusiai), bet dabartiniai gudai (gudų protėviai) ir lenkai; su tikraisiais rusais lietuviams teko susidurti kariaujant pačiose rusų žemėse arba vėliau rusams užkariaujant didesnę Lietuvos dalį. Baltų kalbos nuo senovės yra buvusios slavų kalbų kaimynės, todėl tam tikrų bendrybių randame ne tik lietuvių ir rusų, bet taip pat lenkų, čekų, serbų, slovėnų ir kitose slavų kalbose. Paskutiniaisiais rusinimo laikais rusų kalba lietuvių kalbai yra padarius daugiau žalos negu naudos. Ypač dabar yra gausiai „turtinama" lietuvių kalba „nusižiūrint į rusų kalbą"; pvz. iš rus. **peregib** atsirado **perlenkimas** (griozdiškesnio vertimo ir norėdami negalėtume rasti!), iš **obščenarodnyj – bendratautinis**, iš **kolchoz – kolūkis**, iš **chozrasčiot – ūkiskaita**, pridėkime dar **soclenktynes, komjaunimas, sienlaikraštis** ir kt.

Pagaliau A. Venclova, pats pergyvenęs didžiulį „perlenkimą" ir toje pačioje Tiesoje viešai atgailavęs už savo „nacionalistines" klaidas, dabar išsijuosęs puola tuos nevidonus buržuazinius kalbininkus, su kuriais jis anksčiau, palyginti, neblogai sugyveno – studijuodamas pas tuos pačius nelemtus kalbininkus, su kaikuriais iš jų bendradarbiaudamas, naudodamasis „Gimtosios Kalbos" patarimais ir šiaip anksčiau eidamas jų dabar jau tariamais „klystkeliais". Tik pasiklausykime jo paties žodžių:

„Buržuazijai valdant Lietuvą, mes vėl matome įvairių pastangų, kylančių iš nacionalistinių, klierikalinių ir kitų buržuazijos sluoksnių, gadinti mūsų kalbą, dirbtinai „valant" kalbą nuo amžiais joje vartojamų tariamųjų „barbarizmų", t. y. žodžių, dažniausiai bendrų lietuvių ir slavų kalboms. Įrodinėjama, kad lietuvių kalboje nesą galima vartoti tokių žodžių, kaip **rūbas, grybas, anūkas, kūdikis, blogas, skriauda, sarmata, riba, boba, liaudis** ir kt., nes jie primena slaviškus žodžius. Fašistinis vadeiva A. Smetona per savo raštus ir fašistinę spaudą, o taip pat jo pakalikai stengėsi mūsų kalbą užgrūsti atgyvenusiais archaizmais ir žodyno, žodžių formavimo srityje, kultivavo griozdiškus lietuvių kalbai svetimus neologizmus ir tiesiog ardė nacionalinę kalbą, kūrė klasinį žargoną."

Iš šitos citatos sunku ką blaivam teisingai išskaityti: viskas sumaišyta, suversta vienan puodan. Visų pirma kas iš lietuvių kalbininkų nepriklausomybės laikais ujo laukan **kūdikis, skriaudą, sarmatą, ri-**

bą, bobą, liaudį ir kt. po to, kai K. Būga „Švietimo Darbe" gerokai išplakė St. Dabušį už jo kalbinę Vaižganto „Pragiedrulių" recenziją? Net J. Jablonskis, ir tas jau nieko dėl to vėliau nebesakydavo. Aiški slavybė **grybas** „Gimtosios Kalbos" nebuvo neigiama, ir jos vietoje nebuvo siūloma vartoti vien tik **kremblį, budę** ar ką kita. Priešingai, buvo toleruojamas net slaviškas **grabas, šviežias** ir kt. Gudiškas **rūbas** su **anūku** taip pat nebuvo perdaug smerkiamas, nors jo vietoje vieno kito ir buvo patariama pirmiau vartoti vien lietuvišką **drabužį, drapaną, apdarą** ir kt. Tad ko dabar A. Venclova siekia tokią išvirkščią „tiesą" skelbdamas? Atrodo, kad jis, vieną kartą iškilmingai pats „persilenkęs" ir prieš kelerius metus viešai toje pačioje Tiesoje atgailavęs už savo „nacionalistines" nuodėmes, dabar iš paskutiniosios stengiasi ožio ragan suvaryti visus buržuazinius kalbininkus už tariamų griozdiškų naujadarų (šio žodžio jis pats nemėgsta vartoti!) ir atgyvenusių senybių (archaizmų) vartojimą. Dėl to jis bara ir kaikuriuos žodynininkus (pvz. J. Balčikonį dėl „Liet. kalbos žodyno" redagavimo) už „senojo feodališkai bažnytinio žargono žodžius ir posakius". Žodžiu, A. Venclova darda sau ramiai lietuvių kalbos tarybinimo pakalnėn – be jokios atodairos, nesiskaitydamas su jokia tiesa ir sukdamas lietuvių kalbą rusų kalbos link.

Dievas ir dievai nebuvėliai

Dėl polemikos su tautosakininku J. Baliu

(Dirva, 1952 08 28)

Nuo to laiko, kai prasidėjo diskusijos dėl baltų **Dievo**, J. Balys toje pačioje Dirvoje ryšium su tuo yra jau parašęs bent kelis straipsnius. Savo paskutiniuose dviejuose straipsniuose „Lietuvių ir latvių mitologijos panašumai ir skirtumai" (Dirva Nr. 32) ir „Apie dievus nebuvėlius" (Dirva Nr. 33), jis iškelia vieną kitą ir naują dalyką, pvz. baltų dangaus tėvo svetimumo ir dievų nebuvėlių klausimą, ir todėl pačios diskusijos atsiduria kiek kitokesnėj šviesoj. Nenorėdamas pačių diskutuojamų dalykų daugiau plėsti, – jie platesnei visuomenei dėl savo specialumo gal ir ne tiek yra įdomūs, – aš čia dar kartą,

bet kiek galėdamas trumpiau, bandysiu pasisakyti dėl tų dalykų, apie kuriuos aš pasilieku skirtingos nuomonės ir kurių J. Balys, mano supratimu, net savo naujais argumentais negali niekais paversti.

1. J. Balys dėl priesagos **-aitja-** reikšmės jau daugiau nebesiginčija, iš dalies jau linkęs pripažinti ir mano teigimo teisingumą („gali būti ir taip“, – jis rašo), bet reikiamas išvadas jis visdėlto savotiškai nuriečia į šalį ir viską publicistiškai kaltinimu baigia. O iš tikrųjų taip yra: mažybiniai daiktavardžiai su **-aitis** yra vėlyvesni, išriedėję iš ankstyvesnių priklausomybinių darinių su ta pat priesaga. Ši reikšminė atmaina dar dabar tebevyksta, todėl ji lengvai susekama, ir tam nereikia sudarinėti jokių gudraujamų taisyklių. Daugumas duomenų, kuriais remiama ši tiesa, yra paimta iš gyvosios žmonių kalbos arba patikimesnių šaltinių ir surašyta mano „Lietuvių kalbos žodžių daryboj“ arba antrame jos ruošiamame leidime, todėl man ir nereikėjo naudotis J. Balio pavyzdžiais, o dar mažiau jie galėjo mane įtikinti, kaip kad jis norėtų. Mano kelių paskutiniųjų metų tyrinėjimai rodo, kad **dievaitis** iš pat pradžios yra buvęs tos pat reikšmės kaip **dievynas** arba **dievonis** „dievo sūnus“ ir šiuo atveju niekuo nesiskiria nuo kitų patroniminių darinių, pvz. **Jonaitis, Jonynas, Jononis, kalvaitis** „kalvio sūnus“, **genynas** „genio vaikas“, **sodžionis** „sodietis“, **tilžionis** „tilžėnas“ ir kt. Senesniais **dievaičio** pavyzdžiais mes nerandame reiškiamos jokios mažybės ar malonės; tai patvirtina ir kiti tos pat reikšmės dariniai. Pvz. **deivys** „dievaitis“ yra su priesaga **-ja-** sudarytas iš ***deivas** ir savo daryba niekuo nesiskiria pvz. nuo **kuodys** „kuoduotas“ šalia **kuodas** arba **rytys** „rytinis“ šalia **rytas.** Senovinėj liet. raštų kalboj sutinkamas **deivilas** „deivys, dievaitis“ taip pat jokios mažybės nerodo. Pačiu **dievaičiu** (t. y. deiviu) seniau buvo vadinamas ne tik **Perkūnas** su **Mėnuliu**, bet ir **Saulė, Ugnis** ir kitos gamtinės jėgos. Tai aiškiai dar rodo 1718 m. jėzuitų pranešimai, kuriuose minimi šių reikšmių **diewaytey** (t. y. dievaičiai). **Deuoitis** taip pat ir Lasickiui yra „pajūrio laukų dievas“ šalia **gabie dewaite**. Viename Dancigo miesto bibliotekos rankraštyje irgi kalbama apie **Deywoty Zudwity**, žr. W. Manhardt, Goetterlehre, 245 psl. Taigi J. Balys negali taip lengvai nuneigti net to, ką aš savo pirmame straipsnyje (Dirva Nr. 29) tik tariamai (su „veikiausiai“) esu minėjęs.

2. Ne vien tik dievaitis **Perkūnas** yra išlikęs kituose šaltiniuose,

kaip J. Balys mano, bet ir kiti sen. lietuvių dievaičiai. Pvz. svetimomis kalbomis rašytuose šaltiniuose yra įvairiai minimas vieno sen. prūsų dievo vardas: **Picullus, Pickollos, Pecullus, Pecols** ir kt. Bet, laimei, šis žodis yra išlikęs ne tik pačioje sen. prūsų kalboje (**pickuls** „velnias"), bet ir senoviniuose liet. raštuose (pvz. Wolfenbuettelio postilės rankraštyje minimas **pikulas**, ds. **pikullai**, žr. Mitteilungen der litt. liter. Gesellschaft V 150) ir latvių kalboje (**Pikuls** „piktasis, velnias"). Tuo būdu šalia **Perkūno** dar atsiranda ir antras neabejotinos, labai senos kilmės ir darybos **Pikulas**, kurį kaikurie dabartiniai rašeivos nevykusiai mėgina perdirbti **Pikuoliu**. Galimas daiktas, kad **Pikulas** „sen prūsų požemio dievas" savo kilme yra susijęs su sen. lenkų **pkiel** „pragaras" (iš ***pikula-**; vėliau šis žodis veikiausiai pagal **niebo** buvo paverstas į **piekło**) ir kt. Be to, kitų šaltinių dar yra patvirtinti **Žemėpatis, Žemyna** ir kt.

3. J. Balys ypač spiriasi dėl **Occopirmus** aiškinimo: jis netiki tuo, kad **occo-** yra tas pat sen. prūsų **ucka-** „visų", ir tiek. Jam čia nieko nereiškia nei K. Būgos, nei J. Endzelyno nuomonės. Jo vienintelis įrodymas yra tai, kad „tas dievo vardas šitokiuo skiemeniu niekur neprasideda". Bet tai netiesa: šio dievo vardas yra sudėtinis žodis, ir todėl jis prasideda ne vienu skiemeniu, bet ištisu žodžiu, kuris visiškai sutinka su sen. prūsų kalboj vartojamu augščiausiojo laipsnio priešdėliu **ucka-** „visų", pvz.: **ucka isarwiskai** „ištikimiausiai, vok. aufs treulichste", **ucka langiwingiskai** „paprasčiausiai, vok. aufs einfaeltigste" ir kt. Čia žodžiu **ucka-** verčiamas vok. **aufs**, todėl etimologiškai jis gali būti toliau siejamas su liet. **aukuoti** „augštyn kiloti" ir kt., bet nieko bendro neturi su vėlyvu perdirbtiniu (naujadaru) **auka**, kurią iš pradžios J. Balys visai nevykusiai mėgino jungti su **occo-**. Toliau pastebėtina, kad sen. prūsų raštų kalboje balsis **u** dažnai kaitaliojamas su **o**, panašiai kaip **i** su **e**, pvz.: **drowe** „tikiu" šalia **druwē** „t. p.", **druwīt** „tikėti", **druwis** „tikėjimas", **meddo** „medus" (iš ***medu**) šalia **alu** „alus" (senovinis niekatrosios giminės daiktavardis be galūnės -s) ir kt. Taigi **Occo-pirmus** iš tikrųjų skaitytinas ***uka-pirmas** „visų pirmas, der erste". Jis atitinkamai ir vokiškai verčiamas: „der e r s t e Gott Himmels und Gestirnes". Antra vertus, **Occopirmus** (plg. dar prūsų **ucka kuslaisin** „silpniausią, t. y. k u š l i a u s i ą") vartojamas ne vieną, bet keliolika kartų, pvz. anksčiau

kaip J. Maleckio „De sacrificis et Idolatria" išspausdintoj sūduvių knygelėj ir kt., todėl ši lytis, filologiškai sprendžiant, turi būti autentiškiausia ir patikimiausia, juo labiau, kad ji visai gerai atitinka žinomus žodžius. Pagaliau šio žodžio sudėtinumą dar patvirtina ir kiti sudėtiniai dievų vardai, pvz. **Au-schauts** „luošųjų, ligonių ir nusidėjėlių dievas" (iš prielinksnio **au-** „nuo" ir šaknies **schaut-**; plg. prūsų **auschautins** „skolas", **auschautenikamans** „kaltininkams" ir kt.), **Aw-trymps** „jūrų ir didžiųjų ežerų dievas" (dėl **au-** plg. dar prūsų **au-dast sien** „nusiduoda", **au-laut** „numirti, t. y. paliauti" ir kt.) šalia **Potrimpus** „tekančiųjų vandenų dievas" (dėl šio pastarojo vardo kilmės žr. K. Būga, Kalba ir senovė, 24 psl.) ir kt. Taigi J. Balys taip lengvai dar negali sugriauti visų šių kalbinių įrodymų, juo labiau, kad jis neduoda jokio kito geresnio aiškinimo ir savo tvirtinimo neparemia įtikinamais, konkrečiais pavyzdžiais. Čia vieni tokie pliki pasakymai kaip „aš netikiu" arba „aš tą **occo-** laikau dievu nebuvėliu", be jokių kitų įrodymų, absoliučiai nieko nepasako: tai yra maždaug tos pat rūšies dalykas, kaip **occo-** jungimas su **auka** arba nevykęs ide. ***dieus** (sen. indų **dyaus**, gr. **Zeus**, lot. **dius**) sumaišymas su ***deiwos** (sen. indų **devás**, lot. **deus**, liet. **dievas** ir kt.), apie kurį aš plačiau esu rašęs savo pirmuosiuose dviejuose straipsniuose ir kurio J. Balys dabar pats nebemėgina ginti, laikydamas tai nesvarbiu, antraeiliu dalyku.

4. Estų žodis **taevataat-isa** nėra koks nors estofilų kaltinis, kaip kad J. Balys rašo, bet veikiausiai grynas estiškas žodis, turįs savo atitikmenį ir giminingoje lybių kalboje **touvotot-iza**, ir jis reiškia ne patį „dangaus tėvą", bet, kaip nurodo žymus pačių estų tautosakos specialistas A. Loorits, Liivi rahva usund, I 256 psl., „dangaus tėvelį tėvą", tai, kas yra latvių **debess tēvin'š tēvs.** Pats **„dangaus** tėvas, dievas tėvas, Gottvater" estiškai vadinasi **taevaisa,** žr. A. Loorits, Estnische Volksdichtung und Mythologie, 42 psl. Yra įdomu, kad tas pats estų mokslininkas savo neseniai pasirodžiusiame veikale „Grundzuege des estnischen Volksglaubens" (II 41 t.) taip pat yra linkęs manyti, kad dangaus tėvas suomių ugrų padermėms iš viso yra buvęs svetimas ir todėl veikiau esąs paskolintas iš indoeuropiečių tautų. Šią A. Looritso nuomonę dar paremia tas faktas, kad dangaus tėvą nuo pat senų senovės yra pažinusios kaip tik tos ide. kalbos, kurios

jau nieku būdu jo negalėjo pasiskolinti iš suomių ugrų, plg. sen. indų **dyaus pitar**, graikų **Zeus pater**, sen. lotynų **Dies pater**, vėliau **Diespiter, Juppiter**. Taigi J. Balys Dirvos Nr. 32, atrodo, yra kiek pasiskubinęs pareikšti, kad suomių ugrų dangaus tėvas galėjęs turėti įtakos baltams. Čia, kaip ir savo kaikuriuose kituose tautosakiniuose išvedžiojimuose, jis daro metodologinę klaidą – iš panašybės tuojau sprendžia apie paskolinimą. Yra galimas daiktas, kad pvz. tokių čeremisų, ostiakų, vogulų ir kt. pažįstamas dangaus dievas yra atsiradęs panašiose nomadinėse aplinkybėse, kuriose anksčiau, prieš tapdami žemdirbiais, be abejonės, yra gyvenę ir indoeuropiečiai. Taigi, indoeuropiečių dangaus tėvas, be abejonės, yra atsiradęs visai savarankiškai, iš labai senų laikų, kada jie dar tebebuvo klajokliai. Šituo atveju darosi suprantama ir senovės baltų dar nesuasmeninta ***deivo** „dangaus“ sąvoka.

5. Norėdamas daugiau įgnybti savo oponentui, J. Balys, lyg ir atsilygindamas, jau visiems kalbininkams išdrožia tokį akibrokštą: „Kalbininkai kartais iš didelio rašto taip išeina iš krašto, kad nebemoka skirti kamieno ir priesagos nuo galūnės, prirašo visokių nesąmonių, tad turėtų vengti kalbėti tokiu jau augštu tonu, būdingu tik neklaidingiesiems dogmatikams“. Čia, kaip ir kur kitur, jis, atrodo, kiek pasiskubino su savo išvadomis ir užmiršo, kad visi šie žodžiai, tik kitu galu apgręžti, geriau jam pačiam tinka, ne kam kitam. Mat, jis pats, neišbrisdamas iš pradinės gramatikos supratimo, ne tik gerokai šlubuoja savo praktinėje kalboje (pvz. rašo **livai** užuot **lybiai, indoeuropiečių** kartais neskiria nuo vokiškų **indogermanų, mardvius**, Mardvos gyventojus, netinkamai vadina **mordvinais** ir t. t.), bet nerodo didesnio susidomėjimo kalbos dalykais ir savo tautosakiniuose straipsniuose, ir, ginčydamasis dėl baltų **dievo** reikšmės, visdėlto rašo apie tuos pačius dalykus gana drąsiai, be jokios atodairos, nors ir visai paviršutiniškai. Pvz. jeigu jis prieš rašydamas būtų bent kiek daugiau mėginęs išsiaiškinti visus tuos kalbinius dalykus, apie kuriuos mano buvo rašyta šiuose diskusiniuose straipsniuose, jis nebūtų prirašęs tokių niekų apie ide. ***deiwos** reikšmę ir jo vartojimą atskirose ide. kalbose, be reikalo nebūtų teigęs, kad kalbininkų nuomonės dėl to žodžio didžiai svyruojančios (su tomis nuomonėmis, kaip pasirodo, jis nėra net kaip reikiant ir susipažinęs), panašiai kaip liau-

dies etimologai nebūtų darytinės **aukos** jungęs su sen. prūsų **occonet** tariamai, nebūtų lengvai kildinęs latvių **debess tēvs** „dangaus tėvas“ iš vokiečių kalbos ir t. t. Taigi tik labai siauri savo srities dogmatikai gali taip rašyti apie kitos srities dalykus, kurių jie net nėra mėginę sau kaip reikiant išsiaiškinti, rašydami visaip vinguriuoja, kad tik daugiau galėtų skaitytojų dėmesį nukreipti nuo pagrindinių dalykų, ir paskui, jau nebežinodami ką sakyti, pyksta, pravardžiuoja kitus dogmatikais arba nemokšomis. Sapienti sat!

6. Pagaliau, kad takas nebūtų lengvai pamestas dėl takelio, baigiant tenka trumpai prisiminti visus svarbesnius diskutuotuosius dalykus, būtent: a) jau pačioje ide. prokalbėje buvo vartojamas ***dieus** „dangus“ ir ***deiwos** „god“, išriedėjęs iš ankstyvesnės „dangaus“ reikšmės; b) šis pastarasis žodis, ***deiwos**, buvo vartojamas ne tik sen. indų ir lotynų, bet ir daugelio kitų indoeuropiečių kalbų; c) „dangaus tėvas“ yra indoeuropiška sąvoka ir iš niekur kitur nepaskolinta; d) baltų ***deivas** senų senovėje reiškė dar nesuasmenintą „dangų“, kuris vėliau, bet dar prieškrikščionybiniais laikais, įgavo „god“ reikšmę; e) kaip rodo latvių kalbos liekanos ir kaikurios liet. kalbos reminiscencijos, tas pat baltų ***deivas** galėjo būti ir „dangaus dievas arba tėvas“; f) liet. **dievaitis** iš pradžios yra turėjęs patroniminę reikšmę, t. y. savo reikšme niekuo nesiskyrė nuo **dievyno** ir **dievonies**; g) sen. prūsų **Occo-pirmus** yra originalinė lytis ir reiškia ne ką kita kaip „visų pirmas“; h) kitų šaltinių yra patvirtintas ne tik **Perkūnas**, bet ir **Pikulas, Žemėpatis, Žemyna** „žemės deivė“ ir kt.; i) J. Maleckio ir kitų šaltinių **Auxteias** neskirtinas nuo sen. liet. **augštiejas** „augštai esąs, viršutinis“. Taigi vadinamųjų dievų nebuvėlių klausimas mano net visai nepaliestas, ir todėl J. Balys visai be reikalo norėjo mane įtarti pasiryžus tos rūšies dievus ginti. Jei aplinkybės leis ir galėsiu gauti reikiamų papildomų šaltinių, esu sumanęs parašyti platesnį dalyką „Kalba ir tautosaka“, kur iš dalies, manau, bus galima pasisakyti ir dėl dievų nebuvėlių.

Baltija, baltai ir *Pabaltijys*

(Vienybė, 1952 09 19, nr. 37)

J. Žmuidzinas savo straipsnyje „Baltai ar pabaltiečiai?“ (Vienybėje Nr. 28) įrodinėja, kad vienintelė tikra ir istoriškai paliūdyta lytis tesanti **Baltija**, ir todėl jos vietoje nevartotinas **Pabaltijys**, kuris esąs sudarytas nusižiūrėjus į rusų **Pribaltijskij kraij**. Dėl to jis rašo: „Priešdėliuotasis terminas **Pabaltijys** juk skiriasi nuo estiškojo, latviškojo ir aplamai nuo europiškojo ir teturi tik rusiškąjį imperialistinių siekių plonybėmis bei tautinio pažeminimo užgaidomis įvestą vienintelį pavyzdį **Pribaltijskij krai**... Toks pavadinimas labai tiko ir prilipo didelei Rusijai, kuriai Baltija tebuvo pakraštėlis – Pribaltijskij kraij“. Kita vertus, šis pavadinimas ir darybos atžvilgiu, jo nuomone, esąs nevykęs „Kerėpliškos priesagos“ naujadaras, t. y. verstinis slaviškos lyties lydinys, kurio vartojimas visai nederąs su mūsų bendrinės kalbos raida, vykstančia skirtinga, „antislaviška“, kryptimi. Todėl, baigdamas savo straipsnį, jis patetiškai klausia: „Kodėl kergti **Baltijai** priedėlį **pa** ir jai prikabinti tokią ausiai nemielą siurbėlę **ijys** ir šiuo iš šito istorinio daiktavardiško pavadinimo padaryti priklausomybinį vietos žymimąjį vietovardį – tą verstinį Pabaltijį? Kodėl, užsimerkiant akis prieš istoriją,... primygtinai kildinti Baltijos krašto pavadinimą iš Baltijos jūros vardo, kai ši pastaroji tik po aštuonių šimtų metų Einhardui nusižiūrėjus į mus **Baltijos** vardu buvo pakrikštytas?“

Į šiuos klausimus, atrodo, J. Žmuidzino nėra kaip reikiant atsakyta. Visų pirma tebėr neaišku, koks yra sąryšis tarp **Baltica** [= Basilia] arba **Baltia**, kurią sen. romėnų istorikas Plinijus mini savo „Gamtos istorijoje“ (Historia Nātūrālis), ir vėliau istoriniuose šaltiniuose pasirodžiusios **Baltijos** jūros (mare Balticum). Kaip pats Plinijus 4, 95 rašo, pagal Ksenofoną **Balcia** esanti „milžiniška“ sala, kurią Mesalijos Pitėjas (Phytheas) vadinąs **Basilia**, bet kitoj vietoj (37, 35) jis jau teigia, kad ši sala pagal Pitėjų veikiau vadinantis **Abalus**, o pagal Timėją **Basilia**. Taigi šis dalykas paties Plinijaus istorijoje yra gerokai supainiotas ir todėl miglotas, juo labiau, kad ir svarbiausiuose vėlyvesnių laikų šaltiniuose (pvz. Codex Bambergensis) **Basilia** bei **Baltia** nevisados gali būti griežtai skiriami. Kita vertus, XI a.

vokiečių bažnyčios istorikas Adomas Bremenietis (Adam von Bremen) mini neva iš vietinių gyventojų kilusį **sinus Balticus**, kuris esąs ištįsęs **diržo** (lot. **balteus, -um**) pavidalu. Taip pat ir XII–XIII a. danų istorikas Saxo Gramaticus rašo apie **Balticum fretum** (jūros sąsiaurį). Jeigu atsiminsime, kad senovėje **Baltia** dar buvo vadinamas jutų kraštas, dabartinis Danijos pusiasalis (dan. Jylland, angl., vok. Jutland), tai, atrodo, netenka daug abejoti, kad vėlyvesnių istorikų minimi pavadinimai, **sinus (jūros** įlanka) **Balticus** ir **Balticum fretum**, neskirtini nuo **Baltia „Jutlandas"**. Bet tas pats Adomas Bremenietis pažįsta ir **mare Balticum** „Baltijos jūra, vok. Ostsee". Tad kyla klausimas, ar šis pavadinimas, **mare Balticum**, yra tos kilmės, kaip ir augščiau minėtieji vardai? Tai yra galimas daiktas, bet to griežtai negalime įrodyti, juo mažiau yra aiški šio pavadinimo tikroji kilmė. Senovinių šaltinių autorių nuomone, **mare Balticum** irgi esanti kilusi iš lot. **balteus** „diržas", nes ši jūra atrodė diržo pavidalu ištįsusi nuo Skitijos ligi Graikijos. Tai lyg iš dalies patvirtintų ir sen. skandinavų **belti**, švedų, danų ir norvegų **balte** (su perbalsiniu **a**, žymimu dviem taškais viršuje) „diržas", plg. vid. vok. augšt. **Beltemere** „Baltijos jūra". Kaikurie dabartiniai kalbininkai (pvz. italas Bonfantė) Baltijos jūros vardą norėtų kildinti iš sen. ilirų kalbos ir toliau jungti su albanų balte, slavų blato (rus. boloto, lenkų błoto, čekų blato ir kt.) „bala" ir kt. Latvių kalbininkas E. Blesė yra linkęs **Baltia** ir **mare Balticum** laikyti baltiškos (aistiškos) kilmės, plg. liet. vietovardžius Baltas, Baltelis, Baltežeris, Baltis, Baltys (ežerai), latvių Baltinava, Baltiņa ezers ir kt. Bet visų šių samprotavimų negalime kaip reikiant suderinti su istoriniuose šaltiniuose minimais atitinkamais pavadinimais bei senovės istorikų nuomonėmis: tai viskas tuo tarpu tėra netikri spėliojimai.

Bendrinis baltų (t. y. indoeuropiečių šeimai priklausančios tautų grupės: lietuvių, latvių, prūsų, kuršių, žiemgalių ir sėlių) pavadinimas yra vėlyvas naujadaras, žodyninko Nesselmanno dirbtinai sudarytas remiantis senovine *Baltia* ir *mare Balticum*, žr. jo „Sprache der alten Preussen", 1845 m. 28 tt. Vėliau iš analogijos pagal kitus tautovardžius su **-ija** galėjo būti naujai sudaryta ir *Baltija* „baltų gyventasis arba gyvenamasis kraštas" (baltas : Baltija, gudas : Gudija, lenkas : Lenkija, rusas : Rusija ir kt.). Kad šios reikšmės Baltija turėtų

kokį nors tiesioginį istorinį ryšį su senovine *Baltia* arba *mare Balticum*, negalima pasakyti.

Ilgainiui, ypač nepriklausomybės laikais, daugiau ėmus tarpusavy santykiauti lietuviams, latviams ir estams, augščiau minėtoji kalbotyrinė baltų reikšmė buvo susiaurinta: šiuo žodžiu buvo pradėta vadinti tik dvi indoeuropiečių kilmės padermės lietuviai bei latviai, ir suomių ugrų padermė, estai. Tai ypač lengvai galėjo atsitikti, kad ir kitose V. Europos kalbose tuo vardu buvo pradėtos vadinti šios trys tautos bei jų valstybės, plg. anglų **the Baltic nations, the Baltic States, vok. die baltischen Staaten** ir kt. Taip pat šių trijų tautų kraštas lengvai iš naujo vadintis *Baltija* (vok. Baltenland).

Bet daugumui šios reikšmės *Baltija*, apimanti tik Lietuvą, Latviją ir Estiją, pasirodė kiek neįprasta, – dažnas šiuo vardu buvo linkęs vadinti ir kitus Baltijos pajūrį siekiančius kraštus, pvz. Suomiją, Švediją ir kt., – todėl ilgainiui šio pavadinimo vietoje buvo pradėtas vartoti Pabaltijys, ir niekam, bent nepriklausomybės laikais, neatėjo į galvą, kad šis darinys būtų kerėbliškos darybos arba svetimas vertimas. Visų pirma Pabaltijys yra iš Baltijos sudarytas tuo pat būdu, kaip pvz. *Pavilkijys* iš *Vilkija*, *Pavašuokys* iš *Vašuoka* ir kt., taigi priesaga **-ijys** yra visai galima ir niekuo nedėta. Kaip *Baltija* yra dirbtinai vadinami tik trys augščiau minėti Baltijos pajūrį siekiantieji kraštai, taip panašiai ir Pabaltijys gali lengvai apimti šiuos tris kraštus, esančius palei Baltijos jūrą, plg. *Pavilkijys* kraštas tam tikras žemės plotas palei Vilkiją, *Pavašuokys* – kraštas palei Vašuoką ir kt. Taigi Pabaltijys lengvai gali būti išaiškintas iš pačios lietuvių kalbos, be jokios svetimos įtakos. Antra vertus, šis pavadinimas yra atsiradęs gana vėlai, nepriklausomybės laikais, kada rusų viešpatavimo (carizmo) laikai jau buvo praslinkę. Pagaliau Pabaltijys ir formaliai nelabai lengvai gali būti išverstas iš rusų **Pribaltijsky kraj**, arba tuo rusų pavyzdžiu naujai sudarytas: iš to veikiau būtų lauktinas **Priebaltijys**, t. y. prie Baltijos jūros esąs kraštas, ne **Pabaltijys**, t. y. palei Baltijos jūrą esą kraštai, būtent – Lietuva, Latvija ir Estija. Tai yra didelis skirtumas, ir to lengvai nereikėtų užmiršti net publicistiniuose straipsniuose, nes toks paviršutiniškas ir kaip reikiant nepagrįstas rašymas tik be reikalo klaidina platesnę, daugiausia nekritišką visuomenę.

Šia proga tenka dar pastebėti, kad patys rusai savo **Baltijskoje more** „Baltijos jūra" tėra vėlai susidarę, nusižiūrėdami viduramžio lotynų **Mare Balticum**, sen. rusų kalboje tai dar buvo vadinama **Varjažskoje more**, t. y. varingų (sen. normanų, rus. variagų) jūra. Taip pat ir vokiečiai užuot **Baltisches Meer** tevartoja **Ostsee**, t. y. rytinė (rytų) jūra. Be to, anksčiau, ypač prieš pirmąjį karą, vokiečiams **baltai** (die Balten) dar reiškė vokiečių kilmės Pabaltijo gyventojus, o **Baltijos** vietoje jų buvo vartojamas **Baltikum** „die baltischen Randstaaten, Baltenland".

J. Gliaudos romano kalba

(Dirva, 1952 09 25)

Skaitydamas neseniai premijuotą J. Gliaudos romaną „Namai ant smėlio", gauni gana savotišką įspūdį: iš vienos pusės autorius, atrodo, stengiasi rašyti kiek galėdamas taisyklingiau, vartoja net vadovinę rašybą; iš kitos pusės šio romano kalba vietomis visdėlto yra apysunkė, dirbtinė, turinti nemaža tokių dalykų, kurių mūsų ligšioliniuose žymesniuose literatūros kūriniuose retai kur tegali užtikti. Štai pora ilgėlesnių citatų J. Gliaudos kalbos stiliui pavaizduoti:

„Norėdamas pergalėti fiziškai skaudų kančios pojūtį, aš pradėjau žingsniuoti po kambarį. Judėjimas lyg atvėsino mano dvasinį įtempimą. Bet valandėlėmis aš prarasdavau savęs kontrolę ir psichiškai stingau. Skausmas tolydžio ėjo vis aštryn, vis artyn, vis labiau nepakenčiamas. Sąmonė temo, lyg drumzlinas vanduo, kai jį maišo, kai nuo dugno kyla vis daugiau ir daugiau drumzlių. Aš sustojau prie stalo, įsitvėriau stipriu, stangriu įsitvėrimu už jo krašto briaunos abiem rankom. Aš pajutau kylantį manyje beprotiško, pamišėliško riksmo geismą. Įtemptos valios stūmiu aš pergalėjau tą bestiališką priepuolį, bet jis vėl ir vėl kilo manyje. Jis siautė manyje, tas skundo riksmas, tas mirštančio žvėries staugimas" (33 psl.).

Arba:

„Ruduo, gyvybę ir džiaugsmą slegiąs ruduo, kaip piktas ir žiaurus dailininkas, atnešė ant savo paletės pilkus ir niūrius dažus. Liguistai švelnus ankstyvo rudens gamtovaizdis jau virto beviltiškai

niauriu. Visur viešpatavo pilkai rusvas koloritas. Melsvieji anksčiau toliai ir melsvos tolimos kalvos jau buvo purvinai pilki; dangus užteptas juosvais grubiais teptuko s m ū g i a i s. Tušti laukai, purvinai rudi, kaip purvino dangaus atošvaistės, plačiai padriko po nuogas kalvas. Vaismedžių alėjos išilgai kelių nedžiugino akies; juodi, šlapi, seni ir labai šakoti medžiai stebino savo bjaurumu, kaip apnuogintų paliegėlių parodas. Į veidą pūtė drėgnai šaltas vėjas; žmogus jautėsi bepastogis“ (77 psl.).

„Aš rėkiau ir raudojau, daužiausi į lovos kraštus savo galva. Aš roviau kuokštais savo plaukus. Laukinis, žvėriškas verksmas staugimas savaime p l ė š ė s i iš m a n o e s y b ė s ir kratė mano kūną mėšlungiu“ (138 psl.).

Iš šitų citatų ypač krinta į akį neįprasti, dirbtiniai posakiai: į s i t v ė r i a u stipriu, stangriu į s i t v ė r i m u, įtemptos valios s t ū m i u aš pergalėjau... priepuolį, dangus užteptas juosvais grubiais teptuko s m ū g i a i s ir žvėriškas verksmas... p l ė š ė s i iš m a n o e s y b ė s. Visa tai skaitant skamba kažkaip nenatūraliai, keistokai. Ir tokių nepaprastų dalykų pasitaiko mažne visoje knygoje, pvz.: 1. aš g y v a i a t g a i v i n a u savyje atsisveikinimo su motina vaizdą (22); 2. jo veidas t u r i t o l i m ą p a n a š u m ą į linksmo eunucho veidą (26); 3. neišaiškinama jėga privertė mane paimti tą laikraštį, a t s k l e i s t i jo platų s k l a i s t y m ą ir perskaityti šį oficialaus karingumo pripūstą straipsnį (33); 4. keletą kartų savo gyvenime aš r a s d a v a u s a v y j e p i l n u m ą i š p a s i m a t y m o su savo vyresniąja seseria (48); 5. dar b u v o t i k ė j i m o a t e i t i m i n o r a s, bet tikėjimo ateitimi jau nebebuvo (59); 6. mano slaptų knyginių studijų tikslas buvo... keršto ir s k a u s m o k e r š t u s u š v e l n i n i m o temos (68); 7. tarytum p a g a u t a s tuojau įvykdytinos idėjos a t l i k i m o, aš pajutau savyje keistą energiją, judėjimo norą (76); 8. jis... p a d a r ė m ė g i n i m ą atsisukti į ateinančius žingsnius (98); 9. purvinus b a t u s ir žeme suteptas k e l n e s aš bergždžiai stengiausi n u i m t i n u o s a v ę s (100); 10. paskui mane a p ė m ė n e r v i š k a s s k u b ė j i m a s panaikinti mano baisaus poelgio žymes (100); 11. j u n t u s a v e s t o v i n t į ties pasilenkusiu prancūzu (113); 12. aš dar p a d a r i a u instinktyvų p a j u d ė j i m ą išbėgti (165); 13. aš j u t a u s a v e s ą j u n g i n i n k u su Otonu (179); 14. dėl to ė j i m a s per nuvytusius

žolynus... turėjo savo veržlumą ir malonų lengvumą (185); 15. vėjuota diena mane jaudino, įtempdama mano dvasinę įtampą (185); 16. atvožiau duris ir pamačiau ją (208); 17. išsikišusi nosis teikė jai panašumą į mumiją (214) ir kt.

Kaikurie šios rūšies posakiai gali būti lengvai nusakyti paprasčiau, žmoniškiau, pvz.: 5. dar buvo noro tikėti ateitimi, bet tikėjimo ateitimi jau nebebuvo; 8. jis pamėgino atsisukti į ateinančius (?) žingsnius; 9. aš bergždžiai stengiausi nusiauti purvinus batus ir nusimauti žemėtas (žeme suteptas) kelnes; 11. jaučiuos stovįs ties pasilenkusiu prancūzu; 13. aš jaučiaus (esąs) Otono sąjungininkas; 16. atvėriau (pravėriau) duris ir pamačiau ją; išsikišusia nosimi ji buvo panaši (panėšėjo) į mumiją. Bet kiti augščiau cituotieji sakiniai dėl savo dirbtinumo vargiai gali būti pataisomi – jie iš tikrųjų turėtų būti visai naujai nusakyti. O tokie posakiai kaip „atskleisti jo (laikraščio) sklaistymą“, „skausmo keršto sušvelninimo temos“ ir kt. iš viso yra neaiškūs.

Be to, J. Gliaudos kalboje dar nemaža pasitaiko ir kitokių neteiktinų posakių, pvz.: 1. savo asmeninių savybių... dėka, jis mūsų ūkyje įsigijo visuotines simpatijas (14); 2. jei vieton Molendruz greta manęs būtų Otonas, koks būčiau aš laimingas! (15); 3. tai viskas... tėra tik abstraktizmas, tik nerealumas (36); 4. čia buvo... keli pinti baldai (45); 5. priešo lėktuvų pulkai ėmė šliaužti ties vokiškais laukais ir miestais, ties vokiečių žeme (51); 6. tai mano senas proferanso bendradalyvis (110); 7. aš norėčiau dar tamstą paprašyti būti atsargiu (156); 8. verta paniekos ir paniekinančių žodžių mano Hedvyga (164) ir kt. Daug paprasčiau ir taisyklingiau visus šiuos posakius galima pvz. ir šiaip nusakyti: 1. savo asmeninėmis savybėmis... jis mūsų ūkyje įsigijo visuotinių simpatijų; 2. jei Molendruzo vietoje greta manęs būtų Otonas...; 3. tai viskas... tėra tik abstraktybė, nerealybė (nerealus dalykas); 4. čia buvo... keli pintiniai (tokios rūšies) baldai; 5. priešo lėktuvų pulkai ėmė šliaužti ties vokiečių laukais ir miestais; 6. tai mano senas preferanso bendrininkas (arba dalyvis, dalininkas); 7. aš norėčiau dar tamstą paprašyti būti atsar-

g i a m; 8. mano Hedvyga verta paniekos ir p a n i e k i n a m ų žodžių (t. y. tokių, kuriais niekinama, o ne kurie niekina!).

Iš šitų kelių pastabų matyti, kad J. Gliaudos romano kalba dėl savo dirbtinumo ir kitų trūkumų nėra visai pavyzdinga. Atrodo, kad jis rašydamas nevisados stengėsi vadovautis mūsų žmonių kalbos papročiais ir polinkiais, kurių literatūriniuose veikaluose kaip tik turėtų būti daugiau paisoma.

Kreipimosi lyčių vartojimas

Dėl P. Joniko „Neįrodytų priekaištų“

(Draugas, 1952 10 04)

NB. P. Jonikas, norėdamas savo tvirtinimą paremti, tarp ko kita prisimena ir „Gimtosios Kalbos“ redagavimo laikus: tada jis, redakcinės komisijos narys, pats tokias įvardžiuotines lytis teigęs, ir tam jo teigimui nesipriešinę kiti du nariai, tarp jų ir Draugo dienraščio „Mūsų Kalbos“ redaktorius. Į tai galima trumpai atsakyti: P. Jonikas, tiesa, buvo redakcinės komisijos narys ir net atsakomasis redaktorius, bet iš tikrųjų pagrindiniai redaktoriai tebuvo du, kurie pakaitais ir „Gimtąją Kalbą“ redaguodavo – tai viena; antra, jie, tiedu redaktoriai, niekados neneigė ir dabar neneigia gūdnų kalbos duomenų. Jeigu S. B. iškelia pluoštą neįvardžiuotinių būdvardinių lyčių šalia šauksmininkų, tai rimtas kalbininkas turėtų jas visų pirma interpretuoti, aiškinti, o ne išdidžiai bendrais posakiais neigti.

Nedaug ką padeda ir P. Joniko rėmimasis A. Bezzenbergeriu bei J. Endzelynu: viena, sen. lietuvių raštų kalboje įvardžiuotinių lyčių vartojimas yra gana mišrus, ir A. Bezzenbergeris cituojamoje vietoje įvardžiuotinių būdvardinių lyčių ne tik plačiau nenagrinėja, bet ir nesieja jų su šių laikų vartosena; antra, dabartinėj latvių kalboj senosios įvardžiuotinės lytys yra beveik išnykusios, o slavų kalbose anksti sumišusios su neįvardžiuotinėmis, todėl tuo būdu visai negalima paremti ar pateisinti šių laikų liet. įvardžiuotinių lyčių vartosenos.

Bažnyčia ir *eklezija*

(Draugas, 1952 11 29)

Ligšiolinėje lietuvių kalboje, tiek senovinėje, tiek dabartinėje, visuotinai buvo vartojama **bažnyčia**, paskolinta iš slavų **božnica**, kuri su priesaga **-nica** yra sudaryta iš **bog** „dievas". Senovinėse gudų (rusų) ir lenkų kalbose **božnica** reiškė „dievo namus, maldyklą, šventyklą (lot. templum)". Dabartinėj rusų kalboj **božnica** yra „mažutė bažnyčia, koplytėlė; pagonių maldykla", o lenkų kalboj įgavo „žydų šventyklos, sinagogos" reikšmę. Ukrainiečių kalboj **božnic'a** yra „maldykla, cerkvė", dažniau „kitatikių šventykla". Krikščionių (katalikų) **bažnyčiai (eklezijai)** vadinti šiose slavų kalbose dabar vartojami įvairūs kiti pavadinimai. Pvz. lenkų kalboj tam reikalui vartojamas **kos'ciol**, per čekų **kostel** kilęs iš lotynų **castellum** „miestelis (nuo **castrum** „sutvirtinta vieta, tvirtovė; karinė stovykla"); seniau ta pat reikšme čia šalia **božnica** dar buvo vartojama ir **cerkiew (cyrkiew)**, kuri 15 amžiuje visai išnyko. Taip pat ir rusų kalboj oficialus pravoslavų (stačiatikių) bažnyčios pavadinimas yra **cerkov'**, ukr. **cerkva**. Todėl dabar liet. kalboj stačiatikių bažnyčia irgi vadinama **cerkvė** (iš gudų **cerkva**). Dabartinė liet. **bažnyčia** yra tuo būdu išlaikiusi ne tik senesnę „maldyklos", bet šalia to dar vėliau įgavusi ir naują eklezinę reikšmę „religinė krikščionių (katalikų) bendruomenė". Ir dar daugiau: **bažnyčia**, ilgai ir plačiai vartota liet. kalboje, dabar yra giliai įsišaknijusi tikinčiųjų sąmonėje ir kasdieninėje vartosenoje, todėl sutinkame jos ir daugybę įvairių tolimesnių darinių, pvz.: **bažnytinis** „su bažnyčia susijęs" (**bažnytiniai** drabužiai, **bažnytiniai** pinigai ir kt.), **bažnytiškas** „bažnyčiai būdingas" (pvz.: kaimo jaunimas jau moka ir **bažnytiškai** pagiedoti), **bažnytininkas** „į bažnyčią išėjęs ar iš jos grįžęs žmogus; kas bažnyčios reikalais rūpinasi", **bažnytpinigiai** „bažnyčiai duodami pinigai", **bažnytkelis** „kelias bažnyčios link", **bažnytkaimis** „kaimas, kur yra bažnyčia" ir kt. Ypač nemaža yra būdingų posakių su **bažnyčia**, pvz. nėr tos **bažnyčios**, kur neskambintų varpai; **bažnyčios** ir šluota brangi; žmonės plytas veža **bažnyčiai** statyti; sidabrą ir pelenuose pažįsta, o kvailą ir **bažnyčioj**; kokia čia jau mano sveikata, kad į **šarkų bažnyčią** (t. y. kapus) žiūrau; įleisk ož-

ką **bažnyčion**, užlips ir ant altoriaus; atvažiuoja bernužėlis su meiliais žodeliais, reik važiuoti **bažnytėlėn** mainyti žiedeliais, ir t. t.

Bet arkivysk. J. Skvireckas yra kitokios nuomonės: jam atrodo, kad **bažnyčia**, paskolinta iš slavų, neturinti jokio ryšio su liet. kalba ir jos sąvoka neatatinkanti lotyniškos **eklezijos** reikšmės, todėl jis savo IV laidos Naujojo Testamento vertime, 1947 m. išspausdintame Stuttgarte, atsargiai mėgina ją pakeisti kitais, tariamai geresniais pavadinimais. Tai jis įvairiai daro. Ten, kur graikų **ekklēsía** reiškia kokį nors susirinkimą, ten jis šį žodį paprastai ir verčia lietuviškai **susirinkimu**, pvz.: Tenai vieni šaukė tą, kiti kitą. Nes **susirinkimas** buvo sumišęs, ir daugelis nežinojo, ko jie buvo susiėję (Apd 19, 32). Jei jūs ieškosite kokio kito dalyko, tai gali būti nutarta teisėtame **susirinkime** (Apd 19, 39). Jis tai **susirinkime** tyruose buvo su angelu... ir taip pat su tėvais (Apd 7, 38). Bet jei ta pati **ekklēsía** reiškia krikščionių bendruomenę (tos bendruomenės susirinkimą, vienoje kurioje vietoje gyvenančių krikščionių visetą ir kt.) arba turi visuotinę reikšmę (t. y. reiškia krikščionių bendruomenę, visuotinę jų bendriją), tai pirmoj vietoj vartoja žodį **bažnyčia** ir toliau skliausteliuose **eklezija**, pvz.: kada jūs susieinat į **bažnyčią (ekleziją)**, aš girdžiu esą jūsų tarpe suskilimų (I Kor 11, 18). O Saulius naikino **Bažnyčią (Ekleziją)**; jis veržbeing į namus, ištraukdavo vyrus ir moteris ir paduodavo į kalėjimą (Apd 8, 3). Ir aš tau sakau: Tu Petras (uola), ir ant tos uolos aš pastatysiu savo **Bažnyčią (Ekleziją)**, ir pragaro vartai jos nenugalės (Mat 16,18). Antijokijos **bažnyčioje** (eklezijoje) buvo mokytojų ir pranašų (Apd 13, 1). Pagaliau ten, kur graikų **ekklēsía** reiškia „maldos, Dievo namus, lot. templum“ (plg.: **Bažnyčia** namai Dievo, namai maldos yra, M. Daukšos Post. 314), ten arkivysk. J. Skvireckas jau vartoja **šventyklą, šventovę** ar **dievnamį**, pvz.: Jis įėjo į Jeruzalę, į **šventyklą** (Mk 11, 11). Kartą Petras ir Jonas ėjo... į **šventyklą** (Apd 3, 1). Jėzus įėjo į Dievo **šventovę** ir išvarinėjo visus parduodančius ir perkančius **šventovėje** (Mat 21, 12).

Tad dabar kyla klausimas: ar šitokia vartosena yra pateisinama, gera? Mano nuomone, tai nėra visai kaip reikiant, ir štai kodėl. Visų pirma **eklezija** yra tokia pat svetima liet. kalbai, kaip ir **bažnyčia**, tik toks yra skirtumas, kad ši pastaroji (bažnyčia) yra juk plačiai įsigalėjusi liet. kalboje ir turi visai tą pačią reikšmę, kaip ir naujai

teikiamoji **eklezija**, pvz.: visuotinė Romos Katalikų **Bažnyčia; Bažnyčios** tėvai to mus moko, ir t. t. Be to, naujoji **eklezija** vargiai kada nors galėtų atstoti senąją **bažnyčią** savo darumu ir reikšmės atspalviais; pvz. dabar gana neįprastai ir keistai atrodytų tokie pasakymai: ir anas eina su **ekleziniais** (bažnytiniais) žmonėmis; jaunimas **ekleziškai** dainuoja; Daukšių **eklezkaimis**; tas **eklezkelis** labai bjaurus; ar jau sumokėjai **eklezpinigius**? Žmonės veža plytas **eklezijai** statyti; **eklezijos** bokštai augšti; įleisk ožką **eklezijon**, užlips ir ant altoriaus ir t. t. Šitos rūšies pavyzdžiai aiškiai rodo, kad istorijos ratą bus labai sunku atgal atsukti.

Antra vertus, **eklezija** nėr labai plačiai dabar ir kitur vartojama; pvz. V. Europoje ją vartoja tik italai (**chiesa**), prancūzai (**église**), ispanai (**iglesia**), airiai (**eclis**) ir kaikurie kiti. Daugely kitų kalbų **bažnyčia** yra pavadinta nuo sen. graikų **kyriakon** (**kyrikon**) „viešpaties namai“, kuris savo keliu su priesaga **-ako-** yra sudarytas iš **kyrios** „mokytojas, viešpats“, pvz.: anglų **church** (vid. anglų **chirche** iš anglų saksų **circe**), vok. **Kirche** (sen. vok. augšt. **Kiricha**), čekų **cirkev** „church; house of God; congregation, ecclesiastic community“, ukr. **cerkva** ir kt. Lenkai, kaip jau augščiau minėta, turi savo **kos'ciol**, kuris „katalikų bažnyčios“ reikšme yra toliau patekęs į kaimynines kalbas, plg. rusų ukr. **kostiol**, gudų **koscol** ir t. t.

Pagaliau **bažnyčia** kaip kultūros žodis lietuvių kalbon yra patekusi tuo pat keliu, kaip ir visa eilė kitų tikybinių terminų, pvz. **Kalėdos** (iš gudų **koljady**), senovinėje liet. raštų kalboje **Velyka**, vėliau ds. **Velykos** (iš gudų **velikij den'** „didžioji diena“; latviai iš rusų, arba krievų, kalbos turi išsivertę savo **lieldiena**), **Kūčios** (iš sen. gud. **kutja**, dabar **kucc'a**), **mišia** (iš lenkų **msza**, o toliau iš lot. **missa**), **popiežius** (iš lenk. **papież**), **vyskupas** (iš gud. lenk. tarm. **wiskup**), **vargonai** (iš gud. **vargany**) ir kt. Dabar daugelio šios rūšies svetimybių mes negalime lengvai atsikratyti, nes panašiai kaip **pinigui, pipirui, popieriui, šilkui, kryžiui** ir kt., neturime jiems tinkamų pakaitų. Tik tam tikra dalis svetimųjų tikybinių terminų mums lig šiol yra pasisekę pakeisti savais atitikmenimis, kurių jau nuo seniau yra buvę mūsų kalboje arba kurie vėliau galėjo būti vykusiai naujai sudaryti; pvz. užuot **dūšia, čyščius, pekla, pakūta, sumnenė, sūdas, sūdžia, traicė, žyvatas** dabar beveik jau visuotinai vartojama **siela** (ar-

ba **vėlė**), **skaistykla, pragaras, atgaila, sąžinė, teismas, teisėjas, trejybė, įsčia** (arba **įsčius**) ir kt. Pastaruoju laiku vienų kitų net bandoma ir **rožančių** su **rojumi** versti **rožiniu (rožynu)** bei **dausa**.

Dėl visa to, kas augščiau sakyta, aš dabar, kaip ir anksčiau (žr. 1950 m. Draugo Nr. 104), manau, kad **bažnyčios** neapsimoka lietuvinti, kol neturime visai tinkamo pakaito, arba jos keisti taip pat svetima **eklezija**, nes **bažnyčia**, kad ir būdama slaviška, visdėlto perdaug giliai yra įleidusi šaknis mūsų kalboje ir perdaug esame su ja apsipratę; antra vertus, **eklezija** nieko naujo daugiau nepasako, kaip ir **bažnyčia**. Kad tai yra gana sunkus ir keblus dalykas, aiškiai rodo dar tas faktas, kad arkivysk. J. Skvireckas, neradęs visai tinkamo lietuviško **bažnyčios** pakaito, kuris vienas reikštų „Dievo, maldos namus (templum)“ ir eklezinę krikščionių (katalikų) bendruomenę, paskutinėje Naujojo Testamento laidoje sen. graikų **ekklēsía**, lot. **ecclēsia**, etimologiškai susijusią su graikų veiksmažodžiu **ekkalein** „iššaukti, išrinkti, to call out, to summon forth“, verčia keleriopai: **susirinkimu** (arba **susibėgimu**), **šventykla, šventove, dievnamiu** ir pagaliau **bažnyčia (eklezija)**. Tai iš tikrųjų yra ne kas kita, kaip bėdos priemonė (Notbehelf), ne paties klausimo vykęs išsprendimas. Norėdami **bažnyčią** pakeisti **eklezija**, mes elgiamės panašiai kaip tie, kurie mūsų gudiškas **Velykas** mėgina (arba mėgintų) pakeisti graikiškomis žydiškomis **Paschomis** arba **Paskomis**, kilusiomis iš hebrajų **pessah** „praėjimas“, t. y. viena iš trijų svarbiausių žydų švenčių Izraelio išvadavimui iš Egipto paminėti. Bet šios rūšies bandymas tegali būti visai ribotas, t. y. **Paschos** arba **Paskos** vargiai kada galėtų atstoti senas Velykas ne tik žmonių, bet ir bendrinėje arba net tikybinėje kalboje; nebent tai galėtų būti pateisinama tik literatūrinėje kalboje, pvz. V. Krėvės „Dangaus ir žemės sūnuose“, kur autorius, norėdamas daugiau paryškinti savo orientalinį stilių, kasdieninių **Velykų** vietoje vartoja tiesiog hebraišką **Pesechą**; plg. dar jo ir kitus savotiškai vartojamus pavadinimus, pvz. **Ješua** „Jėzus“, **Mošė** (hebr. **Mošeh**) „Mozė“, **parušimai** (hebr. **perušim**) „farizėjai“ (arkivysk. J. Skvireckas juos vadina **parisiejais**) ir kt.

Abejotina teorija ir *-iniai*

(Draugas, 1952 12 20)

L. Dambriūnas 1952 m. Aidų Nr. 4 (145–153 psl.) yra paskelbęs straipsnį „Kalbos mokslas ir mūsų bendrinė kalba", kurio pirmojoj daly kalba apie bendrus kalbotyrinius dalykus, o antrojoj mėgina aiškinti liaudinės ir bendrinės kalbos santykius. Jo supratimu, bendrinę kalbą sudarąs liaudinis pagrindas ir „naujas antstatas", kuris galįs būti tvarkomas visai skirtingais, „specifiniais rašomosios kalbos polinkiais", liaudinės kalbos visai nepažįstamais. Pvz. „bendrinės rašomosios kalbos polinkiu" galį būti ir prieveiksmiai „su galūne (!) **-iniai**", nes „kiekvienas reliatyviai plačiai vartojamas faktas, kuris nėra įrodytas, kad yra svetimybė, nieku būdu negali būti draudžiamas vartoti" (152 psl.). Iš to aiški išvada: „Pr. Skardžiaus priešinimasis prieveiksmių su galūne **-iniai** vartojimui, pasiremiant tuo, kad liaudinėje kalboje tokio polinkio nėsą, yra visiškai nepagrįstas" (t. p.).

Nesileisdamas į platesnes diskusijas dėl pagrindų, – tam čia ne vieta, – visų pirma noriu pastebėti, kad L. Dambriūnas yra pergreitai užmiršęs visai netolimą praeitį, kada nepriklausomoj Lietuvoj, bendrai redaguodami „Gimtąją Kalbą" (L. Dambriūnas tuomet dar vadinosi Dambrauskas), – visi sutartinai priešinomės šios rūšies prieveiksmių legalizavimui mūsų bendrinėje kalboje. Pvz. A. Salys, 1933 m. GK 142 psl. atsakydamas į klausimą „Ar taisyklinga: **fiziniai** silpnas ir **psichiniai** nesveikas?", rašo šiaip: „Netaisyklinga. Tik žemaičiai vietomis pažįsta prieveiksmius **vidutiniai, galutiniai**, o visi kiti lietuviai sako tik **vidutiniškai, galutinai**. Šiaip iš kitų būdvardžių su priesaga **-inis** nė žemaičiai nesudaro prieveiksmių **-iniai**. Sakoma: **žieminiai, vasariniai** (šalia šiek tiek reikšme skirtingų **žiemiški, vasariški**) drabužiai, bet tik **žiemiškai, vasariškai** (= žieminiu, vasariniu apdaru) **rengiasi, dėvi, žiemiškai** (= rogėmis) važiuoja. Dėl to iš analogijos turime sakyti, rašyti ir **fiziškai silpnas, psichiškai** nesveikas. Velionis Rygiškių Jonas, visą amžių su šia bjauria klaida kovodamas, buvo jau mus nugrėsęs nuo **fiziniai stiprių** ir **psichiniai nusilpusių**, bet paskutiniu laiku spauda, ypač oficiozinė, vėl juos įsikando vartoti".

Taip A. Salys rašė tuo metu, kai aš dar nepriklausiau „Gimtosios

Kalbos" redakcijai, – aš pradėjau joje dirbti tik nuo 1935 m. pradžios. Bet ir vėliau šis nusistatymas nebuvo pakeistas. Pvz. pats L. Dambrauskas, recenzuodamas Igno Šeiniaus „Siegfried Immerselbe atsijaunina", 1935 m. GK 94 psl. sakinį „**Matematiniai** galėsime nustatyti" taiso: „**Matematiškai** galėsime nustatyti". Vėliau, 1937 m. GK 78 psl., aš pasisakiau prieš prieveiksmį **principiniai** ir jo vietoje siūliau **iš principo** pvz.: Departamentas **iš principo** sutinka su Jūsų nusistatymu; plg. dar: **iš pagrindo** jis nėra blogas žmogus; dabar viską **iš pagrindų** pertvarko. – Kiek vėliau, 1939 m. GK 136 psl., J. Žiugžda savo straipsnyje „Žodis sakinyje" sakinį „**Geografiniai** imant, puolimas per Olandiją ir Belgiją yra daug **labiau pavojingesnis**" taiso: „Geografiškai imant, puolimas per Olandiją ir Belgiją yra daug pavojingesnis". Taigi, redaguojant „Gimtąją Kalbą", visų sutartinai buvo neteikiami prieveiksmiai su **-iniai**; tik paskutiniuoju laiku pats L. Dambriūnas nukrypo nuo šio kelio ir, pasirodžius „Lietuvių kalbos vadovui" ėmė smarkiai rūstauti, kam Pr. Skardžius nepritarė tai jo nuokrypai.

Dar daugiau jis susirūstino (plg. jo straipsnį „Polemika ir principai" 1951 m. Draugo Nr. 108), kai jo dirbtinai sudarytosios teorijos silpnumas buvo aikštėn iškeltas. Dabar jis stengiasi tai jau kiek rimčiau pagrįsti: sako, galutinis taisyklingumo kriterijos pagrindas yra vartotinumas, t. y. jei koks dalykas yra kur plačiau vartojamas ir, kaip jau minėta, nėra svetimybė, tai, jo supratimu, tatai gali būti vartojama ir bendrinėj kalboj. Čia jam visai nesvarbu, kur tai vartojama: gyvojoj žmonių, literatūros ar šiaip tik spaudos ar kokių nors rašeivų kalboj. Ir todėl, susirinkęs kiek atsitiktinių pavyzdžių iš spaudos kalbos, susigalvojo sau tokį dėsnį: prieveiksmiai su **-iniai** reiškia „**atžvilgį**, kuriuo kas daroma", pvz.: **išoriniai** (= išorės atžvilgiu) šis namas neblogai atrodo; **ūkiniai** (= ūkio atžvilgiu) jie atsigavo labai greitai; vokiečių įstaigos **principiniai** (= principų atžvilgiu) šiam projektui pritarė ir t. t., žr. 1951 m. Draugo Nr. 29.

Tai iš tikrųjų yra toks nepaprastas dėsnis, kad norisi mėginti juo aiškinti ir daugiau panašių dabartinės spaudos kalbos pavyzdžių, kaip antai: Aš nesileisiu į ginčus, jei jautriuoju gyvenimo metu kas nors vadins tuos neorganizuotuosius **tautiniai** ar **visuomeniniai** (pagal L. Dambriūno dėsnį – **tautos** ar **visuomenės atžvilgiu**) nesusipratu-

siais (1952 m. Draugo Nr. 205); mes, **fiziniai** (= fizikos atžvilgiu?) užuiti ir užguiti buvę žmonės, turime dėti daug pastangų, kad nepalūžtumėm **dvasiniai** (= dvasios atžvilgiu? 1953 m. Draugo Nr. 214); fondas... rūpinas **protiniai** (= proto atžvilgiu?) silpnais vaikais (1951 m. Draugo Nr. 78) ir kt. Plg. dar: jis nesugeba **politiniai** (= politikos atžvilgiu?) galvoti; **moksliniai** (= mokslo atžvilgiu?) jis visai neišlavintas; kraštas **ekonominiai** (= ekonomijos atžvilgiu?) buvo visai sunaikintas; veikalas buvo **meniniai** (= meno atžvilgiu?) gerai surežisuotas ir t. t.

Bet, kiek daugiau įsigilinę į šio dėsnio taikymą, tuojau galime lengvai pastebėti, kad tai yra visai dirbtina ir niekuo konkrečiai neparemta.

Tas faktas, kad šios rūšies pavyzdžių dar vienur kitur pasitaiko, daugiausia spaudos kalboje, daug ko nepasako: viena, spaudos kalboje šalia prieveiksmių su **-iniai** nemaža galime rasti ir daugiau ydingų dalykų, kurių jau nieku būdu negalėsime teikti bendrinei kalbai; antra, ištisai gramatinei kategorijai legalizuoti bendrinėje kalboje vienos trūktinos spaudos ir šiaip menkesnių raštų kalbos neužtenka, – tam būtinai turi būti panaudota ir mūsų gyvosios žmonių bei geresnių raštų kalbos vartosena; ir trečia, tokie teikiamieji dalykai, kaip prieveiksmiai su **-iniai**, be to, dar turi būti saistomi ko plačiau pažįstamų mūsų kalbos polinkių bei įpročių ir **darių** pavyzdžių.

Bet nieko panašaus negalime rasti minėtajam L. Dambriūno dėsniui patvirtinti. Visų pirma iš būdvardžių su **-inis** nelinkstama sudarinėti prieveiksmių su **-iniai**, nes šios priesagos būdvardžiai paprastai težymi priklausomybinius santykius, ne kokybines ypatybes, pvz.: **auksinis** (= aukso) žiedas, **kvietinis** grūdas, **obuolinė** (= obuolio pavidalo) spyna, **pyliaviniai** (= pyliavai paskirti, atiduodami) grūdai, **prūsinis** (= iš Prūsų parneštas) spiritas, **rudeninės** (= rudenį kerpamos) vilnos, **sprindiniai** (= sprindžio storumo) lašiniai, **velykinis** (= Velykoms keptas) pyragas ir kt.

Mūsų gyvojoj žmonių kalboj gana siaurai tepažįstami tik keli prieveiksmiai su **-iniai: begaliniai, galutiniai, paviršutiniai, vidutiniai**... Bet užuot **begaliniai** dabar dažniausiai vartojama **be galo**; jis **be galo** gudrus, **be galo** gražus audeklas ir kt.; vietomis šalia to dar pasakoma ir **begališkai** arba **begališkai**: jis **begališkai** piktas; **begali-**

niškai daug laivų... Užuot **galutiniai** dabar paprastai besakoma **galutinai**, panašiai kaip **visuotinai** ir kt., o užuot **paviršutiniai** ir **vidutiniai** gana plačiai vartojama **paviršutiniškai, vidutiniškai**: jis viską daro **paviršutiniškai**; mokinys buvo **vidutiniškai gabus**... Todėl iš vieno **begaliniai** „be galo, labai, neapsakomai" (pvz.: turiu **begaliniai** daug darbo; **begaliniai** didelė smarvė ir kt.) nieku būdu negalima išvesti nei paremti reikšmės „kieno atžvilgiu", kaip kad išsigalvojo L. Dambriūnas. Šiuo atveju mes visai panašiai elgiamės kaip ir su būdvardžiais **begėdis, bejėgis, beprotis, betarpis** ir kt.: iš jų nesusidarome prieveiksmių **begėdžiai, bejėgiai, bepročiai, betarpiai**, nors šalia jų yra prieveiksmiai **abipusiai** „iš abiejų pusių", **abišaliai** „iš abiejų šalių, abipusiai greta būdvardžių **abipusis, abišalis** ir kt.

Taigi, remdamiesi bendrine mūsų kalbos vartosena, visai nedirbtinai, natūraliai ir visiems lengvai įmanomai L. Dambriūno peršamųjų prieveiksmių su **-iniai** vietoje galime pvz. šiaip pasakyti: **iš išvaizdos, iš pažiūros** (ne: **išvaizdiniai**) šis vyras gerai atrodo; **iš esmės** (ne: **esminiai**) jis nieko naujo nepasakė; **iš išorės, iš paviršiaus, iš lauko pusės** (ne: **išoriniai**) jo namas neblogai atrodo; **iš principo, iš pagrindo** (ne: **principiniai, pagrindiniai**) pritariu jo nuomonei; nedaug mokinių tebuvo **fiziškai** (ne: **fiziniai**) stiprių; jo vaikas yra **psichiškai** (ne: **psichiniai**) nusilpęs; mūsų kraštas **ekonomiškai** (ne: **ekonominiai**) greitai atsigavo; jie menkai tėra **tautiškai** (ne: **tautiniai**) susipratę; rašytojas gana gerai **psichologiškai** (ne: **psichologiniai**) atvaizdavęs savo svarbesnius veikėjus; veikalas buvo **meniškai** (ne: **meniniai**) surežisuotas; fondas rūpinasi **silpno proto, silpnapročiais** (ne: **protiniai silpnais**) vaikais ir t. t. Toliau dar plg. mano apie tai rašytus straipsnius 1950 m. Draugo Nr. 286, 1951 m. Nr. 47, 105 ir 1951 m. Dirvos Nr. 16.

Kalbos dalykų apžvalga

(Draugas, 1953 02 21)

L. Dambriūnas būtinai panoro bendrinėje kalboje įpilietinti būdvardinius prieveiksmius su **-iniai**, ir tam reikalui net sugalvojo dirbtinę taisyklę, kad šios rūšies dariniai reiškią „kieno atžvilgiu"; pvz. **kraštas greitai ekonominiai atsigavo** jo supratimu reiškia: kraštas

greitai atsigavo ekonomijos atžvilgiu, ne **ekonomiškai**. Šitą teoriją jis susidarė visai neseniai, tik pastaraisiais metais, bet taip ja yra įsitikinęs, kad 1952 m. Aidų Nr. 4 pakartotinai griežtai teigia, jog visi argumentai, kuriais anksčiau buvo mėginama įrodyti šios teorijos dirbtinumą, esą visiškai nepagrįsti. Todėl 1952 m. gruodžio 20 d. Drauge („Abejotina teorija ir **-iniai**") buvo nurodyta, kad ši teorija visdėlto yra dirbtinai sugalvota, grindžiama daugiausia tik spaudos kalbos pavyzdžiais, bet nepateisinama platesnės, bendrinės vartosenos. Į tai atsako š. m. Draugo Nr. 26 ištisu straipsniu „Kalbos keliai ir šunkeliai", kur daug randame apsčiai kalbotyrinės publicistikos, rašoma apie A. Salį, dvasiškį, šunkelius, prarūgusius barsčius, bet nei žodžiu nemėginama pateisinti augščiau minėtosios teorijos, todėl taip ir lieka neaišku, ar L. Dambriūnas, kaip anksčiau buvo nurodyta, ir toliau gins bei teisins tokius dabartinės spaudos kalbos pavyzdžius, kaip **protiniai** (= proto atžvilgiu?) silpnas vaikas, **fiziniai** (= fizikos atžvilgiu?) pavargęs žmogus, namas buvo **pagrindiniai** (= pagrindų atžvilgiu?) atremontuotas, jis **išoriniai, išvaizdiniai** (= išorės, išvaizdos atžvilgiu?) neblogai atrodo, veikalas buvo gerai **meniniai** (= meno atžvilgiu?) surežisuotas, daugelis **politiniai, tautiniai** (= politikos, tautos atžvilgiu?) tebėra nesusipratę ir t. t. Šita teorija Pr. Skardžiaus nuomone yra dirbtinai sugalvota, bendrinės vartosenos nepateisinama ir todėl negali būti jąja paremtas minėtųjų būdvardinių prieveiksmių kaip gramatinės kategorijos įpilietinimas bendrinėje kalboje.

Dar viena kita smulkmena. L. Dambriūnas sako, kad Pr. Skardžiui kažkodėl pvz. nepatinkąs prieveiksmis **ūkiniai** ir teleidžiąs vartoti **ūkiškai**, tuo stingdindamas kalbą ir trukdydamas jos natūralią raidą bei pažangą. Tai yra nesusipratimas: Pr. Skardžius nori ne stingdinti, bet, kaip tik priešingai, palaikyti ir skatinti natūralią lietuvių bendrinės kalbos raidą bei pažangą ir ją apsaugoti nuo dirbtinių teorijų, kuriomis norima tą natūralią kalbos raidą iškreipti, sumaitoti. Todėl pirmoj vietoj bendrinei kalbai teiktini aiškesni, paprastesni ir žmoniškesni pasakymai: **silpno proto, silpnaprotis** vaikas, **iš pagrindų** atremontuotas namas, jis **iš išorės, iš išvaizdos** neblogai atrodo, veikalas buvo gerai **meniškai** surežisuotas, daugelis dabar jau yra ir **politiškai, tautiškai susipratę**, kraštas **ūkiškai, ekonomiškai** sustiprėjo ir t. t.

Norėdamas daugiau pasiteisinti L. Dambriūnas griebiasi ir kitokių priemonių. Jis tarp ko kito rašo, kad P. S. neseniai baręs dr. Joniką, kam jis vartojąs įvardžiuotinį būdvardį su šauksmininku **mielasis Jonai**, nors neseniai ir pats (t. y. P. S.) taip rašęs. Čia vėl yra kortos sumaišytos: prieš P. Joniką iš esmės yra pasisakęs ne P. S., bet St. Barzdukas, kurio nuomonė beveik sutinka su L. Dambriūno nuomone, neseniai pareikšta Aiduose, recenzuojant to paties P. Joniko knygelę „Gimtosios kalbos baruose"; P. S. tėra tik trumpai pastebėjęs, kad iš senovinės lietuvių raštų kalbos ir iš slavų kalbų nedaug ką tegalima spręsti apie įvardžiuotinių būdvardžių vartoseną dabartinėje lietuvių bendrinėje kalboje, ir kad St. Barzduko ne prasimanytieji, bet iš mūsų literatūrinių, daugiausia tautosakinių šaltinių surinktieji pavyzdžiai pirmiau turi būti interpretuojami, aiškinami, ne en bloc atmetami.

Dar įmantresnis L. Dambriūno įrodymas yra jo tvirtinimas, kad L. Dambrauskas beveik jau prieš dešimtį metų, recenzuodamas Pr. Skardžiaus „Lietuvių kalbos žodžių darybą" Kūrybos žurnale, esąs pasisakęs prieš „kalbamų prieveiksmių draudimą". Čia ir vėl yra neaišku: kas šiuos prieveiksmius yra draudęs? Pr. Skardžius šiame savo moksliniame darbe nei žodžiu nekalba apie jokį draudimą, tik trumpai paaiškina jų vartoseną ir raidą gyvojoje žmonių kalboje (žr. 158 psl.). Tai koks reikalas yra ryšium su tuo kalbėti apie draudimą? O tuo tarpu yra žinomas faktas, kad ne tik J. Jablonskis, kurio paveikslas nežinia kodėl įdėtas prie L. Dambriūno poleminio straipsnio, taip pat K. Būga ir visi Gimtosios Kalbos bendradarbiai, jų tarpe ir A. Salys su L. Dambrausku, ligi pat antrojo karo, kol dar tebebuvome Lietuvoje, sutartinai reiškė vieną nuomonę, kad tos rūšies prieveiksmiai nevartotini bendrinėje kalboje. Ir kol konkrečiais bendrinės vartosenos, ne tik spaudos ir kaikurių rašytojų bei (daugiausia) rašeivų raštų kalbos pavyzdžiais nebus aiškiai įrodyta, kad prieveiksmiai su **-iniai** tikrai yra geri ir tinkami dariniai, tol bus ir toliau vengiama pripažinti jų kaip gramatinės kategorijos vartoseną bendrinėje kalboje.

Pagaliau L. Dambriūnas sakosi neužmiršiąs, kam buvusi atskleista jo praeitis. Bet kas kaltas, kad tas pat asmuo, neseniai viena teigęs, dabar, pakeitęs **-auskas** į **-iūnas**, jau ką kita sako?

Bažnytinės kalbos dalykai

(Draugas, 1953 10 17)

Dabartinė mūsų bažnytinė kalba, kad ir jau gerokai aptvarkyta, apvalyta nuo daugelio svetimybių, visdėlto tebėra dar galutinai nesutvarkyta: joje dar sutinkame nemaža gerokai **įvairuojančių** ir neišspręstų dalykų. Tai gal tenka aiškinti tuo, kad prieš Pirmąjį pasaulinį karą ir vėliau ilgą laiką nepriklausomybės laikais visai nedaug teturėjome kalbininkų, ir tie visi buvo užversti daugybės darbų, todėl plačiau įsigilinti į bažnytinės kalbos dalykus jie neturėjo nei laiko, nei progos. Pačių dvasininkų tarpe, išskyrus kun. K. Jaunių, prel. Al. Dambrauską, kan. J. Laukaitį ir dar vieną kitą, nerandame daugiau nei vieno, kuris atsidėjęs būtų domėjęsis bažnytinės kalbos dalykais ir juos mėginęs tvarkyti, kodifikuoti. Tai savo laiku (1938 m. Gimt. Kalboj, 116 psl.) yra teisingai pastebėjęs ir kan. J. Laukaitis. Todėl dabar, nemažam lietuvių skaičiui išsisklaidžius po visą pasaulį, bažnytinė kalba dar daugiau įvairėja. Pvz. arkivysk. J. Skvireckas 1947 m. išleistoje ketvirtoje N. Testamento laidoj rašo: **parisiejai, sadukiejai, Galilieja, Judieja,** (kartais) **eklezija, martiras** ir kt. Kun. St. Yla savo neseniai pasirodžiusiame maldyne yra pasiryžęs eiti kiek galint didesnio bažnytinės kalbos grynumo keliu: **rožančių** pakeičia **rožiniu, panelės** vietoj vartoja **mergelę** ir kt.; tam pritaria ir kaikurie dvasininkai, pvz. kan. F. Kapočius (š. m. Draugo Nr. 103) ir kt.

Bet, apskritai imant, nematyti didesnės iniciatyvos bažnytinės kalbos dalykams sisteminti ir tvarkyti. Visų pirma neatsiranda pačių dvasininkų, kurie tais dalykais imtų daugiau domėtis. Tik vienas kitas iš jų privačiai pareiškia savo nuomonę apie vieną kitą dalyką, ir tuo beveik viskas baigiasi. Pvz. vienas dvasininkas netiki nei arkivysk. J. Skvirecku, nei kalbininkais, kad **bažnyčia** būtų iš slavų pasiskolinta: jis mano, kad šis žodis galįs būti pačių lietuvių padaras – perdirbtas iš **bažnyč'a** (nuo **bažma** „būrys, minia"), nors to jis negali nei fonetiškai, nei istoriškai išaiškinti nei atitinkamais pavyzdžiais paremti. Kitas dvasininkas, pasiskaitęs Websterį, randa, kad **pan**, iš kurio kilęs lietuviškas **ponas, ponia, pana** ir **panelė**, esąs tas pat žodis, kuriuo senovės graikai vadinę kaimenės, ganyklų ir miškų Dievą arba kurį indai vartodavę lauro pavidalo ženklu namams pagražin-

ti, todėl nesuprantama, kodėl jaunieji kunigai, rašydami maldaknyges, ėmę vadinti Dievo Motiną **Mergele Marija**, nors tam ir nesą vyskupų aprobatos.

Čia šitų išvedžiojimų netenka plačiau įrodinėti: kalbos mokslas yra jau aiškiai nurodęs, kad **bažnyčia**, kaip ir latvių **bazni:ca**, yra paskolinta iš sen. gudų (rusų ar lenkų) **božnica**, o **ponas** su **ponia** ir **pana** (seniau ir **panna, ponna**) yra kilę iš lenk. (gudų) **pan, pani** ir **panna**. Toliau yra pastebėta, kad slav. **pan, pani** yra sutrumpinti iš **župan, župani** (iš čia yra paskolinta **žiūponė**, išlikusi Maž. Lietuvos lietuvių kalboj); Didž. Lietuvoj tėra išlikusios vėlyvesnės sutrumpėjusios slav. lytys – **ponas, ponia** (žemaičių dar **poni** vietomis tebesakoma). Mūsų senuosiuose raštuose šalia lenkiškos **ponna, pana, panelė** dar plačiai tebebuvo sakoma **merga, mergelė**. Nors **merga** dabartinėj gyvojoj žmonių kalboj yra gerokai sukasdienėjusi, bet **mergelė** visur tevartojama mažybine ir malonine reikšme. Seniau ir Dievas lietuvių buvo vadinamas tik senu lietuvišku žodžiu **Viešpats (Viešpatis)**; **Ponas Dievas** tik vėliau atsirado. Ir jei dabar daugiausia sakoma **Viešpats Dievas**, ne **Ponas Dievas**, tai kodėl negalima **Panelės Marijos** vadinti **Mergele Marija**?

Šia proga tenka dar pastebėti, kad iš kitos pusės nepatartina taisyti gerų, nieko nedėtų dalykų. Pvz. kan. F. Kapočius minėtame š. m. Draugo Nr. 103 laiko slavybėmis tokius posakius kaip **su džiaugsmu, su pasitikėjimu** ir kt. Jeigu jis būtų pasiskaitęs Pr. Skardžiaus straipsnį „Prielinksnis **su** ir jo vartojimas“ (Gimtoji Kalba, 1939 m., 100–106 psl.), tai veikiausiai nebūtų taip teigęs. Be to, jis visai be reikalo mano, kad nevisai tikslus esąs posakis **lietuvių tarpe** ir jo vietoj esą sakytina lietuviškiau **tarp lietuvių**: iš tikrųjų tai yra abu labu tokiu.

Įvairenybės

(Draugas, 1954 01 09)

1. *Tautietis* ir *tautininkas*

J. Bačiūnas, rašydamas 1953 m. Dirvos Nr. 48 apie lietuviškas priedermes, tarp ko kito pastebi, kad **tautietis** esąs visai tas pats, kas ir **tautininkas**. Šitaip jis sprendžia remdamasis ankstyvesne amerikie-

čių lietuvių kalbos vartosena: jie seniau tų žodžių reikšmių neskyrė, ir daug kas dar dabar jų neskiria. Bet iš tikrųjų yra tam tikras skirtumas. **Tautietis** visų pirma yra savo tautos žmogus (a fellow countryman, compatriot), o **tautininkas** yra tas, kas pirmoj vietoj rūpinasi tautos reikalais, kas tautą laiko svarbiausiu dalyku, kas tautai yra daugiau kaip kam kitam atsidavęs. Tai yra šiųdviejų žodžių neutralinės, pirminės reikšmės; plg. **giminietis, kaimietis** ir **kiemininkas** „mėgstąs kieminėti, vaišių mėgėjas", **matininkas** „žemės matuotojas" ir kt. Ilgainiui **tautininko** reikšmė buvo susiaurinta – pradėta vadinti tam tikro srovinio, politinio nusistatymo žmogų, nacionalistą. Įsikūrus tautininkų sąjungai Lietuvoj ir vėliau paėmus viso krašto valdžią į savo rankas, tautininko sąvoka dar daugiau susiaurėjo, suspecialėjo: dabar tautininkas pasidarė jau visai aiškios nacionalistinės, politinės srovės atstovas ir tuo būdu griežčiau atsiribojo nuo kitų politinių srovių (partijų) atstovų (liaudininkų, krikščionių demokratų, socialdemokratų ir kt.). J. Jablonskis, **tautininko** kūrėjas, nenuėjo su šia srove, ir todėl vėliau mėgdavo dažnai sakyti: „Aš esu **tautininkas**, bet ne registruotas". Dabar **tautininko** reikšmė ir užsienyje yra jau gerokai sroviškai nuspalvinta: tautininkas yra tautinės sąjungos narys, taigi srovinis žmogus, ir tuo būdu toliau skirtinas nuo **tautiečio**, savo tautos žmogaus. Mes, visi lietuviai, esame tautiečiai, bet nevisi tautininkai, tam tikros srovės (partijos) žmonės.

2. *Lietuviai* ir *aisčiai*

Ig. Šeinius savo straipsny „Nejau mes rytiečiai, aisčiai – estai?", paskelbtame 1953 m. Dirvos Nr. 49, teigia, kad norint lietuvybę nuvalyti nuo svetimybių, nebereikėtų lietuviams vadintis ir „skando-germaniškais" **aisčiais**, t. y. rytiečiais, orientalais (germ. **eystir** arba **aystir**). Bet čia tuojau kyla klausimas: ar **aisčiai** (Tacito **Aestiorum gentes**) tikrai yra germaniškos kilmės? Ar senovės, Tacito laikais, aisčiai galėjo būti vadinami lietuviai, latviai, prūsai ir kiti artimiausi šiaurės kaimynai, kaip Ig. Šeinius samprotauja? Tuo tarpu ligšiolinis mokslas sutartinai į šiuos klausimus negali atsakyti. Kiek žinoma, Tacito minimi aisčiai veikiausiai tebuvo vakariniai baltai, vėlyvesni prūsai, o rytinių baltų, lietuvių su latviais, jis visai nelietė. Aisčiais vien kalbotyriniam reikalui tik K. Jaunius su K. Būga dirbtinai

tevadino Pabaltijo indoeuropiečių padermių grupę – lietuvius, latvius, prūsus, kuršius ir kt.; visi kiti mokslininkai tam reikalui daugiausia dabar vartoja **baltų** vardą. Vien lietuviai paprastai aisčiais nevadinami, ir niekas rimčiau nei nemėgino to daryti. Taigi I. Šeinius, atrodo, be reikalo pataria mest krepšin tai, ko iš tikrųjų nėra.

3. Enciklopediniai nesusipratimai

Tik ką pasirodžiusiame Liet. Enciklopedijos pirmajame tome pažymėti bent trys kalbininkai kalbos skyriaus redaktoriais, bet iš paties turinio nematyti, kad jie ką nors būtų redagavę: du iš jų nėra net nagų pridėję prie enciklopedijos, o trečiasis, tiesa, yra nusiuntęs keletą straipsnelių ir pluoštą atitaisymų, bet redaguoti ir jis nėra nieko redagavęs. Priešingai, kai kurių kalbinių patarimų net visai nepaisyta, ir todėl pirmajame tome apsčiai randame tokių dalykų, su kuriais, atrodo, nei vienas minėtas kalbininkas negalės sutikti. Štai keli pavyzdžiai. Rašoma, kad senovės graikų pasakų ir pasakėčių rašytojas **Aisopas** graikiškai vadinęsis **Ezopas**. Tai klaida: sen. graikai šį rašytoją tevadino **Aisopos**, o **Ezopas** tėra moderniųjų V. Europos kalbų pavadinimas: prc. **Esope**, vok. **Eesop** ir kt. Latvių dvaras ir bažnytkaimis **Embuote (Embūte)** kažkodėl pirmoj vietoj vadinamas vokiškai **Amboten**; iš tikrųjų turėjo būti priešingai: pirmoj vietoj turi būti rašoma latviška lytis, todėl, rašant apie **Amboten**, turėjo būti pažymėta, kad tai yra vokiškas latvių **Embuotės** pavadinimas. Lietuvių vietovardžiai **Aiseta** ir **Alseta** parašyti klaidingai – **Aisėta** ir **Alsata. Atpuskas** laikomas lenkybe (iš **odpust**), nors iš tikrųjų jis yra paskolintas iš gudų **otpusk**. Senovės graikų vardai rašomi be jokios tvarkos: **Agamemnonas, Archimedas, Aristotelis**, bet **Aristarchos, Aristides, Aristofanes** ir kt. Lig šiol visų jau buvo įprasta rašyti **Aristotelis, Periklis, Sokratas, Archimedas, Aristidas, Plutarchas, Aristofanas, Eschilas, Edipas** ir kt., todėl nesuprantama, kodėl Liet. Enc. redakcija yra pakartotinai sumaniusi įvesti šitokią anarchiją sen. graikų vardų rašyboje. Tos anarchijos randame ir daug kur kitur. **Afrikatos** vietoj klaidingai parašyta **afrikatas**. Pranc. **agiotage** parašytas **agiotažas** ir liepiamas tarti adžijotažas, nors iš tikrųjų turėjo būti rašomas **adžiotažas** (prc. **agiotage**), panašiai kaip **ekipažas** (prc. **equipage**), **personažas** (prc. **personnage**), ne **equipažas, personnažas**. Ir

t. t. ir t. t. Visų klaidų bei rašybinių nesąmonių čia neverta nei minėti. Tikėsime, kad antrasis tomas bus jau žmoniškiau redaguojamas, ir jo kalba atrodys daug padoresnė bei tvarkingesnė.

Dėl senovės graikų vardų vartosenos mūsų kalboje

(Draugas, 1954 04 24)

MK red. prierašas. Savo laiku „Mūsų kalbos“ skyriuj, Draugo Nr. 7, tarp ko kito trumpai buvo pasisakyta ir dėl kaikurių svetimųjų vardų rašymo Liet. Enc-joj. Pvz. pirmajam tome rašoma: **Agesilajas, Ajakas, Anaksimenas, Antiochas, Archimedas, Aristotelis...; Apollodoros, Archelaos, Argos, Aristarchos, Aristobulos...; Aristofanes, Aristomenes** ir kt. Bet toks rašymas yra visai nenuoseklus. Jeigu pvz. užuot gr. **Agesilaos, Aiakós, Antiochos**... rašoma **Agesilajas, Ajakas, Antiochas**, tai jau vien dėl nuoseklumo ligšioliniu įpročiu turėjo būti ir toliau rašoma **Apolodoras, Archelajas, Argas, Aristarchas, Aristobulas**, nes gr. galūnė **-os** visiškai atliepia liet. **-as**; plg. gr. **stombos** „pasigyrimas“: liet. **stambas** „stiebas, kotas“ ir kt. Sen. graikų vs. vd. galūnės **-ēs (Anaksimenēs, Archimedēs, Aristophanēs, Aristotelēs...)** liet. kalboj visai nėra, todėl lig šiol jos vietoj paprastai tebuvo vartojama **-as** ar **-is**; taip iš dalies rašoma ir pačioj enc-joj, tik labai netvarkingai. Visai žmoniškai ir čia galėjo būti rašoma įmanomiau, vienodžiau: **Archimedas, Aristofanas, Aristomenas, Aristotelis**, visai panašiai, kaip kad lig šiol buvo rašoma, sakoma: **Periklis, Sokratas, Sofoklis** arba **Sofoklas** (gr. **Periklēs, Sokratēs, Sophoklēs**), ne **Perikles, Sokrates**... Ir šitaip rašant, būtų buvę galima lengvai išvengti nereikalingų galūninių priedūrų, paprastai mūsų kalboj nevartojamų. Pvz. dabar sakome **Jėzus, Kristus, Morkus**, ne **Jėzusas, Kristusas, Morkusas**, kaip kad senesniuose raštuose kartais dar būdavo vartojama. Bet pirmajam LE tome kartais nevengiama ir šios liet. kalbai svetimos vartosenos, pvz. **Areso** kalva, **Aristonides** iš **Rodoso, Lesbos** sala, **Agatarchas** iš **Samoso** ir kt. Visai lietuviškai galėjo ir turėjo būti rašoma: **Ario** kalva (gr. **Arés**), **Aristonidas** iš **Rodo** (gr. **Rhodos**), **Agatarchas** iš **Samo** (gr. **Sámos**), **Lesbo** sala (gr. **Lésbos**).

Toliau. Pirmajam LE tome rašoma: **Aigėjus** (gr. Aigeús), **Aischilas** (gr. Aischillos), **Aischinas** (gr. Aischinēs), **Aisopas** (gr. Aisopos), bet pasigendame **Aigipto** (gr. Aigyptos), **Ainėjo** (gr. Aineías), taip pat **Ajolo** (gr. Aíolos) „Tesalijos karaliaus ir vienos helenų padermės protėvio“, **ajoliečių** (gr. Aioleis), **Ajolijos** (gr. Aiola) ir kt. Matyti, šie žodžiai tolimesniame tome bus įprastai rašomi: **Egiptas, Enėjas** (plg. **Enėida** iš lot. **Aeneis**, km. **Aeneidos**), **Eolas, eoliečiai, Eolija** (plg. prc. **Éolos, éoliens, Eolie**, vok. **Aeolus, Aeolier, Aeolia**) ir kt. Antra vertus, pirmojo tomo tekste (pvz. 265 psl.) rašoma ir **Egiptas, Ptolomėjas** (ar **-ėjus**), tik klaidingai užuot **Ptolemėjas** (lot. Ptolemaeus), ne **Agiptas, Ptolemajas** (gr. Ptolemaios); K. Būga savo žodyne rašė **Ptolemajus**. Šitokios nenuoseklybės yra tos pat rūšies, kaip pvz. **Elados** (užuot Helados) sala šalia **Homeras** ir **Hesiodas, Aigėjo** jūra (gr. Aigaĩos Pontos, lot. Mare Aegaeum) šalia **Aigėjus**, taip pat **Areus, Arius** (gr. **Areios**) šalia **Achilas** (vok. **Achill**, prc. **Achille**...), ne **Achilėjas** ar **Achilėjus** (gr. **Achilleus**) ir kt.

Taigi iš tų keliolikos pavyzdžių aiškiai matyti, kad LE pirmojo tomo graikiškų vardų rašyboj yra visiška anarchija: ištisai nesilaikoma nei graikiškos transkripcijos, nei ligšiolinių mūsų įpročių, nei kurios kitos sistemos. Todėl R. Serapinas, panašiai kaip ir savo laiku M. Gudelis Naujienose, rašo per lengvai, kaip reikiant neišsiaiškinęs paties dalyko. Kad seniau vienas kitas rašė **Aigistas, aoidas** (dainius), **Aristeidas, Foibas, foinikiečiai, Lakedaimonas, Peisistratas** ir kt., niekas neginčija. Taip pat yra žinoma, kad Vydūnas yra dar rašęs ir **daimonas, tragaida** ir kt. Bet argi vėliau buvo pradėta plačiau vartoti **archajologas, paidagogas, paidologas, palajolitas, sfaira, soloikizmas** (gr. **soloikismós**) ir kt.? Visos šios rūšies svetimybės dabar visuotinai rašomos iš lot. transkripcijos: **archeologas** (taip šis žodis ir enc-joj vartojamas), **pedagogas, pedologas, paleolitas, solecizmas** (lot. **soloecismus**, prc. **solesisme**...), taip pat **ameba** (lot. **amoeba** iš gr. **amoibē**), **tragedija** (lot. **tragoedia** iš gr. **tragoidía, trago:día**), **eoliečiai, Febas, Ptolemėjas, Aristidas. Etiopija** enc-joj **Aitiopija** tik nurodyta į pagrindinę **Etiopiją** ir kt.

Toliau tenka dar pastebėti, kad R. Serapinas visai neišaiškina, ar mes, niekados neturėję tiesioginių santykių su graikais, galime vienu brukiu nutraukti visą praeitį ir dabar imti visus graikiškus skoli-

nius rašyti tik iš graikiškos transkripcijos. Pats gyvenimas tos rūšies mėginimų nepateisino, daugumas graikiškų skolinių dabar pirmoj vietoj rašoma iš lot. transkripcijos (išskyrus **archaizmas, graikas** iš gr. **graikós**, ne iš lot. **graecus**...), ir tai mūsų senajai kalbai jokios žalos nepadaro. Pvz. **cukraus** pirminis šaltinis yra indų **sarkara**, kuri per arabų, lotynų, romanų, germanų ir slavų kalbas gana vėlai pateko į mūsų kalbą. Bet dėl to mes savo įprastinio **cukraus** turbūt nebekeisime indiška **sarkara**, nors tai ir lengvai galėtume padaryti dėl savo kalbos senumo.

Tuo būdu lieka vienintelė išvada: tokio monumentalinio darbo kaip **lietuvių** enciklopedija (lot. **encyclopaedia** iš gr. **enkyklopaideia**!) ir lietuvių kalba turi būti visai žmoniška, tvarkinga, ne palaida anarchiška. Vien dabartinėmis aplinkybėmis ir mūsų ligšiolinės bendrinės kalbos vartosenos nenusistovėjimu čia negalime pasiteisinti, ypač dar dėl to, kad pirmajam LE tome apsčiai yra ne tik kalbinės, bet ir dalykinės maišaties. Pvz. ne tik **Aisopas** neatsargiai sukeistas su **Ezopu**, bet ir gud. **otpusk**, iš kurio paskolintas mūsų **atpuskas**, sumaišytas su lenk. **odpust**; šalia **Arimano** (Zaratustros religijos piktojo prado) ta pačia reikšme, bet be jokio sąryšio nelinksniuojamu žodžiu vartojamas **Ahriman** (žr. 52 ir 262 psl.); **alka** sujaukta su **alku** ir tt. Tokių dalykų yra gana daug, todėl jų visų čia, dienrašty, neįmanoma ir suminėti. Atrodo, kad tai yra ne vieno atskiro bendradarbio, bet visos redakcijos neapdairumo stoka.

Pagaliau R. Serapinas netiesą rašo, kad LE barėjas esąs nepasirašęs autorius; jei jis būtų buvęs kiek akylesnis, būtų tai pastebėjęs „Įvairenybių" gale.

Trečiajam Liet. Enciklopedijos tomui pasirodžius

(Draugas, 1954 09 11)

Šiaip ar taip kalbėsime, dabar spausdinamoji Lietuvių Enciklopedija yra didelis dalykas. Tai neabejotinai yra arba bent turi būti pagrindinis laisvųjų lietuvių žinynas, niekuo nepakeičiamas lituanistinis ir tuo pat metu bendras informacinis šaltinis, didžiai pravartus

kiekvienam supratingam lietuviui. Šitos enciklopedijos reikšmė ypač padidėja šiuo metu, kada mūsų senesnioji karta nuolatos vis mažėja, vis daugiau atsiminimais tolstame nuo tų laikų, kada lituanistiniai mokslai laisvojoj Lietuvoj klestėte klestėjo, ir juo toliau, juo sunkiau užsieny darosi su informaciniais mūsų gimtojo krašto šaltiniais. Todėl iš vienos pusės tenka džiaugtis, kad Liet. Enciklopedija, nors ir ne tokia, kokia iš tikrųjų turėtų ir galėtų būti, nuolat žengia pirmyn, pamažu gerėja: mėginama daugiau kalbą suvienodinti, vis daugiau rašoma apie lituanistinius dalykus, duodama kiek geresnių paveikslų ir tt. Bet iš kitos pusės ta pati enciklopedija dar vis kelia ir nemaža susirūpinimo, nes joje daug kas tebedaroma ne visai taip, kaip, rodos, turėtų būti.

Visų pirma kaikurie dalykai rašomi arba aprašomi visai neįprastu būdu, svetimu tiek mūsų kalbos įpročiams, tiek vakarinės kultūros bei civilizacijos polinkiams. Štai kaip aprašoma viena plieno rūšis: „**Bulat** (ind. *pulad* – plienas) tam tikros rūšies kietas, standus, lamstus plienas. Senovėje gamintas Persijoje, Japonijoje. Iš Persijos atklydo Europon. B. plieno vardas buvo perkeltas ir į iš B. gamintus ir į galą platėjančius kardus“ (337 psl.). Iš šito aprašo nieko negali suvaikyti: visai neaišku, koks gi iš tikrųjų yra tas plienas. Norėdamas daugiau sužinoti, ieškai šio žodžio moderniausiose kitų (anglų, prancūzų, vokiečių) kalbų enciklopedijose – jo visai nerandi. Tik mokėdamas vieną kitą slavų kalbą, ilgainiui sužinai, kad **bulat** tėra pažįstamas tik slavų, daugiausia rusų, o kitoms V. Europos tautoms yra svetimas. Anglų kalboj šio žodžio vietoj vartojamas **damask** (arba **Damascus) steel, damascened steel** arba tiesiog **damask.** Prancūzai tai vadina **damas, acier damasse,** o vokiečiai **damaszener (damaszierter) Stahl arba Damaststahl.** Taip pat ir rusų kalboj šia reikšme pažįstamas **damask,** arba **damasskaja stal'.** Ši plieno rūšis savo pavadinimą yra gavusi nuo **Damasko** miesto, kur senovėj ji daugiausia buvo gaminama ir garsėjo savo kietumu, elastingumu bei banginėmis puošiamomis linijomis. Ji būdavo daroma šiuo būdu: iš pradžios sulydomas plonučių geležies ir plieno lazdelių pluoštelis, paskui iš to lydinio padaromas vienas virbas, jis sukapojamas į dvi ar tris dalis, tos dalys sudedamos draugėn viena ant kitos, vėl lydomos pakartotinai bent kelis kartus, po to sraigtiškai susukamos, nuglo-

džiamos (nugludinamos), nusvidinamos (nupoliruojamos) ir pagaliau nurūgštinamos (rūgštimis deginamos, beicuojamos). Ši gamyba, manoma, yra prasidėjusi šiaurinėj Indijoj, bet daugiausia buvo išplitusi Vidurinėj Azijoj, ypač Persijoj, Sirijoj ir kt. Europiečiai šią plieno rūšį daugiausia vadina nuo Sirijos sostinės, taigi ir mes drauge su jais visų pirma ją galėtume vadinti **damasku**, arba **damaskiniu plienu**. Rusų **bulat** „senovinis vingriuotinis azinis plienas geležtėms (angl. blade, vok. Klinge); plieninė geležtė (stal'noj klinok), kalavijas“ yra paskolintas iš šiaurės turkų **bulat**, o šis savo keliu iš persų **pūlad** (su ilgu a:) „damaskinis plienas; plienas apskritai imant; kalavijas“. Indai šio žodžio visai nepažįsta, o persų kalboj yra plačiai vartojamas, plg. **pūlad-rag** „su plieninėmis gyslomis; galingas; užsispyręs, kietasprandis“, **pūladgar** „plieno darbininkas“ ir kt. Taigi Liet. Enc-joj minima etimologija yra perdėm klaidinga. Antra vertus, nekaitomoji (be lietuviškos galūnės) lytis **bulat** iš niekur kitur negalėjo būti paimta kaip tik iš rusų **bulat**, kurio reikšmė nusakyta gana miglotai ir, be to, visai griozdiškai; pvz. yra visai nežmoniškas sakinys „B(ulat) plieno vardas buvo perkeltas ir į iš B. gamintus ir į galą platėjančius kardus“ (Bulatu buvo pavadinti ir iš šios plieno rūšies pagaminti, į galą platėjantieji kardai). Pagaliau, vartojant šią svetimą nekaitomą lytį, nusidedama ir mūsų bendrinės kalbos vartosenai, kur svetimybės, ypač bendrinės, paprastai yra kaitomos (linksniuojamos); plg. **kardas** iš gudų lenkų **kord** (toliau iš persų **kard** „peilis“), **barsukas**, arba **barsiukas**, iš gudų lenkų **borsuk** (toliau iš turkų **barsuk**) ir kt.

Ir tai yra ne vienas koks atskiras dalykas; jų yra ir daugiau. Pvz. tame pačiame tome duodamas **bukvar** „rusų kalbos elementorių pavadinimas“. Senojoj enciklopedijoj buvo įdėta ir rusiška **azbuka**, bet, pakartotinai įspėjus redakciją dėl jos nereikalingumo, naujojoj enc-joj jos jau neberandame. Bet užtat jos vietoj įveltas taip pat rusiškas, mums irgi visai nereikalingas **bukvar**, juo labiau, kad jokio reikalo nematyti ir iš paties teksto. Kaip tyčiomis, pačiame tekste teminimas 1865 m. J. Kreščinskio iš Zolotovo verstas „**Bukvars** žemaitiškai rusiškas“. Tad kodėl antraštiniu žodžiu Lietuvių Enc-joj negalėjo būti duotas **lietuviškai** kaitomas **bukvaras**, kurio nedrįso paversti į **bukvar** net didžiausi Lietuvos priešai, muravjoviniai rusintojai?

Toliau. Vienur kitur mėginama nurodinėti žodžių kilmes, bet dažnai visai klaidingai. Be augščiau minėtojo **bulat**, čia gali būti dar nurodyta **bulava** „trumpa geležinė ar kokio kito brangaus metalo lazda su buože viename gale", kuri kildinama iš totorių kalbos, nors pats šaltinis tiksliai ir nenurodytas. Bet iš tikrųjų tai yra ne kas kita kaip grynas slaviškas žodis tiek savo forma, tiek savo kilme: rus **bulava** „kuoka, lazdos buožė", lenk. **buława** „kuoka; hetmano lazda", ukr. **bulava** „hetmanystės ženklas; lazda, vėzdas, kurio gale yra gumulas, pasilikęs nukapojus šaknis" ir kt. etimologiškai sietina su lenk. **buła** „burbulas", čekų **boule** „gumbas, išauga", serbų **buljiti** „išversti akis, spoksoti ir kt. Lietuvių kalboj slavų **bulava** gali būti pavadinta **buože**, nes šiuo žodžiu vadinama ne tik „burbuolė, drūtgalys", bet ir pati lazda su drūtesniu galu arba burbuole; pvz. žemaičių tarmėse yra pažįstama **buožė** „bažnyčios šveicoriaus lazda su barškančia burbuole", o K. Sirvydas savo žodyne **buože** laiko ir tam tikrą senovinį kariaujamą ginklą (t. y. metalinę burbuolę su trumpu kotu). Jeigu kas norėtų, **bulavą** dar galėtų vadinti ir **buožine**, kuri iš **buožės** yra sudaryta tuo pat būdu, kaip slavų **bulava** su būdvardine priesaga **-ava** yra sudaryta iš **bula** „buožė, gumbas". Toliau kiekvienas apie tai plačiau gali pasiskaityti M. Vasmerio dabar leidžiamame etimologiniame rusų kalbos žodyne ir kt.

Bet Liet. Enc-jos redakcija, arba, geriau pasakius, tam tikras redaktorius, nemato reikalo kiek daugiau pasirūpinti gausingu mūsų kalbos terminologiniu bei kultūriniu lobynu, ir todėl be jokios atodairos į enciklopediją kraunamos nereikalingos rusiškos šiukšlės, o pačios lietuvių kalbos kultūrinės brangenybės ramiai sau kišamos į krepšį. Pvz. tarp daugelio kitų svarbių kultūros žodžių pirmajam tomui trumpai buvo surašytas senovinis, tikrai lietuviškas metalo pavadinimas **alvas** „cinas, plumbum album", pažįstamas taip pat senovės prūsams ir dabartiniams latviams, bet LE redaktorius tai palaikė pigiu menkniekiu ir neįdėjo, nors rusiškų, niekam nereikalingų ir lietuvių kalbai priešingų žodžių visą eilę prikišo enciklopedijon. Arba štai vėl duodama lenkiška **buksva** „metalinis stebulės žiedas", paskolinta iš vok. **Buechse**, be jokio kilmės nurodymo, lyg tai būtų pačių lietuvių žodis, ir, be to, nei žodžiu neprisimenama, kad jau nepriklausomybės laikais specialinėj literatūroj bei žodynuose ta pačia

reikšme jau buvo vartojama **įvorė**, o pastaruoju laiku ji yra duota „Lietuvių kalbos vadove“, taip pat J. Balčikonio „Lietuvių kalbos žodyne“ ir kt. Tai vis tas nelemtas beatodairumas mūsų bendrinės kalbos praktikai!

Pagaliau neiškenčiu aikštėn neiškėlęs dar vieno, jau tikrai kurjoziško dalyko, kurio niekaip negaliu kitaip pavadinti kaip tik sąmoningu nesusipratimu, būtent: LE redaktorius, kaip daugelį kitų straipsnių, taip ir vieno mūsų kalbininko straipsnį apie Kazimierą Būgą yra negailestingai pataisęs – sudarkydamas kaikuriuos žodžius ir priveldamas grubių sintaksinių klaidų; pvz. latvių kalbininką ir žymų mokslininką Joną Endzelyną jis yra pavertęs **Endzelinšu**, nors iš tikrųjų jis taip niekados savo gyvenime nėra vadinęsis. Be to, dar randame tokį naujai įrašytą sakinį: žymia dalimi B(ūgos) surinkta medžiaga **atsirėmus**, J. Balčikonis išspausdino Liet. kalbos žodyno I tomą. Čia jau kiekvienas lietuvių gimnazijos žemesnės klasės mokinys galėtų suprasti, kad J. Balčikonis Liet. kalbos žodyno I tomą galėjo išleisti tik **atsirėmęs** Būgos surinkta medžiaga, ne atsirėmus.

Iš šitų kelių priepuoliais surašytų pastabų gali būti padarytos šiokios išvados: 1. LE redakcija bent vieną kartą turėtų susidaryti aiškų savo darbo planą ir daugiau pasiruošti leisimiesiems tomams; 2. galutinę, kalbinę, korektūrą turėtų skaityti tik kalbos taisytojas, Petras Butėnas, K. Būgos mokinys, ilgametis liet. gimnazijos liet. kalbos mokytojas ir bent kelių liet. kalbos vadovėlių autorius, o kiti redakcijos nariai, kurie menkiau moka lietuviškai, nesiimtų kalbos dalykų taisyti arba netaisytus, klaidingus kalbos dalykus dėti enciklopedijon be taisytojo žinios; 3. jeigu tuo tarpu neras kas iš redaktorių daugiau nusimanytų apie etimologijos ir kitus probleminius kalbotyros dalykus, tai geriau būtų, kad apie tai enciklopedijoj visai nieko nebūtų kalbama, nes nevykęs ar klaidingas tokių dalykų nusakymas ar aprašymas šių dienų enciklopedijai daug daugiau kenkia, negu jų nebuvimas; ir pagaliau 4. Liet. Enc-ja ne tik kalbos atžvilgiu turi būti kiek galint žmoniškesnė, **lietuviškesnė**, bet ir jos turinys kiek galint daugiau turi būti priderintas prie šių dienų mokslinio lygio, t. y. kiek galint daugiau turi būti sunaudojami užsieny prieinami lituanistiniai ir kiti moksliniai šaltiniai, vengiama dėti pasenusių, men-

kaverčių žinių, ir pagaliau duodamieji dalykai turi būti aprašomi esmingiau ir tvarkingiau, taip, kaip maždaug rodo moderniosios, dabar leidžiamosios enciklopedijos kitomis kalbomis, pvz. naujasis Brockhausas ir kt.

Mūsų pilkoji kasdienybė ir Lietuvių Enciklopedija

(Draugas, 1954 10 02)

Kaip visur kitur, taip ir kultūrininkų gyvenime galime pastebėti nemaža raugo. Daugiausia dirbdami prie ūžiančių mašinų, monotoniose įstaigose ar šiaip kokiu būdu graibstydamiesi dolerio pragyvenimui, jie pasijuto atsidūrę tokioj pat pilkumoj, kaip ir visi kiti – suniveliuoti, be jokio intelektualinio pranašumo, su tais pačiais kasdieniais rūpesčiais ir vargais. Dėl to daugelį iš jų apėmė vidinis nerimas, apatija ir nevyla. Dėl to jau pradėjo reikštis ir tam tikras nervingumas, blaškymasis, dažnesnis vienų kitų šukavimas, išpūstas pasididžiavimas savo praeities darbais, visuotinis susmulkėjimas ir kt.

Praeities dūmai

Be panašių dūmų neapsieita ir pradėjus leisti Liet. Enciklopediją. Iš pradžios vieni buvo kviečiami bendradarbiais, o kiti nutylimi. Vėliau, ėmus spaudoj reikšti įvairių, iš dalies ir gana vertingų, nuomonių dėl leisimosios enciklopedijos, beveik visi tie pasisakymai buvo niekais nuleisti, o iš pačių pasisakytojų net ir pasityčiota, su Činčiku sulyginta. Pagaliau, bedirbant enciklopedinį darbą, atsirado kitokių nesusipratimų: vienas kitas, perdaug savimi pasitikėdamas ir išdidžiai nešdamasis, ėmė visai su kitais nebesiskaityti. Dėl to kai-kas iš bendradarbių arba nuo pat pradžios nėjo į talką, arba vėliau pasitraukė nuo darbo, arba taip sau, pro pirštus, ėmė į viską žiūrėti. Susidarė nelabai maloni padėtis: įsitempę santykiai jau buvo bepradedą grėsti pačiai enciklopedijos egzistencijai. Tada būrelis žmonių, visų pirma pats leidėjas, susirūpino, kad dėl to enciklopedija nežlugtų, ir ėmė ieškoti priemonių jai pagerinti bei jos leidimui sustiprinti.

Pasitarimas

Vienas iš tokių paskesnių žygių buvo LE leidėjo š. m. rugsėjo 18–19 d. sukviestas platesnis pasitarimas Clevelande, kur, be jo paties, dar dalyvavo P. Butėnas, Pr. Čepėnas, J. Girnius, P. Jonikas, St. Kolupaila, J. Puzinas, A. Salys ir kt. Iš visų pusių apsvarsčius reikalą, buvo konstatuota, kad dabartinė leidžiamoji Liet. Enciklopedija, jei norima, kad ji toliau gyvuotų, turi būti kiek kitaip sutvarkyta.

Visų pirma nedelsiant turi būti sudarytas bendras planas, kuris aiškiai apibrėžtų visos enciklopedijos santvarką ir tiek bendrosios redakcijos, tiek skyrių redaktorių atsakomybę bei kompetenciją. Ypač atkreiptinas dėmesys į tarpusavinės bendradarbių veiklos koordinaciją ir tikslingumą, nes lig šiol yra buvę nemaža nenuoseklumo, prieštaringumo ir atsitiktinumo. Toliau daugiau susirūpintina geresne straipsnių atranka, gausesniu naujesnių informacinių šaltinių panaudojimu ir didesne duodamojo turinio sanderme su šių dienų mokslo lygiu. Pagaliau gerokai pagerintina ir techninė pusė, ir kalbinė sritis ir kt.

Toliau buvo prieita išvados, kad, norint LE darbą įstatyti į tinkamesnes vėžes, reikia visą redagavimą dalykiškai sutvarkyti ir į darbą sutraukti visus, kurie tik gali ką nors naudinga enciklopedijai padaryti. Ypač turėtų būti rasta bendra kalba su specialistais, kurie šiokiu ar kitokiu būdu buvo lig šiol pasilikę nuošaly arba pastaruoju laiku dėl kurių nors priežasčių turėjo pasitraukti nuo enciklopedinio darbo. Pagaliau pageidautina, kad kiek galint daugiau ir pastoviau į enciklopedinį darbą įsitrauktų tie, kuriems yra prieinamesni šaltiniai, pvz. Z. Ivinskis, V. Maciūnas, A. Salys ir kt.

Enciklopedijos tikslas ir pobūdis

Iš kitų tame posėdyje svarstytų dalykų dar paminėtini LE tikslas ir pobūdis. Pagal pranešėjo pasisakymą dabartinė leidžiamoji enciklopedija turi būti ne kas kita kaip pagrindinis laisvųjų lietuvių žinynas, niekuo nepakeičiamas lituanistinis ir tuo pat metu bendras informacinis šaltinis, pačių lietuvių požiūriu sudarytas ir pritaikytas likiminiam Lietuvos reikalui. Kad ji tokia būtų, reikia ko plačiau ir išsamiau joje rašyti apie lituanistinius dalykus ir visa, kas yra susiję

su Lietuva ir jos praeitimi; pvz. tie užsieniečiai mokslininkai, kurie ką nors yra rašę iš lituanistikos ar apie Lietuvą, turi būti plačiau paminėti, negu kurie nors kiti. Iš bendrinių dalykų duotina tik tai, kas pirmoj vietoj patiems lietuviams ir apskritai visam kultūringam pasauliui yra arba gali būti naudinga, pravartu ir aktualu, ypač naujausios bei tiksliausios svarbesnės žinios ir žymesni mokslo, kultūros bei civilizacijos pasiekimai. Todėl didžiai specialiu ir tik mažam specialistų skaičiui teįmanomų dalykų, pvz. specialesnių matematinių teoremų, retai kur tevartojamų augalų pavadinimų arba botaninių terminų, taip pat medikams težinomų medicininių preparatų ir pn., reikėtų ko mažiau dėti. Pati LE redakcija turėtų būti ne sprendėja ar teisėja, bet sąžininga ir rūpestinga informatorė, todėl apie nuveiktus darbus ir asmenis turi būti rašoma vienodai ir objektyviai, tiek, kiek jie turi arba yra turėję didesnės reikšmės lietuvių visuomenei, Lietuvai arba apskritai žmonijos pažangai bei kultūrai, nes iš tikrųjų enciklopedija yra ir turi būti ne kasdieninių, nereikšmingų ar reklaminių žinių rinkinys, bet svarbus mokslinės ir aktualios informacijos šaltinis, pagrįstas autentiškais duomenimis ir skirtas patiems būtiniesiems visos tautos reikalams. Todėl LE redakcija ir jos bendradarbiai turi visados prieš akis turėti šį svarbiausią tikslą ir be reikalo nesiblaškyti, nes kaip tik šiuo metu, gyvenant svetimame krašte ir neturint daugelio reikiamų šaltinių, itin yra reikalingas darbo tikslingumas, tarpusavinė apykanta ir mokslinė kooperacija.

Lietuvos žemėlapio vardynas

Kad taip iš tikrųjų gali būti, tarp ko kito labai aiškiai rodo Lietuvos žemėlapio vardyno svarstymas minėtame suvažiavime: A. Salys atsivežė rūpestingai paruoštą to vardyno pagrindą ir pats išsamiai referavo visus abejotinus ar neaiškius dalykus, o visi kiti dalyviai, ypač prof. St. Kolupaila su savo gausia hidrografine žinija, gana aktyviai prisidėjo prie viso vardyno svarstymo ir pagerinimo. Todėl netenka abejoti, kad šis LE leidėjo leidžiamo žemėlapio vardynas bus ne tik vienas iš autentiškesnių, bet tuo pat metu didžiai svarbus ir moksliniu bei tautiniu atžvilgiu; pvz. jame bus aiškiai parodyta, ką didieji mūsų kaimynai yra padarę arba tebedaro, norėdami kaiku-

rias lietuvių arba kitų baltų (aisčių) gyventąsias ar gyvenamas vietas visai nutrinti nuo žemės paviršiaus. Šitoks vardynas, be abejonės, bus didžiai naudingas ir pačiai enciklopedijai, kur lig šiol tikriniai vardai nevisai rūpestingai buvo rašomi.

Taigi žmoniška santalka ir šiuo metu yra visai įmanoma, tik reikia apykantos ir atžvalgos. Mes turime gerai atsiminti, kad šių laikų aplinkybės didžiai riboja mūsų mokslinę veiklą. Pvz. kalbininkai tyrinėtojai be savo gimtojo krašto dabar nemaža dalimi primena paukščius su pakirptais sparnais: jie, atsidūrę svetimame krašte be pagrindinių savo gimtojo krašto šaltinių (žodyno medžiagos, tiesioginių tarminių šaltinių ir kt.), be savo mokslinių kartotekų, be Vaižganto rašliavos muzėjaus ir kt., dabar paskyrium nebedaug begali parašyti išsamesnių pagrindinių kalbotyrinių veikalų. Tas pat yra ir su daugeliu kitų mūsų mokslininkų. Dėl to tad, ir leidžiant Liet. Enciklopediją, reikia ne tiek išdidžiai atgal dairytis, kiek atidžiau žvelgti į ateitį ir stipriau žemės laikytis: tada, be abejonės, viskas galės būti ne tik geriau padaryta, bet veikiausiai laimingai ir iki galo išvaryta.

Lietuviškos pavardės – lietuvybės žymės

(Draugas, 1954 12 31)

Juo toliau į senovę, juo daugiau sutinkame būdingų lietuviškų vardų, pvz.: Algirdas, Butrimas, Daumantas, Gediminas, Kaributas, Mindaugas, Mingaila, Rimvydas, Tautvilas, Vytautas ir kt. Šalia dvikamienių jau nuo seniau pasitaiko ir priesaginių asmenvardžių, pvz. Budreika, Jodeika, Mileika, Sereika, Stirpeika...; Dargelis, Mainelis, Norelis, Vaidelis...; Jundilas Matilas, Samilas, Vaidilas...; Bartenis, Gedenis, Maldenis, Taujenis, Traidenis, Vaidenis, Vytenis...; Gedūnas, Giniūnas, Kantūnas, Miliūnas, Norūnas, Vilūnas ir kt.

Ilgainiui, nykstant senesniam vienavardiškumui ir atsirandant pavardėms, asmenvardžiais buvo pradėta vis daugiau vartoti įvairesnių darinių, dažnai paimtų iš kasdieninės kalbos, pvz.: Avižis, Bum-

bulis, Dagilis, Garnys, Gudas, Kuodys, Linga, Prūsas, Samanis ir kt. Nemaža iš jų yra į mūsų kalbą atkilę iš svetur, pvz.: Adomas, Andriejus, Bernotas, Jeronimas, Jokūbas, Jonas, Laurynas, taip pat Kavolis, Kisielius, Puškorius ir kt. Ypač daug yra atsiradusių pavardžių su svetimomis priesagomis, pvz. Alminauskas, Birutavičius, Daumantavičius, Gailevičius, Gečiauskas, Klevinskas, Nargelavičius, Narbutavičius, Rimavičius, Šukevičius, Vieštartavičius, Žadvilavičius ir kt.

Nepriklausomybės laikais daugelis asmenvardžių buvo atlietuvinta: svetimos nereikalingos priesagos atmestos, ištisai svetimi vardai buvo pakeisti savais dariniais; tuo būdu pvz. iš Birutavičiaus ar Sirutavičiaus atsirado Birutis, Sirutis; Rimavičius su Šukevičium atvirto į Rimą, Rimaitį, Šukį; Goncerauskas pasidarė Gantautu ir tt.

Nors dabar asmenvardžiai daugiausia teturi tik asmens žymimąją, skiriamąją, t. y. etiketinę, reikšmę, visdėlto lietuviškos vardų lytys aiškiai rodo, kurios tautos ar tautinės bendruomenės narys yra kalbamasis asmuo: visiems kitiems tautiečiams jo vardas yra aiškesnis, suprantamesnis, ir pats žmogus, atrodo, yra artimesnis, savesnis. Pvz. Daumantas, Narbutas, Tarvydas, Vaišnoras...; Birutis, Gailius, Gečys, Kęstutis, Klevas, Mankus, Rimas, Rimaitis, Sirutis, Šukys, Vaičys, Valys, Žygas ir kt. mums skamba maloniau, artimiau, kaip Colney, De Right, Grey, O'Britis, O'Bell, Reymond, Ve Sota ir kiti pakaitai, atsiradę lietuviškų vardų Kalnius, Deraitis, Abraitis, Obelis ar Obelienis, Rimas ar Rimaitis (Rimavičius), Vešiota vietoj. Visi tie asmenys, neatpažįstamai pakeitę savo pavardes, atrodo lyg nebe mūsų žmonės, mums tolimesni, tokie, kurie jau nebenori priklausyti bendruomenei, kurie nori išsiskirti iš lietuvių tarpo, nori nuo lietuvių atsiriboti, išsižadėti savo praeities, senovinio lietuvio vardo.

Galimas daiktas, kad kaikurie savo lietuviškas pavardes yra pakeitę per nesupratimą, dėl naudos ar didesnio patogumo. Gali būti, kad vienas kitas, ir pakeitęs savo pavardę, tebesijaučia esąs geras lietuvis, tautiškai tebegalvoja. Iš kitos pusės yra buvę atsitikimų, kada

lietuviškų pavardžių savininkai yra buvę dideli lietuvių ar lietuvybės priešai. Pvz. Pilsudskis (iš Pilsūdų kaimo, t. y. Pilsudiškis) buvo lenkų maršalas ir norėjo Lietuvą lenkams paaukoti; tam reikalui jis ir savo širdį Vilniuj palaidojo. Arba štai vėl neseniai teko susitikti Klaipėdos krašto Kairį, kuris tik vokiečiu tesijautė ir lietuviškai nei žodžio nebemokėjo. Taip pat nepriklausomybės laikais ir vienas pašto viršininkas, rusas, pavarde Naidionov, buvo pasidaręs Rastenis ir, rodos, net prie valdančiosios partijos šliejosi. Taigi pavardė dar nevisados parodo žmogaus tikrąjį veidą, ir dėl to kartais galima net apsirikti. Pvz. yra gerai žinoma, kad dabar Lietuvoj yra atsiradę nemaža rusų, pasivadinusių lietuviškomis pavardėmis, tik tam, kad prieš užsienį iš dalies galėtų daugiau užmaskuoti svetimųjų antplūdį Lietuvoje.

Bet, apskritai imant ir neskaitant atskirų atvejų, lietuviški asmenvardžiai visdėlto buvo ir tebėra nuolatinė žymė, kuri sieja atskirą asmenį su ta bendruomene, iš kurios jis yra kilęs arba kuriai jis priklauso. Lietuviška pavardė yra gyvas liudininkas, kad to ar kito žmogaus tėvai yra buvę lietuviai, Lietuvos piliečiai ar iš Lietuvos kilę, kad jis ir toliau yra susijęs su savo tauta, su savo gimtine ir jos senove. Sąmoningi piliečiai gerai supranta, kad lietuviška pavardė nėra gėdos dalykas, ir šiame krašte iš tikrųjų niekas neverčia jos išsižadėti: yra nemaža garsių amerikiečių visai neamerikietiškomis pavardėmis!

Bet su gyvenimo tikrove svetimame krašte visdėlto kartais tenka skaitytis. Čia svetimos ilgos ir sunkios tarti pavardės dažnai esti labai nepatogios vartoti ir tuo sudaro nemaža sunkenybių. Todėl daug kas vien praktiniais sumetimais savo pavardes keičia, nors ir pasilikdami geri lietuviai. Ir čia kartais vienas kitas, negalėdamas tuojau rasti tinkamo lietuviško pakaito, pasirenka nevykusią ar net svetimą pavardę. Ypač nemaža tokių atsitikimų buvo anksčiau, kada nebuvo, kas tai paaiškina, nurodo geresnių pavyzdžių.

Mano supratimu, dabar keičiant pavardes, visų pirma reikėtų numesti visokias nereikalingas slaviškas priesagas; pvz. Alminauskas, Birutavičius, Gailevičius, Klimavičius, Nargelavičius, Rimavičius ir kt. lengvai gali būti paversti Alminu, Biručiu, Gailiūmi, Klimu, Nargėla, Rimu. Kitais

atvejais galima pasirinkti kiek norint gražių, senų lietuviškų pavardžių, kurių turime gana daug.

Mūsų kalba yra tokia lanksti ir turtinga, kad norint galima pasirinkti ar susidaryti užtektinai tokių pavardžių, kurios būtų patogios vartoti ne tik lietuvių, bet ir anglų kalba. Čia visų pirma būtų patartina vartoti pavardėmis trumpus, dviskiemenius darinius, kurių mūsų kalboje jau yra paliudyta net nuo XIV amžiaus, pvz.: Algis, Barys, Butas, Bučys, Daugis, Eidas, Gailys, Gailius, Gantas, Gedas, Geidas, Ginas, Gindas, Girdys, Gostys, Kantas, Kintas, Knystas, Mantas, Medas, Milas, Minas, Noras, Ramas, Rimas, Skiras, Tautas, Vaidas, Vaiša, Vydas, Vilas, Virdas, Žygas ir kt. Norint panašios rūšies prasmingų pavardžių būtų galima ir daugiau rasti. Tik svarbu yra norėti ir suprasti šį reikalą.

Būtų gerai, jei kas, turėdamas kiek daugiau laiko, surinktų tinkamesnių lietuviškų vardų ir atskiru rinkiniu išleistų: tai būtų didelis pasitarnavimas mūsų piliečiams: čia ir aš nemaža galėčiau padėti. Toliau, man rodos, reikėtų, kad kalendoriniai lietuviškų vardų sąrašai būtų geriau sudaryti, nes ligšioliniuose kalendoriuose galima gana daug rasti prasimanytų, iškraipytų ir visai netikusių vardų. Kaikurie kalendorių leidėjai tiesiog nedovanotinai elgiasi; pvz. vieną kartą esu peržiūrėjęs ir pataisęs skautų kalendoriaus vardyną; bet kitą kartą leidžiant tų pataisų jau nebebuvo žiūrima. Pagaliau reikalingieji kalbinės pagalbos visados gali kreiptis patarimo į daugiau nusimanančius; pvz. aš dar niekam nesu atsakęs, kas tik tuo reikalu į mane yra kreipęsis. Norėdamas kiekvienas man gali rašyti šio laikraščio adresu.

Norintieji daugiau susipažinti su lietuviškais asmenvardžiais ir jų raida, gali pasiskaityti mano straipsnį „XVI amžiaus lietuvių asmenvardžiai“, išspausdintą 1954 m. Aidų pirmam numery, ir P. Joniko straipsnį „Mūsų pavardės ir jų atsidarimas“, pasirodžiusį Čikagos Liet. Literatūros D-jos leidžiamo „Literatūros“ metraščio II knygoj.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas ir jo leidimas

(Draugas, 1955 08 20)

Terra yra sugalvojusi antruoju leidimu išleisti šį neseniai Lietuvoj išspausdintą žodyną ir todėl jį visaip reklamuoja.

Kad skaitytojams būtų aiškiau, kas tai yra per daiktas, aš čia iš savo pusės noriu trumpai pasisakyti apie šį žodyną, nes ligšioliniuose reklaminiais sumetimais rašytuose straipsniuose nebuvo kaip reikiant iškelta jo tikroji vertė; net ir Ben. Babrauskas savo ilgokame straipsnyje išspausdintame š. m. liepos 23 d. Draugo priede, prirašė visą eilę antrinių smulkmenų, o pačių svarbiųjų, būdingųjų dalykų visai net neprisiminė, nors užtat jis nepamiršo kalbininkams gnybtelėti, kad jie einą prieš tautą! Tai rašydamas, LRD pirmininkas bus pamiršęs lotynų priežodį: sapiens nihil affirmat quod non probet...

Kalbamasis žodynas yra vidutinio dydžio, turi 987 psl., apima apie 45 000 žodžių ir skiriamas tarybinei Lietuvai. Šio žodyno pirmasis rankraštis buvo pavestas paruošti N. Grigui, nuo pat pradžios buvusiam Liet. Kalb. Žodyno redakcijos sekretoriui, ir A. Lyberiui; bet vėliau, gerokai marksistiškai pakedenus, pasirodė, kad jų atliktas darbas turi žymių trūkumų. Todėl naujai paskirtoji redakcinė komisija (J. Balčikonis, J. Kabelka, K. Korsakas, J. Kruopas, B. Larinas, A. Lyberis ir K. Ulvydas) iš naujo perredagavo visą žodyną ir, kas be ko, nuosekliai visą žodyninę medžiagą pritaikė generalinei komunistinei linijai – paliko lietuviškas žodžių formas, o jų turinį, liečiantį laisvo žmogaus galvojimą, jo pasaulėvaizdį bei siekimus ir visuomeninį gyvenimą, be atodairos, kur tik buvo galima, sutvarkė pagal šabloninį komunistų kurpalių.

Čia, be abejonės, sprendžiamą vaidmenį yra suvaidinęs prof. Borisas A. Larinas, iš Leningrado atkeltas į Vilniaus universitetą kalbotyros dėstyti. Tai yra geras mano pažįstamas: 1941 m., kai jis buvo atvykęs į Vilnių, man teko su juo gerokai susidurti ir iš jo pasakojimų plačiau susipažinti su tarybine kalbos mokslo praktika. Tai man buvo ypač įdomu, kad jis, buvęs vienas iš D. N. Ušakovo redaguoto rusų kalbos žodyno autorių, žinojo nemaža tarybinės leksiko-

grafijos ypatybių, kurios laisvojo pasaulio kalbininkams niekados nebuvo nei į galvą atėjusios; pvz. jis man pasakojo, kad tarybiniame rusų kalbos žodyne negali būti **donos** laikomas darbininkų kalbos žodžiu, – tai esą imperialistinės (caristinių laikų) buržuazijos padaras; todėl dėl netinkamo (t. y. komunistų partijai nevisai palankaus) šio žodžio nusakymo buvo pirmas jau išspausdintas žodyno tomas konfiskuotas ir iš naujo perredaguotas.

Ir štai šis D. Ušakovo keturių stambių tomų žodynas (Tolkovyj slovar' russkogo jazyka) buvo pritaikytas pagrindu ir pavyzdžiu „Dabartiniam liet. kalbos žodynui", ir ne tik pritaikytas, bet, remiantis J. Stalino 1950 m. pasirodžiusia knygele „Marksizmas ir kalbos mokslo klausimai", dar pro tankesnį komunistinį sietą išsijotas ir persunktas griežtesnės tarybinės dvasios ir neapykantos imperialistams bei religijai. Pvz. D. Ušakovo žodyne indų **joga** yra „indų religinis filosofinis mokslas, kuris tvirtina, kad su regėjimo (sozercanija) ir įtempto dvasios sukaupimo pagalba pasiekiamas mistiškas susivienijimas su dievybe." O „Dabartiniame liet. kalbos žodyne" **jogas** vadinamas tik „šarlataninės mistinės religinės sistemos pasekėju Indijoje". Arba štai vėl. D. Ušakovo žodyne **individualizmas** yra „filosofinė linkmė, kuri istorinio vyksmo tikslu ir turiniu laiko visašališką asmenybės išsivystymą ir jos atsipalaidavimą nuo priverstinių visuomeninių ryšių". O liet. žodyne **individualizmu** laikoma „buržuazinė pažiūra, statanti atskiro asmens interesus augščiau už visuomenės interesus".

Ir taip viskas, kas Vakaruose sudaro kultūros ir civilizacijos pagrindą, čia yra verste išversta ant vieno mechaninio kurpalio: atskiro žmogaus asmenybė, jo laisva valia, jo laisvi siekimai, jo tikėjimas, idealizmas – viskas yra pajungta aklam mechanizmui, visuomeniniam ekonominiam faktoriui, visuotiniam gamtos bei visuomenės santvarkos dėsningumui ir priežastingumui. Vadinas, atskiras žmogus negali savo valia ir pasiryžimu veikti savo gyvenimo aplinkybių ir ateities; jis yra aklai pajungtas išorinėms aplinkybėms ir išorinei jėgai.

Taigi nemaža „Dabartinės liet. kalbos žodyno" dalis, kuri yra persunkta komunistinės ideologijos, turi būti kruopščiai išsijota – visai naujai perredaguota ir papildyta naujais vakariečių kultūros bei laisvės žodžiais, kurių žodyno autoriai yra vengę arba kuriuos yra ty-

čiomis savaip nusakę, pvz. **čeka, enkavedistas, geležinė uždanga, genocidas, komunija, liberalizmas, monstrancija, ostija** ir kt.

Ir šitokių taisytinų bei papildytinų dalykų yra ne kelios dešimtys, kaip kad propagandininkai iš pradžios rašė, ir ne vienas tūkstantis, bet keli tūkstančiai, ir dar daugiau.

Žodyninė medžiaga, kuri nepaliesta komunistinės ideologijos, irgi negali būti visai aklai nurašyta: nemaža yra dalykų, kurie, šiaip ar taip kalbėsime, turėtų būti gerokai pataisyti ir papildyti. Pvz. **ionas** „teigiamai arba neigiamai įelektrintas atomas“ turėtų būti rašomas **jonas**, nors jis yra kilęs iš graikų **ion** „einąs“; toks tarimas mums yra visai svetimas; plg. **jota** iš gr. **iota** ir kt. Užuot **idilė** toliau tevartotina ligšiolinė įprastinė **idilija.** Šalia **baugus, rūgštus, strigtas** ir kt., rašyti **baikštus, baukštus** yra gyva nesąmonė; plg. **baigus, baigulys, baiginti** „baidyti“: **baigštus; baugus, baugulys, bauginti : baugštus; raugas, rūgti : rūgštus** ir kt. Šalia **kažkas** vien dėl nuoseklumo turi būti ir **kažinkas,** ne **kažin kas.** Taip pat lietuviai, atsidūrę tarp svetimųjų ir vis mažiau begirdėdami taisyklingą tarimą, bent iš parašymo turėtų mokėti žmoniškai **nusispjauti!**

Kaikurios žodyninės sąvokos turėtų būti aiškiau ir griežčiau skiriamos, pvz. **daiktas** ir **dalykas, prasmė** ir **reikšmė** ir kt. **Skaistvaris** yra be reikalo maišomas su **žalvariu: skaistvaris** yra geltonas varis, vario ir cinko mišinys (vok. Messing, ang. brass, latten), o **žalvaris** yra raudonas varis, vario ir alvo (cino) mišinys, bronza. Pagrindiniu žodžiu laikytinas **šūkis,** o į jį tenurodytinas **lozungas** (nebūtų bėdos, jei jis iš viso būtų išmestas). Būtinai reikėtų įtraukti į antrąją laidą tokius dabar vartojamus naujadarus kaip **skersmenas** „diametralus“ (plg. **statmuo : statmenas), sprausminis lėktuvas** (jet-propelled airplane), **tremtis** „egzilis“, **trukmė** (ang. duration) ir kt. Kaikurios žymesnės priesagos, pvz. **-iškas** ir **-ingas,** turėtų būti skyrium nusakytos, ir jų pavyzdžiai aiškiau skiriami ir t. t.

Neturint spaustuvei kirčiuojamųjų ženklų, čia didžiai supainiotų kirčiavimo dalykų nebeliesiu, – juos plačiau pasvarstysiu specialiame straipsnyje. Bet visdėlto čia noriu paskelbti, kad Ben. Babrauskas, LRD pirmininkas, nei iš šio, nei iš to pasiskubino įtarti kalbininkus (suprask – iš Lietuvos pasitraukusiuosius) einant prieš lietuvių tautą. Tas faktas, kad „Dabartinės liet. kalbos žodyne“ **grietinė**

tekirčiuojama priesagoj ir rašoma **kainuoti** „turėti vertę, kainą; atseiti“, dar neduoda pagrindo LRD pirmininkui taip lengvai švaistytis smerkimais. Visų pirma šalia kainuoti „atseiti“ (su priesaginiu kirčiu tame pačiame žodyne“ vartojama **kainoti** „vertinti, nustatyti kainą (su šaknine tvirtaprade priegaide). Taigi ar toks skyrimas yra lengvas ir jau visur įsigalėjęs?

Toliau. Mūsų inteligentai žodį **medžiaga** gana dažnai kirčiuoja žodžio gale (kaip **parama**) ir užuot **kaukolė** (su šakniniu kirčiu) dabar dažnai, ypač užsieny, tariama **kaukuolė** (su priesaginiu kirčiu, kaip **smarkuolė**); bet „Dabartinės liet. kalbos žodyne“ kirčiuojama ir rašoma tik **medžiaga, kaukolė** (su šakniniu kirčiu). Ar čia neinama prieš tautą?

Taip pat gyvojoj žmonių kalboj nuo seniau dar plačiai **grietinė** kirčiuojama panašiai kaip **voverė** (žodžio gale), o **grietinė** (su priesaginiu kirčiu) iš analogijos imta tik vėliau kirčiuoti, tad kodėl šalia šios naujovinės lyties jau nebegali būti vartojama senesnė **grietinė** su galiniu kirčiu? Aš pats pasisakau už šią pastarąją kaip norminę lytį, panašiai kaip **lėšos, oda** ir **rūšis** tebevartotinos su šakniniu kirčiu, nors mūsų inteligentai daugiausia juos kirčiuoja tik šaknyje [1]; bet antrine lytimi negali būti draudžiama ir **grietinė** su priesaginiu kirčiu, nes pvz. tame pačiame Vadove panašiai kirčiuojama **gimtinė** ir kt.

Kaip kirčiavimo, taip ir svetimybių vartosenoj, antrąją žodyno laidą leidžiant, turėtų būti atsargiau elgiamasi. Dabartinėj Lietuvoj į svetimybes, ypač rusiškąsias, vis laisviau pradedama žiūrėti. Mano supratimu, nepriklausomoj Lietuvoj leidžiant Gimt. Kalbą, buvo pasirinktas visiškai sveikas ir blaivus kelias; tuo keliu patartina ir toliau eiti. Pvz. „Dabartiniame liet. kalbos žodyne“ teikiamasis veiksmažodis **užvesti** „įtaisyti, įsteigti, įvesti arba užvesti“ (užvesti sodą, užvesti bičių) yra tos pat rūšies veiksminis skolinys kaip **išrišti klausimą, sumušti rekordą, užvesti laikrodį** (rus. zavesti časy) ir kt. Aš dabar, kaip ir anksčiau, pirmoj vietoj siūlyčiau mums artimesnius, lietuviškesnius pasakymus: jis **užveisė** (įveisė) sodą, **įsiveisė** bičių, **išsprendė** klausimą, **laimėjo** rekordą, **užsuko** (prisuko) laikrodį ir t. t.

[1] Greičiausiai čia turi būti *galūnėje – A. R.*

Taigi leidžiant liet. kalbos žodyno antrąją laidą, nereikėtų perdaug skubėti: reikia viską atsargiai ir autentiškai apsvarstyti ir daryti reikiamas išvadas tik tokias, kurios neprasilenktų su mūsų kalbos duomenimis ir tradicijomis. Čia koks nors aklas užsispyrimas, kaip reikiant duomenimis neparemtas tvirtinimas arba lengvapėdiškas pasišvaistymas gali mūsų kalbai tik daugiau žalos padaryti, ne naudos. Todėl būtų pageidautina, kad koks supratingesnis ir atsakingesnis kalbininkas ne tik probėgomis dirstelėtų į visą šį užsimotą didelį darbą, bet rimtai, atsidėjęs padirbėtų. Pvz. būtų nedovanotinas daiktas, jei gyvojoj žmonių kalboj gerai pažįstamas ir bendrinėj vartosenoj įsigalėjęs veiksmažodis **privalyti** „reikėti, būti reikalingam" tebūtų vartojamas „klyninimo" reikšme ir pakeistas vienu **privalėti,** kaip kad to lengvai ir nekritiškai norėtų Ben. Babrauskas. Mano žiniomis, šie abu minėtos reikšmės veiksmažodžiai yra tikri faktai ir todėl vienodai vartotini.

Dar dėl Dabartinės liet. kalbos žodyno

(Draugas, 1955 10 15)

Š. m. rugpjūčio 20 d. Draugo priede pareiškiau savo nuomonę dėl šiame krašte leisimojo liet. kalbos žodyno: trumpai nurodžiau jo ideologinį pobūdį ir kaikuriuos kalbinius trūkumus, kurie, ruošiant spaudai jo antrąją laidą mano supratimu turėtų būti pašalinti. Po to tuojau, š. m. rugsėjo 3 d. Draugo priede, kultūros kronikoj pasirodė skelbimas, kur tarp ko kito rašoma: „Juo tolyn į girią, juo daugiau medžių, sako sena patarlė. Lygiai tas pats atsitiko ir su šiuo žodynu, kurio nubolševikinimo darbai sunkesni, negu buvo manyta iš pradžios". Taip beveik ir aš manau: Lietuvoj išleistas „Dabartinės liet. kalbos žodynas" yra perdėm pritaikintas komunistinei ideologijai ir propagandai, todėl, leidžiant jį laisvajame krašte, tenka atsikratyti nuo visų tų laisvam žmogui nereikalingų priedų ir vartotojui duoti kiek galint daugiau naudingų kalbinių dalykų, reikalingų mūsų šių dienų vartosenai. Tam reikalui aš pavyzdžiais nurodžiau ir atskirus įvairių sričių (rašybos, kirčiavimo, žodžių darybos, sintaksės ir kt.) dalykus, kurie turėtų būti pataisyti arba papildyti.

Visai kitaip į tai pažiūrėjo J. Liūdžius. Dėl to jis Naujienų Nr. 211 rašo: „Mūsų šeštadieninėms ir lituanistinėms mokykloms trūksta vadovėlių. Nėra kas juos parengtų, nėra leidėjų. Ir kas būtų patikėjęs, kad galima išleisti Lietuvių Enciklopediją? Kiek buvo diskusijų dėl jos leidimo, kiek daroma priekaištų kiekvienam jos tomui pasirodžius, o Enciklopedija ėjo ir eis. Mes galėsim ja didžiuotis prieš turtingesnius ir moksliniai pajėgesnius kitų tautų išeivius, nors mūsų pradžios mokyklų vaikams trūksta lietuviškų vadovėlių. Tat galim susilaukti ir p. P. S. pageidaujamo žodyno, kuris bus be priekaištų. Mūsų spaudoj tik šlamštai nesulaukia priekaištų. Kiek rimtesnis veikalas ar kūrinys būtinai turi būti kieno nors supeiktas. Daugelis mūsų gerai prisimename, kokios buvo recenzijos ar priekaištai, kai pasirodė prof. P. Skardžiaus parašytas „Lietuvių kalbos vadovas". Šiandien toji knyga yra po ranka ant kiekvieno kultūrininko stalo, kuris rūpinasi savo rašinį taisyklingai parašyti".

Čia J. Liūdžius pasako nemaža tiesos, bet tuo pat metu jis nutyli pačias svarbiausias aplinkybes, dėl kurių kalbamoji negerovė dedasi. Didžiausia bėda, man rodos, yra ta, kad šiuo metu daugiausia yra mėgstama ne apie esminius dalykus rašyti, d a l y k i š k a i, bet pašaliniais sumetimais, kurie dažniausiai yra susiję su asmeninėmis ambicijomis, su noru ką nors suniekinti, sumurzinti, kad tuo būdu būtų kam daugiau pasitenkinimo ar smagumo. Pvz. M. Gudelis savo laiku Naujienose su triukšmu pareiškė, kad „Liet. kalbos vadovas" esąs „vadovas, kuriuo negalėsime vadovautis", ir tam savo sprendimui paremti jis nesidrovėjo griebtis net tokių naivių argumentų, kaip **arkitekto** rašymas užuot **architektas** ir kt. Jis nutylėjo visa, kas Vadove tikrai yra gera bei naudinga, ir rašė viską, kuo tik daugiau galėtų Vadovo redaktorių suniekinti, visai nepaisydamas, kad dėl emigracinių aplinkybių daug kas tinkamai negalėjo būti baigta daryti, kad tas redaktorius didžiausią naštą ant savo pečių yra iki galo išnešęs ir tt. Jam daugiau rūpėjo ne patys kalbos dalykai, kiek tai, kas Vadovą rašė, su kuo turėjo būti tartasi ir kt. Bet laikas parodė, kad toks riksmas tėra smulkus ir visai nerimtas nevaimėlių žygis: Vadovas, kad ir kaip reikiant nebaigtas, bet laiku pasirodęs, buvo ir tebėra naudingas visiems tiems, kuriems tikrai ir nuoširdžiai rūpi mūsų kalbos dalykai. Tai dabar aiškiai Naujienose pareiškia J. Liūdžius, ku-

ris kaip pelė po šluota tylėjo, kai tose pačiose Naujienose Vadovas buvo negailestingai vanojamas; tuo ir aš pats galėjau gerai įsitikinti, kalbėdamasis su daugeliu įvairių redakcijų žmonių, su LE bendradarbiais ir kt.

Bet visai kas kita negu Vadovas yra „Dabartinės liet. kalbos žodynas": jis jau beveik yra paruoštas Lietuvoje, o Vadovas beveik iš nieko, neturint net reikiamų šaltinių, turėjo būti naujai ruošiamas; dabartinės aplinkybės yra daug geresnės, niekas nesiskubina su nauja emigracija, jaučiamės saugesni, galime ramiau dirbti, todėl ir „Dabartinės liet. kalbos žodynas" gali ir turi būti daugiau pritaikytas laisvųjų lietuvių reikalavimams.

Vadovo kritikai prisispyrę kamantinėjo, kodėl jis buvo ikso, ne igreko rašomas arba redaguojamas ir kodėl jame lietuviui patariama lietuviškai **nusispjauti** arba šalia **kažkas** vienodai rašyti ir **kažinkas**, ir todėl jie drauge su kaikuriais mūsų ambicingais kalbos žinovais jį, tą Vadovą, iš viso neigte neigė, nors tas jų neigimas su mūsų kalbos duomenimis ir nevisai yra suderintas. Rašydamas apie „Dabartinės liet. kalbos žodyną", aš, priešingai, visai nesidomėjau, kas jo redagavimu rūpinasi; man tik rūpėjo ir dabar teberūpi, kad tas žodynas išeitų geresnis ir naudingesnis laisvajam lietuviui.

Aš ir dabar pabrėžiu: „Liet. kalbos žodynas" (taip leidėjai jį vadina) turi būti ne tik kaip reikiant nubolševikintas, bet ir daugiau pritaikytas mūsų šių dienų reikalavimams. Pvz. platus propagandinis komunizmo aprašymas turi būti visas išmestas lauk ir jo vieton idėtas trumpas, dviejų trijų sakinių aprašas, daugiausia sinoniminiais žodžiais nusakytas. Arba štai **kolūkis** plačiai komunistiškai aiškintas, gali būti trumpai ir neutraliai nusakytas: **kolūkis** (str.), kolektyvinis ūkis tarybinėj santvarkoj (be jokių platesnių paaiškinimų ir pavyzdžių). Taip pat labai svarbus dalykas yra, kad dabar plačiai vartojami, bet „Dabartinės liet. kalbos žodyno" autorių sąmoningai praleisti žodžiai rastų sau deramą vietą „Liet. kalbos žodyne", pvz. **sprausminis lėktuvas, trukmė**, taip pat **mišparai, monstrancija, ostija** ir kt. Būtų didelis trūkumas, jei tokiame didokame žodyne skaitytojas nerastų gana dažnai vartojamų reikalingų žodžių.

Pagaliau labai svarbu yra, kad tarptautiniai svetimieji žodžiai, naujai perredaguojami, būtų nusakyti kiek galint trumpiau ir aiškiau,

maždaug taip, kaip atitinkamuose geresniuose kitų tautų žodynuose daroma.

Taigi aš visiškai nepiketuoju „Dabartinės liet. kalbos žodyno“ kaip bolševikinio padaro „kalbos požiūriu“, aš nieko neturiu prieš jo antrąją laidą ir aš pats visiškai nepretenduoju į jo redagavimą ar ką nors panašaus, nes aš turiu visą eilę kitų neatidedamų darbų, todėl J. Liūdžius ryšium su tuo yra daug ką prišnekėjęs visai nereikalingai ir naiviai.

Lietuvių kalbos žodynas ir Vadovas

(Draugas, 1955 12 17)

Kalbant apie dabar leidžiamąjį Lietuvių kalbos žodyną, kartais vienu ar kitu būdu yra paliečiamas ir Lietuvių kalbos vadovas. Pvz. Ben. Babrauskas, š. m. liepos 23 d. Draugo priede rašydamas apie Lietuvių kalbos žodyną, tarp ko kito pastebi, kad Vadove apie veiksmažodį **imti** nieko neaiškinama, o kalbamame žodyne esą tam žodžiui skirta bent pusė puslapio; be to, jis tenai tuojau prisimena ir tai, kad Lietuvoj pasilikusieji kalbininkai savo laisva valia, komunistų neverčiami, nusprendę nutraukti beprasmišką „kovą“ su tauta ir todėl nutarę toliau vartoti **privalėti** „reikėti, būti reikiamam“ užuot **privalyti**, kuris tereiškiąs „švarinti, kuopti“ (pvz. privalyti daug šiukšlių), skirti **kainoti** (su šakniniu kirčiu) „vertinti, nustatyti kainą“ nuo **kainuoti** (su priesaginiu kirčiu) „turėti vertę, kainą, atsieiti“, **grietinę** kirčiuoti priešpaskutiniame skiemenyje ir tt.

Kadangi šie ir kiti jo minimieji žodžiai Vadove kiek kitaip vartojami, tai nesunku suprasti, kam taikoma kova su tauta. Bet dar atviriau pasisako V. Civinskas, š. m. Naujienų Nr. 284 priede rašydamas dėl mano š. m. rugpjūčio 20 d. Draugo priede paskelbto „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas ir jo leidimas“; ten jis tarp ko kito šiaip rašo: „Sakysime, gerai, išmetame iš žodyno tokius žodžius kaip **idilė, baikštus, baukštus, aukštas** ir d. kt., pakeičiame juos **idilija, augštas** ir kt.,... papildome žodyną visais čia pas mus atsirandančiais naujadarais... O kai pagaliau ateina metas, ir mūsų saujelė grįžta į laisvą tėvynę, nieko negirdėjusią apie šias gudrybes, pasijuntame negalį be gėdos susikalbėti su broliais lietuviškai“.

Nenorėdamas tuščiai atsakinėti į B. Babrausko stilistines įmantrybes ir V. Civinsko asmeninius užsipuolimus bei kitus jo „kultūringus“ pasismarkavimus, kurie maža ką bendro turi su kalbos reikalu, čia aš noriu paliesti kaikuriuos kalbinius dalykus, kurie ginčuose nutylimi arba tyčiomis kitaip atvaizduojami.

Visų pirma iškyla Lietuvių kalbos žodyno bei Vadovo tikslo ir apimties klausimas. Modernus lietuvių bendrinės rašomosios kalbos žodynas, skiriamas laisviesiems lietuviams, turi būti tvarkomas pirmoj vietoj objektyviniais kalbiniais pagrindais, kurie yra pasireiškę mūsų bendrinės kalbos vartosenoje ir kurie gali būti plačiau pateisinti autentiškais mūsų kalbos duomenimis. Pvz. veiksmažodis **privalyti** „reikėti, būti reikiamam; turėti, būti priverstam (vok. sollen, muessen)“ yra gerai pažįstamas nuo seniausių laikų ir paliudytas daugelio žymesniųjų šaltinių, taip pat gana plačiai vartotas ligšiolinėj bendrinėj kalboj, gali ir būtinai turi būti vartojamas rašomosios kalbos žodyne. Veiksmažodis **privalėti** yra vėlyvesnis darinys, veikiausiai pagal **reikėti** naujai sudarytas; tai dar rodo ta aplinkybė, kad esamojo laiko lytys yra ne pirminės, bet pasiskolintos iš **privalyti**; antra vertus, **privalėti** rečiau mūsų kalboj ir sutinkamas. Taigi **privalyti** turi ne mažiau teisių kaip **privalėti**, todėl, mano nuomone, visai pagrįstai elgiasi „Lietuvių rašomosios kalbos žodyno“ autoriai, tuos abu veiksmažodžius lygiomis vartodami. „Dabartinės liet. kalbos žodyno“ autoriai, išguidami **privalyti** – „reikėti, turėti“, nėra pasitarnavę mūsų kalbai, o B. Babrauskas, pasiskubindamas priešingą elgesį pavadinti kova prieš tautą, yra, švelniai tariant, gyvus niekus nušnekėjęs.

Panašus dalykas kaip **privalyti** šalia **privalėti** yra **kainoti** ir **kainuoti**. Senesnis iš šių darinių yra **kainoti**, sudarytas iš **kaina** tuo pat būdu kaip pvz. **kilpoti** „daryti kilpas“ iš **kilpa, luboti** „dėti lubas“ iš **luba, vagoti** iš **vaga** ir kt. Bet ilgainiui labai sena **kaina** buvo gerokai primiršta, ir jos vietoj buvo plačiai vartojama slav. **čienia** arba vėliau **prekė** dabartinės **kainos** reikšme. Dėl to, pradedant leisti Viltį, net buvo kilęs savotiškas kivirčas: J. Jablonskis teikė **kainą**, o P. Vileišis būtinai pageidavo **prekės**, abu griežtai laikėsi savo nusistatymo, ir dėl to be kaikurių kitų panašių kalbinių dalykų juodu vėliau persiskyrė.

Tačiau vėliau visdėlto **kaina** to paties J. Jablonskio ir iš dalies

K. Būgos pastangomis buvo įpilietinta, o su ja drauge buvo pradėta plačiau vartoti ir **kainoti**. Bet kadangi šis veiksmažodis daug kam pasirodė nelabai pažįstamas, todėl jis žmonių, ypač inteligentų, kalboj netrukus iš analogijos pagal veiksmažodžius su **-uoti** buvo perdirbtas į **kainuoti**; plg. **banga** : **banguoti**, **daina** : **dainuoti** ir kt. Reikšmė buvo palikta ta pati: **kainuoti** „vertinti, nustatyti kainą; turėti vertę, kainą, atsieiti". Noras reikšmėmis skirti **kainoti** nuo **kainuoti** yra dirbtinis, plačiajai visuomenei sunkus, – vis nuolat verčia atsiminti įvairią darybą, įvairų kirčiavimą ir įvairias reikšmes, – todėl nepriklausomoj Lietuvoj buvo ir dabar paprastai yra vartojama viena ar kita šio veiksmažodžio lytis be dirbtinio reikšmių skirtumo: pvz. Fulsto-Talmanto žodyne teduodamas vienas **kainuoti**; M. Niedermanno žodyne lygiareikšmiškai pagrečiui vartojama **kainoti** ir **kainuoti** ir tt. Kita vertus, šitoks dirbtinis reikšmių skyrimas iš dalies yra priešingas ir moderniųjų kalbų linkmei: čia užuot skirtingų vienareikšmių vis dažniau vartojamos vienodos daugiareikšmės lytys. Taigi ir šiuo atveju B. Babrauskas bus lengvai šovęs pro šalį.

Dėl kitų dalykų čia nebetenka plačiau kalbėti, todėl pasitenkinsiu trumpesnėmis pastabomis. Jau kartą spaudoj esu minėjęs, kad bendrinės kalbos žodynui pirmiausia teteiktina **idilija**, ne idilė: viena, už tai kalba šio žodžio kilmė, plg. **idilija**: lot. **idyllium, lelija**: lot. **lilium, linija** : lenk. **linia** (lot. **linea**) ir kt.; antra, seniau buvo mėginta **linijos** vietoje vartoti **linė**, bet tai neturėjo didesnio pasisekimo, ir buvo grįžta prie **linijos**, kuri dabar yra įsigalėjusi bendrinėje kalboje; ji paliktina ir toliau. Iš analogijos toliau vartotina ir **idilija**, gerai pažįstama nuo senesnių laikų, tvirtai įsigalėjusi bendrinėj kalboj, puikiai dera atitinkamų darinių kategorijoje (**idilija, linija** ir kt.), ir todėl reikia manyti, kad ši lytis kaip lig šiol, taip ir ateity, už dešimties ar penkiolikos metų, puikiausiai tiks tarpusaviam lietuvių susižinojimui. Visa, ką apie tai yra V. Civinskas parašęs, tėra paprastas, nevykęs baubas nenusimanėliams gąsdinti.

Kaip tik dėl to, kad lietuviai, pasidarę laisvi, galėtų geriau tarpusavy susikalbėti ir, be to, lengviau patirti, kas laisvam lietuviui yra būtinai reikalinga, bet okupantų viešpatavimo metu jie neturėjo progos sužinoti, į lietuvių kalbos žodyną turi būti sudėti visi svarbesni žodžiai, kurie mūsų visuomeniniame gyvenime dažnai pasitaiko, bet

kuriuos tarybiniai redaktoriai, mano nuomone, pirmiausia prof. Borisas Larinas, sąmoningai pasistengė išbraukti. Ir aš visiškai nemanau, kad tokie žodžiai kaip **absoliucija, antikristas, enkavedistas, evangelija, evangelikas, evangelistas, komunija, monstrancija, ostija, trejybė** ir daugelis kitų būtų kokio nors kalbininko sugalvotos gudrybės; ne, tai yra tikrų tikriausi faktai, kurių platesnis laisvųjų lietuvių kalbos žodynas negali palikti nuošaly.

Čia to žodyno antrosios laidos parūpintojas ir jos leidėjas turi, mano nuomone, pasielgti taip, kaip kad LE leidėjo leidžiamojo Lietuvos žemėlapio vietovardžių sąrašo ruošėjas yra sumanęs padaryti, būtent – sudėti visus senesnius lietuviškus vietovardžius, kurie vėliau buvo suvokietinti arba surusinti.

Be augščiau minėtųjų, „Dabartinės liet. kalbos žodyne" yra ir šiaip trūkumų, kurie antrojoj laidoj turėtų būti pašalinti. Dalį jų jau yra iškėlę tarybiniai kritikai (plg. š. m. Vilnies Nr. 128 ir 129), kita dalis galės būti aikštėn iškelta ryšium su „Liet. kalbos žodyno" pasirodymu. Čia tik noriu dar pastebėti, kad mano anksčiau spaudoj paminėti taisytini rašybos dalykai yra ne tik kalbiniai, bet ir leksikografiniai trūkumai. Pvz. rašant **baukštus** šalia **baugus** visai nereikalingai duodamos žodyne dvi įvairios šaknys – **bauk-** ir **baug-**: viena, toks rašymas yra etimologiškai visai nepateisinamas ir, be to, nenuoseklus (pvz. tame pačiame žodyne šalia **rūgti, rūgėsis, raugas** ir kt. visdėlto rašoma **rūgštus**, ne **rūkštus**, kaip kad J. Jablonskis savo gramatikoj dar 1922 m. yra rašęs); antra, tai nieku būdu negali prisidėti ne tik prie dabartinio, bet ir prie būsimojo lietuvių susikalbėjimo; trečia, didžiajame „Liet. kalbos žodyne" ir pats J. Balčikonis kaip tik rašo **baugštus**, ne **baukštus**.

Tad argi ir šiuo atveju turėtų būti tarybiniai nuostatai laisvųjų lietuvių aklai sekami? Galbūt, rašydami **baugštus** užuot **baukštus**, kaip to mūsų kalba reikalauja ir kaip jau nepriklausomoj Lietuvoj buvome įpratę rašyti, dabar staiga sulig B. Babrausku pradėsime eiti prieš tautą? Sapienti sat!

Pagaliau straipsnio pabaigoj jau trumpai galime paliesti ir Vadovą. Kaip iš paties pavadinimo matyti, jo pagrindinis tikslas yra nurodyti mūsų bendrinės kalbos vartosenos gaires, kuriomis skaitytojas galėtų lengvai pasinaudoti savo kasdieniniame darbe. Pats žody-

nas Vadovui tėra tik pavaizduojamoji (iliustracinė) dalis, todėl jame teduodami patys reikalingieji, pagrindiniai dalykai, tiek, kiek jų būtinai reikia įvairioms bendrinės kalbos vartosenos sritims pavaizduoti. Todėl čia drauge paliečiami ir tarties, ir rašybos, ir žodžių darybos, ir kaitybos, ir svetimybių, ir naujadarų, ir vardyno, ir semantikos, ir sinonimikos, ir kitų sričių dalykai, teoriškai apspręsti pirmojoje dalyje.

Žodžių reikšmės teaiškinamos visai trumpai, beveik užuominomis, tik tiek, kiek reikalinga skaitytojui lengviau susekti jų esmę ir suvokti jų pagrindines sąvokines skirtybes. Be to, čia dar kreipiama dėmesio į tinkamesnę santrumpų sistemą, į svetimų posakių vartoseną mūsų kalboje, į svetimybių kilmę ir kt. Taigi Vadovas savo pobūdžiu ir apimtimi iš tikrųjų gali atitikti gerokai išplėstą dar nepriklausomojoj Lietuvoj išleistą „Lietuvių kalbos patarėją", iš dalies 1948 m. „Liet. kalbos rašybos žodyną" arba vokiečių Dudeną, iš dalies R. W. Pence'o „Style book in English" (New York, 1944) ir kt.

Dėl emigracinių aplinkybių ir dėl reikiamų šaltinių bei laiko stokos šis Vadovo tikslas negalėjo būti kaip reikiant atsiektas; bet tai yra pasiryžta atlikti antrojoj laidoj, kuri jau pamažu ruošiama. Čia bus stengiamasi apimti visa, ką šių dienų gyvenimas yra aikštėn iškėlęs: nereikalingos nevienodybės bus pašalintos, terminologija sugriežtinta, teorinė dalis žymiai išplėsta, žodyninė dalis papildyta naujais reikalingais žodžiais, nereikalingi žodžiai bus išmesti ir tt. Žodžiu, bus stengiamasi apimti visus bendrinės kalbos vartosenos dalykus, kurių iš esmės neapsprendžia nei enciklopedija, nei Lietuvių kalbos žodynas.

Bet kaip dabartinis, taip ir būsimasis Vadovas negalės atstoti ištiso bendrinės kalbos žodyno arba, priešingai, tas žodynas negalės pakeisti Vadovo: tai yra du skirtingi dalykai, ir todėl visai be reikalo kaikurie kritikai nesupratingai nori tokius nelyginamus dalykus sutolyginti ar bent sąmoningai nedaro reikiamo skirtumo tarp jų iš Vadovo reikalaudami to, ką iš tikrųjų tegali duoti platesnis bendrinės kalbos žodynas. Tik tuo atveju, jei būtinai reikalingi dalykai tokiame žodyne nerastų sau reikiamos vietos arba būtų netinkamai parinkti ar aiškinami. Vadovas galėtų daugiau žodyninių dalykų užgriebti.

Taryba, *sovietas* ir kitkas

(Draugas, 1955 12 23)

L. Dambriūnas š. m. Draugo Nr. 283 priede įrodinėja, kad, kalbant apie komunistinę santvarką, **tarybos** vietoj tereikią vartoti tik rusišką **sovietą**: „Mat išvertus būtų aiškiai matyti propagandinė tikrovės neatitinkanti reikšmė. Kai vietoj **tarybos** sakomas **sovietas**, tai ši propagandinė pavadinimo pusė užtušuojama svetimo žodžio reikšmės nesuprantamumu“. Tą savo nuomonę jis pagrindžia tuo, kad ir kitos kalbos paprastai neverčiamos rusų **sovet** atitinkamais savais žodžiais.

Nesiimdamas ginčytis dėl šito politinio termino iš esmės, aš čia ryšium su tuo noriu nurodyti vieną kitą dalyką, kuris gali būti kiek kitaip aiškinamas. Visų pirma rusų **sovet** anglų kalboj buvo nesuanglintas ne dėl to, kad tuo būdu buvę norima užtušuoti propagandinę šio žodžio pusę, bet tais pačiais sumetimais, kuriais yra pakeista ir daugybė kitų naujų specialinių terminų, pvz. **Blitzkrieg, Kindergarten, Weltanschauung, Weltschmerz, Zwieback**, taip pat **coifure, hors d'oeuvre** ir kt. Tai vis tokie žodžiai, kuriuos mes paprastai savais žodžiais verčiame: **žaibinis karas, vaikų darželis, pasaulėžiūra, kirpėjas (ar šukuotojas), prakandas** ir kt. Ypač įdomu, kad L. Dambriūno žiūrėtame V. Gailiaus žodyne vok. **Weltschmerz** yra išverstas ne **veltšmercu**, bet **pasaulio sielvartu**.

Pats žodis **taryba** yra niekuo nedėtas: juo gali būti žymimas ne tik laisvųjų „council“, bet ir tai, kas rusiškai vadinama **sovet**, t. y. komunistinės valdžios organas, per kurį vykdoma tariama darbininkų diktatūra. Pvz. Websterio New world dictionary of the American language šiaip aiškina **soviet**: 1. a council or body of delegates. 2. in the Soviet Union, any of the various governing councils, local, intermediate, and national, elected by and representing the people. 3. any similar council in various socialist governing systems elsewhere.

Šios reikšmės **sovietas** yra ne kas kita kaip speciali **tarybos** variacija, pritaikyta komunistų partijos tikslams. Bet mūsų kalboj yra ir daugiau žodžių, kurių, kalbėdami apie komunistinę santvarką, visdėlto nesame linkę keisti kitais žodžiais, nors jie aiškiai yra ir kito-

kios reikšmės. Pvz. bendrosios reikšmės **draugas** (mokslo draugas, kelionės draugas, nelaimės draugas ir kt.) yra komunistų vartojamas ir specialiam reikalui – kreipiniui „tamsta, jūs" ir partijos nariui žymėti ir tam reikalui anglų kalboj randame net du žodžius – **comrade** ir **tovarisch**; bet mes šalia **draugo** turbūt nevartosime **tavorščiaus** šiai naujajai reikšmei žymėti. Arba štai **tautininkas** „žmogus, kuris rūpinasi tautos reikalais, kuriam rūpi tauta daugiau už kitką", įsikūrus nacionalistinei partijai Lietuvoje, ilgainiui buvo pradėtas vartoti tos partijos nariams vadinti; tačiau mes nei nemėginome šio naujosios reikšmės žodžio pakeisti kokiu nors žodžiu: šalia bendrosios reikšmės **tautininko** buvo vartojamas ir **tautininkas** „nacionalistas", kuris kovojo prieš demokratiją ir buvo linkęs į diktatūrą. Dėl to man vieną kartą J. Jablonskis yra gražiai pasakęs: „Aš esu tautininkas, bet neregistruotas".

Vartojant žodį **taryba**, man rodos reikėtų skirti dvejopą reikšmę – tiesioginę, konstatuojamąją, ir vertinamąją, įteigiamąją. Sakydami pvz. **Tarybų Lietuva**, mes tik konstatuojame oficialų dabartinės komunistų valdomosios Lietuvos santvarkos pobūdį, t. y. nurodome, kad Lietuva dabar nėra nepriklausoma, kad joj yra įvesta tarybinė (arba sovietinė, komunistinė) santvarka ir tt. Bet, nepripažindami rusų okupacijos, mes dažnai nesitenkiname tuo fakto konstatavimu, bet dar norime pabrėžti ir tai, kad dabartinė Lietuvos valdymo forma yra ne pačių lietuvių sukurta, o rusų primesta, t. y. rusiška, ir todėl ją dar vadiname **sovietine**. Norėdami smarkiau išsireikšti, mes kartais net **ruso** vietoje pasakome dar **maskolius, burliokas** arba **kacapas**. Dėl šitų priereikšmių (connotations) mes negalime ginčytis: kiekvienas žmogus išsireiškia taip, kaip jis jaučia arba laiko reikalinga; pvz. mūsų spaudoj užuot Tarybų, arba Sovietų, Lietuvos dažnai tevartojama tik okupuota Lietuva.

Toliau L. Dambriūnas rašo, kad **kolūkis** iš tikrųjų nieko bendro neturįs su kolektyviniu ūkiu, ir todėl žodyne, jo nuomone, reikėtų jį šiaip nusakyti: didelis valstybinis, iš privačių ūkininkų nusavintų žemių sudarytas ūkis. Tai yra platesnis, enciklopedinis, reikšmės aiškinimas, bet visdėlto nepilnas ir nevisai aiškus: viena, man lieka nesuprantama, kodėl tas didelis valstybinis ūkis vadinamas kolūkiu; antra, žemės buvo nusavintos ne tik iš privačių ūkininkų, bet ir iš visų

kitų, pvz. buvusių dvarų, vienuolynų ir kt.; trečia, visai nieko nepasakyta, kur ir kieno toks ūkis sudarytas.

Mano nuomone, liet. kalbos žodyne galima tai šiaip aiškinti: **kolūkis** (iš kolektyvinis ir ūkis), didelis valstybinis, iš ankstyvesnių privačių nusavintų žemių sudarytas ūkis komunistiniuose kraštuose; žr. k o l c h o z a s. Norint tenkintis trumpesniu nusakymu, būtų galima šiaip pažymėti: **kolūkis**, kolektyvinis ūkis komunistiniuose kraštuose. Plg. anglišką apibrėžimą minėtame amerikiečių žodyne: **kolkhoz**, a collective farm in the Soviet Union. Norėdami dirbtinai išvengti būdvardžio **kolektyvinis**, mes esame priversti plačiau kalbėti, ir visdėlto visko aiškiai nepasakome.

Antra vertus, mums patinka ar nepatinka, bet mes **kolūkio** nuo kolektyvinio ūkio negalime skirti ne tik kalbiškai, bet ir dalykiškai: kolektyvinių ūkių, arba kolūkių, sistemos pagrindą kaip tik sudaro kolektyvizmas, ne kas kita. Taigi, bijant pigios propagandos, nedera iš vienos komunistinės kraštutinybės mestis į kitą, ne geresnę, kraštutinybę: liet. kalbos žodyne visas šios rūšies sąvokas galima tinkamai išaiškinti ir be pigios propagandos baimės.

Apskritai imant, komunistinių terminų vartojimo ar nevartojimo klausimas nėra vien tik propagandos dalykas; dažnai juos tenka vartoti tiesioginei informacijai, kur kitos priemonės nevisai tinka reikiamam dalykui išaiškinti. Pvz. geresniame informaciniame žodyne turi būti duodami visi komunistiniai terminai, kurie dažniau pasitaiko ir mūsų spaudoj, raštuose ir kt., kaip antai: **kolūkis** ir **kolchozas, kominformas, kominternas, kompartija, taryba** ir **sovietas, Tarybų** ir **Sovietų Lietuva** ir kt.

Ir duodant tuos terminus, pirmiausia reikia paaiškinti tiesioginę jų reikšmę; pvz. **kolūkis** yra sutrumpintas iš **kolektyvinis ūkis**, o **kolchozas** iš rus. **kollektivnoje choziaistvo**, todėl, nusakydami šio žodžio reikšmę, visų pirma turime pasakyti, kad tai yra kolektyvinis ūkis, ir jau paskui paaiškinti, ką šios rūšies ūkis reiškia tikrovėje. Be augščiau cituojamo Websterio žodyno, čia dar gali būti paminėtas vok. Dudenas, kur iš pradžios prie žodžio **Kolchos** yra pažymėta, kad tai rusiškas žodis, ir toliau trumpai nusakoma jo reikšmė: landwirtschaftliche Kollektivwirtschaft in der Sowjetunion. Manau, kad čia niekas negali prikišti kokios nors tendencinės propagandos.

Visai kas kita yra komunistiniai terminai ar šiaip žodžiai, kurie tėra sutinkami vienų komunistų vartosenoje, o laisvųjų žmonių kalboj visai nepasitaiko, pvz. **sienlaikraštis, ūkiskaita** (rus. chozraščiot) ir kt. Tokie žodžiai, aišku, turėtų būti išmesti lauk iš mūsų žodyno. Ir dar daugiau: mūsų neturėtų būti vartojami ir tokie žodžiai, kurių reikšmės yra atsiradusios dabartinėj Lietuvoj vien rusų kalbos įtakoj; pvz. „Dabartinės liet. kalbos žodyne" sutinkamas **perlenkimas** „perdėjimas, nuėjimas pertoli" yra ne kas kita kaip rusų **peregib** ir todėl nevartotinas.

Nuometas ir kiti moterų galvos uždangalai

(Draugas, 1956 07 28)

Ištekėjusios lietuvės moterys seniau nešiodavo tam tikrus, kepurinius arba skarinius, galvos apdangalus. Kadangi jais galvos būdavo gobiamos arba gaubiamos (dengiamos, siaučiamos), todėl jie, tie apdangalai, paprastai vadinami **gobtuvais** arba **gaubtuvais**. Tam reikalui kartais dar vartojami **gobtūrai** arba **gaubtūrai** yra hibridiniai dariniai – pagal **gobti** arba **gaubti** jie yra perdirbti iš **koptūras**, kuris savo keliu yra paskolintas iš lenkų **kaptur**.

Daugumas gobtuvų, arba gaubtuvų, pavadinimų yra skoliniai, pvz. **čipkus, čepčius, kykas** ir kt. Taip pat ir dabartinis **nuometas** (su priešdėliniu kirčiu), kad ir skamba beveik lietuviškai (plg. **nuotakas, nuoviras** ir kt.), visdėlto yra ne mūsų žodis. Tai aiškiai rodo to žodžio istorija ir jo garsinė bei reikšminė raida. Visų pirma **nuometas** yra ne senas, bet vėlesniais laikais pagal lietuviškus darinius su priešdėliu (**nuograuža, nuovargis** ir kt.) perdirbtas iš senesnio **nometas** (kirčiuojamas kaip **verpetas**), kuris gerai yra paliudytas mūsų senesniųjų kalbos šaltinių ir dar plačiai dabartinėj gyvojoj žmonių kalboj pažįstamas. Savo daryba **nometas** atitinka latvių **namets** (su ilgu priešdėliniu **a**) ir niekuo nesiskiria nuo **noragas** (kirčiuojamas kaip **botagas**) „aštrioji arklo viršūnė, žagrė" (iš gudų **narog**).

Priešdėlis **no-** yra kilęs iš slav. **na-** ir todėl tesutinkamas daugiausia tik slaviškuose skoliniuose, pvz. **nodėja, nopastis, noperckas** ir

kt. Taigi kaip **noragas**, taip ir **nometas** (abu šie žodžiai vienodai kirčiuojami) tegali būti tik skolinys – iš gudų **namet**. Tam pritaria ir reikšmės skirtumas: mūsų **nuo-** reiškia „from, off; von... herab, von... aus, von... her, von... weg“, o slav. **na-** savo reikšme atitinka mūsų priešdėlius **už** arba **ant**. Todėl pvz. rus. **napast’** „negandas, nelaimė“, sudarytas iš **na-** ir **padu, past’** „pulti, kristi“, darybiškai maždaug atitiktų mūsų ***nuopultis** „nupuolimas, nuopuolis“, bet reikšmiškai beveik atstoja mūsų **užpuolis, antpuolis** arba **antkrytis** „ligos užpuolimas, ligos priepuolis, užsikrėtimas“; plg. dar slav. **noperckas** ir liet. **antpirštis** „ant piršto užmaunamas siuvamasis žiedas“, rus. **naplyv** ir liet. **antplūdis** ir kt. Taigi ir mūsų **nuometas**, jei būtų tikrai lietuviškas, visų pirma reikštų tai, kas numetama arba numesta; plg. **nuograuža** „kas nugraužta, graužtukas“, **nuolauža** „kas nuo ko nulaužta“, **nuoviras** „kas nuverda, yra nuvirę“ ir kt.

Bet **nuometas** iš tikrųjų yra ne numetamas arba numestas daiktas (apdangalas, drabužis), o ant galvos uždedamas, užsiaučiamas apdaras; todėl galvos apdangalas arba muturas grynai lietuviškai, atrodo, negalėtų būti **užmatas** (**užmetas**) arba **antmatas** (**antmetas**); plg. **užvalkalas** arba **antvalkas** „kuo užvelkamas priegalvis, užvalktis, apvalkalas“. Visa ši tariama priešybė paaiškėja, kai prisimename **nuometą** esant perdirbtą iš slaviškojo **nometo** (gud. **namet**); plg. rus. **namet** (tariamas namiot) „visa, kas užmesta, užmatas, antmatas; užpilas (arba antpilas), užnašas (arba antnašas); pusnis, pusnynas; užvalkalas; moterų galvos apdangalas, juodas vienuolių veido uždangalas ir kt.“.

Panašios reikšmės **namet**, be abejonės, yra buvęs ir gudų kalboje, tačiau ilgainiui „moterų galvos apdangalo“ reikšmė čia buvo pradėtas plačiau vartoti iš šio žodžio sudarytas mažybinis daiktavardis **namiotka** (ukr. **namitka**), iš kurio mes, jei būtume pasiskolinę, dabar turėtume **nometka**; plg. **čėrka, kvietka** ir kt.

Taigi mes savo **nometą** būsime iš gudų kalbos pasiskolinę seniau, kai ir patys gudai plačiau vartojo **namet**. Ilgainiui **nometas**, kaip jau minėta, mūsų kalboj iš analogijos buvo perdirbtas į **nuometas**, visai panašiai kaip kad pvz. **zoslanas** (iš gud. **zaslon**) daug kur pagal lietuviškus darinius su priešdėliu **už-** buvo paverstas į **uslanas**.

Kad **nometas** tikrai galėjo būti paskolintas iš gud. **namet**, aiškiai

rodo ne tik garsų santykiai, reikšmės raida ir šio žodžio istorija, bet ir kaikurie kiti senesni gudiški skoliniai mūsų kalboje. Pvz. **kočėlas** arba **kočiolas** „kočiojamas įrankis, ridinis“ yra neabejotinai paskolintas iš ankstyvesnio, dabar, rodos, gudų nebepažįstamo ***kačalo** (nuo **kačati**, iš kur mūsų **kočioti** „kočėlu lyginti, ridenti, volioti“); dėl balsių **ė** ir **o** iš gud. **a** plg. **čėbras** arba **čiobras** „toks augalas“ iš gud. **čabor, prajėvas** arba **prajovas** iš gud. **projava** ir kt. Dėl darybos plg. dar **mokolas** „teptuvas“ iš gud. **machalo** (nuo **machati**) ir kt.

Tas faktas, kad **nometo** (**nuometo**) rašysena yra kitokia kaip gudų arba ukrainiečių, dar nerodo, kad jo pavadinimas būtų iš senovės buvęs lietuviškas ir net ilgainiui į gudų bei ukrainiečių kalbas patekęs, kaip kad Liet. Enc. VII 346 samprotaujama. Visos aplinkybės kaip tik priešingai rodo. Liet kalboj **nometas** (**nuometas**) tėra vartojamas galvos apdangalo reikšme, ir natūraliai visiškai neįmanomas išvesti iš **numesti**. Rusų **namet**, kaip tik priešingai, turi daugybę įvairių reikšmių, kurios visos lengvai gali būti išvestos iš veiksmažodžio **namesti**, iš kurio šis žodis yra sudarytas. Dabartinio **nuometo** vartosena mūsų kalboj galėjo pakitėti, t. y. būti daugiau pritaikyta prie mūsų papročių, aplinkybių; tai skolinių praktikoj yra gana dažnas reiškinys.

Pagaliau šalia **nometo** (**nuometo**) yra ir daugiau gobtuvo rūšių, paskolintų iš slav. kalbų, pvz. **čipkus, čepčius, kykas** ir kt.; čia pat priklauso ir jau minėtasis **koptūras** bei iš jo perdirbti hibridiniai dariniai **gobtūras** arba **gaubtūras**. Tikrai lietuviški dariniai yra **gobtuvas** ir **gaubtuvas**; bet šie žodžiai yra bendriniai pavadinimai ir, atrodo, nesenos kilmės, nes mūsų vėlyvesnieji šaltiniai juos duoda įvairuojančiomis reikšmėmis. Pvz. A. Juškevičiaus žodyne **gobtuvas** yra „pailga galvos ryšomoji skarelė, galvos apdangalas“, o **gobtūru** vadinamas „krosnies gaubtas, arba koptūras“, taip pat „moterų galvos apdangalas, galvoraištis“.

A. Laliui **gaubtuvas** ir **gobtūras** yra vienareikšmiai – cowl; hood. Niedermanno-Senno žodyne tebeduodamas vienas **gaubtuvas** „Haube, Kapuze, Ueberwurf; Mantel eines Ofens“. „Dabartinės liet. kalbos žodyne“ **gaubtuvas** yra „krosnies gobtuvas (koptūras); lempos gaubtas, abažūras; galvos apdangalas, gaubtas, vaura“, o **gobtuvas**

„stogelis viršum virtuvės krosnies garams sutraukti; gaubtas, abažūras; galvos apdangalas, vaura". Pagaliau pačioj Liet. Enciklopedijoj **gaubtuvas** „krosnies ar viryklos gobtuvas (koptūras); galvos apdangalas, arba gaubtas" skiriamas nuo **gobtuvo** „galvos apdangalo, galvoraiščio; vauros bašliko, kepuraitės, koptūro" ir **gobtūro** „seniau moterų ant galvos dėvėtos kepuraitės, gobtuvo".

Išskyrus hibridinį **gobtūrą**, **gaubtuvas** ir **gobtuvas** yra sudaryti iš sinoniminių veiksmažodžių **gaubti** ir **gobti**, kurie abu reiškia „dengti, siausti, supti", taigi ir **gaubtuvas** su **gobtuvu** visų pirma reiškia tai, kas kuo apgaubiama, apgobiama, t. y. apdangalą, apsiautalą. Susiaurinta reikšme tiek **gaubtuvas**, tiek **gobtuvas** vartojamas moterų galvos apdangalui vadinti. Mat, norint pažymėti mergautinio gyvenimo pasikeitimą, seniau per vestuves nuotaka būdavo tam tikru būdu gaubiama arba gobiama, t. y. vainiko vietoj jai būdavo ant galvos uždedamas tam tikras apdangalas (kepuraitė, muturas ar kas kt.). Todėl nuotakos gaubimo arba gobimo vestuvinės apeigos vadinamos **gaubtuvėmis** arba **gobtuvėmis**, o pati moteriškė, šias apeigas atliekanti, laikoma svočia **gaubėja** arba **gobėja**.

Iš šito trumpo kalbinio svarstymo galime jau suprasti, kad neįmanoma yra **nuometą** padaryti lietuvišką, kalbinius duomenis svarstant tik taip sau, kaip kam į galvą šauna, be jokio dalykinio pagrindimo ir reikiamos nuovokos.

Žodyno dalykai

(Draugas, 1956 11 17)

1. *Gailestingoji sesuo* ir *slaugė*

Šiam laikraščiui rašytame straipsnyje Anis Rūkas kelia mintį, kad **slaugė** esanti žymiai geresnė ir aiškesnė už **gailestingąją seserį**, nes ji, kasdien slaugydama ligonius ir tuo būdu apsipratusi su tuo slaugymu, dažnai galinti ir neberodyti reikiamo gailesčio slaugomiesiems.

Tai yra įdomus dalykas, ir todėl pravartu apie tai kiek platėliau pakalbėti. Visų pirma tenka pastebėti, kad **gailestingoji sesuo** yra pažįstama įvairiose kalbose, plg. ang. **sister of mercy**, vok. **barmherzige Schwester** ir kt. Iš pat pradžios jos pareiga buvo slaugyti ligo-

nius, lankyti kalinius, rūpintis mergaičių auklėjimu ir atlikti kitus panašius gailestingus darbus. Ši pareiga pirmiausia buvo iškelta moterų religinių bendrijų (kongregacijų), ir nuo to kaip tik yra kilęs minėtasis pavadinimas. Bet ilgainiui šios pareigos drauge su pavadinimu buvo išplėstos ir pasaulinėj srity: gailestingosios seserys ėmė dirbti daugiausia ligoninėse, ir tas jų darbas tapo pastovus.

Svarbiausia jų priedermė buvo prižiūrėti ligonius, juos slaugyti ir reikiant padėti gydytojams. Kadangi tas darbas nėra visai paprastas, tai jos su laiku buvo pradėtos specialiau ruošti – buvo supažindinamos su tam tikra medicinine paslauga, kurią jos turėdavo atlikti gydytojų pavedamos. Tuo būdu pirminis pašaukimo akstinas, gailesys, buvo lyg į šalį nustumtas, ir pirmon vieton iškeltas tiesioginės medicininės pagalbos bei paslaugos reikalas. Bet, nors darbas pakitėjo, senasis pavadinimas visdėlto kaikur pasiliko. Pvz. nepriklausomoj Lietuvoj gailestingomis seserimis buvo vadinamos pagelbinio medicinos personalo narės, kurios turėdavo baigti specialius slaugymo kursus ir dirbti kiek atsakingesnį darbą, o slaugės buvo tik žemesnio laipsnio patarnautojos (valytojos ir kt.).

Kitur kiek kitaip elgiamasi; pvz. britų anglų kalboj **seserimi** (sister) vadinama kiekviena slaugė (nurse), ypač slaugių vyresnioji. Vok. kalboj vartojama **Krankenschwester** „ligonių slaugytoja“ (pažodžiui: „ligonių sesuo“). Prc. kalboj sutinkame **infirmiere** „slaugė, ligonių slaugytoja“ (nuo **infirme** „nestiprus, nesveikas“). Taip pat ir amerikiečių anglų kalboj **nurse** (iš lot. **nutrix, nutricis** „auklė, maitintoja“) šalia savo pirminės reikšmės „auklė, žindyvė“ dar reiškia ir „slaugė, ligonių slaugytoja, gailestingoji sesuo“; čia **sisters of mercy** daugiausia tėra vadinamos įvairių moterų religinių bendrijų narės, kurios yra pasišventusios labdaros bei auklėjimo darbams.

„Dabartinės liet. kalbos žodyne“ **gailestingoji sesuo** irgi nebevartojama – ji vadinama **medicinos seserimi** šalia **slaugės** „ligonių slaugytojos“. Pagal savo darybą **slaugė** gali kaip reikiant reikšti tai, kas yra ang. **nurse**, prc. **infirmiere**, vok. **Krankenpflegerin** „ligonių slaugytoja“ arba **Krankenschwester**, kuri V. Gailiaus žodyne verčiama **sesute slaugytoja** (malonine lytimi!).

2. *Nedarbas* ir *bedarbė*

Dabartinėj mūsų bendrinėj kalboj jau yra įsigalėjęs **nedarbas** „darbo nebuvimas"; plg. **nemiegas** „miego nebuvimas, negalėjimas miegoti", **netvarka** „tvarkos nebuvimas" ir kt. Seniau mūsų raštų kalboj buvo ta reikšmė pasirodžiusi ir **bedarbė** „darbo nebuvimas", panašiai kaip **betvarkė** „tvarkos nebuvimas" ir kt. Bet ilgainiui šios rūšies dariniai buvo išguiti iš mūsų bendrinės kalbos tuo sumetimu, kad **ė**- kamieno dariniai su priešdėliu **be**- paprastai reiškia moteriškę, neturinčią to, kas pagrindiniu žodžiu pasakoma; plg. **bedarbis, -ė** „darbo netekęs žmogus" ir kt. Bet kasdieninėj žmonių kalboj kartais einama kitokesniu keliu; plg. **bemaišė** „maišų nebuvimas" (Leipalingis), **bemalkė** „malkų nebuvimas" (Bagotoji, Salakas), **bemiegė** „nemiegas, nemigas" (Leipalingis), **besotė** „soties nebuvimas" (Pilviškiai, Armoniškės) ir kt.

Tuo būdu kaikurie šios rūšies dariniai yra įvairiomis reikšmėmis vartojami; pvz. **bemiegė** griežėlė (kuri nemiega, naktimis griežia), **bemiegės** (nemiegamos, be miego praleidžiamos) naktys ir mane **bemiegė** (nemiegas, negalėjimas užmigti) kankina; **besotė** merga (kuri yra be soties, nepasotinama) ir **besotė** užpuolė (atsirado nesotumas, vis pasidarė nebesotūs) ir kt. Taigi iš analogijos, atrodo, galėtų būti ir **betvarkė** „tvarkos nebuvimas" ir kt. Bet bendrinės kalbos tikslingumo sumetimais visdėlto tenka pirmenybę atiduoti **nedarbui, nemiegui, netvarkai** ir kt., nes visi šios rūšies dariniai yra senos darysenos, plačiai pažįstami ir nesukelia dviprasmybių, todėl bendriniam reikalui jie yra patogesni ir tinkamesni.

Tačiau dėl darybos bei reikšmės negali būti pasmerkta ir **bemiegė** „nemiegas, nemigas", **besotė** „soties nebuvimas" ir kt.: tam tikram reikalui (literatūriniuose kūriniuose ir kt.) tos rūšies daiktavardžiai gali būti drąsiai vartojami; visur čia norėti vartoti darinius tik su priešdėliu **ne**- (pvz. **nepienas** „pieno nebuvimas", **nesotis** „soties nebuvimas" ir kt.) nebūtų visai racionalus dalykas.

3. *Pleitas* ir *pleitukas*

„Liet. rašomosios kalbos žodyne" šalia **pleitoti** „plėtoti, plėsti", **pleitokas** „didokas pleištas" duodamas ir **pleitas** (su tęstine priegaide) „pleištas" ir **pleitukas** „kamštis šautuvui užtaisyti" bei „pleištu-

kas". **Pleitas** „pleištas", **pleitukas** „pleištukas" taip gali būti sudaryti iš ***pleiti** (šalia **plėtė, plėsti**) kaip **pleištas** „pleiškas, kylys; kelnių užsisegimas priešaky, antukas" iš ***pleišti** (šalia **plėšti**). Bet **pleitukas** „kamštis šautuvui užtaisyti" visiškai neįmanomas reikšmiškai susieti su **pleitukas**, pleištukas, nes jis yra svetimos kilmės – paskolintas iš lenkų **plejtuch** „kamštis, volė; kuokštelė šautuvui užtaisyti arba išvalyti", o šis savo keliu yra kilęs iš vok. kalbos. Taigi, laikantis įprastinės leksikografinės sistemos, būtinai reikėjo **pleituką** „pleištuką" ir **pleituką** „kamštį šautuvui užtaisyti" sudėti į du įvairius lizdus, ne į vieną, kaip kad autoriai nevisai vykusiai padarė.

Paklausimai

(Draugas, 1956 12 08)

1. *Pailsti* ir *pailsėti*

Vienas iš mūsų skaitytojų klausia: kaip čia gali būti, kad **pailsti** reiškia „pavargti", o **pailsėti** yra „atsigauti, gauti poilsio, poilsiauti, pasilsėti"? Juk tie veiksmažodžiai savo daryba, sako, niekuo nesiskiria pvz. nuo **padirbti** ir **padirbėti, paeiti** ir **paėjėti** ir kt.

Taip, **pailsti** ir **pailsėti** turi tą pačią šaknį **ils-**, kuri toliau santykiauja su šaknimis **els-** ir **als-**: latvių **elšu, elst** „alsuoti, kvėpuoti, dusti", mūsų **alsuoti** „kvėpuoti, sunkiai alsuoti, lėkuoti", **alsulys** „dusulys, dusas", **alsus** „alsinąs, vargingas, sunkus", **alsa** „nuovargis, pailsimas" ir kt. Iš pradžios šaknis **ils-** šalia **els-, als-** galėjo reikšti „kvėpti, dvėsti, dusti..."; todėl dar dabar sakoma: žmogus sustojęs **alsėjo** (alsavo, kvėpavo); ligonis dar **alsuoja** (kvėpuoja, dvėsuoja) ir kt. Taip pat ir veiksmažodžiai **atsilsėti, pasilsėti** (iš **atsiilsėti, pasiilsėti**) iš tikrųjų yra ne kas kita kaip „atsidusti, atsikvėpti, t. y. gauti atilsio (atdūsio, atdvėsio, atdvasio) arba poilsio (padūsio, padvasio)". Iš šių lyčių ilgainiui buvo abstrahuota nauja lytis – **silsėti(s)**.

Savaiminis veiksmažodis **ilsti** taip santykiauja su ***elsti** (latvių **elst**), kaip pvz. **svilti** su **svelti** ir kt., ir seniau reiškė „išsikvėpti, dusti". Taip pat ir **pailsti** reiškia „padusti, nustoti kvapo, (vėliau) pavargti": žmogus, ilgai dirbęs, ėjęs arba šokinėjęs, yra išeikvojęs savo jėgas, netekęs dvasios, uždusęs, t. y. pavargęs. Bet **pailsėti** arba **pasilsėti**, kaip

ir **atsilsėti**, tebėra išlaikę senesnę reikšmę – „atsidusti, atsidvėsti, atsidvėsėti“. Taigi čia turime reikalo su viena šaknimi, bet su įvairiomis tos šaknies reikšmės atmainomis; plg. **širdingas** „geros širdies, nuoširdus“ ir **širdingas** „įširdęs, piktas, staigus“.

2. *Miegoti* ir *snigti*

Tas pats asmuo klausia: kodėl mes šalia **miega, sniega** sakome ir **sninga** bei **sniegti**?

Taip yra štai dėl ko. Dar mūsų senųjų raštų kalboje ir iš dalies dabartinėse tarmėse kaikurie veiksmažodžiai esamajame laike tebėra kaitomi senomis galūnėmis **-mi, -si, -ti, -me, -te**, pvz.: **miegmi** „miegu“, **miegsi** „miegi“, **miegti** „miega“, **miegme** „miegame“, **miegte** „miegate“; **demi** „dedu“, **desi** „dedi“, **desti** „deda“, **deme** „dedame“, **deste** „dedate“ ir kt. Tokia senovinė liekana yra ir **sniegti** „sniega, sninga“. Bet ilgainiui šiokios lytys pasidarė nebegajos, nebevisai aiškios, įmanomos, ir todėl jos pamažu buvo pradėtos keisti aiškesnėmis, įprastesnėmis ir dažnesnėmis lytimis, tos pat rūšies kaip **nešu, neši, neša** ir kt.

Tuo būdu užuot **miegmi, miegsi, miegti..., duomi, duosi, duosti** (iš ***duod-ti**)... ilgainiui buvo pradėta vartoti **miegu, miegi, miega..., duodu, duodi, duoda** ir kt. Tik vienur kitur atskiros senosios lytys ilgiau užsiliko, pvz. **esti** (plg. sanskrito **asti**), **sergti, sniegti** ir kt. Vietomis **esti** yra vartojama šalia **yra** ir skiriama reikšmėmis: **esti** reiškia „būna, būva, dedasi, egzistuoja“, o **yra** niekuo nesiskiria nuo anglų **is**. Lytis **sniegti** ypač mėgstama liaudies dainose: **sniegti** lyja, rasa krinta ant mano žirgelio. O tarmėse šalia **niežėti, peršėti** ir **niežulys, peršulys** ne tik dažnai tebėra sakoma **niežti, peršti**, bet vietomis pagal šias lytis bendratys **niežėti, peršėti** yra net perdirbtos į **nieštėti, perštėti**.

Toliau yra dar įdomu štai kas. Šalia senųjų lyčių **liekmi, lieksi, liekti...** (dabar **lieku, lieki, lieka...**) iš senovės yra vartojama silpnojo laipsnio šaknies bendratis **likti**. Taip pat ir šalia **sniegti** (dabar jau ir **sniega**) tėra pažįstama bendratis **snigti**. Todėl nėra jokios abejonės, kad šalia **miegmi, miegsi, miegti...** seniau irgi buvo vartojama bendratis **migti**; bet čia su laiku įvyko tam tikra darybinė ir reikš-

minė atmaina: **migti** buvo ilgainiui pradėta vartoti savaimine (intranzityvine), pradmine reikšme „to fall asleep, to go to sleep, einschlafen“, o nuolatinei, trukminei reikšmei žymėti atsirado nauja bendratis **miegoti** „to sleep, schlafen“.

Šis skirtumas dažnai pasireiškia ir esamajame laike: **jis minga** (pradeda miegoti) ir **jis miega** (yra miego būvyje, he is sleeping); plg. dar **bunda, busti** ir **budi, budėti**. Čia **minga** iš dalies turi tam tikrą trukminę (trunkamąją) reikšmę, būtent – **jis minga** iš tikrųjų reiškia „jis yra migimo būvyje“; bet iš kitos pusės čia pat iškyla ir kitas reikšmės momentas: žmogus **migdamas** pereina iš vieno būvio (nemiegojimo) į kitą (miegojimą). Taigi **migti** iš vienos pusės dar žymi vykstantį veiksmą, t. y. rodo eigos veikslą, bet tuo pat metu ta pati lytis reiškia ir įvykstantį veiksmą, arba įvykį.

Ir šį subtilų mūsų kalbos reiškinį žmonės yra jau seniai pastebėję: kaip daug kur kitur, taip ir šiuo atveju įvykstantį veiksmą, arba įvykį, vis dažniau ima žymėti priešdėlinėmis lytimis, t. y. šalia **jis minga** ta pačia arba visai artima, niuansine, reikšme jau sako ir **jis užminga**; taip pat ir latviai užuot **migt** vis dažniau besako **aizmigt** arba **iemigt**. Dėl tos pačios priežasties ir mes paprastai besakome ne **jis miršta** „he forgets“, bet **jis užmiršta** arba **pamiršta**. Gaila, kad vienas Chicagos kultūros kongreso paskaitininkas, kalbėdamas apie būsimuosius mūsų bendrinės kalbos uždavinius, kaip reikiant neįsigilino į šį dalyką, jau prieš keliolika metų aikštėn iškeltą, ir visai be reikalo, ne vietoj ir ne laiku, leidosi į paviršutinišką, pigią kritiką.

Tuo tarpu, daugiau nebesigilindamas į kalbamąjį dalyką, savo klausėjui tik dabar pastebėsiu, kad **sninga** šalia **sniegti** (sniega), **snigti** turi įterptinį **-n-** tos pat rūšies, kaip pvz. tarmybė **palinka** „palieka“ šalia **liekti (lieka), likti, plinka** šalia **plikti** ir kt. Tarmėse dar pažįstamos ir tokios lytys kaip **palienka, snienga**, mišriu būdu susidariusios iš **paliekti, palieka, palinka** ir **sniegti, sniega, sninga**; plg. **žabagarai** iš **žabai** ir **žagarai** arba **ekertė** iš **eketė** ir **kertu, kirsti**.

Polemika ir pasiaiškinimas

(Draugas, 1956 12 15)

Dr. J. Januškevičius mums rašo:

Draugo š. m. liepos 28 d. priede „Mokslas, Menas, Literatūra" rusų žodžiai pavartoti netinkama prasme. Prof. P. Skardžius priskiria žodį **„napast'"** prie daiktavardžių. Tai klaida. **Napast'** yra veiksmažodžio „napadat" įvykio veikslo bendratis. Tat reiškia „pulti, užpulti". Nuo **„napadat"** sudarytas daiktavardis yra „napadenije" „užpuolimas, agresija". Įvykio veikslas rusų kalboje neturi esamojo laiko. Todėl straipsnyje minėta lytis „napadu" yra būsimojo laiko ir reiškia „pulsiu". Pagrindinė to veiksmažodžio lytis yra **padat'** eigos ir **past'** įvykio veikslas.

Jei **nuometas** rusų kalbos skolinys, jis nieko bendro neturi su prielinksniu **nuo**, bet gali būti sudarytas nuo veiksmažodžio **„nametat'"** (apvynioti siūlus).

Red. prierašas. Su dr. J. Januškevičium ginčytis čia nemanome, tik norime parodyti, kaip kartais žmonės nori ginčytis, kaip reikiant neišsiaiškinę paties ginčijamojo dalyko. Visų pirma be reikalo daktaras šneka, kad rusų kalboj nėra daiktavardžio **napast'**: tik tam reikėjo pažvelgti į Dalio ar Ušakovo žodynus, ir jis būtų tuojau suradęs **napast'** „bėda, negandas, nelaimė, užpuolis, rus. beda, bedstvije, nesčastije, napadki sud'by, roka", pvz.: pridiot **napast'** tak budet **propast'**: gde l'ubov', tam i **napast'**.

Taip pat ir senovinėj lenkų kalboj randame **napas'c'** „bieda, nieszczęcie". Mūsų senovinėj raštų kalboj ir dabartinėse tarmėse pažįstamoji **nopastis, -ies** „priepuolis, nelaimė, negandas" yra paskolinta iš gudų ar lenkų kalbos atitinkamo daiktavardžio, ne veiksmažodžio. Čia slav. priešdėlis **na-** liet. kalboj buvo paverstas į **no-**, kaip ir žodyje **nometas**, kuris irgi yra kilęs iš gudų **namet**, ne **nametat'**; iš šios veiksmažodinės lyties mes turėtume **nometoti**. Nuo seniau mums iš slavų tėra pažįstamas **nometas** „galvos apdangalas", kuris tik vėliau buvo paverstas į **nuometas**. Taigi daktaras daug ką be reikalo supainiojo.

Daugiau kalbinės įžvalgos

(Draugas, 1957 01 19)

Šiandien beveik kiekviename žingsnyje jau gali pastebėti ilgesnės tremties pėdsakų – daug kas jau pasakoma nebe taip, kaip neseniai Lietuvoj buvome įpratę pasakyti, išreikšti. Atsidūrę svečioje šalyje, nuolat susiduriame su naujais dalykais, naujomis sąvokomis, naujais dalykų pavadinimais, ir ilgainiui mes visa tai pamažu, sąmoningai ar nesąmoningai, imame įsisavinti.

Tai darome dėl daugelio priežasčių: ilgiau svetur gyvendami, vis daugiau primirštame gausinguosius savo gimtosios kalbos turtus, vis daugiau mums blanksta sinonimika, turtingi žodžių reikšmių atšeliai, ir tuo būdu mūsų kalbinė siaurybė vis didėja, vis daugiau atsyjame nuo darybinių mūsų kalbos priemonių turtingumo, įvaizdumo bei lengvesnio jų sąvokumo. Čia pirmiausia nukenčia specialybinė terminija: nesugebant tuojau rasti tinkamų lietuviškų pakaitų, kaip iš gausybės rago visur pilte pilasi reikalingos ir nereikalingos svetimybės.

Skaitydamas kaikurių mūsų mokytinių, daugiau ar mažiau svetur lavintų ir svetimais šaltiniais besinaudojančių, tuojau gali pastebėti, kad jie kartais laisviau jaučiasi svetimųjų kalbų, ne savo gimtosios kalbos, terminijoj. Pvz. dr. A. Liaugminas savo straipsnyje apie psichoanalizę, sielą ir Freudą (Draugo Nr. 4 priede) šalia **terapija, logoterapija, prokreacija, frustracija** bei daugelio kitų panašių svetimybių vartoja ir veiksmažodį **remedijuoti**: neįmanoma r e m e d i j u o t i jo (vaiko ar jaunuolio) socialinės aplinkos; kaip r e m e d i j u o t tokius patologinius poelgius, kurie nebepriklauso nei proto, nei valios?

Kaikas iš skaitytojų tuojau paklaus: argi būtinai čia tas svetimas veiksmažodis yra reikalingas? Argi mes iš tikro jau neturime jokio tinkamo žodžio nusakyti tam, ką reiškia prc. **remedier** arba ang. t o r e m e d y? Man rodos, autorius rašydamas arba nedaug tesistengė susirasti sau tinkamesnį lietuvišką pakaitą, arba savo negausiame lobyne tokio dalyko iš viso neturėjo, todėl, geriau pažindamas tik **gydyti** „daryti, kad kas gytų" ir pastebėjęs šio veiksmažodžio reikšmės skirtumą nuo prc. **remedier** arba ang. **to remedy**, jis ėmė ir, ilgiau

sau galvos nelaužydamas, susidarė **remedijuoti**. Mat, tiek prancūzų, tiek anglų kalboj sinonimiškai aiškiai skiriama **gydyti** „daryti, kad kas gytų, pasveiktų, prc. guerir, ang. to heal, to cure, vok. heilen“ ir **remedijuoti** „vaistais pagelbėti, gydyti; ką palengvinti, pataisyti, pagerinti, t. y. gydomomis ar kitokiomis specifiškomis taisomomis priemonėmis pašalinti ligą, įžaidą, kančią ar kitokią blogovę“.

Ir mūsų autorius, nemokėdamas kaip reikiant šios antrosios reikšmės lietuviškai nusakyti, pavartodamas **remedijuoti** pasielgė visai panašiai, kaip pvz. naujokas lietuvis, dirbdamas specialių grąžtų dirbtuvėj, ang. **drill, mill, reamer** yra pavertęs **drilu, milu, rymeriu** ar kt. Bet tai nėra girtinas ir teiktinas dalykas: mūsų sąmoningesnieji tautiečiai, ką skelbdami platesnei visuomenei, gali ir turi kaikuriuos specialesnius dalykus kiek žmoniškiau nusakyti. Štai tas pat anglų veiksmažodis **to remedy** geresniuose žodynuose tarp ko kito aiškinamas tokiais žodžiais kaip **to relieve, to correct, to repair, to improve** ir kt. Todėl tokie ang. posakiai kaip **the doctor will remedy the condition in time, these measures remedied the situation** gali būti paprasčiau išversti: gydytojas laiku p a g e r i n s (p a t a i s y s) būklę, šitos priemonės p a t a i s ė p a d ė t į ar pn.

Šiokiais atvejais kaip tik dažnai gali tikti mūsų **(pa)taisyti** „to improve, to repair, to correct“: mes galime p a t a i s y t i ne tik batą, drabužį, valgį, bet ir sveikatą, aplinkybes, padėtį ir kt. Ir augščiau cituoti mūsų autoriaus sakiniai irgi gali būti paprasčiau, lietuviškiau nusakyti: neįmanoma p a t a i s y t i jo socialinės aplinkos; kaip p a t a i s y t tokius patologinius poelgius ir tt.

Bet jeigu kas norėtų šiuo atveju visai tikslaus termino, tai aš galėčiau pasiūlyti XVI a. veiksmažodį **vaistyti, vaisto** (arba vaistija), kuris yra sudarytas iš **vaistas** tuo pat būdu, kaip prc. **remedier** ir ang. to **remedy** iš lot. **remedium** „vaistas; gydomoji, pagelbinė priemonė“. Bet šis žodis daugeliui dabar gali pasirodyti visai neįprastas, svetimas, ir todėl jo griežtai negalėčiau teikti.

Taigi tik pasistenkime truputį daugiau įžvelgti mūsų kalbos vartoseną, ir mūsų raštų kalba tuojau pasidarys žmoniškesnė, be daugelio nereikalingų svetimybių, kurias tik geriau kitas kalbas mokantieji tegali suprasti.

Redakcijos pasiaiškinimas

(Draugas, 1957 03 30)

1950 m. kovo 4 d., t. y. prieš septynerius metus su viršum, buvo įsivestas „Mūsų Kalbos“ skyrelis, redaguojamas dviejų asmenų. Jųdviejų pareigos įžanginiame žodyje buvo šiaip nusakytos: „Draugas mūsų kalbos reikalams įsiveda pastovų skyrių, kurį paveda tvarkyti dr. Pranui Skardžiui ir Stasiui Barzdukui. Pirmasis domėsis daugiau mūsų kalbos probleminiais ir, apskritai, taisyklingumo bei svarbesniais praktikos klausimais, antrasis – kasdieninės praktikos ir tvarkos dalykais. Tačiau abu juodu dirbs sutartinai ir vieningai. St. Barzdukas taip pat rūpinsis ir įvairiais techniniais šio skyriaus reikalais“. Šis pradėtasis darbas, su didesniais ar mažesniais protarpiais, buvo visą laiką tęsiamas: buvo svarstomi įvairūs praktiniai mūsų kalbos dalykai, paliesta neviena esmingesnė aktualybė, atsakyta į įvair. skaitytojų klausimus, duota šiek tiek kasdienių patarimų, skatinta daugiau žiūrėti mūsų kalbos grynumo bei taisyklingumo, na, šalia to buvo kiek ir pasiginčyta, pasispyriuota. Žiūrint dabar atgalios, sunku būtų pasakyti, kad viskas buvo daroma kaip reikiant. Šio skyrelio dažnesni rašytojai, dirbdami kitą pagrindinį darbą, neturėjo nei laiko, nei energijos, nei išgalių viską geriau padaryti, bet jie darė, ką galėdami – visą laiką neišleisdami iš akių mūsų nūdienės raštų ir ypač spaudos kalbos taisyklingumo, kultūringumo ir lietuviškumo.

Pastaraisiais metais tas darbas, buvo kiek sulėtėjęs: St. Barzdukas daugiau nukrypo į visuomeninį darbą, o aš, pasirinkęs kitą kasdienybės taką ir, be to, pastaruoju laiku dėl ištiktos nelaimės priverstas pakeisti visą savo gyvatą, fiziškai nebegalėjau ką dažniau parašyti. Bet dabar, truputėlį pagerėjus, vėl randas daugiau noro aktyviau padirbėti. Norėtųsi tą patį „Mūsų Kalbos“ skyrelį padaryti gyvesnį, aktualesnį. Bet kaip? Ilgametis mano bendradarbis Stasys Barzdukas, prityręs liet. kalbos mokytojas bei praktikas ir gyvai sielodamasis mūsų šių dienų bendrinės kalbos negerovėmis, yra apsiėmęs nešti tokią visuomeninių darbų naštą, jog jis dažnai nebegali padoriai net kvapo atgauti. Todėl jis, paklaustas dėl tolimesnio bendradarbiavimo, tarp ko kito rašo: „Neatsiliepiu rašyti kalbos klausimais ne dėl

to, kad nenorėčiau ar man būtų nemalonu, bet daugiausia dėl to, kad visiškai nebeturiu laiko. Mano pasiimta Bendruomenės našta tokia didelė, kad ją tempiu įsirėžęs. Daugiausia jos reikalams atitenka visas mano nuo duoninio darbo atliekąs laikas". Tai gyvai jausdamas, jis mane prieš metus kitus kalbino, kad aš vienas apsiimčiau toliau tvarkyti „Mūsų Kalbą". Bet aš visą laiką delsiau - vis maniau, gal su laiku kaikas pakitės, gal St. Barzdukas ras kiek daugiau atspėjamo laiko pagyvinti mudviejų bedradarbiavimui. Tačiau jo našta nemažėjo, bet nuolat vis didėjo ir tebedidėja, o būdamas didžiai pareigingas, jis negali kitaip padaryti, negu kad jo tautinė sąmonė ir širdis sako. Ir aš pagaliau ryžausi sutikti su mūsų šių dienų reikalavimu - pasiimti ant savo pečių ir ilgamečio, ištikimo bendradarbio pareigas, toliau tvarkant „Mūsų Kalbos" skyrelį.

Bet aš džiaugiuos, kad tai nėra mudviejų išsiskyrimas: St. Barzdukas atspėdamas žada ir toliau mielai bendradarbiauti. Todėl jis tarp kitko redakcijai rašo: „Dr. Skardžiui jaučiu nemaža simpatijos: branginu jį dėl jo idealizmo ir darbštumo (kalbos srityje). Dėl to neprisileidžiu net minties nutraukti su juo užsimezgusius bendradarbiavimo ryšius". Vadinas, pradėtasis darbas ir toliau bus drauge dirbamas, tik gal kiek kitokesne forma; bet pagrindinis tikslas - mūsų bendrinės kalbos tobulėjimas - ir toliau pasiliks nepakitėjęs.

Tęsdamas toliau darbą, aš vengsiu tuščiai pamokslauti arba pigiai barstyti žirnius į sieną. Taip pat mėginsiu nesileisti ir į įgrisusius, dažniausiai tuščius ginčus, kuriuose nemaža dalimi slypi arba ambicinės užmačios, arba bukas beatodairumas, arba išdidus nenusimanymas, arba pigus pasignaibymas. Pirmoj vietoj rūpės mūsų gražiosios kalbos tradicijos, jos tikrieji duomenys ir tais duomenimis pagrįstos išvados; taip pat, žinoma, bus ir toliau laikomasi tos nuomonės, kad net nelengvose dabartinėse aplinkybėse gali ir turi būti dirbamas mūsų bendrinės kalbos gerinamasis, tvarkomasis darbas. Todėl bus lygiai svarstomi visi beiškylantieji aktualūs mūsų šių dienų kalbos dalykai, vistiek, ar jie būtų kieno nors gudresnio parašyti, ar paprasto, eilinio, žmogaus paklausti ar pasiūlyti.

Bendruomenė ir *draugija*

(Draugas, 1957 04 27)

Šiandien daug yra kalbama ir rašoma apie bendruomenę, bet, matyti, iš tų kalbų ir raštų kaikam vis dar yra nelabai aišku, kas gi iš tikrųjų yra ta bendruomenė, jeigu dabar manoma išleisti net visą rinkinį straipsnių, kuriuose būtų plačiau išgvildenta jos reikšmė ir uždaviniai. Šitame straipsnyje norima trumpai paliesti bendruomenės reikšmę iš kalbos pusės.

Pats žodis **bendruomenė** yra ne gyvosios žmonių kalbos padaras, bet vėlyvas naujadaras, su priesaga **-uomenė** sudarytas tuo pat būdu kaip pvz. **diduomenė** „suaugę šeimos nariai; didieji ponai, didikai", **jaunuomenė** „jaunieji žmonės, jaunimas", **mažuomenė** „mažieji žmonės; nepilnamečiai šeimos nariai, mažieji naminiai gyvuliai", ir **tikruomenė** „tikrieji giminės" ir kt. Šios rūšies dariniai daugiausia yra sudaryti iš būdvardžių, pvz. **diduomenė** iš **didis, jaunuomenė** iš **jaunas, mažuomenė** iš **mažas** ir tt. Pagal tai, atrodo, ir **bendruomenė** visų pirma galėtų būti sudaryta iš būdvardžio **bendras** „visiems priklausomas, visų; kartu daromas, atliekamas". Bet šalia to būdvardžio pagrečiui dar vartojamas ir tos pat darybos daiktavardis **bendras, -ai** „draugas, bičiulis, sėbras, dalininkas", kuris irgi galėjo turėti įtakos **bendruomenės** darybai.

Pirmoji **bendruomenės** reikšmė yra kolektyvinė – „community, communaute, Gemeinschaft, obščina", t. y. bendrai gyvenančių ar dirbančių žmonių (bendrų, bendrininkų, dalininkų) santalka, visai panašiai kaip **jaunuomenė** yra „jaunų žmonių kolektyvas, visas jaunimas", **kariuomenė** yra tam tikras karių kolektyvas ir tt. Tai patvirtina ir kitų kalbų atitikmenų daryba; pvz. ang. **community** per lot. **communitas** yra kilusi iš **communis** „bendras", vok. **Gemeinschaft** iš **gemein** „t. p.", rus. **obščina** iš **obščij** ir tt. Todėl šiuo atveju **bendruomenė** nemaža primena **draugiją**, kuri irgi reiškia „draugų sambūrį; organizaciją"; plg. **bendras, -ai : bendrija** „draugija, draugystė", **bernas : bernija** „bernai, bernų būrys" (kur tik bernija, ten ir šunija, t. y. kur tik daug bernų, ten vienas kitą ir užsipjauna) ir tt.

Bet savo reikšme **bendruomenė** skiriasi nuo **draugijos: draugija** yra grupė, sambūris žmonių, laisvai draugėn susijungusių dėl ben-

drų specifiškų reikalų ar bendro specifiško tikslo (plg. gydytojų, rašytojų draugija), o **bendruomenė** yra tam tikras kolektyvas kaip vienetas, draugėn susietas ilgamečiais, istoriniais arba prigimtiniais saitais – kalba, praeitimi, papročiais, tradicijomis, tikėjimu ir kt. Taigi **draugija**, pasakytume, yra techninis, tam tikru laiku ir tam tikrų žmonių suplanuotas ir kiekvienu metu pakeičiamas arba panaikinamas kolektyvas, o **bendruomenė** yra substancinė, istorinė žmonių santalka, kuri gyvuoja tol, kol jos nariai jaučiasi esą susieti minėtaisiais ryšiais, kol jų glaudus sambūvis teikia jiems medžiaginės bei dvasinės naudos, ir bendroji praeities patirtis bei pažintis įgalina jų savaimingą kūrybą ir puoselėja bendrus ateities lūkesčius. Tipiškas tokio kolektyvo pavyzdys gali būti žydų bendruomenė, kuri buvo susiorganizavusi kuriantis nepriklausomai Lietuvai ir veikė kaip tautinis vienetas net su tam tikra vadovybe (arba atstovybe).

Kitu tokiu pavyzdžiu laikytina dabartinė Pasaulio Lietuvių Bendruomenė, į kurią ryžtamasi suburti visus laisvuosius lietuvius, siekiančius išlaikyti ir ugdyti savo tautybę, kalbą, tautines bei valstybines tradicijas ir nepalaužiamą valią rūpintis laisvosios Lietuvos atkūrimu. Vadinas, čia pirmoj vietoj turi rūpėti ne specifiški, grupiniai reikalai, bet visiems lietuviams bendras tikslas – lietuvybė, Lietuvos laisvė.

Suvalkija ir *suvalkietis*

(Draugas, 1957 05 11)

MK red. Žodžiai su priesaga **-ija** yra daugiausia kolektyvinės reikšmės, pvz.: **ąžuolija** „ąžuolynas“, **dumblija** „vieta, kur yra daug dumblo, dumblynė“, **kelmija** „kelmynė“, **lapija** „lapai; sulapavę medžiai“, **molija** „vieta, kur yra daug molio, molynė“, **ponija** „ponai, ponybė“, **šunija** „daug šunų, šunų būrys“, **uošvija** „uošviai; uošvių sodyba, ūkis“, **vergija** „vergystė“, **vilkija** „vilkų gauja“, **vyrija** „vyrų sueiga“ ir kt.

Ypač dažnai ši priesaga vartojama įvairiems smulkiems vietovardžiams (upėvardžiams, miškų, sodybų vardams ir kt.) sudaryti, pvz.: **Ašvija** „Akmenos (Jūros) įtakas“, **Galija** „Tauragės vls. pieva“, **Gul-**

bija „Dysnos įtakas“, **Minija** „Nemuno įtakas“, **Obelija** „Alytaus aps. ežeras“, **Šunija** „Jūros (Nemuno) įtakas“, **Ūdrija** „Alytaus aps. bažnytkaimis“ ir kt.

Ilgainiui su priesaga **-ija** buvo pradėta sudarinėti iš įvairių kraštavardžių, pvz. **Latvija, Lenkija, Rusija** ir kt. Šis palinkimas pasirodė toks gyvas, kad šios priesagos dariniai ėmė net pakeisti senovinius daugiskaitinius vardus; pvz. užuot **Prūsai, Žemaičiai** dabar jau dažnai pasakoma ir **Prūsija, Žemaitija**, o senųjų raštų kalboje vartotoji **Vokia**, kurios senumą patvirtina latvių **Vaca** (su ilgu šakniniu **a**), jau visuotinai paversta į **Vokietija** „vokiečių žemė, Deutschland, Germany“.

Tuo keliu einant, vėliau senasis „**Kuršas** latvių **Kursa, Kurszeme**“ buvo paverstas į **Kuršija** (pvz. Aušros kalboje), šalia **kunigaikštystės** „kunigaikščio valdomosios žemės, ducatum“ atsirado **kunigaikštija**, vyskupo diecezija buvo pavadinta **vyskupija**, o nepriklausomoj Lietuvoj pastoviais terminais buvo jau vartojama ir **girininkija** „tam tikras girininko valdomas (administruojamas) miškų plotas, forester’s district’“, **seniūnija** „seniūno žinioje esanti vietovė, apylinkė“ ir kt. Dar vėliau iš analogijos **Suvalkai, Suvalkų** kraštas buvo pavadinta **Suvalkija**, iš **Vilniaus** atsirado **Vilnija** „Vilniaus kraštas“, nors pvz. **Telšijos, Panevėžijos** ir pn., rodos, plačiau dar nepradėta vartoti.

Šios rūšies analoginiai dariniai kaip **Suvalkija, Vilnija** ir kt. buvo pradėti vartoti nusižiūrėjus į tokius pavyzdžius kaip **Prūsija, Žemaitija, Augštaitija** ir kt. Galimas daiktas, kad tam kiek įtakos yra turėję ir kiti mūsų priesagos **-ija** vietovardžiai, kurių kolektyvinės reikšmės kartais net visai nematyti. Pvz. **Galija** „Tauragės vls. pieva“ iš pradžios veikiausiai yra buvusi ne kas kita kaip „galinė, gališkė (pieva)“, ne kažkokie „galai“; plg. dar **Ašvija, Domija, Jotija, Lazdija** (Kirsnos įtakas), taip pat **eldija, kankalija** „katilėlis (tokia gėlė)“, **žarija** ir kt.

Taigi **Suvalkija** iš tikrųjų yra sudaryta ne kaip **vilkija, vyrija** ir kt., bet kaip visa eilė įprastinių kraštavardžių su priesaga **-ija**, vien iš paviršutinės analogijos, visai nesigilinant į šios rūšies bendrinių darinių reikšmę. Pvz. danų **Groenland, Island** (ang. **Greenland, Iceland**), griežtesnių dėsnių laikantis, turėtų mūsų kalboje apytikriai atliepti **Grenlandas, Islandas**, bet iš analogijos dabar visdėlto dažniau tesa-

koma **Grenlandija, Islandija**. Todėl nebūtų didžiai smerktina ir analoginė **Suvalkija**: ji yra trumpesnė ir žymiai patogesnė kaip **Suvalkų kraštas**. O ta aplinkybė, kad šalia **Suvalkijos** nesakome **Telšijos** ir kt., nėra sprendžiamas įrodymas, nes mūsų kalboj galime rasti daugiau panašių atvejų; pvz. šalia **bernauti, piemenauti, tarnauti, vargoninkauti** sakome ir **kulikauti, padegėliauti**, taip pat **mokytojauti** ir kt., bet niekas dar nesako **gėrėjauti, skaitytojauti** ir kt., nes tam nėra gyvo reikalo. Vadinasi, tokius dalykus nusprendžia ne formalinė logika arba matematinė lygtis, bet natūralinė lietuviška vartosena, kuri apima ir analoginę (suprantama, lietuvišką) darybą.

Jūreivis ir *jūrininkas*

(Draugas, 1957 06 01)

Jūreivis yra panašios darybos kaip **kareivis**, o **jūrininkas** kaip **karininkas**, bet šių žodžių tarpusaviniai reikšminiai santykiai yra nevisai vienodi. Vienur **jūreivis** savo reikšme neskiriamas nuo **jūrininko**; pvz. Niedermanno-Senno-Brenderio žodyne tuodu žodžiai yra vienodos reikšmės – „Seemann, Seefahrer, Matrose". Panašiai šie žodžiai nusakomi ir „Dabartinės liet. kalbos žodyne": čia **jūreivis** yra „laivo komandos tarnautojas, matrosas, jūrininkas", o **jūrininkas** „matrosas, jūreivis". „Liet. kalbos vadove" norima šiuos žodžius pagal darybą ir reikšmę iš dalies prilyginti prie **kareivio** ir **karininko**, todėl čia **jūreiviu** vadinamas „kas jūromis plaukioja, matrosas", o **jūrininku** „jūrų mokslą išėjęs žmogus; jūrų tyrinėtojas".

Pagaliau Liet. Enciklopedijos X tome dar kitaip elgiamasi: čia **jūreiviais** laikomi žemesniojo laipsnio laivo įgulos nariai: prekybiniame laive – bocmanai (laivūnai), mašinų kūrikai, tepikai, virėjai ir kiti žemesniųjų kvalifikacijų laivo tarnautojai, o kariniame laive – visi įgulos nariai, neturintieji karininko laipsnio, būtent – eiliniai kariai, jūrų grandiniai bei puskarininkiai ir taip pat jūrų kadetai; bet **jūrininkui** čia duodama labai plati reikšmė – tuo žodžiu vadinami visi jūrinio transporto, karo laivyno ir taip pat dažnai net uostų bei pajūrių administracijos tarnautojai, pradedant nuo laivo kūriko bei virėjo ir baigiant laivo kapitonu bei admirolu.

Jūrininkais vadinami ir visi tie, „kurių darbas reikalauja ankstyvesnio jūrininkystės patyrimo ir išsimokslinimo" (146 psl.). Pagal 1936.XI.30 Lietuvos Seimo priimtą karinės tarnybos įstatymą jūrininkai laipsniais šiaip skirstomi: jūreivis (atitinkąs kariuomenės eilinį), grandinis, jaun. puskarininkis, laivūnas (viršila), jaun. jūrų leitenantas, jūrų leitenantas, kapitonas leitenantas, jūrų kapitonas, komandoras leitenantas ir komandoras.

Palyginę **jūreivį-jūrininką** su **kareiviu-karininku**, tuojau pastebime tam tikrą skirtumą: **karininkas** yra tam tikrų karinių kvalifikacijų, specialiai kariškai lavintas žmogus, karybos žinovas, vadovaujančio personalo narys, aficierius, ir todėl žemesniojo laipsnio kariai (eiliniai kareiviai, grandiniai, puskarininkiai, viršilos ir kt.) nelaikomi karininkais.

Jūrininko sąvoka, priešingai, yra labai išplėsta: šiuo vardu vadinami ne tik jūrų mokslą ėjusieji, t. y. jūrininkystės specialistai, vadovaujantieji asmenys, bet ir žemiausiojo laipsnio įgulos nariai. Laikantis tam tikros termininės sistemos, rodos, būtų žymiai nuosekliau šiaip elgtis: **jūreivis** galėtų būti tos pat kategorijos kaip **kareivis** – tik žemesniojo laipsnio laivo įgulos narys, nėjęs specialaus jūrų mokslo ir neįgijęs augštesnio, specialaus laipsnio, o **jūrininkas** turėtų prilygti **karininką**, t. y. jūrininkais turėtų būti laikomi visi laivyno personalo nariai, kurie yra išėję specialų jūrų mokslą ir sudaro vadovaujamą to personalo dalį.

Tokia vartosena gerai derėtų ir su visa kita mūsų pastarųjų laikų praktika; plg. **dvasininkas** „clergyman", **kalbininkas** „kalbos ar kalbų žinovas, tyrinėtojas, lingvistas" ir kt. Taigi būtų gerai, kad mūsų jūrininkai apie tai daugiau pagalvotų.

Pataisytas žodynas

(Draugas, 1957 06 29)

MK kalbinėj apžvalgoj jau buvo trumpai prisimintas trečiasis didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno" tomas; dabar jau galime apie tai kiek platėliau pasisakyti.

Šis tomas yra kitaip suredaguotas kaip pirmasis ir antrasis. 1952 m.

balandžio 22–24 d. įvykusi leksikografijos, leksikologijos ir terminologijos konferencija rado pirmuosiuose dviejuose tomuose tam tikrų „ideologinių bei dalykinių klaidų" ir todėl nutarė peržiūrėti žodyno redagavimo principus ir to žodyno darbą pagrįsti „tarybinės leksikografijos teorija bei praktika". Kad visa tai būtų geriau sutarybinta, buvo pasikviesta talkon Rusų Mokslų Akademijos Kalbotyros instituto, Ukrainos Mokslų Akademijos Kalbotyros instituto ir Latvijos Mokslų Akademijos kalbos bei literatūros instituto atstovai. Geresniu „tarybinės leksikografijos teorijos bei praktikos" įsisavinimu rūpinasi prof. Borisas Larinas, buvęs Leningrado Herceno pedagoginio instituto rusų kalbos katedros vedėjas ir dabar perkeltas į Vilniaus universitetą lietuvių studentų kalbotyros mokyti ir viso žodyno darbo prižiūrėti. Prof. J. Balčikonis, nors jau buvo suredagavęs visą žodyno trečiojo tomo rankraštį, dabar yra pašalintas iš žodyno redakcijos ir už galutinę to tomo redakciją visai nebeatsako. Proforminę redakcinę kolegiją sudaro: J. Kruopas, J. Kabelka, K. Ulvydas (atsak. redaktorius) ir B. Vosylytė – visi „buržuaziniais" laikais lavinti kalbininkai, nors gilesniais savarankiškais kalbotyriniais tyrinėjimais ir nėra pasižymėję. Visą kolektyvinį darbą dirbęs platesnis būrys: N. Grigas, Z. Jonikaitė, S. Kėzytė, J. Kruopas, A. Kučinskaitė, A. Lyberis, J. Paulauskas, K. Ulvydas, D. Urbas ir B. Vosylytė. Įdomu, kad nieko negirdėti apie tikrai gabų jauną kalbininką K. Gailiūną. Bet užtat K. Korsakas, dabar padarytas jau profesorium ir akademiku, o 1940 m. tik vargais negalais užraukęs gimnazijos mokslą ir atgaliniu būdu universitetines studijas baigęs, dabar yra jau tapęs dideliu autoritetu duoti „nurodymų dėl tarybinės frazeologijos bei iliustracinės medžiagos išdėstymo".

Tad kaip visa šita iš centro sukamoji mašina atliko savo darbą? Visai aiškiai: kaip vilkas neiškenčia nekaukęs ir netraukęs į mišką, taip komunistai negali ir nemoka dirbti grynojo kalbotyrinio darbo pirmon vieton nebrukę partinės (komunistinės) ideologijos, propagandos ir... tam tikros falsifikacijos bei melo. Štai koks juokingas, bet gana būdingas pavyzdys: 1933 m. Lietuvos Švietimo Ministerija išleido buvusio Leipzigo u-to profesoriaus Jurgio Gerulio (iš Vilkyškių par., Jogaudų kaimo kilusio lietuvio) vokiškai parašytą knygą „Lietuvių žvejų tarmė Prūsuose". Kad to meto vokiečių visuomenė

neįtartų šališkumu, autorius pasikvietė į pagalbą norvegą Chr. Stangą, dabartinį Oslo u-to profesorių slavistą, ir todėl abu drauge tą veikalą pasirašė. Bet žodyno redakcija patį vyriausiąjį autorių išmetė lauk, ir paliko tik vieną Stangą!

Toliau dar įdomiau. Rodos, yra visai aišku ir neabejotina, kad didžiojo liet. kalbos žodyno uždavinys turi būti grynai moksliškas – duoti visą turimąją žodyninę medžiagą, istoriškai išdėstytą ir leksikografiškai sutvarkytą. Bet tarybiniai dirigentai viską apvertė augštyn kojomis: daug kur pirmon vieton bruka pavyzdžius iš dabartinių tarybinių (komunistinių) raštų, pvz. Stalino raštų vert. ir kt., o kaikuriuos senovinių raštų žodžius, tam tikrus skolinius, daugelio nemėgstamų autorių (tariamų liaudies priešų) raštų gražius pavyzdžius ir kt. išmeta lauk. Arba štai vėl: kaikuriuos senus slaviškus skolinius kildina iš dabartinės gudų (dabar vadinamų baltarusių-bielorusų) kalbos, nors tikrai fonetiškai ir istoriškai to visai negalima padaryti.

Taip pat, kad kasdieninė tarybinė kalba daugiau atsispindėtų žodyne, be jokios atodairos ir be jokio reikalo kiša tarptautinius žodžius, paimtus iš jų pačių išleisto praktinio žodyno, bet lig paskutinių laikų liet. kalboj plačiau nevartotus. Taigi didysis liet. kalbos žodynas iš tikrųjų tėra ne moksliškai objektyvus, bet ideologiškai selektyvus darbas, ir tuo būdu jo tikroji reikšmė yra gerokai sumenkėjusi. Tėra vertinga tik duodamoji žmonių arba neabejotinos vertės raštų kalbos medžiaga.

Teisinė terminija Lietuvoje

(Draugas, 1957 07 27)

Dabartinės Lietuvos valdovai yra nepaprasti žmonės: jie susirietę nori paneigti, suniekinti artimąją Lietuvos praeitį, ypač nepriklausomybės laikų veiklą. Jiems atrodo, kad anuomet nieko gero nebuvo daroma, – tik buvusi engiama ir mulkinama liaudis. Ir šitą savo pažiūrą jie skleidžia visur, kiekviename žingsnyje.

Štai 1954 m. Vilniuje Lietuvos Mokslų Akademijos Istorijos ir teisės instituto išleisto „Teisinių terminų žodyno“ prakalboj sakoma: „Buržuazijai valdant, teisinės terminologijos klausimas Lietuvoj bu-

vo visiškai apleistas: buržuazijai ne tiktai nerūpėjo sukurti aiškią ir tikslią teisinę terminologiją, bet, atvirkščiai, buržuazija buvo suinteresuota šios terminologijos neaiškumu, painumu, nes tai įgalino ją dar labiau engti ir išnaudoti darbo žmones, neįstengiančius susigaudyti buržuaziniuose įstatymuose".

Bet pats teisinių terminų žodynas rodo ką kitą: jame randame daugybę terminų, kurie jau buvo vartojami ir buržuaziniais laikais, pvz.: *apylinkė, apyskaita, apklausa, aplaidus, ataskaita, atlygis, įkaitas, įmonė, įspaudas* („kleimas"), *išlyga, laidas* (garantija), *laivyba, lažas, pareiga, paskirtis, pavaldus, pažaida, požymis, ranga* (statybinė ranga), *santoris, smurtas, teisena, teisynas, teismingas, teisnus, veiksnus, verslas* ir kt.

Visi šitie terminai sudaryti priešbolševikiniais laikais ir dabar toliau vartojami, bet kalbomojo žodyno autoriai užsimerkę tvirtina, kad anksčiau nieko pozityvaus nebuvę padaryta, tik miglos buvusios pučiamos liaudžiai į akis. Ką gi padarysi: pro tamsiai raudonus akinius jie temato, kas augštesniu įsakymu turi būti matoma.

Tačiau įdomus yra vienas dalykas: iš pagrindų panaikinus nepriklausomos Lietuvos santvarką, dabartinėj Lietuvoj pradėta vartoti visa eilė naujų, atneštinių sąvokų, kurių anksčiau lietuviai visai nepažino ir kuriems dabar stengiamasi pritaikyti tarybinį (komunistinį) apdarą. Štai šalia *ataskaita* susidarytas būdvardis *atskaitingas* „podotčiotnyj": liaudies teisėjas yra a t s k a i t i n g a s savo *rinkėjams*. Rusų vartojama *fašizirovat'*, tai ir žodyno autoriai pasidarė *fašizuoti*. Tuo pat būdu šalia rusų *razkulačivanije* atsirado *išbuožinimas, vyemka – poėmis* (pašto telegrafo korespondencijos p o ė m i s), *profsojuz – profsąjunga, uklad – sankloda* (socialinė s a n k l o d a), *podnaem, subarenda – subnuoma, zemlepol'zovanije – žemėnauda* (bendruomeninė ž e m ė n a u d a) ir t. t. Šitos rūšies tarybiniai terminai buvo susidaryti pagal ankstyvesnius rusų atitikmenis – verste verčiant iš rusų kalbos arba savotiškai pritaikant lietuvių kalbai (pvz. *naudmena* „ugod'e", *nenauda* „neatlyginamas turto naudojimas", *pažyma* „spravka", *žemėnauda* ir kt.

Apskritai imant, tikrų tarybinių terminų yra visai nedaug, o daugumas pasiimta iš koneveikiamųjų buržuazinių laikų. Bet ir tariamieji tarybiniai terminai, išskyrus keliolika gramozdiškų vertimų, daugiau-

sia yra sudaryti tais pačiais būdais, kuriais ir nepriklausomybės laikais buvo sudarinėjami teisiniai terminai. Taigi augščiau nosies vistiek neišspjauta!

Rašybos reikalai

(Draugas, 1957 07 27)

Š. m. gegužės 20–21 d. Vilniuje įvyko Lietuvos Mokslų Akademijos ir augštųjų mokyklų jungtinė mokslinė konferencija, kurioje buvo svarstomi rašybos dalykai. Konferencija konstatavusi „tvirtus mūsų rašybos pagrindus, kurių iš esmės nereikėtų keisti, o tik kaiką palengvinti ir suvienodinti". Todėl tos konferencijos dalyviai, kaip pranešama „Pergalės" Nr. 6, nutarę prašyti Lietuvos Mokslų Akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros institutą, kad jis drauge su Švietimo ir Kultūros ministerijomis sudarytų komisiją, kuri, remdamasi šios konferencijos medžiaga, paruoštų ir visuomenei paskelbtų rašybos suvienodinimo bei palengvinimo nutarimą.

Ši žinia yra įdomi tuo, kad ir Lietuvoj jau pradedama įsitikinti, kad dabartinė rašyba yra visdėlto taisytina. Kad dabartinės rašybos pagrindai yra tvirti, niekas iš rimtesnių kalbininkų ir neabejoja; bet kad toje pat rašyboje yra ir visa eilė prieštaringų nevienodybių, tai irgi niekas rimtai negali nuginčyti. Pvz. koks kalbininkas gali įtikinamai įrodyti, kad šalia *baugus* rašytina *baukštus*, šalia *kažkas – kažin kas*, šalia *negražiai – ne labai* ir kt.? Arba kas gali pasakyti, kad lietuviai taria ne *spjauti*, bet *sp'auti* (= *spiauti*)?

Nepriklausomos Lietuvos rašybos komisijos, kuriose dalyvavo visi geriausieji kalbininkai ir kalbos bei literatūros mokytojų atstovai, pripažino, kad šios rūšies nevienodybės pašalintinos – šalia *rūgti, spriegti, baugus, baigus, baigulys* ir kt. rašytina *rūgštus, sprigtas, baugštus, baigštus*. Tai buvo ne kas kita, kaip nevienodybių bei priešybių pašalinimas.

Ir „Liet. kalbos vadovo" autoriai ne ką kitą prasimanė, bet tuo pačiu keliu toliau ėjo. Bet savo laiku prieš tai spaudoje, ypač Naujienose, buvo pakilusi savotiška kačių muzika: vienas žmogus norįs visiems užkarti naują rašybą, tuo būdu būsiąs padarytas plyšys tarp Lietuvos ir užsienio lietuvių vartojamųjų rašybų ir t. t. Bet ką dabar

pasakys tie aklai užsispyrę plyšio priešininkai, jei Lietuvoj, norėdami pašalinti kaikurias nevienodybes, ims kaikuriuos rašybos dalykus ir suvienodins? Ar antiplyšininkai, užčiaupę burnas, seks tuo, kas Lietuvoj bus daroma? Ar jie stengsis būti iki galo griežti jablonskinės rašybos šalininkai, visai nekreipdami dėmesio į tai, kad pats J. Jablonskis nėra buvęs visai griežtas savajai rašybai (paskutiniuose priešmirtiniuose raštuose jis kaikuriuos dalykus buvo jau pats pakeitęs); kad visai aiškios, niekuo nepateisinamos priešybės bei nevienodybės yra nenaudingos nei praktikai, nei mokslui?

Paskutinių laikų beatodairiniai pavyzdžiai rodo, kad kaikurie užsispyrėliai ir toliau eis savo keliu, visai nežiūrėdami nei kalbos mokslo, nei kasdieninės praktikos reikalavimų. Tas pasiteisinimas, kad mes, atsidūrę svetimuose kraštuose, neturime visų pripažinto autoriteto (pvz. Šv. Ministerijos ar pn.), dar nerodo, kad būtų rimto pagrindo raštuose toliau užsispyrusiai vartoti niekuo neparemtas nevienodybes bei priešybes, kurios didžiai sunkina dabartinės rašybos paaiškinimą bei išmokimą.

Įvairybės

(Draugas, 1957 11 23)

Dabartinėj spaudoj ir kartais raštuose dar vis pasitaiko nevienodai vartojamų tiek bendrinių, tiek tikrinių žodžių; čia keletą iš jų iškelsime aikštėn.

1. Komunistinėj Lietuvos spaudoje dažnai vartojama **generalinė asamblėja**: Suvienytų Nacijų Organizacijos generalinė asamblėja (bendras, visuotinis susirinkimas). Pats žodis **asamblėja** visų pirma yra paskolintas iš rusų **assambleja**, o ši savo keliu yra kilusi iš prc. **assemblée** „susirinkimas" (nuo **assembler** „surinkti", **s'assembler** „susirinkti"). Prc. **assemblée générale** (vok. Hauptversammlung) per rus. kalbą pavirto komunistinėj liet. kalboj **generaline asamblėja**. Bet iš esmės **asamblėja** nieko daugiau nepasako kaip mūsų įprastinis **susirinkimas**, visai panašiai kaip kad **nacija** nereiškia daugiau nieko kito kaip mūsų **tauta**. Taigi **generalinės asamblėjos** vietoj visai lengvai gali būti vartojamas **visuotinis (generalinis)**

susirinkimas: Jungtinių Tautų Organizacijos bendras, visuotinis susirinkimas. Laisvųjų kraštų lietuvių spaudai nebūtų patartina seną **susirinkimą** keisti nieko daugiau nepasakančia prancūziškai rusiška svetimybe **asamblėja.**

2. „Liet. kalbos vadove" **Alžiru** vadinamas šiaurės Afrikos miestas ar kraštas. Taip šis vietovardis buvo vartojamas ir mūsų senuosiuose vadovėliuose. Matyti, tai buvo pradėta daryti nusižiūrėjus į rusų kalbos vartoseną, kur **Alžir** vartojamas tiek miestui, tiek kraštui vadinti. Vak. Europos kalbose kalbamasis šiaurės Afrikos miestas ir kraštas dažnai vadinami skirtingai: prc. **Alger**, ang. **Algiers**, isp. **Argel** (arab. **al džez'air** „salos") ir prc. **Algerie**, ang. **Algeria**, isp. **Argelia.** Vien praktiniais sumetimais pravartu būtų ir mums daryti panašų skirtumą: patį miestą galėtume ir toliau vadinti įprastiniu **Alžiru**, o dėl vienodumo ir kraštas galėtų būti vadinamas **Alžirija.** Man rodos, šalia **Alžiras** nelabai tiktų **Alžerija**: tai tik nereikalingai sunkintų atsiminimą. Bet jeigu kas pagal Vak. Europos kalbas būtinai norėtų išlaikyti **Alžeriją**, tai tada dėl nuoseklumo reikėtų vartoti ir **Alžeras.**

Panašiai kaip **Alžiras** šalia **Alžirija**, turėtų būti vartojamas ir **Tunisas** (šiaurės Afrikos miestas) šalia **Tunisija** (šiaurės Afrikos kraštas); plg. prc. **Tunis** ir **Tunisie**, ang. **Tunis** ir **Tunisia** ir kt. Šitokia vartosena gali būti iš dalies paremta tokių pavyzdžių kaip **Grenlandija, Islandija** ir kt., kurių vietoj, atrodo, turėtų būti lytys su galūne **-as: Grenlandas, Islandas** (plg. ang. **Greenland, Iceland**) ir kt. Pačioj Lietuvoj nuo **Kaunas, Vilnius** net buvo pradėta vartoti ir **Kaunija, Vilnija** „Kauno, Vilniaus kraštas".

Kazimieras Jaunius

(Draugas, 1958 02 22)

Šiemet, vasario 25 d., sukanka 50 metų nuo kun. Kazimiero Jauniaus mirties, todėl šia proga pravartu bent trumpai prisiminti tą žmogų, kuris taip daug naudinga Lietuvai yra padaręs.

Šiaipjau K. Jaunius mums nėra perdaug įdomus: kasdieniniame gyvenime buvo gerokai apsileidęs, savęs maža težiūrėjo, savo kunigi-

nėms priedermėms irgi nevisados užtektinai buvo stropus ir pagaliau net į praktinius kalbos dalykus beveik visai nesigilino. Bet užtat tas pat K. Jaunius yra ir dar ilgai bus mums didžiai vertingas kaip genialus savamokslis kalbininkas, kuris savo laiku buvo jau plačiai pagarsėjęs kalbotyriniame pasaulyje tuo metu, kai apie mūsų vėlyvesniuosius kalbininkus, J. Jablonskį ir K. Būgą, dar nedaug kas tebuvo žinoma. Jo pagarsėjimo priežastis buvo gilus lietuvių kalbos mokėjimas ir šiaip kalbotyrinis žiningumas, anksti atkreipęs pačių garsiųjų užsienio kalbininkų dėmesį. Pvz. ano meto didžiausia garsenybė, Leipzigo universiteto profesorius K. Brugmannas, buvo pas jį atvykęs tartis kalbos mokslo reikalais. Prof. A. Leskienas plačiai aprašė jo mokslą viename žymiame kalbotyriniame vokiečių žurnale (Indogerm. Forschungen). Kazanės universitetas, kur profesoriavo garsusis kalbininkas J. Baudoin de Courtenay, jam suteikė lyginamosios kalbotyros garbės daktaro laipsnį, o Krokuvos universitetas norėjo jį net kviesti savo profesoriumi, tik jis nuo šio kvietimo atsisakė.

Jeigu K. Jaunius būtų buvęs kiek paslankesnis savo gausioms žinioms surašyti, jeigu jis būtų buvęs spec. sistemingomis studijomis įsigijęs kalbotyrinį išsilavinimą ir vėliau galėjęs atsidėti vien tik kalbotyrai bei kritiškai sugebėjęs įsisavinti visas žymesniąsias savo meto kalbotyrines teorijas, – tai iš jo mes būtume turėję labai žymų, europinio masto, mokslininką. Bet ir toks, koks iš tikrųjų buvo, K. Jaunius tebespindi mums visa savo didybe.

Visų pirma, turėdamas kalbinį pašaukimą, pasakytume, iš Dievo malonės, net ir be specialaus kalbotyrinio pasiruošimo, jis sugebėjo įžvelgti, iškelti aikštėn ir net formuluoti daugelį labai svarbių liet. kalbos dalykų, kurių anksčiau niekas nebuvo pastebėjęs ir kurie vėliau buvo visuotinai pripažinti; pvz. jis pirmasis susekė prieškirtinių ir pokirtinių liet. kalbos skiemenų priegaidžių prigimtį. Jo žymesniųjų mūsų tarmių aprašai savo subtiliais fonetiniais pastebėjimais ir dabartinei mūsų tarmėtyrai tebėr didžiai vertingi, o bendras liet. tarmių suskirstymas, galima sakyti, dar ir dabar tebegalioja. Jo liet. kalbos gramatika, kad ir tik iš seminarijos klierikų užrašų kilusi, dar dabar tebėr rimtas šaltinis ne tik liet. kalbos mokslui, bet ir pačiai mūsų bendrinės kalbos praktikai; todėl pvz. J. Jablonskis, rašydamas

savo liet. kalbos gramatiką, tuo K. Jauniaus darbu naudojosi kaip vienu iš svarbiausių šaltinių. Net ir jo „Aistiški studijai", kuriuose jis yra daugelį visokių etimologinių, dabartiniu požiūriu daugiausia nevykusių įmantrybių prigalvojęs, savo autentiškų kalbinių duomenų gausumu dar ir dabar tebėr vertingi mokslui.

Nors K. Jaunius, kaip jau minėta, tiesiogiai ir nesirūpino praktiniais mūsų kalbos dalykais, visdėlto jo įtaka mūsų bendrinės kalbos raidai yra buvusi gana žymi. Pvz. jis savo gramatikoj įrodinėja, kad bendriniam reikalui netinka nei viena garsinė, nei tarminė, nei istorinė rašyba; tam tikslui geriausiai deranti kilminė rašyba, bet tik tiek, kiek ta kilmė esanti aiški. Šio principo su mažomis išimtimis vėliau laikėsi ir J. Jablonskis su K. Būga. Kritiškai atrinkęs vykusius dalykus nuo nevykusiųjų, J. Jablonskis yra daug kuo pasinaudojęs iš K. Jauniaus mokslo ir pritaikęs bendrinei kalbai. Tai tarp ko kito rodo ir jo dabar visuotinai įsigalėję tokie gramatiniai terminai kaip **tvirtapradė, tvirtagalė priegaidė, linksnis, linksniuotė, dalyvis, prokalbė** ir kt. Taip pat ir K. Būga yra apsčiai laimėjęs iš savo mokytojo: jis yra ne tik Būgai atvėręs akis į didžiulį liet. kalbos lobyną, bet ir per „Aistiškus studijus" paskatinęs jį atsidėti didžiajam liet. kalbos žodynui.

Tuo būdu K. Jaunius, būdamas didelis lietuvis patriotas, su didele meile tyrinėjo savo gimtąją kalbą, o būdamas genialiai gabus, įstengė daug vertingų dalykų pasiekti ne tik liet. kalbos mokslui, bet ir tos kalbos praktikai. Šiandien mes galime suprasti, kodėl K. Jaunius, savamokslis kalbininkas, daug yra klaidžiojęs ir apsčiai laiko sugaišęs tokiems dalykams, kuriuos dabar maža kas beprisimena. Bet mes negalime užmiršti ir daugelio tokių dalykų, kuriuos jis Lietuvai tikrai naudingus yra padaręs: šituo atžvilgiu jis pasiliks mums didžiai brangus dar ilgai ilgai, tol, kol liet. kalba skambės bent kur pasaulyje.

Lituanistika, tauta ir *valstybė*

(Vienybė, 1959 10 09)

Liaukimės šnekėję, kaip kad buvo apie tai Višteliausko ir kaikurių kitų pradžiamokslių aušrininkų posmelojama

Kleofas Jurgelionis kartais mėgsta spaudoje pašnekėti ir apie kalbos dalykus, bet, deja, nelabai vykusiai. Štai jis neseniai mėgino skaitytojus įtikinti, kad tokių žodžių kaip *lituanistika, slavistika, germanistika* iš viso negali būti, nes jų daryba esanti neįmanoma. O dalykas yra visai paprastas. Jau senovės graikų lotynų kalbose buvo vartojama priesaga *-ista*: *evangelista* ir kt. Šalia to dar buvo pažįstama ir graikų būdvardinė priklausomybinė priesaga *-ikos*, lot. *-icus*: gr. *historikós*, lot. *historicus* „istorinis" ir kt. Ilgainiui *-ista* buvo sudėta su *-icus* (gr. *-ikos*) ir sudaryta nauja, sudėtinė, priesaga *-isticus* (mot. gim. *-istica*), pvz. *romanistica* (scientia) ir kt. Pagal tai vėliau atsirado *germanistika, slavistika, lituanistika, baltistika* ir kt., ir dabar kalbotyrinėj literatūroj tos rūšies dariniai gana plačiai vartojami. Tai yra visai geri ir patogūs dariniai: *lituanistika* yra lietuvių kalbos, literatūros, istorijos, apskritai – lietuvių žodinės kūrybos, raštijos ir senybių mokslas; *germanistika* yra germanų kalbų, raštijos ir senybių mokslas ir tt.

Dar gražiau yra su tauta: Kleofui Jurgelioniui ji yra visai svetimas žodis, savo pradžią gavęs iš teutonų raitelių vardo, todėl jo nuomone šis žodis turėtų būti išmestas iš lietuvių kalbos. Bet tokiu lengvapėdišku samprotavimu nepatikės nei vienas numaningesnis lietuvis. Visų pirma žodis *tauta* mums jau yra pažįstamas nuo senų senovės. *Tauta* „žmonės, liaudis, Volk, narod" yra plačiai vartojama XVI amžiaus M. Daukšos kalboje. Ypač dažnai šis žodis yra vartojamas labai seniems lietuvių dvikamieniams vardams sudaryti, pvz. *Tautgirdas, Tautkantas, Tautrimas, Tautvaišas, Tautvydas, Tautvilas* arba *Butautas, Gantautas, Gintautas, Gostautas, Jotautas, Kantautas, Nortautas, Sirtautas, Vieštautas, Vytautas* ir kt. Iš to žodžio sudaryti *tautinykai* Jono Bretkūno raštų kalboje yra „žemininkai, Landvolk". Latviams *tauta* yra „tauta, nacija, Volk", daugiskaita *tautas* „svetimi žmonės", *tautietis* „svetimasis, jaunikis; vedęs vyras, pats;

tos pačios tautos žmogus, tautietis". Sen. prūsų *tauto* buvo „kraštas, Land". Mūsų *tautai* toliau atliepia oskų (vienos italikų padermės) *touto* „civitas, populus", sen. airių tuoth „tauta, padermė, kraštas", kimrų *tud* „kraštas" ir kt. Taigi mūsų *tauta* yra ne iš kur kitur paskolinta, bet gūdnas savas žodis, paveldėtas iš senų senovės, tos pat rūšies, kaip *alkas* „pušynas, gojus, giraitė", *dievas, dūmai, laukas, ratas, sūnus, takas, žambas* ir kt. Šitas žilos senovės veldinys dabar gali reikšti ir iš tikrųjų reiškia tai, kas kitoms tautoms yra *nacija* (iš lot. *natio*); kokio nors tarp jų skirtumo nėra. Todėl United Nations visai tinkamai gali būti vadinamos *Jungtinėmis Tautomis*. Anglų *to unite* yra vienyti, jungti; *jungtinis* yra „jungte sujungtas, suvienytas"; plg. *vytinis* (t. y. tam tikru būdu suvytas) botagas ir kt. Šiuo metu Lietuvoje tik komunistai, stipriai įsitvėrę Maskvos skverno, rusų *Sojedinionnyje Nacii* visur vergiškai verčia *Suvienytomis Nacijomis*. Mūsų kalbos įpročiais tai visai gerai gali būti vadinama *Jungtinėmis Tautomis*, ir taip iš tikrųjų visi laisvieji daro.

Pagaliau Kleofas Jurgelionis mėgina dar šnekėti apie valstybę, bet šneka, šneka, ir nieko gero neiššneka: pasilieka migla, tuščias žodžių raizginys. Jis sako, kad šis žodis esąs sudarytas iš *valsčius*, bet jis netinkąs vadinti *Jungtinėms Amerikos Valstybėms*; geriau esą būtų drauge su K. Jauniumi jas vadinti Suvienijtais Amerikos Valsčiais arba Suvienijtomis Amerikos Valstijomis, nors *valstija* esanti perdaug dirbtinis žodis. Ir taip lieka neaišku, kaip mes dabar iš tikrųjų turėtume lietuviškai vadinti *United States of America*. Man rodos, čia nebėra jokio reikalo dirbtinai laužtis pro atviras duris: dabartinė *valstybė*, J. Jablonskio susidaryta pagal latvių *valstība*, yra jau prigijęs žodis, ir jį toliau vartokime sau ramiai, veltui nebelaužydami savo galvos. O norėdami mandriau pašnekėti, šnekėkime, ne kaip kam į galvą ateina, bet daugiau prisilaikydami tam tikrų istorinių duomenų. O tie duomenys yra tokie. Seniausia tam reikalui lytis yra latvių *valsts* „valstybė (state, Staat, Reich); sritis", kuri mūsų kalboj atlieptų *valstis* (kilm. *valsties*), kilusi iš *vald-stis* nuo *valdyti* ir kt. Toliau *valstis, -ies* atitinka rus. *volost'*, čekų *vlast* „kraštas, valstybė, tėvynė" ir kt.; plg. mūsų *barnis, -ies* ir rus. *boron'* „kova, kliūtis", sen. bulg. *bran'* „ginčas, kova", lenk. *broń* „ginklas" ir kt. Kaip dabartinėj mūsų kalboj senovinės *barnies* vietoj jau sutinkamas ir *barnius*,

taip *valsties* vietoj ilgainiui buvo susidarytas vėlesnis *valsčius*. Jei iš pradžios būtume buvę kiek apdairesni, būtume galėję dabartinės nevisai tinkamos *valstybės* vietoj pasirinkti senovės veldėmę (arba veldinį) *valstis, -ies*, ir dabar galėtume visai gražiai vartoti – *Jungtinės Amerikos Valstys*. *Valstija* yra vėliau iš analogijos susidaryta, panašiai kaip *viešpatija, karalija viešpatystės, karalystės* vietoje ir kt.

Iš šių kelių pavyzdžių galime sau tokią išvadą pasidaryti: liaukimės pagaliau šnekėję apie kalbos dalykus, kaip kad buvo apie tai prieš 70–80 metų Višteliausko ir kaikurių kitų pradžiamokslių aušrininkų posmelojama; dabar kalbos mokslas jau yra žymiai toliau pažengęs.

Vaidas Jurgio Baltrušaičio kūryboje

(Draugas, 1959 11 28)

Poezinėje J. Baltrušaičio kalboje sutinkame apsčiai įvairių nepaprastų žodžių, tiek tarminių, tiek iš senesnių raštų paimtų, dabar jau nebežinomų, tiek (nors visai retai) naujai sudarytų, pvz., **būtovė** „senovė, istorija“ (K. Būgos vartotas naujadaras), **ertovė** „erdvė, erdvumas“, **gąstas** „nuogandas, siaubas“, **germena** „germė, geroji ko dalis“, **girokštas** „toks indas“, **keras** „burtas, žavesys“, **puošna** „puošmena, papuošalas“, **suoslė** „rūpestis“, **vakartis** „indėlis, į kelionę ar į darbą įsidedamas valgis“, **vargeta** „varguolis, suvargėlis“, **žibuklas**, „blizgutis“, **žiora** „gaisas, pašvaistė“ ir kt.

Kaikurios iš šitokių J. Baltrušaičio kalbos nepaprastybių Jonui Aisčiui atrodo nevykusios: „Galima sutikti nemaža jo (J. Baltrušaičio) paties nukaltų žodžių. Tarp jų yra nevykusių. Pavyzdžiui, poetas vartoja žodį „vaidas“ vaidenimosi prasme, bet jį galima labai lengvai suprasti vaido (kivirčo) prasme (Jurgis Baltrušaitis. Poezija. 1948, 264 psl.).

Kad būtų aiškiau, pacituosime kelias pastraipas iš J. Baltrušaičio „Nemigo“:

Kažkokia baimė širdį smaugia,
Lyg šmėklos slankioja aplink –
Čiučėk, svirpleli, vargšo drauge,

Ir mano gąstą nuramink...
Nes, štai, nakties tamsoj nuskendęs
Nuo **vaido** rakinu duris,
Bet jokie vartai, jokios sklendės
Manęs nuo jo neuždarys...
Kažkas vis šurga, krapštos, trinas,
Nuleis rankas ir vėl ir vėl išties –
Tai mano praeitis **vaidinas**,
O gal tai mojis ateities...

Argi iš viso šio konteksto ne aišku, kad čia **vaidas** yra „vaidalas, tai, kas vaidinasi", o ne **vaidas** „barnis, kivirčas"? Iš pirmosios pastraipos („Lyg šmėklos slankioja aplink") ir paskutiniosios („Tai mano praeitis vaidinas") aiškiai matyti, kad čia minimasis **vaidas** yra susijęs su vaidinimusi, su šmėkla, ne su barniu ar kokiu ginču, nes, nakties tamsoj nuskendus, nebūtų didelės prasmės (nei vaizdo) rakintis duris nuo **vaido** „kivirčo".

Tas pats yra ir paskutinėj „Amžių vaido" pastraipoj:

Žemės vargas atsikėlė,
Ir užgeso kibirkštėlė, –
Vaidas mirusių dienų
Iš senovės pelenų.

Argi čia „**vaidas** mirusių dienų" gali turėti mirusių dienų barnio ar kivirčo reikšmę? Iš viso konteksto, iš visos pastraipos prasmės atrodo, kad tai tėra tik „vaidinimasis, pasirodymas, vaidinamasis reginys ar kas pn."

Jurgis Baltrušaitis nėra šio **vaido** pats nukalęs, nei šis žodis yra nevykęs. Visų pirma jį jau randame senesniuose mūsų kalbos šaltiniuose – K. Sirvydo ir Nesselmano žodynuose (čia jis reiškia „ženklą, paveikslą, fantazinį vaizdą, reginį"). Toliau šios reikšmės **vaidas** santykiauja su mūsų **vaidalas** „vaiduoklis" (dėl darybos plg. **užvalkas** ir **užvalkalas**), prūsų **waidinna** „jie rodo", mūsų **veidas, veizdėti** ir kt.

Taigi **vaido** „vaidinimosi, vaidalo" kilmė yra visai aiški, ir savo daryba jis niekuo nesiskiria nuo šių dienų **daigas, saikas** šalia **diegas, siekas** ir kt. J. Baltrušaitis, pasiėmęs šį seną žodį, taip įpynė į savo

eilėraštinę kalbą, kad skaitytojas, naudodamasis kontekstu, iš pačių aplinkybių iš visos poeto vartosenos jau nesunkiai gali atpažinti reikiamąją reikšmę. Žodžio reikšmė tėra visai aiški, gyva tik žodžių junginyje, sakinyje.

Žaidikas ir *žaidėjas*

(Draugas, 1960 08 13)

Š. m. Draugo 180 nr. Algirdas Daukša ginčijasi su E. Šulaičiu dėl **žaidiko** ir **žaidėjo**: vienas iš jų linkęs vartoti **žaidiką**, o kitas **žaidėją**. Norėdami į šį ginčijamą klausimą atsakyti, trumpai pažiūrėkime, ką reiškia priesagos **-ika-** ir **-ėja-**. Visų pirma daiktavardžiai, sudaryti su šiomis priesagomis, reiškia veikiančiuosius asmenis, arba veikėjus, pvz. **davėjas** „kas duoda“, **gynėjas** „kas gina“, **rovėjas** „kas rauna“, **siuvėjas** „kas siuva“, **šokėjas** „kas šoka“ ir **korikas** „korėjas“, **kūlikas** „kūlėjas“, **mėžikas** „mėžėjas“, **skundikas** „skundėjas“, **šėrikas** „šėrėjas“ ir kt. Kaip matome, šių priesagų dariniai daugiausia vienodai sudaromi iš vientisinių veiksmažodinių būtojo kartinio laiko šaknų: **davė – davėjas, gynė – gynėjas, rovė – rovėjas** ir **korė – korikas, kūlė – kūlikas, plėšė – plėšikas** ir t. t.

Iš antrinių veiksmažodžių, su įvairiomis priesagomis, sudaromi daiktavardžiai paprastai turi priesagą **-toja-** (**kratyti – kratytojas, skaityti – skaitytojas, malšinti – malšintojas, vaikščioti – vaikščiotojas, žuvauti – žuvautojas** ir kt.), nors retkarčiais jų pasitaiko ir su priesagomis **-ika-** bei **-ėja-**, pvz. **kratėjas** „kratytojas“, **rašėjas** „rašytojas“, **taisėjas** „taisytojas“ ir **kratikas** „kratytojas“, **lopikas** „lopytojas“, **prašikas** „prašytojas“, **vaikštikas** „vaikščiotojas“ ir kt.

Savo reikšme šios rūšies dariniai daug kur vieni nuo kitų beveik niekuo nesiskiria, bet tam tikrais atvejais jų vartosenoje pasireiškia kiek ir skirtumo; pvz. priesaga **-ėja-** kartais reiškia veikėją, kuris atlieka tik tam tikrą veiksmą, o **-ika-** parodo veikėją, atliekant kokį nuolatinį veiksmą, t. y. kokį darbą dirbant ne vieną kartą, bet kartotinai, kartais net su tam tikru palinkimu. Pvz. **ėdėjas** yra kiekvienas, kuris ėda, o **ėdikas** yra ir tas, kuris ėda, t. y. spaudžia, engia (pas mus yra daug **ėdėjų**, t. y. valgytojų, bet tas ponas buvo tikras žmonių **ėdikas**, t. y. prispaudėjas, engėjas“).

Arba štai Fr. Kuršaičiui **skundėjas** tėra tas, kas skundžia, Klaeger, o **skundikas** – kas noriai ir dažnai skundžia; **spaudikas** – kas noriai ir daug ką spaudžia; **pirkikas** – kas dažnai pirkioja, ir t. t.

Panašios reikšmės šiokių darinių pasitaiko ir kitur, pvz.: **laužikas** „linų minėjas", **lindikas** „kuris visur landžioja, landūnas", **plėšikas** „kas linkęs plėšti, grobti, grobikas, vagis, razbainikas", taip pat **laižikas** „pataikūnas, šunuodegautojas", **vaikštikas** „kuris mėgsta, gali vaikščioti, keliautojas" ir kt. Pagal tai dabar dažniau sakoma Muravjovas **Korikas** (ne **Korėjas**), **nešikas** „porter", **vežikas** ir kt., bet šalia to jau visuotinai vartojama ir **siuvėjas** (ne senovinis **siuvikas**), **teisėjas** „sūdžia, judge" (ne **teisikas**) ir kt.

Žaidikas sporto terminu jau buvo pradėtas vartoti nepriklausomojoj Lietuvoj. Kultūros Rūmų prašoma, šį žodį specialiniu terminu pirmoji yra priėmus Lietuvių Kalbos Draugijos terminologijos sekcija, kurioj dalyvavo visi žymesni ano meto kalbininkai (J. Balčikonis, J. Jonikas, A. Salys ir kt.; sekcijos pirmininkas buvo Pr. Skardžius). Po to **žaidikas** buvo jau plačiai paplitęs sportinėje kalboje; sportiniu terminu jį ir šiandien teikiame.

Policininkas ar *policistas*?

(Draugas, 1961 04 29)

Dabar mes savos valstybės neturime, nelaikome nei savos **policijos**, todėl, rodos, mums perdaug nebeturėtų rūpėti ir **policininkas** ar **policistas**. Bet gyvenime nevisados taip esti. Štai vieną kartą „Buv. Lietuvos **policistų** klubas Krivulė" ruošė savo šventę, ir tai panoro paskelbti laikraščiuose. Bet viena laikraščio redakcija ėmė skelbime ir buv. **policistų** vietoje parašė buv. **policininkų**. Dėl to kilo reakcija: „Krivulės" valdyba prašė redakciją atitaisyti šią aiškią „klaidą", nes daug kas, paskaitęs šį skelbimą, galįs suprasti, kad tradicinę klubo šventę ruošia ne paprasti, eiliniai **policistai**, tos rūšies žmonės, kaip **kareiviai, eiguliai** ir kt., bet kažkokie **policininkai**, tokie sutvėrimai, kaip **miškininkai, dvasininkai** ir kt.

Už tai „Krivulės" valdybos negalime žiauriai kritikuoti: kaip supranta, taip ji ir šneka. Čia tik pridėsime vieną kitą savo pastabą.

Jau nepriklausomojoj Lietuvoj buvo pradėta plačiau vartoti priesagą **-ininkas** kai kurių svetimų priesagų vietoje; pvz. užuot **esperantistas, finansistas, kontrabandistas, parašiutistas, trockistas**, taip pat **akcionierius, bankierius, reakcionierius** jau buvo vartojama **esperantininkas, finansininkas, kontrabandininkas, parašiutininkas, trockininkas, akcininkas, bankininkas, reakcininkas** ir kt.

Šios pastarosios rūšies dariniai mums yra artimesni ir aiškesni: **esperantininkas** yra tas, kuris mokosi esperanto, yra esperanto žinovas ar šalininkas; **finansininkas** yra finansų žinovas, tvarkytojas; **kontrabandininkas** yra tas, kuris verčiasi kontrabanda, ir kt.; plg. **lokininkas** „lokių vedžiotojas", **malūnininkas**, „kas malūne dirba; malūno savininkas", **namininkas** „namiškis, namų gyventojas; ūkininkas", **vargonininkas** „kas vargonuoja, vargamistra", **žvalgybininkas** „žvalgybos tarnautojas" ir kt. Šalia to jau tuomet buvo plačiau vartojamas **milicininkas** „milicijos tarnautojas" ir **policininkas** „policijos tarnautojas", ne **miliciantas (milicijantas)** ar **policistas, policmonas**; šie žodžiai sutinkami ir dabartinėj Lietuvoj.

Ir tarp **policininko** bei **policisto** paprastai nebuvo daroma jokio reikšminio skirtumo; pridėdami priesagą **-ininkas**, kalbininkai norėjo tik dažnai vartojamą **policininką** padaryti platesnei visuomenei suprantamesniu, savesniu žodžiu, negu **miliciantas, milicmonas, policistas, policmonas** ar kt., ir daugiau nieko. „Krivulės" valdybos surastas tariamas skirtumas tarp **policisto** ir **policininko** kalbiškai niekuo neparemtas.

Domo Veličkos dovana

(Draugas, 1961 05 27)

Kiek geriau susipažinus su D. Veličkos tik ką pasirodžiusia antrąja „Lietuvių literatūros" dalimi, susidaro gana maloni nuotaika ne tik literatūros žmogui, bet ir kalbininkui: visas veikalas parašytas gražia, taisyklinga ir lengva lietuvių kalba, autorius savo mintis reiškia atsargiai ir objektyviai, be jokio šališkumo ar pigaus pasispjaudymo. D. Velička yra lituanistas mokytojas, studijavęs lituanistiką pačiais sunkiausiais karo laikais Lietuvoje ir tuojau po karo Vokietijoje. Tuo metu, kada kiti bizneliais rūpinosi ar šiaip tuščiai laiką prašvilpinia-

vo, jis Tuebingene stropiai lankė lituanistines paskaitas, išlaikė baigiamuosius egzaminus ir parašė neblogą diplominį darbą apie St. Santvaro poezinę kūrybą. Būtų labai gerai, kad autorius tą darbą, kiek papildęs ir perdirbęs, paskelbtų platesnei visuomenei: St. Santvaras vietomis yra gana įdomus, nuoširdus poetas, ir jam įvertinti toks žygis tikrai būtų ne pro šalį. Reikia tikėtis, kad D. Velička tai kada nors padarys.

D. Veličkos „Lietuvių literatūra“ yra brangus indėlis mūsų šių laikų vargo mokyklai svečiose šalyse bent keliais atvejais: jis lituanistui mokytojui visų pirma suteikia vertingų, kartais gana sunkiai pasiekiamų literatūrinių žinių, tiek informacinių, referencinių, tiek aiškinamųjų, pavaizduojamųjų. Pastarajam tikslui itin apsčiai duoda atskirų autorių tekstų, išspausdintų originaline arba šių laikų bendrine rašyba.

Pačiame veikale, rašant apie atskirus autorius, kalbiniai stilistiniai dalykai, galbūt vietos taupymo sumetimais ar dėl kitų priežasčių, mažai tepaliečiami, tik pačiame gale duodamas retesnių žodžių žodynėlis.

Literatūriniai terminai vartojami tradiciniai, ir visai gerai, pvz. **romanas** (ang. **novel**), **novelė** (ang. **short story**) ir kt., tik gal vienas kitas etimologinis paaiškinimas yra kiek trūktinas; pvz. dabartinė **drama** yra kilusi iš gr. **drama** (km. **dramatos**) „veiksmas, veikla“ (nuo **drao** „darau“, **dran** „daryti“, ne nuo **dram** – „darau“, kaip kad autorius išveda).

Žodynėlyje žodžiai rašomi ir aiškinami beveik gerai, tik vienas kitas dalykas yra nepaaiškintas arba aiškinamas nevisai vykusiai; pvz. **berlinka** yra aiškiai slaviškas skolinys (žodynėly jo kilmė nepažymėta); **galionėlis** iš **galionas** (iš lenkų kalbos); **kodelis** „medinis indas, laukneša“ iš **kodis** (iš gudų kalbos); **lietuvinykump**, sudarytas iš daugiskaitos kilmininko ***lietuvinykun** ir polinksnio **-pi (pie)**, yra einamasis pašalio vietininkas, ne senovinis naudininkas; **mitukas** „gūnia po balnu“ kirčiuojamas ne priesagoje, bet šaknyje, ir t. t.

Nepaisant šitų kelių smulkmenų, visas D. Veličkos darbas kalbiškai yra padoriai sutvarkytas, ir tuo atžvilgiu jis yra nusipelnęs visų didelės padėkos, ypač šiuo metu, kada mūsų gimtoji kalba raštuose daug kur negailestingai maitote maitojama.

Pekus ir *tūbas*

(Draugas, 1964 08 29)

Abu šie žodžiai yra seni mūsų kalbos piliečiai, būdingi mūsų senovės liudytojai, ir todėl gaila, kad jiems visai nebuvo rasta vietos **Lietuvių** enciklopedijoj.

Pekus dar dažniau sutinkamas mūsų senųjų raštų kalboj (J. Bretkūno Biblijos vertime, M. Daukšos Postilėje ir kt.), bet šiais laikais jis bepažįstamas tik vienur kitur Vilniaus krašte (Zasečiuose, Zieteloj ir kt.). Gilią šio žodžio senovę patvirtina ir kitos indoeuropiečių kalbos: prūsų **pecku** „galvijai, Vieh", lot. **pecu** arba **pecūs** (vs. km. **pecoris**), gotų **faihu** „manta, turtas", sen. indų **páśu** – „pekus, turtas" ir kt. Tai, be abejonės, yra labai gilios senovės veldinys, ilgainiui jau daugely ide. kalbų išnykęs arba išlikęs pakitėjusia reikšme; pvz. sen. anglų saksų **fehu**, sen. anglų **feoh** reiškė „pekų, turtą, nuosavybę", o iš to išriedėjęs dabartinis anglų **fee** yra jau „atlyginimas, mokestis; arbatpinigiai (tip)". Dėl reikšmės atmainos plg. dar lot. **pecu (pecūs)** : **pecūnia** „pinigai", **pecūlium** „turtas".

Pekaus yra nevisai paprasta ir garsinė raida. Kaip žinoma, senovinis, indoeuropinis kietas (velarinis) **k** yra mūsų kalboj išlikęs lig šių dienų, o minkštas (palatalinis) **k'** yra išvirtęs į **š**, pvz.: mūsų **karas** (ir **karias** „karas; kariuomenė"), sen. graikų **koiranos** (iš ***korjanos** „karo vadas"), gotų **harjis** „kariuomenė, Heer"; **naktis**, latvių **nakts**, lot. **nox** (vs. km. **noctis**), sen. indų **naktam** „naktį" ir **šimtas**, lat. **simts**, lot. **centum** (senovėj **c-** buvo tariamas **k**), sen. indų **śatam**, rusų **sto**; dab. rusų **serdce** (senovinė **širdis** ***sird-**), gotų **hairto**, lot. **cor** (vs. km. **cordis**) ir kt. Tais garsų dėsniais vadovaudamasis, K. Būga savo laiku manė, kad **pekus** (plg. sen. indų **paśu-** ir **śatam** negalįs būti senas, baltiškas žodis, bet turįs būti paskolintas iš gotų kalbos, t. y. esąs tos pat rūšies germaniškas skolinys, kaip **alus, šarvas** ir kt.) Bet vėliau kalbininkai (Ed. Hermannas, Fr. Spechtas ir kt.) pastebėjo, kad dėl tos priežasties mūsų **pekus** nebūtinai turi būti iš kur kitur paskolintas, nes iš senų senovės tiek pačioj lietuvių kalboj, tiek kitose baltų kalbose, kaip rodo dabartiniai tarmių duomenys, galėjo būti pagrečiui vartojami vienoj ir toj pačioj šakny tiek senoviniai velariniai, tiek palataliniai tos pat grupės priebalsiai,

plg. **kleivas** ir **šleivas** ir kt. Taigi mūsų **pekus**, prūsų **pecku** visai lengvai gali būti senas, baltiškas, žodis šalia sen. indų **paśu-**, avest. **pasu-** (mūsų būtų *pešus) tos pat rūšies, kaip šalia sen. indų **aśman-**, avest. **asman-** „akmuo", gr. **ákmōn** „priekalas" yra ir mūsų **akmuo**, latvių **akmens** (bei **akmins, akmuons**), kurį K. Būga savo „Liet. kalbos žodyne" irgi buvo linkęs laikyti skolintu žodžiu. Antra vertus, **pekus** ir kultūros istorijos sumetimais laikytinas savu tos pat senovės žodžiu, kaip **ašva** „kumelė" (šalia išnykusio senovinio ***ašvas** „arklys"; plg. dar žem. – **ašvienis**), **avis, šuo**, taip pat **ratas, laukas** ir kt. Todėl A. Mažiulis š. m. liepos 25 d. Draugo šeštadieniniame priede (nr. 174), kritikuodamas M. Gimbutienės naujai pasirodžiusį veikalą „The Balts", nori be jokio rimtesnio pagrindo grįžti prie gerokai senstelėjusios būginės etimologijos, kurios naujesni kalbotyriniai tyrinėjimai nebepatvirtina.

Kas kita yra **tūbas** (ir **tūba**) „veltinys (vailokas), ang. felt, vok. Filz". Tai yra irgi senas žodis, sutinkamas K. Sirvydo, Ruigio, Nesselmanno, Kuršaičio žodynuose, Žemaičių tarmėse (Kvedarnoj, Mosėdy) ir kt. Šio žodžio senumą rodo ir latvių **tūba**, prūsų **tubo** „tūbas, veltinys". Bet šio žodžio kilmė dar nėr galutinai paaiškėjusi. K. Būga „Kalboj ir senovėj" (294 psl.) tarė šį žodį esant paskolintą iš skandinavų kalbos, bet J. Endzelynas K. Muelenbacho Latvių kalbos žodyne yra linkęs šį žodį kildinti iš vėlyvesnės gotų kalbos, nes latvių kalboj šalia **tūba** yra ir **tuoba**, kur **ū** gali būti išriedėjęs iš ilgo **o**; plg. mūsų **dūma** ir latvių **duoma**. Plg. dėl to dar E. Fraenkelio Lit. etym. Wb. (1134 psl.). Bet, šiaip ar taip būtų **tūbas** (tūba) „veltinys, vailokas" yra senas, lig šiol dar plačiai pažįstamas kultūros žodis, ir todėl, atrodo, yra gerokas neapsižiūrėjimas jo visai neminėti mūsų didžiausiame informaciniame leidinyje.

Hamletą pasiskaičius lietuviškai

(Draugas, 1965 01 09)

Alfonsas Nyka-Niliūnas, kad ir pragyvenimui dirbdamas ne savo srities darbą, neseniai yra išvertęs Hamletą, vieną iš žymiausių W. Shakespeare'o kūrinių. Šį darbą, atrodo, jis yra atlikęs gana rū-

pestingai. Visų pirma tai matyti iš jo pasiaiškinimo: nepasiduodamas laisvesnio perdirbinėjimo pagundoms, jis šiame vertime stengęsis „raidiškai laikytis originalo normų tiek kiekybine, tiek kokybine prasme“, ir tam savo darbui naudojęsis net trimis kritiškais (Cambridge'o, New Variorum ir Kittredge'o) Shakespeare'o raštų leidimais. Bet daugiausia šio vertimo pobūdis aiškėja iš verčiamosios lietuvių kalbos: ši kalba yra gana sklandi, lengva ir taisyklinga, suderinta su geresniais mūsų dabartinės bendrinės kalbos polinkiais, – vengiama bet kokių nereikalingų ir pasauliniam kūriniui tikrai netinkamų barbarizmų; prireikus vartojama retesnių arba naujų žodžių, pvz.: ežiuko **durtys** (t. y. dygliai, ang. quills), **kraujožaga** (ang. incestuous), **sąvadautojas** (Shakespeare'o „broker“, šių dienų anglų „pander, procurer“) ir kt.; taip pat ir sakiniai yra lengvi, įmanomi.

Savaime suprantama, „Hamleto“ tragedijos kalba yra ne paprasta, kasdieninė, bet poezinė, daugiausia eiliuotinė, kurią rašyto pirminio rankraščio visai nėra išlikusio; tėra žinomi tik trys antriniai leidimai, ir tai nevienodi, su nemaža įvairių klaidų ir iškraipymų, todėl dėl tų leidimų teksto ir net geriausių šekspirologų nuomonės daug kur didžiai įvairuoja. A. Nykai-Niliūnui, norint išvengti tų painiavų, teko labai daug padirbėti, pastudijuoti, kad versdamas jis ko arčiausiai pasiliktų prie Shakespeare'o kūrinio dvasios ir tuo pat metu tą kūrinį padarytų ko artimiausią lietuviui skaitytojui ir pačiai lietuvių kalbai. Štai keli pavyzdžiai: Trumpam sudrauskit savo nustebimą (23 psl.) – Season your admiration for a while (t. y. sulaikykit ar kontroliuokit savo nustebimą). Taip, tas kraujožaga, žvėris ištvirkęs, klastingom dovanom ir sąmojų kerais... palaužė... doriausios, rodos, karalienės valią (39 psl.) – Ay, that incestuous, that adulterate beast, with witchcraft of his wit, with traitorous gifts... won... the will of my most seemingvirtuous queen. Išniro laikai. Prakeiksmas būties, kad jį sujungti skirta man lemties (45 psl.) – The time is out of joint. O cursed spite (tariant šių laikų atitikmeniu: what an infernal nuisance!) that ever I was born to set it right! ir t. t.) [*].

Galimas daiktas, kad literatūrinės, ir ypač šekspyrinės, kalbos ži-

[*] Cituojama iš The tragedy of Hamlet, Prince of Denmark, by W. Shakespeare, edited by G. L. Kittredge. Boston, 1939.

novai norės patirti, kodėl vienas kitas dalykas yra taip, o ne kitaip išverstas, pvz.: **Bet, mielas broli**, nebūk kaip tūlas pastorius (29 psl.) – But, good my brother, do not as some ungracious pastors do. Visa, kas gyvas, miršta, gamtoje sustoję pakeliui į **amžinybę** (18 psl.) – All that lives must die, passing through nature to eternity ir kt.

Bet, apskritai imant, visas vertimas daro gana gerą įspūdį: tai yra pirmas žymiausias pasaulinės literatūros kūrinys, A. Nykos-Niliūno sumaniai ir rūpestingai išverstas į lietuvių kalbą ir Šviesos-Santaros dailiai 1964 metais išleistas. Nebent tik vieną kitą smulkmeną galėtum pageidauti esant kitaip išverstą, pvz.: Visa, kas **gyva** (arba: visa gyva) miršta; atrodote **išblyškę** ir drebate (ne: atrodote **išblyškęs** ir drebate) ir kt.

Šių dienų „prajovai"

(Draugas, 1966 11 26)

Tam tikri dalykai gyvenime vis kartojasi. Štai XVI–XVII amž. mūsų rašytojai arba vertėjai, susidurdami su naujomis sąvokomis, dažnai negalėdavo rasti tinkamų savų, lietuviškų žodžių kuriam naujam dalykui nusakyti ir todėl, reikalo priversti arba susidarydavo naują žodį arba, paprasčiau, pasiimdavo kokį atitikmenį iš kaimyninių kalbų. Tai buvo dažnai daroma ir vėliau, XVIII bei XIX amž.; tai pasitaiko ir dabar, ypač išeivijoj. Pvz. lietuviai, atsidūrę anglo-saksų kraštuose, mažiau žinomus, skirtingus daiktus dažnai ima vadinti ne savais, bet svetimais žodžiais, kaip antai: **fenas** „vėsintuvas, vėdiklis, ventiliatorius" (iš ang. **fan**), **porčius** „priebutis" (iš ang. **porch**) ir kt. Visai panašiai ir Ona Bagdonaitė-Greimienė, versdama Jurgio Baltrušaičio (mirusiojo poeto sūnaus) „Reveils et prodiges", prancūzų **prodige** verčia slavišku skoliniu **prajovas**, kuris šiaipjau dabartinėj bendrinėj kalboj, bent geresniuose tąja kalba rašytuose raštuose paprastai nebevartojamas. Dėl to pasiaiškindama vertėja išnašoj rašo: „Verčiant, deja, nepavyko surasti jokio 'gryno' lietuviško žodžio, galinčio išreikšti mūsų liaudyje dar taip gyvus **prajovus**" (žr. Metmenys, XI, 1966, 24 psl.)". Tuo, žinoma, netenka stebėtis: gyvendama svetur, vertėja galėjo ir nerasti gero atitikmens prc. žodžiui **prodige** išversti. Bet šia proga įdomu pastebėti, kad šios sąvokos mū-

sų vertėjai dažnai kaip reikiant negalėdavo tinkamai lietuviškai nusakyti ir prieš 3 ar 4 šimtmečius, todėl tuomet buvo pvz. rašoma: **stebuklus**, arba **čiūdus**, rodžia (M. Daukšos Post.); didi dievo **dyvai** ir **stebuklai**, rodys **dyvus** (J. Bretkūno Post.), baisūs **prajėvai** (M. Daukšos Post.) ir kt. Iš visko matyti, kad O. Bagdonaitė-Greimienė dabartinėj padėty irgi nedaug ką naujo galėjo sugalvoti, todėl ji verčia: Atbudimų viduramžiai sudaryti iš autochtoninių **prajovų**, naujai iškilusių iš pačių giliausių Vakarų kultūros klodų; ir vienur ir kitur atbudimo metais žmonėms pastoviai vaidenasi **prajovai** ir t. t.

Norėdami tai geriau suprasti, pažiūrėkime, ką iš tikrųjų reiškia visi šie minimieji žodžiai. **Prajovas** arba **prajėvas**, paskolintas iš gudų **projava**, visų pirma yra retas, nuostabus reiškinys arba nelaimingas, nelemtas koks būsimo ženklas, todėl minėtieji slaviškieji žodžiai, **dyvas, čiūdas** (arba **cūdas**) ir **prajovas** (**prajėvas**), seniau šalia **stebuklas** dar būdavo ir **žymėmis** verčiami; plg. dar rusų **projava** „čudo, divo, nėvidal', čudesa" (V. Daliaus aiškinimu). Prc. **prodige** (iš lot. **prodigium**) visų pirma reiškia tai, kas atrodo priešinga gamtos dėsniams; toliau tuo žodžiu dar nusakomas koks nuostabus, retas dalykas, lyg tai būtų stebuklas, arba asmuo, pasižymįs savo nuostabiais darbais arba sugebėjimais; todėl prc. **enfant prodige**, vok. **Wunderkind** dabar vieno kito lietuviškai ir verčiamas **stebuklavaikiu**. Vokiečiai prc. **prodige** verčia „Wunder: Wunderkind". Taip pat ir mums **prodige** visų pirma gali būti **stebuklas**, t. y. retas, nuostabus, stebėtinas dalykas, slaviškais skoliniais tariant – **dyvas, čiūdas** arba **prajovas**; dėl darybos plg. tarm. **deguklas** „lempa, degamasis indas", **peruklas** „peras, gemalas", **žibuklas** „blizgutis, blizgalas" ir kt. Bet kadangi **stebuklas** dabar reiškia ne tik nepaprastą, nuostabų, nusistebėjimą keliantį, bet ir gamtos dėsniams priešingą, antgamtinį dalyką, tai kai kas, norėdamas to dvireikšmiškumo išvengti yra arba gali būti linkęs pirmosios reikšmės **stebuklą** (t. y. nepaprastą, nuostabų, stebėtiną dalyką) kaip nors kitaip pavadinti, pvz. **nuostabybė, stebinys, stebalas, stebulas** ar kitaip. Tačiau mūsų, kaip ir kitų V. Europos kalbos, to būtinai nereikalauja: vienas ir tas pats žodis gali turėti ne vieną, bet kelias arba bent keliolika įvairių (artimų arba niuansinių) reikšmių. Ir šis daugiareikšmiškumas yra ne koks nors kalbos sumenkėjimas, bet, priešingai, jos turtingumas, šių

laikų kalbinio lankstumo ženklas. Juk nuolat ir nuolat vis naujoms sąvokoms randantis, mes negalime ir neprivalome neribotai vis tik naujus žodžius sudarinėti net ir artimesnėms sąvokoms žymėti. Kaip kad yra anglų, prancūzų ir kitose kultūringose kalbose, ir mes dažnai galime artimesnės reikšmės sąvokas vienais ir tais pačiais žodžiais nusakyti, bet, žinoma, taip kad iš sakinio kiekvienas skaitytojas reikiamąją reikšmę galėtų lengvai be jokių sunkenybių atpažinti. Šitais sumetimais **prajovo** vietoj galėtų būti lengvai vartojamas ir **stebuklas**.

Didelis nuostolis lituanistikai

(Draugas, 1970 08 08)

Šiemet, liepos 12 d., staiga ir netikėtai mirė **prof. Jurgis Lebedys**, vienas iš žymiausių senosios lietuvių raštijos tyrinėtojų. Mirė Molėtų apylinkėj, netoli Lakajų ežero, kur su savo šeima vasarojo. Liko jo žmona ir trys vaikai, mažiausias 8 metų. Palaidotas Devynduonių kaime, Kėdainių rajone.

J. Lebedys atsiskyrė su šiuo pasauliu pačiame savo amžiaus gražume, eidamas 58-uosius metus (jis gimė 1913 m. sausio 12 d.). Bet, nors ir neilgai gyvendamas, jis kaip reikiant jau spėjo pasiruošti savo moksliniam darbui ir gerų vaisių pasiekti savo specialybinėje srityje. 1937 m. baigė Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakultetą, kur studijavo lituanistiką. 1953 m. birželio 26 d. apgynė savo kandidatinę disertaciją apie Simoną Stanevičių, o 1966 m. pirmasis po karo gavo filologijos mokslų daktaro laipsnį už Mikalojaus Daukšos monografiją. Vilniaus universitete kaip lietuvių literatūros katedros dėstytojas pradėjo dirbti 1946 m. 1956 m. tapo docentu, o įsigijęs doktoratą, po dvejų metų, buvo pakeltas profesorium. 1953–54 ir nuo 1967 m. ligi mirties buvo Vilniaus universiteto lietuvių literatūros katedros vedėjas.

Velionis yra parašęs bent kelias monografijas, spaudai parūpinęs kelis senesnių rašytojų atskirų darbų leidimus ir paskelbęs visą eilę vertingų mokslinių straipsnių. Iš jo darbų arba leidinių čia paminėtini: S. Stanevičia, **Pasakėčios** (1948); S. Stanevičius, **Dainos žemaičių** (1954); **Simonas Stanevičius** (1955; monografija); **Smulkioji lie-**

tuvių tautosaka XVII–XVIII a. (1956); S. M. Slavočinskis, **Giesmės** (1958); **Mikalojus Daukša** (1963; disertacinė monografija); S. Stanevičius, **Raštai** (1967). Jo paskutinis, didžiausias, veikalas turėjo būti **Lietuvių kalbos vartojimo viešajame gyvenime XVII–XVIII amžiuje**, bet, deja, paskutinėmis dienomis prieš mirtį jis vos bespėjo šio darbo įžangą parašyti.

Iš visų J. Lebedžio išspausdintų darbų visų svarbiausias yra **Mikalojus Daukša**. Tai yra didžiai vertingas ir rimtas moksliškas tyrinėjimas, atliktas su didžia meile aprašomam asmeniui ir savo pobūdžiu pirmas ne tik lietuvių, bet ir kitomis kalbomis. Čia autorius, surinkęs daugybę medžiagos, galėjo geriau, kaip kas kitas lig šiol, nušviesti ne tik paties M. Daukšos gyvenimą bei jo veiklą, bet ir tas aplinkybes, kuriose jam teko gyventi ir dirbti. Minint M. Daukšos 350-ąsias mirties metines (1963), jam atrodė pravartu „ne tik apžvelgti ir apibendrinti ligšiolinio tyrinėjimo rezultatus, bet ir užpildyt kai kurias spragas, pabandyti apimti ir, kiek tai šiuo metu įmanoma, plačiau nušviesti pagrindinius M. Daukšos biografijos, jo asmenybės, literatūrinės veiklos bruožus, apibūdinti jo palikimą, įnašą į literatūrinę kalbą, poveikį ir reikšmę literatūriniame-kultūriniame gyvenime". Nors autoriui pirmoj vietoj daugiau yra rūpėję literatūriniai, ne kalbiniai dalykai, šis jo darbas tačiau yra didžiai naudingas ne tik lietuvių raštijos, bet ir lietuvių kalbos istorijai.

Apskritai imant, J. Lebedys buvo didžiai kruopštus ir sąžiningas mokslo darbininkas. Jis dirbo tyliai, nesiafišuodamas, bet dirbo ryžtingai, vis ko daugiau skverbdamasis į savo tiriamosios srities gelmes. Todėl, suprantama, jo ankstyvą mirtį skaudžiai pergyvena visi Lietuvos ir užsienio lituanistai. Savo prisiminimais ir aš šliejuos prie Lietuvos lituanistų jam reiškiamos pagarbos.

Antras A. Kuršaičio žodyno tomas

(Draugas, 1970 08 08)

Aleksandras Kuršaitis /Alexander Kurschat, LIETUVIŠKAI-VOKIŠKAS ŽODYNAS/LITAUISCH-DEUTSCHES WOERTERBUCH. Thesaurus Linguae Lituanicae Tomas II – Band II. Redak-

cinė kolegija: Wilhem Wissman, Erich Hofmann, bendradarbiaujant Arminui Kuršaičiui ir Hertai Krick. Goettingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1970, 733–1632 pusl. (ingis – nužiūrėti).

Šiemet išspausdintas Aleksandro Kuršaičio *Lietuviškai vokiško žodyno* antrasis tomas yra daug stambesnis, kaip pirmasis, – pirmasis turi 736, antrasis 896 psl., bet jis yra to pat pobūdžio, kaip pirmasis, apie kurį jau buvo rašyta 1968 m. Drauge (Nr. 282). Kaip anksčiau, taip ir dabar duodama gana apsčiai įvairių, dažniau arba rečiau vartojamų žodžių iš senesnių ir vėlyvesnių šaltinių, pvz. Nesselmanno, Fr. Kuršaičio žodynų, A. Lalio liet.-angl. žod., P. Matulionio augalų žod., Aušros ir K. Būgos raštų, J. Barono bei B. Sereiskio žod., taip pat Niedermanno-Senno-Brenderio žod., Sieben-Sprachen-Wörterbuch, Fr. Spechto Litauische Mundarten, Šaulių sąjungos organo Trimitas ir kt. Iš vėlyvesnių geresnių šaltinių duodami žodžiai geriau kirčiuojami ir tinkamiau pateikiami, o iš ankstyvesnių šaltinių, kur tvirtapradė priegaidė neskiriama nuo tvirtagalės arba visai nekirčiuojama ir tam tikri garsai ne tik kaip reikiant neskiriami, bet ir gerokai maišomi, dažnai gana primityviai daug kas duodama ir šio žodyno skaitytojams. Nebesiimdamas smulkiau analizuoti, čia paminėsiu visą eilę tam tikrų nepaprastybių; pvz. šalia įprastinių, taisyklingų lyčių rašoma ir *iniciatyva, inpatibė, inpėdìnis, įpotēzė* (t. y. *ipotezė, hipotezė*), *įspėsti* „einfuegen" (t. y. *įspeisti* ar *įspiesti*), kraujinės *iškrasos* „Blutplasma" (turi būti *iškrašos*), *ìškreptas* „verstummelt" šalia *krepti* (t. y. *kreipti*), *išležis* arba *išližis* (t. y. *išliežis*), *jėna, jėšmas, Jeznas* (t. y. *iena, iešmas* ar *jiena, iešmas, Jieznas*), *kaitrotė* „Hilse" (klaidingai atstatyta iš vs. vietininko *káitrotie* „kaitrai esant"), *klãstitinis* (t. y. *klóstytinis*), *kliáus, kliebỹs* (t. y. *klevas, klėbys* „glėbys"), *kokštira* (t. y. *kukštera*), *kùmė* (yra ne pagrindinė *kumelės* forma, bet, priešingai, vėliau atgaliniu būdu iš *kumelės* sudaryta), *Malėtai* (t. y. *Molėtai*), *namė* (nėra tas pat, kas *namas*, bet klaidingai atstatyta iš tarm. *namei* ar *namie*) ir tt. Šitokios nevykusiai užrašytos tarminės ar klaidingai rekonstruotos formos žodynui beveik jokios naudos neduoda, o mažiau kritiškus kitataučius galės tik klaidinti. Ypač apgailėtinas yra įvairus, dažnai tiesiog klaidingas kirčiavimas, pvz. *Jùška, klãnuotas, klioraũnas* (bet *klesáunas*), *knygvedỹba, knygỹnė*, bet *kningýnė, labdarìškas, -à, láivininkiškas*, bet *laivininkas, làmontas* (t. y. *lamañtas*),

mandēra, manēta arba *monēta* šalia *monetà, -ētos, melodrãma, mētraštis*, bet *metrãštiškas, mókslininkas*, bet *moksliniñkiškas, núotaka* „Abfluss", bet *nuõtaka* „heiratsfaeriges Maedchen", *nustḗrti*, bet *nustérelis* ir tt. Tai rodo, kad nei autorius prieš mirtį, nei redaktoriai prieš spausdinant nepasirūpino kaip reikiant šitokio palaido arba klaidingo kirčiavimo išlyginti arba pataisyti. Pagaliau autoriaus nemaža iš senesnių šaltinių duodama ir labai neįprastų, tiesiog gremėzdiškų iliustracinių pavyzdžių, kaip antai *lūpiškoji literatūra* (iš Aušros) „sakytinė, žodinė literatūra, muendlich ueberlieferte Literatur" ir tt.

Aktualieji lietuvių kalbos rašybos klausimai ir jų sprendimas

(Draugas, 1973 11 24, nr. 276(47))

Dabartinė lietuvių kalbos rašyba yra trejopa: garsinė, arba fonetinė, kilminė, arba etimologinė, ir tradicinė. Garsine rašyba rašomi žodžiai, kaip jie girdimi, pvz. *daigas, daiktas, dručkis, gurklys, gurkšnys, kipšas, mėšlas, rūškynė, skaptas, skirpstas* ir kt. Kilmine rašyba žodžiai rašomi, kaip rodo jų kilmė, pvz.: *baugštus – baugus, bauginti, baugulys*; *degti, degsnis – dega, deginti, degalas*; *grąžtas, gręžtė – grąža, grąžyti, gręžia, grįžo, grįžulas*; *knibti, knibčius – knibis, knibinėti, knyboti*; *migšas – įmigo, migimas, įmygis, miegas*; *rangštus* „greitas, skubus" – *rangiuos* „skubu, stengiuos pralenkti", *rangus, rangyti*; *rūgti, rūgštus, rūgštynė – rūgas* „surūgėlis", *rūgėsis, rūginti, raugalas*; *sprigtas – sprigis, spriegti* (*spriegia sprigį*) ir kt. O tradicine rašyba rašomi žodžiai, kaip jie yra įsigalėję nuo seniau, iš tradicijos. Pvz. būdvardis *aukštas* etimologiškai yra susijęs su *augti, augalotas* „didelio ūgio, aukštas", *augumas* „ūgis, stotas; metūgis, ūglis", *augus* „augalotas; vešlus, tarpus", *augesnis* „vyresnis" ir kt., taigi turėtų būti iš kilmės rašomas *augštas*, panašiai kaip *bėgšus, baugštus, rūgštus* ir kt., bet vis dėlto rašomas iš garsų – *aukštas*. Šalia *baikštus* yra pažįstamas *baigus* (jį vartojo G. Neselmannas, S. Daukantas), *baiginti* ir A. Salio liudijimu vietomis žemaičių vartojamas *baigulys „baugulys"* (didžiajame žodyne šis žodis neduodamas) šaknį *baig-* rodo ir latvių kalbos *baigs* „baisus", *baigums* „baimė". *Sluoksnis* „klodas",

sluoksna „plėša, sluoksna“ *sluoguoti* „spausti, slėgti“ (dėl reikšmės plg. *sluogsna nusluogė*, t. y. į galą sulaibėjo) ir kt., taigi iš kilmės reikėtų rašyti *sluogsnis, sluogsna*. Bet J. Jablonskio ir kitų nuomone šių žodžių (*aukštas baikštus* ir *sluoksnis*) kilmė daugumui esanti nebežinoma arba neaiški ir todėl jie tesą rašytini iš garsų. Taip pat beveik visoje Lietuvoje aiškiai tariama *bjaurus, pjauti, spjauti* su jotu, kaip atskiru garsu, tačiau lig šiol buvo rašoma *biaurus, spiauti*, t. y. *b'aurus, p'auti, sp'auti*, panašiai kaip *kiauras, siauras* ir kt. Vien praktiniais sumetimais, nepaisant nei tarimo, nei kilmės, pagal bendratį rašoma pvz. *grįžta, lūžta*; bet pagal garsų dėsnius tai reikėtų rašyti *grįšta, lūšta* (iš **grįž-sta, *lūž-sta*), plg. *mėšlas* (iš **mėž-slas*), *lūšna* (iš **lūž-sna*) ir kt. Pagal bendratį taip pat rašomi ir pusdalyviai *mesdamas, vesdamas* ir kt., plg. *kul-ti – kuldamas, saky-ti – sakydamas* ir kt., taigi ir *mes-ti – mesdamas* ir kt.

Šitokia dabartinė lietuvių kalbos rašyba yra susidariusi įvairiais laikais, veikiant įvairioms įtakoms ir aplinkybėms. Pirmas tos rašybos pagrindus bei dėsnius mėgino nustatyti vokiečių kalbininkas A. Šleicheris (Schleicher) savo 1856 m. lietuvių kalbos gramatikoje (Handbuch der litauischen Sprache). Tam reikalui jis formulavo du lietuvių kalbos rašybos pagrindus: balsiams – fonetinį, o priebalsiams – etimologinį, bet nei vieno iš jų pats ištisai nesilaikė; pvz. balsius *ą, ę, į, ų* rašė etimologiškai, o rašydamas *mesdamas, vesdamas*, vėl nepritaikė savo etimologinio pagrindo. Fr. Kuršaitis, norėdamas būti nuoseklesnis, vėliau priėmė vien fonetinį pagrindą – stengės iš garsų rašyti tiek balsius, tiek priebalsius. Aušrininkai ilgainiui priėmė A. Šleicherio rašybą, bet jie jos visur griežtai nesilaikė. Pirmas aiškesnius ir nuoseklesnius rašybai pagrindus yra padėjęs J. Jablonskis (P. Kriaušaitis) savo 1901 m. *Lietuviškos kalbos gramatikoje*, kur jis rašė: *piauti, spiauti, augštas, rūgštus, kibšas, prikibti, migšas, grįšta, tįšta, šąla, kęra, šįla, spųra, pirtys, sūnūs*, bet *męs, jųs, rųšis, gerįsiu, pįsiu* ir *gerinti, pinti* ir kt. *Norėdamas* patirti, ką kiti pasakys, savo 1911 m. *Lietuvių kalbos sintaksėje* jis rašė: *pjauti, lobjo, šlapjas, trys pirtys, inkąsti, įšokti...* 1918 m. jo chrestomatijoje *Vargo mokyklai* jau randame: *biaurus, piaulai, spiauti*; *aukštas, baikštus, dyksnis, sluoksnis* ir *kniūbsčias, sluogtis*; *lūžta, grįžta, tįžta, dųžta, šąla, kęra, šįla, spųra*; *bėk, sprok...* 1918 m. grįžęs į Lietuvą, priėmė vilniškę rašybą, ku-

rią I pas. karo metu *Lietuvių Mokslo Draugija* buvo pradėjusi vartoti savo leidžiamuose vadovėliuose, būtent: *šąla, kęra, kyla, spūra*; *aukštas, baikštus, rūkštus, sluoksnis*; *biaurus, piauti*; *mesdamas, vesdamas*... Bet, leisdamas *Visuomenės įnamius* antruoju leidimu, vėl ėmė rašyti *kįla, spųra*... *Urviniame žmoguje* net buvo pradėjęs rašyti ir *šeip, teip, terp!*

K. Būga ėjo skirtingesniu ir nuoseklesniu keliu – jis rašė *šąla, kęra, kįla, spųra*; *bjaurus, bjurti, pjauti, pjaulai, pjūvis, spjauti*; *augštas, baigštus, rūgštus, sluogsnis*; *mesdamas, vesdamas* (anksčiau *mezdamas, vezdamas*) ir kt. Žodžių *pjauti, spjauti* rašymą jis jau 1913 m. šiaip argumentavo: „Visi be išimties lietuviai žodžius *spjauti, pjauti, bjaurus* ištaria su *j*. Vietoje girdimojo *j* rašyti *i* neturime nė mažiausio pamato... Rašydami žodžiuose *bjaurus, bjurti, pjauti, pjūvis, pjaulai, spjauti* po *b* ir *p* minkštinamąjį ženklą *i* vietoje girdimojo *j*, mes tiesiai spjauname akysna liaudies kalbai. Nėra kam mums kraipyti ir tampyti, kaip tam Macikui plaučiai, kalbos faktai!" (Rinktiniai raštai, I, 391–92).

Šitaip rašybai įvairuojant, J. Jablonskio rūpesčiu su Šv. Ministerijos pritarimu 1929 m. buvo sudaryta komisija rašybai pertvarkyti. Ši komisija, kurioje ir man su A. Saliu teko dalyvauti, 1932 m. priėmė naują rašybos projektą, kuris 1933 m. paskelbtas Židinyje (p. 499–516). Šito projekto svarbesni pakeitimai yra šiokie: vietoj *ą, ę, į, ų* siūloma rašyti *ā, ē, ī, ū*; toliau teikiama: *bjaurus, pjauti, spjauti*; *grimsta, lūšta*; *mesdamas, vesdamas, spausdinti*; *augštas, baigštus, baugštus, bugštus, rūgštus*; *sluogsnis, sluogsna, strigtas, sprigtas, kibšas, knibčius, regztis*; *kažkas, kažinkas, kažinkoks, kaikas, kaikuris, pergeras, visdėlto* ir kt. Daliai visuomenės pasisakius prieš šį projektą, Šv. Ministerija nepasiryžo jo oficialiai priimti, ir 1936. I. 11 šv. ministro aplinkraščiu buvo įsakyta visoms Šv. Ministerijos žinioje esančioms įstaigoms laikytis 1922 m. J. Jablonskio *Lietuvių kalbos gramatikos* rašybos, kur tarp kito rašoma: *aukštas, baukštus, bukštus, rūkštis, rūkštynės, rūkštus*, taip pat *lūžta, grįžta, grimzta* ir kt. Po II pas. karo Lietuvos Mokslų Akademijos Lituanistikos Institutas pastarojo projekto pagrindu dar mėgino kiek pertvarkyti rašybą didžiojo *Lietuvių kalbos žodyno* reikalui; šis projektas nedaug kuo skyrėsi nuo ankstyvesniojo, pvz. nebebuvo siūloma nosinių balsių žymėti brūkšneliais viršuje ir kt.;

bet dėl karo įvykių visas šis žygis nebedavė konkrečių vaisių. Niekais nuėjo ir kiek anksčiau, 1940 m., skubomis šv. komisaro A. Venclovos sudarytos komisijos pastangos savotiškai reformuoti rašybą, pvz. nebeskirti ilgųjų balsių nuo trumpųjų ir kt.; bet tuo projektu nebuvo patenkinta net pati komunistinė vyresnybė, ir K. Preikšas, LKP Centro Komiteto švietimo sekretorius, nebedavė jam tolimesnės eigos.

1933 m. rašybos reformos pagrindu buvo tvarkoma 1950 m. Vokietijoje išleisto *Lietuvių kalbos vadovo* rašyba, kurios iš pradžios vieni leidiniai laikėsi ištisai arba tik iš dalies, o kiti teberašė senoviškai, bet ilgainiui daugelis grįžo prie vilniškės jablonskinės rašybos, tik vieni kanadiniai Tėviškės Žiburiai lig šiol tebevartoja vadovinę rašybą – rašo *bjaurus, pjauti, augštas, sluogsnis, jiešmas, jieškoti, persiauras, kažinkas, visdėlto* ir kt.

Po karo Lietuvoje buvo užkonservuota jablonskinė rašyba, ir beveik iki pat pastarųjų laikų tos rašybos dalykai bemaž nebuvo specialiau svarstomi. Tik 1972 m. lapkričio mėn. pabaigoje buvo sušauktas išplėstinis kalbininkų susirinkimas, kur buvo svarstomi rašybos pertvarkymo dalykai. Kaip praneša N. Sližienė (Mūsų Kalba, 1972. III. 17–19), kokios nors esminės reformos nebūsią daroma, bet vis dėlto būsią siūloma rašyti: *bjaurus, pjauti, spjauti, jieva, jieškoti*; *vistiek, betkas, betkur, šiektiek, visdėlto, kažkas, galbūt, išvien*; *permažas, perdaug, neperdaug, neperseniausiai* ir kt. Vėliau man buvo pranešta, kad daugelio kalbininkų nuomonės esančios labai susiskirsčiusios, ir tuo tarpu gana sunku pasakyti, kokie būsią galutiniai nutarimai; pvz. daugumas kalbininkų pritarę rašymui *bjaurus, pjauti, spjauti*, ir taip veikiausiai būsią rašoma; bet daugumas taip pat pasisaką ir prieš rašymą *jieva, jieškoti*. Pagaliau gautomis paskiausiomis žiniomis, paties Instituto Dabartinės lietuvių kalbos sektoriaus vadovo K. Ulvydo pranešimu (1973. VI. 19), jau esą nutarta ruošiamame rašybos vadove įsivesti *bjaurus, pjauti, spjauti*; tačiau šis nutarimas, kaip ir visi kiti nutarimai turės dar būti Instituto Mokslinės tarybos patvirtintas. Rašybos vadovas pasirodys veikiausiai kitąmet.

Taigi dabar kyla klausimas: jeigu Lietuvoje bus rašyba kiek pakeista (pvz. pradėta rašyti *bjaurus, pjauti, spjauti*), tai ar pertvarkytos rašybos pakeitimus, kad ir jų nedaug tebūsią, turėtų priimti ir užsie-

nio lietuviai? Ar svetur leidžiamas gramatinis, rašybinis ar kitoks kalbinis darbas turėtų jau būti rašomas ta pakeistąja rašyba? Kai numatomų pakeitimų jau buvo *Lietuvių kalbos vadove* vartojama, tai tam tikri kritikai įvairiai pasisakė prieš tokią vartoseną; pvz. vienas iš jų, archeologas, viename Čikagos viešame susirinkime tvirtino, kad Vadovo rašyba, nors ir geriau pagrįsta, kaip jablonskinė, vis tiek svetur negalinti būti vartojama, kai Lietuvoje tebesilaikoma pastarosios (jablonskinės). Dabar, Lietuvoje kai kuriuos rašybos dalykus pakeitus, rodos, tokiai kritikai jau nebebūtų rimto pagrindo. Bet ar užsienio lietuvių visuomenė, vis mažiau besirūpindama lietuvių kalbos dalykais, iš tikrųjų benorės kiek domėtis naujais rašybos pakeitimais? Ar iš viso čia beapsimoka kalbėti apie bet kokius pakeitimus?

Šis pastarasis klausimas darosi ypač įdomus, kai prisimeni, kaip gryni kalbos dalykai neseniai mūsų spaudoje buvo sujaukti su ideologiniais raugalais. Tai aiškiai rodo pvz. didžiųjų raidžių rašymas daugiažodžiuose įstaigų, organizacijų ir kt. pavadinimuose. Seniau, prieš karą, Lietuvoje ir vėliau, pvz. *Liet. Enciklopedijoje, Lietuvių kalbos vadove* ir kt., šios rūšies pavadinimų visi žodžiai buvo rašomi didžiosiomis raidėmis, o dabar Lietuvoje didžiąja raide rašomas tik pirmasis žodis; panašiai vienur kitur ir šiame krašte rašoma, pvz. *Drauge* ir kt. JAV LB Švietimo Tarybos sudarytoje didžiųjų raidžių rašymo komisijoje iš pradžios vieno kito nario tarp kito buvo siūloma panašiai rašyti (pvz. *Telšių kraštotyros muziejus* ir kt.), ir kai tai prasiskverbė viešumon, tuojau viename kitame laikraštyje buvo pradėta įtarinėti pasidavimu rusiškai, komunistinei įtakai.

Bet iš tikrųjų yra kiek kitaip. Toks didžiųjų raidžių rašymas, kai dabar Lietuvoje, yra jau nuo seniau plačiai pažįstamas Vakaruose, pvz.: *Institut des hautes études scientiques* (Paryžius), *Institut royal des relations internationales* (Briuselis), *Instituto biografico italiano* (Roma), *Institut for statswidenskap* (Oslas) ir kt. Taigi šitoks rašymas, plačiai vartojamas V. Europoje, gali būti pateisinamas ir, atrodo, praktiškesnis už tradicinį rašymą. Rusai dabartinį savo didžiųjų raidžių rašymą daugiažodžiuose pavadinimuose yra ne patys prasimanę, bet perėmę iš vakariečių, taigi toks rašymas negali būti pavadintas nei rusiškas, nei juo labiau komunistiškas. Čia pirmoj vietoj svarbu yra, kuri sistema yra geresnė, patogesnė, praktiškesnė: tradicinė, kurią

prieš karą vartojome ir daugiausia svetur lig šiol vartojame, ar plačiai Vakaruose vartojamoji, kurią vėliau rusai yra pasisavinę, o iš jų vėliau yra perėmę ir lietuviai?

Svarstant šitą dalyką, pirmoj vietoj reikia žiūrėti tiesioginio, kalbinio, tikslo, ne kokių kitokių pašalinių, sumetimų. Pvz. dabar Lietuvoje religinės šventės ir daugelis kitų išskirtinių religinių sąvokų pavadinimų rašoma mažosiomis raidėmis: *kalėdos, velykos, užgavėnės, vėlinės, joninės, sekminės, žolinė*, taip pat *dievas, dievas tėvas* ir kt. Kalbiniu požiūriu visi šie pavadinimai yra išskirtiniai, įvardijamieji ir todėl rašytini didžiosiomis raidėmis.

Apžvelgę mūsų rašybos raidą nuo XIX a. vidurio ligi paskutiniųjų laikų, galime aiškiai matyti, kad ji nuolat yra įvairavusi, nebuvo vieninga. Kiek ilgiau patvėrė vilniškė jablonskinė rašyba, bet ir ji visą laiką nėra buvusi vienoda; pvz. 1922 m. J. Jablonskio gramatikoje buvo rašoma *baukštus, bukštus, rūkštus, striktas, spriktas* ir kt., o dabar paprastai rašoma *baugštus, bugštus, rūgštus, strigtas, sprigtas*. Dabar Lietuvoje kaip minėta ruošiamasi tos rašybos ir daugiau dalykų pertvarkyti.

Ryšium su rašybos pertvarkymu Lietuvoje kyla klausimas, kaip šiuo atveju turėtume elgtis mes, užsienio lietuviai. Man rodos, mums, šiaip ar taip, visai pasyviems nebus galima pasilikti: rašybos vienybė jau nuo seniau yra visų pageidaujamas, tiesiog būtinas dalykas, ir jos mes visi turime siekti be atvangos. Bet čia tuojau pat susiduriame su kitu klausimu: ar viskas, kas lig šiol Lietuvoje buvo ar galės būti vartojama, tiks ir užsienio lietuvių vartosenai? Tai tenka spręsti dvejaip. Visa, kas lig šiol Lietuvoje buvo vartojama ar bus nuspręsta vartoti, kaip reikiant kalbiškai, objektyviai pagrįsta ir praktiškai visai naudinga, man rodos, turėtume priimti perdaug nesvyruodami. Pvz. jei Lietuvoje bus nuspręsta rašyti *bjaurus, spjauti, pjauti*, tai taip pat ir mums reikėtų daryti, nes tai yra vartojama visoje Lietuvoje, tai praktiškai ir moksliškai yra kaip reikiant pagrįsta ir tikram mūsų kalbos garsų mokymui būtinai reikalinga; joto nevartojimas tokiais atvejais juo toliau, juo vis daugiau žaloja mūsų natūralų tarimą. Kas kita yra, sakysime, didžiųjų raidžių rašymas; pvz. švenčių ir kitokių išskirtinių religinių sąvokų pavadinimai dabar Lietuvoje paprastai rašomi mažosiomis raidėmis vien ideologiniais sumetimais, o tai yra

visai priešinga ligšiolinei mūsų vartosenai, iš tikrųjų kalbiškai kaip reikiant nepagrįsta, ir todėl užsienio lietuviai turėtų pasilikti prie tradicinės rašybos – šios rūšies žodžius ir toliau rašyti didžiosiomis raidėmis. Bet dėl didžiųjų raidžių rašymo daugiažodžiuose draugijų, organizacijų ir kt. pavadinimuose mums dar reikėtų ligšiolinį savo supratimą gerokai persvarstyti: viena, šios rūšies pavadinimų tik pirmojo žodžio rašymas didžiąja raide, kaip dabar Lietuvoje, yra plačiai pažįstamas V. Europos kalbose ir praktiškai gali būti pateisinamas; antra, rašydami šiokių pavadinimų visus žodžius didžiosiomis raidėmis, mes dažnai nebesuvokiame, kur tokio rašymo yra ribos, ypač ilgesniuose pavadinimuose, pvz. *Moterų sąjunga Lietuvos tautiniam laivynui remti* ir kt. Taigi aktualieji mūsų rašybos klausimai vėl kyla aikštėn, ir dėl jų mums, šiaip ar taip, reikės kaip nors apsispręsti: palaida bala negalės visados nesulaikoma liumpsėti.

Ką reikėtų daryti lietuvių kalbai sėkmingai ugdyti lietuvių išeivijoj?

(Sėja, 1974 m., nr. 4, p. 17)

Yra faktas, kad mūsų raštų, ypač spaudos, kalba ilgainiui ne gerėja, bet nuolat vis prastėja. Kai kurių leidinių (pvz. Aidų ir kt.) lietuvių kalba dar yra pakenčiamesnė, o kitur yra prasčiau. Drauge savo laiku buvo rašoma apie įvairius kalbos taisymus, bet ten nematyti kokios pažangos ar susirūpinimo kalbos dalykais: vienas kitas dar geriau parašo, bet daugeliu atvejų kartojamos aiškios paprasčiausios klaidos, kurios jau daugelį kartų net nuo J. Jablonskio laikų buvo taisomos. Ir dar blogiau: dabar iš svetimų, ypač anglų, kalbų vergiškai verste verčiama. Redakcijos savo laikraščių kalba ištisai visai nesirūpina, o bendradarbiai lietuvių kalbos toliau nebesimoko. Todėl vis daugiau matome atžangos, ne pažangos.

Savo laiku šiame krašte buvo leidžiama **Gimtoji kalba**, bet dėl bendradarbių stokos ir dėl visuomenės nesidomėjimo kalbos dalykais ji be laiko turėjo sustoti. Antra vertus, mes maža beturime žmonių, kurie rūpintųsi kalbos taisymais, ir tie patys ilgainiui mažiau bemato naudos iš tokių taisymų, kurie maža kam terūpi: tai yra be-

veik tuščias žirnių barstymas į kietą sieną.

Taigi labai sunku ką tikrai pasakyti, ką reikėtų daryti lietuvių kalbai sėkmingai ugdyti lietuvių išeivijoje. Belieka viena išeitis: sąmoningesnieji lietuviai turėtų daugiau susirūpinti savo kalbos gerumu, daugiau jos mokytis ir nustoti ją darkius.

Nėra jokios abejonės, kad dabar Lietuvoje daug rūpinamasi bendrinės (literatūrinės) kalbos vartosenos gerumu. Ten daug dėmesio kreipiama ne tik į kalbos mokslą, bet ir kasdieninę praktiką; tam reikalui leidžiama **Kalbos kultūra, Mūsų kalba** (praktiniai laikraščiai), o dabar ruošiamas pagrindinis lietuvių kalbos vadovas.

PUBLICISTIKA

Kurtinas lituanistikos institutas

(V. D. Univ. žinios, 1936 m., Nr. 1, p. 6–8)

Mūsų universitetas visų pirma yra mokomasis: jis turi paruošti kvalifikuotų specialistų visoms gyvenimo praktikos sritims. Bet, norėdamas būti tikra aukštojo mokslo įstaiga, jis niekados negali iš akių išleisti ir grynojo mokslo: jis turi ne tik savo auklėtiniams duoti teorinių mokslinių žinių, bet ir intelektualiai juos sudominti dalykų esme, t. y. moksliškai brandindamas, jis turi juos įgalinti vėliau savarankiškai gyvenime detalizuoti studijuojant įgytąją mokslinę praktiką. Vien tik vadovėliais ar vadovėliniais konspektais to nebus galima padaryti, – dar reikia, kad studentai išmoktų ir problemiškai galvoti, ne vien tik aperceptyviai įsigyti palaidų, dažnai su gyvenimu visai nesusijusių žinių. Taigi mūsų universitetas lygiagrečiai turi būti ne tik mokomasis, bet ir tiriamasis. Ir toks jis iš tikrųjų galės būti tik tada, kai mes susirūpinsime savosios aplinkos tyrimu, savo materialinių bei dvasinių lobių pažinimu.

Bet tai mes galime padaryti tik tikslingai sutvarkę visą grynojo mokslo darbą. Tai ypač yra reikalinga dėl to, kad iš vienos pusės mūsų finansinės pajėgos yra ir bus visuomet apibrėžtos, iš kitos pusės betvarkiškai ir išblaškytai dirbant tiriamuosius darbus dažnai be reikalo ir visai nevaisingai yra leidžiamos lėšos, eikvojama energija ir gaišinamas laikas. Tokiose aplinkybėse taip pat labai svarbu žinoti, kurie mokslai mūsų kraštui yra būtiniausi ir reikalingiausi. Pasakyti, kad visi mokslai mums lygiai yra reikalingi ir naudingi, negali-

ma, nes mūsų universitetas dėl finansinių šaltinių apibrėžtumo pirmiausia turi tenkinti būtiniausius ir reikalingiausius mūsų krašto reikalavimus ir todėl savaime jis negali būti universalus, t. y. daugelis grynojo mokslo šakų, kurios mūsų kraštui neturi tiesioginės reikšmės ir finansiškai mums neprieinamos, jam pasiliks tolimos.

Tačiau tiriamojo būtinųjų mokslų darbo mes negalėsime tol kaip reikiant sutvarkyti, kol tai darysime kiekvienas sau, kaip kam patinka arba geriau atrodo. Štai kad ir archeologijos dalykai: jie dabar yra taip išblaškyti ir netikslingai tvarkomi, kad iš jų visai nedaug tėra naudos. Visai kas kita būtų, jei archeologinis darbas būtų sukoncentruotas į vieną vietą: tada viską sistemingai sutvarkius būtų lengvai galima net ir mažesnėmis lėšomis daug daugiau padaryti (pav., piliakalnių iškasinėti ir kt.), nekaip lig šiol kad buvo. Arba štai kalbos dalykai: vienais vietovardžiais su asmenvardžiais rūpinasi Vidaus Reikalų Ministerija, kitais Valst. Archeologijos Komisija; lietuvių kalbos žodynas yra ruošiamas leisti maža su kuo tesiskaitant ir kaip reikiant tokiam rimtam darbui nepasiruošus; tarmių aprašymas buvo pavestas vienam svetimtaučiui, kuris dėl tam tikrų priežasčių negali atvykti į Lietuvą, ir dėl to tarminių monografijų leidimas nežinia kodėl jau bent keleri metai sulaikytas; lietuvių kalbos rašybos ir tarties su Švietimo Ministerijos pagalba negalima pirmyn nė žingsnio pastūmėti, nes vieni iš Šv. Ministerijos žmonių į tai žiūri kaip į nesvarbų dalyką, o kiti neranda laiko tuo rūpintis. Tas pat, galima pasakyti, yra su tautosakos, Lietuvos istorijos ir kitais dalykais.

Taigi dabartinė mūsų mokslinio darbo padėtis visai aiškiai rodo, kad taip toliau darydami, kaip lig šiol kad esame darę, mes nedaug ką galėsime laimėti lituanistinių mokslų srityje: tik vietoje stoviniuosime, laiką gaišinsime, netikslingai lėšas leisime ir tuo būdu, nežengdami pirmyn, pamažu užleisime savo natūraliąsias pozicijas kitiems. Juk ne be paslaptis yra Vilniaus Rytų Instituto siekiamieji tikslai, avangardiniai Karaliaučiaus universiteto užsimojimai ir kt. Mūsų kaimynai, tirdami savuosius dalykus, stengte stengiasi brautis į mums artimiausių mokslų sritį, ir jeigu mes čia dar ilgiau snūduriuosime, tai, po kurio laiko atsigodę, daug ko galėsime nustoti. Todėl tuo dalyku mes turime ko greičiausiai susirūpinti – turime įkurti tokią savą grynojo mokslo įstaigą, kuri suspiestų visas negausias mūsų moks-

lines pajėgas ir planingiau bei tikslingiau sutvarkytų visą tiriamąjį darbą. Ir tai būtų ne kokia nors universiteto priešybė, bet aiškus jo papildinys: viena, šiokia įstaiga apimtų visus tiriamuosius darbus, kurie tiesiogiai yra susiję su mūsų kraštu, ne tik tuos, kuriuos dabar yra užsimojęs universitetas dirbti, bet ir tuos, kurie yra dirbami kitose vadybose; antra, sukoncentravus visą tiriamąjį lituanistinį darbą vienoje įstaigoje, universiteto žmonės, kurie yra linkę į tyrimus, savaime visi prisidėtų prie to darbo, o kurie daugiau linkę mokyti, kreiptų daugiau dėmesio į praktinį studentų paruošimą. Taigi šita lituanistinė grynojo mokslo įstaiga, arba lituanistikos institutas (plačia prasme suprantamas), savo esme ne tik ne priešinga universitetui, bet dar įneša daugiau aiškumo ir tikslingumo į visą universitetinį darbą. Iš kitos pusės, šitokiai įstaigai negali būti priešinga ir bet kokia švietimo vadovybė: viena, ši įstaiga būtų sudaroma kompetentingiausių žmonių, visas lituanistinių mokslų darbas būtų sukoncentruotas į vieną vietą, todėl ekonomiškai tai negalėtų brangiau atsieiti, juo labiau, kad tikslingai ir mokamai patikimų žmonių vedama ši įstaiga visų pirma žiūrėtų tik mokslinės naudos, ne ko kita; antra, tokia įstaiga švietimo vadovybei galėtų būti tik padėjėja, nes ji galėtų ją atpalaiduoti nuo bet kokios dalykinės (tik ne administracinės ar kontrolinės) mokslinio darbo priežiūros, kuriai ji, krašto švietimo vadovybė, dažniausiai visai neturi nei gerų specialistų, nei reikiamo prityrimo.

Todėl, remdamiesi tuo, kas aukščiau pasakyta, galime aiškiai tvirtinti, kad dabar jau yra visiškai pribrendęs reikalas kurti **lituanistikos institutą**. Tai ypač tenka pabrėžti dėl to, kad V. Universitetas Humanitarinių Mokslų Fakulteto iniciatyva šį reikalą pernai buvo visai konkrečiai iškėlęs – Šv. Ministerijai net buvo pristatęs jau paruoštą lituanistikos (arba Lietuvos tyrimo) instituto statuto projektą, tačiau lig šiol tuo reikalu nieko nebuvo padaryta. Nemanydami, kad kas iš pačių lietuvių galėtų būti priešingas šiam vieninteliam darbui, kuriuo mes geriausiai ne tik patys galime pasauliui pasireikšti, bet ir tikriausiai laiduoti savo tautybę, esame įsitikinę, kad pagaliau Šv. Ministerija ne tik tuo dalyku susirūpins, bet ir aktyviai parems šios įstaigos įgyvendinimą. To mes iš jos visi laukiame.

Dar dėl lituanistikos instituto

(Naujoji Romuva, 1937 m., nr. 46, p. 857–858)

Aš nežinau, ar tai yra mūsų ypatybė, ar kas, bet lituanistinio mokslo organizacijos klausimas mums sunkiai sekasi sprendžiamas: mums dėl to tenka kalbėti, kalbėti ir paskui, gerokai pakalbėjus, kiekvienam išsivaikščioti savo keliais. Net vienam kitam atrodo, kad gal geriau tuo dalyku būtų visai nesirūpinus: juk kam iš tikrųjų tai daryti, jei kiekvienas mes turime savo darbo iki kaklo? Argi negeriau kiekvienam užsidarius savo kiaute tūnoti? Tada būtų gal daug ramiau ir nereikėtų vienas kitam galvą kvaršinti.

Bet... vilkas miške gimęs, į mišką ir traukia. Dirbdamas tik lituanistinį specijalų darbą, žmogus dar nori, kad tas darbas būtų sėkmingesnis, kad jis duotų vis daugiau vaisių mūsų jaunam mokslui, o per jį ir mūsų kraštui. Tam reikalui pasižiūri, ką kitos kultūringosios tautos šioje srityje daro arba yra dariusios, paskui visa persvarstai, apgalvoji ir, iš savo kasdieninio gyvenimo prisirinkęs kiek reikiant faktų, pagaliau sprendi, kas toliau yra darytina. Taip tad ir aš jau 1935 m. Lietuvos Aido Nr. 97 esu kėlęs aikštėn Lituanistikos Instituto reikalą. Ten tarp ko kito rašiau: „Dabar, kada kiekviena tauta rungiasi dėl savo būvio ir ateities, mes, rūpindamiesi savo laisve ir nepriklausomybe, negalime pamiršti ir tų pagrindų, kuriais mūsų tauta amžiais yra išlikusi ir kurie tik vieni geriausiai gali ateityje laiduoti visą mūsų buitį, kultūrą ir nepriklausomybę. Dėl to dabar, veltui negaišindami savo jėgų ir keleriopai suintensyvinę savo darbą, turime kogreičiausiai susirūpinti savo praeities, materijalinės bei dvasinės kultūros ir apskritai visos gyvatos pažinimu. Mes patys turime viską, kas apie mus yra žinoma, iš naujo perkratyti, aikštėn iškelti ir vėliau apibrėžti mūsų dvasinį ir materijalinį lobį, kad tuo būdu geriau žinotume, ką mes toliau galime ir turime daryti". Toliau paminėjęs, kad V. D. Universiteto projektuotojo per plataus Lietuvos Tyrimo Instituto vietoje dabartinėse aplinkybėse tikslingiau būtų kurti Lituanistikos Institutą, kuris apimtų mūsų dvasinę ir materijalinę kultūrą. Baigiau savo straipsnį „Reikia kurti Lituanistikos Institutą" šiais žodžiais: „Tuo būdu, apimdami specifiškąsias mokslo šakas, kuriomis mūsų tauta pirmiausia gali pasireikšti ir jau dabar pasireiš-

kia, mes be didesnių išlaidų ir nereikalaudami jokių naujų etatų galime jau tuoj dabar, kad ir šiuo sunkiu laiku, sudaryti grynojo Lietuvos mokslo branduolį, iš kurio ilgainiui galėtų išriedėti jau ištisa mokslo įstaiga – Lietuvių Mokslo Akademija. Dėl to Lituanistikos Institutu dabar, kam reikia, turėtume daugiau susirūpinti, nes to iš mūsų reikalauja pats gyvenimas".

Vėliau, po metų, V. D. Universiteto Žiniose esu parašęs kitą straipsnį apie Lituanistikos Instituto kurtinumą. Bet tas pats Liet. Aidas, mano pavardės neminėdamas, 1936 m. (Nr. 284) to straipsnio mintis jau ne tik labai neigiamai įvertino, bet dar pasidarė ir visai netikėtinų išvadų, pvz., kad ir šią: „Keldamas lituanistikos instituto klausimą, **pats universitetas prisipažįsta, jog lietuviškos kultūros reikalai mūsų universitete apleisti**" (pačios Liet. Aido redakcijos pabraukta). Tokias išvadas, žinoma, tuojau teko savo laiku atitaisyti (žr. N. Romuva, 1936 m., Nr. 27–28). Bet man toks pasielgimas su mano intencinėmis mintimis dar ilgai knietėjo, ir todėl tuo reikalu šiemet šio žurnalo Nr. 37–38 vėl prabilau. Prabilau daugiau dėl principinių dalykų, kad jau nieku būdu nebebūtų galima ką nors įtarti pretenzingumu, nesugebėjimu dirbti, vien tik norėjimu reikalauti pinigų, o apyskaitas teikti dievai žino kam ir t. t. Dėl to paskutiniu laiku ir kiti yra pasisakę.

Tačiau Liet. Aidas Nr. 486 savo vyr. redaktoriaus inicijalais pasirašytame straipsnyje „Dėl Lituanistikos Instituto" rado reikalinga ir ant to truputį šalto vandens pliūpterėti. Iš esmės tokio instituto reikalingumą jau pripažindamas, jo autorius vis dėlto mano, kad „žiūrint praktiniu požiūriu, vargu ar instituto steigimas įneštų jau tiek daug naujo į mūsų lituanistikos sritį, kaip kad tvirtina jo šalininkai". Lituanistų skaičius, sako, dėl to nepadidėtų, tad ar ne vistiek, kur jie dirbs? Antra vertus, „visi lituanistiką liečią darbai ir šiandie yra varomi bei rūpestingai globojami". Šv. Ministerija taip pat stengiantisi „sudaryti ko palankiausias sąlygas studentams lituanistams ruoštis mokslo darbui". Gabesniesiems žmonėms be jokių sunkybių esančios duodamos stipendijos studijuoti užsienyje. Duodamos stipendijos ir mūsų universitete. Tad ką čia naujo begalėtų sugalvoti ir Lituanistikos Institutas? – klausia autorius ir pats atsako: „būtų sunku pasakyti".

Aš vis dėlto esu kitokios nuomonės, kaip šio straipsnio autorius. Visų pirma, visos kultūringosios valstybės, kurioms tikrai rūpi ar rūpėjo savo kraštui būtiniausių tiriamųjų mokslų pažangumas, šalia universitetų dar turi įsisteigusios įvairių institutų ir net akademijų. Taigi pats gyvenimas tokių įstaigų naudingumą jau aiškiai yra įrodęs, ir dėl to, manau, čia, bent tuo tarpu, netenka daugiau kalbėti. Neįtikimi ir kiti autoriaus abejojimai. Štai kad ir lituanistų ruošimo klausimas. Tiesa, Šv. Ministerija duoda stipendijų jiems ruoštis. Bet kam tie lituanistai ruošiami? Ar yra iš anksto numatytas tikslingas lituanistinio darbo planas, kuriam tie paruošti gabesnieji darbininkai galėtų būti pritaikinti? Ar visos lituanistinio darbo sritys dabar paliestos ir ar visur su reikiamu mokslišku pagrindu jos yra dorojamos? Pvz., ar jau kaip reikiant yra sutvarkytas moksliškas žemės vardyno tyrimas? Ar autorius gali pasakyti, kad lietuvių kalbos žodynas jau kaip reikiant, moksliškai, yra leidžiamas? Ar mūsų tautosaka iš koordinuoto darbo jau nieko nebelaimėtų? Ar planingas lituanistinių darbų leidimas būtų nenaudingesnis? Ar organizuotas šaltinių tyrimas ir skelbimas mums kokios nors didesnės naudos neturėtų? Kiekvienas, bent kiek daugiau į tai įsigilinęs, turės pripažinti, kad dabar šiais klausimais keliami dalykai negali būti kaip reikiant atliekami. Pati Šv. Ministerija, turėdama begalės tiesioginio, administracijinio darbo, niekados negalės į tai nuodugniai įsigilinti ir nurodyti, kaip turi būti dirbamas tiriamasis lituanistinis darbas. V. D. Universitetas, pirmiausia rūpindamasis praktinio gyvenimo specijalistų paruošimu, mūsų aplinkybėse negali vienodai kreipti dėmesio į visas lituanistinio darbo sritis. Pvz., aš, dėstydamas kaikuriuos pagrindinius lietuvių kalbos mokslo kursus, turiu pirmiausia pats gerai į juos įsigilinti, paruošti studentams kokių nors būtiniausių vadovėlių ir tik vėliau iš dėstomosios srities parašyti vieną kitą nuodugnesnį veikalą. Taigi beveik visas laikas jau yra sunaudotas. Net ir trečią kalbininką gavęs, Humanit. Mokslų Fakultetas galės tik pakenčiamai atlikti pačius būtiniausius eilinius reikalus. O kad kada nors fakultetas tiek turėtų žmonių, kad įsidirbusieji jo nariai galėtų mažiau mokomojo darbo dirbti ir daugiau atsidėti turimiesiems darbams, sunku laukti.

Kas kita būtų turint Lituanistikos Institutą. Į planingą lituanisti-

nį darbą būtų galima tada įtraukti ir tuos, kurie, turėdami kvalifikacijų ir prityrimo, dirba kur kitoje įstaigoje arba skyrium, vienui vieni; vienas kitas čia galėtų net ir užsienietis bendradarbiauti. Bet, svarbiausia, tada būtų galima sudaryti visuotinį lituanistinio darbo planą ir vėliau pagal jį tikslingai organizuoti visų arba bent pačių reikalingiausių lituanistikos sričių tyrimą. Tam reikalui ši įstaiga turėtų žiūrėti, kad vienas ir tas pats lituanistinis darbas nebūtų dirbamas dviejose ar keliose įstaigose; kad vienam ir tam pačiam reikalui nebūtų rašomi ir leidžiami tolygūs veikalai; kad bendriems lituanistiniams darbams reikalingi šaltiniai ir įrankiai nereikalingai nebūtų po kelis įsigyjami; kad specijalizuotis būtų pirmiausia siunčiami tik tie lituanistai, kurie savo gabumais ir darbingumu tikrai galėtų būti naudingi ir pačiai lituanistikai, ne vien lituanistinei gyvenimo praktikai; kad lituanistiniams tyrimams būtų naudojamasi pirmiausia moksliniais, ne praktiniais, dažnai įsikalbėtais ir su mokslu nieko bendro neturinčiais metodais; kad visos lituanistinės pajėgos, savo veiklas koordinuodamos bendram numatytam lituanistikos tikslui, dar kaip reikiant jas ir tarpusavy derintų; kad tolimesniam lituanistiniam darbui reikalingi šaltiniai pirmiausia būtų leidžiami patys reikalingiausieji; kad lituanistinė praktika ir populiarizacija būtų visur ir visados suderinama su mokslo reikalavimais ir jo rimtumu ir tt.

Taigi Lituanistikos Institutas, ne tik praktiškai, bet ir iš esmės žiūrint, mums dabar tikrai yra reikalingas ir būtinas. Jį turėdami, mes galėtume beveik tomis pačiomis lėšomis daug daugiau suintensyvinti ir sutikslinti visų sričių lituanistinius darbus ir tuo būdu, be abejonės, padarytume daug daugiau naudos, nekaip lig šiol kad esame padarę.

Be to, ta pačia proga dar norėčiau pastebėti, kad Lituanistikos Institutas visai konkrečiai galėtų būti jau ir dabar pradėtas organizuoti. Štai vienas mūsų žymus veikėjas yra pažadėjęs savo didžiai gausingą ir labai daug senos ir retos lituanistinės medžiagos bei šaltinių turinčią biblijoteką paskirti tik įkursimam Lituanistikos Institutui, ne kam kitam. Tai, aišku, sudarytų vertingą to instituto biblijotekos pagrindą.

Apskritai imant, reikia pasakyti, kad Lituanistikos Instituto steigimas yra ne kelių karštagalvių svaičiojimas, bet gyvas šių dienų rei-

kalas. Man rodos, ir minėtojo straipsnio autorius, užuot grasinęs to instituto steigimo šalininkus nuo lituanistinio darbo organizacijos, geriau pats prie to žygio prisidėtų ir padėtų ieškoti būdų tam klausimui išspręsti.

Tiek šiuo tarpu bendrų pastabų. Kitą kartą, jei dar reikės, teks šį klausimą jau plačiau svarstyti.

Gerb. Redaktoriau!

(Naujoji Romuva, 1936 m., nr. 26/27, p. 557–558)

Š. m. V. D. Universiteto Žiniose Nr. 1 esu parašęs straipsnį **Kurtinas lituanistikos institutas** (6–8 psl.). Ten esu išdėstęs tą pačią savo nuomonę, kurią kartą atskiru straipsniu jau esu pareiškęs ir Liet. Aide. Bet dabar tas pats Liet. Aidas Nr. 284 straipsnyje „Lietuviškosios kultūros reikalai mūsų universitete“ mano paskutiniojo straipsnio mintis, – čia mano pavardė neminima, – taip suraizgo ir iš jų padaro tokių negalimų išvadų, jog noromis nenoromis, nesileidžiant su tendencingu autoriumi į polemiką, kad visuomenė nebūtų klaidinama, tenka kelis dalykus tuojau atitaisyti. Tai norėjau padaryti pačiame Liet. Aide, bet, vyr. redaktoriui pareiškus galint dėl to susidaryti nepatogumų, maloniai prašau Jūsų žurnale išspausdinti šias trumpas pastabas:

1. Aš nei vienu žodžiu nesu pasakęs, kad, įsteigus lituanistikos institutą, Human. Mokslų F-tui būtų perduotas lietuvių kalbos žodynas ir tautosakos archyvas. Esu tik pastebėjęs tiriamosios lituanistinės medžiagos išblaškymo nenaudingumą ir tai nurodęs atskirais pavyzdžiais.

2. Aš esu brėžte pabrėžęs, kad tikslingas mokslinio darbo suorganizavimas ir sutvarkymas atsieitų pigiau, negu lig šiol kad buvo. Mano straipsnyje aiškiai pasakyta: „viską sistemingai sutvarkius būtų lengvai galima net ir mažesnėmis lėšomis daug daugiau padaryti, nekaip lig šiol kad buvo“ (7 psl.). Taigi padaryta netinkama išvada, kad vyriausybė Hum. Mokslų F-tui turėtų dėl to duoti dar daugiau lėšų.

3. Lituanistikos (arba Lietuvos Tyrimo) Instituto statuto projek-

tas, V. D. Universiteto sudarytas, apima lituanistinių kelių, ne vieno fakulteto mokslus, tad atitinkamai kompetentingiausi žmonės turėtų būti parenkami ne iš vieno Hum. Mokslų F-to; yra galimas daiktas, kad kvalifikuotų gal atsirastų ir ne universiteto žmonių. Kita vertus, mano straipsnyje nė žodžiu nepasakyta, **kas** turėtų tuos žmones parinkti; Hum. Mokslų F-to tarybos išrinktoji komisija lituanistikos instituto statuto projektui sudaryti kaip tik manė, **kad** pirmąjį branduolį galėtų paskirti Respublikos Prezidentas.

4. Aš visai nemanau, kad lituanistikos institutas turėtų būti tokia įstaiga, kuri tik norėtų iš valstybės gauti pinigų, o darbų sąskaitas pateiktų „jos didybei Autonomijai". Priešingai, aš kaip tik institutui esu priskyręs **dalykinę** mokslinio darbo priežiūrą, ne **administracinę** ar **kontrolinę**; tai turi būti palikta tam, kas duoda pinigų moksliniams tyrinėjimams.

5. Lituanistikos instituto klausimo kėlimas gali parodyti tik didesnį susirūpinimą mokslinio darbo organizacija, ne Hum. Mokslų F-to nevaisingumą arba dievai žino ką. Pav., latvių istorikai daug dirba ir nemaža istorinių veikalų yra jau išspausdinę, bet šalia to iškilmingai yra jau įsikūrę ir istorijos institutą, nors Latvija yra nedidesnė ir nepiningesnė už Lietuvą. Tais pačiais sumetimais dabar ir lenkai ruošiasi kurti lituanistikos institutą Varšuvoje.

6. Hum. Mokslų F-tui daromas priekaištas, kad jis nėra paruošęs specijalistų ir nieko nenudirbęs mokslo srityje, yra nepagrįstas. Iš tikrųjų jis yra paruošęs ir teberuošia daug daugiau jaunesniojo mokslo personalo, negu yra etatų; pav., dabar yra net keturi neetatiniai asistentai, o penktas jau ruošiamas. Mokslinių darbų jo nariai irgi yra parašę ne mažiau, kaip kiti fakultetai.

Į kitus priekaištus tuo tarpu nematau reikalo atsakyti.

Su pagarba

Mokslo darbas ir kasdieninė praktika

(Lietuvos žinios, 1940 07 31, nr. 172)

Eilinis žmogus kartais turi labai paviršutinišką supratimą apie mokslo darbą: jam atrodo, kad tas darbas yra visai paprastas, lengvas, nereikia sunkiai fiziškai dirbti, sau sėdi kabinete ar laboratori-

joj ir poniškai skaitai arba ką nors knebinėji. Bet iš tikrųjų ne taip yra. Tikras mokslo darbininkas, ne koks nors spekuliantas ar šiaip tuščias kėdžių braškintojas, yra gudna vargo pelė: jis dirba savo siaurą specialų darbą dažniausiai vienas ar keliese, atsitraukęs nuo platesnės visuomenės, suspietęs visą savo dėmesį ties tiriamuoju dalyku ar sprendžiamąja problema. Jis savo specialybės objektą doroja ne vaizdais ir šūkiais, bet konkrečiais duomenimis ir idėjomis, jo paties suvoktomis ir pergyventomis. Šiuo atveju tikras mokslininkas priartėja prie menininko: intelektualinis įdomumas, mokslinės tiesos suvokimas ir darbo entuziazmas jį skatina vis daugiau skverbtis į neribotas pažinimo gelmes ir dažnai net savęs paties išsižadėti. Siekdamas mokslinės tiesos, jis neklausia, koks už tai jam bus atpildas, jis tik viena nori – ko daugiau atskleisti tos tiesos ir ją vėliau pareikšti liaudžiai.

Visai kas kita yra vadinamieji mokslo žonglieriai, spekuliantai ar šiaip visokių vėjų gaudytojai. Tokie žmonės tik prisidengia mokslo skraiste, bet iš tikrųjų su juo nieko bendro neturi. Jie visur kapstosi, garsiai kalba apie mokslą, kitus niekina, o iš tiesų patys gerai nenutuokia, koks yra nuotolis nuo nosies ligi lūpų. Tai yra ne kas kita kaip tušti, bet kaprizingi gyvenimo barabonai. Štai keli pavyzdžiai iš netolimosios praeities. Mūsų amžinatilsį tautininkai ir jų pakalikai garsiai šaukė dėl lituanistikos, bet ką jie gero jai padarė? Po K. Būgos lietuvių kalbos žodyno medžiaga universiteto palėpėj ilgai dūlėjo ir buvo pelių graužiama tol, kol pašaliniai žmonės pradėjo klabenti ir judinti žodyno leidimo reikalą, o pati Šv. Ministerija dėl to nei cypt, nei krust. Kai jau pats universitetas visai rimtai pasiryžo to darbo imtis, ponia ministerija susivikravo, atėmė iš jo tą žodyninę medžiagą ir atidavė ją doroti vienam žmogui, netekusiam darbo Teologijos-Filosofijos fakultete. Bet to dar negana: vėliau, kai iš pašalio buvo nurodyti patys elementariausi leksikografiniai reikalavimai, tai ne tik kad į tat nebuvo atsižvelgta, bet net po kelerių metų, jau įsikūrus Lituanistikos Institutui, K. Masiliūnas siūlė pačioje taryboje išskirti to žodyno leidimą iš kalbos skyriaus veiklos ir palikti jį absoliutinėje vieno žmogaus žinioje: sako, jaunieji gali tik pakenkti tam darbui savo nuolatiniais reikalavimais ir ramybės nedavimais!

Arba štai kitas dalykas – jau paties Lituanistikos Instituto kūri-

mas. Patys lituanistai ilgą laiką kėlė jo reikalingumą, nurodinėjo jo uždavinius bei reikšmę mūsų tautai, bet nieko nepadėjo – ponia ministerija vis buvo kurčia. Tada, ilgai laukęs, ir šios iniciatyvos ėmėsi universitetas: visų pirma Humanitarinių Mokslų fakultetas, daugiausia V. Krėvės-Mickevičiaus rūpesčiu, paruošė to instituto statuto projektą, vėliau jį apsvarstė kiti fakultetai ir su savo pastabomis pristatė Šv. Ministerijai. Bet toliau nė žingsnio – visas projektas prasmego, kaip akmuo vandenin. Tad ką toliau daryti? Lituanistai vėl laukė, dejavo, ėmė iš naujo karingesnius straipsnius rašyti, o vėliau net ir reikalauti – ne tik raštu, bet ir žodžiu. Iš pradžios kai kurie ministerijos žmonės dėl to pyko, urzgė, „Vairo“ lūpomis įtarinėjo iniciatorius norint būti direktoriais, o oficiozinis vargšas Alantas net iki paskutinės dienos negalėjo suprasti, kokią naudą Lietuvai gali duoti Lituanistikos Institutas. Bet ilgainiui tam sunku buvo spirtis – nebesmagu buvo jau perdaug aiškaus dalyko sabotuoti, ir dėl to pagaliau nutarė numesti kaulą iš paskos kaukiantiesiems – paruošti šiokį tokį instituto statutą. Bet kaip? Susikviesti tai sukvietė dėl to pasitarti specialistus, bet tuojau pasistengė ir jiems burnas užčiaupti – visų nuomones K. Masiliūnas bematant sukritikavo, niekais pavertė ir pasirūpino, kad instituto įstatymas būtų visais atvejais agronomiškai smetoniškas. Ir tikrai: tame įstatyme, pilname techninių ir esminių priešybių, vienas dalykas tikrai nebuvo pamirštas – viską sukoncentruoti direktoriaus rankose ir iš to direktoriaus nereikalauti jokių kvalifikacijų!

Bet ne tik vienas Lituanistikos Institutas taip nevykusiai buvo gimdomas: daugybę kitų dalykų buvo tiesiog marinte marinama. Štai Humanit. Mokslų fakultetas, gerai numanydamas savo uždavinį esant ne tik mokslinį, bet ir mokslinamą, buvo kartą pasiryžęs taip pertvarkyti savo darbų planą, kad studentai būtų kaip reikiant ne tik moksliškai, bet ir praktiškai pedagogiškai paruošiami. Tam reikalui buvo pageidauta vienos gimnazijos metodiniam pedagoginiam studentų paruošimui ir dar vieno kito mažmožio. Iš pradžios Šv. Ministerija dar kalbėjo su fakulteto atstovais, su jais dėl to tarėsi, bet paskui nei iš šio nei iš to ėmė ir nutraukė visas kalbas – pareikalavo oficialiai per rektorių apie tai raštais kalbėti. Pagaliau tai ir visai numarino.

Dar juokingesnis buvo archeologijos katedros steigimas. Human. Mokslų fakulteto dekanas bėgiojo, sielojosi, kiek galėdamas rūpinosi, kad mūsų universitete bent kartą būtų kaip reikiant pradėtas ugdyti archeologijos mokslas: dėl tokio apsileidimo jau buvo didžiai gėda ne tik prieš svetimtaučius, bet ir prieš save pačius. Dėl to fakulteto taryba tam nieko nelaukdama pritarė – parašydino memorandumą archeologijos katedros steigimo reikalu ir nusiuntė Šv. Ministerijai. Bet ir šis žygis atsimušė į kiečiausią nerūpestingumo sieną: tas memorandumas veikiausiai buvo numestas ne kur kitur, kaip tik į krepšį, nes vėliau, kai švedų archeologai buvo pas mus atvažiavę, Šv. Ministerijos ponai norėjo pasigirti savo archeologiniu rūpestingumu, tuo, kad štai ir jie savo supelėjusiuose stalčiuose rodą kažkokią tos rūšies iniciatyvą, bet vargšai ieškojo ieškojo, ir neberado to rašto: matyti, pelės jau seniai jį buvo sugraužusios.

Taip pat buvo lemtingas ir Kultūros Fondo kūrimas: rašytojai, universiteto žmonės ir kt. tiesiog šaukte šaukė dėl to fondo reikalingumo, bet nieko nepadėjo – dalykas nei iš vietos nejudėjo. Trinktelėjo lenkų ultimatumas – oficiozas dėl to aitriai nusižiovavo Kultūros Fondo link, ir daugiau nieko. Paskui netekome Klaipėdos, ir vėl ta proga prisiminėme Fondą, bet kurti jo vis dėlto niekas nesiryžo ar nenorėjo ryžtis. Ir t. t., ir t. t.

Šitokių faktų yra labai daug, bet jų čia visų nei nesuskaitysi: ir tie, kuriuos čia paminėjau, aiškiai rodo, kad kai kurie universiteto žmonės, dirbdami savo tiesioginį mokslo darbą, neužmiršo ir kasdieninės gyvenimo praktikos – stengėsi tą patį mokslą plėsti plačiau, pritaikyti jį daugiau gyvenimui, paruošti jam tinkamesnių žmonių, bet tos jų pastangos dažnai nueidavo niekais – atsimušdavo į kietas biurokratinės administracijos sienas ir jos atstovų bukaprotiškumą.

Bet ne viena tik administracija buvo kalta: nemaža lig šiol buvo ir pačių universiteto dėstytojų apsileidimo. Iš pradžios į universiteto darbą buvo traukiami visi, kas tik norėjo, dažnai net be reikiamų kvalifikacijų, nes mokslo darbininkų tada mes beveik nieko neturėjome: reikėjo virvę iš pelų vyti. Dėl to daug kas iš pradžios ir nėjo gerai. Visų pirma neparuoštieji dėstytojai nežinojo, nuo ko savo darbą pradėti, o šiaip taip iš bėdos pradėję, nesiorientavo, ką toliau daryti: rimto mokslinio darbo dirbti nemokėjo ar negalėjo, o nieko ne-

dirbančiam būti buvo nesmagu. Tad ilgainiui ir pradėjo nevienas rodyti savo gudrybę. Štai vienas juristas, užuot dirbęs savo tiesioginį darbą, ėmė rašyti visai nevykusius anekdotus, kuriais savo laiku gana linksmai, J. Jablonskio paskatintas, pasijuokė Balys Sruoga. Kitas jo kolega ėmė rašyti noveles bei storas dramas, trečias vėl ką iš ne savo srities sugalvojo. Taip pat ir kaikurie kitų fakultetų dėstytojai dirbo ne savo darbą: statė kamenyčias, rūpinosi aviacija, linksmai kalbėjo apie Maksą Šelerį bei šviesųjį Platoną, įvairiose kitose įstaigose darbavosi ir t. t. Tad visai nenuostabu, kad rimtais moksliniais darbais tik vienas kitas tepasižymėjo.

Tačiau tai jau yra praeities dalykas. Ateityje, reikia manyti, mūsų jaunuoju mokslu bus nuoširdžiau susirūpinta ir jo darbas bus dirbamas daug rūpestingiau, taip, kad iš jo būtų ko daugiausia naudos mūsų liaudžiai.

Akademija – akstinas kūrybiniam darbui – sako prof. Pranas Skardžius

(Vilniaus balsas, 1941 m., nr. 87)

Mokslų Akademijos reikalas jau prieš daugelį metų buvo keltas humanitarinių mokslų fakulteto profesorių tarpe. Viskas atsimušdavo lyg į sieną. Kai pastebėta, kad čia nieko neišeis, pradėta mėginimai sukurti Lituanistikos institutą. Prof. Krėvei ir man teko sudaryti projektas. Prie tautininkų teko daug kariauti, vaikščiota, kalbėta. Lituanistikos instituto projektas buvo iškeltas universitete, atskirų fakultetų tarybose buvo apsvarstytas, senato suderintas ir pasiųstas Švietimo ministerijon. Bet ir po to labai ilgai klausimas nebuvo vykdomas. Praslinko keleri metai. Teko imtis agitacijos susirinkimuose ir spaudoje. Visi pritarė instituto reikalui, tik vienų vienas „Lietuvos Aidas" tą patį kartojo: „Ir dabar aš nesuprantu, ką gali duoti Lituanistikos institutas Lietuvai".

Universiteto projektas nepriimtas. Švietimo ministerija pati sumanė kurti institutą. Tas institutas išėjo nei šioks, nei toks. Ir Lituanistikos institute tautininkai stengėsi sudaryti savos kontrolės lizdą: kad tik mokslo žmonės būtų pažaboti! Institutui vadovauti paskir-

tas viceministeris Masiliūnas, kurs iš viso su mokslu maža bendra teturėjo. Taip ir tęsėsi.

Lietuvos Tarybų Socialistinėje Respublikoje Mokslų Akademija per kelis mėnesius yra įkūnytas žodis. Kuris mokslinis darbas šiuo metu dirbama? – Mokslų Akademija leidžia „Lietuvių kalbos žodžių darybą". Jau 9 lankai baigta. Bus 30–35 lankai *). Baigus korektūrą, reiks imtis monografinio tyrinėjimo iš lietuvių kalbos sintaksės. Lietuvių kalbos sintaksė yra baisiai apleista. Aktualus, be to, dar vadovėlių klausimas. Teks organizuoti vadovėlių rašytojų brigadą. Pats imsiuos ruošti pagrindinį vadovėlį studentams lituanistams. Apskritai, atsipalaidavus nuo administracijos darbo, jau Mokslų Akademijos ribose teks imtis lietuvių bendrinės rašomosios kalbos žodyno redagavimo darbo. Tai bus praktinis 2 tomų žodynas.

Mokslų Akademijos įkūrimas lietuviams mokslininkams yra seniai lauktas dalykas. Tatai akstinas kūrybiniam darbui. Universitetas bus tik mokymo vieta; Mokslų Akademijoje koncentruosis kūryba. Jėgos, kurios buvo palaidos ir išblaškytos, dabar galės pasireikšti visu savo pilnumu. Tai yra didžiai milžiniškas, tiesiog neįvertinamos reikšmės epochinis dalykas, – užbaigė Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Humanitarinių Mokslų skyriaus tikrasis narys drg. prof. Pr. Skardžius.

Lietuvių kalbos institutas

(Gimtoji kalba, 1941 m., 1–3 sąs., p. 4–6)

Įsteigus Lietuvos TSR Mokslų Akademiją, prie jos tuojau buvo įkurtas ir Lietuvių Kalbos Institutas bent su trimis poskyriais: lietuvių kalbos žodyno, vardyno bei tarmių ir praktinės kalbos bei terminologijos. Be to, Institutui dar yra paskirta ir eksperimentalinė fonetikos laboratorija. Toliau šį Institutą yra numatyta dar daugiau plėsti – sudaryti du naujus poskyrius: tarmių bei kalbos geografijos ir lietuvių kalbos istorijos; šio pastarojo, t. y. lietuvių kalbos istori-

*) Pirmieji prof. Pr. Skardžiaus moksliniai darbai yra šie: **„Slavų skoliniai lietuvių kalboje"** (vokiškai); **„Daukšos akcentologija"** (habilitacinis darbas).

jos, poskyrio uždavinys bus dar rūpintis ir thesaurus lingvae lithuanicae.

Šiemet vienu iš pirmųjų ir svarbiausių Instituto uždavinių bus lietuvių rašomosios kalbos žodyno ruošimas. Tai yra visų lig šiol lauktas ir be galo reikalingas dalykas, todėl jo bus tuojau imamasi ko skubiausiai. Tam reikalui net bus sudaryta speciali to žodyno bendradarbių brigada, kad jis ko greičiausiai galėtų pasirodyti pasaulyje. Šalia to bus rūpinamasi galutinai sutvarkyti ir rašybos dalyką, kuris anksčiau buvo ne tik iš pašalio, bet ir net kai kurių pačios buv. Švietimo Ministerijos aukštųjų pareigūnų tiesiog sabotuojamas. Dabar visai ligšiolinei rašybos netvarkai bus stengiamasi padaryti galą.

Kitas didžiai svarbus ir aktualus dalykas, kurio Institutas tuojau turės imtis, yra lig šiol nesutvarkytoji terminologija. Dabar, daug ką pertvarkant arba iš naujo kuriant, tenka susidurti su daugybe naujų sąvokų, kurioms būtinai reikia rasti naujų pavadinimų ar senuosius iš jų naujiems reikalavimams pritaikyti. Ypač dar daug kas darytina mokslinės terminologijos srityje: čia daugeliui dalykų net iš viso trūksta terminų. Todėl Instituto praktinės kalbos ir terminologijos poskyriui teks dvejopą darbą dirbti – kodifikuoti jau esančius vykusius terminus ir reikiantiesiems parūpinti arba jiems padėti naujų susidaryti. Be to, to paties poskyrio uždavinys bus rūpintis ir kitais pagrindiniais mūsų bendrinės kalbos kultūros dalykais, tarp kurių vienas iš svarbiausių bus pačios Gimtosios Kalbos leidimas, kalbos mokslo populiarizacija ir kt.

Trečias, jau vien mokslinis dalykas, kuriuo lig šiol sistemingai beveik nebuvo rūpinamasi, yra tarmių tyrinėjimas. Tiesa, J. Gerulio rūpesčiu ir iniciatyva mūsų tarmių tyrimui yra jau padėtas gerokas pamatas, bet tolimesnis jų tiriamasis darbas, neskaitant Pagramančio tarmės aprašo, P. Joniko darbo, toliau beveik nebuvo nei žingsnio pirmyn pastūmėtas. Todėl Instituto vardyno ir tarmių poskyriui jau šiemet teks ne tik sudaryti planą tolimesniems tarminiams potyriams, bet ir konkrečiai imtis tarmių tyrimo darbo. Visų pirma yra numatyta į tą darbą daugiau įtraukti žmonių. Šią vasarą ištirti Vilniaus krašto tarmių santykius ir kai kurių kitų tarmių ypatybes bei ribas, dar šiemet išleisti vieną dzūkų tarmės monografiją ir kt.

Šalia tarmių tyrimo lygiagrečiai bus varomas ir tikrinių vardų, vi-

sų pirma vietovardžių, tyrimo darbas. Į tai ypač daug dėmesio teks kreipti dėl to, kad jie gana apsčiai duoda medžiagos istorinėms, paleontologinėms ir kt. išvadoms daryti. Dar šiemet manoma baigti spausdinti Vilniaus krašto vietovardžius ir, tur būt, dar teks pradėti rūpintis visos Lietuvos TSR, jei ne visų, tai bent stambesniųjų, vietovardžių leidimu. Greta to jau tuoj dabar bus pradėta sistemingai tyrinėti ir dokumentinius, t. y. įvairiuose istoriniuose šaltiniuose, bažnytiniuose sąrašuose, senose metrikų knygose ir kitur išlikusius tikrinius vardus.

Didysis lietuvių kalbos žodynas ne tik be pertraukos bus toliau tęsiamas, bet ir dar gerokai pagerintas bei suintensyvintas. Pirmasis tomas ligšiolinės redakcijos paruoštas, netrukus pasirodys toks, koks jis jau yra; bet tolimesni tomai jau turės būti leidžiami be tų trūkumų, kurių galėjo rastis pirmąjį tomą leidžiant. Visų pirma bus stengiamasi suorganizuoti visoje Lietuvos TSR teritorijoje tam tikrą atsakingų žodyninės medžiagos rinkėjų ir tikrintojų skaičių, be kurio planingas ir sistemingas žodyno redagavimo darbas yra beveik neįmanomas. Be to, kiek galint pilniau bei planingiau bus stengiamasi žodynui sunaudoti visą rašytinių mūsų kalbos paminklų medžiagą ir apskritai kiek galint daugiau pagerinti visą leksikografinę žodyno santvarką.

Greta atskirų poskyrinių darbų dar bus dirbama ir bendro pobūdžio darbų. Visų pirma jau šiemet bus stengiamasi pradėti leisti mokslinį viso Lietuvių Kalbos Instituto žurnalą, taip pat spausdinama visa eilė kitokių tiriamųjų specialių veikalų ir t. t.

Pagaliau Institutas yra pasiryžęs teikti kalbinę pagalbą ne tik vyriausybei, bet ir visiems kitiems, kuriems tik ji bus reikalinga, būtent: atskiriems kitų sričių mokslininkams, vadovėlių autoriams, mokytojams, rašytojams ir kt.

Tuo būdu visą Lietuvių Kalbos Instituto darbą numatoma dirbti dviem kryptimis: gryna moksline ir praktine. Pirmuoju atveju bus daugiausia rūpinamasi tiriamąja lietuvių kalbos puse, o antruoju – bus kiek galint daugiau stengiamasi pasiektuosius mokslo rezultatus tuojau sieti su kasdienine gyvenimo praktika ir tuo būdu tenkinti pačius aktualiausius gyvenimo iškeltus kalbinius reikalavimus. Šituo keliu eidamas, Institutas tikisi sėkmingai galėsiąs ne tik teoriją sujungti su kasdienybe, bet ir kalbiniu darbu tuojau patarnauti liaudžiai.

Liaudį turi pasiekti mokslo laimėjimai

(Tarybų Lietuva, 1941 05 10, nr. 108)

Nors lig šiol daug buvo kalbėta ir rašyta, bet Mokslų Akademijos vis nebuvo galima sulaukti: visos pastangos kaip žirniai atsimušdavo į sieną. Tiesa, prieš kelerius metus vargais negalais, po ilgos polemikos spaudoje, buvo įkurtas Lituanistikos Institutas, bet jis taip buvo sutvarkytas, kad apie kokią nors platesnę mokslinę iniciatyvą jame visai negalima buvo ir galvoti. Tik štai dabar, tarybinėje santvarkoje, be jokių kalbų ir delsimo per kelis mėnesius įsteigta visų lauktoji Lietuvos TSR Mokslų Akademija. Tai yra labai didelės reikšmės ir žymus įvykis mūsų moksliniame ir politiniame gyvenime. Tai yra faktas, kuris aiškiai rodo, kaip partija ir vyriausybė gyvai rūpinasi mokslu bei moksliniais tyrimais. Tai yra pagaliau ir daugelio mūsų mokslininkų ilgamečių svajonių įkūnijimas.

Bet Mokslų Akademija šiais laikais iškelia ir daugybę labai rimtų bei atsakingų uždavinių. Visų pirma visas mokslines pajėgas teks įtraukti į intensyvų kūrybinį darbą, į materialinės ir dvasinės kultūros kėlimą, į naujų mūsų krašto gėrybių kūrimą ir naujų mokslų metodų ieškojimą. Antras labai svarbus dalykas, kurį teks Akademijai spręsti, yra mokslinių teorijų sąsaja su pačiu gyvenimu, su kasdienine darbo žmonių praktika. Yra didžiai svarbu, kad visi moksliniai laimėjimai nebūtų marinuojami siaurame specialistų būrelyje arba laikomi vien rinktinių žmonių reikalams. Dabar, kada liaudis į savo rankas yra paėmus gyvenimo vairą, mokslas turi tapti nebe prabangos dalyku, bet kasdienine duona, kuri darbo žmonėms yra lygiai taip pat reikalinga, kaip ir kiti būtiniausieji pragyvenimo dalykai, t. y. dabar ir liaudį turi pasiekti visi naujausi mokslo laimėjimai, turi jie tapti visuotine jos nuosavybe. Tai yra ne tik reikalinga, bet ir būtina, kad liaudis, naudodamasi pažangiausio mokslo vaisiais, galėtų drąsiai ir sėkmingai toliau varyti socialistinį kūrybos darbą ir kurti sau geresnį rytojų. Ir šitame kūrybiniame darbe Mokslų Akademijai kaip tik teks būti vienai iš pirmiausių vadovų, nuolatinių kelrodžių. Naujai paskirtųjų jos narių uždavinys bus ne tik dirbti gryną tiriamąjį ir organizuojamąjį mokslo darbą, bet ir pasiektuosius to darbo rezulta-

tus laikyti bei populiarinti plačiosiose liaudies masėse. Tai yra, be abejonės, didžiai kilnios ir atsakingos priedermės, kurias jie atliks priderančiai – su moksliniu entuziazmu ir tarybiniu pasiryžimu.

Vincas Krėvė žmogus ir lietuvis

(Aidai, 1954 m., nr. 10, p. 457–459)

Vincas Krėvė-Mickevičius yra tokia nepaprasta ir sudėtinga asmenybė, kad apie jį, net ir mirusį, tuo tarpu, kol dar neturime išsamaus jo gyvatos aprašo ir nuodugnesnių jo kūrybos studijų, yra gana sunku tarti kokį nors bendrinamąjį žodį. Iš vienos pusės jis mums neabejotinai yra didelis, brangus rašytojas, klasikas, savo kūryba turėjęs daug įtakos tiek atbundančiai, tiek vėliau atbudusiai nepriklausomai Lietuvai, ypač besimokančiai jaunuomenei. Iš kitos pusės dėl savo būdo ypatybių ir dvasinių polėkių jis nevisados galėjo tilpti mūsų visuomeninio gyvenimo rėmuose, todėl apie jį kaip apie žmogų vienas kitas gana įvairiai atsiliepia; vieniems jis atrodo didelis lietuvis, ištikimas savo tautos sūnus, nuoširdžiai sielojęsis savo tėvynės vargais bei jos likimu; kiti, priešingai, taria jį buvus gyvenimo nepraktiką, nevykusį politiką...

Dabar, kol tebėr gyvi prisiminimai, kalbėti apie skaudamąsias problemas yra jau netaip lengva. Antra vertus, ir šiaipjau nėra patogu prisiminti tamsesnius mirusiojo žmogaus gyvenimo šešėlius. Bet iš kitos pusės V. Krėvę gerai pažinusiems yra taip pat sunku nutylėti tai, kas jų supratimu yra visai neįmanoma, neįtikėtina.

Visų pirma vieno mūsų žurnalisto plačiau aprašytoji tariama V. Krėvės tragedija, susijusi su mūsų nepriklausomybės likimu, yra ne jo vieno, bet visos Lietuvos tragedija. V. Krėvė kaip tik yra tas žmogus, kurio vienintelis tikslas, jo paties žodžiais tariant, buvo „dirbti Lietuvai ir dėl Lietuvos“. Jis ir savo raštuose norėjo atkurti tą senąją Lietuvą, kuri „viena ranka kovojo prieš visą Europą, kai šioji kryžiuočiams teikė pagalbą“, o kita ranka „užkovojo didesnę pusę šios dienos Rusijos“. Jis norėjo atvaizduoti „tų milžinų sielą – senovinę Lietuvą“. Todėl jis, nepriklausomybės pradžioj sugrįžęs į Lietuvą, tuojau įsitraukė į darbą, susijusį su Lietuvos atsikūrimu: buvo

Šv. Ministerijos Knygų Leidimo Komisijos pirmininku, redagavo „Skaitymus“, pirmininkavo Šaulių Sąjungai, drauge su kitais organizavo universitetą, aktyviai prisidėjo prie Klaipėdos vadavimo, buvo vienu iš Tautininkų Sąjungos kūrėju ir t. t. Žodžiu, V. Krėvė rūpinosi viskuo, kas parblokštą, suniokotą Lietuvą galėtų prikelti, ant kojų pastatyti, sustiprinti. Ir tuo rūpindamasis, jis budriai įžiūrėjo, kad prikeltoji Lietuva neimtų vėl menkėti, griūti. Pvz. vieną kartą, ramiai šnekučiuodamasis su savo kolegomis, jis nugirdo iš gandonešių, kad vyriausybė norinti Vokietijai sugrąžinti Klaipėdą. Jo veidas tuojau persimainė, ėmė drebėti. Nebegalėjo daugiau nei žodžio ištarti. Ir nieko nelaukdamas, pasiėmęs kepurę, išėjo tiesiai pas krašto apsaugos ministerį pasiteirauti, ar tai tiesa, ką žmonės sako. Kitą dieną priėjęs man džiaugsmingai pranešė, kad ministeris tas žinias paneigęs.

Šitas pavyzdys aiškiai rodo V. Krėvės gyvą domėjimąsi Lietuvos valstybės reikalais. Dirbdamas su juo drauge viename fakultete beveik penkiolika metų, aš turėjau nemaža progos ir daugiau panašių pavyzdžių matyti. Kiek įmanydamas jis rūpinosi, kad ko daugiau naujų mokslinių pajėgų būtų įtraukta į akademinį darbą. 1929 m. pradėjus dirbti Hum. Mokslų fakultete, jis man tuojau pareiškė: „Mes, seniai, jau nebedaug ką padarysime – visa mūsų viltis jūs, jaunesnieji specialistai“. Ir vėliau jis man bent kelis kartus yra kartojęs, kad kūrybinį mokslo darbą daugiausia gali dirbti tie, kurie yra baigę specialybines mokyklas, yra moksliškai gerai paruošti ir pasiryžę savo specialybės keliu nuolat kopti į didesnes mokslo augštybes. Todėl jis didžiai sielodavosi, kai jam nepavykdavo kokios geresnės mokslinės pajėgos pritraukti arba nužiūrėtasis pasirodydavo nerangus, nevisai vykęs. Geresnėmis pajėgomis jis visados džiaugdavosi, su pasitenkinimu atsiliepdavo. Pvz. Leonas Karsavinas, lietuviškai geriau išmokęs net už kaikuriuos savo kolegas lietuvius ir savo mokslingumu plačiai užsieny žinomas, buvo net jo ir artimesniu draugu pasidaręs. Taip pat didžioj pagarboj jis laikė ir šveicarietį Praną Brenderį, kuris sugebėjo jau laisvai lietuviškai dėstyti nelengvus klasikinės filologijos dalykus ir spėjęs paruošti nemaža taip reikalingų kvalifikuotų mokytojų lotynistų. Bet V. Krėvė ne tik iš kitur stengėsi gauti trūkstamų mokslinių pajėgų; jis pirmoj vietoj rūpinosi ir pačių lie-

tuvių jaunesniojo personalo prieaugliu. Per paskutinį nepriklausomybės dešimtmetį Hum. Mokslų fakulteto narių lietuvių skaičius beveik padvigubėjo, o iš svetimtaučių tik vienas romanistikos katedros vedėjas, mirus prof. Dubui, buvo iš Prancūzijos parsikviestas.

Taigi V. Krėvė-Mickevičius kaip universiteto žmogus, ilgametis Hum. Mokslo f-to dekanas, buvo savo vietoj: jį didžiai mėgo ir klausytojai, ir kolegos, ir kiti universiteto žmonės. Bet visai kitokie jo santykiai yra buvę su vyriausybe, ypač po 1926 m. gruodžio 17 d. Paėmus tautininkams valdžią į savo rankas, jis pasiliko nuošaly nuo valdomosios partijos. Lyg protestuodamas prieš vienos partijos vienavaldiškumą, jis vis artimesnis darėsi opoziciniams sluogsniams. Apie jį daugiau ėmė spiestis kairesnių pažiūrų rašytojai, studentai ir kt. Tuo metu kaip tyčiomis jam teko pirmininkauti ir Draugijai tarybinių kraštų kultūrai pažinti, kuri, jo žodžiais tariant, buvusi ne kieno kito kaip tik Užsienio Reikalų Ministerijos reikalas. Bet tąja draugija, kad ir būdamas slavistas, V. Krėvė nebuvo perdaug susižavėjęs. Todėl nuolatinį rusų pasiuntinybės lankytoją, Petrą Cvirką, jis nekartą yra gerokai ir per dantis patraukęs, o vieną kartą, už kelių savaičių prieš rusų invaziją, Metropoly jam atvirai pareiškė, kad komunistinei rašytojų draugijai, ypač paties Cvirkos vadovaujamai, jis niekados nepriklausysiąs.

Bet kaipgi tada reikia suprasti, kad V. Krėvė sutiko būti pirmosios komunistinės vyriausybės nariu? Mano žiniomis, jis ten pakliuvo tuo pat būdu kaip ir Ernestas Galvanauskas – norėdamas gelbėti, kas dar buvo galima išgelbėti. Iš dalies prie to yra prisidėję ir gausūs pačių lietuvių prašymai bei gudrus rusų pasinaudojimas jo kaip rašytojo autoritetu ir populiarumu. Bet V. Krėvė ministeriaudamas tuojau pastebėjo, kad Lietuvos likimas sukamas visai kitu keliu, negu oficialiųjų pareigūnų buvo sakyta. Jis aiškiai pamatė, kad rengiamasi visiškai likviduoti tautinę Lietuvos valstybę ir jos vietoj įkurti vasalinę tarybinę respubliką. Todėl, pastebėjęs šį pavojų, jis tuojau pasiryžo šiauštis prieš šias rusų užmačias. Vienas iš jo protesto žygių buvo atsilankymas Karo Muziejaus sodely ir viešas pareiškimas, kad mūsų savanoriai neveltui žuvę už Lietuvos nepriklausomybę: jų pramintu keliu ir toliau būsią einama. Bet tikrovė ką kita rodė: naujųjų okupantų užmačios buvo vis aiškiau matyti, Lietuva

grimzdo vis gilesnėn bedugnėn. Tada V. Krėvė sugalvojo paskutinę priemonę – nuvykti į Maskvą pas patį Molotovą ir mėginti kaip nors jį atkalbėti nuo paskutinių okupacinių kėslų. Tačiau tai buvo pervėlu: Lietuvos likvidacijos planai jau iš anksto buvo paruošti, ir V. Krėvė grįžo į Kauną visai nusivylęs, parblokštas. Netrukus po to jį aplankiau sergantį. Radau jį didžiai nusiminusį. „Nebėra Lietuvos – Molotovas mus visiškai apgavo“, buvo jo pirmutiniai žodžiai. Bet, ligos slegiamas, man plačiau jis apie tai nebepasakojo, tik pareiškė viltį, gal kada nors galėsiąs pasauliui visą teisybę pasakyti. Kaip žinome, jis vėliau šį savo pažadą ištesėjo. Ir dar daugiau: pačios rusų okupacijos metu jis laikėsi žavėtinai; pvz. nei karto nesu matęs jį pakeliant kumštį viešuosiuose susirinkimuose. Pasitraukęs iš vyriausybės ir tapęs Lietuvos Mokslų Akademijos prezidentu, jis buvo pasiryžęs suorganizuoti tokią lietuvių mokslo tvirtovę, kuri būtų ne tik pagrindiniu mokslo šaltiniu, bet ir stipria tautine atrama. Tačiau jis tos savo svajonės nebegalėjo įvykdyti: netrukus pasikeitė okupacijos, papūtė nauji vėjai. V. Krėvė atsidūrė už durų. Be to, čia dar prisidėjo gestapiniai tardymai, rasinė šeimos baimė ir daugelis kitų reikalų. Nors pačios baisiosios nelaimės, pvz. Balio Sruogos likimo, ir išvengė, bet visą laiką nebuvo nei pakartas, nei paleistas: netikėtumas lydėjo kiekvieną jo žingsnį. Dėl to kurį laiką turėjo ir visai iš žmonių akivaizdos pasišalinti. Pagaliau atėjo laikas apleisti Lietuvą. Susitikom pas mano žmonos seserį Virbaly. Mėginom šiaip, mėginom taip anksčiau išvažiuoti: vis nesisekė. Pagaliau šiaip taip darbininkais išvykome į Vieną, kur man drauge su Krėvėmis teko bent tris savaites bastūnais pagyventi. Gyvenimas čia, tiesa, buvo nepavydėtinas, bet visai ne toks, kaip kad savo laiku „Vienybės“ bendradarbis fantazuodamas aprašė.

Praūžus karui, V. Krėvė kurį laiką dar gyveno prie Salzburgo, Austrijoj, iš kur pro Miuncheną atvyko ir į JAV. Čia jis, palyginti, įsitaisė neblogai, bet prie naujų gyvenimo sąlygų nebegalėjo priprasti: jam čia viskas atrodė svetima, tolima. Jis nebejuto po kojomis savo gimtosios žemės, kuri jam teikė įkvėpimo ir kūrybinės nuotaikos. „Aš pasakysiu, – jis pareiškė savo paskutinėj sukaktuvinėj kalboj, – kad darbas čionai ir darbas Lietuvoj gimdė mano širdyje visai kitus jausmus. Aš ten dirbau žymiai sunkiau, negu čionai, bet tas darbas ma-

nęs nevargino. Ne todėl, kad aš būčiau jaunesnis, bet todėl, kad aš dirbau lietuviams ir Lietuvai". Dėl to jis ir man ne kartą yra rašęs, nuolatos reikšdamas nusivylimą ir didelį susirūpinimą neaiškia Lietuvos ateitimi. Paskutiniame savo laiške jis kvietė mane atsilankyti į Philadelphiją: „Gal šiais metais turėsi atostogų. Atsilankyk pas mus. Labai man norisi pasimatyti su jumis, kol dar netenka leistis į kelionę, iš kurios niekas nebegrįžta". Bet, deja, jis išvyko į nebegrįžtamą kelionę, ir man jau nebeteko daugiau su juo pasimatyti.

Taip pasibaigė sūkuringas Subartonių dzūko gyvenimas, to paprasto, nuoširdaus, atviro, kiek svajingo, bet kieto, atkaklaus dzūko, kuris, kaip ir jo Šarūnas, visą laiką yra ryžtingai siekęs savo didžiųjų tikslų – nuolatos susidurdamas su įvairiais kliuviniais ir dėl to daug kentėdamas bei šiaip visokių nesmagumų turėdamas. Prisimindami šį didįjį kūrėją, mes pasistengsime ateityje jį geriau suprasti ir kaip žmogų, ir kaip lietuvį, nes jis visiškai nėra nusipelnęs, kad betkas jį įnoringai ir kreivai vaizduotų kuriuo nors vienu pašaliniu atžvilgiu, kaip tai nekartą yra atsitikę jam gyvam esant. Čia galvoj turiu tokius skaudžius kaltinimus, kaip tautosakinės medžiagos falsifikaciją, tariamą Lietuvos likvidacijos akto pasirašymą, tariamą prasilenkimą su istorine tikrove ir kt. Būsimieji V. Krėvės biografai ir jo raštų leidėjai turėtų ko greičiausiai visus šiuos aikštėn iškilusius dalykus nuodugniai išaiškinti ir atitaisyti gana pigiai velioniui mestus priekaištus; to reikalauja teisybė ir pagarba mūsų didžiajam rašytojui.

Tai nenukalbėjimas

(Aidai, 1955 m., nr. 5, p. 198–199)

1954 m. Aidų Nr. 10, 459 psl. aš trumpai buvau prisiminęs tautosakinės medžiagos falsifikaciją V. Krėvės raštuose, bet jos plačiau nekomentavau. Todėl J. Balys š. m. Aidų Nr. 3, 142 psl. rašo: „Pr. Skardžius neseniai nukalbėjo, tarsi kas nors norėtų paneigti V. Krėvės tikruosius nuopelnus, kurių niekas nei nemano užginčyti". Iš tikrųjų taip buvo. Šv. Ministerijai įkūrus Liet. Tautosakos Archyvą ir tautosakinę medžiagą perėmus iš Human. Mokslų Fakulteto, J. Balys savo laiku buvo pasiryžęs patikrinti V. Krėvės tautosakinių raštų au-

tentiškumą, tuo reikalu buvo nuvažiavęs į Merkinę ar net Subartonis, kiek galėdamas ten teiravosi iš kaimiečių apie V. Krėvės surinktus ar vartojamus tautosakinius dalykus ir sugrįžęs iš tos kelionės paskelbė savo išvadą: V. Krėvės tautosakinė medžiaga falsifikuota! Dėl to V. Krėvė buvo didžiai susijaudinęs, tai jis bent kelis kartus su širdgėla buvo prisiminęs, o B. Sruoga, tokiu V. Krėvės inkriminavimu nebeištverdamas, parašė net ištisą apologiją, kurią, manau, kiekvienas norėdamas galėtų ir šiame krašte susirasti. Vėliau, būdamas Palangoj, V. Krėvė man pasakojo, kad jo Šarūnas esąs jaunystės veikalas, ištisai idealizuotas, tik jo pradžia ir pabaiga tautosakiniais metmenimis apmesta, ir todėl jis nieko negalėjęs nei falsifikuoti, nei perdirbti. Aš jį tuomet raminau, visaip guodžiau – patariau nekreipti į tai dėmesio, įrodinėjau, kad kiekvienas tikras rašytojas gali savo veikaluose sukurti tokius vaizdus, kurie kartais nevisai sutinka su konkrečia tikrove, bet meniškai yra realūs, tikri.

Po to praslinko kiek laiko, žlugo Lietuvos nepriklausomybė, atsirado nauja tvarka, buvo įkurta Lietuvos Mokslų Akademija ir V. Krėvė paskirtas jos prezidentu. Liet. Tautosakos Archyvas, kurio vedėju buvo J. Balys, automatiškai buvo įjungtas į Akademiją, ir todėl tuojau kilo klausimas, kas bus tolimesniu jo tvarkytoju. Tuomet V. Krėvė-Mickevičius, jau Akademijos prezidentas, man pranešė, kad jis norėtų, jog J. Balys pasiliktų savo vietoj ir toliau tęstų savo darbą; buvusį tautosakinį nesusipratimą jis pamirštąs ir iš to nedarysiąs jokių išvadų. Pasitaikius progai, aš pranešiau šią žinią J. Baliui, ir sutartu laiku susitikome Vilniaus u-to slavistikos seminare trys: V. Krėvė, J. Balys ir aš kaip tarpininkas. Pasikalbėjimas buvo visai trumpas: V. Krėvė keliais žodžiais pareiškė savo norą, o J. Balys pasižadėjo ramiai toliau dirbti organizacinį ir mokslinį tautosakos darbą. Aš džiaugiuos, kad mano tarpininkavimas nenuėjo niekais: kol dar teko būti Lietuvoj, aš nebegirdėjau J. Balio jokio smarkesnio žygio prieš V. Krėvę. Kai V. Krėvė mirė, J. Balys buvo į Philadelphiją atvykęs laidotuvėsna. O dabar jis viešai pareiškia, kad niekas tikrųjų V. Krėvės nuopelnų nei nemano užginčyti. Aš iš savo pusės, trumpai apie V. Krėvę rašydamas Aiduose, norėjau pažymėti, kad būsimasis V. Krėvės biografijos rašytojas ir jo kūrybos tyrinėtojas pasistengtų tautosakinių dalykų panaudojimą jo literatūriniuose kūriniuo-

se išaiškinti ne pagal tautosakinės registracijos, bet pagal literatūrinės kūrybos ir meninės veikalų kompozicijos reikalavimus. O V. Krėvė savo stilizuotas lietuvių pasakas ir kitus savo tautosakinius kūrinius laikė ne specialiais moksliniais tyrinėjimais, bet literatūriniais darbais. Gal išimtį čia galėtų sudaryti tik V. Krėvės tautosakinės medžiagos (patarlių, priežodžių ir kt.) rinkiniai, bet jis čia nei nepretendavo į moksliška apdorojimą.

Visos šios istorijos išvada tokia: yra faktas, kad J. Balys savo laiku buvo suradęs V. Krėvės tautosakinių dalykų falsifikaciją, ir tai nebus lengva nuginčyti. Prof. M. Biržiška, iškeldamas patį falsifikacijos faktą, pasakė teisybę; bet kiek tai yra susiję su „Šarūnu" ir „Dainavos šalies senų žmonių padavimais", čia tuo tarpu nesiimu spręsti. Bet vis dėlto noriu pastebėti, kad V. Krėvės raštų reikalas turi būti išaiškintas neprasilenkiant pirmiausia su kūrybine, ne istorine tikrove.

Mano pažintis su Vincu Krėve ir atsiminimai apie jį

Pirmą kartą aš V. Krėvę pamačiau 1923 m. rudenį, kai atvykau į Kauną studijuoti. Pirmuosiuose keturiuose semestruose man neteko su juo tiesiogiai susitikti; tik penktajame, 1925 m., rudens semestre buvau užsirašęs jo skaitomą lenkų literatūros ir rusų kalbos istoriją, tačiau šių dalykų man trumpai teteko klausyti, nes tais pat metais, lapkričio mėn., išvykau į užsienį studijuoti.

Man išvykstant į užsienį, Humanitarinių mokslų fakulteto dekanu jau buvo V. Krėvė-Mickevičius. Bet drauge su A. Saliu aš išvykau ne fakulteto iniciatyva, o J. Jablonskio rūpesčiu: jis parašydino tuometiniam švietimo ministrui K. Jokantui, buvusiam savo mokiniui, mums didžiai palankų rekomenduojamąjį laišką, ir šis, nieko daugiau nebeatsiklausdamas, mudviem paskyrė stipendijas.

Aš savo studijas Leipcige, Vokietijoje, tęsiau ligi 1929 m. pradžios ir, jas baigęs, dar planavau kurį laiką pasilikti užsieny, kad galėčiau daugiau papildyti savo disertaciją ir ypač Krokuvoje pasirinkti naujos medžiagos. Bet V. Krėvė jau iš anksto mane raginte ragino ko greičiau, baigus studijas, grįžti į Kauną. Mat, Human. mokslų fa-

kultete tuomet buvo susidariusi savotiška bėda su lituanistinių kalbotyros dalykų dėstymu. Po K. Būgos mirties doc. A. Sennas buvo vienintelis, kuris galėjo šiuos kursus skaityti, bet, kilus tam tikram nesusipratimui su fakultetu, jis tuojau nustojo tai daręs, ir studentai, net daugiau kaip dešimt semestrų išklausę visus reikiamus dalykus ir jų egzaminus išlaikę, negalėjo laikyti baigiamųjų egzaminų – trūko jiems lietuvių kalbotyros dalykų. Todėl aš, baigęs savo studijas, tuojau grįžau Lietuvon. Nors grįžau tik vasario mėn. pradžioj, bet dekano rūpesčiu jau nuo 1929 m. sausio 1 d. buvau išrinktas fakulteto nariu.

1. Kaviniai pobūviai

Pradėjus dirbti Human. mokslų f-te, kažkaip nejučiomis tuojau ėmė megztis mano artimesni santykiai su dekanu. Visų pirma dažnai su kitais drauge nueidavome į kavinę arba restoraną. Vieną kartą, atsimenu, Metropolyje buvome susirinkę vakarieniauti trise: V. Krėvė, V. Mykolaitis-Putinas, tuomet dar dirbęs Teologijos-filosofijos fakultete, ir aš. Susidarius geresnei nuotaikai, iškilo kunigystės klausimas, ir V. Krėvė tiesiai pasakė Putinui: Tamsta kaip kunigas nekaip jautiesi savo fakultete, pereik į Human. mokslų f-tą, mesk kunigystę, vesk kokią mergaitę, ir galėsi kaip tinkamas pradėti normaliai tvarkyti savo gyvenimą. V. Mykolaitis į tai reagavo kiek santūriai, lyg su savimi kovodamas: jis tuo tarpu to negalįs padaryti dėl savo senos, tikinčios motinos, kuriai tai sudarytų didelį širdies skausmą. Bet vėliau įvyko taip, kaip buvo lemta: jis netrukus perėjo į Human. mokslų f-tą, vedė savo buv. studentę, mano buv. gimnazijos kolegę E. Kvedaraitę ir dėl to pasitraukė iš kunigystės.

Kitą kartą, atėjęs į Aldonos kavinę, kur iš pradžios mūsų būrelis susirinkdavo kavos, radau vieną B. Sruogą su kažkokiu plačiaveidžiu nepažįstamu tipu, pavarde Chanoch. B. Sruoga tuojau pastebėjo, kad štai Skardžius šiam tipui suteiksiąs reikiamos informacijos, ir bematant atsisveikinęs išėjo. Likę dviese, ėmėme kalbėti apie reikalą: jis, Chanochas, esąs orientalistas specialistas, parašęs įvairių mokslinių knygų, dėstąs vienoje Berlyno aukštojoje mokykloje, ir jei mes išrinktume jį privatdocentu, tai mūsų fakultetui parūpintų didelę

orientalinę biblioteką. Man visa ši istorija pasirodė didžiai keista, tiesiog įtartina, ir aš, nieko su juo apie tai daugiau nekalbėdamas, patariau jam tuo reikalu kreiptis į dekaną. Sugrįžęs namo, tuojau paskambinau V. Krėvei, kad mano patarimu savo reikalu kreipsis į jį vienas pilietis, kuris man pasirodė gerokai įtartinas. Bet V. Krėvė, matyti, kiek kitaip galvojo, ir davė eigą jo prašymui. Artimiausiame fakulteto tarybos posėdyje prof. L. Karsavinas, kiek susipažinęs su Chanocho veikla iš jo pasakojimų ir pateiktų kelių vokiškai parašytų knygelių, siūlė jį išrinkti privatdocentu, bet kiti fakulteto nariai, ypač A. Salys ir I. Jonynas, rado, kad šio piliečio pristatyti dokumentai yra prieštaringi, dėl įvairios rašysenos net įtariami, o pagal mūsų Berlyno atstovybės pranešimą jis jokioje nurodytoje mokykloje nedirba ir tik dažnai važinėja iš vienos sostinės į kitą. Tuo visas biznis baigėsi: toliau niekas, net ir pats dekanas, nei žodžio nebetarė apie Chanocho išrinkimą.

Kiek vėliau, kai Aldonos kavinė mums nusibodo, mes persikėlėm į Metropolį. Čia susirinkdavome beveik tuo pat metu, apie 12-tą val. dieną, ir susirinkdavome jau didesnis būrelis: be nuolatinių, dažnesnių dalyvių (V. Krėvės, B. Sruogos, L. Karsavino, Pr. Augustaičio, P. Galaunės, P. Vaičiūno ir manęs), čia kartais dar ateidavo adv. Nargelavičius, didelis gandų žinovas, P. Cvirka, A. Venclova, iš Zarasų atvykęs A. Voldemaras, J. Baltrušaitis, kai iš Maskvos atvažiuodavo į Kauną, ir kt. Šitokioje kompanijoje niekados netrūkdavo kalbų, įvairių žinių, juokų ir kt. V. Krėvė gana gyvai dalyvaudavo pokalbiuose ir kartais tuojau reaguodavo. Pvz. vieną kartą adv. Nargelavičius atėjęs pranešė, kad mūsų valdžia ketinanti atiduoti Klaipėdą vokiečiams. Ši žinia labai sujaudino V. Krėvę: jis visas persimainė, ėmė jo lūpos virpėti – negalėjo nei žodžio ištarti, ir, nieko nelaukdamas, tuojau išėjo tiesiai pas krašto apsaugos ministrą pasiteirauti, ar tai tiesa. Kitą dieną priėjęs man linksmai pranešė, kad ministras šią žinią paneigęs. Jis taip jautriai reagavo, matyti, dėl to, kad, kaip man ne kartą teko patirti, pats jautėsi drauge su plk. M. Kalmantu nemaža prisidėjęs prie Klaipėdos vadavimo.

Arba štai vėl, už kelių savaičių prieš Lietuvos rusų okupaciją, P. Cvirka buvo itin gerai nusiteikęs: iš kitų šaltinių ir iš dalies iš jo paties neatsargių prasitarimų jau žinojome, kad Lietuvoje netrukus

viskas pasikeis, ir naujojoje santvarkoje Lietuvių rašytojų draugijos pirmininku būsiąs jis, P. Cvirka; sako, jam tai net pažadėjęs ir pats Pozdniakovas. Kitame kavos pobūvyje, iškilus šiam klausimui, V. Krėvė P. Cvirkai tiesiog pareiškė, kad jo vadovaujamai rašytojų draugijai jis niekados nepriklausysiąs. P. Cvirka, kiek sumišęs, ėmė aiškinti, kad čia nėra nieko nepaprasta; pvz. švietimo ministras K. Masiliūnas, buvęs Pr. Skardžiaus studentas, dabar esąs Lituanistikos instituto direktorius, ir Pr. Skardžius vis dėlto neatsisakęs būti Instituto nariu. V. Krėvei šis aiškinimas nepadarė jokio įspūdžio.

2. Kalbos taisymas

V. Krėvė savo laiku buvo labai supykęs ant kalbininkų, ypač ant J. Jablonskio, už rašytojų kalbos taisymą, ir apie tai 1926 m. **Pradų ir žygių** I-me n-ryje paskelbė piktoką straipsnį, išvadindamas kalbininkus taisytojus blusininkais. Tais pat metais J. Jablonskis į tai atsakė atskiru straipsniu **„Blusininko" atsakymas neblusininkui** (Lietuva, 1926, Nr. 173), kur jis pabrėžė, kad žinomesni kalbininkai nemėginą taisyti rašytojų stiliaus, bet iškelia aikštėn netinkamus dalykus, ypač svetimybes, ir tam pavyzdžių jis davė iš „Skirgailos" dramos, kuri pirma buvo parašyta rusiškai ir tik vėliau išversta į lietuvių kalbą. Kaip iš J. Jablonskio recenzijos, išspausdintos 1925 m. **Švietimo darbo** XI-me n-ryje, matyti, šito kūrinio kalboje apsčiai būta tikrai negirtinų dalykų, pvz.: norėjo daugiau šimto litų; dėkojame dievą; vyrai pasauliu valdo; kur nenueini, visur niekų pridirbi; kur tu rasi geresnį manęs; tylėk, tu nė prie ko; tu ėmei beprotauti; dievas atkreipė į tave domesį; didis karas gręso (= graso, gresia) tautoms; Skirgaila vėl nejudomas sėdi; nuduok, kad miegi; galiu tai priparodyti; turi... skaitlingas bandas; prieina stalą; tepasigaili dievas mano sielą; kas tame kaltas; tas pas dievą prašo taikos; leisk man tai atlikti pirm, negu šią taurę išgersi; mes čia ir esame, kad jį sutikus, ir tt.

Vėliau, dirbdamas Human. mokslų f-te, aš nebepastebėjau jokios V. Krėvės neapykantos kalbininkams. Priešingai, juo toliau, juo daugiau mudu ėmėme sutarti. Ir duodamas man taisyti savo tolimesnių leidinių kalbą, jis mane įsakmiai prašyte prašydavo, kad aš ištaisy-

čiau visus netinkamus, tikrai netaisyklingus žodžius ar posakius, ypač aiškias nereikalingas svetimybes, kurių anksčiau jo raštų kalboje dar nemaža pasitaikydavo. Iš savo pusės aš stengiausi neliesti jo raštų stiliaus dalykų ir būdingų žodyninių tarmybių. Tuo būdu prieš karą taisiau **Šarūno** (trečiojo leidimo), **Mindaugo mirties** ir kt., o po karo **Dainavos šalies senų žmonių padavimų, Raganiaus, Dangaus ir Žemės sūnų** pirmosios dalies ir kt. kalbą. Ir jis tais mano taisymais buvo patenkintas: „Labai esu Jums dėkingas už Jūsų darbą. Sutinku su visomis Jūsų pataisomis" (1949.VI.1). Tik **Dangaus ir Žemės sūnų** kalboje prašė išmesti dzūkybes (**sakytau, matytau**) ir nekeisti kalbos struktūros – orientalinio, biblinio stiliaus, kurio pavyzdžio lietuvių literatūra neturinti. Ta pačia proga jis mane klausė, kaip rašyti: **pharušimas, parušimas** ar **parusimas, sikeris** ar **šikeris, heena** ar **geena** ir kt., ir toliau pridūrė: „Kaip nustatysi, taip bus gerai. Tuose klausimuose Jūs man esate autoritetas ir prieštarauti neišdrįsiu" (1949. II. 9).

3. Fakultetiniai dalykai ir falsifikacija

Dirbdamas Human. mokslų f-te beveik penkiolika metų, aš turėjau daug progų pastebėti V. Krėvę ir kaip žmogų, ir kaip kolegą, ir kaip dekaną. Kiek anksčiau, nesant reikiamų savų specialistų, buvo į fakultetą prisikviesta nemaža kitataučių, kurie mūsų, lietuvių, reikalus ne visados kaip reikiant jausdavo ir suprasdavo. Pvz. vokiečių kalbos ir literatūros katedros vedėjas prof. H. Engertas pasirūpino, kad tos katedros privatdocentu būtų išrinktas dr. G. Studerus, ir paskui darė visokių sunkenybių asistentui dr. K. Alminui būti kiek paaukštintam; dėl to viename tarybos posėdyje man net teko šį dalyką aiškiau įrodinėti. Bet ilgainiui ėmė vis daugiau rastis pačių lietuvių jaunesnių pajėgų, užsieny baigusių specialius mokslus, ir po kurio laiko lituanistinė nuotaika fakultete gerokai pakilo. V. Krėvė tuo buvo patenkintas ir džiaugėsi. Vieną kartą jis man pareiškė: „Mes, seniai, nedaug ką bepadarysime – visa mūsų viltis jūs, jaunesnieji specialistai". Ir vėliau jis man bent kelis kartus yra kartojęs, kad kūrybinį mokslo darbą daugiausia gali dirbti tie, kurie yra baigę specialius mokslus, yra moksliškai gerai pasiruošę ir pasiryžę nuolat kopti į didesnes mokslo aukštybes.

Bet ne visi jaunesnieji pasirodė sugyvenami, ramūs fakulteto darbininkai. Vienas toks neramuolis buvo dr. J. Balys. Savo įteikto habilitacinio darbo pratarmėje jis tuojau ėmė gana žiauriai pulti, niekinti fakulteto narius V. Krėvę-Mickevičių, M. Biržišką ir kt. Komisijos nariai, kurių tarpe ir aš buvau, rado, kad visas jo darbas nėra blogas, bet tonas, kuriuo parašytas, nepriimtinas – jiems atrodė, kad tame pačiame leidinyje negali būti to pat fakulteto nariai visai nekorektiškai, tiesiog įžūliai traktuojami, – tai su mokslu neturi nieko bendro, – ir todėl viso darbo jie neatmetė, tik prašė autorių jį peržiūrėti ir išmesti nereikalingas, niekinamas priemaišas. J. Balys dėl to nesutiko, ir fakulteto taryba jo toliau nebeperrinko asistentu.

Pasitraukęs iš fakulteto, J. Balys nenurimo. 1936 m. **Vairo** IX-me n-ryje jis paskelbė straipsnį **Dzūkų tautosakos falsifikacija**, kur jis įtarė V. Krėvę klastojus dzūkų tautosakos dalykus, ypač jų padavimus apie Šarūną ir kt. V. Krėvė dėl to labai jaudinos, ir vieną kartą, mudviem iš Palangos einant į Nemirsetą (Nimmersatt), jis man aiškino: jo keli tūkstančiai surinktų dzūkų liaudies dainų, priežodžių bei patarlių esą užrašyta taip, kaip girdėta iš žmonių pasakojimų, ir ničnieko nekeista; Šarūnas esąs ne istorinis, bet jo vaizduotės jaunystėje sukurtas personažas; pati daina apie Šarūną jau seniau buvusi A. Šleicherio ir vėliau J. Basanavičiaus paskelbta; užkalbėjimai ne jo, bet kitų užrašyti, ir tt. Taip pat, 1936 metais V. Krėvė paskelbė savo atsakymą J. Baliui **„Falsifikacija“ ir faktai** (Mūsų tautosaka, X, 217–228), kur tarp kitko jis rašo: „J. Balio straipsnis nukreiptas nuo pradžios ligi galo asmeniškai prieš mane. Straipsnis parašytas tokiu brutaliu tonu, kokis iki šiol mūsų rimtoje spaudoje dar niekados nebuvo vartojamas. Kiekvienas pašalinis žmogus, paskaitęs tą straipsnį, tur būt, buvo nustebintas ta neapykanta, tuo žeminimu mano asmens, neatsižvelgiant nei į mano amžių, nei į padėtį visuomenėje“. Ir toliau, paneigęs tariamus J. Balio šaltinius, jis baigia: „Ponas Vairo mokslininkas, neatsižvelgdamas į mano amžių, randa reikalinga išpravardžiuoti mane skerdžiumi. Neužsigaunu, tik, pasijutęs dzūkų skerdžiaus rolėje, kuriam valia dainuoti ir porinti, kaip moka ir nori, turiu, kaip skerdžius, Vairo mokslininkui palinkėti vieno dalyko – pasimokyti iš dzūkų piemenų mandagumo ir tinkamo mokėjimo apsieiti su senesniais už save žmonėmis“. Ir V. Krėvė vėliau nerodė

jokios pagiežos J. Baliui. Kai jis tapo LMA prezidentu, J. Balys pasijuto labai nejaukiai – nežinojo, ką čia dabar turėtų daryti. Apie jo savijautą papasakojau V. Krėvei, ir V. Krėvė pasisakė norįs kur nors su juo pasimatyti. Aš juodu suvedžiau Vilniaus universiteto slavistikos seminare, ir ... nelauktas dalykas: aš pirmą kartą J. Balį pamačiau tokį nusižeminusį, nuolankų – jis net pareiškė, kad savo dantis toliau įsidėsias į kišenę! V. Krėvė, padavęs jam ranką, atsakė didžiadvasiškai: „Tamsta esi mūsų tautosakos specialistas, ir prašom savo darbą tęsti toliau". Visą šį dalyką aš jau kartą esu spaudoje paskelbęs, bet J. Balys, susitikęs mane Vašingtono Kongreso bibliotekoje, mėgino tai nesusipratimu paversti – jo žodžiais, aš visa tai arba užmiršęs, arba supainiojęs. Čia turiu pasakyti: tokių dalykų aš neužmiršau ir neužmiršiu. Ir dar daugiau: J. Balio mesti kaltinimai V. Krėvei yra daugiau keršto, ne tiesos, mokslo dalykai.

4. V. Krėvė, diktatūra ir okupacija

V. Krėvė buvo kietas, atkaklus arba, kaip kiti sakydavo, „drapiežnas" dzūkas, tam tikras Šarūnas. Bet tuo pat metu jis buvo didelis patriotas, romantikas. Savo 70 metų sukakties proga pasakytoje kalboje jis pareiškė: „Kai pradėjau kurti, tai buvo pirmoji Lietuva, ir aš niekados negalvojau, kad aš dirbu dėl garbės arba pasižymėti kaip rašytojas, nes tuomet ir skaitančios visuomenės Lietuvoje buvo nedaug. Bet man kilo noras tada atgaivinti tą senovės Lietuvą... Man tada kilo noras parodyti, kad mūsų praeitis yra didingesnė negu kitų. Ir tada norėjau atkurti tą senąją Lietuvą, kuri viena ranka kovojo prieš visą Europą, kai šioji kryžiuočiams teikė pagalbą. Lietuva ne tiktai nesužlugo, nenusileido, o sužlugdė tą kryžiuotį, kuriam Europa nešė pagalbą. O kita ranka Lietuva užkovojo didesnę pusę šios dienos Rusijos. Norėjau parodyti, kad kovose, mirtinose ir žūtbūtinėse, ji pasidarė didžiausia ir galingiausia valstybė, kad ji atrėmė Azijos minias, kurioms atsispirti negalėjo visa Europa. Aš galvojau, kad jeigu tie žmonės galėjo tai padaryti, jie turėjo būti milžinai siela. Ir aš norėjau atvaizduoti tų milžinų sielą – senovinę Lietuvą. Ne tam, kad aš pagarsėčiau, o tam, kad visi lietuviai, o ypač jaunimas, pajustų savigarbą: kad mes esame ne menkesni, o esame geresni už

daug tautų, kurios šiandien save laiko didžiomis“ (Vincas Krėvė-Mickevičius, Chikaga, 1953, 185 t.).

Iš pradžios V. Krėvė buvo tautininkų sąjungos narys ir vienas iš jos kūrėjų, drauge su kitais jis yra ruošęs ir tos sąjungos įstatus, o 1925 m. net buvo jos pirmininkas, bet po 1926.XII.17 perversmo jis nutolo nuo tautininkų. Lyg protestuodamas prieš vienos partijos vienavaldiškumą, jis vis artimesnis darėsi opoziciniams sluoksniams. Apie jį vis daugiau ėmė spiestis kairesnių pažiūrų rašytojai, studentai ir kt. Jis vis daugiau ėmė vengti vadovaujančiųjų tautininkų, kviečiamas nebesilankė į prezidentūrą ir vis kritiškiau ėmė žvelgti į tautininkų veiklą. Tuo metu jam kaip tyčia dar teko pirmininkauti ir Draugijai tarybinių kraštų kultūrai pažinti, kuri, jo žodžiais tariant, tebuvo tik Užsienio reikalų ministerijos reikalas. Aš kviečiamas nepanorau būti tos draugijos nariu, nes iš to nemačiau kokios naudos lietuvių kalbos mokslui, o gėrynės Sovietų atstovybėje manęs visai neviliojo.

Visa tai, žinoma, labai nepatiko tautininkų vadovams, ir jie vis su didesniu nepasitikėjimu žiūrėjo į V. Krėvės žygius. Vieną kartą man, kaip Lietuvių kalbos draugijos pirmininkui, teko būti pas prezidentą. Iš pradžios daugiausia kalbėjome apie lietuvių kalbos dalykus, kuriais jis didžiai domėjosi, bet netrukus kalba nukrypo į kitą temą – prezidentas prisiminė vyriausybės sunkenybes, tai, kad trūksta tinkamų žmonių vyriausybės darbui, o V. Krėve-Mickevičiumi, sako, negalima visai pasitikėti. Kodėl negalima, jis man nebepaaiškino. Po kurio laiko sutikęs V. Krėvei pasakiau, ką apie jį prezidentas mano, bet jis į tai tuomet man nieko neatsakė, tik pastebėjau, kad ši žinia jį kiek paveikė. Praslinkus kuriam laikui, teko mudviem susitikti Rambyno restorane, užsisakėm vėžių, o jis paprašė „kleboniškos“. Išgėręs vieną kitą taurę, jis man ir sako: „Tai Tu, Skardžiau, sakai, kad Smetona manimi nepasitiki, o aš pasakysiu, kad juo nepasitikiu. Jei būčiau kiek jaunesnis, aš dar parodyčiau, ką galiu“. Ką jis tuo norėjo pasakyti, man buvo nelabai aišku. Bet ryšium su tuo prisiminiau jo pasakojimą, kad prieš antrąjį „pučą“ rengėjai buvę atsiuntę delegaciją, prašydami jį apsiimti tam „pučui“ vadovauti, bet jis atsisakęs. Daugiau man nebeteko su juo apie tai kalbėti.

Ilgainiui viskas pakitėjo: Lietuvą okupavo rusų kariuomenė, ir tuo-

jau buvo pradėta rūpintis nauja, tarybine, santvarka. Pirmiausia reikėjo sudaryti naują vyriausybę, į kurią buvo kviečiamas ir V. Krėvė-Mickevičius. Iš pradžios jis su tuo labai nenorėjo sutikti, bet ilgainiui, pačių lietuvių, ypač jo draugo St. Šilingo prašomas ir E. Galvanausko patariamas, pagaliau sutiko; apie visa tai jo plačiau rašyta **Nemuno** žurnale (1950, III–IV, 10–18 psl.). Bet ministeriaudamas tuojau pastebėjo, kad Lietuvos likimas sukamas visai kitu keliu, negu buvo tikėtasi. Jis aiškiai pamatė, kad ruošiamasi panaikinti nepriklausomą Lietuvos valstybę ir jos vietoj įkurti vasalinę tarybinę respubliką. Tam reikalui buvo iš anksto sudaryti ir planai. Todėl V. Krėvė, matydamas šias užmačias, tuojau kiek galėdamas ėmė šiauštis. Vienas iš jo protesto žygių buvo atsilankymas karo muziejaus sodelyje ir viešas pareiškimas, kad mūsų savanoriai neveltui žuvę už Lietuvos nepriklausomybę, ir tuo keliu būsią toliau einama. Jo kitas, paskutinis ir dramatiškas, žygis buvo jo kelionė į Maskvą: jis norėjo pasimatyti ir išsiaiškinti su V. Molotovu rusų okupacinius kėslus Lietuvoje. Bet visa tai jau buvo per vėlu: Molotovas, kaip aiškiai matyti iš jo pasikalbėjimo (žr. Aidai, 1953, III, 122–131), jam visai atvirai pareiškė, kad Lietuva, kaip ir kitos Pabaltijo valstybės, pagal anksčiau sudarytą planą be atodairos būsiančios įjungtos į Tarybų (Sovietų) Sąjungą. Ir V. Krėvė grįžo namo visai nusivylęs, parblokštas. Netrukus po to jį aplankiau sergantį. Radau jį didžiai nusiminusį. „Nebėra Lietuvos – Molotovas mus visiškai apgavo“, buvo jo pirmutiniai žodžiai. Bet dideli tulžies akmens priepuolio skausmai jam tuomet neleido visos širdgėlos išlieti, tik jis pareiškė viltį, gal kada nors galėsiąs pasakyti visą teisybę. Kaip žinome, jis šį savo norą ištesėjo. Ir dar daugiau: kaip Molotovui Maskvoje buvo pareiškęs, jis iš tikrųjų stengėsi nedalyvauti Lietuvos nepriklausomybės pakasynose. Rusų okupacijos metu jis laikėsi žavėtinai; pvz. Vilniaus valstybinio teatro atidarymo iškilmėse jis nei vienu žodžiu, nei mostu neprisidėjo prie naujosios santvarkos liaupsinimo, ir vis dėlto susirinkusi gausi publika jam daugiausia plojo. Pasitraukęs iš vyriausybės ir tapęs LMA prezidentu, jis buvo pasiryžęs suorganizuoti tokią lietuvių mokslo tvirtovę, kuri būtų ne tik pagrindiniu mokslo šaltiniu, bet ir stipria tautine atrama. Kad ši įstaiga būtų tvirtesnė, jis jon kvietė įvairių pažiūrų darbuotojus. Tarp kitų jis buvo pasiryžęs

kviesti ir kai kuriuos buvusius Vilniaus universiteto lenkų profesorius. Tai nepatiko partijai, ir iš Kauno centrinės cenzūros įstaigos per mane buvo atsiųstas tam tikras įspėjimas; taip buvo padaryta dėl to, kad aš tuomet redagavau Gimt. kalbą, kuri buvo į Kauną siuntinėjama cenzūruoti. Gavęs tokią žinią, aš tuojau nuėjęs pranešiau V. Krėvei, kas Kaune manoma apie Akademijos žygius. Jis man trumpai atsakė: „Aš tai žinau, bet dabar lietuvių bei lenkų likimas yra vienodas, ir todėl jie turi išvien eiti". Bet tai neilgai tetruko: greitai pasikeitė okupacijos, papūtė kiti vėjai, ir V. Krėvė buvo pašalintas iš Akademijos: su juo kartu ir aš iš ten turėjau pasitraukti.

5. Vienišumas ir ilgesys

Išvykęs iš Lietuvos, V. Krėvė svetur jautėsi gana nejaukiai, visur svetimas, visiems tolimas, netikras dėl rytojaus. Iš pradžios jam, kaip ir daug kam kitiems, rodėsi, kad ši mūsų išvyka gal bus laikina, gal netrukus grįšime Lietuvon, bet ilgainiui šios viltys vis daugiau blėso, ir vis mažiau buvo matyti, kad mūsų turėtieji troškimai kada nors beįvyks. Man su V. Krėve neteko matytis nei Europoje, nei šiame krašte. Teko su juo palaikyti santykius raštu, ir tie raštiniai santykiai tęsėsi nuo Vienos, kur iš pradžios drauge buvome nuvykę, ligi pat jo mirties. Iš jo gautų laiškų iš viso turiu 40; du iš jų rašyti mano žmonos vardu. Pirmus du laiškus gavau iš Vienos (1944.VIII.24 ir 1944.VIII.29), keliolika iš Šerdingo, iš Wiener Neustadt, iš Glasenbacho stovyklos, vieną iš Miuncheno, kai jis vyko į Ameriką, ir visus kitus iš Filadelfijos. Visuose šiuose savo laiškuose jis reiškia savo įvairią nuotaiką, dažnai gana liūdną.

Vykdamas į Ameriką, jis man iš Miuncheno rašė: „Sėdžiu su žmona Miuncheno emigrantų stovykloje ir laukiu eilės važiuoti toliau, į užjūrį. Sunku skirtis su Europa ir vykti ten, kur niekas manęs nelaukia, ir mano atvykimu niekas nudžiugintas nebus. Kaip įsitaisysim ten, vienas Dievas težino, bet manau, kad ten manęs saldūs pyragai nelaukia. Vis dar norisi tikėti, kad teks dar sugrįžti Lietuvon, jei ne darbą dirbti, tai nors mirti tėvų žemelėje" (1947.III.7).

Atvykęs į Filadelfiją, jis man ilgesingai rašė: „Negaliu pasakyti, kaip esu Jūsų pasiilgęs. Tiek ilgai gyvenome ir dirbome drauge! Čia jaučiuos vienišas labiau, nepalyginamai labiau, negu Glasenbacho

stovykloje, kur gyveno tokie pat, kaip aš, žmonės, tos pačios nuotaikos, tų pačių pažiūrų ir troškimų. Čia aplinkui viskas svetima“ (1947.VIII.7). Arba: „Mudu su žmona gyvenam, kaip gyvenusiu – niekas nepasikeitė... Taip jau gyvenimas mano čia nuobodus. Net ką nors dirbti ar rašyti visai nėra noro, nes čia tokie raštai, kaip mano, niekam nėra įdomūs. Sielą prislėgė apatija. Reikia tikėtis, kad su pavasariu viskas praslinks, nors jaučiu, kad silpnėju ir kūnu ir siela“ (1947.XII.27). Ir, apskritai, visas amerikiečių gyvenimas jam neatrodė imponuojantis: „Čia (t. y. Amerikoje) irgi balti pyragai nelaukia. Ten (t. y. Europoje) Jūs jaučiatės vis žmogumi, inteligentu, profesoriumi. Čia visa tai nieko nereiškia. Mokslas, talentas neturi jokios reikšmės, o vien tik doleris. O kadangi mes nieko neturim, todėl atsiduriam pačioje visuomeninės piramidės papėdėje. Esame niekas, nulis“ (1949.II.7).

Gana juodai jis aprašo lietuvių emigrantų ir savo paties gyvenimą: „Gyvenimas pas mus, lietuvius emigrantus, visai apmiręs. Aš, kaip senas, netekęs energijos ir judrumo, stoviu nuošaliai ir stebiu. Tik, deja, nėra ko stebėti. Vietiniai lietuviai čia griežtai pasiskirstę į dvi grupes: į griežtus, fanatiškai nusiteikusius, katalikus ir į komunistus. Kitų beveik netenka sutikti. Todėl tenka nuošaliai stebėti, ir neketinu ieškoti kokių nors santykių. Buvusieji DP čia daugiausia jaunimas, ir aš esu jiems svetimas ir neįdomus“ (1950.IV.3).

Vėliau dar pesimistiškiau rašė: „Gyvenu čia, kaip vilkas vienišas, be ateities, be jokios vilties. Kaip sutvarkysiu savo gyvenimą, kai teks pasitraukti iš universiteto, septynioms dešimtims metų sukakus, visai nežinau ir nenumatau“ (1950.V.29).

Man pasveikinus jį 70 metų sukakties proga, jis man rašė: „Sveikinate mane 70-čiai metų sukakus. Ar ne geriau būtų pareikšti man užuojautą? Tokios sukaktuvės nesukelia džiaugsmo, nes tai naujo vargo ir skurdo pradžia, skurdo, kuris, matyti, pasibaigs, tik man mirus. Dėl mano amžiaus turiu pasitraukti iš universiteto su pensija 13 dol. 50 centų į mėnesį. Gal dar gausiu iš „social security“ apie 60 dol. Iš to teks mums su žmona gyventi. Ieškau darbo, bet mažai tikiuosi, kad surasiu tinkamą. Apie fizinį darbą nebetenka galvoti – jėgų nėra, nors jaučiuosi gerai, nesergu. Tik su akimis kiek blogiau“ (1952.XI.2).

Šitokia nuotaika gyvendamas, jis laukdavo, kad aš dažniau jam parašyčiau, o ilgiau negavęs laiško, jis man aimaningai rašė: „Ačiū Dievui, kad tik nuovargis, bet ne užsigavimas yra Jūsų ilgo tylėjimo priežastis. Man esate, kaip ir buvote, vienas iš artimiausių ir maloniausių draugų, ir todėl kiekvienas Jūsų žodelis suteikia man džiaugsmo“ (1952.XI.2).

Kiek anksčiau apie draugiškumą jis yra rašęs ir mano žmonai: „Mes neužmirštame ir neužmiršime, kiek mums palankumo parodėte, kiek gero padarėte, ir laikome Jus savo didžiausiais draugais, nes draugus, tikrus draugus, tik nelaimėje, varge pažįsti“ (1944.IX.2).

Jausdamasis vienišas, V. Krėvė dažnai ilgėdavosi manęs ir mano žmonos, kuri buvo nuvažiavusi į Miuncheną atsisveikinti su juo, išvykstančiu į Ameriką, ir kiek vėliau jį buvo aplankiusi Filadelfijoje, o Lietuvoje padėjo jam Suvalkijoje surasti vietą pasislėpti nuo gestapo. Kai Lietuvių kultūros fondo draugijos valdyba, kurios narys ir aš buvau, pakvietė jį atvykti į Klivlendą (Cleveland) ir ten pažadėjo jam suruošti iškilmingą minėjimą, jis mielai sutiko ir ketino atvažiuoti, ir ta proga man rašė: „Esu Jums labai dėkingas už pakvietimą. Ne todėl, kad man rūpi iškilmės, bet kad labai esu Jūsų visų pasiilgęs, ir man tai suteiks didelę laimę aplankyti Jus, pasikalbėti, truputį pasiguosti“ (1952.XII.19).

Bet šiam pažadui nebuvo lemta įvykti, ir dėl to jis man rašė: „Nors man labai nemalonu, nes visi mano sumanymai apvirto aukštyn kojom: turiu pranešti, kad numatytu laiku negalėsiu pas Jus atvykti. Turėjau viltį, kad galėsiu trumpų atostogų, tarp vieno ir antro semestro, metu surasti progos Jus aplankyti ir pasimatyti su Jumis ir Ponia Marija. Ne iškilmės mane viliojo, bet viltis pasimatyti po tiekos metų. Tik, deja, atsirado visai nenumatytų anksčiau kliūčių. Sulūžo mano protezas. Maniau, kad bus galima greitai pataisyti, bet pasirodė, kad visai negalima. Reikia naujo, o tam reikalui būtina išrauti visus dantis... Išrovė, ir dabar, kaip naujagimis, neturiu nei vieno danties... Kol kas nieko negaliu valgyti, tik košelę, kalbu švepluodamas. Atrodau taip bjauriai be dantų, kad gėdinuosi su žmonėmis susitikti. Kokis svečiavimasis gali būti tokiomis aplinkybėmis?“ (1953.I.25).

Tų pačių metų pabaigoje jis savo nuotaiką dar šiaip pavaizdavo:

„Maniau, kad, turėdamas daugiau laiko, ir dirbsiu smarkiau. Bet iš tikrųjų beveik visai nieko nedirbu. Nežinau, ar kūno jėgos sumažėjo, ar protas visai atbuko. Išeina, kad tikrai „starość – nie radość". Nors turiu pasakyti, kad pasiskųsti sveikata, nusiskųsti negalavimais neturiu pamato. Gyvenu dabar, kaip meška lauže – nieko nematau, su nieku nesusitinku. Aš niekur nebuvoju, ir pas mane niekas nesilanko. Bet nenuobodžiauju" (1953.XI.21).

Paskutiniame savo laiške V. Krėvė šiaip man rašė: „Atleiskite, kad ilgai nerašiau: visą laiką sirguliavau, pagaliau priverstas buvau pasiduoti operuojamas. Išėmė akmenis ir dar kažką ten išpjovė. Operacija, sako, pavyko, bet trečią dieną įvyko kažkokios komplikacijos, pakilo karštis, ir daugiau, kaip parą, gulėjau be sąmonės, gerokai nugąsdinęs ir saviškius, ir gydytoją, kuris mane operavo. Šiandien jau viskas praėjo. Tris savaites išbuvęs ligoninėje, jau keleta dienų praslinko, kai esu namie, nors nesijuntu dar visai sveikas. Matyti, ne tiek greitai atgausiu jėgas ir lygsvarą.

Gal šiais metais turėsi atostogų? Atsilankyk pas mus. Labai norisi man pasimatyti su Jumis, kol dar netenka leistis į kelionę, iš kurios niekas nebegrįžta... Vykti į Klevelandą neturiu galimybės dėl įvairių priežasčių, apie kurias geriau nekalbėsiu.

Atleisk, kad rašau mašinėle – rankos dreba ir negaliu jų suvaldyti. Dabar nieko nedirbu ir nemanau, kad greitu laiku galėsiu ir sugebėsiu imtis darbo" (1954.VI.4).

Su šiuo laišku pasibaigė mano ilgoka korespondencija su V. Krėve: jis mirė 1954.VII.7.

Lituanistiniai įspūdžiai

(Draugas, 1971 07 24)

Trečiasis Lituanistikos instituto suvažiavimas, įvykęs š. m. gegužės 29–31 d., buvo tikra lituanistinė atgaiva: pats suvažiavimas įvyko Chicagoje, kur prieš dvidešimt metų buvo ir pats Institutas įkurtas; buvo apsčiai susirinkę narių ir svečių; skaityta daugybė įvairių paskaitų, kurių dalis buvo gana įdomios ir aktualios; susirinkusiųjų nuotaika buvo pakili, rami, be jokių pašalinių sudrumstimų; taip pat ir

visa tvarka buvo gera, viskas iš anksto buvo pavyzdingai suruošta. Didžiausią suvažiavimo organizacinės naštos dalį nešė dr. Vincas Maciūnas, Instituto prezidentas, ir dr. Tomas Remeikis, Instituto Iždo tarybos pirmininkas; ypač šis pastarasis savo šaltu santūrumu, dideliu sumanumu ir energija labai daug prisidėjo prie to, kad šis suvažiavimas kaip reikiant vyko ir kad jis iš viso įvyko.

Dėl programos platumo ir riboto laiko posėdžiai ir paskaitos vyko priešpiet ir popiet ir dažnai pagrečiui, todėl kai kas negalėjo visur būti. Pvz. aš pats tegalėjau dalyvauti tik tam tikruose (kalbotyros, literatūros, istorijos sekcijų) posėdžiuose, nes man teko būti dar keliuose kituose pasitarimuose, kur drauge su kai kuriais Pedagoginio lituanistikos instituto nariais buvo svarstomi tolimesni numatyti kalbiniai darbai.

Kai kurie suvažiavime skaityti pranešimai man sudarė itin gerą įspūdį. Savo įžanginėje kalboje („Lituanistikos institutas ir veiklos gairės") V. Maciūnas vaizdžiai ir konkrečiai nupasakojo, ką Institutas dabartinėse sąlygose yra padaręs ir ką jis toliau galėtų daryti; pvz. panašiai kaip LI narių grupė yra sumaniusi anglų kalba paruošti lietuvių literatūros istorijos apžvalgą, jo nuomone, galėtų būti parūpintas ir atitinkamas veikalas apie lietuvių kalbą. Apie kitus jo keltuosius sumanymus galima pasiskaityti š. m. Draugo birželio 5 d. šeštadieniniame priede (Nr. 131). Toliau man didžiai patiko Jurgio Blekaičio paskaita **Henriko Radausko kūryba**: jis taip gražiai ir vaizdžiai nupasakojo svarbiausius šio poeto kūrybos metmenis ir jo nuotaiką, jog, rodos, Henrikas, su kuriuo dar neseniai tekdavo susitikti, tebėr čia pat ir savo originalia poezija, taip pat savo originaliu būdu į mus tiesiogiai byloja. Taip pat man didžiai įdomus buvo dr. Rimvydo Šilbajorio pranešimas **Lietuvis mokslininkas išeivijos ir amerikietiškos visuomenės sankryžoje**: čia prelegentas gyvai pavaizdavo to lietuvio mokslininko nuotaiką, kuris savo darbais jau gali reikštis amerikiečių visuomenėje, bet tuo pat metu jaučiasi esąs ir lietuvis, taigi tokiu atveju ne visados yra taip lengva išlaikyti pusiausvyrą. Toliau dar paminėtinos įdomios paskaitos: dr. Ilonos Gražytės **Herojus lietuvių grožinėje prozoje**, dail. Antano Tamošaičio **Lietuvių tautiniai drabužiai**, dr. Jono Puzino **Lietuvių kilmė ir jų gyvenamieji plotai naujausių tyrinėjimų šviesoje** ir kt.

Viena kita paskaita buvo specialesnio turinio, ir todėl kai kuriems klausytojams gal atrodė kiek tolimesnės, „sausesnės". Pvz. dr. Gordon B. Fordas angliškai skaitė apie 1547 m. Martyno Mažvydo katekizmo ir Simano Vaišnoro „Žemaičiūgos teologiškos" leidimus: jis smulkiau filologiškai nagrinėjo tekstų bei jų rašybos skirtumus ir iš to sprendė apie leidimų nevienodumą. Dr. Alfonsas Šešplaukis savo paskaitoje **Lituanistinės medžiagos Europos bibliotekose beieškant** įdomiai papasakojo apie dr. Viliaus Gaigalaičio, prof. Eduardo Hermanno ir Petro Klimo bibliotekų likimą; šios paskaitos beklausant, man dingtelėjo į galvą, kodėl prelegentas pvz. nepaminėjo pirmojo Maž. Lietuvoj leisto laikraščio „Nusidavimai apie Evangelijos prasiplatinimą tarp žydų ir pagonų", kurį E. Hermannas turėjo šalia „Aušros" komplekto ir kuriuo jis man savo laiku labai didžiavosi. Dr. Villiam R. Schmalstiegas savo paskaitoj **Profesoriaus Jono Kazlausko įnašas į baltų kalbotyrą** smulkiai išskaičiavo šio autoriaus darbus, juos kiek atitinkamai apibūdino ir gale pareiškė: „Kazlauskas buvo žymiausias po II pasaulinio karo naujų kalbotyros kelių grindėjas dabartinėje Lietuvoje... Nors jis išgyveno tik 40 metų, jam pavyko įvesti modernius lingvistinės analizės metodus Vilniaus universitete, įsteigti **Baltisticos** žurnalą, kuris per penkerius metus tapo žymiausiu baltų kalbotyros žurnalu, ir parašyti daugiau nei penkiasdešimt straipsnių ir istorinę lietuvių kalbos gramatiką, panaudojant šių dienų lingvistikos principus". Aš pats savo paskaitoje **Etimologinio lietuvių kalbos žodyno problemos** iškėliau naujo tokio žodyno reikalingumą bei jo uždavinius, – pirmas visą šios rūšies žodyną yra parašęs E. Fraenkelis, – ir priėjau tokią išvadą: „Būtų geriausia, jei vienas kuris iš dabartinių jaunesniųjų Lietuvos kalbininkų imtų daugiau domėtis etimologine lietuvių kalbos sritimi ir toje srityje vis daugiau gilintis, specializuotis. Toks įsidirbęs lietuvis kalbininkas ilgainiui galėtų atsidėti ir etimologiniam lietuvių kalbos žodynui rašyti arba tokio žodyno rašymui vadovauti. Ir tas darbas, atrodo, geriausiai ir sėkmingiausiai gali būti dirbamas tik Lietuvoje: kaip tik ten yra daugiausia tiesioginių lietuvių kalbos, ypač tarminių, šaltinių; ten yra sukoncentruota gausiausia lituanistinė raštija, ypač svarbūs senieji lietuvių kalbos paminklai; ten pat ruošiami kapitaliniai darbai, didžiai naudingi etimologiniam lietuvių kalbos žodynui... Aš norė-

čiau tikėti, kad šis įdomus ir lietuvių kalbos mokslui didžiai svarbus darbas, K. Būgos pradėtas ir E. Fraenkelio dirbtas, bet kaip reikiant netesėtas, bus toliau dirbamas". Pagaliau iš dalies čia pat priskirtina ir L. Dambriūno paskaita **Amerikos kalbininkų lituanistų darbų apžvalga**, kur jis aprašo A. Senno, A. Salio, W. R. Schmalstiego, A. Klimo, G. B. Fordo taip pat vėliau atvykusių lietuvių kalbininkų (P. Joniko ir kt.) jau šiame krašte pasirodžiusius darbus ir prieina nekokią išvadą: lituanistika šiame krašte klestinti tik amerikiečių tarpe; išeivystė lietuviams kalbininkams buvusi nuostolinga – tai „reiškė gražių svajonių sudužimą, o lituanistikai nemažas nuostolis". Amen!

Šalia gausių paskaitų, kurios visos bus išspausdintos „Suvažiavimo darbuose", šiame suvažiavime dar buvo ir kitokių svarbių dalykų. Gegužės 31 d., pirmadienį, įvyko LI organizacinis posėdis, kur buvo svarstomas ir priimtas Instituto statuto pakeitimas, pagal kurį toliau iš narių nebus reikalaujama atlikti „išpažintį", kad jie nėra priešingi Lietuvos nepriklausomybės idėjai. Aš iš pat pradžios maniau, kad LI yra mokslinė institucija, kurios nariai gali būti visi, tiek lietuviai, tiek nelietuviai, kurie turi lituanistines kvalifikacijas, ir todėl aš, būdamas tik lituanistas kalbininkas, 1967 m. balsavau prieš tokį tuometinį nutarimą, už kurį korespondenciniu būdu iš 50 narių 18 balsavo už, 7 susilaikė ir 5 pasisakė prieš. Šis mano manymas dabar pasitvirtino: manęs drauge su T. Remeikiu, R. Šilbajoriu bei V. Trumpa po to jau niekas nebesikėsins išmesti iš LI, kaip kad 1970 m. gruodžio 12 d. antrasis Instituto prezidentas rašė LI Rinkimų balsų skaičiavimo komisijai; antra vertus, šis buvęs prezidentas, kaip kad jis raštu yra pareiškęs dabartiniam LI prezidentui š. m. vasario 10 d., dabar ir pats yra pasitraukęs iš Instituto.

Be to, gegužės 29 d. ta pačia proga įvyko JAV LB Centro valdybos simpoziumas **Išeivijos kultūrinės politikos problemos ir kryptys**, kuriam pirmininkavo dr. Kęstutis Keblys ir referentais buvo dr. K. Ambrozaitis, dr. Juozas Girnius, dr. Vytautas Kavolis ir Jonas Kavaliūnas, JAV LB Švietimo tarybos pirmininkas. Aš šiame simpoziume negalėjau dalyvauti, ir todėl apie jį čia nieko negaliu pasakyti.

Be aukščiau minėtųjų, šiame suvažiavime dar skaitė paskaitas: kun. V. Bagdanavičius, St. Barzdukas, kun. dr. V. Gidžiūnas, dr.

J. Jakštas, dr. Z. Rekašius, dr. T. Remeikis, dr. L. Sabaliūnas, dr. J. P. Slavėnas ir kt. Šalia to buvo dveji bendri pietūs su paskaitomis, o gale banketas, kur po dviejų paskaitų nuotaikingą meninę programą atliko M. Motekaitis, P. Matiukas ir P. Armonas.

Šia proga dar tenka pasidžiaugti, kad, kaip iš prezidento pranešimo matyti, šalia vyresnės kartos žmonių LI narių tarpe nestinga ir jaunesnių, aukštuosius mokslus baigusių jau čia, išeivijoje; toji grupė sudaro beveik ketvirtadalį visų LI narių. Tai yra tam tikras laidas tolimesnei Instituto egzistencijai.

Pagaliau, ryšium su sėkmingai vykusiu ir sklandžiai (be jokio triukšmo ir švilpuko) pasibaigusiu trečiuoju LI suvažiavimu, dar noriu kiek paliesti vieno atšakaus lituanisto varomą įžūlią ir keistą akciją prieš LI. Štai š. m. **Naujojoje Viltyje** (II, 113–114) išspausdintas sukeistais inicialais **b. j.** pasirašytas straipsnis **Gana**, kurio tvirtinimai yra arba kaip reikiant nepagrįsti, arba savotiškai susukti. Visų pirma šio straipsnio autorius sakosi iš **Gimtojo Krašto** sužinojęs, kad V. Maciūnas, A. Nyka-Niliūnas, K. Ostrauskas, R. Šilbajoris ir A. Vaičiulaitis (visi LI nariai) sumanę išleisti lietuvių literatūros istoriją anglų kalba, ir dėl to tuojau priduria: „Būdinga, kad apie tokį sumanymą mes sužinome iš okupuotos Lietuvos spaudos. Net instituto nariai nebuvo painformuoti. Viskas daroma labai paslaptingai". Bet iš tikrųjų yra kitaip buvę: mano žiniomis, LI Lietuvių literatūros skyriaus vedėjas K. Ostrauskas buvusiam prezidentui yra oficialiai pranešęs apie projektuojamą anglišką lietuvių literatūros istoriją – tai viena; antra, **Gimtasis Kraštas** apie tai rašė 1970 m. lapkričio 12 d., o **Darbininkas** šią žinią paskelbė tų pat metų rugpiūčio 12 d.; netrukus tai pakartojo ir **Draugas**. Taigi lyg atrodo, kad mūsų autorius kaip reikiant neskaito savosios spaudos ir iš to daro priešingas išvadas. Tačiau toliau jis dar įmantriau rašo: „Čikagoje kalbama, kad kažkas neteisėtu būdu įstatęs dr. T. Remeikį Lituanistikos instituto Iždo tarybos pirmininku. Nuo spaudos ši afera slepiama. Komunistai moka užimti tam tikras vietas arba ten įstatyti savo draugus, nesiskaitydami su priemonėmis". Tai yra ne kas kita, kaip šmėkšliškas svaičiojimas. O pati realybė yra tokia: Iždo taryba pergyveno krizę dar prie antrojo prezidento, – tuomet kaip tik pasitraukė ir jos pirmininkas Baliūnas, – ir, be to, naujajame statuto projekte, kuris buvo

priimtas šiame suvažiavime, IT panaikinama. Bet prieš susilikviduodama, ši Taryba visgi nutarė padėti suorganizuoti trečiąjį LI suvažiavimą Chicagoje, ir tam tikslui į ją dar įėjo trys nauji nariai J. Račkauskas, A. Rugytė ir T. Remeikis, iš kurių pastarasis ir buvo išsirinktas pirmininku. Tad ir čia aiškiai prasilenkta su sena išmintimi: sapiens nihil affirmat quod non probet. Pagaliau LI kritikas lyg su pasitenkinimu cituoja Drauge paskelbtą pranešimą, kad LF Pelno skirstymo komisija radusi visą eilę remtinų prašymų, bet nutarusi atidėti kitam svarstymui, pvz. Lituanistikos instituto – **Lituanistikos darbų** III tomo išleidimui arba **Lietuvių literatūros istorijos** parašymui paremti ir kt., ir tuojau pat teigia: „Gerai, kad L. Fondas neskuba. Kartą nusvilęs su Šilbajorio knyga, LF turėtų būti atsargus ir apdairus su savo pašalpomis". Minėdamas Lietuvių literatūros istoriją, autorius čia turi galvoje tą pačią, apie kurią rašo ir **Gimtasis Kraštas**; bet projektuojamosios angliškosios lietuvių literatūros istorijos sudarytojai iš tikrųjų lig šiol dar nėra L. Fondą prašę jokios pašalpos; tai yra kažkas sumaišyta, veikiausiai su P. Naujokaičio prašymu, to paties, kurį b. j. savo straipsnyje taip giria. Ryšium su tuo apie **Lituanistikos darbų** III tomą autorius čia jau nieko atskirai nebesako, bet iš viso konteksto atrodo, kad ir tam dalykui jis neturi kokios simpatijos. Juk tas tomas savo gautąja ar pažadėtąja gausia originalia lituanistine medžiaga, kurios antrasis mažutis tomelis beveik visai neturėjo, neabejojamai prilygs prieškariniams leidiniams **Tauta ir Žodis** arba **Archivum Philologicum** (pvz. aš pats tam tomui jau esu nusiuntęs kokių 70–80 psl. kalbotyrinį darbą apie vandenvardžius. W. R. Schmalstiegas ir kt. jau yra parašę arba pažadėję parašyti atskirus straipsnius; V. Maciūnas yra surinkęs daugybę įdomios archyvinės medžiagos, ir t. t.), todėl koks nors įtaringumas čia būtų visai ne vietoj: tai tik be reikalo klaidintų žmones, kurie su lituanistika nedaug teturi reikalų arba apie ją mažiau nusimano. Laikas būtų nustoti patiems sunkinus lituanistinį darbą dabartinėse nelengvose aplinkybėse.

Kam tai reikalinga?

(Draugas, 1972 03 18, nr. 66)

1971 m. liepos 26 d. Draugo šeštadieniniame priede savo paskelbtame straipsnyje **Lituanistiniai** įspūdžiai aš aprašiau gerai pavykusį ir turiningą Lituanistikos Instituto trečiąjį suvažiavimą Chicagoje ir ryšium su tuo šio straipsnio gale dar paliečiau vieno atšakaus lituanisto varomą įžūlią ir keistą akciją prieš „b. j.", kur tarp kitko suminėjau šias žinomo slapuko inicialais b. j. pasirašytas įmantrias pramones: 1. kad LI Literatūros skyriaus nariai (V. Maciūnas, A. Nyka-Niliūnas, K. Ostrauskas ir A. Vaičiulaitis) sumanę išleisti lietuvių literatūros istoriją anglų kalba visai paslaptingai, apie tai net nepainformavę Instituto narių, ir visa tai mes sužinoję iš okupuotosios Lietuvos spaudos (t. y. iš **Gimtojo Krašto**); 2. kad T. Remeikis, LI Iždo Tarybos pirmininkas, perfrazuojant autoriaus žodžius, esąs ne kas kita, kaip komunistų infiltruotinis (J. Balio žodžiai: „Nuo spaudos afera slepiama. Komunistai moka užimti tam tikras vietas arba ten įstatyti savo draugus, nesiskaitydami su priemonėmis"); 3. kad Lietuvių Fondas gerai darąs neskubėdamas paremti minimosios lietuvių literatūros istorijos ir **Lituanistikos Darbų** III tomo išleidimo. Bet, pasirodo, visa tai įvyko kaip tik priešingai. Kalbamosios literatūros istorijos ruošimas pirma buvo paskelbtas **Drauge**, kiek vėliau **Darbininke** ir kituose lietuvių laikraščiuose, o iš čia ši žinia jau paskiausiai galėjo patekti ir į **Gimtąjį Kraštą**, be to, LI Literatūros skyriaus vedėjas dr. K. Ostrauskas savo laiku yra oficialiai pranešęs buvusiam prezidentui apie minėtą lietuvių istorijos ruošimą. T. Remeikis buvo ne kažkieno „įstatytas" Iždo Tarybos pirmininku, o drauge su J. Račkausku ir A. Dagyte įėjo į tą jau anksčiau pairusią Tarybą tik padėti organizuoti trečiąjį Instituto suvažiavimą Chicagoje ir buvo visų jos narių išsirinktas laikinu pirmininku; pakeistajame Instituto statute ši Taryba numatyta likviduoti. Pagaliau **Lituanistikos Darbų** trečiasis tomas, priešingai J. Balio lūkesčiams, susilaukė reikiamos paramos iš Lietuvių Fondo ir netrukus bus pradėtas spausdinti. Šiame numeryje kaip tyčiomis savo darbais dalyvauja keli Instituto nariai, kuriuos J. Balys norėjo „ekskomunikuoti". Tai yra faktai, kuriuos J. Balys norėjo savaip pakreipti.

Bet šios rūšies įdomių faktų yra dar daugiau. Štai neseniai pasirodžiusiame naujame **Naujosios Vilties** numeryje J. Balys paskelbė straipsnį **Kokia yra jų misija**? (1971–72, Nr. 3, 115–116 psl.), dar jis pat pradžioje iš mano aukščiau minėtojo straipsnio cituoja mano pasisakymą, kodėl aš drauge su J. Aisčiu (vėliau pasitraukusiu iš Instituto), T. Remeikiu ir R. Šilbajoriu ir V. Trumpa balsavau prieš Instituto statuto 6 str. papildymą: „Instituto nariais negali būti asmenys ir organizacijos, nepritariančios Lietuvos nepriklausomybės idėjai". Iš esmės aš nesu ir negaliu būti priešingas Lietuvos nepriklausomybei, nes joje esu dirbęs ir praleidęs gražiausią savo amžiaus dalį, bet, gerai žinodamas papildymo autoriaus užmačias, aš vis dėlto negalėjau už tai balsuoti: atvirai tariant, jis tuo norėjo jam nepatinkamus ar įtariamus Instituto narius „išskryninti". Tai iš dalies jau galime matyti iš jo 1965 m. gruodžio 27 d. J. Bačiūnui rašyto laiško: „Lituanistikos Instituto narių tarpe irgi jau atsirado tokių „gegužiukų", ir bus padaryti žygiai juos iš ten pašalinti. Būkite tikri, kad aš tuo pasirūpinsiu" (Akiračiai, 1971, Nr. 8). Na, ir toliau jau buvo pradėta tuo rūpintis. Visų pirma, kaip matyti iš J. Balio laiško 1970 m. gruodžio 12 d. LI rinkimų balsų skaičiavimo komisijai, visi balsavusieji prieš minėtąjį papildymą jau nebegalį būti laikomi Instituto nariais, nes jie, viešai balsuodami, pasireiškę esą priešingi Instituto nario kvalifikacijoms, kurias visuotiniu balsavimu nustatė Instituto taryba 1967 m." Aš galvoju priešingai. LI narių svarbiausios kvalifikacijos yra lituanistinės, ir jie jas turi turėti, prieš stodami į Institutą. Aš pats jaučiausi turįs tokių kvalifikacijų, dėl jų buvau pakviestas į Instituto branduolį ir, niekieno nekvestijonuojamas, tikruoju nariu išbuvau bent 15 metų, ligi J. Balys ėmė prezidentauti, bet šis štai neberado mano anketos ir tuo būdu išrado mane nebesantį Instituto nariu. Išvada aiški: parašyk naują prašymą priimti į Institutą, atlik „išpažintį", ir galėsi būti laikomas tikruoju nariu ir geru lietuviu. Bet aš, jausdamasis visą laiką buvęs neblogiausias lietuvis ir niekados nenusidėjęs Lietuvos nepriklausomybės idėjai, nebepanorau tenkinti šio prezidento pageidavimo, kaip tas muitininkas mušdamasis į krūtinę: nusidėjau, labai nusidėjau, Viešpatie!

Antra vertus, LI narių yra arba gali būti ir nelietuvių, iš kurių, šiaip ar taip, nelabai dera reikalauti daugiau, kaip lituanistinių kva-

lifikacijų. Ir Lit-kos Instituto buvo tokia tvarka: atskiri skyriai parenka tinkamus kandidatus ir juos per prezidentą (dabar pirmininką) pristato visuotiniam susirinkimui priimti ar atmesti. Taigi, rodos ne taip jau lengva į Institutą patekti kokiems nors „gegužiukams" arba tariamiems Lietuvos nepriklausomybės priešams. Man rodos, mokslinei organizacijai dvigubas skryningas yra visai nereikalingas. Be to, kultūringoj, demokratinėj organizacijoj ir šiaipjau niekas nesikėsina savo narių šalinti dėl šiokio ar kitokio balsavimo, jeigu jie nėra kuo kitu tai organizacijai nusikaltę.

Toliau J. Balys dėl manęs dar taip rašo: „LI gyvuoja jau beveik 20 metų... Nuo pat pradžios P. Skardžius laikosi esąs jos narys. Tačiau iki šiol jis ničniekuo teigiamu prie LI veiklos neprisidėjo, nors buvo kviestas įsijungti į darbą (skaityti paskaitą, parašyti metraščiui, dalyvauti komisijoje). Pasižymėjo tik trukdoma veikla per suvažiavimus ir spaudoje. Jeigu dabar, sulaukęs 70 metų amžiaus, teigiamai prisidės prie LI veiklos, tai bus gerai". Dėl to galiu lengvai pasisakyti ir kai ką dar priedo pasakyti. Iš pradžios, kelerius metus dirbdamas įvairiuose fabrikuose, aš nedaug ką galėjau savo reikalui padaryti, o vėliau, jau gyvendamas Washingtone ir daugiau atspėdamas, kiek daugiau galėjau dirbinėti savo mėgstamąjį kalbinį darbą, bet šalia to nesijaučiau galįs aktyviau įsitraukti į J. Balio vadovaujamą LI veiklą. Visas nesusipratimas prasidėjo nuo pirmojo LI suvažiavimo Washingtone, kur J. Balys pirmininkaudamas su manimi, panašiai kaip ir su dr. Tomu Remeikiu, pasielgė taip nekolegiškai, tiesiog arogantiškai, kad aš nebemačiau kitokios išeities, kaip tik pasiimti skrybėlę ir išeiti iš susirinkimo, bet dr. J. Gimbutas ir dr. K. Ostrauskas pasivijo mane gatvėje ir ėmė prašyti grįžti: sako, tai pirmasis suvažiavimas, jei negrįšiu, bus skandalas, gali susirinkimas iširti, o, be to, kai kurie susirinkimo dalyviai prieš tai jau ir reagavę. Aš apsigalvojau ir grįžau, iki galo dalyvavau susirinkime, bet nuo to laiko jau nebenorėjau ką nors daugiau tiesiogiai su J. Baliu veikti. Todėl aš nebevažiavau ir į antrąjį suvažiavimą Philadelphijoje, nes iš anksto gerai žinojau, kad, J. Baliui vadovaujant, ir ten nebus viskas kaip reikiant. Ir aš neapsirikau: susirinkimas baigėsi taip, kad prezidentas net švilpuku turėjo tvarką grąžinti. Todėl aš vengiau ką rašyti ir J. Balio redaguojamiems **Lituanistikos Darbams**; tai, kiek žinau, pa-

našiai darė ir kai kurie kiti LI nariai, todėl antrasis tomelis išėjo beveik „nulituanistintas".

Pagaliau minėtinas dar vienas prašmatnus dalykas. J. Balys rašo, kad aš, dėdamasis tik lituanistas, dabar nenorėjęs atlikti tautinės patriotinės „išpažinties", o anuomet pasiskubinęs atlikti politinę „išpažintį" – anais kritiškais mokslo metais buvęs padarytas Humanitarinių Mokslų Fakulteto sekretoriumi (prodekanu). Tai yra ne kas kita, kaip liguistas paklaigėlio vapaliojimas. Prodekanu aš buvau paskirtas Vilniaus universiteto rektoriaus M. Biržiškos tuo pat būdu, kaip ir dr. J. Puzinas, gūdnas tautininkas ir mano ilgametis mokslo kolega, taigi buvome du prodekanai, ne vienas sekretorius, kaip J. Balys klaidingai rašo. Daug kam gerai pažįstamas garsusis rezistentas Stasys Žymantas anuomet net buvo Teisių Fakulteto dekanas. Bet aš ir tada buvau, kas buvęs: aš niekados nebuvau ir nesu joks politikas; nepriklausiau jokiai partijai nei prie tautininkų, nei prie bolševikų, nei čia, šiame krašte, ir niekam nesu jokios išpažinties atlikęs. Aš pirmoj vietoj buvau ir tebesu kalbininkas, lituanistas ir, dirbdamas lietuvių kalbos darbą, aš jaučiuosi geriausiai atlieką savo tautinę pareigą. Aš manau, kad ir J. Balys daug ką naudingiau padarytų, mesdamas savo nevykusią kraštutinę, radikalią ir ultra nacionalistišką politiką, kurią jis yra išdėstęs savo trenksmingoj kalboj, 1971 m. gegužės 29 d. pasakytoj Tautininkų Seime Philadelphijoje, čia jis žiauriai išpėrė kailį visiems: ir „bolševikberniams" akiratininkams, ir frontininkų žurnalui „Į Laisvę", ir pranciškonų Aidams, ir JAV bažnytinei katalikų hierarchijai ir kt. Man rodos, būtų geriau, kad jis, užuot tuščiai draskęsis visais frontais, grįžtų į tautosaką, kur jis anksčiau yra dar kiek gera padaręs; tada jam nebereikėtų kelti ir niekam nereikalingos maišaties lituanistiniame darbe ir sėti neapykantos LI narių tarpe.

Čia dar kyla vienas klausimas: kodėl J. Balys taip elgiasi ir kuo tai paaiškinti? Aš jį gerai pažįstu jau daugiau kaip keturiasdešimt metų, nuo to laiko, kai jis mokėsi Panevėžio mokytojų seminarijoj, ir jo neramų elgesį aiškinu jo nevalyvu, audringu ir nesuvaldomu būdu, kuris kaip tik yra visos jo tragedijos priežastis. Senovės graikai sakydavo: būdas – tai žmogaus likimas. Ir J. Balys yra tuo lemties keliu žengęs visą laiką: jis kartais yra kirtęsis su atskirais asmeni-

mis, bet daugiausia jis ramiai negalėjo dirbti kolektyve, ypač administracijoje. Pvz. dr. J. Jakštas, labai ramus žmogus ir geriausias iš likusių gyvų lietuvių istorikų, laiku nesuspėjo **Lituanistikos Darbų** I tomui parašyti A. Šapokos nekrologo ir spaudai paruošti savo LI pirmajame suvažiavime skaitytos paskaitos apie istoriką V. T. Pašuto, ir J. Balys už tai jį telefonu taip įžūliai pakedeno, kad šis, didžiai įsižeidęs, nusprendė tuojau atsisakyti LI Istorijos skyriaus vedėjo pareigų ir pasitraukti iš paties Instituto. Arba štai jis anksčiau, Lietuvos universitete, dirbo vyresniuoju asistentu Humanitarinių Mokslų Fakultete, buvome kolegos, ir parašė neblogą habilitacinį darbą, bet to darbo įžangoje prirašė visokių nemalonių, užgaunamų dalykų prieš to fakulteto dėstytojus, kurie daugiau ar mažiau turėjo reikalų su tautosaka, ir komisija jo to darbo ne atmetė, tik pareikalavo, kad jis tuos dalykus, nieko bendro su mokslu neturinčius, ištaisytų, bet jis to nepadarė, ir, kai atėjo rinkimai, fakulteto taryba jo nebeperrinko asistentu, ir jis turėjo išeiti iš fakulteto. Atvažiavęs į šį kraštą, jis, daugiausia prof. S. Thomsono rūpesčiu, pateko į Blumingtono universitetą, kur jam buvo sudarytos reikiamos mokslo sąlygos (parūpinta susisiekimo priemonių, aparatų dainoms užrašinėti ir kt.), bet jis susikivirčijo su vienu kitu savo mokslo kolega, ir vadovybė jam nebedavė tolimesnės eigos; tai man papasakojo Harvardo univ-to prof. R. Jakobsonas, prof. S. Thomsono kolega. Paskui J. Balys pradėjo dirbti Kongreso Bibliotekos Antarktidos skyriuje, bet ir čia ėmė kalnus versti prieš skyriaus viršininkę, ir čia buvo toks pat likimas, kaip Blumingtone. Pagliau visokiais būdais, iš dalies net nevisai džentelmeniškai elgdamasis su ankstyvesniu LI prezidentu, dr. P. Joniku, jis, visiems kitiems kandidatams atsisakius, tapo LI prezidentu, ir per metus kitus čia užraugė tokią košę, kad ilgainiui ėmė pats nebeapsikęsti, ir iš pradžios atsisakė iš prezidentūros, o vėliau, 1971 m. vasario 10 d., pasitraukė ir iš paties Instituto. Atsisveikindamas parašė tokį raštą Instituto prezidiumui: „Kadangi Lituanistikos Institutas paskutiniais metais neparodo jokios vaisingos veiklos, jo vadovybė nesilaiko veikiančio statuto, neteisėtu būdu pravestuose rinkimuose priėmė visą eilę nekvalifikuotų asmenų tikraisiais nariais ir toleruoja narių tarpe asmenis, skleidžiančius komunistinę propagandą, kas yra priešinga Instituto tarybos 1967 m. priimtam nu-

tarimui, todėl prašau manęs daugiau nelaikyti Lituanistikos Instituto nariu".

Dėl buvusio prezidento šio rašto štai kas pasakytina. Naujoji LI vadovybė rodo gerą iniciatyvą, ir jos veikla ima reikštis pasigėrėtinais vaisiais. Chicagoje įvyko gausus, turiningas ir ramus LI trečiasis suvažiavimas, kurio darbai dr. T. Remeikio rūpesčiu netrukus pasirodys. Lėšų jau gauta, ir tuojau bus pradėtas spausdinti įvairus ir lituanistinių dalykų turtingas Lituanistikos Darbų III tomas. Nekvalifikuotų narių kaip tik gausiai buvo pradėta priiminėti J. Baliui prezidentaujant, o LI pirmasis uždavinys yra rūpintis lituanistikos dalykais ir tvarka, ne jo narių įvairių politinių pažiūrų kontrole. Pasitraukus J. Baliui, į LI grįžo ramybė, visi dirba kiek pajėgdami, su noru, ir dr. V. Maciūnas vadovauja visam LI darbui sklandžiai, be jokių nesusipratimų.

Taigi baigiant norisi paklausti: kam yra reikalinga visa ta maišatis, siauros partinės politikos brukimas į LI veiklą ir tuo būdu neapykantos kėlimas narių tarpe? Argi asmeninės intrigos ir politinės užmačios gali kelti LI veiklą? Ne, tai aiškiai yra destruktyvus darbas, kuris, be žalos, niekam, ypač lituanistikai, jokios naudos nedaro. Šiaipjau apie tai rimtai net ir kalbėti neapsimoka; bet aš, kad platesnė visuomenė geriau žinotų, kokios iš tikrųjų yra J. Balio ypatybės, šį kartą kiek plačiau panagrinėjau įmantrias jo ekstravagancijas, ir toliau jau nebereaguosiu į jo užpuolius, tik trumpai atitaisinėsiu jo sąmoningas pramones.

Šis tas iš racionalisto ir lyriko santykių

(Balys Sruoga mūsų atsiminimuose, Chicago, 1974 m., p. 313–321)

Man su B. Sruoga teko viename fakultete drauge dirbti nuo 1929 m. pradžios ligi 1943 m. kovo, kada jis buvo vokiečių suimtas ir išsiųstas Stutthofo koncentracijos stovyklon. Nuo to laiko jau praslinko beveik 25 metai; beveik trys ketvirčiai mūsų fakulteto narių, jų skaičiuje ir Balys, yra atsidūrę aname pasaulyje; be to, dar aps-

čiai yra įvykę ir visokių kitų sukrečiančių atmainų. Todėl dabar, atsiminimais grįžtant į šiuos bendradarbiavimo laikus, daug kas atrodo lyg tolimos, jau išblankusios praeities dalykas. Bet Balys man ir dabar tebedunkso lyg gyvas, gerai pažįstamas, artimo krašto žmogus.

Kad ir būdami skirtingo būdo ir dar skirtingesnės nuotaikos, – jis man kartą yra pasakęs: „Tu esi racionalistas, o aš lyrikas", – vis dėlto vienur kitur galėjome rasti ir bendrą kalbą. Visų pirma man teko su juo susidurti teatro dalykuose. Vadovaudamas savo teatro seminarui, jis kaskart vis daugiau ėmė rūpintis taisyklingesne bendrine ir tuo pat metu geresne vaidybine lietuvių kalba. Šis reikalas ypač suaktualėjo, kai buvo sumanyta pastatyti B. Stowe „Dėdės Tomo lūšnelę". A. Oleka-Žilinskas, pasitraukęs iš Valstybės teatro, skubiai suorganizavo vaidintojų grupę, juos visus lavino, mokė vaidybos, o man per Balį teko šiam sambūriui iš kalbos pusės talkininkauti – padėti susigaudyti reikalingesniuose bendrinės kalbos tarties ir kirčiavimo, ypač priegaidžių skyrimo, dalykuose, be kurių neįmanoma jokia padoresnė vaidinamoji scenos kalba. Aš dirbau su visu kolektyvu drauge, dirbau ir su kai kuriais jo nariais atskirai, vis bandydamas kiek apšlifuoti šiurkštesnes tarmines, miesčioniškas arba iš dalies net svetimas nevienodybes. Bet vargais negalais buvo iki galo ištverta, – visų pasiryžimas ir entuziazmas buvo labai didelis, – ir „Dėdės Tomo lūšnelės" premjera įvyko Liaudies namų salėj 1933 m. gruodžio 13 d. Visi tuo laimėjimu džiaugėmės, buvome patenkinti.

Kitas Jaunųjų teatro žygis buvo B. Sruogos „Milžino paunksmės" pastatymas: režisavo A. Oleka-Žilinskas, o aš lyg iš inercijos toliau tęsiau kolektyvo „kalbos lygintojo" darbą. Bet šį kartą jau buvo kiek kitaip: veikalo kalba buvo eiliuota, o aš eiliuotinės kalbos gudrybių daug nenusimaniau. Tad ką daryti? Sugalvojome šiokią išeitį: Balys man skaitė vieną šio veikalo egzempliorių, o aš sekiau kitą ir, kur pastebėjęs kokį neteiktiną dalyką, jam žodžiu pasiūlydavau pastabą, ir jis pats bematant pataisydavo savo rašto kalbą. Ir tuo būdu, repetuojant „Milžino paunksmę", aš jau daugiau galėjau sekti vaidintojų kalbos trūkumus. Kadangi tie vaidintojai buvo įvairaus išsilavinimo ir kilimo, tad, suprantama, kai kurių iš jų kalbą teko daugiau ar mažiau vienodinti, lyginti. Su vienais man sekėsi kiek daugiau, su kitais mažiau; pvz., gerokai teko padirbėti lyginant kai kuriuos ryš-

kesnius, iš dalies slaviškus R. Juknevičiaus tarties atspalvius, bet jis buvo didžiai gabus ir lavinamas bematant persiėmė, o Kalinaitės tarime ir ypač kirčiavime kiek didesnės pažangos beveik negalėjau pasiekti. Bet bendras rezultatas buvo, atrodo, pakenčiamas: kiekvienas vaidintojų parodė daugiau ar mažiau pastangų, ir klausydamas premjerą, galėjai pastebėti jau nemažą pažangą. Ypač pasigėrėtinas buvo R. Juknevičiaus Jogailos monologas, kurį dar ir dabar gyvai prisimenu.

Po „Milžino paunksmės" man nebeteko daugiau turėti reikalų su Jaunųjų teatru: po to A. Oleka-Žilinskas netrukus išvažiavo į Jungtines Amerikos Valstybes, ir pats kolektyvas nustojo gyvavęs. Bet mano santykiai su teatru nenutrūko: aš kurį laiką ir toliau dirbau su Valstybės teatro dramos artistais – patardamas, taisydamas pačius ryškiuosius bendrinės kalbos dalykus; specialios vaidybinės kalbos dalykais jau pats režisierius turėjo rūpintis. Ilgainiui buvo sudaryta Teatro kalbos komisija, kurioj iš kalbininkų aš dalyvavau, iš operos artistų – Stasys Santvaras, iš dramaturgų – Petras Vaičiūnas ir kt. Pirmą kartą šioj komisijoj svarstėm lietuvių vaidinamosios kalbos normas ir, kiek nusimanydami, jas po kurio laiko priėmėm ir pasiūlėm teatro vadovybei vykdyti. Kiek tuo vėliau buvo pasinaudota, aš dabar tikrai nebegalėčiau pasakyti; bet sprendžiant iš vėlesnių vieno kito vaidintojo pasirodymų, mūsų tas darbas, atrodo, nėra buvęs visai be vaisių. Aš pats, tos komisijos nutarimais remdamasis, parašiau ir 1936 m. išleidau „Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimą".

Šalia teatro man dar teko su Baliu ir kitoj srity bendradarbiauti. Tai buvo jo raštų kalbos taisymas. Be „Milžino paunksmės", mudu abu kartu dar taisėme „Baisiąją naktį", „Giesmę apie Gediminą", S. Benelli'o „Apsiautalą" (aš jam tą pavadinimą esu pasiūlęs) ir kt. Taisydami abu laikėmės tokios linijos: jis mane visados primygtinai prašydavo sakyti taip ar ne, visai nieko neaiškinant, ir todėl aš stengdavausi liesti tik tokius dalykus, kurie man tuomet atrodė visai netinkami, nevartotini bendrinėj kalboj arba tiesiog klaidingi. Ir Balys beveik visas mano pastabas priimdavo palankiai, tik kartais dėl eilėraščio skambesio prašydavo palikti tą ar kitą dalyką. Apskritai kokių nors nesusipratimų dėl to nebūdavo: abudu visados dermingai išspręsdavome kiekvieną dalyką.

Kitas dalykas, dėl kurio sutardavome, buvo lituanistinių dalykų svarstymas arba gynimas fakulteto tarybos posėdžiuose. Mes, jaunesnieji lituanistai, kaskart ėmėme vis daugiau aikštėn kelti, judinti lituanistinius reikalus: norėjome, kad būtų vis daugiau rūpinamasi naujomis lituanistinėmis pajėgomis, daugiau lituanistikai būtų skiriama vietos, ir t. t. B. Sruoga dažniausiai tam pritardavo ir balsuodavo drauge su mumis. Bet Balys būtų ne Balys, jei jis, ir tais dalykais rūpindamasis, kartais savaip nepasielgtų. Pvz., ligi 1929 m. lituanistai neturėjo savo atskiro seminaro bei bibliotekos patalpos: į vieną nedidelį kambarį buvo sugrūsta ir lietuvių kalba, ir lietuvių literatūra, ir visuotinė literatūra, ir semitologija, ir lyginamoji kalbotyra, ir dar kas, – tiesiog nebuvo nė kur pasisukti. Todėl aš viename tarybos posėdy iškėliau šitą nenormalią padėtį, ir daugumos nutarimu buvo sudaryta visoms mūsų fakulteto seminarų patalpoms peržiūrėti komisija iš trijų narių: fakulteto sekretoriaus P. Augustaičio, B. Sruogos ir manęs. Atėjus laikui, mes peržiūrėjome visas apatinio aukšto patalpas ir laiptais lipome į palėpę, kur buvo dviejų kambariukų teatro seminaras. Belipdamas aukštyn, Balys kad pradėjo ūžti, tiesiog plūstis: „Aš nenoriu, man nieko nereikia“, ir t. t. Tada aš jam ir sakau: „Ko Tu čia smarkauji? Mes peržiūrėjome visų kitų seminarų patalpas, iš eilės turime apžiūrėti ir teatro seminarą“. Balys kiek nurimo, ir mes įžengėme į seminarą. P. Augustaitis didžiais žingsniais išmatavo seminarą skersai, išilgai ir sako: ne, tos patalpos per mažos, jos niekam kitam netinka, kaip teatro seminarui. Lipdamas žemyn, aš ir klausiu Balį: na, kaip dabar? Balys šypsosi, patenkintas.

Bet kartais būdavo ir kitaip. Pvz., jis jau nuo seniau nelabai kaip sugyvendavo su Albinu Herbačiausku, mūsų fakulteto lenkų kalbos lektorium: juodu dažnai vienas kitą ir per dantį patraukdavo, o po kurio laiko jų santykiai jau ir visai įsitempė. Mat, Albinas vieno savo „Naujojoj Romuvoj“ paskelbto straipsnio išnašoj paaiškino, ką reiškia sruogizmas, t. y. kritikavimas iš pasalų ir pan. Balys dėl to, žinoma, labai įširdo ir fakulteto vadovybei įteikė skundą raštu. Visa byla baigėsi tuo, kad, perrenkant asistentus bei lektorius, Albinas liko už fakulteto ribų. Taigi „Lietuvių enciklopedijoj“ rašoma ne visai teisingai, kad A. Herbačiauskas (arba Garbukas) tik dėl nesvei-

katos išėjęs į pensiją ir, nepatenkintas tos pensijos didumu, išvykęs į Varšuvą.

Arba štai vėl aš vieną kartą nuėjau į „Aldonos“ kavinę ir radau tris besėdinčius prie vieno staliuko: B. Sruogą, A. Mikalauską, tą patį, kuriam priskiriamas vokiškai rašytas nepriklausomos Lietuvos dergiamas romanas „Bala“, ir kažkokį Chanochą, iš Berlyno atvykusį žydelį, kuris norėjo patekti į mūsų fakultetą privatdocentu ir už tai žadėjo mums parūpinti nemažą orientalinę biblioteką. Kai aš atėjau, Balys nei iš šio nei iš to staiga pakilo ir, pasakęs: „Skardžius jums padės viską išaiškinti“, išėjo. Man visa tai pasirodė labai neįprasta, įtartina, ir todėl susilaikiau nuo bet kokios informacijos, patardamas tuo reikalu kreiptis į patį fakulteto dekaną; be to, parėjęs namo, tuojau dekanui telefonu pranešiau, kad tokie įtartini asmenys gal kreipsis į jį tokiu ir tokiu reikalu. Bet po kurio laiko L. Karsavinas jau buvo beįtikįs šio piliečio mokslingumu – jis jam buvo pristatęs kelias savo vokiškai parašytas knygas – ir viename tarybos posėdy net bandė jį rekomenduoti fakultetui. Bet netrukus yla išlindo iš maišo: jo pristatyti dokumentai iš dalies pasirodė įtartini, suklastoti; pagal mūsų Berlyno atstovybės žinias jis nedirbo jokioj jo nurodytoj vokiečių mokykloj ir tik nuolat trankėsi iš vienos Europos sostinės į kitą. Dėl to, suprantama, vėliau niekas nebenorėjo apie jį nė kalbėti. Taigi Balys buvo tuojau pajutęs, kuo visa tai kvepia, ir, nenorėdamas į šią aferą veltis, pasistengė ko greičiau pasišalinti.

Tačiau kitokioj padėty Balys galėdavo vėl kitoks pasirodyti. Štai gana dažnai iš pradžios „Konrado“, vėliau „Aldonos“ kavinėj ir pagaliau „Metropoly“ susirinkdavo tam tikras kavos būrelis: P. Augustaitis, V. Krėvė-Mickevičius, B. Sruoga, L. Karsavinas, P. Galaunė, adv. Nargelavičius, P. Vaičiūnas, P. Cvirka, A. Venclova, aš ir kartais dar kiti. Tokiuose pobūviuose paprastai būdavo šnekama apie daug ką, ypač apie kasdienines aktualijas, o kartais tik šiaip sau pasiplepama; kai kada vienas kitą juokais ir paakėdavo. Kai, būdavo, kas ką per dantį patraukia, Balys tuojau įstodavo į pėdas; bet kai kartais ir jam tekdavo, tai jis tada, pastatęs šerį, arba sarkastiškai atsirungdavo, arba kartais ir gana atšiauriai atsikirsdavo, pasakydamas kokį „įmantrų kalambūrą“.

Tam tikram tikslui Balys kartais mėgdavo pasirinkti ir tam tikrų

priemonių. Kadangi teatro ir jo raštų kalbos dalykuose man teko jam apsčiai padėti, tai jis jau bent už kelių savaičių ėmė kalbėti, kad aš būtinai turėsiu dalyvauti jo namų įkurtuvėse. Bet po kiek laiko išgirdau, kad vienos įkurtuvės jau įvykusios, ir Balys susitikdamas man nieko apie tai neprisiminė. Aš irgi dėjausi nieko nežinąs ir į jo tolimesnį kvietimą jau nieko nebeatsakiau. Ta pati istorija buvo ir su L. Karsavinu: jis irgi buvo panašiai kviečiamas, bet sužinojęs kvietimo būdą, atsisakė (tai jis man pats sakė). Galimas daiktas, kad viskas buvo labai paprasta: namukas mažas, visi svečiai vienu kartu negalėjo jame tilpti, ir todėl teko dalimis kviesti. Taip pat galėjo būti, kad vienos rūšies svečius jis norėjo vieną, o kitos – kitą kartą kviesti. Bet mes, kviečiamieji, tikros padėties nežinojome, todėl mums ir buvo besusidarąs įspūdis, kad vieni yra išrinktieji, o kiti atrinktieji.

Balio santykiai su V. Krėve-Mickevičium, ilgamečiu humanitarinių mokslų fakulteto dekanu, man atrodė, buvo arba turėjo būti geri: juodu visų pirma buvo rašytojai, kūrybinės nuotaikos žmonės, todėl, suprantama, juodu ir buvo artimesni, daugiau susieti bendrų, ypač literatūrinių, interesų. Ir tikrai: V. Krėvė, kiek atsimenu, Baliui daug kur padėdavo, su juo dažniau kaip su kitais bendraudavo. Balys, gerai jusdamas V. Krėvės svorį, irgi nepasilikdavo skolingas; pvz., kai J. Balys paskelbė V. Krėvę dzūkų tautosakos falsifikatorium, jis tuojau prieš jį (J. Balį) parašė gana piktą ir pašaipiai kandų straipsnį (išspausdintą „Darbų ir dienų“ X knygoj); jis J. Baliui ir vėliau nėra turėjęs geros širdies. Bet aš negalėčiau pasakyti, kad B. Sruogos ir V. Krėvės keliai visados sutapdavo. Vieną kartą man V. Krėvė, lyg nusiskųsdamas, yra prasitaręs, kad Balys kartais savaip, nelauktai su juo pasielgiąs. Aš, nebūdamas rašytojas, nesistengdavau daugiau gilintis į jųdviejų santykius: tai, man atrodė, yra grynas jų savitarpinis, asmeninis reikalas.

Apskritai Balio elgsena dažnai būdavo gana savotiška, individuali. Jo posakiai, palyginimai, apibūdinimai, sąmojai, pokštai būdavo dažnai tokie savaimingi, originalūs, kad, rodos, daugiau niekas kitas, kaip jis, negali taip pasakyti arba išsireikšti. Ši jo ypatybė kartais būdavo ir jo išdavikė. Pvz., aš vieną dieną perskaičiau dar Igno Šeiniaus redaguojamo „Lietuvos aido“ nepasirašytą vedamąjį, ir man tuojau dingtelėjo, kad tai yra Balio darbas. Kitą dieną susitikęs aš

jam ir sakau: „Tu parašei šį vedamąjį?“ O jis man atsikirto: „O iš kur tu žinai?“ Sakau: „Tavo stilius tave aiškiai išduoda“. Ir jis daugiau nebesigynė.

Paskutinio karo metu Balys buvo beveik toks pat kaip ir anksčiau, tik daugiau susirūpinęs savo krašto ištikta nelaime, žmonių vargais, bet jis toliau rašė, kūrė. Vilniaus teatrui atidaryti parašė liaudies dainų motyvais paremtą kantatą, kuri, tiesa, buvo kiek pritaikyta to meto nuotaikai (jos pradžia buvo: „Iš rytų šalelės saulelė tekėjo“), bet, atrodo, nedaugiausia, ir tik vienoj vietoj tebuvo paminėtas Kremliaus išminčius. Jis taip pat rašė ir draminį veikalą Maskvos dekadai, o vieną vasarą, atostogaudamas pas A. Krutulį, Jeruzalėj (7 km nuo Vilniaus), – ten ir aš su šeima tuomet praleidau vasarą, – jis naktimis, kai visi miegodavome, pasiėmęs karštos kavos puodą ir smarkiai rūkydamas, rašydavo savo garsųjį „Kazimierą Sapiegą“. Tačiau su laiku ėmė vis žvarbesni vėjai pūsti. Pasklido gandas, kad, iš Kauno vokiečių generalkomisariato gautomis žiniomis, prof. M. Römeris ir B. Sruoga būsią pašalinti iš universiteto. Tada aš, nieko nelaukdamas, vieną dieną nudrožiau pas anuometinį Švietimo vadybos Aukštojo mokslo departamento direktorių ir tiesiog paklausiau, ar tiesa, kad B. Sruoga su M. Römeriu ketinami pašalinti. Užuot tiesiai atsakęs man į šį klausimą, direktorius ėmė karščiuotis ir, skubiai vaikščiodamas apie stalą, man įrodinėjo: jei koks paprastas žmogus, sako, būtų parašęs tokią kantatą, tai dar būtų pusė bėdos, bet dabar tai padarė profesorius, garsus mūsų rašytojas ir poetas, todėl jo šis žygis negali būti dovanotinas. Man tai atrodė gana keista, ir aš neiškentęs pastebėjau, kad tuo būdu dabar būtų galima labai lengvai sunaikinti daugelį mūsų brangių žmonių; pvz., V. Mykolaitis-Putinas savo „Krizės“ romane yra atvaizdavęs Klaipėdos vokietininkų bylą ir jų teismą, tad jei kas imtų ir tai praneštų vokiečių valdžiai, tai jis bematant būtų sudorotas. Aš dar ką daugiau įsikarščiavęs norėjau pasakyti, bet tuo metu atėjo Juozas Keliuotis, buvęs „Naujosios Romuvos“ redaktorius, ir mudviejų karštas pokalbis nutrūko, aš apsisukęs išėjau.

Pagaliau paskutinis ir lemtingas man žinomas įvykis, liečiąs B. Sruogą, buvo šioks. Dėl tam tikrų priežasčių aš vokiečių okupacijos metu turėjau iš Vilniaus į Kauną važinėti paskaitų skaityti. Ten

nuvažiavęs, paprastai apsistodavau nakvoti pas plk. J. Acuką, gyvenantį Trakų gatvėj. Ir taip ilgokai slinko laikas ramiai, be kokių nors sukrėtimų. Bet štai vieną gražią dieną pas šį pulkininką atėjo vienas mūsų karininkas ir papasakojo jam, kad vokiečių saugumas jau turįs sudarytą suimtinųjų lietuvių sąrašą, į kurį esą įtraukti: V. Krėvė-Mickevičius, M. Biržiška, B. Sruoga ir kt. Ši žinia mane gerokai pritrenkė, ir aš iš pradžios tiesiog nežinojau nei ką sakyti, nei daryti. Kad ir nedaug tikėdamasis ką sužinoti, sugalvojau nueiti pas lietuvių policijos viršininką, ar, kaip jį vadindavo, direktorių. Kai nuėjęs paklausiau, ar ši žinia yra tikra, direktorius gerokai nustebo, kad aš jį tokio dalyko klausiau, bet paskui lyg paaiškindamas man atsakė: visa tai darą vieni vokiečiai, ir lietuvių policija iš tikrųjų nieko apie tai nežinanti, tik esąs kažkoks nepaprastas, didesnis vokiečių saugumiečių judėjimas; taigi jeigu kas iš lietuvių jaustųsi kiek nesaugus, geriau, jo nuomone, būtų, kad tas šiuo metu kur nors pasišalintų. Gavęs tokią ne visai aiškią informaciją, aš sugrįžau pas pulkininką, sutvarkiau savo daiktus ir netrukus išvažiavau Vilniun. Sugrįžęs namo, visa, ką girdėjęs, papasakojau savo žmonai. Ją ši žinia didžiai sujaudino, ir ji, beveik man nieko nesakydama, tuojau išsiruošė į Tauro gatvę Nr. 21, kur gyveno B. Sruoga ir kt. M. Biržiška, patyręs šią žinią, pareiškė, kad panašių gandų jis jau kiek girdėjęs, esąs senas ir todėl nesirengiąs niekur vykti, o B. Sruoga šią žinią nuleido juokais, laikydamas tai tik paprastu gandu. Tą pačią naktį Balys buvo suimtas. Aš jo daugiau nebemačiau.

Washington, D. C., 1968.III.5

Skardžius Pranas

Sk-12 Rinktiniai raštai / Pranas Skardžius; [sudarė ir parengė Albertas Rosinas]. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst., 1996 – .

ISBN 5-420-01364-9 (įr.)

[T.] 5: Akcentologija. Bendrinės kalbos kultūra. Publicistika. – 1999. – 1036 p. [4] p. iliustr., faks. – (Kalbos ugdymo programa). – Kn. taip pat: Pratarmė / Albertas Rosinas, p. 15–18. – ISBN 5-420-01441-6

Penktąjį P. Skardžiaus *Rinktinių raštų* tomą sudaro trys skyriai: „Akcentologija“, „Bendrinės kalbos kultūra“ ir „Publicistika“. Pirmajame skyriuje spausdinami lietuvių kalbos kirčiavimo istorijai, jo teorijai ir praktikai reikšmingi darbai *Daukšos akcentologija* (Kaunas, 1935), *Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimas* (Kaunas, 1936), *Lietuvių kalbos kirčiavimas* (Chicago, 1968). Šie trys Skardžiaus darbai yra gerai žinomi visiems, kas domisi lietuvių kalbos kirčiavimo istorija, teorija ir praktika. Antrajame skyriuje spausdinami į trečiąjį tomą nepatekę Skardžiaus straipsniai kalbos kultūros ir rašybos klausimais. Trečiajame skyriuje spausdinami keli Skardžiaus straipsniai, interviu ir atsiminimai.

Knyga yra vertinga dovana lietuvių kalbos mokslui ir praktikai.

UDK 808.82

Pranas Skardžius
Rinktiniai raštai, t. 5

Akcentologija
Bendrinės kalbos kultūra
Publicistika

Redaktorė Audronė Gineitienė
Viršelio dailininkė Genovaitė Kairytė
Techninė redaktorė Elvyra Volkienė
Korektorės: D. Baliukynienė, A. Sidarkevičienė
Maketuotoja Alė Zimanienė

1999 03 10. 61,14 apsk. leid. l. Tiražas 500 egz. Užsakymas 286. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, L. Asanavičiūtės g. 23, LT–2050 Vilnius. Spausdino „Spindulio“ spaustuvė, Gedimino g. 10, LT–3000 Kaunas

Pastebėtos korektūros klaidos

Tomas	Puslapis	Eilutė	Išspausdinta	Turi būti
I	XI XIX	5–6 iš virš. 14–15 iš apač.	Zeitschrift für indogermanische Forschungen	Indogermanische Forschungen
	XIX	15 iš virš.	Dūrio	Durio
	XXIV	1–2 iš virš.	Günterio	Günterto
		2 iš virš.	P. Hermanno	E. Hermanno
		2 iš virš.	Süterlino	Sütterlino
II	211	6 iš virš.	pumpurveidigs	pumpurveidīgs
		7 iš virš.	sirdveidigs	sirdveidīgs
	301	6 iš virš.	buitpriesa	buitpieša
IV	10	4 iš apač.	Baltistika	Baltistica
	16	4 iš apač.	Wasmeris	Vasmeris